

POBEDU I SLOBODU
JUGOSLAVENSKA
MORNARICA U
KAVRŠNIM OPERACIJAMA
ZA OSLOBODENJE
JUGOSLAVIJE

Organizator
KOMANDA VOJNOPOMORSKE OBLASTI

Za organizatora
Božidar GRUBIŠIĆ, viceadmiral

Izdavač
VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR
Za izdavača
Ivo MATOVIĆ, pukovnik

Recenzenti:
Josip CERNY, admiral - za knjigu
Svetozar ORO, general-potpukovnik - za ediciju
Prof. **Drago** RAKOČEVIĆ, general-potpukovnik - za ediciju

Biblioteka
RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE
KNJIGA DVESTA OSAMDESET ČETVRTA

Posebna edicija
»ZA POBJEDU I SLOBODU«
KNJIGA ŠESTA

UREĐIVAČKI ODBOR
Rahmija KADENIĆ, general-pukovnik, predsjednik; članovi: **Ali** ŠUKRIJA, **Risto** DŽUNOV, **Milan** DALJEVIĆ, general-pukovnik; **Dako** Puač, general-pukovnik; **Žika** STOJŠIĆ, general-potpukovnik; **Joco** TARABIĆ, general-potpukovnik; **Veljko** MILAPINOVIĆ, general-potpukovnik; **Fabijan** TRGO, general-potpukovnik; **Metodija** KOTEVSKJ, general-potpukovnik; **August** VRTAR, general-potpukovnik; **Svetozar** ORO, general-potpukovnik; **Miso** LEKOVIĆ, pukovnik; **Ahmet** ĐONLAGIĆ, pukovnik, **Viktor** KUČAN, pukovnik; **Radomir** PETKOVIĆ, pukovnik

Glavni i odgovorni urednik
Ivo MATOVIĆ, pukovnik

Tekstove odabrali, pripremili i stručno redigo vali
Berislav VISKOVIĆ, kapetan bojnog broda
Vladimir ISAIĆ, kapetan fregate
Nikola ANIĆ, pukovnik

Urednik
Rajko ŠARENAC, pukovnik

*OKRUGLI STO
1. marta 1985.*

**ZA POBEDU I SLOBODU
JUGOSLAVENSKA
MORNARICA
U ZAVRŠNIM
OPERACIJAMA
ZA OSLOBOĐENJE
JUGOSLAVIJE**

Učesnici govore

Beograd, 1986.

Iz prvog govora vrhovnog komandanta maršala Josipa Broza Tita održanog pripadnicima Jugoslovenske mornarice u Splitu, 27. jula 1946. godine.

... »Naša mornarica je jedan od najmlađih vidova naše vojske i ona je stvarana u procesu velike narodnooslobodilačke borbe, kao što su u tom vremenu stvarani i ostali rodovi: pješadija, artiljerija, avijacija i drugi.

Ja se dobro sjećam kad smo 1942. godine u Glamoču razgovarali o stvari naše mornarice. Možda bi mnogi tada, koji nisu poznavali našeg čovjeka, našega borca, smatrali kao neku avanturu ono što se tada poduzimalo na Jadranskom moru, na kome je vladao opasan i jak okupator. Za čovjeka koji nije spoznao čelično srce naših ljudi zaista bi značilo avanturu doći ovdje i s drvenim čamcima zadavati neprijatelju ozbiljne udarce. Mi smo, međutim, povjerovali da je tada postavljen početak našoj mornarici. Vjerovali smo tada da će ta naša prva mornarica, koja se sastojala samo od drvenih čamac i ljudi, ali od ljudi čelična srca, da će ta mornarica uspjeti da savlada sve zadatke koji su se stavljali pred nju u tom periodu i da će zatim iz nje izrasti jedna snažna flota, onakva kakva odgovara našoj novoj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji«.

mm

Deset knjiga za budućnost

O ediciji »Za pobjedu i slobodu«

U okviru Orijentacionog programa obeležavanja jubileja iz narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, usvojenog u Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, u SFRJ je, od 25. maja 1984. do Dana pobjede, 9. maja 1985, u organizaciji visokih komandi i naučnoistraživačkih institucija JNA, održano i devet »okruglih stolova«, odnosno naučnih rasprava koje su okupile na stotine najistaknutijih ratnih starešina i naučnih radnika. Tim stvaralačkim skupovima, u okviru brojnih drugih najširih i veoma sadržajnih aktivnosti vezanih za podsećanja na značajne događaje iz NOR-a na celom jugoslovenskom prostoru zapaženo su, pod zajedničkim geslom »Za pobjedu i slobodu« obeležene četrdesete godišnjice izrastanja i stasanja NO VJ u savremenu oružanu silu, kao i pobedonosne operacije koje je vodila, naročito u završnoj fazi rata, od maja 1944. do 15. maja 1945. godine. Kroz te operacije koje su dovele do konačne, istorijske pobjede, te formiranjem i dejstvima operativno-strategijskih sastava, izražen je proces narastanja Armije i njenog stasanja u revolucionarnu oružanu silu, koja je na pobjedničkom postolju, po važnosti uloge i veličini pobjeda, bila ravnopravna, a po broju boraca treća sila u antifašističkoj koaliciji.

Cilj svih »okruglih stolova« i vodenih razgovora najpoznatijih ratnih aktera odgovarajućih događaja i istraživača s područja istorije i ratne veštine, bio je višestruk. Tako je on, pored odavanja dužnog pijeteta borcima NOR-a, imao i brojne - istorijske i savremene aspekte međunarodnog, svejugoslovenskog i unutararmijskog značaja, kroz koje se afirmišu oslobodilačke i revolucionarne vrednosti izvojevane pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije, s Josipom Brozom Titom na čelu. U pripremama ovih manifestacija posebno su isticali:

- na međunarodnom planu - da se, obeležavanjem najznačajnijih jubileja, podseti i upozna svetska i naša javnost sa istorijskim doprinosom pobjedi antifašističke koalicije, sa procesom izrastanja naših revolucionarnih oružanih snaga od partizanskih odreda do armija i vidova koji su činili pobedonosnu Narodnooslobodilačku vojsku, odnosno Jugoslovensku armiju, sa značajem jugoslovenskog ratišta tokom celog rata i uspešnim držanjem samostalnog fronta između savezničkih krila u Mađarskoj i Italiji, te sa organizovanjem, tokom i ishodom najznačajnijih operacija NOVJ;

- na svejugoslovenskom planu - da se, autentičnim svedočenjem o tim istorijskim zbivanjima, još više afirmiše princip oslonca na sopstvene snage i značaj bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda i narodnosti, kao i dru-

gih tekovina NOR-a i revolucije izvojevanih zajedničkim naporima, krvlju i pobjedama u surovim ratnim uslovima i pod rukovodstvom Partije, što će nadahnjivati i hrabriti, ali i opominjati sadašnje i buduće generacije da budu na nivou istorijskih zahteva u svakoj fazi revolucije;

• na unutararmijskom planu - da se, izvornim podsećanjem na prethodne događaje i njihove aktere, doprinese obogaćivanju naše historiografije i osobene ratne vешtine, pre svega, bogatstvom primera i pouka, ali i analiza i zaključaka, posebno iz domena moralnih vrednosti i rukovođenja koje je obezbeđivalo razgaranje i narastanje borbenih dejstava uporedo sa drugim, vrlo složenim procesima na našem ratištu i šire, čime će ti sadržaji, kao rezultat sećanja i istraživanja, doslovno zabeleženi na magnetofonskoj i celuloidnoj traci, viđeni na ekranu ili pročitani u publikacijama, ostati trajan doprinos u baštini naše budućnosti, imati i aktuelan značaj i trajnu vrednost, nadahnjujući pripadnike oružanih snaga da svojim znanjem i radom budu na nivou vremena u kome žive i deluju, dostojni slavnih prethodnika i baštini revolucionarnih tradicija.

Obeležavanjem ovih jubileja, sem ostalog i razgovorima na »okruglim stolovima«, uz odavanje dužnog pijeteta borcima NOR-a i revolucije, ratnim i posleratnim pregoacima, izražava se i aktuelan pogled unapred, sagledavanje perspektive, svojevrsno podsećanje i trajnu poruku da se iz svake teške situacije može izaći - jedinstvenim snagama za interese celine domovine i svakog njenog dela posebno, podržavanjem najsmelijih, ohrabrivanjem posustalih.

Jednogodišnji Program održavanja »okruglih stolova« svi zaduženi armijski činici su - usmeravani i ispomagani od Političke uprave SSNO, kao nosioca svih pa i ovih aktivnosti u celini - potpuno izvršili. Svaki od devet održanih »okruglih stolova« - naučnih rasprava imao je radno-naučni i aktuelno-politički karakter, uklopljen u celini jubilarnih radnih manifestacija i aktivnosti. Održani su sledeći »okrugli stolovi«.

1. DRVARSKA OPERACIJA, u Drvaru, 23. i 24. maja 1984, u organizaciji Vojnoistorijskog instituta, u okviru 40. godišnjice obeležavanja desanta na Drvar;

2. BEOGRADSKA OPERACIJA, u Beogradu, 18. oktobra 1984, u organizaciji Vojnoistorijskog instituta, u okviru 40. godišnjice obeležavanja oslobođenja Beograda;

3. KNINSKA OPERACIJA, u Kninu, 1. decembra 1984, u organizaciji Komande Vojnopomorske oblasti, u okviru 40. godišnjice oslobođenja Knina;

4. ARMIJE U STRATEGIJSKOJ KONCEPCIJI NOR I REVOLUCIJE, u Beogradu, 15. januara 1985, u organizaciji Centra OS za strategijska istraživanja i studije »MARŠAL Tito« (COSSIS), a povodom 40. godišnjice formiranja 1. 2. i 3. Armije (1. I 1945) i 4. Armije (1. III 1945);

5. MOSTARSKA OPERACIJA, u Mostaru, 13. februara 1985, u organizaciji Komande Sarajevske armijske oblasti, u okviru 40. godišnjice oslobođenja Mostara;

6. JUGOSLA VENSKA MORNARICA U VRŠNIM OPRACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE JUGOSLA VIJE, u Splitu, 1. marta 1985, u organizaciji Komande Vojnopomorske oblasti;

7. VAZDUHOPLOVSTVO U STRATEGIJI NOR-a, u Zemunu, 21. marta 1985, u organizaciji Komande RV i PVO;

8. SARAJEVSKA OPERACIJA, u Sarajevu, 5. aprila 1985, u organizaciji Komande Sarajevske armijske oblasti, u okviru 40. godišnjice oslobođenja Sarajeva;

9. ZAVRŠNA OF ANZI VA Z/ OSLOBODENJE JUGOSLAVIJE, u Beogradu 23. i 24. aprila 1985, u organizaciji COSSIS-a, u okviru završnih svečanosti povodom Dana pobjede;

Prema opštem priznanju javnosti, svi postavljeni ciljevi su postignuti. »Okrugli stolovi« su, od blizu 1800 pozvanih, okupili oko 1400 učesnika, mahom najistaknutijih sudionika odgovarajućih događaja - savremenika koji imaju najveće moralno pravo da pred istorijom i budućnošću svedoče 0 ljudima i zbivanjima, te istraživača sa područja ratne veštine, istorije, sociologije, ekonomike i drugih društvenih nauka. Sa skupova je dobiveno blizu 500 radova (referata, koreferata, diskusija i pismenih priloga), što čini preko 4300 stranica kucanog teksta, a sve što je izgovoreno snimljeno je tonski i filmski, tako da ostaje kao trajno izvorno i snažno svedočenje o jednom vremenu i našem čoveku u njemu. Tako je, ceneći sadržaj rasprava i poruka sa ovih skupova, dobivena obimna, bogata, argumentovana, autentična i veoma dragocena grada od izuzetne naučne i društveno-političke vrednosti, svakako nezaobilazna ne samo za pisanje istinite i potpune istorije NOR-a već i za sva sadašnja i buduća istraživanja na ove teme, predstavljajući, u isto vreme, veoma vredan i prijemčiv materijal za objavljivanje, politički i vaspitni rad pripadnika generacija koje dolaze.

Visoko ceneći vrednost i značaj dobivenog materijala sa ovih skupova i interesovanje javnosti za njegovo pravovremeno i izvorno objedinjavanje, Urednički odbor Biblioteke »Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije« Vojnoizdavačkog zavoda, odgovoran za realizaciju celine ovog izdavačkog projekta, na sednici od 24. juna 1985, odlučio je, shodno odluci o svim skupovima, da se sredena grada sa svih 9 »okruglih stolova« objavi u jedinstvenoj ediciji od 10 knjiga, s tim što bi se svaki od 9 skupova predstavio u po jednoj, a zasebna, deseta, bila bi sintetička studija svih važnijih saznanja i poruka sa ovih rasprava. Ovaj izdavački poduhvat će se realizovati tokom ove, jubilarne, godine pobjede nad fašizmom, a u celini do kraja 1986. godine, i to tako što će se svaka od knjiga, objavljena pod naslovom odgovarajućeg »okruglog stola« i po redosledu njihovog održavanja predstaviti javnosti na godišnjicu i u mestu održavanja skupa. Time će Armija ispuniti i ovu obavezu, preuzetu pred javnošću još prilikom usvajanja Orijentacionog programa, maja 1984, i pred učesnicima svakog od tih skupova, uključujući se u kontinuiranu i bogatu, redovnu društveno-političku aktivnost u gajenju revolucionarnih tradicija, stavljajući poruke »okruglih stolova« u službu budućnosti, obezbeđujući pretpostavke i uslove da pobjedničke poruke ostvaruju svoju naučnu, istorijsku, odbrambenu i vaspitnu funkciju u našem društvu.

Redakcija Biblioteke »Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije«, odgovorna za realizaciju celog izdavačkog projekta, materijal za svaku knjigu će, u saradnji sa organizatorom odgovarajućeg »okruglog stola«, srediti i prema ustaljenom postupku verifikovati. Po potrebi će ga, radi dobijanja celine, dopuniti nužnim izborom ranije objavljenih tekstova, najvažnijih dokumenata, autentičnih fotografija itd., a zatim izdati prema redosledu održavanja skupova, odnosno godišnjica događaja o kojima je raspravljano, pod zajedničkim nadnaslovom »Jugoslavija za pobjedu i slo-

body« i u istoj tehničkoj opremi, tako da svaka od 10 knjiga te jedinstvene edicije o nama i za nas bude dvostruki dokument - o ratnom događaju i o »okruglom stolu«.

*

Knjiga *JUGOSLA VENSKA MORNARICA U ZA VRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBODENJE JUGOSLA VIJE* predstavlja šestu od ukupno deset knjiga edicije »Za pobjedu i slobodu«, koju objavljuje biblioteka »Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije« Vojnoizdavačkog i novinskog centra.

U duhu jednogodišnjeg programa održavanja »okruglih stolova«, odnosno naučnih skupova u povodu četrdesete godišnjice pobjedonosnih operacija za konačno oslobođenje Jugoslavije i izrastanja i stasavanja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u savremenu oružanu silu, Komanda Vojnopomorske oblasti organizirala je 1. marta 1985. okrugli stol o temi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

Okruglom stolu, koji je održan u Centru visokih vojnih škola ratne mornarice »Maršal Tito« u Splitu, prisustvovali su istaknuti ratni komandanti Jugoslavenske mornarice i jedinica Armije, koje su djelovale na primorskom pravcu, ratni politički rukovodioci Dalmacije, koja je najviše doprinijela narodnooslobodilačkoj borbi na moru, današnji komandanti i politički rukovodioci Mornarice, kao i brojni naučni radnici iz oblasti vojne historije, historije ratne vještine i drugih društvenih nauka.

Naučni skup u Splitu obilježio je u prvom redu četrdesetu godišnjicu slavne pobjede Jugoslavenske armije i Mornarice u bici za Jadran, posebno pobjedonosnu ofanzivu za oslobođenje Hrvatskog primorja, Istre i Slovenskog primorja i izrastanje Mornarice NOVJ u vid oružanih snaga Jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta i revolucije. Kazivanje učesnika narodnooslobodilačkog rata na moru, potkrijepljeno najnovijim rezultatima naučne historiografije, oživjelo je atmosferu događaja, zbivanja i djelovanja ljudi u tom historijskom vremenu i umnogome pomoglo naučnim radnicima iz raznih oblasti društvenih nauka da sintetižiraju dragocjena iskustva i poruke narodnooslobodilačkog rata za generacije koje dolaze.

U uvodnim izlaganjima - kazivanjima učesnika istaknuti su osnovni ciljevi skupa: osvijetliti i naučno verificirati značaj i ulogu Mornarice NOVJ, odnosno Jugoslavenske mornarice u stratezijskom razvoju narodnooslobodilačkog rata; istaći idogu jadranskog prostora, kao pomorskog vojišta koje je povezivalo jugoslavensko ratište sa savezničkim sredozemnim ratištem, čime je Jugoslavenska mornarica doprinijela uspješnom formiranju i držanju samostalnog fronta Jugoslavenske armije između savezničkih krila u Mađarskoj i Italiji; ocijeniti doprinos Jugoslavenske mornarice u dejstvima na primorskom krilu 4. armije JA u oslobođenju Hrvatskog primorja, Istre i Slovenskog primorja, kao i u otvaranju plovnih putova kojima su snabdijevane jedinice Jugoslavenske armije što su djelovale na primorskom pravcu; još više afirmirati Titov stratezijski princip oslonca na vlastite snage, naročito ispoljen u uslovima kada su na jadranskom prostoru bile prisutne jake savezničke pomorske i vazduhoplovne snage; podstaći nova historiografska istraživanja, posebno onih oblasti narodnooslo-

bodilačkog rata na moru koje dosad nisu dovoljno ispitivane, kako bi se dalje razvijala i izgrađivala historijska osnova općenarodne obrane na jadranskom pomorskom vojištu. Redakcija je u ovo poglavlje kao poseban prilog uvrstila i naknadno pripremljen rad Vrhovni komandant maršal Tito i Jugoslavenska mornarica.

U raspravi za okruglim stolom istaknuto mjesto zauzele su tematske cjeline o vojno-političkim aspektima jadranskog vojišta, radu štaba Mornarice, borbenim dejstvima pomorskih snaga, sadejstvu sa jedinicama 4. armije, njemačkim snagama, pomorskom saobraćaju i snabdijevanju morem jedinica koje su nastupale primorskim pravcem, kontaktu i odnosima sa saveznicima, kao i o formiranju i razvoju pojedinih službi - tehničke, obavještajne, službe veze i sanitetske službe.

Kao posebna tematska cjelina izdvojen je partijsko-politički i kulturno-prosvjetni rad u Mornarici, kao poseban činilac u formiranju borbenog morala starješina i boraca.

Pomorske komande i jedinice također su posebno izdvojene. Dato je odgovarajuće mjesto i kopnenim jedinicama, vazduhoplovnoj podršci, kao i Riječnoj ratnoj flotili.

Redakcija je smatrala za potrebno da se u ovu knjigu uvrste i radovi o narodnooslobodilačkom pokretu na području završnih operacija - Dalmaciji, Hrvatskom primorju, Istri i Slovenskom primorju, mada na okruglom stolu nisu podnijeta saopćenja iz tih oblasti. Isto tako, u svim poglavljima uvršteni su, bilo već objavljeni bilo naknadno naručeni, radovi koji dopunjuju i proširuju tematiku raspravljaju za okruglim stolom. Naročito su dragocjeni prilozi o izdavačkoj djelatnosti Mornarice, o arhivskim i bibliografskim izvorima.

Pozdravna riječ na otvaranju »Okruglog stola« - tema »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«

Božidar Grubišić, ViceadmiraU)

Drugovi,

U ime organizatora, Komande VPO, svih njenih pripadnika, mornara, vojnika i starješina, pozdravljam učesnike »okruglog stola«, koji se održava na temu »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«.

Najsrdanije se zahvaljujem vašem odazivu sa željom za uspjeh u raspravi i daljem produblivanju i afirmaciji iskustava i pouka narodnooslobodilačkog rata, za dalji naš zajednički rad na razvoju Ratne mornarice kao nosioca odbrane naše samoupravne socijalističke zajednice svih naroda i narodnosti Jugoslavije na ovom jadranskom prostoru. Zahvaljujem se posebno admiralu Černy Josipu, koji se prihvatio da rukovodi radom ovog skupa.

Ovaj skup održavamo u godini obilježavanja jubileja iz NOR-a i revolucije - 40-godišnjice pobjede nad fašizmom.

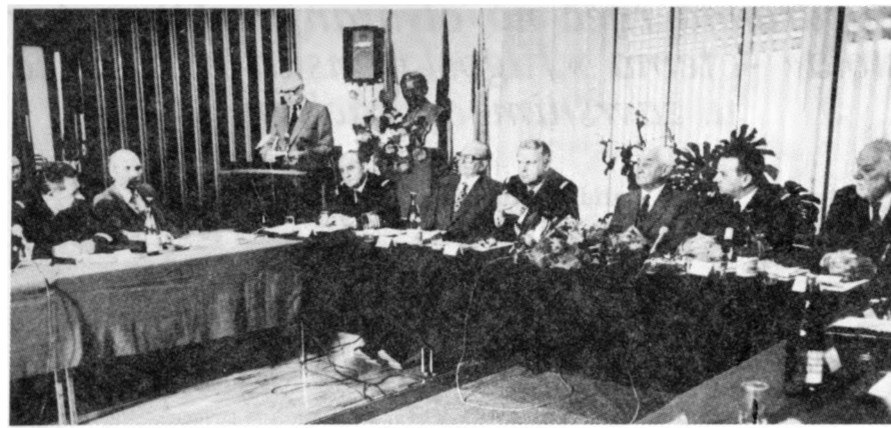
Ovim se mi kao pripadnici Ratne mornarice, temom ovog »okruglog stola«, pridružujemo održanim skupovima i onim koji će se još održati u ovoj godini, značajnim, prije svega, u historiji nastajanja, razvoja i pobjede naše socijalističke revolucije, konačne pobjede nad najmračnijim silama čovječanstva i stvaranja slobodne Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ravnopravne zajednice njenih naroda i narodnosti.

Vama, živim neposrednim učesnicima i svima onim koji su dali svoje živote za slobodu ove zemlje, slobodu rada i stvaralaštva i ovom prilikom odajemo dužno poštovanje i zahvalnost.

*) Komandant Vojno pomorske oblasti.

Viceadmiral Božidar Grubišić pozdravlja učesnike okruglog stola »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodjenje Jugoslavije«

Radno predsjedništvo okruglog stola »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«

Cilj »okruglog stola« »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama« jeste da valorizuje bitne komponente razvoja ovog vida oružanih snaga revolucije, da istakne njen historijski razvoj i ulogu, revolucionarni karakter u suvremenom aspektu i afirmira oslobodilačke revolucionarne vrijednosti izvojevane pod rukovodstvom Partije sa drugom Titom na čelu, da oda dužno poštovanje palim borcima narodnooslobodilačkog rata na moru, kao i palim borcima jedinica koje su sadejstvovale sa Jugoslavenskom mornaricom.

Kroz obilježavanje ovih značajnih jubileja podsjetit će se i upoznati i svjetska javnost sa historijskim doprinosom koji su dali narodi Jugoslavije za pobjedu antifašističke koalicije. Našu oružanu silu, koja je izrastala kroz narodnooslobodilački rat, nisu karakterizirali samo mali vojni sastavi nego se ona razvijala od partizanskih odreda i brigada, preko divizija i korpusa, do armija i vidova. Naš narodnooslobodilački rat bio je jedini oslobodilački pokret koji je imao i ratnu mornaricu u sastavu svojih oružanih snaga.

Mornarica NOYJ, odnosno Jugoslavenska mornarica, izvršavala je operativno-strategijske zadatke samostalno i u sadejstvu sa 4. armijom i 8. korpusom, posebno u završnim operacijama za oslobodenje zemlje. Tada je jugoslavensko ratište bilo dio jedinstvenog savezničkog fronta protiv fašističke Njemačke, koji je Jugoslavenska armija zatvarala sa juga, spoj između savezničkih armija na istočnom i južnom ratištu.

Kroz obilježavanje ovih jubileja dalje ćemo afirmirati princip oslonca na vlastite snage u oslobodilačkoj borbi naših naroda, bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda, u čemu je Mornarica NOVJ po svom sastavu bila borbena kovačnica bratstva i jedinstva. Ovo savjetovanje treba da doprinese obogaćivanju naše historiografije i ratne vještine iz vremena NOR-a.

Uopćavanje stečenih iskustava, provjerenih u sopstvenoj praksi, ostaje kao jedan od važnijih zadataka naše vojne historiografije i doprinjet će daljem razvoju koncepcije ONO i njihovoj životvornijoj primjeni u borbi protiv eventualnog agresora.

Suvremeni međunarodni politički odnosi nalaze se u dubokoj krizi.

14 Ta kriza se naročito ispoljava u sve češćoj primjeni sile, izraženoj konfron-

Učesnici okruglog stola prate izlaganje viceadmirala Božidara Ćurubića

taciji blokova i supersila, zastrašujućoj utrci u naoružavanju, izraženoj militarizaciji zemalja blokova, intervencijama i miješanjima u unutrašnje poslove drugih zemalja i naroda.

Ni na planu međunarodnih ekonomskih odnosa stanje nije ništa bolje. Naprotiv, uzroci ekonomske krize su u neadekvatnosti postojećeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, a kao posljedice su i krize u društvenim odnosima. Ona se ispoljava u nejednakosti, dominaciji i eksploataciji čije su žrtve, prije svega, zemlje u razvoju.

Brojne ekonomske, klasno-političke i druge protivrječnosti dovele su do porasta uloge vojne sile kao sredstava politike.

Imajući u vidu navedene činjenice, neophodno je dalje razvijati koncepciju općenarodne obrane temeljenu na iskustvima iz našeg narodnooslobodilačkog rata, jer i danas u svijetu ima onih kojima smeta socijalistička, samoupravna i nesvrstana, Titova Jugoslavija.

Od početka revolucije do danas sve prepreke savladavali smo, prije svega, bratstvom i jedinstvom i čvrstom vjerom u vlastite snage. Zato smo sigurni da i sadašnje teškoće možemo prevazići jedinstvom i dosljednošću u ostvarivanju politike SKJ na kursu druga Tita, nadahnuti našom revolucionarnom prošlošću koju ste vi stvarali. Ta iskustva, te vrijednost i pouke za nas su trajan putokaz.

Kao što sam već rekao, a vjerujem da time izražavamo i vašu želju, Organizacioni odbor je zamolio druga admirala Čemy Josipa da rukovodi radom ovog okruglog stola.

Druže admirale, molim Vas da preuzmete rukovođenje radom ovog skupa.

Pozdravna riječ predsjednika Skupštine općine Split druga Božidara Papića

Dragi drugovi,

Čast mi je i zadovoljstvo da u ime radnih ljudi i građana Splita, društveno-političkih organizacija i Skupštine općine pozdravim učesnike »okruglog stola« s temom »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«, da pozdravim istaknute borce narodnooslobodilačkog rata, komandante i komesare koji su svojim pregalaštvom i hrabrošću pod vodstvom Partije i Tita stvorili našu ratnu mornaricu i, djelujući njezinim jedinicama, dali puni častan doprinos oslobodenju zemlje.

U vrijeme kad ste se pripremali za završne operacije, Split i Dalmacija bili su nakon teške četvorogodišnje borbe slobodni. Jedinice 8. korpusa i Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije ostvarile su san tisuća dalmatinskih boraca i cijelog naroda Dalmacije, od vremena stvaranja prvog splitskog partizanskog odreda, preko Neretve i Sutjeske i prvog oslobodenja Splita.

Uzeti grad u srcu porobljene Evrope vlastitim unutrašnjim snagama organizovanog naroda i čuvati ga sedamnaest dana slobodnim, bilo je moguće jer su Partija i Narodnooslobodilački odbor već dugo prije toga uživali potpunu podršku i povjerenje gotovo svih slojeva splitskog stanovništva.

Svaki četvrti naš sugrađanin borio se s puškom u ruci. Ako tome dodamo da je kroz razne forme pripadanja narodnooslobodilačkom pokretu djelovalo 80% Splitsana, onda je slika jedinstvenog antifašističkog i rodoljubivog Splita još reljefnija.

Ne nabrajajući posebno mnoštvo herojskih primjera, akcija komunista i skojevaca, radnika, omladinaca i članova AFŽ-a, pripadnika inteligencije, pionira i svih ostalih građana, treba kazati da je Split dostojanstveno i uzdignuto čela dočekao slobodu 26. listopada 1944. godine.

Prije rata slabo razvijena privreda bila je većim dijelom uništena. Grad je brojio do 40.000 stanovnika. Veliki zadaci bili su pred nama.

U poslijeratnom razdoblju društveno-ekonomski razvoj Splita kao općine i grada jedan je od najbržih u zemlji. Porast stanovništva općine u prosjeku preko 2% godišnje i zapošljavanje od preko 4% godišnje najneposrednije ukazuju na intenzitet društveno-ekonomskog razvoja.

Pod utjecajem tog razdoblja današnja općina Split broji preko 250.000 stanovnika i gotovo 100.000 zaposlenih. Odnos između brzine kretanja stanovništva i broja zaposlenih, te dostignuti stupanj materijalnog razvoja danas govore indirektno o kvalitetu društveno-ekonomskog razvoja koji se

manifestira u uvjetima rada i življenja radnih ljudi i građana. Kada vršimo rezime pređenog puta, moramo posegnuti za izdancima ovoga rasta i procvata. Velika je zasluga radničke klase i radnih ljudi Splita i okolice za ono što je Split danas, što je dao u revoluciji i poslijeratnoj izgradnji.

Temeljni činilac u svim tim kretanjima koji je pripremio i ostvario revolucionarne težnje, koji je kreirao razvoj naše samoupravne i socijalističke bratske zajednice, bila je Komunistička partija, odnosno Savez komunista sa drugom Titom na čelu, u čemu su i komunisti Splita i okolice dali svoj puni doprinos.

U razvoju našeg samoupravnog socijalizma postigli smo mnogo. Dostignuća su prisutna na svakom koraku, posebno u našem gradu. O tome smo govorili s ponosom, no treba kazati da se tokom tog našeg puta i rasta nagomilalo i podosta problema. Osjećaju se zastoji, pojavljuju se teškoće, suočeni smo s nedoumicama, kolebanjima, iskušenjima najrazličitije vrste, sučeljavamo se i sa iščašenjima nesvojtvenim biću našeg revolucionarnog opredjeljenja.

Još jednom izbija u prvi plan okolnost stvaralačke riječi druga Tita, koji je ne jednom, i to baš u našoj sredini, ukazivao na temeljne vrijednosti revolucije, na smisao naše borbe i otvarao vidike za brzi društveni razvoj. A bili smo u težim i bezizglednijim situacijama, odricali smo se i žrtvovali, ali i izdizali snažniji, jer u svrhu našeg revolucionarnog opredjeljenja i postojanja je neprestana borba za bolje, pravednije i plemenitije društvene odnose.

Trenutak je da kritički valoriziramo dosadašnju praksu, da korjenito mijenjamo odnose i ponašanja. U tome i jest smisao revolucioniranja iskona i rasta revolucije i revolucionarnih tekovina i borbe ljudi na ovim prostorima, o čemu će danas ovdje biti riječ.

Dozvolite mi da vas još jednom podravim i da vam prenesem zadovoljstvo građana Splita što je naš grad od 1945. godine sjedište Komande Jugoslavenske ratne mornarice, odnosno Komande Vojnopomorske oblasti, što se u Splitu nalazi baza naše flote i Mornarički školski centar »Maršal Tito«, priznata naučna i obrazovna ustanova, što uvijek imamo uspješnu i plodnu suradnju s našom ratnom mornaricom, gdje međusobno razumijevanje uvijek dolazi do punog izražaja.

Želim vam mnogo uspjeha u radu.

Hvala!

JUG OSLA VENSKA MORNARICA

ŠTAB MORNARICE:

Komandant
general-major JOSIP Černy,
admiral u penziji

Politički komesar,
pukovnik DRAGIŠA IVANOVIĆ, narodni heroj,
akademik, Profesor Univerziteta u Beogradu, u penziji

Načelnik štaba,
potpukovnik MLADEN IKICA, kapetan bojnog broda u penziji

Zamjenik političkog komesara,
potpukovnik EDO SANTINI, general-major u penziji

Načelnik Operativnog odjeljenja,
major IVAN ZIMOVNOV, umro 1985.

Načelnik Obavještajnog odjeljenja,
kapetan ŠIME KRALJEV, španjolski borac,
major u penziji

Načelnik Personalnog odjeljenja,
major NIKOLA ARACIĆ, viceadmiral u penziji, umro 1978.

Načelnik Tehničkog odjeljenja,
major inž. ADAM ARMANDA,
pukovnik u rezervi, umro 1958.

Osnovni podaci o Jugoslavenskoj mornarici

Berislav Visković, *kapetan bojnog broda*

Temelji na kojima se radala i stvarala partizanska mornarica Jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta, potom razvijala Mornarica NOVJ, da bi u završnim operacijama za oslobodenje zemlje izrasla i stasala u Jugoslavensku mornaricu kao vid oružanih snaga nove Jugoslavije, bile su svakako tri odluke Vrhovnog štaba NOV i POJ, odnosno Vrhovnog komandanta maršala Tita: odluka o formiranju *Sekcije za ratnu mornaricu* decembra 1942, odluka o formiranju *Mornarice NOVJ* oktobra 1943. i odluka o *upornoj odbrani otoka Viša* i njegovom pretvaranju u glavnu bazu Mornarice, januara 1944. godine.

Stvaranje partizanske mornarice u Makarskom primorju značilo je početak mornaričke organizacije na jadranskoj obali i, ujedno, uklapanje jadranskog prostora u operativno-strategijske planove vojnog i političkog vodstva narodnooslobodilačkog pokreta.

Masovni općenarodni ustanak, koji je u vrijeme kapitulacije Italije septembra 1943. zahvatio jugoslavensku jadransku obalu, bio je od ogromnog značaja i za dalji razvoj narodnooslobodilačkog rata na moru koji je ušao u novu fazu. U prvoj fazi borbe za obalu, odnosno prave »trke k moru«, između Narodnooslobodilačke vojske i jedinica njemačkog Vermahta pobijedila je NOVJ. Oslobođeni su gotovo svi otoci i cijela obala, uključujući i jednu od najvećih luka - Split. Razoružan je veći dio talijanskih divizija i zaplijenjena njihova oprema i naoružanje. U oslobođenim lukama zatečen je veći broj brodova koji su se mogli adaptirati za ratne svrhe. Priliv na hiljade boraca u redove NOVJ omogućio je formiranje novih divizija. Jadranski prostor postaje veoma značajan i stalni činilac u strategiji Jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta, a isto tako i njegov značaj postaje sve veći i za zapadne saveznike i za njemačke oružane snage.

Na oslobođenoj jadranskoj obali formirane su tri mornaričke komande: Komanda mornarice NOV i PO u Crikvenici, Obalska komanda Kninskog sektora u Ždrelcu i Obalska komanda u Splitu. Mornaričke komande počele su naoružavati zaplijenjene parobrode, ribarske brodove i čamce i od njih formirati flotile. Na otocima su formirani partizanski odredi i povjerena im je protudesantna odbrana.

U jeku formiranja prvih regionalnih mornaričkih komandi rasplamsala se i borba za obalu, koja će potrajati puna četiri mjeseca, sve do sredine januara 1944. Nijemci, čije su se motorizovane kolone već u prvoj fazi borbe probile do glavnih strategijskih točaka na obali (27. septembra ušli su u Split), poduzeli su glavni napor za posjedanje jadranske obale u

oktobru i novembru. Zauzeli su otoke ispred Šibenika i poluotok Pelješac. Potom su napali Makarsko primorje.

U međuvremenu, drug Tito je 18. oktobra 1943. donio pravovremenu i dalekovidnu odluku o formiranju Mornarice NOVJ. Time su objedinjene dotadašnje regionalne mornaričke komande u jedinstvenu organizaciju za borbu na moru. Iako operativno potčinjena štabu 8. korpusa, mornarica je postepeno poprimala sve odlike samostalnog vida oružanih snaga. Za komandanta Mornarice postavljen je Josip Černy, kapetan korvete bivše jugoslavenske mornarice, a za zamjenika potpukovnik Srećko Manola. Mornarica NOVJ imala je 8 naoružanih brodova i 40 patrolnih čamaca formiranih u flotile, 8 parobroda i oko 200 motornih jedrenjaka, nekoliko obalskih baterija i partizanskih odreda na otocima. Početkom novembra, radi lakšeg komandovanja, štab Mornarice podijelio je cijelu obalu na šest pomorskih obalskih sektora: I POS (tršćanski), II POS (kvarnerski), III POS (zadarsko-šibenski), IV POS (splitski), V POS (pelješki) VI POS (bokokotorski). Pošto u to vrijeme I i VI POS još nisu bili oslobođeni, praktički su djelovala i postojala samo četiri sektora.

Pošto su odmah izbili na talijansku obalu Jadrana i u istarske luke, Nijemci su od zarobljenih talijanskih ratnih i trgovačkih brodova organizirali svoju ratnu mornaricu. Kako su se u Albaniji i Grčkoj još uvijek nalazile jake njemačke snage, Nijemci su pošto-poto nastojali ovladati dužobalskom pomorskom komunikacijom. Njemačkim pomorskim snagama zapovijedao je admiral Joachim Lietzmann, sa štabom u Opatiji, koji je nosio titulu Admiral Jadrana. U početku je njemačka mornarica imala 1 krstaricu, 1 pomoćnu krstaricu, 4 torpiljarke, 7 eskortnih brodova, 2 male podmornice, 2 minopolagača i 6 pomoćnih brodova, kao i veći broj parobroda i motornih jedrenjaka. Ove snage, koristeći kapacitete jadranskih brodogradilišta, neprekidno su rasle.

Njemačka operacija »Landsturm« - ofanziva protiv Makarskog primorja, dovela je u veoma tešku situaciju dijelove 8. korpusa što su se tu zatekli. Sredinom novembra, u veoma teškim vremenskim uslovima, Mornarica NOVJ je preko Podgore, Igrana i Drašnica, evakuirala na Brač i Hvar glavninu 26. divizije, Mosorski, Neretljanski, Imotski i Makarski NOP odred i nekoliko hiljada izbeglica - ukupno 15.000 ljudi. U drugoj polovini novembra njemačke 114. i 264. divizija, podržavane od krstarice »Niobe« (bivša »Dalmacija«), 1 torpiljarke i 2 patrolna broda, posjele su otoke sjeverne Dalmacije. U decembru su se Nijemci iskrcali na Krk, Cres i Lošinj.

Poslije pada Korčule 22. decembra, štab 8. korpusa stajao je na stanovištvu da treba napustiti odbranu srednjodalmatinskog arhipelaga, dok su se Oblasni komitet KPH za Dalmaciju i Operativni štab za odbranu otoka zalagali za upornu odbranu Visa.

Štab Mornarice NOVJ uputio je 19. januara 1944. Vrhovnom štabu slijedeću depešu: »Hvar napuštamo. Molimo vas javite nam vašu definitivnu odluku o Visu. Naše je uvjerenje da su moguća dva rješenja: ili organizirati upornu odbranu ili čim prije otok napustiti. Za upornu odbranu potrebne su jače snage, najmanje 3.000 boraca, tj. tri naše brigade... Mi Vis svaki dan sve bolje utvrđujemo i naoružavamo, moral je dobar i predlažemo da nam naredite da sa tri brigade Vis obranimo«.

22 »Viška dilema« je najzad razriješena depešom Vrhovnog štaba, koja je prispjela na Vis 20. januara, i glasila je: »Odobravamo tri brigade za odb-

ranu Visa. Utvrdite ostrvo. Postavite prepreke i mine. Tražite pomoć od saveznika u artiljeriji, tenkovima i protuavionskim sredstvima. Uspostavite vezu sa saveznicima, da vas u najodlučnijim momentima odbrane avijacijom i mornaricom, a u slučaju nužde - evakuirati«.

Događaji će potvrditi da je ova odluka Vrhovnog komandanta imala historijski značaj.

Povlačenjem na Vis i odlukom da se ovaj otok odsudno brani, završavaju četvoromjesečne borbe za jadransku obalu. Mornarica NOVJ izašla je iz tih borbi neporažena. Uvučena u te borbe ratnim vihorom, upravo u fazi svog stvaranja, organizacionog sređivanja i jačanja, ona je dokazala svoju vitalnost, udarnu moć i smisao svog postojanja.

Na kraju borbe za obalu Nijemci su zagospodarili čitavom istočnom obalom Jadrana i uspostavili kontrolu nad unutrašnjim lancem otoka, čime su osigurali korišćenje dužobalne pomorske komunikacije. Mornarica NOVJ učvrstila se na operacijskoj osnovici Dugi otok - Kornati - Žirje

- Vis - Lastovo, povezala sa saveznicima u južnoj Italiji i bila spremna za odlučnu fazu bitke za Jadran. Osim toga, uprkos njemačkom zaposjedanju obalnog pojasa, Mornarica NOVJ je bila prisutna na mnogim punktovima održavajući veze i kanale za prihvatanje ljudi i materijala, evakuaciju ranjenika, zbjega, kurira i partijsko-političkih radnika.

U bici za Jadran, za održavanje tzv. jadranske breše odlučujuću ulogu imao je otok Vis. Ta »jadranska Malta«, odnosno »jadranska tvrđava« - simbolična imena koja su otoku davana tokom stoljetnih borbi za Jadran, postavši glavna baza Mornarice NOVJ poprimila je strateški značaj.

Na Visu se nalazio štab Mornarice NOVJ, štab IV pomorskog obalskog sektora, flotila od 10 naoružanih brodova, te Viška, Hvarska i Bračka flotila patrolnih čamaca, zatim četiri brigade 26. divizije. Britanske obalske snage na Jadranu, sastavljene od motornih topovnjača, torpednih i patrolnih čamaca, koristile su isturenu bazu u Komiži. Povremeno su se u vodama istočne obale Jadrana pojavljivali i britanski razarači iz baza u južnoj Italiji. Na Visu je dozvolom Vrhovnog štaba, stigla i brigada britanskih komandosa, kao i američka operativna grupa. U južnoj Italiji u luci Bari nalazilo se predstavništvo Nacionalnog komiteta za oslobođenje Jugoslavije, a u obližnjem Monopoliju baza Mornarice NOVJ. Vis je bio i veoma važno žarište pomorskog saobraćaja: parobrodi i veći motorni jedrenjaci plovili su od Italije do Visa, gdje je vršen pretovar u manje brodove koji su konvojirani do iskrenih tačaka na obali. Tim vezama prevožen je ratni materijal, zbjeg, ranjenici i vojska.

Razdoblje od januara do aprila 1944. predstavlja fazu utvrđivanja otoka i uredjenja protudesantne obrane. Vrhovni štab je 15. februara upozorio branioce da prijete opasnost od njemačkog iskrcavanja. Vis je proglašen ratnim garnizonom, obrambeni radovi su ubrzani, a nekoliko dana na otoku je vladala stroga pripravnost. Patrolni čamci Viške, Bračke i Hvarske flotile patrolirali su svake noći duž obala otoka, a u Viškom kanalu pojavljivali su se i britanski razarači. Saveznička avijacija tukla je koncentraciju njemačkih brodova u lukama. Nijemci su, najzad, krajem aprila odustali od brižljivo planirane operacije »Freischütz« (»Slobodni strijelac«), operacije za osvajanje Visa.

U aprilu su počela sistematska ofanzivna dejstva jedinica 26. divizije i Mornarice NOVJ protiv njemačkih položaja na srednjodalmatinskim otocima. Bio je to veoma smion i desantni prepad na otoke Mljet i Korčulu,

tako da su saveznici odbili da u njemu učestvuju. Ova prva samostalna združena operacija u potpunosti je uspjela. Vrhovni komandant, drug Tito, odao je priznanje našim jedinicama, a to isto učinio je i saveznički komandant Sredozemlja general Wilson. Slijedili su uspješni desantni prepadi na Šoltu i Brač.

Prvog maja na Visu je završen operativni aerodrom za tri eskadrile od po 12 aviona, kojeg je od augusta koristila i 1. eskadrila Jugoslavenskog ratnog vazduhoplovstva. Krajem maja formirana je i Uprava škola i kurseva Mornarice NOVJ.

Poslije neuspjelog njemačkog desanta na Drvar, na Vis je 7. juna prispio maršal Tito sa članovima Vrhovnog štaba i Nacionalnog komiteta za oslobođenje Jugoslavije. Tako je ovaj otok prerastao u objekat izvanrednog političkog i vojnog značaja, mjesto gdje je političko i vojno rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta imalo uvjete za nesmetan i miran rad na daljem vodenju rata i revolucije, na afirmaciji nove Jugoslavije.

Nijemci su već u julu 1944. napustili garnizone na zapadnim obalama Hvara i Brača, a početkom septembra i položaje na središnjem dijelu Brača i zapadnom dijelu Korčule. Dobivši pravovremeno obavještenje o ovim prvim njemačkim koracima u napuštanju Dalmacije, Mornarica NOVJ je u luci Hvar i na otoku Mljetu uspostavila svoje mornaričke stanice i, zajedno s 26. divizijom, započela pripreme za konačno oslobođenje srednjodalmatinskih otoka.

Sredinom septembra jedinice 26. divizije i Mornarice NOVJ, podjeljene u dvije grupe, krenule su u dugo očekivani pohod. Prva grupa (1. i 12. brigada) imala je zadatak da oslobodi Brač, Hvar i Šoltu, a druga grupa (11. i 3. prekomorska brigada) da oslobodi Korčulu, Mljet i Pelješac. Mornarica NOVJ je tada imala 4.858 boraca, podoficira, oficira, 8 naoružanih brodova, 38 patrolnih čamaca, 12 desantnih splavi i preko 300 pomoćnih brodova.

Nijemci su uporno branili istočne obale srednjodalmatinskih otoka, kako bi osigurali dužobalnu pomorsku komunikaciju za povlačenje prema sjeveru. Tako je na Braču, u području Sumartina, neprijatelj pružio neočekivano žilav otpor. Slično je bilo i na Hvaru, u oblasti Sućuija. Ipak, poslije višednevnih žestokih borbi, naše brigade su savladale neprijatelja, pa je Brač oslobođen 18. a Hvar 23. septembra. Potom je 12. brigada u noći 22/23. septembra prešla na Šoltu, odakle su se Nijemci panično povlačili.

Otoci Korčula i Mljet oslobođeni su bez borbe, tako da su jedinice druge grupe tek na Pelješcu naišle na žestok njemački otpor. Nijemci su čvrsto posjeli stonsku prevlaku, kako bi sačuvali komunikaciju Dubrovnik - Metković.

U međuvremenu, maršal Tito je napustio Vis i avionom, preko Krajeve, odletio za Moskvu na razgovore o sadejstvu Narodnooslobodilačke vojske i Crvene armije u završnoj fazi drugog svjetskog rata. Poslije obavljenih razgovora drug Tito se 23. oktobra vratio u tek oslobođeni Beograd.

Borbe za obalu počele su oslobođenjem Dubrovnika. Taj zadatak povjeren je 29. diviziji, uz sadejstvo dijelova Primorske operativne grupe i 26. divizije. U noći 17/18. oktobra likvidiran je njemački položaj na stonskoj prevlaci, a gotovo istodobno Nijemci su napustili Dubrovnik.

Usporedo s operacijama na jugu oslobođeno je i Makarsko primorje, a 26. oktobra ušli su u Split dijelovi 20. i 26. divizije. Pet dana kasnije jedinice NOVJ ušle su u napušteni Zadar, a 3. novembra oslobođen je Šibenik. Istovremeno, jedinice Primorske operativne grupe počele su oslobađanje Crnogorskog primorja. Do 21. novembra oslobođena je Boka Kotorska, a prije isteka mjeseca primorje od Budve do Ulcinja.

Oslobođenjem obale od Zadra do Ulcinja presječena je njemačka pomorska komunikacija sa snagama u Albaniji i Grčkoj u veoma kritičnoj fazi povlačenja njemačke grupe armija »E«.

Mornarica NOVJ je aktivno učestvovala u svim ovim operacijama. Osim intenzivne borbene aktivnosti njenih flotila na gotovo cijelom pomorskom vojištu, brodovi mornarice vršili su transport i snabdijevanje brigada 26. divizije i drugih jedinica koje su učestvovala u borbama za otoke i obalu.

Poslije oslobođenja većeg dijela obale štab Mornarice NOVJ prešao je u Split, štab III POS u Zadar, a štab V POS u Dubrovnik, a potom u Boku. Povratkom mornarice na obalu na oslobođenoj teritoriji formiraju se mornaričke stanice, regulira pomorski saobraćaj, reorganizira mornarička-tehnička služba, osposobljavaju brodogradilišta i lučka postrojenja i vade potonuli brodovi.

Na otoku Istu, gdje je 20. septembra 1944. prešao štab II POS, uspostavljena je isturena operacijska baza mornarice. Početkom novembra u bazi na Istu formirani su Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pješadije. Kvarnerski pomorski sastav imao je flotilu od 5 naručenih brodova, tri fiorile od ukupno 20 patrolnih čamaca i flotilu pomoćnih brodova. Kvarnerski odred mornaričke pješadije imao je 4 bataljona i samostalnu artiljerijsku bateriju. Snage sa Ista branile su isturene zadarske otoke i dejstvovale protiv njemačkih snaga na liniji Lošinj, Rab, Pag, Karlobag i dalje prema Kvameriću. Održavale su pomorske veze sa Hrvatskim primorjem i Istrom i uspješno napadale neprijateljski saobraćaj i garnizone na susjednim otocima.

Savezničke pomorske snage nisu se ozbiljnije angažirale u vodama istočnog Jadrana. Svojim prisustvom, međutim, one su na izvjestan način doprinosile operativnoj stabilnosti u ovom području. Dolazak pak britanskih krstarica »Delhi« i »Colombo«, kao i nekoliko manjih ratnih brodova, u Split i Zadar, bez prethodne najave, otvorio je neke probleme međusavezničke suradnje na Jadranu. Maršal Tito je na vrijeme uočio neopravdanost nekontrolisanog prikupljanja dijelova savezničkih snaga na istočnoj obali i zauzeo stav da Vrhovni štab i saveznička Vrhovna komanda na Sredozemlju sklope pomorski sporazum (potpisan 17. januara 1945) iz kojeg je proizašla saveznička obaveza poštivanja suvereniteta nove Jugoslavije. Sličan sporazum potpisan je nešto ranije o korišćenju vazduhoplovne baze u Zadru.

Prije početka završnih operacija Mornarica NOVJ je 1. marta 1945. reorganizirana i preimenovana u *Jugoslavensku mornaricu*. U generalštabu Jugoslavenske armije formiran je Mornarički odjel za koordiniranje mornaričkih upravnih poslova. Štab Mornarice je 16. marta izdao naredbu o preformiranju pomorskih obalnih sektora: formirane su tri pomorske komande za sjeverni, srednji i južni Jadran (SEJA, SREJA i JUJA), a unutar njihove teritorije pomorske obalne komande.

Za završne operacije sve raspoložive snage Mornarice dodijeljene su Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana, koja je imala zadatak da djeluje na primorskom krilu 4. armije u završnoj ofanzivi za oslobodenje Hrvatskog primorja i Kvarnerskih otoka, Istre i Slovenskog primorja. U Kvarnerskom pomorskom sastavu, umesto ranijih pet flotila, formirane su tri: Flotila patrolnih brodova, koju je sačinjavalo 5 naoružanih brodova, Flotila patrolnih čamaca od 11 većih patrolnih čamaca i Pomoćna flotila od 2 motorna spiava i desetak motornih barkasa i leuta. Čitav ovaj sastav, kao i Kvarnerski odred mornaričke pješadije, bili su podređeni Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana, na koju je pao cjelokupan mornarički teret predstojećeg zadatka.

Za desantne operacije što su predstojale Štab 4. armije odredio je 9. udarnu diviziju jačine preko 8.000 boraca. U desantu na Krk učestvovali su i dijelovi 26. divizije.

Posle povlačenja sa Crnogorskog primorja i iz Dalmacije, i Nijemci su reorganizirali svoju mornaricu na Jadranu. Štab admirala Jadrana je rasformiran, a preostali dio Jadrana došao je pod Njemačku mornaričku komandu za Italiju, koja je 1. januara 1945. preimenovana u Vrhovnu mornaričku komandu Jug. Najjači flotni sastav na Jadranu ostala je i nadalje 11. divizija za osiguranje sa tri eskortne flotile i po jednom flotilom torpednih čamaca, minolovaca, transportnih brodova, jurišnih čamaca i desantnih brodova. Posljednja organizaciona izmjena izvršena je 1. marta. Tada je iz sastava 11. divizije za osiguranje izdvojena 1. eskortna flotila da bi se od nje i drugih brodova formirala, kao ofanzivna grupa, 9. flotila torpiljarki, koja je imala 1 razarač i 4 veće torpiljarke.

Nemačke snage na Kvarnerskim otocima bile su grupno raspoređene. Osnovicu tog rasporeda činili su položaji obalske artiljerije, a pješadijske jedinice su bile razmeštene oko tih položaja i u blizini najvažnijih luka, preko kojih se vršilo snabdijevanje. U nedostatku avijacije i pomorskih snaga, Nijemci su mnogobrojnim morskim poljima nastojali da što više otežaju prodor u Kvarnerić, Kvarner i Riječki zaliv, imajući na umu prvenstveno napadača koji bi došao s otvorenog mora, sa talijanske obale, dakle anglo-američke snage. Sticajem okolnosti, čiji značaj Nijemci nisu pravovremeno uočili, saveznici su ostali teorijski protivnik, a Jugoslavenska armija i Mornarica, stvarni i jedini protivnik. Napredujući uz obalu, jugoslavenske jedinice su mogle »s leđa« napadati odbrambeni sistem neprijatelja pred obalom, tj. iskrcavati se u uvalama do kojih je put morem bio najbezbedniji i koje su bile najslabije branjene.

Jedinice 9. udarne divizije i Pomorske komande sjevernog Jadrana izvršile su 4. aprila desant na otok Pag, čime su započele operacije na pomorskom dijelu fronta. Sutradan Pag je oslobođen, a sedam dana kasnije i otok Rab. Pošto je u međuvremenu 26. divizija oslobodila Senj, jedinice njene 1. i 11. dalmatinske brigade u sadejstvu sa snagama Pomorske komande sjevernog Jadrana izvršile su desant na otok Krk, koji je oslobođen 17. aprila. Najjače snage, oko 4.600 boraca, iskrcane su 19. aprila na otoke Cres i Lošinj. Za dva naredna dana oslobođena su oba otoka.

Desant na Istru izvršen je u noći 24/25. aprila. Uprkos jakoj buri, drveni brodovi Mornarice iskrcali su u uvali Brseč ojačani bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade, kao prvi ešelon. Narednih nekoliko noći prebačeni su glavnina 9. divizije i Kvarnerski odred mornaričke pješadije u

Istru. Deveta divizija nastavila je svoju uspješnu ofenzivu prema Trstu, a Kvarnerski odred mornaričke pješadije probijao se prema Puli.

Desantom na Istru, posljednjom velikom združenom operacijom Mornarice i Armije, i složenim samostalnim bojem za Pulu, Mornarica je omogućila brz i cjelishodan manevar primorske operativne grupe 4. armije u tršćanskoj operaciji i znatno doprinijela da jedinice Jugoslavenske armije 1. maja prve uđu u Trst. Prvi brod koji je 5. maja u popodnevnim časovima uplovio u tršćansku luku bio je PC 8-»Udamik«, patrolni čamac Jugoslavenske mornarice. Sutradan mu se pridružilo još pet naoružanih brodova i patrolnih čamaca Kvarnerskog pomorskog sastava. Pulu su 3. maja oslobodile jedinice Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije i Operativnog štaba za Istru.

Uspješnim učestvovanjem u završnim operacijama Jugoslavenska mornarica je završila svoj dugi ratni put. Od Podgore do Trsta, od prvih partizanskih ratnih brodova i desetak boraca Primorskog voda, rat je završila sa 14.000 boraca i 500 brodova razne vrste i namjene. Njena uloga i doprinos pobjedi u bici za Jadran bila je odlučujuća i daleko prevazilazi broj i vrstu brodova kojima je raspolagala. Način kako je stvorena i kako se razvijala jedinstven je primjer u ratu na moru. Tito je kazao: »Način kako smo mi pristupili stvaranju partizanskih pomorskih odreda bio je potpuno sličan stvaranju kopnenih partizanskih snaga. Ni iz čega, nije bilo ni brodova, ni oružja, ni arsenala, ni škola za pomorske kadrove, bili su samo ljudi u Dalmaciji, koji su bili spremni da se bore na moru protiv okupatora, bilo čime i bilo na čemu«.

U sastavu Mornarice je do kraja rata bilo 16 naoružanih brodova, 69 patrolnih čamaca, 12 desantnih splavi i oko 400 parobroda, motornih jedrenjaka i leuta. Snage Mornarice izvršile su 218 napada i prepada na neprijateljske pomorske komunikacije i sidrišta, oštetile, zaplijenile, odnosno potopile 132 neprijateljeva broda. Vlastiti gubici iznosili su 27 naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Izvršila je 6 većih diverzija, 29 desantnih prepada, 38 protudesantnih akcija i 5 većih desanata. Od sredine oktobra 1943, kada je počela plovidba naših brodova sa savezničkom pomoći iz južne Italije, pa do kraja maja 1945, brodovi Mornarice NOVJ prevezli su 45.754,76 tona ratnog materijala. U Italiju je evakuirano morem 16.000 ranjenika i 35.000 izbjeglica. Oko 100.000 vojnika i nekoliko stotina hiljada putnika prevezeno je također morem, s jednog na drugi dio obalnog područja.

Jugoslavenska riječna ratna flotila, odnosno Komanda riječne plovidbe sa svojom Savskom i Dunavskom flotilom i drugim podređenim jedinicama i ustanovama, učinila je mnogo za snabdijevanje fronta i veću pokretljivost kopnenih jedinica i dala značajan doprinos općem ratnom naporu.

Na Dunavu, Savi i Drini, u toku operacija u 1944. i 1945. godini, prebačeno je oko 670.000 jugoslavenskih i sovjetskih vojnika, 9.500 motornih vozila i tenkova, 8.900 kola, 15.000 konja, 4.800 grla stoke i 70.300 tona raznog ratnog materijala. Svojim radom u toku rata Komanda riječne plovidbe udarila je temelje za bržu poslijeratnu obnovu riječnog saobraćaja i dalje jačanje Riječne ratne flotile.

Uvodna izlaganja

*Jugoslavenska mornarica u sadejstvu sa 4. armijom u završnim operacijama**

Josip Černy, *admiral*!"

Prema zamisli, rasprava za »okruglim stolom« trebalo bi da istakne razvoj i ulogu Ratne mornarice u toku Narodnooslobodilačkog rata (NOR-a) i dostignuti stepen sposobnosti za ulazak u završne operacije kao i njen strateški značaj na spoju dva ratišta razdvojena Jadranskim morem; da doprinese proširivanju i produbljivanju do sada stečenih saznanja; da učvrsti načelo oslanjanja na vlastite snage i nepokolebljivo bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije.

Posle uvodnog izlaganja zamenika načelnika Generalštaba za Ratnu mornaricu admirala Letice o razvoju Ratne mornarice i doktrini njene upotrebe, mogu samo sažeto da ga dopunim naglašavanjem obeležja i najvažnijih događaja u razvoju Ratne mornarice.

OSNIVANJE MORNARICE NOVJ

Na sastanku Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ) u Glamoču, sredinom septembra 1942, komandant 4. operativne zone Hrvatske za Dalmaciju Vicko Krstulović govorio je o partizanskim dejstvima na morskoj obali. Zatim, u Bosanskom Petrovcu, veoma mlad pomorski oficir Ratne mornarice bivše Jugoslavije Veljko Škorpik, koji se pridružio Biokovskom partizanskom odredu, izložio je Vrhovnom štabu mogućnosti delovanja partizana na moru. Na osnovu tih informacija, Tito je naredio Štabu 4. operativne zone da formira Sekciju za ratnu mornaricu i dao joj zadatak da na dobrovoljnoj osnovi mobilise sve mornare i pomorce, podoficire i oficire Ratne mornarice, u cejoj Jugoslaviji, radi formiranja mornaričkih odreda, opremanja manjih plovnih borbenih jedinica i širenja oslobodilačke borbe i na more.

U vreme Bihačke republike, krajem 1942, Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije prerasla je u regularnu armiju i dobila naziv Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije. Od operativnih jedinica imala je u svom sastavu brigade, divizije, korpusa i jedinice partizanske mornarice.

Divizije su bile taktičko-operativne jedinice, a korpusi su imali operativno-strateški značaj za određenu oblast. Korpusi su u svom sastavu

Uvodno izlaganje za »okruglim stolom« »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«, održanom u Splitu 1. marta 1985.
* General-major, Komandant Jugoslovenske mornarice.

Admiral Josip Cerny (drugi odasna) islaže za okruglim stolom

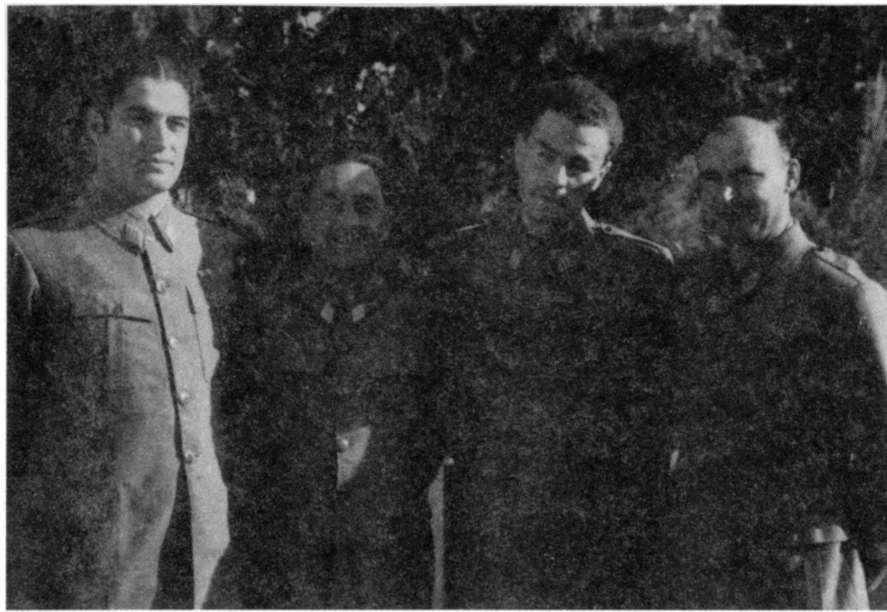
imali divizije, partizanske odrede, komande područja i komande mesta. Jedinice Mornarice nalazile su se u Makarskom primorju, Murterskom moru, na reci Krki, na ušću reke Neretve, oko otoka Brača i Hvara i na Pelješcu i Korčuli.

Posle kapitulacije Italije u jesen 1943. godine, u okrilju jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) uz obalu nikle su mornaričke komande: na Hrvatskom primorju Komanda Mornarice za Hrvatsko primorje i Istru; u sevemoj Dalmaciji, na Velebitskom kanalu, Mornarički odred »Ražanac«, a u zadarskim vodama Komanda Mornarice za severnodalmatinsku obalu i sevemodalmatinske otoke; u srednjoj Dalmaciji Komanda flote naoružanih brodova. Stekli su se uslovi za obrazovanje regularne ratne mornarice. Sredinom oktobra Vrhovni štab NOV i POJ naredio je formiranje jedinstvene ratne mornarice kao vida oružanih snaga revolucije. Naimenovao je Štab Mornarice NOVJ i organizaciono i operativno ga potčinio Štabu 8. korpusa. Komandno mesto Štaba 8. korpusa nalazilo se u Livnu. Štab Mornarice organizovao se u luci Hvar, gde se već nalazilo komandno mesto flote naoružanih brodova.

Mornarica NOVJ se obrazovala u jeku nadiranja nemačkih snaga na jadransku obalu radi razoružanja italijanske vojske, posedanja obale i organizovanja protivdesantne odbrane. Glavne snage 8. korpusa potisnute su sa obale u njeno zaleđe. Dvadeset šesta divizija 8. korpusa, 9. brigada 20. divizije i četiri partizanska odreda našli su se na tesnoj teritoriji uz obalu Makarskog primorja. Po zahtevu Štaba 26. divizije, Štab Mornarice je naredio 4. pomorskom obalskom sektoru da evakuiše snage i da ih prebaci na otoke Brač i Hvar. Sektor je izvršio taj zadatak noću 16/17. novembra, krajnjim zalaganjem u veoma teškim meteorološkim prilikama.

U daljem toku nemačke ofanzive, posle neuspeha naših snaga na otoku Korčuli i osetnih gubitaka koje je nemačka avijacija nanela našem brodogradu u lukama, lučicama i zalivima Hvara, Štab Mornarice, 4. pomorski obalski sektor, kompletna 26. divizija i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju sa rukovodstvima društveno-političkih organizacija povukli su se na otok Vis uoči Nove 1944. godine, ostavljajući na Šolti, Braču i Hvaru manje snage. Tito je naredio da se Vis uporno brani snagama 26. divizije i Mornarice. Odobrio je da u tome učestvuju manje britanske kopnene i pomorske snage. Kasnije je Vrhovni štab odobrio da se na Visu izgradi aerodrom, koji je omogućio da se dejstva lovačke i lovačko-bombarderske avijacije saveznika prošire na duboko zaleđe jadranske obale. Drugi pomorski obalski sektor morao se povući sa Hrvatskog primorja na severni dio Dugog otoka, na kome se već nalazio 3. pomorsko-obalski sektor.

Operativno područje 8. korpusa zahvatalo je teritoriju Dalmacije sa otocima i jugozapadni deo Bosne. Komandno mesto Štaba korpusa nalazilo se u Malom Tičevu, na planini Vijenac, udaljeno od obale u vazdušnoj liniji oko 75 km. Mornarica je dejstvovala na pomorskom vojištu od Istre do Boke Kotorske, sa komandnim mestom na otoku Visu, u zaseoku Borovnik. Određena operativna područja se nisu poklapala. Štab korpusa nije imao kvalifikovan organ koji bi mogao da mu pomaže pri organizovanju i operativnoj upotrebi Mornarice. Veza između štabova održavala se isključivo putem radija, jer žičana veza nije postojala, a postojeće kurirske veze su bile isuviše spore i nesigurne.

Štab Jugoslovenske mornarice u Splitu krajem 1944. Slijeva na desno: pukovnik Dragiša Ivanović, general-major Josip Černy, potpukovnik Edo Santini i major Vanja Zimovnov

Zbog toga je Tito 8. februara 1944. naredio da mu Štab Mornarice neposredno dostavlja izvještaje o sopstvenim i savezničkim akcijama, obaveštajne i druge podatke. U suštini, potčinio je Štab Mornarice izravno Vrhovnom štabu NOV i POJ.

ORGANIZACIJSKA STRUKTURA MORNARICE

Osnovne snage Mornarice bile su pomorsko-obalski sektori, flotila naoružanih brodova i dve flotile motornih desantnih splavova. Pomorsko-obalski sektori obuhvatali su određene geografske, privredne i upravne regije na istočnoj obali Jadrana. Bilo ih je šest, a operativni su bili samo 2, 3, 4. i 5. sektor, odnosno sektori za Hrvatsko primorje, severnu, srednju i južnu Dalmaciju. U sastavu sektora nalazili su se flotila patrolnih čamaca sa četiri i više čamaca (PČ), bataljoni mornaričke pješadije, jedinice veze, intendantura, sanitetski, tehnički i pomorsko saobraćajni organi sa pomoćnim i transportnim brodovima.

Zadatak sektora bio je da ometa neprijateljev pomorski saobraćaj, da se bori protiv njegovih pomorskih snaga i garnizona na otocima; da organizira, održava i obezbeđuje vlastiti pomorski saobraćaj i da elastično brani vlastito područje.

Flotila naoružanih brodova imala je u svom sastavu, redovno, četiri do pet naoružanih ribarskih brodova - kočara i logera. Zadatak Flotile bio je: da obezbedi sopstveni i napada neprijateljev pomorski saobraćaj; da 34 obezbedi prevoženje i podržava iskrcavanje pomorskih desanata; da vrši

dotur i evakuaciju i održava vezu na akvatoriji pod jakom kontrolom neprijatelja. U flotilama motornih desantnih splavova bilo je po šest motornih desantnih splavova. Sve tri flotile bile su pridate 4. sektoru. Na osnovi naređenja Štaba Mornarice, pojedini naoružani brodovi i motorni splavovi pridavani su povremeno i privremeno sektorima radi izvršenja određenih zadataka ili kao pojačanje.

Elementi mornaričke pozadine bili su pomorske baze, grupa pomoćnih brodova i grupa transportnih brodova.

Glavna pomorska baza bio je otok Vis. Ona je bila nosilac snabdevanja Mornarice i zbrinjavanja, te organizator pomorskog transporta. Bila je potpuno potčinjena 4. sektoru u pogledu stručnog rada; snabdevanja hranom, odećom, obućom i garnizonom potrepštinama, oružjem, municijom i gorivom; dovođenja u ispravnost oružja i opreme, skladišta i zanatskih radionica; osposobljavanja za dejstvo brodova i borbenih sredstava; organizovanja pomorskog saobraćaja, lučke službe, ukrcavanja i iskrcavanja tereta i putnika. Baza je obezbeđivala celokupan pomorski transport za oružane snage i narodne vlasti. Organizirala je dotur materijalnih i borbenih sredstava jedinicama NOVJ i partizanskim odredima koji su dejstvovali uz obalu mora i u dubljem zaleđu, i evakuaciju ranjenika, bolesnika i zbegaa.

Pozadinska baza u luci Monopoli u južnoj Italiji upravljala je jedinicama, ustanovama i kursovima Mornarice za obučavanje kadrova svih specijalnosti u jadranskim lukama južne Italije. Organizovala je pomorski saobraćaj i transport pomoćnim brodovima kojima je raspolagala.

U grupi pomoćnih brodova nalazili su se transportni parobrodi, motorni i specijalni brodovi i veliki motorni jedrenjaci. Grupom je upravljala Baza Monopoli, a prema uputstvima Odseka za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice. Njeni brodovi su bili angažovani u transportu tereta, putnika i jedinica NOVJ između Visa i luka južne Italije.

Grupa transportnih brodova nalazila se u sastavu glavne pomorske baze Vis. U toj grupi su se nalazili svi transportni motorni jedrenjaci (MJ) srednje i male tonaže i motorni leuti, koji su bili angažovani u saobraćaju između Visa i naših otoka i obale. Prema potrebi, Štab 4. sektora pridavao je brodove te grupe pojedinim sektorima.

U sastavu Mornarice nalazili su se i Uprava škola i kurseva za školovanje vojnopomorskih kadrova svih specijalnosti i Kartografski ured Mornarice.

Štab Mornarice organizovao je sadejstvo sa britanskim pomorskim i vazduhoplovnim snagama na otoku Visu. Najstariji britanski pomorski oficir dolazio je svako prepodne u Štab Mornarice radi dogovora o sadejstvu plovnih snaga i podele zona dejstva. U Štab je dolazio i predstavnik britanskog vazduhoplovstva radi dogovora o ciljevima za dejstvo vazduhoplovstva i primanja obaveštenja o rezultatima dejstva, sve do dolaska VŠ na otok Vis.

AKTIVNOST MORNARICE U 1944. GODINI

Posle uspostavljanja nemačkih garnizona u glavnim lukama na obali i na unutrašnjim otocima i izvesnog stabilizovanja situacije, inicijativa na našem jadranskom pomorskom vojištu postepeno je prelazila u naše ruke.

Drugi sektor je veoma uspešno ometao neprijateljev pomorski saobraćaj u Virskom moru i Kvameriću. Napadao je nemačke naoružane motorne jedrenjake: potopio je dva, zarobio neprijateljski protivpartizanski motorni jedrenjak i motorni brod i zaplenio transportni motorni jedrenjak.

Treći sektor organizovao je i obezbeđivao veoma uspešno stalan dotur materijalnih i borbenih sredstava jedinica NOVJ u severnoj Dalmaciji, koji su stizali brodovima sa otoka Visa. Kada se zato ukazala prilika, ometao je neprijateljev pomorski saobraćaj u Zadarskom kanalu.

Četvrti sektor je sadejstvovao sa 26. divizijom u prepadnim pomorsko-desantnim akcijama na nemačke garnizone na otocima srednje Dalmacije, u kojima su ponekad učestvovali i britanske kopnene i pomorske jedinice. Naročito uspešan bio je desantni prepad na otoke Korčulu i Mljet, u aprilu 1944, koji je izvršen isključivo sopstvenim snagama. To je bio najbolji odgovor naših snaga za ono što se dogodilo na Korčuli u decembru 1943. Nemački garnizoni na zapadnom delu otoka Korčula - Blato i Vela Luka bili su likvidirani. Ubijeno je 297, a zarobljeno 459 vojnika. Na Mljetu je ubijeno oko 100 nemačkih vojnika. Zapljena je velika količina opreme i materijala, te baterija brdskih haubica.

Početkom juna na Vis je stigao Vrhovni štab sa članovima centralnih partijskih i političkih rukovodstava. Štab Mornarice premestio se iz zaseoka Borovik u luku Vis.

Aktivnost Mornarice je naročito živnula ujesen 1944. godine. U prvoj polovini septembra u Štab 9. korpusa na Slovenačkom primorju upućena je Mornarička grupa radi priprema za formiranje 1. pomorsko obalnog sektora (tršćanskog). Drugi sektor je pristupio uspostavljanju isturene pomorske operativne baze na otoku Ištu. Sredinom septembra počele su operacije 26. divizije za oslobodenje otoka srednje Dalmacije i povratak na obalu kopna. Ofanziva je trajala do početka novembra 1944. S divizijom je sadejstvovao 4. sektor. Njegov doprinos u toj operaciji bio je veoma značajan. Organizovao je i obezbeđivao prevoz morem sa Visa na otoke Hvar, Brač i Šoltu, na Korčulu i poluotok Pelješac i, na kraju, na obalu kopna, kompletne 26. divizije (8.670 boraca sa 146 minobacača i 251 mitraljezom), ojačane Artiljerijskom grupom 8. korpusa (pet artiljerijskih divizionna, ukupno oko 2.000 boraca i 47 artiljerijskih oruda) i 1. tenkovskom brigadom (oko 2.000 boraca 75 tenkova, 23 oklopna automobila, 14 protutenkovskih topova i 5 protivavionskih mitraljeza). U operaciji je učestvovala i jedinica mornaričke pešadije 4. sektora. Sav taj ogromni i veoma odgovoran posao obavio je 4. sektor sa svega 4 naoružana broda, 18 patrolnih čamaca, 9 motornih desantnih splavova i oko 60 motornih jedrenjaka ukupne nosivosti 1.912 tona. Uspeli su bio obezbeđen veoma racionalnom upotrebom snaga i sredstava, te izvanrednim samopregomim i upornim zalaganjem sveg ljudstva. U operaciji na Braču su sadejstvovale izvesne manje pomorske i suvozemne britanske snage.

Sredinom septembra maršal Tito, sa delom Vrhovnog štaba i centralnih rukovodstava, napustio je Vis i posle boravka u Moskvi i Krajovi, prešao u Vršac, a zatim u oslobođeni Beograd.

Peti sektor sadejstvovao je sa 29. divizijom 2. korpusa i Primorskom operativnom grupom u oslobodenju dela južne Dalmacije i Boke Kotorske.

Sredinom oktobra sa Visa se premestio najstariji pomorski oficir britanske ratne mornarice (Snovis) sa delom 57. flotile britanskih Obalskih snaga u našu isturenu pomorsku operativnu bazu na otoku Ištu. Štab Mor-

narice poverio je 2. sektoru dalju organizaciju sadejstva između naših i britanskih pomorskih snaga.

Posle oslobodenja Dalmacije Štab Mornarice i 4. sektor premestili su se sa Visa u Split. Težište borbenog dejstva Mornarice prebačeno je u vode Kvarnerića i Kvarnera. Drugi sektor je ojačan Kvarnerskim pomorskim sastavom i Kvarnerskim odredom mornaričke pešadije. U pomorskom sastavu nalazili su se flotila naoružanih brodova, tri flotile patrolnih čamaca i flotila pomoćnih brodova, ukupno 26 brodova. Odred mornaričke pešadije imao je četiri bataljona jačine 150-200 boraca, vod za vezu i samostalnu artiljerijsku bateriju (vod haubica i vod teških bacača).

Mornarica je bila veoma aktivna i na rekama. Početkom oktobra formirana je u Kladovu Mornarička baza NOVJ radi organizovanja saobraćaja na Dunavu. U oslobođenom Beogradu uspostavljena je komanda rečne plovidbe, u čijem se sastavu nalazila i Komanda rečne ratne flotile. U Novom Sadu i u Šapcu organizirane su mornaričke baze, koje su opremale patrolne i jurišne čamce. Zadatak baza je bio da organizuju saobraćaj duž reka i preko reka i da ga obezbede u protivminskom smislu, za potrebe jedinica NOVJ, za prevoženje trupa i njihovih borbenih i materijalnih sredstava. Na Dunavu je Rečna ratna flotila sadejstvovala sa sovjetskom Dunavskom flotilom.

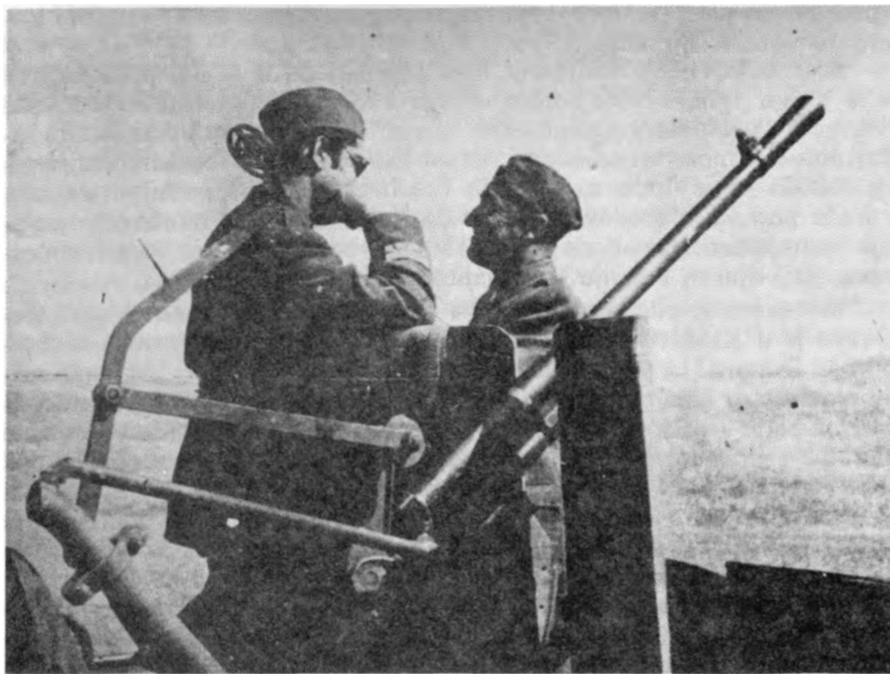
Posle dolaska u oslobođeni Beograd, u Vrhovnom štabu je uspostavljeno Odeljenje za Ratnu mornaricu radi lakšeg upravljanja i komandovanja Mornaricom. Za načelnika Odeljenja postavljen je zamenik komandanta Mornarice general-major Srećko Manola. Odeljenje nije uticalo na rad Štaba Komande Jugoslovenske mornarice (KJM) niti direktivama, niti pak naredjenjima, jer je Štab bio pod neposrednom komandom Operativnog odeljenja Generalštaba. Načelnik Odeljenja za Ratnu mornaricu imao je ulogu savetnika pri Generalštabu po pitanjima upravljanja RM u okviru Jugoslovenske armije. Manola se zadržao na toj dužnosti do jeseni 1948. godine.

PRED POČETAK ZA VRŠNIH OPERACIJA

Pred početak završnih operacija 4. pomorsko-obalski sektor je sadejstvovao sa snagama 8. korpusa u mostarskoj operaciji. Organizovao je i prevezao morem glavninu 8. korpusa, 26. i 19. divizije, Artiljerijske i Tenkovske brigade, sa njihovim borbenim i materijalnim sredstvima, iz Zadra, Šibenika, Splita i luka Kaštelanskog zaliva, u Omiš i luke Makarskog primorja. Za osam dana prebačeno je 13.746 boraca, 1.020 konja, 105 kola i 260 tona materijala, deo Artiljerijske i Tenkovske brigade.

Udaljenost duž jadranske magistrale 26-218 km, a morem 14-100 morskih milja. Posle oslobodenja Mostara, a u vezi sa predstojećim završnim operacijama, vraćena je glavnina 8. korpusa u severnu Dalmaciju. U roku od 9 dana morem je iz luka Makarskog primorja u Šibenik, Biograd na moru, Sukošan i Zadar prebačeno 16.403 boraca, 1.693 konja, 89 kola, 1.565 tona materijala, deo Artiljerijske i Tenkovske brigade. Udaljenost duž jadranske magistrale 178-250 km, a morem 80-111 morskih milja.

Na današnji dan pre 40 godina - 1. marta 1945, Mornarica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije preimenovana je u Jugoslovensku mornaricu. Posle oslobodenja obale od Bojane do otoka

Komandant Jugoslavenske mornarice general-major Josip Černy i politički komesar pukovnik Dragiša Ivanović

Paga, Mornarica se reorganizovala. Reorganizacija Mornarice je proizašla i bila u skladu sa novom situacijom pred kraj rata u proljeće 1945. kada su reorganizovane naše oružane snage uoči završnih operacija. Štab Komande Jugoslavenske mornarice (JM) je reorganizaciju Mornarice izvršio samostalno, ceneći najpogodniji oblik organizacionih rešenja ne samo za završne operacije već i za početak mirnodopskog razdoblja. Preimenovanje Mornarice NOVJ u Jugoslavensku mornaricu bilo je analogno preimenovanju NOVJ u Jugoslavensku armiju, odnosno Vazduhoplovstva NOVJ u Jugoslavensko vazduhoplovstvo. Formirane su tri pomorske komande: za severni, srednji i južni Jadran, u smislu pomorskooperativnih organa za tri karakteristična basena Jadranskog mora. U njihovom sastavu nalazile su se pomorske obalske komande u ulozi regionalnih izvršnih organa. Drugi sektor prerastao je u Pomorsku komandu severnog Jadrana, 4. sektor u Pomorsku komandu srednjeg Jadrana i 5. sektor u Pomorsku komandu južnog Jadrana.

Pomorska komanda severnog Jadrana preuzela je zadatke 2. sektora, produžila je borbena dejstva protiv neprijateljevih snaga na moru i garnizona na otocima. Ona će odigrati značajnu ulogu u završnim operacijama, sadejstvujući sa jedinicama na levom krilu 4. armije.

Pomorske komande srednjeg i južnog Jadrana započele su organizovanje obalske odbrane, uređenje vatrenih položaja obalskih artiljerijskih baterija i organizovanje službe osmatranja, obaveštavanja i veze; razmini-

ranje plovnih ruta i luka; uspostavljanje i održavanje redovnog pomorskog saobraćaja i lučke službe; obnovu luka, izvora energije i distribucione mreže, brodogradilišta, industrijskih postrojenja i celokupne infrastrukture.

U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Na proleće 1945. nemačke pomorske snage na Jadranu još uvek su bile znatno jače od pomorskih snaga Jugoslovenske mornarice. Tačnije, teško je uopšte govoriti o klasičnom odnosu snaga s obzirom na vrste i kvalitet ratnih brodova. Nemci su u tom vremenu imali na Jadranu sledeće brodove: 1 razarač (naoružan sa 6 topova 120 mm i 4 topa 37 mm); 4 velike torpiljarke (svaka sa 3 topa 100 mm i 2 topa 37 mm pa); do 19 torpednih čamaca tipa »S«; 14 patrolnih čamaca tipa »E«; 3 male podmornice; 7 minolovaca; 30 i više artiljerijskih desantnih motornih mauna tipa »F« (svaka sa 3 i više topova 88 mm i 20 mm pa); do 15 dvotrupnih desantnih motornih splavova tipa »SF«; do 24 desantna jurišna čamca za pešadiju tipa »I-Boot« i Komandu malih borbenih sredstava sa 20 eksplozivnih čamaca i 9 patrolnih čamaca ratne mornarice NDH.

Nemačke pomorske snage oslanjale su se na Rijeku, Pulu, Trst i Mali Lošinj.

Protivdesantna odbrana Hrvatskog primorja počivala je na posedanju otoka i obale, na vatri obalskih topova i topova zemaljske artiljerije i na zatvaranju prilaza otocima i obali preprekama morskih mina.

Na otocima su se nalazili nemački garnizoni: na Pagu 345 vojnika pod zaštitom baterije poljskih topova 105 mm na Vidovcu iznad Karlobaga; na Rabu 528 vojnika i 3 obalske baterije sa ukupno 13 topova 120 mm; na Krku 782 vojnika i dve baterije poljskih topova 90 mm; na Cresu i Lošnju 1.180 vojnika, baterija od 4 obalska topa 156 mm na utvrđenju Tovar, 5 baterija topova 76, 80 i 90 mm. Ukupno 2.835 vojnika. Posade na otocima nisu imale sredstva koja bi im omogućila uzajamno podržavanje i manevar snaga. Vatrene položaji baterija nisu bili organizovani za samoodbranu.

Minske prepreke postavljene su u Velebitskom kanalu južno od Karlobaga, u Grgurovskom kanalu, radi zaprečavanja prilaza Velebitskom kanalu, u Pohlipskom kanalu, u Kvameriću i oko Lošinja, u Kvarneru i u Riječkom zalivu i njegovim prilazima sa juga. Položeno je ukupno više od 3.000 morskih mina, usidrenih i na dnu ležećih. Prepreke su bile položene tako da sprečavaju prilaznje Kvarneriću i Kvarneru sa otvorenog mora i sa juga iz Virskog mora. U isto vreme, one su onemogućavale manevar nemačkih pomorskih snaga u tim vodama i prisiljavale ih da plove određenim plovnim rutama. Baterije obalske i zemaljske artiljerije na otocima i na obali Slovenačkog primorja, Istre i Hrvatskog primorja štatile su minske prepreke, prilaze glavnim lukama na otocima i na kopnu i u mesta pogodna za vršenje desanta.

Nemačka avijacija nije dejstvovala u vazдушnom prostoru Hrvatskog primorja i Istre.

Posle oslobodjenja naše obale od Bojane do Ravnih kotara i reorganizacije naših snaga, operativne snage JM orijentisane su u pravcu Hrvatskog primorja i Istre. Formirani su Kvarnerski pomorski sastav (KPS) i Kvarnerski odred mornaričke pešadije (KOMP). Oba su potčinjena Pomorskoj

komandi sevemog Jadrana (PKSJ). U Kvarnerskom pomorskom sastavu nalazila se flotila od 4 naoružana broda (NB), flotila od 11 patrolnih čamaca (PČ), flotila od 5 desantnih motornih splavova (MS), 8 motornih jedrenjaka (m/j) i bolnički brod. Kvarnerski odred mornaričke pešadije imao je 6 bataljona mornaričke pešadije, vod za vezu i artiljerijski divizion u kojem se nalazila baterija od 4 brdska topa 75 mm i ode ljenje od 2 poljska topa 105 mm.

U sastavu PKSJ nalazio se i Minerski odred sa 4 leuta od kojih dva sa motorom, za protivminski izvidanje i uklanjanje morskih mina. Odnos snaga između sopstvenih i neprijateljskih bio je za nas jako nepovoljan. Naše plovne snage bile su inferiorne u odnosu na nemačke. Odnos u snagama KoV bio je povoljan, jer je izolovanost posada na otocima, bez neiskorišćenih mogućnosti uzajamnog podržavanja, omogućila njihovo uništenje redom.

Savezničke pomorske snage, Komanda britanskih Obalskih snaga, nalazile su se u Ankoni, isturenoj manevarskoj bazi. U sastavu Obalskih snaga nalazile su se flotile motornih torpednih čamaca (MTB), motornih topovnjača (MGB), patrolnih brodova i čamaca (ML); desantni brodovi za pešadiju (LCI), tenkove (LCT) i artiljerijsku podršku (LCG); jurišni desantni čamci (LCP), desantni čamci za mehanizaciju (LCVP) i flotila od 8 motornih topovnjača iz Sastava jugoslovenskih pomorskih snaga u inostranstvu izbegličke vlade u Londonu. Ukupno oko 80 borbenih plovila. Od tih snaga bilo je u Zadru početkom marta: 3 desantna broda za artiljerijsku podršku, do 5 desantnih tenkosaca, do 5 motornih topovnjača i lučkih patrolnih čamaca. U Ankoni se nalazio britanski komandant sevemog Jadrana (SNOVA) a na britanskoj krstarici »Colombo«, usidrenoj pred Zadrom, nalazio se britanski komandant Zadra (COZA).

Savezničke pomorske snage imale su neospornu prevlast na otvorenom Jadranskom moru, a savezničko vazduhoplovstvo prevlast u vazduhu nad celim jadranskim ratištem.

Generalštab Jugoslovenske armije nije obavestio Komandu JM o formiranju 4. armije, njoj susedne jedinice, niti je upoznao komandanta JM sa zadacima JM koji su proizlazili iz plana završnih operacija.

Posle povratka iz Beograda 4. marta 1945. komandant 4. armije general-major Petar Drapšin pristupio je izradi plana operacija. Pozvao je komandanta JM i komandanta PKSJ u Knin da ih upozna sa opštim planom završnih operacija, sa namerama Štaba 4. armije i zadacima koji se predviđaju za JM. Dogovorili su se da se PKSJ prida 4. armiji i da sadejstvuje sa 9. divizijom u prvoj etapi ličko-primorske operacije, u desantima na otoke Pag i Rab. Zatim, u riječko-tršćanskoj operaciji, da sadejstvuje sa 26. divizijom u desantu na otok Krk i, naposljetku, sa 9. i 26. divizijom³¹ u desantu na otoke Cres i Lošinj. Za desant u Istru odluka bi se donela kasnije.

Izvršena je podela odgovornosti za izvršavanje zadataka između komandanta 9. divizije i komandanta PKSJ. Prvi je odgovarao za borbu na otocima i na kopnu, a drugi za ukrcavanje, prevoženje i iskrcavanje desanta, za njegovo obezbeđenje prilikom prevoženja i za podršku vatrom naoružanih brodova, za organizaciju sadejstva sa pomorskim i vazдушnim snagama saveznika i sa Sastavom jugoslovenskih pomorskih snaga u inostranstvu, koji je bio pod njihovom komandom.

³¹ Jedinice 26. divizije nisu učestvovala u oslobodenju Cresa i Lošinja, već su nakon oslobodenja Krka usmerene na riječki front kod Klane.

Posle informacija primljenih u Štabu 4. armije komandant JM je shvatio da je zadatak JM u završnim operacijama: da sadejstvuje na primorskom krilu 4. armije u ovladavanju otoka Hrvatskog primorja i Kvarnera i nastupanju uz obalu; da obezbedi bok i pozadinu 4. armije koji se oslanjaju na obalu; da vrši dotur morem materijalnih i borbenih sredstava i rezervi u ljudstvu; da organizuje obalsku odbranu i zaštiti obalu i obalne vode od mogućih intervencija. Potčinio je PKSJ komandantu 4. armije a pomorskim komandama srednjeg i južnog Jadrana naredio je da produže sa uređenjem odbrane obale, organizacijom i obezbeđenjem pomorskog saobraćaja, sa obnovom energetske izvora, industrije i infrastrukture.

Komandant JM priključio se Štabu 4. armije u Gračacu i kretao se s njim do Postojne. Bio je povezan sa Štabom JM u Splitu i sa Štabom PKSJ radio-mrežom 4. armije. Učestvovao je u planiranju operacija vezanih za pomorske desante na otoke i Istru. Kada su jedinice 4. armije izbile pred Trst, priključio se Štabu 20. divizije u Opčinama i 2. maja otišao u grad da se upozna sa stanjem u luci i pomogne pri uspostavljanju Pomorske obalske komande Trst. U gradu je bilo još čarki. Nije mogao pronaći Komandu mesta ni uspostaviti vezu sa POK Trst. Vratio se u Štab 20. divizije u Lipice. Narednog dana nalazio se pri Štabu divizije u Opčini i prisustvovao predaji nemačkog garnizona. Vratio se u Štab 4. armije u Postojni 4. maja. Posle oslobodenja grada postavljen je za Komandanta grada Trsta, a za političkog komesara Franca Štoka. U vezi sa teškoćama oko uspostavljanja demarkacione linije između JA i anglo-američkih snaga prisustvovao je sastanku komandanta 4. armije sa savezničkim generalima Morganom i Hardingom u Trziću 5. maja 1945. Na sastanku je, između ostalog, predloženo obrazovanje zajedničke Pomorske vojne uprave Tršćanskog zaliva i luke Trst. Sporazum nije postignut. Posle uspostavljanja Privremene savezničke vojne uprave na delu Julijske krajine, Pomorska obalska komanda JM povukla se iz Trsta 12. juna 1945. U isto vreme povukla se i Pomorska obalska komanda iz Pule.

Ofanziva 4. armije i JM u toku završnih operacija bila je zajedničko dejstvo kopnenih jedinica i Mornarice. Mornarica je u stvarnosti svojim mogućnostima, angažovanjem i postignutim rezultatima, u sadejstvu sa 4. armijom, iskazala svoje sposobnosti. Iskustva iz desantnih operacija od otoka Paga do Istre istakla su niz pozitivnih primera snalažljivosti i prilagodljivosti situacijama boraca i komandovanju na svim nivoima.

Posebno je izrazit visoki borbeni moral. Iako će desanti biti posebno obrađeni, evo samo nekih karakteristika.

U desantu na otok Pag plan ukrcavanja trupa na brodove bio je izrađen na osnovu desanata koje je 26. divizija izvršila na otoke srednje Dalmacije. Jedinice 9. divizije prikupile su se na mestima ukrcanja prema planu. No, ukrcavanje je trajalo 3 časa duže od planiranog vremena. Razlog zakašnjenja je neizveštanost jedinica u ukrcavanju na brod i iskrcavanju. Bilo je čak i izvesnog ispoljavanja straha i zaziranja od ukrcavanja, što je uklonjeno ubeđivanjem.

Prevoženje i osiguranje desanta izvršeni su sa 4 motorna jedrenjaka, 4 motorna spiava i 3 patrolna čamca. Posredno osiguranje u Velebitskom kanalu južno od Karlobaga vršila je flotila naoružanih brodova (3 NB i 2 PC). Prevezno je ukupno 1.850 boraca. Kako je nemački garnizon na otoku imao 345 vojnika, to je odnos u snagama bio 1:5,4 u korist desanta.

U lučkoj Kapetaniji oslobođenog Karlobaga zaplenjena je pomorska karta Kvarnera i Kvamerića sa ucrtanim manskim preprekama i plovnim rutama. Pružala je dragocena obaveštenja za izvođenje daljnjih operacija na tom području.

Posle oslobođenja Karlobaga flotila naoružanih brodova osiguravala je nastupanje 2. brigade 9. divizije obalskom komunikacijom prema Jablanacu. Artiljerijski divizion 9. divizije od tri baterije brdskih topova 75 i 76 mm i baterija protivtenkovskih topova nije mogao pratiti nastupanje 2. brigade pa je desantnim splavom prebačen u zaliv Prizna 13 km južno od Jablanca. Odigrao je značajnu ulogu u oslobađanju Jablanca.

Iskustva stečena u desantima na otok Pag korišćena su u pripremi desanta na otok Rab, pa nije došlo do zakašnjenja. Iskrčavanje na zapadnom delu otoka kasnilo je zbog juga i valova uz obalu. Dobar deo boraca bolovao je od morske bolesti, pa se nije mogao samostalno iskrcati na desantni splav i preći na obalu.

Pri izboru plovnih ruta za desantnu kolonu koja je krenula iz Novalje na Pagu za rt Kalifront na Rabu, nije iskorišćena karta manskih prepreka zaplenjena u Karlobagu. Desant je plovio preko manskih prepreka u Kvarneriću. Zbog malog gaza plovnih sredstava nije bilo gubitaka od morskih mina.

U desantu na otok Rab učestvovalo je osam bataljona pešadije i 5 artiljerijskih baterija sa ukupno 3.434 borca. Nemačka posada je brojala 528 vojnika. Odnos snaga bio je 1:6,55 u korist napadača.

Neposredno osiguranje 4. desantnog odreda vršila je grupa od 1 naoružanog broda i 2 patrolna čamca. Posredno osiguranje vršila je flotila motornih topovnjača iz Sastava jugoslovenskih pomorskih snaga u inostranstvu grupom od 2 topovnjače u Velebitskom kanalu između otoka Goli i kopna i grupom od 4 topovnjače južno od otoka Plavnik radi zaštite iz pravca Srednjih vrata.

Posle desanta na otok Pag primećeni su življi pokreti nemačkih pomorskih snaga baziranih u Rijeci. Noću 9/10. aprila britanska grupa od 3 motorne topovnjače i 1 torpednog čamca naišla je pred ulazom u zaliv Raša na istarskoj obali na 4 artiljerijske desantne motorne maone tipa »F«. Torpedni čamac je lansirao torpeda, koja su primetili Nemci. Zaustavili su artiljerijske maone i torpeda su promašila. Otvorili su žestoku vatru iz topova 88 mm i naterali britansku grupu na povlačenje. Sledeće noći 10/11. aprila, grupa od 2 torpedna čamca naišla je u Planinskom kanalu na 3 artiljerijske maone u pratnji 2 patrolna čamca. Prešla je u napad ali je bila odbijena žestokom artiljerijskom vatrom.

S obzirom na te događaje, britanske Obalske snage postavile su noću 11/12. aprila, kada se krenulo u desant na otok Rab, patrolnu liniju južno od Malih vrata, na ulazu u Vinodolski kanal. Grupa od 2 torpedna čamca i 1 jedne motorne topovnjače opremljene radarom, na patrolnoj liniji, primetila je na radaru, oko sat i po posle ponoći, dva objekta na odstojanju od 8 km. Torpedni čamci prešli su u napad i potopili jednu veliku torpiljarku tipa »Partenope«. Druga je prekinula kontakt i povukla se brzo u pravcu Rijeke.

Desant na otok Krk 26. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije istiće se zbog dobre organizacije i brzog izvršenja. U prevoženju učestvovalo je 14 motornih jedrenjaka, 5 motornih desantnih splavova i 2 britanska desantna broda za tenkove. Neposredno obezbeđenje vršila je

grupa od 3 naoružana broda i 5 patrolnih čamaca. Posredno obezbeđenje južno od otoka Plavnik i u Vinodolskom kanalu južno od Malih vrata vršile su britanske Obalske snage.

Nemački garnizon na otoku Krku imao je 782 vojnika. U desantu na otok iskrcano je 3.900 boraca. Odnos snaga bio je 1:5 u korist napadača.

U prevoženju desanta na otoke Cres i Lošinj učestvovalo je: 2 motorna desantna spiava, 13 motornih jedrenjaka i 5 britanskih desantnih brodova za tenkove. Neposredno osiguranje vršili su 2 naoružana broda i 3 patrolna čamca. Neposredno osiguranje desantnih brodova za tenkove vršili su britanski brodovi. U posrednom obezbeđenju pred Malim vratima bio je 1 naoružani brod a grupa britanskih motornih topovnjača južno od Plavnika. Prevezeno je ukupno 4.586 boraca. Nemački garnizon na Cresu i Lošnju imao je 1.186 vojnika. Odnos snaga bio je 1:4 u korist napadača.

Kada je otpočela borba na Cresu i Lošnju, noću 20/21. aprila, evakuirao se iz Rijeke konvoj od oko 40 brodova i plovila i uputio se plovnom rutom duž istočne obale Istre u Pulu i Trst. U Rijeci je ostalo nekoliko artiljerijskih maona i minopolagača.

U desantu na istočnu obalu Istre trebalo je prebaciti 10.400 boraca, 1.620 konja, 600 zaprežnih vozila, 25 motornih vozila, 4 mala tenka i 2 oklopna automobila i 1.350 tona opreme i materijalnih sredstava. Pomorska komanda severnog Jadrana raspolagala je samo sa 5 motornih desantnih splavova i 6 motornih jedrenjaka. Zbog nedostatka broskog prostora komandant JM je naredio komandantu PKSJ da rekvirira sve plovne objekte u lukama Raba, Krka, Cresa i Lošinja i da se obrati stanovništvu apelom da dobrovoljno učestvuje u operaciji. Naoružani brodovi i patrolni čamci prikupili su u toku noći koja je prethodila iskrcavanju desanta 7 motornih leuta i 40 leuta na vesla i dotegli ih u lučicu Podbeli na severoistočnoj obali Cresa. Komandi mornarice u Splitu naredeno je da uputi u lučicu Podbeli transportne brodove koji nisu trenutno neophodni za dotur materijala jedinicama 4. armije na kopnu.

Obezbeđenje prevoženja desanta iz Podbelog na istočnu obalu Istre vršili su 3 naoružana broda i 1 patrolni čamac i minerska grupa od 2 motorna leuta sa improvizovanom (partizanskom) minolovkom.

U roku od dva dana, transportna grupa je ojačana jednim motornim desantnim splavom i 6 motornih jedrenjaka, a osiguranje sa 2 patrolna čamca i bolničkim brodom.

Kvarnerski odred mornaričke pešadije prebačen je u toku 28. i 29. aprila iz Malog Lošinja pravo u Mošćeničku dragu. Uputio se odmah u pravcu Pule radi oslobodenja grada i luke, zajedno sa jedinicama Operativnog štaba Istre.

Po završetku iskrcavanja snaga 9. divizije u Istru naredeno je Kvarnerskom pomorskom sastavu da otplovi u Pulu i sadejstvuje sa Kvarnerskim odredom mornaričke pešadije u savladivanju neprijateljskog garnizona koji se uporno branio na poluotoku Muzil.

Prvog maja ujutro veći broj brodova, među njima mnogo artiljerijskih desantnih brodova tipa »F«, otplovilo je iz Pule i uputilo se duž zapadne obale Istre prema Trstu. Posle podne otplovilo je iz Trsta mnogo brodova u pravcu zapada, među njima dve velike toprijarke, torpedni čamci, više od dvadeset artiljerijskih desantnih brodova tipa »F«, dvotrupnih desantnih splavova tipa »SF«, jurišnih desantnih čamaca za pešadiju, remorkera i devet patrolnih čamaca ratne mornarice tzv. NDH sa 500 vojnika.

Četvrtog maja naredio je komandant JM komandantu PKSJ da uputi sve naoružane brodove i patrolne čamce u Trst. Sledeći dan posle podne doplovio je u Trst patrolni čamac PC-8, prva ratna plovna jedinica antihitlerovske koalicije. Za njim stigla je i glavina Kvarnerskog pomorskog sastava, dva naoružana broda i tri patrolna čamca.

KARAKTERISTIKA POMORSKIH DESANA TA 4. ARMije

Taktički i operativni pomorski desanti na otoke Hrvatskog primorja imaju ove karakteristike:

1) Trupe su iskrcavane na pogodnim, nebranim mestima obale. Jugoslovenska mornarica nije imala brodove koji bi mogli vršiti artiljerijsku pripremu iskrcavanja i podršku trupa vatrom pri uspostavljanju mostobrana, što je pak neophodno pri iskrcavanju desanta na branjenu obalu.

2) Svi desanti prevezeni su u toku noći radi iznenađenja neprijatelja i izbegavanja vatre obalskih artiljerijskih baterija prilikom eventualnog prolaska kroz njihovu zonu dejstva.

3) Izostala je protivdesantna odbrana u pretpolju, na moru, jer desanti nisu vršeni iz pravca otvorenog mora, nego tako reći iz pozadine. Sem toga, minske prepreke položene od neprijatelja onemogućavale su manevar brodova u Kvameriču i Kvarneru; imali su slobodu manevra samo u Velebitskom kanalu, što su hteli koristiti noću kad se prevezio desant na otok Rab. Zbog izrazite inferiornosti brodova JM u odnosu na nemačke, JM ne bi mogla obezbediti izvršenje desanata.

4) Nemačka avijacija nije podržavala protivdesantnu odbranu otoka. Prevlast u vazduhu nad celim Jadranom imalo je ratno vazduhoplovstvo saveznika, a pri tome naročito su se istakle 1. i 2. eskadrila NOVJ sa aerodroma kod Zadra.

5) Geografski raspored otoka i njihova međusobna udaljenost, odsutnost mogućnosti da se posade otoka među sobom podržavaju omogućili su slamanje protivdesantne odbrane po delovima, zauzimanjem otoka redom.

6) Odnos između desantnih snaga i nemačkih posada na otocima bio je u proseku 5:1 u korist desanta. To ukazuje na neracionalnu upotrebu snaga, što je imalo za posledicu prenapetost ionako ograničenih desantnih plovnih sredstava i transportnih brodova.

7) Izvidanje otoka i prikupljanje podataka o zemljištu i komunikacijama pre izvršenja desanata nije zadovoljavalo.

8) Do punog izražaja došli su organizacione i stručne sposobnosti rukovodilaca, pomorska i manevarska veština posada brodova, naročito u nepovoljnim hidrometeorološkim prilikama, spremnost otočana da pružaju potrebnu pomoć armiji i, iznad svega, visoki borbeni moral svog ljudstva.

Pravac nastupanja u desantnoj operaciji, u celini, bio je pravilno izabran. On je štitio primorsko krilo i bok 4. armije i omogućio oslanjanje na vlastite snage.

Nastupanje pravcem otok Ist - Lošinj - Cres, radi obuhvata unutrašnjih otoka, ne bi bilo u skladu sa opštom situacijom. Sa jedne strane, inferiornost snaga JM u odnosu na nemačke pomorske snage zahtevala bi jako angažovanje savezničkih snaga u planiranju i izvršenju desanta na jako branjeni otok Lošinj a zatim Cres, što bi se nepovoljno odrazilo na

tempo operacija na kopnu zbog vremena potrebnog za planiranje zajedničkog desanta sa saveznicima. Sa druge strane, nemačke pomorske snage imale su slobodu manevra u Velebitskom kanalu i ugrožavale bi primorsko krilo i bok 4. armije. Njihova brodska artiljerija bila je snažna, raspolagala je topovima 88-120 mm.

Planiranje, izvođenje i komandovanje u desantnim operacijama bilo je zajedničko, skoro isključivo u ličnom kontaktu komandanata i štabova svih kategorija. U jednom predavanju je komandant PKSJ admiral Tomšič na veoma originalan način prikazao stil komandovanja uoči desanta na otok Rab, kada je komandant 4. armije general-major Drapšin izdao naređenje komandantu 26. divizije pukovniku Boži Božoviću i komandantu PKSJ Tomšiču: »Došli smo kod njega u Štab posle podne u 3 sata. Prisustvovala je tamo i komandant mornarice. Komandant 4. armije je samo pitao da li su nam jedinice spremne za iduća dejstva. Mi kažemo da jesu, i on naredi da 15/16. sa 26. divizijom i Kvarnerskim pomorskim odredom izvršimo desant na otok Krk uz naznaku mesta iskrcavanja. Komandant desanta pukovnik Božo Božović, komandant prevoženja potpukovnik Tomšič. Imate li kakvo pitanje? - Na izvršenje! Do 6 sati posle podne iznesite plan upotrebe vaših snaga. Mi smo onda otišli u Štab kod druga Bože Božovića u Senju i razradili plan. U 6 sati otišli smo komandantu 4. armije i izložili naš plan. On kaže 'usvajam' i bez mnogo prepiske čitava situacija je bila raščišćena. Zapovjest, izveštaji, razrađivanje u toku operacije, već su onda imali isključivo istorijski karakter, jer su to bila prepričavanja onoga što se usmeno naređivalo ... Okvimi planovi detaljizirani su u komandama jedinica koje su ga i same izvršile. Tako su planove iskrcavanja - ukrcavanja radili komandanti flotila i plovnih odreda sa komandantima brigada i bataljona ili četa, ako je neka od njih imala samostalni zadatak i to na licu mesta, u jedinici koja vrši desant. Takav kontakt omogućavao je uvid u sve detalje, koji se inače stižu glomaznim formularima i mnogo puta predstavljaju zakašnjenje u izvršenju određenog zadatka.«

Takav stil i način komandovanja uticali su na uspešno izvršavanje zadataka, uprostiti su i sveli izradu dokumenata na najnužnije, zbog čega je u štabovima bio potreban samo mali broj ljudi.

Uloga JM bila je značajna u snabdevanju jedinica 4. armije. Lički i primorski operacijski pravci raspolagali su samo sa dva puta: jedan, malo bolji, vodio je Ličkim i Gackim poljem do Senja, a drugi, uzan i veoma vijugav i zapušten, vodio je uz obalu mora od Obrovca do Senja i peo se uz obronke Velebita do kote 358. Uz to, prevozna sredstva 4. armije bila su malobrojna i dotrajala a nije bilo ni dovoljno šofera. Stoga je dužobalska pomorska komunikacija dobila na značaju i postala veoma važna. Od blagovremenog snabdevanja tri divizije - 9, 19. i 26, koje su nastupale pomenutim pravcima, i dotura hrane, municije i goriva zavisio je tempo napadne operacije 4. armije.

Komanda JM organizovala je i vršila dotur brodovima materijalnih potreba iz Drača, Splita i Šibenika u armijsku bazu u Zadru i Obrovcu. Pratila je napredovanje jedinica 4. armije duž obale i premeštala armijsku bazu i njene odeljke iz Obrovca u Karlobag, Senj, Novi i Crikvenicu i, na kraju, u Rijeku. Vršila je dotur materijalnih sredstava brodovima iz odeljaka armijske baze do divizija uz obalu.

Popuna ljudstvom jedinica 4. armije vršila se, uglavnom, mobilizacijom sa teritorija Kosova i Makedonije. Vojni obveznici prikupljali su se u lukama Bar i Drač, odakle su ih brodovi JM prevozili u sabirne centre u Dubrovniku i Trogiru. Iz njih su otpremani brodovima u luke Hrvatskog primorja, u Dopunsku brigadu 4. armije i na otok Rab, za popunu 9. divizije (oko 1.000 boraca). Ukupno je brodovima JM prebačeno 17. 625 boraca.

ZAKLJUČAK

Uspostavljanjem Pomorske obalske komande u Trstu i uplovljavanjem u luku brodova Kvarnerskog pomorskog sastava, JM je izvršila zadatak određen planom završnih operacija. Sadejstvo Pomorske komande severnog Jadrana sa jedinicama na primorskom krilu 4. armije u desantnim operacijama na otoke Hrvatskog primorja i Kvarnera i u desantu na Istru i sadejstvo JM u obezbeivanju neprekidnog snabdevanja i dotura materijalnih sredstava jedinicama 4. armije bili su vanredno uspešni.

Smatra se da su pomorske desantne operacije najsloženije združene operacije u kojima učestvuju kopnena vojska, ratna mornarica i ratno vazduhoplovstvo. Njihova racionalna i efikasna upotreba počiva na skladnom sadejstvu.

Osnovu svakog sadejstva čine razvijena socijalna svest i jedinstvena vojna doktrina prilagođena postojećim specifičnim uslovima pomorskog vojišta i vođenja rata u obalnom moru. Opšti uslovi za uspešno sadejstvo među vidovima i rodovima oružanih snaga su uvažavanje osobenosti svakog od učesnika, međusobno poverenje i uvažavanje ličnosti rukovodilaca, lični kontakt i drugarski odnosi.

Ovi su se uslovi stekli u izvodenju završnih operacija na primorskom krilu 4. armije i obezbedili njihov sjajan uspeh.

ПОВЕРЕНИШТВО НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Број: 255/1945 г.
1 марта 1945 г.

ЧУВАТИ СТАЛНО

255
Архив Народне одбране
Бр. Пр. 23/н
М. 21

Наша Народно-ослободилачка војска, рођена у ослободилачкој борби наших народа, извршујући дело ослобођења наше отаџбине, постала је стварна и једина оружана сила Демократске федеративне Југославије.

Наша војска израђена је на братству и јединству наших народа и претставља моћан фактор за даље учвршћивање тога братства.

По својој врелости, ратном искуству и вештини, наша војска остварује улогу једне савремене регуларне армије.

На основи овога,

О Д Л У Ч У Ј Е М:

1.-Да наша Народно-ослободилачка војска Југославије, од сада носи назив "Југословенска армија".

2.-Да морнарица Народно-ослободилачке војске Југославије, носи назив "Југословенска морнарица".

3.-Да се досадашњи Врховни штаб Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије реорганизује у генералштаб, као непосредни орган Повереништва Народне одбране, за сву оружану војну силу.

Ченковић

ПОВЕРЕНИК НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ВРХОВНИ КОМАНДИТ
Маршал Југославије

М

Neka sjećanja iz političkog rada u Jugo slovenskoj mornarici⁰

Dragiša M. Ivanović, *akademik, profesor, doktor teh. nauka*²⁾

DOLAZAK U MORNARICU NOVJ I PRVI UTISCI

U julu mjesecu 1944. godine kao politički komesar 29. hercegovačke divizije dobio sam depešu od Vrhovnog štaba NOV i POJ da se prebacim na Vis zbog nove dužnosti.

Usred ofanzive i žestokih borbi saveznički avioni su i danju evakuisali ranjenike sa zaravni Brezna u Pivi, pa sam se sa njima prebacio u Italiju. Stigli smo u Bari.

Uveče, u sjedištu naše Misije NOVJ u Bariju našao se i Edvard Kardelj. Razgovaralo se o raznim problemima. Tu su se obreli i neki delegati narodnooslobodilačkog pokreta Albanije, koji su se sa nama sporazumijevali na francuskom jeziku. Sjećam se da je Kardelja isteresevalo kako se oni snalaze. Ja sam prevodio taj razgovor. Oni su prosto upijali iskustvo naše borbe, koje im je Kardelj detaljno i pristupačno izlagao.

Slijedećeg jutra smo, sticajem okolnosti, Kardelj, još neki drugovi i ja, iz Barija avionom otputovali na Vis. Na Visu sam se javio Vrhovnom štabu. Primili su me zajedno Tito i Aleksandar Ranković Marko. Oni su me dobro poznavali iz ranijih susreta i borbi. Saopštili su mi odluku Vrhovnog

Politički komesar Jugoslavenske mornarice ¹⁾ da Sam Plavljen za političk-pukovnik *Dragiša Ivanović, Split, krajem 1944.* kog komesara Jugoslavenske mornarice. Pri tom mi je Ranković kao prvu direktivu dao da stupim u vezu sa Vickom Krstulovićem, sekretarom Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju. Istakao je važnost i oba-

¹⁾ Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Pukovnik, politički komesar Jugoslavenske mornarice.

vezu koordinacije, a u slučaju potrebe i donošenja zajedničkih odluka. Ja sam Vicka znao od ranije iz borbi u glavnim ofanzivama i duboko cijenio i poštovao njegovu čovječnost, iskustvo i znanje.

U Štabu Mornarice sam se upoznao sa članovima Štaba, od kojih sam mnoge po imenu od ranije znao, a neke i lično poznao iz borbi u jedinicama iz kojih su ranije upućeni u Mornaricu.

I Vicko i članovi Štaba su me detaljno upoznali sa stanjem u JM i njenim zadacima. Sjećam se da smo razgovarali i o Petru Radoviću, koji je bio politički komesar Mornarice, i o njegovoj tragediji. Bilo mi je poznato da je neko vrijeme bio politički komesar Mornarice i Milisav Raičević, poznati partijski radnik i komesar, inače i moj saborac iz 5. proleterske NOU brigade.

Ubrzo sam se zblizio sa svim članovima štaba - komandantom Josipom Čemijem, zamjenikom komandanta Srećkom Manolom, načelnikom Kazimirom Renčeljem, članom Štaba Mladenom Ikićem i ostalima u Štabu i saradnicima u širem smislu. Naročito sam blisko saradivao u partijsko-političkim pitanjima sa Ivom Randićem Nikolom, koji je kao zamjenik političkog komesara bio partijski rukovodilac cjelokupne organizacije JM. On je bio stari partijski radnik iz Splita.

Za pravilno uočavanje specifičnosti Mornarice u odnosu na Kopnenu vojsku i njenu stručnu raznovrsnost mnogo mi je olakšala činjenica što sam prije rata već diplomirao elektromašinsku tehniku. A u toj specifičnosti bila je očigledna i mnogostrukost djelatnosti i zadataka. Zbog toga mi i nije bilo potrebno mnogo vremena da uđem u odgovarajuću problematiku komesarske dužnosti.

Glavni zadatak je bio ne samo razvijanje, a i formiranje mnogobrojnih odjeljenja i sektora, nego i koordinacija svih aktivnosti, a pri tome imajući u vidu mnoštvo zadataka sa relativno malo sredstava.

Pored naoružanih brodova i artiljerije, JM je imala i jake jedinice mornaričke pješadije, koje su bile stalno aktivne, naročito u ofanzivnim dejstvima, a takode i u defanzivnim. JM je poslije obuhvatala i Rječnu flotilu, kao i pomorstvo u odgovarajućim oblicima i razmjerama koje su dozvoljavale i zahtijevale tadašnje ratne prilike.

Mornarica je naročito svojim manjim jedinicama u toku cijelog rata imala mnogo okršaja. Pri tom je, po pravilu, odnosila uvijek zapažene pobjede, jer je mahom bila napadač na objekte i jedinice okupatora i njegovih slugu.

Sve posade i sve jedinice do posljednjeg malog drvenog broda odlikovale su se samodisciplinom i inventivnošću, pa je snalažljivost u svim situacijama bila jedna od glavnih karakteristika. Razvijanju svega toga poklanjana je stalna pažnja. Skoro bez izuzetaka to su bili ljudi koji su odlično znali šta je brod, jer ih je bilo dosta iz redova ribara i primoraca, a priličan broj i pomoraca - stručnjaka u toj oblasti. Doduše, djelimično ih je bilo, naročito u mornaričkoj pješadiji, iz redova rekonvalescenata - ranjenika, koji su se uključivali u Mornaricu. Izvjestan broj ih je dolazilo, poslije liječenja, preko mora iz Italije, a mnogo njih neposredno iz naših kopnenih jedinica. Oni su bili praktički iz svih krajeva Jugoslavije, uglavnom prekaljeni i u mnogim borbama istaknuti borci i rukovodioci.

Tako se slobodno može kazati da je još od tih dana JM pripadala svim narodima Jugoslavije. Bratska stopljenost u svim akcijama, shvatanjima, postupcima i osjećanjima bila je glavna karakteristika pripadnika Mornarice. Prirodno je da se to razvijalo i njegovalo, ali je karakteristično

da niko nije pominjao bilo kakvu vrstu ili oblik diobe, podvajanja, prebrojavanja, pa čak ni pitanja odakle je ko. Očito je da su se slagali da naše ljude treba tretirati i raspoređivati prema sposobnostima, hrabrosti, disciplini, zalaganju i stavu prema ljudima. To je bila opšta pojava.

Istina, trajni i stalni zadatak komesara svih jedinica bio je čuvanje i njegovanje bratstva i jedinstva među pripadnicima svih jedinica i među narodom gdje su te jedinice dejtvovala.

Međusobna saradnja i pomaganje jedinica i pojedinaca i svih njih sa narodom doveli su prirodno do uspjeha u svim akcijama.

U svemu tome JM kao istaknuta škola ratnika i političkih radnika dobivala je ogromnu pomoć od narodnih vlasti, prvenstveno Dalmacije, a zatim Hrvatske, Slovenije i Crne Gore. To se naročito ogledalo i u dodatnom snabdijevanju hranom i nekim drugim potrepštinama, naravno u granicama mogućnosti. U svemu tome glavno je bilo svestrano razumijevanje.

Ti odnosi su olakšavali i politički rad u jedinicama, a i u političkom osposobljavanju i uzdizanju i onih pripadnika JM, koji ranije nisu imali dovoljno životnog iskustva u mnogo čemu.

Pjesma i veselje, i na brodovima i na obali bila je opšta pojava. Mornarica se u ono vrijeme velikom brzinom omasovljavala. Tu, tako reći, nije bilo mobilizacije iz tih krajeva, nego se dobrovoljno hrlilo u razne jedinice Mornarice duž cijelog Jadrana, a prvenstveno ostrvlja.

Prisjećajući se još od 1942. godine, kada su Dalmatinci masovno dobrovoljno stupili u prve brigade u Bosni u najtežim okršajima i mukama, još onda sam došao do nekih, za mene važnih i interesantnih konstatacija.

Prije svega, srednja Dalmacija - otočna i priobalna - po pravilu je bila oaza bez izdajnika u NOB. Naime, kada sam pitao i detaljnije se raspitivao da li je sa nekog ostrva, kada je bila italijanska i ustaška vlast, bilo takvih izdajnika da svoga rodaka, susjeda, poznanika i tako dalje, privede ili preda da kao partizan bude strijeljan, svi su mi odgovorili da takvih slučajeva nije bilo.

Dakle, to je jedna svijetla i prostrana oaza, koju zbog njenog izuzetnog slobodarstva treba duboko i svestrano proučavati. Istina, jedan od razloga je velika jačina Partije, veliki broj dobrih komunista u tim krajevima, ali tu ima i još nekih elemenata za proučavanje. To bio bio zahvalan predmet proučavanja i pravnik i istoričara i sociologa, a možda i istraživača iz drugih oblasti nauke. Jer, kada sam se dalje raspitivao o tom izuzetku, dobivao sam odgovore da tamo ranije nije bilo ni klasičnih ubistava, razbojništava, a naročito ne iz koristoljublja.

Naravno, ne treba zaboraviti i još neke dijelove naše zemlje slične pripadnosti NOB, kao što je bio Srijem, pa dobrim dijelom jugoistočna Srbija, dio Bosanske Krajine, pojedina sela i gradovi u svim krajevima, ali kao oblast to je zaista svijetli izuzetak.

S tim u vezi, treba navesti i činjenicu da su ljudi iz te oblasti bili specifični i u pogledu hrabrosti. Naime, oni su bili hrabri u pravom smislu do samoubilačkog držanja u oružanoj borbi, a opet bez ikakvog hvalisanja ili takmičenja.

Takva njihova hrabrost je meni godila, pa sam i u Mornarici kazivao nekim drugovima o dolasku u 5. proletersku crnogorsku brigadu preko tristo Dalmatinaca, novembra 1942. godine. Njihova varijanta poznate partizanske pjesme bila je: »Život, mladost, mi smo prezreli, al' fašiste uništiti' smo se zakleli!«. Onda smo im preporučili da se ta njihova vari-

janta prepravi, jer život i mladost nismo prezreli, pa su i oni prešli na varijantu »život, mladost, ne žalimo mi... «. Ta njihova hrabrost je utoliko veća što se zbog velikih rastojanja nijesu u brigadama dovoljno međusobno poznavali. I tako, danas njihovim saborcima iz brigada preteško pada kada prilikom proslava dana ustanka ili pisanja knjiga o velikom broju junački palih u borbama zna se samo da su poginuli u planinama Bosne, Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske itd.

Takođe navodim i jedan običan, ali i karakterističan, primjer držanja običnih boraca - mornara. Naime, jednom sam išao u obilazak prema južnom Jadranu brodićem, koji je bio naoružan sa dva protivavionska mitraljeza i nešto malo drugog naoružanja. Bilo je to u Makarskom primorju. Naišla su dva njemačka aviona. Naravno, data je komanda »K' oružju!«. Ali je u svemu tome najinteresantnije što su se i oni mladi borci, koji nikada nisu učestvovali u oružanim borbama, sasvim hladnokrvno držali bez ikakvog uzbuđenja. Okrenuli su puške gdje treba i ponašali su se kao i oni najiskusniji. Ti mladi ljudi znali su o avionima više od mnogih »starih« boraca drugih jedinica. Njihovo držanje je oduševljavalo sve prisutne rukovodioce, te nije slučajno da su ti i takvi ljudi uz velike vještine i hrabrost zarobljavali mnoge naoružane brodove sa njemačkom posadom uz borbe prsa u prsa.

Svi oni su, po pravilu, bili skromni ljudi, a bratski su prihvatili sve nove borce i rukovodioce, bez obzira iz kojih sredina oni dolazili.

USLOVI POLITIČKOG RADA I KADROVI

Mnogobrojne su bile specifičnosti Jugoslovenske mornarice u odnosu na ostale jedinice, naročito u onakvoj oskudici i okolnostima.

Prije svega ljudi. Pored boraca od početka NOB u JM su dobrovoljno stupali i brojni bivši mornarički oficiri i ostali stručnjaci, koji sticajem okolnosti nisu bili u mogućnosti da ranije stupe u NOB i JM. Bili su to bez izuzetaka dobri patrioti, ali priličan broj njih nije bio naviknut na partizanski život i teškoće koje se moraju podnositi. Izvjestan broj je živio u sredinama koje nije bila obuhvatila NOB. Zbog toga je bilo neophodno strpljivo politički raditi sa tim ljudima, a prije svega im pružati što više podataka i odgovora na pitanja koja su postavljali. To su bili mahom intelektualci raznih nivoa i stručnosti. Trebalo je stvarati takvu atmosferu u kojoj su bili svestrano slobodni postavljati sva pitanja koja su ih interesovala ne samo u vezi sa NOB već i u pogledu zbivanja u svijetu, a i u pogledu budućnosti razvitka našeg društva.

Istina, rad je bio olakšan činjenicom da su praktički svi bili raskrstili sa pitanjem izbjegličke vlade i izdaje. Ipak je kod pojedinaca trebalo uz argumente razbiti njihov strah od eventualnih pritisaka saveznika u pogledu budućeg društvenog uređenja nove Jugoslavije. U Štabu JM se postiglo da ti pojedinci budu u svakom smislu suštinski slobodni, pa su uživali puno povjerenje, što je bilo dokaz te slobode. Za razliku od ostalih, raniji mornarički oficiri i ostali stručnjaci odmah su dobivali zadatke, položaje i čino ve koji su im pripadali i shodno njihovim shvatanjima. I to je bio jedan od važnih razloga da se u svakom smislu mogu i dokazivati i ispoljavati.

Sticajem okolnosti, od svih oficira Mornarice stare Jugoslavije jedini je borac od početka NOB 1941. godine u jedinicama bio Đuro Deretić, koji je u Štabu JM vršio razne dužnosti.

Raznovrsnost po stručnosti u svim štabovima bila je takođe važna karakteristika. Odjeljenja i sektori u Štabu Mornarice i u ostalim štabovima stručno su obavljali razne i vrlo složene zadatke. Pri tom je krupan problem bio međusobna saradnja, pa čak i postizanje obaviještenosti jednih o tome što rade drugi. I pored uočavanja toga problema, ipak se dešavalo da se prilikom obilaska raznih jedinica i dijelova, pojedini članovi štaba i odjeljenja JM prvi put se upoznaju sa nekim odlukama drugih odjeljenja. Toj koordinaciji se poklanjala osobita pažnja, ali se postizala uz veliko zalaganje. I to je bila jedna od specifičnosti složene organizacije JM.

I pored toga se slobodno može kazati da su sve službe funkcionisale besprekorno. Dakle, JM se razvijala i funkcionisala u ratnim prilikama kao homogena cjelina, iako je po sastavu bila heterogena - od stručnih oficira, inženjera, pomorskih stručnjaka, vezista, visoko kvalifikovanih radnika, preko intelektualaca raznih profesija do radnika raznih struka i nivoa, daka, seljaka, ribara i rekonvalescenata raznih jedinica, koji su dolazili sa liječenja.

Bio je to u pravom smislu dobro naoružan narod svih profesija, uzrasta, iskustava. Iako su tu bili zbratimljeni pripadnici svih naših naroda, atmosfera i osjećanja su bili takvi da su se ljudi osjećali pravim internacionalistima iz Jugoslavije.

Sve to se prirodno manifestovalo u izvanredno uspješnoj saradnji sa Oblasnim Komitetom KPH i Oblasnim NOO za Dalmaciju, vladom federalne Hrvatske i ostalima.

Poslije Iva Randića Nikole postavljen je za zamjenika političkog komesara, odnosno za partijskog rukovodioca JM, Edo Santini Đorde. On je bio iskusan partijsko-politički rukovodilac krupnih jedinica. Njegov rođeni brat je poginuo u prvoj fazi rata kao jedan od najistaknutijih partijskih rukovodilaca Dalmacije, a jedan kao borac u sastavu njegove jedinice. Odmah smo se zbližili i, tako reći, sva partijsko-politička pitanja zajedno riješavali. Odlična je bila saradnja i sa Randićem, ali je kratko trajala zbog njegovog odlaska sa te dužnosti.

Sa Edom je bilo lijepo saradivati, jer je on bio masovik u pravom smislu, a svojom širinom i čovječnošću u svim prilikama plijenio je ljude i kao takav uživao izuzetno poštovanje.

Odlukama Vrhovnog štaba i Štaba JM upućivani su pojedini oficiri za vezu sa saveznicima. Jedan od prvih bio je Rafo Ivančević, koji je postizao velike uspjehe uz izrazitu samostalnost i sigurnost, pored čitave plejade drugih, koji su uspješno izvršavali povjerene im zadatke i dostojno predstavljali JM i uopšte novu Jugoslaviju. Između ostalih Đuro Deretić je sa svojim saradnicima uspio da vrati u domovinu jedan dio flote stare Jugoslavije. Tom prilikom se vratio i izvjestan broj posada brodova.

NEKE KARAKTERISTIKE POLITIČKOG RADA

Glavna karakteristika političkog rada manifestovala se u stalnom kontaktu - usmenom ili pismenom - ili i jednom i drugom - najviših partijsko-političkih rukovodilaca sa svim ostalim rukovodiocima i rukovodstvi-

Pukovnik Dragiša Ivanović sa starješinama na splitskoj rivi, novembra 1944.

ma, kao i pripadnicima JM u najširem smislu. Tako smo i komandant i komesar i njihovi zamjenici, kao i ostali članovi Štaba JM zajedno i pojedinačno obilazili i razgovarali sa tim ljudim. Uvijek se, i uz pohvale i uz primjedbe i eventualne kritike, ispoljavalo povjerenje prema njima, a oni su to bez izuzetka opravdavali.

Koliko se sjećam, nije bilo ni jednog slučaja težeg ogrešenja u pogledu odanosti, a kamo li da neko pobjegne neprijatelju ili da izvrši bilo kakvu izdaju. Naprotiv, postojalo je masovno nastojanje da se postignu što bolji uspjesi, kao i da ljudi svoje sposobnosti razvijaju i da svoja znanja prenose na mlade i sebi ravne.

Važno je pitanje bili sistematsko osposobljavanje pripadnika JM u opštim i stručnim znanjima, kao i u kulturi uopšte. Težilo se što bržem i što sigurnijem osposobljavanju ljudi za snalaženje u svim situacijama.

Vrlo rano se počelo sa organizovanjem biblioteka po jedinicama, kao i odjeljenjima Štaba Mornarice.

Postojalo je i organizovanje omladine, kojoj je, pored političkog osposobljavanja, bila orijentacija na osposobljavanje iz opštih znanja. Naročito je bila uspješna i vanredno aktivna omladina Tehničkog odjeljenja Mornarice. Načelnik odjeljenja bio je Adam Armanda, poznati stručnjak za brodogradnju. Bio je to izvanredan čovjek, stručnjak i vaspitač. Naravno, kasnije je postao profesor univerziteta u svojoj struci. I omladina toga odjeljenja se po svojim aktivnostima i stručnosti izdvajala. I dan danas držim jedan šah kao dragu uspomenu sa napisom omladine Tehničkog odjeljenja Jugoslovenske mornarice, koji je ta omladina svojom rukom izradila.

Razvijao se i sport prema prilikama u svim sektorima i jedinicama. Pored ostalog, postojala su i takmičenja i u šahu.

Pitanju discipline poklanjala se naročita pažnja. Samodisciplina svakog pojedinca i svih jedinica, komandi i štabova, bila je naše glavno sredstvo za postizanje što veće sigurnosti u izvršenju svih zadataka. Otuda i 53

vidna razlika od ostalih vojski i mornarica svijeta. Svim silama smo nastojali da to ne budu kasarnski ljudi - ukočeni, strogi, da ulivaju strah i da traže slijepu poslušnost. Nastojali smo da to budu ljudi bez poznatog drila svjetskih vojski. I uspijevali smo postizati još veću tačnost i spremnost nego kada bi smo ih natjerali u kasarne sa odgovarajućim prinudama i ograničenjima.

Tako su pripadnici JM u neku ruku bili i neka vrsta političkih radnika u narodu.

U tom smislu je davala dobre rezultate i ona još od ranije poznata praksa da se na sastancima analizira i politička situacija u svijetu, pa u NOB uopšte i, najzad, u užoj sredini gdje se radi i bori. Pri tom su pripadnici JM u najširem smislu bili upoznati i sa elementima strategije NOB.

Kao primjer može poslužiti i ona opšta orijentacija naših snaga poslije 4. i 5. ofanzive i njihovih golgota, upravo prema Jadranu da po svaku cijenu onemogućimo svaki pokušaj nadiranja bilo koga. Sve to bez obzira na gubitke koje smo pretrpjeli. Naime, dobro se znalo da bi izbjeglička vlada uz odgovarajuće podrške i te kako mogla pokušati da se vojnički domogne bilo kojeg dijela naše teritorije. Za njih bi pogodno bilo da to budu neka ostrva ili dijelovi obale. Svaki pripadnik svih naših jedinica bio je nesavladivi branilac naše teritorije i revolucije. I to je jedan od primjera da je najjača ona strategija koja je u suštini potpuno jasna svakom njenom sprovodiocu, odnosno izvršiocu.

U tom smislu iznio bih slučaj krstarice »Delhi«.

SLUČAJ KRSTARICE »DELHI«

Ona je imala zadatke koje su joj postavljali njeni pretpostavljeni britanski štabovi. Jedan od takvih zadataka bio je i taj da uđe u splitsku luku i da se tamo stacionira kao u smislu zajedničke saradnje sa našim jedinicama u borbi za oslobođenje Jugoslavije i uništenje nacističkih snaga. Mi smo poštovali sva pozitivna nastojanja i pomoć naših saveznika. Ali, mi smo bili i svjedoci njihovih upornih nastojanja da pomognu četničke izdajničke snage rukovodene iz Londona. Pored ostalog, upravo u to vrijeme smo bili dobro upoznati sa postupkom admirala Skobija u Grčkoj. Tamo je on naglo osilio i munjevitom brzinom postao gospodar situacije, odnosno zauzeo je vlast i vrlo odlučno tražio da se izvršavaju njegova naređenja koja su bila katastrofalna za grčku narodnooslobodilačku borbu. Imali smo i obavještenje da su saveznici pokušavali da na svoju ruku prodru sa nekim snagama od Dubrovnika prema Trebinju, kao i sa koncentracijom jačih snaga na aerodromu Zemunik kod Zadra. Svakog dana su po nekoliko puta dolazili u Štab JM i izjavljivali da će se njihov komandant dogovoriti sa maršalom Titom da se učvrste u Splitskoj luci, te da od nas očekuju izvršenje tih naređenja. Naravno, tada je to bila njihova jednostrana priča. Ali, poslije nekoliko dana stvamo su i došli sa jednim dogovorom napisanim na engleskom jeziku, a potpisali su ga njihov komandant i maršal Tito. Oni su od nas tražili izvršenje, odnosno naše odobrenje za ulazak u Splitsku luku. Iako je povodom toga kod nekih članova štaba bilo razmišljanja i spremnosti da se to dozvoli, ipak je Štab definitivno odlučio

da bez direktnog naređenja vrhovnog komandanta Tita i Vrhovnog štaba to nećemo nikako dozvoliti. Njih kao saveznike primaćemo prijateljski, ali ostalo samo prema naređenju Vrhovnog komandanta. Naravno da se na to dosta čekalo, a oni su stalno navaljivali. Sjećam se da je tih dana bilo dosta izvještaja Štaba Mornarice Vrhovnom štabu i naređenja VŠ Mornarici. Možda pod stalnim pritiskom saveznika Tito nam poslije nekoliko dana šalje depešu slijedeće sadržine: »Nemojte mi praviti smetnju«. Naravno, imajući u vidu naša jasna obavještenja, mi smo to tumačili i bukvalno i sadržajno. Onda je došao Ljubodrag Đurić, kao delegat Vrhovnog štaba. Mi smo ga pitali gdje je naređenje, a on je ležerno odgovorio: »Zar ga niste dobili?!«. Tek poslije toga smo odmah dobili naređenje depešom, pa smo pustili posade savezničkih brodova na obalu. Mi smo pri tom stalno imali na umu i mogućnosti eventualnih pokušaja bivše vlade iz Londona i njihovih zaštitnika. I tako se sve to mimo i lijepo završilo kao neki slučajni nesporazum.

Koliko su naši borci i svi rukovodioci bili osposobljeni za brzo i pravilno reagovanje bez povezanosti sa štabovima, neka posluži i ovaj primjer.

Nijemci su pošto-poto nastojali da budu stalno aktivni protiv naših i savezničkih brodova. Tako su noću u februaru 1945. uputili kroz splitska vrata tri čamca-torpeda sa izbacivanjem posade poslije ispaljivanja torpeda. Nijemci su lako mogli imati obavještenja o toj krstarici i ostalim rasporedima. Naši su tamo imali samo redovne straže i patrole. Kada su u drugoj polovini noći bila lansirana sva tri torpeda uz eksplozije, od kojih jedan u neposrednoj blizini krstarice, naši su se odmah okomili na sve što je plovilo tuda i na relativno velikom području i rastojanjima još prije zore pohvatali i sva tri čamca i sve Nijemce i to bez ikakvih, makar i najmanjih nezgoda.

Uzگرد budi rečeno, ti naši drugovi nisu do tada imali iskustva sa tako nečim, ali su se snašli iznad svakog očekivanja. Tim Nijemcima je zadatak dat u Puli u njihovoj bazi, a radilo se o praktičnom dijelu ispita za oficira specijalne službe. Izjavili su da su se začudili kojom su ih brzinom i umješnošću naši drugovi savladali, iako su bili dobro naoružani, a prema njihovim propisima trebalo je da svi umaknu pod zaštitom mraka.

Duh slobodarstva, sigurnosti i samoinicijative pripadnika JM izvanredno je dominirao nad svim teškoćama i pokušajima uticaja sa mnogih strana. Riječi »izdati i izostati« bile su tude tim i takvim izuzetnim pregaocima.

JUGOSLO VENSKA MORNARICA JE USPJEŠNO RATOVALA

Borbene akcije vršene su vrlo često i u svim prilikama. Kao primjer navodim jedan fragment iz napada za oslobodenje Raba. Jedna jedinica mornaričke pješadije pošla je brodom u napad na njemačka utvrđenja. Neprijatelj je imao i dosta artiljerije. Naš brod je pošao u napad noću i približio se, ali se blizu obale nasukao. Pala je komanda da se skače u more, jer će ih u protivnom Nijemci sve poubijati. Neki su mogli da se dohvate dna, jer tu nije bilo preduboko, ali su drugi morali plivati, čuvajući oružje i municiju da se ne skvase. U takvim okolnostima pod vrlo jakim vatrom pošli su na juriše i oslobodili taj sektor Raba. I to je jedan

od primjera velike hrabrosti i velike snalažljivosti i brzine odlučivanja na najbolji način.

I tako, u pogledu jačine napada i snage udara, Mornarica, njeni dijelovi i mornarička pješadija i artiljerija nisu se razlikovali od drugih naših iskusnih kopnenih jedinica.

Uspjesi su bili toliko brojni i u tolikoj mjeri da se o tome mogu i moraju i knjige napisati, a neke su možda već i napisane, jer nemam vremena da sve to pratim.

U tom smislu, kao malu ilustraciju velike sigurnosti u borbenosti i organizovanosti JM navodim ono prebacivanje naše 9. divizije prilikom oslobađanja Istre. Mi smo se dogovorili, odnosno dobili naređenje da sa Cresa, pod njemačkom vatrom, koja je djelovala iz blizine Opatije, noću prebacimo našim drvenim brodovima preko minskih polja kompletnu diviziju.

Dobro je poznato da i najveći stručnjaci smatraju da u takvim uslovima uz toliko ljudstva, materijala i konja, što treba prebaciti preko minskih polja i pod stalnom artiljerijskom vatrom neprijatelja, svakako mora biti gubitaka. Gubitke treba očekivati po pravilu i prilikom mimodopskih manevara u tako velikim razmjerama učestvovanja, a kamoli u ratnim uslovima.

Međutim, u tom prebacivanju na obalu Istre ne samo što tom prilikom nije bilo gubitaka, nego ni ikakve nezgode. Niko ni po prstu! Naravno, pri tom nas je i sreća poslužila, jer su Nijemci stalno gadali, iako nasumice, što je po svim pravilima teorije vjerovatnosti moglo dovesti do pogodaka, odnosno do gubitaka. Osim toga, ne samo što su naši drveni brodovi slobodno prolazili bez aktiviranja magnetskih mina, nego i bez aktiviranja bilo kakve, recimo kontaktne mine.

Tako smo sa velikim zadovoljstvom i skromnim ponosom uz izuzetne preciznosti izveli tu krupnu operaciju. Dobili smo i pohvale. Na licu mjesta smo u toku cijele operacije bili i Josip Čemi kao komandant JM i ja kao politički komesar. Od prvog do posljednjeg, i pripadnici Mornarice i 9. divizije, svi su izgledali kao da imaju krila. Bilo je divota gledati međusobno ispomaganje i koordinaciju svih prilikom obavljanja te operacije. Može se zamisliti koliko je bilo potrebno za sve prethodne pripreme i organizaciju, za prostorno-vremenska podešavanja u teškim ratnim prilikama i uz prisustvo jakog neprijatelja.

Jugoslovenska mornarica je odigrala značajnu ulogu i prilikom daljeg oslobađanja Istre. Sadejstvovala je sa ostalim našim jedinicama i prilikom oslobađanja Pule. Sjećam se da je u borbi na Muzilu u Puli protiv snaga naše mornarice poginuo i kontraadmiral Georg Vanem. To je bilo početkom maja 1945. godine.

Kada smo poslije sloma neprijatelja razgledali njihovu dokumentaciju i ispitivali neke zarobljenike, saznali smo da je većina oficira i vojnika bila iz redova prekaljenih hitlerovskih ratnika sa raznih frontova, a naročito sa istočnog fronta. Bilo je dosta i ranjanih u borbama. Pripadali su raznim rodovima oružanih snaga. Raspored u tu bazu smatrao se kao nagrada za izuzetnu upornost i hrabrost u raznim borbama.

Dobro se sjećam da su svi imali veliki broj odlikovanja.

Mi smo ih slomili u oštrom, za njih suviše jakom naletu, koji ih je 56 vjerovatno iznad svih očekivanja iznenadio.

U to vrijeme sve naše snage 4. armije su nastupale prema Trstu i Slovenačkom primorju. Jugoslovenska mornarica, na svom sektoru, ne samo što nije popustila, nego je, ravnopravno sa ostalim našim jedinicama, izvršila svoj zadatak na opšte zadovoljstvo i na naš ponos. Uz najveću skromnost bili smo ponosni što je cjelokupni sastav JM uz minimalne gubitke odigrao tako važnu ulogu.

Takođe smo se ponosili i time što je naš jugoslovenski brod, naš čamac PC-8, od svih savezničkih brodova prvi ušao u oslobođeni Trst. Znali smo da i saveznici žure i da im je stalo da tamo čak prvi stignu. Znali smo i za njihove pretenzije i pokušaje, ali smo se u čitavom pohodu za oslobodenje tih krajeva držali dostojanstveno.

Da bi smo i saveznicima dokazali i pokazali da smo stigli prvi, mi smo tih prvih dana oružanim odredom čuvali jednu ogromnu dizalicu u Trstu.

Držali smo se stava da je bilo bolje i malo pretjerati, nego »nedotjerati«, pa će Tito, Generalštab i naša vlast lakše onda sve rješavati.

Slovenačko stanovništvo dočekivalo nas je sa oduševljenjem, pa je samoinicijativno na mnogim mjestima oslobođenih područja ispisivalo parole: »Tukaj je Jugoslavija« i »Tukaj je Slovenija«, dajući time odušak svojim osjećanjima.

Mnogi od nas su smatrali i očekivali da će Trst u najmanju ruku biti samostalan internacionalni grad sa okolinom, a za Tržić i okolinu su mnogi očekivali da je to slovenačka teritorija. Iskusniji su, pak, znali da će to ipak biti predmet međunarodnih odlučivanja u najširem smislu.

Navodim i činjenicu da je Jugoslovenska mornarica u više mahova prebacivala po više hiljada Albanaca, koji su sa naših, a valjda i albanskih teritorija bili upućivani preko Bara i južnog Jadrana našim brodovima prema divizijama 4. armije sve do Rijeke.

To je bila više manifestacija internacionalizma, kao i bratstva i jedinstva, i upoznavanje tih ljudi sa ratnim prilikama mahom bez opasnosti po život, nego vojnički doprinos tih ljudi, jer ogromna većina njih nije imala nikakvih vojničkih, a kamoli ratnih iskustava.

Među njima su se javljali problemi zbog nenaviknutosti izvjesnog broja na toliko odvajanje od svoje sredine. Nije bilo dovoljno vremena da Mornarica efikasno politički radi sa njima, jer ih je uglavnom predavala drugim našim jedinicama. Prema tome, Mornarica je imala jedini zadatak da ih transportuje. Međutim, i u tome je bilo izvjesnih teškoća zbog nenaviknutosti mnogih na more, a neki su se strahovito plašili vožnje morem.

Shodno naredenjima i dogovorima Mornarica ih nije uvrštavala u svoje redove, jer su smatrani kao pripadnici 4. armije, kojoj su upućeni. Zbog njihovog relativno vrlo velikog broja bilo je i povremenih i mjestimičnih nesporazuma, koji su uspješno riješavani.

U toku završnih operacija mi u Mornarici smo imali priličan broj podataka i konkretnih primjera nastojanja i ubacivanja u našu zemlju ljudi koji su bili pod uticajem izbjegličke vlase, a istodobno u različitim službama saveznika.

Kao primjer navodim i neke oficire bivše jugoslovenske vojske, koji su u toku rata bili aktivni piloti u britanskoj avijaciji i učestvovali u borbama protiv nacističkih snaga, a u toku naših završnih operacija ih vidimo kao obične vozače kamiona UNRE od naših jadranskih luka do glavnih

gradova u unutrašnjosti i natrag. Bili su u savezničkim uniformama bez činova, iako su svi bili oficiri. Mi smo im susretljivo pristupali. Sjećam se da smo jednom kapetanu nudili da ga angažujemo u našoj pilotskoj školi i da će biti predložen za čin pošto je samoinicijativno izjavio da se odrekao ranijeg pripadništva i obaveza i da je riješio da nam pride. Naravno, to je bio samo izgovor, jer je sve predloge konačno nevješto odbijao, manifestujući i svoje za nas sumnjive pripadnosti i zadatke.

VLADALI SU PRIMJERNI ODNOSI

U Mornarici su prilike, rasporedenosti i odnosi bili takvi da je komesar nalazio za shodno da, i pored obilazaka i sastanaka sa partijsko-političkim rukovodiocima i štabovima, dosta često upućuje napisana uputstva komesarima i jedinicama u smislu pojačanja političkog rada i poboljšanja situacije. Radilo se ne samo o radu sa pripadnicima jedinica, već i o političkom radu u narodu. Naročito je bila važna stalna saradnja sa partijsko-političkim rukovodstvom mjesta i sredine gdje su te jedinice djelovale, jer je postojalo mnoštvo zajedničkih zadataka.

Vrlo važna je bila neophodnost stoljenosti naših jedinica sa narodom. Odgovarajući stepen ostvarenja toga ogledao se i u političkoj aktivnosti, pa i u glasanju pripadnika JM prilikom opštenarodnih izbora. U svemu je glavna orijentacija bila na postizanju najvišeg stepena istinskog bratstva i jedinstva, kao i potpune slobode opredjeljenja svakog pojedinca u pravom demokratskom samoopredjeljenju.

U ono vrijeme JM nije raspolagala sa dosta partijsko-političkog materijala, naročito zbog velikih udaljenosti mnogih jedinica od centra i malo brodskih veza, pa su stalna uputstva bila neophodna i kao oblik rada i usavršavanja kadrova.

List »Borba« je odigravao važnu ulogu u smislu informisanja i političkog osposobljavanja pripadnika JM. Sadržavao je obilje direktivnog materijala pored informativnog. Doduše, postojala je prilična razlika u shvatanjima, odnosno u stepenu oštine shvatanja važnosti materijala između pripadnika koji su ranije bili stalno u borbi i nekih od onih koji su mnogo kasnije prišli. Priličan broj ovih posljednjih bio je i po godinama znatno stariji. Takvi su se teže privikavali na proučavanje »materijala« i na direktive, pa su to smatrali kao obične novine i često poslije pregledanja bacali. Uz velike pažnje i uvažavanja iskusniji komesari su im ipak pristupali i osposobljavali ih da i oni pozitivno i aktivno politički djeluju u sredinama gdje su radili. Razumljivo je da su to mogli postići samo iskusniji komesari, koji su morali imati i odgovarajuća opšta znanja i kulturu. Na to se gledalo pri postavljanju političkih komesara zbog specifičnosti Mornarice.

No, i pored svih iskustava rukovodilaca bilo je i pojedinih momenata gdje se pojedinci nisu mogli složiti sa direktivom i pored svih i svestranih ubjeđivanja. To je bilo kasnije prilikom opštenarodnih izbora, kada su povučeni krupniji potezi u smislu određivanja mjesta dijelova u zajednici. I sada želim jednog dobrog mladog komunistu iz partizanske porodice, koji čak nije htio glasati, jer je smatrao da Dalmacija nije dobila organizaciono mjesto koje joj je istorijski pripadalo, te je dobio blagu kaznu, jer nije u tom smislu uticao na okolinu.

Vodena je strpljiva politička borba i to uvijek imajući u vidu činjenicu da mnogi pripadnici JM po svojoj službenoj dužnosti imaju i moraju imati rjede ili češće kontakte i sa ljudima koji su otvoreno ili prikriveno bili u redovima ili na pozicijama protiv naše NOB ili su, pak, i zvanično bili u vojnim formacijama koje u suštini nisu bile iskreno prijateljske prema novoj Jugoslaviji, bez obzira na forme koje su se izdavale i izgledale kao prijateljske.

U tom smislu nije bilo lako ni našoj službi Odjeljenja zaštite naroda, odnosno bezbjednosti. Naročito je bilo ne samo osjetljivo, već i vrlo važno da se pravilno koordinira rad i aktivnost toga odgovarajućeg sektora sa štabom, partijsko-političkim rukovodstvom i personalnim odjeljenjima.

Iz svakodnevnih prakse smo dobro znali da je bilo vrlo teško i pravo umijeće iskristalisati istinu i ono što je bilo istinito u pravom košmaru ogromnog broja informacija, koje su tražene, a i netražene pristizale. Među njima je bilo i mnoštvo pretjerivanja, pa sve i do neobično grubih i opasnih dezinformacija.

Čedo Grbić je u toj službi, kao glavni rukovodilac, pokazao ne samo izvrsne sposobnosti, nego i izrazitu čovječnost u svim prilikama. Sve to ističem naročito i zbog činjenice da su u ono ratno i poratno doba rukovodioci i rukovodstva imali velika ovlaštenja. Inače, bilo je pravo umijeće doći do istine, čemu smo uvijek težili. U nekim slučajevima je ipak bilo nedovoljno saradnje među mjerodavnima. Koliko mi je poznato, niko ne-dužan, po pravilu, nije mogao stradati, niti je stradao. U svemu tome Štab je nastojao da se svakom pojedincu pomogne da se popravi i u slučajevima kada su informacije kazivale da je u izvjesnoj posmuo u pogledu stava i shvatanja prema našoj revoluciji. U granicama svojih kompetencija nastojali smo da se u shvatanjima ljudi razvija što uspješnije i što brže ono što je progresivno i patriotsko da se razvija ljubav prema NOB-u i da nam istina bude prioritarna u odlučivanju.

TITO JE IMAO VELIKO POVJERENJE U MORNARICU NO VJ

U političkom radu značajnu ulogu je odigralo i Političko odjeljenje, koje je bilo sastavljeno od vrlo iskusnih i poznatih političkih radnika i ranijih rukovodilaca raznih jedinica naše JA. Zbog odlaska nekih članova na nove dužnosti postojala je i odgovarajuća fluktuacija. Među njima je postojao i član za rad sa omladinom u JM.

Vrhovni štab je bio glavni i jedini najviši rukovodilac JM, ali se ni pažnja ostalih nikada ne može zaboraviti. Od osobitog značaja su bili dogovori Štaba JM i štabova kopnenih jedinica povodom predstojećih zajedničkih akcija. Komandanti i komesari tih jedinica su se po pravilu odlično i svestrano razumijevali i u problematiku Mornarice. Upravo zbog toga više njih je kasnije premješteno na rukovodeće položaje Mornarice i uspješno unapređivalo Mornaricu u poslijeratnim uslovima.

Partijsko-političko rukovodioci JM su pred kraj rata morali rješavati i mnoga pitanja, koja su bila u nadležnosti redovnih sudova, koji su se tek bili formirali. Još uvijek su pripadnici JM željeli da se bar prethodno obrate svojim rukovodiocima. Sve to i bez obzira na raspolaganje moćnim potencijalom školovanih pravnika.

Sjećam se da smo i pored izbjegavanja morali davati mišljenje i preporuke u vezi sa raznim njihovim porodičnim problemima, uključujući i bračne. Uvijek smo nastojali da se ide na pomirenje i usaglašavanje i izbjegavanje nepotrebnih suvišnosti pred sudovima.

Tito je imao veliko povjerenje u Štab Mornarice i u toku rata, i kasnije. Čak se u izvjesnim prigodama šalio do intimnosti, onako »po mornarski«, jer je osjećao i stvarao toplinu u njihovom društvu. Sjećam se jedne njegove šale kada smo ga službeno posjetili. Naime, poslije završetka službenih razgovora zaustavio je sve članove na ručak. Rat već završen, pa malo i laknulo, bez obzira na ozbiljnost daljih zadataka. U »ćakulanju« dvojica se tom prilikom pohvališe da su tih dana dobili sinove. A Tito kao zapeta puška reče kroz smijeh: »Zli jezici u narodu bi rekli - Mnogo putujete, drugovi!«.

I ta šala dođe kao šaljivi pečat na strategiju o kojoj smo prethodno razgovarali.

Povjerenje u čovjeka, njegova sloboda i otvorenost bila je kratka i jasna karakteristika političkog djelovanja u Jugoslovenskoj mornarici u toku rata.

Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama NOR-a⁰

Branko Mamula, *admiral flote*²⁾

I. STVARANJE I DEJSTVA MORNARICE DO ZAVRŠNIH OPERACIJA

a) Neki opći uvjeti stvaranja i karakteristike dejstava partizanske mornarice

Jadransko more je u drugom svjetskom ratu bilo poprište ratnih dejstava, koja su, po mnogo čemu, ostala izuzetna u historiji pomorskog ratovanja. Dvije pomorske sile, najprije Italija a zatim Njemačka, tukle su se ratnim brodovima protiv naoružanih ribarskih čamaca i brodića jugoslovenskih partizana. U toj neravnoj borbi na život i smrt, rođena je nova jugoslavenska ratna mornarica.

Nastala u najsudbonosnijim danima borbe naših naroda za opstanak, naša ratna mornarica postala je jedinstven primjer stvaranja oružane sile na moru gotovo ni iz čega, u teškim uvjetima borbe sa nadmoćnijim neprijateljem. Osnovni činioci koji su omogućili i podstakli narodnooslobodilačku borbu i stvaranje partizanske mornarice na Jadranu, bili su: mobilizatorska uloga Komunističke partije, spremnost naroda na borbu i žrtve, tradicije i prirodni uslovi. Zasluga je Komunističke partije što je potencijalne mogućnosti uspjela aktivirati i probudenu energiju naroda stvaralački organizirati i usmjeriti ka jedinstvenom cilju. Njene organizacije i kadar bili su kičma vojne organizacije i narodne vlasti, kako u ostalim dijelovima zemlje, tako i na Jadranskom moru.

Procjena rukovodstva KPJ o mogućnosti pokretanja i uspješnog vođenja općenarodne borbe i otpora i u ovom osobenom ambijentu, temeljila se na dubokoj vjeri u snagu partijskih organizacija, koje su duž obale imale preko 1.700 komunista i dva puta toliko skojevaca, zatim na punom povjerenju u radničku klasu, na uporištima Narodnog fronta i na rodoljubljivi stanovništva primorja, na životvornosti slavni pomorskih tradicija. Razmah borbe ubrzo je pokazao ispravnost takve procjene i sav značaj pomorskog vojišta i njegovih neiscrpnih ljudskih i materijalnih potencijala.

Za borbu na moru Partija nije izričito i unaprijed određivala posebne oblike borbenih dejstava. Oni su se spontano radali iz prirodnih uvjeta, iz pomorske tradicije, iz odnosa snaga. Istovremeno, partijske organizacije,

¹⁾ Prilog raspravi o Jugoslavenskoj mornarici u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije.

²⁾ Savezni sekretar za narodnu odbranu.

Savezni sekretar za narodnu odbranu admiral flote Branko Mamuta

rukovodstva i članstvo na obali i otocima pokazali su visok stupanj razumijevanja suštine i specifičnosti partizanskog ratovanja na moru, veliku odlučnost i maštovitost.

Stvaranje partizanske mornarice NOVJ nije bilo slučajnost, već sastavni dio i zakonitost oslobodilačkog rata i revolucije u našim uvjetima, u kojima se i na moru rodio nov - partizanski tip rata. Geneza njenog stvaranja je u plimi ustanka podignutog 1941. u unutrašnjosti zemlje, što se razlila i na istočnu obalu Jadrana i zahvatila mnoge otoke.

Po svom utjecaju na kontinuitet stvaranja i dejstva partizanske mornarice NOVJ, jasno se uočavaju dva perioda rata na Jadranu, razgraničena kapitulacijom Italije 8. septembra 1943. godine. Ta dva perioda suštinski su se razlikovala i po zaraćenim stranama, i po angažiranim snagama, i po načinu borbe, i po ciljevima, i po postignutim rezultatima. Svi pomenuti činovi imali su u drugom periodu mnogo veći operativno-strategijski značaj.

U prvom periodu, odnosno u doba italijanske okupacije, dejstva su, uglavnom, bila ograničena na pojedine dijelove obalnog područja, a izvodila su se bez tješnje međusobne veze, tipično partizanskom taktikom, kroz četiri osnovna oblika: partizanske pomorske veze između otoka i obale, sabotaže i diverzije, vađenje morskih mina i prepadi na saobraćaj neprijatelja.

Prvi uspjesi bili su povod i ohrabrenje da se već u 1942. godini partizanska borba proširi i na more. Razvoj narodnooslobodilačke borbe na obali inicirao je, naime, neophodnost oružane borbe i na moru. U mjeri u kojoj su dejstva jedinica NOVJ na obali i u zaleđu postajala efikasnija 62 i opsežnija, rat na moru dobijao je sve šire dimenzije.

Ratna godina 1942. zauzima posebno mjesto u historiji stvaranja naše mornarice. Te godine je došlo do razmaha partizanske borbe na moru i zaokruživanja prve faze radanja partizanske mornarice NOVJ, uprkos mjerama i protivpartizanskim dejstvima okupatora.

Nakon ustanka u Gradcu, 23. januara, pod Biokovom, stvorena je prva slobodna teritorija. Od tada se u vodama Dalmacije odvijala sistematska borbena aktivnost na moru protiv italijanskog pomorskog saobraćaja, osobito u Hvarskom i Neretljanskom kanalu. Za ta dejstva na moru dalmatinski partizani imali su svoje baze, ustaljenu organizaciju, ljudstvo i brodove. Od maja do decembra partizanska aktivnost na moru zahvatala je skoro čitavu Dalmaciju, sa žarištem u Makarskom primorju. Od ukupno 27 partizanskih prepada na saobraćaj okupatora u 1942. godini, u ovom periodu izvedeno je 25, a od toga osam na moru - čamcima i leutima, i 17 s obale ili kombinovano.³¹

Učestali prepadi na pomorski saobraćaj neprijatelja, prošireni i učvršćeni sistem partizanskih pomorskih veza, aktivnost minera i sabotaze na svjetionicima, prisilili su Italijane, pored ostalog, i da opremaju specijalne brodove za borbu protiv partizana. Broj protivpartizanskih brodova bio je iz mjeseca u mjesec sve veći, pa je već u aprilu 1943. godine duž istočne obale Jadrana plovilo preko 30 italijanskih protivpartizanskih brodova.

Partizanska borbena aktivnost na moru, a posebno u vodama Makarskog primorja, označila je početak radanja Mornarice. Dolazak grupe proleterskih brigada s Vrhovnim štabom i drugom Titom u Bosansku krajinu

1942. godine, dao je nov polet NOB-u u zapadnim dijelovima zemlje i u Dalmaciji. Tito se tom prilikom bliže i neposrednije upoznao sa razvojem i rezultatima jednogodišnje borbe na moru. Vrhovni komandant uočava da je za dalji razvoj NOB-a u obalnom području neophodno razviti oružanu borbu na moru. Sredinom decembra je naredio da se pri Štabu 4. operativne zone Hrvatske formira Sekcija za ratnu mornaricu, u stvari, prvi mornarički štab u NOR-u.

Krajem 1942. i početkom 1943. godine formiranjem Primorskog voda Sekcije za ratnu mornaricu i Prvog mornaričkog odreda, udareni su temelji novoj jugoslavenskoj mornarici. Događaji koji su ubrzo uslijedili pokazali su koliko je odluka druga Tita o formiranju Sekcije za ratnu mornaricu bila dalekovidna i s ogromnim utjecajem na uspješno vodenje NOR-a na moru i konačno oslobođenje zemlje. Sredinom aprila 1943. Italijani su objelodanili poznata uputstva za borbu protiv partizana na moru, čime je, praktički, priznata snaga partizanske mornarice, umješnosti i snalažljivosti naših partizana-mornara. Ta sitna, ali mnogobrojna partizanska dejstva, predstavljala su u svojoj sveukupnosti nov kvalitet koji je neprijatelj shvatio kao borbu za prevlast na Jadranu, a, uz to, i kao snažan udarac svome političkom prestižu. Pokazalo se da je neuporedivo teži od vojnog, bio politički udarac koji je narodnooslobodilačka borba na moru zadala aneksionističkoj politici i asimilatorskim težnjama fašističke Italije.

U partizanskom ratu na moru 1941-1943. godine protiv okupatora i domaćih izdajnika, stvorena je partizanska mornarica, što predstavlja jedinstven slučaj u drugom svjetskom ratu. U toj su borbi stasali prekaljeni momari-partizani, koji su spremni dočekali kapitulaciju Italije i ubrzo stvorili ratnu Mornaricu NOVJ. Upravo zato što je bila pravovremeno organizirana i pripremljena, mornarica će poslije kapitulacije Italije iskoristiti sav materijalni i ljudski potencijal na obali i otocima.

31) Jovan Vasiljević: Mornarica NOVJ, VIZ, Beograd, 1972. god, str. 423.

**b) Prerastanje partizanske mornarice u Mornaricu
Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije**

Masovni općenarodni ustanak koji je u vrijeme kapitulacije Italije, 8. septembra 1943. godine, zahvatio jugoslavensku jadransku obalu, bio je od ogromnog značaja za dalji tok NOR-a na moru. Gotovo svi otoci i najveći dio obale bili su oslobođeni, razoružan je veći dio italijanskih divizija i zaplijenjena njihova oprema i naoružanje. Stanovništvo je masovno pohrlilo u partizane, pa su pored mnogobrojnih odreda, brigada i divizija, bile formirane i tri mornaričke komande, svaka s jednom ili više fiorila naoružanih ribarskih brodića. U međuvremenu, vrhovni komandant, maršal Tito, donio je 18. oktobra 1943. godine pravovremenu i dalekovidnu odluku o formiranju Mornarice NOVJ. Njenim formiranjem objedinjene su dotadašnje regionalne mornaričke komande u jedinstvenu organizaciju za borbu na moru. Iako operativno potčinjena Štabu 8. korpusa, Mornarica je postepeno dobijala sve oblike samostalnog vida oružanih snaga.

Mornarica NOVJ stvorena je kao rezultat dvogodišnje borbe na moru i neprekidnog širenja i jačanja NOR-a na obalnom pojasu i otocima. U vrijeme stvaranja, Mornarica NOVJ imala je 10 naoružanih brodova i 30 patrolnih čamaca formiranih u fiorile, oko 200 pomoćnih brodova, nekoliko obalskih baterija i partizanskih odreda na otocima. Sve je to značilo da je strateški obruč, u kome su se partizanski odredi i NOVJ borili od prvih dana svoga postojanja, najzad, pukao, a Mornarica NOVJ svojim dejstvima nije dozvolila da se Jadransko more, otoci i obala, nekada daleko u pozadini ratujućih strana i njihovih frontova, ponovno zatvori. Na spoju savezničkih snaga u južnoj Italiji i u Sredozemlju, sa brojnom Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije i najšire organiziranim narodnooslobodilačkim pokretom na istočnim obalama, Jadransko more postaje prostor od stratejskog značaja.

Uporedo s formiranjem Mornarice NOVJ i Nijemci stvaraju svoju mornaricu na Jadranu. Ljudstvo za nju povukli su sa drugih frontova, a flotu su formirali od zaplijenjenih italijanskih ratnih brodova i ojačali je novim ratnim brodovima građenim u brodogradilištima sjevernog Jadrana. Po broju ljudi njemačka mornarica bila je osam puta jača od partizanske, a odnos snaga u brodovima nije se mogao ni uporediti, jer je razlika u kvalitetu bila ogromna: Nijemci su imali prave ratne željezne brodove, a partizani drvene ribarske brodiće i čamce.

U četvoromjesečnim borbama u jesen i zimu 1943. godine sa nadmoćnijim snagama protivnika, jedinice NOVJ i Mornarica morale su napustiti veći dio obale, ali su se uspjele održati na operacijskoj osnovici Lastovo - Vis - Kornati - Dugi otok i, zajedno sa jedinicama 26. divizije, nastaviti borbena dejstva. Odluka druga Tita od 20. januara 1944. godine da se otok Vis brani kao stalna baza Mornarice NOVJ, pokazala se dalekosežnom. Otok Vis postao je bastion NOVJ i centar sa kojeg je održavana direktna veza sa saveznicima u južnoj Italiji. Osigurano je snabdijevanje hranom, oružjem i opremom jedinica NOVJ na kopnu i evakuacija ranjenika i zbjegova u Italiju i Afriku. Istina o NOB-u brže je prodirala u svijet. Odlukom o odsudnoj odbrani Visa, stvoreni su povoljni uvjeti za nesmetan rad CK i VŠ u ljeto 1944. godine ne samo za uspješnije komandovanje u NOR-u već i za kontakte na međunarodnom planu, koji su bili presudni za stvaranje nove Jugoslavije.

Mornarica je u potpunosti uspjela izvršiti vojno-političke zadatke koji su joj bili postavljeni. Razvoj NOP-a na otocima i obali, iako u vrlo složenim uvjetima, teкао je stalno uzlaznom linijom. Time je omogućeno postepeno organiziranje stalnih baza i njihova odbrana, organizaciono i kadrovsko osposobljavanje mornaričkih jedinica, održavanje pomorskih komunikacija sa saveznicima i materijalno snabdijevanje jedinica na otocima, obali i kopnu, evakuacija i prevoženje ranjenika i stanovništva, prevoženje prekomorskih brigada iz Italije itd.

Vrlo su raznolika borbena dejstva i operacije koje je organizirala Mornarica NOVJ: podrška primorskom krilu naših armija izvođenjem desantnih operacija, prevoženje trupa morem, dejstva po pomorskom saobraćaju neprijatelja, izvođenje prepada i zasjeda, sadejstvo savezničkim flotnim i avijacijskim jedinicama u akcijama na istočnoj obali Jadrana.

Uz sve napore i teškoće, i u stalnim borbama, Mornarica NOVJ je još u ratu izrasla u vojnopomorsku organizaciju sa svim osnovnim komponentama ratne mornarice tog vremena, bez obzira na skromna i oskudna sredstva, posebno ratne brodove i njihovo naoružanje. U periodu od kraja 1943. godine do oslobođenja,

1945. godine, mornarica je bila snaga koja je povezivala sve ratujuće činioce narodnooslobodilačke borbe na jadranskom prostoru, i njih sa bazama Narodnooslobodilačke vojske i saveznicima u južnoj Italiji i u Sredozemlju, vidno uječući na tok i ishod NOR-a i značajno doprinoseći međunarodnoj afirmaciji nove Jugoslavije i njene oslobodilačke borbe.

Potpukovnik Branko Mamula, politički komesar Pomorske komande sjevernog Jadrana

2. ULOGA RATNE MORNARICE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

a) Plan upotrebe Jugoslovenske mornarice u okviru dejstava 4. armije u završnim operacijama

U proljeće 1945. godine saveznički frontovi u Evropi - istočni, zapadni i južni - slili su se u jedinstven front strategijskog okruženja Njemačke, radi definitivnog uništenja Hitlerove vojne sile. Plan koordinacije završnih operacija između NOVJ i savezničkih armija u Mađarskoj i Italiji, načinjen je februara 1945. u Beogradu na sastancima maršala Tita s maršalom Tolbuhinom i feldmaršalom Aleksanderom. Samostalni sektor fronta od

rijeke Drave do Jadranskog mora zadržala je NOVJ, prije svega, kao izraz povjerenja saveznika u njene borbene mogućnosti i napore Titovog dalekovidnog nastojanja da se operacije za konačno oslobođenje svih krajeva Jugoslavije i Jadranskog mora izvedu sopstvenim snagama, odnosno da naše oslobođenje bude naše djelo.

Prije opće ofanzive, koja je bila planirana za početak aprila, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je reorganizirana i 1. marta 1945. godine preimenovana u Jugoslavensku armiju. Mornarica NOVJ dobila je naziv Jugoslavenska mornarica-, a umjesto šest pomorskih obalnih sektora, formirane su pomorske komande za sjeverni, srednji i južni Jadran. Sa oko 14.000 ljudi, 74 naoružana broda i patrolna čamca, 24 parobroda i oko 300 ostalih brodova i objekata najrazličitije veličine i namjene, ona je bila spremna izvršiti svoj dio zadatka u velikoj ofanzivi koja se pripremala. U tome se više oslanjala na borbeni moral ljudi, iza kojih se već nalazilo dvogodišnje iskustvo ispunjeno brojnim okršajima i akcijama na moru i jednogodišnje iskustvo u sadejstvu s kopnenim jedinicama u borbi na otocima, nego na tehniku i naoružanje kojim je tada raspolagala naša mornarica.

Plan vrhovnog komandanta, druga Tita, bio je da Jugoslavenska armija oslobodi cjelokupnu etničku teritoriju naših naroda, i opkoli i uništi sve snage okupatora na teritoriji Jugoslavije obuhvatnim manevrom krilnih grupacija ka Koruškoj i Trstu.

Četvrta armija, kojoj je povjeren dio fronta uz more, imala je delikatn zadatak. Ne samo zato što se njeno krilo oslanjalo na more i što je uporedo s oslobođenjem obale moralo, u sadejstvu sa Mornaricom, oslobađati i otoke, već i zato što je pravac njenog nastupanja vodio ka Trstu. Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja, Beneške Slovenije i hrvatskih jadranskih otoka bilo je politički cilj koji je KPJ proklamovala već u početku oružane borbe, a Predsjedništvo AVNOJ-a formuliralo kao odluku na svom zasjedanju u Jajcu 30. novembra 1943. godine. Nastupio je trenutak kada je tu historijsku odluku trebalo ostvariti. No, da bi se spriječila eventualna politička rješenja na štetu jugoslavenskih interesa ili, bar, svela na najmanju mogućnu mjeru, trebalo je ući u te krajeve prije savezničkih trupa koje su nadirale s Apeninskog poluotoka.

Od tačaka gdje je saveznički front u Italiji i front 4. armije izbijao na obalu Jadrana pa do Trsta, udaljenost je u vazdušnoj liniji bila podjednaka - oko 180 kilometara. Približno jednake dužine bile su i najkraće komunikacije koje su od tih tačaka vodile ka Trstu. No, saveznici su bili u mnogo povoljnijem položaju. Imali su bolju i brojniju ratnu tehniku, povoljnije zemljišne uslove, slobodan primorski bok koji nije bio ugrožen posjednutim otocima, jaku flotu i avijaciju, a, što je najznačajnije, Nijemci su se radije predavali njima nego Jugoslavenskoj armiji.

Glavna naša prednost bio je visok borbeni moral. Cjelokupni sastav 4. armije i Mornarice s ogromnim je oduševljenjem pristupio izvršenju postavljenih zadataka. Mornarica je dobila složene zadatke da obezbijedi podršku 4. armije u otočnom i obalskom području i organizira dotur morem iz pozadine na front. Tempo napredovanja 4. armije zavisio je, u velikoj mjeri, od toga koliko će Mornarica biti u stanju da održi ritam ofanzive u priobalnom području oslobađanjem otoka, otvaranjem plovnih puteva i snabdijevanjem jedinica. S tim ciljem je Pomorska komanda sjevernog Jadrana ojačana svim raspoloživim sredstvima Mornarice i operativno

potčinjena Štabu 4. armije, a bilo je predviđeno da je pomaže i saveznička avijacija. Ostalim pomorskim komandama bile su ostavljene samo najneophodnije snage i sredstva za odbranu obale i pomorskih komunikacija, i za održavanje saobraćaja na moru.

Štabovi 9. divizije i Pomorske komande sjevernog Jadrana primili su zadatak od komandanta 4. armije i komandanta Mornarice 16. marta 1945. One su bile određene da nastupaju otočnim i obalskim područjem i da, u prvoj fazi operacije, savladaju njemačke snage na otoku Pagu, Rabu i duž Podvelebitskog primorja, u Karlobagu i Jablancu. Izvršena je i osnovana podjela odgovornosti između armijskih i mornaričkih jedinica. Pomorska komanda dobila je zadatak da organizira protuminsko izvidanje na pravcima, odnosno rutama nastupanja, da prekrije naoružanim brodovima i patrolnim čamcima zonu prevoženja i iskrcavanja i obezbijedi je od prodora neprijateljevih brodova, a transporte trupa da neposredno zaštiti. Momaričko-desantna pješadija izvršice zadatke samostalno ili će biti potčinjena diviziji i dejsstvovati zajedno s njenim brigadama. Za nosioca zadatka oslobođenja otoka u prvoj fazi, bila je određena 9. divizija. Kasnije, u drugoj fazi, u oslobođenju Krka biće angažovana i 26. divizija.

Pomorskoj komandi, koja je bila operativno-teritorijalna jedinica i čija je akvatorija i teritorija bila okupirana, a na kojoj će se, upravo odvijati operacija, palo je u zadatak i da pribavlja podatke o neprijatelju, njegovim snagama i pokretima iza linije fronta. Tokom 1944. Drugi pomorski obalski sektor uspio je razviti obavještajne centre u Hrvatskom primorju i Istri, a na otoku Krku i jednu partizansku jedinicu, tako da je stalno imao svježe podatke o neprijatelju. No to, kao što se pokazalo tokom izvršenja zadatka, nije bilo dovoljno, pa se pomanjkanje podataka o promjenama kod neprijatelja, kada su otpočela dejstva, jako osjećalo.

Ocijenjujući obim i složenost zadatka, Komanda mornarice ojačala je Pomorsku komandu sjevernog Jadrana većim naoružanim brodovima i patrolnim čamcima, desantnim sredstvima i transportnim brodovima; formirala je Odred mornaričke pješadije od četiri bataljona i jednog artiljerijskog divizionu, koji će u zadnjoj fazi, iskrcavanjem u Istru, ojačati još sa dva bataljona. Na sebe je neposredno uzela organizaciju dotura iz dublje pozadine, a posebno transport nekoliko hiljada novomobilisanih boraca sa Kosova, koji su, preko Drača i Bara, stizali za popunu 4. armije.

b) Karakteristike njemačke odbrane na jadranskoj obali i otocima

Pred frontom 4. armije i Jugoslavenskom mornaricom ukupno se nalazilo oko 122.000 njemačkih i kvislinskih vojnika, od kojih je 46.000, ili preko jedne trećine, bilo angažirano u odbrani obale i otoka. Na otocima je bilo angažirano 9% žive sile, 13% artiljerijskih oružja KoV, 21% obalskih artiljerijskih oružja i 43% malokalibarskih PA oružja od ukupnih snaga raspoređenih u neposrednoj protudesantnoj odbrani obale.⁴⁷

Njemačke snage na obali i otocima bile su grupno rasporedene i odlično utvrđene. Od novembra 1943. godine, kada su zauzele otoke i obalu, neprekidno su izgrađivale sistem odbrane. Jedna linija odbrane protezala

⁴⁷ Vojno delo broj 5/74, VIZ, str. 33 (admiral Branko Mamula: Ratna mornarica i naša odbrana na Jadranskom moru).

se od Pule preko Lošinja do Raba i Paga, drugu su obrazovali na sjevernom dijelu otoka Cresa i Krka, a treća se nalazila na obali od Ičića do Bakarskog zaljeva, s osloncem na dobro utvrđene baterije. Brojne minske prepreke postavljene u Kvarneru i Kvameriču, kanalima koji vode u riječki basen, i u neposrednoj blizini prilaza Rabu i Lošinju i na ulazu u riječku luku, predstavljale su stalnu opasnost, koja je otežavala gotovo svaki pokret morem, posebno desantima. Nijemci su, naime, stalno računali s krupnim desantima saveznika, zbog čega su i organizirali jake minko-artiljerijske položaje kojima su obezbjeđivali primorska krila i bokove kopnenih frontova u Jugoslaviji i Italiji.

Obrana otoka bila je postavljena po sistemu utvrđenih rejlona, čiju su okosnicu činile dobro fortificirane obalne baterije i minske prepreke u moru. Rejloni su bili posjednuti znatnim kopnenim snagama, među kojima najveći dio posadnih jedinica, mornara sa desetkovanih brodova i podmornica njemačke mornarice, uvježbanih za borbu u utvrđenjima. Na otocima je bilo preko 4000 njemačkih vojnika, sa oko osamnaest obalnih baterija i velikim brojem protuavionskih i pratećih oruđa, minobacača i drugog naoružanja. Znatno veće snage bile su raspoređene u lukama i utvrđenim rejlonima na obali, radi neposredne odbrane obale i pomoći otocima. U lukama ispod Velebita - Karlobagu, Jablancu i Senju - bila su raspoređena četiri pješadijska bataljona, nekoliko baterija iz 15. brdskog korpusa koji se branio u Lici i Gorskom Kotaru. U rejlonu Rijeke nalazio se obalni puk s dijelovima dva obalna artiljerijska divizionara; u utvrđenom rejlonu pomorske baze u Puli pomorsko-obalna jedinica jačine oko dvije i pol hiljade ljudi i jedan pješadijski puk iz 97. korpusa, koji je bio raspoređen zapadno od bivše jugoslavensko-italijanske granice u Istri i Slovenačkom primorju.

Dobro utvrđena i posjednuta njemačka odbrana na otocima, u Primorju i Istri imala je jednu krupnu slabost - bila je okrenuta ka otvorenom moru, odakle su očekivali napad anglo-američkih pomorskih snaga. Ona je, istina, bila dopunjena poslije iskustva u borbama na srednjodalmatinskim otocima, ali su položaji s leđa, od kopna i od unutrašnjih otoka, bili i dalje nedovoljno branjeni.

Obično se misli da su njemačke pomorske snage na Jadranu bile slabe, jer ih nisu imali kuda dovesti, s obzirom na to da su Anglo-Amerikanci sve vrijeme, naročito poslije kapitulacije Italije, potpuno kontrolirali Sredozemno more. Stvarna situacija, međutim, bila je drugačija. Početkom aprila 1945. godine Nijemci su još uvijek imali tri razarača, 30 torpednih čamaca, topovnjača, lovaca podmornica i obalnih lovaca, osam minolovaca, jedan minopolagač, 40 tenkonosaca naoružanih brodskim topovima 100 mm i PA topovima 37 mm i desantnih spriavo va, kao i veći broj naoružanih motornih jedrenjaka i oko 60 teretnih brodova i tegljača srednje i male tonaže - ukupno preko 80 ratnih brodova i naoružanih motornih jedrenjaka i oko 60 pomoćnih i teretnih brodova.^{5*} Da su ih odlučno upotrijebili, oni su mogli zakočiti dejstva na otocima i iskrcavanje u Istru. Na drugoj strani Jadrana nisu ih imali gdje upotrijebiti, pogotovo toliko korisno za postizanje operativnog cilja odbrane. Da je mornarička komanda u Italiji bila neposrednije odgovorna za obezbjeđenje primorskog krila Grupe armija »E«, koja se branila u Jugoslaviji, ona bi to, vjerojatno, bila i učinila.

^{5*} Vojno delo, broj 5/74, VIZ, str. 34. (admiral Branko Mamula: Ratna mornarica i naša odbrana na Jadranskom moru).

c) Dejstva Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama

Ofanziva na frontu 4. armije započela je 20. marta, a bila je usmjerena na sektor neprijateljeve odbrane kod Bihaća. Poslije oslobođenja ovog grada započele su borbe i na primorskom dijelu fronta 4. armije, napadom na Gospić i Karlobag i, iskrcavanjem na otok Pag.

Plan operacije je predviđao da se do 15. aprila zauzmu Pag, Rab i Senj, a do 30. aprila Lošinj, Cres i Krk, i izbije pred Rijeku, kao i da se do konca maja oslobode Istra, Slovenačko primorje i Trst.

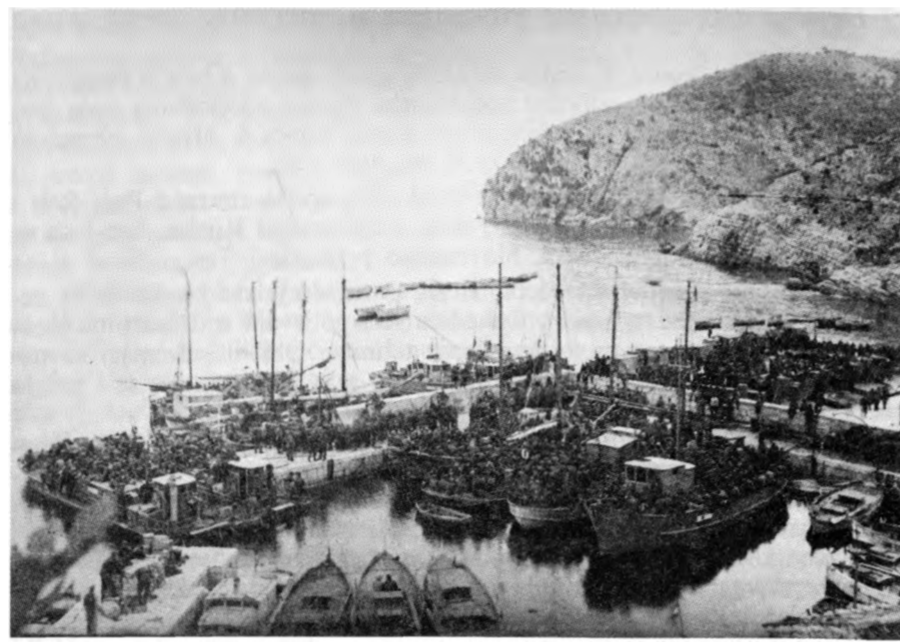
Kako su se planovi više detaljizirali, postajalo je sve jasnije da će nedostajati brodova za transport. Oskudica se ispoljavala u desantnim plovnim sredstvima za prevoz i iskrcavanje tehnike. Obični jedrenjaci su nepodesni za iskrcavanje pod borbom, a samo takvo iskrcavanje se i moglo očekivati.

Nešto britanskih pomorskih snaga određenih za dejstva u sjevernom Jadranu bilo je bazirano u Zadru. Oni su raspolagali odgovarajućim sredstvima i, kad im je problem bio predočen, ponudili su nam pomoć. Osim toga, u Ankoni je bio baziran divizion od osam motornih topovnjača bivše jugoslavenske mornarice. Prema sporazumu sa Šubašićem, one su bile dužne da izvršavaju zadatke koje bi im postavila naša Komanda mornarice. Dogovoreno je da se i te topovnjače iskoriste za obezbjeđenje na moru, ako se tokom izvođenja operacije ukaže potreba. Inicijativa u tom pogledu već je dolazila s njihove strane. Oslobođilački rat se bližio kraju, pobjeda je bila na domaku i oni su htjeli tome nešto doprinijeti. Međutim, poslije borbi za Pag oni će pokazati sve manje interesa, a poslije borbi za Rab, biće i sasvim isključeni iz daljnjih operacija, pogotovu kada je postalo očito da žele zakočiti naše operacije prema Istri.

Početak napada na Pag određen je za šest sati 4. aprila. Ma koliko da su pripreme izgledale potpune, prvi dan borbi na Pagu nije ohrabrivao. Očekivalo se da će otok biti zauzet u naletu odmah ujutro. Već je padala noć, a garnizon se držao i davao žilav otpor. Kad je sumiran rezultat prvog dana, zaključeno je da se odmah uklone nepreciznosti u pripremama i svaka nedisciplinacija u izvršavanju zadataka, da se odlučno reagira na svaki ponovljeni slučaj i da se napad na Pag energično privede kraju. Sutradan je napad na mjesto Pag obnovljen i garnizon je bio savladan za jedan sat. Greške s Paga više se nisu ponovile. Činile su se druge, manje značajne za ishod borbi, ali su se i ove brzo uklanjale. S pravom se kaže da u školi rata dan vrijedi za mjesec, a mjesec za godinu. Prilikom iskrcavanja na Lošinj, Cres i u Istru, brodovi, pješadija, artiljerija i mineri već su bili uigrani timovi, a ukrcavanje, sjedinjenje na moru, pokreti i napadi, tekli su skladno i koordinirano.

Poslije oslobođenja Paga, Karlobaga i Jablanca bili su stvoreni uslovi i za oslobođenje otoka Raba. On je bio dobro utvrđen, naoružan i posjednut. Na tri uređena i fortificirana položaja obalnih baterija, nalazilo se 15 topova kalibra 120, 88 i 76 mm i 18 protuavionskih topova i 528 vojnika.⁶¹ Pred otokom su bile postavljene višeredne minske prepreke. U pomnjanju avijacije i artiljerije velikih kalibara, uspjeh napada na takvo utvrđenje s mora ili s kopna ovisio je od brojčane nadmoćnosti, vještog korišćenja eksplozivnih sredstava za rušenje, iznenađenja i energičnog dejstva.

⁶¹ Jovan Vasiljević: Mornarica NOVJ, VIZ, 1972. god., str. 368.

Koncentracija snaga Pomorske komande sjevernog Jadrana i 9. divizija na otoku Cresu pred iskrcavanje u Istru, april 1945.

U napadu je, zato, učestvovalo oko 3500 boraca 9. divizije i Odreda mornaričke pješadije (osam brodova za transport i osiguranje) i postignut je odnos od oko 6:1.

Napad na otok Rab počeo je po planu 12. aprila, za vrijeme približavanja brodova i iskrcavanja snaga na obalu. Njemačka obalna artiljerija djelovala je po brodovima, ali bez naročitog uspjeha. Iskrcavanje je bilo završeno do šest sati, i već su, sat kasnije, započele borbe na otoku. Neprijatelj je u početku pružao žilav otpor, a onda je, slomljen nadmoćnošću naših snaga, naglo klonuo. O silini i vještini kojom je izvođen napad, govori odnos u gubicima: mi smo imali šest poginulih i 31 ranjenog prema 195 mrtvih i 333 zarobljena neprijateljska vojnika.^{7*}

Jednovremeno dok su jedinice 9. divizije i Pomorske komande sjevernog Jadrana zauzimale Rab, 19. i 26. divizija, koje su napredovale preko Like, likvidirale su ostatke njemačke 392. divizije na Vratniku, izbile na more, likvidirale garnizon u Senju i produžile uz obalu ka Rijeci. U narednih nekoliko dana njima su u ruke padali redom garnizoni uz more: Novi, Crikvenica i Kraljevica, a 16. aprila već su započele borbe i na Rječini.

Zauzećem Raba bila je završena prva etapa ličko-primorske operacije, i to tri dana prije predviđenog roka. Moral naših jedinica bio je u stalnom porastu kako su se redale pobjede i osjećala nemoć neprijatelja da nam se odupre. Predah od jedne do druge operacije bio je potreban štabovima da bi pripremili slijedeći napad, a brodovima da se popune, privuku municiju

70 7) Jovan Vasiljević: Mornarica NOVJ, VIZ, 1972. god., str. 371.

i hranu. Borci nisu osjećali zamor i više nije bilo zadatka ni prepreke koju ne bi bili spremni savladati. Sada je već bilo očito da će se na cilj, u Istru i Trst, stići prije planiranog vremena.

Tri dana prije oslobođenja Raba, jedinice 26. divizije oslobodile su Senj, ali se ova luka nije mogla koristiti sve dok je neprijatelj u svojim rukama držao otok Krk. Bilo je, isto tako, važno što prije ovladati otocima Cresom i Lošinjom, da bi se neprijateljevim pomorskim jedinicama, koncentriranim u Riječkom zaljevu, zatvorio izlaz kroz Veliki Vratnik (Vela Vrata). Zbog toga je bilo predviđeno da se angažiranjem jačih snaga istovremeno oslobode otoci Krk, Cres i Lošinj. Međutim, taj plan je morao biti napušten, jer Pomorska komanda sjevernog Jadrana nije imala na raspolaganju dovoljno brodske prostora, a saveznici nisu bili voljni da nam izadu u susret izgovarajući se na razne načine. Tako je konačno odlučeno da se prevoženje izvrši našim sredstvima, i to prvo na Krk, a onda na Cres i Lošinj.

Argumenti komandanta 4. armije, general-majora Petra Drapšina prilikom obrazloženja odluke da se prvo oslobodi otok Krk, bili su vrlo ubjedljivi. On je istakao da su se snage 4. armije izdužile i otkrile desni bok, da su sada svega na jednoj komunikaciji uz obalu u Hrvatskom primorju, da se još uvijek osjeća jak pritisak njemačkih snaga sa sjevera na bok Armije i, kao zaključak, da je neophodno proširiti armijsku osnovicu prije početka napada na svježi njemački korpus na Rječini. S nezauzetim Krkom, ne samo da je bila stiješnjena komunikacija uz more, već se s njega moglo djelovati po prostoriji s koje će jedinice podilaziti za napad na Rječinu, imati razmještene rezerve, pozadinske baze i ostale elemente borbenog porotka.

Na otoku Krku neprijatelj je imao nekoliko utvrđenih garnizona, i to u Omišlju, Malinskoj, Krku, Puntu, Baški Staroj i Baški Novoj, sa oko 500 vojnika i 15 topova kalibra 47-90 mm.

Dok su dvije brigade 26. divizije, Odred mornaričke pješadije, flotile naoružanih brodova i patrolnih čamaca napadale otok Krk, koji je u jednodnevnoj borbi tokom 17. aprila bio oslobođen i neprijateljeve snage likvidirane, štabovi 9. divizije i Pomorske komande sjevernog Jadrana vršili su pripreme za napad na Lošinj i Cres. Na tim otocima Nijemci su imali 34 obalna i 23 protuavionska topa, i oko 1.200 vojnika ukopanih oko baterijskih položaja, pretežno, duž zapadne obale otoka.⁸⁾ Najbolje uređen i utvrđen bio je rejon brda Tovar na Lošinju, s kazamatiranim baterijom. Koncem 1944. godine jedan sastav britanskih razarača, artiljerijskih brodova za podršku i tri eskadrile lovaca-bombardera, izvršio je prepad na Tovar. Vazдушna i artiljerijska dejstva od nekoliko sati nisu nanijela ozbiljnija oštećenja tvrđavi. Nju je sada trebalo zauzeti s bombom u ruci, na juriš.

Gubitkom otoka Krka i početkom borbi na Rječini, Nijemci su izgubili svaku mogućnost baziranja pomorskih jedinica u Rijeci. Oni su ih povukli iz Riječkog zaljeva i s pravom se očekivalo da prilikom napada na Lošinj i Cres interveniraju iz baza u Puli i Lošinju. Situacija s minama oko Lošinja i Cresa je, također, bila nejasna. Znalo se da su Nijemci u to vrijeme naprosto prosipali mine ispred važnijih luka i uporišta, i nije se smje-

⁸⁾ Jovan Vasiljević: Mornarica NOVJ, VIZ, 1972. god., str. 375.

lo osloniti samo na zarobljene minske karte. Trebalo je uputiti patrolne čamce s minerima na izvidanje. Sve je to odužilo vrijeme za pripreme.

Nedovoljno obezbeđenje od neprijateljevih brodova na moru i položaj minskih linija, upućivali su da se najkraćim putem s unutrašnjih otoka prebace jedinice određene za napad, a da se odatle kopnom približe njemačkim uporištima i napadnu ih. Tako su brigade 9. divizije s Raba prebačene u najbližu uvalu na Cresu, a odred mornaričke pješadije određen za napad na Lošinj morao je s otoka Krka da se vrati u Virsko more i predani na brodovima na otoku Olibu, da bi se, sklanjajući se iza otoka Silbe i Tovarčića, iskrcao 19/20. aprila na najjužistočniju tačku otoka Lošinja i, odatle, noću, po vrlo neprohodnom terenu, podišao i napao uporište u Lošinju.

Iskrcavanje je proteklo u redu i napad je otpočeo po planu. Borba je počela u uporištu Osor za most koji veže Cres s Lošinjom. Četa automatičara iskrcana noć ranije na Cresu, prešla je gumenim čamcima i pod zaštitom mraka na Lošinj i s te strane napala uporište Osor. Poslije vrlo žestoke četvorosatne borbe, neprijatelj se predao i 3. brigada je prešla sa Cresa na Lošinj, da bi odmah, zatim, napala na utvrđenje Tovar. Čisteći neprijateljeve dijelove ispred sebe, Odred mornaričke pješadije je preko Velikog i Malog Lošinja stigao tokom dana pod Tovar i poslije pada mraka izvršio napad. Poslije nekoliko ponovljenih napada brigade i odreda neprijatelj se noću 20/21. aprila predao. Sutradan je 2. brigada, koja je napadala mjesto Cres, savladala i posljednje njemačko uporište na sjevernom dijelu Cresa. Neprijatelj je imao 805 zarobljenih i nekoliko stotina poginulih. Otoci su bili konačno slobodni i put u Istru otvoren.

Naše jedinice na sjevernom dijelu otoka Cresa nalazile su se razdvojene od Istre morskim kanalom širokim svega tri milje. O iskrcavanju u Istru razmišljalo se u štabovima od početka operacija. Stavljani sada u situaciju da izvrše neposredne pripreme, njima nisu izmakle iz vida neke karakteristike rejona gde će se vršiti iskrcavanje. Cres na tom dijelu nema podesnih luka ni mjesta za ukrcavanje. Obala Istre, na drugoj strani, vrlo je strma, također, bez podesnih mjesta za iskrcavanje, naročito tehnike. Njemački garnizoni u Lovranu i Plominu, a još više minske prepreke u moru, stijesnili su zonu prevoženja na svega dvije hiljade metara i na samo jedno malo pristanište - Brseč. Mjesto prevoženja je potpuno otkriveno prema otvorenom moru i Nijemci mogu, bez ikakvog rizika, privući svoje ratne brodove uz istarsku obalu i nanijeti krupne gubitke, pa čak i spriječiti iskrcavanje. Rejon se nalazio i u dometu obalske baterije iz Ičića.

Bilo je otvoreno pitanje da li su Nijemci sve to uočili i da li će iskoristiti prednosti koje im se pružaju? Pitanje se postavljalo tim više kad se uočilo da se 97. korpus već osam dana žilavo bori na Rječini i da je potpuno zakočio napredovanje glavnine 4. armije. Drugim riječima, po svaku cijenu brani prodor naših snaga u Istru i prema Trstu, a ovdje su krupne snage neprijatelja svega tri milje od nebranjene istarske obale.

Odluka komandanta 4. armije, u situaciji kad je njena glavnina bila zaustavljena pred Rijekom, da dejstva prenese na krila, sjeverno od Snježnika i Ilirske Bistrice na desnom krilu i preko Cresa u Istru na lijevom krilu, potpuno je iznenadila njemačkog komandanta 97. korpusa. Iskrcavanje u Istru trajalo četiri dana bez ikakve njemačke intervencije s kopna ili mora.

Glavni problem koji je trebalo riješiti bio je brodski prostor, jer je dvije trećine transportnih brodova bilo angažirano za neodložne potrebe snabdijevanja 4. armije. Za iskrcavanje je morao biti upotrijebljen veliki broj ribarskih i sportskih čamaca sakupljenih na brzinu u oslobođenim lukama u Hrvatskom primorju i na otocima. Početak iskrcavanja bio je predviđen za 24. april. Kad je već sve bilo spremno, Kvarner je iznenada zahvatila jaka bura i nanijela velike štete čamcima, nasukala desantne splavi, a jedinjacima su jedva izmakli u luku Beli. Jedan bataljon 2. brigade 9. divizije ipak se uspio dohvatiti istarske obale, iskrcao se u Brseč, izbio na cestu Plomin - Mošćenička Draga i obezbijedio mostobran. Tokom sutrašnjeg dana iz Dalmacije je stigao veći broj brodova, pa je pitanje prevoženja i iskrcavanja u Istru bilo riješeno. Koristeći noći, od 25. do 29. aprila iskrcale su se u Istru - u Brseču, Mošćeničkoj Dragi i Lovranu - sve snage 9. divizije i Odred mornaričke pješadije ojačan svježim bataljonima koji su pristigli iz srednjeg Jadrana.

Iskrcavanjem u Istru zajednička dejstva sa 9. divizijom bila su završena. Ona se dijelom snaga uputila u pozadinu njemačkih snaga koje su se borile na Rječini, a glavninom krenula preko Istre na Trst. Odred mornaričke pješadije i flotile naoružanih brodova i patrolnih čamaca, sa dva bataljona operativnog sektora za Istru, krenuli su na Pulu. Poslije nekoliko dana žestokih borbi, te snage savladale su njemačku posadu, koja se očajnički branila, i zarobile 2.200 Nijemaca. Pula je imala status »utvrđenog mjesta« kao i neke francuske luke u Biskajskom zaljevu, koje su se smjele napuštati samo po odobrenju Hitlera, pa su se branile kada su savezničke snage, poslije iskrcavanja u Normandiji, već duboko bile prodrle u Njemačku. Za Pulu je bilo naređeno da »smije biti evakuirana samo po odobrenju Firera, a po ličnom naređenju glavnokomandujućeg grupe armija.«⁹⁾

Dok su se još vodile borbe u Puli i na Muzilu, jedna flotila naoružanih brodova i patrolnih čamaca Pomorske komande sjevernog Jadrana bila je upućena uz zapadnu obalu Istre, u Trst. Prvi iz flotile - PC-8 »Udarnik« uplovio je 5. maja u Trst, a za njim, tokom sutrašnjeg dana, još pet brodova Jugoslavenske mornarice. U Trstu je već bila formirana Pomorska obalska komanda. U sastavu 9. korpusa, u Slovenačkom primorju, u drugoj polovici 1944. organizovana je mornarička grupa od oko 200 boraca, koja je učestvovala u borbama oko Trsta i poslije ulaska naših jedinica u grad, poslužila je kao jezgro za organizaciju pomorske obalske komande za Trst kao teritorijalne jedinice Pomorske komande sjevernog Jadrana.

Naređenje druga Tita, revolucionarnu i nacionalnu obavezu oslobodjenja teritorije Kvarnerskih otoka i Istre, Jugoslavenska mornarica je zajedno sa 4. armijom uspješno izvršila. Učestvujući u završnim operacijama Jugoslavenske armije za oslobodjenje zapadnih krajeva zemlje - od Kvarnera, preko Istre i Slovenačkog primorja do Trsta, Mornarica je snažno podržavala izbijanje naših oružanih snaga na zapadne granice i stvaranje uvjeta za ostvarivanje punog etničkog integriteta ovih jugoslavenskih krajeva, što je bio san mnogih generacija. Tada je naša mornarica, na kraju svog slavnog borbenog puta od Podgore do Trsta, imala u svom sastavu oko 14.000 boraca i blizu 400 transportnih i naoružanih brodova i čamaca, što je u sadejstvu s kopnenim snagama bio odlučujući činilac u bitkama za Jadran.¹⁰⁾ Valja istaći da su uloga i značaj mlade mornarice i njenih snaga u

⁹⁾ Jovan Vasiljević: *Obračun na Jadranu*, Zagreb, 1962. godine, str. 317.

¹⁰⁾ Dr Jovan Vasiljević: *Bitka za Jadran*, izd. »Narodna armija«, 1976. god., str. 71.

svakoj fazi bitke za Jadran, a naročito u završnim operacijama, bili veći od broja njenih boraca i ratnih brodova sigurno i zato, što su njeni borbeni sastavi uvijek i u svakoj akciji bili podržani od mještana, vještih i hrabrih na moru, i okruženi nepodijeljenom ljubavlju naroda iz čijih su njedara ponikli. Taj duboko klasni i narodni karakter Mornarice NOVJ, visok borbeni moral i ispoljeni heroizam njenih boraca i jedinica, dragocjena iskustva stječena u borbi i titovska snaga partizanske taktike na moru - ostali su nepresušni izvor nadahnuća novih generacija i njihovog angažiranja u poslijeratnoj izgradnji Ratne mornarice, koja je, uvijek, imala i ima veliki značaj u strategijskoj koncepciji vođenja općenarodnog odbrambenog rata.

3. ISKUSTVA MORNARICE NOVJ ZNAČAJNA ZA RAZVOJ JRM

Naša koncepcija općenarodne odbrane ima svoje ishodište u revoluciji i NOR-u jugoslavenskih naroda. Ona je valorizirala cjelokupno iskustvo iz NOR-a, koja ima iza sebe autoritet pobjede poznat širom svijeta. Vlastita iskustva stečena u općenarodnoj borbi protiv okupatora, obogaćena novim saznanjima i iskustvima drugih, za nas nikad ne zastarjevaju, već predstavljaju polaznu osnovu za iznalaženje originalnih rješenja i za najsloženija pitanja u praksi izgradnje sistema općenarodne odbrane i društvene samozaštite. Takav dijalektički odnos u stvaralačkoj primjeni iskustva podrazumijeva njihovo neprekidno naučno istraživanje sa svih aspekata, da bi se koristila kao pouka, poruka, inspiracija, model, a izuzetno, i doslovno prenosila.

Ratno iskustvo Mornarice NOVJ ima posebno mjesto i značaj za razvoj Ratne mornarice i sistema općenarodne odbrane i društvene samozaštite na Jadranskom moru. Ovo jedinstveno iskustvo i svojim postojanjem nepobitno dokazuje mogućnost uspješnog vođenja općenarodnog rata i na moru. Zbog tolikog značaja, ono se ne smije ni precijeniti ni podcijeniti u našoj suvremenoj koncepciji i strategiji odbrane, već objektivno ocjenjivati i realno valorizirati.

Želim posebno ukazati na ona iskustva Mornarice NOVJ koja su bila i ostaju nezaobilazna u izgradnji Jugoslavenske ratne mornarice kao bitnog faktora naše pomorske moći i realizacije koncepcije općenarodne odbrane, u kojoj RM ima ulogu da u sadejstvu sa snagama KoV i RV i PVO spriječi okruženje SFRJ sa jadranskog pomorskog vojišta. Značaj te uloge moguće je sagledati u svjetlu iskustava Mornarice NOVJ u NOR-u i savremenih ratova, koja govore da je agresor uvijek nastojao da blokadom pomorskih komunikacija spriječi veze žrtve agresije s ostalim svijetom.

(1) Jedno od takvih iskustava je *integracija snaga u odbrani na jadranskom pomorskom vojištu*, koje ima karakteristike posebne zakonitosti u odbrani veoma razudene obale sa vrlo mnogo otoka.

Mornarica NOVJ se integralno razvijala - na moru i na kopnu. Prvi mornarički odred imao je postaje, tj. baze na obali i naoružane leute na moru. Postaje je bilo neophodno braniti i zaštititi naoružane čamce u njima. U 1. mornaričkom odredu to su vršili partizanski vodovi. Komanda odreda je objedinjavala jedne i druge. U jesen 1943. formirani su pomorski obalski sektori koji su, također, predstavljali integrirane - združene jedi-

nice. U njima su flotile naoružanih brodova i patrolnih čamaca, čete i bataljoni mornaričke pješadije, obalske baterije i divizioni, osmatračke stanice i razne druge jedinice na kopnu i moru.

Iz rata se produžio sličan razvoj u pomorskim zonama. Sa nekim izmjenama, što ih je zahtijevala suvremena koncepcija odbrane obale i obalnog mora, i tehnika kojom se raspolaže, organizacija je i sada takva - integrirana.

Posebna organizacija flotnih snaga namijenjenih za dejstva i van obalnog mora, u zonama otvorenog mora na prilazima našem obalnom moru, koje su od posebnog interesa za našu odbranu, nije u tom vidu postojala u Mornarici NOVJ. Nije tada, objektivno gledajući, ni bilo snaga koje bi mogle izvršavati takve zadatke. Ipak su dejstva u vodama oko otoka koji su bili pod kontrolom (Vis, Kornati, Dugi otok, Ist, Molat) imala na neki način i ovu komponentu, makar povremeno. Saveznički laki pomorski sastavi svojim prisustvom u istočnim vodama Jadrana davali su operativnu stabilnost dejstvima Mornarice NOVJ u odbrani Visa i u napadima na srednjodalmatinske i sjevernodalmatinske otoke. U završnim operacijama za oslobodenje zemlje, takve zadatke izvršavale su flotile naoružanih brodova iz Kvarnerskog pomorskog sastava, u granicama svojih mogućnosti.

Poslije rata razvijene su pomorske snage sa zadatkom da »produže« našu odbranu što dalje od kopna - prema otvorenom moru. Kada su u najnovije vrijeme raketna oružja dala šansu i malim pomorskim snagama da postanu značajan činilac odbrane zemlje, flotni sastav je ojačan i moderniziran. I još sigurnije je preuzeo ulogu da na prilazima s otvorenog mora obezbeđuje snage angažirane u odbrani otoka, obalnog mora i obale.

Dolazi se do zaključka da postoji kontinuitet u integraciji svih snaga i dejstava u odbrani na Jadranskom moru i obali. Integracija je, međutim, davala uvijek dovoljno prostora svakom da radi svoj posao - flotne snage da izvršavaju svoje zadatke, a obalne i kopnene snage svoje.

Objedinjavanje organizacije i dejstava vršilo se redovno na najvišem nivou rukovođenja koji smo u određenom periodu imali - od Komande 1. mornaričkog odreda, preko komandi pomorskih sektora i zona do Komande Mornarice NOVJ, Komande Ratne mornarice i komande vojnopomorske oblasti.

Objedinjavanje su redovno vršile pomorske komande i štabovi.¹¹¹ Pokušalo se da se u jednom periodu izvrši integracija preko komandi kopnene vojske raspoređenih na obali. Nije trebalo dugo da se utvrdi da je to mnogo slabije rješenje i da se od njega odustane.

(2) **Jedinstvo rukovođenja svim dejstvima na jadranskom vojištu** je, također, jedan od postulata suvremene koncepcije odbrane na Jadraniu, duboko zasnovan na iskustvu Mornarice NOVJ.

Jedinstvo dejstva bilo je već od najranijeg perioda Mornarice NOVJ obezbijedeno na Jadraniu. Postizano je u najtežim uvjetima veza na vojištu

¹¹¹ U NOR-u je 26. divizija na otoku Visu bila potčinjena neposredno Komandi 8. korpusa, a ne Komandi Mornarice NOVJ. Radilo se o tek formiranoj Komandi Mornarice NOVJ sa premalo iskustva da preuzme svu odgovornost, ali i o vrlo iskusnom starješinskom kadru komande i jedinica divizije. Rješenje je nađeno u zajedničkom štabu - Komande Mornarice i 26. divizije, koji je vršio funkciju najstarije komande ne samo za odbranu otoka Visa, zašto je Štab bio nominalno zadužen, nego i za dejstva na jadranskom pomorskom vojištu. To su isti oni zadaci koji su iza rata bili dati u nadležnost Komandi Ratne mornarice, a u novijoj organizaciji Komandi Vojnopomorske oblasti.

isprijesećanom neprijateljevim snagama, okupiranom obalom i najvećim dijelom otoka. Komande pomorskih sektora postizale su to u svojim zonama, kao i komande Mornarice NOVJ na čitavom jadranskom vojištu, odnosno na onom njegovom dijelu dokle su, na jedan ili drugi način, došle naše snage, uključujući najudaljenije veze preko otoka Suska s Istrom, Paga sa Velebitom, Lastova sa Konavoskim stjenama i najvažnije prekomorske komunikacije sa Visa za južnu Istru.

Odmah poslije kapitulacije Italije bile su formirane različite i međusobno nepovezane mornaričke komande: Obalna komanda u Splitu, Obalna komanda kninskog sektora i Komanda Mornarice za Hrvatsko primorje i Istru i Crikvenicu, potčinjene najstarijim komandama NOVJ u svakom od područja. Komanda mornarice NOVJ, formirana samo nešto kasnije, odmah je preimenovala te komande u pomorske sektore i povezala svu djelatnost na moru. Nije dolazilo u pitanje, ni u najtežim situacijama, da li te komande ostaju vezane za Komandu Mornarice NOVJ ili neku drugu komandu NOVJ, bez obzira koliko usko saradivale s ovom i bile u nekim situacijama prostorno blizu. Već prvi događaji poslije izbijanja njemačkih snaga na obalu potvrdili su ispravnost tog starog iskustva rukovođenja dejstvima na moru. Poslije gubitka obale mornaričke komande povukle su se na more i otoke, ne obazirući se na neizvjesnost situacije koja ih je očekivala. Kopnene jedinice i komande NOVJ povukle su se s obale u unutrašnjost, i veze su za dugo vrijeme bile prekinute.

Od izuzetnog značaja je iskustvo o jedinstvu dejstava »s fronta« i u pozadini neprijatelja. Pomorski obalni sektori objedinjavali su dejstva na okupiranoj i oslobođenoj teritoriji. Flotile naoružanih brodova i patrolnih čamaca s otoka Visa, Dugog, Ista ili Lastova, koji su bili pod našom kontrolom, otplovljavale su u područje pod neprijateljskom kontrolom i vršile napade na njegove transporte na moru ili sa pomorskom pješadijom i jedinicama kopnene vojske na otoke i obalu. Te iste flotile su, dijelom svojih snaga ili čitave, u drugoj situaciji bile angažirane za izvođenje i borbeno obezbeđenje prilaza našim bazama, za konvojiranje važnih transporata jedinica i materijala s otoka na obalu i obrnuto, između otoka, pa čak i baza u južnoj Italiji (prekomorska komunikacija), dakle, na područjima mora - od onih koja su bila relativno čvrsto pod našom kontrolom (prilaz Visu, Istu) do onih koja su bila pod sličnim ili još čvršćom kontrolom neprijatelja (Kvamerić i prilazi Krku i Lošnju, područje Rogoznice i Pašmanskog kanala). Drugim riječima, jedne iste plovne jedinice branile su sopstvene baze i morska područja oko i između baza i dejstvovala u »pozadini« neprijatelja.^{12*}

Situacija se nije mijenjala ni onda kada su, u jesen 1944. godine, u Mornarici NOVJ formirani krupniji taktički sastavi - Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pješadije (uslovno ih poredimo s današnjim operativnim snagama Ratne mornarice) i istureni prema neprijatelju u sjevernom Jadranu. Te snage bile su pod komandom regionalnog Štaba Mornarice NOVJ na tom dijelu Jadrana (II POS) kao što su bile partizanske snage na otoku Krku, koji je držao neprijatelj, ili partizanske veze preko Kvarnerskih otoka s Hrvatskim primorjem i Istrom. Linija fronta, obrazovana prema našim snagama (i prema savezničkim snagama koje je

^{12*} Ovo se ne bi odnosilo samo na najsitnija sredstva - leute za vezu među otocima i sa obalom posjednutom od neprijateljevih snaga, koje su držane u uvalama preko kojih su išle veze, često potopljene ili izvučene na obalu i sklonjene.

neprijatelj stalno očekivao), jakim uporištima u Puli, Lošnju, Rabu, Pagu i Karlobagu i gusto miniranim rejonima mora između tih uporišta, nije mogla spriječiti da se grupe brodova, pa čak i čitav sastav, upušta duboko u neprijateljevo područje i vrši napad samostalno ili zajedno s mornaričkom pješadijom na otoke (Krk, Lošinj, Cres, Pag).

S obzirom na udaljenost i nepovoljne uvjete za održavanje veze komandovanja, Štab Mornarice osamostalio je štabove sektora i pod njihovu komandu, pored VTO, stavio sva borbena sredstva.

Prema potrebi, i na moru su obrazovani privremeni operativni štabovi. Tako je, s obzirom na strateški značaj[^] Visa, odlukom Vrhovnog štaba formiran Operativni štab od predstavnika Štaba Mornarice i Štaba 26. divizije za odbranu Visa. Formiranjem baze u Bariju i Monopoliju (Italija), Mornarica je dobila i pozadinske ustanove za opravku brodova, za nabavku i transport materijala i školovanje kadra. Dolaskom na Vis Vrhovni štab je pratio razvoj Mornarice NOVJ i od tada je Štab Mornarice neposredno potčinjen VS kao samostalni vid OS za borbu na moru.

U toku operacija za oslobodenje Dalmacije uspješno je ostvareno sadejstvo na nivou Štaba 8. korpusa i Mornarice NOVJ, kao i između štabova pomorskih sektora i divizija kopnene vojske. Osnovni nosioci borbenih aktivnosti Mornarice NOVJ bile su mornaričke komande - štabovi, pomorsko-obalnih sektora (POS). Štab Mornarice je, prema potrebi, raspoređivao borbena sredstva po sektorima i time izražavao svoje težiste. Tako je u toku završnih operacija Pomorska komanda sjevernog Jadrana pod sobom imala najveći broj mornaričkih jedinica i sredstava. Sadejstvo na moru na najvišem nivou ostvareno je u toku desantiranja 9. i 26. divizije 4. armije na otoke Krk, Rab, Lošinj i Cres, odakle je 9. divizija desantirala na poluotok Istru, a 26. vraćena na kopno u rezervu 4. armije. Dobro poznavanje teritorije i akvatorije, vještina manevra i rukovođenja, omogućili su uspješno izvršenje tog složenog operativnog zadatka.

U novembru 1944[^] godine formirana je Komanda iječne plovidbe (KRP) s komandama u Šapcu, Beogradu i Kladovu, kao organ Povjereništva (Ministarstva) saobraćaja NKOJ, a zatim vlade DFJ. Bila je potčinjena komandi Mornarice NOVJ, odnosno Komandi Jugoslovenske mornarice u organizacijskom pogledu, a u operativnom pogledu bila samostalna, podržavajući jedinice KoV.

Organizacija štabova jedinica Mornarice NOVJ bila je potpuno završena krajem rata i izrasla je u samostalan vid OS Jugoslavije.

Izneseno ratno iskustvo je značajno, bez obzira kakva bi se operativno-stratejska situacija stvorila na jadranskom pomorskom vojištu u eventualnom ratu, i spada u red načelnik zahtjeva za organizaciju dejstava i rukovođenja na tom dijelu našeg nacionalnog ratišta.

(3) Jedna od karakteristika NOR-a uopće, pa i na moru, bila je *gipkost organizacije, oblika i načina dejstva*. Sve mornaričke komande formirane poslije kapitulacije Italije bile su bez iskustva kada su njemačke snage prešle u napad, posjele obalu i otoke i uspostavile kontrolu u obalnom moru. Organizacija mornaričkih snaga NOVJ bila je, više-manje, razvijena za klasičnu obalnu odbranu. Komande su bile slično razvijene i brojne, polazeći od pretpostavke da će na oslobođenoj i branjenoj obali imati uvjete za rad.

Prvi udarci i gubici koje su pretrpjele sve naše snage na obali i otocima, pogotovo gubici koje su pretrpjele mornaričke snage, brzo su ih na-

tjerali da svoju organizaciju i način dejstva prilagode novonastaloj situaciji. Zahvaljujući, prije svega, činjenici da su u starješina njegovani samostalnost, inicijativa i stvaralaštvo, i odluke su se donosile na svim stepenima komandi do najnižih, saobrazno specifičnim uvjetima i veoma različitim situacijama.

Sigurno da su obalne jedinice Mornarice NOVJ raspolagale s malo, pogotovo teže tehnike i oružja, i da im stalne promjene borbene organizacije nisu činile problem. Naša organizacija obalnih snaga RM moraće imati u vidu to iskustvo. Jedinice vatrene podrške moraće biti u organizaciji obalnih snaga tako riješene, da se mogu dodavati i izuzimati prema potrebi. Komande svih mornaričkih snaga moraće biti malobrojne operativne i efikasne. Sredstva veze moraju biti spremna da se koriste u svim operativnim situacijama, koje će se brzo mijenjati. Iznad svega, obalnim snagama, posebno mornaričkoj pješadiji, treba obezbijediti manevar s obale na otoke i među otocima, morem i vazduhom, u svim uvjetima, uključujući i privremeno posjednute dijelove obale i otoka.

Konačno, karakteristika mornaričke organizacije u svim mornaricama je gipkost, naročito pomorskih snaga koje, po pravilu, imaju dvije organizacije - redovnu, radi lakšeg rukovođenja i upravljanja pripremama jedinica i komandi, i borbenu, koja se mijenja prema operativnoj situaciji i zadacima. Zbog karakteristika naše koncepcije odbrane i doktrine upotrebe snaga, riješenosti da se borimo pred frontom i u pozadini snaga agresora, raznolikosti snaga i dejstava koje će voditi operativne i teritorijalne jedinice u odbrani obale i obalnog mora, naša organizacija mora biti sposobna da se brzo prilagodi svakoj situaciji u kojoj se mogu naći naše snage na Jadranskom pomorskom vojištu.

(4) Prvi, a naročito drugi svjetski rat odredio je *mjesto i ulogu trgovačke mornarice u strategiji odbrane*. Poslije II svjetskog rata trgovačka mornarica koristi se sve više u lokalnim ratovima, intervencijama i konfrontaciji velikih svjetskih sila. Strategija ni u jednom od lokalnih ratova i prekomorskih intervencija nije propustila angažirati trgovačku mornaricu. U vijetnamskom ratu ona igra podjednaku ulogu za obadvije strane, a ne samo za Amerikance, gdje je to već tradicionalno. Ocjenjuje se da se u nekoliko posljednjih godina rata u Vijetnamu na putu iz dalekoistočnih luka SSSR-a za Hajfong stalno nalazilo na moru oko 30 velikih brodova. Egipat je mogao biti ponovno brzo naoružan poslije gubitka gotovo čitave ratne tehnike 1967. godine, zahvaljujući sovjetskoj trgovačkoj mornarici. Situaciju u Kongu 1960. i 1961. uveliko je odlučila pomoć u oružju, opremi i drugom ratnom materijalu koji su neke zapadne zemlje uputile svojim trgovačkim brodovima preko dvije kongoanske atlantske luke. Egipatski ekspedicioni korpus ostao je nekoliko godina u Jemenu i pomogao oslobodilačke snage na Arabijskom poluotoku, zahvaljujući transportu i pothranjivanju koje mu je redovno obezbjeđivala trgovačka mornarica.

Proučavajući iskustva do kojih su poslije II svjetskog rata došli narodi i zemlje koje imaju izlaz na more, možemo zaključiti da se morski prostor i trgovačka mornarica sve više koriste u borbi za očuvanje nezavisnosti.

Krizne situacije kroz koje je prolazila naša zemlja poslije rata u borbi za očuvanje samostalnog i nezavisnog položaja u svijetu, okretale su nas, također, ka moru i potvrdile naše historijsko iskustvo da je Jadransko more trajan i značajan činilac odbrane zemlje. Jasno je da Jadran može imati taj značaj samo ako se koristi, a to znači ako na njemu, pored snaga

Ratne mornarice, imamo razvijenu odgovarajuću trgovačku mornaricu i pomorsku privredu.

Čuju se mišljenja da trgovačke mornarice malih zemalja, koje se nalaze u zatvorenim morima i nemaju neposredan prilaz velikim morima, nemaju snaga koje bi ih uspješno zaštitile u prekomorskim prevoženjima u ratu, pa, samim tim, nemaju ni strategijskog značaja. Jasno je da ne možemo govoriti o korišćenju svih naših trgovačkih brodova, pogotovu onih najveće tonaže u Jadranskom moru i u neposrednoj odbrani mora i obale. Oni su čak teret odbrani i mi ćemo se morati pobrinuti da se brodovi koji se zateknu u našim vodama, kako-tako, sačuvaju.

U lokalnom napadu na Jugoslaviju moguće su različite situacije, od onih gdje bismo mogli, uz odgovorajući rizik i mjere odbrane, koristiti se prekomorskim komunikacijama, do onih gdje bi se naša trgovačka mornarica našla dijelom blokirana u našim obalnim vodama, a dijelom u svjetskim lukama i na morima. Detaljnija analiza mogućih ratnih varijanti dovela bi nas do zaključka da će u svakoj od njih veći dio brodova trgovačke mornarice, posredno ili neposredno, doprinostiti odbrani zemlje. U nekim od tih situacija trgovačka mornarica mogla bi imati krupan značaj.

Bićemo najbliži stvarnoj slici rata koji nas može zadesiti, ako kažemo da će nam dio manjih brodova poslužiti za oružanu borbu i privredne djelatnosti u obalnim vodama. Dio većih i velikih brodova koji se nađe u domaćim lukama, moramo nastojati odbraniti i sačuvati. Vjerojatno će se najveći dio brodova zateći van jadranskih luka. Moramo imati izgrađenu koncepciju njihove upotrebe i organizaciju koja će ih prihvatiti i što prije i odgovarajuće uključiti u opće napore zemlje u odbrani.

(5) Strategijska zamisao o odbrani na Jadranu ne može zaobići *istaknutu ulogu otoka Visa*. Njemačko zauzimanje obale i otoka u jesen i zimu 1943. godine, a zatim njihove pripreme za zauzimanje otoka Visa i naša odbrana tog otoka nasred Jadranskog mora, imali su jasnu strategijsku ideju i ništa se nije dogodilo spontano. Nije slučajno što su Nijemci poslije zauzimanja Korčule i Hvara odustali od napada na Vis, pa čak nisu ni uputili svoje snage da zaposjednu otok Lastovo.

Još manje je slučajno što su se naše snage povukle na Vis i uporno nastojale da se brani ovaj otok, što je Vrhovni štab konačno i odobrio. Poznato je da je odobrenje uslijedilo poslije svestrane ocjene strategijskog značaja otoka Visa za produženje dejstava na Jadranu i realnih mogućnosti da se otok brani pred Nijemcima, koji su bili zaposjeli čitavu obalu i najveći broj otoka. Njemačko komandovanje je tokom zime i u proljeće

1944. godine na najvišim instancama - u Komandi 2. oklopne armije i Komandi za jugoistok, a zatim u Vrhovnoj komandi Vermahta i uz prisustvo Hitlera lično, razmatralo plan za zauzimanje otoka Visa.

Njemački zaključak o odustajanju od zauzimanja Visa zasnivao se na ocjeni da njemačke pomorske snage i vazduhoplovstvo nisu u stanju da obezbijede napad kopnene vojske na otok, niti njegovo kasnije snabdijevanje i držanje. Osim odlučne odbrane koju su snage NOVJ i Mornarice NOVJ organizirale na Visu, Nijemci su računali i s mogućnošću intervencije savezničkih pomorskih snaga na Jadranu. Osnovno je uočiti da se otok Vis imao braniti, prvenstveno, na moru i iz vazduha. U NOR-u je potvrđeno da se taj naš otok brani prvenstveno na moru, a u suvremenim uvjetima i iz vazduha. Vis ne bi imao za našu odbranu takav značaj kada on u rukama agresora ne bi značio uporište sa kojeg može krakasto raz-

vijati svoj napad prema Rogoznici i Dalmatinskoj ploči, Splitu i dolini Neretve. Tako su Visom koristile Mornarica NOVJ i 26. divizija tokom 1944. godine, posebno u borbama za oslobodenje Dalmacije početkom jeseni 1944. godine.

Pomorske snage agresora oslonjene na otok Vis veoma uspješno mogu staviti pod kontrolu čitav jadranski prostor, razdvojiti sjeverni dio od južnog, presjeći dužobalne komunikacije na otvorenom dijelu kod Rogoznice i onemogućiti našim manevarskim snagama da prenose dejstva s jednog na drugi dio Jadrana, a u odgovarajućim uvjetima i blokirati ih, ili, bar, veoma suziti njihov manevarski prostor.

Donekle sličan značaj imaju još neki otoci iz vanjske linije naših otoka u srednjem i sjevernom Jadranu. U odbrani svakog od njih pomorske snage imaju veoma važnu ulogu.

S obzirom na to da su suvremene pomorske snage, čak i one »najlakše«, veoma skupe i da traže veoma razvijenu tehničku osnovicu i infrastrukturu, visoko obučeni i specijalizirani kadar, postavljalo se pitanje u poslijeratnom razvoju ne bi li odbranu na Jadranu bilo racionalnije povjeriti kopnenoj vojsci, uz minimalne obalne pomorske snage usko vezane i potčinjene kopnenim snagama, ili snagama obalne odbrane, koje bi, također, bile pretežno kopnene, specijalno organizirane, opremljene i obučene za odbranu otoka i obale?

Dilema je u svakom slučaju bila posljedica, prvenstveno, tehničkih nemogućnosti da u nekim periodima izgradimo ili nabavimo odgovarajuće pomorske snage, a ne pomučene strategijske misli da nam one nisu potrebne. Tražeći iješjenje, došli smo do nepodijeljenog zaključka da su pomorske snage najekonomičnije za odbranu na moru i s mora. Prednost im je u manevru i inicijativi. Ako ih se odgovarajuće ojača snagama mornaričke pješadije, također, sposobnim za brz manevar, podrži avijacijom i osloni na izgrađena uporišta na otocima i obali, sigurnije je da će izvršiti svoj zadatak u odbrani obale i obalnog mora nego bilo koje druge snage, pogotovo kopnene, koje se raspoređuju na obali i po pravcima koji vode od obale ka unutrašnjosti zemlje, osudene da čekaju napad agresora na svakom rejonu i pravcu.

Iskustvo Mornarice NOVJ u završnim operacijama s proljeća 1945. godine pokazalo je da su tako kombinirane snage veoma podesne u ofanzivnim dejstvima. Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pješadije, podržan avijacijom sa Visa i, kasnije, Zemunika, u oslobodenju otoka Paga, Raba, Lošinja i Pule, imali su značajna iskustva. Šire posmatrano, to je iskustvo Mornarice NOVJ i sa 26. divizijom, koja je u mnogo čemu izvodila dejstva slična mornaričkoj pješadiji. Čak i sa 9. divizijom u završnim operacijama, koja je napadala preko Kvarnerskih otoka ka Istri i Trstu.

Danas, a najvjerojatnije će tako biti i ubuduće, suvremeni oružani tehnički sistemi kojima agresor raspolaze, primoravaju nas da se više oslanjamo na uređenu operacijsku osnovicu na obali, kao i na snage koje zaposjedaju, i da osloncem na tu osnovicu i pod zaštitom tih snaga i u tjesnom sadejstvu, nanosimo najjače udare pomorskodesantnim i jačim plovnim sastavima agresora, prije svega, na prilazima desantom ugroženim otocima i dijelovima obale.

Sjećanja na rad Jugoslovenske mornarice i Četvrte armije¹⁾

Boško Šiljegović, *general-pukovnik*²⁾

NEŠTO O ODNOSIMA ŠTABA 4. ARMIIJE I ŠTABA MORNARICE

Prvo bih nešto rekao o odnosima Štaba 4. armije i Štaba Jugoslovenske mornarice, odnosno Štaba 8. korpusa i Štaba Mornarice NOVJ. Ti odnosi su proizlazili iz njihovog specifičnog razvoja, bila su to dva autonomna tijela, ali u jednoj, razumije se, znatno većoj bliskosti i saradnji (s obzirom na našu operativnu poziciju) nego što je to bio slučaj sa nekim drugim, recimo kopnenim jedinicama s kojima se graničio 8. korpus, odnosno naša armija. Mi u Štabu 8. korpusa i kasnije u Štabu 4. armije u početku nismo imali ljudi koji bi shvatili svu tu složenost i značaj te saradnje. Kasnije dolaskom oficira - Dalmatinaca (pukovnika Levičnika, Biočića i ostalih), koji su imali više smisla i bolje poznavali specifičnost mora i njegove povezanosti sa kopnenim prostorima, ta je saradnja bila daleko bolja i funkcionalnija. Tada je u našem štabu bilo više razumijevanja o Mornarici, o njenim mogućnostima i upotrebi, o njenom značaju i koristi.

Tri su bitna strateška elementa uticala na saradnju Štaba 8. korpusa, odnosno Štaba 4. armije i Jugoslovenske mornarice.

Prvo, u Vrhovnom štabu, u stvari Tito kao vrhovni komandant, stalno nas je upozoravao na vojno-politički značaj dalmatinske obale. On je o tome čak davao i određene procjene i analize. Još u martu 1944. godine u Drvaru, u jednom razgovoru kod Tita, koji je trajao oko dva sata, gdje sam bio prisutan samo ja, Tito je izvršio analizu situacije na prostoru Dalmacije, naročito poslije borbi za otoke i na otocima. Mi smo se bojali, poslije onih neuspjeha na Korčuli, krajem 1943, gdje smo izgubili dosta boraca, da li ćemo imati mogućnosti za dalje držanje otoka. Naime, bojali smo se šta će biti sa našim jedinicama na Visu, gdje je bila 26. divizija i Mornarica NOVJ. Htjeli smo nekako da čujemo mišljenje i da imamo pokriće od Vrhovnog štaba, pa smo tražili Titovo mišljenje u vezi sa ovim i naišli smo na puno razumijevanje.

Drugo, strateško pitanje, o kojem se tada nije puno razmišljalo, ali ponekad se spominjalo, bilo je procjena o eventualnoj mogućnosti iskrčavanja saveznika na našu obalu. Naime, morali smo biti spremni za takvu situaciju, te smo morali nekom svojom organizacijom ili našim akcijama ob-

*> Prilog raspravi »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Pukovnik, politički komesar 8. korpusa od 1. marta 1945. godine 4. armije.

ezbijediti takvu situaciju da nikome ne pada na pamet da se tako lako iskrcava na našu obalu. Isto tako, morali smo spriječiti četnicima da se nađu u blizini jadranske obale da se ne bi spojili sa anglo-američkim snagama, jer, kao što je poznato, oni su to u svojim planovima predviđali. Kasnije se to već objelodanilo. Trupe poljskog generala Andersa koje su bile pod

General - pukovnik Boško Šiljegović, politički komesar 4. armije

savezničkom komandom u južnoj Italiji bile su planirane da bi one bile najpogodnije da se iskrcavaju na našu obalu, pod vidom savezničkih jedinica koje ne bi bile engleske i slično. Na to nas je u više navrata upozoravao maršal Tito i to je blagovremeno sprečeno.

Kasnije je došla vijest kako se tamo u Dalmaciji uspjelo da iskrcava veliki broj savezničkih misija. U Jugoslaviji bilo ih je sedam - osam, sada odjedanput se pojavilo oko 40 takvih misija. Sve su to bile »igre« oko naše dalmatinske obale.

Ta zajednička opasnost i značaj dalmatinske obale i Jadranskog mora uticalo je na potrebu saradnje između Štaba 8. korpusa i Mornarice NOVJ. Štab mornarice uvijek je tražio konsultacije, tražili su i naše mišljenje i naš uticaj. Međutim, kako su uspjesi 8. kor-

pusa bivali sve veći i veći ta potreba za saradnju je rasla paralelno sa tim vojničkim zahtjevima i potrebama i materijalnim mogućnostima.

Treći, strateški elemenat, bilo je vrijeme kad Narodnooslobodilačka vojska od partizanskih odreda, brigada i divizija prerasta u masovnu armiju, koja postaje progresivna oružana sila naroda Jugoslavije, u stvari vojska naoružanog naroda. To vrijeme nastaje poslije Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a, kada se zna značaj i uloga NOVJ. To je vrijeme kada već narasta znanje (vojno i političko) svakog našeg partizanskog borca i svakog starješine. To narastanje znanja i svijesti najbolje se može ilustrovati sljedećim primjerom: mi smo bili začuđeni kada su tenkisti, poslije oslobodenja Bihaća, kada smo krenuli na sjever i sjeverozapad, kredom već počeli ispisivati na tenkovima - »Naprijed na Trst«. Otkuda je tu našu zamisao, koju su znali tri-četiri čovjeka, u štabu neko otkrio. Niko je nije otkrio. Borci su već tada sami imali toliko tog vojničkog duha da shvate i znaju šta se hoće, da mi ne krećemo dalje na sjever na Zagreb, nego na Trst. To je najbolji dokaz kako je sa razvojem NOR-a rasla politička svijest naših boraca i starješina.

Osjećaj opasnosti od eventualnog savezničkog iskrcavanja na jadransku obalu je bio mnogo veći nego što smo mi kasnije shvatili, što je bilo i normalno, s obzirom na tadašnje političke tokove i kretanja, kao i odnose saveznika prema novoj Jugoslaviji.

U vrijeme završnih operacija došlo je do konkretne i neposredne saradnje 4. armije i Jugoslovenske mornarice. Istovremeno to je bila jedna

neminovnost i potreba sagledavanja složenosti tih operacija jer smo morali raditi nešto što dotle nismo radili. Počinjemo. Sada smo se odjedanput našli u situaciji, da nekim čamcima, brodićima, kroz posuta minska polja, šaljem kopnenu vojsku na razne zadatke na otocima i obali i tu može da nam za nekoliko minuta nestane sto, dvesta, trisa i četiristotine ljudi. Mi na takve gubitke ranije nismo računali i ta misao, da nam se nešto tako desi, mučila nas je sve vrijeme ofanzive sa jedinicama 4. armije i Mornarice NOVJ. Ta nesigurnost prevoženja morem i opasnost potapanja stalno se osjećala. Kada smo čuli daje Truta sa 9. divizijom stigao u Mošćaničku dragu i da se uspješno iskrcao na istočnu obalu Istre veoma nas je obradovalo, jer smo očekivali veće gubitke.

MORNARICA JE RJEŠAVALA KRUPNE ZADATKE

Što se tiče tih drugih elemenata, koji su sačinjavali saradnju između 4. armije i Jugoslovenske mornarice, naročito u vezi sa prevoženjem i snabdjevanjem, koje je bilo jako dobro, zahvaljujući transportu Jugoslovenske mornarice i jednoj fenomenalnoj organizaciji armijske pozadine, koju je držao Peko Bogdan i Stevo Maoduš (bili su izuzetni organizatori i realizatori). Kada sam se sastao sa generalom Ivanom Gošnjakom, komandantom Glavnog štaba Hrvatske, on me pitao koji je sada najveći problem. Iznenađio se kada sam mu rekao da su najveći problemi komunikacije. Moram istaći da se problem komunikacija pojavio kao novi problem, koji do tada nije bio toliko izražen. Drugi su govorili da im je problem municija, te artiljerija i drugo. Međutim, nama je bio najveći problem komunikacije, jer smo već tada imali velike količine tehnike. Uz to je pristizala pomoć saveznika kojom smo se snabdjevali mi i Mornarica. Zatim smo došli do velikog ratnog plijena. Za sve to trebalo je imati dobre komunikacije, za dotur i evakuaciju, za smjenu trupa, za manevar i si., jer pored suvozemnih komunikacija za prevoženje i snabdijevanje koristili smo i pomorske komunikacije.

Mornarica je imala zadatak velikog snabdijevanja morem. Mi smo na to računali kada smo išli uz obalu od Senja, Kraljevice, Bakra i Rijeke da otvorimo ovu suhozemnu komunikaciju, a tim i pomorsku komunikaciju. Takve su bile početne i glavne komunikacije od Visa uz jadransku obalu. Trebalo je osloboditi obalu od Zadra do Senja radi snabdijevanja obalom i morem. Bilo bi teško i dugo vraćati se na Vis. Koliko se sjećam Jugoslovenska mornarica je imala svoju flotu, sastavljenu od malih brodića. Ja se uopšte ne sjećam da su nam saveznici nešto dali od ratnih brodova. Mi smo sa tim brodićima išli dalje, uzimali i otimali od neprijatelja. Bojazan od minskih polja, bila je jako izražena jer su Nijemci posijali mine na sve strane. Poznato je da se prošlo bez nekih većih gubitaka. Ja se ne sjećam nekog većeg gubitka. Što nas je u svemu ovome najviše plašilo? Plašilo nas je to da nam ne stradaju borci u prevoženju brodovima. Tako, na primjer, u Trogiru prilikom prebacivanja skelom jedinice Dopunske brigade, gdje se nalazilo mobilisano ljudstvo sa Kosova, desio nam se tragičan događaj. Trideset metara od obale, sredinom aprila 1945, prevmula nam se skela,

Komandant 4. armije general-mašor Petar Drapšin i politički komesar pukovnik Boško Siljegović, april 1945.

pa nam se tu ugušilo 29 ljudi.³¹ Valjda je ovaj slučaj unio takvo osjećanje, razmišljanje, nesigurnost, da sam ja od prevoženja trupa brodovima imao najveći strah.

ODNOSI U ŠTABU 8. KORPUSA I ŠTABU 4. ARMIJE

Što se tiče rada partijske organizacije mislim da je radila intenzivno u 8. korpusu. Kada kažem intenzivno onda ne mislim samo na jedinice nego mislim i na sam Štab 8. korpusa. Mi smo imali sastanke, razgovarali smo i o nacionalnim odnosima, kao na primjer šta to znači, o budućim odnosima, bratstvu, federaciji, ravnopravnosti, itd. Tu je bilo i oficira koji su bili iz stare jugoslavenske vojske. Pokretala su se i druga pitanja, da kažem i ona teorijske prirode. Bilo je razgovora i o tome kako se ponašamo, pa čak i kako dijelimo hranu. Nismo se dijelili, niti smo to htjeli. Nismo ni odskakali od ostalih stajješina, bili smo na istom i ako je to bio Štab korpusa. Čini mi se da smo jedno vrijeme i mi u Štabu bili željni i hljeba i hrane. Mislim da je bila razvijena velika aktivnost partijske organizacije, što je pozitivno djelovalo, na ukupno stanje u Štabu.

U Štabu su stvoreni opšti uslovi da se osjećala potreba saradnje među nama, bez obzira na složenost rodova, jedinica i situacije. Taj vojni ele-

Povodom tog tragičnog događaja, 14. aprila 1945, komandant i komesar 4. armije uputili su komandantu Dopske brigade poručniku Đorđu Perišiću, sledeću depešu: »Dopunskoj brigadi. U momentu kada smo zauzeti rukovođenjem vojskom u ofanzivnim operacijama od kojih zavisi sudbina naše zemlje, vijesti 9 smrti 29 Siptara ne shvatamo. Zar nije dovoljno naglašena važnost dobrog prijema ljudi koji dolaze da sa ostalim borcima završe borbu za naše oslobođenje. Za ovakve propuste smatramo odgovornim komandanta i komesara koji će snositi posledice. Drapšin-Siljegović«.

menat, ta ratna situacija prosto je isticala kao zahtjev dobru saradnju sa svima. Nikada gotovo nismo imali tako savršene jedinice kao tada. Tada su došle i inženjerske i druge rodovske jedinice, bez kojih se nije moglo. Imali smo i tenkove i veliku vojsku. To je sve teklo harmonično, djelovalo se prostom logikom, stvorenom obezbijedenim materijalnim stanjem i naoružanjem.

Kad se formirala Armija, vremena više nije bilo mnogo, pa se ponekad u rješavanju određenih situacija išlo na vrat na nos. Kako nije bilo puno vremena informacije o vojno-političkoj situaciji i zadacima jedinica prenosili smo preko listova koje smo tada izdavali u Štabu 4. armije. Za obavještenja znatnu je ulogu imao list »Za domovinu«, koji su uređivali Bere Badurina i Živko Milić. Sada smo mi preko toga lista davali vlastite komentare šta znači Titov boravak u Sovjetskom Savezu, njegove izjave koje je tada davao. U Armiji se već osjećalo jedno raspoloženje kao da je sve gotovo. Tito je bio u SSSR-u, a mi smo tada razgovarali tako da njegov boravak u Moskvi traži od nas veće angažovanje, tako da je sada štampa zamijenila one interne sastanke, i druge vrste uticaja na ljude.

Rad Štaba 4. armije bio je vrlo intenzivan. Od posebnog su značaja bile analize u Štabu, o pitanju ulaska u Trst. Postojala su neprekidna upozorenja o našem ulasku u Trst, o čuvanju vojske, pa čak i o čuvanju od raznih bolesti. U toj situaciji izuzetno smo se pametno snašli. Kad sam ja podnio raport, da mi imamo takvih bolesnih samo dvojicu u divizionu od 12.000 i maršal Tito i Aleksandar Ranković su bili iznenađeni, nisu vjerovali.

O razgovorima gdje se vodila diskusija o težištu napada preko Kvarnerskih ostrva i Istre, ja ne znam. Nisam ja tada bio u Štabu, i nisam učestvovao u tim diskusijama. Ali, znam da je bilo različitih uticaja i informacija. Međutim, bio sam jednom prisutan u Štabu Armije baš u vrijeme riječko-tršćanske operacije, kada se probijala njemačka odbrana kod Klane, kada je došlo do velike gužve i svade između komandanta Armije Petra Drapšina i načelnika Generalštaba Arse Jovanovića, oko proboja fronta kod Klane. Naime, Arso je tvrdio da njemačka grupacija ispred 4. armije nema više od 4.000 vojnika, a tamo je bio kompletan 97. armijski korpus, i mi smo kod Ilirske Bistrice zarobili 16.000. To je stvorilo nervozu kod Drapšina, Bože Božovića, komandanta 26. divizije. Pukovnik Petar Tomac, načelnik Obavještajnog odjeljenja armije, koji je najbolje poznavao tu situaciju suprotstavio se našim podacima da njemačkih vojnika samo na frontu kod Klane ima oko 15.000-20.000. Danas znamo da je 97. korpus imao 88.000 vojnika, radi čega i nismo uspjeli da brzo probijemo front i prodremo prema Trstu. Htio bih samo da kažem o Arsi Jovanoviću, bez obzira na njegov tragičan završetak. Imao sam mišljenje o njegovom znatno većem vojničkom znanju, ali u ovoj situaciji ga nije pokazao. Moguće je da se vodila i diskusija o Cresu, Istri, da je i takvih ideja bilo.

Ima dvije stvari koje kao detalj treba da se zadrže i ostanu. Bila je jedna partijska komisija koju je vodio Vlado Bakarić, zbog informacije da mi nismo pustili iskrcavanje nekih savezničkih grupa u Zadar. Mi ih stvarno nismo htjeli pustiti pod pritiskom onih razmišljanja o kojima sam na početku govorio.

Tito je poslao Bakarića da preispita ko to ne izvršava njegovu naredbu. Prvi početni razgovori su bili da mi znamo zašto se iskrcavaju En-

glezi baš u Zadru prema Kninu i da nam se učinilo da je 6.000 ljudi mnogo. Bakarić kaže, kako 6.000? Pa tako je depeša nama stigla - odgovorio sam. Bakarić kaže da nije, nego da u depeši stoji šestotina. Tako ostaje jedan detalj kako smo gledali na taj događaj. Sigurno da nema govora da mi ne bismo izvršili Titovo naređenje. Mi smo mislili da možemo još sačekati i odmah smo Englezima javili da im to nećemo dozvoliti, oni su se žalili Vrhovnom štabu i Tito je intervenisao. Ko je dometnuo tu nulu od šestotina na šest hiljada, ja sam se interesirao i nikada to nisam pronašao.

Patriotsko i nacionalno raspoloženje naše vojske je bilo veliko. Za našu su vojsku bili najznačajniji uspjesi. Mornarica je oslobodila srednje i južne dalmatinske otoke, a potom se iskrcala na obalu, oslobodila Split, Šibenik i Zadar, porazila Nijemce kod Knina, itd. Sve veliki uspjesi. Za vrijeme ofanzive naša vojska je brzo oslobodila Gradačac, Bihać, Gospić, a potom Pag i Karlobag. Sve je to kretalo i podizalo osjećanje samopouzdanja i u Štabu i kod boraca. Da to nije bio kraj rata možda bi smo mi i napravili neku avanturu. Možda, da je to bilo dva mjeseca ranije ne bismo smjeli da ostavimo desni bok tako otkriven poslije Bihaća. Međutim, to je bio kraj rata, pa se drugačije rezonovalo. Išli smo samo naprijed, od Gospića prema Otočcu, Sinju, Kraljevici i Rijeci, i morem od Paga na Rab, Krk, Cres i Lošinj u Istru. Da je nama Tito rekao da mi idemo još dalje, mi bismo išli dalje i to uspješno. Takvo je bilo opšte raspoloženje naše vojske. To treba shvatiti, shvatiti duh koji je bio kod 4. armije i Jugoslovenske mornarice. Ima jedan dokument koji je očuvan. Tito je u Moskvi. Nekoliko depeša uputio nam je Generalštab da glavne snage armije usmjerimo na desnom krilu i da uništimo njemačku 104. diviziju na liniji Novi - Karlovac i tek tada da krenemo prema Trstu. Mi smo u Štabu 4. armije vrlo ubjedljivo odgovorili da je u datom trenutku najvažnije ići na Trst prema Soči, a da sve snage njemačke koje se nalaze na desnom boku i nisu snage koje mogu ozbiljnije ugroziti naše nastupanje i da je važnije u sadašnjem trenutku stići u dolinu Soče, nego da se okrenemo ponovo prema Uni. Ogulin je već bio pao i stigli smo već skoro do Sušaka. Vraćati snage na desno krilo ne bi imalo svrhe.

To je ipak zbilja bila velika odluka. Na tome je radio i cio Štab. U tome Štabu bilo je velikih kreativaca. Pored generala Petra Drapšina, pukovnika Biočića i Tomca, bilo je i drugih drugova koje smo mi tada u Štabu armije imali. Analizirao se jugoslovenski prostor i cijela situacija, kao i stvarne mogućnosti njemačke armije, šta ona može u tome trenutku da radi itd. Bez te pravilne analize i ocjene i bez sigurnosti koju smo osjećali ne bismo mogli ni uspijevati.

Ako bi nekoga istakao iz Štaba 4. armije mislim da bi to na prvom mjestu bio general Petar Drapšin, zatim za analize pametnog i sposobnog pukovnika Antu Biočića, pa i generala Pavla Jakšića, te pukovnika Petra Tomca i druge.

TEŠKOĆE NA FRONTU KOD KLANE

Operacija 4. armije je nosila elemente u sebi više planskog od onoga vremena kada se Generalštab složio sa našim predlogom o čemu se prethodno govorilo. Nismo ničim i nigdje bili iznenađeni sve do Klane, gdje

nas je čekalo iznenađenje, ali je i to riješeno manevrom 20. divizije, kojom je komandovao Bogdan Pecotić.

General Hamović kaže da je u Beogradu, za vrijeme februarskih sastanaka 1945, da su on i Arsa rekli generalu Drapšinu neka obrati pažnju na kanjon Riječine, jer ga Nijemci mogu zaprečiti jakim snagama i neka izvrši podilaženje ka Riječini sa većeg odstojanja i tako osigura slobodu manevra.

Dobro, to je sada njegova izjava i treba je uzeti u obzir. Realno je to. Dvadeset godina je izgrađivana jugoslovensko-italijanska granica, inovirana u ovome ratu, moralo se računati sa tim teškoćama. Poslali su mene kod 20. divizije i da ja tome svemu nešto doprinesem. Došlo je do tog manevra preko Mašuna koji nije bio planiran.

Zašto smo mi išli tako brzo. To nije baš teško ni objasniti. Sve do Klane, lako smo osvajali i sve je padalo pod našim napadom. Kada smo naišli na betonirane snažne utvrde, kojim ništa nismo mogli učiniti, teško se preko Klane moglo dalje. Tu smo se zadržali više nego što smo bili planirali. Bilo je očigledno da je između Engleza i Nijemca u Italiji došlo do pregovora da se mi zadržimo i da nam se uskrati svaka pomoć. Bili su to tajni politički dogovori i motivi koje mi nismo tada znali niti smo ih tako ocjenjivali, iako smo sumnjali da postoji saradnja Nijemaca sa saveznicima.

SARADNJA SA SAVEZNICIMA

Što se tiče naše saradnje i zapadnih saveznika ona je bila dobra. Kad kažem dobra, mislim da je prvi put i došlo do saradnje komunističke vojske sa imperijalističkom vojskom. Dotele nije bilo poznato da je postojala saradnja takve dvije vojske. Motivacija za borbu je bila ista. Međutim, Englezima je više odgovaralo da mi tučemo Nijemce, da ih udaljavamo od njih i da mi ginemo, naročito od kada su ocijenili da je blizu kraj rata. Oni su bili zastali kod Monte Kasina i dalje nisu mogli, a mi smo snažno napredovali. Ocijenili su da smo mi jaka vojska i dobro organizovana, i dobro je sa nama biti saveznik.

U Štabu 8. korpusa smo imali savezničku misiju, na čelu koje je bio dugo vremena Randolph Čerčil, sin Vinstona Čerčila. Znali smo istovremeno da slične misije imaju i kod Draže Mihailovića. Desilo se da u tome vremenu, kada je bio Čerčilov sin kod nas, dođe do 7. ofanzive, do desanta na Drvar. To je napad na maršala Tita i Vrhovni štab. Tada su u Drvaru bile vojne misije Engleske, Amerike i SSSR. Vrhovni štab i Tito odstupali su preko Mliništa ka Visu, a ove misije poslali iz Vrhovnog štaba - u Štab 8. korpusa. Vrhovni štab se tada normalno rasteretio misija i ostavio ih do daljeg nama na brigu i zbrinjavanje. Baš u to vrijeme bila je neka kritična situacija, došli su Nijemci na 50-100 metara od Štaba korpusa, na planini Jadoviku. Članovi misije nisu bili zbunjeni, znali su kakva je situacija, nisu bili preplašeni, nisu htjeli da pitaju gdje smo, šta, kako i kud izići. Bili su disciplinovani. Zahvaljujući podršci naroda, lovočuvara, i drugih uspjeli smo se spustiti stazom na komunikaciju koja nas je izvela na Tičevo. To je spuštanje bilo izuzetno teško. Komandant 8. korpusa, general Vlado Četković, bio je bez noge, nije mogao da nas prati, pa smo ga sakrili u lišću i pokrili, tako da nam je komandant korpusa ostao. Tako

se to desilo 8. korpusu, koji će, mjesec dana kasnije, da oslobađa Dalmaciju, pred kraj rata sjeverozapadni dio Jugoslavije. Kad su izašli iz okruženja stvorilo se kod ovih misija jedno prijateljsko raspoloženje prema nama, čak i prema meni kao komesaru. Kada sam kasnije dolazio u Bari, Čerčilov sin Randolph me pozdravlja, nešto maše rukama, i očigledno bio je zadovoljan što je bio s nama u Štabu 8. korpusa i što smo tako sretno prošli na Jadovniku.

Pod kraj rata odnosi sa saveznicima su bili dobri, sve do onog momenta kad su odlučili da sa nama prekinu saradnju i da nam uskrate podršku u ishrani. Mislim da je to bilo negdje 12. aprila kada je Ruzvelt umro. Onda je došao predstavnik američke misije u Štab 4. armije da nas obavesti o prekidu saradnje i podrške. Mi nismo bili iznenađeni. Rekli smo im da će se, bez obzira na sve to, naša saradnja nastaviti i u Štabu 4. armije. Morali su osjetiti to naše raspoloženje.

SJEĆANJA NA BORAVAK U TRSTU

U Trstu sam vidio ono što nisam vidio i neću više ni vidjeti. Napad engleske avijacije na brodove u Tršćanskoj luci. Takav sukob ja nisam vidio niti sam znao kako to izgleda. Više njemačkih brodova u tršćanskoj luci je napadnuto od savezničkih aviona. Ne znam zašto su ih napali jer je bio kraj rata. Posmatrao sam s jednog visa. Pahuljice eksplozija su pokrile cijelu tršćansku luku kao da pada snijeg. Brodovi su bili dobro zaštićeni. Prvi put sam vidio kako engleski »spitfajeri« tuku.

Drugi interesantan prizor sam doživio u Trstu. Jednom, ne znam kako našao sam se u njemačkom štabu. Bilo je njih 30⁰. Imao sam utisak da oni tamo nešto razgovaraju. Kako sam ja ušao, ko me nagovori, ja ne mogu da se sjetim. Bogdan Pecotić nije bio sa mnom. Oficir koji je govorio njemački bio je Nijemac. Ja sam tražio predaju, oni su pristali na bezuslovnu predaju, ali su htjeli da se konsultuju. Ja uza se nisam imao ništa. Oni su tražili garanciju. Rekao sam im da ćemo im garanciju dati po međunarodnom ratnom pravu, iako oni to nikada nisu poštovali. Bili su zaprepašćeni. Prvi put sam video jednu veću njemačku skupinu.

U Trstu mislim da su Englezi digli ono što je najvažnije, sve što je bilo vrednije oni su to iz Trsta odnijeli. Mi to nismo znali. Došli smo iz oslobođenih manjih gradića, bez iskustva boravka u velikom gradu, bili smo zbunjeni. Stalo nam je bilo do toga da pokažemo da smo moderna vojska, koja poštuje sve međunarodne propise, da smo Titova armija. Bili smo dobro obučeni, nismo se bacali na zabave, na piće, ja ne znam da smo imali pijanih. Mi smo se kao vojska jako dobro držali. Poslije nedjelju dana došli su kod mene komandant i komesar neke italijanske divizije i rekli su da bi mi trebalo da napustimo Trst i ako ga ne napustimo da će oni demonstrirati i slično. Ja sam njima kratko odgovorio da ćemo mi upotrijebiti tenkove. Čim sam to rekao razgovor je prestao.

Razgovarao sam i sa general-potpukovnikom Džonom Hardingom, komandantom 13. armijskog korpusa. Razgovori su bili sa njegove strane prijateljski, interesovao se o ustrojstvu naše armije. Ponešto sam mu rekao, da imamo četiri brigade u diviziji sa bataljonima i da sam komesar armije. Posle toga je bio nešto razgovorljiviji.

Bio sam i u američkom štabu, gdje sam jako dobro primljen i moj cilj je bio da ja obezbijedim svojim jedinicama status među saveznicima i da se izjednačim kao ravnopravan na tlu, što sam i uspio.

*

Naš prirodni, sastavni potencijal Jugoslavije je i naše more. Mi smo taj potencijal iskoristili, gotovo maksimalno.

Ta razudnost naše obale, ti naši ljudi sa malim čamcima, svi su oni osjećali da mogu nešto da učine. I učinili su mnogo. Mislim da smo mi za to vrijeme rata i za te prilike, možemo slobodno reći i to sa zadovoljstvom, da smo maksimalno učinili da naš Jadran pretvorimo u veliko ratište. Ja ne vjerujem da smo tu mogli nešto više učiniti. To su bili more, planine, gradovi i to smo iskoristili do maksimuma. To je period kada more počinje da radi za nas, a to je od Visa dalje sve do kraja rata. Zahvaljujući tome Tito je mogao na Visu dati onu izjavu koja je imala velikog odjeka.

Na Vis sam došao iz Barija na referat u Vrhovni štab. Tada sam prvi put bio na Visu. Na Visu je bilo znatno drukčije, nego što je kod nas na kopnu. Tu je bio Vrhovni štab i tada sam bolje shvatio značaj i ulogu našeg mora uopšte i posebno u našem narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji.

Vrhovni komandant maršal Tito i Jugoslavenska mornarica¹⁾

Nikola Anić, *pukovnik*²⁾

POD NEPOSREDNIM TITOVIM RUKOVODSTVOM

U povodu desetogodišnjice postojanja Jugoslavenske mornarice u Splitu je 10. septembra 1952. vrhovni komandant Jugoslavenske narodne armije maršal Josip Broz Tito o nastajanju i razvoju tog vida naših oružanih snaga rekao:

»Razvitak naše mornarice išao je istim putem kao i razvitak naših suvozemnih vojnih snaga, pa i vazduhoplovstva: počeli smo od ničega. Ja se sjećam šta smo imali 1944. godine na Visu, pa i godinu dana poslije oslobodjenja. Bile su to drvene barke, naoružane mitraljezima, koje su pod mnogim teškoćama uznemiravale neprijatelja, zadavale mu nepravilne i bile ponos naših desantnih jedinica koje su oslobadale svoju otadžbinu. Mene je jeza prožimala kad sam gledao kako se 26. divizija ukrca u te barke. Najmanji sudar ili neprijateljska jedinica mogli su izazvati gubitak stotina i stotina života naših ljudi. Ja sam prolazio kraj njih u motornom čamcu, gledao njihova lica i vidio sa kakvim su oduševljenjem išli u borbu, s kakvom su radošću išli naprijed da oslobadaju naše more i zemlju od okupatora...«³⁾

Ovo je najbolja, ali ujedno i najpotpunija ocjena onoga sa čime smo počeli, bolje kazano, šta smo imali kada smo izvodili završnu ofanzivu za oslobodenje Jugoslavije na prostorima našeg Jadranskog mora u proljeće 1945. godine.

Vrhovni komandant maršal Tito ovdje implicitno kaže da se »počelo od ničega«, kao uostalom kako je počeo cijeli narodnooslobodilački rat pod rukovodstvom Tita i Komunističke partije Jugoslavije. Jeza ga je prožimala kad je gledao kako se 26. divizija ukrca u te barke«, ali istovremeno konstatira: »gledao sam njihova lica i vidio sa kakvim su oduševljenjem išli u borbu, s kakvom su radošću išli naprijed da oslobadaju naše more i zemlju od okupatora...«.

Retko se koji borbeni sastav, rod ili služba oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta tako neposredno stvarao i razvijao pod izravnim Titovim rukovodstvom kao što je to partizanska mornarica, odnosno Mornarica NOVJ, odnosno Jugoslavenska mornarica, počev od onog prvog

Skica za studiju »Maršal Tito i Mornarica NOVJ«, prilog diskusiji o »Jugoslavenskoj mornarici u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

2) Viši naučni saradnik Vojnoistorijskog instituta i Centra za strategijska istraživanja Generalštaba JNA.

3) Josip Broz Tito, *Vojna djela*, drugo izdanje, VIZ, Beograd 1978, knjiga 2, str. 33.

razgovora u Glamoču »o stvari naše mornarice« i naredbe koju je izdao 18. decembra 1942. da se »prema ukazanoj službenoj potrebi obrazuje pri Štabu IV operativne zone Hrvatske Sekcija za ratnu mornaricu kao organ Štaba zone«^{4*} pa do one među posljednjim ratnim zapovjedima kada je 30. aprila 1945. diktirao pod naj... najvažnijim radio-depešu Štabu Jugoslavenske mornarice u kojoj stoji:

»Sa vašim jedinicama pomognite na najpogodniji način jedinice Četvrte armije u brzom zauzimanju zapadno-istarskih luka. Podrobnosti uređite sa Štabom Četvrte armije. Tito«⁵⁾

Sa pravom se može konstatirati da je Jugoslavenska mornarica bila Titovo djelo. Nitko nije bolje od njega shvatio historijski trenutak da u funkciji narodnooslobodilačkog rata i revolucionarnog preobražaja najpotpunije i najracionalnije iskoristi potencijalno bogastvo koje imamo - Jadransko more sa svim okolnostima i mogućnostima. On je shvatio historijsku šansu i iskoristio povijesne okolnosti, pretvorivši naše more u poprište oružane borbe, za djelo slobode i napretka.

Poslije vrlo kratkog sastanka u Glamoču i naredbe o formiranju Sekcije za ratnu mornaricu pri Štabu IV operativne zone Hrvatske, osniva se 1. mornarički odred u Podgori u januaru 1943. kada oružana borba na moru poprima sve veće dimenzije, kada se formira i razvija partizanska mornarica, kada se u djelo sprovodi Titova koncepcija rata i na moru.

U danima poslije kapitulacije Italije, kada je oslobođena skoro cijela naša obala od Trsta do Ulcinja, kada se razvio narodnooslobodilački rat na moru, 18. oktobra 1943. vrhovni komandant J. B. Tito naređuje da se formira Mornarica NOVJ, kvalitativno najznačajniji korak koji je učinio u domeni snažnijeg vojnog organizovanja narodnooslobodilačkog pokreta na Jadranu.

Ako je u početku bilo različitosti u rukovođenju Mornaricom NOVJ, pa i nesnalažljivosti, vrlo brzo je to prevaziđeno i ona se stavlja pod Titovu izravnu komandu, kao vid vojne sile, vojna snaga pod Vrhovnim komandantom, udarna grupacija kojom rukovodi Tito kao i ostalim sličnim operativnim i strategijskim grupacijama oružanih snaga NOP-a. I tako ostaje do kraja rata, bez obzira što se iz povijesnih dokumenata teže to uočava. Otuda se izvlače neka druga zaključivanja⁶⁾ pa čak i ona da je Jugoslavenska mornarica »stavljena u nadležnost Štabu 4. armije« u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije u proljeće 1945. godine, o čemu će biti posebno govora u daljem tekstu ovog saopćenja.

Najneposrednije vrhovni komandant maršal Tito rukovodi Mornaricom NOVJ u vrijeme boravka na Visu od 7. juna do 19. septembra 1944, što je i razumljivo kada se ima u vidu da se Vrhovni štab i Štab Mornarice NOVJ nalaze u neposrednoj blizini i kada se borbena dejstva na jadranskom pomorskom vojištu izravno vode sa komandnog centra vrhovnog komandovanja koje se nalazi na Visu.

Titov prelazak sa Visa, preko Krajove, Bele Crkve i Vršca, za Beograd ili njegovo udaljevanje od mora, nikako nije značilo i udaljevanje ili odvajanje od Mornarice NOVJ, bez obzira što su se baš tada najviše razvile vojne snage narodnooslobodilačkog pokreta i što je NOVJ postala skoro milionska armija. Tito je sa istom intenzivnošću pratio sva zbivanja na

^{4*)} Zbornik dokumenata NOR-a, tom II, knj. 1, str. 227.

⁵⁾ Arhiv VII, k. 36, reg. br. 3-2.

Maršal Tito u pratnji komandanta mornarice Josipa Cerniya obilazi brodove u luci otoka Vis, ljeto 1944.

Jadranu i, neposredno ili posredno preko Vrhovnog štaba, odnosno Generalštaba JA, usmjeravao tokove oružane borbe, ukazivao, naređivao i upućivao Mornaricu NOVJ, odnosno Jugoslavensku mornaricu na najvažnije zadatke u završnici pobjedonosnog rata.

Dalje organizaciono dograđivanje Mornarice NOVJ, kao vida oružanih snaga u završnoj etapi NOR-a, nalazi se pod izravnim Titovim rukovodstvom. Sve najznačajnije naredbe u domeni toga on je lično donosio. Osmog decembra 1944. iz Beograda je Vrhovni štab javio Štabu Mornarice NOVJ: »Maršal se saglasio sa formiranjem Mornaričkog odjela...«⁶⁷ organa više administrativnog i organizacionog karaktera, a služio je kao veza između Vrhovnog štaba, odnosno Generalštaba i Štaba Mornarice. U naredbi Povjereništva za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od februara 1945. formirano je Odjeljenje za mornaricu »delegacija Štaba mornarice kod Povjereništva narodne odbrane, a svrha joj je da kao prenosni organ održava vezu između Štaba mornarice i Povjereništva narodne odbrane, kao i sa Vrhovnim štabom...«⁷¹ Načelnik je bio pukovnik, kasnije general-major, Srećko Manola.

Tito je kreator novog imena koje je dobila Mornarica NOVJ, što je regulisano odlukom Povjereništva narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije od 1. marta 1945, gdje se i ovo kaže:

»Naša narodnooslobodilačka vojska, rođena u oslobodilačkoj borbi naših naroda, izvršavajući djelo oslobođenja naše otadžbine, postala je stvarna i jedina oružana sila Demokratske Federativne Jugoslavije. Naša vojska izgrađena je na bratstvu i jedinstvu naših naroda i predstavlja moćan faktor za dalje učvršćenje toga bratstva. Po svojoj zrelosti, ratnom iskustvu i vještini, naša vojska ostvaruje ulogu jedne savremene regularne armije. Na osnovu toga o d l u č u j e m da naša Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije od sada nosi naziv Jugoslavenska armija. Da Mornarica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije nosi naziv JUGOSLAVENSKA MORNARICA... U Beogradu, 1. marta 1945. Povjerenik narodne odbrane vrhovni komandant maršal Jugoslavije Josip Broz Tito...«⁸⁰

Ovim je Mornarica NOVJ suštinski dobila svoje pravo ime, kao općejugoslavenska vojna sila, koja podjednako pripada svim narodima i narodnostima Jugoslavije, klasna suština njenog pravog izraza. Sa vojnog aspekta Jugoslavenska mornarica je i formalno postala priznati vid oružanih snaga, sa dosta naglašenom samostalnošću u odnosu na ostale dijelove vojnih snaga nove Jugoslavije, sastavni dio vojske naoružanog naroda.

Konačno vojno oblikovanje Jugoslavenske mornarice izvršeno je, također, po naređenju ministra narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije i vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije maršala Tita 26. marta 1945, kada je izvršena reorganizacija pomorskih sektora i komandi na Jadranu. U početku Titovog naređenja daju se razlozi zbog čega se to čini, takorekuć, pred sam početak završnih operacija Jugoslavenske mornarice, odnosno šest dana pošto su jedinice 4. armije počele prvu etapu ličko-primorske operacije, a time i završnu ofanzivu oslobođenja pa se kaže:

»Poslije oslobođenja većeg dijela našeg Jadranskog primorja ukazala se je potreba da se dosadašnja kopnena organizacija Jugoslavenske mornarice prilagodi novoj situaciji, a u cilju da se obezbijedi što pravilnije, lakše i

⁶⁷ Arhiv VII, k. 2077, reg. br. 1-1.

⁷¹ Arhiv VII, k. 25A, reg. br. 12-2-2/1.

⁸⁰ Zbornik dokumenata NOR-a, tom II, knj. 1, str. 623.

uspješnije komandovanje i upravljanje jedinicama Jugoslovenske mornarice i što većom ekonomijom u rukovodećem kadru, stoga

n a r e d u j e m :

Na području Jadrana ne mijenja se postojeća organizacija već se mijenjaju samo nazivi i to: dosadašnji naziv Štab V pomorskog obalskog sektora u Pomorsku komandu južnog Jadrana sa sjedištem u Tivtu, a naziv mornarička stanica Korčula, Dubrovnik i Boka u pomorske obalske komande Korčula, Dubrovnik i Boka...«.

U drugom dijelu Titovog naređenja stoji: »Na području srednjeg Jadrana formira se Pomorska komanda srednjeg Jadrana sa sjedištem u Šibeniku. Dosadašnji štabovi III i IV pomorskog obalskog sektora rasformiraju se. Formiraju se: Pomorska obalska komanda Split, koja obuhvata teritoriju IV pomorskog obalskog sektora i Pomorska obalska komanda Šibenik, koja obuhvata teritoriju III pomorskog obalskog sektora.

Dosadašnji Štab II pomorskog obalskog sektora ostaje u svom sastavu i mijenja samo naziv u Pomorsku komandu sjevernog Jadrana. Njegovo sjedište ostaje i nadalje Zadar, sve dok se ne oslobodi njegova teritorija...

Smrt fašizmu - Sloboda narodu.

Ministar narodne odbrane maršal Jugoslavije Tito...«⁹⁾

Ovim je - od Glamoča, preko Jajca i Visa do Beograda - neposrednim Titovim naređenjima nastala, stasala, razvijala se i organizacijski konačno oblikovana Jugoslovenska mornarica, a naredbama od 1. i 26. 1945. dobila svoj definitivni oblik i kao takva ušla u završne operacije za oslobodenje Jugoslavije u proljeće 1945. godine.

PROBLEMI SA SA VEZNICIMA I ODBRANA JADRANSKE OBALE

Ofenzivu za oslobodenje Dalmacije, započetu 11. septembra 1944, a koju su izvodile jedinice 8. dalmatinskog korpusa i Mornarica NOVJ, podržane 1. i 2. eskadrilom NOVJ, lično je inicirao i usmjeravao vrhovni komandant maršal Tito sve dok se nalazio na Visu 19. septembra 1944, a onda iz Krajove, Bele Crkve, Vršca i Beograda. On je usmjeravao i 2. udarni korpus NOVJ u ofenzivi oslobodenja Hercegovine i Crne Gore, koja se izvodi paralelno sa ofenzivom oslobodenja Dalmacije i Srbije. Drugi korpus oslobodio je Crnogorsko primorje i Dubrovnik, a onda je usmjerio ofenzivu prema unutrašnjosti Hercegovine i Crne Gore. Osmi dalmatinski korpus sa Mornaricom NOVJ oslobodio je dalmatinsku obalu od Dubrovnika do Zadra i Obrovca sa cijelim otočnim područjem, a onda se orijentisao prema unutrašnjosti i od 7. novembra do 4. decembra 1944. vodio kninsku bitku.

U tom vremenu, kada je Glavni štab Hrvatske inicirao plan oslobodenja Gračaca u Lici, čime bi se glavina 8. korpusa još više »uputila ka unutrašnjosti«, vrhovni komandant maršal Tito je 30. oktobra 1944. naredio Štabu 8. korpusa da glavninom snaga mora ostati na dalmatinskoj obali, zaposjesti sve gradove i spriječiti svaki napad na nezavisnost Jugoslavije. U Titovoj naredbi piše i ovo: »*Vaše snage moraju napredovati uz more prema Zadru i dalje. Vaš zadatak nije da idete u unutrašnjost. Tito*«¹⁰⁾

⁹⁾ Arhiv VII, k. 25A, reg. br. 29-1/2.

Razloga za ovo ima više. U tadašnjoj političkoj konstelaciji i političko-diplomatskim odnosima, a posebno ponašanje zapadnih saveznika, Titova je jedna od glavnih preokupacija bilo pitanje kako zaštititi oslobodenu obalu, radi čega on neposredno usmjerava Štab 8. korpusa da ne »ide u unutrašnjost« nego »uz more prema Zadru«. Poslije kninske bitke glavnina divizija 8. korpusa našla se na morskoj obali i u bližoj pozadini sve dok nije tukla neprijatelja u mostarskoj operaciji, a i poslije toga se ponovo vraća na dalmatinsku obalu sa težištem u sjevernoj Dalmaciji, jer treba »spriječiti svako nasilje u pogledu naše nezavisnosti« - kako je Štabu 8. korpusa naredio maršal Tito.

Na tim zadacima Vrhovni komandant usmjerava djelatnost i Mornarice NOVJ i ukazuje kako i šta da se radi, čak i više kazuje nego Štabu 8. korpusa koji se orijentirao na izvođenje napadnih operacija - kninske i mostarske, dok je Štab Mornarice bio najneposrednije suočen sa brojnim problemima »nasrtljivosti« zapadnih saveznika što traje od oktobra 1944. pa sve, sa minimalnim razlikama, do aprila i maja 1945. godine, tj. do kraja rata.

Problema sa zapadnim saveznicima bilo je i te kako mnogo. Oni su nastojali pošto-poto da vojnički, a to znači i politički, budu prisutni na svim najznačajnijim tačkama dalmatinske obale - u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Zadru, na Molatu i Istu. Pravili su teškoće sa krstaricama »Delhi« u Splitu i »Kolombo« u Zadru, oko čišćenja luka od minskih polja, povratka naših brodova, pitanja aerodroma kod Zemunika, snabdijevanja, uspostavljanja osmatračnica, iskrcavanja trupa i naoružanja itd. Sa svim tim problemima bio je suočen Štab Mornarice. On je skoro svakodnevno o tome obavještavao maršala Tita. Stizale su Titove upute, direktive i naređenja. Trebalo je, jednom riječju, mudro i razborito sve to voditi, ništa ne pretjerati, ali uvijek biti principijelan i do kraja odlučan jer se radilo o najosjetljivijim pitanjima, trebalo je »spriječiti svako nasilje u pogledu naše nezavisnosti« - kako je Tito naredio.

Kada je početkom novembra 1944. iz Barija u Zadar stigla saveznička vazduhoplovna grupa oficira iz BAF-a koja je htjela da pregleda pristanište 1 aerodrom Zemunik, Čemi i Ivanović su 10. novembra javili maršalu Titu da mole »da li su došli po Vašem odobrenju.«¹⁰ Odgovor iz Beograda nije se dugo čekao. Vrhovni štab je istog dana javio Titov stav Štabu Mornarice NOVJ (odgovor je primljen 11. novembra u 12.00 sati) u kojem se kaže: »Komisija koja je došla u Zadar nema naše odobrenje. Tek danas smo dali odobrenje saveznicima da teritoriju oko Zadra iskoriste za tri aerodroma ali pod uslovom da komanda aerodroma bude u našim rukama, za prijem njihovih aviona njihovo stručno osoblje. Samostalno formiranje aerodroma ne možemo nikome dozvoliti na našoj teritoriji. Kontrola nad ljudima koji dolaze i odlaze mora biti naša. Jednom riječju, aerodromi su naši, a oni se njima koriste. Postavite komandu aerodroma...«¹²

Ovim je maršal Tito Štabu Mornarice NOVJ implicitno rekao da nikome nećemo dozvoliti da na našoj teritoriji bilo šta rade, da je to naša teritorija i da je to naše, čime je u punoj mjeri iskazana naša puna nezavisnost i suverenitet nad svakim dijelom nove Jugoslavije. Ali saveznici nisu bili takvi samo po pitanju aerodroma nego i po pitanju Splita i Ši-

¹⁰> Arhiv VII, k. 28, reg. br. 4/6-9.

¹¹> Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 8-1.

¹²> Isto.

Sastanak Tito - Aleksander, Beograd, februar 1945.

benika, pa i drugih luka, radi čega su Čemi i Ivanović, istog 10. novembra, javili maršalu Titu da je u Split došao engleski razarač sa pet američkih oficira i da »žele pogledati aerodrom Sinj i Zemunik«, jer da u »Zemuniku misle spuštati oštećene 'Liberatore', pošto je Vis nepodoban radi kiša«, i onda se kaže: »Zadržali smo Amerikance da sačekaju Vaše odobrenje...«.¹³⁾

Tog dana Štab Mornarice poslao je treću depešu maršalu Titu u kojoj pod najhitnije obavještava da je u Split stiglo pet britanskih oficira »koji žele pogledati luke Split, Šibenik i Zadar radi njihovog osposobljavanja za promet. Traže da očiste minske prepreke u šibenskom području. Molimo vaše direktive...«.¹⁴⁾

U Split je 11. novembra 1944. doplovila engleska krstarica »Delhi«, pa su Čemi i Ivanović pod DDD (a to znači naj... naj... najhitnije) odmah javili maršalu Titu »da bi krstarica imala da ostane do daljeg ovdje. Molimo da li je ovo učinjeno po vašem odobrenju...«.¹⁵⁾ U drugoj depeši od istog dana Štab Mornarice obavijestio je maršala Tita da je krstarica »Delhi« još u Splitu i da traže da »postave signalnu stanicu na obali za vezu sa brodovima i da ima kancelariju na obali« i da su im oni rekli da bez Titovog naređenja »ne možemo stupiti u normalne službene odnose«. Zatim istom depešom obavještavaju maršala Tita da u Zadar 14. novembra stiže krstarica »Colombo« sa materijalom i personalom za popravak zadar-

¹³⁾ Isto.

¹⁴⁾ Isto.

¹⁵⁾ Isto.

ske luke. »Mi smo im saopštili da radovi ne mogu početi bez Vašeg odobrenja i da u svakom slučaju sva lučka vlast ostaje u našim rukama«, što je u vezi sa depešom o aerodromu Zemunik od 10. novembra, pa onda daju pravu sliku savezničkog ponašanja i javljaju Titu: »Svojim dolascima bez vašeg odobrenja stavljaju nas pred gotov čin i na vrlo uporan i drzak način traže pravo boravka i rada. Takođe smo izjavili da je njihov dolazak bez Vašeg odobrenja kršenje međunarodnih običaja. Mi protestovovali ali bez uspjeha...«¹⁶⁾

Dva dana kasnije, 16. novembra, Split je javio Vrhovnom štabu da »saveznici uporno traže da ih pustimo u Šibenik i da očiste šibenske vode od mina. Mi im kategorički rekli da ne smiju otpočeti radove bez Vašeg pristanka...«¹⁷⁾ Iz Vrhovnog štaba tada je stigao Titov odgovor da su oni »odobrili saveznicima da očiste mine u dalmatinskim lukama« ali se onda izričito kaže: »Nismo odobrili nikakav dolazak krstarica i stvaranje kancelarije na obali, niti su oni tražili odobrenje za to...«¹⁸⁾

Po pitanju dolaska i dugog zadržavanja saveznika u Dubrovniku bilo je najviše teškoća i problema jer je to, pored ostalog, bilo u vezi sa akcijom četničkog majora Lukačevića, koji se, sa grupom četnika, od Trebinja nastojao probiti do Dubrovnika i povezati sa zapadnim saveznicima. Međutim, bili su razbijeni od 2. dalmatinske proletherske brigade i 29. hercegovačke divizije od 10. do 18. oktobra 1944. Problem je bio i sa čišćenjem mina u Dubrovačkoj Rijeci, gdje su saveznici uporno insistirali da ih oni očiste, što im je i odobreno u proljeće 1945. godine.

Vrhovni štab, a naročito maršal Tito, stalno su tražili od Štaba Mornarice da ih obavještava o stanju u Dubrovniku i ponašanju saveznika. Štab Mornarice poslao je više depeša - informacija u vezi s tim a u depeši od 21. novembra 1944. javljaju maršalu Titu broj engleskih vojnika i brodova u Dubrovniku, pa se i ovo kaže: »Do sada stiglo u Dubrovnik 1736 Engleza. Od toga 642 su u Dubrovniku a ostali na položajima. Ima stići još 240.«¹⁹⁾ Zbog ovoga je tada u Dubrovnik otišao komesar Mornarice pukovnik Dragiša Ivanović da prati i izvještava o stanju u tom rejonu, jer »Englezi u Dubrovniku stavljaju u zaštitu ustaške i četničke zločince i nastoje da onemoguće našu vlast.«²⁰⁾ - kako je Štab Mornarice obavijestio maršala Tita 19. novembra 1944. godine.

Iz svih tih i brojnih drugih pojava ponašanje zapadnih saveznika prema našim teritorijalnim vodama i gradovima na obali, bile su više nego vidljive namjere zapadnih saveznika da po svaku cijenu zadrže bar neki dio dalmatinske obale. Zbog takve situacije maršal Tito je 24. novembra 1944. izričito naredio Štabu Mornarice NOVJ:

»Bez naše kontrole i našeg odobrenja ne može niko da stupi na našu teritoriju...«²⁰⁾

Nešto kasnije, 29. januara 1945, maršal Tito uputio je, po pitanju baza kod Zemunika i Splita, još preciznije naređenje Štabu Mornarice, gdje se kaže »da je postignut sporazum sa saveznicima za stvaranje avionskih baza kod Zadra i privremenih operativnih baza od Splita prema gornjem Primorju. Saveznici će imati pravo držati u tim bazama do 600 ljudi, avi-

¹⁶⁾ Isto.

¹⁷⁾ Isto. Depeša br. 72, 16. 11. 1944.

¹⁸⁾ Isto, dep. br. 75, 18. 11. 1944.

¹⁹⁾ Isto, dep. br. 79, od 21. U. 1944.

²⁰⁾ Isto, dep. br. 25, od 19. 11. 1944.

²¹⁾ Isto, dep. br. 96, od 25. 11. 1944.

jatičara i tehničkog osoblja. Vi morate dati vojničko obezbjeđenje i radnu pomoć. Kopije sporazuma ćete dobiti da bi se znali ravnati... Tito.«^{22*}

Takav odlučan stav maršala Tita bio je potpuni izraz samostalnosti Jugoslavije i putokaz Štabu Mornarice NOVJ kako da se drži i ponaša i po ostalim pitanjima vezanim za Molat, Ist, za krstarice »Delhi« i »Colombo«, za aerodrom kod Zemunika i Sinja, i poslije za Cres i Lošinj, Istru i Slovensko primorje jer su ti problemi bili prisutni sve do kraja rata.

ODBRANA OSLOBOĐENE OBALE I OTOKA

Neminovno je takvo ponašanje zapadnih saveznika prema oslobođenom dijelu naše obale, a s obzirom na njihove krajnje političke ciljeve u odnosu na novu Jugoslaviju, nametnulo Štabu Mornarice NOVJ krupan problem organizacije odbrane otoka i obale, bilo samostalno ili u zajednici sa Štabom 8. korpusa. Naime, više je ta problematika tangirala Štab Mornarice nego Štab 8. korpusa jer je on težište borbe imao na kopnu i polako se odvijao od otoka i obale, a Štab Mornarice je to imao za svoje operativno područje.

Otuda je maršal Tito 7. decembra 1944. uputio direktivu Štabu Mornarice za organizaciju odbrane oslobođenog dijela obale i otoka. U direktivi stoji:

»Vi trebate organizovati i urediti cio obalski pojas i njegove sektore. Obalske topove postaviti i urediti na važnim strateškim tačkama obale. Organizujte službu veze i javljenje duž cijele obale...«²³⁾

Na osnovi ove Titove direktive, Štab Mornarice NOVJ je organizovao sistem odbrane oslobođenog dijela obale od Ulcinja do Ista, Molata i Obrovca, angažujući za to pomorske snage i komande, obalsku artiljeriju, izviđačku službu i snage mornaričke pješadije. Osjećajući da su mu za izvršenje Titovog zadatka potrebne jače snage, Štab Mornarice je 20. januara 1945. tražio od Vrhovnog štaba da mu se dodijeli jedna pješadijska brigada koja bi bila »od ogromnog značaja za Mornaricu, kako zbog budućih zadataka tako i zbog potrebnog što boljeg utvrđivanja. Obalska artiljerija treba da bude jaka, a sada za nju nemamo ni rukovodioca ni najnužniji broj boraca, posade na orudima. I pješadiji treba pojačanje. Dodjeljenu brigadu bi raspodijelili po svim jedinicama i na taj način dobili ogromno pojačanje. Predlažemo ako se može da nam se dodijeli kompletna 11. dalmatinska udarna brigada, koja je sastavljena od Primoraca. Pojačanje koje dobijemo od jedinica kako u rukovodstvu tako i u borcima neznatno je i po broju i po kvalitetu. Čemi, Ivanović...«²⁴⁾

Vrhovni štab, međutim, nije mogao dati 11. dalmatinsku brigadu 26. divizije za pojačanje obalske odbrane dalmatinske obale i otoka, ali je zato uvijek na tom prostoru bila jedna ili više brigada iz sastava 9. i 26. divizije, a tu je bila i 5. prekomorska brigada 19. divizije. Te su snage stajale u Dalmaciji za vrijeme kninske i mostarske operacije, pa i kasnije kada se krenulo u završnu ofenzivu za oslobođenje Jugoslavije. Tek je sredinom

²²⁾ VII, k. 2076, reg. br. 8-1.

²³⁾ Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 8-1, dep. br. 39. od 7. 12. 1944.

²⁴⁾ Arhiv VII, k. 36, reg. br. 1-52-1.

aprila 1945. iz Dalmacije povučena 4. splitska brigada u sastav 9. divizije. Tu je bila i Dalmatinska brigada KNOJ-a i druge jedinice.

Svakako da je u svemu tome važno podvući da se Štab Mornarice, i u situaciji kada je cjelokupna pažnja bila usredsređena na završne operacije morao baviti problemom odbrane oslobođenog dijela obale i otoka i to od zapadnih saveznika, čime nije mogao odmah i potpuno koncentrirati sve raspoložive snage za ofenzivu oslobođenja Kvarnera i Istre, već je tokom ofenzive morao snage dovlaci sa krajnjeg juga, što je oduzimalo vrijeme i usporavalo tempo ofenzivnog nastupanja.

Da nije bilo toga zadatka, svakako da bi Štab Mornarice bio slobodniji u manevrisanju snagama, drugačija bi uopšte izgledala koncepcija sistema odbrane, odnosno napada. I taj zadatak koji je Štab Mornarice dobio od vrhovnog komandanta maršala Tita - da brani i odbrani oslobođeni dio naše obale i otoka, uz istovremeno izvršenje završnih ofenzivnih operacija - uspješno je izvršen. Krstarica »Delhi« napustila je Split 12. marta 1945, a saveznici su otišli sa Visa 25. maja 1945. godine.

GLAD U DALMACIJI I PROBLEMI SNABDIJEVANJA

Osim ovih čisto vojnih pitanja, Štab Mornarice NOVJ imao je neposrednu pomoć i podršku, kao i puno razumijevanje, od vrhovnog komandanta maršala Tita i po drugim pitanjima, kao što su snabdijevanje jedinica i naroda Dalmacije. U Dalmaciji je tada vladala teška situacija izazvana gladu od čega je više stotina umrlo. Taj se problem naročito komplicirao krajem 1944. i početkom 1945. godine. Tada su se na teritoriji Dalmacije nalazili kompletni 8. korpus i Mornarica NOVJ i druge jedinice 2. korpusa i glavnih štabova Hrvatske i Slovenije, a to je oko 45.000 do 50.000 boraca, uz to veliki broj bolnica i ranjenika 2,5. i 8. korpusa, glavnih štabova Hrvatske i Slovenije, zbjeg koji se počeo vraćati iz sjeverne Afrike i druge jedinice i ustanove.

Oblasni komitet KPH za Dalmaciju i Štab Mornarice NOVJ su u više izvještaja i depeša obavijestili maršala Tita da je ekonomsko stanje loše, pa je maršal Tito, preko Štaba Mornarice, 21. decembra 1944. javio Vicku Krstuloviću: »Preduzimamo sve da se Dalmacija pomogne. Saveznici očito sabotiraju po tome, pronalaze razne izgovore, Tito«.²⁵⁾

Već sutradan, 22. decembra, Drago Gizdić, koji je od 1. decembra 1944. zamjenio Vicka Krstulovića na dužnosti sekretara Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, javio je maršalu Titu da je brod sa 500 tona hrane zadržan u Manfredoniji zbog slabog vremena a da je »postupak Štaba Mornarice i ostalih ustanova prema njima potpuno korektan...«.²⁶⁾

Maršal Tito je 22. decembra javio Štabu Mornarice da je »grupi Skot, koja ima zadatak prijema različitog ratnog materijala u Splitskoj luci odobren boravak...«.²⁷⁾ Čime se željelo neposredno uticati da se poboljšanje ishrane naroda i vojske u Dalmaciji. Međutim, teškoće u ishrani bile su svakim danom sve veće. Stoga je, preko Štaba Mornarice NOVJ, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju 16. januara 1945. javio maršalu Titu: »Ekonomsko stanje naroda krajnje je teško. U decembru umrlo od gladi 600 a od toga na Pelješcu 100 osoba. Tuberkuloza se mnogo širi.

25) Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 8-1.

26) Isto, dep. br. 70, od 22. 12. 1944.

Isto, dep. br. 77, od 23. 12. 1944.

Sveukupne hrane u Dalmaciji sada ima 1100 vagona, stoke 27.000 krupne i oko 300.000 sitne i 6 vagona soli. Kad bi bilo samo za ishranu naroda po pola kilograma dnevno na osobu do polovine marta u Dalmaciji ne bi ostalo niti kilograma hrane ni grlo stoke. Tako je i sa stočnom hranom. Za vojsku dnevno treba 7 vagona hrane koju Dalmacija ni u kom slučaju ne može i nema odakle više da izda. Pored toga ima veliki broj ranjenika iz svih bližih korpusa koji ih isporučuju u Dalmaciju i više ne vode računa o njihovoj ishrani. Saveznička pomoć minimalna. Ovakvo teško ekonomsko stanje utiče vrlo nepovoljno na političko raspoloženje naroda, naročito u gradovima gdje razni špekulanti koriste sve naše teškoće, greške i propuste...«. U depesi se zatim kaže: »Pored ovih teškoća i umiranja od gladi, vjera u NOB i vjera u pobjedu ne popušta...«.²⁸⁾

Tih dana i Štab Mornarice NOVJ obavijestio je maršala Tita da i oni imaju teškoća u snabdijevanju svojih jedinica što ide iz Baze NOVJ iz Banja, jer da za snabdijevanje treba uputiti trebovanje savezničkoj Vrhovnoj komandi za Sredozemlje i da to pravi određene teškoće na moru, pa se onda kaže: »Postoji bojazan da nam ne dadu puno trebovanje i tada bi ostali bez hrane i pogonskog materijala jer bi saveznici mogli zahtijevati i detaljne podatke o jačini Mornarice kao uslov za snabdijevanje što im ne možemo dati...«.²⁹⁾

Istovremeno je Štab Mornarice preduzeo sve da se, koliko je god moguće, poboljša stanje ishrane naroda Dalmacije i 15. januara 1945. naređuje štabovima pomorskih obalskih sektora: »Pitanje ishrane u Dalmaciji kritično. Stoga potrebna uska saradnja između POS i NOO. Sa predstavnicima ZAVNOH-a uređeno da pri svakom POS dolazi svakodnevno jedan određeni drug iz NOO radi što boljeg i korisnijeg korišćenja pomorskog saobraćaja za prevoz robe...«. Na kraju se naredenja kaže: »Od svih nas zavisi izlaz iz teškog stanja herojske Dalmacije. Čemi, Ivanović...«.³⁰⁾

Kriza u snabdijevanju jedinica Jugoslavenske mornarice nastupila je krajem rata. To je išlo paralelno sa obustavljanjem isporuka hrane 4. armiji. O stanju prehrane kod Jugoslavenske mornarice Čemi i Ivanović su 15. maja 1945. obavijestili maršala Tita da je »od Jadranske komisije primljeno saopštenje da je svako dalje snabdijevanje naše vojske od strane saveznika obustavljeno« i mole da se vidi »gdje će se i kome obratiti za dalje snabdijevanje...«.³¹⁾

Istog dana su Čemi i Ivanović obavijestili Mornaričko odjeljenje Generalštaba JA: »Molimo hitno rješenje da se snabdijevanje Mornarice vrši preko Drača i iz istih izvora kako se to već prevozi za 4. armiju«. Zatim se govori da brojno stanje sa radnicima brodogradilišta iznosi oko 50.000 ljudi i mole da se sva hrana koja je već stigla u Drač dade Mornarici jer su jedinice snabdjevene još za pet dana...«.³²⁾

Sutradan 16. maja 1945. Štab Jugoslavenske mornarice javio je Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana u Volovskom da saveznici više ne snabdijevaju i onda se kaže: »Odmah tražite od slovenačke vlade da hrani radnike u Trstu, od Oblasnog Istre za radnike u Puli, a od Okružnog za Hrvatsko primorje za radnike na njihovoj teritoriji. Mi ćemo hraniti sa-

²⁸⁾ Arhiv VII, k. 36, reg. br. 1-40-1.

²⁹⁾ Isto, dep. br. 23, od 15. 1. 1945.

³⁰⁾ Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 1-1.

³¹⁾ Arhiv VII, k. 2077, reg. br. 5-1.

³²⁾ Isto, dep. br. 78, od 15. 5. 1945.

mo vojsku. Hranu sa Juga brzo prenositi pa uputite brodove u Split. Hranu najracionalnije dijelite vojsci...«³³

Kritična situacija u pogledu budućeg snabdijevanja Jugoslavenske mornarice vrlo brzo je riješena zahvaljujući iznad svega angažovanju vrhovnog komandanta maršala Tita, o čemu je general-major Srećko Manola, načelnik Mornaričkog odjeljenja Generalštaba, 18. maja javio Štabu Mornarice: »Snabdijevanje hranom preko Drača vršiće se i dalje. Otvoriće se novi pravac snabdijevanja o čemu ćemo Vas obavijestiti. Za snabdijevanje Jugoslavenske mornarice vodi se računa...«³⁴

Tako je i ovaj težak problem riješen. Izazvan je ničim opravdanim savezničkim postupkom obustave isporuka Jugoslavenskoj armiji. Glavni виновnik toga bio je britanski premijer Vinston Čerčil, koji je 25. aprila 1945. poslao pismo generalu ser Hestingsu Ismeju za Kombinovani štab načelnika generalštabova, u kojem stoji: »U vezi nezadovoljavajućeg stava koji je nedavno pokazao maršal Tito i njegove nezahvalnosti za znatnu pomoć koju smo mi pružili njegovim snagama, smatram da je sada došlo vrijeme da se prekine sa pomoći koju smo mi do sada davali. Dobar izgovor trebalo bi naći, na kome bi se zasnivala ova promjena politike i jedan postupan plan za njegovo izvršenje...«³⁵

Prema tome, glavni razlog zbog čega je Velika Britanija obustavila vojne isporuke 4. armiji i Jugoslavenskoj mornarici bio je političke prirode.³⁶ Trebalo je na sve načine usporiti nastupanje 4. armije i Jugoslavenske mornarice da bi savezničke snage, iz sjeverne Italije, prije njih stigle u Slovenačko primorje i Istru, i da se tako sankcioniše podrška Italiji, a time i britanski interesi u ovom dijelu Evrope. Problem snabdijevanja 4. armije i Jugoslavenske mornarice nije dao ono što su zapadni saveznici očekivali - nije zaustavljeno nastupanje 4. armije i Jugoslavenske mornarice i oni su potpuno izvršili svoj zadatak.

SAVJETOVANJE KOD MARŠALA TITA

Neposredno pošto je maršal Tito imao sastanak sa britanskim feldmaršalom Haroldom Aleksanderom, vrhovnim komandantom savezničkih snaga na Sredozemlju, u Beogradu 21. i 25. februara 1945, u Ratnoj sali stare zgrade Generalštaba, u Beogradu, na inicijativu i pod rukovodstvom Vrhovnog komandanta, održano je vojno savjetovanje najistaknutijih vojnih rukovodilaca Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Prisustvovali su komandanti 1, 2, 3. i 4. armije generalni Peko Dapčević, Koča Popović, Košta Nad i Petar Drapšin i članovi užeg - operativnog dijela Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Kako nema sačuvanog dokumenta sa ovog savjetovanja kod maršala Tita, iz drugih dokumenata koji su upućeni štabovima armija, glavnim štabovima i drugim jedinicama se vidi da se raspravljalo i da je donijeto više kapitalnih odluka u vezi sa završnim operacijama za oslobodenje Jugos-

³³> Isto, dep. br. 80, od 16. 5. 1945.

³⁴> Isto, dep. br. 28, od 18. 5. 1945.

³⁵> Sire o tome vidi: Nikola Anić, Snabdijevanje 4. armije uzavršnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije, knjiga Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije - učesnici govore, VINC, Beograd 1986, str. 450-462.

³⁶> Depesha Vinstona Čerčila od 25. aprila 1945. upućena generalu Ismeju, PRO, F.O. 371/48813.

Maršal Tito sa komandantima armija i članovima užeg dijela Vrhovnog štaba, Beograd, mart 1945.

lavije i o reorganizaciji NOV i POJ u Jugoslovensku armiju, presudna pitanja završnog perioda rata.

Na bazi Titove analize vojno-političke situacije u Evropi i na jugoslovenskom ratištu, odlučeno je da se formira 4. armija od 8. dalmatinskog korpusa, 7. slovenačkog i 1. hrvatskog i da najdalje do 20. marta počne ofenzivu zajedno sa Jugoslovenskom mornaricom na primorskom strategijskom pravcu prema Istri, Trstu i Soči. Odlučeno je da se izvede sarajevska operacija, a da se još sačeka sa probojem fronta u Sremu i na Dravi.

Najznačajnija je bila odluka da se NOV i POJ reorganizuju u Jugoslovensku armiju, Mornarica NOVJ u Jugoslovensku mornaricu, a Vrhovni štab NOVJ u Generalštab Jugoslovenske armije.

Iz sačuvanog dokumentarnog filma, koji je tada snimljen u Ratnoj sali Generalštaba, vidi se da se maršal Tito u svom izlaganju, kao i tokom diskusije, najviše zadržavao na geografskoj karti Jugoslavije pokazujući pokazivačem primorski strategijski pravac. Naime, njegov pokazivač bio je stalno usmjeren na prostoriju Kvarnera, Istre, Trsta i Soče, očito naglašavajući značaj te teritorije (film nema tona) za buduću završnu ofenzivu kuda su imale nastupati jedinice 4. armije i Jugoslovenske mornarice.

Svi podaci govore da je tada maršal Tito naredio komandantu 4. armije general-majoru Petru Drapšinu da zajedno sa Jugoslovenskom mornaricom što prije razbije neprijateljski front u Lici i na Kvarneru i brzo prodre u Istru i Slovenačko primorje i da se pojavi u dolini Soče prije nego što tamo stignu savezničke snage iz Lombardijske nizije, jer su se one tada nalazile na liniji Bolonje. Takav zadatak koji su dobile 4. armija i Jugoslovenska mornarica bio je od historijskog značaja jer je trebalo vratiti matiči Jugoslaviji nepravedno oduzete etničke teritorije na kraju prvog svjetskog rata - a to su Istra i Slovenačko primorje.

U tom smislu izvršena je i reorganizacija oružanih snaga na primorskom strategijskom pravcu. Od 9. 19. 20. i 26. dalmatinske divizije 8. kor-

pusa koje su se nalazile na frontu od Une do Karlobaga i Paga, onda od 13. primorsko-goranske, 35. ličke i 43. istarske divizije 11. korpusa i 15. i 18. slovenačke divizije 7. korpusa koje su se nalazile u pozadini neprijatelja, formirana je 1. marta 1945. jugoslavenska 4. armija, koja je sa Jugoslavenskom mornaricom imala jednu od najznačajnijih uloga u završnoj ofenzivi oslobođenja Jugoslavije.

Osim formiranja 4. armije na primorskom strategijskom pravcu, došlo je do najvećih organizacionih promjena i kod mornaričkih snaga. Od Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije osnovana je Jugoslavenska mornarica, koja je od maršala Tita dobila historijsku zadaću da zajedno sa 4. armijom oslobodi Istru i ostale naše zapadne etničke teritorije. Da bi se što uspješnije taj zadatak mogao izvršiti, Titovom naredbom od 26. marta 1945. Jugoslavenska mornarica je reorganizovana u pomorske komande *sjevernog, srednjeg i južnog* Jadrana i tako organizacijski postavljena da može najpotpunije izvršiti dobiveni zadatak u oslobođenju zemlje.

U to vrijeme kada se kod maršala Tita u Beogradu održavalo vojno savjetovanje i donosile rečene odluke, u Generalštabu se tada nalazio komandant Jugoslavenske mornarice general-major Josip Černi zajedno sa zamjenikom političkog komesara Mornarice potpukovnikom Edom Šantinijem. U depeši koju je 19. februara 1945. Vrhovni štab uputio Štabu Mornarice stoji da »general Černi neka odmah dode u Beograd i razgovara sa Kemom (Ivan Kemi, kapetan bojnog broda, komandant kraljevske jugoslavenske mornarice, prim. N. A.) o predaji vojne mornarice...«³⁷⁷ Potpukovnik Edo Santini je otišao u Beograd da general-lajtnantu Aleksandru Rankoviću podnese izvještaj o partijskom radu u Jugoslavenskoj mornarici. Bilo je govora i o partijskoj konferenciji koja se održala u Štabu Jugoslavenske mornarice 6. aprila 1945, na koju je došao general-major Svetozar Vukmanović Tempo. Avionom preko Zemunika Černi i Santini stigli su u Beograd 23. februara 1945, baš kada su trajali završni razgovori Tito - Aleksander, prije nego što je počelo vojno savjetovanje kod maršala Tita.

General Černi javio je 26. februara Štabu Mornarice da su »Manola i Černi otišli u Italiju radi daljih dogovora u pogledu sjedinjenja dveju Mornarica. Bivša kraljevska ostaje i nadalje operativno i administrativno pod engleskom komandom. U svakom drugom pogledu podređena je nama«. U depeši dalje stoji da će Manola stići u Split oko 2. marta »ja ću se vratiti vjerovatno 3. marta...«³⁸⁷

Očito da je komandant Jugoslavenske mornarice general Josip Černi, pošto se tada nalazio u Generalštabu u Beogradu, bio najbolje informisan, pa i konsultiran, za sve ono što se tih dana rješavalo kod maršala Tita u vezi sa završnom ofenzivom i reorganizacijom oružanih snaga, pa i sa odlukom o formiranju 4. armije i Jugoslavenske mornarice, posebno sa svim pitanjima sadejstva na primorskom strategijskom pravcu. Jer već 2. marta načelnik Generalštaba general-lajtnant Arso Jovanović javlja Štabu Jugoslavenske mornarice i Jadranske komisije, koja je imala sjedište u Splitu, da »u dogovoru sa generalom Drapšinom uredite snabdijevanje njegovih jedinica municijom i gorivom. Ratni materijal koji stiže prvenstveno dodjeljujte njegovim jedinicama...«³⁹⁷ čime se željelo podvući pitanje značaja

³⁷⁷ Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 16-1.

³⁸⁷ Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.

³⁹⁷ Arhiv VII, k. 2078-1, reg. br. 3-2.

ofenzive na primorskom strategijskom pravcu s obzirom na ono što je maršal Tito naredio potčinjenima na rečenom vojnom savjetovanju.

Uto dolazi i naredba Generalštaba koja je 28. marta upućena Štabu 4. armije da pošto se povećao broj parobroda Jugoslavenske mornarice i kako se ona stalno povećava a nema dovoljno stručnog ljudstva, da radi toga »izdvoji stručno mornaričko osoblje (kormilare, palubare, ložiče i ribare)« i uputi Jugoslovenskoj mornarici, »no tako da ne bude na štetu borbenih sposobnosti operativnih jedinica...«⁴⁰⁾ Ovim je Generalštab jasno istakao sve veći značaj koji ima Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama.

I u sistemu rukovođenja sa Mornaričkim odjeljenjem u Generalštabu došlo je do promjena u tome što je od 13. marta Mornaričko odjeljenje Generalštaba došlo »pod neposredni nadzor« zamjenika načelnika Generalštaba general-lajtnanta Velimira Terzića »zajedno sa ostalim rodovima vojske, vazduhoplovstvo, inženjerija, artiljerija, veza« - kako je toga dana iz Generalštaba javljeno Štabu Jugoslavenske mornarice.⁴¹⁾ Međutim, ovo nikako ne znači da je Jugoslavenska mornarica stavljena »pod neposredni nadzor« zamjenika načelnika Generalštaba, jer je ona i dalje preko Generalštaba, kao i štabovi armija i glavni štabovi, pod neposrednom komandom maršala Tita, što će se najbolje vidjeti tokom vođenja operacija posljednjih dana rata, kada je Tito izravno operativno rukovodio borbenim dejstvima Jugoslavenske mornarice.

Prema tome, odluke koje su donijete kod maršala Tita krajem februara i početkom marta 1945. u pogledu završnih operacija i nove organizacije oružanih snaga NOP-a predstavljaju najznačajnije, prelomne događaje u završnoj etapi rata. Tada su riješena sva osnovna pitanja završne ofenzive oslobođenja Jugoslavije. U tom kontekstu dolaze i sva kapitalna pitanja koja su se preduzela na primorskom strategijskom pravcu - formiranje 4. armije, reorganizacija Jugoslavenske mornarice i utanačavanje sa dejstva između Štaba 4. armije i Štaba JM.

NEŠTO O DIREKTIVI GENERALŠTABA ZA ZAVRŠNU OFENZIVU

U Beogradu je od 25. do 28. marta 1945. kod vrhovnog komandanta maršala Tita održano drugo vojno savjetovanje sa komandantima 1., 2. i 3. armije generalima Pekom Dapčevićem, Kočom Popovićem i Kostom Nadom. Prisustvovali su i članovi najužeg, operativnog dijela Generalštaba. Vodila se diskusija o planovima izvođenja završne ofenzive jedinica Jugoslavenske armije. Četvrta armija već je od 20. marta bila u ofenzivi i tada je vodila borbe za oslobođenje Bihaća. Radi toga, u Beogradu nije bilo generala Petra Drapšina. Naime, na ovom drugom savjetovanju kod maršala Tita najviše se govorilo o proboju sremskog fronta, tj. o sremsko-slavonskoj operaciji snaga 1. i 3. armije, kao i o zadacima 2. armije. Utvrđeni su modaliteti izvođenja napadne operacije i ukazano na grupisanje snaga i zadatke jedinica.

Poslije toga, Generalštab, odnosno Operativno odjeljenje je pristupilo razradi planova i sačinilo dvije direktive koje su objavljene 9. aprila 1945.

⁴⁰⁾ Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.
⁴¹⁾ Isto.

Maršal Tito je 5. aprila, tj. prije početka proboja sremskog fronta otputovao u Sovjetski Savez, gdje se zadržao do 27. aprila. Tada je u Moskvi 11. aprila potpisan Sporazum o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći i saradnji između vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i Sovjetskog Saveza sa važnošću na 20. godina. Međutim, za vrijeme Rezolucije Informbiroa 1948. sovjetska strana ga je jednostrano otkazala. »Pred polazak na put«, kazuje general-pukovnik Rade Hamović, ratni načelnik Operativnog odjeljenja Generalštaba, »Tito nam je rekao da očekuje potpun uspjeh naše ofanzive, da ga uredno obavještavamo dok je u Moskvi i da proboj u Sre- mu započne kako je odlučeno i sa armijama dogovoreno...«⁴²

Najveća zamerka se upućuje i drugom dokumentu - »Direktivi za konačno likvidiranje neprijatelja« i »Naređenju za proboj sremskog fronta« što je izdao Generalštab 9. aprila 1945. godine. Prvi dokument je potpisao general-lajtnant Aleksandar Ranković, koji je zastupao Vrhovnog komandanta. Na ovaj dokument stavio je svoj potpis i načelnik Operativnog odjeljenja Generalštaba general-major Rade Hamović. Drugi dokument potpisao je samo general-lajtnant Aleksandar Ranković. I u prvom i u drugom dokumentu, koji se smatraju kao najznačajniji za izvođenje završne ofenzive Jugoslavenske armije, niti jednom jedinom riječju se ne spominje Jugoslavenska mornarica, njena namena i zadaci u završnim operacijama.

Prvi dokument - Direktiva za konačno likvidiranje neprijatelja - daje opću vojnu situaciju na jugoslavenskom ratištu, govori se i o Hrvatskom primorju, Istri i Slovenačkom primorju, o situaciji kod armija i sarajevske grupe korpusa, snaga u pozadini neprijatelja, pa se zatim naređuje i ističe cilj »što skorijeg upada u Istru i izbjijanje na Hrvatsko-slovenačko primorje«, određuje dan početka ofenzive i onda iznosi operacijski plan, pa se pod tačkom »b« kaže: »Primorskim, operacijskim pravcem: koncentrično snagama iz Slovenačke, Like i Dalmacije (suvim i morem) za ovladavanje Ljubljanom, Hrvatskim primorjem i Istrom sa Trstom.«⁴³ U tački trećoj operacijskog plana se i ovo kaže: »U zoni operisanja za Hrvatsko primorje.

- Prethodno se obezbediti sa pravca Slunja i Karlovca, pa potom odmah nastaviti energično nadiranje u već određenom pravcu...«⁴⁴ Kada se u direktivi govori o zadacima, onda se spominju sve četiri armije i sarajevska grupa korpusa, pa i zadaci nekih korpusa koji se nalaze u pozadini neprijatelja. U zadacima 4. armije govori se o sadejstvu sa 4. korpusom Glavnog štaba Hrvatske i ukazuje na pravac nastupanja Ogulin, Vrbovsko, Delnice, Rijeka« a u duhu dobivenog zadatka za oslobodenje Istre sa Trstom«, iz čega se ne vidi sadejstvo 4. armije i Jugoslavenske mornarice. U posebnim operacijskim zadacima u Direktivi se govori o avijaciji, vezi, artiljeriji, inžinjeriji, 2. tenkovskoj brigadi i pozadinskoj službi, a nema zadataka Jugoslavenske mornarice. Direktiva je upućena svim armijama, Štabu Sarajevske grupe korpusa, avijaciji Crvene armije (Vitrak), Komandi pozadine, Političkoj upravi, međutim, nije upućena Štabu Jugoslavenske mornarice.

Drugi dokument - Naređenje za proboj sremskog fronta⁴⁵ - izdato isto 9. aprila 1945. više je orijentirano na modalitete operacijskog plana i upotrebe snaga 1, 2. i 3. armije sa naglaskom za proboj sremskog fronta. Ali

⁴² Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije - učesnici govore, izdanje VINC-a, Beograd 1986, str. 67.

⁴³ Arhiv VII, k. 21, reg. br. 27-1.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Arhiv VII, k. 21, reg. br. 48-1.

i tu se govori o zadacima Sarajevske grupe korpusa i 4. armije, čak se ponešto i ponavlja iz rečene Direktive za konačno likvidiranje neprijatelja. Ni u ovom naređenju nema niti jedne riječi o upotrebi i zadacima Jugoslavenske mornarice, a govori se o upotrebi avijacije, artiljerije, tenkova, veze i o snabdijevanju i evakuaciji. I ovaj dokument je upućen istim štabovima i ustanovama kao i prethodna Direktiva.

Zašto je to tako? Zašto se Jugoslavenska mornarica ne spominje u ova dva najznačajnija dokumenta za izvođenje završne ofenzive oslobođenja Jugoslavije.

Ne postoji povijesna dokumentacija iz koje bi se moglo sagledati tačni razlozi zbog čega je ovo bilo tako. Međutim, ako se analizira sadržaj jednog i drugog dokumenta, onda se izrazito vidi da je Direktiva za završnu ofanzivu, ako se taj dokument uslovno tako prihvati, donijeta kada je ofenziva uveliko već počela. Četvrta armija je već probila strateški njemački front u Lici i Hrvatskom primorju i privodila je kraju ličko-primorsku operaciju. Na jadranskom pomorskom vojištu Jugoslavenska mornarica sa 9. divizijom već je u punom jeku ofenzive. Sarajevska grupa korpusa 6. aprila oslobodila je Sarajevo i glavni svoj zadatak je već izvršila. Druga armija već je probila njemačku odbranu u istočnoj Bosni i nastupa prema dolini rijeke Bosne. Jedino što još nisu počele ofenzivu 1. i 3. armija u Sremu i na Dravi. Drugo, i u jednom i u drugom dokumentu najviše se i dosta detaljno govori o operacijama 1, 2. i 3. armije, nešto manje o ofenzivi 4. armije i onih korpusa koji se nalaze u bližoj pozadini neprijatelja. Treće, direktiva za završnu ofenzivu nije zahvatila cjelokupne oružane snage - sve jedinice Jugoslavenske armije, tako da ne samo što se ne spominje Jugoslavenska mornarica već ništa se ne govori ni o glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije, čiji sastavi vrše značajnu ulogu u završnoj ofenzivi oslobođenja zemlje. Isto tako, ne vide se zadaci i uloga glavnih štabova Srbije i Makedonije i Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju, a u toj trećoj operativnoj grupaciji Jugoslavenske armije na oslobođenoj teritoriji u borbi protiv zaostalih i ubačenih neprijateljskih snaga i snaga kontrarevolucije i na zaštiti granica nove Jugoslavije, tada se nalazilo 13 divizija i druge jedinice sa ukupno 206.021 borac i rukovodilac.⁴⁶

Iz toga se, bar donekle, može zaključiti da Direktiva Generalštaba od 9. aprila 1945. o izvođenju završne ofenzive oslobođenja Jugoslavije nije bila potpuna u tom smislu da je zahvatila cjelokupno jugoslavensko ratište i da je imala cilj da ukaže samo na način izvođenja nekih ofenzivnih operacija armija, a da je naređenje od 9. aprila razradilo samo proboj sremskog fronta, odnosno izvođenje sremsko-slavonske operacije. U tom smislu je i izjava generala Rada Hamovića, data autoru 9. maja 1986, da su oni u Generalštabu mnogo čega u odnosu na Jugoslavensku mornaricu prebacili na Štab 4. armije, a da je svakako omaška, propust administracije što oba dokumenta nisu dostavljena i Štabu Jugoslavenske mornarice.

Međutim, bez obzira na sve to, komuniciranje između Štaba JM i Generalštaba, kao i između Generalštaba i Štaba JM, za cijelo to vrijeme bilo je vrlo intenzivno, naročito preko Mornaričkog odjeljenja Generalštaba, Štab JM je svakodnevno dostavljao Generalštabu, pa i po nekoliko puta dnevno, izvještaje o stanju na frontu i o drugim problemima. Te depeše

⁴⁶> Nikola Anić, Snaga i sposobnost Jugoslavenske armije, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, učesnici govore, n.d., str. 760.

dolazile su do ruku maršala Tita kada se nalazio u Beogradu i on je pratio tok razvoja događaja i na jadranskom pomorskom vojištu, što se može zaključiti uvidom u povijesne dokumente, a nešto od toga se govori i u ovom saopćenju.

NEKA PITANJA OFENZIVE 4. ARMIJE I JUGOSLAVENSKE MORNARICE

Ofenziva 4. armije počela je 20. marta 1945. na frontu u Lici, čime su počele i završne operacije Jugoslavenske armije za oslobodenje zemlje. Najprije se pokrenulo desno armijsko krilo od Lapca prema Bihaću, što je trajalo do 28. marta, a onda, poslije kraće pauze koja traje do 4. aprila, započela je druga etapa ličko-primorske operacije u kojoj su sada angažirane sve snage 4. armije i Jugoslavenske mornarice na frontu od Perušića, Ličkog Osika, Gospića, Karlobaga i Paga.

O početku ofenzive 4. armije i o svim značajnijim događajima na frontu Stab Jugoslavenske mornarice svakodnevno je obavještavao Generalštab direktno ili preko Mornaričkog odjeljenja, a time i vrhovnog komandanta maršala Tita.

Što se tiče operacija Jugoslavenske mornarice Generalštab se 22. marta interesirao od Štaba Mornarice »kada će početi operacije... Armija će (misli se na 4. armiju, prim. N. A.) kako izgleda imati lakši posao nego bi se mislilo...«⁴⁷ Istog dana je odgovoreno Beogradu da su »operacije predviđene za oko 30. marta ali izgleda da će uslijediti ranije« pa se onda kaže: »Danas general Čemi u Zadru na svečanoj predaji odlikovanja Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana. On će riješiti i pitanje početka operacije...«⁴⁸ Četvrtog aprila u 10.50 sati Čemi i Ivanović obavijestili su Generalštab da 4. aprila započinje napad na Pag i Karlobag zajedno sa 9. dalmatinskom divizijom.^{49*}

Tačno kada je počela ofenziva Jugoslavenske mornarice, 5. aprila 1945. iz Generalštaba, pod najhitnije, stigla je direktiva maršala Tita, sa uputama Štabu Jugoslavenske mornarice, u kojoj se i ovo kaže:

»Opšta tendencija neprijatelja na svim našim frontovima je povlačenje, slabljenje otporne snage. U vezi ovoga izvršite sve pripreme za posedanje novooslobođenih luka... »Zatim se u direktivi maršala Tita, koji je toga dana krenuo avionom za Moskvu, kaže: »Naročitu pažnju obratite na Istru i Slovenačko primorje. Nastojte da se operacije oslobodenja otoka izvedu maksimalnom energijom.«⁵⁰ Depešu je potpisao general-major Srećko Manola, načelnik Mornaričkog odjeljenja Generalštaba JA.

Koliko je do sada poznato, ovo je jedno od najvažnijih i najznačajnijih Titovih naredenja koja su upućena Štabu Jugoslavenske mornarice za izvođenje završnih operacija. Direktiva je vrlo precizna i s njom se stavlja na znanje Štabu Mornarice kako treba postupati u završnoj ofenzivi i istaknut je glavni cilj kome se ofenzivom teži, a to je da se težište usmjerava prema Istri i Slovenačkom primorju radi njihovog potpunog oslobodenja

⁴⁷> Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 16-1.

⁴⁸> Isto, dep. br. 69, od 22. 3. 1945.

⁴⁹> Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1. Tih dana u sastavu JM bila su 423 borca stranih državljana, i to: 26 Rusa, 259 Talijana, 13 Jevreja, 2 Albanca, 14 Čeha, 21 Nijemac, 17 Rumuna (kasnije je ovo ispravljeno i rečeno da su to Nijemci), 8 Slovaka, 11 Madara, 5 Rusina, 1 Grk, 1 Jermen, 17 Poljaka i 26 ostalih. Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 16—1.

⁵⁰ Arhiv VII, 2078, reg. br. 6-1.

i da treba operacije izvoditi »maksimalnom energijom«, tj. brzo, a to je ona ista intencija koju je maršal Tito rekao i generalu Drapšinu kada je bio na savjetovanju u Beogradu prije početka ofenzive, krajem februara i početkom marta 1945. godine.

Posmatrajući u cjelini tokove završnih operacija Jugoslavenske mornarice na primorskom pravcu one su tekle relativno dosta brzo i vrlo uspješno. Poslije završene partijske konferencije održane u Kaštelima u Štabu Mornarice, 6. aprila 1945, na frontu u Štab Pomorske komande sjevernog Jadrana otišao je komandant Jugoslavenske mornarice general-major Josip Černi, jer u depeši Štaba JM upućenoj 14. aprila 1945. Generalštabu stoji: »... 12. aprila izvršile jedinice mornaričke pješadije Seje i 9. divizije desant na otok Rab. Operacije se uspješno razvijaju. Komandant Jugoslavenske mornarice otišao u Seju, a komesar u Juja...«⁵¹⁾

Poslije toga se general Černi neprekidno nalazio na frontu u Štabu 4. armije i u Štabu Pomorske komande sjevernog Jadrana. Njemu se od 4. maja pridružuje i politički komesar Mornarice pukovnik Dragiša Ivanović, a onda i zamjenik političkog komesara potpukovnik Edo Santini. U Štabu JM ostao je samo potpukovnik Mladen Ikica, načelnik Štaba JM. To je uticalo, kao i veliko vojno i političko značenje sjevernog Jadrana, da je Mornaričko odjeljenje Generalštaba početkom maja 1945. predlagalo da bi bilo dobro da se privremeno Štab Jugoslavenske mornarice prebaci u Rijeku kada je ona oslobođena, ali to nije realizirano.

Kada su u pitanju hod i tokovi završne ofenzive 4. armije i Jugoslavenske mornarice, onda se važno zadržati na jednom detalju koji se dogodio sredinom aprila 1945, kada se u Štabu 4. armije razmatrala mogućnost da se preko Kvarnerskih otoka prodre u Istru i dalje u Trst, tj. da se težište dijela snaga 4. armije orijentira na lijevo armijsko krilo. U toku te rasprave, 18. aprila je Generalštab javio Štabu JM da li su »obaviješteni da 4. armija ide pravcem Krk - Cres - Istra. Ona je predložila i taj pravac i taj pravac je odobren. Javite hitno da li ćete moći prijelaz sa Cresa na Istru...«⁵²⁾ Na to je Štab JM odgovorio: »Još 11. aprila naredeno Seji da ispita mogućnost prebacivanja sa Cresa na Istru. Kasnije nas obavijestila 4. armija o planu. Pošto se general Černi nalazi kod 4. armije to on sa Sejom razrađuje detalje. Ivanović, Ikica...«⁵³⁾ Nekoliko dana kasnije (21. aprila) general Černi je javio da je dalji pravac operacija još u ispitivanju...«⁵⁴⁾ Međutim, odluka je donijeta da se izvrši desant na Istru, pa je Štab Mornarice 24. aprila javio Generalštabu: »U toku noći 24. na 25. aprila predviđa se desant na Istru sa Cresa. Prijevoz i osiguranje vrši isključivo Seja. Ikica, Santini...«⁵⁵⁾

Kako je poznato, ovaj desant je uspio, tako da je Jugoslavenska mornarica sa snagama 4. armije za 20 dana ofenzive uspjela osloboditi cijelo područje od Paga i prebaciti se u Istru, čime je u djelo realizovana Titova koncepcija brzog nastupanja radi oslobodjenja Istre i Slovenačkog primorja, ono što je on naredio svojom direktivom od 5. aprila 1945. godine.

U ovom istom periodu, dok je trajala ofenziva i oslobadalo područje Kvarnerskog arhipelaga sa desantom na Istru, Jugoslavenska mornarica je izvršavala i druge zadatke, naročito u prebacivanju novomobilisanih bora-

⁵¹⁾ Isto, dep. br. 42, od 14. 4. 1945.

⁵²⁾ Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 16-1, dep. br.

19 od 19. 4. 1945.

⁵³⁾ Isto, dep. br. 14, od 19. 4. 1945.

⁵⁴⁾ Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1, dep.

br.30. od 21. 4. 1945.

⁵⁵⁾ Isto, dep. br. 85 od 25. 4. 1945.

ca sa Kosova i iz Makedonije od Drača i Bara do Bakra, kao i prehrambenih artikala i drugih borbenih potreba za 4. armiju. Tako je pothranjivanje fronta novim borbama i borbenim i prehrambenim artiklima teklo sasvim normalno, bez ikakvih potresa ili problema i 4. armija je mogla normalno da izvodi ofenzivne operacije. Uz to Mornarica je, shodno Titovom naređenju, čuvala i obalu od Ulcinja do Ista i Molata, a onda dalje prema Istri.

Ipak je za Jugoslavensku mornaricu, u fazi ofenzivnih dejstava, osim operacija bilo primamo prevoženje. U naredbi Generalštaba od 24. aprila 1945. to se i podvlači kada se i ovo kaže: »Na našoj zapadnoj granici nalazi se stalno nekoliko armija. Snabdijevanje tih armija naročito primorskog krila biće jedino moguće morem. Hrana i materijal dobijaće se iz Srbije za Drač. Iz Drača u luke sjevernog Jadrana brodovima. Za tu svrhu trebaće stalno saobraćati...«⁵⁶

Krajem aprila 1945. naročito je inteziviran dotur hrane 4. armiji avionima od Zemuna do Zemunika, svakog dana po 20 vagona, a onda nešto kamionima, a najvećim dijelom brodovima do Senja, Crikvenice i Bakra. To je bilo u vezi s naredbom maršala Tita da se najhitnije doture materijalne potrebe 4. armiji, pošto su zapadni saveznici prekinuli svako snabdijevanje 4. armije a onda i Jugoslavenske mornarice. I ovaj zadatak dobiven od Vrhovnog komandanta Mornarica je potpuno izvršila.

MARŠAL TITO NEPOSREDNO OPERATIVNO VODI JUGOSLAVENSKU MORNARICU

U trećoj dekadi aprila 1945. ofenzivne operacije 4. armije i Jugoslavenske mornarice ušle su u odlučujuću etapu. Započeta je bitka za glavne strategijske ciljeve na tri glavne tačke - na riječkom frontu, za Trst i za Istru, pri čemu je Pula bila glavni objekt dejstva sa istovremenim brzim oslobađanjem i zaposjedanjem zapadne obale Istre.

Poslije desanta na istočnu obalu Istre, 24/25. aprila 1945. glavni ofenzivni napori Jugoslavenske mornarice bili su usmjereni prema Puli i zapadnoj obali Istre. Bitka za Pulu koju je vodio Kvarnerski odred mornaričke pješadije, podržan Kvarnerskim pomorskim sastavom i u sadejstvu sa Istarskim partizanskim odredom Operativnog sektora za Istru, započela je krajem aprila i ušla u zenit prvih dana maja. Kako značajnijih njemačkih snaga nije bilo od Pule duž zapadne obale Istre sve do blizu Kopra i Trsta, otvorile su se perspektive brzog oslobađanja.

U situaciji kada se vodi odlučujuća bitka za potpuno oslobodenje Istre i Slovenačkog primorja sa Trstom, od povijesnog značaja su dvije depeše, dva naređenja koja je maršal Tito uputio Štabu Jugoslavenske mornarice. Naime, poslije povratka iz Sovjetskog Saveza, 22. aprila 1945. maršal Tito je uzeo u svoje ruke neposredno operativno vodenje 4. armije i Jugoslavenske mornarice, jer nije bio zadovoljan onim što se dogodilo 4. armiji da se tako angažira i da toliko vremena gubi u kanjonu Rječine, na riječkom frontu. Tito je tada, uostalom, neposredno operativno vodio i ostale armije, što je bio stil njegovog rada bez obzira na druge poslove, osobito političko-diplomatske, koje je tada imao.

⁵⁶> Arhiv VII, k. 2076, reg. br. 16-1, dep. br. 81 od 24. aprila 1945.

Na bazi procjene stanja na strategijskom primorskom pravcu, a imajući u vidu značenje brzog oslobodenja Istre, Trsta i Slovenačkog primorja, kao i namjere zapadnih saveznika čije su snage brzo prodirale Lombardijskom nizijom prema Soči, jer su Nijemci prestali sa otporom u Italiji, maršal Tito je 30. aprila uputio Štabu Jugoslavenske mornarice slijedeće naređenje:

»Sa vašim jedinicama pomognite na najpogodniji način jedinicama 4. armije u brzom zauzimanju zapadno-istarskih luka. Podrobnosti uredite sa Štabom 4. armije. Tito.«⁵⁷

Istog dana maršal Tito uputio je naređenje načelniku Generalštaba general-lajtnantu Arsi Jovanoviću, koji se kao delegat nalazio u Štabu 4. armije, da ubrza dejstva 4. armije za zauzimanje Tržića i Gorice i spriječi okupatora da razara postrojenja u istarskim lukama i da uništava brodove. U naređenju, zatim, stoji i ovo:

»Za Generala Arsu. 1. U vezi vaših izvještaja o uspješnom razvoju ofenzivnih operacija u Istri i Slovenskom primorju veoma je važno da desno krilo vaše armije što prije izbije na donji tok Soče i zauzme grad Monfalcone i Goricu. 2. Treba voditi računa da se lučka postrojenja i brodogradilišta i brodovi u Trstu i zapadno-istarskim lukama sačuvaju od uništenja i da brzo padnu u naše ruke... Da bi se ovo postiglo potrebno bi bilo da makar i manje partizanske jedinice brzo upadnu u određena mjesta sprječavajući bjekstvo i razaranje brodova, brodogradilišta i luka. 3. Naredili smo komandantu Mornarice da sa svojim jedinicama pomogne brzo zauzimanje i oslobodenje zapadnih istarskih luka. Tito.«⁵⁸

General Arso Jovanović je istog dana, 30. aprila 1945, obavijestio maršala Tita: »Desantne jedinice 4. armije, u sadejstvu sa našom Mornaricom, izvršile su iskrcavanje u Istru, i u toku 27, 28, 29, 30. aprila oslobodile poluostrvo Istru i sada vode borbu za gradove Pulu, Pazin i Rovinj...«⁵⁹

Sutradan, 1. maja 1945, kada se vodi posljednja borba u Trstu, maršal Tito šalje Štabu Jugoslavenske mornarice drugu radio-depešu, drugu direktivu, u kojoj stoji:

»Sa glavnim snagama pomorskih jedinica treba što prije da posjednete sve zapadno-istarske luke od Pule do Soče. Nastojte da na tom sektoru naše obale odmah organizujete lučke i pomorske vlasti, uzimajući sve brodove, brodogradilišta i luke u svoje ruke. Budite stalno u vezi sa Štabom 4. armije i koordinirajte svoj rad sa njima. Tito.«⁶⁰

Drugog maja maršal Tito šalje generalu Arsi Jovanoviću novu direktivu u kojoj stoji: ... »Drugo. Potrebno je da brzo napadnete i zauzmete Pulu. Tito.«⁶¹ Ovo Titovo naređenje upućeno generalu A. Jovanoviću bilo je u vezi sa Titovom informacijom koju je 1. maja uputio feldmaršalu Aleksanderu, vrhovnom komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju, da je cela Istra oslobodena osim gradova Pula i Rovinj...«⁶²

Iz toga se jasno vidi da je maršal Tito uzeo neposredno operativno rukovođenje ne samo sa 4. armijom nego i Jugoslavenskom mornaricom,

⁵⁷ Arhiv VII, k. 36, reg. br. 2-2-1.

⁵⁸ Zbornik dokumenata NOR-a, tom II, knj. 15, str. 409-410.

⁵⁹ Isto, str. 410.

Arhiv VII, k. 36, reg. br. 2-2-1.

⁶⁰ Zbornik, tom II, knj. 15, str. 416.

⁶² Isto, str. 411.

ukazao koliki je značaj operacija koje se vode na području Istre i Slovenačkog primorja, posebno koliki je značaj Pule i zapadnoistarske obale, odnosno kolika je važnost i uloga Jugoslavenske mornarice u tim posljednjim danima rata u borbi za oslobodenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja i, konačno, šta treba neposredno da radi Jugoslavenska mornarica na zapadnoj obali Istre, od Pule pa sve do Soče, čime je omeđeno njeno operativno područje i njena uloga.

Za ovu priliku i ovim povodom od posebnog je značaja, bar ukratko, vidjeti kako su Štab Jugoslavenske mornarice i sve njegove potčinjene komande i jedinice, naročito Pomorska komanda sjevernog Jadrana, shvatili i izvršili ovu povijesnu zadaću vrhovnog komandanta maršala Tita.

Čim je dobiveno prvo Titovo naređenje od 30. aprila, Štab Jugoslavenske mornarice je već 1. maja u 9,00 sati pod naj...najhitnije uputio depešu generalu J. Čermiju na frontu kojom ga obavještava da je maršal Tito naredio da sa mornaričkim jedinicama »potpomognu na najpodesniji način jedinice 4. armije u brzom zauzimanju zapadno-istarskih luka, a podrobnosti da se regulišu sa Štabom 4. armije...«.^{63*}

Već u 18.00 sati 1. maja general J. Čemi je javio Štabu Jugoslavenske mornarice da je »mornaričkoj pješadiji naređeno najenergičnije i što brže oslobađanje zapadnih istarskih luka. Naoružane plovne jedinice pratiće pokrete mornaričke pješadije duž obale. Pojačajte obavezno Seju do krajnjih mogućnosti u pogledu protivminske službe, službe veza, lučke službe, tehničke službe i snabdijevanja...«.⁶⁴

Na bazi toga, u Štabu Jugoslavenske mornarice preduzete su hitne i dosta obimne mjere da se u djelo sprovede Titovo naređenje i uput komandanta Mornarice. Već 2. maja Štab JM dostavlja Generalštabu izvještaj o stanju na frontu 1. maja i piše: »Mornaričkoj pješadiji naređeno što energičnije i što brže oslobađanje zapadno-istarskih luka. Štab Seje u Kraljevici...«.⁶⁵ U drugom izvještaju upućenom iz Štaba JM u Generalštab 3. maja stoji da je u Štab Pomorske komande sjevernog Jadrana »upućeno još dva bataljona mornaričke pješadije i potrebno artiljerijsko, tehničko i lučko osoblje za posjedanje obale istre i Slovenačkog primorja...«.⁶⁶ a onda obavještavaju generala Manolu da su pukovnik Dragiša Ivanović i potpukovnik Edo Santini otišli u Seju 4. maja da se priključe generalu Čermiju, da su tamo upućeni pojedini načelnici odjeljenja iz Štaba Mornarice »sve u cilju sve jače pomoći...«.⁶⁷ Istovremeno je iz Štaba JM javljeno Štabu Pomorske komande sjevernog Jadrana da detaljno prouči od maršala Tita primljene depeše, da ih dostavi najhitnije generalu Čermiju, preduzme sve što stoji u drugom Titovom naređenju od 1. maja i da koordinira rad sa Štabom 4. armije.⁶⁸

Trećeg maja Štab JM uputio je više naredbi pomorskim komandama srednje i južnog Jadrana u vezi sa upućivanjem pomorske pješadije i artiljerije u Pomorsku komandu sjevernog Jadrana stalno ponavljajući: »Shvatite važnost Istre!«⁶⁹ Zatim je Štab JM obavijestio Pomorsku koman-

⁶³> Arhiv VII, k. 2077, reg. br. 5-1.

⁶⁴ Isto, dep. br. 92, od 1. maja 1945.

⁶⁵> Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.

⁶⁶> Isto, dep. br. 52, od 3. 5. 1945.

⁶⁷> Isto, dep. br. 79, od 5. 5. 1945.

⁶⁸> Arhiv VII, k. 2077, reg. br. 5-1.

⁶⁹ isto, dep. br. 37, od 3. 5. 1945.

du sjevernog Jadrana da im se šalje dva bataljona mornaričke pješadije u Kraljevicu« za posjedanje zapadne obale Istre do Soče...«⁷⁰⁾

Od Štaba 4. armije, 4. maja, primio je Štab JM depešu u kojoj stoji da je »potrebno najhitnije aktivirati obalske baterije. Molimo preduzmite sve da ovo bude odmah. Odgovorni drug po tome neka se javi u Štab Armije komandantu artiljerije...« i da im se javi koje su baterije ispravne i spremne za dejstvo.⁷¹⁾

Poslije oslobodenja Rijeke 6. maja u Opatiju se prebacio Štab 4. armije, a onda za Trst, dok se Štab Pomorske komande sjevernog Jadrana

10. maja prebacio u Volovsko, general Čemi bio je u Trstu, a pukovnik Dragiša Ivanović na položaju prema Puli i neposredno rukovodio borbama za oslobodenje Pule, koje su trajale do 7. maja. Politički komesar Mornarice istovremeno je rukovodio zaposjedanjem zapadne obale Istre kamo su upućena dva bataljona mornaričke pješadije. Poslije su se, od 12. maja, general J. Čemi i pukovnik D. Ivanović, glavni dio Štaba JM, smjestili u Volovsko kod Štaba Pomorske komande sjevernog Jadrana.

POSLJEDNJI RATNI RAPORT UPUĆEN MARŠALU TITU

Sedmog maja 1945. general-lajtnant Velimir Terzić, zamjenik načelnika Generalštaba, obavijestio je Štab Jugoslavenske mornarice da je vrhovni komandant njemačke vojske admiral Denic izdao naređenje njemačkim jedinicama da obustave borbe i da polože oružje što je u vezi sa kapitulacijom potpisanom toga dana u Remsu, pa se u depeši onda kaže: »U vezi sa tim vrhovni komandant maršal Tito naredio je da uputite poziv svim njemačkim jedinicama koje se još bore protiv vas da polože oružje. Sa zarobljenicima postupajte pravilno...«⁷²⁾

Tog 7. maja 1945. na frontu ispred Jugoslavenske mornarice privodile su se kraju borbe sa njemačkom posadom koja se iz Pule povukla na Muzil i general J. Černi i pukovnik D. Ivanović javili su maršalu Titu:

»Poslije četvorodnevne borbe jedinice mornaričke pješadije uz učešće Istarskog odreda 7. maja savladale su posljednju grupaciju Nijemaca na poluostrvu Muzil kod Pule. U borbama poginuo kontraadmiral Vauem (Georg Waue, prim. N. A.) sa više oficira i vojnika. Zarobljeno preko 2.000 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeni materijal se prebraja...«⁷³⁾

Tri dana kasnije, 10. maja 1945. u 17,15 sati, general Černi javio je maršalu Titu:

»Na području Jadranskog mora nema neprijateljskih plovnih jedinica...«⁷⁴⁾

Posljednji ratni raport koji je Štab Jugoslavenske mornarice uputio vrhovnom komandantu maršalu Josipu Brozu Titu, 14. maja 1945. godine, glasi:

»Molimo da se izvjesti da su uspostavljene pomorske obalske komande Trst i Pula, da smo zaposjeli zapadnu obalu Istre,

⁷⁰⁾> Arhiv VII, k. 2077, reg. br. 2-1.

⁷¹⁾> Isto.

⁷²⁾> Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1, i k. 36, reg. br. 2-2-1.

⁷³⁾> Arhiv VII, k. 36, reg. br. 5-14-1.

⁷⁴⁾> Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.

Mornarička pješadija u Puli, početak maja 1945.

da su u svim lukama odmah poslije oslobođenja organizovane naše lučke vlasti naročito u Trstu i Puli i da smo preuzeli sva brodogradilišta u Puli, Trstu i Tržiču, da saveznicima stavljamo na raspolaganje operative obale i skladišta u Trstu prema njihovim potrebama u vezi Maršalove depeše IV armiji i glavnom štabu Slovenije. Na sektor Pula - Trst - Tržič raspoređeno šest bataljona mornaričke pješadije, ukupno 1.200 boraca. Sada zapošjedamo i organizujemo obalsku artiljeriju na istom sektoru. Cemi, Ivanović...⁽⁷⁵⁾

Ovim kratko sročnim posljednjim ratnim izvještajem koji je preko general-majora Srečka Manole dostavljen maršalu Titu, Jugoslavenska mornarica je u potpunosti izvršila naređenje vrhovnog komandanta maršala Tita koje je dobila u posljednjim danima rata u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije. To su, ujedno, bile i posljednje ratne operacije Jugoslavenske mornarice. Savladana je posljednja neprijateljska grupacija koja je stajala ispred Jugoslavenske mornarice - na području Jadranskog mora nema više neprijateljskih plovnih jedinica. Jedinice Jugoslavenske mornarice zaposjele su zapadnu obalu Istre, od Pule do Tržiča.

Jugoslavenska mornarica je ovim izvršila svoju ratnu historijsku misiju.

TITOVA POHVALA JUGOSLAVENSKOJ MORNARICI

U vrijeme kada se vodila odlučujuća bitka sa neprijateljskom riječkom grupacijom i borba za oslobodenje Pule i Pazina, kada se prodiralo prema zapadnoj obali Istre, a privodila se kraju borba za oslobodenje tršćanskog

⁷⁵⁾ Arhiv VII, k. 36, reg. br. 5-19-1.

područja, iz Beograda je stigla najradosnija vijest među pripadnike Jugoslavenske mornarice. Vrhovni komandant Jugoslavenske armije maršal Josip Broz Tito uputio je 3. maja 1945. pohvalu jedinicama Jugoslavenske mornarice i 4. armije, koja u izvodu glasi:

»Trupe naše mornarice, pošto su izvršile uspješan desant na području Istre, poslije četiri dana ogorčenih borbi slomile su veoma jak otpor neprijatelja i danas, 3. maja 1945. godine, zauzele i oslobodile grad i veliku pomorsku i ratnu luku Pulu uništivši potpuno neprijateljski garnizon...

Za izvođenje ovih sjajnih pobjeda pohvaljujem junačke trupe naše slavne Četvrte armije, i hrabre trupe naše mornarice pod komandom general-majora Josipa Čemija i pukovnika Dragiše Ivanovića...

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede. Neka je slava palim junacima za oslobodenje naše otačbine!

Beograd, 3. maj 1945. godine.

Vrhovni komandant Jugoslavenske armije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito...⁷⁶⁾

MORNARICA ČESTITA MARŠALU TITU ROĐENDAN

Rat je završen. Prestale su oružane borbe na obalama Jadrana. Maršal Tito je poslije obilaska Slovenije, sastanka sa Štabom 4. armije u Postojni, vratio se u Zagreb gdje je 25. maja 1945. dočekao svoj 53. rođendan. Prve štafetne palice je primio u Zagrebu od naroda i omladine Jugoslavije, što je inicirala omladina Kragujevca.

Na zapadnim granicama, osobito oko Trsta, Pule i Tržića, tih dana je »dosta vruće«. Dojučerašnji zapadni saveznici dobili su »zeleno svjetlo« da vatrenim oružjem protiv Titove armije interveniraju »u slučaju provokacije«. Maršal Tito je preko Štaba 4. armije i Štaba Jugoslavenske mornarice uputio svim pripadnicima oružanih snaga »da se izbjegavaju bilo kakve provokacije« sa zapadnim saveznicima. Trebalo je očuvati glavno - tekovine rata i socijalističke revolucije, stvoriti novu Jugoslaviju. To je bilo daleko važnije nego jedan metar zemlje. Pravda će ipak pobijediti, sila će ustuknuti pred historijskom istinom. Tako je bilo i sa našim zapadnim granicama, sa Istrom i Slovenačkim primorjem.

U takvoj situaciji, kada su pripadnici Jugoslavenske mornarice stajali budni i spremni da brane tekovine rata i revolucije, dočekali su 25. maj 1945. godine. Dan prije, 24. maja, Štab Jugoslavenske mornarice, u ime svih pripadnika - boraca i rukovodilaca, uputio je čestitku maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu u povodu njegovog 53. rođendana. Čestitka glasi:

»Vrhovnom komandantu maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu. Naš ljubljani Tito, povodom vašeg rođendana u danima sloma fašizma i oslobodenja Jugoslavije mornari i starješine Jugoslavenske mornarice šalju vam plamene pozdrave. Ispunjeni smo ponosom, pobjedonosnom radošću i energijom a naročito sigurnošću u srećnu budućnost kada na čelu nove slobodne Jugoslavije imamo njenog tvorca narodnog heroja genijalnog Tita.

Sa neizmjenom zahvalnošću zavjetujemo vam da ćemo dati sve od sebe u izgradnji i učvršćenju nove Jugoslavenske mornarice. Titova riječ

76) Josip Broz Tito, Vojna djela, drugo izdanje, Beograd 1978, tom III, str. 33.

MHO. 6 M P I
33 11 11
MHO. 6 M P I
33 11 11
MHO. 6 M P I
33 11 11
K. 23/10

POHVALA Vrhovnog Komandanta
Jedinicama IV armije, VII i IX korpusa i jedinicama Mornarice.

Posle sedmodnevnih ogorčenih borbi sa jakim neprijateljskim snagama, trupe naše IV armije, VII i IX korpusa, pod teškim uslovima planinskog zemljišta, prebile su vrlo jaki, godinama utvrđivani front na bivšoj jugoslovensko-italijanskoj granici od Rijeke de Pesteje na širini oko 60 kilometara, predrle duboko na celo područje naše pokrajine Istre i Slovenskog Primorja i, nadirući neodoljivo na zapad pod berbenom preklapom preko 70 kilometara i predrle u veliku pomorsku luku i grad Trst, gde vode ogorčene ulične borbe.

Istovremene trupe IV armije uz sadejstvo naše mornarice izvršile su desant na istočnu obalu Istre i, počevši su u teškim borbama same se i oslobodile gradeve Labin, Lovranu i Opatiju, predužile su energično nadiranje na zapad.

U ovim borbama oslobodjeno je celo područje naše napadne Istre, osim grada Rijeke, Trsta, Pulje, Pazina i Rovinja, na koje se vode ogorčene borbe.

Razbijen je ceo front neprijateljske odbrane na širini od 125 kilometara, na kojem su se borile jedinice ojačanog nemačkog 97 armijskog korpusa i mnoge druge nemačko-fašističke samostalne formacije.

U rejonu Rijeke opkoljene su 168 i 237 nemačka divizija i u toku su borbe za njihovu potpunu uništenje.

Neprijatelj je pretrpeo ogromne gubitke u ljudstvu i materijalu.

Za izvojevanje ovih pobjeda pohvaljujem jedinice IV armije pod komandom general-lajtnanta Petra Drapšina, general-majora Beže Beževića, general-majora Vlade Segrta, pukovnika Boška Šiljegovića, pukovnika Vukašina Mičunovića, pukovnika Stanka Pazmača, pukovnika Periša Grujića, potpukovnika Bgdana Pecotića, potpukovnika Mate Bilebrka, potpukovnika Ljube Truta, potpukovnika Ilije Kadakovića, potpukovnika Dušana Vlasiavljevića, potpukovnika Mirka Lenca, potpukovnika Petra Sabića, potpukovnika Nikole Grubora, potpukovnika Josipa Skečjića i potpukovnika Dušana Kerača, jedinice VII korpusa pod komandom pukovnika Franca Peglajena i pukovnika Janesa Hribara, jedinice IX korpusa pod komandom pukovnika Viktora Šubeljsa i potpukovnika Jože Berštnera, jedinice mornarice pod komandom general-majora Josipa Černeg i pukovnika Dragiša Ivanovića.

Iskazavam svedu zahvalnost svima heroima i rukovodiocima jedinica, koje su izvojevale ove sjajne pobjede.

Neka je slava palim junacima sa oslobodjenjem naše Otačbine!

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

30 aprila 1945
Beograd

Vrhovni Komandant
Maršal Jugoslavije
Uroš

naš je zakon. Svi mi: mornari na palubi, ložači kod mašina, artiljerci i mornarički pješaci, radnici u brodogradilištu i stariješine znajući da je Mornarica i važna granica, ispunićemo i ispunjavamo Titovu riječ. Kroz Titovu Mornaricu, kao i kroz Titovu armiju, kroz Titovu Jugoslaviju do posljednjeg kutka ori se i kliče - zahvalnost genijalnom Titu!

Za domovinu, za Tita!

Živio nam mnogo godina na ponos nove Jugoslavije, a na strah neprijateljima!

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Komanda Jugoslovenske mornarice...⁷⁷⁾

Početkom juna 1945. Jugoslovenska mornarica imala je, kako je Komanda Jugoslovenske mornarice obavijestila maršala Tita, ukupno 15.879 mornara, boraca i starješina, i to: general-major 1, pukovnika 9, potpukovnika 22, majora 41, kapetana 166, poručnika 212, potporučnika 226, zastavnika 114, starijih vodnika 516, vodnika 578, mladih vodnika 427, desetara 144, boraca 12.563, činovnika građanske struke 459 i političkih rukovodilaca bez ranga 401.⁷⁸⁾

Ratna šteta Mornarice iznosi oko 10 milijardi predratnih dinara - javila je Komanda Jugoslovenske mornarice maršalu Titu u Beograd, 15. juna 1945. godine.⁷⁹⁾*

⁷⁷⁾ Arhiv VII, k. 2077, reg. br. 5-1.
⁷⁸⁾ Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.
⁷⁹⁾ Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.

Mornarica u strategijskom razvoju narodno oslobodilačkog rata

Bogdan Pecotić *admiraP*

UČINILO SE IZNAD MOGUĆEG

Ko sutra bude želio da iz obilja sačuvane arhivske građe prosuđuje tome što je naša mornarica značila za uspješan razvoj narodnooslobodilačke borbe, posebno u obalskom pojasu, i koliki je njen stvarni doprinos u izvojevanju konačne pobjede, njemu će se neminovno nametnuti pitanje: »Kako je uopće bilo moguće uraditi sve ono što je naša mornarica na tom planu učinila sa onako slabim i neadekvatnim sredstvima?»

Čime je zapravo ona tada raspolagala? Iz početka ničim, zatim se do mogla nekoliko malih, veoma sporih i neuslovnih ribarskih čamaca - leuta i sa njima »ratovala« sve do kapitulacije Italije. Tek kapitulacijom Italije u sastav naše mornarice ulazi veći broj brodova. To su, međutim, opet mahom spori, drveni, pretežno dotrajali ribarski brodovi i motorni jedrenjaci koji se istina zatim ubrzano opravljaju, naoružavaju i organiziraju u flotile sastavljene od naoružanih i transportnih brodova što djeluju uzduž čitave naše obale a kasnije i preko Jadrana.

Neprijatelj, međutim, za svo vrijeme rata raspolaže ne samo suvremenim ratnim brodovima nego i avijacijom, obalskom artiljerijom, što se oslanjaju na jake i gusto raspoređene vojne i policijske garnizone na otocima i uzduž obale. Talijani su naime pored njihovih snaga, nakon kapitulacije i razbijanja stare Jugoslavije, zaplijenili gotovo sve jedinice Ratne mornarice, obalske odbrane kao i sve trgovačke i ribarske brodove stare Jugoslavije. Talijanska vojska je odmah jakim snagama zaposjela svu našu obalu i otoke, najveći dio toga je anektirala »definitivno prikućila materijem«, pretvorivši tako svo Jadransko more u svoj neprikosnoveni posjed, na kojemu svi brodovi moraju vijati samo njihovu zastavu i strogo se pridržavati režima kretanja koje oni propisuju. Brodovima i čamcima koji nisu plovili u njihovoj službi plovidba je strogo ograničena i morali su se vezivati samo u onim lukama u kojima su se nalazile njihove vojne ili karabinjerske jedinice te su bivale stavljene pod njihovu kontrolu.

Pak ipak, jedinice naše mornarice su, rukovodene i oslonjene na dobro organiziranu mrežu organizacija KPJ na obali i otocima i uz svestranu podršku naroda, uspjevale da u svim etapama razvoja narodnooslobodilačkog rata i revolucije iznalaze sredstva i oblike djelovanja što su

¹⁾ Diskusija za okruglim stolom »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Potpukovnik, komandant 20. divizije 4. armije.

omogućili integraciju i ovog specifičnog prostora u osnovne strategijske tokove narodnooslobodilačkog rata, dajući pri tome svoj značajan doprinos.

Prvi i osnovni strategijski cilj što ga je Politbiro CK KPJ sa drugom Titom na čelu na samom početku ustanka naznačio svim rukovodstvima KPJ, pa i na Jadranskoj obali, odražavao je zahtjev da se narodnooslobodilačkim pokretom obuhvati sav jugoslavenski etnički prostor, te da se od dobrovoljaca posvuda organizuju partizanske jedinice i njihove borbene aktivnosti usmjere prvenstveno na ometanje i uništavanje neprijateljskog saobraćaja. Prvenstveni problem koji se u vezi s tim pojavio na Primorju bilo je pitanje kako naše otoke povezati sa susjednim kopnom i kako njihovo stanovništvo (od oko 180.000) uključiti u tokove narodnooslobodilačkog pokreta i kako ih na najprikladniji način aktivirati u borbi. Problem integracije i interakcije tih dviju specifičnih sredina - obale i otoka - u borbi protiv okupatora mogao se rješavati samo preko mora, samo pomoću brodova uz primjenu visokog stepena dovitljivosti, kreativnosti i hrabrosti.

Ali odakle brodovi i ostala neophodna sredstva? Drug Tito je na to pitanje dao sasvim koncizan ali i potpun odgovor u svom članku povodom Dana rađanja naše ratne mornarice: »Način kako smo mi pristupili stvaranju partizanskih pomorskih odreda bio je potpuno sličan stvaranju kopnenih partizanskih snaga. Ni iz čega, nije bilo ni brodova, ni oružja, ni arsenala, ni škola za pomorske kadrove, bili su samo ljudi u Dalmaciji, koji su bili spremni da se bore na moru protiv okupatora bilo čime i bilo na čemu.«³

Zahvaljujući upravo takvim ljudima, od kojih su mnogi od njih od ranije bili aktivisti Komunističke partije i SKOJ-a i uključeni lokalna partijska rukovodstva, rješenja za ostvarivanje tog prioritetnog strategijskog cilja i na ovom specifičnom prostoru su potražena i postupno uspješno ostvarivana. Najprije su uspostavljene veze između partijskih rukovodstava na obali sa onima na otocima preko brodova što su mogli da legalno saobraćaju. Preko tih veza dostavljane su informacije i uputstva za rad, prebacivani aktivisti a zatim i dobrovoljci sa otoka u prve partizanske jedinice na kopno. Kad je režim plovidbe pooštren i kontrola na brodovima onemogućavala takav rad, pristupilo se organizaciji ilegalnih veza sa otetim ribarskim čamcima sa kojima je preko organiziranih punktova na kopnu prebačen veliki broj dobrovoljaca. Ti ribarski leuti ubrzo su postali i naši

Admiral Bogdan Pecotić, govori sa okruglim stolom

³> Tito u RM - izdanje VPO, Split 1977. godine.

»jurišni čamci« bez obzira na njihovu sporost - od 4 do 6 čvorova i slabu drvenu konstrukciju. Naoružani puškama, kasnije mitraljezom i protutenkovskim topom sa zaklonima napravljenim od vreća punih pijeska oni su plijenili i potapali neprijateljske brodove i na taj način ugrožavali okupatorski saobraćaj naročito u Makarskom primorju, kolijevci naše partizanske mornarice.

Djelujući tako, već do kapitulacije Italije ostvareni su značajni uspjesi. Sa otoka je prebačeno nekoliko hiljada dobrovoljaca u prve dalmatinske i proleterske brigade na kopno; na svim većim otocima i poluotoku Pelješcu organizirane su i djelovale partizanske čete - odredi; »zaplijenjeno ili potopljeno je 37 neprijateljskih brodova, a napadnuto i oštećeno 58«⁴⁾ izvađen je iz mora veliki broj morskih mina i poremećen je neprijateljski saobraćaj.

Iako sve to skupa nije za neprijatelje predstavljalo osobitu materijalnu štetu, posljedice toga ipak su bile veoma značajne i po njega i po nas. Neprijatelj je bio natjeran da svoj saobraćaj između Splita, Metkovića i srednjodalmatinskih otoka ograniči samo na dan, na nekim odsjecima da plovi samo tri dana sedmično i to u konvojima uz naoružanu pratnju. Time je efekat njegovih transportnih kapaciteta uz našu obalu bio smanjen za oko 50%. Osim toga, on je zbog toga bio prinuđen na česte »operacije čišćenja« pojedinih otoka i djelova obale što je razvlačilo i angažiralo znatno njegove snage i redovito zbog neuspjeha demoraliziralo njihovu vojsku, koja je bila indoktrinirana u to da su oni ovdje došli kao oslobodioci obale i otoka koji su dio Italije. Za nas pak, postignuti uspjesi sa onako skromnim sredstvima u periodu do kapitulacije Italije svjedoče o uspješnom ostvarenju glavnog strategijskog cilja u toj etapi razvoja narodnooslobodilačke borbe na ovom specifičnom prostoru. Svi naši otoci zahvaćeni su snažnim valom narodnooslobodilačkog pokreta, na njima se organizirala borba protiv okupatora a prekomorskim vezama čvrsto su integrisani u opće tokove borbe naroda Jugoslavije.

Povezujući tako, preko mora, borbu na otocima sa onom što se vodila na obali i obrnuto, mi smo ne samo odoljevali svirepoj taktici okupatora nego i nezadrživo jačali i rasli, stvarajući uvijek nove jedinice, usavršavajući organizaciju i forme djelovanja i rukovođenja, što je kasnije omogućilo prihvatanje bujice narodnog ustanka u danima sloma fašističke Italije, nastavljanje ogorčene borbe s njemačkim snagama i uspostavljanje preko mora i na moru »savezničkih« veza sa našim zapadnim saveznicima.

Kapitulacijom Italije na Jadranu a posebno na našoj obali situacija se bitno mijenja.

PREKRETNICA DOGAĐAJA NA JADRANU

Kapitulacijom Italije na Jadranu a posebno na našoj obali situacija se bitno mijenja. Angloamerička vojska se iskrcala na Siciliju te brzo prelazi na Apeninski poluotok potiskujući Nijemce prema sjeveru. Iz propasti talijanske vojske na našoj obali izbila je prava eksplozija sveopćeg narodnog ustanka. Od zarobljenog naoružanja, od mase dobrovoljaca stvaraju se na obali i otocima nove brigade, odredi i divizije. Ubrzo zatim formiran je 8.

⁴⁾ J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, Beograd, 1972.

korpus i jedinstvena komanda Mornarice NOVJ. U njen sastav ulaze ne samo zaplijenjeni brodovi i naoružanje okupatora nego i veliki broj brodova našeg stanovništva čiji se vlasnici dobrovoljno prijavljuju našim komandama. Od toga u relativno kratkom vremenu naša »Mornarica je uspjela da opremi i naoruža 16 brodova - kočara i motornih jedrenjaka i 58 patrolnih čamaca. Pored toga, ona raspolaže sa 42 transportna broda među kojima i nekoliko parobroda, koji su kasnije saobraćali između Visa i talijanske obale, te 172 motorna jedrenjaka i leuta što su saobraćali između Visa i naše obale.«⁵⁾

U međuvremenu Nijemci se forsirano probijaju sa svojim motomehanizovanim jedinicama ka našoj obali sa ciljem da razoružaju italijansku vojsku, razbiju naše novostvorene i postojeće partizanske jedinice, te da zatim čvrsto posjednu obalu i otoke i na njima organizuju pouzdanu odbranu od mogućeg savezničkog iskrcavanja. Sudar između naših i njihovih ciljeva na obali i otocima bio je neminovan i on se brzo pretvorio u krvave bojeve duž čitave naše obale i zatim se postupno prenio na otoke. Do kraja 1943. godine Nijemci su, nakon teških i upornih borbi, uspjeli da potisnu glavninu naših jedinica sa obale. Samo se 26. dalmatinska divizija orijentirala na odbranu srednjedalmatinskog primorja i njegovih otoka. Poslije našeg neuspjeha na Pelješcu, zatim na Makarskom primorju, i najzad na Korčuli da zaustavimo njemačko nadiranje koncem decembra 1943. godine, ona se skupa sa glavinom Mornarice povukla na otok Vis sa zadatkom da ga odlučno brani.

U borbama što su se puna tri mjeseca vodile sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama duž obale i na otocima u kojima su Nijemci izgubili mnogo svojih vojnika a i dragocjeno vrijeme, brodovi naše mornarice odigrali su značajnu ulogu omogućavajući uspješne prekomorske manevre naših brigada i najzad njihovo izvlačenje iz borbe. Bez njih naše bi jedinice na Pelješcu, Korčuli i nekim drugim otocima doživjele pravu katastrofu i ne bi uspjele da se konačno povuku na Vis i na njemu opstanu, a kamoli da ga brane i kasnije sa njega predu u protivofanzivu.

Drugi veliki uspjeh naše mornarice u tom vremenu je prodor naših brodova sa vojnopoličkim predstavnicima preko Jadrana na talijansku obalu, nakon čega je uslijedilo naše postepeno političko prodiranje. Pošto su naši saveznici, zahvaljujući dotadašnjim ukupnim uspjesima narodnooslobodilačke borbe, na Teheranskoj konferenciji već bili donijeli odluku o pružanju svestrane pomoći partizanima Jugoslavije s Titom na čelu, u stvari brodovi naše mornarice takvoj pomoći išli su na taj način u susret. Zahvaljujući tome, na oslobođenom dijelu talijanske obale ubrzo je uspostavljena baza naše mornarice preko koje je obavljen golemi posao od velikog strategijskog značaja. »Od sredine oktobra 1943. godine, kada je počeo transport savezničke pomoći morem, pa do kraja maja 1945. godine, prevezeno je sa talijanske na jugoslovensku obalu 61.802 tone tereta. Od te količine brodovi Mornarice NOVJ prevezli su 45.754, a brodovi saveznika 16.047 tona... Pomenutim ciframa treba pribrojiti 16.000 ranjenika i 35.000 izbjeglica prebačenih u Italiju, oko 100.000 vojnika i nekoliko stotina hiljada putnika prevezenih morem s jednog na drugi dio obalskog područja.«⁶⁾

¹ OH⁵¹ J Vasiljević, Mornarica NOVJ, Beograd 1972.
² ZU6) J Vasiljević, Mornarica NOVJ, Beograd, 1972.

Od proljeća pa do decembra 1944. godine, tj. do konačnog oslobođenja Dalmacije uključujući i sve njene otoke, izuzev Paga, Mornarica je omogućavala vanredno uspješne ofanzivne operacije 26. dalmatinske divizije, prevozeći i podržavajući njene jedinice na mjesta i u vrijeme kad je Štab divizije i Mornarice ocijenio da je najpogodnije za napad, odnosno za povlačenje. Neprijatelj je na taj način uvijek bivao iznenađen a uspjeh bi bio neizostavan. Osiguravajući slobodu manevara jedinica 26. divizije i njihovo uredno snabdijevanje za vrijeme borbe kao i njihovu evakuaciju poslije borbe, brodovi naše ratne mornarice su za svo vrijeme oslobađanja Dalmacije umnogostručavali borbene mogućnosti ove divizije. Oni su u stvari djelovali kao neophodan preduslov i podrška za uspješne desantne napade na Mljet i Korčulu, zatim Hvar, Brač, Šoltu, za njihovo konačno oslobođenje kao i oslobođenje Pelješca, zatim za legendarnu pobjedu kod Vukovog klanca, iskrčavanje i pobjede na kopnu do uključno velikih pobjeda u Kninu a zatim i u Mostaru. Bez brodova Mornarice, pa i onakvih kakvi su bili, to ni izdaleka ne bi išlo.

VELIKA POBJEDA U ZAVRŠNOJ OFENZIVI

Svojom ulogom i načinom djelovanja u borbama za oslobođenje Dalmacije, uz istovremeno dovoženje iz Italije neophodne hrane, goriva i druge opreme, nužne za borbenu djelatnost naših jedinica, te njihovog rastećivanja od velikog broja ranjenika, evakuacijom za Vis odnosno Italiju, kao i organiziranu odbranu od prodora jedinica Njemačke ratne mornarice iz sjevernog Jadrana u oslobođena područja, štabovi 8. korpusa i Mornarice su sticali dragocjena iskustva i akumulirali snagu za njihovu uspješnu saradnju u predstojećim borbama i za svrsishodno uključivanje mornaričkih jedinica u ofanzivu 4. armije.

Zadatak Mornarice i način kako ga je ona ostvarivala sadejstvujući 4. armiji od početka njene ofanzive iz istočne Like pa sve do Trsta, može da se tretira kao tipičan i vrlo poučan primjer djelovanja Mornarice u podršci primorskog krila armije, tim prije što se na armijskom krilu nalazilo nekoliko veoma utvrđenih i dobro posjednutih otoka pripremljenih za dugotrajnu odbranu (Pag, Rag, Krk, Cres i Lošinj).

U završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje 4. armiji bio je postavljen veoma složen i odgovoran zadatak, od velikog vojnog i političkog značaja, a to je: da uz podršku mornarice i avijacije razbije neprijatelja na dijelu fronta između r. Une i Jadranskog mora, a zatim energično nadire prema sjeverozapadu i čim prije oslobodi Istru i Slovenačko primorje te izbije na r. Soču a zatim dijelom snaga produži prema Koruškoj. Uspješnim izvršavanjem tako postavljenog zadatka 4. armija je mogla na najbolje mogući način da pridonese ostvarivanju jedinstvene strategijske zamisli našeg vrhovnog komandanta, druga Tita, a to je: da se u završnoj ofanzivi oslobodi sav jugoslavenski etnički prostor te okruže, prinude na kapitulaciju ili unište sve okupatorske i kvislinske snage što se na njemu zateknu. Za uspješno ostvarivanje tako postavljenog zadatka, pored energičnog razbijanja i uništavanja neprijateljskih snaga, vrijeme je očevidno predstavljalo presudan faktor. Samo blagovremenim oslobađanjem čitavog tog prostora i izbijanja naših snaga na r. Soču prije dolaska snaga naših saveznika zadatak je mogao u potpunosti biti ostvaren. Dalek i težak je, međutim bio put od Dalmacije i istočne like do Trsta i r. Soče. Prije svega

zato što je ukupan broj neprijateljskih vojnika, koje je trebalo savladati, na dubini tog zadatka bio dva puta veći od njenih ukupnih snaga (135.000 prema 70.000) i što se neprijatelj, grupno organizirajući i dobro posjevši sav taj prostor, odlučio na upornu odbranu. Pored toga, do r. Soče trebalo je savladati veliki i ispresjecani, teško prohodni, teren sa veoma lošim komunikacijama. Uz to uz obalu se nalazio i niz otoka koje su Nijemci solidno utvrdili, zaposjeli i pripremili za dugotrajnu odbranu. Ne treba smetnuti s uma i to da je 4. armija zbog prirode i značaja svog zadatka morala »žuriti« ostavljajući tako nedovoljno zaštićene svoje bokove i pozadinu. Očito je trebalo velike napore, maksimum kolektivne hrabrosti i mudrosti kao i uzajamnog razumijevanja i ispomaganja da bi se sve te prepreke, što brže i što uspješnije, savladale te na taj način blagovremeno ostvario konačan cilj.

Postupajući upravo tako, od samog početka ofanzive 4. armije, naše su jedinice nizale uspjeh za uspjehom. Za nepuni mjesec dana, one su, vješto primjenjujući kombinaciju snažnih koncentričkih udara sa fronta i aktivnog djelovanja jedinica u dubini neprijateljskog rasporeda, uspjele da do nogu potuku 15. njemački korpus u čijem su sastavu bile 10. i 11. ustaško-domobranska divizija i niz drugih manjih jedinica te da, uz punu podršku naroda, oslobode Liku, Gorski Kotar i Hrvatsko primorje sa svim njegovim otocima, a zatim da već 1. maja oslobode Trst, Slovenačko primorje i da izbiju na r. Soču, te na taj način dovedu 97. njemački korpus, koji se uporno branio kod Rijeke na staroj italijansko-jugoslovenskoj granici, u bezizlazan položaj i prisile na kapitulaciju.

Uloga naše mornarice u tim složenim i veoma dinamičnim borbenim dejstvima bila je značajna i veoma interesantna. Ona je prije svega, brinula, organizirala i morem vršila dotur materijalnih potreba za sve jedinice na prostoru izvođenja operacije, težeći uvijek da mjesta istovara na obali budu što bliže mjestima upotrebe. Kako se pomjerao front, tako su se premještala i iskrena mjesta na obali skraćujući i izbjegavajući dugačke i porušene kopnene komunikacije. Treba pri tome imati u vidu da se radilo 0 prilično velikim količinama materijala: hrane, goriva, municije, odjeće i obuće itd., od 500 do 800 tona dnevno. Na istim iskrenim mjestima preuzimali su se ranjenici i bolesnici i zatim prevozili u dublju pozadinu, čime su se jedinice oslobadale veoma velikog tereta. Nema sumnje u to da je to znatno pridonosilo efikasnosti borbenih dejstava naših jedinica i narastanju tempa nastupanja 4. armije u cjelini. Drugi važan zadatak jedinica naše mornarice bio je prevoženje, osiguranje i učešće u zauzimanju otoka sa transportnim i naoružanim brodovima kao i bataljonima mornaričke pješadije. Zahvaljujući sinhroniziranom planiranju, dobro izabranim mjestima i vremenu iskrcavanja, usklađenom sadejstvu sa jedinicama 9. a zatim i 26. divizije, neprijatelj je brzo savladan na Pagu, Rabu, Krku i nazad na Cresu i Lošinju uz velike njegove ljudske i materijalne gubitke. Interesantno je kod toga istaknuti da je sve te otoke neprijatelj naoružao, utvrdio i pripremio za dugotrajnu odbranu od napada sa otvorenog mora, a naše su ih jedinice napadale i zauzimale sa strane kopna. Važan zadatak Mornarice u ofanzivi 4. armije bio je i zaštita boka i pozadine njenog primorskog krila od eventualnih napada njemačkih snaga. Imajući isturene obavještajne i izviđačke punktove na svim otocima ispred fronta armije, Mornarica je mogla da na vrijeme otkrije koncentraciju i pokrete neprijateljskih brodova i da im zatim suprotstavi svoje naoružane brodove te ih

zaustavi, ili bar osigura neophodno vrijeme za protivakciju naših jačih snaga.⁷¹ Najzad, mornaričke jedinice, prvenstveno Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pješadije zaslužni su za uspješno prebacivanje 9. dalmatinske divizije sa Cresa na teritoriju Istre, koja je zatim nastavila svoj pobjedonosni put prema Trstu gdje se već u noći 1/2. maja sastala sa 20. dalmatinskom divizijom i na taj način znatno doprinijela oslobodenju tog velikog saobraćajnog industrijskog centra, krupnog njemačkog garnizona. Poslije iskrcavanja na Istru bataljoni mornaričke pješadije su na putu za Pulu oslobodili veliki dio Istre i konačno poslije ogorčenih borbi prisilile jaki njemački pulski garnizon na predaju. Ni tu se nisu zaustavili brodovi naše ratne mornarice. Oni su se kroz gusta minska polja probijali dalje prema Trstu, i već 5. maja oko 15.00 sati u Trst je uplovio PC-8, a za njim sutradan još 5 naoružanih brodova i patrolnih čamaca Kvarnerskog pomorskog sastava od kojih su dva odmah produžila za Gradež.

Smatram potrebnim da na kraju, bar sasvim ukratko, pomenem još dvije značajne djelatnosti naše mornarice u toku narodnooslobodilačkog rata. *Prva* se odnosi na jadranski prostor, a sastoji se u njenom doprinosu u onemogućavanju naših zapadnih saveznika, da uz pružanje pomoći i podrške našoj borbi, ujedno ne izgrade svoju poziciju i uporišta za ostvarivanje njihovih političkih ciljeva na ovom prostoru. *Druga* se odnosi na njenu korisnu djelatnost na rijeci Savi i Dunavu posebno u završnim operacijama, kako u prebacivanju vojske i ratne tehnike preko tih rijeka, tako i u snabdijevanju Beograda i vojske. To su međutim posebne teme koje zaslužuju zasebnu detaljniju obradu.

I da zaključim: osnovna pouka i poruka što proizlazi iz uloge što je naša mornarica odigrala u narodnooslobodilačkom ratu svodi se na to da, naša zemlja, koja je sa gotovo trećinom svojih granica preko mora otvorena prema ostalom svijetu i koja ima tako razvedenu obalu, mora radi svoje sigurnosti i uspješne odbrane u sastavu svojih oružanih snaga stalno razvijati i usavršavati ratnu mornaricu koja će odgovarati našim mogućnostima i našim potrebama na ovakvom specifičnom pomorskom vojištu i koja će, osloncem na narod što živi na otocima i obali i njegovo pomorstvo u cjelini, znati i moći iskoristiti sve prednosti na koje upućuje koncepcija općenarodne odbrane i društvene samozaštite u konkretnim uslovima geopolitičke pozicije naše zemlje i posebno specifičnog sklopa i položaja naše obale.

⁷¹ Zaplijenjeno je ili potopljeno 52 a oštećeno je 65 njemačkih brodova u tom periodu.

Neka operativna iskustva u daljem razvoju ratne mornarice^{II}

Tihomir Vilović, *admiraP*

Moram odmah naglasiti da, iako sam učesnik narodnooslobodilačkog rata na moru, sticajem okolnosti nisam učestvovao u završnim operacijama Jugoslovenske mornarice, jer sam se u to vrijeme nalazio na školovanju u Sovjetskom Savezu. Zbog toga, ono o čemu želim da kažem nekoliko riječi nije plod ličnog ratnog iskustva, već rezultat izučavanja iskustava naše ratne mornarice u NOR-u, te primjene i provjere tih iskustava u praksi njenog poslijeratnog razvoja.

Mislim da ću time doprinijeti jednom od ciljeva koji su postavljeni pred ovaj »okrugli stol«.

Moram reći da su iskustva o kojima ću govoriti prilagođena novim tehnološkim uslovima i stepenu razvoja naših doktrinarnih gledišta. Prostim poređenjem bilo bi ih, možda, teže prepoznati, međutim, njihova suština proizlazi u cjelini iz ratne prakse i organizovanja naših snaga u završnim operacijama, jer je već u završnim operacijama Jugoslovenska mornarica bila konstituisana kao poseban vid oružanih snaga. Odgovarala je operativno za cjelokupnost jadranskog prostora, otoka i obale i imala je već takav organizacioni oblik koji, u suštini, i danas predstavlja organizacionu osnovu odbrane na jadranskom pomorskom vojištu.

Narodnooslobodilački rat na Jadranu nedvosmisleno je pokazao i potvrdio strategijsko-operativnu nedjeljivost jadranskog pomorskog vojišta, što istovremeno znači da cjelokupnim dejstvima snaga na tom vojištu mora da rukovodi i komanduje jedna komanda. To je uslovljeno specifičnostima koje pruža more kada je riječ o manevru operativnih grupacija, izboru i promjeni težišta dejstava i zahtjevu organizovanja sistema odbrane koji omogućuje brz manevar i brzu promjenu težišta. To je moguće uspješno izvoditi samo ako ukupnim snagama odbrane rukovodi i komanduje jedna komanda. Borbeni sistemi u okviru pomorskog vojišta moraju biti jedinstveni, jer se samo takvi mogu uspješno i racionalno koristiti u manevru na cjelokupnom vojištu i racionalno razvijati. Mislim da smo raščistili dileme o tome i postigli jedinstvo gledišta.

Iskustva rata na moru, kao i ona iskustva do kojih se došlo na jedinim vježbama poslije drugog svjetskog rata, a cilj im je bio napad na obalu, ukazuju na to da se napad sa mora ostvaruje upotrebom kombinovanih mornaričkih, vazduhoplovnih i snaga kopnene vojske, što znači da se borba za obalno more, otoke i obalu vodi jednovremeno na moru,

Saopštenje podnijeto za okruglim stolom »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobodjenje Jugoslavije«.
=> Ratni komandanti NB-3 »Jadran«.

kopnu i u vazduhu. Zbog toga se snagama napadača moraju jednovremeno suprotstaviti adekvatne organizovane i obučene snage branioca u sva tri ambijenta borbe: na moru, na kopnu i u vazduhu. Ta činjenica zahtijeva blagovremeno organizovanje snaga, pripremu i obučenosu za usklađeno dejstvo i međusobno tijesno sadejstvo u slamanju agresorovog napada. Svaki pokušaj da se ta usklađenost i sadejstvo postignu početkom agresije bi

Admiral Tihomir Vilović,
govori za okultu: stolom

kasnio. Otuda smo i mi na jadranskom pomorskom vojištu organizovali odbranu tako da su u njoj zastupljene jedinice sva tri vida, koje oprema, priprema i kojima rukovodi jedinstvena komanda. One su osposobljene da, u sadejstvu snagama teritorijalne odbrane i uz tijesnu saradnju sa civilnim sektorom, pruže jedinstven otpor agresoru i lome njegove snage na svakom mjestu i u svako vrijeme.

Samo se po sebi razumije da komande koje rukovode integralnim snagama na strategijsko-operativnom ili na operativno-taktičkom nivou, također, moraju biti integralne i osposobljene za uspješno rukovođenje i komandovanje jedinicama sva tri vida. Stoga u našoj praksi treba nešto povoljnije riješavati vazduhoplovnu komponentu i još efikasnije je ugraditi u sistem odbrane.

Iskustvo NOR-a na jadranskom pomorskom vojištu pokazalo

stvenog komandovanja na strategijsko-operativnom nivou, zbog velike izduženosti jadranske obale i njene ispresjecanosti, neophodno obezbijediti izvjesnu autonomnost komandovanja na operativno-taktičkom nivou, u određenim zonama koje predstavljaju operativne cjeline. U toku NOR-a organizacija rukovođenja i komandovanja na tom nivou bila je veoma elastična i prilagođavala se zahtjevima situacije. U završnim operacijama, kad je vođenje borbenih dejstava već poprimilo visok stepen operativne organizovanosti, ukazala se potreba podjele jadranskog prostora na tri operativne zone - zonu sjevernog, srednjeg i južnog Jadrana. Ta podjela, kao veoma logična, zadržala se do danas i ima svoje puno historijsko opravdanje.

Neke varijante ratne situacije mogu zahtijevati i viši stepen autonomnosti komandi tih zona i njihovu osposobljenost za samostalno izvođenje operacija taktičko-operativnog karaktera, posebno na krilima vojišta. To se mora imati u vidu pri rješavanju formacijskih pitanja tih komandi, te pri dodjeli odgovarajućih snaga.

Pouke rata na moru potvrdile su neophodnost raspolaganja snažnom grupacijom pomorskih snaga, s kojom je moguće voditi najteže borbe. U

je da je, pored potreba jedin-

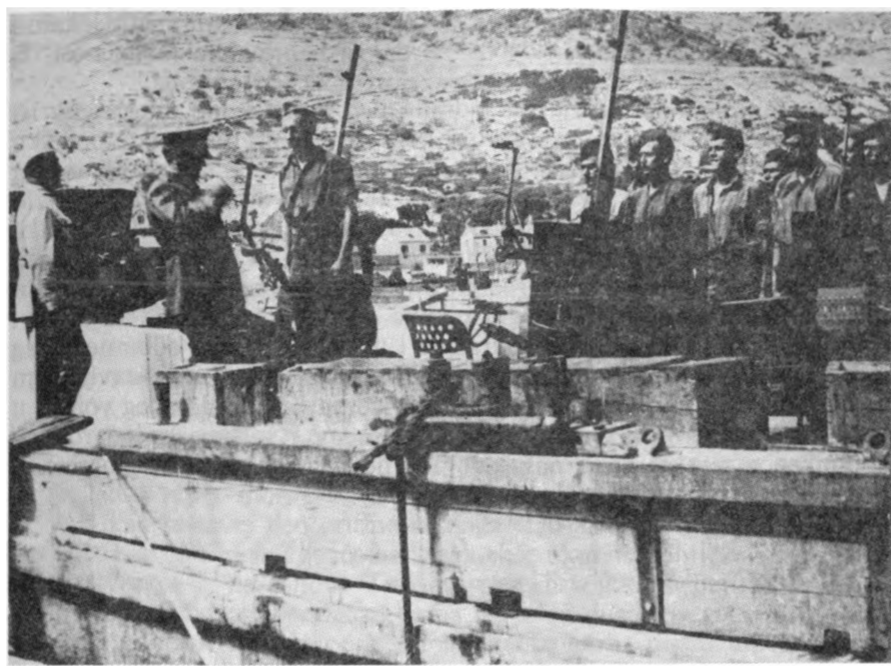
poslijeratnim godinama učinjeno je dosta na tome i danas raspoložemo respektivnim flotnim snagama, sposobnim za brz manevar i nanošenje snažnog vatrenog udara površinskim i podvodnim snagama, samostalno i u sadejstvu sa raketno-artiljerijskim jedinicama, jedinicama obalske odbrane i avijacijom. To iskustvo ima trajan značaj i ono će se i nadalje primjenjivati, ovisno o razvoju borbenih i udarnih sistema i općeg odnosa snaga na vojištu.

Narodnooslobodilački rat na Jadranu pružio je i izvjesna iskustva o dejstvu naših prvih vazduhoplovnih jedinica i njihovom sadejstvu sa snagama jugoslovenske mornarice. To iskustvo, te pouke iz vježbi u poslijeratnom razvoju, nedvojbeno pokazuju da je za dejstvo na moru i priobalnom pojasu neophodno raspolagati posebno obučenom i opremljenom avijacijom, koja može uspješno sadejstvovati sa flotnim snagama i jedinicama obalske odbrane, u uslovima intenzivnog protivdejstva neprijateljeve avijacije i protivvazdušne odbrane. To iskustvo, također, ima trajan značaj i danas se primjenjuje prema mogućnostima naše avijacije, posebno helikopterskih jedinica. Savremeni razvoj vazduhoplovnih snaga potencijalnih agresora i njihovog sistema PVO zahtijeva da se tom pitanju u perspektivnim planovima razvoja pokloni posebna pažnja i da se traže efikasnija rješenja.

Iskustvo iz rata pokazalo je, također, značaj raspolaganja uređenom teritorijom radi uspješnog obezbjeđenja dejstava snaga Ratne mornarice i obalske odbrane. To iskustvo izučavano je tokom poslijeratnog perioda i ono je našlo odraza pri određivanju zona odgovornosti vojnopomorskih komandi na vojištu i njihovih zadataka. Rješenja koja su se primjenjivala u različitim periodima bila su različita i zavisila su od konkretne situacije. Međutim, uvijek se suština rješenja odnosila na to da snage koje dejstvuju u priobalnom pojasu i obalnom moru moraju imati siguran oslonac na obali i otocima. Komanda jadranskog pomorskog vojišta odgovara danas za odbranu teritorije na kojoj je rasprostrta operacijska osnovica njenih snaga i za odbranu pravaca koji sa mora izvode u dubinu obalnog pojasa do grebena planinskih masiva u zaobalju. Na toj teritoriji raspoređeni su elementi infrastrukture snaga odbrane i odgovarajuće jedinice ratne mornarice, KOV-a, Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane koje učestvuju u obalskoj odbrani i logički predstavljaju jedinstvenu cjelinu, što je sa stanovišta ekonomičnosti sistema posebno značajno.

Za uspješno komandovanje i rukovođenje integralnim snagama odbrane na izduženom i ispresijecanom jadranskom pomorskom prostoru, veoma je važan sistem veza i prenosa informacija. Tom problemu pridavao se poseban značaj od samog početka borbi na Jadranu: od kurirskih i signalnih veza postepeno se prelazilo na radio-telegrafske i druge veze i stvarali su se povoljni uslovi za komandovanje. U poslijeratnom razvoju ovom problemu pridavan je izuzetan značaj i poduzimane su mjere da se obezbijede efikasnost i neprekidnost komandovanja snagama u svim uslovima borbenih dejstava. Izgrađen je i odgovarajući sistem fortificiranih komandnih mesta i centara veze, a dovršava se i savremeni komandno-informacioni sistem koji će unijeti bitne promjene u proces prikupljanja i automatske obrade podataka, neophodnih komandama za donošenje

Komandant NB-3 »Jadran« Tihomir Vilović, predaje raport Vrhovnom komandantu maršalu Josipu Brozu Titu

brzih i kvalitetnih taktičkih i operativnih odluka, što će znatno povećati i mogućnosti cjelishodne upotrebe snaga.

Iskustvo rata na moru je potvrdilo da je u našim planovima čovjek bio i ostao presudan faktor u svim uslovima, faktor koji dominantno utiče na ishod borbe i postizanje pobjede. Čovjeku - borcu i starješini - naša doktrina i ubuduće mora davati prioritetan značaj, ne samo verbalnim isticanjem njegove uloge već i konkretizacijom mjera, postupaka i rješenja koji će garantovati izgradnju borca i starješine - čvrstog morala, bezgranično odanog Titovom revolucionarnom djelu, hrabrog, smjelog i inicijativnog, sposobnog da se snalazi u svim uslovima borbe i nameće neprijatelju svoju volju i postupke. Naši mladi kadrovi moraju se napajati i vaspitavati iskustvom ratnih generacija Titovih mornara.

Potvrđen je, također, i značaj materijalno-tehničkog faktora, kao veoma bitnog za vođenje operacija i ishod borbi. Materijalno-tehnički faktor direktno utiče i na moral boraca i starješina. Naš narodnooslobodilački rat puno je dragocjenih potvrda da se i u uslovima izuzetno nepovoljnog odnosa materijalno-tehničkog faktora neprijatelj može tući uspješno. Tu postavku i primjere moramo pažljivo izučavati i na odgovarajući način primjenjivati u savremenim uslovima. Moramo biti svjesni da se po savremenosti tehnoloških rješenja ni danas nećemo moći takmičiti sa snagama potencijalnih agresora. One će tu uvijek biti u prednosti, ali to ne znači da će imati apsolutnu prednost u određenim prostornim i vremenskim uslovima. Značajkim korištenjem raspoloživih snaga, tehnike i naoružanja u specifičnim uslovima prostora, kao što je naše pomorsko vojište, u odre-

denom vremenu, uvijek ćemo moći da obezbijedimo neophodnu lokalnu prevlast za vrijeme trajanja zadatka, ne dajući neprijatelju mogućnost da za to vrijeme njegova tehnička superiornost dode do izražaja.

Narodnooslobodilački rat na Jadranu dao je još jedno dragocjeno iskustvo da je nepobjediva ona armija koja se oslanja na široku podršku vlastitog naroda. Jugoslavenska ratna mornarica nikla je iz naroda, radala se i stasala u njegovim njedrima, zajedno sa njime dijelila je dobro i zlo - i veselje i tugu, zajedno sa narodom izvojevala je pobjedu. Od završetka rata do danas Jugoslavenska ratna mornarica uspješno je nastavila da gaji i održava najtješnju vezu sa narodom otočnog i priobalnog dijela, da mu pruža pomoć u rješavanju mnogih pitanja od vitalnog značaja za život i razvoj, da zajedno sa narodom izgrađuje i učvršćuje sistem odbrane našeg mora i obale. Zato danas s pravom možemo reći da je uspostavljanjem sistema općenarodne odbrane na prostoru jadranskog pomorskog vojišta u punoj mjeri realizovana Titova zamisao pripreme i vođenja općenarodnog odbrambenog rata, te da je naša odbrana nesavladiva za svakog agresora, pa ma kakvom silom raspolagao.

Razvoj Jugoslovenske mornarice, doktrina njene upotrebe"

Sveto Letica, *viceadmiraP*

JUGO SLOVENSKA MORNARICA VID JUGOSLOVENSKE ARMIIJE

Naša ratna mornarica stvorena je u narodnooslobodilačkom ratu kao sastavni deo oružanih snaga jugoslovenske revolucije. Ona je kao vid JNA bila izraz i značajna snaga naše ukupne političke i vojne strategije. Stvorena je na osnovu Titovog strategijskog koncepta da se organizira opštenarodna oslobodilačka borba na čelom jugoslovenskom prostoru. U stvari, koncept opštenarodne oslobodilačke borbe podrazumevao je organiziranje i razvijanje oružane borbe i na moru i u primorskom pojasu. Organizacija KPJ i njen kadar s preko 1.700 članova na obali od Soče do Bojane bili su osnova za pripreme i početak oružane borbe na moru i kičma nove vojne organizacije.

Razgranat sistem pomorskih partizanskih veza, sabotaze i diverzije u lukama i brodogradilištima i vađenje mina predstavljali su prvi korak u stvaranju partizanske mornarice. Uspešan razvoj nastavljen je napadima na neprijateljski pomorski saobraćaj. Odluka druga Tita 1942. godine da se uspostavi Sekcija za ratnu mornaricu pri Štabu IV operativne zone Hrvatske značila je da će razvoj oružane borbe na moru biti veliki doprinos narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji. Krupne strategijske promene do kojih je došlo na svetskim frontovima 1943. godine, kapitulacija Italije i opšti narodni ustanak u čelom primorskom pojasu i na otocima doveli su do formiranja Mornarice NOVJ. Narodnooslobodilačka vojska postaje vrlo važan ratni faktor na spoju savezničkih frontova koji se kreću ka strategijskom okruživanju Nemačke. Zato odluka druga Tita da se formira Mornarica NOVJ znači pravovremen i dalekovidan potez, jer je time oružana borba dobila svoju pomorsku komponentu.

U četvoromesečnim teškim borbama u jesen i zimu 1943/44. godine s nadmoćnijim protivnikom Mornarica NOVJ je napustila veći deo obale, ali se uspela održati na operativnoj osnovici Lastovo-Vis-Komati-Dugi otok. Odluka maršala Tita da se Vis brani pokazala se jedino ispravnom i strategijski presudnom. Operativna osnovica je odbranjena, a 26. divizija i Mornarica NOVJ desantnim prepadima u prvoj polovini 1944. godine postepeno preuzimaju strategijsku inicijativu. Dolaskom maršala Tita, Centralnog komiteta, Vrhovnog štaba i NKOJ-a na Vis porastao je značaj

*> Uvodno izlaganje za »okruglim stolom« Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije.
> Kapetan, politički komesar u 1. bataljonu mornaričke pješadije.

jadranskog vojišta, kako sa stanovništa daljeg razvoja NOR-a, tako i međunarodne afirmacije nove Jugoslavije. Zato treba istaći značaj blagovremenog formiranja Mornarice NOVJ i njenog brzog razvoja.

U operacijama za oslobodenje Dalmacije i Crnogorskog primorja (septembar-decembar 1944) Mornarica NOVJ je uspešno sadejstvovala s jedinicama 8. korpusa, omogućivši im slobodu manevra. Povratkom na obalu Mornarica NOVJ je zauzela svoju čvrstu i stvarnu operativnu osnovicu. Međutim, deo jadranske obale i otoka od linije Karlobag-Pag-Lošinj do Soče još je bio okupiran. Mornarica NOVJ je težište svojih borbenih dejstava prebacila na severni Jadran. Formirani su Kvarnerski odred mornaričke pešadije i Kvarnerski pomorski sastav. Operativna pauza iskorišćena je za učvršćenje organizacija, formiranje novih jedinica i ustanova, uspostavljanje obalne odbrane, obuku jedinica i pripreme za završne operacije. Pored toga, Mornarica NOVJ je

dejavovala protiv nemačke odbrane na liniji Lošinj-Rab-Pag-Karlobag i dalje prema Kvameriću. Uspostavlja se stalna veza sa Istrom. Zadar se pretvara u operativnu bazu i postaje sedište II pomorskog obalnog sektora. Velika pažnja posvećena je organizaciji rada brodogradilišta i tehničkih radionica kako bi se završne operacije dočekale sa što je moguće većim procentom ispravnih brodova. Važan zadatak bila je i mostarska operacija, za koju je Mornarica NOVJ omogućila koncentraciju i manevar jedinicama 8. korpusa.

Pred početak završnih operacija Mornarica NOVJ je reorganizirana u Jugoslovensku mornaricu.

U Generalštabu je formirano Mornaričko odeljenje koje funkcioniše od 8. decembra 1944. pri Povereništvu za narodnu odbranu NKOJ, za koordiniranje mornaričkih upravnih poslova. Ovim je, u stvari, Jugoslovenska mornarica i formalno postala vid Jugoslovenske armije, što je značilo da je osposobljena da samostalno ili u sadejstvu s kopnenim snagama izvodi krupna borbeno dejstva.

Pred završne operacije Jugoslovenska mornarica je imala 13.719 boraca, podoficira i oficira. Imala je tri pomorske i šest pomorskih obalnih komandi. Kvarnerski pomorski sastav imao je 3 flotile naoružanih brodova, patrolnih čamaca i pomoćnih brodova. Ponovo formirani Kvarnerski odred imao je pet bataljona mornaričke pešadije. Sve ove snage bile su spremne da zajedno s levim krilom 4. armije krenu u konačno oslobodenje preostalog dela obale i otoka koje je držao okupator.

Jugoslovenska mornarica je pred završne operacije bila prava ratna mornarica, s osnovnim komponentama svake druge ratne mornarice, iako je u svom flotnom sastavu imala isključivo naoružane ribarske i druge brodove, motorne jedrenjake, parobrode i čamce. To ne umanjuje njen značaj

Viceadmiral Sveto Letica govori za okruglim stolom

i ulogu koju je igrala u datoj situaciji na jadranskom pomorskom vojištu. Ona je svojom organizacijom i snagama pokrivala to vojište. To je bilo posebno važno, jer da nije bilo nje, tu bi bili saveznici, odnosno čak emigrantski pomorski sastav. A budući da su saveznici imali svoje planove i ciljeve, levo krilo 4. jugoslovenske armije ne bi preko otoka prodrlo u Istru i učestvovalo u uspješnim borbama za oslobođenje Istre i Trsta. Postojanjem Jugoslovenske mornarice realizirani su ciljevi naše revolucije - da obala od Bojane do Soče pripada jugoslovenskim narodima. U izvršenju tog zadatka uloga Ratne mornarice bila je velika. Ona se time ponosi, jer je to njen veliki doprinos oslobođenju naše zemlje.

NOVI ZADACI JUGOSLOVENSKE MORNARICE

Naša mlada država se posle rata razvijala u veoma složenim vojnim, političkim i ekonomskim uslovima. To je bio period početka zaoštavanja odnosa između glavnih nosilaca antifašističke koalicije zbog nerešenih domena interesnih sfera.

U prvim posleratnim godinama bili smo izloženi pritiscima sa Zapada (naše društveno-političko uređenje, problemi severnih i zapadnih granica i dr.), a kasnije i s Istoka (poznata ideološko-politička neslaganja i Rezolucija). Političko-ekonomski i vojni pritisak, naročito Sovjetskog Saveza, imao je u određenoj meri teške posledice kako na obnovu i izgradnju naše porušene zemlje, tako i na daljnji razvoj i izgradnju oružanih snaga, a u tom kontekstu i naše ratne mornarice.

Na našoj obali i otocima u otežanim uslovima odvijao se proces obnove i izgradnje brodogradilišta i radionica, osposobljavanje i proširivanje lučkih kapaciteta, prikupljanje i organizovanje trgovačke mornarice i pomorskog saobraćaja, izgradnja objekata infrastrukture i prvih brodova za potrebe Ratne mornarice.

Iz narodnooslobodilačkog rata na moru Jugoslovenska mornarica je izašla s brojom snagom na moru i kopnu. U svom sastavu imala je 11 manjih ratnih brodova, 8 naoružanih brodova, 66 patrolnih čamaca, 24 parobroda i 159 pomoćnih brodova i motornih jedrenjaka, sa oko 16.000 ljudi.

Komanda Jugoslovenske mornarice i Komitet Komunističke partije odlučno su se suočili sa svim teškoćama izgradnje i opremanja novih ratnih brodova, naoružanja i opreme, organizovanja i opremanja drugih snaga za odbranu obale i otoka i školovanja potrebnih kadrova.

Polazeći od značaja mora za našu zemlju i njenu odbranu, u prvim posleratnim godinama Jugoslovenska mornarica je dobila svoju ulogu i zadatak u okviru oružanih snaga. Drug Tito je posebno ukazivao na važnost odbrane naše zemlje, a posebno pomorske granice, znajući dobro od kada su prisutne težnje naših suseda prema našoj obali i otocima i koliko smo krvi prolili da bi pojedine delove obale i otoke pripojili matici zemlji.

Jugoslovenska mornarica bila je spremna da s ostalim vidovima oružanih snaga i celokupnim stanovništvom brani i odbrani obalu, otoke i more od svakog eventualnog napadača, da brani krvlju stečene tekovine narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, da omogući obnovu i izgradnju ratom porušene zemlje, miran i stvaralački rad radničke klase

svih naroda i narodnosti, a posebno nezavisnu i samostalnu vanjskopolitičku orijentaciju naše zemlje.

Osnovni zadaci Jugoslovenske mornarice bili su: - odbrana obale i otoka od svih vidova neprijateljskih dejstava s mora i iz vazduha, - zaštita pomorskih komunikacija i - aktivna napadna dejstva.

Glavna aktivnost Komande Jugoslovenske mornarice u ovom razdoblju je bila organizacija i razminiranje obalnog mora i luka (položeno oko 8.500 raznih mina), zatim usavršavanje i podizanje nivoa komandovanja i rukovođenja pomorskim i obalnim snagama, izrada ratnih i mobilizacijskih planova, izrada planova razvoja (perspektivni), popravak fortifikacijskih objekata, uspostavljanje sistema veza i osmatranja, školovanje kadra za flotu i obalne snage i prikupljanje iskustava iz narodnooslobodilačkog rata na moru.

Sve ove složene zadatke Komanda je uspešno rešavala osloncem na vlastite snage. Izraden je i prvi plan razvoja, poznat kao Prvi flotni program, i drugi planovi. Operativno-taktička iskustva iz narodnooslobodilačkog rata prikupljena su i korištena u donošenju svakodnevnih odluka. To se odnosilo na integralni dalji razvoj Ratne mornarice (pomorska i obalna komponenta), organizaciju komandovanja i rukovođenja, elastičnost (gipkost) organizacije snaga, oslonac na vlastite snage i subjektivne faktore, pridavanje značaja protivdesantnoj odbrani, sagledavanje važnosti vanjskih otoka, organizaciju veze i osmatranja i ulogu čoveka čeličnog srca i dr.

KONCEPCIJA I DOKTRINA UPOTREBE RATNE MORNARICE

Naša ratna mornarica u svom posleratnom razvoju, kao i oružane snage u celini, imala je karakteristične etape razvoja, koje su bile uslovljene mnogim vanjskim i unutrašnjim faktorima. Najtežom etapom u vremenu Rezolucije Informbiroa i drugim daljim etapama ne bismo sada proširivali sadržaj osnovnog zadatka našeg »okruglog stola«, već bih zadržao vašu pažnju na koncepciji i doktrini upotrebe snaga Ratne mornarice u opštenarodnom odbrambenom ratu na jadranskom pomorskom vojištu u današnjim uslovima i njenim perspektivama.

Stvaralačka primena koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samožaštite i stalno podruštvljavanje opštenarodne odbrane bili su novi podsticaj za još uspešnije organizovanje i jačanje odbrane na jadranskom pomorskom vojištu. Brže uključivanje društvenog potencijala (pomorske prirede, industrijskih kapaciteta, saobraćaja i dr.) u odbrambene pripreme, zajednička ulaganja u mnoge objekte, sisteme veza, brodogradevne kapacitete i si. i postojanje organizovane teritorijalne odbrane na otocima i obali - pružaju snagama Ratne mornarice siguran oslonac i velike mogućnosti za organizaciju jedinstvenih borbenih sistema na JPV.

Jadransko pomorsko vojište integralni je deo jedinstvenog jugoslovenskog ratišta, a Ratna mornarica nosilac zadataka odbrane ovog prostora, osloncem na sveukupne ljudske i materijalne potencijale na moru, obali i otocima.

Strategija naše odbrane na Jadranu zasnovana je na maksimalnom korišćenju povoljnih vojnogeografskih uslova, kao što su: razučena obala, istureni otoci kao uporišta naših obalskih snaga, mnoštvo hridi i grebena

kao prirodne prepreke, male dimenzije vojišta koje omogućavaju našim manevarskim snagama da se u toku jedne noći angažuju na bilo kom njenom delu, kraški karakter zemljišta, longitudinalno protezanje Dinarida i mali broj prolaza koji vode u unutrašnjost zemlje. Sve ove prednosti omogućavaju snagama Ratne mornarice i obalske odbrane da čvrstim osloncem na izgrađenu operacijsku osnovicu obezbede višeslojnost dejstava i prisile agresora na mnogostruko savlađivanje više linija duboko organizovane odbrane. Na taj način snage naše odbrane mogu se uspešno suprotstavljati svakom napadu s mora, voditi borbu za prevlast u obalnom području i na njegovim prilazima kako bi se potencijalnom agresoru osporila prevlast na moru. Polazeći od takvog koncepta odbrane, pomorske snage i snage obalske odbrane izvršavaju svoje zadatke zajedničkim i koordiniranim dejstvima, u sadejstvu sa ostalim snagama na pomorskom vojištu. Svojim vatre-nim i manevarskim mogućnostima u stanju su da nanesu snažne artiljerijsko-raketne i torpedne udare i ispolje minska dejstva na otvorenom moru i prilazima obali.

Svoje borbene zadatke mornarica izvršava u tesnom sadejstvu sa ostalim delovima Oružanih snaga na pomorskom vojištu (KoV, RV i PVO, TO), čineći s njima jedinstveni strateški ešelon sposoban da na svakom delu akvatorije i teritorije izvodi odbrambena dejstva i spreči agresora da ostvari svoje ciljeve. Ovakva koncepcija vođenja opštenarodnog odbrambenog rata naše je trajno opredeljenje.

Razradom i primenom koncepcije opštenarodne odbrane i doktrine upotrebe snaga na JPV stvoreni su još povoljniji uslovi za plansku i usmerenu izgradnju Ratne mornarice na bazi realnih kadrovskih, materijalnih i tehničko-tehnoloških mogućnosti. Težište u razvoju i modernizaciji Ratne mornarice dato je na: daljem povećavanju efikasnosti i manevarskih sposobnosti udarnog dela flotnih snaga; razvoju i daljem usavršavanju snaga obalske odbrane; jačanju sistema PVO i dovođenju u sklad svih pratećih komponenata operacijske osnovice i infrastrukture s predviđenim razvojem i modernizacijom snaga RM i obalske odbrane.

U skladu s ovako definisanim težištem, realizovani su plan razvoja i izgradnja Ratne mornarice. Uvedena je u naoružanje savremenija generacija podmornica i površinskih ratnih brodova naoružanih torpednim i protivbrodskim raketnim sistemom, savremenim protivpodmorničkim i artiljerijskim naoružanjem, te opremljenih savršenijim elektronskim, pogonskim i drugim tehničkim sistemima. Raketne topovnjače, raketni i torpedni čamci, podmornice, veliki patrolni brodovi i mornarička avijacija naša su osnovna udarna snaga.

Snage obalske odbrane, sa obalskim pomorskim snagama, mornaričkom pešadijom, inženjerijom, ronilačkim jedinicama, službom osmatranja i jedinicama veze, ostvarenim stepenom modernizacije, u znatnoj meri su povećale svoje manevarske i vatrene mogućnosti.

Obala i prilazi unutrašnjim plovnim putevima prekriveni, danas višeslojnom vatrom obalske artiljerije i raketa »obala-more« i udarnim pomorskim snagama, prepreka su svakom prodroru površinskih snaga agresora ka našim otocima i obali.

Naši otoci i obala zaposednuti su, ili se vrlo brzo zaposedaju, snagama kopnene vojske, mornaričke pešadije i jedinicama teritorijalne odbrane, koje se još u miru pripremaju za borbena dejstva na pomorskom vojištu.

Desantno-jurišnim brodovima, brzim brodovima društvenog sektora i transportnim helikopterima u stanju smo obezbediti brz manevar snaga, izraziti težište odbrane i intervenisati na ugroženim otocima i delovima obale. Razvili smo i odgovarajuće pomorske snage i jedinice mornaričkih helikoptera za zaštitu pomorskih komunikacija od protivbrodske, protivminske, protivpodmorničke i protivvazdušne opasnosti. Posebnu važnost pridajemo zaštiti prekomorskog saobraćaja i komunikacija, koji u određenoj situaciji mogu biti od prvorazrednog značaja.

Celokupnom sistemu odbrane posebnu žilavost daju elementi fortifikacije, koji pružaju siguran zaklon našim udarnim pomorskim snagama, snagama obalske odbrane i vitalnim delovima komandno-informacijskog sistema i sistema veza.

Sistem pozadinskog obezbeđenja na jadranskom pomorskom vojištu, s razvijenom mrežom elemenata na obali i otocima, u stanju je da u visokom stepenu obezbedi snage Ratne mornarice i obalske odbrane i s aspekta pozadinskog obezbeđenja, osloncem na društvene strukture i potencijal teritorije, pruži punu podršku celokupnim snagama.

Koncepcijsko-doktriname pretpostavke daljeg razvoja Ratne mornarice normativno su postavljene i novom »Strategijom oružane borbe« posredno kroz definisanje namene i određivanje zadataka Ratne mornarice. Kao bitne »Strategija oružane borbe« ističe sledeće zadatke:

- borbu protiv pomorskih snaga agresora radi slabljenja njihove udarne moći i sprečavanja da uspostave prevlast na Jadranu,
- odbranu obale, otoka i obalnog mora,
- borbu protiv pomorskih i vazdušnih desanata na moru, obali i otocima;
- održavanje prevlasti u našem obalnom moru, i
- obezbeđenje pomorskog saobraćaja i podršku snagama KoV i TO u dejstvima na jadranskom pomorskom vojištu.

Da bi mogla uspešno izvršiti navedene zadatke, Ratna mornarica se i dalje mora osposobljavati za borbena dejstva u svim uslovima, primenjujući pre svega napadna dejstva na otvorenom i prilazima obalnom moru, ali i upornu odbranu u obalnom moru, na otocima i obali. Pomorskim snagama i avijacijom nećemo biti u stanju da na otvorenom moru slomimo napadnu moć agresora, zbog čega moramo i nadalje zadržati elastičan i ekonomski prihvatljiv koncept odbrane.

Manevarskim snagama (udarnim i obalskim pomorskim snagama i avijacijom) branićemo prilaze obali i pomorski saobraćaj, a snagama obalske odbrane, KoV, TO i ostalim strukturama opštenarodne odbrane i društvene samozaštite - operacijsku osnovicu na koju se oslanjaju flotne snage i avijacija i ujedno vrši manevar ka ugroženim pravcima i parira protivničkim napadima na obalu i otoke. Pomorske snage u takvom konceptu imaju zadatak da, osloncem na minske prepreke i podršku snaga obalske odbrane i avijacije, izvode aktivnu pomorsku odbranu čitavog vojišta i na taj način obezbede korišćenje mora za vlastite potrebe (manevar snaga, pomorski saobraćaj, ribolov i dr.). U slučaju pojave jačih amfibijskih snaga agresora, snage Ratne mornarice i obalske odbrane imaju zadatak da angažuju ostale efektive i nastave s borbom po dubini, pri čemu pomorske snage treba da nanose gubitke protivniku na moru, podržavaju KoV i TO na obali i obezbede im manevar duž obale i ka otocima.

Viceadmiral Sveto Letica prati raspravu za okruglim stolom, 1. mart 1985.

S obzirom na to da će potencijalni agresor u perspektivi još više ojačati svoje vazduhoplovne snage i snage protivčamčane odbrane, težište razvoja udarnih PS treba više usmeriti s površinskih brodova (osetljivih na vazdušne udare) na otporniju podvodnu komponentu (podmornice, pomorske diverzante, minsko oružje). Prenošenje težišta prouzrokuje promene u dosadašnjoj strukturi udarnih pomorskih snaga.

Uvođenje u sastav površinskih brodova naoružanih raketama treće generacije biće novi kvalitet. Sprega kvalitetnijeg raketnog oružja i komandno-informacionog sistema omogućice efikasnije dejstvo po svim ciljevima unutar tehničkog dometa raketa. Površina efikasnog dejstva raketnog oružja povećace se gotovo četiri puta u odnosu na sadašnje mogućnosti.

Uvođenjem u sastav novih podmornica i avijacije osposobljene za miska dejstva znatno ćemo poboljšati mogućnosti ofanzivnog miniranja.

Time će ofanzivna dejstva snaga Ratne mornarice u celini, a posebno dejstva na pomorskim komunikacijama protivnika i prilazima njegovim bazičnim rejonima i lukama, dobiti veći zamah i operativno-taktički značaj.

Intenzivnijim razvojem pomorsko-diverzantskih jedinica, razvojem sredstava za daljinsku diverziju i kombinovanjem dejstava pomorskih diverzantskih jedinica KoV i TO znatno će se povećati mogućnosti upotrebe ovih snaga, posebno na suprotnoj obali i privremeno zaposednutoj teritoriji. Narastanjem snaga, uvođenjem savremenijeg naoružanja i opreme i daljim razvijanjem originalne doktrine upotrebe diverzantskih jedinica stvorice se povoljni uslovi za njihovo angažovanje u oružanoj borbi, počev od elementarnih, taktičkih, pa do zadataka operativnih razmera (diverzantska operacija).

Za razliku od razvoja udarnih pomorskih snaga, koji je izrazito usmeren u pravcu jačanja kapaciteta za protivbrodsku borbu, razvojem obalskih 135

pomorskih snaga nužno je osigurati realizaciju daleko šireg spektra zadataka. Strukturiranjem obalskih pomorskih snaga treba i u uslovima tehničko-tehnološke prednosti potencijalnog agresora obezbediti da mogu efikasno izvršavati protivpodmornička, protivminska, protivdiverzantska i minko-zaprečna dejstva, te obezbediti manevar snaga u pomorskodesantnim dejstvima. To zahteva da u sastavu obalskih pomorskih snaga i dalje imamo i razvijamo različite vrste brodova (patrolne brodove, brodove za protivminska dejstva, minopolagače, desantne brodove, desantno-iskrena sredstva, patrolne čamce). Međutim povoljna je okolnost što stalno jačaju kapaciteti civilnog sektora zanimljivi za vodenje oružane borbe na moru. Angažovanjem brodova civilnog sektora (trajekti, kočice, hidrogliseri, sportske ronilice i dr.) smanjuje se potreba za namenskim brodovima koji i dalje čine okosnicu obalskih pomorskih snaga.

S obzirom na to da će agresor na jadranskom pomorskom vojištu dejstvovati i raketnim podmornicama, težište protivpodmorničke odbrane u perspektivi mora biti na posrednoj odbrani kritičkih rejlona, u kojoj će prvu liniju sačinjavati stacionarni detekcioni sistemi, mine i protivpodmornički helikopteri. Kombinovanjem stacionarnih sistema i manevarskih protivpodmorničkih snaga u stanju smo organizovati protivpodmorničku odbranu na čitavoj akvatoriji, ali takode, kada situacija nalaže, brzo izraziti i težište odbrane, s obzirom na mobilnost i taktičko-tehničke mogućnosti snaga.

Nova generacija na dnu ležećih mina, kojima će raspolagati potencijalni agresor, učiniće postojeće snage protivminske odbrane nedovoljno efikasnim. Protivnik će najverovatnije polagati mine na dubinama i u rejonima gde ih roniloci protivminske odbrane vrlo teško mogu otkriti. Rešenje je u većoj orijentaciji na lovce mina i njihov razvoj. Dejstva lovaca mina u blizini luka, bazičnih rejlona, u kanalima i uskim prolazima dopunjavaće roniloci protivminske odbrane čiji će broj, zbog razvoja pomorske komponente TO, imati tendenciju stalnog rasta.

Istovremenim razvojem nove generacije morskog oružja (na dnu ležećih nekontaktnih višekanalnih mina) i novih brodova - minopolagača, stvoriće se uslovi za brže, raznovrsnije i efikasnije zaprečavanje mora. U odnosu na savremenije minko i artiljerijsko-raketno naoružanje, dosadašnji minko-artiljerijski položaj pretrpeće kvalitetne promene u smislu većeg pomeranja prema otvorenom moru i efikasnije kontrole i zaštite već položanih minkih prepreka.

Zahtev za većom mobilnosti mornaričke pešadije biće ostvaren povećanjem transportnih kapaciteta do mogućnosti da se u samo jednoj turi može prevesti kompletna brigada mornaričke pešadije (2/3 morem, 1/3 vazduhom) iz područja srednjeg Jadrana na bilo koju tačku na našoj obali.

Od sistema OSOJ i jedinica veze zahtevaće se da osiguraju veću dubinu osmatranja od postojeće i veću brzinu, obim i pouzdanost prenosa informacija. Zadatak se može realizovati osloncem na savremeniju generaciju osmatračkih radara otporniju na elektronsko ometanje. Uvođenjem u eksploataciju novih kablovskih linija, digitalne tehnike, optičkih kablova i računara znatno će se poboljšati funkcionisanje sistema veza na pomorskom vojištu. Računari velikog kapaciteta, koji će u perspektivi postati sastavni deo sistema veza, omogućiće centralizovano upravljanje ključnim vrstama veza. Integracijom mreže OSOJ sa mrežom VOJIN ostvariće se još veća žilavost osmatranja u uslovima očekivanih protivdejstava protivnika.

Korišćenjem mogućnosti komandno-informacionog sistema za obradu podataka dobivenih pasivnim metodama izvidanja još više će se dobiti na raznovrsnosti i pouzdanosti osmatranja. U perspektivi ozbiljno računamo i na bespilotne letelice, kao veoma efikasno sredstvo taktičkog i taktičko-operativnog izvidanja u uslovima intenzivnog elektronskog ometanja sistema OSOJ. Izborom pogodnih radarskih položaja na grebenima Dinarida osiguraće se pouzdano osmatranje na dubini većoj od 100 m, i time osetno povećati vreme za operativne procene i blagovremeno angažovanje snaga.

Uvođenjem u naoružanje izviđačke avijacije opremljene radarima i drugom opremom za noćno izvidanje na mom i letenje u složenim meteorološkim uslovima, znatno će se poboljšati mogućnosti za operativno izvidanje, posebno za izvidanje suprotne obale i širih prilaza Jadranskom moru.

Povećanje vazduhoplovne vatrene podrške jedinica Ratne mornarice i obalske odbrane vezano je za perspektivno opremanje lovačko-bombarderske avijacije vodenim ubojnim sredstvima i helikoptera protivbrodskim raketama, što u odnosu na sadašnje stanje predstavlja zaista novi kvalitet.

DALJE PERSPEKTIVE RAZVOJA

Perspektivni razvoj snaga Ratne mornarice pratiće dalji razvoj i usavršavanje svih vidova obezbeđenja borbenih dejstava na JPV, počev od moralno-političkog, obavestajnog i bezbednosnog, pa do maskiranja i pozadinskog obezbeđenja.

U materijalnom razvoju Ratne mornarice potrebno se je više nego do sada osloniti na vlastite mogućnosti, vlastitu materijalno-tehničku bazu, naučnoistraživačke i intelektualne kapacitete čitavog društva. Razvoj baziran pretežno na uvozu strane tehnologije zameniti što je moguće više vlastitim tehničkim rešenjima, uz pretpostavku znatno većih ulaganja u vlastiti naučnoistraživački rad.

Uvođenjem u operativnu upotrebu novih savremenih jedinica, planiranjem i razvojem novih elemenata obalske odbrane, brojnim i kvalitetnim jačanjem TO značajno su porasle sveukupne mogućnosti Ratne mornarice. To je povratno uticalo na razvoj operativne misli kroz izražavanje potrebe da se iznadu ova doktrinarna rešenja optimalne upotrebe snaga, u skladu s ostvarenim materijalnim razvojem i razvojem doktrina potencijalnih agresora. Zbog toga predstoji intenzivnije teorijskog rada na području ratne veštine. Pre svega, očekuje nas teorijsko utemeljenje operatike Ratne mornarice i utvrđivanje njenog odnosa prema operatici uopšte, operatici drugih vidova i faktorima koji opredeljuju intervidovski karakter dejstava na nivou operacija u uslovima vođenja ONOR-a na JPV.

Orijentacijom na teorijski rad potrebno je do kraja istražiti fizionomiju budućih operacija protiv pomorsko-vazdušnog desanta agresora i pomorsko-desantnih operacija snaga ONO na JPV, a potpuno teorijski razraditi sve pomorske operacije koje predviđa »Strategija oružane borbe« i operativne aspekte pomorske odbrane. Konstituisanje i teorijsko oblikovanje operatike Ratne mornarice bitan je uslov za dalji razvoj doktrine operativne upotrebe snaga, iznalaženje za praksu prihvatljivih rešenja i školovanje budućih kadrova Ratne mornarice u Komandno-štabnoj školi operatike RM.

Od naučnoistraživačkog rada u oblasti vestine, tehničkog razvoja, istraživanja mora i pomorske medicine u budućnosti se očekuju značajni rezultati koji će doprineti daljem razvoju ne samo RM i obalske odbrane već i ostalih struktura ONO na pomorskom vojištu.

Svojim postojanjem i delovanjem Ratna mornarica je bila i ostaje okosnica odbrane i inicijator akcija i dejstava celokupnih snaga na akvatoriji i teritoriji Jadrana. Obučava se i osposobljava da tehnički superiornijem agresoru što uspešnije parira originalnom doktrinom, nametne mu vlastite metode i oblike borbe i tako iskoristi prednosti naše koncepcije zasnovane, iznad svega, na značaju i vrednosti ljudskog faktora.

Dalja modernizacija i kvalitetno jačanje Ratne mornarice, izgradnja visokostručnih, sposobnih i moralno-politički čvrstih kadrova, kao i jačanje borbene gotovosti i spremnosti za odbranu, jesu najvažniji zadaci i u budućem periodu.

Dragocena, dugo sticana iskustva od formiranja Ratne mornarice NOVJ, kroz posleratni razvoj do današnjih dana, unosićemo i u buduća organizacijska i doktrinarna rešenja radi stalnog jačanja i afirmisanja Ratne mornarice kao vida OS i značajnog subjekta ONO na jadranskom pomorskom vojištu.

Iz napred izloženog, može se sagledati da sva navedena i mnogobrojna druga iskustva i pouke iz NOR-a imaju aktuelan i trajan značaj. Mi ih uzimamo u obzir i ugrađujemo u naša savremena koncepcijska i doktrinarna rešenja. Zato je posebno važna ova rasprava, da se vi koji ste rukovodili pripremanjem i oružanom borbom na ovim našim prostorima još jedanput podsetite na ta iskustva i probleme, da ih osvežite, a mi da ih čujemo i razmišljamo sa stanovišta njihove moguće primene u savremenim uslovima.

Dalja saznanja na ovoj raspravi i, uopšte, na sličnim raspravama poslužiće nam u dogradnji ratne veštine i u razvoju Ratne mornarice, tim pre što se nalazimo pred donošenjem novog srednjoročnog i dugoročnog plana razvoja do 2000. godine.

Navedene celine u pozivu na »okrugli stol« ne moraju iscrpiti sva pitanja i sve rasprave, još manje ograničiti razmatranja, mišljenja i ocene prisutnih za »okruglim stolom«. U svakom slučaju njihovo kritičko sagledavanje u datim uslovima i procesima ima trajan značaj za dalja iskustva i pouke.

Koristim ovu priliku da u ime organizatora i u svoje lično pozdravim sve vojne rukovodioce i učesnike ove rasprave, želeći što plodnije rezultate.

*Opća vojno-politička situacija u Evropi i Jugoslaviji na prelazu 1944/45.**

Fabijan Trgo, *general-potpukovnik*²⁾

KARAKTERISTIKE ZAVRŠNOG PERIODA RATA

Bitna karakteristika ovog perioda, zima 1944/45. godine, jeste priprema snaga antifašističke koalicije za odlučujuću ofenzivu, za posljednji udar radi nanošenja definitivnog poraza nacističkoj Njemačkoj. Vođe sile antifašističke koalicije ostaju jedinstvene i dosljedne u ostvarenju ratnog cilja u Evropi: безусловna kapitulacija hitlerovske Njemačke. To je bio čvrst zaključak Ruzvelta (Roosevelt), Staljina i Čerčila (Churchill) na konferenciji u Jalti (4-11. februara 1945), na kojoj su, između ostalog, uskladeni planovi saveznika za slamanje nacističke Njemačke.

Početkom 1945. godine, nakon niza poraza na svim frontovima, Njemačka, potpuno okružena armijama antifašističke koalicije, našla se pred konačnim slomom. Oružane snage zemalja antifašističke koalicije, sa istoka i zapada, izbile su na granice nacističke Njemačke, a s juga i jugoistoka približavale su se njezinom teritoriju. Crvena armija je prvi put otpočela operacije na teritoriju Njemačkog Rajha u istočnoj Pruskoj. Linija sovjetско-njemačkog fronta tada se protezala istočnom granicom Pruske, pored Varšave, kroz krajnji istočni dio Čehoslovačke, zapadno od Budimpešte do rijeke Drave.

Iako je položaj Njemačke svakim danom postajao sve beznadežniji, ona se uporno branila. Da bi osujetila neposrednu opasnost od daljeg napredovanja savezničkih armija - na zapadu iz Belgije ka Ruru, a na istoku iz Mađarske ka Beču - njemačka Vrhovna komanda je najprije, polovicom decembra 1944, sa tri armije poduzela ofenzivu u Ardenima a zatim početkom januara 1945. jakim snagama Gmpe armija »Jug« izvela udar protiv 2. ukrajinskog fronta CA radi deblokiranja Budimpešte. Oba ova njemačka pothvata, mada su tmpe i zapadnih saveznika i CA imale velike gubitke, a neke zapadale i u tešku situaciju, ostali su neuspjeli pokušaji zaustavljanja savezničke ofenzive. Samo za kraće vrijeme odgodeno je nastupanje savezničkih armija na ovim dijelovima fronta.

Crvena armija je 12. januara 1945. krenula u ofenzivu sa Visle prema Odri i Nisi, a ubrzo zatim i drugim stratejskim pravcima. Njene jedinice slamale su njemački otpor i približile se Berlinu na 60-70 km. Na zapadnom frontu, nakon neuspjele njemačke ofenzive na Ardenima, saveznička

* Saopćenje podnijeto za okruglim stolom Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama.
2) Major, od sredine aprila 1945. bio je politički komesar 26. divizije.

General-potpukovnik Fabijan Trgo govori za okruglim stolom

vojska je ubrzo izbila na francusko-njemačku granicu, oslobodila Belgiju, Luksemburg i južni dio Nizozemske, zatim izvršila prodor prema Rajni, čijom je lijevom obalom ovladala na cijeloj dužini fronta do kraja marta 1945. godine.

U Italiji saveznički front se protezao linijom La Spezia - Ravenna (Toskanski Apenini). Na njemu do aprila 1945. nema značajnijih promjena.

Vazduhoplovna komponenta rata je apsolutna nadmoćnost savezničke avijacije, koja produžava strategijsku vazдушnu ofenzivu - rušenje njemačkih postrojenja i gradova (Drezden).

Nijemci su praktički bili potisnuti sa svih mora, držali su samo dio svojih teritorijalnih voda. Na sjevernom Jadranu još su imali manje pomorske jedinice, bez većeg utjecaja na vojno-pomorsku situaciju na tom vojištu. Sredozemlje je izgubilo svoje značenje kad je u pitanju rat protiv Njemačke, ali je dobilo novu dimenziju: mogućnost intervencije i infiltracije zapadnih saveznika (Grčka). Njemačka je izgubila sve svoje saveznike izuzev Salašija, vođe »strelastih krstova« u Mađarskoj, koji su se održali u zapadnim dijelovima zemlje (u martu 1945. i oni su likvidirani), i ustaške NDH, koja nikad nije predstavljala neki značajan faktor, a tada je bila svedena na beznačajan činilac.

Na Balkanu je Narodnooslobodilačka vojska Albanije, nakon šestogodišnje okupacije, krajem 1944. oslobodila svoju zemlju.

Na jugoslovenskom ratištu je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije do kraja 1944. godine u prvoj etapi završnih operacija - oslobodila Srbiju, Makedoniju, Crnu Goru, Dalmaciju i znatan dio Bosne i Hercegovine. To područje činilo je povezani slobodni teritorij, koji je bio solidna strategij-

ska osnovica, ekonomska baza i izvor za mobilizaciju za dalje vođenje rata, odnosno za izvođenje posljednjeg udara za konačno oslobođenje još neoslobođenih krajeva zemlje. Tada je (zima 1944/45) NOVJ, kao samostalna oružana sila, uspostavila jedinstven i stabilan front od Drave preko Srema, Bosne i južne Like do Jadranskog mora. Na taj način, jugoslavenski front se slio u naprekidni saveznički front koji je okružavao nacističku Njemačku. On se desnim krilom naslanjao na front CA u Mađarskoj, a lijevim na front britansko-američkih snaga u Italiji. Od decembra 1944. na jugoslavenskom tlu protiv okupatora i kvislinga borila se samo NOVJ. Jedinice CA i otečestvenofrontovske Bugarske, koje su u jesen 1944. učestvovala zajedno sa jedinicama NOVJ u oslobađanju istočnih krajeva Jugoslavije, do tada su bile prebačene u Mađarsku.

PRIPREME ZA ZAVRŠNU OFENZIVU

Početak 1945. osnovno je obilježje vojno-političke situacije u Jugoslaviji opća priprema i mobilizacija svih potencijala zemlje za odlučnu bitku. Oslobođenje preostalih dijelova zemlje postalo je glavni zadatak NOP-a.

U do tada oslobođenim krajevima osnovna parola je bila »sve za front - sve za pobjedu«. Jedinstveni narodnooslobodilački front je težište svoga djelovanja usmjerio na mobilizaciju svih ljudskih i materijalnih potencijala zemlje i njihovo uključivanje u napore za potpuno oslobođenje Jugoslavije. Uporedo sa mobilizacijom ljudi za NOVJ, razgarala se bitka za snabdijevanje fronta i za obnovu razrušenih i opustošenih dijelova zemlje koji su definitivno oslobođeni, za zbrinjavanje i prihvatanje ranjenika s fronta, za staranje o nezbrinutim, djeci i starcima, žrtvama fašističkog terora, za vraćanje izbjeglica u njihove domove itd. Jedan od značajnih zadataka bio je obnavljanje privrede, stavljanje u pogon fabrika, saobraćajnica, pokretanje akcije za obradu zemlje, odnosno oživljavanje poljoprivrede. Svi ovi napori bili su u moralnom i materijalnom pogledu veoma značajni za ostvarenje strategijskog cilja - oslobođenje preostalog dijela Jugoslavije. Predsjednik NKOJ-a i vrhovni komandant maršal Josip Broz Tito smatrao je izvršenje tog zadatka - oslobođenje zemlje vlastitim snagama - presudnim činiocima koji će omogućiti narodima Jugoslavije da sami odluče o svojoj sudbini, društvenom uređenju svoje zemlje.

Njemačke snage na jugoslavenskom ratištu, u zimu 1944/45, nisu pokazivale nikakve namjere da se povuku. Naprotiv, te snage jačine 19 divizija, sa još 16 ustaško-domobranskih divizija, uporno su se branile na svim sektorima fronta. Na traženje njemačkog komandanta Jugoistoka da zbog situacije u Mađarskoj suzi front na jugoslavenskom prostoru (»Hrvatsko područje«), »Firer je« - kako je zapisano 29. januara 1945. u dnevniku njemačke Vrhovne komande - »ovo odbio, pošto bi ovakav pokret bio signal za pojačanu aktivnost Titovih partizana. Stoga ostaje i dalje na snazi zadatak da se hrvatsko područje brani«.³⁷

Ovakav štab njemačke Vrhovne komande u pogledu držanja jugoslavenskog prostora bio je u skladu sa njezinom idejom o vođenju odsudne bitke na posljednjem obrambenom bastionu, tzv. planinsko zemljište Ba-

37) Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, Band IV, Bernard - Graefe Verlag für Wehrwesen - Frankfurt am Main, 1961.

varske, dijelove Čehoslovačke, Austrije, sjeverozapadne dijelove Jugoslavije i talijanske Alpe.⁴⁷

Pripremajući se za završnu ofenzivu za oslobođenje zemlje, Vrhovni štab je reorganizirao Narodnooslobodilačku vojsku. Formirane su krupne strategijske jedinice: 1. januara 1945. godine 1. 2. i 3. armija pod komandom generala Peke Dapčevića, Koče Popovića i Koste Nada, a dva mjeseca kasnije 4. armija pod komandom generala Petra Drapšina. Tada je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije preimenovana u Jugoslavensku armiju, a Vrhovni štab reorganiziran u Generalštab. Zahvaljujući pomoći u naoružanju i ratnoj tehnici koju je NOVJ kao saveznik u zajedničkoj borbi primila od zapadnih saveznika i od SSSR-a, ojačana je vatrena moć jedinica NOVJ, formirane su krupnije vazduhoplovne formacije. Nakon beogradske operacije, na osnovi sporazuma vrhovnog komandanta maršala Tita sa Vrhovnom komandom Crvene armije septembra 1944, NOVJ je dobila značajnu pomoć u naoružanju. Do kraja 1944. sovjetskim oružjem preoružano je deset pješadijskih divizija, primljene su i dvije vazduhoplovne divizije, dok su zapadni saveznici nastavili pružanje pomoći. No, sva ta pomoć, iako je znatno doprinijela jačanju naše oružane sile, još uvijek nije mogla zadovoljiti rastuće potrebe NOVJ, tako da njeno osnovno naoružanje u kopnenim jedinicama i Mornarici i dalje ostaje ono koje je ote- to od neprijatelja.

Na početku 1945. godine, NOVJ je brojila oko 600.000 boraca, a do početka marta, tada već kao Jugoslavenska armija, narasla je na preko 800.000 boraca, svrstanih u 63 divizije i jedinice Mornarice i Vazduhoplovstva (dvije divizije).

ŽESTOKE BORBE I DALJE SE VODE

U toku priprema za završnu ofenzivu naše jedinice u prvim mjesecima 1945. vodile su i neprekidne borbe protiv njemačkih trupa i kvsilinskih formacija. Žestoke borbe su vodene na sremskom frontu i za virovitički mostobran, gdje su Nijemci nastojali poboljšati svoje položaje pomjeranjem linije fronta prema istoku (do Šida), zbog namjeravane proljetne protuofenzive u Mađarskoj, ali sve to nije dovelo do poboljšanja položaja snaga neprijatelja. Sremski front se stabilizirao na liniji Dunav - Bosut i nije se pomjerio do aprila 1945. Šesti i 10. korpus, kojima se pridružio i 12, uspješno su odolijevali njemačkim napadima na virovitički mostobran (slobodni teritorij Slavonije i srednje Podravine - oko 4000 km²) sve do početka februara, ali su se poslije toga morali povući pred nadmoćnim snagama. Te borbe, kao i one na sremskom frontu, bile su veoma značajne zbog angažiranja 5-6 njemačkih divizija na tom području koje su njemačkom komandovanju bile i te kako potrebne u pothvatu protiv Crvene armije u Mađarskoj. Tako je dejstvima Narodnooslobodilačke vojske olakšano djelovanje jedinica Crvene armije u Mađarskoj i osigurano njihovo južno krilo.

Narodnooslobodilačka vojska je u februaru uspješno izvela korpusnu operaciju oslobodivši Mostar, Široki Brijeg i Nevesinje. Ovom operacijom

⁴⁷ Hitler je računao da na teže prohodnom planinskom zemljištu saveznička tehnika neće moći doći do punog izražaja, a kalkulirao je s tim da bi produžavanjem rata moglo doći i do razdora među saveznicima u anti-fašističkoj koaliciji. Pored toga, Širo je propagandu o skoroj proizvodnji novog oružja - atomske bombe - kojim će riješiti ishod rata u svoju korist.

Jedinice 26. divizije u luci Šilo na Krku, 18. april 1945.

potpuno je završeno oslobađanje Hercegovine i, ujedno, likvidiran najistureniji južni dio njemačkog fronta u Jugoslaviji. Početkom 1945. godine 4. korpus NOVJ na svom operativnom području na Baniji i Kordunu nastavio je napadati neprijateljske komunikacije i uporišta. Još čvršće je povezo slobodni teritorij Korduna i Banije sa kojeg će se, kasnije, uključiti u opću ofenzivu Jugoslavenske armije i sadejstvovati s 4. armijom u oslobodjenju Like i Bihaća. U Lici i Gorskom Kotaru i u dolini Une uspješno je djelovao 11. korpus u pozadini njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa i uspostavio neposrednu operativnu vezu sa 4. armijom, u čiji će sastav ući početkom marta 1945. godine.

U Sloveniji je početkom 1945. godine bilo već oko 135.000 neprijateljskih vojnika, uključujući i policijske snage. U periodu januar-mart jedinice 7. korpusa vodile su veoma dinamične manevarske borbe za Suhu krajinu i odlučno branile centralni slobodni teritorij u Beloj krajini, što će kasnije olakšati prodor 4. armije u Slovensko primorje.

Najteže borbe vodio je 9. korpus u centralnom dijelu Slovenskog primorja i u zapadnoj Gorenjskoj. Od kraja marta 1945. u Sloveniji djeluje preko 30.000 boraca.

Sva ova dejstva jedinica Narodnooslobodilačke vojske u januaru i februaru 1945. imala su uvodni karakter - prethodila su završnom udaru, koji je počeo 20. marta ofenzivom 4. armije, a zatim i ostalih armija.

SNAGA JUGOSLAVENSKE ARMIJE

Pred početak završne ofenzive Jugoslavenska armija je na svom odvojenom frontu imala protiv sebe njemačku Grupu armija »E«, odnosno 7 armijskih korpusa ukupne jačine preko 400.000 vojnika, i preko 200.000

kvislinških vojnika - ukupno oko 600.000 neprijateljskih vojnika. Ove njemačke snage na jugoslavenskom ratištu bile su približno jednake snagama u Madarskoj ili u sjevernoj Italiji.

Protiv ovih neprijateljskih snaga povećće odlučnu borbu za oslobodjenje još neoslobođenih krajeva Jugoslavije četiri naše armije u zahvatu fronta i šest korpusa i jedinice 4. operativne zone (u Štajerskoj) u pozadini fronta (na teritoriju Hrvatske i Slovenije). Djelovanje korpusa JA u dubokoj pozadini linije fronta, što je bila specifičnost strategije NOR-a u Jugoslaviji, umnogome je olakšalo napredovanje naših armija u zahvatu fronta.

Budući da su završne operacije NOVJ, odnosno JA, sastavni dio općih napora snaga antifašističke koalicije za slamanje Njemačke, sasvim je prirodno bilo što su saveznički komandanti nastojali uskladiti djelovanje svojih trupa sa stratejsko-operativnim pothvatima NOVJ, odnosno JA. Tako je u vrijeme priprema NOVJ za završnu ofenzivu u februaru 1945. došlo do susreta maršala Tita sa komandantom savezničkih snaga na Sredozemlju i u Italiji feldmaršalom H. Aleksanderom. Razgovori su se, pored ostalog, vodili o usklađivanju predstojećih operacija u jugoistočnoj i južnoj Evropi. Saveznički komandanti su značenje jugoslavenskog ratišta cijenili sa stanovišta njegovog pozitivnog utjecaja na dejstva njihovih trupa.

Tako, npr., feldmaršal Aleksander nakon posjete Beogradu, 28. februara 1945, u telegramu upućenom načelniku Imperijalnog generalštaba kaže: »Posjetio sam front koji drže partizanske snage kod Šida. To je propisno organiziran front... Tamo se vode žestoke borbe i partizani imaju uspjeha u napadima na njemačke položaje i u zarobljavanju Nijemaca... Moj utisak je da je Jugoslavenima vrijedno pomoći i da se oni bore ograničenim sredstvima da bi istjerali Nijemce iz svoje zemlje«. Nešto kasnije Aleksander je konstatirao da uspjesi NOVJ u borbi protiv Nijemaca »idu u prilog mojim operacijama u Italiji«. Međutim, u toku završnih operacija, kad se 4. armija približavala bivšoj jugoslavensko-talijanskoj granici, pokazat će se da su, uprkos tako visokim i realnim ocjenama o značenju operacija Jugoslavenske armije za savezničku stvar, sve odluke i operativne mjere savezničkih komandanata u pogledu operacija na području Istre, Trsta i Slovenskog primorja bile podređene politici britanske vlade, koja se suprotstavljala opravdanim traženjima stanovništva ovog područja da se ono sjedini s Jugoslavijom.

Bitna karakteristika unutrašnjeg društveno-političkog razvitka u Jugoslaviji u zimskom periodu 1944/45, kao i u čitavoj završnoj etapi NOR-a, bila je: razvijanje političke osnove nove državne organizacije, provođenje odluka AVNOJ-a o federativnom uređenju Jugoslavije, organiziranje masovnog pokreta obnove privrede, sprovođenje promjena u svojinskim odnosima⁵⁾ i slamanje otpora snaga kontrarevolucije (politički i oružani otpori).

Ovaj proces, djelujući u oslobođenom Beogradu, usmjeravala su najviša rukovodstva nove Jugoslavije: AVNOJ, NKOJ, VŠ, oslanjajući se na razvijeni sistem NOO, osnovne institucije jugoslavenske revolucije. Početkom 1945. osnivaju se Vrhovni sud Jugoslavije i Javno tužilaštvo.

Političku osnovu nove narodne vlasti činile su JNOF i sve masovne antifašističke organizacije: USAOJ, AFŽ. U januaru 1945. politička širina

⁵⁾ Tada se državna svojina stvarala eksproprijacijom suradnika okupatora, ratnih zločinaca, imovine državljana Njemačkog Rajha koji su se nalazili na teritoriji Jugoslavije, kao i preuzimanjem imovine Kraljevine Jugoslavije (željeznica, riječni saobraćaj, PTT saobraćaj, neka industrijska poduzeća itd.).

i akcione mogućnosti JNOF-a ojačane su osnivanjem Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije (JSRNJ), čime je bio završen proces stvaranja sistema masovnih društveno-političkih organizacija, kao političke osnove narodne vlasti.

MEDUNARODNO PRIZNANJE NOVE JUGOSLAVIJE

U tom periodu, rukovodstvo nove Jugoslavije vodilo je na političko-diplomatskom planu tešku bitku za međunarodno priznanje. Ta bitka bila je veoma složena i teška, prvenstveno zbog toga što u periodu o kojem je riječ nije jenjavao pritisak zapadnih sila, posebno Velike Britanije, na rukovodstvo nove Jugoslavije, sračunat na ustupke monarhističkim i drugim građanskim snagama u fazi konstituiranja nove države. U vrijeme povećane napetosti u odnosima sa zapadnim saveznicima (ujesen 1944), kad nije bio isključen ni pokušaj infiltriranja britanskih jedinica na dalmatinsku obalu (o čemu svjedoči prepiska Čerčil-Vilson) i kada je Čerčil u svom pismu od decembra 1944. stavio Titu izravno do znanja da se sa Staljinom sporazumio o vođenju zajedničke politike prema Jugoslaviji, Tito se energično suprotstavljao svim oblicima pritisaka. On nije dozvoljavao, bez suglasnosti NKOJ-a i VŠ, bilo kakvo angažiranje britanskih jedinica na obalskom pojasu. Za svaki konkretan slučaj, kao što je to bilo sa korištenjem dalmatinskih luka ili aerodroma u Zemuniku, Tito je zahtijevao precizno reguliranje međusobnih odnosa radi osiguranja poštivanja suvereniteta zemlje.⁶⁷ On je poduzeo pojačane mjere za zaštitu nepovredivosti jugoslavenskog teritorija. Štabu 8. korpusa i Mornarici NOVJ naredio je da potpuno osiguraju dalmatinsku obalu i otoke, a Glavnom štabu Makedonije da poduzme posebne mjere osiguranja granica prema Grčkoj, u koju su i dalje dolazile britanske trupe. Tito je u decembru 1944, u vezi sa britanskim zahtjevom za uspostavljanjem savezničkih baza na jadranskom teritoriju, pisao Čerčilu: »... Vi ćete se složiti da je jedino prirodno da mi želimo u pravo vrijeme biti konsultirani o tim drugim stvarima koje pogadaju naše teritorijalno pravo i nacionalni suverenitet«.

Kao što je poznato, 1. novembra 1944. u Beogradu je novim sporazumom Tito - Subašić utvrđeno: da AVNOJ ostaje zakonodavno tijelo do izbora, da se obrazuje jedinstvena vlada koja će raspisati izbore za Ustavotvornu skupštinu i da do konačnog rješenja o obliku države kralj Petar treba da prenese svoje prerogative na Namjesništvo, koje se imenuje u saglasnosti s NKOJ-em (kralj je to nazvao: »praktički abdikacija«, što je u stvari i bila). Potvrđen je princip federativnog uređenja države i predviđeno je da jedinstvena vlada objavi deklaraciju o demokratskim pravima i slobodama. Realistički ocjenjujući raspoloženje naroda izraženo u masovnim manifestacijama u cijeloj zemlji, osobito u oslobođenoj Srbiji, što je očigledno govorilo da su najširi slojevi naroda protiv povratka kralja i da su odlučni istrajati na potpunom ostvarenju odluka AVNOJ-a, zapadni saveznici su izrazili svoju suglasnost sa sprovođenjem u život sporazuma Tito-Subašić. Posljednji pokušaj koji je učinio kralj Petar na razbijanju sporazuma bio je glas osamljenog u pustinji, i on je konačno, januara 1945, prenio svoje prerogative na Namjesništvo.

⁶⁷ Zanimljivo je da je šef britanske vojne misije pri VŠ telegramom od 7. XII 1944. javio Čerčilu o angažiranju britanskih snaga, da bi Tito to dozvolio uz »iste uvjete kao i Rusima«.

Izvjesta kolebanja u zapadnim savezničkim krugovima Tito je otklonio stavljajući Britancima jasno do znanja da će, ukoliko kralj ne prihvati Beogradski sporazum, Nacionalni komitet proglasiti vladom. U međuvremenu je došlo do Konferencije u Jalti, koja je preporučila realizaciju sporazuma. Pored toga, šefovi savezničkih sila iz Jalte su još preporučili da se AVNOJ proširi onim narodnim poslanicima iz sastava posljednje Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije koji se nisu kompromitirali suradnjom sa okupatorom. Zahvaljujući činjenici da je JNOF bio izrazito dominantna snaga u Jugoslaviji, da su snage NOP-a bile odlučujući faktor u zemlji, rukovodstvo nove Jugoslavije je moglo prihvatiti ovu preporuku, bez bojazni da će ovim proširenjem AVNOJ-a stare vladajuće snage ugroziti već ostvarene revolucionarne promjene u zemlji i dovesti u pitanje dalji razvitak jugoslavenske revolucije.

Uklanjanjem stvarnih i formalno-pravnih prepreka (kralj je 2. marta imenovao namjesnike), 7. marta 1945, pod predsjedništvom maršala Tita, formirana je Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije. U vladi su većinu činili najistaknutiji funkcioneri KPJ i organizatori NOP-a, a od ranijih vladajućih garnitura u vladu su ušli I. Šubašić, M. Grol i J. Šutej. Vlade velikih sila antifašističke koalicije istog mjeseca priznale su novu vladu i u Beograd poslali svoje ambasadore, zatim su to učinile i druge savezničke i neutralne zemlje. No, time nisu prestali razni vidovi pritisaka zapadnih savezničkih sila - koje su zanemarivale doprinos Jugoslavije savezničkoj pobjedi, kao i načela koja su sami proklamirali Atlantskom poveljom - s ciljem da utječu na tok događaja u Jugoslaviji. Ali, u taj problem nećemo ulaziti, jer je to sastavni dio daljeg procesa konstituiranja nove države u narednoj etapi.

Stvaranje i razvoj Ratne mornarice¹¹

Vicko Krstulović²⁷

Momenat je danas na ovome skupu da nešto šire i ja kažem o značaju i svemu onome oko stvaranja naše ratne mornarice i kako smo u godinama 1939-1940, pa do kraja rata, crpili naše političke poteze, oslanjajući se na historijske tradicije naših djedova i pradjedova, od Matije Ivanića i bitke pod Visom. U vrijeme prvog susreta sa drugom Titom, 1940. godine, kada je došao u Split kao generalni sekretar KPJ, ondašnje partijsko rukovodstvo Dalmacije savladalo je, uz podršku i pomoć Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Hrvatske, sve teškoće sa frakcijskom tvrdokornom grupacijom Marić-Jelaska i Partija je do 1941. godine bila konsolidovana, tako da smo spremno dočekali napad na Jugoslaviju i njen raspad, i mogli smo pristupiti općem oružanom ustanku.

Mi smo svi više-manje bili neiskusni. Malo je nas bilo koji su bili u Španiji ili učestvovali u prvom svjetskom ratu. Ali smo bili jugoslovenski orijentisani, a na toj osnovi je i objavljena 12. IV 1941. platforma Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju. U Proglasu smo apelirali na sve patriotske snage da se organizuju i povežu, od naših otoka i obale ka Dinarskim planinama. U prilog našim pripremama za ustanak bila je i činjenica što su stvarana jezgra partijskih organizacija u ratnoj mornarici stare Jugoslavije. Ovdje treba imati u vidu bazu Divulje i brodogradilište Split, u kome sam i ja radio prije rata. To je moj životni fakultet. Onda baze na području Šibenika, Tivta, Boke i drugdje. Poslije smo nastavili dalje. Izvlačili smo iskustva iz prvog svjetskog rata. Ja sam kao trinaestogodišnjak 1918, kao i hiljade drugih, doživio propast stare Austro-Ugarske Monarhije. Na osnovu Londonskog ugovora 1915, Antanta je ponudila Kraljevini Italiji da će joj dodijeliti Istru i Dalmaciju ako se odcijepi od Centralnih sila i pristupi silama Antante, što je Italija i učinila.

Kao vojno i partijsko rukovodstvo Dalmacije imali smo u vidu sve te historijske okolnosti i vodili o njima računa. U ustanku smo se usmjeravali da se povezujemo dublje, sa našom pozadinom - sa Bosanskom krajinom i Likom. Imali smo velikih teškoća. Okupatorska politika, kao i politika izbjegličke kraljevske vlade i Draže Mihailovića, bila je usmerena protiv NOB-a, protiv KPJ. U Splitu je 1941. stvoren četnički komitet, kao isturena agentura sa vojvodom Ilijom Trifunovićem Birčaninom na čelu i nizom drugih izdajnika.

* Saopćenje podnijeto za »okruglim stolom« »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobodjenje Jugoslavije».
> Pukovnik, član CK KPJ, sekretar Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, a od aprila 1945. ministar unutrašnjih poslova u vladi federalne Hrvatske.

Prema tome, to je bila kombinacija da se između okupatora i domaćih izdajnika opet mešetari sa Dalmacijom. Mi smo kao partijsko-vojno rukovodstvo 1941. godine, i nakon poraza i stradanja Splitskog i Šibenskog partizanskog odreda, zadržali inicijativu i išli smo sve dublje od Biokova, Mosora ka Dinari i Dinarskim planinama i povezali se sa Bosanskom krajinom, Velebitom i Likom. Inače, da nismo to učinili, da nismo to postigli, bili bismo tučeni na obali gdje su se nalazile glavne snage okupatora i kvislinga. Povezali smo NOB u Dalmaciji sa onom u zaleđu što je dalo velike historijske rezultate.

Na partijsko-vojnom savjetovanju na Dinari, održanom početkom juna 1942, zauzeli smo stav da sada, kada smo ojačali partizanske odrede

Vicko Krstulović, govori za okruglim stolom čija njima je to bilo malo čudno

u zaleđu Dalmacije, možemo početi sa većim oružanim akcijama i na našim otocima i da se tamo formiraju partizanske jedinice. U julu 1942. stigao je Vrhovni štab sa Josipom Brozom Titom i proleterskim brigadama na područje Malog Cincara. To je tada, u ratu, bio moj, a i drugova Ivica Kukoča i Maksa Baće, prvi ratni susret sa Titom.

Mi smo tada imali nekoliko partizanskih odreda i više četa i bataljona. Najjače nam je bilo uporište na Biokovu i u oslobođenoj Podgori. Tada smo upoznali Vrhovni štab i druga Tita što smo sve učinili od 1941. godine, koje smo greške imali i koliko smo žrtava dali. Govorili smo o našim akcijama na moru, potapanju bagera u Neretvi i o nizu drugih ak-

čak i pitanje - je li to moguće da vodimo borbe na moru. Mi smo vjerovali u naše ljude, u ribare i sve ostale da su oni u stanju da se bore i na moru.

U Makarskoj je Leonardo Karli imao veze sa Okružnim komitetom KPJ i tada je došao u partizane stari pukovnik Škorpik Josip, žena mu i sin Veljko, koji je bio mornarički oficir. Kada je mladi Škorpik došao u Glamoč 1942. i kad smo se drugi put sastali sa drugom Titom, onda je došlo do formiranja Sekcije ratne mornarice pri Štabu IV operativne zone.

Zajedničkim napadom proletera i dalmatinskih partizana oslobođeno je Livno 5. avgusta 1942, na čemu smo također insistirali. Oslobođenje Livna je nama omogućilo da mobilizemo ogromne snage, da one stotine i hiljade boraca iz Dalmacije prihvatimo u partizanske jedinice. Trebalo je kruha i druge hrane. Mi smo ih mogli i prije mobilisati, ali nismo imali gdje da ih prihvatimo, ni što da im damo jesti. Tada smo poslali više stotina boraca za popunu proleterskih brigada. Formirane su 1. i 2. dalmatinska, a onda 3., 4. i 5. dalmatinska brigada. U Imotskom je 13. februara 1943. formirana i 9. dalmatinska divizija.

Poslije bitke na Sutjesci, kad smo se vratili u centralnu Bosnu, ja sam na Vlačić-planini na Petrovom polju od vrhovnog komandanta Tita i Vrhovnog štaba tražio 1. i 2. dalmatinsku brigadu i sve one kadrove što su preživjeli da idemo širokim frontom na Jadran. To je bio pogodan moment da oslobodimo Split. Prilikom kapitulacije Italije oslobodili smo Split i otoke. Čitav narod Dalmacije digao se na noge. Osnovali smo 11 novih brigada i svrstali ih u četiri nove dalmatinske divizije. Formiran je proslavljeni 8. dalmatinski korpus, osnovana je Mornarica NOVJ i njene flotile.

Nikada u svojoj povijesti takvu vojnu silu, toliko vojnih snaga na kopnu i moru nije imao narod Dalmacije. Bila je to velika pobjeda politike Komunističke partije.

I ne samo to. Evo, tu je prisutan i drug Sergije Makiedo. Mi smo tada, u danima kapitulacije Italije, formirali u Splitu talijanski bataljon »Garibaldi« od talijanskih vojnika antifašista a posle i bataljon »Mateoti« u Livnu.

Značio je mnogo i prodor naših u južnu Italiju gdje su bili zapadni saveznici. Naša prva delegacija NOVJ brodom »Bakar« otišla je u Bari i oformila Bazu NOVJ. To je bio prodor oružane borbe naroda Jugoslavije vani. Nova velika pobjeda. Tada je nastupila njemačka ofanziva. Narod je masovno bježao ka obali i na otoke. To je ona velika masa naroda koja je bila organizovana od političkog i vojnog rukovodstva Dalmacije i upućena kao zbjeg u sjevernu Afriku. Nije u toku NOR-a nikad došlo do tolikog pokretanja naroda. Oko 35-40.000 ljudi napustilo je svoja ognjišta i krenulo u zbjeg. Da nismo imali svoju Mornaricu, ne bismo imali zaštititi goloruki narod i prebaciti ga preko Jadrana.

Druga Josipa Čemija, komandanta Mornarice NOVJ, upoznao sam također u Brodogradilištu u Splitu. Bio je prvi oficir na razarču »Ljubljana«. Ja sam 1936. godine, preko Marina Pržine, ušao u Brodogradilište kao običan radnik i radio kod odjela kotlara na ratnom brodu »Dalmacija«. A stari barba Šime Santini, otac četvero braće Santinija, bio je nekadašnji podoficir ratne mornarice stare Austro-Ugarske pa i stare Jugoslavije, ali čestit čovjek, pa je tako i sinove odgojio. On mi je mnogo značio. Ja sam se i onda, 1940. godine, oduševljavao i zanosio, ako dođe do sudara između Crvene armije i Njemačke, da će Crvena armija tući fašiste i da će radnička klasa Njemačke pobijediti, odnosno doprinijeti svoj dio. A meni je barba Šime govorio:

»Druže Vicko, mislim ja isto što i Vi, ali Vi ne znate što su Nijemci«.

Ja kažem: »A kako?«

On mi odgovori: »Ona (Njemačka) sama na jednu stranu, svi ostali na drugu, imati će s njom posla.«

Tako je i bilo. Imali smo sve to u vidu. Vodili smo elastičnu, široku, frontovsku politiku i okupljali i budili narodni otpor u svim njegovim vidovima.

Formiranjem 8. korpusa (dalmatinskog) prestaje da djeluje Štab IV operativne zone, kao teritorijalno vojno rukovodstvo.

Kad je krajem decembra 1943. godine 13. brigada 26. divizije na Korčuli u borbi sa njemačkim okupatorima pretrpjela velike gubitke, među nama pojavila se dilema - da li braniti ili ne otok Vis. Imate knjigu radio-depeša, iz koje se mogu vidjeti ta natezanja da li Vis braniti ili ne. To je bilo između Štaba 8. korpusa i Komande odbrane Visa i Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju. U to se umiješao i Vrhovni štab.

Naša zadnja depeša bila je upućena drugu Titu u Drvar 19. januara 1944: »Molimo da nam naredite da sa tri brigade branimo otok Vis, da utvrđujemo otok, da od saveznika tražimo da nas pomognu, a u slučaju desanta da osiguramo povlačenje.« Naš je čvrst stav bio da sa otoka Visa nema povlačenja. Tu se postavljalo pitanje - tko će koga baciti u more. Stav je bio dosljedan - da Vis branimo i odbranili smo ga.

Da Dalmacija nije u septembra 1943. oslobodila Split i Otoke, i u 20 dana formirala četiri divizije, onda bi neizbježno bio ostvaren pakleni plan Čerčila i izbjegličke vlade da nam se drugi sa zapada instaliraju na Korčuli i Hvaru. To bi bila druga Grčka.

U tim složenim oružanim sudarima i sukobima na našoj jadranskoj obali i otocima sa fašističkim okupatorima i domaćim zlikovcima od 1941. godine pa do oslobođenja naše zemlje radala se i kalila u vatri i krvi drugog svjetskog rata i naša ratna mornarica, u neravnoj borbi počev od kačija, gajeta, trabakula i bracara, na kojima su se herojski i bespoštedno tukli, borili i umirali potomci, sinovi i unučad, naših dalekih predaka od legendarnog Matije Ivanića, bitke pod Visom 1866. godine, uskoka, u pobuni mornara u austro-ugarskoj mornarici 1918, što je umnogome doprinijelo slomu Austro-Ugarske carevine.

Naša ratna mornarica, kao iskonski izraz elementarne snage naroda u borbi na život i smrt, na drvenim brodicima protiv savremenih okupatorskih željeznih brodova s čeličnim naoružanjem, pobjedonosno je izrasla kao bitni strateški dio oružanih snaga nove Jugoslavije i njezine Narodne armije. Te slavne pobjede naše ratne mornarice i 26. dalmatinske divizije utemeljene su, zajedno sa ostalim divizijama 8. dalmatinskog korpusa, na otoku Visu preko kojega je široko u čitav svijet odjeknuo gromki glas i stijeg nove Jugoslavije.

Neosporna je činjenica da je čitava Dalmacija, sa gradom Splitom i otocima, bila politički i vojnički najkompaktnija strateška pokrajina u oružanoj borbi naših naroda i narodnosti od 1941. godine do konačnog oslobođenja naše zemlje. To su sve neosporne činjenice koje čine sastavni mozaik tekovina naše partije i pobjedonosne revolucije.

Sto nije zapisano nije ni viđeno. A historijske činjenice i principe dužni smo svi da poštujemo.

Prisustvovao sam 1984. sastanku odbora, u Beogradu, u vezi sa proslavom konačnog oslobođenja naše zemlje i probijanja sremskog fronta. Tu su dati platforma i plan da bude organizovan centralni narodni zbor u Šidu i zbor u Sloveniji, tamo gdje je bio proboj fronta i završne operacije, ali o jadranskom frontu nije rečeno ništa. I ja sam onda uzeo riječ, pa sam podržao tu platformu i ukazao na značaj tih događaja, ali da nije bilo jadranskog fronta, da su došle izbjeglička vlada i savezničke snage na našu obalu, kao što su i pokušale da dođu dole kod Dubrovnika i kod Zadra, bila bi druga Grčka. Mislim da je potrebno da se to istakne, jer tko bi tu kao njemačke divizije kod Korčule, Vukovog klanca u kninskoj i mostarskoj operaciji, do Rijeke, Istre i Trsta. Ne bismo stigli ni do Rijeke, a kamoli ušli u Trst i u Istru. Te dimenzije i činjenice treba o ovome dopuniti i uskladiti, da se to istakne i obuhvati, a to je učinjeno organizacijom »okruglog stola« u Kninu, gdje je data u cjelini borba naroda Dalmacije na kopnu i moru, zatim na ovom skupu o Jugoslavenskoj mornarici »u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, a o tome se ponešto govori i u knjigama sa okruglih stolova »Armije u stratejskoj koncepciji NOR-a i revolucije« i »Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije« održanih u Beogradu u januaru i aprilu 1985. godine.

ZAVRŠNE OPERACIJE JUGOSLOVENSKE ARMUJE NA MORU I OBALI OD 4 - 25. APRILA 1945. GODINE

Rasprava

Vojno-politički aspekt jadranskog vojišta i uloga Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama

Prof. dr Dušan Miljanić, kapetan bojnog broda²⁾

Što se više približavao neminovan krah njemačke vojne sile i totalni vojni i politički poraz Trećeg Rajha, to su i odnosi između velikih saveznika antihitlerovske koalicije bili sve intenzivniji. U pregovorima i dogovorima sve je više dolazila do izražaja politička strategija i briga za sopstvene pozicije i međusobne vojno-političke odnose koji će nastupiti po završetku rata. Uporedo s usklađivanjem zajedničkih strategijskih napora za konačan završni slom njemačke vojne ratne mašinerije vodena je neprekidno političko-diplomatska otvorena i zakulisna igra oko političkih plodova, sopstvenih interesa, pozicija i sfera posljedica zajedničke pobjede na buduće međusobne i međunarodne odnose.

Sticajem vojnostrategijskih i geopolitičkih okolnosti Jugoslavije u cjelini, a posebno njeni sjeverozapadni dijelovi - otrgnuti od matice zemlje poslije prvog svjetskog rata, bili su u žiži tog interesovanja, pregovaranja i dogovaranja. To je, razumije se, i vojnom i političkom rukovodstvu nove Jugoslavije, koja se radala u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji (Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije), nametalo veće i složenije obaveze oko trasiranja i usklađivanja svoje vojne, političke i diplomatske strategije na međunarodnom i unutrašnjem planu.

Vojnim i političkim akcijama, pravovremeno preduzimanim i realno odmjeraanim političkim i diplomatskim potezima, utvrđivanjem i obezbjeđivanjem pravih težišta vojnih operacija i njihovog vođenja u završnoj etapi rata, trebalo je afirmisati novo političko rukovodstvo zemlje i njegovu u borbi stvaranu vojnu silu, kao značajnu i ravnopravnu stranu u frontu antihitlerovske koalicije. Obezbeđivanjem statusa vojnog i političkog ravnopravnog saveznika bilo je jedino moguće spriječiti nastojanja da se putem kompromisa, pritisaka i tajnih dogovora velikih saveznika na račun Jugoslavije dovedu u pitanje dotadašnje tekovine narodnooslobodilačke borbe, njihova dalja afirmacija, odnosno krajnji vojni i politički ciljevi - uključujući i oslobađanje i pripajanje teritorija nastanjenih hrvatskim i slovenačkim stanovništvom (ispravljanje sjeverozapadnih granica) koje su poslije Prvog svjetskog rata ostale pod vlašću Italije i Austrije.

Velika trojica u Teheranu utvrdili su i priznali Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije de fakto status značajnog vojnog saveznika. Tada su zaključili da tom savezniku treba dalje pružati znatno veću i redovniju real-

Prilog raspravi »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Kapetan, politički komesar 3. bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije.

no moguću pomoć u opremi i naoružanju. Međutim, nije se priznavalo novo društveno-revolucionarno stanje, društvene promjene i ciljevi narodnooslobodilačkog pokreta koji bi prejudicirali poslijeratno društveno uređenje, međunarodni status, odnosno ugrozili i onemogućili interese i dogovore velikih saveznika, što znači i svaku promjenu granica buduće nove Jugoslavije prije mirovne konferencije na kojoj će, podrazumijevalo se, veliki saveznici, prema ranijim tajnim aranžmanima i nastalim odnosom snaga po završetku rata, voditi glavnu riječ. U tome je bila posebno angažovana Velika Britanija i lično njen predsjednik V. Cerčil. Zbog prvenstveno političkih, a i vojnih razloga istočna jugoslovenska jadranska obala, posebno njen sjeverozapadni dio s Istrom i Julijskom krajinom i Trstom, bili su predmet stalnog interesovanja i sve veće brige savezničkog komandovanja u Sredozemlju, a posebno britanskog predsjednika.

JADRANSKO VOJIŠTE U TEŽIŠTU VOJNO-POLITIČKE STRATEGIJE NOR-a

Kapitulacijom fašističke Italije i iskrcavanjem savezničkih snaga na njenom jugu stvorena je posebna i specifična vojno-politička i strategijska situacija na jadranskom vojištu i dalji razvoj i za vojno-političke ciljeve narodnooslobodilačkog rata. Od tada su istočna jadranska obala sa ostrvskim arhipelagom, a pri kraju rata posebno sjeverozapadni dio Jadrana s poluotrvom Istrom bili jedno od bitnih strategijskih težišta narodnooslobodilačkog rata i rukovođenja Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i posebno njenog vrhovnog komandanta maršala Tita. Stvaranjem i odbranom stalnih jakih uporišta na ostrvima, kao što je bio slučaj s ostrvom Visom, organizovanjem i jačanjem Mornarice NOVJ, prisustvo jačih snaga u obalnom i priobalnom području bio je imperativ tog vremena i iz vojnih i političkih razloga. S vojnog stanovišta stvoreni su uslovi za neposrednu vezu i sadejstvo sa savezničkim snagama u Italiji i snagama njihovih flotnih sastava koje su operisale u Jadranu. Nastali su povoljni uslovi za snabdijevanje naših snaga preko mora, zbrinjavanje ranjenika u bazama naše vojske stvorenim na oslobođenom obalnom području južne Italije, evakuaciju i zbrinjavanje ugroženog stanovništva sa ostrva (evakuacija zbog njemačkih represalija), za stručnu obuku mornaričkog kadra, prikupljanje naših političkih zatvorenika, deportiraca, zarobljenika i mobilisanih sunarodnika iz Istre i Slovenačkog primorja koji su služili u italijanskoj vojsci. Saveznički operativni i taktički štabovi su se neposredno uvjerali da imaju u rukovodstvu narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije i njegovoj vojsci ozbiljnog, dobro organizovanog i vojno vrijednog i ravnopravnog saveznika, koji se kao takav, bez obzira na političke poglede i ciljeve morao prihvatati i uvažavati.

S druge pak strane, savezničko komandovanje u Italiji i u Sredozemlju imali su svoju vojnu projekciju i planove u vezi s razvojem završnih operacija duž Apeninskog poluostrva prema sjeveru i Austriji, u čemu je sjeveroistočna jadranska obala s lukama Pulom i Trstom i poluotrvom Istrom imala vrlo značajno mjesto. Uređena operacijska osnovica - baze i infrastruktura u lukama južne Italije, narastanje pomorskih desantnih, eskortnih i udarnih lakih pomorskih snaga i operativnih vojnih efektivna saveznika u Italiji, stvarali su objektivne uslove za iskrcavanje njihovih jačih

snaga na ostrva i istočnu jadransku jugoslovensku obalu, posebno na ostrva Cres i Lošinj i na poluotrovo Istru, sa svim političkim posljedicama koje bi iz toga kasnije uslijedile. Lično vrhovnom komandantu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i predsjedniku Nacionalnog komiteta maršalu Titu to je bilo vrlo jasno i stalno prisutno. Izvjesno je bilo da bi eventualno iskrčane jače snage saveznika na tom operativnom području nastojale da uspostave kontakte s ostacima snaga kontrarevolucije pod komandom ministra izdajnika Draže Mihailovića koje je podržavala sve do poznatog sporazuma Tito - Šubašić londonska izbjeglička vlada. Winston Čerčil i uticajne snage u V. Britaniji i SAD gajili su iluzije da mogu djelimično spasiti pozicije monarhije i svoje političke i klasne interese u Jugoslaviji. Eventualno iskrčavanje jačih savezničkih snaga na istočnu obalu Jadrana i u Istru sve do završetka rata i bilo kakvo spajanje i prihvatanje ostataka snaga kontrarevolucije umnogome bi komplikovalo vojno-političku strategiju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, odnosno kasnije jedinstvene vlade Tito-Šubašić pod Titovim rukovodstvom. Otuda je jačanjem sopstvenih vojnih i političkih pozicija, organizovanjem i jačanjem nove - Jugoslovenske mornarice i prisustvom odgovarajućih snaga na priobalnom pojasu jadranskog vojišta, a posebno snažne strategijske grupacije u završnim operacijama kakva je bila 4. armija, trebalo - sa stanovišta vojnih rezona zajedničke borbe protiv neprijatelja - učiniti objektivno nepotrebnim i nemogućim svako prisustvo savezničkih snaga i njihovo iskrčavanje. Razumije se, van dogovorenih potreba u snabdijevanju i podršci našim snagama od jednog sastava britanskih topovnjača, avijacije s aerodroma u Zemunik i nešto desantnih brodova za prevoženje desantnih snaga u napadu na pojedina ostrva. Isto tako je bilo neophodno razbiti i onemogućiti pojavu i prisustvo na tom dijelu vojišta bilo kakve kvislinške grupacije, posebno kolaboracionistički četnički pokret.³⁷

U razgovorima sa savezničkim komandantom za Sredozemlje Henri Vilsonom i predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom u Italiji od 10. do 12. avgusta 1944, pored ostalog, pokrenuto je pitanje savezničkog mogućeg iskrčavanja u Istru, korišćenja luke Trst i komunikacija na tršćansko-ljubljanskom pravcu za napredovanje njihovih snaga prema Austriji. U načelu, to je bilo usaglašeno sa Sovjetskim Savezom u razgovorima između V. Čerčila i J. V. Staljina, između njihovih vojnih eksperata u Moskvi, oktobra 1944. Sovjetska Vrhovna komanda ocjenjivala je značaj takve operacije radi olakšavanja ofanzive Crvene Armije s teritorije Mađarske prema Austriji. Iako o tome, kao i o mnogim drugim pitanjima kasnije koja su se ticala interesa Jugoslavije, nisu obavještavani ni konsultovani Vrhovni štab i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, naše vojno i političko rukovodstvo je predosjećalo i imalo određene indikatore o opasnostima sličnih nagodbi i činilo sve da ih onemogući. U pomenutim razgovorima s V. Čerčilom, kao i kasnije u razgovorima s feldmaršalom Aleksanderom krajem februara 1945. u Beogradu i međusobnoj prepisci oko usklađivanja operacija protiv njemačkih snaga u završnom dijelu

³⁷ Iz depeša i upozorenja koje je Tito lično slao Komandi Jugoslovenske mornarice i Komandi 8. korpusa vidljiva je njegova briga o kontroli tog vojišta. Upozoravao je da se izbjegavaju i izgleda svi eventualni nesporazumi u sadejstvu sa savezničkim snagama i predstavnicima, ali odlučno je zahtijevao da saveznički predstavnici mogu biti samo kod tih komandi, da se ne dozvoli nikakvo slobodno kretanje po našoj teritoriji bez odobrenja tih komandi, ni kakva veza s bilo kojim kvislinzima. Komanda Mornarice je uložila uspješno velike napore za uspostavljanje kontrole nad cijelim obalnim i ostrvskim područjem, čak i organizacijom komandi, obavještajnih punktova i jedinica na ostrvima koje su Nijemci posjedali.

rata, maršal Tito nije direktno odbijao ni negirao savezničke zahtjeve i potrebe korišćenja luke Trst i eventualno komunikacija u napredovanju kroz Ljubljanska vrata. Nije zaoštravano stalno pokretano i sporno pitanje oko razgraničenja zona kontrole, vojne uprave nad teritorijom Istre, ali je čvrsto branjeno stanovište tretmana Narodnooslobodilačke vojske, kasnije Jugoslovenske armije, kao ravnopravne savezničke sile, te poštovanje stvarenog stanja i kompetencija nove narodne vlasti stvorene u oslobodilačkoj borbi nad tim teritorijama.

ZNAČAJ USPJEHA 4. ARMIIJE I ULOGA JUGOSLOVENSKE MORNAARICE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA I ODNOSI SA SA VEZNICIMA

Jedno od bitnih težišta vojno-političke strategije u završnim operacijama Jugoslovenske armije bilo je na lijevom krilu jugoslovenskog ratišta, prema zapadnim saveznicima. Snage novoformirane 4. armije (naredbom maršala Tita od 2. marta 1945) i Jugoslovenske mornarice imale su vrlo krupan zadatak koji je sintetizovao integralne vojne i političke ciljeve nove Jugoslavije u završnoj etapi oslobodilačkog rata. Trebalo je na zaobalnom, priobalnom i pomorsko-ostvrskom frontu razbiti uporišta i odbrambene linije neprijatelja, osloboditi ostrvski arhipelag sjevernog Jadrana, Kvarnerska ostrva, Rijeku, Pulu, Istru, Trst i izbiti na sjeverozapadne etničke granice na rijeci Soči, a sve to u jednom tempu prije nego što bi to mogle učiniti savezničke snage sa italijanskog fronta. Kvarnerska ostrva Cres, Lošinj, Unije, Sušak i dr. poluotrvro Istra, Trst i Slovenačko primorje (Juljska krajina) po tajnom Londonskom protokolu i Rapalskom ugovoru (a isto tako Lastovo i Zadar) poslije prvog svjetskog rata dodijeljeni su Italiji, kao nagrada za njeno zakasnjelo učešće na strani sila Antante. Rijeka je trebalo da bude slobodan grad, ali su je italijanske snage okupirale i anektirale. Jačanje narodnooslobodilačkog pokreta i oružanih partizanskih jedinica na ovim teritorijama, a posebno njihovo oslobađanje vlastitim snagama, bilo je vrlo značajno iz dva bitna razloga: učiniti vojnički nepotrebnim i onemogućiti iskrcavanje snaga zapadnih saveznika, uspostavljanje njihove vojne uprave nad ovim teritorijama i eventualnih kontakata, prihvata i podrške snagama kontrarevolucije; steći faktičke vojne i političke pozicije i moralno pravo za dalju borbu na međunarodnom planu za zadovoljavanje istorijskih i etničkih opravdanih zahtjeva nove Jugoslavije, koje je maršal Tito iskazao poznatim i trajno značajnim geslom: »Tude nećemo, a svoje ne damo«.⁴⁾

Brižljivo i sistematsko materijalno i kadrovska osposobljavanje infrastrukture Jugoslovenske mornarice po mjeri oslobađanja ostrva i istočne obale Jadrana, jačanje njenih transportnih i borbenih plovniha, desantnih i drugih operativnih efektivna, priprema štabova i komandi za planiranje i izvođenje desantnih dejstava i ukupne podrške snagama kopnene vojske, odnosno divizijama 4. armije na primorskom krilu fronta u završnim ope-

⁴⁾ U govoru na o. Visu pred strojem 1. udarne dalmatinske brigade, 12. septembra 1944, kada je brigadi predao Orden narodnog oslobodenja. Tada je prvi put izišao javno sa zahtjevom da »naša braća u Istri, u Slovenačkom primorju... moraju biti i biće oslobodenja«. J. B. Tito, Borba za oslobodenje Jugoslavije, knjiga I, »Kultura«, Beograd 1947, str. 238.

racijama - bili su konkretna materijalizacija i ostvarivanje strategijskog težišta Narodnooslobodilačkog rata na ovom vojištu. Tako se može razumjeti sadržaj i potreba date sinteze razvoja i značaja ovog vojno-političkog strategijskog težišta na jugoslovenskom ratištu, čija je uloga stalno narasla od vremena kapitulacije Italije i kulminirala u završnim operacijama 4. armije u sadejstvu s Jugoslovenskom mornaricom.

U razgovorima između maršala Tita i feldmaršala Aleksandera u Beogradu još krajem februara (završeni 24. februara) 1945. u načelu je postignuta saglasnost da jugoslovenske snage (ukoliko saveznici ispune dogovorene aranžmane oko snabdijevanja hranom i opremom) mogu angažovati na primorskom krilu jadranskog vojišta i u Istri i na ostrvima dovoljno snaga da svojim dejstvima vežu, odnosno savladaju sve snage neprijatelja na tom pravcu. Poznato je da su se pred frontom 4. armije i Jugoslovenske mornarice nalazile dosta brojne snage, utvrđena uporišta, samostalne jedinice i kompletan njemački 97. armijski korpus, kao i više raznih kvasilinskih formacija. Njemački 97. armijski korpus pripadao je Grupi armija »C« angažovanih protiv savezničkih snaga na italijanskom frontu. Tek je 25. aprila potčinjen Grupi armija »E« radi lakšeg komandovanja i koordinacije dejstava protiv Jugoslovenske armije na dijelu jugoslovenskog ratišta. Vezivanje ovih snaga, posebno jakog i dobro opremljenog 97. armijskog korpusa na pravcu ofanzivnih operacija 4. armije i Jugoslovenske mornarice, koji je mogao biti upotrebljen protiv savezničkih snaga na italijanskom frontu, umnogome je olakšalo njihovo napredovanje kroz Lombardiju prema Trstu. Izvjesno je da saveznički komandanti, sam feldmaršal Aleksander i V. Čerčil, nijesu u svojim procjenama i planovima za okupaciju Trsta, Julijske krajine i Istre i stavljanje pod svoju vojnu upravu mogli pretpostaviti koliko će biti uspješan ofanzivni zamah, manevar i prodor jugoslovenskih snaga, konkretno u završnim operacijama snaga 4. armije u sadejstvu s Mornaricom, da će, uprkos dobro organizovanim njemačkim uporištima na primorsko-ostrvskom pravcu i na frontu 97. armijskog korpusa, postići onakav tempo napredovanja prema Trstu. Izgledalo je objektivno nerealno da jugoslovenske snage onako brzo i uspješno u dvije operativne etape (ličko-primorska i riječko-tršćanska operacija) od 20. marta do 1. maja mogu likvidirati njemački otpor, opkoliti u riječkom utvrđenom rejonu, blokirati i najzad razbiti i zarobiti snage 97. armijskog korpusa, osloboditi Kvarnerska ostrva, Pulu i Istru i prije savezničkih snaga - kojima su njemačke snage pružale sve slabiji otpor na italijanskom frontu - stići u Trst i osloboditi ga.

U mjeri u kojoj je vladama zapadnih savezničkih sila, posebno V. Čerčilu, bilo sve jasnije jačanje vojne snage i političkih pozicija nove Jugoslavije, utoliko su bili sve odbojniji prema njenim zahtjevima o reviziji i uspostavljanju etničkih granica prema Italiji i Austriji. Utoliko su više zazirali od uspjeha Jugoslovenske armije i Mornarice u završnim operacijama u njihovom napredovanju prema Istri i Trstu, kako ih svojim prisustvom s jakim snagama Jugoslavija ne bi stavila pred svršen vojni i teritorijalno-politički čin. Zato su se sve teže ostvarivali sporazumi i zahtjevi vojnog i političkog rukovodstva Jugoslavije o snabdijevanju i podršci snagama 4. armije i Mornarice u završnim operacijama. O tome uvjerljivo svjedoči i sam V. Čerčil u svojim tada povjerljivim depešama i direktivama saradnicima i feldmaršalu Aleksanderu, koje je kasnije objavio u svom memoar-

skom djelu o drugom svjetskom ratu.⁵⁾ Vidljivo je da V. Čerčil više nije imao iluzija da će preko Šubašića i njegovih pristalica moći spasavati interese svoje imperije u Jugoslaviji, pa je nastojao da što je više objektivno moguće zaštititi interese Italije, da je stavi i sačuva pod svojom kontrolom. Otuda i nastojanje da se teritorije koje su poslije prvog svjetskog rata potpale pod Italijom po Rapalskom ugovoru stave pod savezničku vojnu upravu s kojih bi se pozicija branili zahtjevi i interesi Italije u budućim mirovnim pregovorima. To što u tome u velikoj mjeri nijesu uspjeli, može se zahvaliti izvanrednim uspjesima Jugoslovenske armije, odnosno njene 4. armije i Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama za oslobodenje ovih krajeva.

Ukoliko su snage 4. armije i Jugoslovenske mornarice brže napredovale na primorsko-tršćanskom pravcu i približavale se bivšoj italijansko-jugoslovenskoj granici (po Rapalskom ugovoru), a snage u pozadini ovog fronta - posebno 9. i 7. korpusa Glavnog štaba Slovenije i Operativnog štaba za Istru ispoljavale sve ofanzivnija dejstva u Istri i Slovenačkom primorju, jačale ustaničke snage i institucije narodnooslobodilačkog pokreta u samom Trstu, utoliko su saveznici u prvi plan isticali zaštitu svojih i italijanskih političkih i teritorijalnih ciljeva i interesa, a u drugi plan potiskivali zajedničke vojne operativne interese i ciljeve. Naime, s vojnog stanovišta bilo je u interesu da snage Jugoslovenske armije privuku na sebe što više njemačkih efektiva i što prije razbiju njihovu odbranu i unište grupaciju 97. armijskog korpusa. Međutim, iz navedenih političkih razloga više im je odgovaralo da njemačka odbrana bude što upornija, a napredovanje jugoslovenskih snaga što sporije. S druge strane, njemačke trupe u vidljivom bezizlazu i kraju, kao i sav kvislinski kontrarevolucionarni konglomerat (ustaško-domobranske divizije, četničke i druge grupacije) zbog zločina koje su učinili na tlu Jugoslavije, težile su da izbjegnu zasluženu kaznu i da dobiju status ratnih zarobljenika kod zapadnih saveznika. Tako je, na osnovama tih protivrečnosti, došlo praktično do svojevrsnog (nepisanog i prostom logikom gledano apsurdnog) savezništva zaraćenih protivnika: anglo-američkih i njemačko-kvislinskih snaga u završnim operacijama uopšte pa i na frontu 4. armije i Jugoslovenske mornarice. Nije slučajno što su se pred frontom 4. armije uoči završne riječko-tršćanske operacije na prostoru sjeverno od Mrzla vodica i Lokve (prostor Prezid-Cabar-Oslinica-Gerovo) našle jake kontrarevolucionarne grupacije - četničko-ljotičevske i nedičevske, tzv. Srpski dobrovoljački korpus, četnička tzv. Dinarska divizija i dr. ukupne jačine oko 17.000 ljudi.⁶⁾

Time se jedino može tumačiti i sve složenija saradnja oko isporuke pomoći za potrebe 4. armije u završnim operacijama, odbijanje pod raz-

U str. pov. poruci ministru spoljnih poslova A. Idnu od 11. marta 1945. (dakle, uoči početka završnih operacija) V. Čerčil kaže: »Meni se čini da od sada naša nastojanja treba da budu da pomažemo Italiju protiv Tita. Njega možemo da ostavimo u njegovim planinama, pa neka se skuva u balkanskom sosu koji je vrlo čemeran. Ali činjenica je da smo uopšte naklonjeni zahtjevima Italije u sjevernom Jadranu, da nam treba snažan uticaj u političkom životu Italije protiv komunista i drugih divljih (po Čerčilovom političkom pogledu i rječniku mržnje-DM) ljudi. Na taj način mi možemo da doprinesemo reintegraciji italijanske države. Ja sam izgubio svaku nadu o Jugoslaviji, čija država mora da se zasniva samo na osnovama ugovora između Tita i Šubašića. S druge strane, ja još uvijek vjerujem, da mi možemo da spasimo Italiju od boljševičke kuge« (citat iz knjige akademika V. De-dijera, »Interesne sfere«, izdanje »Prosvet«, Beograd 1980, str. 429.

⁶⁾ Prema dokumentima u Zborniku o NOR-u, tom XI, knjiga 4, i knjizi dr. U. Kostića: Oslobodenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945. godine. Dijelovi o riječko-tršćanskoj operaciji 4. armije. VII, Beograd 1978.

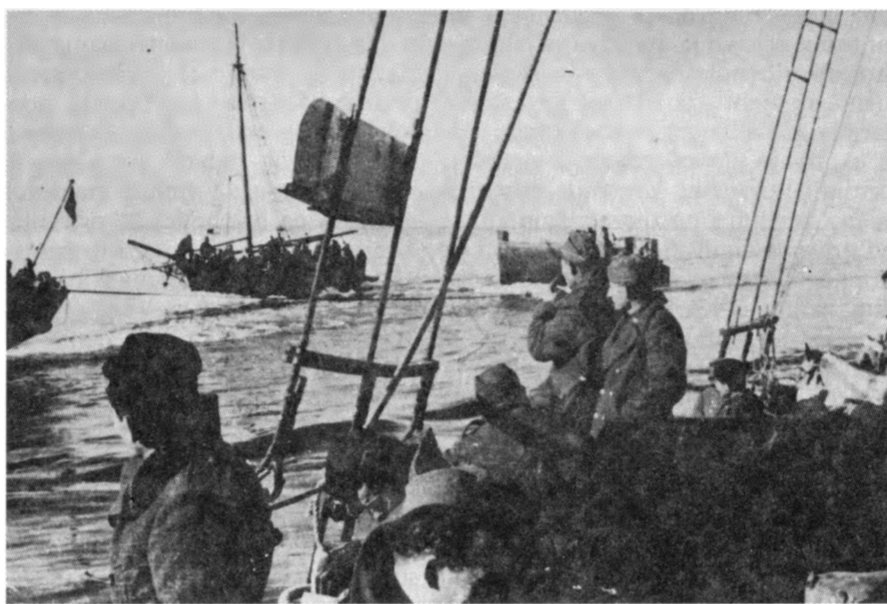

nim izgovorima da se angažuju u pružanju podrške topovnjačama u desantnim dejstvima na Kvarnerska ostrva i stavljanje na raspolaganje desantnih plovnih sredstava u izvršenju desanta na Istru i si. U najpotrebijem momentu za iskrcavanje snaga 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije s Cresa na obale istočne Istre zbog ovih razloga dovedeno je u pitanje pravovremeno i uspješno izvršenje ovog zadatka po planu 4. armije i Pomorske komande sjevernog Jadrana. Samo izuzetnim napretnjem, smjelim improvizacijama i mobilizacijom na oslobođenim ostrvima svih raspoloživih plovih sredstava (motornih jedrenjaka i ribarskih čamaca), poznavanjem minske situacije na osnovu zaplijenjenih njemačkih minskih karata u Karlobagu i izjava zarobljenika smjelom i vještom organizacijom ešeloniranog prevoženja uz prethodno izvidanje i obezbeđenje desantnog mostobrana u rejonu Plomin-Mošćenička Draga, Pomorska komanda sjevernog Jadrana i Komanda 9. divizije uspješno su izvršile ovu desantnu operaciju.^{7*}

O odnosima sa zapadnim saveznicima u završnim operacijama i vojno-političkom strategijskom dalekosežnom značaju uspješne i za saveznike neočekivano brze ofanzive 4. armije u sadejstvu s Jugoslovenskom mornaricom i oslobodenje vlastitim snagama Kvarnerskih ostrva, cijele Istre i Trsta, sada je moguće realno i egzaktno suditi na osnovu dostupnih dokumenata o planovima i namjerama zapadnih saveznika. Iz Čerčilovih memoara o drugom svjetskom ratu, kao i objavljenih dokumenata, vidljivo je da su Britanci do posljednjeg dana rata nastojali da okupiraju Istru, posebno luke Pulu i Trst, da zaposjednu i kontrolišu široki koridor oko komunikacija na tršćansko-ljubljanskom pravcu. Pored ostalog, cilj im je bio da tako obezbijede brže napredovanje svojih snaga prema Gracu i tako prije Crvene armije stignu do Beča. To je, kako je već rečeno, svojevrstno odgovaralo i sovjetskoj Vrhovnoj komandi i bilo utanačeno s vojnim ekspertima 14. oktobra 1944, u poznatim razgovorima Čerčil-Staljin. U skladu s tim Staljin je u pregovorima i dogovorima u Jalti (februara 1945) tražio od Čerčila i Ruzvelta da se u interesu brže pobjede (sloma Njemačke) oslabi italijanski saveznički front i dio snaga prebaci na jugoslovensku obalu u Istri i na Sjevernom Jadrano. Te bi snage trebalo da napreduju kroz Ljubljanska vrata i olakšaju ofanzivu Crvene Armije na pravcu Budimpešta-Beč.

U duhu tih političkih ciljeva i direktiva svog predsjednika, feldmaršal Aleksander je bio izdao naredenje da njegova 8. armija okupira Pulu, Istru i Trst i zaposjedne komunikacije između Italije i Austrije, kad je već bilo jasno da je nerealno zahtjev da uspostave svoju vojnu upravu nad svim teritorijalima koje su do rata bile pod Italijom. Traženo je da se snage Jugoslovenske armije koje se tamo zateknu operativno potčine komandantu 8. armije. Vrhovni komandant i Generalštab Jugoslovenske armije učinili su uspješno i pravovremeno sve da se ovi planovi i zamisli saveznika, od-

^{7*} Isti izvori. Detaljnije o desantu na Istru vidi J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, VIZ, Beograd 1972 (str. 377) i D. Miljanić, Kvarnerski odred mornaričke pješadije u završnim operacijama, Pomorski zbornik, knjiga 6, Zadar 1968.
Kad je riječ o problemu desantnih snaga i pomorske podrške u završnim operacijama na primorsko-ostrvskom pravcu, treba podsjetiti i na poznatu činjenicu da su saveznici sve do kraja rata odbijali da isporuče našoj ratnoj mornarici ostatke brodova bivše Kraljevske mornarice, kao i transportne brodove koje je u aprilskom ratu zaplijenila Italija (o tome su uzaludno vođeni pregovori i postavljeni zahtjevi još u Kazerti i na Visu 1944. godine, zatim između maršala Tita i feldmaršala Aleksandra februara 1945). Sve je to, u suštini uslovljavano političkim razlozima.

Konvoj brodova Jugoslavenske mornarice u desantu na otok Pag, april 1945.

nosno feldmaršala Aleksandra osujete. Pravovremenim iskrcavanjem snaga 9. divizije s Cresa u istočnu Istru omogućeno je da se dijelom snaga s lijevog krila fronta opkole i blokiraju snage 97. armijskog korpusa u riječkom utvrđenom rejonu, a da se glavnina snaga 4. armije na tršćanskom pravcu, uz neminovan rizik u takvim prodorima u ofanzivnim operacijama, usmjeri i nezadrživo prodiere ka Trstu.⁸⁾ Tako se dogodilo da su, uprkos tome što su se njemačke snage posljednjih dana rata na italijanskom frontu demoralisale, raspadale i predavaile saveznicima, snage Jugoslovenske armije prve stigle u Trst i oslobodile ga. To je s desnog krila 30. aprila bila 20. divizija, a sutradan s lijevog krila (1. maja) preko Istre 9. divizija 4. armije s kojima su sadejstvovale snage 9. slovenačkog korpusa i Komande grada organizovane u samom Trstu.

Prodor snaga 4. armije u Trst (20. i 9. divizije) 30. aprila i 1. maja i oslobodenje ovog grada, izbijanje naših snaga na rijeku Soču iznenadili su savezničko komandovanje u Italiji i lično feldmaršala Aleksandra. Računali su da će otpor snaga 97. armijskog korpusa i kvislinga biti efikasniji i da će jugoslovenske snage, vjerovatno, frontalno potiskivati neprijatelja, tako da će 8. britanska armija prije 2. maja ući i zauzeti Trst, a da će se snage 4. armije još duže rvati na utvrđenim položajima njemačkog 97. armijskog korpusa. Pretečen i zatečen smjelim manevrom i prodorom snaga 4. armije u Trst i snaga Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije koje su napredovale prema Puli, feldmaršal Aleksander se našao u novoj situaciji

⁸⁾ Poslije višednevnog uzaludnog upornog otpora i pokušaja da se probiju preko Ilirske Bistrice ka sjeveru, snage 97. armijskog korpusa, komandant korpusa general Kibler s cjelokupnim starješinskim kadrom i s oko 16.000 vojnika, predale su se u rejonu Ilirske Bistrice 8. diviziji 4. armije, odnosno Štabu 4. udarnog korpusa, 7. maja 1945. godine (dr. U. Kostić, n. dj., str. 430).

i pred dilemom kako da obezbijedi ciljeve koje mu je ranije njegov predsjednik V. Čerčil postavio.⁹⁹ Ranije utvrđeni i planirani ciljevi više se, jednostavno, nijesu mogli realizovati. Više se nijesu mogli ignorisati ni odlagati zahtjevi nove Jugoslavije, jer je njena oslobodilačka armija sopstvenim snagama oslobodila dijelove teritorija koje su istorijski i etnički pripadale hrvatskom i slovenačkom narodu koji se oslobodilačkom borbom i žrtvama opredijelio da živi okupljen u slobodi, u okviru nove zajedničke države Jugoslavije. Jugoslavija je stekla pravo da se njena oslobodilačka armija tretira u svim budućim pregovorima kao saveznička, a Jugoslavija kao ravnopravan i dostojan saveznik u frontu antihitlerovske koalicije.

UKUPNI ZADACI I OBLICI SADEJSTVA JUGOSLOVENSKE MORNARICE I 4. ARMIIJE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

U završnim operacijama Komandi 4. armije bila je operativno potčinjena Pomorska komanda sjevernog Jadrana. Ona je svojim i za ove operacije ojačanim i pripremljenim efektivima neposredno sadejstvovala sa divizijama 4. armije (9. i 26. divizija) koje su operisale na primorskom krilu fronta i u pomorskodesantnim dejstvima pri oslobodenju ostrva i u desantu na Istru. Od borbenih operativnih efektivna Pomorska komanda sjevernog Jadrana raspolagala je Kvarnerskim odredom mornaričke pješadije s ukupno pet bataljona i baterijom 75 mm i drugim prištapskim jedinicama (po dva bataljona iz ranijeg sastava Pomorske komande sjevernog i srednjeg Jadrana i jednim bataljonom iz Pomorske komande južnog Jadrana - odred namjenski formiran za ove operacije); Kvarnerskim pomorskim sastavom s pet flotila naoružanih brodova (NB) i patrolnih čamaca (PČ), formiranim na ostrvu Istu još novembra 1944. i ojačanim svim borbeno raspoloživim brodovima za zadatke u završnim operacijama.

Pored navedenih borbenih formacija, zadacima i uspjesima u završnim operacijama bile su praktično podređene i angažovane sve službe i infrastruktura cijele Mornarice.¹⁰⁰ Planove za izvođenje desantnih dejstava radila

⁹⁹ Feldmaršal Aleksander 1. maja izvještava Čerčila o situaciji i, pored ostalog, navodi: »Tito se sad našao u mnogo jačem vojnom položaju no što je predviđao kad sam ja bio u Beogradu, i želi da to iskoristi... Titove regularne snage bore se u Trstu i već su okupirale najveći dio Istre. Sasvim sam siguran da on neće povući svoje trupe ako mu se ne naredi, sem ako mu to Rusi ne kažu (Ovo svjedoči o njihovoj zabludi da se Tito u svemu pridržavao stavova i naredjenja iz Moskve - DM). Ako mi kombinovani komitet načelnika generalštabova naredi da, ako je potrebno, okupiram cijelu Julijsku krajinu svakako da ćemo morati da vodimo borbu s Jugoslovenskom armijom, koja će imati moralnu podršku Rusa. Prije nego što se na to riješimo, mislim da je umjesno uzeti u obzir raspoloženje naših trupa u toj stvari. One gaje duboko divljenje prema Titovoj partizanskoj vojsci i velike simpatije prema njenoj borbi za slobodu. Stoga moramo biti veoma oprezni prije nego što zatražimo od njih da se okrenu od svog zajedničkog neprijatelja da bi se borile protiv jednog saveznika...« (dokument br. 10, str. 980 - Prilozi, Zbornik dokumenata, tom XI, knjiga 4). Iz ovog se vidi da se Čerčilov komandant ograduje od političkih rezona eventualnog sukoba s Jugoslavijom, ali adekvatno upozorava na vojne i moralne elemente. To je, bez sumnje, imalo uticaja i na Čerčila, pa se - kako je poznato u skladu s navedenim dogovorima sa Staljinom - ograničio prvo na žestoke političke pritiske, tražeći i Staljinovu intervenciju, a tek kasnije su došle i realne prijetnje, koje jugoslovensko rukovodstvo - nemajući u tome nikakvu realno efikasnu podršku SSSR-a - nije moglo prenebregnuti. Radilo se zapravo o ultimatumima na osnovu kojih je došlo do uspostave savezničke vojne uprave u Juljskoj krajini i podjeli zona koje su oslobodile snage Jugoslovenske armije (dokumenti 26-34 - Prilozi navedenog Zbornika).

¹⁰⁰ Ukupno je iz Jugoslovenske mornarice sadejstvovalo s 4. armijom oko 14.000 boraca, 74 NB i PČ, 24 parobroda i oko 300 motornih jedrenjaka i drugih pomoćnih brodova razne namjene i veličine, čiji se broj povećavao mobilizacijom pri oslobađanju pojedinih ostrva i r i u toku izvođenja desantnih dejstava (J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, VIZ, Beograd 1972).

je i detaljno razrađivala za sve potčinjene jedinice Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa komandama 9. i 26. divizije, čije su brigade učestvovala u desantima u sadejstvu s bataljonima Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije. U završnim operacijama najneposrednije se angažovala i Komanda Jugoslovenske mornarice. Njen komandant (J. Černi) stalno se kretao sa Štabom 4. armije i lično učestvovao u planiranju i uskladjivanju svih zajedničkih borbenih dejstava na primorskom krilu fronta.

U obje etape završne ofanzive 4. armije (ličko-primorska i riječko-tršćanska operacija) oblici sadejstva i operativna uloga Mornarice ispoljavali su se, najkraće rečeno, kroz četiri kompleksne međusobno povezane i različite komponente:

1) Koncentracija snaga prevoženjem morem na polazne operativne osnovice. Operativno-borbena prebacivanja i iskrcavanja desantiranih snaga pri oslobađanju pojedinih ostrva i na Istru, što je sve bilo bitan uslov za obezbjeđenje željenog tempa napredovanja na primorskom krilu i uspješan manevar divizija 4. armije za opkoljavanje i blokiranje snaga 97. armijskog korpusa u riječkom utvrđenom rejonu i brzi prodor prema Trstu.

2) Stalna popuna ljudstvom koje je mobilisano u istočnim oslobođenim dijelovima zemlje, posebno na Kosovu i Metohiji, morskim putem. Tako je npr. u toku završnih operacija od luka južnog Jadrana (Bara i dr.) do sjevernog Jadrana za popunu jedinica 4. armije prevezeno oko 12.000 novih boraca. Nprekidno je vršen dotur i snabdijevanje hranom, borbenim i drugim potrebama i opremom sa dublje operativne osnovice, dobijenim od saveznika iz Italije preko mora ili doturane transportnim avionima na aerodrom Zemunik kod Zadra, a zatim morskim putem po mjeri napredovanja pojedinih jedinica na primorskom krilu. Isto tako, obratno, morskim putem, evakuacija u dublju pozadinu na slobodnu teritoriju ranjenih i oboljelih boraca i zaplijenjenog materijala koji nije bio u funkciji narednih borbenih dejstava. Sve je ovo bilo od izuzetnog značaja s obzirom na malu propusnu moć, loše stanje kopnenih komunikacija i otpor neprijatelja na priobalnom i zaobalnom području. U korelaciji s prethodnom komponentom ovo je omogućilo visok tempo nastupanja 4. armije u obje navedene operacije.

3) Borbeno pomorsko obezbjeđenje prevoženja i iskrcavanja snaga 9. i 26. divizije 4. armije uporedo sa snagama Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije koje su nastupale na primorskom krilu i izvodile desantna dejstva. Isto tako, planiranje navigacijskog obezbjeđenja, izbor plovnih ruta, provlačenje između minskih polja i njihovo zaobilaženje (koja su bila dosta gusto položena - neka zaostala položena od bivše jugoslovenske Kraljevske mornarice, zatim od Italijana i Nijemaca, namijenjena protiv desantnih dejstava iz pravca otvorenog mora). Izvidanje i obavještajno obezbjeđenje, prikupljanje podataka o desantnim rejonima i rasporedu neprijateljskih snaga na obali i ostrvima i olakšavanje iskrcavanja desantnim snagama. Sve je ovo vrlo uspješno obavljao Kvarnerski pomorski sastav, kao i pojedine komande i jedinice (mornaričke borbene grupe) koje su ranije organizovane i dejstvovale praktično u rasporedu, u međuprostorima, neprijateljskih snaga na ostrvima (što je npr. bio tipičan slučaj na ostrvu Krku).

4) Izvođenje borbenih dejstava pri oslobađanju ostrva snagama Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, u desantima na Pag, Rab, Krk, Cres i Lošinj, istočnu Istru i u Istri, uključiv i oslobodenje Pule u sadejstvu

s jedinicama Operativnog štaba za Istru. Vatrene podrška pri iskrcavanju i savladivanju pojedinih neprijateljskih uporišta koju su pružali dijelovi Kvarnerskog pomorskog sastava, a u toku ličko-primorske operacije i jedan odred britanskih topovnjača, koji je po postignutom sporazumu u tom cilju bazirao u našim lukama i učestvovao u desantnim dejstvima na Pag i Rab (kasnije na Krk, Cres i Lošinj i u desantu na Istru odbijena je pod raznim kvazi izgovorima, a pravi razlozi su bili političke prirode, što je ranije komentarisano).

Iako svi ovi oblici operativnog angažovanja Mornarice u završnim operacijama, u sadejstvu sa snagama 4. armije, čine nerazdvojnu cjelinu, s uzajamnom uslovljenošću i uticajima na tok operacija, ipak i sa vojnog i posebno vojno-političkog stanovništva (o čemu je bilo govora u prethodnom odjeljku ovog priloga) treba istaći prvu i drugu komponentu - komplekse zadataka koje je obavila Jugoslovenska mornarica. One su bitno uticale na zamah operacija i postizanje krajnjih stratejskih ciljeva u završnim operacijama na ovom dijelu jugoslovenskog fronta. U kvantitetu i kvalitetu, kao i pravovremenosti izvršavanja kompleksnih zadataka Mornarice navedenih pod 1) i 2), bio je uslovljen i ukupan doprinos Jugoslovenske mornarice ukupnom vojnom uspjehu snaga 4. armije, a preko toga i postizanje političko-stratejskih ciljeva u toj za novu Jugoslaviju vrlo značajnoj i delikatnoj završnoj etapi narodnooslobodilačkog rata.

Ovakav uspjeh snaga 4. armije bio je moguć zahvaljujući izuzetnoj smjelosti, upornosti i vještini organizacije i vođenja operacija njenog štaba, kao i štabova njenih divizija i Pomorske komande sjevernog Jadrana, uz posebno naprezanje, moral i posebnu političku motivisanost gotovo svih boraca da što prije razbiju neprijatelja i oslobode krajeve u kojima su dijelovi našeg naroda (hrvatski i slovenački) živjeli pod italijanskom fašističkom okupacijom poslije prvog svjetskog rata. Istovremeno su lično vrhovni komandant Jugoslovenske armije i njen Generalštab neprekidno bdili i intervenisali u svakoj etapi izvođenja operacija na ovom težišnom dijelu jugoslovenskog fronta sve do kapitulacije Njemačke. Zbog poznatog zaoštavanja odnosa sa zapadnim saveznicima oko statusa Istre i Slovenačkog primorja do zaključenja mirovnih ugovora i stalno prisutne opasnosti od njihovog iskrcavanja na te obale, tome je posvećivana posebna pažnja. O tome, na svoj način, svjedoči i jedna depeša maršala Tita upućena Štabu Jugoslovenske mornarice 2. maja, dok još Pula nije bila oslobođena."

Potrebno je posebno istaći izvođenje izuzetno uspješnog, a vrlo komplikovanog i rizičnog (zbog nedostatka adekvatnih desantnih plovih sredstava, lošeg vremena i gusto položenih minskih polja) desanta s Cresa na istočnu Istru snaga 9. divizije sa svim dijelovima i bataljona Kvarnerskog

U toj depeši se kaže: »Sa glavnim snagama pomorskih jedinica (odnosi se na Kvarnerski pomorski sastav - DM) treba što prije da zaposjednete sve zapadne istarske luke od Pule do Soče. Nastojte da u tom sektoru naše obale odmah organizujete luke i pomorske vlasti, uzimajući sve brodove, brodogradilišta i luke u svoje ruke. Budite stalno u vezi sa štabom 4. armije i koordinirajte svoj rad s njime« (Operativni dnevnik Komande Jugoslovenske mornarice, AVII, br. reg. 17/2, k. 2074-1). Na osnovu ovog naredjenja, odmah su plovne jedinice Kvarnerskog pomorskog sastava (flotile NB i PC) upućene prema Puli radi blokade luke s mora i vatrene dejstava na njemačke položaje na poluostrvu Muzil, a dva NB (NB 3 i 4) i tri PC (8, 41 i 53) upućeni uz obalu Istre - minirani i pored još nesavladanog uporišta na Savudriji - prema Trstu, gdje su uplovili PC 8 već 5. maja u 15.00 časova, a ostali brodovi 6. maja u 16.00 časova, gdje su uspostavili vezu i utvrdili dalja dejstva s Pomorskom obalskom komandom Trst. Dva PC su produžila za Gratež i tamo uspostavili isturenu bazu (J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, VIZ, Beograd 1972).

odreda mornaričke pješadije koji je počeo noću 24/25. aprila.¹²⁾ Ovo uspješno i pravovremeno desantiranje omogućilo je već navedene uspjehe i manevar snaga 4. armije za opkoljavanje i kasnije likvidiranje snaga 97. armijskog korpusa na riječkom sektoru, odnosno brzi prodor prema Trstu, a snagama Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije prema Puli koju su poslije uporne njemačke odbrane, posebno na poluostrvu Muzil, oslobodile u sadejstvu s jedinicama Operativnog štaba za Istru tek 8. maja.¹³⁾

Da bi se iz sadašnje perspektive i saznanja o izvođenju desantnih operacija razumjeli ogromna naprezanja, smjelo prihvatani rizici, mnoge srećno završene i nužne improvizacije i hrabrost štabova i jedinica u izvođenju ovih dejstava na primorskom krilu fronta, treba stalno imati na umu tadašnju vojno-političku situaciju i odnose sa zapadnim saveznicima, kao i stalno insistiranje Vrhovnog komandanta i Generalštaba Jugoslovenske armije da se u ovim operacijama preteknu savezničke snage i namjere njihovih vlada i komandanata u vezi s Julijskom krajinom i Istrom. Da su se kojim slučajem odnosi sa zapadnim saveznicima zasnivali i temeljili samo na operativnim potrebama i razlozima borbe protiv zajedničkog neprijatelja (da su, dakle, u prvom planu bili samo vojni rezoni borbe), onda bi ovo nastupanje na primorskom krilu moglo biti s mnogo manje rizika, žrtava i naprezanja. Sa svojim borbenim i desantnim plovnim sredstvima, pa i snagama borbene avijacije bazirane na aerodromu u Zemunik, saveznici su mogli pružiti znatnu pomoć i olakšati izvođenje dejstava snaga 4. armije i Jugoslovenske mornarice. Otpor njemačkih snaga bio bi prije ili kasnije neminovno slomljen. Na žalost, u tome su sve više preovladavali politički motivi i ciljevi u mjeri koliko je ofanziva naših snaga bila uspješnija, a istovremeno njihovi operativni zadaci teži i napretniji.

Doprinos Jugoslovenske mornarice kao vida oružanih snaga u završnim operacijama nije moguće pravilno mjeriti jednostavnim kvantitativnim pokazateljima i kriterijima: brojem borbenih efektivna, karakterom naoružanja i opreme, vrstom plovnih sredstava, izvedenim borbenim dejstvima i gubicima nanesenim neprijatelju i si., mada je sve to nezamjenjivo i vrlo značajno. Po tim jednostavno mjerljivim i izolovano gledano kriterijima i pokazateljima, uloga i zadaci Jugoslovenske mornarice u narodnooslobodilačkom ratu, konkretno i u završnim operacijama Jugoslovenske armije, mogla bi se svoditi na operativni ili čak u pojedinim fazama na taktički nivo. Međutim, kompleksno gledano, učešće i angažovanje Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama, bilo je od strategijskog značaja. Inače se ne bi mogli ostvariti onako uspješno i efikasno vojni i po-

¹²⁾ U ovom desantu od 24. do 30. aprila prevezeno je i iskrcano bez gubitaka na moru i pri iskrcavanju: oko 14.400 boraca 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, 1.620 konja, 6 kola konjskih zaprega, 31 tenk i kamion i preko 1.350 tona raznog materijala - hrane, municije, opreme i dr.

¹³⁾ Pošto je njemačkom garnizonu koji je branio Pulu - koja je branjena kao značajna pomorska baza i utvrđeni rejon - bilo onemogućeno da se poveće i preda saveznicima preko mora, a stiješnjen na poluostrvu Muzil s odsječenim vodovodom i strujom, predao se kompletno ujutru 8. maja na čelu s kontraadmiralom - komandantom tvrđave i garnizona (Georg Waue) sa oko 2.200 vojnika (prema izvještaju Štaba Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije) sa svim naoružanjem i opremom. Opkoljene i blokirane snage na Muzilu primio je u zarobljeništvo 3. bataljon Kvarnerskog odreda (autor ovog rada bio je njegov politički komesar) koji je prethodnog dana preuzeo položaje 1. bataljona Kvarnerskog odreda i držao blokadu opkoljenog neprijatelja s kopna na liniji Tvornica cementa - uvata Stoja (J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, VIZ, Beograd 1972; D. Miljanić, Kvarnerski odred mornaričke pješadije u završnim operacijama. Pomorski zbornik, knjiga 6, Zadar 1968, na osnovu Zbornika dokumenata i Arhiva VII - navedenih u bibliografiji ovog rada).

litički ciljevi rata na ovom jednom od izuzetno značajnih težišta jugoslovenskog ratišta.

Na žalost, zbog poznatih razloga, svi plodovi žrtava i onako smjelo i briljantno izvedenih završnih operacija na frontu 4. armije i Jugoslovenske mornarice, kao i Jugoslovenske armije u cjelini u završnim operacijama, nijesu odmah mogli biti sačuvani a neki (pitanje Trsta i Koruške) i trajno obezbijedeni. Jugoslovenske oslobodilačke oružane snage su se pod pritiskom svojih dotadašnjih saveznika morale povući iz Trsta, Julijske krajine, kao i iz Pule i dijela Istre (kad su stvorene zone A i B).

Pitanje rješenja zapadnih granica na pravednim istorijskim i etničkim osnovama odloženo je za kasnije. Morala se nastaviti poslije rata teška politička i diplomatska borba u kojoj nijesu mogli biti ostvareni svi opravdani zahtjevi Jugoslavije kao ratne saveznice. Povlačenje Jugoslovenske armije i prihvaćeni kompromisi izvršeni su na osnovu procjene da se to mora učiniti kako bi se izbjegao novi rat, ovoga puta sa zapadnim saveznicima. Tek Osimskim sporazumima iješana su osnovna pitanja naših zapadnih granica prema Italiji.

Rad štaba Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama¹⁾

Mladen Ikica, *kapetan bojnog broda*²⁾

PODJELA OBALE NA SEKTORE

U posebnim temama detaljno su obradeni uloga i borbeni putevi jedinica Ratne mornarice od njihovog stvaranja do završnih operacija u kojima je težište, sasvim opravdano, bilo na borbenim dejstvima za definitivno oslobodenje obale i otoka. Slika sveukupnih zbivanja u toj fazi narodnooslobodilačkog rata na jadranskom pomorskom vojištu bila bi nepotpuna ako se ne bi dao najkraći prikaz djelovanja Štaba Mornarice u radu tih jedinica, posebno na onom dijelu naše obale koji je u jeku završnih operacija već bio oslobođen. Na tom oslobođenom dijelu jadranskog ratišta rat nije bio u potpunosti završen, a dopunski zadaci koje je Štab Mornarice upućivao pomorskim obalskim sektorima (POS) tražili su izmjene i prilagodavanje u načinu rada i organizaciji, skretanje sa rušilačkog rata na brzo obnavljanje porušenog, potopljenog i uništenog radi davanja svih oblika pune podrške NOVJ u njenom nezadrživom naletu za konačno oslobodenje čitave naše obale. Ti zadaci ujedno tražili su što hitnije vraćanje na normalan život ispaćenog stanovništva na području gdje more znači žilu kucavicu za sve životne potrebe i djelovanja. U vezi s tim korisno bi bilo dati neke kratke karakteristike o pomorskim obalskim sektorima kao neposrednim izvršiocima zadataka Mornarice NOVJ.

Štab Mornarice podijelio je obalu od Trsta do Bojane na šest pomorskih obalskih sektora sa zadatkom djelovanja na svojoj teritoriji u čvrstom međusobnom sadejstvu pod jedinstvenom komandom na jedinstvenom pomorskom vojištu našeg obalnog mora.

Prvi sektor nije imao uslova za formiranje sve do pred kraj 1944. godine, kad je formiran kao Mornarička grupa pri Štabu 9. korpusa koja je trebalo da preraste u bataljon u sastavu 30. divizije za iješavanje mornaričkih zadataka tokom oslobodenja svoje teritorije.

Drugi sektor bio je prisiljen da sredinom januara 1944. godine napusti svoju teritoriju i da se privremeno smesti na sjevernom dijelu teritorije 3. POS-a, da bi postepeno u toku 1944. sa utvrđene operative baze na otoku Istu preko Zadra i dalje preuzeo ključnu ulogu u završnim operacijama rukovodeći Kvarnerskim pomorskim odredom i Kvarnerskim odredom mornaričke pješadije i vršio uspješne zadatke podrške primorskog krila jedinica NOVJ u oslobodenju sjevernih dijelova naše obale sve do Trsta.

*> Prilog raspravi o Jugoslovenskoj mornarici u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije.

²⁾ Potpukovnik, načelnik štaba Jugoslovenske mornarice

Štab Jugoslavenske mornarice u Splitu 1945. Slijeva na desno: Dragiša Ivanović, Josip Cerny i Mladen Ikica

Treći sektor je uspio da se održi na dijelu svoje teritorije sve do konačnog oslobođenja uprkos tri dobro organizovana kombinovana ali neuspjela neprijateljska napada, djelujući svojom flotilom patrolnih čamaca u prepadnim akcijama na neprijateljski pomorski saobraćaj i slabije branjene garnizone, te u prihvatu i upućivanju snabdijevanja za naše jedinice na kopnu, prevoženju operativnih jedinica, ranjenika i zbjega.

Četvrti sektor iako prisiljen na postepeno napuštanje dijelova svoje teritorije, naredbom Vrhovnog štaba učvrstio se na otoku Visu i pod neposrednom komandom Štaba Mornarice u sadejstvu sa 26. divizijom osigurao da Vis postane ne samo glavna i neosvojiva baza Mornarice i glavna prihvatna luka za potrebe NOVJ već i sigurno uporište za savezničke pomorske i vazduhoplovne isturene snage i, kao najglavnije, da posluži kao privremeno sjedište Vrhovnog štaba i glavna odskočna daska u borbama za oslobođenje Dalmacije.

Peti sektor kratko vrijeme nakon svog formiranja bio je u jesen 1943. godine prisiljen da se povuče sa svoje teritorije i privremeno je rasformiran, da bi bio ponovo formiran sredinom 1944. Sektor učestvuje i sadejstvuje sa jedinicama NOVJ u jesen 1944. u konačnom oslobođenju obale kako na svojem tako i na području 6. pomorskog obalskog sektora koji, po odluci Štaba Mornarice, uključuje u svoje granice. Djeluje u borbama sa svojim jedinicama mornaričke pješadije, prevoženju jedinica, ranjenika, ratne opreme, materijala, ratnog plijena.

Krajem decembra 1944. bila je oslobođena čitava obala i otoci od albanske granice do otoka Lošinja i Paga. Dio Hrvatskog primorja od Karlobaga, uključivo Kvarnerske otoke i čitavu obalu Istre, neprijatelj je učvrstio sistemom odbrane sa težištem na osnovici Pula-Lošinj-Rab te do- 167

punskom odbrambenom linijom na Kvarneru između Istre, Cresa i Krka. Uz postavljanje jakih obalskih baterija i ojačanih garnizona morsko područje je ojačano gustim manskim preprekama raznih vrsta kontaktnih i nekontaktnih mina. Dio Planinskog kanala učvrstio je baterijama Karlobag-Jablanac-Senj te ojačanjem svojih garnizona na otoku Pagu. Povlačenjem sa obale i otoka neprijatelj se orijentirao na čvrstu odbranu dijela otoka i obale koje je još držao, a povukao je u pravcu Trsta ili predislavicirao svoje plovne jedinice koje su bile ugrožavane od savezničkih plovnih snaga. Orijentišući se na vršenje prepada i sabotaza sa strane mora, te u cilju napada na naše i savezničke plovne jedinice i luke neprijatelj je doveo veći broj eksplozivnih čamaca sa bazom na otoku Lošinju. Početkom 1945. godine neprijatelj je vršio daljnja pojačanja svojih odbrambenih linija, a naročito polaganjem dopunskih manskih prepreka.

Snage pomorskih obalskih sektora sastojale su se od flotila naoružanih brodova i patrolnih čamaca, po dva do tri bataljona mornaričke pješadije i obalskih artiljerijskih divizionara raspoređenih na osjetljivim pozicijama prilaza i prolaza na otocima i obali. Postepenim oslobađanjem obale vršena su i pomjeranja jedinica sektora i sjedišta štabova, tako da je Štab 5. POS-a od Lastova, preko Korčule i Dubrovnika stigao u planom predviđeno sjedište u Boki Kotorskoj, Štab 4. POS-a premjestio je sjedište sa otoka Visa u Split, 3. POS-a u Šibenik, a 2. POS-a privremeno u Zadar. Štab Mornarice sa Visa krajem oktobra se smestio u Splitu, a zatim preselio u Kaštel Lukšić, gdje će ostati sve do završetka rata.

NOVI ZADACI JUGOSLAVENSKE MORNARICE

Novostvorena situacija na oslobođenom području obale i otoka postavila je pred Štab Mornarice nove zadatke za koje je kao dio oružanih snaga bio zadužen u pogledu jedinstvenog uređenja pomorskog vojišta u zaštiti obalnih voda, organizaciji i osiguranju neometanog pomorskog saobraćaja, osposobljavanju i stavljanju u pogon naše brodogradevne industrije, obnovi luka i sveobuhvatne pomoći stanovništva. Dok su se na sjevernom Jadranu vodile žestoke borbe protiv neprijatelja koji se grčevito odupirao nesavladivom nastupanju NOVJ, dotle je na oslobođenom dijelu obale i otoka bilo neophodno da se oslobođene teritorije čiste od zaostalih ili namjerno ostavljenih grupa četnika i ustaša, da se pomorski akvatorij štiti od unaprijed pripremljenih i dobro organizovanih prepadnih grupa. Zbog uspostavljanja redovitog pomorskog saobraćaja, neophodnog za sve učestalija i brojna operativna prevoženja, održavanja redovitih brodskih veza, prihvata i razvoženja svih vrsti pomoći saveznika, bilo je potrebno vršiti razminiranje morskih ruta i prilaza lukama od svih poznatih i nepoznatih manskih zapreka, uspostavljenih svim vrstama morskih mina od kojih neke, kao npr. nekontaktna, nisu bile čak ni poznate, niti je Mornarica raspolagala odgovarajućim sredstvima za razminiranje. Na odabranim vaterenim položajima trebalo je štiti prolaze postavljanjem raspoloživih ili zarobljenih artiljerijskih oruđa, a duž naše, znatno razvijene obale, obnoviti skoro u potpunosti razrušene svjetionike i ostala sredstva pomorske signalizacije. Mrežu osmatračkih i signalnih stanica trebalo je dopuniti i objediniti u jedinstvenu mrežu osmatranja čitave obale. Lučke kapetanije, kao nosioce lučke službe koje su u toku rata stvarane u pomorskim obalskim sektorima i djelovale na isturenim punktovima stvarajući dobro uho-

dano jezgro za preuzimanje redovne lučke službe, trebalo je također objediniti i dopuniti radi jedinstvene organizacije i preuzimanja odgovornih dužnosti neometanog odvijanja pomorskog saobraćaja, prihvata i razvoženja svih potreba krupnih jedinica NOVJ, obalnog stanovništva i pomorskog transporta savezničkih brodova u otežanim uslovima djelomično ili potpuno razrušenih luka i lučkih uređaja. Konačno, stalno rastuće potrebe za brodskim kapacitetima zahtijevale su sposobnu i dobro uhodanu tehničku službu za vadenje potonulih brodova, osposobljavanje oštećenih i održavanje u ispravnom stanju. Tehnički kadar sa stečenim iskustvima u složenim uslovima ove službe u ratu trebalo je da preuzme sve brodogradilišne i remontne kapacitete, mahom uništene ili znatno oštećene i da organizuje efikasne pogone za zadovoljavanje svim potrebama složene mornaričke tehnike u uslovima teške nestašice svih vrsta tehničkog materijala.

Suočen sa novostvorenom situacijom, koja je očekivana i za koju se Mornarica od svog početka pripremala i osposobljavala, Štab Mornarice blagovremeno vrši pregrupiranje svojih snaga za potrebe i zadatke 2. POS-a, priprema i blagovremeno vrši organizacione izmjene u strukturi jedinica i daje neophodna uputstva za osiguranje i provedbu neometanog saobraćaja na moru.

RAD ŠTABA JUGOSLAVENSKE MORNARICE

Prenoseći težište dejstava na teritoriju 2. POS-a i ojačanjem njegovih snaga, Štab Mornarice u uskoj saradnji sa Štabovima 8. Korpusa i kasnije 4. armije uskladuje dejstva 2. POS-a da bi sa užitim dijelom Štaba u završnom dijelu operacija NOVJ preuzeo i neposredno rukovođenje snagama mornarice. Za čitavo to vrijeme ostali dio Štaba Mornarice vrši zadatke koji su iznijeti ranije. Borbena dejstva koja su u završnim operacijama vršile snage Mornarice iznijeta su opširno u posebnim izlaganjima. Stoga se u prikazu rada Štaba Mornarice za ovaj period ograničavam na mjere koje su poduzimane za uspješno izvršenje baš onih zadataka koji nisu bili neposredno uključeni u borbena dejstva, ali bez kojih bi bio doveden u pitanje uspjeh završnih operacija za konačno oslobođenje naše obale i našeg mora.

Iznosim neke od mjera koje smatram od posebnog značaja za ovaj period:

Još 4. XI 1944. naređuje se formiranje Kvarnerskog pomorskog sastava i pridaje 2. POS-u sa zadatkom: uništavanja neprijateljskih lakih plovinih jedinica, ometanja neprijateljskog saobraćaja morem, zaštite vlastitog saobraćaja morem, održavanja veza, prebacivanja ljudi i materijala u području pod neprijateljskom kontrolom, vršenja kombinovanih operacija u sadejstvu sa mornaričkom pešadijom, podrške primorskog krila jedinica NOVJ i saradnje sa njima. Sastav čine flotila naoružanih brodova i dvije flotile patrolnih čamaca.

Na prijedlog 2. POS-a, 8. XI 1944. naređuje se formiranje Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije u koji ulaze dva bataljona 2. POS-a i po jedan bataljon 3. i 4. POS-a.³⁾

Izdaje 23. XI 1944. opća uputstva za rad u kojima se navodi da je oslobođenjem većeg dijela otoka i obalskog područja jugoslavenskog pri-

³⁾ Ovaj odred rasformiran je 25. XII 1944. da bi ponovo bio formiran 7. IV 1945. godine.

moja potrebno u radu pomorskih obalskih sektora izvršiti izvjesnu preorijentaciju s time da se glavne pomorske i kopnene naoružane snage Mornarice NOVJ i dalje u punoj mjeri angažuju u uništavanju i istjerivanju okupatora i njihovih sluga i da štabovi sektora, u granicama svojih materijalnih mogućnosti, obezbijede punu kontrolu plovidbe u našim pribrežnim vodama kao i vojničku sigurnost otoka i kontrolnih tačaka na obali kopna.

Naređenjem od 15. XI 1944. zahtijeva se u što kraćem roku uspostavljanje sigurne dužobalne i međuotočne plovidbe, te u vezi s tim snimanje zatečenog stanja, prvenstveno važnijih, a zatim i ostalih luka, prilaza lukama, rutama, pilotaži, ocjenjivanje sigurnosti plovidbe, obilježavanje plovnih puteva.

Naređenjem od 23. XI 1944. traži se razvijanje mreže osmatranja i javljanja radi kontrole plovidbe u našim pribrežnim vodama, daju direktive o načinu izvještavanja, načinu održavanja međusobne veze i veze sa sektorima. Istim dokumentom daje se uputstvo lučkim kapetanijama za ispravno, besprijekorno i brzo funkcionisanje naših pomorskih luka, malih i velikih, u pogledu prijema materijala, brzog iskrcavanja, stručnog smještaja i daljnjeg otpremanja, uređenja tačne i ispravne pilotske službe, oslobađanje luka od potopljenih brodova i podrtina, organizacija sanitarne i vatrogasne službe. Posebno se upozorava da u pogledu odnosa lučke kapetanije mogu da budu samo isključivo u našim rukama, da cjelokupnim saobraćajem u našim lukama upravljaju i rukuju samo naši organi, da kontrola nad ljudima koji dolaze i odlaze mora biti u našim rukama, te da saveznici mogu odrediti oficire za vezu pri štabovima sektora radi lakšeg obavljanja poslova oko prijema, smještaja i manipulacije materijalom savezničkih brodova.

Izdao je 5. XII 1944. uputstvo o osposobljavanju luka, povećanoj aktivnosti naših brodogradilišta i mehaničkih radiona, dizanju potopljenih brodova i njihovom osposobljavanju za plovidbu, te o vraćanju narodnim vlastima i vlasnicima plovnih objekata koji nisu neophodni za vojne i pomorsko-saobraćajne svrhe.

Konačno, naredbom od 16. III 1945. vrše se veće organizacijske izmjene: rasformiraju se Pomorski obalski sektori i formiraju tri Pomorske komande, sjevernog, srednjeg i južnog Jadrana.

Ovim kratkim prikazivanjem iznijetih naređenja i uputstava želim upozoriti na zadatke mornarice u periodu završnih operacija čije izvršavanje je u velikoj mjeri zavisilo od samoinicijative operativnih jedinica koje su još djelomično bile angažirane u otvorenoj borbi protiv neprijatelja, otkrivanju i uništavanju manjih grupa za izvođenje sabotaža, odnosno na što bržoj i sigurnijoj obnovi i osposobljavanju oslobođenog dijela obale kako radi stalnog pothranjivanja jedinica NOVJ svim potrebama za vrijeme operacija na primorskom križu fronta, tako za sigurnu plovidbu kroz naše obalno more te prihvata naših i savezničkih brodova.

PAKLENE NAMJERE NEPRIJATELJA

Neprijatelj je sistematski polagao minske zapreke na morskim prilazima i kanalima, a neposredno pred svoje povlačenje nasumce polagao morske mine pred i u samim lukama, namještao eksplozivne zamke pri napuštanju utvrđenih položaja nastojeći svim sredstvima napakostiti po

prestanu oružane borbe. Stoga su sektori formirali minske čete i grupe za traganje i uništavanje mina. Rijetki gubici do kojih je dolazilo, kao slučaj potonuća broda Cetinje u Tivatskom zalivu ne može da umanjí uspjehe jedinica za razminiranje. Dovoljno je istaknuti da za vrijeme završnih operacija u prevoženju krupnih operativnih jedinica, novomobilisanih boraca, ranjenika, naoružanja i opreme nije uopće bilo gubitaka od morskih mina koje je polagao neprijatelj.

Služba obalskog (i otočnog) osmatranja i javljanja stvorena u ratu bila je isprekidana i nedovoljno povezana među POS. Zahtjevi sigurnosti plovidbe, budno osmatranje svega što se kreće i događa u svim pravcima na moru, kontrola kretanja, zahtjevali su znatno proširenje ove mreže duž čitave obale. Sigurno onemogućavanje prepada neprijateljskih eksplozivnih čamaca na englesku krstaricu »Delhi« u luci Split treba zahvaliti budnosti i brzoi akciji osmatračke stanice i protivčamčane baterije na rtu Sustjepan.

Lučke kapetanije pod neposrednom komandom sektora, kasnije obalskih komandi, čiji sastav se kalio na isturenim prihvatnim punktovima slobodne teritorije u ratu, rukovodile su na mjestima ukravanja i iskrčavanja u svim operativnim prevoženjima, potrebama snabdijevanja, prevoza ranjenika, novomobilisanih boraca, svih potreba stanovništva i narodnih vlasti. Rad se odvijao u uslovima razrušenih obala i luka, dotrajalih i nedostajućih odgovarajućih brodova, delikatnih situacija u slučajevima ugroženog reda i sigurnosti plovidbe bilo da se radilo o neznanju ili nepoštivanju propisa uključujući ponekad i odnose sa savezničkim brodovima. Zahvaljujući iskusnom jezru kadra za ovu službu koja je tražila veliki stepen samoinicijative, odlučnosti i snalažljivosti rad se odvijao uspješno, na vrijeme i bez zastoja.

Neprijatelj je sistematski pripremao i pred napuštanje planski i temeljito rušio sva industrijska postrojenja koja je koristio. Stoga su naše tehničke jedinice po pravilu nailazile na uništene tvornice, brodogradilišta, radionice duž čitave obale od Boke pa sve do Rijeke i Pule. I ovdje je kadar tehničke službe radeći u neshvatljivo teškim uslovima, pa katkad i izložen neposrednim napadima u vrijeme NOR, stekao neprocjenjiva iskustva u snalaženju i inicijativi, organizujući brzo obnavljanje radionica i početak rada za stalno rastuće potrebe fronta i pozadine.

SARADNJA SA SAVEZNICIMA

Iznoseći neke od karakteristika djelovanja Štaba Mornarice, koje se odnose na rad i organizaciju onih jedinica koje su u vrijeme završnih operacija djelovale na već oslobođenoj teritoriji, jer je o borbenim dejstvima već detaljno govoreno u drugim prilogima, smatram da bi ovo izlaganje bilo nepotpuno ukoliko se ne bi dao barem letimičan osvrt na odnose naše mornarice sa Saveznicima na našem jadranskom pomorskom vojištu u doba završnih operacija. Ne podcijenjujući ulogu i prilog koji su savezničke snage dale u toku NOR-a na našem dijelu jadranskog pomorskog vojišta, možemo slobodno tvrditi da su odnosi između naših i savezničkih jedinica koji su samostalno ili u sadejstvu sa našim jedinicama operirali u našim obalnim vodama, uvijek i u svakom pogledu bili ne samo korektni već i vrlo drugarski i srdačni, smatrajući se međusobno drugovima u oružju u oslobodilačkoj borbi protiv fašizma. Već od početka kako od prvih

susreta tako i u svim daljnjim raznim kontaktima, bilo da se radilo o pojedinačno upućenim licima ili o grupama, u svim takvim slučajevima lica ili grupe, bili su prethodno najavljeni. Svakom štabu sektora bilo je jasno da na svojoj teritoriji djeluje kao dio NOVJ na oslobođenom dijelu svoje države na kojoj je uspostavljen suverenitet narodnooslobodilačkih vlasti i da se u tom smislu trebaju ponašati i prema njima odnositi i svi pojedinci, grupe, a pogotovo jedinice iz sastava oružanih snaga saveznika.

Pojava »trupova« u posljednoj godini rata na obali koji su se oblačili u savezničke uniforme još više su pooštrili značaj i kontrolu svih lica. Za sve akcije u kojima je trebalo da jedinice mornarice sadejstvuju sa saveznicima prethodila su detaljna naređenja. Postepenim oslobađanjem obale i otoka i definitivnim preseljenjem štabova POS na kopno dolazi do prvih poremećaja u odnosima sa saveznicima kako u POS tako i u Štabu mornarice. Tako, navadajući kao primjer, u 5. POS zaoštava se situacija kad se preko engleskog pomorskog oficira za vezu u štabu 5. POS najavljuje i forsira dolazak grupe savezničkih minolovaca u cilju razminiranja minskih zapreka pred Bokom o čemu štab POS nema prethodnog naređenja ni uputstva od Štaba mornarice. Slično stanje nastaje i sa nenajavljenim i neodobrenim dolaskom engleske krstarice »Delhi« u Split i krstarice »Colombo« u Zadar. U Dubrovnik saveznici upućuju znatno veći broj artiljerijskih baterija i znatno veći broj ljudstva komandosa od najavljenih; šire se nesporazumi u neopravdanim zahtevima ili traženjima suprotnim našim propisima. Dosljedno dosadašnjim načinom i ustanovljenoj praksi započetoj u Visu, a štiteći suverena prava naše zemlje Štab mornarice preuzima odgovornost da sprečava bilo kakav postupak saveznika koji bi remetiio sadašnje odnose i ugrožavao zadatke, prava i odgovornost koje Štab mornarice ima na vojno-pomorskom jadranskom ratištu. Štab je u tom smislu dao i direktive čak sve do lučkih kapetanija u kojima jasno određuje da u lukama upravljaju i rukuju samo naši organi, da je kontrola samo u našim rukama, te da saveznici samo preko svojih oficira za vezu mogu da olakšaju poslove u vezi sa zadacima savezničkih brodova. Pozadinu ovakvog ponašanja saveznika, koje je dovelo do zategnutih odnosa kako u Štabu Mornarice tako i u POS, doznali smo mnogo kasnije po završetku rata.⁴⁾ To je bilo vrijeme kad je saveznička politika počela da gura u stranu vojne potrebe, odnosno kad je »pomoć« po planovima sve veće infiltracije vojnim snagama i ratnim brodovima na našu teritoriju preko mora, imala da daje prevagu političkom utjecaju Zapada protiv uspjeha NOVJ. Međutim, smišljeno rukovođenje Vrhovnog štaba sa maršalom Titom na čelu, koliko elastično toliko i odlučno u zaštiti tekovina NOR i revolucije, znalo je da i u ovim pokušajima pri završnim operacijama prozre, odbrani i dovede do povoljnih zajedničkih sporazuma o postupcima saveznika u odnosu na našu mornaricu pri čemu je u potpunosti očuvan suverenitet i ratom stečena prava naše zemlje.

⁴⁾ Vidi prilog kbb B. Viskovića: »Savezničke snage na istočnoj obali Jadrana u završnim operacijama«.

*Borbena dejstva Jugoslovenske
mornarice u završnim operacijama za
oslobođenje Kvarnerskih otoka, Istre i
Slovenačkog primorja*

Dr Jovan Vasiljević, kapetan bojnog broda P

SITUACIJA PRED POČETAK OFANZIVE

U završnim operacijama, 4. armija, kojoj je poveren deo fronta uz more, morala je uporedo sa oslobodenjem obale da, u sadejstvu s Mornaricom, oslobada i otoke. Pravac njenog nastupanja vodio je ka Trstu. Oslobodenje Istre, Slovenačkog primorja, Beneške Slovenije i hrvatskih jadranskih otoka bio je deo političkih ciljeva koje je Komunistička partija Jugoslavije proklamovala u početku oružane borbe, a Predsedništvo AVNOJ-a formulisalo kao odluku na svom zasjedanju u Jajcu, 30. novembra 1943. Nastupio je trenutak kada je tu istorijsku odluku trebalo ostvariti, pa je trebalo ući u ove krajeve pre savezničkih trupa koje su dolazile sa Apeninskog poluotoka.

Od tačaka gdje je saveznički front u Italiji i front 4. armije izbijao na obalu Jadrana pa do Trsta, udaljenost je, u vazdušnoj liniji, bila podjednaka - oko 180 kilometara. Približno jednake dužine bile su i najkraće komunikacije koje su od tih tačaka vodile ka Trstu. No, saveznici su bili u mnogo boljem položaju. Imali su neuporedivo kvalitativniju i brojniju ratnu tehniku, povoljnije zemljišne uslove, slobodan primorski bok, koji nije bio ugrožen posjednutim otocima, jaku flotu, avijaciju, a uz to - protivnik se radije predavao njima nego snagama NOVJ.

Značajna prednost na strani Jugoslovena bilo je ogromno oduševljenje sa kojim je čitav sastav 4. armije i Mornarice NOVJ pristupio ostvarenju postavljenih zadataka.

Uporedo sa političkim, vršene su i vojne pripreme U oslobodenju Kvarnerskih otoka trebalo je da učestvuju jedinice 9. i 26. divizije, Kvarnerski odred mornaričke pješadije, ojačan artiljerijskim divizionom Pomorske komande severnog Jadrana, i Kvarnerski pomorski sastav.

Sadejstvo između 4. armije i Mornarice bilo je obezbeđeno time što se komandant Mornarice nalazio pri Štabu 4. armije, te je, posredno i neposredno, uticao na rad združenih jedinica i učestvovao u donošenju odluka. Komandant Pomorske komande severnog Jadrana nalazio se redovno pri Štabu divizije koja je operisala na otočkom pravcu.

Četvrta armija krenula je u napad 20. marta. Njena ofanziva bila je usmerena ka Bihaću, a kada je posle osmodnevnih borbi ovaj grad oslobođen, počele su borbe i na primorskom delu fronta 4. armije napadom na Gospić, Karlobag i iskrcavanjem na otok Pag.

Skraćeni tekst iz knjige »Mornarica NOVJ«, Beograd 1972.
>> Vojni istoričar. Umro 31. XII 1984.

OSLOBOĐENJE OTOKA PAGA

Neprijateljski garnizon na otoku Pagu nije imao više od 500 vojnika. Najviše ih je bilo u mestu Pagu, oko kojeg su, na podesnim položajima, bili izgrađeni zidani i betonski bunker, mitraljeska i minobacačka gnezda i streljački zakloni. U Novalji, koja nije bila utvrđena, nalazio se vod nemačkih obalskih lovaca, jačine oko 60 vojnika.

Plan za oslobodenje Paga izrađen je u Zadru, 2. i 3. aprila 1945, na zajedničkom sastanku štabova 9. divizije, Pomorske komande severnog Jadrana i po jednog predstavnika britanske ratne mornarice i vazduhoplovstva. Odlučeno je da nepotpuna 3. brigada 9. divizije napada Pag, dva bataljona mornaričke pešadije Novalju i da napad potpomognu dva saveznička desantna broda za artiljerijsku podršku (LCG) i eskadrila »Spitfajera«. Početak napada određen je za 6 časova 4. aprila. Istovremeno s napadom na Pag, trebalo je da počne i oslobodenje Baških Oštarija i Karlobaga.

Jedinice za napad na Pag formirane su u tri kolone.

	1. kolona	2. kolona	3. kolona
S a s t a v	jedan bataljon 3. brigade,	jedan bataljon 3. brigade,	dva bataljona MP,
	jedna haubica 75 mm, 1 PC i 3 DS	jedna baterija topova 105 mm, 4 MJ i 1 DS	2 PC i 4 MJ
Ukrcne luke	Nin	Nin	Zaton
Iskrena mesta	Dinjiška	Nova Bas (artiljerija)	Povijana, Simuni
Objekti napada	Pag	Novalja	
	S v e g a : 1.850 vojnika		

Pred večer 3. aprila jedinice i brodovi našli su se u određenom području koncentracije. Bataljoni i stočna komora 3. brigade ukrcavali su se na brodove u Ninu, a mornarička pešadija u Zatonu, severozapadno od Zadra. Njoj je predstojao najduži put, pa je kolona za luku Šimuni isplovila prva. Pred njom, u stroju vrste, plovila su dva leuta sa minolovkom. Zbog sporosti minolovaca, ova kolona je kasnije stigla na odredište. Ipak, iskrcane trupe su brzo likvidirale neprijateljski garnizon u Novalji, uz sopstvene gubitke od 4 poginula i 7 ranjenih, a samo manji broj Nemaca uspeo je da se povuče prema Pagu.

Borci 3. brigade, koji su se iskrcali na jugoistočnu obalu Paga, imali su znatno teži zadatak. Morali su da savladaju otporne tačke na brisanom terenu, a zbog kiše i slabe vidljivosti nisu imali efikasnu podršku avijacije i artiljerije. Napad na mesto Pag počeo je u 8 časova. Sa istoka je napadao 2. bataljon, a s juga i zapada 4. bataljon. Nemci su pružali ogorčen otpor i uspeali da zadrže jedinice 3. brigade na prilazima gradu.

Oko podne vremenske prilike su se poboljšale. U 14 časova pet aviona je napalo nemačke položaje oko mesta Paga. a 2. bataljon je ponovo pokušao da odbaci Nemce sa položaja istočno od grada, ali nije uspeo. Stoga je napad odgođen za sledeći dan.

Pred veče 4. aprila komandant flotile naoružanih brodova Kvarnerskog pomorskog sastava doznao je da se u luci Paga nalazi nemački torpedni čamac. Po padu mraka isplovili su iz Lukovog Šugajja naoružani brod »Topčider«, za njim NB-14, NB-13, PČ-23 i PČ-24. Čekajući da se neprijateljski torpedni čamac pojavi iz luke, brodovi su patrolirali pred Paškim vratima. Oko 23.45 časova, baš kada je kolona izvršila okret za 180 stepeni i njeno začelje prolazilo kraj Paških vrata, opažena je silueta čamca koji se velikom brzinom kretao prema severozapadu. Komandant sastava, na začelnom brodu »Topčider«, smesta je naredio da se otvori vatra. Neprijateljski čamac je odgovorio na vatru. Borba je potrajala nepune dve minute, dok neprijateljski čamac nije iščezao u tami.

Nešto kasnije, u ranim jutranjim časovima, s nepoznatih brodova ispaljene su svetleće rakete koje su osvetlile kolonu brodova pred Paškim vratima. Došlo je do artiljerijske borbe koja je trajala oko 20 minuta i u koju su se opet umešale nemačke jedinice svojom vatrom s kopna. Brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava nisu imali gubitaka. Kasnije se ispostavilo da su vodili borbu sa dva saveznička patrolna čamca koji su zalutali u operacijsko područje brodova Kvarnerskog pomorskog sastava.

U toku 5. aprila obnovljen je napad na mesto Pag. Topovi i avioni su tukli neprijateljske položaje. Napad jedinica 3. brigade počeo je u 16 časova i posle jednog časa neprijatelj je prisiljen na predaju. Njegovi gubici su iznosili 108 mrtvih, 192 zarobljena, među njima 5 oficira i 39 podoficira. Ratni plen je bio velik: 59 mitraljeza i automata, 4 topa, 6 minobacača, 32 pištolja, preko 200 pušaka, 400 ručnih bombi i razni drugi ratni materijal. Pobjeda je plaćena gubicima koji svedoče o žilavosti nemačkog otpora: 2. i 4. bataljon 3. brigade imali su 29 poginulih i 66 ranjenih.

Po oslobodenju Paga, operativni deo Štaba Pomorske komande severnog Jadrana prešao je na ovaj otok (9. IV), a u Zadru je formirana Pomorska obalska komanda Zadar.

OSLOBODENJE RABA

Neprijateljske snage na otoku Rabu bile su iz sastava 540. mornaričkog divizion obalske artiljerije. Sa osobljem lučke kapetanije Rab i pomorske policije, inženjerskim vodom i odeljenjem žandarma, brojale su 528 vojnika. Jedna neprijateljska baterija nalazila se severoistočno od mesta Rab, druga na rtu Stojanu, na krajnjem severnom delu otoka, a treća na rtu Krištoforu, na zapadnom delu otoka. Ukupan broj artiljerijskih oruđa na svim ovim položajima iznosio je 15 topova kalibra 120 mm, 88 mm i 76 mm i 18 protivavionskih topova 20 mm. Oko artiljerijskih položaja bili su izgrađeni bunker, opasani minama i bodljikavom žicom. Osim ova tri glavna položaja, Nemci su imali i rezervne, koje su po po-

trebi posedali. Pred rtom Krištoforom i jugozapadno od otoka Raba bila su položena minska polja.

Trupe i artiljerija za napad na neprijateljske položaje na Rabu formirane su u četiri kolone:

	1. kolona	2. kolona	3. kolona	4. kolona
S a s t a v	tri bataljona 3. brigade, prištapski delovi 9. divizije	jedan bataljon brigade, dva bataljona 2. brigade, jedna baterija 75 mm	3. dve baterije 75 mm, jedna baterija 47 mm	tri bataljona MP, jedna baterija 75 mm
Ukrne luke	K a r l o b a g		Jablanac	No val ja i Tavernele
Polazne luke		P r i z n a	Zavratnica	
Iskrena mesta	jugoistočna obala Raba	uvala Crnika	jugoistočna obala Raba	jugoistočno od Kalifronta
Objekti napada	Rab	Rab i rt Stoj an	Rab (art. podrška)	rt Krištofor
S v e g a : 3.434 vojnika				

Borci su bili snabdeveni suvom hranom samo za dva dana. Zbog toga su pozadinski delovi 9. divizije ostali na obali. To je omogućilo da se preveze toliki broj vojnika raspoloživim plovnim sredstvima.

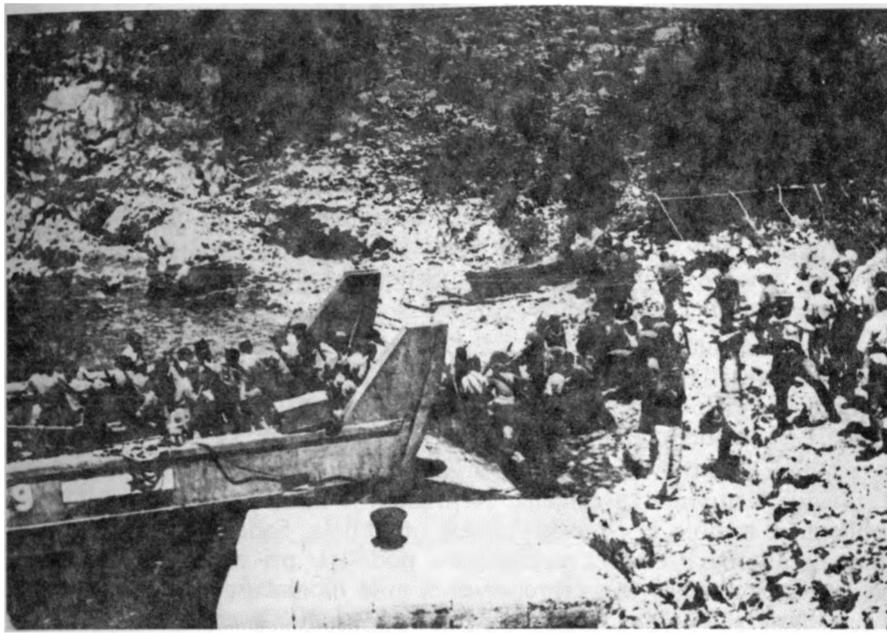
Brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava imali su zadatak da iskrcaju na Rab manja odeljenja za obezbeđenje mostobrana, da desantnim odredima pruže blisku zaštitu, a potom da patroliraju pred područjem iskrcavanja.

Saveznički brodovi za artiljerijsku podršku imali su zadatak da potpomognu napad na Krištofor i Rab, a motorne topovnjače jugoslovenske Kraljevske mornarice da zaštite područje iskrcavanja od napada neprijateljskih pomorskih snaga sa severa. Dva čamca nalazila su se u blokadnoj patroli između Senja i jugoistočne obale otoka Krka, a četiri čamca između jugozapadne obale Krka i otoka Cresa.

Iskrcavanje trupa i artiljerije trebalo je da bude završeno do 3 časa 12. aprila, a početak napada određen je za 6 časova istog dana.

Pošto se prilikom desanta na Pag pokazalo da jedinice 9. divizije, koje do tad nisu učestvovala u združenim operacijama, nemaju potrebnu rutinu za brzo ukrcavanje na brodove i iskrcavanje sa njih, one su u prepodnevnom časovima 11. aprila vežbale ukrcavanje i iskrcavanje, a pred večer su iz Karlobaga prebačene u luku Priznu da bi bile bliže odredištu.

Prva tri desantna odreda imala su povoljne marš-rute, jer pred jugoistočnom i istočnom obalom Raba nije bilo minskih polja. Ali deo četvrtog

Desantni brod Jugoslavenske mornarice iskrcava jedinice na obalu

desantnog odreda, i to onaj koji je polazio iz Novalje, morao je da vodi računa o minskom polju koje je, navodno, bilo položeno severozapadno od Novalje. Zbog toga, sjedinjenje konvoja iz Novalje sa motornim splavom iz Tavernele predviđeno je u sredini prolaza između otočića Trstenika i Dolfina. Tu bi čekao jedan naoružani brod, koji bi se potom pridružio bliskoj zaštiti 4. kolone.

Međutim, uz obalu Paga, onako kako se pretpostavljalo, nije bilo minskog polja. Ali je zapadno od Paga, poprečno preko Kvamerića, bilo položeno minsko polje. Tako je, umesto da izbegne mine, konvoj iz Novalje upućen pravo preko minskog polja.

Ukrcavanje trupa u brodove i isplavljenje konvoja iz polaznih luka teklo je prema planu. Ali je iznenada počeo da duva južni vetar i u znatnoj meri otežao iskrcavanje. Prva kolona iskrkala se sa dva časa zakašnjenja. Druga kolona iskrkala se na vreme, ali nju je, zahvaljujući mesečini, neprijatelj opazio i otvorio vatru koja je bila upravljena čitavih pola kilometra zapadno od mesta iskrcavanja, pa jedinicama nije nanela štete.

Treća kolona, isto kao i prva, iskrkala se sa zakašnjenjem. Zbog teško prohodnog terena, jedna baterija je morala ponovo biti ukrcana na splav i prebačena na drugo mesto. Dok je splav plovila Barbatskim kanalom, neprijatelj je otvorio vatru na nju, ali je nije ošteti jer je nemačka baterija brzo učukana vatrom jedne baterije 9. divizije.

Konvoj iz Novalje (4. kolona) isplovio je u 21.15 časova. U to vreme se desantna splav, namenjena za prevoz jednog bataljona mornaričke pešadije, već nalazila pred uvalom Tavernele, a naoružani brod NB-13 upravo je prispeo na poziciju gde je trebalo da dođe do sjedinjenja konvoja iz Novalje sa splavom iz Tavernele. Nešto pre ponoći ovaj splav je stigao 177

na ugovorenu poziciju i, zajedno sa NB-13, čeka na konvoj iz Novalje. Vreme je prolazilo a konvoj se nije pojavljivao. Komandant naoružanog broda čeka dok mu je rezerva brzine to dopuštala, a onda se, pola sata posle ponoći, zajedno sa desantnim splavom, uputio maksimalnom marševskom brzinom prema Rabu. Brodovi su plovili severnim kursom do subočice rta Kalifronta, a kada su okrenuli prema obali Raba, ugledali su konvoj iz Novalje. On je nešto zbog vetra i struje, a nešto zbog želje komandanta konvoja da prođe što dalje od morskog polja, došao do otoka Trstenika, i tako promašio tačku sjedinjenja za više od 2 milje. Nijednu od četiri minske linije nije izbegao. Ostao je ipak čitav, blagodareći, verovatno, malom gazu brodova.

Borbe na otoku počele su u 7 časova 12. aprila. Neprijatelj je u početku pružio žilav otpor, a onda je, skrhan nadmoćnošću napadača, naglo klonuo. Uporište na Kristoforu osvojeno je do 9,30 časova, a svaki otpor prestao je već do podneva istog dana.

Jedinice mornaričke pešadije imale su 2 mrtva i 8 ranjenih, a jedinice 9. divizije 4 mrtva i 23 ranjena. Neprijatelj je imao 195 mrtvih i 333 zarobljena, a izgubio je i mnogo ratnog materijala. Sadejstvo jednog britanskog desantnog broda za artiljerijsku podršku, pri napadu na uporište na rtu Kristoforu, nije ostvareno jer se nije mogla uspostaviti radio-veza s brodom.

OSLOBOĐENJE KRKA

Tri dana pre oslobodenja Raba, jedinice 26. divizije oslobodile su Senj, ali se ova luka nije mogla koristiti sve dok je neprijatelj držao otok Krk. Bilo je isto tako važno što pre ovladati Cresom i Lošinjom da bi se neprijateljskim brodovima, koncentrisanim u Riječkom zalivu, sprečio prolazak kroz Vela vrata, jer su jedinice 19. i 26. divizije, napredujući ka Rijeci, izbile već 16. aprila na Rječinu. Zbog toga je predviđeno da se angažovanjem jačih snaga oslobode istovremeno sva tri pomenuta otoka. Ali se ova namera nije mogla ostvariti. Velik deo transportnih brodova bio je neprestano angažovan za dotur materijala 4. armiji, a ono što je preostalo nije bilo dovoljno za jednovremeni desant na sva tri otoka. Zatražena je pomoć saveznika, no oni su se ustezali da stave svoje brodove na raspolaganje zbog mnogobrojnih minskih polja, a možda i zbog političkih razloga - da bi usporili napredovanje NOVJ prema jugoslovensko-italijanskoj granici. Tako je doneta odluka da se prvo oslobodi Krk, a potom Cres i Lošinj.

Neprijateljski garnizoni na otoku Krku nalazili su se u Baški Novoj i Staroj, Puntu, Krku, Malinskoj i Omišlju. Ukupno je na otoku bilo oko 600 vojnika i 17 topova kalibra 75 do 150 mm. Minska polja bila su položena samo pred zapadnom obalom otoka.

Za desant na Krk bili su određeni 1. dalmatinska proleterska i 11. udarna brigada 26. divizije, prištapski delovi i Artiljerijski divizion 26. divizije i Kvarnerski odred mornaričke pešadije, sa svoja tri bataljona i baterijom haubica 75 mm.

Ukupna jačina desantnih trupa iznosila je 3.900 vojnika. Kvarnerski pomorski sastav učestvovao je sa svim raspoloživim brodovima. Od savez-

ničkih snaga bilo je predviđeno učestvovanje dva desantna broda za artiljerijsku podršku i jedne eskadrile aviona.

TRUPE I ARTILJERIJSKA ORUĐA SVRSTANI SU U TRI KOLONE:

		1. kolona	2. kolona	3. kolona
pešadijske i artiljerijske jedinice		dva bataljona MP, jedna 75 mm baterija	11. brigada, dva bataljona 3. brigade art. divizion	1. brigada
	transportni brodovi	4 MJ, 1 DS	6 MJ, 2 DS, 1 LCT	4 MJ, 2 DS
Ukrene luke		Rab	Senj	Sv. Juraj
Iskrene luke		Mala Luka	Vrbnik	Sv. Marak
Objekti napada		Baška Nova	Krk	Omišalj
		Baška Stara	Punat	Malinska
S v e g a : 3.900 vojnika				

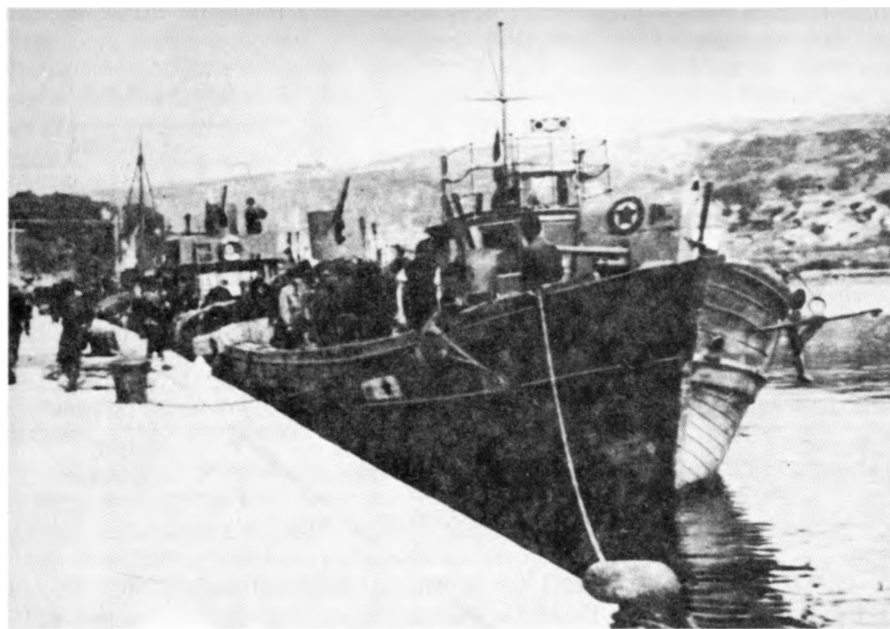
Pre iskrcavanja glavnine 11. i 1. brigade, po jedan njihov bataljon, koji bi bio prebačen na Krk nekoliko časova ranije, imao je zadatak da uspostavi mostobrane u luci Vrbnika (bataljon 11. brigade) i uvali Marak (bataljon 1. brigade).

Početak napada pešadijskih jedinica određen je za 7 časova 16. aprila. Do tog vremena trebalo je da bude završena artiljerijska i avijacijska priprema. Područje iskrcavanja štatile bi patrole u Vinodolskom kanalu, kod Senjskih vrata i otoka Plavnika.

Pred večer 15. aprila započelo je ukrcavanje trupa na brodove. Prva kolona, koja je imala da prevali najduži put, isplovila je iz Raba u 17 časova, ali se, zbog iznenadne jake bure, morala vratiti u polaznu luku. Ostale kolone nisu ni isplovile, jer je operacija odgođena za 24 časa.

Sutradan oko 10 časova, isplovio je iz Senja PC-4, sa izviđačkom patrolom, koja je prebačena na istočnu obalu Krka da bi prikupila sveže podatke o neprijatelju. Kada se oko 20 časova vratila u Senj, izvestila je da su Nemci pre dva dana razorili municiona skladišta i neka oruđa na položaju kod Baške Nove i od tada na zastavnom jarbolu drže belu zastavu. Osim toga, izrazili su preko meštana želju da pregovaraju s predstavnicima Jugoslovenske armije o predaji.

U vreme kada je ovaj izveštaj prispeo u Senj, konvoj kojim se prevozio Kvarnerski odred mornaričke pešadije bio je već uveliko na putu za Krk. Po isplovljenju iz Raba plovio je do Jablanca i sevemo od Senja, odakle je trebalo da krene pravo ka uvali Maloj luci. Pred Senj je stigao oko 22 časa i tu su Štabu odreda saopšteni poslednji podaci o neprijatelju. Ali niko nije bio siguran da Nemci, možda, ne spremaju varku, pa plan u osnovi nije bio izmenjen. Pola sata pre ponoći počelo je iskrcavanje. Borci mornaričke pešadije su krenuli ka nemačkim položajima i rasporedili se za napad. Čekalo se da u 6 časova počne artiljerijska priprema. U međuvremenu su se iskrcale i ostale dve kolone.

Naoružani brod NB-14 u luci Rab, april 1945.

Međutim, Nemci su oko 5.30 časova podigli na jarbol belu zastavu i postrojili su sa svojim oficirima. Ni s jedne ni s druge strane niko ni metka nije opalio. Nemački komandant uporišta raportirao je da se u stroju nalazi 130 oficira i vojnika. Bilo je samo muke da se baterija haubica na vreme oba vesti da ne otvara vatru.

Dok su borci 1. i 3. bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije razoružavali neprijatelja, 2. bataljon, koji je bio određen za rezervu, uputio je jednu četu u zasedu kod Jurandvora, na cesti Baška Nova - Krk. U nju je upala jedna nemačka patrola. Kada je komandir čete čuo od zarobljenika da se Nemci spremaju napustiti Bašku Staru, samoinicijativno je odlučio da napusti položaj i napadne Nemce pre no što pobegnu. Stigao je u trenutku kada se motorni čamac sa Nemicima otisnuo od obale. Borci su otvorili vatru i prisilili čamac da se vrati. Zarobljen je još 41 vojnik.

U to vreme, borci 26. divizije nisu baš imali lak posao. Garnizon u Puntu se predao, ali su kod Krka, Malinske i Omišlja Nemci pružili snažan otpor. Saveznička avijacija nije izvršila predviđenu pripremu, jer se od nje odustalo na zahtev Štaba 4. armije; sem toga, brodovi za artiljerijsku podršku nisu otvorili vatru, zato što nisu blagovremeno uspostavili vezu sa osmatračima za korekturu vatre. U jurišima na nemačke položaje, 1. i 11. brigada imale su 17 poginulih i 27 ranjenih. Od nemačkih vojnika koji su bili na Krku samo je manji deo garnizona u Omišlju uspeo da se povuče na kopno, a ostali su se razbežali po otoku. No, u toku dana i sutradan, svi preživeli begunci su pohvatani.

DESANT NA CRES I LOŠINJ

Prema podacima obavješajne službe II pomorskog obalskog sektora, na Cresu i Lošinju je bilo oko 1.200 neprijateljskih vojnika koji su obezbeđivali baterije smeštene na nekoliko položaja, pretežno duž zapadne obale oba otoka. Ukupan broj artiljerijskih oruđa iznosio je 34 obalska i 23 protivavionska topa. Položaji su i na ova dva otoka bili izgrađeni kao uporišta, opasani bunkerima i bodljikavom žicom, a oko baterije na brdu Tovu, koja je bila sva pod zemljom, bile su postavljene i nagazne mine.

Prema planu operacije, za oslobodenje Cresa i Lošinja formirane su od jedinice 9. divizije i Kvarnerskog odreda MP tri kolone:

	1. kolona	2. kolona	3. kolona
S a s t a v	2. brigada 2. bataljon MP, art. divizion	tri bataljona 3. brigade	dva bataljona MP, jedna 75 mm baterija
Ukracne luke		Rab	Baška Nova
Polazne luke		Rab	Olib
Iskrcna mesta	Koromačna	Galboka Vala	jugoistočna obala Lošinja
Objekti napada	Cres	Osor	V. i M. Lošinj
	S v e g a : 4.586 vojnika		

Operacija je počela noću 18/19. aprila, kada je četa automatičara 3. brigade prebačena na jugoistočni deo Cresa da bi posela položaje jugoistočno od Osora, a dva bataljona MP iskrcana u zalivu Koromačni da bi osigurali mostobran. Sledeće noći, prema predviđenom planu i bez ikakvih smetnji, iskrcale su se na Lošinj sve tri kolone. Za prevoženje trupa, oruđa i borbene opreme upotrebljeni su jedan motorni splav, osam motornih jedrenjaka i nekoliko savezničkih desantnih brodova. Prevoženje morem obezbeđivali su brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava i britanskih Obalskih snaga.

Napad 2. brigade na mesto Cres počeo je artiljerijskom pripremom u 9 časova 20. aprila. Borbe su trajale čitav dan, sve do 20 časova, kada je uporište savladano.

Napad na Osor počeo je već u 4 časa, bez artiljerijske pripreme. Neprijatelj se ogorčeno branio pa se borba vodila za svaku kuću. Četa automatičara, koja se iskrcala na Cres prethodnog dana, prešla je gumenim čamcima na obalu Lošinja, napala Osor sa jugozapadne strane i tako neprijatelju onemogućila da odstupi na Lošinj i razori most koji je vezivao Cres sa Lošinjom. Posle četvoročasovne borbe, kada je osvojen neprijateljski protivtenkovski top koji je čuvao prilaz mostu, neprijatelj se predao.

Jedinice 3. brigade su potom prešle na Lošinj i lako savladale sva uporišta dok nisu došle do Tovara, gde se borba odužila.

Treća kolona, posle jednočasovne artiljerijske pripreme koja je počela nešto pre 6 časova, zauzela je u naletu Veliki Lošinj, a onda, podelivši se na dve kolone, krenula ka Malom Lošinju i luci Čikatu. Za to vreme dva britanska desantna broda za artiljerijsku podršku tukla su neprijateljske položaje na Tovaru i Tovariću. Njihova vatra nije bila efikasna, a kada je počela da ugrožava sopstvene snage, traženo je da se obustavi. Neprijatelj je pružao snažan otpor i, ukoliko se povlačio, činio je to planski, nastojeći da poruši sve važnije objekte. To mu je pošlo za rukom sa mostom kod Privlake, pa je time usporio napredovanje mornaričke pešadije prema Tovariću. Ali nije uspeo da razori i obalu u Malom Lošinju. Jedan borac mornaričke pešadije, koji je primetio gorući štapin, pojurio je i presekao ga pre no što je došlo do eksplozije.

Kada je pao mrak, borci mornaričke pešadije uspeali su da pređu preko provizorno popravljene mosta kod Privlake i da napadnu Tovarić. U isto vreme su jedinice 3. brigade, koje su dotad bezuspešno napadale Tovar, obnovile napad kada je jedna četa ove brigade uspela da izbije na sedlo između Tovara i Tovarića i napadne neprijatelja s leđa. Izložen unakrsnoj vatri, neprijatelj se predao na Tovaru, a potom i na Tovariću. Do 22 časa otok Lošinj je bio potpuno oslobođen. Sutradan su jedinice 2. brigade savladale i preostala dva uporišta na severnom delu Cresa.

Samo manji deo neprijateljskih vojnika je uspeo da se evakuiše na obalu Istre.

U borbama za Cres i Lošinj neprijatelj je imao 685 zarobljenih i 495 poginulih. Gubici jedinica koje su oslobodile ove otoke iznosili su 27 poginulih i 97 ranjenih.

ISKRCAVANJE NA ISTOČNU OBALU ISTRE I PRODOR U SLOVENAČKO PRIMORJE

Posle izbijanja na severu obalu otoka Cresa, jedinice JA je od Istre odvajao kanal širok samo oko 3 nautičke milje, ali prekriven minskim poljima.

Najbliži nemački garnizoni nalazili su se u Plominu i Lovranu, a uže područje Rijeke i Pule bilo je organizovano za upornu odbranu. Još početkom decembra 1944. Pula je, po naredjenju Hitlera, proglašena utvrđenim mestom, isto kao što je to bio slučaj sa nekim lukama na francuskoj obali. »Prema Firerovom naredjenju br. 11 « - piše u operativnom dnevniku Nemačke mornaričke komande za Italiju - »utvrđeno mesto Pula, čak i ako u slučaju neprijateljskog napada ne bude u odgovarajućem smislu izgrađeno, mora se braniti kao tvrđava i sme biti evakuisana samo po odobrenju Firera, a po ličnom naredjenju glavnokomandujućeg grupe armija.«

Strma istarska obala dopuštala je iskrcavanje samo u lukama. Na izbor iskrcanog mesta uticao je i raspored minskih polja, koji je, zahvaljujući zaplenjenoj karti, bio tačno poznat. Odluka je pala na luku Brseč, iz koje je trebalo proširiti desantnu osnovicu do Plomina i Mošćeničke drage.

Glavni problem koji je pri prevoženju u Istru trebalo rešiti bio je brodski prostor. Od saveznika se pomoć za iskrcavanje u Istru nije mogla očekivati, a dve trećine raspoloživog plovnog parka bilo je angažovano za neodložne potrebe snabdevanja 4. armije i prevoženje njenih jedinica. Tako je za iskrcavanje u Istru morao biti upotrebljen velik broj ribarskih čamaca, sakupljenih na brzinu po lukama oslobođenih otoka i obale.

U desantu na Istru učestvovala su jedinice 9. udarne divizije, Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Kvarnerski pomorski sastav.

DESANTNE TRUPE SA ARTILJERIJOM ZA PODRŠKU FORMIRANE SU U TRI EŠALONA:

	1. ešalon	2. ešalon	3. ešalon
S a s t a v	2. brigada	3. i 4. brigada	Kvarnerski odred MP
Ukrne luke	Beli	Beli i Banja	Veliki Lošinj
Iskrene luke	Brseč	Mošćenička Draga i Plomin	Plomin
Vreme iskrcavanja	24/25. aprila	25/26. aprila i sledećih noći	

Od severne obale Cresa do Brseča vodio je plovni kanal, širine oko 2.000 metara, a uz istočnu obalu Istre kanal je bio više nego upola uža. Za prebacivanje prvog ešalona bila su određena 3 desantna spiava, 2 motorna jedrenjaka, 7 motornih leuta i 40 leuta na vesla. Predviđeno je da brodovi voze u koloni i da svaki motorni splav i jedrenjak tegle po 8 leuta. Za protivminski izvidanje i osiguranje predviđeno je da dva broda Kvarnerskog pomorskog sastava plove pred čelom kolone, u stroju vrste, tegleći između sebe improvizovanu minolovku. Zaštita desantne osnovice od napada mora poverena je dvema grupama od po 2 naoružana broda koji bi patrolirali u plovnom kanalu pred Plominom i Mošćeničkom dragom.

Uveče 24. aprila sve je bilo spremno za početak operacije, ali jaka bura, koja je počela da duva posle zalaska sunca, potpuno je onemogućila prevoženje. Čamci su bačeni na obalu ili potopljeni, motorni splavovi su se nasukali, a ostali brodovi se sklonili u luku Beli. Plan je morao biti izmenjen. Umesto cele brigade, na obalu Istre prebačen je samo ojačani bataljon, koji je iskrcan bez ikakvih smetnji. Sutradan, kada je iz srednjeg Jadrana pristigao veći broj brodova, problem transporta je rešen.

U noći 25/26. aprila prebačeni su u Brseč preostali delovi 2. brigade, a potom u Mošćeničku dragu i Plomin delovi drugog ešalona. Neprijateljska baterija iz Ičića otvorila je u dva maha vatru na brodove Kvarnerskog pomorskog sastava, ali bez težih posledica; u toku dana 26. aprila ova baterija je likvidirana napadom s kopna.

U noći 28/29. aprila iskrcala su se u Plominu dva bataljona a u Lovranu jedan bataljon mornaričke pešadije. Snage iskrcane u Plominu uputile su se prema Puli, a bataljon iskrcan u Lovranu angažovan je u borbama za Rijeku. U toku sledećih noći na obalu Istre su se iskrcala još dva bataljona mornaričke pešadije, koji su hitno upućeni iz srednjeg i južnog Jadrana.

Već 30. aprila jedinice mornaričke pešadije izbile su u rejon Vodnjana i presekle komunikaciju Pula - Trst. Neprijateljski garnizon blagovremeno se povukao iz Vodnjana, ali je manja kolona od osam kamiona i jednog automobila, koja je pošla iz Pule, napadnuta i posle jednočasovne borbe uništena, pri čemu je poginulo 35 neprijateljskih vojnika.

Tog dana jedinice Jugoslovenske armije stegle su obruč oko Trsta, a pojedini delovi 20. divizije prodrli su u grad. Pošto učešće 9. korpusa u borbi za Trst nije više bilo neophodno, Stab 4. armije naredio mu je da krene dalje na zapad i oslobodi Goricu i Tržič. Ali, već 29. aprila, Nemci su prestali da pružaju otpor savezničkim trupama u Italiji. Tog dana su britanske snage zauzele Veneciju, a predstavnici nemačke Grupe armija »C« potpisali su u Kazerti bezuslovnu kapitulaciju. I dok su saveznici neometano napredovali, jedinice Jugoslovenske armije morale su da lome žestok otpor Nemaca. Ipak, 1. maja, zahvaljujući podrški naroda i partizanskih odreda u pozadini neprijatelja, borba za Trst, Istru i Slovenačko primorje bila je praktično okončana. U toku noći između 30. aprila i 1. maja Nemci su povukli plovne jedinice iz Pule u pravcu Trsta, a potom su, 1. maja, napustili Trst svi plovni objekti sposobni za vožnju, uputivši se duž laguna prema Veneciji.

Jedinice Operativnog štaba za Benešku Sloveniju oslobodile su, osim ove pokrajine, i čitavu dolinu Soče, a jedinice 4. armije proširile su kontrolu nad Trstom. Saveznička 2. novozelandska divizija, koja se ubrzano kretala ka Trstu, došla je predveče 1. maja u blizinu Soče. »S one strane reke« - piše načelnik Obaveštajnog odeljenja 2. novozelandske divizije - »niska su brda zatvarala horizont. Put je izgledao pust, jer sada nije bilo više talijanskih zastava. Naglo smo ušli u ono što su vozači brzo nazvali 'Titovom zemljom'. Tu su sada bili partizani sa crvenim maramama i kapama s crvenom zvezdom. Odjednom smo izbili na Soču i dvadeset minuta kasnije bili smo na periferiji Tržiča. Partizani su kraj puta postavljali Titove portrete, a na zidove ispisivali 'Živeo Tito' ili se kretali u malim kolonama sa jugoslovenskim zastavama ili talijanskom trobojkom sa crvenom zvezdom u sredini. Svuda je pisalo 'Tukaj je Jugoslavija'.«

Drugog maja, kada su prve savezničke jedinice ušle u Trst, grad je već bio u rukama Jugoslovena. Nemci su pružali otpor još u Opčinama i u nekim izolovanim zgradama u gradu, da bi sutradan potpuno kapitulirali.

Kvarnerski odred mornaričke pešadije, u napredovanju prema Puli, uspostavio je 2. maja vezu sa Štabom Operativnog sektora za Istru i planirao sa njim napad na Pulu. Vesti o stanju u ovom jakom neprijateljskom garnizonu bile su kontradiktorne. Nije bila poznata ni tačna jačina neprijateljskih snaga, ni njihove namere u pogledu evakuacije.

Izjutra 3. maja tri bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i dva bataljona Operativnog sektora za Istru poslali su prema Puli. Neprijateljske baterije pokušale su svojom vatrom da ometu ovo napredovanje, ali nisu u tome uspele. Došlo je do pregovora s komandantom garnizona, ali on je odbio bezuslovnu kapitulaciju. Oko 19 časova nemački vojnici su napustili grad i povukli se u utvrđenja na poluotočju Muzilu. Iste večeri, 3. maja, jugoslovenske jedinice ušle su u Pulu.

Sutradan je komandantu neprijateljskih jedinica upućen ultimatum, ali ga je on odbio. Napad na Muzil trebalo je da počne 5. maja, rano izjutra, artiljerijskom pripremom. Međutim, zbog saobraćajne nesreće do koje je došlo prilikom prevoza artiljerijskih oruda, napad je morao biti od-

gođen za 24 časa. U 3 časa 6. maja haubička baterija je otvorila vatru, a sat kasnije 1. i 4. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije pošli su u napad. Braneci se iz bunkera, opasnih bodljikavom žicom i minama, i iz tvornice cementa, neprijatelj, brojčano četiri puta jači od snaga koje su ga napadale, uspeo je da zadrži svoje položaje. Ni ponovni napad u 20 časova nije urodio plodom. Međutim, sutradan, kada je saznao za kapitulaciju, nemački komandant je pristao na predaju. Gubici Nemaca iznosili su oko 70 poginulih i 2.200 zarobljenih, a gubici Kvarnerskog odreda 9 mrtvih i 50 ranjenih.

U borbama za Pulu uzeo je učešća i Kvarnerski pomorski sastav. U noći 4/5. maja 2 naoružana broda i 2 patrolna čamca izvršili su artiljerijski prepad na Muzil, a 5. maja oko podne, NB-14, usidren u uvali Verudi, sprečio je svojom vatrom jedan motorni brod da evakuše Nemce s južne obale Muzila. Istog dana, oko 15 časova, u Trst je uplovio PČ-8 (»Udar-nik«), a za njim, sutradan, još pet naoružanih brodova i patrolnih čamaca Kvarnerskog pomorskog sastava (NB-3, NB-14, PČ-4, PČ-41 i PČ-53), od kojih su dva patrolna čamca produžila odmah za Gradež.

Otvaranje plovnog puta do Trsta nije proteklo bez teškoća i žrtava. Za vreme minskog izviđanja, čamac NB-14 s komandantom Miroslavom Ugrinićem i dva mornara zapeo je 3. maja pred ulazom u Kmicu o mrežu nagibne mine koja je eksplodirala i ubila svu trojicu. Dva dana kasnije na minu je naišao i jedan motorni splav, četiri člana posade su poginula, a dva su ranjena. Na putu za Trst, Kvarnerski pomorski sastav, da bi izbegao vatru nemačke baterije sa rta Savudrije, morao se udaljiti od obale Istre i voziti preko minskih polja, ali je, na sreću, prošao bez gubitaka, iako ga je jedno vreme i baterija gađala.

U međuvremenu, već 2. maja, u Trstu je počela da funkcioniše Pomorska obalska komanda Trst, formirana od delova nekadašnje Mornaričke grupe pri 9. korpusu, a dva dana kasnije uspostavljene su obalske komande u Rijeci i Puli.

Nemački 97. korpus, koji je branio područje Rijeke, posle uzaludnih pokušaja da se probije iz okruženja, kapitulirao je 7. maja, kod Ilirske Bistrice. Ljubljana je oslobođena 9. maja, a do 15. maja prestao je svaki organizovani otpor neprijatelja na teritoriji Jugoslavije.

* * *

Otočni pojas uz obalu Hrvatskog primorja bio je specifičan deo vojnišne prostorije 4. armije. Ne samo zato što je za njegovo oslobodjenje bilo neophodno učešće Mornarice nego i zbog odbrambenih mera koje su Nemci u toku svoje okupacije na njemu preduzimali.

Još u vreme kada su kontrolisali čitavu istočnu obalu Jadrana, Nemci su poklanjali veliku pažnju organizovanju protivdesantne odbrane Riječkog zaliva, Istre i Kvarnera. Kada su snage NOVJ oslobodile Zadar, a anglo-američke snage Ankonu, desant na ovo područje, po mišljenju Nemaca, smrtno bi ugrozio stabilnost nemačkog fronta u sevemjoj Italiji i na Balkanu. Zbog toga su, u okviru svojih već znatno ograničenih mogućnosti, nastojali da stvore što žilaviji sistem odbrane, u kome su defanzivna sredstva imala da odigraju odlučujuću ulogu. Bez avijacije, bez pomorskih snaga koje bi napadaču mogle zadati udarce na otvorenom moru ili pred oba-

lom, bez jačih kopnenih jedinica, koje bi se ozbiljnije mogle suprotstaviti iskrcanim snagama, bez dovoljno snažne i žilave obalske artiljerije, Nemci su jedinu svoju šansu videli u polaganju velikog broja mina najrazličitijih tipova na svim mogućim prilazima ugroženom delu obale.

Međutim, bacivši težište svoje protivdesantne odbrane na minsko zaprečavanje, Nemci su prvenstveno imali na umu napadača koji bi došao s otvorenog mora, sa italijanske obale, dakle, anglo-američke snage.

Sticajem okolnosti, čiji značaj Nemci nisu pravovremeno uočili, saveznici su ostali teorijski protivnik, a Jugoslovenska armija i Mornarica bili su stvarni i jedini protivnik. Napredujući uz obalu, jedinice JA su mogle napadati s leđa odbrambeni sistem neprijatelja pred obalom, i to na njegovim najslabijim tačkama, na mestima gde on nije ni pretpostavljao da će se desant iskrcavati. Time se, između ostalog, može objasniti onako brz tempo napredovanja jedinica 4. jugoslovenske armije kroz područje koje je bilo znatno jače branjeno i zaprečeno nego, svojevremeno, akvatorija Dalmacije.

Oslobodjenjem Istre i ulaskom u Trst pre savezničkih snaga, napori jedinica 4. armije i Jugoslovenske mornarice krunisani su zasluženim uspehom.

Operacije 4. armije na primorskom pravcu¹¹

Dr Uroš Kostić, pukovnik²⁾

Četvrta armija, kojoj je maršal Tito poverio deo fronta na primorskom pravcu u završnoj ofanzivi Jugoslovenske armije, imala je političko-strategijski zadatak da oslobodi Istru, Slovenačko primorje i Trst.

U razgovorima maršala Tita i feldmaršala Aleksandra,^{2a)} krajem februara 1945. u Beogradu, dogovoreno je da jugoslovenska 4. armija,^{2b)} počne operacije prema Lici i Gorskom kotaru, privuče na sebe nemački 97. armijski korpus iz Istre i Slovenačkog primorja i time olakša savezničku ofanzivu u sevemoj Italiji. Feldmaršal Aleksander je obećao da će snagama predviđenim za tu operaciju pružiti materijalnu pomoć.

Pred frontom 4. armije, koja je imala oko 70.000 boraca,³⁾ nalazile su se snage dva kompletna nemačka korpusa (15. brdski armijski i 97. armijski korpus) i mnoge kvislinške jedinice, koje su imale zadatak da uporno brane pravce koji vode ka Istri i Trstu. Iako su jedinice 4. armije pred svojim frontom imale više nego dvostruko jače snage neprijatelja, one nisu smele zakasnuti jer su imale zadatak da oslobode Istru, Slovenačko primorje i Trst i stignu u te krajeve pre savezničkih snaga iz seveme Italije. Znači, jedinice 4. armije nisu smele frontalnim dejstvima da potiskuju neprijatelja, već da pogodnim manevrima i operativno-taktičkim postupcima, obuhvatima, obilascima i ubacivanjem kroz njegov raspored, kao i energičnim dejstvima snaga koje su se već nalazile u pozadini neprijatelja, lome njegovu odbranu, uništavaju živu snagu i brzo prodiru prema severozapadnim etničkim granicama svoje zemlje.

OPERACIJSKI PLAN OF AN ZI VE 4. ARMIJE

Početkom marta Štab 4. armije je doneo svoj plan ofanzivnih operacija. Osnovna ideja tog plana bila je sledeća: uz maksimalno angažovanje snaga u neprijateljskoj pozadini, glavnim snagama armije probiti neprija-

*> Prilog raspravi »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

2) Načelnik Vojnoistorijskog instituta.

2a) Dr Uroš Kostić, *Oslobodenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945*, Beograd 1978, str. 35-46 (dalje: Dr U. Kostić, n.d.).

2b) U sastav 4. armije, koja je formirana 2. marta 1945, ušli su: 8. udarni korpus (9, 19, 20. i 26. udarna divizija, 1. tenkovska i Artiljerijska brigada), 11. korpus (13. udarna, 35. udarna i 43. divizija) i 7. korpus (15. i 18. udarna divizija) - Naredba Generalštaba Jugoslovenske armije, str.pov.br. 42 od 2. marta 1945, Arhiv Vojnoistorijskog instituta, arhiva NOP-a, br.reg. 15/1, k. 118 (dalje: AVII).

3> Pregled socijalnog i nacionalnog sastava jedinica 4. armije i Pregled brojnog stanja i naoružanja jedinica 4. armije na dan 31. marta 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, k. 311-A.

Pukovnik Uroš Kostić, četvrti slijeva

teljski front u Lici, okruživati i uništavati snage neprijatelja, a zatim energičnim dejstvima izvršiti prodor i osloboditi Istru, Slovenačko primorje i Trst. Glavni udar naneti pravcem: Gospić - Otočac - Senj - Rijeka - Trst.⁴¹

Ofanziva je organizovana i izvedena u dve uzastopne operacije. Prva, **ličko-primorska operacija**, koja je trajala od 20. marta do sredine aprila. U njoj je uništena glavnina nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, a oslobodeni su Lika, Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Druga, **riječko-tršćanska operacija** traje do sredine maja 1945, do ostvarenja strategijskog zadatka, tj. do oslobodenja Istre, Slovenačkog primorja i Trsta, izbijanja u dolinu Soče i u Korušku i uništenja svih neprijateljskih snaga na toj teritoriji.

Na primorskom krilu fronta 4. armije dejstvovala je Jugoslovenska mornarica. Sa oko 14.000 ljudi, 74 naoružana broda i patrolna čamca, 24 parobroda i oko 300 motornih jedrenjaka i drugih pomoćnih brodova razne veličine i namene, Mornarica je bila spremna da izvrši svoj deo složenog zadatka - da sa jedinicama 4. armije učestvuje u oslobodenju ostrvskog i obalnog područja i organizovanju snabdevanja i dotura morem iz pozadine na front. Za neposredno sadejstvo s jedinicama 4. armije određena je Pomorska komanda severnog Jadrana, ojačana raspoloživim glavnim sredstvima Mornarice i operativno potčinjena Štabu 4. armije.

Za oslobodenje ostrva razrađeni su posebni planovi, koji su po vremenu i prostoru strogo koordinirani sa operacijama na kopnu. Prema tim planovima, Pomorska komanda severnog Jadrana (Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pešadije) trebalo je da učestvuje sa jedinicama 4. armije u desantima na ostrva Pag, Rab, Krk, Cres i Lošinj i pri iskrcavanju na istočnu obalu Istre.

Dejstva 4. armije u završnim operacijama podržavala je naša i saveznička avijacija iz sastava Balkanskog vazduhoplovstva BAF (Balkan Air Force - BAF). Naime, 1. i 2. eskadrila JA bile su u sastavu 281. vinga BAF kao 351. i 352. »Jugoslav skvadron«. Te dve eskadrile isključivo su dejstvovala na jugoslovenskom ratištu, a pored njih u vazduhoplovnoj podršci 4. armiji u završnim operacijama delom su učestvovali i 6. 73. i 253. skvadron 281. vinga BAF. Eskadrile JA, iako naoružane relativno zastarelim avionima tipa »Spittfajer« i »Hariken MK IV«, zahvaljujući požrtvo-

vanosti i zalaganju tehničkog osoblja, umešnosti i hrabrosti pilota, bile su na prvom mestu po ispravnosti i koeficijentu iskorišćenja aviona.

Radi sadejstva s jedinicama 4. armije Glavni štab Hrvatske je sredinom marta naredio Štabu 4. udarnog korpusa da odmah uspostavi radio-vezu sa 4. armijom i da grupiše 7. i 8. diviziju na prostoru Rakovica - Cazin - Slunj, a deo snaga 34. divizije da prebaci iz Pokuplja u Baniju radi osiguranja dejstva 7. i 8. divizije od neprijatelja iz tamošnjih garnizona. Konkretan zadatak za operacije 4. korpusa Glavni štab Hrvatske uputio je 19. marta - da 7. i 8. divizija. Artiljerijska brigada i Tenkovski bataljon 21. marta napadnu neprijatelja na odseku Prijeboj - Bihać, spoje se sa snagama 4. armije u rejonu Prijeboj - Korenica (sada Titova Korenica), a zatim da prema situaciji sadejstvuju s jedinicama 4. armije. U Baniji i Pokuplju 34. divizija je imala zadatak da aktivnim dejstvima veže snage neprijatelja.

LIČKO-PRI MORSKA OPERACIJA

Ličko-primorska operacija počela je 20. marta u 6.00 časova. U njenoj prvoj etapi, do 28. marta, jedinice 4. armije i 4. udarnog korpusa oslobodile su istočnu Liku i Bihać, i neprijatelju nanele osetne gubitke. Sve je to imalo teške operativne posledice za nemački 15. brdski armijski korpus. Oslobodenjem Bihaća, razbijanjem i gotovo potpunim uništenjem nemačke 373. legionarske i ustaško-domobranske 10. divizije, a i gubitkom centralnog korpusnog skladišta u rejonu Bihaća, odbrambeni sistem 15. korpusa je bio jako poremećen. Izgledi za preduzimanje jačih ofanzivnih dejstava iz šireg rejona Bihaća u pozadinu i desni bok 4. armije bili su minimalni,⁵⁷ pa je zato 4. armija mogla da pristupi izvršavanju sledećih zadataka.

Do 3. aprila 4. armija se pregrupisala i 4. aprila u 6.00 časova ponovo prešla u napad. U drugoj etapi ličko-primorske operacije ona je probila front neprijatelja na liniji Vrhovine -Gospić - Karlobag - Pag.⁶⁷

Na desnom krilu armijskog rasporeda napadala je 19. udarna divizija. Ona je 4. i 5. aprila oslobodila Ramljane, Vrhovine, Gacko Polje i izbila na položaje u neposrednoj blizini Otočca.

U širem rejonu Perušića 13. udarna divizija je napala posadu, razbila je i nanela joj osetne gubitke. Još u toku 4. aprila Perušić je oslobođen.

Pred frontom 26. i 20. divizije, od Ličkog Osika do Brušana, nalazilo se nekoliko uporišta. Najjače i najveće bilo je u rejonu Gospića. Energичnim dejstvima 26. i 20. divizije i jedinica koje su ih podržavale, Gospić, Lički Osik, Lički Novi, kao i druga mesta, oslobođeni su 4. aprila. Snage neprijatelja razbijene i demoralisane povlačile su se prema Velebitu. Time je put jedinicama 4. armije prema Senju bio otvoren.

Jedinice 9. divizije zajedno sa snagama Pomorske komande sevemog Jadrana, podržane eskadrilom (pet) aviona tipa »Spitfajer«, baterijom haubica i dva broda za artiljerijsku podršku, imale su zadatak da dejstvuju u priobalskom delu, opštim pravcem Lukovo Šugarje - Karlobag - Jablanac,

⁵⁷ Operacijski izveštaj Štaba 26. divizije od 31. III 1945; Izveštaj Štaba 1. tenkovskog bataljona od 31. III 1945. i Operativni izveštaj 4. korpusa od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, 45/2 i 15/3, k. 1103, 323 i 118.
⁶⁷ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom XI, knj. 4, str. 782-825 (dalje: *Zbornik*).

oslobode Baške Oštarije, Karlobag i ostrvo Pag i time omogućće snabdevanje jedinica 4. armije pomorskim putem. Ta mesta oslobođenja su u toku 4. i 5. aprila.⁷⁾

Razbijanjem i uništavanjem neprijatelja pred frontom 4. armije, kao i oslobođenjem Perušića, Ličkog Osika, Gospića, Ličkog Novog, Baških Oštarija, Karlobaga i ostrva Paga, čitav sistem odbrane nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa bio je tako razbijen i dezorganizovan da njegove jedinice ni na jednom pravcu nisu mogle pružiti jači otpor jedinicama 4. armije.

Oslobođenjem Otočca neprijatelj je odbačen na komunikaciju Žuta Lokva - Senj, bez izgleda da se probije prema Karlovcu i Ogulinu. Stanje njegovih snaga je bilo teško. Slabiji delovi koji su odstupali ispred 26. i 9. divizije nisu imali nikakvog izgleda za uspešnu odbranu. Situaciju na tom pravcu mogla je da popravi 237. pešadijska divizija 97. armijskog korpusa, ali ona nije pokazivala nameru da se angažuje u borbama u Lici, na operativnom području 15. brdskog armijskog korpusa, već je samo nastojala da na sebe privuče deo snaga 4. armije i time pomogne 392. legionarskoj diviziji, ili da joj u krajnjem slučaju posluži za prihvata. Nemačka 104. lovačka divizija je 5. aprila odustala od pokreta prema Otočcu i kretala se prema Karlovcu, vodeći teške borbe protiv jedinica 4. udarnog korpusa.⁸⁾

U takvoj situaciji komandant nemačke 392. legionarske divizije general-lajtnant Mikl (Mickl) tražio je odobrenje od komandanta 15. brdskog armijskog korpusa generala Fena (Fehn) da se s ostacima svoje divizije pod borbom povuče pravcem Novi - Crikvenica - Hreljin i da se spoji s 97. armijskim korpusom. Iako taj predlog nije bio rezultat malodušnosti generala Mikla, komandant 15. brdskog armijskog korpusa gaje energično odbio, jer je od ranije postojalo naređenje komandanta Jugoistoka da se ličkoranski operativni pravac zatvori po svaku cenu, zbog opasnosti da 4. armija upadne u slobodan operativni prostor severne Like i susednog Gorskog kotara, odakle su joj se otvarali pravci za dejstva prema Zagrebu i Ljubljani. Zbog toga je naredio da 392. legionarska divizija nastavi borbe na položajima na kojima se zatekla i da Vratnik drži po svaku cenu. Takvo naređenje komandanta 15. korpusa nije odgovaralo stvarnoj situaciji i išlo je naruku ideji Štaba 4. armije da se neprijatelj obuhvatima i obilascima uništi na svojim položajima, a ne da se frontalno potiskuje na sledeće položaje.⁹⁾

Štab 26. divizije je odlučio da 9. aprila izjutra napadne neprijatelja u Senju, glavnim snagama preko Vratnika, a pomoćnim preko Sv. Jurja (sada Jurjevo), uz sadejstvo 19. divizije od Krivog Puta. Već oko 9 časova jedinice 26. divizije izbile su u rejon Vratnika, pred spoljnu odbranu Senja, i u borbama do 11.45 časova na juriš osvojile Vratnik, čime je put za Senj bio otvoren. Neprijatelj se neorganizovano povlačio. Komandant 392. legionarske divizije general-lajtnant Mikl pokušao je da svojim autoritetom i ličnim učešćem u borbi na Vratniku zadrži jedinice i pruži organizovan

7) *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 150-160, 189-199, 173-179, 223-228 i 180-194.

8) Posleratna izjava general-pukovnika Lera (dalje: izjava Lera), AVII, arhiva nemačkih dokumenata, br. reg. 1/1, k. 70.

9) Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien*, Neckargemünd 1962, str. 214 (ubuduće: F. Schraml, *n.d.*); *Oslobodilački pohod na Trst Četrte jugoslovenske armije*, Beograd 1952, str. 104 (ubuduće: *Oslobodilački pohod na Trst*) i izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70.

otpor, ali je smrtno ranjen ispod Vratnika od 12. dalmatinske brigade 26. divizije i umro je 14. aprila u Rijeci. Oko 16.00 časova prednji delovi 26. divizije izbili su u istočno predgrade Senja. Uz sadejstvo 19. divizije, 26. divizija je oko 18.00 časova oslobodila Senj.

U borbama za oslobodenje Senja dovršeno je uništavanje nemačke 392. legionarske i ustaško-domobranske 11. divizije. Samo mali delovi su uspeali da se probiju u pravcu Sušaka.¹⁰¹

Za to vreme su snage 9. divizije 8. aprila oslobodile Jablanac, a 12. aprila su, sa jedinicama Pomorske komande sevemog Jadrana, izvršile desant na ostrvo Rab i oslobodile ga.¹⁰

Oslobodenjem Novog i Crikvenice i izbijanjem na liniju Delnice - Lokve - Kraljevica - Rab, 4. armija je izvršila zadatak predviđen za ličko-primorsku operaciju. U toj operaciji ona je gotovo potpuno uništila nemački 15. brdski armijski korpus, oslobodila Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje, kao i ostrva Pag i Rab. Stvorene su mogućnosti da se pristupi izvršenju krajnjeg zadatka - oslobodenju Istre, Trsta i Slovenačkog primorja i izbijanju u dolinu Soče.

Povodom uspešnih dejstava 4. armije feldmaršal Aleksander je 10. aprila uputio telegram maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu u kome se kaže: »... To je trijumf vaše lične strategije, pobeda vaših odličnih vojnika...«¹²⁾

BORBE NA PRILAZIMA RIJECI

Četvrta armija je 16. aprila izbila na liniju Lokve - Kraljevica, ispred odbrane na bivšoj jugoslovensko-italijanskoj granici na opštoj liniji Snežnik - Riječina - Rijeka, na kojoj se nalazio glavni odbrambeni pojas nemačkog 97. armijskog korpusa, tzv. linija Ingrid, u stvari jaka bivša italijanska pogranična utvrđenja, izgrađena u vidu stalne fortifikacije, i mnoga nova italijanska i nemačka utvrđenja u vidu polustalne i poljske fortifikacije. Ti položaji pripadali su nemačkom 97. armijskom korpusu pod komandom generala Ludviga Kiblera (Ludwig Kiibler). Glavne snage 97. armijskog korpusa angažovane su na odseku pl. Snežnik - Rijeka, a slabije na ostrvima i u Istri.¹³¹

Na osnovu direktive Generalštaba JA, od 14. aprila 1945, da 4. armija odmah nastavi energično i breo nadiranje na zapad i što pre oslobodi Istru, Trst i Slovenačko primorje, Štab 4. armije je 15. aprila dostavio Generalštabu JA svoj plan za dalja dejstva.

Taj plan je predviđao da se operacije produže pravcem Sušak - Trst - Gorica i pravcem Krk - Cres - Istra, uz istovremeno ubacivanje obilaznim pravcem, u rejonu Klane, delova 43. divizije prema Istri. Obezbeđenje desnog boka armije prema dolini Une i Karlovcu i dalje bi vršio 4. udarni korpus, a 20. divizija prema Kupi, gdje je imala da stupi u vezu sa 7. korpusom.^{14*}

¹⁰⁾ Zbornik, XI, knj. 4, str. 782-825; Zapovest 19. divizije i Izmena zapovesti 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/51 12/5, k. 1021.

¹¹⁾ Bojna relacija 2. proleterske dalmatinske brigade; Operacijski dnevnik i Knjiga depeša 9. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, 17/2, 2/2, 1/1, 2/1 i 23/2, k. 846-A, 843, 317, 844 i 844-A.

¹²⁾ Spolinopolitička dokumentacija 1951. sveska 8, str. 288.

¹³⁾ Dr U. Kostić, n.d., str. 193.

¹⁴⁾ Knjiga depeša Generalštaba JA, i Knjiga depeša 4. armije, AVII, arhiva NOP-a br. reg. 3/1 i 5/2, k. 46 i 316; Zbornik, XI, knj. 4, str. 265-267 i 590.

S obzirom na to da su se snage nemačkog 97. armijskog korpusa još nalazile razvučene po celoj teritoriji Istre i Slovenačkog primorja, da je Jugoslovenska armija prešla u opštu ofanzivu i probila front u Sremu, kao i na činjenicu da je saveznička ofanziva u Italiji bila već u toku, Štab 4. armije je odlučio da, bez većih pregrupacija, širokim frontom proдре u Istru.¹⁵⁵

Štab armije pravilno je postupio kada je doneo odluku da odmah produži operacije. Time nije dao mogućnost Štabu 97. armijskog korpusa da potpuno organizuje odbranu na glavnom odbrambenom pojasu. Međutim, i Štab 4. armije i Generalštab JA su pravac glavnog udara armije usmerili na njegovo levo krilo, u priobalskom pojasu i na ostrvima. Na tom pravcu su angažovane tri divizije 4. armije (9, 19. i 26) s pojačanjima, ispred kojih su se nalazile glavne snage neprijatelja.

U toku 17. aprila 13. divizija je posle žestokih borbi uspela da protera neprijatelja iz Lokava a 43. divizija je u toku noći 17/18. aprila proterala neprijatelja iz reiona Mrzle Vodice prema Gornjem Jelenju. Te borbe 11. korpusa bile su od operativnog značaja, jer su obezbeđivale desni bok 19. divizije, koja se nalazila na pravcu glavnog udara 4. armije, u napadu prema Rijeci.^{16*}

Ojačana 19. divizija napala je neprijatelja na odseku Fužine - Plaše, 17. aprila u 6.30 časova. U toku dana neprijatelj je u žestokim borbama pretrpeo osetne gubitke; oslobođeni su Fužine, Hreljin i Kraljevica, a neprijatelj je primoran da se povuče na liniju Lakovica - Svig - Glavčina - zapadno od Crnog vrha.¹⁷⁾

OSLOBOĐENJE OSTRVA KRKA I BORBE NA PRILAZIMA SUŠAKU I KLANI

Brzo prodiranje 4. armije pravcem Gospić - Otočac zahtevalo je da se što pre oslobodi luka Senj i da se ona uredi kao baza za snabdevanje jedinica 4. armije putem do Senja. Oslobođenjem Senja i ostrva Raba ta luka se nije mogla trajno i sigurno koristiti sve dok se neprijatelj nalazio na ostrvu Krk, odakle je bio u mogućnosti da luku drži pod efikasnom artiljerijskom vatrom i time onemogućiti ili bar znatno oteža veći pomorski saobraćaj. Pomorski saobraćaj u tom periodu bio je od posebnog značaja za operacije 4. armije, kako zbog nedovoljnog broja transportnih sredstava, tako i zbog mogućnosti neprijatelja da, dejstvom pravcem Karlovac - Oguštin, ozbiljno ugrozi suvozemne komunikacije. Sve je to nalagalo da se što pre izvrši desant na Krk i da se tu uništi neprijateljska posada jačine oko 800 vojnika, sa 20 topova raznih namena i kalibara, 4 minobacača, 34 mitraljeza i drugog automatskog oružja.¹⁸⁾

U toku noći 16/17. aprila izvršeno je iskrcavanje jedinica na Krk. U 8.30 časova otpočeo je napad na pojedina uporišta neprijatelja. Borbe su vođene do 20.00 časova 17. aprila, kada je slomljen otpor neprijatelja u Omišlju i na Krku. Krk je oslobođen.

U toku 17. aprila zauzet je prvi pojas odbrane nemačkog 97. armijskog korpusa na gotovo čitavom odseku od Mrzle Vodice preko Hreljina

¹⁵⁾ Dr U. Kostić, *n.d.* str. 197.

¹⁶⁾ Borbeno relacija 4. armije, AV11, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

¹⁷⁾ *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726-751.

¹⁸⁾ Izveštaj Štaba 26. divizije od 13. IV 1945, AV11, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, k. 312-A.

do mora, pa i ostrvo Krk. Ojačana nemačka 237. pešadijska divizija pretrpela je osetne gubitke i bilo je jasno da ona ne može, zajedno sa svim snagama koje su se nalazile u širem rejonu Rijeke, da za duže vreme uspori nadiranje 4. armije.¹⁹⁷

Posle oslobođenja Lokava i Mrzle Vodice jedinice 11. korpusa produžile su 18. aprila da gone neprijatelja i odbacile ga na desnu obalu Rječine. Tako se 11. korpus 21. aprila našao širokim frontom na odseku Čabarska Polica - Gomanjce - Klana. Na desnom krilu se nalazila 43. divizija, čija je 3. brigada uspela da se 20. aprila lako, po bataljonima, prebaci preko bivše jugoslovensko-italijanske granice i da produži sa nadiranjem u Istru.²⁰⁷

Jedinice 13. divizije, bez većih priprema, 21. aprila u 9.30 časova otpočele su s napadom na neprijatelja u rejonu Klane. Posle dvočasovne borbe 3. brigada upala je u Klanu i stvorila paniku kod neprijatelja.

Za to vreme je nemačka 188. brdska divizija preko Zabiča i Lipe hitala prema rejonima Pake i Klane u pomoć ugroženim jedinicama. Njen čelni 903. puk je stigao u Skalnicu, gde je prihvatio posadu koja se povukla iz Klane, i 21. aprila u 16.00 prešao u protivnapad glavnim snagama prema Klani.²¹⁷

Zbog iznenadne pojave jačih snaga neprijatelja u rejonu Klane, Štab 13. divizije je uveo u borbu i svoju rezervu. Međutim, neprijatelj je na desnom odseku 43. divizije uspeo da odbaci jedinice njene 1. brigade i Primorsko-goranski odred i da ugrozi bok i pozadinu 13. divizije.

U najkritičnijoj situaciji po neprijatelja na riječkom frontu, on je uspeo da u širi rejon Klane pravovremeno privuče sveže snage 188. brdske divizije. Time se, na tom delu fronta, znatno promenio odnos snaga u korist 97. armijskog korpusa, pa su jedinice 13. udarne divizije bile prisiljene da predu u odbranu. Pokušaj 13. divizije da u toku 22. aprila ponovo oslobodi Klanu nije uspeo, jer su u taj rejon pristigle jače snage neprijatelja. Međutim, ona je upornim i efikasnim borbama sprečila dublje prodiranje neprijatelja i tako zaštitila desni bok 19. divizije na frontu prema Rječini, stvorivši potrebno vreme i prostor za angažovanje svežih snaga 26. divizije u tom rejonu.²²⁷

OSLOBODENJE BAKRA I SUŠAKA

Na odseku 19. divizije borbe su nastavljene 19. aprila rano izjutra. Neprijatelj je pružao ogorčen otpor, tako da je nadiranje 19. udarne divizije, i pored nadvišavajućeg zemljišta s njene strane, bilo jako otežano, naročito zbog jake i precizne artiljerijske i minobacačke vatre neprijatelja.

I pored opšte vatrene prednosti branioca, 19. divizija je uspela da odbaci neprijatelja i prisili ga da se povuče na ranije pripremljene položaje na liniji Svib - Krasica - Rebar. To su bili položaji koji su neposredno štitili Kraljevo i Bakar.

¹⁹⁷> Borbeno relacija za desant na otok Krk Štaba 4. armije; Pregled akcija i operacija 26. divizije od 1. do 20. IV 1945, Depša 4. armije od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, 25/7 i 4/1, k. 312-A, 311-A i 46; *Zbornik*. VII, knj. 3, str. 546.

²⁰¹ Operacijski dnevnik 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/3, k. 1324.

²¹⁷ *Zbornik*. XI, knj. 4, str. 691-715.

²²⁷> Borbeno relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

Otpor neprijatelja pred frontom 19. divizije bio je veoma uporan. Međutim, energičnim dejstvima jedinice 19. divizije sa 12. brigadom 26. divizije uspele su da odbace neprijatelja, oslobode Bakar i 19. aprila uveče izbiju pred položaje neprijatelja na liniji Grobničko polje - Cemik - Orlovac - Vetemice - Točila - leva obala potoka Martinšćica, na kojoj su održavali dodir s neprijateljem.²³

Razmatrajući situaciju na kraju dana 19. aprila, Štab 19. divizije došao je do zaključka da neprijatelj nije više u pogodnoj situaciji da se brani u gradu Sušaku, a pogotovo nije u povoljnoj situaciji za aktivnu odbranu Rječine. Zbog toga je doneo odluku da 20. aprila produži dejstva radi oslobodenja Sušaka i odbacivanja neprijatelja na desnu obalu Rječine, kao i forsiranja te reke na pogodnim mestima da bi stvorio mostobran za napad i oslobodenje Rijeke.

Dana 20. aprila u 8.00 časova otpočela je borba na celom frontu 19. divizije. Pred mrak 20. aprila, divizija je forsirala Rječinu i proširila mostobran nadirući k jugoistočnim padinama Kopice i Lubana. Divizija je u toku noći 20/21. aprila vodila ogorčene borbe u težnji da ovlada tim položajima pre nego što bi neprijatelj uspeo da na njima organizuje čvršću odbranu. U 2.30 časa 21. aprila 14. brigada je uspela da na juriš osvoji Luban (st. 499).

Uočavajući značaj Lubana kao taktičkog ključa tih položaja, neprijatelj je svim silama nastojao da i pored teških gubitaka koje je tom prilikom imao, zauzme Luban i likvidira mostobran 19. divizije.

Istovremeno je i 5. brigada, ojačana 4. tenkovskim bataljonom, produžila napad prema odseku Ključ - Orlac - Vetemice, sa ciljem da zauzme te položaje i u sadejstvu s 12. brigadom 26. divizije napadne neprijatelja i oslobodi Sušak. Brigada je posle snažne artiljerijske i tenkovske podrške savladala otpor neprijatelja na tim položajima, nanela mu osetne gubitke i u 11.00 časova 20. aprila prisilila ga da se povuče u pravcu Trsata. Na položajima severoistočno od Trsata i Sv. Ane vodene su borbe do kasno uveče. Kada je u 22.00 časa preduzet opšti juriš, neprijatelj se ubrzano povukao u pravcu Sušaka.

Zbog energičnog gonjenja neprijatelj nije mogao da se zadrži, organizuje odbranu i pruži otpor ispred ili na samoj periferiji grada, već je potisnut u sam Sušak, gde su pojedine grupe neprijatelja samoinicijativno, ali nepovezano, pružale žestok otpor. To je dalo mogućnost neprijateljskom komandovanju da se sredi i poveže svoje snage i organizuje odbranu u mestu, zbog čega su ulične borbe u Sušaku produžene i u toku 21. aprila.

12. brigada je 20. aprila izjutra brzo odbacila slabijeg neprijatelja ispred Kostrene Sv. Lucije. Sutradan 21. aprila u 5.00 časova, 5. i 12. brigada su prešle u opšti napad. Posle jačeg otpora neprijatelja, koji je ubrzo slomljen, jedinice 5. i 12. brigade, oslobodile su Sušak i prodrle u Rijeku.

Izbijanjem 5. i 12. brigade u rejon Sušaka, neprijatelj je bio potpuno odsečen i okružen. Trpeći teške gubitke, i videći da je u bezizlaznoj situaciji, on je odlučio da se preda.²⁴

²³> Relacija 19. divizije, Borbena relacija 4. armije i Operativni izveštaj 26. divizije, AV11, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 1/2, k. 1021 i 312.

²⁴ Relacija 19. divizije, Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 1/2, k. 1021 i 312.

OSLOBOĐENJE CRESA I LOŠINJA

Posle oslobodenja Raba i Krka, neprijateljske posade na Cresu i Lošinju mogle su očekivati skori desant jedinica 4. armije i Jugoslovenske mornarice. Međutim, pošto su Cres i Lošinj predstavljali vrlo važne i poslednje položaje u odbrani Istarskog poluostrva, na pravcu istok - zapad, to ih je neprijatelj nameravao uporno braniti i time sprečiti desant jedinica 4. armije u Istru, ali za to nije odvojio odgovarajuće snage. Ukupno na oba ostrva neprijatelj je imao oko 1.400 vojnika i 57 topova, od kojih 23 protivavionska, i veći broj automatskog oružja.²⁵¹

Prema planu Štaba 9. divizije i Pomorske komande severnog Jadrana, desant na Cres i Lošinj trebalo je izvršiti s ostrva Raba. Za taj desant Anglo-Amerikanci su stavili na raspolaganje pet velikih invazivnih brodova, pa je predviđeno istovremeno iskrcavanje svih trupa u uvalama Cresa, Koromačna i Galboka, a dva bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije s ostrva Oliba trebalo je da se iskrcaju na najjužniji deo ostrva Lošinja, na rt Krivica.

Za desant na ostrva Cres i Lošinj Štab 4. armije i Jugoslovenske mornarice je odredio 9. diviziju i Kvarnerski odred mornaričke pešadije. Koncentracija svih jedinica 9. divizije i dva bataljona Kvarnerskog odreda izvršena je i u mestu Rabu, a Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, bez dva bataljona, na ostrvu Olibu.²⁶¹

Sve jedinice predviđene za desant na ostrva Cres i Lošinj 19. aprila posle podne ukrcale su u brodove koji su u prvi sumrak isplovili prema određenim mestima za desant. Iskrcavanje je završeno 20. aprila oko 2.00 časa, po planu i neometano od neprijatelja. Ukupno je na oba ostrva iskrcano 4.586 boraca.²⁷¹

Po iskrcavanju u uvali Galboka 3. dalmatinska brigada je nastupala prema M. i V. Lošinju. Sa rta Krivice prema V. Lošinju nastupao je Kvarnerski odred mornaričke pešadije, a 2. dalmatinska brigada se iskrcala u uvali Koromačno a zatim je krenula glavnom komunikacijom u pravcu grada Cresa.

Ostrvo Lošinj je oslobodeno istog dana, a ostrvo Cres sutradan, izuzev kranjeg severnog dela ostrva, odakle se neprijatelj u toku noći 21/22. aprila na borbenim čamcima prebacio u Istru.²⁸¹

Oslobodenjem ostrva Cresa i Lošinja, 21. aprila 1945, stvoreni su povoljni uslovi za izvršenje desanta u Istru.

PLAN RIJEČKO-TRŠĆANSKE OPERACIJE

Uspešnim dejstvima 4. armije i njenim daljim nadiranjem prema Rijeci bili su jako ugroženi desni bok nemačke Grupe armija »E« u severozapadnom delu Jugoslavije i pozadina Grupe armija »C« u severnoj Italiji.

²⁵¹ Obaveštajni pregled Štaba 4. armije od 22. i 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a br. reg. 44/2, k. 314.

²⁶¹ Borbena relacija za otoke Cres i Lošinj Štaba 4. armije od 27. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/2, k. 312-A.

²⁷¹ Kapetan bojnog broda Janez Tomšič, *Uloga Jugoslovenske ratne mornarice u završnim operacijama 4. armije 1945. godine*, Vojnoistorijski glasnik, br. 2-3, 1955, str. 242 (dalje: J. Tomšič, n.čl.). Jovan Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, Beograd 1972, str. 372.

²⁸¹ Dnevni izveštaj Štaba 9. divizije od 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 18/16, k. 843.

Komandant 4. armije, general-major Petar Drapšin

Pošto se nemački 15. brdski armijski korpus raspao, a snage Grupe armija »E« su angažovane na ostalim odsecima jugoslovenskog fronta, nemačka Vrhovna komanda je, 25. aprila 1945, prepotčinila 97. armijski korpus iz Grupe armija »C« u sastav Grupe armija »E«. Privukavši svojim dejstvima 97. armijski korpus na sebe, 4. armija je, ujedno, olakšala situaciju saveznicima u severnoj Italiji. Pretpočinjavanjem 97. armijskog korpusa omogućeno je da kapitulacija nemačkih snaga u Italiji nije važila i za 97. armijski korpus, koji je imao zadatak da zadrži nastupanje 4. armije prema Istri i Slovenačkom primorju.²⁹

Tako su se prema 4. armiji, na frontu od Novog Mesta do Rijeke, u drugoj polovini aprila našle snage neprijatelja u jačini od oko 135 bataljona, 100 baterija, 60 tenkova, 15 oklopnih automobila - ukupno 93.000 vojnika.^{30*} Taj zadatak je imao svoju političku pozadinu, jer se bacanjem svih raspoloživih snaga prema 4. armiji htelo da se ona zaustavi, dok se Anglo-Amerikancima ostavio otvoren put u Slovenačko primorje i Istru.

Generalštab JA je, 20. aprila, naredio Štabu 4. armije da ubrza nadiranje prema Trstu. Radi toga je stavio pod njegovu komandu 29. hercegovačku diviziju i hitno je iz Sarajeva uputio prema Bihaću, a Glavnom štabu Slovenije je naredio da 9. korpus orijentiše prema jugu i Trstu, a da lako pokretne delove usmeri u rejon Trsta da bi moglo što pre upasti u taj grad. Pored toga, i 4. armija je imala da uputi »lake delove u rejon Trsta da bi oni mogli svakog trenutka upasti u grad«.³¹

Pokušaj 4. armije da 21. aprila početnim rasporedom probije glavni odbrambeni pojas neprijatelja, na liniji »Ingrid«, na odseku Klana - Rijeka

²⁹> Erich Schmidt-Richberg, *Der Endkampf auf dem Balkan*, Heidelberg 1955, str. 134 (dalje: E. Smidt, Richberg, n.d.).

^{30*} Dr U. Kostić, *n.d.*, str. 242-247.

³¹ Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 41 od 20. IV 1945, AVII. arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

nije ostvaren. Istina, 13. divizija je zauzela Klanu, ali je neprijatelj uspeo da na odsek Gomanjce - Klana privuče sveže snage pa su se jedinice 13. divizije povukle iz Klane. Štab 4. armije je, 22. aprila, zaključio da će neprijatelj težiti da svim raspoloživim snagama zatvori pravce između Snežnika i Jadranskog mora. Borbe su pokazale da se ti položaji ne mogu ni lako ni brzo probiti. Zato je bilo potrebno mnogo snaga i sredstava, velike žrtve i duže vreme. Pošto su snage Anglo-Amerikanaca iz severne Italije takođe nadirale prema Trstu, vremena nije bilo na raspolaganju, a nije se smelo zakasniti s oslobodenjem Trsta. U političkim i vojnim razgovorima sa zapadnim saveznicima videlo se da oni žele da uspostave staru granicu između Italije i Jugoslavije. To bi značilo da sve žrtve i patnje naroda Istre i Slovenačkog primorja i njihova borba u toku drugog svetskog rata ne bi dale one rezultate za koje su se borili. Maršal Tito je po povratku iz zvanične posete Sovjetskom Sa vetu, 22. aprila u 14.00 časova, razmotrio i odobrio plan operacije 4. armije, ali je ukazao da je za brzo oslobodenje Trsta neophodno ojačati armijsku desnu kolonu, 20. diviziju, na pravcu od Broda prema Ložu uputiti 29. diviziju, a glavninom 7. korpusa dejstvovati pravcem Kočevje - Stari Trg, radi sigurnog obezbeđenja desnog boka. Tako bi snage 4. armije imale slobodan manevar prema Trstu.³²⁷

Na osnovu tih upozorenja Vrhovnog komandanta JA i procene situacije nastale dolaskom svežih snaga neprijatelja, Štab 4. armije je 22. aprila odlučio da: ojača krila armije prvenstveno tenkovima i artiljerijom; 20. diviziju uputi pravcem Prezid - Mašun - Knežak, da probije taktičku dubinu neprijatelja i oslobodi Šent Peter i Ilirsku Bistricu, a zatim da obrazuje motorizovanu pokretnu grupu i uputi je u napad na Trst sa severoistočne strane; 9. diviziju i Kvarnerski odred mornaričke pešadije iskrcava s ostrva Cresa i Lošinja u Istru sa zadatkom da 9. divizija delom snaga izbije na greben Učke i tako dovede u operativno okruženje neprijatelja na prostoru Rijeka - Klana - Rupa, a Kvarnerski odred mornaričke pešadije usmeri na komunikaciju Pazin - Pula radi obezbeđenja levog boka 9. divizije; 13. diviziju pomeri ispred Klane udesno od 26. divizije i nastavi nadiranje pravcem Gomanjce - Zabiče - Ilirska Bistrica radi oslobodenja Ilirske Bistrice; 26. divizija najhitnije prikupi snage i, u sadejstvu s 13. divizijom, oslobodi Klanu i nastavi nadiranje pravcem Klana - Lipa - Šapjane - Podgrad radi ovladavanja tim prostorom a glavninom 19. divizije južno od Klane dejstvuje prema Kastavu i Rijeci i pretvori operativno okruženje neprijatelja u taktičko; 43. diviziju, bez teškog naoružanja, uputi kroz raspored neprijatelja u Istru, gde se već nalazila njena 3. brigada, i da dejstvuje u pravcu Trsta; 7. korpus angažuje na pravcu Kočevje - Ljubljana radi obezbeđenja desnog boka armije, u kom smislu da ubrza i pokret 29. divizije i usmeri je ka pravcu Postojna - Ljubljana.³²⁸

Ta odluka Štaba 4. armije predstavlja, u suštini, izmenu dotadašnjeg operacijskog plana 4. armije. Događaji koji su zatim usledili pokazuju koliko je bila svrsishodna intervencija maršala Tita da se deo snaga odmah uputi preko Mašuna, u to doba još pod snegom. Ne očekujući na tom pravcu jače snage 4. armije, a posebno ne tenkovske i motorizovane, neprijatelj je taj pravac zatvarao slabijim delovima.

³²⁷ Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 199, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.
³²⁸ Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 11—16 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

BORBE 13. i 26. UDARNE DIVIZIJE U REJONU KLANE

U smislu odluke Štaba 4. armije od 22. aprila preduzeti su pokreti jedinica, a 23. aprila oko 07.00 časova neprijatelj je iz rejonu Pake preduzeo napad na jedinice 13. divizije. U borbama koje su potrajale do 21.00 čas 24. aprila neprijatelj je zadržan na liniji predratnih italijanskih fortifikacijskih utvrđenja.

Položaje prema Klani, koje je držala 13. divizija, 23. aprila preuzela je ojačana 26. divizija. Jedinice 26. divizije su posle žestokih borbi do 12.00 časova 24. aprila potisnule neprijatelja na liniju Pliš - Dmovo - Kukulj - Klana - Židovje. Uvodeći u borbu sveže snage 188. brdske divizije, neprijatelj je napao na celom frontu 13. i 26. diviziju. Istovremeno je 237. pešadijska divizija napadala na odseku 19. divizije.

Žestoke borbe u toku 24. i 24/25. aprila potvrdile su da je u rejon Klane, pored ranije identifikovanih jedinica, stigla i glavina nemačke 188. brdske divizije.³⁴¹

Razvoj događaja kod Klane i na Rječini je ukazivao na to da je neprijatelj prikupio glavnu 97. armijskog korpusa da, osloncem na te prirodno jake i fortifikacijski utvrđene položaje, spreči glavnu 4. armije da prodre u Slovenačko primorje i oslobodi Trst. Štab 97. armijskog korpusa je pretpostavljao da se preko pl. Pivke ka Šent Peteru ili Ilirskoj Bistrici neće probiti jače snage 4. armije, zbog čega je svoje glavne snage grupisao između Snežnika i mora. Međutim, na intervenciju vrhovnog komandanta JA maršala Tita od 22. aprila, Štab 4. armije je izmenio svoj operacijski plan koji se zasnivao na istoj pretpostavci. Vrhovni komandant JA, prateći pažljivo razvoj operacija 4. armije, 24. aprila je naredio Štabu 4. armije da ubrza pokret 29. divizije prema frontu i istovremeno ga je obavestio da će za četiri do pet dana uputiti u njegov sastav jednu diviziju 4. korpusa.³⁵⁵

Na osnovu tog naređenja, radi realizacije izmenjenog operacijskog plana, Štab 4. armije je odlučio da frontalnim dejstvom veže snage neprijatelja na riječkom frontu a da se udarom na krilima okruže jedinice 97. armijskog korpusa na prostoru Klana - Rijeka - Rupa, uz istovremeno što brže prodiranje 43. divizije u pravcu Trsta. U toku noći 24/25. aprila, naredio je 13, 26. i 19. diviziji da produže s frontalnim napadom na riječkom frontu, a 20. diviziju je ojačao 11. brigadom 26. divizije, s dva tenkovska bataljona, jednom brdskom i jednom protivoklopnom motorizovanom baterijom. Osim toga, 29. diviziji je uputio kamione u Ogulin radi bržeg prebacivanja jedne brigade u Prezid da bi što pre oslobodio 20. diviziju za nastupanje prema Knežaku. Takođe je naredio 26. diviziji da 3. prekomorsku brigadu ubaci u Istru, a 9. diviziji da, po iskrcavanju u Istru, izbjie na planinu Učku.³⁶⁾

Sutradan, 25. aprila, 20. divizija jače se orijentisala prema Ilirskoj Bistrici, a na riječkom frontu su 13. i 26. divizija vodile ogorčene borbe protiv glavnine 97. armijskog korpusa. Naročito žestoke borbe vodene su istočno od Klane između 26. i 188. brdske divizije. Snažnim napadima 26.

³⁴⁾ Zbornik XI, knj. 4, str. 392-393.

³⁵⁾ Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 204 od 24. IV 1945. u 23.00 časa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

³⁶⁾ Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 11-16 od 25. IV 1945, AVII, NOP-a, br. reg. 5/2, k.

divizija je zadržala inicijativu u svojim rukama i 188. brdskoj diviziji nametala odbrambene borbe, što je bilo u suprotnosti s njenim zadacima.³⁷⁷

Neprijatelj je u zoru 26. aprila prešao u snažan protivnapad, ali nemačka 188. brdska divizija nije uspjela da probije front 26. ni da odbaci jedinice 13. divizije koje su operisale desno od 26. divizije. U žestokim borbama do 29. aprila nemačka 188. brdska divizija je odbačena sa svojih položaja a jednim delom snaga prodrle u Klanu. O žestini borbi vođenih u rejonu Klane najbolje govore obostrano veliki gubici. U borbama od 24. do 29. aprila, tj. od uvođenja u borbu 26. udarne divizije, pa do početka povlačenja nemačke 188. brdske divizije prema Klani, 26. divizija je, prema našim podacima, nanela neprijatelju sledeće gubitke: 544 poginula, 5 zarobljenih i veliki broj ranjenih vojnika, podoficira i oficira, dok je sama imala 116 poginulih, 540 ranjenih i 14 nestalih boraca i rukovodilaca.³⁸⁷

Štab 4. armije je 30. aprila odlučio da jednu brigadu 26. divizije zadrži prema Klani i potčini je 19. diviziji, ostale snage 26. divizije da izvuče s fronta i prebaci u rejon Ilirske Bistrice, a 13. diviziju da angažuje u napadu s odseka Rupa - Suho.

BORBE 19. UDARNE DIVIZIJE NA REČINI

Po žestokim borbama vođenim u toku 21. aprila u rejonu Sušaka, Štab 19. divizije je zaključio da se odbrana nemačke 237. pešadijske divizije ne može slomiti frontalnim napadima, pa je odlučio da iskoristi uspeh 11. korpusa koji je u toku tog dana oslobodio Klanu.³⁹⁷ U taj rejon je upućena 26. divizija da grupiše svoje snage južno od Klane radi udara u levi bok neprijatelja na desnoj obali Rečine opštim pravcem Klana - Sv. Matej - Rijeka. S tom odlukom se saglasio i Štab 4. armije.

Međutim, 188. brdska divizija stigla je u poslednjem momentu da zatvori brešu u rejonu Klane i da spreči dalji prodor jedinica 26. i 19. divizije. Žestoke borbe u toku 23. i 24. aprila na desnom krilu 19. divizije ukazivale su da se tu nalaze jače snage neprijatelja.

U toku 25. i 26. aprila jedinice 19. divizije vršile su pritisak duž celog fronta i u raznim pravcima s težnjom da probiju front neprijatelja i omogućе dalje uspešno napredovanje. Uprkos svim nastojanjima front se nije mogao probiti.⁴⁰⁷

Štab 4. armije je ponovo naredio da se po svaku cenu probije neprijateljski front na desnoj obali Rečine i da se pristupi konačnom oslobodjenju grada Rijeke. Ojačao je 19. diviziju sa četiri artiljerijska divizionia i 1. tenkovskim bataljonom, tako da ju je ukupno podržavalo pet divizionia artiljerije, što je do tada najveće grupisanje artiljerije za podršku jedne divizije Jugoslovenske armije.⁴¹⁷

U 5.30 časova, 27. aprila po kišovitom i maglovitom vremenu, počela je avijacijska i artiljerijska priprema napada na celom frontu 19. divizije, a u 6.30 časova u napad su krenule brigade. Na pravcu glavnog udara di-

³⁷⁷> Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 11-16 od 25. IV 1945, AVII, NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

³⁸⁷> Dnevni borbeni izveštaji 26. divizije od 29. i 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29-7/7 i 29-8/7, k. 311-A.

³⁹⁷* Štab 19. divizije nije bio obavešten da su delovi 188. brdske divizije protivnapadom ponovo zauzeli Klanu.

⁴⁰⁷> Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1021.

⁴¹⁷> Pajević Miloš, *Artiljerijska u NOR-u*, Beograd, 1970, str. 515.

vizije, koncentrisana je snažna vatra po grebenu Kopice, a jakim koncentracijama vatre, obasipane su i druge otporne tačke u širem rejonu Lubana i artiljerija neprijatelja u Mihačevoj dragi sevemo od Rijeke. I pored teških uslova za napad, pešadija je, prenosom artiljerijske vatre u dubinu, krenula na juriš, verujući da je snažna artiljerijska vatra nanela dosta gubitaka neprijatelju i da mu je moral pokoleban. Međutim, on je imao vremena da se pribere, pa je otvorio snažnu i dobro pripremljenu zaprečnu vatru i prisilio streljački stroj 6. brigade da se povuče nešto unazad.

Istovremeno su i jedinice 14. brigade, pod zaštitom avijacije i artiljerijske pripreme, podišle položajima neprijatelja na Lubanu, ali je napad sporo napredovao.

I na desnom krilu 19. divizije, na odseku 5. brigade, bataljoni su prešli u napad u 5.30 časova. Velika kiša i magla otežavale su operacije, a bombardovanje neprijateljskih položaja iz vazduha, kao i jače artiljerijsko dejstvo, nije se moglo izvesti. U napadu na taj položaj sadejstvovala je delom snaga i 26. divizija.^{42*}

Tako su u toku 27. aprila položaji neprijatelja na levom krilu divizije ozbiljno naćeti. Tu su postignuti i najveći uspesi, dok je situacija na pravcu glavnog udara divizije, kao i na desnom krilu, uglavnom ostala nepromenjena. Iako se 19. divizija već više dana nalazila u neprekidnim teškim borbama, više nego i jedna druga divizija 4. armije, ipak je ona u napadu 27. aprila pokazala veliku udarnu sposobnost, elan, hrabrost i požrtvovanje. Daleko značajnije je to što je ona svojom udarnom snagom i smelim napadima vezala na riječkom frontu jake nemačke snage - Borbenu grupu »Rijeka«, 237. diviziju i desno krilo 188. divizije - i time olakšala obuhvatne manevre krilnih divizija 4. armije.

Žestoke borbe nastavljene su 28. aprila. Zbog lošeg vremena dejstvo artiljerije je bilo otežano. U toku dana neprijatelj je preduzimao više protivnapada, ali su oni odbijeni.

Od ranog jutra 29. aprila produžen je napad duž celog fronta 19. divizije.

Krvave borbe vođene su za svaki pedalj zemlje na desnoj obali Rećine, jer je neprijatelj nastojao da svim silama spreći prodor jedinica 4. armije prema Trstu. U borbama od 17. do 30. aprila 19. divizija je imala 311 poginulih, 1338 ranjenih i 43 nestala borca. Samo u toku 28. i 29. aprila 19. divizija je imala 79 poginulih i 305 ranjenih boraca, dok su neprijateljski gubici bili još veći - 126 poginulih i veći broj ranjenih.^{43*}

DESANT U ISTRU

Oslobodenjem Cresa i Lošinja jedinice 4. armije su se našle u neposrednoj blizini istočne obale Istarskog poluostrva. Sevemi deo ostrva Cresa odvojen je kanalom Porozin (Vela vrata) od istočne obale Istre prema Brseću oko 5,5 kilometara, a prema Plominu oko 4,5 kilometara. Taj kanal je bio zaprećen minskim poljima, ali su jedinice Jugoslovenske mornarice u ranijim borbama zaplenile nemačku kartu s ucrtanim rutama. Pored toga, na Cresu je zarobljen nemački kapetan fregate koji je potvrdio da se

^{42*} Relacije 6, 14. i 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 1/6 i 1/6, k. 1010, 1023
ifA 1 1021
ZUU 43) Zbornik: XI, knj. 4, str. 726-751.

Vrhovni komandant maršal Tito i pukovnik Josip Čeruz. Vis, avgust 1944.

s ostrva Cresa u Istru može preći samo na njegovom najsevernijem delu, brodovima koji plitko gaze. Tako se opasnost od nailaska brodova Jugoslovenske mornarice na minska polja uveliko smanjila. Istina, postojala je opasnost od artiljerijske vatre neprijatelja, koja je mogla uspešno dejstvovati iz obližnjih mesta pri prevoženju jedinica, a i po mestima ukrcavanja i iskrcavanja trupa. Zbog toga je doneta odluka da se desant izvrši noću.⁴⁴⁾

Celo Istarsko poluostrvo nemačko komandovanje je organizovalo u protivdesantnom smislu. Težište protivdesantne odbrane na istočnoj obali bilo je u rejonima Rijeke i Pule a između njih su se, na obalskom rubu, nalazili nemački garnizoni: Volosko, Ičići, Ika, Lovran, Plomin, sv. Nedelja i Labin. Mesta kao što su Mošćenička draga, Brseč i Zagorje povremeno su obilazile nemačke patrole, koje su obezbeđivale komunikaciju Rijeka - Pula.

Desant u Istru trebalo je da izvrše jedinice 9. divizije i Kvarnerski odred mornaričke pešadije. S obzirom na organizaciju odbrane i raspored mesta pogodnih za iskrcavanje, odlučeno je da se iskrcavanje izvrši u Brseču, odakle proširiti desantnu osnovicu prema Rijeci do Mošćeničke Drage, a prema Puli do Plomina. Po obrazovanju desantne osnovice jedinice 9. divizije imale su zadatak da glavnim snagama dejstvuju pravcem Lovran - Opatija - Kastav, u pozadinu neprijateljskog fronta u širem rejonu Rijeke, i time olakšaju nastupanje ostalih snaga 4. armije koje su napadale frontalno na odseku Klana - Rijeka. Ostale snage 9. divizije i Kvarnerski odred mornaričke pešadije dejstvovali bi u pravcu Male i Vele Učke, Sv. Nedelje, Labina i Raše, sa zadatkom da ofenzivnim dejstvima obezbede napad glavnih snaga 9. divizije od intervencije neprijatelja iz okolnih garnizona i centralnog dela Istre.

Prebacivanje 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije u Istru morao je da obezbedi Kvarnerski pomorski sastav Jugoslovenske mornarice, koja je dve trećine plovnog parka već angažovala za neophodne potrebe operativnog prevoženja i za snabdevanje jedinica 4. armije. Pomoć od anglo-američkih saveznika se nije mogla očekivati, jer su oni tvrdili da je pre početka desanta neophodno razminiranje radi stvaranja sigurnog plovnog puta. Međutim, osnovni razlog je bio u tome što oni nisu želeli brzo nadiranje 4. armije prema Trstu, Istri i Slovenačkom primorju. Zbog toga je Pomorska komanda severnog Jadrana, u toku noći 23/24. aprila, iz zaliva i luka oslobođenih ostrva na brzinu prikupila 7 motornih i 40 ribarskih čamaca na vesla, što je sa svim raspoloživim brodovima predstavljalo kapacitet za ukrcanje 1.800 vojnika.⁴⁵⁾

Posle izvršenih priprema jedinice 9. divizije su noću 24/25. aprila počele iskrcavanje na obalu Istre, u rejonu Brseča, a kasnije i u Mošćeničku Dragu i Plomin, gde je stigao i Kvarnerski odred mornaričke pešadije. Prebacivanje ljudstva je vršeno uglavnom motornim jedrenjacima od 20 do 200 tona nosivosti. Konji, artiljerija, tenkovi i druga vozila prebacivani

⁴⁴⁾ Pomorska komanda severnog Jadrana zaplenila je u lučkoj kapetaniji u Karlobagu nemačku pomorsku kartu sa ucrtanim rutama, tako da je raspored neprijateljskih minskih polja bio tačno poznat. Koristeći se tom kartom jedinice Jugoslovenske mornarice u desantnim operacijama nisu nigde naišle na minska polja niti su imale gubitaka od istih. Pored toga, u borbama na ostrvu Cresu zarobljen je nemački kapetan fregate Montin Karlo, koji je dao navedene podatke. Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta; Bojna relacija 2. proleterske dalmatinske brigade od 2. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2 i 3/5, k. 84 i 846-A.

⁴⁵⁾ > Zbornik, XI, knj. 4, str. 641-653, VIII, knj. 3, str. 571-573, 577 i 578; J. Tomšić, n.d., str. 245-246, J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 377-378.

su motornim splavovima. Naoružani brodovi i patrolni čamci su služili za zaštitu konvoja i za pilotažu kroz minske prepreke, a rede za prebacivanje boraca ili tegljenje drugih brodova.⁴⁶⁾

Da bi što pre sadejstvovao sa snagama 26. i 19. divizije na riječkom frontu, Štab 9. divizije je odlučio da 26. aprila izjutra, ne čekajući iskrcavanje i 3. dalmatinske brigade, pređe u napad prema Opatiji i Labinu, koristeći prisustvo jedinica 43. divizije na prostoru Učke. U toku 26. aprila oslobođeni su Medveja i Lovran, a u nastupanju prema Labinu jedinice 9. divizije su ušle u Plomin i izbile neposredno pred Sv. Nedelju, Strmac i Labin.

Pošto se neprijatelj dobro utvrdio u Ičićima, 2. dalmatinska proleter-ska brigada gaje 27. aprila blokirala slabijim snagama, a glavninom je produžila dejstva prema Opatiji, koju je delimično oslobodila.

Toga dana je 3. dalmatinska brigada krenula iz Mošćeničke Drage preko Medveje u pravcu planine Učke. Na Velikoj Učki je došlo do borbe u susretu sa 499. lovačkim bataljonom nemačke 188. brdske divizije. U sadejstvu sa delovima 3. brigade 43. divizije, koja se 20. aprila po bataljonima prebacila preko bivše jugoslovensko-italijanske granice severno i južno od Klane, a zatim se uputila u Istru, 3. dalmatinska brigada je nanela neprijatelju osetne gubitke i poterala ga se Vele Učke.⁴⁷⁾

Za to vreme je oslobođen 28. aprila i Labin. Goneći dalje neprijatelja, jedinice 9. divizije su 28. aprila uveče oslobodile Opatiju, Volosko i deo Rukavca i uništile neprijateljski garnizon u Ičićima. Time je potpuno oslobodena istočna obala Istre od Voloskog do zaliva Raše. Tada je glavnina 9. udarne divizije usmerena prema Trstu. Prema Matuljima i Kastvu je zadržana 2. dalmatinska proletera brigada, a prema Puli je usmeren Kvarnerski odred mornaričke pešadije.⁴⁸⁾

PRODOR 20. UDARNE DIVIZIJE U POZADINU RIJEČKOG FRONTA

Pošto je 21. i 22. aprila, u sadejstvu s Kočevskom grupom 7. korpusa, razbila i nanela osetne gubitke Operativnoj grupi Srpskog dobrovoljačkog korpusa jačine oko 3.000 vojnika, južno od Kočevja, 20. divizija je 23. aprila produžila pokret pravcem Prezid - Mašun - Knežak. Njena 10. brigada je istog dana prešla staru jugoslovensko-italijansku granicu, izbila na Mašun i zatvorila sve pravce koji sa linije Postojna - Knežak preko Mašuna vode za Leskovu dolinu.⁴⁹⁾

Gotovo neometano izbijanje jedinica 20. divizije na Mašun, važan strategijski objekat u sistemu odbrane neprijatelja između reke Krke i Jadranskog mora, ukazalo je na svu slabost neprijateljske odbrane severno od Gomanjca. U Štabu 4. armije se potvrdila pretpostavka da je neprijatelj grupisao glavne snage južno od Snežnika, među kojima se posebno isticala nemačka 188. brdska divizija.⁵⁰⁾

46) Izveštaj Operativnog odeljka Pomorske komande severnog Jadrana od 5. V 1945. i Izveštaj Komande Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945. AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/7 i 13/5, k. 2023 i 2025.

47) Izveštaj 3. dalmatinske brigade od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/1, k. 845-A.

48) *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641-653.

49) Dr U. Kostić, *n.d.*, str. 299-303.

50) *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 198.

Da bi olakšao dejstva na riječkom frontu i okružio 97. armijski korpus, Štab 4. armije je naredio 20. diviziji da 27. aprila izjutra probije neprijateljske položaje na pravcu Mašun - Koritnica - Knežak, preseče komunikaciju Rijeka - Postojna - Ljubljana i time onemogući neprijatelju odstupanje tim pravcem, a zatim da desnim obuhvatnim manevrom glavninom snaga udari u levo krilo i pozadinu neprijatelja u rejonu Ilirske Bistrice, oslobodi to mesto i u povoljnoj situaciji i Št. Petr na Krasu. Obzbeđenje boka i pozadine 4. armije preuzela je 29. divizija.⁵¹¹

Napad 20. divizije počeo je 27. aprila u 7.00 časova.

U toku 27. aprila ona je probila glavni položaj odbrane neprijatelja na pravcu Mašun - Koritnica - Knežak i presekla neprijatelju rokadnu komunikaciju od Ilirske Bistrice prema Postojni. Izbijanjem u rejon Št. Petera i severno od Ilirske Bistrice, 20. divizija je stvorila uslove za ubacivanje snaga na tom pravcu i za dalja dejstva u pravcu Postojne, Trsta, Istre i Rijeke. Po naredenju Štaba 4. armije za pojačanje 20. divizije upućena je 11. brigada 26. divizije.^{52*}

Sledećeg dana otpočeo je koncentričan napad na neprijatelja u rejonu Ilirske Bistrice i na Milonji. U rejonu Ilirske Bistrice neprijatelj je pružio žestok otpor sve dok njegove snage s Milonje nisu bile prisiljene da se povuku prema Ilirskoj Bistrici. Tada je uzdrman moral i kod neprijatelja u Ilirskoj Bistrici, tako da ju je on posle kraće borbe, 28. aprila, nešto posle 15.00 časova, napustio i povukao se, gonjen od jedinica 20. divizije.^{53*}

U toku 28. aprila, ojačana 20. divizija je potpuno dovršila proboj glavnog odbrambenog pojasa neprijatelja i upala u slobodan operativni prostor odakle je mogla nastaviti uspešna dejstva prema Trstu ili u bok i pozadinu glavnih snaga nemačkog 97. armijskog korpusa na riječkom frontu, radi sadejstva s ostalim snagama 4. armije i okruženja i uništenja tih neprijateljskih snaga.^{54*}

OSLOBOĐENJE TRSTA

Prateći situaciju pred frontom 4. armije, kao i onu u severnoj Italiji, odakle su savezničke snage mogle za nekoliko dana stići u Trst, vrhovni komandant JA maršal Tito je naredio da se ubrza tršćanska operacija i da borbe za Trst odmah otpočnu. U tom smislu je 27. aprila uputio Štabu 4. armije depešu da mu za obezbeđenje desnog boka sa severa stavlja pod komandu 8. diviziju 4. korpusa i naredio mu da na severom krilu formira grupu sastava 20, 29. i 13. divizija i da njome bezobzirno nadire opštim pravcem Lož - Trst; da s južnom grupom, sastava 26, 19. i 9. divizija energično napadne Rijeku, pa ako otpor neprijatelja bude suviše jak i borbe se otegnu, da energično nadire opštim pravcem Klana - Trst, a da za blokadu Rijeke ostavi jednu diviziju, koja će jednovremeno štiti levi bok te grupe; da za dejstva oko Trsta neposredno angažuje 43. diviziju i 30. i 31. diviziju 9. korpusa, s tim da odmah počnu uvodne borbe za Trst.⁵⁵⁾

⁵¹⁾ Operativni dnevnik 20. divizije i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3 i 1/2, k. 1029 i 312.

⁵²⁾ Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 87 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.

⁵³⁾ *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 528-542.

⁵⁴⁾ Borbe i rad 20. divizije u 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/2, k. 315-A.

⁵⁵⁾ Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 66 i 67 od 27. IV 1945. i Knjiga depeša Generalštaba JA, Depeša GŠ Slovenije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, 1/1, 1-156/1 i 1-160/1, k. 316, 47 i 30.

Tom depešom je Vrhovni komandant JA još jednom ukazao Štabu 4. armije daje njen osnovni zadatak da što pre oslobodi Trst. Tome su imala da se podrede sva ostala dejstva, bez obzira na situaciju na riječkom frontu i na desnom boku 4. armije. Intervencija maršala Tita je bila dragocena i ona je znatno ubrzala događaje. Njegovo naređenje da se bezobzirno krene prema Trstu unapred je otklonilo sve moguće sumnje, koje bi se mogle pojaviti u Štabu 4. armije, u pogledu sigurnosti te operacije, a podređenim štabovima i jedinicama dalo je novi borbeni polet i oduševljenje. Dodeljivanjem 8. divizije. Štab 4. armije je uveliko oslobođen stalne brige za svoj desni bok. Od tada je 9. korpus Glavnog štaba Slovenije u operativnom pogledu neposredno bio potčinjen Štabu 4. armije.

U vezi s tim naređenjem maršala Tita Štab 4. armije je naredio da desnokrilnu napadnu kolonu, na pravcu glavnog udara, obrazuje 20. divizija u prvom i 29. divizija u drugom ešelonu, a 8. divizija da osigurava njihov desni bok. Ta kolona je imala zadatak da nadire prema Trstu, ne vodeći računa o svome levom boku prema Rijeci i ne zadržavajući se uz put oko neprijateljskih uporišta. Levu napadnu kolonu obrazovaće 9. divizija, bez 2. dalmatinske proleterske brigade, koja će najkraćim pravcem takođe nadirati prema Trstu, gde će uvodne borbe početi 9. korpus i 43. divizija, kojoj je ponovo naređeno da ubrza pokret ka Trstu. Za vezivanje neprijateljskih snaga na riječkom frontu, a zatim za njihovo okruženje i uništenje, određene su 13. 26. i 19. divizija i 2. dalmatinska proleterska brigada. Te snage su imale zadatak da svoja dejstva usmere u pravcu severozapada i da ne dozvole neprijatelju da interveniše u pravcu Trsta.⁵⁶¹

Time se neposredno pristupilo izvršavanju glavnog zadatka 4. armije - oslobodenju Trsta i Slovenačkog primorja, gdje je usmereno šest divizija.

Štab armije je noću 27/28. aprila uputio potrebna naređenja jedinicama, koja su preneli oficiri-kuriri, a Štabu 20. divizije, koja se nalazila na pravcu glavnog udara, naređenje su usmeno izdali komandant i politički komesar 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin i pukovnik Boško Šiljegović. Oni su, sa Štabom 20. divizije, u toku noći 28/29. aprila detaljno razradili plan nastupanja 20. divizije.

Vrhovni komandant JA maršal Tito je 29. aprila uputio depešu Štabu 4. armije kojom je obavestio da su savezničke trupe već stigle u Padovu i da će verovatno sledećeg dana biti u Veneciji, jer one uglavnom nadiru bez otpora, pa se za dva do tri dana mogu očekivati u Trstu. Prema tome se moglo oceniti kakva se brzina dejstava tražila od jedinica 4. armije.

Zbog toga je maršal Tito zahtevao da borbe za Trst otpočnu odmah. Jedinice 9. korpusa i 43. divizije imale su odmah usiljenim maršem da upadnu u Trst i otpočnu ulične borbe. Da bi pojačao snage 4. armije, Vrhovni komandant JA je istoga dana naredio Glavnom štabu Hrvatske da joj stavi na raspolaganje još jednu diviziju i da je usiljenim maršem uputi tamo gde Štab 4. armije bude zahtevao. Po tom naređenju je upućena 7. divizija 4. korpusa.⁵⁷⁷

Svakodnevna briga maršala Tita za stanje jedinica 4. armije, njegove direktive, instrukcije, naređenja i sugestije, kao i stalno pojačavanje 4. armije svežim divizijama, davali su novu snagu svim pripadnicima te armije da istraju u natčovečanskim naporima i da nesmanjenim tempom, posle

⁵⁶¹> *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945*, knjiga 2, Beograd 1965, str. 608.

⁵⁷⁷> Knjiga depeša Štaba 4. armije, depeše br. 74 i 75 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. S/2, k. 316.

četrdesetodnevni neprekidnih borbi i marševa, izvrše sve zadatke koje je pred njih postavio njihov Vrhovni komandant.

Štab 4. armije je, 29. aprila, izdao i opštu zapovest da snage 4. armije, 30. aprila, produže napad radi okruženja i uništenja nemačkog 97. armijskog korpusa na prostoru Gomanjce - Rijeka - Podgrad, uz istovremeno brzo prodiranje pravcem Lož - Ilirska Bistrica - Trst i Lovran - Buzet - Trst radi oslobodenja Trsta.⁵⁸⁷

U nastupnom maršu prema Trstu, ojačana 20. divizija je uništila manja uporišta neprijatelja u zahvatu nastupnih pravaca kojima se kretala i već 29. aprila uveče izbila do linije spoljne odbrane Trsta na odseku Opčine - Bazovica. Desno od nje nalazila se 30. divizija a levo delovi 43. i 9. divizije. Sledećeg dana je potpuno završeno taktičko okruženje neprijateljskog garnizona u Trstu i na pojedinim pravcima je probijena i njegova linija spoljne odbrane, tako da su se pojedine jedinice probile u grad, gde su uspostavile vezu s jedinicama Komande mesta Trsta 9. korpusa.⁵⁹⁷ Istovremeno je i 31. divizija 9. korpusa ubrzano marševala prema Soči, pripremajući se da 1. maja napadne i oslobodi Goricu i Tržić. Rano izjutra, 30. aprila, otpočeo je napad na Trst, koji je sledećeg dana oslobođen, izuzev manjih izolovanih neprijateljskih grupa koje su se predale ili su uništene 2. maja. Nemački garnizon u Opčinama, jačine preko 3.500 vojnika, pružao je otpor sve do 3. maja, kada je u 18 časova položio oružje. Time je prestao svaki organizovani otpor neprijatelja u rejonu Trsta.⁶⁰⁷

OSLOBODENJE JUŽNE I ZAPADNE ISTRE

Usmeravanjem 43. i 9. divizije prema Trstu, za borbu protiv neprijatelja u južnoj i zapadnoj Istri ostale su samo snage Operativnog sektora za Istru (jačine pet bataljona) i manje mesne partizanske grupe. Najjači neprijateljski garnizon bio je u Puli, a zatim u Pazinu.

Štab 4. armije je naredio Štabu 9. divizije, pod čijom se operativnom komandom nalazio Kvarnerski odred mornaričke pešadije, da taj odred uputi u pravcu Pule da odmah počne uvodne borbe za oslobodenje tog grada, a da Operativni sektor za Istru, uz pomoć naroda, oslobodi mesta na zapadnoj obali Istre - Rovinj, Poreč i druga.⁶¹⁷

Glavnina Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije se 29. i 30. aprila s ostrva Lošinja iskrcala u rejon Plomina i u Mošćeničku Dragu, odakle je krenula prema Puli. U rejonu Vodnjana ona je 30. aprila napala i posle jednočasovne borbe slomila otpor nemačke motorizovane kolone, koja se kretala prema Trstu. Te noći je Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije uspostavio vezu s jednim bataljonom Operativnog sektora za Istru, koji je kontrolisao komunikaciju Vodnjan - Pula.

Sutradan, 1. maja, 1., 4. i 5. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije bili su spremni da u rejonu Vodnjana dočekaju neprijatelja, koji se, prema nekim obaveštenjima pripremao da iz Pule krene prema Pazinu.⁶²⁷

⁵⁸⁷ Zbornik, XI, knj. 4, str. 453-463.

⁵⁹⁷ Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 227 od 3. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

⁶⁰⁷ Zbornik, XI, knj. 4, str. 528-542 i 831-843.

⁶¹⁷ Zbornik, XI, knj. 4, str. 721-725.

⁶²⁷ Operativni izveštaj Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije od 12. V 1945, AVII, arhiva ZUO NOP-a, br. reg. 11/7, k. 2023.

Štab 4. armije je na osnovu mandata sevimog Jadrana da najenergičnije i što pre pristupi oslobodenju svih zapadnih istarskih luka, da svoje snage pojačava borcima iz Istre, da svuda uspostavlja lučke vlasti i preuzima sve da se sačuvaju lučka postrojenja i plovna sredstva. To je bilo u smislu naređenja Vrhovnog komandanta JA od 30. aprila upućenog Štabu 4. armije i Štabu Jugoslovenske mornarice.

Situacija u Istri je bila više nego povoljna za takav rad. Njena istočna obala je bila oslobođena, a u unutrašnjosti i na zapadnoj obali Istre bili su oslobođeni čitavi srezovi, osim pojedinih mesta. Na celom području Istre je zavladao potpuna demoralizacija kod italijanskih fašista i nemačkih vojnika. Italijanski fašistički vojnici su se presvlačili u civilna odela, a nemački vojnici su rušili komunikacije da bi usporili nadiranje jedinica 4. armije. Narod je u Vrsaru i drugim mestima sam razoružavao neprijateljske posade. Stanovništvo je masovno stupalo u jedinice Jugoslovenske armije, tako da se očekivalo brzo oslobodenje Pule i čitave zapadne obale Istre.⁶³⁾

Pošto su dobili obaveštenje da neprijatelj iz Pule namerava da se povuče preko Vodnjana u pravcu Pazina, Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Štab Operativnog sektora za Istru odlučili su da južno od Vodnjana sačekaju neprijatelja, napadnu ga i unište. Ali kako neprijatelj ni u toku noći 2/3. maja nije preduzimao nikakav pokret iz Pule prema Vodnjanu, jedinice su ostale na svojim položajima. Štab 9. divizije je još 2. maja, oko podne, u depeši Štabu 4. armije kritikovao spor rad Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, zahtevajući da taj odred energičnije napadne neprijateljski garnizon u Puli.⁶⁴⁾

Sledećeg dana, 3. maja oko 10.00 časova, bataljoni su iz zasede krenuli u pravcu Pule i, pod dejstvom neprijateljske artiljerije, podišli položajima na liniji sela Štinjan i Bradamante. U toku dana vođeni su pregovori s nemačkim kontraadmiralom Vaueom (Georg Waue), komandantom utvrđenog mesta Pula, od koga je tražena безусловna kapitulacija i predaja garnizona, na šta on nije pristao, već je oko 19.00 časova napustio grad i povukao se na ranije pripremljene položaje na poluostrvu Muzil. Odmah zatim jedinice Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Operativnog sektora za Istru oslobodile su grad Pulu i luku, posele položaje prema neprijatelju koji se dobro utvrdio i branio, pa su borbe nastavljene i sledeća dva dana.^{65)*}

Posle jednočasovne artiljerijske vatre haubičke baterije, 1. i 4. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije su 6. maja u 3.00 časa prešle u napad na neprijatelja na poluostrvu Muzilu. Višestruko jači, neprijatelj se uporno branio iz bunkera i fabrike cementa, oko kojih su se nalazile žičane prepreke i minska polja, i odbio napad. U rejonu Muzila neprijatelj je, pored protivoklopnih i malokalibarskih topova, raspolagao i sa 12 protivavionskih topova kalibra 88 mm, kojima je veoma uspešno gadao zemaljske ciljeve.

U toku 6. maja haubička baterija Kvarnerskog odreda je potopila četiri nemačka nenaoružana broda, koji su imali zadatak da evakušu trupe s Muzila. Oko 20.00 časova preduzet je ponovni napad, ali bez značajnijih

⁶³⁾ Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 16 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1326.

⁶⁴⁾ Operativni izveštaj Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Knjiga depeša 9. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/7 i 2/1, k. 2023 i 844.

⁶⁵⁾ Knjiga depeša Jugoslovenske mornarice, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1, k. 2078.

rezultata. Bez jače artiljerije ili avijacije bilo je veoma teško savladati dobro utvrđenog i naoružanog neprijatelja, koji se nadao da će uspeti da se brodovima evakuše i preda anglo-američkim snagama.

U međuvremenu je 1. brigada 43. divizije napala nemački garnizon u Pazinu i 6. maja uveče prisilila ga da se preda.

Pošto je 7. maja nemački Treći Rajh potpisao prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji, garnizonu na poluostrvu Muzilu upućen je pismeni zahtev da se preda, što je on prihvatio. Razoružanje je počelo 8. maja u 7,00 časova, čime je čitava Istra oslobođena od neprijatelja.

U borbama za oslobođenje Pule poginulo je oko 70, a zarobljeno 2.200 nemačkih vojnika, podoficira i oficira. Zaplenjeno je celokupno naoružanje i oprema. Gubici jedinica Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iznosili su 9 poginulih i 50 ranjenih boraca i rukovodilaca.⁶⁶⁷

OKRUŽENJE I KAPITULACIJA NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA

Dok su se operacije prema Trstu, Slovenačkom primorju i Istri uspešno razvijale, na riječkom frontu su borbe nastavljane nesmanjenom žestinom. Pošto je planirani protivudar na riječkom frontu propao, a 97. armijski korpus s ojačanjima ne samo da nije uspeo da slomi napadnu moć jedinica 4. armije već se našao u polukruženju, komandant 97. armijskog korpusa general Kibler je bio prisiljen da 28. aprila uveče obustavi dalja ofanzivna dejstva i da pristupi organizovanju kružne odbrane u širem rejonu Rijeke. Njegov predlog da napusti riječki front i da otpočne s izvlačenjem nije prihvatio komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler, smatrajući da bi napuštanjem šireg rejonu Rijeke bile ugrožene nemačke trupe u Hrvatskoj. Zbog toga je naredio komandantu 97. armijskog korpusa da i dalje drži šire područje Rijeke, a u slučaju potrebe da pređe u kružnu odbranu i vodi borbu u okruženju, a za njegovu deblokadu, pored drugih manjih jedinica, biće upućena 7. SS »Princ Eugen« divizija.⁶⁶⁷

Za okruženje i uništenje jedinica nemačkog 97. armijskog korpusa i ostalih snaga neprijatelja na riječkom frontu, Štab 4. armije je 29. aprila odredio 13. 26. i 19. diviziju i 2. dalmatinsku proletersku brigadu 9. divizije, s delovima armijske artiljerije i motorizovanih jedinica, koje su im ranije pridate. Te snage su obrazovale Riječku operativnu grupu, a za njenog komandanta je određen komandant 26. divizije general-major Božo Božović,⁶⁶⁸ koji je plan za napad usmeno dobio od Štaba 4. armije.

Osnovna ideja Štaba 4. armije za okruženje i uništenje 97. armijskog korpusa bila je sledeća: brzim i energičnim dejstvima krilnih jedinica Riječke grupacije, uz istovremeni pritisak s fronta, slomiti otpor neprijatelja, izbiti na komunikaciju Rijeka - Trst, gde zatvoriti обруč oko glavnine nemačkog 97. armijskog korpusa i u širem rejonu Rijeke prisiliti ga da se preda ili ga uništiti, ne dozvoljavajući mu da se izvuče u pravcu Trsta ili Ljubljane.⁶⁶⁹ U takvom rasporedu i s takvim zadacima nastavljene su borbe

⁶⁶⁷ Operativni izveštaj Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije od 12. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/7, k. 2023.

⁶⁶⁸ Saslušanje generala Kiblera 23. VII 1945. i 4. XI 1946. i Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 50/7, 3/2-a i 1/1, k. 70, 71-s i 70; E. Schmidt-Richberg, n.d. str. 135.

⁶⁶⁹ Komandant 26. divizije pukovnik Božo Božović je unapređen u čin general-majora 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

⁶⁷⁰ Zbornik, XI, knj. 4, str. 453-463.

30. aprila i 1. maja. Jedinice Riječke operativne grupe nastojale su da se na bilo kom mestu u rasporedu neprijatelja napravi prodor, a da se zatim, upotrebom rezervi, proširi i neprijatelj prisili na povlačenje.

Međutim, zbog nepovoljnog razvoja situacije po nemačke snage i na ostalom dijelu jugoslovenskog ratišta, general Ler nije bio u mogućnosti da uputi obećanu pomoć 97. armijskom korpusu, koga su okružile jedinice Riječke operativne grupe 4. armije, pa je njegovo dalje zadržavanje u širem rejonu Rijeke, kada su jedinice 4. armije oslobodile Trst, bilo bespredmetno. Zbog toga je general Ler naredio Štabu 97. armijskog korpusa da se sopstvenim snagama probije preko Ilirske Bistrice i Postojne u rejon Ljubljane. U toku 2. maja jedinice Riječke operativne grupe 4. armije nastavile su da još više stežu obruč oko nemačkog 97. armijskog korpusa.^{70*}

Glavni štab Hrvatske je, depešom od 2. maja, obavestio Štab 4. armije da je nemački 97. armijski korpus dobio zapovest da se u toku noći 2/3. maja probije u pravcu Ljubljane. I zaista toga dana posle podne komandant nemačkog 97. armijskog korpusa general Ludvig Kibler je izdao zapovest potčinjenim komandantima za povlačenje u pravcu Ljubljane. Prethodno je održao kraći energični govor o predstojećem povlačenju »koje treba da se pretvori u marš u domovinu«, napominjući da 7. SS »Princ Eugen« divizija drži put do Ljubljane otvorenim.^{71*}

Kibler je planirao da se korpus probija i povlači u vidu pokretnog »ježa«, na čijem će se težištu, na čelu proboja, nalaziti 188. brdska divizija, najefikasnija i najjača divizija 97. armijskog korpusa. Nemačke snage imale su ukupno oko 20.000 ljudi.^{72*}

Komandant 237. pešadijske divizije general Hans Grevenic (Hans Gräwenitz) naredio je komandantu Borbene grupe »Rijeka« pukovniku Lotaru Cimermanu (Lothar Zimmermann) da se grupa prikupi i da s pokretom počne 2/3. maja, ostavljajući do zore jače zaštitnice; da ubrza dovršavanje svih zaprečavanja na putevima, rušenja, dizanja u vazduh municijskih skladišta i drugih objekata ranije pripremljenih za rušenje, a za rušenje pristaništa i lučkih postrojenja mornarička komanda je već ranije sve potrebno naredila lučkoj komandi. Pored toga, trebalo je uništiti materijal, opremu i sve ono što se nije moglo poneti. Sva rušenja je trebalo maskirati artiljerijskom vatrom. Tačno u određeno vreme jedinice Borbene grupe »Rijeka« počele su da napuštaju Rijeku.^{73*}

Zahvaljujući pravovremenom izvlačenju jedinica 26. divizije 97. armijskog korpusa nije uspeo da se probije iz obruča. Pred njegovim frontom se i dalje nalazila 26. divizija na jakim položajima kod Ilirske Bistrice, a pozadi nje 8. udarna divizija. Snage 4. armije koje su napadale na bokove i pozadinu neprijatelja sve više su sužavale obruč oko jedinica 97. armijskog korpusa.

Pažljivo prateći razvoj situacije u borbama s 97. armijskim korpusom, Štab 4. armije je na vreme uočio njegove namere da se probije iz okruženja, pa je brzo reagovao privlačenjem svežih snaga.

^{70*} Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 331.

^{71*} Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.

^{72*} *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 295/296.

^{73*} Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.

Izbijanjem u rejon južno od Ilirske Bistrice, Štab 97. armijskog korpusa odlučio je da dvostranim obuhvatom preko visova istočno i zapadno od Ilirske Bistrice odbaci jedinice 4. armije iz tog rejonu i oslobodi komunikacije za povlačenje svojih snaga u pravcu Šent Petera.

Komandant 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin je lično rukovodio operacijama za uništenje 97. armijskog korpusa. On je sa svog istaknutog komandnog mesta u rejonu Šent Petera naredio Štabu 4. korpusa da 8. divizijom napadne, odseče i okruži klin Borbene grupe »Rajndl«, koji je u toku noći 3/4. maja prodro do Prema. Kao pojačanje Štabu 4. korpusa stavio je na raspolaganje 10. brigadu 29. divizije. Istovremeno je naredio 43. diviziji da zaposedne položaje Pregarje - Celje i Prelože - Ribnica, radi sprečavanja prodora neprijatelja prema Trstu.

U toku dana vodene su žestoke borbe s čelom nemačke Borbene grupe »Rajndl« u rejonu Prema. Dalji prodor neprijatelja bio je osujećen, ali on nije odbačen i predstavljao je stalnu opasnost da se sa pristiglim pojačanjima probije prema već oslobodenom Trstu, a to se nije smelo dozvoliti.

U toku 4. i 5. maja nastavljene su borbe s okruženim neprijateljem. Ne uspevši da u toku 4. maja zauzme Ilirsku Bisticu, komandant 97. armijskog korpusa je noću 4/5. maja i pre podne 5. maja prikupio jače snage južno od Ilirske Bistrice i naredio im da što pre napadnu i zauzmu to mesto.

Da bi se lično uverio u situaciju i podigao moral svojih jedinica, general Kibler ih je u toku 5. maja više puta obilazio i ukazivao im na značaj da se Ilirska Bistrica što pre zauzme i do noći prodre najmanje do Knežaka radi bržeg uspostavljanja veze sa 7. SS »Princ Eugen« divizijom, koja je, prema njegovom mišljenju, krenula iz Ljubljane.⁷⁴

Pod pritiskom nadmoćnijih snaga, jedinice 26. divizije su napustile Ilirsku Bisticu i povukle se na položaje severno od nje.

Tako se na kraju dana 5. maja 26. divizija nalazila na položajima severno od Ilirske Bistrice, orijentisana prema neprijatelju u tom mestu.

Pošto se 97. korpus počeo projajati u pravcu Ilirske Bistrice, Štab 4. armije je naredio 4. korpusu da i 7. diviziju orijentiše prema Ilirskoj Bistrici, gde je već premorena 26. divizija teško odolevala napadima jedinica 97. armijskog korpusa.

Štab 4. korpusa i 7. divizija su 5. maja stigli na prostor južnog od Šent Petera. U taj rejon je stigla i motorizovana grupa Artiljerijske brigade 4. korpusa. Tako se pozadi 26. divizije, na pravcu proboja nemačkog 97. korpusa, našao 4. korpus (bez 34. divizije), čime su šanse neprijatelja da se probije prema Ljubljani bile potpuno neostvarljive.⁷⁵

Izvršavajući naređenje komandanta 4. armije, sve jedinice su 6. maja prešle u odlučan napad. Sa svih položaja razbijeni neprijatelj se u panici povlačio u Ilirsku Bisticu, gde je paniku dalje širio. Jedinice 8. divizije su u snažnom naletu uz dolinu Reke prodrle do samog centra grada, gde su zarobile nekoliko stotina nemačkih vojnika.

Svi pokušaji nemačkog 97. armijskog korpusa da se noću 5/6. i 6. maja probiju prema Šent Peteru slomili su se o aktivnu odbranu 4. korpusa. Nemački korpus je čak izgubio i neke položaje, a stalnim pritiskom

⁷⁴> Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 87, k. 314.

T i z#⁷⁵> Knjiga depesa GŠH, depeše br. 68 i 71 od 4. i 5. 1945. i Zapovest 7. divizije od 4. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3 i 17/1, k. 119/4 i 814.

ostalnih jedinice 4. armije na njegove bokove i pozadinu bio je sabijen na vrlo mali prostor najveće širine i dužine oko četiri kilometra.

Pošto ni na ostalom delu fronta situacija nije bila bolja, 6. maja uveče, nalazeći se u bezizlaznoj situaciji, Štab 97. korpusa je zatražio primirje i pregovore radi kapitulacije.

U toku noći 6/7. maja u Štabu 4. korpusa, u selu Zagorju, vođeni su pregovori s predstavnicima nemačkog 97. armijskog korpusa, posle čega je taj korpus kapitulirao. Dokument o kapitulaciji potpisali su 7. maja u 6.04 časova ispred Štaba 4. korpusa njegov načelnik Štaba pukovnik Stan-ko Bjelajac i politički komesar 8. divizije Šukrija Bijedić, a ispred Štaba 97. armijskog korpusa, koji se predaje, u ime njegovog komandanta generala Kiblera, pukovnik Rajndl.⁷⁶ Na osnovu kapitulacije borbe su imale odmah da prestanu, a sve snage pod komandom generala Kiblera imale su da izruče i bezuslovno predaju sve oružje i opremu u ispravnom, zatečenom stanju.

Zadatak da razoružaju 97. armijski korpus dobile su jedinice 8. divizije, dok su ostale jedinice zadržane na dostignutim položajima. Samo u rejonu Ilirske Bistrice jedinice 8. divizije razoružale su oko 16.000 nemačkih vojnika, podoficira i oficira među kojima četrdesetak viših oficira i tri generala, a još nekoliko hiljada su razoružale ostale jedinice 4. armije. U rejonu Ilirske Bistrice predali su se: komandant 97. armijskog korpusa general Kibler komandant 188. brdske divizije general fon Heslin (Hösslin) i komandant 237. pešadijske divizije general Grevenic (Gröwentiz).^{77*}

Pošto sve jedinice, ni 4. armije ni 97. korpusa, nisu mogle odmah biti obavestene o kapitulaciji, na nekim odsecima su borbe nastavljene i pre podne 7. maja.

Time su borbe za oslobodenje zapadnih krajeva naše zemlje završene.

Zbog neaktivnosti savezničke avijacije u podršci jedinica 4. armije, vrhovni komandant maršal Tito naredio je 6. maja načelniku Generalštaba da ubuduće ne traži sadejstvo savezničke avijacije, a od feldmaršala Aleksandera je zatražio da saveznički avioni obustave svako nadletanje čitave zone operacija Jugoslovenske armije.

*
* * *

U sklopu završne ofanzive Jugoslovenske armije za oslobodenje zemlje jedinice 4. armije i Jugoslovenske mornarice su od 20. marta do sredine maja 1945. u operacijama na primorskom pravcu oslobodile Liku, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, sva ostrva severnog Jadrana, Istru, Slovenačko primorje, Trst i deo Slovenije. Time su u potpunosti izvršili strategijski zadatak koji je pred njih postavio vrhovni komandant maršal Tito.

Operacije su izvedene u složenim vojno-političkim i međunarodnim okolnostima, posebno zbog težnje zapadnih saveznika da pre 4. armije iz-

⁷⁶ Zaključak o bezuslovnoj kapitulaciji nemačkog 97. armijskog korpusa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1, k. 434.

⁷⁷ Naredenje 19. divizije od 20. V 1945; knjiga depeša 4. armije, depeše br. 12 i 13 od 7. V i 18, 19. i 20 od 8. V 1945; Bojna relacija 8. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 39/8, 5/2 i 8/1, k. 1017, 316 i 828.

⁷⁸> Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 6, 7 i 8 od 6. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

biju u Istru, Trst i Slovenačko primorje i tako utiču na buduće granice Jugoslavije. Te okolnosti bitno su uslovile odluku maršala Tita da 4. armija brzo izbije na Soču a da Štab 4. armije toj odluci podredi druge operativne postupke, kao što su obezbeđenje bokova i pozadine.

Četvrta armija je dejstvovala na posebnom strategijsko-operativnom pravcu, bez neposredne, čvršće veze sa ostalim snagama Jugoslovenske armije. Otuda je rukovođenje u operacijama bilo izraz samostalnosti i zrelosti Štaba 4. armije i štabova potčinjenih jedinica. Uzastopnim napadnim operacijama, u kojima su se ispoljili izuzetna veština u primeni manevra, skladan rad vidova i rodova i visok borbeni moral boračkog i starešinskog sastava, realizovani su ciljevi i izvršeni zadaci visokog operativnog nivoa. Zbog toga su nemački štabovi tvrdili da se u 4. armiji nalaze savezničke trupe i instruktori, mada je ona u svojim redovima imala isključivo sopstvene jedinice i rukovodioce.

Izvršenje zadatka armije na dubini od oko 300 km otežavali su brdsko-planinsko zemljište, sa ograničenim brojem komunikacija, i brojčano jači neprijatelj,⁷⁹ raspoređen na fortifikacijski uređenim položajima, uključujući i objekte stalne fortifikacije. To je zahtevalo da se izbegavaju frontalni napadi i potiskivanja s položaja na položaj, a da se primenjuju obilasci, bočni udari i udari iz pozadine radi odsecanja, okruženja i prenošenja dejstva na dubinu operativnog rasporeda neprijatelja.

Operacije 4. armije trajale su 49 dana, sa prosečnim tempom nastupanja od oko 6 km na dan, što je bilo iznad proseka tempa napada u drugom svetskom ratu na takvom zemljištu.

Razbijanje, uništavanje, zarobljavanje jakih neprijateljskih (u prvom redu nemačkih) snaga, oslobađanje i priključenje matici zemlji tako značajnog dela Jugoslavije u složenim vojno-političkim uslovima, moglo se postići pre svega visokim moralom, borbenim i stručnim kvalitetima boraca i starešina 4. armije i jedinica koje su joj sadejstvovale.

Ofanziva 4. armije vođena je od Bihaća i Gospića, preko Lubana, Klane do oslobodenja Istre, Trsta i Slovenačkog primorja za naše etničke granice, za novu Jugoslaviju za ostvarenje Titovih reči: »Tude nećemo - svoje ne damo!«

Odnos snaga je u celini bio nepovoljan za 4. armiju. Ona je u početku operacije imala oko 70.000 boraca, sredinom maja oko 95.000, dok su snage 15. brdskog korpusa i 97. armijskog korpusa imale oko 133.000 vojnika.

Sadejstvo 4. armije i Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama"

Ante Biočić, *general-major*²⁾

HISTORIJSKA ZADAĆA 4. ARMIJE I JUGOSLOVENSKE MORNARICE

Jugoslovenska mornarica, od svojih početaka, sticala je dragocjeno iskustvo i borbeno umijeće; iako sa slabijim borbenim sredstvima i slabijom opremom, uspješno se suprotstavlja daleko jačoj i savremeno opremljenoj mornarici, najprije Italije, a zatim Njemačke. To je mogla postići i postizala je oslanjajući se na naše ljude na obali i na otocima od Bojane do Soče. Svaki naš ribar i mornar, sa svojim brodom, uvijek je bio spreman da izvrši svaki borbeni zadatak. Zato je kroz cio rat Jadran bio naš, neprijatelj nikada nije bio siguran ni u utvrđenim uporištima, a ni pri prevoženju jedinica i opreme.

Mornarica NOVJ, sa podrškom naroda, mornara i ribara, odigrala je i opravdala svoju sposobnost u borbama za oslobođenje Dalmacije i naročito u podršci 8. korpusu u mostarskoj operaciji. Novoformiranje 4. armije (pored već formiranih 1, 2. i 3. armije 1. januara 1945), u čiji su sastav ušli 8, 11. i 7. korpus (a u toku završnih operacija 4. i 9. korpus i 29. divizija), a Štab je činio kompletan Štab 8. korpusa i kadrovi iz GŠH. Bilo je potpuno obezbijedeno puno sadejstvo, razumijevanje po svim potrebnim planiranjima i izvodenju desanata i dejstva između Jugoslovenske mornarice i 4. armije. Kroz sve dosadašnje borbe i zadatke Mornarica NOVJ i jedinice 8. korpusa, posebno 26. divizija, zajedno su deystvovala i sadejstvovala. Zato je i sada, kada je i Mornarica dobila zadatak da u dejstvima 4. armije za konačno oslobođenje zemlje sadejstvuje i štiti njen ljevi bok, pomaže u snabdijevanju i učestvuje u borbenim dejstvima, naročito u desantima za oslobođenje Kvarnerskih otoka i Istre, vrlo uspješno zauzela svoje mjesto i dala pun doprinos punom i brzom uspjehu 4. armije.

U završnim operacijama 4. armija je imala i specifičan položaj i vrlo odgovornu ulogu. Komandant armije general-major Petar Drapšin bio je na jednom sastanku prisutan razgovorima maršala Tita i feldmaršala Aleic-sandera, koji su vođeni u Beogradu krajem februara 1945. godine.

Kao što je poznato, vlada Velike Britanije nastojala je pošto-poto da novu Jugoslaviju ucjeni radi Istre i Slovenačkog primorja. Zapadni saveznici su htjeli da novoj Jugoslaviji natjere stari poredak i kralja. Tito je u Italiji, prilikom sastanka i sa Vinstonom Čerčilom i komandantom savez-

¹⁾ Prilog raspravi »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Pukovnik, zamjenik načelnika Štaba i načelnik Operativnog odjeljenja u Štabu 4. armije.

ničkih snaga u Italiji, u avgustu 1944. godine jasno izložio naše stavove i opravdanost zahtjeva za vraćanjem Istre i Slovenačkog primorja u sastav Jugoslavije. Tito je to govorom na Visu 12. septembra 1944. »Tude nećemo, svoje ne damo« čvrsto i potvrdio.

Vrhovni komandant maršal Tito je komandantu 4. armije u Beogradu posebno naglasio da su zadaci armije u sklopu završnih operacija težišni. Armija je morala ispuniti taj zadatak i da prije Anglo-Amerikanaca izbije na Soču i da pobjedom i uništenjem protivnika obilježi granice nove Jugoslavije. Bez obzira na opravdanost naših zahtjeva, bili smo svjesni da će u konačnim pregovorima veliku prevagu imati uspjeh u ratnim operacijama, u izvojevanim pobjedama.

Linija fronta 4. armije bila je: Una, Lapac, Gospić, Karlobag, a to je u istoj visini sa frontom saveznika na toskanskim Apeninima u Italiji. Udaljenost do Trsta bila je približna. Saveznici su poslije probijanja fronta i prelaska rijeke Po imali pred sobom manevarski i prohodan teren, sa velikim brojem odličnih komunikacija, koje su njihovim motorizovanim jedinicama omogućavale brze i duboke prodore. Mi smo pred sobom imali brdsko-planinsko zemljište, uz obalu stiješnjem pravac nastupanja, u stvari sveden na jednu slabu komunikaciju, i more sa utvrđenim i dobro posjednutim otocima. Na staroj granici između Italije i Jugoslavije, čeka nas je vrlo dobro utvrđen, u tipu stalne fortifikacije i terenski vrlo težak odbrambeni pojas, na kojem nas je neprijatelj (Snežnik, kanjon Rečine) mogao duže vrijeme zadržati i to baš onda kada budemo u izvršenju glavnog političko-strategijskog zadatka. Izbijanje na Soču prije dolaska saveznika, a zatim prodor u Korušku radi zatvaranja obruča (sa 3. armijom uz Dravu) oko neprijateljske balkanske grupacije - bio je glavni zadatak 4. armije.

Na mogućnosti neprijatelja, u Štabu armije računali smo od početka ofanzive. Nismo mogli predvidjeti da će nam neprijatelj (a i saveznici) isturiti pred naš front sve snage iz Istre, Trsta i Slovenačkog primorja, cio 97. njemački korpus, koji je inače pripadao Grupi armija »C« u Italiji. A i bez toga znali smo da će za nas posebno biti težak problem ako nas oni sačekaju pred starom jugoslovensko-talijanskog granicom. Zbog toga morali smo planirati dejstva i postaviti takav operativni poredak da prije izbijanja na tu liniju, u slučaju potrebe, možemo je izmanevrirati. Sa kopna je to išlo u sklopu dejstava 4. armije, jačanjem snaga severno od Snežnika, ali sa mora nam je taj problem bio osobito delikatan.

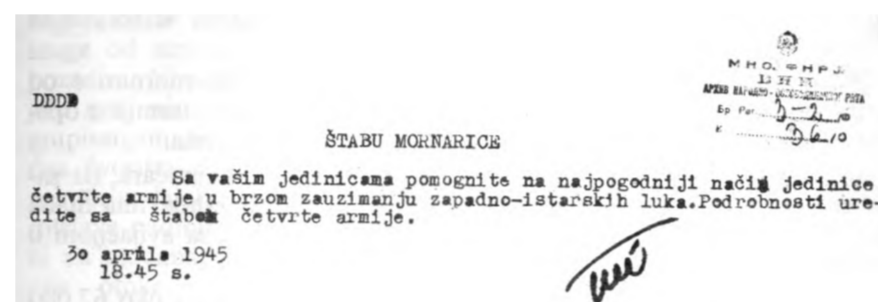
Ovladavanje obalnim pojasom, stiješnjem pravcem između Velebita i Jadrana, zatim utvrđenim otocima po cijeloj dubini: Pag, Rab, Krk, Cres i Lošinj, zahtijevalo je da se u punoj mjeri uključi Jugoslovenska mornarica i da jedinstveno dejstvujemo. Cijelo to područje morali smo osloboditi, i to dosta brzo, da bi na vrijeme stigli u Istru i time postavimo operativnu osnovicu za natkrivljivanje i zaobilaznje utvrđene jugoslovensko-talijanske granice i da prodremo prema Trstu.

Sa tog gledišta, značajna je bila snaga i sposobnost Jugoslovenske mornarice da uspješno i brzo prati operacije 4. armije, jer njena dejstva učinila su nas sigurnijim u planiranju operacije za oslobodjenje obale i otoka. Obala, a naročito pristaništa Karlobag i Senj bili su nam u prvom planu oslobađanja, ne samo radi daljeg nadiranja nego i, posebno, radi pomoći Jugoslovenske mornarice u snabdijevanju hranom, opremom i municijom. Armija je dnevno prosečno trošila oko 700 tona borbenih i materijalnih

sredstava, a slabi i malobrojni putevi, izduženi pravci, nedostatak goriva, a posebno kamiona, ne bi nikako mogli zadovoljiti potrebe 4. armije i to bi nam usporilo brzinu napredovanja i onemogućilo postizanje potrebnog tempa nadiranja.

Sporazumom Tito-Aleksander predviđena je i podrška savezničkog vazduhoplovstva (sa naše dvije eskadrole u njihovom sastavu), kao i mornarice u prevoženju, vatrenoj podršci i zaštiti sa mora.

Izbijanjem 4. armije na Soču i prodorom u Korušku, pored toga što bi smo izvršili zadatak oslobađanja od ropstva naših naroda na cjelokupnoj etničkoj teritoriji - Istra i Slovenačko primorje, završili bismo okruženje okupatorskih i kvislinskih snaga u Jugoslaviji. Tako bi 4. i 3. armija dostigle stratezijske objekte: Julijske Alpe, Karavanke, Pohorje i Slovenske Gorice. Ovladavanjem tim objektima i pojavom naših snaga u tom rejonu, ugrožava se njemačka Grupa armija »Jug« u zapadnoj Mađarskoj i Grupa armija »C« u Italiji. U cjelini, Jugoslavenska armija svojim pravcem dejstava jugoistok-sjeverozapad bitno je pomagala operacije Crvene Armije i zapadnih saveznika. Naša ofanziva će se tako prirodno uklopiti u opštu savezničku završnu operaciju, isto onako kao što su se od 1941. borbe i napori NOVJ logično uklapali u međusavezničku strategiju.

Posebno je ugovoreno sa saveznicima u Italiji da 4. armija otpočne sa ofanzivom prema Lici i Gorskom kotaru do 30. marta, kako bi olakšala ofanzivu saveznika sa Apenina prema sjevernoj Italiji. Saveznici nekoliko mjeseci stoje pred odbranom Nijemaca na Apeninima, a mi smo trebali vezivati za sebe dejstva 97. korpusa na Soči, da ne bi krenuo prema njima. Mi smo ga svojim brzim dejstvom ne samo vezivali nego i potpuno privukli na sebe i onda uništili. Oni su nam, kao revanš za tu zaista ogromnu pomoć, krajem ofanzive uskratili i vazduhoplovnu i pomoć mornarice, u najodsudnijim trenucima. Čak su i sa Nijemcima sklopili 28. aprila sporazum o kapitulaciji svih njemačkih snaga u Italiji, ali nisu uključili Nijemce pred JA - čak su ih bodrili, i njih i kvislinge (ustaše, četnike, nedicevce, Rupnikovo domobranstvo), da se protiv nas bore do poslednjeg.

Sa većim ponosom možemo istaći da smo sami, bez pomoći i protiv želje saveznika, izbili prije svih na Soču, oslobodili Istru i Trst i Slovenačko primorje. Saveznike će na Soči dočekati vojnici sa petokrakama i narod sa usklikima: »Tukaj je Jugoslavija!«

NEPRIJA TELJ JE BIO NADMOĆNIJI

Prvog marta 1945. Mornarica NOVJ reorganizovana je u Jugoslovensku mornaricu. Drugog marta 1945. formirana je 4. armija u čiji su sastav ušle jedinice 8. korpusa: 9, 19, 20. i 26. divizija, 1. tenkovska, Artiljerijska, Inženjerska, Dopunska brigada i Puk za vezu; jedinice 11. korpusa sa 13, 35. (u toku dejstava rasformirana) i 43. divizijom, i jedinice 7. korpusa sa 15. i 18. divizijom. U toku operacija u dolini Une, sa 4. armijom sadejstvovao je 4. korpus sa 7. i 8. divizijom. U riječko-tršćanskoj operaciji 4. armiji su bili potčinjeni i 9. korpus sa 30. i 31. divizijom, 4. korpus sa 7. i 8. divizijom i 29. hercegovačka divizija.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana Jugoslovenske mornarice od početka operacija, 20. marta, bila je operaciono potčinjena 4. armiji u operacijama za oslobodenje otoka, obalskog pojasa, Istre i Trsta.

Jugoslovenska 1. i 2. eskadrila, sa posadama naših avijatičara, (iz savezničkog vazduhoplovstva za Balkan) dejsstvovale su po zahtjevima Štaba 4. armije, preko predstavnika, savezničkog oficira za vezu sa avijacijom u Štabu 4. armije.

Ukupno je u početku završnih operacija 4. armija imala oko 67.000 boraca, a krajem rata, 1. maja, brojila je 110.000 boraca i rukovodilaca.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana imala je u svom sastavu:

- Kvarnerski pomorski sastav, sa Flotilom naoružanih brodova od 4 broda i Flotilom patrolnih čamaca od 7 čamaca;
- Flotilu transportnih brodova od 5 motornih splavova i 9 motornih jedrenjaka;
- Minerski odred sa 4 leuta;
- Kvarnerski odred mornaričke pješadije od 4 streljačka bataljona sa oko 850 boraca;
- Artiljerijski divizion od 2 baterije (2 topa 105 mm i 4 topa 75 mm).

Pred frontom 4. armije i po dubini predviđenih operacija neprijatelj je raspolagao ukupnim snagama od oko 133.000 vojnika, od čega 100.000 Nijemaca. Ove snage bile su raspoređene u dvije osnovne grupacije:

- Prva neprijateljska grupacija, sastava četiri divizije 15. korpusa, nalazila se u Lici i Hrvatskom primorju, u sastavu njemačke Grupe armija »E«, i to sa dvije divizije: 373. njemačkom i 10. ustaškom u rejonu Gornjeg Lapca i Bihaća (tu će se u toku borbi pojaviti i 104. njemačka divizija), i sa dvije divizije: 392. njemačkom i 1. ustaškom na prostoru Gospić, Karlobag, otoci, Senj, Otočac. Ukupne snage 15. korpusa iznosile su 45.000 vojnika.

- Druga neprijateljska grupacija, 97. njemački korpus, jačine dvije njemačke divizije (237. i 188) i veći broj raznoraznih SS jedinica - posadnih, policijskih, obalskih, četničkih (Nedićevi, Đujićevi i drugi) - nalazila se u Istri i Slovenačkom primorju, pod komandom Grupe armija »C« koja je bila orijentisana na front prema Italiji, ukupne jačine oko 88.000 ljudi.

Od ovih neprijateljskih snaga, za odbranu otoka i obalnih prostora, od Paga i Karlobaga do Soče, odvojene su respektivne snage od oko 46.000 ljudi. Nijemci su početkom aprila, kada i otpočinje druga etapa ličko-primorske operacije, imali na Jadranu tri razarača, 30 torpednih čamaca, topovnjača, minolovaca i minopolagača, 40 tenkonosaca i desantnih splavova - ukupno oko 80 ratnih brodova naoružanih brodskim topovima 88 mm

i protuavionskim cijevima 20 i 37 mm; zatim su raspolagali sa oko 80 naruženih motornih jedrenjaka i oko 60 pomoćnih i teretnih brodova.

Njemačka odbrana u cjelini pred frontom 4. armije, pa tako i na obalnom pravcu i na otocima, zasnivala se na ustaljenoj praksi da se teritorija drži posjedanjem pojedinih uporišta - većih naselja, važnijih raskrsnica, pogodnih pravaca. Na ovakav raspored i držanje teritorije neprijatelj je bio prisiljen zbog neprekidnih dejstava na njegove snage od strane naših jedinica u pozadini. Ni sada, u završnom dijelu rata, nisu uspjeli da se jačim grupisanjem snaga na jedno do dva čvorišta u Lici i Hrvatskom primorju daleko celishodnije suprotstave nadiranju naših snaga, pa ni na otocima. Držali su sve važnije otoke, svuda podjednako, više-manje, jaki na svakom pojedinom otoku, a u isto vrijeme slabi za odbranu svih. Isto je to bilo sa uporištima uz obalu.

Neprekidnim natkriljivanjem i zaobilascima, jedno za drugim, uporišta su padala isto kao i otoci, u najviše slučajeva sa uništenjem ili zarobljavanjem i posade i opreme. Na otocima su držali pojedina uporišta, nepovezana, odvojena, istina uređena za kružnu odbranu, ali bez rezervi, i to ne samo bez rezervi na pojedinim otocima nego i bez operativnih rezervi duž cijele dubine, što nam je, uz pravilne taktičko-operativne postupke, omogućilo da ih uništavamo dio po dio i u cjelini uspješno izvršimo naš glavni zadatak i na vrijeme postignemo postavljeni operativno-strategijski cilj.

Neprijatelj je, prema tome, pred frontom 4. armije i Jugoslovenske mornarice bio brojno dvostruko nadmoćniji. Poznato je, kada se kreće u napad, i to još na utvrđenog neprijatelja, da bi odnos snaga u najmanju ruku morao biti obrnut. Mi smo pred sobom imali dvostruko jačeg neprijatelja, dobro utvrđenog, sa ličnim Hitlerovim naređenjem da se ni stopa zemlje ne smije napuštati, a Nijemci su se znali i te kako boriti. Istina, pred nama je pod njihovom komandom bilo 30-35.000 raznih kvislinških formacija, koje su iz cijele Jugoslavije bježale, da bi promijenile gospodare, od Nijemaca ka Anglo-Amerikancima, i na koje uopšte u procjenama nismo računali kao sa jačom snagom. Ipak, tu je bilo 100.000 Nijemaca, disciplinovanih i spremnih da se do kraja bore. Uz to, uzimali smo u obzir i teško brdsko-planinsko zemljište, kroz četiri godine rata sasvim opljačkano, pruga porušena, putevi za dotur i evakuaciju vrlo slabi, a sve smo morali doturati. Obala i more su nam bili neophodni i tu smo morali brzo nastupati, pratiti prodiranje i brzo nastupanje na kopnu, i pored uporišta uz obalu. Jedan za drugim, organizovati desante i oslobadati otoke radi obez-

General-major Ante Biočić govori za okruglim stolom

bedenja lijevog boka 4. armije i uspješnijeg snabdijevanja jedinica svim potrebama. Svaki desant, pripreme i organizacije zahtijevaju duže vrijeme radi izvidanja, izbora mjesta ukravanja i iskravanja, poznavanje u detalje neprijateljskog rasporeda snaga i vatrene moći. Mi vremena nismo imali.

ZAJEDNIČKI RAD ŠTABA 4. ARMIJE I KOMANDE JUGOSLOVENSKE MORNARICE

Kada smo u Štabu 4. armije razmatrali ove probleme, general-major Josip Čemy, komandant Jugoslovenske mornarice sa svojim saradnicima bio je u Kninu i zajedno sa komandantom 4. armije generalom Petrom Drapšinom i Štabom, pri planiranju dejstava u cjelini, a posebno uz obalu i na otoke, iznio svoje mišljenje, davao konstruktivne prijedloge o dejstvima na moru i uz obalu, bazirajući ih na mogućnostima Mornarice i sadejstvu saveznika. Cijenili smo sistem neprijateljske odbrane, držanje po svaku cijenu utvrđenih uporišta i vrijeme potrebno za desante. Baš tu je došao u obzir vrlo važan činilac, naš narod i jedinice, partijske organizacije, na otocima i u pozadini neprijatelja, koji su nam sve potrebne podatke o zemljištu i neprijatelju detaljno i tačne dostavljali. Svi ti podaci o neprijateljskim jedinicama bili su sredeni i procijenjeni i izvučeni potrebni prijedlozi za njihovo brzo pretvaranje u odluke i realizaciju. Sa tim podacima već su detaljno bile upoznate jedinice i starješine Pomorske komande sjevernog Jadrana, a zatim 9. i 26. divizija.

U 4. armiji, najviše iskustva u sadejstvu sa Mornaricom imale su jedinice 26. divizije. Međutim, zbog operativnih potreba za brzim prodiranjem armija, zbog svoje izvježbanosti, probojnosti, udarne moći i brojne jačine, 26. divizija bila je nužna na kopnenom dijelu fronta. U to vrijeme 9. divizija bila je najudaljenija od linije fronta 4. armije (Lapac, Gospić, Karlobag), još se poslije mostarske operacije, nalazila u srednjoj i južnoj Dalmaciji i njeno prikupljanje bilo je najpogodnije uz primorski pravac. Iako smo bili svjesni da će, zbog neuvježbanosti za ukravanje i organizaciju prevoženja jedinica, biti u početku teškoća, 9. diviziji je naredeno prodiranje na obalski pravac i oslobađanje otoka i sadejstvo sa Pomorskom komandom sjevernog Jadrana. Istina, pri izbijanju na staru granicu, kada se već osjećala upornost neprijatelja da se ta linija upornije brani, predviđeno je ojačanje snaga za sadejstvo u oslobađanju otoka, radi bržeg stvaranja operativne osnovice za desant u Istru, pa je odlučeno da se i dio 26. divizije angažuje u oslobađanju Krka.

VELIKE POBJEDE

U našim procjenama, kako na primorskom pravcu tako i u Lici i u Hrvatskom primorju, osnovna misao vodilja bila nam je - da ne smijemo neprijatelja pred sobom potiskivati, nego po dijelovima uništavati. Potiskivanjem njegovih snaga, na već ionako jako utvrđenu liniju na staroj granici, našli bismo se pred snagama i 15. i 97. korpusa, i sigurno ne bismo

ispunili naš osnovni zadatak. Isto tako, nismo smjeli dozvoliti ni neprijatelju na otocima i uz obalu da se izvlači jer bi nam na kraju, u završnim, odlučujućim momentima bio i suviše tvrd zalogaj. Pogotovo za brzo nastupanje prema Trstu i Soči.

U ličko-primorskoj operaciji, u kojoj smo razbili i uništili neprijateljske snage 15. korpusa, u jačini od 45.000 vojnika u svim bojevima i bitkama, na izabranom pravcu glavnog udara koncentrisali smo 3-5 puta nadmoćnije snage u pješadiji i još jače u artiljeriji i tenkovima. Računali smo na neprijateljsku vezanost za utvrđena uporišta i nemanje jačih rezervi. Pomoćne pravce smo obezbjeđivali lakim zastorima snaga, a brzim probojem i opkoljavanjem uništavali neprijateljsku snagu pred sobom i brzo se prebacivali na slijedeći cilj.

Tako smo u prvoj etapi ličko-primorske operacije, pri oslobodenju doline Une sa Bihaćem zaključno, od 20. do 28. marta razbili i defakto uništili 373. njemačku i 10. ustaško-domobransku diviziju nanijevši im slijedeće gubitke: 5.616 ubijenih, 6.949 ranjenih i 2.905 zarobljenih neprijateljskih vojnika, uz naše gubitke od 402 poginula i 1.386 ranjenih.

U drugoj etapi ličko-primorske operacije od linije Gospić - Karlobag do izbijanja na liniju neposredne odbrane Kraljevice, u borbama od 4. do 16. aprila (od 28. III do 4. IV izvršena je pregrupacija borbenog poretka 4. armije od Bihaća prema Gospiću) uništena je, razbijena ili zarobljena i druga grupacija 15. njemačkog korpusa sastava 392. njemačka i 11. ustaško-domobranska divizija i oslobođeni zapadna Lika i Hrvatsko primorje i otoci Pag i Rab. U ovim borbama neprijatelju su nanijeti vrlo teški gubici: 3.488 poginulih i 1.741 zarobljeni vojnik, podoficir i oficir.

Ukupni gubici njemačkog 15. korpusa u ličko-primorskoj operaciji iznose 7.829 poginulih i 3.802 zarobljena, što bez ranjenih iznosi 29% snaga korpusa. Gubici 4. armije u toj operaciji iznosili su 576 poginulih, 1.709 ranjenih i 88 nestalih, što znači oko 4% od brojnog stanja armije (oko 57.000). Kad se ovome doda da su se ostaci 10. i 11. ustaško-domobranske divizije razbježali i prikrili po Velebitu, Plješevici i Kapeli, onda je jasno da je, u suštini, 15. brdski korpus doživio potpun poraz. U daljim borbama od cijelog korpusa, pred nadiranje za Trst, srest ćemo se samo sa malom grupom od 2-3 bataljona, sastavljenom od ostataka 15. korpusa i stavljenom pod komandu 237. divizije 97. korpusa u borbama oko Rijeke.

Rezultati najrečitije govore o vještini i umješnosti u planiranju, rukovođenju i komandovanju i, posebno, o jačini, udamosti i probojnosti naših jedinica u završnim operacijama. U ovom dijelu operacija, dok smo o desnom boku armije zbog isturenosti borbenog rasporeda 4. armije, u odnosu na ostale dijelove fronta - borbe oko Sarajeva i na sremskom frontu - bili u stalnoj zabrinutosti i sa posebnom oprežnošću se štitili sadejstvom 4. korpusa i svojim jedinicama, dotle nam je lijevi bok Armije sigurno bio zaštićen snagama Jugoslovenske mornarice. Zajedno sa 9. divizijom, svojim učešćem, ne samo u prevoženju nego i u neposrednim dejstvima mornaričke pješadije, oslobađani su otoci i obala, takvom brzinom da su pratili nastupanje snaga na kopnom dijelu fronta.

Uspješno završenom ličko-primorskom operacijom u Lici, istočnom dijelu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, 4. armija je 16. aprila izbila pred neprijateljske položaje na liniji Lokve - Kraljevica. Na tim položajima neprijatelj je odlučio da upornom odbranom spriječi brzo napredovanje 4. armije prema Sušaku i Rijeci i stratejski važnom, stalnom forti-

fikacijom uređenom odbrambenom pojasu na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici, koji je štiti prilaze Istri, Trstu i Slovenačkom primorju.

Pred frontom 4. armije sada se pojavljuje brojno vrlo jak 97. njemački korpus, sa velikim brojem raznih posadnih, SS jedinica, četnika, nedičevaca, rupnikovaca, kao i sa dvije svoje divizije - 237. i 188. divizijom, vrlo jakog sastava (12.000 - u 237. diviziji i 15.000 - u 188. diviziji), tako da se pred našim snagama našlo oko 88.000 vojnika.

U ovoj fazi dolaze do punog izraza politički ciljevi i kombinatorika naših zapadnih saveznika. Spuštaju oficire za vezu, padobranima, kod kvislinških jedinica u Istri i Slovenačkom primorju, koje su se tu nalazile bježeći pred našim jedinicama, borbeno potčinjene SS jedinicama, a u isto vrijeme ih usmjeravaju prema 4. armiji, da bi nam spriječili prodore ka Soči i Koruškoj. Podrška savezničke avijacije sve je slabija, a ubrzo napadaju naše kolone koje su nadirale ka Trstu (29. divizije i 9. korpusa), pa smo morali tražiti od njih da prestanu sa nadlijetanjem naših jedinica. Sadejstvo i podrška savezničke mornarice sve su slabiji. Već za desant na Krk oklijevaju, a za iskrcavanje i desant u Istru potpuno otkazuju učešće. Pored toga, što nikako nismo mogli predvidjeti, 28. aprila sklapaju sporazum sa njemačkim snagama na italijanskom frontu o kapitulaciji njemačkih snaga, iz kojih isključuju 97. korpus, iako je sve do tih dana bio u sastavu snaga italijanskog fronta. Cio 97. korpus i sve raspoložive snage u Istri, Trstu i Slovenačkom primorju upućuju da bi zaustavili naše nadiranje u Trst i prema Soči. Anglo-američke snage - brzinom motora - po dobrim autoputevima bez otpora hitaju ka Trstu.

MARŠAL TITO STALNO NAM JE DA VAO PODSTREKE

Sada smo morali biti dvostruko brži i ubojitiji. Maršal Tito nam daje poseban podstrek, upućujući nam dodatne snage - 29. diviziju, zatim 8. i 7. diviziju 4. korpusa - i podsjeća nas: bezobzirno nadirati ka Trstu i Soči. Svaki borac je znao za Titove želje, a to su bile želje svih naših naroda i posebno svakog borca naše armije. »Trst je naš«, »Istra je naša«, »Na Soči je naša granica« - te i njima slične parole bile su ispisane na svim orudima, vozilima, u srcima sviju. Sa takvom željom i borbenim poletom jedinice 4. armije i Jugoslavenske mornarice, i pored nadmoćnosti neprijatelja, sa otkazanom podrškom saveznika, učinile su sve i uspjele ispuniti svoj zadatak.

Pred frontom 4. armije u trećoj dekadi aprila našle su se, kako je navedeno, sve snage 97. korpusa, i to: na dijelu fronta od r. Krke pa do pl. Snežnik borile su se snage pod komandom komandanta SS, kvislinga i policije 18. vojnog okruga generala Rezenera, a dio fronta od pl. Snežnika i zaključno sa Kvarnerskim otocima pripao je snagama 97. korpusa generala Kiblera.

Završni dio operacija 4. armije i Jugoslavenske mornarice, kako su usmjereni i rukovodeni, taktički i operativni postupci, da bi se pariralo zajedničkim odlukama Nijemaca i Anglo-Amerikanaca, jasno i nedvosmisleno dokazuju da su naši štabovi bili daleko izrasliji od njih. Kroz cio rat nisu nas znali procijeniti, sa svakom ofanzivom su nas mislili uništiti, i sada, kada smo ispunjavali san i želju naših naroda, mislili su da nas raznim podvalama i postupcima onemogućće. Mislili su da će nas snažne sna-

ge 97. korpusa ne samo zaustaviti nego, probojem preko Grobničkog polja, većim dijelom i uništiti.

Tito, kada je generalu Petru Drapšinu u Beogradu krajem februara postavljao zadatak 4. armije, pored osnovne zamisli dejstava i direktiva, naglasio mu je da je momenat kada se u punoj mjeri moraju koristiti sva naša ratna iskustva i da pravilno donesene odluke moraju biti izvršene uz sva potrebna obezbjeđenja, ali i koristan rizik, brzinu i smjelost da se odluke ostvare. I sada, kada smo zastali pred starom jugoslovensko-italijanskom granicom, kada su i Nijemci i sve njihove snage i sluge svim silama sve preduzimali da nas onemoguće u prodoru, Tito nas ohrabruje i naređuje da bez obzira na sve treba nadirati i naći se u Trstu prije drugih. Mi smo u Štabu 4. armije računali na ovakvu mogućnost postupaka i saveznika i Nijemaca, i naš operativni poredak omogućio nam je da, kad nismo uspjeli sa probojima direktno za Trst preko Klane, izvršimo manevar krilima sevemo od Snežnika i desantom u Istru i pojavimo se u pozadini osnovne neprijateljske grupacije prema Trstu, i to zajedno sa ubačenom 43. divizijom i 9. korpusom koji je dejstvovao u pozadini neprijatelja u Slovenačkom primorju. Ojačana 20. divizija nadire sjeverno od Snežnika, 9. divizija i mornarička pješadija uspješno su prebačene sa Cresa i Lošinja u Istru, iako su saveznici otkazali pomoć, 9. korpus je usmjeren ka Trstu.

ČASNO SMO IZVRŠILI ZADATAK

To je ono što mislim podvući u dobroj procjeni mogućnosti protivnika. Probili smo se krilima, izmanevrisali glavninu 97. korpusa, opkoljavajući ga u isto vrijeme, upali u nedovoljno zaštićenu pozadinu, dovoljno organizovano i smjelim i bezobzirnim naletom 1. maja upali u Trst sa svih strana - 9. divizija sa juga, 20. divizija sa istoka i 9. korpus sa sjeverozapada - i zauzeli ga, uz pomoć organizovanih snaga u Trstu. Istog dana oslobođeni su i Gorica i Tržič. Kada je 2. maja 2. novozelandska divizija izbila na Soču, uvjerali su se i bili svjedoci da su na Soči već bili Titovi vojnici, a da se u Trstu drže samo dva-tri uporišta, koji su željeli da se predaju saveznicima, ali naše pravo prvenstva - borbom izvojevanog dolaska u Trst - prisilio ih je da se i oni nama predaju.

Ubrzo su jedinice mornaričke pješadije naše Pomorske komande sjevernog Jadrana oslobodile Istru sa Pulom. Glavnina 97. korpusa svim silama nastojala se probiti ka Austriji. Naša 26, 19, 13, i zatim 7. i 8. divizija prisilile su ih na kapitulaciju i zarobile preživjelih 16.000 Nijemaca.

Hercegovačka 29. divizija, koja je dijelom učestvovala i u borbama za Trst, zajedno sa snagama 7. korpusa ubrzo oslobađa Postojnu, Vrhniku, Ljubljanu i Kranj. Motorizovani odred 4. armije - 11. brigada 26. divizije i tenkovi - prodire do Celovca, spaja se sa 4. operativnom zonom Slovenije i divizijama 3. armije. I tako se zatvara обруč oko njemačkih snaga u Jugoslaviji.

Sa kolikom vještinom, borbenošću i umijećem u rukovođenju i dejstvu jedinica je vođena riječko-tršćanska operacija najbolje nam pokazuju gubici. Neprijatelj je imao 17.865 poginulih i 52.458 zarobljenih, dok su naši gubici iznosili 1.643 poginula i 5.269 ranjenih.

Ukupno u završnoj operaciji 4. armije i Jugoslovenske mornarice neprijatelj je imao 25.664 poginula i 56.260 zarobljenih, dok su naše jedinice imale 2.219 poginulih - 361 nestalog i 6.978 ranjenih.

Ovakav rezultat borbi je posljedica pune spremnosti boraca Jugoslovenske armije da daju sve od sebe, ne žaleći nikakve napore, ni žrtve ni živote da se izvrše naredjenja maršala Tita. Pored toga, vještim grupiranjem snaga na osnovnim pravcima udara, neprijateljske snage vezane za odbranu utvrđenih uporišta su opkoljavanje i uništavanje. Vrlo brzim i smjelim manevrovanjem po frontu i dubini, uništavanjem neprijateljskih snaga po dijelovima postepeno se gubila brojčana nadmoćnost neprijatelja. Tim uspješima umnogome je doprinijela sposobnost naših mornara da obezbijede prevoženje i zaštitu naših jedinica na obali i otvorenom moru. Rezultat je bio da su naše jedinice oslobodile ne samo dijelove stare Jugoslavije, okupirane od neprijatelja, nego i dijelove naših zemalja i stanovništva koji su poslije prvog svjetskog rata ostali pod Italijom.

Pohvalne naredbe maršala Tita i naših naroda su bile najmilija nagrada borcima i rukovodiocima 4. armije i Jugoslovenske mornarice.

Pomorski saobraćaj istaknuta komponenta zadataka i snaga JM u uslovima partizanskog rata¹⁾

Mladen Ikica, *kapetan bojnog broda*²⁾

HISTORIJSKI ZNAČAJ POMORSKOG SAOBRAĆAJA

O pomorskom saobraćaju u NOR-u vrlo se malo do sada pisalo. Tu i tamo bilo je opisa pojedinih događaja vezanih za pomorski saobraćaj ili manjih pokušaja u opisu djelovanja nekih brodova namijenjenih ovom zadatku. Međutim, značaj i djelovanje onog dijela JRM koji je u toku NOR-a nosio teret i odgovornost pomorskog saobraćaja traži, neminovno, odgovarajuće mjesto u historiji JRM.

Zbog toga neka mi bude dozvoljeno da u kratkom uvodu dadem neka potrebna objašnjenja o Ratnoj mornarici kao vidu Oružanih snaga i u vezi s tim o značaju pomorskih komunikacija.

More nije prirodna sredina za kretanje i djelovanje čovjeka čiji život i djelovanje su predodrečeni za življenje na čvrstom kopnu. Međutim, pošto je čovjek već davno spoznao značaj i važnost mora, on ga već od davnih vremena koristi prilagodavajući svoje potrebe morskim hirovima i opasnostima. Načelo da more spaja a ne razdvaja, kao i već davni a još uvijek važeći slogan da je potrebno ploviti a ne živjeti, vladaju već milenijima jer se morskim putevima, kao najvažnijom svjetskom saobraćajnicom, danas odvija preko osam desetina svjetskog prometa.

Stoga i djelovanje ratnih mornarica kao vida oružanih snaga razlikuje se u načinu vođenja rata od ostalih vidova, a oružja i njihova primjena prilagodavaju se sredstvima koja ta oružja nose.

Rat na moru ne vodi se zbog osvajanja morskih prostranstava, bez obzira na njihovu veličinu ili značaj. Zbog važnosti mora kao saobraćajnice i neizmjernog izbora plovnih ruta, rat na moru se vodi radi osiguranja slobodnog korištenja pomorskih komunikacija, pa stoga i težište ratovanja na moru leži u borbi za održavanje i osiguravanje pomorskih komunikacija, bez obzira da li se radi o velikim ili malim mornaricama ili o većim ili manjim morskim prostranstvima. To su uostalom dokazali svi ratovi koji su se vodili na moru, a posebno drugi svjetski rat. Ratne mornarice u ratu djeluju radi postizanja prevlasti na moru, na većim ili manjim morskim područjima, u stalnim, duljim ili kraćim vremenskim periodima, dok ostala dejstva imaju težište u napadu ili odbrani obale bilo u strategijskom, operativnom ili taktičkom pogledu.

¹⁾ Saopštenje podnijeto za »okruglim stolom« »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

²⁾ Potpukovnik, načelnik Štaba Jugoslavenske mornarice.

Ove bitne karakteristike ratnih mornarica treba imati u vidu i pri proučavanju zadataka i djelovanja Jugoslavenske mornarice u uslovima partizanskog ratovanja na moru.

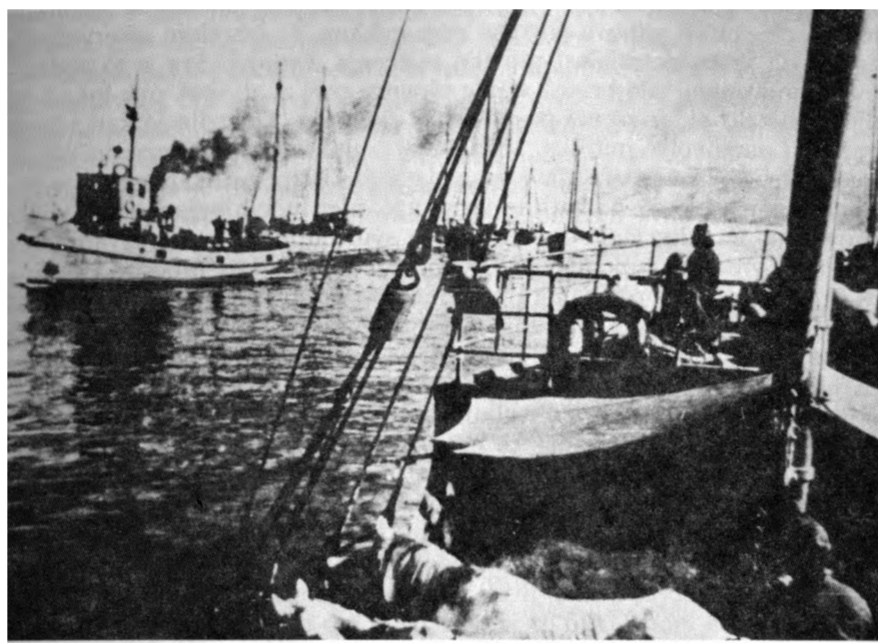
Počeci ilegalnog saobraćaja po našem obalnom moru, nazvani »veza«, stvarani su još prije rata radi povezivanja organizacija KP Jugoslavije. Stoga su odmah po podizanju ustanka na obali i otocima oživjele i jačale već postojeće veze da bi se postepeno širile na onim područjima gdje je to situacija zahtijevala. To je sve do jeseni 1943. bilo doba okupacije, čak priključenja Italiji pretežnog dijela naše obale i otoka, te ostalog manjeg dijela pod tzv. Nezavisnom Državom Hrvatskom. To je bilo doba nečuvenog fašističkog i ustaškog terora, kordonskog rasporeda jedinica i talijanske vojske i potpune kontrole talijanske ratne mornarice nad obalnim područjem. Uprkos potpunoj prevlasti neprijatelja, na moru, odvijao se na obalama i otočnom području skoro neprekidan partizanski pomorski saobraćaj manjim jedinicama (čamcima) na kraćim odstojanjima, uz nadljudske napore skrivanja, privremenih potapanja plovila, privremenog onesposobljavanja, čestih izmjena strogo konspirativnih ruta i mjesta ukrcavanja i iskrcavanja. Postepeno su nicali nove »veze« bilo kao glavne ili sporedne, privremene ili stalne, redovite ili vanredne ili rezervne. U tom teškom vremenu kalio se naš primorski partizan i u ovoj vrsti borbe protiv okupatora, stičući dragocjena iskustva u taktici izbjegavanja svih vrsti opasnosti od polazne pozicije do cilja. Sa otoka na obalu i obratno, te sa jednih otoka na druge prevožene su manje i veće grupe boraca i rukovodilaca, kuriri, ranjenici, narod, pošta, oružje, eksplozivi i hrana.

OSLOBODENA NAŠA CIJELA OBALA

Kapitulacijom Italije došlo je do brzog i privremenog oslobađanja skoro čitavog našeg obalnog područja sa otocima i brzog formiranja organizovanih jedinica Mornarice NOVJ, u početku još nedovoljno povezanih, ali već toliko osposobljenih da su sa zatečenim i prikupljenim plovnim objektima, te sa napuštenim ili zarobljenim, mogle uz borbene zadatke postepeno uspostaviti neophodan pomorski saobraćaj paralelno sa organizacijom potrebne lučke službe za prihvata i upućivanje brodova, putnika i tereta. Formiranjem Štaba Mornarice NOVJ brzo dolazi do objedinjavanja ovih jedinica u jedinstvenu JRM, formiranja pomorskih obalskih sektora i organizovanog stvaranja i razvoja sve potrebnijeg pomorskog saobraćaja.

Prodorom njemačkih snaga na obalu, obalni rub i veći dio većih otoka ponovo su u posjedu okupatora. Međutim, već postojeći i uhodani pomorski saobraćaj sa već iskusnim i prekaljenim kadrom, uz mobilizaciju svih plovila prikladnih za vožnju koje okupator nije bio u stanju odvući, brzo se prilagodio novonastaloj situaciji. Na oslobođenom dijelu otoka, od kojih su neki bili izloženi povremenim napadima agresora, uspostavljen je pomorski saobraćaj koji je nakon odluke o utvrđivanju otoka Visa stvorio razgranatu mrežu u našem obalnom moru koja se širila u svim pravcima okomito na obalu sa centralnim izvorištem na otoku Visu.

Pomorski obalski sektori su dalje širili ovu komunikacijsku mrežu povezujući se međusobno i završavajući je na elastičnim prihvatnim punktovima obale i otoka koje je držao neprijatelj. Sve komponente ovog slo-
224 ženog pomorskog saobraćaja u složenim uslovima NOR-a na moru zahti-

Prevoženje jedinica u desantu na Istru, april 1945.

jevaju posebnu studiju, jer su vožnje bile elastične kombinacije vrste plovidla, odabiranje plovnih luka, mesta iskrcavanja kako pri pojedinačnim vožnjama tako i u kombinaciji više brodova, stvaranje grupa i naročitih konvoja sa ili bez pratnje naoružanih brodova ili patrolnih čamaca. Saobraćaj je obuhvatao prevoze kako sa slobodne teritorije prema okupiranoj obali i otocima, tako i u obratnom pravcu i korišten je za prevoze pojedinih boraca, manjih i većih jedinica, zatim ranjenika, zbjegova i većih i manjih grupa civilnih lica, zarobljenika, ratne opreme, oružja, raznog materijala, goriva, hrane, te konačno i za potrebe rata ovim i ovakvim brodovima vršena su na isprobani način operativna prevoženja borbenih snaga Armije i Mornarice sve do aktivnog sudjelovanja i u desantnim operacijama pri konačnom oslobodenju naših otoka i obale.

Pomorski saobraćaj održavao se danonočno, kako sa određenim rasporedom vožnje tako i pogotovo sa posebnim vanrednim vožnjama, kako su ratne potrebe zahtjevale. Ovi brodovi, mahom motorni jedrenjaci, svih vrsta, veličina i pogona, nedovoljno opremljeni, te skoro po pravilu bez neophodne navigacijske opreme, plovili su pretežno neuobičajenim rutama uz česte izmjene, pretežno noću, potpuno zamračeni, bez pomoći svjetionika koji su bili pogašeni, po sivim vremenskim prilikama, u potpunosti prepušteni sami sebi kod pojedinačnih vožnji. Njihove posade bili su i ostali »nezvani junaci« koji su značajki koristili svoje pomoračke sposobnosti i iskustva, poznavanje obale, snalažljivost, samostalnost, brzo i hrabro reagiranje i ponašanje u kriznim situacijama. Svaka vožnja predstavljala je polazak u nepoznato, sve do završetka zadatka i dolaska na cilj.

Osim gubitaka i oštećenja koje je okupator nanosio sa mora i iz zraka, a kojima je pomorski saobraćaj na oslobodenom morskobalnom pro-

storu bio izložen, treba istaći i mnoge druge teškoće, kao što su šarolikost plovnih objekata i njihova pogona, pomanjkanje neophodnih rezervnih dijelova svih vrsta, dotrajalost plovila, oštećenja, kvarovi. Sve je to stalno i povremeno smanjivalo brojno stanje plovnog parka, ali ipak nije nikad ozbiljnije uticalo na izvršenje postavljenih zadataka. Dolazilo je katkada do izražaja i samovolja putnika, više kao rezultat nepoznavanja prilika na moru ili zbog hitnosti izvršavanja zadataka. U tim prilikama bilo je potrebno, i uspjevalo se, održati na visini autoritet lučkih organa kao jedinog odgovornog naredbodavca za regulisanje svih odluka oko ukrcavanja i iskrcavanja, vremena isplovljavanja, rasporeda i kamuflaže brodova i si. Susreti sa savezničkim brodovima i nesporazumi sa uputama koje su oni imali doveli su katkada do otvaranja vatre na naše brodove, pa čak i do potapanja. Nedostatak ispravnih brodova često je iješavan tegljenjem ispravnih, ali sa neispravnim pogonom, što je razumljivo, dovođilo do smanjenja brzine i povećanja rizika. Zahvaljujući, pomno odabranim rutama i mjestima ukrcavanja i iskrcavanja, te uz svestranu pomoć obalnog stanovništva, koje je često učestvovalo u prihvatu i razvozu i na taj način predstavljalo isturenog borca na okupiranoj obali, gubici brodova bili su znatno smanjeni. Okupator, i sam sve slabiji, nije bio u stanju da otkriva i napada naše pravce kretanja, a sve češći napadi naših naoružanih brodova na njegov pomorski saobraćaj smanjivali su njegovu do tada potpunu prevlast u našem obalnom moru, tako da je postepeno bio prisiljen sužavati svoje uobičajene rute koje obilato nudi naše more.

ZNAČAJ PRE VOŽENJA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Stvaranjem kontakata sa saveznicima, prikupljanjem plovnih objekata koje je početkom rata okupator odveo u Italiju, te konačno uz pomoć koja je počela pristizavati, stvorena je nova pomorska komunikacija od Italije prema Visu, uz znatno povećanje već postojećeg pomorskog saobraćaja u našem obalnom moru. Postepeno oslobađanje obale omogućilo je uvođenje redovitog saobraćaja na oslobođenom dijelu, te organizaciju potpune lučke službe u ratnim uslovima za koju su već bili osposobljeni kadrovi koji su prošli tešku školu održavanja pomorskih komunikacija u uslovima partizanskog rata na moru.

Na žalost, do sada još nisu temeljito prikupljeni i proučavani podaci o veličini prometa koji se odvijao u toku ratnog prevoženja za potrebe NOR-a na moru. Osim toga, znatan dio toga prometa ostao je nezabilježen, naročito u prvim godinama rata. Računa se, prema do sada nedovoljno prikupljenim podacima, da su naši brodovi u toku rata morskim putem prevezli oko 100.000 boraca, 16.000 ranjenika, 35.000 izbjeglica i nekoliko stotina hiljada putnika. Samo sa talijanske obale naši brodovi prevezli su oko 46.000 tona materijala.

Prema podacima, na kraju 1944. godine Jugoslovenska momarica je raspolagala sa oko 200 raznih vrsti brodova, pretežno motornih jedrenjaka; u martu 1945. imala je 15 parobroda, 8 remorkera i oko 230 motornih jedrenjaka. Od toga je na relaciji Italija - Vis plovilo 37 brodova. Konačno, na kraju rata je imala 24 parobroda, 269 motornih jedrenjaka i 19 pomoćnih objekata. Od toga neispravnih ili u kvaru 120 objekata. U toku 226 rata izgubljeno je oko 40 plovnih objekata.

Udio i značaj koji je pomorski saobraćaj JRM imao u vršenju operativnih prevoženja morem zauzimaju istaknuto mjesto.

Izrastajući u početku preko prevoženja manjih borbenih grupa boraca, kao sastavnog dijela pomorskih odreda, predviđenih za napadne akcije, te jedinica pješadije u sastavu POS, vršeci prevoženje kako u napadu tako i u evakuacijama naših jedinica, pomorski saobraćaj se razvijao u neophodnu snagu, koja je na svojim leđima iznijela puni teret prevoženja morem svih rodova JNA koji su djelovali na primorskom krilu obalnog ratišta.

Bez obzira na vrstu plovnog objekta, njegovu veličinu, vrstu pogona, često čak i na osposobljenost za vožnju, transportni brodovi su bili u stanju da uspješno izvrše sve zadatke operativnih prevoženja koje je nametala trenutna situacija ili planirana operacija. Bilo da se radilo o povlačenju, kao što je bilo povlačenje naših jedinica sa otoka Korčule u jesen 1943, bilo u mnogim i postepeno sve krupnijim akcijama protiv okupatora na otocima Korčula, Mljet, Brač, Šolta, Drvenik, pa sve do završnih operacija za konačno oslobođenje otoka i obale, transportni i pomoćni brodovi JM dali su vrijedan doprinos do krajnjih granica svojih mogućnosti.

Operativna prevoženja jedinica 8. korpusa i 4. armije i brzina kojom su ona vršena u kninskoj, mostarskoj i ličko-primorskoj operaciji zahtijevaju dublja proučavanja. Kao jedan od primjera neka posluži podatak da je za prevoženje dijela 19. i 26. divizije sa makarsko-neretvanskog do zadrsko-biogradskog područja bilo upotrebljeno 29 brodova kojima je prevezno 16.500 boraca, 230 kola, 1.700 konja i 1.500 tona materijala u roku od 7 dana, računajući i vrijeme koncentracije jedinica. Ili primjer da su sva operativna prevoženja za oslobođenje otoka Pag, Rab, Krk, Cres i Lošinj i Istarskog poluotoka, učestvovanjem i u desantnim operacijama, vršili naši brodovi uz samo djelomičnu, više simboličku pomoć saveznika, ali samo završno sa oslobođenjem Paga.

Zaključujući ovo letimično izlaganje, želim istaći da je NOR na moru dokazao mogućnost postojanja i djelovanja partizanske RM, kao jedine u drugom svjetskom ratu, te u njenom sastavu pomorskog saobraćaja, tj. održavanja pomorskih komunikacija u uslovima partizanskog ratovanja na moru. Od vršenja pomorskih prevoza najmanjim vrstama plovnih objekata, ovaj dio JM postepeno se razvijao za uspješno održavanje pomorskih komunikacija u obalnom moru Jugoslavije vlastitim ili oteim plovnim sredstvima i, uporedo sa slabljenjem neprijateljskih snaga, organizovano rastao do potrebne jačine da je mogao uspješno izvršavati sve zadatke postavljene od strane JM.

U završnim operacijama pomoćni i transportni brodovi omogućili su brze koncentracije naših snaga, brza prevoženja do pravca glavnih udara po primorskom krilu neprijateljskih grupacija. Nije neskromno reći da bi uspješno gonjenje neprijatelja u tom periodu bilo znatno usporeno, ako ne i nemoguće, bez osposobljenih dijelova JM za vršenje odgovarajućih operativnih prevoženja u našem obalnom moru. Ovaj dio zadataka vršila je JM u vrlo teškim uslovima rata na moru pri neuporedivoj prevlasti okupatora na moru i obali, bez neophodne pozadine koja mora da prati tehničko održavanje RM te sa vrlo oskudnim izvorima snabdijevanja. Ovaj dio JM tako reći uopće nije proučen koliko on to zaslužuje, što bi i te kako moralo već odavno da se čini, koristeći iskustva NOB-a na moru, i da se pri tom ukazuje na savlađivanje teškoća od kojih pati naš sadašnji mirmodopski saobraćaj u cjelini.

Jugoslavenska mornarica u prevoženju jedinica Četvrte armije⁰

Kazimir Pribilović, *kapetan bojnog broda*²⁾

PRE VOŽEN JA U MOSTARSKOJ OPERACIJI

Nakon oslobodenja obale i otoka od Bojane do otoga Paga i Lošinja krajem 1944. godine, Mornarica NOVJ je težište svog djelovanja prebacila na sjeverni Jadran. Povezano sa tim izvršen je novi raspored nekih jedinica i štabova. Štab II pomorskog obalnog sektora smješten je u Zadru, a Štab III pomorskog obalnog sektora u Šibeniku. Jedinice, ustanove i službe II POS-a razmještene su u širem rejonu Zadra. Budući da je linija fronta išla crtom otok Lošinj - otok Pag - obala južno od Karlobaga, to su jedinice mornaričke pješadije II POS-a raspoređene na otocima Premuda, Ist, Silba i Olib. Kvarnerski pomorski sastav, kao najveća plovna jedinica Mornarice NOVJ, prebačen je u Zadar. U stvari, novi raspored jedinica i štabova bio je u funkciji priprema za završne operacije i ujedno organiziranja obalne obrane na oslobodenom dijelu obale i otoka. Nakon reorganizacije Mornarice NOVJ u Jugoslavensku mornaricu 1. marta 1945, pripreme za završne operacije su intenzivirane. To se posebno odnosi na pripreme pomorskih snaga i jedinica mornaričke pješadije. Naša je namjera da iznesemo problematiku učešća brodova Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama, odnosno da se sagleda uloga JM u prevoženju jedinica 4. armije.

Pored organiziranja obalne obrane i priprema za završne operacije, Mornarica NOVJ je početkom 1945. godine izvršila dva vrlo važna zadatka: prevoz jedinica 8. korpusa za izvršenje mostarske operacije i nakon toga njihovo prebacivanje na prostor sjeverne Dalmacije. U vremenu od 30. januara do 6. februara 1945. iz Zadra, Splita i Šibenika prebačeni su 19. i glavina 26. divizije i dijelovi 1. tenkovske i Artiljerijske brigade 8. korpusa na sektor Omiš - Gradac. Ukupno je prebačeno: 13.745 boraca, 1.020 konja, 105 kola, 4 topa, 5 volova, 1 pokretni most, 110 tona pogonskog materijala, 560 tona razne municije, 380 tona hrane, 50 tona stočne hrane, 130 tona raznog intendantskog materijala, 30 tona raznog drugog materijala.³⁾

¹⁾ Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

²⁾ Profesor u Mornaričkom školskom centru u Splitu.
Detaljnije o tome vidi: K. Pribilović, Mornarica NOVJ u prevoženju jedinica 8. korpusa početkom 1945. godine, Pomorski zbornik, br. 7, Zadar 1969,941-943.

U prevozu jedinica i materijala učestvovali su: 1 pomoćni ratni brod, 7 motornih splavi, 5 parobroda, 1 remorker, 28 motornih jedrenjaka. Ukupno: 42 broda.⁴⁾

Prilikom prevoženja jedinica i materijala brodovi su plovili u konvojima ili pojedinačno. Međutim, konvoji nisu bili osiguravani od naoružanih brodova (NB), odnosno patrolnih čamaca (PČ), jer to u datoj operativnoj situaciji nije bilo potrebno. Naime, nije postojala opasnost od napada njemačkih pomorskih snaga ili avijacije. Pored toga, brodovi su plovili dužobalnom pomorskom rutom. Premda su postojali određeni problemi i poteškoće, zadatak prevoza obavljen je vrlo uspješno. Time je omogućen manevar 8. korpusu čije su jedinice, zajedno sa 29. hercegovačkom divizijom, uspješno izvele mostarsku operaciju.⁵⁾

IZ JUŽNE U SJEVERNU DALMACIJU

Poslije uspješno izvršene mostarske operacije 8. korpus je, prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ u pogledu završnih operacija za oslobodenje zemlje, orijentiran ka sjeverozapadu, pripremajući se za izvodenje ličko-primorske operacije. Da bi se izvršilo grupiranje potrebnih snaga, Štab 8. korpusa naredio je da se 19. i 26. divizija iz rejonu Mostara prebace kopnenim putem na sektor Baška voda - Makarska - Gradac - Ploče, a odavde morskim putem na prostor sjeverne Dalmacije (Biograd n/m - Benkovac - Obrovac). Zadatak prebacivanja jedinica dobila je Mornarica NOVJ.⁶⁾

U momentu primanja naređenja za prebacivanje jedinica Mornarica NOVJ je svojim brodovima izvršavala druge važne zadatke. Dio brodova bio je zauzet prebacivanjem hrane za stanovništvo na obali i otocima. Ova hrana stigla je u Kaštel-Sučurac kod Splita, pa ju je trebalo hitno prebaciti u pojedina mjesta na obali i otocima. Svi parobrodi i dio motornih jedrenjaka obavljali su redovne i vanredne putničko-teretne pruge za potrebe vojnih jedinica i stanovništva. Zato je, kada je primljeno naređenje, trebalo hitno koncentrirati brodove u određene luke, kako bi se dobijeni zadatak što bolje izvršio. Svi brodovi su trebali biti slobodni 24. februara ujutro, kako bi se moglo početi sa prebacivanjem jedinica i materijala. Pored toga, u isto vrijeme trebalo je prebaciti dva bataljona 13. dalmatinske brigade iz Visa u Dubrovnik, a ujedno omogućiti prebacivanje cijele 1. tenkovske brigade preko rijeke Cetine kod Omiša, jer je bio porušen postojeći most.⁷⁾

Od postojećih brodova formirana su tri konvoja, i to po jedan za svaku diviziju, dok je treći trebalo da prebacuje materijal. Za prebacivanje 1. tenkovske brigade određene su desantne splavi koje su upućene u Omiš. Prevoz jedinica i materijala izvršen je u vremenu od 24. februara do 4. marta, dok je materijal prevožen do 7. marta. Sa sektora Baška Voda - Gradac prebačene su 19. i 26. divizija na sektor Zadar - Sukošan - Biograd n/m. Ukupno je prebačeno: 16.402 borca, 1.693 konja, 89 kola, 8 to-pova, 1.565 tona raznog materijala.⁸⁾

⁴⁾ Isto.

⁵⁾ Detaljnije o tome »Mostarska operacija - učesnici govore«, VIZ, Beograd 1986.

⁶⁾ Detaljnije o tome vidi navedeni članak u Pomorskom zborniku br. 7.

⁷⁾ Prva tenkovska brigada također je prebačena u sjevernu Dalmaciju.

⁸⁾ Detaljnije o tome vidi navedeni članak u Pomorskom zborniku br. 7.

U prevozu jedinica i materijala učestvovali su: 1 pomoćni ratni brod, 9 parobroda, 9 motornih jedrenjaka, 8 desantnih splavi, 2 remorkera. Ukupno: 29 brodova.⁹⁾

Uspješnim i brzim prevoženjem jedinica i materijala Mornarica NOVJ je omogućila koncentraciju 8. korpusa, odnosno 4. armije za izvođenje ličko-primorske operacije. To je bilo od posebnog značenja, jer su sve jedinice na vrijeme stigle na koncentracijsku prostoriju i onda otišle u Liku i zauzele određene položaje za napad.

POČELE ZAVRŠNE OPERACIJE JUGOSLAVENSKE MORNARICE

Kao što je poznato jedinice 4. armije prešle su u napad 20. marta 1945. Poslije zauzimanja Lapca, Kravske kotline i Bihaća, počela je druga etapa ličko-primorske operacije. U sklopu toga počela su i dejstva na lijevom krilu 4. armije. Armijskom zapoviješću od 2. aprila 1945. godine 9. udarna divizija dobila je zadatak da sa dijelom svojih snaga i snagama Pomorske komande sjevernog Jadrana zauzme otok Pag. Planom je predviđeno da u napadu na Pag direktno sadejstvuju Štab 9. divizije i Pomorska komanda sjevernog Jadrana.

Napadom na Pag direktno su počele i završne operacije Jugoslavenske mornarice. U sklopu završnih operacija Jugoslavenska mornarica dobila je ove zadatke:

1. da glavinom pomorskih snaga i mornaričke pješadije pod neposrednom komandom Pomorske komande sjevernog Jadrana učestvuju u oslobađanju otoka, obale i dijela od otoka Paga do Trsta;
2. da vrši prevoz morem svih potrebnih materijalnih i drugih sredstava za jedinice 4. armije i Jugoslavenske mornarice koje učestvuju u završnim operacijama;
3. da u sadejstvu sa kopnenim snagama Jugoslavenske armije brani obalu i otoke.

Što se tiče pomorskih snaga, Jugoslavenska mornarica je neposredno pred početak završnih operacija u svom sastavu imala: 8 naoružanih brodova (NB), 51 patrolni čamac (PČ), 11 pomoćnih ratnih brodova i remorkera, 24 parobroda, 269 motornih jedrenjaka i 19 raznih pomoćnih brodova. Ukupno: 382 broda. Od toga je bilo neispravnih 129.¹⁰⁾

Najveća plovna jedinica Jugoslavenske mornarice bio je Kvarnerski pomorski sastav. Imao je flotilu od 5 NB, flotilu od 11 PČ i pomoćnu flotilu sastava 2 desantne splavi i nekoliko motornih leuta i barkasa. Ostali patrolni čamci bili su u sastavu flotila pojedinih pomorskih komandi. Na redovnim prugama bilo je angažirano 8 parobroda i 46 motornih jedrenjaka. Ostali motorni jedrenjaci i drugi brodovi vršili su prevoz materijalnih sredstava za vojne potrebe i potrebe narodnih vlasti, odnosno stanovništva. Međutim, veliki problem bio je u tome što je skoro trećina raspoloživih brodova bila neispravna. Osnovni razlog tome bila je istrošenost motora, odnosno pogonskog kompleksa i nedostatak rezervnih dijelova. Naime, zbog dugotrajne i stalne upotrebe, pogonski uređaji na brodovima bili

⁹⁾ Isto. Većina brodova je izvršila više tura prevoza.

¹⁰⁾ Arhiv Vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII) Beograd, k. 2074, br. reg. 16—1/3. Brodovi su bili neispravni samo zbog toga što su im bili u kvaru pogonski uređaji.

Iskravanje jedinice 9. divizije u Mošćeničkoj dragi, 26. april 1945.

su jako istrošeni. Kako nije bilo rezervnih dijelova, dolazilo je do čestih kvarova, pa su posade i tehnički organi morali ulagati maksimum truda i znanja da bi što više brodova bilo sposobno za izvršavanje zadataka. Ali bez obzira na sve to, pojedini tehnički problemi jednostavno se nisu mogli riješiti, pa su brodovi morali dugo čekati na popravak. Sve je to usložavalo izvršavanje dobijenih zadataka, pogotovo kada su započele završne operacije.¹⁰ Neposredno pred početak napada na Pag izvršena je koncentracija raspoloživih brodova u širem rejonu Zadra. Za napad na Pag formirane su tri kolone sa ukupno 1.850 boraca. U sastavu 1. kolone bio je jedan patrolni čamac i tri desantne splavi, u sastavu 2, četiri motorna jedrenjaka i jedna desantna splav, a u sastavu 3. dva patrolna čamca i četiri motorna jedrenjaka. Ukupno 3 PČ, 4 desantne splavi i 8 motornih jedrenjaka. Osiguranje konvoja su vršili 3 naoružana broda i 11 patrolnih čamaca. Prema tome, u oslobodenju Paga učestvovali su: 3 NB, 14 PČ, 8 motornih jedrenjaka i 4 desantne splavi.¹²

Za napad na Rab formirane su četiri kolone sa ukupno 3.434 borca. U sastavu 1. kolone bila su četiri motorna jedrenjaka i jedan patrolni čamac, u sastavu 2. četiri motorna jedrenjaka i jedna desantna splav, u sastavu 3. dvije desantne splavi i u sastavu 4. dva motorna jedrenjaka i jedna desantna splav. Osiguranje konvoja vršili su 3 naoružana broda i 6 patrolnih čamaca. Minerski odred imao je 4 patrolna čamca koji su učestvovali u

¹⁰ AVII, k. 21 A, br. reg. 23-1/1. Da bi se mogli osposobiti pogonski uređaji, pojedini potrebni dijelovi su vadeni iz mora iz potopljenih brodova.

¹² AVII, k. 2023, br. reg. 6-1/7. Učestvovala su i dva saveznička broda za artiljerijsku podršku.

razminiranju. U napadu na Rab ukupno je učestvovalo: 3 NB, 11 PČ, 4 desantne splavi i 10 motornih jedrenjaka.¹³⁷

Nakon oslobodenja Raba donijeta je odluka za napad na Krk. U Rabu su koncentrirani svi raspoloživi brodovi. Za napad na Krk formirane su tri kolone sa ukupno 3.900 boraca. U sastavu 1. kolone bili su četiri motorna jedrenjaka, jedna desantna splav i jedan patrolni čamac, u sastavu 2. šest motornih jedrenjaka, dvije desantne splavi, dva naoružana broda i dva patrolna čamca, a u sastavu 3. četiri motorna jedrenjaka, dvije desantne splavi, dva naoružana broda i jedan patrolni čamac. U napadu na Krk učestvovalo je ukupno: 4 NB, 7 PČ (3 su bila na patrolnoj liniji između o. Prvić i o. Krk), 5 desantnih splavi i 14 motornih jedrenjaka.¹⁴⁷

Za napad na Cres i Lošinj formirane su tri kolone sa ukupno 4.586 boraca. U sastavu 1. kolone bilo je pet desantnih brodova, u sastavu 2. jedna desantna splav i osam motornih jedrenjaka, a u sastavu 3. jedan patrolni čamac i tri motorna jedrenjaka. Osiguranje su vršili četiri naoružana broda i dva patrolna čamca. Ukupno je u napadu na Cres i Lošinj učestvovalo: 4 NB, 7 PČ, tri desantne splavi i 11 motornih jedrenjaka. Svi brodovi nakon što su iskrcali jedinice odmah su se vraćali u Rab i nastavljali sa prevozom sve dok na Cres i Lošinj nisu prebačene sve jedinice 9. divizije i Kvarnerskog odreda momaričke pješadije.¹⁵⁷

DESANT NA ISTRU

Oslobodenjem otoka Cresa i Lošinja stvoreni su povoljni uslovi za izvršenje desanta na Istru. Nakon procjene situacije odlučeno je da se prebacivanje 9. divizije u Istru izvrši u tri ešelona. Za ukrcaj jedinica određena je lučica Beli na sjeveroistočnom dijelu o. Cresa. Budući da je u prvom ešelonu trebalo prebaciti oko 1.800 boraca, to je Pomorska komanda sjevernog Jadrana, pored postojećih, prikupila u oslobođenim lukama još 7 motornih leuta i 40 leuta i gajeta na vesla. Svi su brodovi koncentrirani u lučici Beli. Planom za desant bilo je predviđeno da u prevozu prvog ešelona učestvuju: tri desantne splavi, dva motorna jedrenjaka, sedam motornih leuta i 40 leuta i gajeta na vesla, koji su trebali biti tegljeni od desantnih splavi i motornih jedrenjaka. Međutim, kada su bile završene sve pripreme, iznenada je uvečer 24. aprila zapuhala jaka bura. Uslijed jakog vjetrova i valova veći broj leuta i gajeta na vesla je potopljen ili bačen na obalu, dok su se ostali brodovi morali zakloniti u samoj lučici. Novostvorena situacija onemogućila je da se u prvom ešelonu prebaci cijela 2. dalmatinska proleTERSka brigada. Zato je odlučeno da se u Istru prebaci samo jedan ojačani bataljon iste brigade.¹⁶⁷

Oko 22 sata 24. aprila počelo je ukrcavanje 3. bataljona 2. dalmatinske brigade, čete automatičara, pionirske čete, čete za vezu i jednog odjeljenja minobacača na desantne splavi MS-9, MS-10, MS-11, i motorne jedrenjake m/j »Dalmacija«, m/j »Rava« i m/j »Jadran«. Ukrcavanje je završeno oko pola noći. Na brodove je ukrcano ukupno 800 boraca i 50 konja. Konvoj je isplovio iz lučice Beli u 00.45 sati 25. aprila i uputio se

13) AVII, k. 2074, br. reg. 19-44/3, 17-8/3. Učestvovali su i dvasaveznička broda za artijerijsku podršku, tri desantna broda i dvije motorne topovnjače.

14) AVII, k. 2074, br. reg. 18-6/3, 18-9/3, 18-5/3.

15) AVII, k. 2074, br. reg. 25-3/3.

16) AVII, k. 2074, br. reg. 24-3/4; k. 844, br. reg. 1/1, 12-1/2.

za Brseč u Istri. Na čelu konvoja plovili su NB-15 i PČ-24 »Marjan«, koji su teglili improviziranu minolovku, zatim PC-1 »Jadran« (na njemu su bili ukrcani komandant 2. dalmatinske brigade, zamjenik političkog komesara brigade i komandant flotile naoružanih brodova Kvarnerskog pomorskog sastava, koji je bio komandant konvoja), pa desantne splavi MS-9, MS-10, MS-11 i m/j »Jadran«, m/j »Dalmacija« i m/j »Rava«. Neposredno osiguranje konvoja vršili su NB-3 »Jadran« i NB-13 »Partizan«. Konvoj je nesmetano uplovio u Brseč, gdje su iskrcane jedinice.¹⁷⁾

U toku 25. aprila nastavljeno je intenzivno prebacivanje jedinica u Istru. Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je u Brseč u toku 25. i 26. aprila još nekoliko brodova i desantnih splavi. Sada je kapacitet ukrcavanja bio takav da se jednim konvojem moglo prebaciti oko 1.700 boraca. Zbog neprijateljske baterije u Iki, koja je povremeno otvarala vatru na brodove, prebacivanje je vršeno samo po noći do 26. aprila. Međutim, bez obzira na to što je baterija iz Ike otvarala vatru, od 26. aprila prebacivanje se vršilo i po danu. Tokom 27. aprila ova baterija je bila učutkana od naše artiljerije. Ipak treba naglasiti da njemačka baterija nije pogodila ni oštetila nijedan brod u plovidbi za Istru ili na povratku u Beli. Također nijedan brod nije naišao na minu. Patrolni čamci su svaki dan vršili kontrolno pretraživanje plovne rute sa improviziranom minolovkom.¹⁸⁾

Prebacivanje operativnih jedinica 9. divizije u Istru izvršeno je do 27. aprila ujutro. Nakon toga nastavljeno je prebacivanje materijala, komore i pomoćnih jedinica i službi. Kompletno prebacivanje 9. divizije završeno je u popodnevnim satima 4. maja, kada su prevezeni posljednji dijelovi bojne komore i intendature. Uporedo sa prebacivanjem 9. divizije vršeno je i prebacivanje jedinica Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije sa Cresa i Lošinja u Istru. Pored toga, prevoženi su ranjenici iz Istre u Rab. Svi ovi zadaci izvršeni su kako je bilo planirano.¹⁹⁾

Brodovi Jugoslavenske mornarice prebacili su u Istru: 8.200 boraca 9. dalmatinske udarne divizije, 800 boraca Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, 1.100 novomobiliziranih boraca, 70 artiljeraca iz sastava Pomorske komande sjevernog Jadrana, 230 ranjenika, 1.620 konja, 600 kola, 23 kamiona, motocikla i osobna automobila, 1.200 tona raznog materijala, 4 tenka, 2 oklopna automobila, 2 kamiona-tegljača, 1 kompletan artiljerijski divizion, 150 tona municije i ubojnog materijal.²⁰⁾

U prebacivanju jedinica i materijala, kao i osiguranju konvoja, ukupno je učestvovalo: 4 NB, 1 BB (bolnički brod), 10 PČ, 7 desantnih splavi, 27 motornih jedrenjaka i 11 motornih leuta.²¹⁾

OSTALA PREVOŽENJA

Pored navedenog, brodovi Jugoslavenske mornarice još su izvršavali tri važna zadatka: (1) prevoz 4. dalmatinske brigade iz Dubrovnika u Istru, (2) prevoz materijalnih sredstava (municija, hrana, gorivo, odjeća i ostalo)

¹⁷⁾ AVII.k. 2025, br. reg. 13/5; k. 2074, br. reg. 24-4/3.

¹⁸⁾ AVII.k. 2023, br. reg. 9-10/7.

^{18a)} AVII.k. 2023, br. reg. 9-10/7.

¹⁹⁾ AVII.k. 2023, br. reg. 9-21/7; k. 843, br. reg. 12-1/2.

²⁰⁾ AVII.k. 2023, br. reg. 9-10/7.

²¹⁾ AVII.k. 2023, br. reg. 9-10/7; k. 2025, br. reg. 13/5; k. 2077, br. reg. 4/1, 20/3, 10/1.

Nisu uračunati ribarski čamci jer su tegljeni.

za potrebe jedinica 4. armije i Jugoslavenske mornarice koje su učestvovala u završnim operacijama, (3) prevoz novomobiliziranih boraca iz Drača i Bara preko Dubrovnika i Trogira (Divulja) za Crikvenicu. Novomobilizirani borci (oko 6.000) bili su sa Kosova i prebačeni su u Crikvenicu za popunu jedinica 4. armije i Jugoslavenske mornarice, a 1.000 za 9. diviziju prebačeno je u Istru. Sva tri ova zadatka vršena su uporedo sa ostalima koji su izvršavani prilikom oslobodenja otoka i desanta u Istru.²²

PRVI SAVEZNIČKI BROD U TRSTU

Nakon prebacivanja jedinica u Istru svi slobodni brodovi nastavili su sa prevoženjem materijalnih sredstava i boraca za potrebe 4. armije i Jugoslavenske mornarice. Kvarnerski pomorski sastav dobio je naređenje da se probija prema Puli. Međutim, trebalo je prekontrolisati plovne rute, kao i sve luke i lučice, jer su Nijemci svuda položili mine.

Najprije je ispitana ruta do Plomina, pa su tamo 2. maja uplovili NB-3 »Jadran«, PČ-4 »Junak«, PČ-8 »Udarnik« i PČ-53 »Zora«. Već oko 12.30 sati istog dana isplovili su iz Plomina za Krnicu, s tim da se probiju do Pule: NB-3 »Jadran«, NB-13 »Partizan«, NB-14 »Pionir«, PČ-4 »Junak« i PČ-8 »Udarnik«. Ovi brodovi uplovili su u Krnicu oko 17.00 sati, a PČ-4 »Junak« uplovio je u Rašu da ispita gde su minska polja. U toku 3. maja prilikom pregleda ulaza u luku Krnica gdje su osmotrene mine, poginuli su komandant NB-14 »Pionir« Miroslav Ugrinić i mornari Stjepan Ivelja i Petar Radovčić. U 13.45 sati iz Krnice su isplovili NB-3 »Jadran«, NB-13 »Partizan«, NB-14 »Pionir«, PČ-4 »Junak« i PČ-8 »Udarnik«, i u 17.00 sati uplovili su u Premanturu. Uvečer 4. maja iz Premanture su isplovili PČ-4 »Junak«, PČ-8 »Udarnik«, NB-3 »Jadran« i NB-14 »Pionir« pa su uplovili u uvalu Saline. Ovaj sastav je, osim PČ-8 »Udarnik«, od 01.30 do 01.40 sati 5. maja tukao iz sveg naoružanja njemačke položaje na poluotoku Muzil (Pula). U toku 5. maja NB-3 »Jadran«, NB-14 »Pionir«, NB-13 »Partizan«, PČ-4 »Junak«, PČ-53 »Zora« i PČ-41 uplovili su u uvalu Veruda južno od Pule.²³

U 00.30 sati 5. maja isplovio je za Trst PČ-8 »Udarnik«. Bez obzira što su Nijemci još držali poluotok Muzil, zatim što njihova obalna baterija kod rta Savudrija još nije bila zauzeta, PČ-8 »Udarnik« se, zahvaljujući hrabrosti i vještini svoje posade, probio u Trst. PČ-8 »Udarnik« uplovio je u Trst u 15 sati 5. maja kao prvi brod Jugoslavenske mornarice, odnosno kao prvi saveznički brod koji je uplovio u tu luku.²⁴

Iako još nije bio zauzet poluotok Muzil niti obalna baterija kod Savudrije, uvečer 6. maja isplovili su iz Verude za Trst PČ-4 »Junak«, PČ-53 »Zora«, PČ-41, NB-3 »Jadran« i NB-14 »Pionir«. Kada je ovaj sastav doplovio blizu rta Savudrije, udaljio se prema otvorenom moru, a zatim je okrenuo prema Trstu. Njemačka obalna baterija otvorila je vatru na sastav, ali nijedan brod nije pogođen niti oštećen. Sastav je u 16.30 sati uplovio u Trst. U Trst su idućih dana uplovili i ostali naoružani brodovi i patrolni čamci Kvarnerskog pomorskog sastava. Odmah je organizirano patroliranje od ušća Soče pa sve do Pule. Patroliranje sa bazom u Trstu

22) AVII, k. 2074, br. reg. 20-1/3.
23) AVII, k. 2074, br. reg. 24-4/3.
24) ¹⁵⁴

vršili su: NB-3 »Jadran«, NB-14 »Pionir«, NB-13 »Partizan«, NB-4 »Topčider«, PC-24 »Marjan« i PC-21 »Miran«, a sa bazom u Verudi: PC-1 »Jadran«, PC-2 »Macola«, PC-3 »Škampe«, PC-4 »Junak«, PC-6 »Šumar«, PC-8 »Udarnik«, PC-22 »Streljko«, i PC-53 »Zora«.²⁵⁾

Završetkom rata, zbog specifične situacije oko Trsta, brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava nastavili su sa patroliranjem uz obalu Istre. Pored toga, vršeno je obilježavanje pomorskih ruta radi održavanja pomorskog saobraćaja. Također su uspostavljene pomorske pruge, posebno između Istre i Dalmacije. Nastavljen je prevoz materijalnih i drugih potreba za jedinice 4. armije i Jugoslavenske mornarice. Veliki problem su bila minska polja u Kvarneru i Kvarneriću, kao i mine položene u svim većim lukama na sjevernom Jadranu. Zato se odmah prišlo preuređenju u opremanju pojedinih brodova u minolovce sa zadatkom da se počne razminiranje najvažnijih ruta i luka. To je bio vrlo težak zadatak jer se nije raspolagalo odgovarajućom minolovnom opremom, osim zaplijenjene. Međutim, i ovaj problem je postepeno riješen, pa je prvo počelo razminiranje plovne rute Rijeka - Raša i zaljeva Raša. Tako je Jugoslavenska mornarica uspješno izvršila postavljene zadatke u završnim operacijama.

*
**

Jugoslavenska mornarica je učestvujući u završnim operacijama omogućila lijevom krilu 4. armije da se preko otoka probije u Istru i učestvuje u oslobađanju Trsta. Za svega 20 dana izvršeno je pet desanata i oslobođeni su otoci Pag, Rab, Krk, Cres i Lošinj, a jedinice 9. divizije iskrcale su se u Istru. Deveta divizija je krenula prema Trstu, dok je Kvarnerski odred mornaričke pješadije nastavio prodor prema Puli. Oslobađanjem Trsta i Istre u potpunosti je izvršen postavljeni zadatak. Brodovi Jugoslavenske mornarice uplovili su u Trst, gdje su dočekali kraj rata i time uspješno završili svoj borbeni put. Učestvujući u završnim operacijama sa naoružanim brodovima tipa »NB«, patrolnim čamcima tipa »PC«, zatim pomoćnim brodovima mornaričkom pješadijom i drugim jedinicama i službama Jugoslavenska mornarica je kao vid Jugoslavenske armije dala svoj dostojan prilog oslobađanju preostalog dijela etničkog teritorija jugoslavenskih naroda.

²⁵⁾ Isto.

Baza Mornarice narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Italiji⁰

Dr. iVlroslav Ujdurović²

Naredbom br. 20 od 27. prosinca 1943, šef Delegacije NOV i POJ u Bariju dr. Sergije Makiedo formirao je u italijanskoj luci Monopoli Bazu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Baza je imala štab, tri odsjeka (nautički, ekonomski i tehnički), dvije samostalne čete (radnu i stražarsku) i sanitet (ambulantu).³ U nekoliko luka i brodogradilišta južne Italije ona je tokom vremena organizirala nautičke i tehničke pododseke, a 7. februara 1944. pri njoj je organizirana i Baza Ratne mornarice NOVJ.

Formiranje i djelovanje Baze odvijalo se u specifičnim uvjetima jer se nalazila u inostranstvu, na teritoriji dojučerašnjeg neprijatelja koja je bila pod kontrolom anglo-američkih saveznika. Saveznici su se prema Bazi prijateljski odnosili, mada nisu priznavali Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, što je moglo da komplicira međusobne odnose. Od početka je Baza bila ovisna o stalnosti savezničke pomoći.

Baza se prvenstveno bavila prihvatom i transportom materijalnih sredstava iz savezničke pomoći, ali i poslovima pomaričkotehničke službe, posebno popravkom i remontom brodova. Otuda je ona imala karakteristike intendantsko-tehničke ustanove. Premda je činila sastavni dio Mornarice NOVJ, ona je bila u organskoj vezi s Bazom NOVJ u Bariju, pa joj pripada stanoviti vojno-politički značaj, posebno zbog transporta prekomorskih brigada u Jugoslaviju, i zbog evakuacije zbjega i ranjenika s dalmatinskih otoka. Baza Mornarice NOVJ ponikla je iz Baze NOVJ u Bariju. Međutim, pod izgovorom da naši brodovi smetaju odvijanju savezničkim operacijama, pomorska Baza je pred kraj prosinca 1943. premještena u Monopoli, pri čemu su se neki njeni dijelovi nalazili raspoređeni na 110 km istočne italijanske obale, od Manfredonije na sjeveru do Monopolija na jugu. Očito su bili u pitanju neki drugi, prije svega politički razlozi.⁴

U veljači 1944. riješeno je da se objedini rukovođenje svim ustanovama i komandama koje su se nalazile van zemlje. U tu je svrhu, pored ostalog, formiran tzv. Odsjek za snabdijevanje i transport, kao organ Vojne misije NOVJ u Italiji - Bari. Zadatak mu je bio da oružjem i drugim potrebama snabdijeva Narodnooslobodilačku vojsku u Jugoslaviji, te hranom i novcem sve jedinice i ustanove van zemlje. Odsjek je pri tom pribavljani materijal otpremao u domovinu. U svom sastavu imao je intendanturu i

¹ Saopćenje podneto za »okruglim stolom« »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«.

² Kustos Vojnopomorskog muzeja u Splitu.

³ Arhiv Vojnoistorijskog instituta (VII), Arhiva NOR-a, k. 2091, br. reg. 1-16.
⁴ Z/0 4) Makiedo dr. Sergije, *Prm partizanska misija*, Beograd, »Sedma sila« 1963, str. 40.

blagajnu. Za šefa Odsjeka bio je određen dr. Sergije Makiedo. Ovaj odsjek je rukovodio Pomorskom bazom Monopoli.⁵⁷

Prema narednji Vrhovnog štaba NOV i POJ od 8. svibnja 1944: »sve službe i instance u Italiji čine Bazu N.O.V.J. Komandant Baze je pukovnik Milentije (Popović) koji jedino (vjerovatno omaška; treba: istovremeno) vodi (i) Zastupništvo Nacionalnog komiteta. Baza je sastavni deo Vojne misije gen. Velebita (dr. Vladimir - Vlatko). Monopoli nije baza, već je jedan njen deo. Naziv odredite. Organizacija odseka ostaje ista.«⁶⁷

U skladu s ovim narednjem u Bariju je formirana Baza NOVJ u Italiji, čiji je štab postao najstariji komandno-administrativni organ za sve jedinice i ustanove NOVJ u Italiji. Istovremeno je Zastupništvo NKOJ-a, čije je sjedište također bilo u Bariju, i nadalje bilo političko predstavništvo nove Jugoslavije u Italiji. Baza je u cjelini bila sastavni dio Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje.

Brojno stanje, lokacija i organizacija Baze Mornarice NOVJ na dan 25. svibnja 1944. vide se na tabeli br. 1. Promjene u organizaciji i brojnom stanju bile su veoma česte. Tako je njen Radni bataljon, koji se nalazio u luci Brindisi, ubrzo po formiranju Baze bio isključen iz njenog sastava. Upravo su tada okupljeni svi odsjeci Baze u jednu zgradu u Monopoliju, jer je bilo zapaženo njihovo osamostaljivanje.⁷⁷

Naziv Baze u Monopoliju, u skladu s navedenom naredbom maršala Tita, konačno je regulisao Milentije Popović u svojstvu rukovodioca Zastupništva NKOJ-a u Italiji i ujedno komandanta Baze NOVJ u Italiji svojom naredbom od 14. lipnja 1944. Od tada se nautički pododsjeci zovu lučka zastupništva, a tehnički pododsjeci - tehničke sekcije. Baza Mornarice NOVJ u Italiji neposredno se potčinjava Komandi Baze NOVJ u Italiji. Komandant i komesar Baze Mornarice NOVJ u Italiji bili su dužni da najmanje jednom sedmično dodu na referiranje u Komandu Baze NOVJ u Italiji - Bari, i pored toga što su bili dužni da podnose pismeni izvještaj. Tako preimenovana Baza postala je III odsjek Baze NOVJ u Italiji. Kao organ Baze Mornarice NOVJ u Italiji, određen je oficir za vezu

Dr. Miroslav Ujđurević prati izlaganje za okruglim stolom

⁵⁷ Naredba pov. br. 1 Vojne misije NOVJ za 8. II 1944. - Vojnopomorski muzej - Split, Arhivska zbirka (VPM AZ).

⁶⁷ Zbornik NOR-a, 11/1,3, str. 59.

⁷⁷ Svetislav Stefanović Čečo, delegat CK KPJ pri Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, za svog obilaska naših ustanova u Italiji zajedno s Milentijem Popovićem, instruktorom CK KPJ, polovinom ožujka 1944. konstatirao je da cjelokupan rad naših ustanova u Italiji treba *centralizirati* i povezati u licu jednog naredbodavca, što se već sprovodilo. Zapaženo je da se tokom vremena u Italiji stvorilo mnogo naših ustanova s *tendencijom za samostalnošću* što se loše odražava na rad kao celinu, naročito prema saveznicima. (Zbornik NOR-a, 11/12, str. 256-258).

pri III odsjeku Komande Baze NOVJ u Bariju. Dužnost mu je bila da po narednji Baze Mornarice svršava poslove u Bariju i radi na pitanjima pomorskog karaktera.

Prvi komandant Baze bio je Jakov Odrjin. Krajem travnja zamijenio ga je Slavko Pezelj, a njega je u listopadu zamijenio Ante Jeričević. Prvi politički komesar Baze bio je Luka Dančević. U svibnju političkog komesara neko vrijeme je zamjenjivao Rakuljić, a tog mjeseca je za političkog komesara postavljen Branko Radelić. Krajem srpnja zamijenio ga je Josip Gizdić. U studenom na istu dužnost vratio se Branko Radelić, a u prosincu zamijenio ga je Viktor Si novčić.⁸⁷

Baza je postupno rasla. Od 1.043 čovjeka, koliko je brojila 16. ožujka, narasla je maksimalno, ne računajući radne bataljone, do 1.438 ljudi 1. srpnja 1944, da bi se taj broj lagano smanjivao i do 1. studenog pao na 791 čovjeka, a 15. siječnja 1945. na samo 171 čovjeka. U nacionalnom pogledu na dan 1. srpnja sastav Baze činili su pretežno Hrvati (85,39%), Slovenaca je bilo 11,68%, a ostatak su činili Srbi, Crnogorci, Jevreji i ostali. Prema socijalnom sastavu Baze, najbrojniji su bili radnici (69,33%), intelektualci (13,49%), seljaci (7,57%), obrtnici i sitni trgovci (6,39%), pa namještenici i srednjoškolci, pripadnici bivše vojske i drugi. Istina, u socijalnom i nacionalnom pogledu ljudstvo se razlikovalo u dvjema osnovnim komponentama Baze: zastupljenost seljaka u posadama brodova bila je neznatna, a Slovenaca je procentualno bilo više u Bazi, njenim odsjecima, sekcijama i zastupstvima nego na brodovima. Zastupljenost kadra na dan 1. kolovoza u procentima je bila: oficira 4,35%, političkih rukovodilaca 3,21%, podoficira 9% i vojnika-momara 83,42%. Zastupljenost spolova istoga je dana bila: muškaraca 95,57%, žena 4,43%. Interesantan je odnos ljudstva unutar jedinica u sastavu Baze. Prvog srpnja posade brodova činile su 52,5% ljudstva baze, Nautički odsjek 1,66%, Tehnički odsjek sa sekcijama i vojno-zanatskom školom 17,87%, Stražarska četa 8,41%, Komanda stana i Dopunska četa 7,71%, Ekonomski odsjek 3,89%. Naoružanje Baze bilo je lako pješadijsko. Maksimalno je bila 1. rujna i sastojalo se od 390 pušaka, 51 šmajser-strojnice, 7 puškomitraljeza, 42 mitraljeza, 50 pištolja i 188 ručnih bombi. Pri tom treba naglasiti da su procentualno mnogo bolje bile naoružane posade brodova od pripadnika Baze i njenih odsjeka, sekcija i zastupstva.

NAVIGACIJSKI ODSJEK

U Monopoliju je 27. prosinca 1943. organiziran *Nautički odsjek* Baze na čelu sa šefom Marijanom Ružićem. Odsjek je obavljao pomorskosaobraćajne i lučke poslove, i to: evidenciju brodova u službi Baze, brodskih posada, stručnih pomoraca i neuposlenih pomoraca; starao se za stručno obrazovanje pomoraca; vodio nadzor nad kretanjem brodova; starao se za

⁸⁷ »Politički komesar Baze naše Mornarice u Italiji vodiče računa o držanju naših drugova u Italiji kao i o odnosu prema Saveznicima i Italijanima. Treba da bude budan naročito prema četničkim elementima, koji rovale i šire razne laži, koje mogu negativno uticati na nove drugove iz Istre, a te nove drugove što prije politički uzdignuti, pri čemu ih treba vaspitnim djelovanjem metodično upoznati sa našom borbom«. (Iz uputstva zamjenika političkog komesara Mornarice NOVJ Ivana Randića Nikole 5. IX 1944. političkim komesarima pomorskih obalnih sektora i Baze Mornarice u Italiji. - Zbornik NOR-a, IX/7, str. 37).

njihovu maritimnu sigurnost, za popunu brodova posadama i opskrbu potrebnim materijalom, i vršio pilotažnu službu. U iste svrhe bili su organizirani *nautički pododsjeci* Mola di Bari, Bari, Molfetta, Barletta i Manfredonija.

Navigacijski odsjek je iješavao samo dio problema koji su proizišli iz situacije na našoj obali. O nastaloj situaciji pomoćnik politikomesara Mornarice NOVJ piše:

»Formiranjem Baze u Italiji, prebacili smo sve parobrode u Italiju jer je upotreba parobroda u našim vodama usled aktivnosti neprijateljske avijacije bila nemoguća. Najveći dio havarisanih motornih jedrenjaka također smo prebacili u inostranstvo. Njihov opstanak na dalmatinskoj obali bio je ugrožen stalnom prijetnjom invazije otoka od strane nadmoćnih neprijateljskih snaga kao i dejstvom neprijateljske avijacije. Sa druge strane interesi našeg pomorstva zahtevali su da nastojimo da sačuvamo svaku tonu brodskog prostora za naš pomorski saobraćaj kako u samom toku rata tako i posle zaključenja primirja.«⁹

Na službi Baze Mornarice NOVJ u Italiji početkom siječnja 1944. nalazio se ukupno 31 brod. Od toga je bilo 11 parobroda, 14 motornih jedrenjaka i 6 motornih brodova. Bilo je neophodno dokovanje svih parobroda, najviše zbog trave kojom je zaraslo njihovo dno te uzrokovalo smanjenje brzine za 2 do 3 milje na sat. Brodski trup većine motornih jedrenjaka bio je u dobrom stanju, ali su kvarovi njihovih motora bili vrlo česti zbog ranijih neprestanih vožnji. Od jedrenjaka 10 je bilo sposobno za plovidbu a 10 na popravku u Molfetti. Mali motorni čamci upotrebljavani su za lučku službu u Bariju i Monopoliju, a jedan od njih bio je predviđen za upućivanje u Jugoslaviju. Ukupna tonaža nosivosti parobroda pod kontrolom Baze Mornarice NOVJ tada je bila 7.480, a motornih jedrenjaka 3.115, ukupno 10.595. Mogućnost jednokratnog prijevoza ljudstva parobrodima bila je 5.000 osoba, a motornim jedrenjacima 3.500 osoba.

Svi parobrodi, motorni jedrenjaci i motorni brodovi koji su bili u plovidbi imali su kompletne posade, a brodovi na popravku imali su redovitu posadu. Na 31 brodu ukupno je bio ukrcan 31 zapovjednik, 21 politički komesar, 120 članova momčadi palube, 97 članova momčadi stroja i 46 članova momčadi općih službi, tj. bilo je ukrcano sveukupno 315 članova posade. Što ukrcanih, što pri Štabu Baze, polovinom siječnja 1944. bilo je u evidenciji kvalificiranih pomoraca: kapetana duge plovidbe 32, poručnika trgovačke mornarice 6, kadeta 10, upravitelja stroja velike obalne plovidbe 4, upravitelja stroja male obalne plovidbe 23, strojara I klase 14, strojara II klase 9, strojara III klase 11, vježbenika stroja 12. Ukupno je u službi Baze bio 121 kvalificirani pomorac.

U Bariju i Manfredoniji postojali su referenti za lučku službu. Bili su vrlo potrebni i korisni pri pružanju pomoći i kontroli zadržavanja, posebno za manje jedrenjake koji su pri vožnji zbog nevremena, male brzine i zabrane noćne navigacije morali pristati u spomenute luke. U Bariju se nalazilo i 5 pilota za pilotažu engleskih ratnih brodova po našim vodama.

⁹ Izvještaj pomoćnika politikomesara Mornarice NOVJ Ivana Randića Nikole 31. VII 1944. Centralnom komitetu KPJ - Arhiv CK SKJ, 1944/243, Zbornik NOR-a, IX/6, str. 748/9.

PROBLEM POVRATKA NAŠEG TRGOVAČKOG BRODOVLJA

Krajem 1943. i početkom 1944. u suradnji sa saveznicima, počelo se preuzimati i opremati naše brodovlje, jedrenjake i parobrode koji su se zatekli u lukama oslobođene Italije, a za koje saveznici nisu imali interesa zbog njihove male tonaže ili zbog njihova trošnog stanja. Tako smo u travnju 1944. što u Italiji, što u Jugoslaviji, približno raspolagali sa 155 jedrenjaka i motornih jedrenjaka različitih veličina, te sa 15 parobroda. Od toga je bilo ispravnih samo 52 motorna jedrenjaka i 8 parobroda. Netonaža ispravnih brodova bila je 14.150 t, a neispravnih 9.544 t. Na Visu, Dugom otoku i u Italiji vršeni su popravci, ali je zbog teškoća u nabavci materijala, malog broja navoza i pomanjkanja stručne radne snage - jedva održavan odnos između ispravnih i neispravnih brodova, jer je upotreba ispravnih brodova bila neprekidna.

Kada se u proljeće 1944. od saveznika zatražio povratak malo vrijednijih brodova, koji su se nalazili u talijanskoj ili engleskoj službi i u službi izbjegličke vlade, naišli smo na nerazumijevanje.¹⁰ Problem povratka pet parobroda Jadranske plovidbe (»Pašman«, »Lika«, »Kvarner«, »Brač«, i »Frankopan«), koji su bili adaptirani u lovce podmornica pod talijanskom zastavom i koji su u studenom 1943. doplovili u Augustu radi predaje izbjegličkoj vladi, nije bio riješen 1944. godine, premda je Baza Mornarice NOVJ pokretala to rješenje od svog nastanka.¹¹ Mnogo puta su od *Military War Transport* traženi parobrodi »Solin« i »Srbina«, a od *Mediterranean Shipping Board* brod »Tunisina«. Tražili smo i usmeno i pismeno od saveznika (Fotali i M.W.T.) da nam vrate naše brodove koji još viju talijansku zastavu, ali sva naša nastojanja ostala su bez rezultata. Jedan se od savezničkih foruma opravdava drugim, naše traženje dostavljeno jednoj ustanovi prosljeđuje se drugoj, tako da se predmet oteže. Prema izvještaju od sredine studenog 1944. vidi se da je usmeno i vrlo energično tražen od *Fotali* u Tarantu brod »Srbina«, pet brodova u Augusti, »Šumadija« i »Spasilac«. Odgovoreno je da je pitanje povratka brodova usko vezano sa političkim pitanjem uređivanja jedinstva buduće Jugoslavije. Za brod »Srbina« je rečeno da bi nam mogao biti predan nakon povratka iz

■*) »Mi smo tražili da nam se vrate ratni brodovi koje su Italijani konfiskovali prilikom okupacije Jugoslavije - rekao je maršal Tito. Ovi brodovi bili su dati jugoslovenskoj vladi u izbjeglištvu umesto da ih mi koristimo za odbranu naših ostrva. Da smo imali te brodove, ne bismo izgubili dalmatinska ostrva na koja su Njemci uspjeli da se iskrcaju, jer su imali nekoliko ratnih brodova!« - Zbornik NOR-a, 11/13, str. 46.

■*) Osnovni modaliteti za prelazak Kraljevske jugoslovenske mornarice u ruke NOVJ ugovoreni su Viškim sporazumom Tito - Subašić 16. lipnja 1944. i sporazumom Tita i Čerčila u Kazerti. Dana 5. i 6. listopada u Komizi su vođeni razgovori između predstavnika vlade Kraljevine Jugoslavije kap. korvete Eugena Šošarića i Britanske kraljevske mornarice kap. korvete Montgomerija i poručnika bojnog broda Gilesa (Džajls), s jedne strane, i delegacije NOVJ u sastavu general-major Josip Čemy, komandant Mornarice NOVJ, pukovnik Nikola Repanić i potpukovnik Renčelj. Razgovori nisu dali nikakve rezultate, postoje delegacija Kraljevine Jugoslavije pokušala izigrati spomenute sporazume. Naime, prema Titovoj interpretaciji od 6. listopada 1944. bilo je na Visu dogovoreno: »... Mornarica ulazi pod neposrednu operativnu našu komandu, iako je vrhovna komanda na Sredozemlju držala svoje pravo da postane vrhovna komanda nad svim jedinicama koje operišu na Sredozemlju i Jadranskom moru, pa i nad našom koju smo dobili. To ima više administrativni karakter i zato će biti u Štabu sredozemne flote jedan naš mornarički oficir da rukovodi administracijom, jer snabdevanje naše mornarice ide tim putem... « (Zbornik NOR-a, 11/14, str. 228). Pitanje prelaska Kraljevske mornarice definitivno je riješeno tek poslije rata - 26. kolovoza 1945. dok je samo djelomično rješenje iznuđeno 23. ožujka 1945.

Afrike, gdje se trenutno nalazio. Na ponovljena traženja, od saveznika je odgovoreno 20. veljače 1945. I tu se kaže da nam se brodovi koji plove pod talijanskom zastavom ne mogu vratiti prije nego što se prizna vlada nove Jugoslavije. Kao izraz dobre volje nagoviještena je mogućnost povratka prekooceanskih parobroda »Jurko Topić« (5.160 t) i »Plavnik« (2.762 t), s tim da plove unutar sredozemnog vojišta. Brodovi »Pašman«, »Lika«, »Kvarner«, »Brač« i »Frankopan«, koji su stigli na Maltu u studenom 1943. radi predaje izbjegličkoj vladi, takode nam se nisu mogli vratiti prije nego što se prizna vlada nove Jugoslavije. Isti uvjet je važio i za predaju parobroda »Oplenac«, te remorkera »Spasilac«, »Jaki« i »Snažni«. Parobrod »Ante Starčević«, 5 motornih barkasa i 4 motorna čamca upotrebljavala je Kraljevska jugoslavenska mornarica. Za parobrod »Kumanovo« rečeno je da je potopljen, a parobrod »Šumadija« da je bio zaplijenjen od Nijemaca i preuređen u bolnički brod pod nazivom »Bonn«. Ponovo je od saveznika zaplijenjen i nalazio se u Bariju od 4. studenog 1944. Za parobrode »Drava«, »Juraj Šubić«, »Jadran«, »Vodice« i »Herceg Novi« obavještavalo se da su, vjerojatno, u sjevernoj Italiji pod kontrolom Nijemaca.¹²

STAVLJANJE POSADA BRODOVLJA TRGOVAČKE MORNARICE POD ZASTAVU NOVE JUGOSLAVIJE

Posade naših brodova koje je rat zatekao na oceanima a malo zatim mobilisala izbjeglička vlada i iznajmila engleskoj mornarici - postupno su saznavale istinu o borbama u domovini. S tim u vezi, 1944. godine posade nekih brodova otkazuju poslušnost i izjašnjavaju se za Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i maršala Tita, ističu zastavu nove Jugoslavije te nastavljaju plovidbu u službi engleske mornarice. Svi su ti slučajevi bili vezani i za Bazu Mornarice NOVJ u Italiji. Tako je zamjenik predstavnika britanskog Ministarstva za ratni transport u Tarantu potvrdio komandantu SS »Senga«, 17. ožujka 1944, da je primio na znanje jednoglasnu odluku oficira i posade o priključenju Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. »Kao posljedica toga zabilježeno je da će se od danas na s/s 'Senga' viti nacionalna jugoslovenska zastava plavo-bijelo-crveno sa crvenom petokrakom zvijezdom.«¹³ Istog je dana potvrdio Štab Baze NOVJ u Monopoliju »da je parobrod 'Senga' luke pripadnosti Sušak, tonaža bruto 5.140, neto 3.280, pod zapovjedništvom kapetana duge plovidbe Tijan Teodora, sa posadom od 44 člana uključivši zapovjednika, preuzet od Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, i da plovi u službi Ujedinjenih naroda. Brod vije jugoslovensku nacionalnu zastavu (plavo-bijelo-crveno u jednakim vodoravnim poljima sa crvenom petokrakom zvijezdom u prvoj trećini bijelog polja)...«¹⁴

Primjer »Senge« slijedila je posada parobroda »Srbin«, na kojem je jugoslovenska zastava s petokrakom podignuta 23. ožujka u Tarantu.

»Dana 19. maja, na temelju naknadno primljene depeše od **Ministry War Transport** saznali smo da je tog dana posada parobroda 'Timok', za vrijeme svog boravka u Bizerti, prešla Narodnooslobodilačkoj vojsci

¹²> Arhiv VII, k. 2122, br. reg. 28-2. U mirovnomugovoru između saveznika i Italije postojala je klauzula da posljednja u svojoj službi zadrži sve zatečeno brodovlje dokraj rata.
¹³> Zbornik NOR-a, VIII/3, str. 129.
¹⁴> Zbornik NOR-a, VIII/2, str. 130.

Jugoslavije, izvjesivši našu zastavu. Drugovi s broda poslali su kao doprinos za pomoć ranjenicima iznos Lira 215.600 koji iznos je uručen Sekretarijatu Zastupništva Nacionalnog Komiteta.¹⁵⁾

Partijsko-političko rukovodstvo Mornarice NOVJ na sastanku 30. lipnja 1944. predložilo je da se prihvati od brodova »Senga«, »Srbin« i »Timok« upotrijebe pri nabavi materijala za opravak brodovlja, i da tim prihodima raspolaže Štab Mornarice. Uskoro su zaredali i drugi brodovi koji su istakli zastavu nove Jugoslavije: »Jurko Topić« (8.800 t nosivosti), »Dinara« (4.000) i »Plavnik« (3.000).

TEHNIČKI ODSJEK

Tehnički odsjek i tehničke sekcije Baze Mornarice NOVJ u Italiji uglavnom su radili na popravci i održavanju plovih jedinica. Njihov se rad može podijeliti u dva perioda: prvi obuhvaća djelatnost od listopada 1943. do veljače 1944. a drugi od ožujka do listopada 1944. U prvom su periodu vršeni, uglavnom manji i srednji popravci brodova. Za veće popravke nije bilo mogućnosti jer su skoro sve talijanske radionice i brodogradilišta bili zauzeti za saveznike, a nije bilo ni dovoljno stručnih radnika.

Organizacija posla izvršena je tako da je cjelokupnim tehničkim radom upravljao Tehnički odsjek Baze Mornarice NOVJ na čelu s inž. Adamom Armandom. Izvršavanje konkretnih radova povjereno je pojedinim tehničkim pododsjecima: Monopoli, Mola di-Bari, Bari i Molfetta. Svakom od ovih pododsjeka dodijeljeni su ljudi raznih kvalifikacija i zanata. Tehnički pododsjek, tj. mehanička radionica u Monopoliju radila je našim strojevima i alatom i s ljudima punim kapacitetom od druge polovine ožujka, dok su pododsjeci Mola di Bari, Bari i Molfetta izvršavali radove u unajmljenim, ili od saveznika rekviriranim (Molfetta) talijanskim radionicama. Oni su formirani u mjestima gdje su postojala brodogradilišta.

U Monopoliju su, nešto ranije, osim mehaničke, formirane drvodeljska, kovačka, električarska, brodograditeljska i modelarska radionica. Bile su snabdjevene svim potrebnim alatom i napravama.

Brojno stanje Tehničkog odsjeka s pododsjecima u veljači 1944. bilo je 86, a na početku listopada 1944. bilo je 235 ljudi.¹⁶⁾

Od listopada 1943. do listopada 1944. izvučeno je i porinuto (dokovano i izdokovano) ukupno 113 brodova, od čega u prvom periodu 13, a u drugom 100 brodova. U istom vremenu popravljeno je i osposobljeno za plovidbu ukupno 146 brodova, od kojih u prvom periodu 22 a u drugom 124 broda.

Novčana sredstva Tehnički odsjek je dobivao od Mornaričke baze a ona od Centralne blagajne Baze NOVJ u Bariju. »Z« *Military Mission* je isplaćivao račune samo za izvršene radove talijanskim brodogradilištima,

¹⁵⁾ Mjesečni izvještaj Štaba Baze NOVJ Monopoli br. 1311 od 15. VI 1944 - VPM AZ.

¹⁶⁾ Početkom srpnja 1944. osnovana je Vojnozemska škola za učenike pri Bazi Mornarice NOVJ - Monopoli. U nju se prijavilo oko 50 učenika radi izučavanja raznih zanata. Napravljen je program rada u kome je obuhvaćen teorijski i praktični dio. U stvari, bila su dva tečaja: pripremni za polaznike koji nisu imali osnovnu školu, ili su završili 1-2 razreda, i prvi tečaj za polaznike koji su završili bar osnovnu školu. Predviđalo se da će tečajevi trajati 6 mjeseci. U kolovozu je škola odijeljena od Tehničkog odsjeka i direktno potčinjena Štabu Baze Mornarice NOVJ - Monopoli, a praktično usavršavanje učenika i dalje se vršilo u radionicama Tehničkog odsjeka.

a račune za nabavku materijala nije priznavao. Pri isplatama računa malo se odugovlačilo, pa je to negativno utjecalo pri slijedećim narudžbama.

Dana 31. kolovoza 1944. izvršena je primopredaja dužnosti između šefa Tehničkog odsjeka Baze majora inž. Adama Armande i postavljenog v.d. šefa kapetana Bojana Hrvatina. Uskoro je dužnost šefa Tehničkog odsjeka preuzeo inž. Milan Marasović.

EKONOMSKI ODSJEK

U sastavu Ekonomskog odsjeka Baze u Monopoliju bili su blagajna i knjigovodstvo, skladišta i radionice. Sva hrana za potrebe plovnih i kopnenih jedinica Baze Mornarice NOVJ nabavljala se iz slagališta *Royal Navy House (Navy Stores)* u Bariju, i to svakih 15 dana. Jedinicama Baze se izdavala na temelju propisanih trebovanja, po mogućnosti, za mjesec dana.

Odjevni predmeti za dugo vremena nisu dobiveni, iako su bili potrebni. U lipnju-srpnju se od »Z« *Military Mission* dobila ljetna roba u nedovoljnim količinama, a u kolovozu-rujnu nepoznata količina upotrebljavane ljetne robe i od zimske robe 400 šinjela. Roba se dijelila najpotrebnijim drugovima. Od 13. listopada do 13. studenog 1944. primili su slijedeću robu:

kišnih kabanica	1.000 kom.	džempera	320 kom.
čebadi	800 „	gaćica	290 „
ranaca	8 „	košulja	900 „
bluza	18 „	čarapa	1.000 „
hlača	18 „	cipela	193 „
šinjela	38 „	opasača	700 „

Od primljenih količina hrane i odjeće povremeno se slala određena količina Intendanturi Štaba Mornarice. U studenom 1944. ukinuto je izdavanje meda i marmelade da bi te artikle spomenuta intendantura dostavljala bolnicama.

Izvjesno opterećenje Bazi Mornarice NOVJ, pa i njenom Ekonomskom odsjeku, predstavljalo je snabdijevanje jedinica koje nisu bile u sastavu Mornarice: oporavilište Cozzano, Radni bataljon, obitelji partizana, Artiljerijsko odjeljenje Vrhovnog štaba. Radionice Ekonomskog odsjeka Baze često su bile opterećene radom van čisto mornaričkih poslova.

No, već u izvještaju za listopad kaže se da se, zbog preopterećenosti Ekonomskog odsjeka, baze i jedinice van sastava Mornarice snabdijevaju samo hranom, a ne, kao ranije, odjećom, obucom i drugim. U izvještaju od polovine studenog to se još više reducira, tako da su u njemu jedinice van sastava Mornarice posve odvojene u pogledu snabdijevanja.

S tim u vezi, kao i s planom postupnog ukidanja Baze, brojno stanje Ekonomskog odsjeka polovinom studenog 1944. smanjilo se od 65 na 25 ljudi.

U sklopu Ekonomskog odsjeka Baze poslovale su krojačka, obučarska i brijačka radionica i praona. Bile su opskrbljene najpotrebnijim alatom i priborom. Radionice su opsluživale pripadnike Baze na kopnu i na plovnim jedinicama.

SANITET

Početak saniteta Baze Mornarice NOVJ bila je mala brodska ambulanta na parobrodu »Makarska«. Njen se rad sastojao u pružanju prve pomoći, i to u slučaju lakih ozljeda a teži slučajevi su upućivani u bolnicu Modugno. Ambulanta je raspolagala brodom apotekom za prvu pomoć talijanskog porijekla.

Početak studenog 1943. ambulanta je premještena na parobrod »Ljubljana«, u malu kabinu pod pramcem. Materijala za prvu pomoć bilo je više i bio je raznovrsniji. Polovinom prosinca 1943. na dužnost referenta saniteta Baze Mornarice NOVJ došao je dr Vladislav Beljakov.

Na početku siječnja 1944. ambulanta je premještena u zgradu Baze NOVJ Monopoli, gdje će ostati do početka lipnja 1944. Raspolagala je sa 3 sobe.

Osim bolničara i liječnika, u ambulanti Baze od travnja 1944. radio je i referent za apotekarstvo. Brinuo se da sanitetski materijal pravovremeno stigne i da se njime snabdiju pristigli brodovi. U toku travnja sanitetskim materijalom ukupno je snabdjeveno 14 brodova, a Tehnički odjel Baze pristupio je izradi 50 ormarića prve pomoći koji su se kasnije rasporedili po našim brodovima. Od lipnja 1944. u ambulanti je radio zubni liječnik s pomoćnikom.

Budući da je sastav Baze bio većinom od ljudi koji su određeni za pozadinsku službu, pridošli iz internacije, logora i bolnica, te nakon oporavka od rana i patnji koje su preživjeli u domovini - bili su lošeg fizičko-zdravstvenog stanja.

Higijenske prilike osoblja Baze u početku nisu bile dobre zbog pomanjkanja rublja. Posljedica je bila pojava vaški, pa je ambulanta morala po nekoliko puta vršiti depedikulaciju partizanskim buretom i parenjem u velikom dezinfektoru. Zbog pomanjkanja kreveta i higijenskih prostorija za neko vrijeme situacija se nije bitno izmijenila.

Ishrana je bila dosta dobra. Kvantitativno je zadovoljavala, premda je bilo primjedbi na njen kvalitet i raznovrsnost.

HIDROGRAFSKI URED

U početku današnjeg Hidrografskog instituta - Split, polovinom lipnja 1944. radili su u sklopu Baze Mornarice NOVJ u Monopoliju oficiri Lojze Dolenc, major Franc Podboj, kapetan Rajko Valanda i jedan radnik. U kolozovu i rujnu pridružili su im se poručnici Rinaldo Raganeli i Ivan Čović te kapetan Davor Orebić, a 12. listopada kao kartografski crtač Telečanin.

Nakon završetka isertavanja sedam skeletnih karata (okosnica) naše obale oni su 22. lipnja predali originale tih karata Odsjeku za premjeravanje pri savezničkoj Vrhovnoj komandi u Italiji (HQ AAI, Survey), u 244 mjestu Frascati kod Rima, radi štampanja. Obećano je štampanje i dosta-

va karata krajem srpnja Zastupništvu NKOJ-a preko HQ N°2 District u Bariju. U srpnju se počelo s evidencijom naziva naših novih pomorskih karata i izradom plana štampanja tih karata, a nastavljen je rad na prevodenju »Tavole nautiche« i »Aerofotogrametrije«. U kolovozu se počelo s izračunavanjem koordinatnih mreža novih karata, a po usmenoj direktivi komandanta Mornarice radilo se i na Prijedlogu organizacije službe svjetioničarstva i oglašavanja pomoraca te se počelo s evidencijom pomorskih svjetala i dnevnih znakova.

BAZA RATNE MORNARICE NOVJ

U sastavu Baze Mornarice NOVJ u Italiji djelovala je u proljeće 1944. Baza Ratne mornarice NOVJ.¹⁷⁾ Prema izvještaju Štaba Mornarice NOVJ od 12. ožujka 1944, »7. februara uspostavljena je u Monopoliju Baza Ratne mornarice... « O njenom nastanku i djelatnosti nešto je kasnije pisao pomoćnik političkog komesara Mornarice NOVJ:

»U danima kad smo stajali pred invazijom Visa (januar 1944) bili smo prisiljeni da brodovlje i stanoviti dio ljudstva evakuišemo na sigurnije mjesto, prebacivali smo ih u Bazu. U ono vrijeme bilo je izgleda da ćemo dobiti izvestan dio bivše mornarice, formirali smo dole i Bazu ratne mornarice, poslavši dio nepotrebnog mornaričkog kadra. Čekajući brodove iskoristilo se da se to ljudstvo podvrgne izvjesnoj stručnoj spremi i tako smo počeli sa stručnim tečajevima. Kad se situacija na Visu poboljšala a pošto brodove nismo dobili, zapažajući štetni uticaj manje više mirnodopskog života povukli smo to ljudstvo natrag u domovinu nastavljajući sa tečajevima.«^{18*}

U Bazi su formirani odsjeci, škole i kursevi. Očekivalo se da će nam saveznici predati brodove koje su njima 7. prosinca 1943. izručili Talijani. Međutim, dogodilo se u toku veljače da su te brodove Englezi predali izbjegličkoj vladi: torpiljarke T-1 i T-2, minonosac »Orao«, minopolagače »Marjan«, »Meljine« i »Mosor«, jahte »Beli orao« i »Vila«, 7 brodova finansijske kontrole, 2 broda tipa »Kraljević Marko« - »Velebit« i »Mosor« i 5 brodova tipa »MČ«.

Štab Baze Ratne mornarice otpočeo je s normalnim radom 16. veljače 1944. Bio je smješten u Via Mazzini br. 5. Zamjenik političkog komesara Štaba bio je Zvonko Raos. Polovinom travnja kao v.d. bio je politkomesar Maglica. Na službi u Štabu još su bili Mihajlo Cavor i Boris Koštan a nešto kasnije i Petar Žitko. Istog dana su započeli sa radom Matični i Ekonomski odsjek te kurs za mašiniste. Tokom vremena u okviru Baze RM bile su formirane tri čete: 1. četa - mašinska, 2. četa - broderska i 3. četa - stručnog oružja.

Matičnim odsjekom je svega dva dana rukovodio Mirko Rencelj, a kasnije ppuk. Ivan Bakotić.

Oficirski kurs počeo je sa radom 30. ožujka 1944. Nastava se održavala u Via Garibaldi 24. Nastavu nautike, matematike, geometrije i meteorologije držao je ppor. Mate Forempoher; vojnog pomorstva, pravila za

¹⁷⁾ Od polovine ožujka na nekim se dokumentima javlja okrugli pečat promjera 34 mm s petokrakom zvijezdom u sredini i natpisom NARODNOOSLOBODILAČKA VOJSKA JUGOSLAVIJE - BAZA RATNE MORNARICE.

¹⁸⁾ Zbornik NOR-a, IX/6, str. 756.

izbjegavanje sudara na moru i službu veze kap. Ivo Marinović; pravila i propise, artiljeriju i historiju pomorskih ratova - kapetan Tomšič Janez; minerstvo i torpedistiku - major Vanja Zimovnov.

Dana 28. ožujka 1944. počeo je sa radom i kurs engleskog jezika kojim je rukovodio jedan drug iz Vojne misije.

Nautički odsjek Baze uspostavljen je naredbom 6. ožujka 1944. Za šefa je određen kapetan Franc Podboj.

Baza Ratne mornarice NOVJ - Monopoli postojala je do 23. svibnja 1944. godine.^{19*}

OTPREMNI (III b) ODSJEK

U siječnju 1944. Otpremni odsjek pri Delegaciji NOVJ organizirao se kao da je, u stvari, imao *Odjeljenje za unutrašnje poslove* koje su sačinjavali šef Odsjekai Borčić i *Odjeljenje za vanjske poslove*. Pri upućivanju robe u domovinu morskim putem saveznički oficir bi blagovremeno obavijestio ljude iz Odjeljenja za unutrašnje poslovanje o vrsti i količini robe koju treba transportirati. Ona se dovozila kamionom čiji je šofer imao popratnicu (popis) robe. Istu su primali brojači. Istovremeno bi ukrcavanje robe kontrolirao zapovjednik ili ovlašten član posade broda.

Organizacijskim promjenama početkom veljače 1944. Otpremni odsjek je preimeno van u III b odsjek. Njegov zadatak je bio da organizira i otprema robu za Vis i njegovu pozadinu morskim putem.^{20†} Nije imao tješnje veze sa III c odsjekom koji je snabdijevao robom unutrašnjost zemlje avionskim putem, kao ni sa III a odsjekom koji se bavio kupovinom, prodajama i razmjenom robe na talijanskom tržištu, te organizirao izradu sapuna, modre galice itd. našim mašinama i sa našim ljudstvom. Jedino je otprema robe III a odsjeka ulazila u djelokrug rada III b ili III c odsjeka.

Šef cjelokupnog III odsjeka, tj. Odsjeka za snabdijevanje polovinom 1944. godine bio je potpukovnik dr. Sergije Makiedo. Knjigovodstvo i centralna kancelarija Odsjeka bili su u Bariju. III a odsjekom rukovodio je Antunac, III b odsjekom Borčić s kancelarijom u Monopoliju, a III c Stipnović. III b odsjek je imao svoj radni bataljon koji je iskrcavao savezničke brodove s teretima za ustanovu »BI - Force 399«, tj. ustanovu koja opskrbljuje Jugoslaviju. Ta se roba odvozila u savezničke magazine. Naše po-

^{19†} Zbornik NOR-a, 11/13, str. 59/60.

^{20†} Od 15. listopada 1943. do 31. listopada 1944. prevezeno je morskim putem iz Italije u domovinu:

- za NOV Jug oslavije 19.574,24 tone tereta
- za britanske jedinice u Jugoslaviji 10.255,94 tone tereta

UKUPNO: 29.830,18 tona tereta

U generalnoj rekapitulaciji poslatog tereta Odjeljenja za snabdijevanje Odsjeka za pomorski transport - specificirana je roba namijenjena NOV Jugoslavije:

Hrana 11.077,23 tone
Drohan 23,56 tone
Oružje i muni cija 3.555,93 tone
Odjeća (čebad) i obuća 855,04 tone
Oprema 191,115 tone
Pogonski materijal 3.323,10 tone
Tehnički materijal 471,72 tone
Sanitetski materijal 43,98 tone
Signalni i materijal za vezu 32,52 tone
UKUPNO: 19.574,24 tone
(Arhiv VII, br. reg. 6, F. 2, k. 2095).

sejne radne čete u Monopoliju sortirale bi dovezenu robu u magazinima municije, oružja, materijala za vezu i za padobrane. U magazinima se roba spremala za prevoz morskim putem na Vis ili zračnim putem za unutrašnjost zemlje, u njima se tovarila na kamione i odvozila u luku gdje bi je naša radna (lučka) četa ukrcavala na brodove za domovinu ili slala na aerodrome Bari i Brindizi, gdje se ukrcavala u avione. Sveukupno ljudstvo radnog bataljona III b odsjeka brojilo je početkom srpnja 1944. oko 350 ljudi. (Isto toliko ljudstva brojio je i radni bataljon III c odsjeka na aerodromima Bari i Brindizi).

III b odsjek imao je kancelariju otpremništva u Monopoliju te knjigovodstvo i centralnu kancelariju III odsjeka u Bariju.

Količine, roba koje su stizale na adresu: *Kup, Pears, Corbett, Skip-withe, Lloyd Roberts* dobrim su dijelom bile namijenjene NOVJ, ali i saveznicima. Nije se znao odnos tih količina, pa su knjižene pod oznakom »C«.

Etapna stanica Vis dostavljala je trebovanje III b odsjeku u Bari. Ono bi bilo prevedeno na engleski jezik i najčešće upućeno engleskoj ustanovi »B 1 - Force 399« u mjesto Torre a Mare, ili drugim ustanovama - zavisno o vrsti traženog materijala.

Ukoliko zatražene robe ne bi bilo u engleskom magazinu, moglo se preko Engleza tražiti iz američkih magazina, ili je trebalo čekati konvoj brodova iz Egipta ili sa Malte. S obzirom na proteklo vrijeme u kojem se ne bi realiziralo traženje - trebalo je ponovo pisati trebovanje i naznačiti da je roba već bila trebovana, jer u suprotnom saveznici su smatrali da za traženo više ne postoji potreba. Pri svemu ovom ponekad su bili umiješani prsti reakcije, koja je pravila razne teškoće i pronalazila izlike da se ne udovolji traženju. U većini slučajeva, međutim, imali smo posla sa sjajnim ljudima koji su nam na svakom koraku izlazili u susret. Da se dobije roba, »kad sve ide u redu«, bilo je potrebno 20-tak dana.

Saveznička ustanova »B 1 Force 399« nije htjela ni čuti za potrebe našeg civilnog stanovništva, te trebovanja robe i hrane za civilno stanovništvo odlučno je odbijala. U načelu, trebovanja su morala biti mjesečna, a samo u hitnim i izvanrednim slučajevima sedmična.

Početkom 1945. bitno se izmijenila situacija sa snabdijevanjem NOVJ preko naših baza u Italiji. O tome je potpukovnik Parker iz organizacije »37 Military Mission« nakon puta u Casertu, gdje je referirao šefu Generalštaba generalu Hardingu o rastućim potrebama NOVJ u ratnom materijalu, hrani, odjeći i obući, obavijestio predstavnika naše baze. Oni su bili svjesni da količine koje prima njihova organizacija »ni izdaleka ne mogu pokriti stvarne potrebne jugoslavenskih jedinica«. Oni su NOVJ tada pokušavali snabdijevati na bazi potreba gerilskih jedinica od 300.000 ljudi u neprijateljskoj pozadini. Bili su svjesni da se u tom momentu u Jugoslaviji nije radilo o gerilskim jedinicama, već o jednoj velikoj armiji čije su potrebe dosegle velike razmjere.

RASFORMIRAN JE BAZE

Krajem kolovoza 1944. u Bazi Mornarice NOVJ razmatrao se problem njene povoljnije lokacije. Pri tome se uzimalo u obzir pomicanje savezničkog fronta prema sjeveru Apeninskog poluotoka i stanje na dalma-

tinskoj obali gdje je bila slobodnija jedino baza na otoku Visu. Cijenilo se da je Manfredonija na talijanskoj obali najbliža otoku Visu, da ona ima luku s odgovarajućim nautičkotehničkim svojstvima, dovoljno duge kejeve, dubinu, smještajne mogućnosti sidrišta, te brodogradilišni kapacitet 8-10 istegnutih brodova do 400 t. Cijenili su se saobraćajni uvjeti Manfredonije, koja je željezničkom prugom normalnog kolosjeka i prvorazrednom asfaltnom cestom bila spojena za Foggio - glavno komunikacijsko čvorište južne Italije. Cijenilo se da Manfredonija ima najkraću plovidbenu liniju iz Italije do naše slobodne teritorije, dok je komunikacijski pravac Monopoli - Vis bio dugačak 169 morskih milja. S obzirom na saveznički propis kojim se plovidba između Italije i naše obale vršila samo danju, svako je putovanje na toj relaciji trajalo 2 dana u odlasku i 2 dana u povratku. Komunikacijski pravac Manfredonija - Vis iznosio je samo 93 morske milje te se mogao prevaliti za 1 dan u jednom i 1 dan u drugom pravcu. Prelokacijom Baze put bi se skratio za 152 morske milje, a putovanje za 2 dana. Time bi se 100% povećao raspoloživi brodski prostor, tj. udvostručile mogućnosti prevoza materijala, prepolovio rad brodskih motora i potrošnja pogonskog goriva.²¹

Četvrtog rujna u Bariju je održana konferencija sa saveznicima radi premještanja Baze i snabdjevačkog centra u Manfredoniju te otvaranja lučkog zastupstva u Ankoni. Saveznici nisu pristali na predloženo te su odgadali donošenje konačne odluke. Na temelju dokumenata, za sada nije moguće dati cjelovit odgovor na pitanje tko je, kada i zašto odlučio da se rasformira Baza Mornarice NOVJ u Italiji.²² Realizacija odluke o rasformiranju Baze tekla je slijedećim redom.

²¹) Arhiv VII, br. reg. 4, f. 2, k. 2093.

²²) Istinu, Štab Mornarice NOVJ 5. listopada 1944. pisao je Vrhovnom štabu NOV i POJ: »Oslobodenjem otoka Korčule preuzeto je i tamošnje brodogradilište, koje je u stanju da zadovolji u prvo vreme svim našim potrebama u pogledu popravka brodova, kao i manjih novogradnji. Usled toga odlučeno je, da se naše brodogradne sekcije u Italiji: Bari, Mola di Bari i Molfetta ukinu, i da se tokom meseca oktobra o.g. premesti sav naš personal sa materijalom radionica u domovinu. Svi će se radovi na popravkama brodova obavljati uglavnom na korčulanskom brodogradilištu, jer su svi preduslovi za to dati. Baza Mornarice NOVJ u Italiji, raspolagat će i nadalje sa brodogradilišnom radionicom u Monopoli-u za manje popravke brodova.« (Zbornik NOR-a, VIII/3, str. 158).
Prema mjesečnom izvješću Tehničkog odsjeka Baze Mornarice NOVJ od polovine listopada 1944, »na osnovu naređenja Štaba Mornarice NOVJ T. br. 6067 od 28. 9. 1944. pristupilo se je likvidaciji tehničkih sekcija«. Prema naredbi br. 53 Štaba Baze Mornarice NOVJ u Italiji za 20. listopada 1944, a u vezi s predstojećim rasformiranjem, Stražarska je četa 21. listopada prešla u sastav 4. prekomorske brigade s tim »da i nadalje vrši osiguranje jedinica i ustanova Baze Mornarice kao i do sada«. Komanda stana Štaba Baze istog dana je prešla u sastav 4. prekomorske brigade »s tim da nadalje vrši sve poslove koje je i do sada vršila«. Pri Štabu iste brigade naredeno je da se formira intendantura koja će preuzeti snabdjevanje svih jedinica koje su do tada bile na snabdjevanju kod intendanture Štaba Baze Mornarice NOVJ. (Arhiv VII, br. reg. 38, f. 1, k. 2101). U vezi s odlukom Štaba Mornarice NOVJ broj 6280 o rasformiranju Baze Mornarice NOVJ sa sjedištem u Monopoliju, sa svim pripadajućim odsjecima, izdata je naredba br. 75 istog Štaba od dana 18. prosinca 1944 (VPM AZ). Sve detalje oko rasformiranja Baze i uspostave Lučke kapetanije Monopoli, prema toj naredbi, trebalo je da izvrši Štab Baze. Ta je naredba gotovo doslovno prepisana u naredbi br. 1 Lučke kapetanije NOVJ Monopoli za 27. prosinca 1944. (VPM AZ). Pored ostalog, u njoj piše:
»Radi daljnog pravilnog odvijanja svih poslova koji su u uskoj vezi sa brodovima i posadama, koji plove za Italiju uspostavlja se Lučka kapetanija u Monopoliju sa slijedećim ustanovama:
a) Lučkim zastupstvom u Manfredoniji, Barleti, Bari i Monopoli;
b) Intendantura lučke kapetanije (sa radionicom);
c) Ambulanta pri lučkoj kapetaniji;
d) Auto-vodom u Monopoli-u.
(Naredba br. 75 Štaba Mornarice NOVJ od 18. XII 1944. Usporedi i Naredbu br. 1 Lučke

U listopadu je likvidirana tehnička sekcija u Molfetti, te je s alatom i materijalom preseljena u Jugoslaviju. Od tehničke sekcije u Bariju ostale su četiri osobe radi nadzora tekućih radova u talijanskim radionicama. Počelo se s likvidacijom i tehničke sekcije Mola di Bari, a dio ljudstva iz sekcije Monopoli također je upućen u domovinu. Ostalo ih je toliko da se brodovi čiji je popravak bio u toku mogu nesmetano završiti. Tehnički odsjek sa sekcijama Monopoli, Mola di Bari i Bari imao je polovinom listopada 1944. samo 151 čovjeka.

Prema mjesečnom izvještaju od druge polovine studenog, već je bila likvidirana sekcija Mola di Bari te je kompletna s alatom i materijalom upućena u domovinu. Iz Tehničkog odsjeka i tehničke sekcije Monopoli također je upućen dio ljudstva, tako da je čitavi odsjek brojio samo 56 ljudi. Konačno, do polovine prosinca rasformirana je Tehnička sekcija Monopoli. Strojevi radionice i ostali materijal upućen je motornim jedrenjacima »Morava« i »Mladen« u domovinu.

Od saveznika je blagovremeno zatražen ugljen za parobrode. Oni su ukrkali ugljena »koliko su mogli da ponesu« a motornim jedrenjakom »Soča« za njih je upućeno još 110 t ugljena. Od saveznika je zatražena i veća količina nafte. Radi tegljenja brodova, krčanja materijala i ljudstva kod H.Q. Movement je postavljen oficir za vezu. Pristupilo se rasformiranju i Vojne zanatske škole, Dopunske čete i Kulturo-prosvjetnog odbora. Njihovo ljudstvo upućeno je Štabu Mornarice na raspored.

Do prve polovine studenog rasformirana su lučka zastupstva u Mola di Bari i Molfetti. Brodovi iz njihovih luka premješteni su u Manfredoniju, gdje su čekali tegalj za domovinu. Ukoliko su dozvoljavale vremenske prilike, za tegalj su korišćeni svi sposobni brodovi. U Jugoslaviju je upućen i Hidrografski ured. Nepotrebne zgrade su predane 4. prekomorskoj brigadi.

U izvještaju od polovine prosinca ističe se da je potpuno završeno rasformiranje Baze Mornarice. Završeni su i poslednji radovi na brodovima »Mladen«, »Omladinac« i »Morava«. Izvršene su sve predradnje za prijelaz na djelovanje u formaciji Lučke kapetanije. Za to se očekivala suglasnost Štaba Mornarice NOVJ. U toku mjeseca bile su nabavljene veće količine materijala preko »Z« Military Mission te savezničkih skladišta u Napulju. Sav materijal je upućen u Jugoslaviju.

Iz izvještaja Lučke kapetanije NOVJ Monopoli od sredine siječnja 1945. vidi se da je potpuno rasformirana Baza Mornarice NOVJ u Italiji i da se prešlo na formaciju i rad Lučke kapetanije. Pokazalo se da je broj ljudi koji je ostao u Italiji dovoljan za obavljanje poslova koji se pred njih postavljaju.

kapetanije NOVJ u Monopoliju za 27. XII 1944. - VPM AZ). Za rukovodioce ovih ustanova postavljeni su: kapetan Ante Jeričević za lučkog kapetana u Monopoli, kapetan Branko Radelić za političkog komesara. Za upravitelja lučkog zastupstva: u Manfredoniji - poručnik Ivo Makjanić, u Barletti - Jakov Bradanović, u Bariu - poručnik Viktor Zgur, u Monopoliju - Filip Miošić. Za intendanta Lučke kapetanije Monopoli - poručnik Jovica "A" Janković.«

BAZA MORNARICE NOVJ U ITALJI 25. SVIBNJA 1944. GODINE

Mjesto	Jedinica	Oficira	Podoficira	Vojnika-mornara	
				muški	ženski
Monopoli	Stab Baze	8	1	2	
	Nautički odsjek	6	1	5	1
	Ekonomski odsjek	1	3	19	18
	Sanitetski odsjek	2		3	1
	Tehnički odsjek	8	2	9	1
	Tehnički pododsjek	2	3	94	6
	V odsjek	2		2	
	Komanda stana	2	1	14	
	Kuriri			4	
	Osooblje zgrade		5	16	
	Kulturno-prosvjetni odsjek	2		7	2
	Nautički kurs			15	
	Stražarska četa	2	11	54	
	Soferska četa	1	8	7	
	Stab Radnog bataljona	4			
	1. radna četa	2	3	81	
	2. radna četa	2		68	
	Dopunska četa	2	2	20	
	Posada brodova	30	63	152	
	III B odsjek	7		15	
Zatvorenici			4		
Mola di Bari	Tehnički pododsjek	1		16	4
	Nautički pododsjek	1	1	1	
Bari	Posada brodova	2	16	56	
	Tehnički pododsjek	2	2	15	3
Molfetta	Nautički pododsjek	2		5	
	Posada brodova	1	9	19	
Barletta	Tehnički pododsjek	1		19	4
	Nautički pododsjek	1	2		
	Posada brodova	4	33	79	
Manfredonija	Nautički pododsjek			1	
	Nautički pododsjek	1	1		
	Posada brodova	2		4	
	Posada brodova na putu	60	666	206	
Brindizi	Prolaznici u Bari			30	
	Radni bataljon	2		172	
UKUPNO :		164	183	1.221	42

*Kontakti sa saveznicima*¹¹

*Dr Sergije Makiedo*²¹

NA BRODU »BAKAR« ZN4 BARI

Ja bih htio nešto kazati o jednoj akciji koja, normalno, ne spada u nadležnost Mornarice, ali koju je naša mornarica silom prilika preduzela i uspješno izvršila. Radi se, naime, o uspostavljanju prvog kontakta za vrijeme rata sa saveznicima na njihovoj teritoriji, akciji koja je izvršila važnu ulogu za našu mornaricu uključujući pripremanje uslova potrebnih za završne operacije. Važno je napomenuti da je ovaj kontakt uspostavljen čitava dva i po mjeseca prije nego što je prvoj našoj legalnoj misiji uspjelo dobiti odobrenje da dođe kod saveznika u Egipat.

Poznato je da je prilikom kapitulacije Italije oslobođen veliki dio Dalmacije. U Split je tad vraćeno mnogo brodova koje su nam Italijani zarobili prilikom kapitulacije stare Jugoslavije. U narodu je vladalo veliko oduševljenje, međutim, našem rukovodstvu je bilo jasno da mi, u datoj vojnoj situaciji, Split nećemo moći održati. Zbog toga je ubrzo počela evakuacija i to uglavnom prema otocima, u prvom redu Braču. Tako se na otocima našao veliki broj ljudi, daleko više nego što je situacija mogla podnijeti. Nije bilo nikakve rezerve hrane i prijetilo je da će ubrzo nastati glad. Najgora je još bila situacija na otoku Braču, gdje se momentalno nalazio i Štab Obalske komande i većina brodova. Na otocima nisu postojale nikakve mogućnosti za održavanje brodova, nije bilo ni goriva ni maziva, a da se i ne govori o brodogradilištima. Postojala je mogućnost da nam nje-mačka avijacija potopi brodove, ili da brodovi postanu nepokretni zbog pomanjkanja goriva.

Kao što je poznato, u to doba je u Dalmaciji glavna vojna vlast bio Štab IV operativne zone a glavna politička Oblasni komitet KP. Komandant zone i istovremeno sekretar Oblasnog bilo je isto lice, tj. Vicko Krstulović, a ujedno su i drugi visoki rukovodioci Dalmacije uglavnom pripadali rukovodstvu obiju ustanova. Kao najstarija mornarička komanda, u Splitu je formiran Štab Obalske komande čiji je komandant bio Veljko Škorpik a ja politički komesar.

Situacija na otocima postajala je sve teža i teža, gotovo bezizlazna. Sa kopna nismo mogli računati na pomoć. Jedina mogućnost je bilo uspostavljanje veze sa saveznicima u Italiji. Međutim, veza sa Vrhovnim štabom nije postojala, a, s druge strane, postojala je apsolutna zabrana da se ide

¹¹ Saopštenje podnijeto na naučnom skupu »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²¹ Oficir u Bazi NOVJ u Barju.

u Italiju. Ali, više se nije moglo čekati. Prijetila je glad i potpuno zamrzavanje ili uništenje naših brodova. U takvoj situaciji dio našeg dalmatinskog rukovodstva koji se nalazio na Braču pokazao je hrabru inicijativu i odlučio da se potraži kontakt sa saveznicima u Italiji i pokušaju riješiti najhitnija pitanja. Na sastanku u Supetru, kojemu su prisustvovali članovi Oblasnog komiteta Andrija Božanić, Ante Jurjević Baja, Ante Marasović -Mirko (instruktor CK KPJ) te Benko Matulić, sekretar Okružnog komiteta za srednjo-dalmatinsko otočje, a mislim i Ivan Randić Nikola, sekretar

Dr. Sergej Makiedo govori za okruglim stolom

Okružnog komiteta, riješeno je da brodom »Bakar« krenemo kao oficiri za vezu inž. Adam Armanda i ja u Italiju, stupimo u vezu sa saveznicima i riješimo sve što bude moguće. Nikakvih drugih uputa nismo dobili. Kad sam upitao Marasovića, koji mi je prenosio ovu direktivu, za dodatne upute, on se nasmijao i rekao: »Moj Makiedo, ja ti o ovome ništa ne mogu kazati. Partizan si. Snadi se...«

I tako smo krenuli u nepoznato. Čak nismo znali ni kakav je bio raspored minskih polja na italijanskoj obali. Na otocima smo još popunili posadu i ukricali dvadeset pet teških ranjenika i oko 150 izbjeglica, uglavnom Jevreja. Preko noći smo prešli Jadran i pred luku Bari stigli oko 11 sati izjutra. Tu nam je izašao u susret jedan mali remorker, na naše najveće razočarenje, pod italijanskom zastavom. Engleze u luci Bari nismo nigdje vidjeli, sve je još bilo pod Italijanima. Tek malo kasnije vidjeli smo preko lučke ograde savezničke trupe kako u kamionima žure prema frontu. Najprije smo iskricali ranjenike, koje smo uspjeli smjestiti u jednu malu italijansku vojnu bolnicu u Modugno blizu Barija. Iskricali smo izbjeglice, koji su se brzo razbježali. Tek tada smo počeli da razmišljamo kako da izvršimo naš glavni zadatak, tj. da uspostavimo kontakt sa saveznicima. Mislim da smo tu bili prilično uspješni. Već prvo večer smo »prodrli« do komandanta 86. vojne oblasti generala Troloppa. Drugi dan smo već bili kod generala Masona Mc Farlana, treći dan kod admirala Powersa, a četvrti dan smo već letili avionom prema Alžiru da bi se peti dan već našli u Eisenhowerovom štabu Vrhovne Komande za Mediteran. U Alžiru su nas vodali iz komande u komandu, dok na kraju nije sam Eisenhower izdao pismeno naređenje da nam se izade u susret i dodijelio nam dva oficira za vezu: majora Louisa Huota i poručnika Robetta Thompsona. Moram ovdje napomenuti da sam još prve večeri u Bariju ostao jedini »oficir za vezu«, jer je Armanda pao s mosta kad se vraćao na brod i dobro povrijedio glavu. Pratio me jedino prevodilac dr. Jozo Poduje iz Visa.

Na povratku u Bari mi smo u rekordnom vremenu organizirali Bazu, tako da smo već 15. oktobra, tj. niti dvije sedmice nakon našeg dolaska,

uspjeli da uputimo na Vis brod »Bakar« pun do vrha, za nas, skupocjenog materijala. Moram priznati da su nam u tome Huot i Thompson mnogo pomogli. Pomoću dobrih veza uspjeli smo oduzeti od Italijana sve naše brodove koji su se našli u Italiji, osim onih koje je već bila pokupila Kraljevska mornarica. Tako smo već imali dosta brodova za prenos materijala. Posade za te brodove smo većinom regrutovali iz logora u kojima su se prikupljali naši bivši intemirci, zarobljenici i kažnjenici čim se pročulo po Italiji da je stigao partizanski brod. Nešto smo takode uzeli sa broda »Makarska«, koji je tih dana stigao iz Hrvatskog primorja. Prilično nas je zbunila naredba savezničkih vlasti da selimo iz Barija u Monopoli, ali se kasnije pokazalo da je to imalo i dobre strane. Sumnjajući da u pozadini ove naredbe stoji želja da nas udalje iz Barija, koji je bio centar tog sektora, mi smo odlučili da se premjestimo u Monopoli, dok smo centar ostavili u Bariju. Tako je Monopoli vremenom postao pozadinska baza naše mornarice u kojoj su se nalazile sve naše radione za održavanje brodova i gdje su održavani razni kursevi za pripadnike Mornarice NOVJ.

Dosta poteškoća su nam stvarali četnički elementi, koji su se predstavljali kao predstavnici izbjegličke vlade, ali je njihov uticaj opadao uporedo sa porastom našeg uspjeha i prestiža, i već početkom 1944. oni više nisu predstavljali ozbiljnu zapreku. Naravno, bilo je tu i tamo među savezničkim oficirima reakcionarnih elemenata, koji su nam stvarali poteškoće, ali mora se priznati da su u cjelini saveznički vojnici prema nama pokazivali simpatije.

ZADACI BAZE U MONOPOLIJU

Ova naša, u početku, skromna inicijativa ubrzo se razvila i postigla je važne rezultate od kojih treba naročito spomenuti sljedeće:

1) U prvom redu izvršila je glavni i početni zadatak, tj. stvorila čvrstu bazu za održavanje i snabdijevanje naših brodova. Preuzela je sve brodove koji su Italijani bili odvucli u Italiju. Pripomogla je time odluci Vrhovnog štaba da ćemo Vis braniti.

2) Omogućila je stvaranje čvrste baze za liječenje naših ranjenika u Italiji. Što u Italiji što na Malti, liječilo se preko 12.000 naših ranjenika, od kojih je preminulo oko 700, dok su ostali nakon ozdravljenja prebačeni natrag u jedinice ili u razne škole i kurseve. Većina njih učestvovala je već u završnim operacijama.

3) Iz Italije našim brodovima prevezeno je najmanje 90% cjelokupne savezničke pomoći. Kasnije je pomoć slana i vazdušnim putem, a išla je preko naše Baze. Na aerodromu u Brindiziju detašovana je 4. prekomorska brigada, jedan radni bataljon, koji je vršio ukrcavanje i iskrcavanje brodova ili bacanje padobranima savezničke pomoći.

4) Preko naše baze organizovano je i prebačeno u domovinu pet prekomorskih brigada sastavljenih od naših interniraca, kažnjenika, zarobljenika itd. koji su se našli u Italiji. U brigade su ulazili i Istrani i slovenski Primorci, koji su bili mobilisani u italijansku vojsku, pa su kasnije stupili u NOVJ.

5) Veliki broj naših kadrova obrazovan je u Italiji. Na sve strane se nailazilo na naše veziste, artiljerce, šofere itd. Mislim da nijedna specijalnost nije bila zaboravljena. Preko naše baze otišli su, takode, naši avijatičari i tenkisti u njihove škole u Africi i na putu se zadržali duže vremena u Italiji.

6) Preko Baze je našim brodovima prevezen u Italiju i naš zbjeg od 30.000 ljudi, koji su spasavali goli život od fašističkog okupatora. Oko 30.000 ovih prevezli su saveznici iz Italije u Afriku.

Iz ovog sumarnog pregleda aktivnosti Baze NOVJ u Italiji može se shvatiti koliko je bilo njezino učešće u pripremama za završne operacije. Već početkom 1945. godine dobili smo naredbu da se ubrza transport ratnog materijala potrebnog za završne operacije i da se što više tog materijala prebaci na nove punktove. Do oslobođenja Dalmacije sve je bilo upućivano najprije na Vis, a odatle doturano opet našim brodovima na određene položaje. Sada je najveći dio materijala iz Italije odlazio u novooslobođene luke na obali i odatle se vršila dalja raspodjela, istovremeno su osnivani i novi punktovi prema sjeveru, na obali i otocima, u pravcu u kojem se očekivalo da će se naše jedinice u svom nastupanju kretati. Sada je bilo od velike važnosti da taj ratni materijal bude brzo i u što većem obimu dostupan našim jedinicama, koje su napredovale prema sjeveru.

Pri dolasku u Italiju, brodovi koji su prevozili ovaj materijal bili su temeljito pregledani i popravljani a njihove posade popunjene. Naše radio-nice i škverovi u Italiji bili su prepuni posla sa ovim brodovima, naročito smo se trudili da ih opskrbimo onim tehničkim materijalom koji se kod nas nije lako mogao dobiti. Takođe se nastojalo obnoviti i poboljšati naružanje na tim brodovima, jer se očekivalo da će oni morati češće zalaziti u operativne zone i biti prisiljeni na upotrebu tog oružja.

Razni kursevi održavani u Monopolju i drugdje ubrzavani su i svršeni kursisti raspoređivani su na naše brodove ili su našim brodovima prebacivani u Štab Mornarice na dalji raspored u jedinice koje su se pripremale za posljednji napad.

Iz naših bolnica u Italiji, gdje se liječilo oko 12.000 naših boraca, svi ozdravljeni i sposobni za borbu vraćani su u njihove jedinice ili su upućivani na razne kurseve koji su se po Italiji održavali, a i u novoformirane prekomorske brigade.

PREKOMORSKE BRIGADE

Poznat je put i značaj prekomorskih brigada, kao i njihova vrlo uska veza sa Bazom i Mornaricom uopće. Kao što je poznato, 1. i 2. prekomorska bile su rasformirane i njihovi borci raspoređeni u druge jedinice početkom 1944. godine, dakle, znatno prije nego što su pripreme za završne operacije započele. Međutim, 3. Prekomorska u sastavu 26. divizije i u saradnji sa Mornaricom odigrala je važnu ulogu u pripremi za završnu fazu, kao i u samim operacijama.

Ova brigada stigla je brodom »Ljubljana« na otok Vis još marta 1944. Ona je na Visu potpuno reorganizovana, obučena i opremljena te je ubrzo postala jedna od naših najboljih jedinica. Ona je uz Mornaricu i ostale jedinice 26. divizije bila stub odbrane Visa. Uskoro je sa 1, 11. i 12. dalmatinskom brigadom u saradnji sa Mornaricom učestvovala u desantnim operacijama na susjedne otoke i tu je zajednički stečeno skupocjeno iskustvo, koje je naročito korišćeno prilikom završnih operacija. Treća preko-

morska je u završnim operacijama, uporno i hrabro se boreći protiv neprijatelja, stigla do obale Soče boreći se u sastavu 26. divizije 4. armije.

Do kraja rata organizovane su još dvije prekomorske brigade: 4. i 5. Četvrta prekomorska zadržana je do kraja rata u Italiji. Njezine jedinice bile su raspoređene na istočnoj obali Italije u svim lukama i na aerodromima odakle se ratni materijal upućivao našim jedinicama. Ukrcavanje i otprema tog materijala bili su glavni zadatak ove brigade. Ona je bila organski i operativno uključena u Štab Mornarice i Bazu u Monopoliju.

Zbog važnosti zadataka koje je brigada vršila u Italiji, ona je mogla biti prebačena u Split tek 28. maja, odnosno nekoliko nedjelja nakon završetka rata, jer su tek tada prestali razlozi za njezino zadržavanje u Italiji. Brigada je stigla u Ljubljano 2. juna, a desetak dana kasnije je rasformirana.

Posljednja brigada koja se »preko mora« formirala bila je 5. prekomorska brigada. Vrlo je neobičan istorijat ove brigade.

Poslije kapitulacije kraljevske vojske i podjele zemlje među okupatorima, Štajerska i neki drugi manji dijelovi Slovenije potpali su pod njemačku okupaciju. Nijemci su se tu ponašali kao da je to definitivno pripalo njima, te su u tim krajevima izvršili mobilizaciju i te mladiće uvrstili u njihove operativne jedinice. Na taj način je veliki dio tih mladića dospio na zapadni front. Nakon savezničkog iskrcavanja u Normandiji veliki broj ovih vojnika se prvom prilikom predao saveznicima i, izjasnivši se kao Jugoslaveni, tražio da bude prebačen u naše jedinice u borbu.

Saveznici nisu odmah postupili po ovim molbama, već su ih prebacili u zarobljenički logor u mjestu Woodhouseu kod Edinbourga. I ovdje, kao i ranije u Gravini i Carbonari, bilo je pokušaja i pritisaka da se ovi mladići izjasne za pristupanje kraljevskoj vojsci, ali uzalud. Tek nakon sporazuma Tito-Šubašić dozvoljeno je oficirima NOVJ da uđu u logore i pristupe organizovanju ovih drugova u NOVJ i njihovom otpremanju u zemlju. Drugovi iz ovog logora ukrcani su na brodove 11. decembra 1944, a u Napulj su stigli 24. decembra i odatle prebačeni u Gravinu. U Gravini je brigada reorganizovana, njoj su se još pridružili novi borci, uglavnom drugovi koji su u međuvremenu stigli iz Alžira, južne Francuske, Korzike i drugih novooslobođenih krajeva Italije. Nakon toga brigada je prevezena u Split i druge dijelove Dalmacije. Tu se brigada spremala za borbenu gotovost i učestvovala u manjim operacijama u Lici i onda je krenula preko Korduna prema Sloveniji, uz put se neprekidno boreći. Brigada je sada bila u punom sastavu i raspolagala je sa oko 2.500 boraca. Stigla je u Sloveniju 18. aprila, a već 20. aprila je rasformirana a borci raspoređeni u druge postojede jedinice 7. korpusa NOVJ.

Mislim da je iz ovog izlaganja jasno koliko je uska veza postojala između prekomoraca i Mornarice, kako u organizovanju brigada, tako i u operacijama. Baza je već od prvih dana popunjavala svoje kadrovske potrebe i posade brodova iz redova prekomoraca u logorima, i ona je, po potrebi, pomagala u organizaciji, pripremi i konačnom prebacivanju brigade u zemlju. Saradnja je bila besprekoma, tako reći postojala je organska veza, tako da se nije pravila nikakva razlika između pripadnika mornarice i prekomoraca.

PRODOR U SVIJET

Naša početna, skromna Baza popunjavala se, mijenjala sastav i nadležnosti, i na kraju je postala predstavništvo Nacionalnog komiteta za oslobođenje Jugoslavije i Štab Baze NOVJ. Za sva pitanja u vezi sa Jugoslavijom svi su se obraćali samo nama, kao da izbjeglička vlada nije uopće više postojala.

Osnivanje naše prve Baze značilo je i naš prvi prodor u svijet, jer je preko nje uspostavljen i prvi kontakt sa predstavnicima sredstava za informacije koji su, uprkos strogoj cenzuri, počeli da šire istinu o Jugoslaviji. Mi smo našim brodovima prebacili i izvjestan broj novinara od kojih neki nisu ni imali odobrenje svojih nadležnih komandi da posjete Jugoslaviju.

Napomenuo sam već da je misija na »Bakru« otputovala bez znanja i odobrenja Vrhovnog Štaba. To je, naravno, izazvalo veliku uzbunu u Vrhovnom Štabu. Bilo je pozivanja na odgovornost. Međutim, pozitivni rezultati već prvih koraka potpuno su promijenili situaciju. Već oko 20. oktobra bio sam pozvan kod druga Tita u VŠ u Jajcu, i tamo se sve razjasnilo i naša misija je tada potpuno legalizovana.

Savezničke snage na istočnoj obali Jadrana u vrijeme završnih operacija Jugoslavenske mornarice

Berislav Visković, *kapetan bojnog broda*²⁾

Poslije odlučnih savezničkih pobjeda u sjevernoj Africi u proljeće 1943. godine, u okviru planova i rasprava o mogućim ciljevima dalje savezničke ofenzive u Sredozemlju, sve češće se spominje i Jadransko more kao pomorsko vojište od posebnog značaja. To su naročito isticali Britanci, čije političko i vojno rukovodstvo još uvijek zadojeno idejama imperijalne politike nikako ne napušta ideju o invaziji Balkana poniklu još na samom početku rata.

Kad su vjetrovi rata zaprijetili da zahvate Sredozemlje pojavila se ideja o invaziji Balkana u obliku plana francuskih generala Gamlena (Maurice Gamelin) i Vegana (Maxime Weygand) o otvaranju savezničkog fronta u jugoistočnoj Evropi iskrcavanjem anglo-francuskih snaga u Solunu. Međutim, skora kapitulacija Francuske (juni 1940) pokopala je taj plan, koji je, svakako, imao poticaj u Solunskom frontu iz prvog svjetskog rata, ali, nikako, nije odgovarao vojnoj i političkoj konstelaciji s početka drugog svjetskog rata (greška koju »vojnici« često čine). Tek je zahvaljujući anglo-američkom iskrcavanju u sjevernu Afriku (novembar 1942) sredozemno ratište preraslo u krupno poprište operacija savezničkih snaga i odlučan činilac u strategijskim razmatranjima o daljem nastupanju na Hitlerovu »evropsku tvrđavu«.

Britanski strategijski planeri predlagali su u aprilu i maju 1943. operacije kojima bi bio cilj osvajanje Drača i Dodekaneza. Britanski general Vilson (Henri Wilson), komandant savezničkih snaga na Srednjem istoku, iznio je mišljenje da bi te operacije imale biti uvod u »kasnije operacije krupnih razmjera... Takve operacije ne bi stvorile samo perspektivu o postizanju odlučnih poraza neprijatelja, nego bi nam prisutnost jakih britanskih snaga... u istočnoj Evropi dala u ruke jače karte prilikom stvaranja konačne pogodbe s Rusima...«.³⁾

Premijer Čerčil (Churchill) je potkraj maja, u jednoj okružnici, pisao: »Zauzimanje južnih dijelova Italije... otvoriti će nam pristup u Jadran i omogućiti nam da u jadranske luke otpremimo čitave tovare municije, ali i agente, možda čak i manje skupine komandos«.⁴⁾ Saveznički Kombini-

²⁾ Saopćenje na okruglom stolu »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«

^{2*)} Vojni historičar, viši naučni saradnik Vojnoistorijskog instituta

³⁾ F.W.Deakin, *Mit o savezničkom iskrcavanju na Balkanu u drugom svjetskom ratu*, knjiga E. Barker, *Britanska politika na Balkanu u drugom svjetskom ratu*, (prijevod s engleskog), Zagreb 1978, M.Weygand, *Rapport au service*, Paris 1950, V. Kijaković, *Pitanje savezničkog iskrcavanja na Balkan*, Vojnoistorijski glasnik 3/1978.

Kapetan bojnog broda Berislav Visković (prvi zdesna) prati izlaganja za okruglim stonom

rani odbor načelnika generalštabova (*Combined Chiefs of Staff*) predložio je da se nakon zauzimanja Sicilije obrazuje mostobran kod Drača, odakle bi saveznički odredi za duboke prodore »pomagali gerilce i snabdijevali ih«. Britanci su uskoro razradili ideju, prema kojoj je kod Drača trebalo iskrcati četiri udarne brigade i dvije divizije, da bi »aktivirale gerilce, a mi bismo ih s kopna mogli podržati i u tu svrhu namijeniti do 500 bombardera i 300 transportnih aviona«. ⁵¹

Konferencija »Quadrant« u Kvibeku (avgust 1943) potvrdila je, međutim, da američki saveznik usredotočuje svoje planove za odlučno slamanje Njemačke na sjeverozapadu Evrope. U situaciji kada se američki predsjednik Ruzvelt (Roosevelt) i njegov generalštab u načelu protive bilo kakvoj ideji o invaziji preko Jadrana, britanska politika je prinuđena tragati za složenijim rješenjima kako bi dobila uvid o prilikama na drugoj obali. U pismu feldmaršalu Smatsu (Smutsu) 16. jula Čerčil ističe: »Ni u kom slučaju neću dozvoliti da moćne britanske armije... na Sredozemlju sjede skrštenih ruku... Ne samo da moramo zauzeti Rim i nastaviti marš što je moguće dalje na sjever Italije već naša desna ruka mora pružiti pomoć balkanskim patriotima... Vjerujem u dobar ishod, i dati ću sve od sebe da osiguram suglasnost naših saveznika. Ako u tome ne uspijem, raspoložemo dovoljno velikim snagama da djelujemo sami«. ⁶¹

Očito je da, uza svo uvažavanje američkog strategijskog koncepta, kako svako rasipanje snaga na Sredozemlju ide na štetu invazije Normandije, Čerčilova ideja o iskrcavanju na Balkan ostaje nepomućena. Na sjednici britanskih načelnika generalštabova (Chiefs of Staff), sredinom oktobra 1943. britanski premijer je izjavio da bi »kad bi Britanci sami mogli odlučivati o strategiji, bio za jačanje talijanskog ratišta i nastupanje na Balkanu«. ⁷¹

Koliko god su se navedeni britanski stavovi zasnivali na činjenici da je razvoj vojnih i političkih događaja u drugoj polovini 1943. godine prijetio da uzdrma britanski položaj u istočnom Sredozemlju, toliko je sve

⁴¹ W.S. Churchill, *The Second World War*, vol. IV, London 1968.
⁵¹ E. Barker, *Britanska politika na Balkanu u drugom svjetskom ratu*.
⁶¹ Churchill, vol. V, str. 34-35

veće narastanje i snaženje narodnooslobodilačkih pokreta u Jugoslaviji, Albaniji i Grčkoj predstavljalo veoma značajan činilac i pružalo šansu britanskim (savezničkim) komandantima na Sredozemlju da tu, na tlu Balkana, potraže oslonac u oružanim snagama oslobodilačkih pokreta za dalje nastupanje na Hitlerovu Njemačku. Otud sve veći značaj Jadrana u savezničkoj, posebice britanskoj sredozemnoj strategiji.

Pogotovo je jugoslavenski narodnooslobodilački pokret i njegove oružane snage predstavljao snagu koja je, realno, sve više imala biti spona između savezničkih frontova što su se primicali Balkanskom poluotoku. Vojno i političko rukovodstvo jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta sistematski je i budno pratilo zbivanja na Sredozemlju i prelomne događaje što su se izmjenjivali naglim tempom. Ono je ispravno procijenilo veliki strategijski značaj Jadranskog mora za pokret u cjelini i dalo mu je odgovarajuće mjesto u strategiji narodnooslobodilačkog rata. Upravo zahvaljujući tome jugoslavenski narodnooslobodilački pokret i njegove oružane snage stvaraju u toku ratne 1943. godine na Jadranu takav položaj koji će omogućiti suradnju i sadejstvo sa saveznicima na ravnopravnoj osnovi.

U kratkoj analizi četvrte i pete neprijateljske ofanzive štab NOV i POJ je 10. jula 1943. konstatirao: »Ova neprijateljska ofanziva... imala je za cilj da uoči otvaranja drugog fronta i invazije Balkana od strane saveznika očisti jadransko zaleđe i likvidira jezgro naših snaga koje bi moglo svojim dejstvom u pozadini fašističke vojske u slučaju desanta osujetiti obranu Jadrana.«⁸¹

Vojno i političko rukovodstvo jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta obraćalo je invazionim planovima posebnu pažnju i zbog toga što su snage kontrarevolucije također ozbiljno računale na iskrcavanje anglo-američkih snaga na jugoslavenskom tlu.

U telegramu predsjednika jugoslavenske kraljevske vlade u izbjeglištvu, Slobodana Jovanovića, četničkom vodi Draži Mihailoviću od 23. aprila 1943. spominje se plan savezničkog iskrcavanja na Balkanski poluotok, u okviru kojeg je za Mihailovića i njegov pokret navodno »rezervirana uloga prvog reda.«⁸² U propratnom pismu uz ovaj telegram britanski ambasador pri Kraljevskom dvoru, Džordž Rendel, javlja šefu odsjeka za Jugoslaviju u Foreign Officeu, D. Huardu (Douglas Howard), da je od Jovanovića dobio francusku verziju nacrtu poruke za Mihailovića i da smatra kako izraz »dans un bref délai« (u kratkom roku) ne odgovara stvarnosti. Situacija je trenutno takva da mi »planiramo operacije kako bi bili spremni za balkansku kampanju, koja bi, naravno, mogla započeti u bliskoj budućnosti, ali bi, isto tako, mogla biti odložena za određeno vrijeme. Mislim da bi bila greška nekorektno poticati očekivanja generala Mihailovića o

⁸¹ B. Visković, *Najvažnije društvene i političke promjene u zemljama Sredozemlja od prvog do kraja drugog svjetskog rata*. »Sredozemlje i bezbednost SFRJ«, Centar za strategijska istraživanja JNA, Beograd 1980.

⁸² *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*. TOM II, knj. 10, dok. br. 32 (*Zbornik*, 11/10). *Public Record Office, Foreign Office (PRO, F.O.)*, 371/37584, R 3752. Kserografirana grada u Arhivu Vojnoistorijskog instituta.

skorom početku tih operacija, pa bi stoga bilo bolje isticati da je riječ o planiranju a ne o neposrednom izvršenju balkanske kampanje.¹⁰⁷

Poslije kapitulacije Italije i gotovo istodobnog iskrcavanja angloameričkih armija na tlo talijanske metropole, najzad su stvoreni uvjeti da u Jadransko more uplove saveznički ratni brodovi. Saveznici su uplovili u jadranske vode uglavnom s lakim pomorskim snagama i, bar za početak, s ograničenim operativnim ciljevima. Posjedanjem Taranta 9. septembra, ova, dotad glavna baza talijanske flote, uređena je kao baza savezničkih pomorskih snaga za južni Jadran. Tek početkom oktobra kad su britanski razarači počeli koristiti luku Bari, dobijena je operacijska baza i snabdjevački centar za sistematska dejstva u vodama srednjeg i južnog Jadrana. Nekoliko dana kasnije uplovili su u Brindizi matični brod »Vienna« i 10 torpednih čamaca iz sastava britanskih Obalnih snaga (Coastal Forces).¹⁰⁷ Na sam dan formiranja Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, 18. oktobra, uplovili su u Vis s 3 torpedna čamca komandant Obalnih snaga i komandant 24. flotile torpednih čamaca. Razrađeni su neophodni detalji suradnje savezničkih pomorskih i vazduhoplovnih snaga na Jadranu s Mornaricom NOVJ. Početkom januara 1944. Vrhovni štab NOVJ odobrio je Britancima da uspostave manevarsku bazu za lake pomorske snage u Komiži, na otoku Visu. Odredima torpednih čamaca, motornih topovnjača, patrolnih i desantno-jurišnih čamaca, što su se početkom 1944. počeli prikupljati na Visu, uskoro su se pridružili i mornarički komandosi. Najstariji pomorski oficir na Visu (Senior Naval Officer Vis - »SNOVIS«), kako je glasila zvanična titula pomorskog komandanta, bio je poručnik bojnog broda M. Džajls (Morgan Giles). Početkom maja na Visu su se našli štab 2. Special Service Brigade (2. komando, 40. i 43. mornarički komando.) i američka operacijska grupa - U.S. Operations Group), na čelu s pukovnikom Tomom Čerčilom (Tom Churchill), ukupno oko 2.000 vojnika.¹²⁷

Sistematska dejstva savezničkog zrakoplovstva na jugoslavenskom ratištu, posebice na jadranskom pomorskom vojištu, i prelijeti savezničkih strategijskih zrakoplovnih snaga preko tog ratišta u cilju napada na ciljeve u srednjoj Evropi, počeli su faktički krajem 1943. i početkom 1944. godine. Poslije zauzimanja južne Italije počelo je prikupljanje Sredozemnih savezničkih zrakoplovnih snaga (Mediterranean Allied Forces - MAAF), u prvom redu američke strategijske 15. vazduhoplovne armije na južnim talijanskim aerodromima u širem rajonu Fode. U prvim mjesecima 1944. godine 15. vazduhoplovna armija mogla je uputiti na zadatak 500 teških bombardera. Januara 1944. godine uspostavio je svoju novu bazu u Brindiziju britanski 334. ving, koji je još od ranije imao zadatak da prenosi ratni materijal za NOVJ. Njemu su se uskoro pridružili i neki američki i drugi saveznički avioni. Najzad, 1. juna 1944. formirane su savezničke Balkanske vazduhoplovne snage (*Balkan Air Force - BAFJ*, pod komandom vazduhoplovnog vice-maršala V. Eliota. Zadatak BAF bio je planiranje i izvršenje svih zadataka, kao i koordiniranje dejstva savezničkih vazduhoplovnih, pomorskih i kopnenih snaga na jugoslavenskom ratištu.¹³⁷

¹⁰⁷ Rendel Howardu, 25. aprila 1943. Isto

¹¹⁾ D. Pope, *Flag 4. The Battle of Coastal Forces in the Mediterranean*. London 1954, str. 152.

¹²⁷ *The Royal Navy in the Adriatic 1940-1945*. saopćenje historijskog odjeljenja britanskog Admiralteta na znanstvenom skupu britanskih i jugoslavenskih historičara u Londonu 1976; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, Beograd 1972, str. 138; F. Maclean, *Rat na Balkanu* (prijevod s engleskog), Beograd 1980, str. 72-92.

¹³⁷ *The Army Air Forces in World War II*, vol 3, Chicago 1951, str. 326-336, 399, 422-477, 507-514.

U to vrijeme je već počeo funkcionirati aerodrom na otoku Visu, gdje je prvi saveznički avion sletio 1. maja, a odjeljenje od 4 lovačka aviona 1. jugoslavenske eskadrile 25. avgusta. Poletno-sletna staza, duga preko 1.000 m a široka oko 140 m, omogućavala je sigurno slijetanje i avionima Balkanskih vazduhoplovnih snaga i američke 15. vazduhoplovne armije, kada bi im ponestalo goriva ili zbog pretrpljenih oštećenja. Tako su se slijetanjem na viški aerodrom spasile brojne posade savezničkih aviona i nekoliko stotina aparata.^{14*}

Zahvaljujući velikim pobjedama NOVJ i ogromnoj slobodnoj teritoriji što je stvorena u 1944. godini, saveznici su bili u stanju da na jugoslavenskom ratištu, uz saglasnost i punu podršku i pomoć Vrhovnog štaba NOVJ, organiziraju veći broj pomoćnih letilišta (landing strips). Prema nekim britanskim podacima, do kraja rata organizirano je i uređeno 36 takvih pomoćnih letilišta. Ljudstvo britanskog vazduhoplovstva (RAF), objedinjeno u specijalno obučene grupe poznate kao odjelenja Balkanskog vazdušnog terminala (*Balkan Air Terminal Sections*), pomagalo je jedinicama NOVJ u prihvatu aviona i ratnog materijala što su ga ovi transportirali. Preko tih pomoćnih letilišta evakuiran je i dio savezničkih pilota koje su spasile jedinice NOVJ, često ulazeći zbog toga i u žestoke okršaje s njemačkim i kvislinskim snagama.^{15*}

U međuvremenu, počelo je i redovno patroliranje savezničkih pomorskih snaga u vodama srednjeg i južnog Jadrana. Aktivnost savezničkih pomorskih snaga u istočnim vodama Jadrana u prvom polugodištu 1944. godine odvijala se, uglavnom, u znaku dejstva protiv njemačkog dužobalnog saobraćaja i kroz sadejstvo s jedinicama Mornarice NOVJ i 26. divizije NOVJ u desantnim prepadima na srednjodalmatinske otoke. Premda aktivnošću savezničkih pomorskih snaga operativna sposobnost njemačke mornarice na Jadranu, koja je bila u formiranju, nije osjetnije ograničena, saveznički brodovi i avioni samim svojim prisustvom omogućili su Mornarici NOVJ veću operativnu slobodu. Zapravo, Mornarica NOVJ bila je ta koja je svojom aktivnošću bitno uticala na poremećaj njemačkih planova i njihovo ostvarenje u odsudnoj fazi bitke za Jadran.

Krajem ljeta 1944. godine, kada su 26. divizija i Mornarica NOVJ krenule sa Visa u završne operacije za oslobodenje otoka i obale, u fazi borbe za otoke učestvovala su djelimice i savezničke snage. Saveznici su u to vrijeme na Visu i u talijanskim vodama za operacije u istočnom Jadranu imali 10 motornih topovnjača i torpednih čamaca, 7 patrolnih čamaca, 18 manjih desantnih brodova i čamaca i desantno štabni brod »LCH 282«. Po potrebi, saveznički komandant Jadrana mogao je ovim snagama dodijeliti i minolovce. Počev od 20. septembra obalni minolovci »Byms« (British Yard Minesweepers) počeli su razminirati i obilježavati plovne putove u Splitskom, Hvarskom i Korčulanskom kanalu.^{16*}

U borbama za oslobodenje obale savezničke pomorske snage nisu učestvovala. Kada su 24. oktobra saveznički desantni brodovi trebali ot-

^{14*} Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Arhiva NOR, š.k. 2, br. reg. 2-4/7; D. Fućak, Viški aerodrom, baza avijacije NOVJ Mornarički glasnik 4/1964. »Slobodna Jugoslavija« je 5. oktobra 1944. emitirala: »Za posljednja tri mjeseca (na viški aerodrom) prisijno se spustilo 215 velikih četvoromotornih savezničkih bombardera koji su bili oštećeni... Spašeno je 1936 savezničkih avijatičara. Od bombardera koji su se prisilno spustili popravljeno je 204 koji su se vratili u svoje baze.

^{15*} *Balkan Air Force*, saopćenje britanskih historičara na skupu u Londonu 1976.

^{16*} *The Royal Navy in the Adriatic*.

ploviti s Brača i učestvovati u borbama za oslobođenje Splita, komandanti su obavješteni da njihova pomoć u operacijama na kopnu nije potrebna. Od savezničkih snaga očekivala se nadalje isključivo logistička podrška NOVJ u nastupajućim velikim operacijama.^{17*}

O čemu se, zapravo, radilo? U vrijeme kad se rat sve više primicao kraju i sve jasnije nazirala pobjeda antifašističke koalicije politički interesi počeli su prevladavati vojne. To je, u konkretnoj situaciji, impliciralo i političko-diplomatsku borbu za utjecaj u jugoistočnoj Evropi, kojeg se Zapad, u prvom redu Velika Britanija, nikako nije htio odreći. Britanska vlada nastojala je osigurati izravan utjecaj na razvoj događaja na Balkanu, naravno i u Jugoslaviji. Britanska politika i ideja o invaziji Balkana nisu ostali nezapaženi rukovodstvu jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta, pogotovo što je s faktorom invazije istočne obale Jadrana ozbiljno računala i jugoslavenska kontrarevolucija. Rukovodstvo NOP-a izvanredno je ocijenilo značaj jadranskog pomorskog vojišta, preko kojeg su zračili utjecaji zbivanja na Sredozemlju i prenosili se na cjelokupno jugoslavensko ratište. Zato je Vrhovni štab NOVJ uoči kapitulacije Italije prenio težište operacija NOVJ u zapadne dijelove zemlje, prema jadranskoj obali, i u borbama s Nijemcima u toku 1944. godine uspijeva održati tzv. »jadransku brežu«, koja je preko Visa povezivala jugoslavensko ratište sa savezničkim frontom u Italiji. Uspostavljanje zajedničkog fronta sa zapadnim saveznicima bilo je od uzajamne koristi: Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije vezivala je krupne njemačke snage i potkraj ljeta 1944. započela završne operacije za oslobođenje zemlje, čime je davala važan doprinos općoj savezničkoj stvari i, posebno, olakšavala zapadnim saveznicima ratovanje na frontu u južnoj Italiji. Stoga su zapadni saveznici bili veoma zainteresovani za suradnju i sadejstvo s NOVJ i to je bio glavni razlog što su nas snabdijevali ratnim materijalom i prihvaćali naše ranjenike i izbjeglice.

U međuvremenu Britanci su vršili i intenzivna sondiranja o mogućnostima političkog iješenja britansko-sovjetskih interesa u jugoistočnoj Evropi. Rezultat toga bio je dogovor Čerčil-Staljin o proporcijama utjecaja, odnosno podjeli interesnih sfera u jugoistočnoj Evropi između Sovjetskog Saveza i Velike Britanije: u Jugoslaviji je prihvaćen paritet 50 : 50 (fifty-fifty). Vijest o tom strogo povjerljivom aktu tajne diplomacije ipak je stigla do maršala Tita.¹⁸ Zato je sumnja da bi Velika Britanija, radi ostvarenja svog utjecaja u Jugoslaviji u duhu sporazuma »fifty-fifty«, mogla izvršiti invaziju istočne jadranske obale imala realnu osnovu. To je bio i osnovni razlog da je političko i vojno rukovodstvo NOP-a bilo veoma oprezno kad se radilo o prisustvu savezničkih pomorskih i drugih snaga na našoj obali.^{19†}

^{17*} Isto. Admiral Č. E. Morgan, komandant savezničkih pomorskih snaga na Jadranu, prokomentirao je pomenutu odluku riječima: »Izgleda da se naše prisustvo podnosi na otocima, a ne trpi na kopnu«.

^{18*} Britansko-jugoslavenski znanstveni skup u Londonu, novembar 1976, diskusija, str. 198-199.

^{19*} U pismu maršala Tita J. V. Staljinu od 5. jula 1944. o eventualnoj invaziji, navodi se sljedeće: »... Saveznici do sada još nisu pred nas postavili pitanje njihovog iskrcavanja na teritoriji Jugoslavije. Moram da kažem da takvo iskrcavanje nama ne bi bilo drago, jer sam uveren da će nam praviti neprilike u zemlji, zbog čega bi moglo dolaziti do raznih sukoba... U slučaju iskrcavanja mi ne možemo pristati na njihovu ma kakvu vojnu i civilnu vlast u našoj zemlji, koju Saveznici uspostavljaju tamog gde dolaze, jer kod nas postoji kako vojna tako i civilna vlast. Isto tako nećemo pristati da bilo kakve naše jedinice budu pod njihovom komandom...«. *Bonpochi ucmopuu KIJCC*, 9/1984.

Britanska krstarica »Colombo« u Zadarskoj luci

U takvoj atmosferi uplovio je 2. novembra 1944. u splitsku luku britanski razarač »D-167« s admiralom Morganom, komandantom savezničkih pomorskih snaga u Jadranskom i Jonskom moru, koji je došao radi prikupljanja podataka o potrebama osposobljavanja luke i otvaranju prolaza kroz minske prepreke.²⁰⁾ Postoje Vrhovni štab depešom od 5. novembra odobrio da savezničke grupe minolovaca razminiraju prilaze Zadru, Splitu i Dubrovniku, saveznici su odmah zatražili da očiste prilaze i šibenskoj luci. U luke koje su ubrzo bile otvorene za saobraćaj, međutim, nisu uplovili samo minolovci i pomoćni brodovi, već su se uskoro pojavili i veći ratni brodovi, dolazak kojih nije bio jasan niti najavljen. Tako je 11. novembra u Split uplovio britanski razarač s pet američkih oficira, koji su imali zadatak da pregledaju aerodroma Sinj i Zemunik »radi eventualnog spuštanja oštećenih savezničkih bombardera«. Za razaračem je istog dana na »Mletački gat« u splitskoj luci pristala krstarica »Delhi«, također bez odobrenja Vrhovnog štaba. Komandant britanske krstarice, kapetan bojnog broda Vejmut (Waymouth), izjavio je da je određen za oficira za vezu s Mornaricom NOVJ i, istodobno, zahtijevao da uspostavi signalnu stanicu i kancelariju na obali. Također je izjavio da su poduzeti diplomatski koraci radi odobrenja i priznanja njegove misije.^{21*}

Suočen s nezvanim gostom i svjestan vrlo osjetljive situacije, Štab Mornarice NOVJ obavijestio je Vrhovni štab o dolasku savezničkih brodova i zatražio odgovarajuća uputstva, naglašavajući: »Svojim dolascima (saveznički brodovi - B.V.) stavljam nas pred gotov čin i na vrlo uporan i drzak način traže pravo boravka i rada«. Vrhovni štab je na to odgovorio: »Nismo odobrili nikakav dolazak krstarica.«²²⁾

Štab Mornarice NOVJ zahtijevao je da »Delhi« što skorije napusti Split i jugoslavenske teritorijalne vode, na što je britanski zapovjednik od-

²⁰⁾ Materijal za izučavanje Mornarice NOVJ, depešni saobraćaj Štaba mornarice sa Vrhovnim Štabom, depeša 36.

²¹⁾ Materijal za izučavanje Mornarice NOVJ, depešni saobraćaj, depeše 62 i 68.

²²⁾ Isto, depeše 68 i 75.

govorio kako mora sačekati uputstva svoje pretpostavljene komande. U međuvremenu, prekinute su sve telefonske i druge veze s brodom, posadi je onemogućen izlazak na kopno, a komandant Mornarice NOVJ odbio je primiti komandanta krstarice na razgovor. Pedesetak partizanskih mornara kontroliralo je sve prilaze britanskoj krstarici.

Situacija je postajala sve delikatnija. Nekoliko dana kasnije, 19. novembra, u Zadar je uplovila druga britanska krstarica - »Colombo«, sa sličnim zadatkom kao i »Delhi«. S južnog Jadrana stigla je vijest da se preko Dubrovnika, u okviru tzv. »Grupe Floyd« (*Floyd Force*), iskrcalo oko 2.000 vojnika. Radilo se, zapravo, o jedinicama iz sastava britanskih Kopnenih snaga na Jadranu (*Land Forces Adriatic*) glavnina kojih se nalazila na otoku Visu. Krajem oktobra 1944. dio britanskih snaga iskrcao se u Dubrovniku, kojeg su već oslobodile jedinice NOVJ. Vrhovni štab dozvolio je Britancima da iskrcaju samo tri baterije sa 12 topova i radi zaštite jedan komando jačine 500 vojnika. Međutim, pristiglo je obavještenje »da ima Engleza preko ovog broja, da uzimaju u zaštitu ustaške i četničke zločince i da su paralizovali i onemogućili našu vlast«.²³⁾

Osim toga, saveznici su upravo u to vrijeme predložili uspostavljanje svoje vazduhoplovne baze u Zadru za avijaciju Balkanskih vazduhoplovnih snaga, uz korišćenje zadarske luke, i to oformili u jednom veoma ambicioznom operacijskom planu nazvanom »Fairfax«. U duhu tog plana predviđalo se da Britanci lociraju na zadarski aerodrom 6 lovačkih, odnosno lovačko-bombarderskih eskadrila, uključujući i 2 eskadrile vazduhoplovstva NOVJ. Potom bi se priključile eskadrila bombardera i eskadrila noćnih lovaca. Ovim snagama bi se pridružile oklopne, artiljerijske i pješadijske jedinice, radi odbrane baze i eventualnih ofanzivnih dejstava u suradnji s NOVJ, ukupne jačine preko 20.000 ljudi.²⁴⁾

Vrhovni komandant NOVJ, maršal Tito, na vrijeme je uočio opasnost što prijeti od ovog neplanskog i nekontroliranog prikupljanja britanskih snaga na istočnoj jadranskoj obali. Stoga on jednom depešom iz oktobra 1944. upozorava: »... Nigdje bez našeg odobrenja savezničke vojske ne mogu stupiti na teritoriju Jugoslavije. Dajte naredenje u moje ime štabu Osmog korpusa, Južne grupe i Drugom korpusu, a takode i Glavnom štabu Hrvatske, kako bi zauzeli sve stratejske tačke i preduzeli veliku opreznost na obali Jadranskog mora da bi omeli bilo kakav neočekivan pokušaj na nas«.²⁵⁾ S druge strane, vodeći računa da ova zategnutost u odnosima dviju savezničkih vojski i mornarica može samo škoditi naporima da se porazi zajednički neprijatelj. Tito je zauzeo stav da sva sporna pitanja treba riješiti sporazumno, uz svo poštovanje suvereniteta jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta. On je već 20. novembra u razgovoru sa šefom savezničke vojne misije brigadirom Makleynom (F. Maclean), izrazio spremnost da se incident s »Delhijem« riješi na obostrano zadovoljstvo.²⁶⁾

Maršal Tito je 21. novembra dostavio vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju, generalu Wilsonu, načelan agreman da se luke Split,

²³⁾ Vrhovni štab Mornarice 19. 11. 1940. *Materijali za izučavanje Mornarice NOVJ*, depešni saobraćaj, depeša 78, *British Operations in Support of the Yugoslav Partisans*, znanstveni skup u London 1976.

²⁴⁾ *Allied Plans for Trans Adriatic Operations 1944-1945*, britansko saopćenje za jugoslavensko-britanskim okruglim stolom u Dubrovniku 1978. godine.

²⁵⁾ *Arhiv SKJ*, br. 310/1944.

²⁶⁾ *Public Record Office, Foreign Office (P.R.O.F.O.)*, 371/44299, R 18965, kserografirana građa u Arhivu Vojnoistorijskog instituta.

Šibenik i Zadar stave na raspolaganje savezničkim mornaricama za operacije protiv njemačkih pomorskih snaga na Jadranu. »Sasvim je razumljivo da će savezničke snage koristiti ove luke samo dotle, dok jadranska obala ne bude oslobođena. Komandu nad lukama imat će Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije a britanska mornarica će moći držati u njima svoje tehničko osoblje«. Vrhovni komandant NOVJ ponudio je također saveznicima upotrebu pomoćnih aerodroma u blizini Zadra, pod uvjetom da se britanske kopnene snage predviđene za zaštitu i opsluživanje aerodroma smanje na jednu trećinu. Komanda i zaštita tih aerodroma bila bi, naravno, u nadležnosti NOVJ. Sporazum o korišćenju pomorskih i vazduhoplovnih baza na jugoslavenskoj jadranskoj obali trebalo je da potpišu vrhovni saveznički komandant Sredozemlja, general Wilson, i maršal Jugoslavije Josip Broz Tito.²⁷⁷

Skicirajući potkraj novembra 1944. poruku za maršala Tita, u vezi »teškoća što su ih imali britanski brodovi koji su uplovili u jugoslavenske luke«, Čerčil smatra da »vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju mora posjedovati potpuni autoritet na tom ratištu, kao i slobodu da iskrcava britanske trupe u Jugoslaviji radi operacija protiv neprijatelja, kako i kada naredi bez bilo kakvih prepreka i ograničenja.«²⁸

Najzad, poslije desetodnevni konsultacija i razmatranja nastalog problema, Čerčil je preko Maklejna uputio 3. decembra Titu poruku u kojoj između ostalog, stoji:

»1. General Wilson je sada u Engleskoj i mnogo smo razgovarali o situaciji u Jugoslaviji i na Jadranskom moru. General mi je rekao da sada postoje izvanredni uslovi za ometanje neprijateljevog povlačenja iz Jugoslavije i nanošenja mu teških gubitaka. Stoga sam zapanjen što čujem od generala Wilsona da je primio izvještaj kako Vi želite da se britanske snage povuku s tog područja.

2. Koristim priliku da Vam saopćim nekoliko primjera nedostataka suradnje od strane vaših oficira. Najstariji britanski pomorski oficir u Splitu izvjestio me je 13. novembra, kako nije mogao dobiti dozvolu od vaših oficira da oficir za vezu mornarice i inženjerski oficir mornaričke pješadije mogu ostatu u Splitu. Britanska krstarica »Delhi« je 14. novembra posjetila Split.²⁹⁷ Mada je krstarica došla s izričitim zadatkom da pomogne vašoj mornarici u osposobljavanju luke i lučkih uredaja, general-major Čemi (komandant Mornarice NOVJ, B.V.) je onemogućio normalne uslove za prihvaćanje i vezivanje ovog broda. Slične poteškoće pojavile su se kasnije, takođe u novembru, prilikom prihvaćanja krstarica u Šibeniku i Zadru... U izvještaju što smo ga primili 30. novembra... stoji da vaši štabovi nisu dali nikakvo odobrenje za plovidbu naših brodova istočno od Dubrovnika i da, u slučaju ako do tog dođe, vaše baterije imaju naređenje otvoriti vrata. Ne treba ni spominjati kako bi se to odrazilo na naše odnose, kad bi jedna od vaših baterija otvorila vatru na neki britanski brod...

3. Stavljam Vam sve to do znanja, budući sam siguran da ćete razumjeti koliko takvi incidenti mogu ometati ostvarenje našeg zajedničkog cilja... Ne vidim kako bismo to postigli ako saveznici ne dobiju potpunu

²⁷⁷ PRO. War Office (W.O.) 204/20

²⁸ PRO. Prem. 3.512/10. O pitanju pomorskih i vazduhoplovnih baza u nas je dosad najtemeljitije pisao Dušan Biber u seriji članaka, »VUS« /1973. Dio te grade Biber je objavio u knjizi *Tito - Churchill, strogo tačno*, »Globus«, Zagreb, 1981.

²⁹⁷ Krstarica »Delhi« je uplovila u splitsku luku 11. novembra.

slobodu da pokrenu pomorske, kopnene i vazduhoplovne snage u bilo koji dio Jugoslavije, gdje bi mogle na najefikasniji način ubiti što više Nijemaca».^{29a)}

Iz ove Čerčilove poslanice Titu očito provijava duh oktobarske podjele utjecajnih sfera (kopija ove poruke upućena je i Staljinu) i gnjev i nezadovoljstvo zbog Titove samostalne politike, politike oslonca na vlastite noge. Drastični zahtjev britanskog premijera »iskrcati se gdje god želimo, kad god želimo«, sa »potpunom slobodom kretanja pomorskih, kopnenih i vazduhoplovnih snaga u Jugoslaviji«, bio je potpuno oprečan odlukama Teheranske konferencije (28. novembar - 1. decembar 1943), na kojoj je jugoslavenski narodnooslobodilački pokret de facto priznat kao saveznička ratujuća strana i jedini nosilac oružane borbe protiv Osovine na jugoslavenskom ratištu.

Slažući mozaik zbivanja duž istočne jadranske obale, povezujući uplovljenje većih ratnih brodova u Split i Zadar sa zahtjevima da se iskrcaju krupne kopnene snage (preko 20 hiljada vojnika) u zadarskom području radi »zaštite« zadarskog aerodroma i neprekidno pojačavanje britanskog ekspedicionog korpusa (»Floyd Force«, preko 3.000 vojnika) u rajonu Dubrovnika, ne možemo se oteti uvjerenju da se radilo o kontinuiranom nastojanju britanske vlade da osigura svoje interese u Jugoslaviji. Poseban ton čitavoj toj mučnoj atmosferi davao je početak britanske intervencije u Grčkoj 6. decembra 1944.³⁰⁾

Ne dovodeći se u opasnost uplovljenja u vode kombinatorike, možemo ustvrditi da je epizoda »Delhi« u vezi sa širim britanskim planovima na Jadranu. U tom kontekstu interesantno je i pismo komandanta savezničkih armija u Italiji, generala Aleksandera (*Alexander*), vrhovnom komandantu Sredozemlja, generalu Vilsonu, od 30. oktobra 1944. da »pod maskom otvaranja zemlje za pomoć snagama maršala Tita« treba obaviti pripreme radove za osposobljavanje luka, lučkih postrojenja i komunikacija na području Zadar - Knin - Sinj - Šibenik prije glavne operacije iskrcavanja. Britanci bi imali najprije izvršiti odgovarajuća izvidanja u Splitu, a potom u Šibeniku i Zadru. Irvjesno je da su upravo krstarice »Delhi« i »Colombo«, zatim neki štabni brodovi (pristali u Šibeniku), poslani na izvidanje u duhu direktive generala Aleksandera.³¹⁾

Ne smije se gubiti iz vida ni činjenica da je Vilson negdje u to vrijeme, na zahtjev anglo-američkog Kombiniranog odbora načelnika generalštaba *Combined Chiefs of Staff Committee* da razradi plan za invaziju Istre, razmatrao i varijantu nebranjene iskrcavanja u dalmatinske luke, odakle bi vršio dalji prodor na sjever, prema Istri. Doduše, taj strategijski plan nije nikad materijaliziran, ali je prisutan u svim britanskim pokušajima da se učvrste na dalmatinskoj obali. Tako u direktivi Kombiniranog odbora načelnika generalštabova savezničkoj Vrhovnoj komandi na Sredozemlju od 2. 12. 1944. stoji:

»a) Nastaviti s uvođenjem lakih snaga preko dalmatinskih luka u cilju prepadnih dejstava i otežavanja njemačkog povlačenja.

^{29a)} Čerčil Titu 3. 12. 1944, *PRO, Prem 3*, 512/10, br. 989; *Tito - Churchill, strogo tajno*, 384-385.

³⁰⁾ Vidi opširnije: V. Kljaković, *Pitanje savezničkog iskrcavanja na Balkan (1939-1945)*, saopćenje za okruglim stolom britanskih i jugoslavenskih historičara, Dubrovnik 1978.

³¹⁾ *PRO, W.O.*, 214/40; D. Biber, *Britanski dokumenti o planiranju savezničkog iskrcavanja na istočnu obalu Jadrana*, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split 1975.

b) Osigurati mogućnost brzog prebacivanja vazduhoplovnih snaga s talijanskog na jugoslavenski front.

c) Koristeći resurse koji se mogu uštedjeti u talijanskoj kampanji, urediti i opremiti baze na dalmatinskoj obali, kako bi bili spremni za slučaj bilo koje povoljne situacije.³²¹

Britanski komandanti su, naravno, veoma rado prihvatili prijedlog Kombiniranog odbora: računali su da im je potrebno 6 divizija i 10 nedjelja pripreme, tako da je operacija mogla krenuti prve nedjelje februara 1945. Još uvijek nije poznato do kojeg su stupnja ovi planovi (operacija »Gelignite«) bili blizu ostvarenja, ali ostaje činjenica da je ideja o invaziji na istočnu jadransku obalu neprekinuta konstanta jedne politike koja nije uspjela shvatiti sve one promjene što su se odigravale na suprotnoj obali.

U međuvremenu, Tito je 6. decembra primio Čerčilovu poruku upućenu tri dana ranije. U razgovoru s Maklejom, koji je pokušavao svu odgovornost za incident s »Delhijem« prebaciti na komandanta Mornarice NOVJ, general-majora Josipa Cernya, Vrhovni komandant NOVJ je istakao da njegovi komandanti »nisu ništa znali o dolasku brodova i nisu imali vremena dobiti instrukcije«. Tito je želio da unaprijed zna kada će točno doći i uploviti saveznički brodovi.^{33*}

Na sastanku održanom sutradan, 7. decembra, u Beogradu između maršala Tita, komandanta Balkanskih vazduhoplovnih snaga, vicemaršala Eliota, i brigadira Maklejna, raspravljano je prvi puta o baziranju savezničkih pomorskih i vazduhoplovnih snaga na istočnoj jadranskoj obali. Pošto je Tito smatrao daje potrebno mnogo manje od 20 hiljada ljudi, koliko su Britanci predlagali za zaštitu vazduhoplovne baze u području Zadra, i da VIII korpus NOVJ može uvijek držati jednu svoju diviziju u Zadru radi zaštite te baze, dogovoreno je da se odluka o sprovođenju operacije »Fairfax« odloži dok se ne održi sastanak komandanta savezničkih snaga za Sredozemlje i maršala Tita. Na Maklejinovu izjavu da je komandant za Sredozemlje zainteresiran da se potpiše što prije pomorski sporazum, kako bi britanski brodovi mogli uploviti u jugoslavenske luke, radi operacija ili iz drugih razloga, prema uobičajenom postupku mornarice, Tito je želio da se napravi jasna razlika između sidrišta i stalnih baza. On nije imao ništa protiv ovih prvih, sve dok ona ostanu sidrišta. Odlučeno je da se naprave neophodne dopune britanskog nacrtu pomorskog sporazuma.³⁴⁷

Tito je ostao dosljedan stavu da se problem baziranja savezničkih brodova i aviona riješi sveobuhvatnim sporazumom, uz potpuno poštovanje jugoslavenskog suvereniteta. Isto tako je pokazao dobru volju da se nastali nesporazumi odmah riješe i već 10. decembra uputio je Štabu mornarice slijedeću poruku: »Sa komandantom i posadom ratnog broda »Delhi« održavajte sasvim korektne odnose. Posada i oficiri broda mogu izlaziti na kopno. Oficiri za vezu koji se nalaze u Splitu mogu ići na brod. Ratnom brodu pružiti potrebne olakšice. Ja ću sa saveznicima urediti pitanje parobroda (sic!) »Delhi« i o tome vas obavestiti. Za svaki neodgovoran postupak prema savezničkim oficirima i vojnicima vaš štab mi je odgovoran.³⁵⁷ Sutradan je od Štaba mornarice stigao odgovor: »Jutros 11. decembra uspostavili ponovo kontakt sa krstaricom »Delhi«. Regulišemo odnose

³²¹ *Allied Plans for Trans Adriatic Operations...*

^{33*} PRO, F.O. 371/44281, R 20201.

^{34*} PRO, W.O. 8383.

³⁵⁷ *Materijali*, depešni saobraćaj, depeša br. 43.

sa krstaricom prema vašim naređenjima. Sa ostalima odnosi kao i ranije normalni.«³⁶⁾

Tito je na taj način zahtijevao korektan tretman savezničkih brodova, ali je, istodobno, ostao odlučno pri tome da se sa saveznicima ne može sklopiti takav sporazum koji bi omogućio uspostavljanje britanskih pomorskih baza u svako vrijeme, u bilo kojoj jugoslavenskoj luci. On je energično tražio da se poimence navedu luke koje bi se koristile kao baze, dok bi se sve ostale tretirale kao sidrišta, što bi se uz prethodno odobrenje koristila samo u slučaju potrebe i to na određeno vrijeme.³⁷⁾

Na sličan način riješavano je i pitanje grupe »Floyd«, iskrcane u Dubrovniku. Brigadir Maklejn je 12. januara 1945. izvjestio Forin ofis o noti koju mu je dostavio načelnik kabineta Vrhovnog komandanta NOVJ, a koja glasi: »Naše su jedinice potpuno očistile Crnu Goru, Sandžak i Dalmaciju. U tim operacijama britanska artiljerija pružila je našim jedinicama dragocjenu pomoć u protjerivanju neprijatelja iz rajona Danilovgrad - Nikšić. Sada više ne postoji potreba za vašim artiljerijskim jedinicama na ovom ili ma kojem drugom sektoru jer mi raspoložemo dovoljnom artiljerijom za gonjenje i uništavanje neprijatelja koji se povlači... Sporazumno je utvrđeno da se vaše snage povuku sa naše teritorije čim prestane potreba za njima. Međutim, vaše jedinice ne samo da nisu povučene već se oko

3.000 vaših vojnika nalaze u rajonu Dubrovnika i Trebinja, mada ste nas obavijestili da ukupna jačina vaših snaga iznosi 1.600 do 2.00 ljudi. Komandant vaših snaga u Dubrovniku ignorira naše vlasti i nastavlja sa prikupljanjem artiljerije i municije, mada vaše jedinice nisu nigdje angažirane u borbi... Od vas očekujemo da preduzmete mjere za povlačenje tih snaga...«³⁸⁾

Maršal Tito je još 21. decembra odgovorio Čerčilu: »Pošto sam primio Vašu poruku od 3. decembra, dao sam odmah ispitati incidente o kojima je riječ, i oni su, mislim sada razjašnjeni na opće zadovoljstvo. Ustanovio sam da su oni većim dijelom bili rezultat nerazumijevanja, s obje strane, zbog nepostojanja bilo kakvog općeg i sveobuhvatnog sporazuma, kojim bi se regulirali odnosi između naših odgovarajućih vojnih vlasti, u vezi sa zajedničkim operacijama na jugoslavenskom tlu i u jugoslavenskim vodama. Nadam se da će prilikom predstojeće posjete feldmaršala Aleksandera biti moguće zaključiti sporazum u duhu odgovarajućih aranžmana što smo ih učinili s našim sovjetskim saveznicima...

S tim u vezi, jedva da je potrebno uvjeravati Vas da nitko bolje od mene ne cijeni vitalnu potrebu tijesne suradnje oružanih snaga Jugoslavije i snaga njenih saveznika. Sugerirate u posljednjem stavu vaše poruke da sam možda sumnjičav u pogledu vaših namjera da iskrcate trupe na jugoslavensku teritoriju na koju Jugoslavija polaže pravo. Budite sigurni da nije tako... Što se tiče baziranja savezničkih snaga na jugoslavenskoj teritoriji, međutim, Vi ćete se složiti da je jedino što mi želimo da budemo pravovremeno konzultirani o tim i drugim stvarima, koja se odnose na naša teritorijalna prava i nacionalni suverenitet...«³⁹⁾

Situacija se počela lagano smirivati, ali je Tito bio i dalje veoma poduzriv u pogledu ustupanja pomorskih baza. Oprezni su bili i mornarički

³⁶⁾ Materijali, depešni saobraćaj..., depeša br. 44.

³⁷⁾ PRO, F.O. 371/44397, R 21895; D. Biber, *Kako je tajna diplomatija krojila sudbinu nove*

Jugoslavije, »VUS«/1973.

³⁸⁾ PRO, F.O. 371/48808 R 937/92.

³⁹⁾ PRO, Prem 3, 512/10 br. 75.

komandanti u Splitu. To su osjećali i sami Britanci, a Maklejn u telegramu Forin ofisu 12. januara 1945. jasno ističe kako Tito »uopće ne može shvatiti naša uporna nastojanja da mu pomognemo osposobiti luke, da li on to hito ili ne, i da stoga inzistiramo na nedovoljno jasnom obrazloženju stalnog boravka »Delhija« u Splitu«.

Maklejn dalje objašnjava da je »neshvatljivo partizansko držanje lakše razumjeti u svjetlu naše intervencije u Grčkoj, koja se ovdje pažljivo prati i koja je očito pojačala sumnje da mi razmišljamo o sličnoj akciji u ovoj zemlji«. Šef misije zapadnih saveznika otvoreno priznaje da ni njemu nisu potpuno jasni britanski dugoročni planovi na jugoslavenskom ratištu: »Ukoliko je naša namjera da bilo kad iskrčimo jake snage u Jugoslaviji, smatram da ćemo prethodnim sitnim pokušajima da »stavimo nogu u vrata« izazvati samo trvenja i sumnjičavost i time prejudicirati naše krajnje izgleda na uspjeh«, zaključuje u svom telegramu Maklejn.^{40*}

U međuvremenu, 6. januara 1945, Tito i Maklejn su potpisali sporazum o vazduhoplovnoj bazi u Zadru. Ambiciozni plan »Fairfax« je u osnovi napušten, a konačnim sporazumom je predviđeno:

- u oblasti Zadra bit će stacionirano 8 lovačkih i lovačko-bombarderskih eskadrila, uključujući i dvije eskadrile (prva i druga) Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;

- letачko osoblje i posade protuvazdušne obrane brojali bi ukupno 3.700 ljudi, a za izgradnju i održavanje aerodroma predviđeno je još 3.000 vojnika;

- zaštita i obrana baze, osim protuvazdušne, bit će u nadležnosti Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;

- komandant vazduhoplovne baze je član jugoslavenskog vazduhoplovstva, baziranog u Zadru.⁴⁰⁾

Britanski načelnici štabova nisu bili oduševljeni ovim sporazumom, a načelnik Imperijalnog generalštaba, feldmaršal A. Bruk (Brook), kritizirao je Maklejna da »nije dovoljno uporan prema Titu i suviše ugađa njegovim čudima«. U depeši feldmaršalu Aleksanderu, novom savezničkom komandantu na Sredozemlju (12. decembra 1944. zamijenio Vilsona), Bruk kaže: »Ni u snu nam ne bi palo na pamet da prihvatimo takve uvjete (misli na sporazum sa NOVJ, B.V.) od Francuske, Belgije ili Holandije, pa zašto bi do vruga dozvolili Titu da se miješa u naše vodenje rata«. ^{42*}

Pregovori o vazduhoplovnoj bazi u Zadru prouzrokovali su mnoge sumnje, pa je do potpisivanja pomorskog sporazuma došlo sa zakašnjenjem. Složena politička i vojna situacija uoči završnih operacija za oslobodenje Hrvatskog primorja, Istre i Slovenskog primorja i borba za međunarodno priznanje nove Jugoslavije kao jedan od najsloženijih problema jugoslavenske revolucije, odrazila se i na pregovore o pomorskim bazama.^{43*}

Pomorski sporazum, kojim je u osnovi riješen problem baziranja savezničkih brodova u jugoslavenskim lukama, potpisali su maršal Tito i

⁴⁰⁾ PRO. F.O. 371/48808, R 1155.

⁴¹⁾ PRO. F.O. 371/48808, R 64; *Materijali*. Štab Morarice, operativna prepiska, 153-154.

⁴²⁾ PRO. M.O. 214/42 X/1 8940.

⁴³⁾ Josip Smolaka, povjerenik za vanjske poslove u NKOK, u svom *Partizanskom dnevniku* (Beograd 1972) za 8. januar 1945. bilježi: Maršal već dugo odlaže potpis ovog ugovora (misli na pomorski ugovor, B.V.), a Englezi urgiraju. Iz političkih razloga bilo bi bolje ne imati nijednog engleskog vojnika na našoj teritoriji..., ali teško im je odbiti zahtjev, pošto Nijemci tope njihove brodove u sjevernom Jadranu... Valjat će da im se to odobri. Ali ćemo čekati dok vidimo šta će biti s tom zajedničkom vladom«.

Maklejn, kao predstavnik savezničkog komandanta Sredozemlja, 17. januara 1945. Glavne točke sporazuma su bile:

- Savezničke pomorske snage mogu privremeno bazirati u Splitu ili bilo kojoj drugoj luci ili sidrištu sjeverno od Splita, uz obavezu da pravovremeno najave doplovljenje svojih brodova jugoslavenskim pomorskim vlastima.
- Saveznici u tim lukama mogu organizirati svoju pomorsku i protuvionsku obranu. Sa svoje strane, jugoslavenske vlasti su dužne pružiti svaku pomoć komandantu britanskih snaga i obavještavati ga o svemu što može uticati na savezničke pomorske operacije.
- Komanda luka i sidrišta ostaje u nadležnosti komandanata Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.
- Savezničke pomorske vlasti neće se ni u kom slučaju miješati u lokalna unutrašnja pitanja ni u administraciju, niti dirati suverenitet narodnooslobodilačkih vlasti.⁴⁴⁾

Značajno je napomenuti da je upravo ovaj posljednji stav jedan od dva amandmana na britanski nacrt pomorskog sporazuma, unijet naknadna naše inzistiranje.

Poslije potpisivanja pomorskog sporazuma odnosi između Mornarice NOVJ i savezničkih pomorskih snaga počeli su se postepeno normalizovati. No, sve nesuglasice nisu još uvijek bile otklonjene. Tako Maklejn 5. februara izještava kako je intervenirao kod Tita da njegovi komandanti u Splitu i Zadru izgleda još uvijek ne poštuju sklopljene sporazume.⁴⁵⁾ Britanski predstavnik u Bariju, F. Broad (Broad), javlja 9. februara Forin ofisu da jugoslavenski mornarički komandanti ne ispunjavaju odredbe pomorskog sporazuma. Britanski funkcioner se najviše okomio na komandanta Mornarice NOVJ, za kojeg tvrdi da je izjavio »da ne može učiniti ništa dok ne primi tekst (sporazuma, B.V.)«. Odbio je da se upozna sa tekstom što su mu ga predočili britanski oficiri.⁴⁶⁾ Još uvijek uznemireni, Britanci su planirali iskoristiti predstojeću posjetu feldmaršala Aleksandera maršalu Titu u Beogradu. Komandant Sredozemlja trebao je energično protestirati u vezi s teškoćama u Splitu i Zadru. Britanski ministar vanjskih poslova, A. Eden (Eden), u direktivi za sastanak Tito - Aleksander između ostalog napominje da, ako prije konferencije ne dode do stvarnog poboljšanja tretmana britanskih ratnih brodova, Aleksander mora tražiti uklanjanje komandanta Mornarice NOVJ, Josipa Čemya, koji bi bio veoma »pogodno žrtveno janje«.⁴⁷⁾

Međutim do Aleksanderovog dolaska u Beograd odnosi su, i po britanskim izjavama, potpuno normalizirani, tako da na konferenciji između Tita i Aleksandera od 21. do 24. februara 1945. u Beogradu problem pomorskih baza i, pogotovo, incidenti s krstaricama nisu uopće spominjani. Britanski feldmaršal je odmah u početku informirao Tita kako nema namjeru preduzimati bilo kakvu vojnu operaciju širih razmjera na jugoslavenskoj teritoriji.⁴⁸⁾ Jedino je predviđao, u vezi s razvojem operacija, uspostavljanje novih vazduhoplovnih baza u sjeverozapadnim krajevima Jugoslavije, sa čime se maršal Tito načelno složio.

44) PRO, F.O. 371/48808, R 558, R 559 i 371/44809, R 2656, R 3160; *Materijal*. Štab Mornarice, operativna prepiska, 155.

45) PRO, F.O. 371/48809, R 2677.

46) PRO, F.O. 371/48809, R 2936.

47) PRO, F.O. 371/48809, R 3060.

48) Treba imati u vidu da Britanci u ratu uvijek misle na staru jugoslavensku granicu s Italijom.

Aleksander je spomenuo i eventualno zauzimanje otoka Lošinja radi zaštite zadarskog aerodroma, na što je Tito odgovorio daje Lošinj lako zauzeti ali ga je teško održati ako susjedna obala nije u savezničkim rukama. Maršal je predložio da se u tu svrhu upotrijebe divizije NOVJ, slobodne poslije mostarske operacije, a da saveznici osiguraju vazduhoplovnu i artiljerijsku podršku, kao i snabdijevanje oružjem i municijom.⁴⁹⁾ U međuvremenu, saveznički veliki brodovi (krstarice) napustili su jugoslovenske luke.

U operacijama za oslobodjenje Kvarnerskih otoka (od 4. do 20. aprila) savezničke pomorske snage učestvovala su simbolično. Saveznici su odvojili nekoliko desantnih brodova za prevoženje trupa i pružali su artiljerijsku podršku prilikom iskrcavanja. Motorne topovnjače Jugoslavenske kraljevske mornarice, koje su od 1. aprila 1945. bazirale u Ankoni, učestvovala su samo u blokadnim patrolama. U desantu na Istru saveznički brodovi nisu učestvovali, pod izgovorom da je prije iskrcavanja potrebno razminirati plovne putove. U stvari, zapadni saveznici bili su uznemireni brzim tempom nastupanja jugoslavenskih snaga i osjećali se izigranim u pogledu svojih interesa u Jugoslaviji, pa su odlučili uskratiti svoju pomoć.⁵⁰⁾

Prisustvo savezničkih pomorskih, vazduhoplovnih i kopnenih snaga na istočnoj jadranskoj obali u sudbonosnim danima bitke za Jadran, postavilo je na dnevni red sređivanje međusavezničkih odnosa na jadranskom pomorskom vojištu. Političko i vojno rukovodstvo jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta, u prvom redu Josip Broz Tito, veoma uspješno se uključilo u političko-diplomatske akcije velikih sila i s mnogo političke zrelosti i intuicije, koja imponira, postavilo saradnju sa saveznicima na ravnopravnu osnovu. To je bila garancija da prisustvo savezničkih snaga na našoj obali neće ugroziti osnovne tekovine rata i revolucije.

⁴⁹⁾ PRO. W. O.

⁵⁰⁾ PRO. F.O. 371/488. Interesantno je napomenuti da su brodovi Kraljevske mornarice dobili od Britanaca karte minske situacije, ali ih nisu stavili na raspolaganje Jugoslavenskoj mornarici. Srećom, naš oficir pronašao je u Karlobagu originalnu njemačku kartu minskih polja, pa naredni desanti nisu išli preko minskih polja.

Dejstva njemačkih pomorskih snaga na Jadranu protiv mornarice NOVJ

Mr Vladimir Isaić, kap. fregate²⁾

DEJSTVA NJEMAČKE RATNE MORNARICE DO JESENI 1944. GODINE

U toku njemačkog prodora i posjedanja Jadrana, dejstva njemačke ratne mornarice uslovljavali su razvoj opće situacije i zadaci koji su iz toga proizlazili. Ovisno o promjenama koje su nastale na jadranskom pomorskom vojištu, i zadaci njemačke mornarice su u određenom razdoblju imali svoje karakteristike.

Njemačka ratna mornarica na Jadranu organizovana je poslije kapitulacije Italije, septembra 1943. S obzirom na cjelokupnu strategijsku situaciju na Jadranu i djelovanje Mornarice NOVJ, njemački admiral Jadrana opredijelio se da borbom osigura povoljan operativni režim u međutočnoj akvatoriji i održavanje (i obezbjeđenje) pomorskog saobraćaja na komunikaciji Trst - Pirej. Prema tim zadacima su bile formirane i pomorske snage - divizija za osiguranje, dok je za ofanzivna dejstva predviđena divizija torpednih čamaca.

Njemačke pomorske snage na Jadranu neprekidno su jačale i pored gubitaka koje su trpjele. Ta na izgled kontradiktorna pojava proizašla je iz činjenice što su glavni jadranski brodogradevni kapaciteti - Rijeka, Pula, Trst i Tržić - bili na perifernom dijelu, u dubini jadranskog vojišta i jedno vrijeme van zahvata borbenih dejstava. Tek relativno kasnije došli su pod udar avijacije i bliže frontu. U ljeto 1944. njemačke pomorske snage dostigle su najveću brojnost i najbolju organiziranost. Ranije formirana 11. flotila za osiguranje je već 1. marta 1944. preimenovana u diviziju, a sredinom jula dostigla je puni formacijski sastav.

ORGANIZACIJA I SNAGE NJEMAČKE RATNE MORNARICE

Područje komandujućeg admirala Jadrana uspostavljeno 11. septembra 1943. obuhvatalo je jugoslavensku obalu Jadrana od Sušaka do Valone. U vrijeme formiranja bilo je podijeljeno na dvije pomorske komande - Pomorsku komandu Dalmacije i Pomorsku komandu južnog Jadrana. Ovakva podjela, u kojoj je iz nadležnosti admirala Jadrana izvučeno pod-

¹⁾ Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Vojni historičar, načelnik Vojnopomorskog muzeja Split.

ručje Istre, proisticala je iz teritorijalnih razgraničenja između grupa armija na kopnenom frontu. Tako je područje Istre spadalo u nadležnost Grupe armija »B«, odnosno mornarička komanda Italije, dok je veći dio jugoslavenske obale Jadrana ušao u sastav područja Grupe armija »F« na Balkanu. Međutim, uskoro je utvrđena neophodnost da Pomorska komanda Istre, kao dio jedinog jadranskog ratišta, bude u sastavu admirala Jadrana, te je 1. oktobra 1943. ovo područje prepočinjeno admiralu Jadrana. Tako je područje admirala Jadrana imalo 3 pomorske komande: Istre, Dalmacije i južnog Jadrana.

Međutim, kako se kasnije pokazalo zbog izduženosti oblika, komunikativnosti, a osobito aktivnosti NOVJ, Pomorska komanda Dalmacije je reorganizovana u Pomorsku komandu sjeverne Dalmacije i Pomorsku komandu južne Dalmacije. Da ne bi pak dolazilo do nesporazuma zbog naziva »južna Dalmacija« i »južni Jadran«, ova druga je preimenovana u Pomorsku komandu Albanije. Na proljeće 1944. ustanovljena je definitivna organizacija područja admirala Jadrana koju su sačinjavale četiri pomorske komande: Istre, sjeverne Dalmacije, južne Dalmacije i Albanije. Brojno stanje komandi i jedinica admirala Jadrana 1. septembra 1944. iznosilo je 23.551 oficir, podoficir i mornar.

Kapetan fregate Vladimir Isaić prati izlaganje za okruglim stolom

POMORSKE SNAGE

Njemačke pomorske snage činili su slijedeći sastavi i jedinice:

- 11. divizija za osiguranje (sa 1. i 2. eskortnom flotilom, 2. protivpodmorničkom flotilom i 6. flotilom za razminiranje, te grupom od 3 minopolagača i grupom protivpartizanskih brodova). Diviziji je bila potčinjena i 22. flotila malih obalskih torpednih čamaca, predatih mornarici tzv. NDH;
- 1. divizija torpednih čamaca (sa 3, 7. i 24. flotilom);
- 10. desantna flotila sa tri grupe brodova desantnih tenkonosaca;
- 6. transportna flotila sa oko 100 brodova raznih vrsta;
- jedinica pomorskih diverzanata;
- snage lučke zaštite pomorskih komandi.

Brojno stanje ukrcanih (bez snaga lučke zaštite) iznosilo je 7.644 oficira, podoficira i mornara.

Njemački eksplozivni samolaz

Osnovni zadatak njemačkih pomorskih snaga do ljeta 1944. godine bio je održavanje i obezbjeđenje pomorskog saobraćaja na jadranskoj dužobalnoj pomorskoj komunikaciji. Cjelokupne potrebe prijevoza iz područja sjevernog Jadrana bile su krajem 1943. godine procijenjene na količinu od 100.000 tona tereta mjesečno. Od toga je 35.000 tona trebalo transportovati od luka Split i Dubrovnik prema jugu. Potreba za neprekidnim i sigurnim obalnim pomorskim saobraćajem istaknuta je još u septembru 1943. na savjetovanju komandanta Grupe armija »F«, komandjućeg admirala Jadrana i komandanata 2. oklopne armije. Tada je zaključeno da »garnizone na obali treba snabdijevati pomorskim putem, zbog nesigurnog kopnenog saobraćaja uslijed partizanskih dejstava.«³⁾ Ta dužobalna pomorska komunikacija uskoro je postala ugrožena od Mornarice NOVJ čije su osnovne komunikacije išle pravcem otok Vis - obala i ukrštale se sa njemačkim. Izlazak na otvoreno more ugrožavale su, pak, savezničke snage.

Kako su u međuvremenu saveznička avijacija, a potom 1. i 2. eskadrila NOVJ dejstvovala na Jadranu, njemački pomorski saobraćaj bio je sve ugroženiji.

Zbog učestalih gubitaka, u instrukciji za pomorski saobraćaj u proljeće 1944. određeno je da se plovi samo noću, da brodovi iznad 1.000 tona deplasmana saobraćaju iz polaznih luka u sjevernom Jadranu samo do Zadra, a brodovi do 1.000 tona mogu produžiti samo do Šibenika. Od Šibenika prema jugu teret se prevozio motornim jedrenjacima.⁴⁾ Od proljeća 1944. Nijemci su ograničili i učešće ratnih brodova u osiguranju pomor-

3) *Ratni dnevnik admirala Jadrana* (prevod Vojnopomorski muzej, sveska - septembar 1943.
4) *Ratni dnevnik...* sveska - mart 1944.

skog saobraćaja. Prema direktivi Komande Mornaričkih grupa »Jug«, ratni brodovi se nisu smjeli upotrebljavati južno od Zadra, osim za izvršavanje operativnih zadataka.

Divizija torpednih čamaca namijenjena za ofanzivna dejstva (krajem jula u sve tri flotile bilo je ukupno 11 torpednih čamaca) imala je slijedeće zadatke: napade na pomorski saobraćaj NOVJ u vodama otoka Visa; napade na naoružane partizanske brodove u dalmatinskom međutočnom području; torpedna i minska dejstva na savezničkoj pomorskoj komunikaciji na području Bari - Brindizi; minska dejstva u vodama otoka Visa i miniranje luka Vis i Komiza. Zadaci te jedinice bili su, dakle, težišno opredeljeni za direktna dejstva protiv Mornarice NOVJ.

Posebno treba istaknuti da su od aprila 1944. bili opremljeni protiv-partizanski brodovi za borbu protiv Mornarice NOVJ.

U instrukciji admirala Jadrana za njihovu operativnu upotrebu protiv Mornarice NOVJ stoji: »Angažovati ih u borbama protiv malih neprijateljskih plovnih sredstava na plovnim rutama za dotur materijalnih sredstava, pri čemu težište njihove upotrebe određivati prema situaciji...«.5*

STANJE KRAJEM 1944. GODINE

Na jesen 1944. godine njemačka Vrhovna komanda donijela je odluku o uspostavljanju nove odbrambene linije na Balkanu. Štab 2. oklopne armije otpočeo je sa napuštanjem obale, a novu odbrambenu liniju, nazvanu »Grin« (Grün), trebalo je uspostaviti linijom Rijeka - Knin - Mostar - Gacko.

Njemačka ratna mornarica imala je u tome zadatak da iz napuštenog područja evakuise sav materijal potreban za daljnje vođenje rata i prebaci ga u sjeverni Jadran, gdje je trebalo također prebazirati i sve brodove. Na evakuisanom području trebalo je, shodno direktivama dobivenim iz Vrhovne komande, razoriti sve što je moglo biti od koristi: lučke instalacije, uređaje i privredne objekte, kako bi se onemogućila normalizacija života i paralisao rad privrede. Obalske baterije, kao i druge vojne objekte, trebalo je evakuisati ili potpuno razoriti, a njihove posade organizovati u mornaričke streljačke bataljone i uvrstiti u borbene linije na frontu. Namjera neprijatelja je bila da po evakuaciji ostavi potpuno »pustu zemlju«.

Operacije NOVJ na obali su, po direktivi maršala Tita, počele u južnoj Dalmaciji oslobodenjem Dubrovnika. Iste noći kada je grad oslobođen, 18/19. oktobra, uporedo je otpočelo iskrcavanje u srednjoj Dalmaciji i njeno oslobađanje. Split je oslobođen 26. oktobra, pet dana kasnije Zadar, a 2. novembra i Šibenik. Prije toga, od 12. septembra, jedinice 26. divizije i Mornarice NOVJ oslobodile su sve otoke srednje i južne Dalmacije. Po završetku kninske operacije i oslobodenju Dalmacije početkom decembra 1944. front na kopnu je uspostavljen na liniji Karlobag - Gospić - Lapac.

Na obali su Nijemci još držali samo područja sjevernog Jadrana. Od ranije četiri pomorske komande admirala Jadrana preostala je još samo Pomorska komanda Istre i mali, još neosvojeni dio Pomorske komande sjeverne Dalmacije. Taj preostali dio, koji se prostirao od Senja do Karlobaga, uključujući otoke Rab i Dolfin, naredjenjem admirala Jadrana pre-

^{5*} Ratni dnevnik..., sveska-april 1944.

dat je sredinom novembra u sastav Pomorske komande Istre jer se Pomorska komanda sjeverne Dalmacije preko Knina povukla ka Bihaću. Dvije nedjelje kasnije rasformirana je komanda admirala Jadrana, a Pomorska komanda Istre stavljena je pod Komandu njemačke ratne mornarice u Italiji. Istovremeno, i sve pomorske snage admirala Jadrana stavljene su pod Komandu mornarice u Italiji. Njih su sačinjavale: 11. divizija za osiguranje, s flotilama u svom sastavu, 1. divizija torpednih čamaca i Uprava pomorskog teretnog saobraćaja.

ORGANIZACIJA ODBRANE

Odbrani sjevernog Jadrana Nijemci su poklanjali veliku pažnju, procjenjujući mogućnost savezničkog iskrcavanja u Istru. Još dok je težište dejstava bilo u vodama Dalmacije Nijemci su pripremali odbranu kvarnerskog područja, čiji su oslonac, pored ostalog, bila stacionirana sredstva: obalska artiljerija i morske mine.

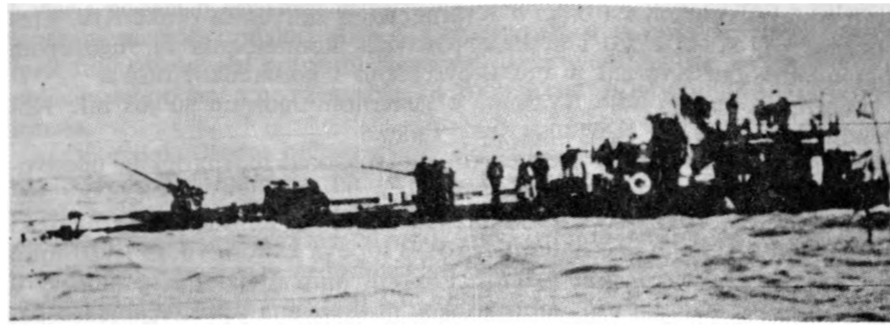
Poslije oslobodenja Dalmacije i prenosa težišta dejstava u sjeverni Jadrana, odbrana kvarnerskog područja postala je prioriteta za Nijemce. Grad i luka Pula postali su izvanredno značajni. Proglašeni su za tvrđavu, te su se kao utvrđenje morali braniti poput nekih gradova na francuskoj atlantskoj obali u vrijeme otvaranja savezničkog drugog fronta.

Pula je u njemačkim procjenama imala operativno-strategijski značaj, kao mjesto na spoju dvaju frontova - fronta na Balkanu i onog u Italiji, koji su se približavali. U tome su Istra i Slovenija postale značajna područja za pokrete snaga na dva fronta, a tvrđava Pula pivò cijelog sistema. Pula i Istra su razmatrani kao pojas obezbjeđenja ispred projektovane glavne kopnene odbrambene linije Trst - Rijeka, koja je bila okrenuta u pravcu očekivanog savezničkog desanta na Istru. Osim kao tvrđava, značaj Pule kao pomorske baze ogledao se u mogućnostima ofanzivnih dejstava baziranih pomorskih snaga na naš i saveznički pomorski saobraćaj, te kao etapna luka na njemačkoj pomorskoj komunikaciji Trst - Rijeka, odnosno do kvarnerskih otoka.

Poslije rasformiranja Komande admirala Jadrana 29. novembra 1944, Pomorska komanda Istre pripojena je njemačkoj Mornaričkoj komandi za Italiju. Njen komandant viceadmiral Löwisch je u procjeni situacije izložio značaj Pule ovako: »Nema nikakve sumnje u pogledu značenja izgrađenog i za borbu jakog utvrđenja Pule jer se ovaj grad nalazi na spojnici balkanskog fronta koji se polako povlači sa jugoistoka i talijanskog fronta na kojeg se povlačenje može računati u daljnjoj perspektivi. Nedovoljno branjena luka Pula sa nebranjenim pretpoljem Istre pred glavnom borbenom linijom Trst - Rijeka mogla bi biti mogućnost uspješnog iskrcavanja (saveznička - V.I.) u Istru. Osobito je značenje Pule kao uporišta naših ofenzivnih snaga za napade na neprijateljski saobraćaj kako na istočnoj talijanskoj obali, tako i u dalmatinskom obalskom području...«^{6*}

Uređenje pomorskog fronta i Pule kao tvrđave - izgradnja obalskih baterija i miniranje morskog prostora ispred luke, dodijeljeno je ratnoj mornarici. Kopnena vojska je, pak, angažovana na uređenju tvrđavskog regiona prema kopnu, tj. na zadatku »popuniti pretpolje ispred glavne linije

^{6*} Ratni dnevnik Mornaričke komande Italije, sveska-decembar 1944.

Njemački artiljerijski splav

odbrane«. Preduslov uspješnog držanja Pule (i kao tvrđave i kao pomorske baze) bilo je držanje lanca otoka u sjevernom Jadranu. U rukama NOVJ oni bi mogli biti uporište lakih pomorskih snaga koje bi Pulu blokirale sa morske strane. Njemačka Vrhovna komanda oružanih snaga je 30. novembra 1944. proglasila Pulu »utvrđenim mjestom«, što je odmah stupilo na snagu. Na osnovu Hitlerove direktive br. 11, »utvrđeno mjesto Pula« se sa postojećim posadnim snagama moralo braniti kao i svaka druga tvrđava, te se moglo napustiti samo po njegovu odobrenju i na osnovu ličnog naređenja komandanta Grupe armija »C«.

Za komandanta tvrđave Pula određen je kapetan bojnog broda Waue, kasnije kontraadmiral, koji je 20. decembra stupio na dužnost. Funkcije komandanta luke Pula preuzeo je 23. septembra kapetan fregate Montua. Komandant tvrđave Pula bio je, s obzirom na zadatke ratne mornarice koji su također u okviru tvrđave bili u nadležnosti mornarice, neposredno potčinjen Komandantu njemačke ratne mornarice u Italiji. Istovremeno, kao komandant »utvrđenog mjesta« potpao je pod neposrednu komandu komandanta 97. armijskog korpusa. Tako su određeni mjesto i uloga komandanta Pule, ne samo kao općeg vojnog komandanta već i u okviru zadataka Komande njemačke ratne mornarice u Italiji. Pula je, dakle, pripremana kao značajan vojnostrateški objekat. Njeno značenje kao tvrđave bilo je istovremeno veliko na kopnu i na moru. U prvobitnim narednjima nije bila definisana kao pomorska ili kopnena tvrđava. Za komandanta je određen pomorski oficir na dužnost »komandanta Pule«, što je nesumnjivo opredjeljivalo karakter tvrđave, dok je Glavna komanda Jugozapada ipak tražila da se uspostavi samo Obalski odbrambeni odsjek Pula.

Njemački odbrambeni sistem na sjevernom Jadranu obuhvaćao je tri odbrambene linije: prvu odbrambenu liniju, koja se protezala od Pule, preko Lošinja do Raba, Paga i Karlobaga na obali. Ovu liniju su ojačavala minska polja u Kvarneru između Istre i Cresa, između Unija, Lošinja i Premude, te Lošinja i Paga; drugu, koja je obrazovana na sjevernom dijelu Cresa i Krka, sa obalskim baterijama i brojnim manskim poljima; treću, odnosno glavnu odbrambenu liniju, na kojoj je bilo težište odbrane u području Kvarnera. Bila je razvijena na obali od Ičića do Bakarskog zaliva, sa obalskim baterijama u Ičićima, Lovranu, Rijeci i Trsatu. U Riječkom zalivu bila su brojna minska polja.

Za komandovanje odbranom otoka, Nijemci su u februaru 1945. formirali Komandu luke Kvarner. Sjedište komande bilo je u mjestu Cres, 277

a bili su joj potčinjeni svi otoci u Kvarnerskom zalivu. Za otoke Krk, Cres i Lošinj, koji su bili pod komandom glavnog komandanta za Jugozapad, komandant luke Kvarner je bio istovremeno i komandant otoka.

Osim Komande luke Kvarner, u sjevernom Jadranu su još bile Komanda luke Rijeka i Komanda luke Pula.

U odbrani Kvarnera i kvarnerskih otoka, pored mornaričkih, učestvovali su i kopnene jedinice iz sastava 97. armijskog korpusa.

Od mornaričkih snaga na kopnu su bili: 540. mornarički artiljerijski divizion (MAA), čijih je 6 baterija (oko 30 topova kalibra 76.88 i 120 mm) bilo raspoređeno na Rabu, Lošinj i Krku. Štab divizion se nalazio u mjestu Cres; 8. baterija 621. mornaričkog pt divizion i protivčamčana baterija; 113. mornarički tvrđavski bataljon sa po jednom četom na Rijeci i otoku Rabu.

Početkom 1945. godine Nijemci su užurbano nastavili sa građevinskim radovima na utvrđivanju položaja na obali i otocima. U toku februara intenzivno su građeni rezervni vatreni položaji obalske artiljerije onih baterija na obali čija je lokacija bila poznata, a kako bi iste bile sačuvane. Od daljnjih radova na ojačanju obalske artiljerije na Kvarnerskim otocima se odustalo, zbog partizanskih dejstava na otocima i slabijih uvjeta da ih sigurno mogu zaštititi. Dalja gradnja fortifikacijskih položaja bila je obustavljena poslije inspekcije koju je krajem februara 1945. izvršio feldmaršal Keselring, komandant grupe armija »C«.

DEJSTVA NA MORU

Aktivnosti njemačkih pomorskih snaga od kraja 1944. godine bile su usmjerene na izvršavanje zadataka miniranja i održavanja pomorskog saobraćaja, koji se odvijao uglavnom za potrebe prevoženja, posebno evakuacije.

U nastaloj situaciji, Nijemci su dali prioritet minskim zadacima. Prelazi se na intenzivno polaganje minskih prepreka, kojima je cilj što potpunije zatvaranje prilaza Kvarneru, Istri i Trstu. U minskim dejstvima vrlo često se angažuju i torpiljarke. Njihova upotreba proistekla je iz zahtjeva za miniranjem što dalje od Kvarnera prema sjevernodalmatinskim otocima i neposredne odbrane na moru. Torpiljarke su bile daleko pogodnije od sporijih i slabije naoružanih minopolagača. Od izbijanja na Jadran, pa do zadnjeg polaganja mina - 21. aprila 1945, Nijemci su samo u Kvarneru i Riječkom zalivu položili oko 2.600 mina - oko 2.350 kontaktnih i 236 sidrenih nekontaktnih i na dnu ležećih. Osim plovnih ruta i morskih kanala, minirane su luke i uvale od Brseća do rta Kamenjak na jugu Istre. Posljednje polaganje mina u Kvarneru i Riječkom zalivu izvršili su Nijemci na ulazu u Bakarski zaliv, u noći 20/21. aprila, kada su Bakar, Cres i Lošinj već bili oslobođeni, kada se vodila borba za Sušak koji je oslobođen 21. aprila. Znači, mine su položili iza linije fronta, u našoj pozadini, sa jasnim ciljevima da ometu korištenje luka u Bakarskom zalivu, gdje je 14. maja 1945. od udara na dnu ležeće magnetne mine potonuo parobrod »Ljubljana« sa 25 članova posade i putnika.

Ova intenzivna miniranja nosila su i mnoge opasnosti. Minske linije 278 su činile raznovrsne vrste mina, što je vrlo usložavalo razminiranje, a ta-

koder i podaci o opasnim prostorima nisu bili pouzdani. Tako i zapljena karte njemačkih minskih polja i plovnih ruta u oslobođenom Karlobagu ipak nije obećavala potpunu sigurnost u plovidbi. Dosta novih minskih polja nije bilo uneseno, a mnoga su zbog greške u navigaciji pogrešno položena.

Ofanzivna dejstva bile su akcije torpednih čamaca i diverzantskih borbenih sredstava. Još dok nije bio riješen raspored 1. divizije torpednih čamaca, u Levicu u Štabu komandanta mornarice u Italiji razmatrano je 3. decembra sa komandantom divizije angažovanje 3. flotile u ofanzivnim dejstvima u sjevernom Jadranu. Ova flotila od 11 torpednih čamaca tada je bazirala u Puli (8 čamaca) i u Veneciji (3 čamca). Istovremeno je utanačeno da Komanda mornarice u Italiji preuzme taktičko rukovođenje nad 3. flotilom. Prepotčinjavanje je izvršeno od 08.00 časova 4. decembra. Grupisanje i baziranje torpednih čamaca u novoj nadležnosti bilo je sljedeće: 1. grupa sa 4 torpedna čamca u Puli; 2. grupa sa 5 torpednih čamaca također u Puli; 3. grupa u Gradežu i Veneciji, sa po jednim čamcem.

Cijela flotila je, u noći 4/5. decembra sa 11 torpednih čamaca bila na zadatku pretraživanja u području o. Lošinja, bez rezultata. Noću 7/8. decembra flotila je ponovno na zadatku. Prva grupa je uspostavila zasjedu u području svjetionik Grujica - o. Hovik, a druga je prodrla do Brguljskog zaliva (o. Molat). U akciji nije bilo rezultata.

Ni daljnji zadaci nisu bili uspješniji. Planirana su dejstva protiv pomorskog saobraćaja u oslobođenom dijelu obale. Tako npr. u borbenoj zapovijesti za dejstvo noću 10/11. decembra, 1. grupa je imala zadatak da dejstvuje u području Šibenika, a 2. grupa da po završetku osiguranja minopolagača dejstvuje u području Zadra. U više izlazaka (9, 10, 13, 14, 16, 17, 20. i 28. decembra) nije bilo rezultata, a pretežni zadaci bili su osiguranje minopolagača. Sredinom decembra (13. XII) taktičko komandovanje 3. flotilom ponovno je preuzela Komanda 1. divizije torpednih čamaca, koja je ostala na teritoriji Italije. Početkom 1945. godine u ponovnom prepadu 4 torpedna čamca na Molat (4/5. I) potopljen je u prolazu Maknare britanski patrolni čamac HDML - 1163. Posljednje dejstvo bio je (bezuspješni) prepad 18/19. januara na britansku krstaricu »Colombo« u luci Zadar, sa 6 torpednih čamaca.

U razdoblju od početka 1945. godine njemačka dejstva na moru se i dalje karakterišu intenzivnim minskim dejstvima, te pojačnim akcijama pomorsko-diverzantske jedinice. Nekoliko manjih akcija torpednih čamaca, samostalno ili u sadejstvu sa pomorsko-diverzantskom jedinicom, nije donijelo rezultata. Samostalna pomorsko-diverzantska dejstva vršena su s njemačkim posadama. Akcije su vršene radi napada na brodove, postavljanja zasjeda ili prodora u rajone naših baziranja. Tako npr. tri eksplozivna čamca su 7. decembra upućena na britanski razarač kod Lošinja (rezultat - jedan čamac se prevrnuo na valovima). Prodor grupe od 6 eksplozivnih čamaca 10. decembra u područje Olib-Cres također je bio bez rezultata. Izrazitiji je bio prepad na luku Split 14. februara 1945. godine.

Po njemačkim podacima, uspješniji su bili napadi na luku Split, otok Vis, savezničke pomorske komunikacije na istočnoj talijanskoj obali južno od Ancone, kao i na neka uporišta na srednjodalmatinskim otocima. Objektivno, neke od ovih akcija bile su sasvim bezuspješne (napad na luku Split), a neke (napad na otok Vis)⁷⁾ sasvim neregistrirane.

⁷⁾ Možda se misli na o. Ist.

Prvog januara 1945. izvršena je reorganizacija njemačkih pomorskih snaga na Jadranu. Njemačka Mornarička komanda za Italiju, koja je bila i jedina njemačka mornarička komanda na Sredozemlju, preimenovana je u Vrhovnu mornaričku komandu Jug.

Poslednju organizacijsku izmjenu Nijemci su izvršili 1. marta 1945. Iz sastava 11. divizije za osiguranje izdvojena je 1. eskortna flotila koja je, ojačana, preformirana u 9. flotilu torpiljarki sastava 1 razarač i 4 torpiljarke.

Na proljeće 1945. godine njemačke pomorske snage na Jadranu još su uvijek bile dosta snažne. Njih su sačinjavali razarači, velike torpiljarke, 30 torpednih čamaca i topovnjača, minopolagači, minolovci, jako naoružani desantni tenkonosci i desantne splavi, te niz drugih - ukupno više od 80 ratnih i oko 60 pomoćnih i teretnih brodova.

KVISLINŠKE POMORSKE SNAGE

Saveznici na koje su Nijemci mogli, eventualno, računati u ratu na Jadranu bili su: talijanska mornarica Musolinijeve »Republike di Salo« i ratna mornarica tzv. NDH.

Glavna grupacija talijanskih mornaričkih snaga bila je Pomorsko-diverzantska komanda, pod imenom »10. flotila MAS«. Njeni školski dijelovi i kursevi bili su premješteni na Jadran, dok je borbeni odred zadržan kod njemačke pomorsko-diverzantske jedinice na zapadu u Đenovi.

Odnosi između Nijemaca i Talijana neprekidno su bili u domeni međusobnih nesporazuma oko potčinjenosti i komandovanja talijanskim snagama.

U neriješenim međusobnim odnosima, u kojima su Nijemci težili za potpunom kontrolom, a Talijani za što većom samostalnošću, borbeno vrijednost talijanske ratne mornarice je bila vrlo slaba. Od diverzantskih snaga, Talijani su u Puli imali nekoliko džepnih podmornica tipa »CB«, a bilo je predviđeno da na proljeće 1945. godine formiraju u Jadranu jednu transportnu flotilu brodova.

Mornarica tzv. NDH bila je dijelom angažovana u posadama brodova 11. divizije za osiguranje, manjim dijelom u lučkoj službi i u sastavu jedinica za odbranu obale. Također se očekivao dolazak još izvjesnog broja vojnika za popunu PA baterija. Prema podacima od 30. novembra 1944, u neposrednoj njemačkoj službi bilo je oko 1.300 vojnika. U Rijeci je, pored toga, bila 22. flotila KS, malih obalskih torpednih čamaca sa 8 brodova.

Ove su se jedinice iskazale nepouzdanima, pa je i njihova borbeno vrijednost, po njemačkim procjenama, bila kao i talijanske ratne mornarice - dosta slaba. Poslije bjekstva torpednog čamca KS-31 iz Rijeke sredinom decembra 1944. Nijemci su ostale posade razoružali i iskrcali sa brodova. Razoružane su i pritvorene posade 7 preostalih čamaca i torpiljarke TA-48 - bivše torpiljarke T-3 jugoslavenske Kraljevske mornarice. Težilo se da se ratna mornarica tzv. NDH rasformira kao samostalna ustanova. Od mornaričkog sastava trebalo je formirati jednu novu legiju, koja bi se uputila u područje borbenih dejstava u Njemačkoj.

Njemačke pomorske snage nisu u odbrani obale i otoka pružale pod-280 ršku kopnenoj vojsci, osim manjih izuzetaka (20. aprila za vrijeme borbi

za Sušak), što su očito mogle učiniti. Iako odnos snaga na moru u području sjevernog Jadrana nije bio nepovoljan za Nijemce, nije ispoljena neka naročita inicijativa da se angažuju u dejstvima. Sansa im se pokazala pri našem maršu na otoke Cres i Lošinj i iskrcavanju u Istri. Nijemci su umjesto toga 20. aprila organizovali otplovljenje oko 40 brodova iz Riječkog zaliva za Pulu i Trst. Preostalih nekoliko artiljerijskih i minskih brodova je 20/21. aprila poslije polaganja mina pred Bakarskim zalivom, Opatijom i kod Sv. Marka otplovilo, također, za Trst. Tada su tukli vatrom sa brodova položaje 12. dalmatinske brigade na lijevoj obali Martinšćice kod Sušaka u vrijeme artiljerijske protivpripreme.

Sistem njemačke protivdesantne odbrane na sjevernom Jadranu i Kvarneru bio je zasnovan na snažnim minsko-artiljerijskim položajima i glavniom okrenut prema moru. Nijemci su uzimali kao realnost saveznički pomorski desant na otoke i Istru, zanemarujući NOVJ koja je u stvarnosti te desante izvodila. Zbog toga je odbrana unutrašnjih pravaca bila dobrim dijelom zanemarena. Uspostavljanje fronta na liniji Trst - Rijeka i angažovanje Pule kao tvrđave imalo bi smisla u slučaju iskrcavanja u Istru.⁸⁾

Jedinice 4. armije i Jugoslovenske mornarice su brzim prodorom od Like preko Hrvatskog primorja u potpunosti izmanevisale organizovanu njemačku odbranu i savladale je na jedan dosta specifičan način.

Njemačka ratna mornarica nije bila u nekoj naročitoj mjeri uključena u borbe za odbranu obale i otoka, što je očito bio nesklad i pogrešna organizacija komandovanja, a i brza dejstva 4. armije i Jugoslovenske mornarice nisu omogućila da više dode do izražaja.

⁸⁾ Vjerovatno je njemačka Vrhovna komanda imala podatke da se u Štabu vrhovnog komandanta savezničkih snaga u Sredozemlju feldmaršala Aleksandra prave planovi za desant na Lošinj, o čemu je Aleksander obavijestio maršala Tita za vrijeme razgovora u Beogradu 21. februara 1945, a i iz ostalih izvora radi tadašnje britanske politike o desantu na Istru. Otuda got treba i shvatiti njemačke namjere i kritički ih posmatrati.

Neka operativno-strategijska razmatranja njemačke odbrane na jadranskom vojištu 1944/45. godine¹

Nikola Anić, pukovnik²⁾

NEPRIJATELJSKA VOJNA NADMOĆNOST

Prije nego što su počele završne operacije za oslobodenje Jugoslavije, a time i Dalmacije, sredinom 1944. godine, na jugoslovenskom dijelu jadranske obale, od Kopra, odnosno od Trsta do Ulcinja, nalazile su se jake njemačke snage i snage kvislinga. Tu su bila koncentrisana tri kompletna njemačka korpusa - 97. armijski, 15. brdski i 5. SS brdski korpus, te delovi 21. armijskog korpusa ili ukupno osam divizija, i to: 188. i 237. divizija u 97. armijskom korpusu; 392, 264. i 373. divizija u 15. korpusu; 118. i 369. divizija u 5. korpusu i 181. divizija u 21. armijskom korpusu, čije su se ostale snage nalazile u Albaniji. Tu se nalazila i jedna visoka njemačka pomorska komanda - Admiral Jadrana, čije je sjedište bilo u Opatiji.

Nijemci su ukupno imali: u 97. korpusu oko 90.000 vojnika, u 15. korpusu 45.000, u 5. korpusu 30.000, u dijelovima 21. korpusa oko 20.000 vojnika ili približno svega oko 185.000-200.000 vojnika i još oko 50.000 kvislinških vojnika, ponajviše ustaša i domobrana, te preko 20.000 vojnika pod komandom Admira Jadrana. Na jadranskom vojištu tada je, prema tome bilo oko 250.000 neprijateljskih vojnika, od čega oko 200.000 njemačkih. Bila je to, u to vrijeme, jedna od najvećih neprijateljevih grupacija na jugoslovenskom ratištu, po jačini odmah iza njemačke Grupe armija »E«, koja se povlačila iz Grčke.

Sa tim i tolikim neprijateljevim snagama trebalo je da se suoči Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije u vrijeme kada su počele završne operacije za oslobodenje Jugoslavije, sredinom 1944. godine. Naime, na jadranskom pomorskom vojištu tada su se nalazile ili su prema njemu bile orijentisane znatne snage kopnenih jedinica NOVJ i Mornarica NOVJ, i to dijelovi 9. slovenačkog korpusa u Slovenačkom primorju, glavnina 11. hrvatskog korpusa u Istri, Hrvatskom primorju, Lici i Gorskom kotaru, snage 8. dalmatinskog korpusa u Dalmaciji i dijelovi 2. udarnog korpusa u Hercegovini i Crnoj Gori, ukupno 11 divizija NOVJ: 30. i 31. divizija 9. korpusa; 13, 35. i 43. divizija 11. korpusa; 9, 19, 20. i 26. divizija 8. korpusa, 3. i 29. divizija i Primorska operativna grupa 2. udarnog korpusa. U tim kopnenim jedinicama NOVJ nalazilo se oko 70.000 boraca, dok je u Mornarici NOVJ bilo oko 15.000, što znači da je ukupno bilo

^{*)} Diskusija za »okruglim stolom« »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

²⁾ Potporučnik, sekretar SKOJ-a 12. brigade 26. divizije 4. armije.

85.000 boraca. Prema tome, kada se izvodila završna ofanziva za oslobodenje Jugoslavije na jadranskom vojištu, neprijatelj je bio nadmoćniji - imao je 250.000 prema 85.000 boraca NOVJ.

Takva neprijateljeva grupacija na jadranskom vojištu imala je strategijsko-operativnu ulogu i bila je namjenjena za zaštitu desnog boka strategijskog rasporeda najveće neprijateljeve grupacije na sovjetsko-njemačkom frontu, koji se približavao Balkanu i sve više zavisio od sigurnosti desnog krila i boka na jadranskom prostoru, s obzirom na realne mogućnosti da se iz južne Italije, preko Jadrana, prebaci određena grupacija savezničkih snaga. Osim toga, njemačke snage na jadranskom vojištu čuvale su pozicije njemačkim snagama na Balkanu i Panonskoj niziji i održavale vezu između njemačkih snaga na sovjetsko-njemačkom frontu i onih u Italiji. Međutim, tolike neprijateljeve snage bile su koncentrisane na jadranskom vojištu ponajviše zbog toga što se tu nalazila i što je vrlo aktivno djelovala NOVJ.

Pukovnik Nikola Antić govori za okruglim stolom

SITUACIJA NA JADRANSKOM VOJIŠTU

Na jadranskom vojištu najjače neprijateljeve snage nalazile su se tada na prostoru Dalmacije: glavnina 15. korpusa sa 264. i 373. divizijom i kompletan 5. korpus sa 118. i 369. divizijom. Ukupno, neprijatelj je imao oko 75.000 vojnika, od čega je u kopnenim jedinicama bilo 45.000 Nijemaca, 12.000 ustaša i domobrana i 5.000 četnika, te 10.000 Nijemaca u mornarici. Znači da su se snage 8. korpusa i Mornarice NOVJ u završnim operacijama za oslobodenje Dalmacije suočile sa jakim, nadmoćnijim protivnikom. Osmi korpus je imao oko 35.000, a Mornarica NOVJ 15.000 boraca - ukupno oko 50.000 boraca i rukovodilaca.

Poslije kapitulacije Italije u septembru 1943, kada su Nijemci izbili na obale Jadrana (operacija »Achse«), tek nakon četvoromesečnih borbi, od septembra 1943. do januara 1944. postepeno su organizovali odbranu i oblikovali je prema otporu na koji su naišli u sukobu sa NOVJ. To je bio rijedak slučaj u drugom svjetskom ratu da su njemačke trupe tako sporo zaposjedale jednu morskobalu.

Njemačka odbrana na jadranskom vojištu organizovana je po načelima sličnim odbrani morske obale u drugom svjetskom ratu, kao u Grčkoj, sa velikim iskustvom u Italiji (na Siciliji, gdje nije izdržala iskušenja, i kod Salema, gdje je uspješno izvedena stavljajući tenkovske snage na samu morskobalu - 16. oklopnu diviziju, uz jake operativne pokretne rezerve od više tenkovskih divizija), Normandiji.

Prilikom organizovanja odbrane na našoj obali, na prostoriji jadranskog pomorskog vojišta, njemačka komanda je naišla na daleko veće probleme i teškoće nego igdje drugdje. Odbrana morske obale u Italiji, Grčkoj i Normandiji organizovana je po klasičnim, manje-više poznatim i već uhodanim načelima. Međutim, na jadranskom vojištu to je bilo drugačije. U čemu je bila specifičnost našeg prostora i zašto su Nijemci morali tražiti i drugačija operativna rješenja?

Prvi razlog je razvijena narodnooslobodilačka borba na cijelom prostoru jadranskog vojišta: i na obali, i na otocima i u unutrašnjosti. Nigdje nije bilo tzv. slobodnog operativnog prostora, niti je bilo »mimo«, a to je prisiljavalo njemačku vrhovnu komandu da traži drugačija rješenja od onih klasičnih.

Drugo, razuzdenost naše obale i usko more prisiljavali su neprijatelja da traži rješenja kako organizovati odbranu - da li na otocima ili bez njih, odnosno gdje treba da bude težište - da li na obali, na otocima ili u unutrašnjosti, ili i na obali i na otocima, što nikako nije bilo moguće, jer je tu već bilo oformljeno ratište, vodila se intenzivna borba, te je odbranu trebalo postaviti kroz vođenje borbe, čega nije bilo na drugim pomorskim vojištima u drugom svjetskom ratu. Osim toga, Nijemci nisu imali dovoljno snaga da posjednu sve jadranske otoke.

Nijemci su bili suočeni i sa problemom organiziranja i održavanja pomorskih komunikacija duž jadranske obale, odnosno sa problemom za koju se varijantu opredijeliti - da li duž obale, da li između otoka, ili van otoka - duž otvorenog Jadrana.

Kada je njemačka Vrhovna komanda svojim trupama širokim frontom izišla na jadransko vojište, našla se u teškoj operativno-strategijskoj situaciji. Najprije, ona je očekivala saveznički pomorski desant na jadranskoj obali i to na više mjesta, duž više pravaca, zbog čega je morala organizovati odbranu po načelima protivdesantne borbe. Savezničke snage nisu bile tako daleko, nalazile su se u južnoj Italiji i mogle su lako »preskočiti« usko Jadransko more, nije im trebalo više od jedan do dva dana i da postignu iznenađenje. Drugo, njemačka odbrana na jadranskom vojištu organizovana je u situaciji neprijateljeve nadmoćnosti u vazduhu i na moru. Stoga je morala odgovoriti svim tim zahtjevima i tražiti rješenja kroz grupisanja snaga, vođenje oružane borbe i organizovanje komandovanja.

Najsloženiji operativni problemi za organizovanje njemačke odbrane na jadranskom vojištu bili su u tome što se tu nalazila NOVJ, čije su operativne grupacije bile rasporedene u njihovom operativnom rasporedu, a jače su se ocrtavale: na otocima sa težištem na Visu, na morskoj obali i unutrašnjosti, što je dovodilo do velikih nejasnoća u organizovanju i održavanju pomorskih komunikacija i saobraćaja po dubini. To je zahtijevalo da se organizuje zaštita snaga na obali, na otocima i po dubini, te da se na svim tim tačkama uspostavi taktički i operativni raspored snaga. Jednom riječju, sve je trebalo zaštititi: i otoke i obalu i pozadinu. Da bi se to postiglo morale su se odvojiti znatne snage i postaviti ih statično, pa su time bile pasivne, što je dovelo do velike razlike između ofanzivnih i defanzivnih grupacija.

Osim toga, kako se na jadranskom vojištu ocrtava više operativno-strategijskih pravaca koji od obale vode u unutrašnjost jugoslovenskog ratišta, grupisanjem snaga trebalo je osigurati te pravce, pri čemu je bio najznačajniji dio dalmatinske obale i pravac koji preko Dalmacije vodi do-

linom Une u dolinu Save, gdje se moglo upasti u strateški raspored njemačkih snaga, koje su se još nalazile daleko u Grčkoj i na sovjetsko-njemačkom frontu u Rumuniji, a kasnije kod Beograda i na sremskom frontu i u Podravini, kao i kod Sarajeva.

Takva operativno-strateška situacija prinudila je njemačku Vrhovnu komandu da na jadranskom vojištu riješi probleme grupisanja snaga (po pravcima, ešelonima i rasporedu rezerve) i gdje treba da postavi operativno težište, gdje da se pruži najjači otpor. Drugi je problem bio kako riješiti pitanje odbrane otoka jer nije bilo klasičnog prednjeg kraja, niti je bilo kao u Normandiji kod Salerna. Poseban je problem bio kako organizovati sistem komandovanja - intervidovski i unutar vida. Ipak, stiče se dojam da je njemačka Vrhovna komanda imala više problema nego realnih mogućnosti da odgovori na sva ta operativna pitanja na jadranskom pomorskom vojištu u Jugoslaviji.

OPERATIVNA ANALIZA NJEMAČKE ODBRANE

Operativnom analizom navedenih problema njemačke odbrane na jadranskom vojištu mogu se izvesti slijedeći zaključci.

Prvo, raspored njemačkih snaga po ešelonima na jadranskom vojištu trebalo je da odgovori na jedno dosta složeno operativno pitanje: da li glavne snage treba da budu raspoređene na obalskom rubu ili po dubini, odnosno gdje treba da se postavi više snaga - u prvom ili drugom ešelonu?

Kao što je istaknuto, Nijemci su u sastavu 97, 15, 5. i 21. armijskog korpusa na jadranskom vojištu, od Trsta do Ulcinja, imali osam operativnih divizija. Od toga su sedam divizija postavili na obalu, u prvom ešelonu, a samo jednu diviziju (373.) držali su u drugom ešelonu. Kada se to detaljnije operativno razradi po njemačkim pukovima, dobijaju se slijedeće vrijednosti: u sastavu njemačkih osam divizija bilo je 18 pješadijskih pukova. Zbog specifične situacije na jadranskom vojištu, 11 njemačkih pukova nalazilo se na glavnom odbrambenom pojasu, na morskoj obali i otocima, a sedam pukova se nalazilo po dubini, u drugom ešelonu, što znači da su Nijemci u borbi sa NOVJ po dubini imali ne jednu, nego tri divizije (sedam pukova).

Iz takvog rasporeda njemačkih snaga može se zaključiti da su Nijemci težište imali na obali i da su tu namjeravali tražiti rješenje borbe i to na glavnom odbrambenom pojasu. Glavnina operativnostrategijskog rasporeda njemačke vojske bila je, prema tome, okrenuta ka neprijatelju koji se očekivao sa mora, a udar je trebalo odmah izvesti, i to u situaciji kada saveznici budu desantirali. Osim toga, takva organizacija njemačke odbrane onemogućila je jače grupisanje snaga NOVJ bliže jadranskoj obali, na što su Nijemci odmah reagovali i nastojali su odbaciti naše operativne snage na liniji Drvar - Livno - Nevesinje - Nikšić. Međutim, naše operativne grupacije imale su lakši manevar na toj liniji i slobodnije su ulazile u borbu prema obalskom pojasu, te su udarale po neprijateljevim komunikacijama dublje u unutrašnjost.

Operativne neprijateljeve rezerve nisu bile ni grupisane, naročito ne onako kako je bilo sa njemačkom odbranom u Italiji i Normandiji, niti su bile pokretne. Od operativnih snaga po dubini oni su pretpostavljali da im za to služi 373. divizija, koja se nalazila na prostoru Bihać - Knin. Me 285

dutim, ona je bila u stalnoj borbi, nikada nije bila slobodna, tako da nije ni činila operativnu rezervu - kako je to njemačka komanda zamislila. Nijemci su imali jače taktičke rezerve - onih sedam pukova, ali ni oni nisu bili slobodni već prikovani u borbi sa NOVJ. To je suštinski različito od onoga što se događalo na obali Normandije i kod Salema. Svako približavanje nemačkih rezervi obalskom rubu moglo se osujetiti dejstvom jedinica NOVJ, jer smo mi na tom prostoru imali devet divizija u sastavu 11, 8. i 2. korpusa, ili ukupno 18 brigada. Takva grupacija NOVJ remetila je sve neprijateljeve namjere u protivdesantnoj odbrani. To je bila ona »saveznička iskrcana armija«, iza linije njemačkog fronta, o čemu su stalno govorili njemački komandanti. Njemačke snage u drugom svjetskom ratu nigdje se nisu našle u takvoj situaciji kao na jugoslovenskom ratištu, na našoj jadranskoj obali.

Taktičko-operativnom analizom nemačke odbrane u Dalmaciji dolazimo do zaključka da su Nijemci, imajući 21 bataljon u sastavu 264, 118, 373. i 369. divizije (koje su u cijelini ili djelimično bile u Dalmaciji), sve snage morali grupisati u tri dijela: na obali su imali devet bataljona, na otocima pet, a u unutrašnjosti sedam bataljona. Iz toga se vidi da je težište bilo na obali i unutrašnjosti - 16 bataljona ili 75% ukupnih snaga. Takva odbrana taktički je bila vrlo loša; snage su bile izrazito razvučene, u lošoj poziciji, operativno okružene, i zato ih je bilo moguće lakše i postepeno tući. Na otocima Nijemci nisu branili obalni rub, pa se desantiranje izvodilo bez borbe. Uopće uzev, kod takve odbrane postojali su operativni i taktički međuprostori koje su koristile kopnene jedinice i Mornarica NOVJ za aktivna dejstva, što su potvrdili događaji na Korčuli (april 1944), Braču (juna 1944) i kasnije, u ofanzivi oslobođenja srednjedalmatinskih otoka (septembar-oktobar 1944).

NJEMAČKA ODBRANA PO PRAVCIMA

Raspored njemačke odbrane po pravcima na jadranskom vojištu bio je bolje postavljen, i mora se konstatovati da je njemačka Vrhovna komanda dobro procijenila važnost pojedinih operativno-strategijskih pravaca koji sa jadranske obale vode u unutrašnjost i na njima je postavila adekvatne operativne grupacije. Na primjer, Nijemci su postavili po jedan armijski korpus na svaki operativno-strategijski pravac koji od obale vodi u unutrašnjost. Štabu 97. korpusa povjerili su istarsko-tršćansko-ljubljanski pravac; Štab 15. korpusa imao je braniti unski pravac, koji je polazio sa bazom Split-Šibenik-Zadar i onda preko Knina prema Zagrebu. Štab 5. korpusa branio je neretvansko-mostarski pravac prema Sarajevu, dok je 21. korpus držao albansko-crnogorski pravac.

Težište njemačke odbrane po pravcima bilo je, u početku, na unskom pravcu koji vodi prema Zagrebu, što nije bilo bez razloga. Na tom pravcu, počev od Splita-Šibenika-Zadra, preko Knina i Bihaća, jedna iza druge, nalazile su se dve kompletne (ojačane) njemačke divizije - jedinice 264. divizije na obali i otocima, a 373. divizija iza njih. Na unskom pravcu nalazilo se pet njemačkih pukova, i to tri puka napred, a dva pozadi, čime se 286 se rešavalo težište dejstva na glavnom pojasu i po dubini.

Između ovih pravaca u sistemu njemačke odbrane nalazili su se veći operativni prostori koje su oni pokušavali zatvarati ustaško-domobraskim i četničkim snagama i manevrom svojih snaga, u čemu nisu uspjeli, jer su jedinice NOVJ koristile te međuprostore za svoja aktivna dejstva.

U početku Nijemci odbranu otoka nisu uključili u sistem odbrane na kopnu, niti su brzo shvatili njihovu vrijednost, tako da su se dugo kolebali dok se nisu odlučili da i to posednu zbog čega su izgubili dragocjeno vrijeme. Nakon što su najvažnije otoke uključili u sistem odbrane imali su velike teškoće oko obezbjeđenja egzistencije njemačkih posada na otocima, tako da su pojedine posade (na primjer, na Korčuli i Mljetu, na Šolti, zatim na Braču i Hvaru) tučene prije nego što im je stigla pomoć sa kopna. Između pojedinih njemačkih posada na otocima postojali su veliki slobodni prostori koje su koristile 26. divizija i Mornarica NOVJ.

KONFUZNO KOMANDOVANJE I PASIVNA ODBRANA

Njemačko intervidovsko i unutarvidovsko komandovanje na jadranskom vojištu bilo je konfuzno i podijeljeno. Kopnenim jedinicama komandovale su komande divizija i korpusa na obali, a njemačka mornarica nije imala neposrednu odgovornost u protivdesantnoj odbrani, radi čega su postojale odvojene komande pomorskih i kopnenih jedinica. Komandovanje kopnenim i pomorskim jedinicama regulisano je jedino na nivou Grupe armija »F«, sa sedištem u Beogradu, a izvršenje je prepušteno nižim komandama. Tako je mornarička odgovornost pripadala Komandantu Jadrana sa ljudstvom u Opatiji i mornaričkim komandama za odbranu pomorskih komunikacija, a kopnena vojska je odgovarala za protivdesantnu odbranu. Stoga je mornarica uticala i tražila da kopnena vojska drži i posadne one objekte koji su bili interesantni za pomorski saobraćaj, ponekad zanemarujući ono što je bilo značajno za kopnenu vojsku, odnosno za protivdesantnu odbranu. Takva kolizija između odbrane pomorskih komunikacija i protivdesantne odbrane na jadranskom vojištu nije ništa novo. Takvi problemi su se susretali i na drugim vojištima u drugom svjetskom ratu. Te suprotnosti njemačka komanda nije mogla uspješno razriješiti. Jedna od posljedica, pored ostalog, jeste i to što za vrijeme desanta NOVJ na srednjodalmatinske otoke i na obalu njemačke pomorske snage nisu napale niti su ugrozile nijedan naš konvoj, bez obzira na vazдушnu inferiornost ili ofanzivnu pomorsku superiornost.

Njemačka odbrana na jadranskom pomorskom vojištu bila je izrazito pasivna. Njemačke respektivne snage od osam divizija, raspoređene u tri i po korpusa, nalazile su se ponajviše u stanju iščekivanja, što nije preporučljivo ukoliko je napadač tako aktivan, kao što je bila NOVJ. Da su Nijemci uopšte bili aktivniji sa tako krupnim snagama, bilo bi teže i kopnenim jedinicama i Mornarici NOVJ. Neprijatelj je prepustio inicijativu NOVJ. To je, istini za volju, onaj period NOR-a kada su Nijemci na jugoslovenskom ratištu bili u strategijskoj defanzivi, kada su vodili »borbu na mjestu«, nikako »van mjesnih okvira«, što je u potpunosti odgovaralo kopnenim jedinicama NOVJ i Mornarici NOVJ, koje su birale vrijeme i mjesto za napad.

Cjelokupni sistem njemačke odbrane na jadranskom vojištu bio je okrenut ka neprijatelju koji se očekivao sa mora. Međutim, u taktičkim ok-

virima on je bio kružni, postavljen tako da može odgovoriti uslovima borbe bilo da se ona nametne sa mora ili sa kopna, i sa leđa, po čemu je karakteristična njemačka odbrana Splita, Dubrovnika i, donekle, Šibenika. Stoga je razumljivo što je njemački sistem odbrane bio okrenut ka neprijatelju koji dolazi s mora, jer su oni na obali Jadrana čuvali strategijski bok i pozadinu svoje grupacije u Grčkoj i na sovjetsko-njemačkom i sremskom frontu. Oni nikako nisu smjeli dozvoliti da se sa tog opasnog pravca, sa obale Jadrana, upadne u Panonsku niziju i time ugrozi cijeli sistem odbrane na sremskom i dravskom frontu i kod Sarajeva.

Njemačke operativne rezerve na jadranskom vojištu nisu mogle biti jače, niti pokretnije. One su bile angažirane u stalnoj borbi sa NOVJ, zbog čega su sporije pristizale na front, a nisu se mogle ni jače grupisati i tražiti neka radikalnija rješenja protiv NOVJ, na nekom od važnijih pravaca i mjesta borbi, na primjer, u drvarskoj operaciji i kasnije za vrijeme borbi u Sremu, istočnoj Bosni, na Dravi i oko Sarajeva.

VELIKI GUBICI NEPRIJATELJA

Ofanziva 8. dalmatinskog korpusa (9, 19, 20. i 26. divizija, 1. tenkovačka brigada i Artiljerijska grupa) i Mornarice NOVJ za oslobodenje Dalmacije, započeta sredinom septembra 1944. pobjedonosno je završena kninskom operacijom 5. decembra 1944. Time je njemačka odbrana na jadranskom vojištu razbijena na najosjetljivijem i najznačajnijem dijelu: njemačke kopnene i pomorske snage u Albaniji i Grčkoj odvojene su od onih u sjevernom Jadranu. Glavnina njemačkog 5. i 15. armijskog korpusa tučena je na mjestu, u Dalmaciji. Uništene su ili razbijene četiri njemačke divizije - 118. lovačka, 264. pješadijska i 369. i 373. legionarska. Uništene su i brojne ustaško-domobranske i četničke jedinice. Ukupni neprijateljevi gubici iznosili su 12.000 mrtvih i 10.000 zarobljenih. U naše ruke pao je bogat ratni plijen, što je pojačalo borbenu moć i sposobnost 8. korpusa i Mornarice NOVJ.

Nakon gubitka dalmatinske obale, neprijateljeve pomorske snage bile su prisiljene ili da se povlače u unutrašnjost ili da se (kao flotne snage) povuku u sjeverni Jadran. Tako se pomorski komandant južne Dalmacije sa Štabom 5. njemačkog korpusa, preko Mostara, povukao u Sarajevo, dok je komandant sjeverne Dalmacije sa 15. korpusom preko Knina odstupio prema Bihaću. Njegova komanda prestala je funkcionirati 15. novembra 1944. Prilikom povlačenja pomorskih snaga komandanta sjeverne Dalmacije, vojnici obalske artiljerije, pozadinske službe i drugi reorganizovani su u jedinice za dejstvo na kopnu. Oko 1.500 mornara obrazovalo je 581. i 583. mornarički pješadijski bataljon i bili su angažovani u odbrani južno i jugoistočno od Knina, u sastavu 264. divizije. Poslije toga su izvučeni iz borbe, neko vrijeme su štitili Štab 15. korpusa u Ostrovcu i obezbjeđivali željezničku prugu Bihać - Bosanski Novi, a onda su povučeni sa fronta i upućeni u Beč, u koji se već bila prebacila Komanda Mornaričke grupe »Jug« iz Sofije.

Izgubivši more i obalu na najznačajnijem dijelu u Dalmaciji, te najvažnije snage i sredstva, admiral Jadrana Joakim Licman (Joachim Lietzmann) prestao je da funkcionise 29. novembra 1944. Komanda nad preostalim dijelom područja Jadrana predata je njemačkoj Mornaričkoj komandi Italije, a komanda Admiraleta Jadrana je rasformirana.

To što se dogodilo Admiralu Jadrana u Dalmaciji u vrijeme završnih operacija 8. korpusa i Mornarice NOVJ utoliko je značajnije što se zna da su njegove pomorske snage u jesen 1944. bile vrlo jake. One su činile dvije flotile razarača i torpiljarki, jednu flotilu korveta, četiri flotile torpednih čamaca i po jednu flotilu minolovaca, desantnih i transportnih brodova sa 6.000 ukranih mornara i starješina, od ukupno 25.000 ljudi, koliko je brojala njemačka mornarica na Jadranu u to vrijeme. Znači, njemačke pomorske snage Admirala Jadrana imale su u julu 1944. godine 9 razarača i velikih torpiljarki, 1 pomoćnu krstaricu, 2 korvete, 22 torpedna čamca, 10 minolovaca, 2 lovca podmornica, 25 desantnih brodova, 18 desantno-jurišnih čamaca, 5 naoružanih tunolovaca i koča i 45 naoružanih motornih jedrenjaka. Te respektivne flotne snage uglavnom su ostale pasivne, dok su 26. divizija i Mornarica NOVJ pobjedonosno izvodile ofanzivu oslobodjenja Dalmacije.

ZAJEDNIČKO NASTUPANJE 4. ARMIJE I JUGOSLA VENSKE MORNARICE

Poslije oslobodjenja Dalmacije, od početka decembra 1944. do početka aprila 1945, na jadranskom pomorskom vojištu nastala je duža operativna pauza koja je trajala četiri mjeseca. Za to vrijeme obje zaraćene strane intenzivno su se pripremale za nastavljjanje rata. Njemačka odbrana se organizuje i okreće prema kopnu, na frontu u Lici i Hrvatskom primorju, na prostoru između Une i jadranske obale, na liniji Lapac - Gospić - Karlobag, ali sa osjetljivim desnim pomorskim krilom u Kvarnerskom arhipelagu gdje su grupisane snage njemačkog 15. brdskog korpusa (komandant general oklopnih trupa Gustav Fehn) sa četiri divizije: 373. i 392. legionarska i 10. i 11. ustaško-domobranska, te druge kopnene i mornaričke jedinice, oko 45.000 vojnika, riješenih da odsudnom odbranom očuvaju svoje pozicije.

Prema tim neprijateljevim snagama nalazila se od 2. marta formirana jugoslovenska 4. armija sa pet divizija na frontu (9, 13, 19, 20. i 26) i četiri divizije u neprijateljevoj pozadini, u sastavu 11. hrvatskog korpusa (35. i 43. divizija) i 7. slovenačkog korpusa (15. i 18. divizija) i još četiri brigade u zahvatu fronta - Tenkovska, Artiljerijska, Inženjerijska i Dopunska brigada - ukupno oko 70.000 boraca. Snage 4. armije trebalo je da razbiju neprijateljev front u Lici i da brzo prodru kroz Hrvatsko primorje, prema Istri i Slovenačkom primorju, da oslobode Trst i da se pojave u dolini Soče prije nego što savezničke trupe stignu iz sjeverne Italije i tako osiguraju povratak Jugoslaviji onih etničkih teritorija koje su nepravedno date Italiji nakon prvog svjetskog rata.

U ofanzivi 4. armije, koja je počela 20. marta 1945, bilo je od izuzetne važnosti dejstvo Jugoslovenske mornarice (formirane 1. marta 1945), njene Pomorske komande sjevernog Jadrana, u čijem se sastavu nalazio i Kvarnerski odred mornaričke pješadije, i 9. divizija, snage koje su ofanzivno nastupale preko Kvarnerskog arhipelaga i duž obale Hrvatskog primorja. Oslobodjenje otoka Paga, Raba i Krka, te pristaništa Karlobag, Senj, Bakar i Sušak sa Rijekom, bilo je od životne važnosti za dejstva 4. armije prema Trstu i Soči, jer se osiguralo nesmetano snabdijevanje na cijelom frontu ofanzive 4. armije, dugačkom preko 300 km, i zaštitilo lijevo krilo 289

i bok divizija koje su nastupale kopnom. Istovremeno, oslobođenjem Lošinja i Cresa stvorena je sigurna baza i operativni oslonac za desant na istočnu obalu Istre, prema Kopru i Trstu, te za spajanje sa 20. divizijom kod Trsta, što je bilo od istorijskog značaja. Otuda je pitanje organizacije njemačke odbrane od Paga i Karlobaga, pa sve do Trsta i Tržića, do ušća rijeke Soče u Jadransko more, bio predmet čestih rasprava u Štabu 4. armije generala Petra Drapšina, gdje se jedno vrijeme nalazio i komandant Jugoslavenske mornarice general-major Josip Čemi, koji su plodotvorno i vrlo efikasno saradivali i riješavali sva operativna pitanja na tom za ofanzivu 4. armije značajnom operativno-strategijskom pravcu.

SNAŽNA NJEMAČKA ODBRANA U SJEVERNOM JADRANU

Nijemci su poslije gubitka Dalmacije i Crnogorskog primorja reorganizovali svoju mornaricu na Jadranu. Kao što je rečeno, 29. novembra je prestala da funkcioniše komanda Admirała Jadrana, a komandu nad njemačkim pomorskim snagama primila je njemačka Mornarička komanda za Italiju, koja je 1. januara 1945. preimenovana u Vrhovnu mornaričku komandu »Jug« (Marine Oberkommando Süd). Ona je imala zadatak da brani obalu i ostrva od Tržića do Karlobaga i Paga.

U sastavu Vrhovne mornaričke komande »Jug« najjača je bila 11. divizija za osiguranje. Prvog januara ona je imala osam flotila sa 3 torpiljarkе; 2. eskortnu flotilu sa 2 korvete i 3 minopolagača; 3. eskortnu flotilu sa 11 patrolnih čamaca; 3. flotilu sa 19 torpednih čamaca; 6. flotilu sa 7 minolovaca; 6. flotilu transportnih brodova sa preko stotinu manjih naoružanih brodova; 6. divizion jurišnih čamaca; 10. desantnu flotila sa 19 desantnih tenkonosaca, 15 dvotrupnih peniša, 14 desantno-jurišnih čamaca, a u gradnji se još nalazilo 14 desantnih tenkonosaca. Prvog marta 1945. iz sastava 11. divizije za osiguranje izdvojena je 1. eskortna flotila i od nje i drugih brodova formirana 9. flotila torpiljarki, koja je imala jedan razarač i četiri torpiljarkе. Snage 11. divizije za osiguranje nalazile su se u Tršćanskom i Kvarnerskom zalivu. Na području Pule nalazila se Grupa džepnih podmornica i Transportna flotila teretnih brodova i desantnih splavova.

Značajnu udarnu snagu njemačke Vrhovne mornaričke komande »Jug« činila je obalska i armijska artiljerija na području od Soče, Tržića, Trsta, Pule, Rijeke i na Kvarnerskim otocima. Tu je bila smještena i dalekometna artiljerija kalibra 88, 120 i 150 mm. Sve je bilo dobro utvrđeno i automatizovano u skloništima pod zemljom, opasano žičanim preprekama i minskim poljima. Na tom istom prostoru duž jadranske obale i na otocima nalazilo se više artiljerijskih diviziona armijske obalske artiljerije.

I ta artiljerijska oruđa, raznih kalibra, bila su postavljena na najznačajnijim mjestima - na rtovima, na ulazima u pristaništa, blizu morskih tjesnaca, na najpogodnijim mjestima za desantiranje, sa vatrenim položajima uređenim i postavljenim tako da se može kružno dejstvovati bilo protiv ciljeva na moru bilo na kopnu, a sve veoma utvrđeno, za što su se koristila i stara utvrđenja koja je izgradila vojska Kraljevine Jugoslavije i Italije prije aprilskog rata, budući da se tuda protezala stara jugoslavensko-italijanska granica.

U odbrani obale i otoka, od Karlobaga i Paga do ušća Soče u Jadransko more, Vrhovna mornarička komanda »Jug« imala je oko 46.000 ljudi, a to je jedna trećina ukupnih neprijateljevih snaga koje su se nalazile pred 4. armijom u sastavu 15. i 97. armijskog korpusa, gdje je bilo oko 133.000 vojnika. U odbrani obale i otoka Nijemci su angažovali 9% žive sile, 13% artiljerijskih oruđa kopnenih snaga, 21% obalskih artiljerijskih oruđa i 43% malokalibarskih protivavionskih oruđa od ukupnih snaga raspoređenih u neposrednoj protivdesantnoj odbrani.

Bez obzira na borbe koje su vođene od decembra 1944. do početka aprila 1945, Nijemci su još uvijek na Jadranu imali tri razarača, 30 torpednih čamaca, topovnjača, lovaca podmornica i obalskih lovaca, 8 minolovaca, jedan minopolagač, 40 tenkonosaca i desantnih splavova, koji su bili dobro naoružani protivavionskim topovima kalibra 20 i 37 mm i brodskim topovima 88 mm, zatim motornih jedrenjaka i oko 60 pomoćnih i teretnih brodova. Na takvu vojnu moć računali su Štab 4. armije i Štab Jugoslavenske mornarice koju je trebalo slomiti u ofanzivnom nastupanju prema Trstu i Soči, što nije bilo ni lako ni jednostavno, s obzirom na naše još uvijek skromne mogućnosti i na ograničeno angažiranje savezničkih pomorskih snaga u podršci Jugoslovenskoj armiji u završnoj ofanzivi.

Početkom 1945. godine potpuno se izmijenila vojno-politička situacija uopšte, posebno na jugoslovenskom ratištu, a time i operativna pozicija njemačkih snaga na jadranskom pomorskom vojištu. Njemačka Vrhovna komanda je i dalje ostala pri ranijoj procjeni i očekivala je saveznički pomorski desant na našu jadransku obalu, u sjevernom Jadranu, pri čemu su računali da taj desant može, najvjerojatnije, uslijediti na istarsku obalu i Lošinj.³¹

Polazeći od takve procjene situacije, koja nije bezrazložna, jer se saveznici nisu do kraja rata odrekli svojih planova iskrcavanja na Istarski poluotok (Britanci su se naročito zalagali za takvu varijantu desanta), njemačka Vrhovna komanda i dalje je zadržala prijašnju organizaciju odbrane morske obale od Paga i Karlobaga do Soče, bez obzira na to što je takva odbrana teško ranjiva udarom iz pozadine - sa kopnenog pravca, jer se stratejski front na primorskom jadranskom vojištu potpuno izmjenio. On više nije bio cijelom svojom dužinom na morskoj obali, kao prije početka ofanzive 8. korpusa i Mornarice NOVJ, nego je sada dobio oštro izlomljeni luk baš na jadranskom dijelu: u Kvarnerskom arhipelagu, hrvatskom primorju i Lici. Takvo protezanje linije fronta pružalo je 4. armiji i Jugoslovenskoj mornarici idealne mogućnosti da se njemački položaji »smotaju u rolnu«, udarajući ih - ne više »okomito«, kao u Dalmaciji - nego »paralelno«, i to po dužoj osi na kvamersko-istarskom pravcu.

Snage 4. armije i Jugoslovenske mornarice u takvoj situaciji pošle su sa operativne osnovice u sjevernoj Dalmaciji i Zadarskom arhipelagu i djelstvovale su duž morske obale i preko Kvarnerskih otoka, pravo na istočnu obalu Istre, a onda prema Trstu, Puli i Rijeci. U istoriji ratne vještine poznato je da se uvijek daje prednost »paralelnom udaru« po neprijatelju nad onim što se naziva »okomitim«. Tu istorijsku šansu u slabostima njemačke odbrane morske obale na preostalom dijelu jadranskog vojišta iskoristile su

³¹ Na sastanku kod maršala Tita u Beogradu, 21. februara 1945, vrhovni komandant savezničkih snaga u Sredozemlju feldmaršal Aleksander je rekao da oni pripremaju plan operacije za iskrcavanje na Lošinj, što je možda bilo poznato i njemačkoj Vrhovnoj komandi. Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 923.

snage 4. armije i Jugoslavenske mornarice u ofenzivi koja je na kvamersko-istarskom području počela desantiranjem na Pag i napadom na Karlobag 4. aprila 1945, u isto vrijeme kada je 4. armija otpočela drugu etapu ličko-primorske operacije napadom na Gospić, Lički Osik i Perušić.

SISTEM NJEMAČKE ODBRANE U SJEVERNOM JADRANU

Njemačka odbrana na preostalom dijelu jadranskog pomorskog vojišta zasnivala se na izgrađenom sistemu više uzastopno postavljenih i snagama i sredstvima posjednutih položaja. Tim snagama, što se tiče pomorskog dijela, komandovala je Vrhovna mornarička komanda »Jug«, a komandovanje nad kopnenim snagama bilo je podijeljeno na dvije grupe armija. Snage koje su se nalazile na prostoru otok Pag i kopnom uz morskobalu od Karlobaga do Rijeke bile su pod Štabom 15. armijskog korpusa Grupe armija »E«, a snage koje su se nalazile dalje, do Soče, bile su pod komandom Štaba 97. armijskog korpusa Grupe armija »C«, koja je držala front u Italiji, na liniji Bolonje, prema savezničkoj 5. i 8. armiji.

Prva, najbolje organizovana i uređena njemačka odbrambena linija išla je od Tršćanskog zaliva i protezala se duž zapadne obale Istre, do Pule, i od Pule, preko Lošinja, do Raba i Paga. Na toj liniji nalazilo se nekoliko veoma utvrđenih rejonā, kao što su položaji oko Trsta sa poluostrovom Milje, zatim obala oko Umaga, Poreča i Rovinja, sa bastionom odbrane oko Pule (u čiji su se sistem uključile i stare austrijske i italijanske utvrde), jakim utvrdama na Lošinju i Rabu, a nešto slabijim na Pagu i na obali kod Karlobaga, odakle se front prelamao prema istoku, odnosno prema Gospiću. Nijemci su na tom položaju u Istri držali ojačanu 237. pješadijsku diviziju. Ona je bila u Istri sve dok nije probijena odbrana njemačkih snaga u Lici. Tačno kada se 4. armija približavala liniji Zlobin - Kraljevica (sredinom aprila 1945), iz Istre je na taj front stigla 237. divizija, koja je prihvatila razbijene snage 15. korpusa i zatvorila pravac prema Rijeci i Trstu. Tek tada su Nijemci shvatili da im glavna opasnost ne dolazi preko mora od savezničkog desanta, nego sa kopna, od 4. armije. Međutim, bilo je već kasno. Njemački 15. korpus je poražen i potpuno razbijen, a da mu nitko nije pomogao iako se iza njega nalazio potpuno neaktivan 97. armijski korpus, koji je na položajima pasivno čekao saveznički desant sa 237. divizijom na obali Istre, a sa 188. divizijom na položajima Čičarije, od Trsta i Tržića.

Druga linija njemačke odbrane protezala se sjevernim delom otoka Cresa i Krka, ali je bila mnogo kraća i slabija od prethodne. Snage koje su na njoj bile raspoređene - kopnene i pomorske - nisu činile veću jedinicu od čete i bataljona na jednom položaju, i imale su zadatak da štite ulaz u Riječki zaliv i snage raspoređene na riječkom frontu.

Treća linija odbrane bila je na obali od Ičića kod Opatije do Bakarškog zaliva i Senja, naslonjena na položaje na morskoj obali, kružno postavljene, ali dobro utvrđene.

Naime, okosnicu njemačke odbrane otoka i morske obale činili su dobro utvrđeni rejon i otporne tačke, fortifikacijski postavljeni tako da se može voditi borba protiv snaga koje dolaze sa mora i kopna. Objekti su bili izgrađeni uglavnom od armiranog betona, u kojima su smješteni vat-

rena sredstva i živa sila da može izdržati vatreni udar jače artiljerije i dejstvo avijacije, a sve je to bilo povezano sa minsko-eksplozivnim preprekama na kopnu i moru, kako bi se osujetio svaki pristup našim snagama.

Brojne minske prepreke postavljene u moru, u Kvarneru i Kvameriću, i u kanalima koji vode u Riječki zaliv, ispred obale Istre, te na ulazima u pojedina pristaništa, između otoka i otočića, predstavljale su masovnu i stalnu opasnost koja je prijetila svakom pokretu morem, posebno desantnim brodovima.

Svako naseljeno mjesto na morskoj obali i pojedini istureni dijelovi kopna u more bili su organizovani za kružnu i dugotrajnu odbranu, a posjedale su ih snage kopnenih i pomorskih jedinica. Takav sistem njemačke odbrane na jadranskom pomorskom vojištu bio je sličan onome u Normandiji i Italiji. Njemačka vrhovna komanda bacila je težište svoje protivdesantne odbrane ne minsko zaprečavanje, što je i logično budući da su uglavnom neprijatelja očekivali sa mora. Međutim, dogodilo se obratno; glavni protivnik nije došao s one strane Jadrana, nego sa kopna, paralelno sa Kvarnerskim arhipelagom i duž morske obale, od sjeverne Dalmacije prema Rijeci i istočnoj obali Istre, odakle se nije očekivao da će se tako nastupati i da neće doći do savezničkog pomorskog desanta.

Njemačka Vrhovna komanda je poklanjala veliku pažnju izgradnji sistema odbrane na sektoru 97. armijskog korpusa, a naročito u tri najvažnija reiona: u Tršćanskom zalivu, u rejonu Pule i na području Sušaka i Rijeke, što je proizlazilo iz procjene da se na tim prostorima može najvjerojatnije očekivati saveznički pomorski desant. Da prekontrolirše sistem obalske odbrane i šta je sve u tome učinio Štab 97. korpusa generala Ludviga Kiblera (Ludwig Kübler) - Štab se nalazio u Krminu, komandant Grupe armija »C« feldmaršal Albert Kesselring (Kesselring) krajem februara 1945. došao je iz Italije i bio je zajedno sa komandantom 97. korpusa i komandantima 188. brdske i 237. pješadijske divizije general-lajtnantom Hans fon Heslinom (Hans v. Höslin) i general-lajtnantom Hans fon Grevenicom (Hans v. Graeventiz) i obišao područje od Tržića, preko Trsta i Pule do Rijeke.⁴⁾ U to vrijeme već su bili skoro privedeni kraju fortifikacijski radovi na najvažnijim obalskim utvrđenjima jer su krajem marta 1945. »funkcioneri TOT-a otputovali prema Brenneru.«⁵⁾

RASPORED NJEMAČKIH SNAGA OBALSKE ODBRANE

Na prostoriji od rijeke Soče do isključno otoka Paga bila je u sistemu njemačke odbrane najbolje utvrđena i krupnim snagama posjednuta obalska odbrana, koja se protezala obalskim rubom i otocima koji su se ispred nje nalazili.

Svim artiljerijskim snagama, u koje je ulazila tvrđavska obalska, mornarička obalska i protivavionska artiljerija, rukovodila je Artiljerijska ko-

⁴⁾ Arhiv VII, k. 36, reg. br. 3-6-1 i k. 2076, reg. br. 15-1.

⁵⁾ Arhiv VII, k. reg. br. 3-6-1 i k. 2076, reg. br. 15-1.

Naša obavještajna služba je otkrila prisustvo feldmaršala Kesselringa u Istri i 28. februara 1945. javila Štabu Mornarice NOVJ. »Feldmaršal Kesselring bio u Opatiji i pregledao protivinvaione fortifikacije. Zbog slabosti iste nezadovoljan. Utvrđeni sektor trebalo bi zaposjesti 3.000 Nijemaca, koji prema najnovijim informacijama neće doći.« Sutradan, 1. marta, isti izvor javio je Štabu Jugoslovenske mornarice: »Po naređenju feldmaršala Kesselringa imali su 24. februara sastanak predstavnici svih fortifikacijskih radova u Sušaku, Rijeci i Opatiji...«. Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.

Njemački obalski artiljerijski bunker

manda 497 sa sjedištem u Tržiču pod zapovjedništvom generala Karla fon Gropera (Gropper). Bila je potčinjena Štabu 97. armijskog korpusa.⁶⁷

Radi lakšeg komandovanja, obalsko područje od Soče do Paga bilo je podijeljeno na tri sektora i to:

a) Obalski sektor Tržič - Trst - Piran

Na prostoru ovog sektora nalazile su se slijedeće njemačke artiljerijske jedinice:

- u rejonu Tržič - Sv. Juraj 747. divizion kopnene obalske artiljerije sa tri baterije, ukupno 12 oruda kalibra 100 mm i 450 vojnika;
- u rejonu Tržič - Trst 1109. divizion kopnene obalske artiljerije sa tri baterije, 12 oruda kalibra 90 mm, i 450 vojnika;
- na prostoru luka Trst - Milje 626. mornarički artiljerijski divizion sa šest baterija, 24 oruda kalibra 88 i 90 mm, sa oko 900 vojnika;
- na prostoriji Milje-Kopar-Izola 282. divizion kopnene vojske obalske artiljerije sa tri baterije, 12 oruda 100 mm i oko 450 vojnika;
- na istočnoj ivici Trsta dva italijanska tvrđavska artiljerijska divizona sa šest baterija, 24 oruda 150 mm i oko 1.000 vojnika.

Prema tome, na sektoru Tržič-Trst-Piran nalazilo se šest artiljerijskih divizona sa 21 baterijom ili 84 oruda kalibra 88, 90, 100 i 150 mm, sa oko 3.250 vojnika.^{7*}

b) Sektor Pula - Brioni - Rovinj

Na ovom sektoru nalazile su se slijedeće artiljerijske jedinice:

- oko Pule dvije baterije italijanske tvrđavske artiljerije sa osam oruda kalibra 100 i 150 mm, oko 350 vojnika;

294 ⁶⁷ Izjava generala Karla Gropera. Arhiv VII, k. 71, reg. br. 10/2.

⁷⁾ isti izvor.

Njemački obalski top

- najjači je bio 621. artiljerijski mornarički divizion sa devet baterija 100 mm, 36 oruda i devet baterija protivavionske artiljerije kalibra 20, 37 i 88 mm sa 36 oruda, ukupno 1.400 vojnika. Ovaj divizion bio je raspoređen sa dvije baterije obalske artiljerije i dvije baterije protivavionske artiljerije u Puli i na Brionima, dvije kombinovane baterije nalazile su se kod Rovinja, dvije na Lošinj, jedna u Labinu, jedna na Cresu i jedna kod Opatije.⁸¹

U početku se u rejonu Pule nalazio i 273. artiljerijski puk 237. divizije 15. armijskog korpusa, koji se u vrijeme riječko-tršćanske operacije sa 1 divizionom prebacio u rejon Sušaka, a 2. i 3. divizion ili glavnina 237. artiljerijskog puka ostala je u rejonu Pula sa Štabom puka, sa 6 baterija ili 24 oruda i 250 vojnika.⁹⁾

Na sektoru Pula-Brioni-Rovinj, prema tome, nalazilo se 26 baterija sa 68 artiljerijskih oruda kalibra 20, 37, 88, 100 i 105 mm sa 2.000 vojnika, snažna grupacija koja je uglavnom štitila rejon Pule.

c) Sektor Rijeka - Sušak - Rab

U sastavu ove artiljerijske grupacije bile su sljedeće jedinice:

- 540. divizion mornaričke artiljerije sa šest baterija ili 24 artiljerijska oruda kalibra 76, 88, 100 i 120 mm, sa 600 vojnika. Štab je bio na Cresu, a tri baterije na Rabu, dvije baterije na Lošinj i jedna baterija na Krku;¹⁰⁾

⁸¹⁾ Arhiv VII, k. 75, reg. br. 19/3 i k. 314, reg. br. 29/3.
Arhiv VII, k. 71, reg. br. 10/2. Uroš Kostić, Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945, Beograd 1978, str. 194, 204.

¹⁰⁾ Arhiv VII, k. 75, reg. br. 14/3.

- 1.112. obalski artiljerijski divizion 1.102. obalskog artiljerijskog puka (komanda puka na Rijeci) sa četiri baterije i to dvije kalibra 75 i 100 mm, a dvije baterije kalibra 90 mm, ukupno 22 oruđa raspoređena jedna baterija u Rijeci, jedna na Trsatu, jedna na Cresu i jedna u rejonu Urinja, sa oko 1.000 vojnika;¹⁰

- 1.114. obalski artiljerijski divizion 1.102. artiljerijskog obalskog puka, (sjedište u Opatiji), koji je imao četiri baterije sa 16 oruđa kalibra 90 mm i oko 1.000 vojnika. Dvije baterije bile su na sjevernom dijelu Cresa, a dvije u rejonu Ika-Opatija-Volosko;¹²⁾

- u rejonu sjeverno od Sušaka italijanska baterija sa 4 oruđa kalibra 90 mm, a sjeveroistočno od Rijeke tri voda italijanske artiljerije sa 10 oruđa (4 oruđa 105 i 6 oruđa 76 mm) i 4 protivavionska topa 20 mm. Ukupno 18 oruđa sa 830 vojnika;¹³⁾

- na željezničkoj pruzi Rijeka - Pivka Teški željeznički artiljerijski divizion sa četiri topa i to dva kalibra 280 i dva 320 mm, sa 700 vojnika.¹⁴⁾

Ova artiljerijska grupacija imala je 20 artiljerijskih baterija sa 84 artiljerijska oruđa od 76 do 320 mm i 3.130 vojnika sa 84 artiljerijska oruđa od 76 do 320 mm i 3.130 vojnika.

Prema tome, za obalsku odbranu njemački 97. armijski korpus angažovao je ukupno 67 artiljerijskih baterija sa 236 artiljerijskih oruđa raznih kalibara, od 76 do 320 mm sa snažnom protivavionskom odbranom. Tu je bilo 8.380 vojnika.

Osim toga, na tom istom prostoru, od Tržića do Rijeke, nalazila se posebna protivavionska odbrana 97. armijskog korpusa, sastavljena od sljedećih jedinica:

- 730. mornarički protivavionski divizion u rejonu Tržića i Gradeža sa šest protivavionskih baterija (imao je još dvije baterije ali nisu bile na obali), ukupno 22 protivavionska topa kalibra 20, 37 i 88 mm, oko 1.000 vojnika;¹⁵⁾

- 821. mornarički protivavionski divizion (Štab u Trstu) sa osam baterija protivavionske artiljerije, i to šest baterija u rejonu Trsta a dvije baterije u rejonu Rijeke, ukupno 36 protivavionskih topova kalibra 20, 37 i 88 mm, ukupno 1.500 vojnika;¹⁶⁾

- 9. bataljon 200. vazduhoplovnog puka za osmatranje u Trstu a imao je u Istri devet grupa za osmatranje aviona, ukupno oko 100 vojnika.^{17*)}

Protivavionska grupacija 97. armijskog korpusa imala je, prema tome, na osiguranju obale 14 protivavionskih baterija, ukupno 58 protivavionskih topova kalibra 20, 37 i 88 mm, svega 2.600 vojnika.

Ukupno je, prema tome, obalska i protivavionska artiljerija u sastavu 97. armijskog korpusa od Soče do Paga imala 81 bateriju sa 294 oruđa raznih vrsta obalske i protivavionske artiljerije od 20 do 320 mm, a tu je bilo 10.980 vojnika. Takva snažna obalska odbrana nije do tada bila na našoj obali Jadrana u toku NOR-a.

Od mornaričkih jedinica i ustanova na kopnu još su na ovom području bile četiri komande luka, i to: Komanda luke Trst (sjedište u Trstu)

¹⁰⁾ Arhiv VII, k. 75, reg. br. 10/2.

¹¹⁾ Oslobođilački pohod na Trst«, Beograd 1952, str. 364.

¹²⁾ Arhiv VII, k. 71, reg. br. 10/2.

¹³⁾ Isto.

¹⁴⁾ Arhiv VII, k. 75, reg. br. 12/3.

¹⁵⁾ Arhiv VII, k. 75, reg. br. 14/3.

¹⁶⁾ Arhiv VII, k. 314, reg. br. 29/3.

¹⁷⁾ Arhiv VII, k. 314, reg. br. 29/3.

sa ispostavama u manjim okolnim lukama; Komanda luke Pula (sjedište Pula) sa ispostavama u manjim okolnim lukama; Komanda luke Rijeka (sjedište u Rijeci) sa ispostavama u manjim okolnim lukama, i Komanda luke Kvarner (sjedište na Cresu) sa ispostavama u lukama na Cresu i Lošinj.¹⁸⁷

Za utvrđivanje obale od Soče do Rijeke u sastavu 97. armijskog korpusa nalazilo se više inženjerskih i tvrđavskih jedinica i ustanova, i to:

- Tvrđavski štab broj 7 za utvrđivanje obale Trst - Rijeka, imao je 800 vojnika i 9 mitraljeza;¹⁹⁷
- dijelovi Tvrđavskog štaba broj 30 za utvrđivanje artiljerijskih položaja u Istri, sa 20 vojnika i 3 mitraljeza;²⁰⁷
- mornarički 313. bataljon tvrđavske inženjerije, imao je pet četa (dvije čete u Trstu i po jedna u Puli i Rijeci) sa 1.020 vojnika i 18 mitraljeza;²¹⁷
- inženjerski 237. bataljon, koji je pripadao 327. pješadijskoj diviziji, bio je u rejonu Pula - Brioni, sa 500 vojnika i 9 mitraljeza;²²⁷
- tvrđavski štab broj 5 bio je sa jedinicama u rejonu Klana - Sv. Petar na Krasu, potčinjen Tvrđavskom štabu Prednje Alpi, a brojao je 300 vojnika.²³⁷

Ukupno je u sastavu tvrđavskih i inženjerskih jedinica bilo 2.820 vojnika i 39 mitraljeza. Oni su bili neposredno potčinjeni komandantu inženjerije u Štabu 97. armijskog korpusa.

Osim njemačkih snaga, na teritoriji Istre i Hrvatskog primorja nalazile su se i italijanske fašističke snage i to:

- italijanska fašistička 10. MAS divizija, komandant general Korado (Corado). Ona je oko 15. aprila 1945. dovedena iz Italije na mjesto njemačke 237. i 188. divizije, koje su upućene na front prema divizijama 4. armije od Kraljevice do Ilirske Bistrice, i postavljena na teritoriju Trst - Pula - Pazin - Rijeka. Imala je šest pješadijskih bataljona i dvije baterije topova, ukupno 4.800 vojnika, 8 topova, 12 minobacača i 108 mitraljeza;²⁴⁷

- italijanske fašističke milicijske i policijske jedinice, i to 1. puk teritorijalne fašističke milicije u Trstu, 2. puk u Puli sa jednom četom na Cresu, 3. puk u Rijeci, 4. puk u Gorici, 8. puk u Tolminu i Čedadu, zatim policijski bataljon »Gorica« u Gorici, policijski bataljon »Rijeka« u Rijeci, policijski bataljon »Pula« u Puli a dio kod Tolmina i policijski bataljon »Trst« u Tržiču.²⁵⁷

Sve su ove snage bile pod njemačkom komandom Štaba 97. armijskog korpusa. Osim toga, za obezbjeđenje teritorije postojala je posebna njemačka grupa bataljona koja je takođe bila podređena Štabu 97. armijskog korpusa, i to:

- 509. bataljon za osiguranje u Tržiču, 600 vojnika, 6 bacača i 48 mitraljeza;
- 705. bataljon za osiguranje, sa tri čete u Rijeci i jednom na Cresu, ukupno 600 vojnika, 6 bacača i 48 mitraljeza;

¹⁸⁷> Oslobodilački pohod na Trst, str. 366.

¹⁹⁷> Arhiv VII, k. 75, reg. br. 10/2.

²⁰⁷> Arhiv VII, k. 75, reg. br. 12/2.

²¹⁷> Arhiv VII, k. 75, reg. br. 39/3.

²²⁷> Arhiv VII, k. 75, reg. br. 21/2.

²³⁷> Arhiv VII, k. 75, reg. br. 4/2.

²⁴⁷> Arhiv VII, k. 313A, reg. br. 5/1. Il movimento di liberazione in Italia, Rim 1956, str. 60, 63 i 71.

²⁵⁷> Oslobodilački pohod na Trst, str. 367.

- 1207. bataljon za osiguranje u Sv. Petru na Krasu, 600 vojnika, 4 bacača i 49 mitraljeza;
- 1209. bataljon za osiguranje na teritoriji Divača - Lupoglav, 500 vojnika, 4 minobacača i 48 mitraljeza;
- 1218. bataljon za osiguranje na teritoriji Divača - Pula, 500 vojnika, 5 minobacača, 48 mitraljeza i tri protivavionska topa 20 mm;
- 4. vazduhoplovni bataljon za nastavnu upotrebu u rejonu Raša - Plomin, 500 vojnika i 30 mitraljeza;
- 8. vazduhoplovni bataljon za nastavnu upotrebu bio je u rejonu Poreč - Vrsar, 600 vojnika sa 30 mitraljeza.

Ukupno je za osiguranje bilo angažovano osam bataljona sa 4.600 vojnika, 25 minobacača, 300 mitraljeza i tri protivavionska topa, što je predstavljalo snagu jedne pješadijske divizije.²⁶⁷

Osim ovih njemačkih snaga za osiguranje teritorije, bolje reći pozadine operativnih snaga 97. armijskog korpusa, na sličnim zadacima obezbjeđivanja Štab 97. korpusa je angažovao i ove jedinice:

- 210. samostalni pješadijski puk u Puli sa 900 vojnika, dva topa, 12 minobacača i 72 mitraljeza;
- oklopni voz »Adria« nalazio se na teritoriji Divača - Lupoglava, a imao je 10 topova i 300 vojnika;
- 212. oklopni bataljon u rejonu Krmin - Gorica sa 45 tenkova i 600 vojnika;

- Komanda željezničke kontrole u Rijeci i Trstu sa 70 ljudi.
Ukupno je ovu grupaciju činilo 1.870 vojnika, 12 topova, 12 bacača, 72 mitraljeza i 45 tenkova.²⁷⁷

Prema tome, za obezbjeđenje pozadine 97. armijskog korpusa bilo je angažovano njemačkih 6.470 vojnika, 45 tenkova, 12 topova, 37 minobacača, 372 mitraljeza i tri protivavionska topa, što prevazilazi, udarnu i vatrenu moć jedne divizije koju je njemačka komanda, osim italijanskih fašističkih i drugih jedinica, morala angažovati na tom delikatnom borbenom zadatku.

Od ustaških i domobranskih snaga koje su se sredinom aprila 1945. nalazile u operativnoj zoni njemačkog 97. armijskog korpusa bile su sljedeće:

- u rejonu Novi - Crikvenica 23. ustaška brigada (1.200 vojnika, 4 bacača i 60 mitraljeza) i ostaci 11. ustaško-domobranske divizije (1.000 vojnika, 4 minobacača i 80 mitraljeza);
- u Sušaku ustaško-domobranski Hrvatsko-istarski puk sa 786 vojnika, 2 minobacača i 50 mitraljeza;
- u Trstu Hrvatski mornarički odred, sa tri čete i druge jedinice, ukupno 1.507 vojnika.

Tako su se u sastavu ustaških i domobranskih jedinica u operativnoj zoni njemačkog 97. armijskog korpusa i pod njegovom komandom nalazila 4.483 ustaša i domobrana, sa 10 minobacača i 190 mitraljeza.²⁸⁷

U operativnoj zoni njemačkog 97. korpusa u Istri i Slovenačkom primorju nalazile su se kvislinske snage Nedića, četnici popa Đujića i Slo-

²⁶⁷ Arhiv VII, k. 77, reg. br. 25/3, 53/3; k. 314, reg. br. 1/3 i 22/3.

²⁷⁷ Arhiv VII, k. 77, reg. br. 33/3 i k. 2075, reg. br. 37/6-3. Oslobođilački pohod na Trst, str. 363.

²⁸⁷ Arhiv VII, k. 136, reg. br. 8/4-2; k. 135, reg. br. 19/3; k. 141, reg. br. 1/40-1; k. 314, reg. br. 23/3.

venačka osiguravajuća straža koja je imala 2. bataljon u Vipavi a 3. bataljon u Ajdovščini.

U dubljoj pozadini, ali u operativnoj zoni 97. korpusa i pod njegovom komandom, nalazila se do sredine aprila 1945. godine njemačka 710. pješadijska divizija koja je bila u pokretu prema Austriji iz rejonu Palmanove. Na Tmovskoj planoti u Slovenačkom primorju bila je njemačka 24. SS divizija kraških lovaca, a na Tmovskoj planoti i sve do Soče i zapadno od nje bila je ruska 8. kozačka konjička divizija sa 5 pukova.

U Udinama se nalazio Štab 24. SS divizije kraških lovaca (komandant pukovnik Vagner - Wagner), sa 59. lovačkim pukom na Tmovskoj planoti, 24. artiljerijskim pukom (tri baterije) u Solkanu na Soči, gdje su bile 24. pionirska četa i 24. četa za vezu. Ukupno je ova divizija imala 5.000 vojnika, 12 topova, 12 minobacača i 60 mitraljeza.²⁹⁾

Kavkasko-kozačka 8. konjička divizija imala je tri puka pješadije i po jedan puk konjice i artiljerije, ukupno 10.000 vojnika i 86 mitraljeza (ostalo naoružanje nepoznato).³⁰⁾

Tako postavljena njemačka odbrana na obali i otocima od Soče do Paga, sa jakim grupisanjem snažne artiljerije u rejonu Trsta, Pule i Rijeke i isturenim sistemom vatrenih sredstava na Kvarnerskim otocima - davala je sigurnost zaleđu, tj. divizijama 97. korpusa kada su se one morale okrenuti frontom prema pridolazećoj jugoslavenskoj 4. armiji na riječkom frontu. Međutim, snaga divizija 4. armije i jedinica Jugoslavenske mornarice, kao i njihova struktura, moral i borbeni kvaliteti, poznavanje sopstvene obale i mora, te sistema njemačkih položaja i rasporeda minskih polja - sve su to bili odlučujući faktori koji su usloveli brzo slamanje njemačke odbrane na preostalom dijelu jadranskog pomorskog vojišta i tako brzo napredovanje snaga 4. armije i Jugoslavenske mornarice, i to kroz takav sistem njemačke odbrane koja je bila bolje organizovana nego ona u Dalmaciji.

Za nešto više od mjesec dana, od 4. aprila do 5. maja 1945, potpuno je razbijen veoma utvrđeni sistem njemačke operativne odbrane na kvarnersko-istarskom pravcu i oslobođeni su Kvarnerski arhipelag sa Hrvatskim primorjem i Istrom, a 5. maja u Trst je uplovio PC-8, kao prvi saveznički ratni brod u drugom svjetskom ratu.

Njemački poraz na jadranskom pomorskom vojištu bio je potpun, i to predstavlja veliki historijski događaj u povijesti naroda i narodnosti Jugoslavije.

²⁹⁾ Arhiv VII, k. 314, reg. br. 37/3; Il Movimento, str. 58; Das deutsche Heer, str. 20, Oslobodilački pohod na Trst, str. 368.
³⁰⁾ Il movimento..., str. 58 i 80-85.

Tehničko odjeljenje komande mornarice narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije

Krunoslav Leontić *kapetan bojnog broda*²⁾

FORMIRANJE TEHNIČKOG ODJELJENJA I NJEGOVI ZADACI

Tehničko odjeljenje komande Mornarice NOVJ formirano je i smješteno u Splitu. To je bila više-manje samostalna ustanova, odgovorna komandantu i komesaru Mornarice NOVJ, koja se u to vrijeme nalazila u Kaštelima.

Budući da su situacija u vrijeme završnih operacija za oslobodenje zemlje i uloga Mornarice NOVJ u tim operacijama tako najače, a i s obzirom na mnoge druge potrebe koje su proizlazile iz karaktera NOVJ, Tehničko odjeljenje je obavljalo funkcije koje su daleko premašivale zadatke tehničkog odjeljenja vojne formacije, odnosno drugih tehničkih odjeljenja. Odmah moram naglasiti da dokumentacija veoma oskudno govori o konkretnim aktivnostima tog odjeljenja, pa sam primoran, kao neposredan svjedok, konsultirajući se i sa nekim drugovima iz tog odjeljenja, da se oslonim na sjećanja.

Odlukom Štaba 8. korpusa NOVJ, kao strojar u bivšoj Kraljevskoj ratnoj mornarici (bio sam strojovoda na podmornici »Nebojša«), odnosno kasnije, odlaskom iz ratne mornarice, kao upravitelj stroja na parobrodu »Šumadija« (pred rat), 25. oktobra 1944. premješten sam iz Štaba Grupe srednjodalmatinskih partizanskih odreda u Mornaricu NOVJ.

Upravo je 26. oktobra 1944. oslobođen Split, te sam kasno navečer tog dana sa nekim članovima Komande mjesta Split došao u grad.

Parobrodom »Ston« u Split su sa Visa 27. oktobra stigla politička rukovodstva Dalmacije. S njima je stigao i zamjenik komandanta Mornarice NOVJ pukovnik Srećko Manola.

Informiran sam da će Komanda Mornarice NOVJ biti smještena u Kaštelima, a pošto je Komanda mjesta Split također selila u Kaštela, ponovno sam im se priključio.

Neprijatelj je upravo napuštao i Trogir i povlačio se prema Šibeniku.

Komanda mjesta je pripremila prostorije za Komandu Mornarice NOVJ.

Prijavio sam se na dužnost 30. oktobra. Primili su me zajednički drug Manola i pomoćnik komesara potpukovnik Ivo Randić Nikola. Obavijestili su me o namjeri Komande da se u Splitu osnuje Tehničko odjeljenje

²⁾ Diskusija za »okruglim stolom« »Jugoslavenska Mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.
Političko-partijski rukovodilac Tehničkog odjeljenja Mornarice NOVJ.

sa širokim ovlaštenjima i složenim zadacima. Randić mi je kazao da je već u Splitu, iznad kina »Eden«, osigurao prostorije za Tehničko odjeljenje Komande Mornarice NOVJ.

Komandant pukovnik Josip Černi i komesar pukovnik Dragiša Ivanović bili su odsutni. Došli su idućeg dana.

Na sastanku 31. oktobra upoznao sam pukovnika inženjera Adama Armandu, koji je imenovan za načelnika Tehničkog odjeljenja Komande Mornarice NOVJ. Komesar Dragiša Ivanović objasnio mi je moj zadatak, da ću u odjeljenju biti politički i partijski rukovodilac.

Primili smo precizne instrukcije o formiranju i zadacima Tehničkog odjeljenja. Izdiktirali su nam i neka imena drugova na koje možemo računati, dozvolivši nam i široku inicijativu kod odabiranja personala.

Komandant Josip Černi, kao viši oficir bivše ratne mornarice, zatim komesar Dragiša Ivanović, prije rata predsjednik Udruženja studenata mašinske elektrotehnike, pomoćnik komandanta Srećko Manola, pomorski oficir trgovačke mornarice, španski borac, te pomoćnik komesara Ivo Randić, prije rata student mašinskog fakulteta u Beogradu, sva četvorica su ogromnim iskustvom u NOR-u, uz iskusnog inženjera Adama Armandu, formilirali su zadatke Tehničkog odjeljenja:

- 1) ubrzano osposobljavanje brodogradilišta, brodoremontnih zavoda i radionica za potrebe Mornarice NOVJ, jedinica NOVJ i stanovništva;
- 2) vadenje potopljenih brodova, prvenstveno u lukama, njihovo (po mogućnosti) hitno osposobljavanje za upotrebu prema namjeni, te osposobljavanje luka i lučkih postrojenja;
- 3) prema namjeni osposobiti sve plovne objekte koji će učestvovati u završnim operacijama, odnosno plovne objekte za potrebe stanovništva, posebno na otocima;
- 4) osposobiti ekipe koje će odmah nakon oslobodenja novih luka na licu mjesta organizirati kapacitete, odnosno koje će prema planu organizirati tehničku službu;
- 5) organizaciju tehničke službe prilagoditi postojećim ratnim uvjetima, osposobiti je za tehničko pothranjivanje plovnih sastava koji sudjeluju, odnosno koji će sudjelovati u završnim operacijama i koji će biti primorani na maksimalno i dugotrajno naprezanje u ratnim uvjetima, i
- 6) organizirati tehničku kadrovsku službu.

Istog dana smo Armandu i ja u Splitu obišli prostorije iznad kina »Eden«. Tu smo zatekli potpukovnika Adolfa Čizmeka i još desetak drugova. Izvršili smo raspored prostorija.

Kapetan bojnog broda Krunoslav Leontić govori za okruglim stolom

Idućeg jutra došlo je još nekoliko drugova. Tog dana 1. novembra 1944. formirano je Tehničko odjeljenje Komande Mornarice NOVJ. Sastanak, kojim je rukovodio pukovnik Armanda trajao je do duboko u noć. Tu smo na osnovu dobijenih zadataka razradili organizaciju formacije, imenovali načelnike odsjeka, predvidjevši naknadno formiranje nekih odreda, odnosno pomoćnih organa. Ujutro rano Armanda je ponio taj naš prijedlog Komandi Mornarice NOVJ na odobrenje. Vratio se poslije podne veoma zadovoljan. Prijedlog je usvojen bez većih primjedbi.

SASTAV TEHNIČKOG ODJELJENJA

Ovdje ću iznijeti imena i funkcije drugova u Tehničkom odjeljenju, uz napomenu da se odjeljenje dopunjavalo novim licima i odsjecima, ali su neki odsjeci i otpadali, posebno oni za remont naoružanja i sredstava veze. Bilo je predviđeno da tu pripadne i odsjek za pogonska goriva, s načelnikom Gatinom, ali je isti ubrzo otpao. Odmah zatim je otpao odsjek za podvodna oružja. Razminiranjem akvatorija, što su obavljali engleski minolovci, ukazala se potreba da se taj odsjek poveže sa operativnim organima.

Neki drugovi postavljeni su za načelnike pojedinih odsjeka, sticajem okolnosti, stalno su bili na terenu, te su u odjeljenju njihove funkcije većinom obavljali zamjenici. Ipak, u osnovi, organizacija formacije Tehničkog odjeljenja Komande Mornarice NOVJ izgledala je ovako:

- načelnik Tehničkog odjeljenja pukovnik Adam Armanda, inženjer;
  - politički i partijski rukovodilac - Krunoslav Leontić;
  - pomoćnik načelnika Tehničkog odjeljenja potpukovnik Adolf Čizmek;
  - načelnik brodogradnog odsjeka inženjer Milan Marasović;
  - načelnik odsjeka za vadenje potopljenih brodova inženjer Šilović;
  - načelnik mašinskog odsjeka - potpukovnik Ivan Peculić;
  - načelnik građevinskog odsjeka (za osposobljenje luka) inženjer Latišev;
  - načelnik odsjeka za remont i kontrolu parnih kotlova inženjer Zafranović;
  - načelnik odsjeka za električna postrojenja inženjer Jerko Tripalo (zamjenik Ferdo Demori);
  - načelnik za kontrolu i remont artiljerijskog naoružanja major Franjo Balon;
  - načelnik odsjeka za podvodna oružja major Branko Šušlić;
  - načelnik odsjeka za nabavke i snabdjevanje Miroslav Čop.
- Slijedi još niz odsjeka, odreda i grupa: odsjek za remont sredstava veze, odsjek za remont vozila (kamiona), personalni itd.
- šef kancelarije Viktor Šilipetar;
  - referent za evidenciju kadrova Marija Franković (Alujević);
  - šef crtaone Miloš Vukadin;
  - šef glavnog tehničkog skladišta Mornarice NOVJ Frane Duplančić;
  - odred za spasavanje brodova, odnosno vadenje potopljenih brodova (komandir Tadin) itd.

Odsjeci koji su naknadno otpali od Tehničkog odjeljenja ipak su sa istim usko surađivali, posebno kod remonta one tehnike gdje je bila potreba za metalnom obradom, varenjem, ljevanjem i si.

Tehničkom odjeljenju su stavljeni na raspoloženje i svi raniji rukovodioci tehničke službe u Monopoliju i Visu: Jere Ružić, Ante Čenić, Ferdo Demori, Frane Duplančić (ta dvojica posljednjih došli su već 1. novembra), Nikica Dragičević, Filip Kurir, Bartul Alujević, Zlatko Ferić, Kitarević, Borčić i dr. Ujedno je Tehničkom odjeljenju, u stručnom pogledu, podređeno sve tehničko osoblje u pomorskim obalskim sektorima.

Desetak dana poslije formiranja Tehničkog odjeljenja, stavljeni su mu na raspolaganje i trojica prvoboraca, ranije strojari u bivšoj Kraljevskoj ratnoj mornarici: Rade Ratković, Milan Tišma i Vlado Vujičić.

Svi ti iskusni drugovi bili su dragocijeni tehničkoj službi Mornarice NOVJ. Oni su svojim znanjem i autoritetom vodili one najvažnije zadatke i bili odgovorni za njihovo izvršenje.

Bilo je jasno da se rat primiče kraju. Bio je oslobođen već veliki dio naše zemlje. U novooslobođenim područjima, posebno duž obale, više-manje sva tehnička postrojenja, u ratu znatno oštećena, predana su na brigu NOVJ, odnosno Mornarici NOVJ.

Okolo 20 inženjera raznih profila, još više tehničara i drugog tehničkog osoblja, po oslobođenju Splita, stupili su u NOVJ. Znatno broj istih i ranije su surađivali sa NOP-om kao ilegalci. Svi oni stavljeni su na raspolaganje Tehničkom odjeljenju Komande Mornarice NOVJ.

U to vrijeme u Tehničkom odjeljenju nalazila se najveća koncentracija organiziranog tehničkog kadra, ne samo na oslobođenom našem obalnom području već i šire.

Oblasni NOO za Dalmaciju nalazio se također pred golemim zadacima. Gradovi i sela bili su porušeni, uništena kanalizacija, elektroinstalacija, vodovodna mreža, saobraćajnice, saobraćaj paraliziran itd. Uspostavili smo usku suradnju, Stizali su na Tehničko odjeljenje zahtjevi za pomoć sa svih strana. Međutim, naš je glavni zadatak bio dati Ileti Jugoslovenske mornarice što više brodova. Bila je jasna ogromna uloga Mornarice NOVJ u završnim operacijama i njeno sadejstvo sa NOVJ prilikom oslobađanja primorskih gradova i otoka. Trebalo je morskim putem prebacivati brigade, naoružanje i opremu, snabdijevati trupe.

Kako su se postepeno oslobađale nove luke i otoci, zadaci tehničke službe su potencirani. Komanda Mornarice NOVJ postavljala je energične zahtjeve da se ubrzano osposobljavaju havarisani brodovi već dugo eksploatisani, forsiranim vožnjama, bez zastoja i remonta. Čim smo sa morskog dna izvukli neki brod, slijedio je zahtjev da ga se što prije osposobi.

Ne manje potrebe su se javljale kod civilnog stanovništva. Neki su otoci ostali bez vode, cisterne uništene. Trebalo je prebacivati sa otoka zarobljenike, bolesne ljude, snabdijevati posade...

Veliki su se zadaci nagomilali u Tehničkom odjeljenju. Ono se dopunjavalo novim kadrovima i prostorije su postale pretijesne.

Na inzistiranje Oblasnog NOO za Dalmaciju preselili smo u kuću »Morpurgo« na suprot zgrade osiguranja »Croatia«, gdje je bio smješten Oblasni NOO.

VELIKO ZALAGANJE I RAD

Brodoremontni zavod u Tivtu (Boka Kotorska) već je gotovo punim kapacitetom remontovao brodove. Uputili smo u Tivat kao pomoć inženjere: Punčuha, Roju, Lepetanskog i više tehničara te iskusnih drugova koji su se istakli u Monopoliju i Visu.

Ubrzano se osposobljavalo i Brodogradilište Split. Uz brojne ekipe radnika i rukovodilaca, njima su se priključili stariji drugovi, brodogradi-

telji, mehaničari, kovači, koji su još godinama prije rata napustili brodogradilište. Donosili su iz kuće svoj vlastiti alat i stavljali ga na raspolaganje brodogradilištu.

Međutim, puštanje u eksploataciju brojnih tehničkih postrojenja nije bilo moguće, bez da se osigura dovoljan kapacitet električne energije. Hidroelektrana »Kraljevac« na Gubavici (rijeka Cetina) bila je ozbiljno oštećena. Pukovnik Armanda je insistirao da ga svuda pratim, a on je htio sve da pregleda i na licu mjesta da se zaključi obim zadataka i rok do kada ti zadaci moraju biti izvršeni.

Poveli smo inženjera Štajnera i Ferdu Demori, koji će biti odgovorni da se u određenom roku ne samo opravi hidroelektrana već i dalekovod, koji je na mnogim mjestima bio uništen.

Za razradu zadataka u odjeljenju određene su brojne ekipe koje će obaviti te zadatke. Radeći danonoćno, udarnički, agregat po agregat bili su osposobljavani, tako da je ta hidroelektrana proradila punim kapacitetom prije završetka 1944. godine.

Karbit je u to vrijeme bio izuzetno potreban za brodogradilišta, ali i za sve druge radionice. Određena je brojna ekipa koja je ubrzano osposobila fabriku Dugi Rat.

Uporo sa svim tim ogromnim zadacima brojne ekipe odlaze u baze brodova da bi, uz posade, na licu mjesta remontovale motorne brodove, odnosno motorne jedrenjake ili motorne čamce i druge plovne objekte iz sastava flote.

Remontna radionica kamiona i drugih vozila ne samo da je uspješno remontovala brojne kamione jedinica NOVJ već su dovučeni brojni polupani kamioni koje je neprijatelj ostavio duž komunikacija. Od dva ili tri kamiona sastavljali su jedan i predavali ga u saobraćaj.

Dvadesetak dana poslije oslobođenja Splita, dio kapaciteta splitskog brodogradilišta uspješno remontuje prve brodove. Osposobljeni su i neki navozi.

Sa morskog dna 28. novembra 1944. izvučen je parobrod »Knin« sa cca 550 BRT i odvučen u splitsko brodogradilište. Predat je saobraćaju već 6. januara 1945. Bili su ogromni poslovi. I danas u miru, kada brodogradilišta raspolažu svom mogućom tehnikom, alatima, strojevima, visokostručnim kadrovima, za takav rad trebalo bi oko šest mjeseci.

Radnička klasa, tehničari i inženjeri, svjesni da i oni sudjeluju u socijalističkoj revoluciji, da i time sudjeluju u NOR-u stvarali su »čuda«.

Vade se brodovi potopljeni uz obalu, opravljaju se, osposobljava se i obala u lukama i lučka postrojenja.

Uskoro je u brodogradilištu u Vranjicu porinut u more drveni brod od 500 BRT, započet da se radi u toku okupacije.

Mnoge ekipe upućene su u sela da bi osposobili elektromrežu i mlinove.

Zadar je bio oslobođen 30. oktobra 1944. gotovo potpuno porušen od bombardovanja, a Šibenik 3. novembra 1944. Nijemci su uništili sva lučka i industrijska postrojenja.

Ekipa Tehničkog odjeljenja obilaze luke, opravljaju motorne jedrenjake ili motorne čamce, organiziraju tehničku službu i stavljaju na raspolaganje Mornarici NOVJ ili narodnoj vlasti nove plovne objekte.

Do završnih operacija Mornarica NOVJ raspolaže brodovljem koji 304 uspješno obavlja mnogobrojne složene zadatke u sadejstvu sa NOVJ.

Završne operacije za konačno oslobođenje zemlje odvijaju se između 20. marta i 15. maja 1945. Operacije za oslobođenje Hrvatskog primorja počele su 4. aprila 1945. Deveta divizija oslobodila je noću 4/5. aprila Karlobag. Mornarica NOVJ prebacuje dijelove brigade na Pag koje ga oslobađaju. Noću 11/12. aprila dijelove 9. divizije prebacuje na Rab, sutradan dijelovi 19. divizije oslobodili su Crikvenicu i Novi. Jedinice 4. armije prebacuju se na Cres i Lošinj, oslobađaju ih a onda slijedi desant na Istru. Brodovlje Mornarice NOVJ sve te goleme zadatke obavlja besprije-korno.

HEROJI RADA

Zadivljuje elan radnika, tehničara i inženjera, koji radeći udarnički i po 16 sati dnevno remontuju brodove i time povećavaju flotu namijenjenu završnim operacijama ili za potrebe stanovništva. Ti drugovi su bez odgovarajućih materijala, bez rezervnih dijelova, sa nedovoljno alata i strojeva, bez potrebnih instrumenata stvarali ono što bi danas kazali da je nemoguće. Formirali su roza metale i bijele kovine za ležaje osovina, ljevali su i obrađivali košuljice motora, prstenje ventila, stapove i druge rezervne dijelove. Tako opravljeni motori i druga tehnika izdržali su dugotrajna maksimalna naprezanja u ratnim uvjetima.

Svaki pojedini odsjek, radionica, brodogradilište, brodogremontni zavod i ekipe na pojedinim radilištima imaju svoju storiju o herojima rada i nevjerovatnim podvizima, koji su, na žalost, danas djelomice otišli u zaborav.

Sjećam se, zimi po ledu, po orkanskim burama, kada su ekipe odlazile do oštećenih ili havarisanih brodova, odnosno osposobljavali dalekovod. Tek što bi se vratili sa sličnih zadataka, gotovo iscrpljeni, dobivali su zadatak da iste noći krenu i nisu prigovarali. Prigovarali bi da ih iste noći nismo uputili.

U Tehničkom odjeljenju bilo je oko 20 članova KPJ. Naime, neki su dolazili, drugi odlazili, ali prosječno toliko je stalno brojila partijska jedinica. To je za ono vrijeme bila veoma snažna partijska organizacija, sa nekoliko nosilaca »Partizanske spomenice 1941. Tada smo još imali one stare spomenice podijeljene 1944. godine. Tu je bilo nekoliko u NOR-u prekaljenih komunisti. Međutim, iako su svi, i vanpartijski, ulagali maksimalne napore i samoprijegorno izvršavali dobijene zadatke, komunisti, svi članovi KPJ, prednjačili su svojim inicijativama, služili svima za primjer, održavali visok moral i onda kada je bilo izuzetno teško. Komunisti su primjerom gajili bratstvo i jedinstvo, radno i ratno drugarstvo, uz visoku samosvjesnu vojničku disciplinu.

Nitko tada nije primao platu niti bilo kakve nagrade za rad. Vodio se narodnooslobodilački rat. Odsustvovanje sa rada uopće nije postojalo, a stimulatnost za udamištvo i radne podvige radala se takmičenjem među ekipama, odsjecima, radionicama. Na taj način se ispoljavala odanost svojoj socijalističkoj zemlji, ljubav prema narodu, KPJ i drugu Titu.

U tehničkoj službi Mornarice NOVJ našli su se predstavnici svih našin naroda i narodnosti. Nitko tada nikoga nije pitao za nacionalnost, svi kao jedan prionuli su na rad samo sa jednim ciljem: dati svoj maksimalan 305

prilog za što skorije oslobodenje socijalističke Jugoslavije i za što skoriju obnovu porušene zemlje.

Tehnička služba Mornarice NOVJ dala je i svoj prilog u završnim operacijama za konačno oslobodenje zemlje. Tako je bilo i poslije oslobođenja, kada su postepeno mnoge dotadašnje nadležnosti Tehničkog odjeljenja prelazile u nadležnost narodne vlasti. Ostale su u Odjeljenju samo funkcije vezane za Mornaricu NOVJ.

Po oslobodenju zemlje, uz obnovu, nametali su se novi zadaci: stvarati snažnu JNA i JRM, temelje odbrane naše slobode i nezavisnosti.

Sjećam se, prošla su tri dana kako je i u Jugoslaviji konačno završio rat, fašisti su se bezuvjetno predali. Do mene je kolima došao komandant Josip Čemy. Već idućeg dana bili smo u Mariboru. Iznenadio sam se, kalupi za izradu morskih mina bili su već spremni. U jutro su nam pokazali otisnute kalote mina. Izradili su ih u toku noći.

To je bio početak daljnje izgradnje naših oružanih snaga u miru, stvaranje sredstava i zatim najmodernijih brodova naše RM, na koju mi borci NOR-a, i svi ostali građani, možemo biti ponosni.

Tehnička služba Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama

Rade Guberina, *potpukovnik*²⁾

Tehnička služba Mornarice NOVJ, odnosno Jugoslovenske mornarice, razvijala se u skladu sa razvojem posebno NOR sa njegovim tokom na obali i otocima. U prvoj fazi završnih operacija, mornaričkotehnička služba doživjela je izvanredan uspon, kako po obimu materijalnih tehničkih sredstava, tako i po broju kadrova. Početkom avgusta 1944. imala je 3 do 4 brodogradilišta i isto toliko radionica, a početkom zime je imala na raspolaganju 32 brodogradilišta i više radionica, uglavnom porušениh i oštećenih, koja je do proljeća 1945. u većem ili manjem obimu osposobila za rad. U periodu od oktobra 1944. do proljeća 1945. stekla je velika iskustva u organiziranju, stručnoj obučenosti ljudi, organizaciji rada, tehničkim i tehnološkim iješenjima u obavljanju sve brojnijih zadataka oko održavanja tog velikog plovnog parka. Posebno je značajno to da je tehnička služba, kao dio oružanih snaga, sve ove zadatke obavljala sopstvenim naporima, mornaričko tehničkim sredstvima i kadrovima.

Uoči završnih operacija, marta 1945, tehnička služba Jugoslovenske mornarice nalazila se pred mnogim zadacima, među kojima izdvajamo dva kompleksa zadataka, jedan, vezan za mornaričkotehničko obezbeđenje svih materijalnih tehničkih sredstava, radi uspješnog i kontinuiranog izvođenja do tada najobimnijih pomorskih i kopnenih operacija na obali i otocima i drugi, vezan za preuzimanje mornaričkotehničkih baza, njihovo brzo organiziranje i djelimično stavljanje u pogon, kako bi se umnožavali materijali i ljudski potencijali i utjecalo na još uspješnije nastavljanje i završavanje konačnog oslobodenja Hrvatskog primorja, Istre, Slovenačkog primorja i Trsta. Dakle, tehnička služba je istovremeno imala da obavlja dva velika kompleksa zadataka, i to na cijelom jugoslovenskom Jadranu, ali i šire.

ORGANIZACIONI RAZVOJ TEHNIČKE SLUŽBE

Uoči završnih operacija, u duhu naredbe Vrhovnog komandanta, izvršena je i reorganizacija Jugoslovenske mornarice, pa i njene tehničke službe. U Komandi Jugoslovenske mornarice djelovalo je Tehničko odje-

¹⁾ Tehničkoj službi Jugoslovenske mornarice, historiografija je do sada poklanjala malu pažnju, daleko manju nego što je imala u NOR-u. Zaboravlja se činjenica da bez nje gotovo da i ne može biti pomorskih operacija. Za razliku od tehničke službe kopnenih snaga, posebno onog dijela koji obezbjeđuje osnovno pješadijsko naoružanje, mornaričkotehnička je složenija i tehnološki raznovrsnija. Stoga istraživanje rada tehničke službe uopšte, a u završnim operacijama posebno, kada se radilo u veoma nepovoljnim uslovima, i uglavnom oslanjalo na sopstvene snage, predstavlja veoma zanimljiv a i složen zadatak. Ovo je pokušaj da se osvijetle, na osnovu izvora, samo neke oblasti ove službe.

²⁾ Vojni historičar

ljenje, koje je imalo više odsjeka: brodogradevinski, strojarski, elektrotehnički, građevinski, odsjek za spasavanje i odsjek za nabavku i razdiobu tehničkog materijala.³ U oskudnim izvorima o organizaciji i formaciji ove službe, pominju se početkom 1945. još neki odsjeci, kao konstrukcioni odsjek, a možda su neki dotadašnji odsjeci, uslijed grananja poslova, narasli i podijelili se na dva.⁴ Odjeljenje se povećavalo uglavnom iz redova stručnjaka i organizatora proizvodnje i obuhvatalo oko 50 ljudi. U pomorskim komandama radili su tehnički odsjeci a u pomorskim obalskim komandama tehničke sekcije. Prema uputstvima Komande Jugoslovenske mornarice, tehnički odsjeci i tehničke sekcije bili su izvršni organi Tehničkog odjeljenja. Međutim u praksi, tehnički odsjeci PK-i bili su izvršni i upravni organi tehničke službe.

Tehnički odsjeci su u prvo vrijeme bili različitog brojnog stanja i strukture, da bi doznije imali istu formaciju. Međutim, kada se pogleda organizacija i formacija tehničkih odsjeka i tehničkih sekcija zajedno, onda se vidi identičnost, samo što su neki poslovi bili u nadležnosti odsjeka, a neki u nadležnosti sekcija. Na ovakvo početno organiziranje utjecao je veći ili manji broj tehničkih ustanova na dotičnom području. Tako je Tehnički odsjek PK južnog Jadrana imao 15. maja 1945. ukupno 15 ljudi: šefa sekcije (bio je ujedno i upravnik brodogradilišta), zamjenika šefa (ujedno je bio i personalni referent), referenta za brodogradnju (sa jednim pomoćnikom), referenta za strojarstvo, referenta za elektrotehniku, građevinskog referenta, referenta za spasavanje brodova, referenta za nabavku materijala (sa dva pomoćnika) i jednog referenta »za kancelariju i arhivu«. U ovom su odsjeku još radili daktilograf, kurir i spremačica. Tehnički odsjek u PK srednjeg Jadrana imao je 4-5 lica ali su sekcije bile jake, dok za odsjek u PK sjevernog Jadrana nismo našli podataka.⁵¹

Tehničke sekcije su bile najbrojnije i najjače u POK-i Split i POK-i Šibenik. Tehnička sekcija POK-i Split imala je šefa, zamjenika, personalnog referenta, sekretara, referenta za brodove, referenta za nabavku materijala, referenta za elektrotehniku i referenta za konstrukcije. U »užem« dijelu sekcije bilo je 6 ljudi, a sa ljudstvom koje se nalazilo u tehničkim magazinima i skladištima, ukupno 38 lica. Na čelu brodogradilišta nalazila se uprava zajedno veće ili više manjih brodogradilišta i radionica. Upravu radionica u Šibeniku činili su upravnik, politički komesar, administrator i 3 magacionera, dok se na čelo svakog od dva brodogradilišta i radionice nalazio po jedan »podupravnik«. Dakle, veoma ekonomična i funkcionalna organizacija organa. Odnos između »administrativnog« i »proizvodnog« dijela kod sekcije i uprava u odnosu na broj radnika u brodogradilištima i radionicama bio je 1:6 na području Biograda, 1:10 na području Šibenika i 1:35 u splitskom tehničkom rejonu. Dakle, manji je ukupni broj organizatora proizvodnje i članova administracije u odnosu na proizvodni dio. To je bila jedna od značajnih karakteristika organizacije momaričkotehničke službe.^{6*}

³> Ing. Adam Armanda, Rad momaričkotehničke službe poslije oslobođenja obale 1944. do svršetka rata, Mornarički glasnik br. 4-5, 1952. Str. 430-440.

⁴ U jednom dokumentu o nabavi tehničkog materijala pominje se i kupovina sredstava za »konstrukcioni odsjek«, »za ronilački odsjek« i »odsjek za spasavanje«. Zbog oskudnih izvora nije moguće utvrditi da li se materijal kupovao za odsjeka koji su već formirani ili se planiralo njihovo osnivanje. AVII br. reg. 5-1, kut 2071.

⁵¹ AVII br. reg. 11-7, kut. 2056, 22-2, kut 2023

6) AVII br. reg. 7-2 i 12-2, kut. 2062.

BRODOGRADILIŠTA I RADIONICE I DRUGI PROIZVODNI OBJEKTI

Mornaričkotehnička služba je, poslije konačnog oslobođenja većeg dijela obale preuzela sva brodogradilišta i srodne radionice i stavila ih pod svoju nadležnost. Tehnička služba Jugoslovenske mornarice bila je u tadašnjim uslovima najorganiziranija i stručno najsposobnija da preuzme, organizuje, opravi, pokrene i osposobi za proizvodnju tako značajne proizvodne i uslužne pogone, potrebne za vođenje i dovršenje narodnooslobodilačkog rata. Uostalom, takav stav i takove mjere bili su i nužni jer se trebalo pripremiti za još složenije pomorsko-desantne operacije, radi konačnog oslobođenja zemlje, i to na onom njenom dijelu koji je za njemačkog okupatora i njegove fašističke suradnike imao izuzetan operativno-strategijski značaj, pa je, shodno tome, privukao veoma jake kopnene i mornaričke jedinice, da bi se odbranio.

Tako je do kraja 1944. godine Mornarica organizirala rad u svim brodogradilištima, ali je kasnije 20 manjih predala organima narodne vlasti, uglavnom u nadležnost kotarskih NOO-a. Kotarskom NOO Korčula predato je razvijeno i dobro organizirano brodogradilište u Veloj Luci, koje je do rata bilo malo, a zahvaljujući Mornarici NOVJ, sada je moglo da primi više brodova na opravak. Okružnom NOO-u Dubrovnik predati su brodogradilišta »M. Krilo« i brodogradilište u Mokošici. Slične mjere poduzete su i, u vezi ostalih dvadeset brodogradilišta.⁷⁷ Tehnička služba JM i organi narodne vlasti imali su jedan cilj: da se što prije obnovi rad u svim mornaričkotehničkim bazama. Stoga je i bilo moguće da neka brodogradilišta počnu izvlačenje i opravku brodova već pet-šest dana nakon konačnog oslobođenja grada ili poslije preuzimanja brodogradilišta i radionica, što su učinili tehnički organi Jugoslovenske mornarice. Tako je bilo u brodogradilištu na Korčuli, u Dubrovniku, Tivtu, i Splitu.⁸⁾ Tehnička služba Komande Mornarice NOVJ, odnosno Jugoslovenske mornarice, primjenjivala je sopstveni način i metod rada, pa je, uporedo sa radovima oko raščišćavanja, organizirala i radove na opravi plovnih objekata. Ovakva organizacija oko preuzimanja i pokretanja u pogon brodogradilišta i radionica davala je brzo opipljive rezultate.

Pomjeranjem fronta ka Soči, uspješnim operacijama Jugoslovenske armije i mornarice, oslobođani su otoci i obala. Nakon oslobođenja Kraljevice, PK sjevernog Jadrana je odmah uputila ljudstvo brodogradilišta i radionica iz Zadra, koje je još u toku borbi za Sušak preuzelo brodogradilište, te se pomoću NOO-a i starih radnika i naroda, prišloraščišćavanju ruševina. Slično su radili mornarički stabovi i komande prilikom konačnog oslobođenja Rijeke (prvo, njenog dijela, Sušaka), Pule i Trsta. Zadatak je bio izvanredno velik i bilo je veoma teško obaviti ga brzo sa dotadašnjim ljudstvom. Treba imati na umu da su se prema podacima kojima je raspolagala Komanda Jugoslovenske mornarice, na obali i otocima sjevernog Jadrana, do Soče, nalazila 53 preduzeća pomorske privrede, uglavnom brodogradilišta i radionica, koja su u danima konačnog oslobođenja zapošljavala oko 20.000 radnika.^{9*} Među ovim objektima nalazilo se na otoku

⁷⁷ Zbornik VII, knj. 3, dok. br. 119 i br. reg. 3-7, kut. 2075.

^{8*)} Vidi Zbornik VII, knj. 3 dok. br. 52, 86 i 96.

^{9*)} AVII br. reg. 1/19-7, kut. 2023.

Na otoku Krku u danima nakon oslobođenja. 17. aprila 1945. radila su brodogradilišta Trubić, Jurić I i II, Šilo, Lovrić i Brodogradilište Zorić. Dva brodogradilišta, oba u Malinskoj, tada nisu radila. AVII br. reg. 58-1, kut. 25 B.

Krku 7 manjih brodogradilišta (2 nisu radila) sa više navoza i zapošljavala su 89 radnika. Na Lošinju i Cresu, nakon oslobođenja 21. aprila, zatečeno je 7 brodogradilišta, među kojima je PK sjevernog Jadrana preuzela brodogradilište Picinić i brodogradilište Martenolić. Na Rijeci su se nalazila velika brodogradilišta, koja su bila prilično razrušena a mnoge mašine je opljačkao okupator. Naime, nekoliko dana uoči napuštanja Rijeke, Nijemci su razorili lučka postrojenja brodogradilišta, koja su i inače do tada, uslijed vazdušnih bombardovanja, bila oštećena i porušena. Prema procjenama stručnih službi, Kvarnersko brodogradilište i brodogradilište jadranske plovidbe bili su porušeni i do 80%, pa se odmah nakon oslobođenja prišlo njihovom raščišćavanju od ruševina. Južno od Rijeke nalazila su se brodogradilišta u Martinšćicu i Žurovku, oba prilično očuvana. U Puli su, nakon njenog oslobođenja, 3. maja, bez obzira na ostanak njemačke posade na Muzilu, preuzeti krupni objekti: obnovljena su brodogradilišta Uljanik, Arsenal, Artiljerijski zavod, više radionica i drugi mornarički objekti. Bila su, naime, prilično porušena, a veliki dio postrojenja opljačkan. Štab POK-a Pula, u dogovoru sa Oblasnim i Gradskim NOO, organizirao je masovne dobrovoljne radne akcije na raščišćavanju i obnovi ovih mornaričko tehničkih objekata. Na masovnom mitingu koji je organiziran u krugu Arsenala, narod i pulski radnici, njih oko 6.000, manifestirali su oduševljene za JA i njenog vrhovnog komandanta maršala Tita zbog uspješnih operacija za oslobođenje i zato što su se vratili matiči zemlji. Odmah nakon predaje njemačke posade na Muzilu, 7. maja je počeo rad na obnovi brodogradilišta i Arsenala, u kojima je učestvovalo 1200-1500 radnika i građana. U rajonu Trsta nalazila su se najveća brodogradilišta i radionice: brodogradilište Sv. Marko, brodogradilište Sv. Roko u Miljama, brodogradilište Tržić, koji su, sa »Uljanikom« u Puli, činili veliko preduzeće »Cantieri riuniti dell'Adriatico« (Ujedinjena jadranska brodogradilišta), sa sjedištem u Trstu. Kod najjačeg brodogradilišta Sv. Marko, bili su porušeni i oštećeni građevinski objekti do 80%, a postrojenja 30 do 40%, a nakon oslobođenja zapošljavalo je oko 2400 ljudi. Brodogradilište Sv. Roko u Miljama kod Trsta, bilo je uglavnom neoštećeno, ali dokovi su bili nepristupačni, uslijed toga što su Nijemci pri povlačenju u doku špengovali jednu torpiljarku, a pred vraitima doka potopili penišu natovarenu materijalom. Zapošljavalo je preko 1000 radnika. Brodogradilište u Tržiću je bilo sličnog kapaciteta kao brodogradilište Sv. Marko; porušeno mu je oko 75% zgrada i 30-40% strojeva. U njegovom sastavu bila je i tvornica elektromotora, transformatora, aparata za varenje i drugih električnih uređaja. U danima nakon oslobođenja u brodogradilištu je radilo preko 6.400 a u tvornici oko 600 radnika. U Trstu se nalazila i tvornica strojeva »Sv. Andrea«, koja je izgrađivala dizel-motore, parne strojeve i turbine. Imala je štetu od 75% u građevinskim objektima i oko 20% u strojevima, a zapošljavala je do 2.400 radnika. Kod tršćanskog Arsenala bilo je porušeno blizu 60% građevinskih objekata i oko 15% strojeva, a zapošljavao je oko 900 radnika. Dakle, svi veći objekti bili su jako oštećeni i prvi zadatak bio je rad na raščišćavanju ruševina i postepena obnova proizvodnje. Na zapadnoj istarskoj obali je zatečeno i evidentirano više manjih brodogradilišta: u Miljama (3 brodogradilišta), Kopru (2), Piranu (1), Rovinju (1), Fažani (1) i još neka, koja do kraja maja nisu pregledana.¹⁰⁷

310 ¹⁰⁷) AVII br. reg. 58-1, kut. 2 5 B; Petar Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog NOO za Hrvatsko primorje 1943-1945, Rijeka 1975, str. 365-368.

Ukupno je, dakle, na cijeloj obali koju je oslobodila JA u završnim operacijama bilo 85 brodogradilišta, sa više desetina hiljada radnika. Dana 15. maja 1945. u brodogradilištima i radionicama koji su po nepotpunim podacima, bili u nadležnosti Jugoslovenske mornarice radilo je, bez onih u rejonu Trsta, Tržića i Milja, oko 6.900 radnika. Tih je dana Jugoslovenska mornarica imala više brodogradilišta i radionica i veći broj zaposlenih, nego što je, prema Pomorskom godišnjaku za 1939/40. godinu imala cijela brodogradnja na tadašnjoj jugoslavenskoj obali i otocima, izuzimajući možda Tivat (sa 1576 zaposlenih).¹¹¹

Navešćemo brodogradilišta, radionice i druge objekte koji su bili u nadležnosti Jugoslovenske mornarice na obali i otocima, početkom maja 1945. godine.

/ Brodogradilišta:

Jadransko brodogradilište, Split;
Brodogradilište u Vranjicu, Split;
Brodogradilište Bulimbašić, Split;
Brodogradilište Trogir;
Brodogradilište Korčula na Korčuli;
Brodogradilište Tivat u^o Arsenalu;
Brodogradilište Torić, Šibenik;
Brodogradilište Filipi, Šibenik;
Brodogradilište Uroda, Biograd na moru;
Brodogradilište Katalinić, Zadar;
Brodogradilište Zarušek, Zadar
Brodogradilište Kraljevica;
Brodogradilište Picinić, Lošinj;
Brodogradilište Martinović (Martinolić), Lošinj;
Kvamersko brodogradilište, Rijeka;
Brodogradilište Martinšćica, Rijeka (Sušak);
Brodogradilište Rajević, Rijeka;
Brodogradilište Uljanik, Pula;
Brodogradilište Jadranske plovidbe (bivši Lazarus), Rijeka.

Ukupno je, po nepotpunim podacima, izuzimajući brodogradilišta u rejonu Trsta, u nadležnosti tehničke službe Jugoslovenske mornarice bilo 19 brodogradilišta; neka su bila mala sa skromnom opremom i manjim

¹¹¹ Do brojnog stanja od oko 6.900 zaposlenih vojnih i civilnih lica u brodogradilištima i radionicama, u nadležnosti Komande Jugoslovenske mornarice došli smo na posredan način. Brodogradilišta i radionice PK južnog Jadrana imala su, prema podacima od 15. maja, ukupno 1102 lica. Ovakve podatke za PK srednjeg Jadrana nismo našli, već smo za POK Split, koja je 15. maja imala 1408 zaposlenih, bez onih 111 koji su upućeni za ojačanje tehničke službe PK sjevernog Jadrana. POK Šibenik imao je mnogo ranije, krajem marta, u radionicama i brodogradilištima u Šibeniku i Biogradu oko 117 zaposlenih. Pretpostavka je daje POK Zadar, nakon pomjeranja PK sjevernog Jadrana ka Kraljevici, imao oko 100 zaposlenih, pa smo došli do ukupnog broja za PK srednjeg Jadrana od oko 1600 zaposlenih. Za područje sjevernog Jadrana, uzeli smo brodogradilišta i radionice: u Puli (brodogradilište »Uljanik« (Scolio olivo) - zaposlenih 460 i Arsenal - zaposlenih 1300, među kojima je bilo 15 ronilaca i 22 njihova pomoćnika; brodogradilište i radionice u Kraljevici, zaposlenih 345; na Cresu - dva brodogradilišta - sa oko 300 zaposlenih, koja su radila za Mornaricu; zatim, na Rijeci: kvamersko brodogradilište, oko 1200 zaposlenih, Jadransko brodogradilište 113 zaposlenih, četiri radionice - 424 zaposlena, te Martinšćica sa 40 zaposlenih. Ukupno 6900. AVII br. reg. 58-1, kut. 25 B br. reg. 6-1, kut. 2062. 11-7, kut. 2056. P. Strčić, n.d., str. 366-367 i R. Guberina, Brodogradilišta i radionice Mornarice NOVJ (oktobar 1944 - maj 1945), Pomorski zbornik, Rijeka 1979. br. 17, str. 303-312.

brojem radnika, kratkim navozima, ali bilo je i velikih, sa savremenom opremom i preko hiljadu zaposlenih.¹²⁾

II Radionice:

Centralna mehaničarska radionica u Splitu;
Mehaničarska radionica Ferić, Split
Mehaničarska radionica Deželić, Split
Eletrotehnička radionica u Splitu
Tokarska radionica Kukoć, Split
Urarska radionica, Split
Vulkanizerska radionica, Split
Drvodjeljska radionica Alujević, Split
Ljevaonica Deželić, Split
Mehaničarska radionica Dvoraček, Šibenik
Mehaničarska radionica u Biogradu
Mehaničarska radionica Tonon, Zadar
Elektro-radionica u Zadru
Radionica Žetske plovidbe, Kotor
Radionica Rijeka Crnojevića
Radionica solane u Ulcinju
Radionica Jilek, Dubrovnik
Mehaničarska radionica Jadranske plovidbe, Sušak
Pomorske mehaničarske radionice Vulkan, Sušak
Pomorske mehaničarske radionice Metal, Sušak
Pomorska mehaničarska radionica Skul
Pomorska mehaničarska radionica Cussar¹³⁾

Prema nepotpunim podacima, Jugoslovenska mornarica je prvih dana maja 1945. imala na raspolaganju 22 raznovrsne radionice, uglavnom mehaničarske i električarske, koje su obavljale radove na mašinskim kompleksima brodova. Najviše ih je bilo u Splitu (9 radionica) i Rijeci (5), a neke veće radionice djelovale su u sastavu i arsenala brodogradilišta.

III Arsenali

Arsenali kao vojne ustanove za gradnju, opremanje i remont ratne flote, imaju u svom sastavu više raznovrsnih proizvodnih jedinica i pogona. U

12) Podaci o brodogradilištima su uglavnom tačni, izuzev onih u rajonu Rijeke. Naime, uprkos nastojanja, autoru do sada nije uspjelo pronaći izvještaj Tehničkog odsjeka PK sjevernog Jadrana, koji inače postoji, gdje su zabilježeni podaci o brodogradilištima, njihovom brojnom stanju i aktivnostima, a bila su u nadležnosti Jugoslovenske mornarice. U opštem mjesečnom izvještaju pomenute komande za period od 25. IV do 25. V, 1945, mimo običaja, u odjeljku o tehničkoj službi, u kojemu se kod drugih PK-i nalaze i podaci o brodogradilištima, stoji samo rečenica: »Izvještaj o stanju brodogradilišta izneti ćemo odvojeno«, dakle, u posebnom dokumentu. Kada se pronađe ovaj dokument, onda će biti moguće dati tačne i pouzdane podatke o brodogradilištima i tehničkoj službi PK sjevernog Jadrana uopšte, sredinom maja 1945. AVII br. reg. 17-7, kut. 2023. Inače podatke za ovaj dio brodogradilišta pokušali smo utvrditi na osnovu ovoga izvora, zatim podataka koji se nalaze u zapisniku sa sjednice Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, održane 24. i 25. juna 1945 (koji su važni ali nepotpuni i kao i u svakom zapisniku, zavise od toga tko je i kako izlagao, kao i od samog zapisničara), te izvještaja Tehničkog odjeljenja Mornarice od sredine juna 1945. Vidi P. Strčić, n.d., str. 365-368 i AVII br. reg. 58-1, 25 B. Inače, i druga brodogradilišta radila su za potrebe mornarice, ali n-ju bi! u njenom organskom sastavu, već u nadležnosti drugih organa, organa narodne vlasti.

13) Podaci o radionicama sačinjeni su na osnovu izvještaja PK-i, a za PK sjevernog Jadrana - na osnovu posrednih nepotpunih izvora koji se moraju bolje i temeljnije istražiti

prvoj polovini maja 1945. Jugoslovenska mornarica je u svojoj nadležnosti imala:

Arsenal u Tivtu
Arsenal u Puli
Arsenal u Trstu

O arsenalu u Tivtu je već pisano.¹⁴¹ Ovaj, veoma značajan kompleks, u proljeće 1945. bio je znatno obnovljen i obavljao je uspješno mnoge poslove iz oblasti mornaričkotehničke službe. Arsenal u Puli je bio preuzet od tehničke službe odmah po oslobodenju Pule 3. maja, pa se njegova aktivnost nije odrazila na mornaričkotehničko obezbjeđenje u vrijeme završnih operacija. Slično je bilo i sa arsenalom u Trstu, koji je preuzet od tehničke službe već 1. maja.¹⁶⁾

II Tvornice i drugi proizvodni objekti

Jugoslovenska mornarica je prvih dana maja 1945. imala u svom sastavu i nekoliko tvornica:

Tvornica kisika Poparić, Split
Tvornica kisika Lepetane, Boka kotorska
Tvornica kisika i acetilena u arsenalu u Puli
Tvornica boja »Dubravka«, Dubrovnik
Tvornica torpeda, Rijeka
Tvornica strojeva Sv. Andrija, Trst

Tako je tehnička služba Jugoslovenske mornarice, za svega devet mjeseci, zahvaljujući sopstvenim naporima i operacijama JA i JM za dvadesetak puta povećala materijalnu osnovu i broj ljudi koji su radili u mornaričkotehničkim vojnim radnim kolektivima. Izvanrednim naporima i entuzijazmom same službe, naroda i organa vlasti, do 15. maja počeli su u većoj ili manjoj mjeri rad mnogi pogoni na tek oslobodenom dijelu zemlje (Kraljevica, Krk, Lošinj, Sušak, Pula). Međutim, u realiziranju ogromnih poslova, najveći teret ponijeli su vojni radni kolektivi u Splitu, Trogiru, Korčuli, Tivtu, Dubrovniku, Šibeniku, Zadru i Kraljevici.

ODRŽAVANJE NAORUŽANIH I MOBILISANIH BRODOVA

Jedna od osnovnih zadaća tehničke službe je održavanje mornaričkotehničkih sredstava, u prvom redu osnovnih sredstava, u koja spadaju plovna sredstva, elektromašinska oprema broda, mornaričko naoružanje, brodoopremni materijal i drugo. Brod je osnovno sredstvo za izvođenje

¹⁴¹ R. Gubenna. Mornarica NOVJ uoči završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije, VIG 3, 1985.

¹⁵⁹ Arsenal u Puli je bio porušen a njegov južni dio »uopće ne postoji«. Imao je »sve radionice za radove na ratnim brodovima«, brodograđevne, mašinske, električarske, za navigacione uređaje, za opravak i montiranje oružja i oruđa. U svom je sastavu imao odjeljenje za građevinske radove, zatim čamaca. Tu se nalazila, kako smo već naveli, tvornica kisika i acetilena koja je za 24 sata proizvodila 60 flaša kisika i za 3 dana 15 flaša acetilena. Zapošljavala je oko 1650 radnika, sa građevinskom grupom. AVII, br. reg. 58-1, kut 25B.

¹⁶⁰ Arsenal u Trstu bio je namjeren i ureden za popravak brodova. Nije imao navoza, ali je raspolagao sa 2 suha doka, od kojih je jedan bio skoro neoštećen. Građevinski objekti su mu bili porušeni oko 60% a strojevi 15%, zapošljavao je oko 900 radnika. AVII br. reg. 58-1, kut. 25 B.

Radovi na spasavanju brodova u Splitskom brodogradilištu

operativnih i drugih zadataka na moru. Zbog izvanredno složenih prilika u kojima se organizirao i vodio narodnooslobodilački rat, ovaj zadatak (tehničko održavanje) je bilo veoma teško ostvarivati. Cjelokupna plovna sredstva, naoružani i mobilisani brodovi, plovne dizalice, peniše i druga, kojima je raspolagala Mornarica NOVJ, odnosno Jugoslovenska mornarica, bila su već dugog vijeka. Znatna većina nije do tada imala redovne tehničke preglede zbog ratnih prilika. Brodovi u službi Mornarice NOVJ bili su, zbog stalnog angažiranja na operativnim i drugim zadacima, zastare - losti opreme, nedostatka rezervnih dijelova i drugih uzroka, proizašlih od izvanrednih naprezanja, podložni čestim kvarovima. Posade brodova i kolektivi brodogradilišta i radionica često su se nalazili pred veoma složenim i nadasve odgovornim zadacima, koji su često izgledali neostvarljivi. Stoga je i shvatljivo da se u pojedinim vremenskim periodima povećavao broj onih brodova koji su zbog kvarova bili izvan operativne upotrebe. Međutim, izvanrednim naprezanjem tehničke službe, kojoj su zdušno pomagali organi narodne vlasti i narodnooslobodilačke organizacije, za kratko vrijeme je veći dio brodova bio osposobljen za plovidbu. Tako se na mornaričkotehničkom frontu, na frontu održavanja materijalnih sredstava, u prvom redu brodova, vodila složena, žilava, danonoćna bitka, koja se nije smijela gubiti, naročito u vrijeme završnih operacija za oslobodenje obale i otoka jugoslovenskog sjevernog Jadrana.

U dosadašnjim radovima ukazano je na aktivnosti i rezultate, koje je tehnička služba postigla na održavanju pomorske flote Mornarice NOVJ od decembra 1944. do marta 1945. Stoga će ovaj rad iznijeti aktivnost na održanju plovnog parka tokom marta i aprila, nastojeći da obuhvati i rad do 15. maja 1945, prirodno, u onom obimu, do kojih se došlo u istraži-

Tehnička služba Jugoslovenske mornarice je u vremenu od 16. marta do 15. aprila obavila slijedeće radove na plovnim objektima (bez podataka za PK sjevernog Jadrana):

- izvučena suna »suho« 82 plovna objekta;
- porinuto je u more sa navoza 67 objekata;
- dovršeni su radovi na trupu i strojarskim uređajima na 168 plovnih objekata, među kojima su bila i 3 parobroda, a na 5 m/j i 1 NB izvršen je generalni remont pogonskih postrojenja.¹⁷⁾

U rasponu od 16. aprila do 15. maja tehnička služba Jugoslovenske mornarice (bez podataka za sjeverni Jadran), izvršila je:

- izvučena je 71 plovna jedinica,
- porinuto je u more 66 jedinica;
- dovršeni suradovi na trupu i strojarskim uređajima na 151 brodu, a obavljen je i generalni remont i nekoliko većih popravaka motora.¹⁸⁾

Pored ovoga bilo je manjih popravaka - »mehaničkih radova« kao u POK Šibenik - na 79 objekata, POK. Zadar - 23 i na drugim mjestima.

Dakle, od 16. marta do 15. maja (bez podataka za sjeverni Jadran) na brodogradilištima su izvučena 153 plovna objekta a porinuta su u more 133 raznovrsna broda.

Po drugim podacima, tokom aprila 1945. tehnička služba je obavila slijedeće poslove:

- na navoze je izvučeno 56 brodova
- porinuta su u more 74 broda
- izvršene su 63 veće popravke motora, 154 manje, 10 manjih popravki parnih strojeva, 40 većih popravki trupa brodova i 66 manjih popravki trupa brodova.¹⁹⁾

Svi su ovi radovi obavljeni u vrijeme završnih operacija, pa se opravdano smatra da su i ovi brodovi, nakon opravki, vraćeni u operativnu upotrebu pa su dali svoj udio u opštim naporima za konačno oslobodenje zemlje. To je učinjeno u vrijeme, kada je svaki brod bio dragocjen za pomorski saobraćaj na naglo izduženim pomorskim komunikacijama od Ulcinja do Sušaka, Pule i Trsta.²⁰⁾

Zalaganje i radni entuzijazam ovladali su vojnim radnim kolektivima koji su radili na opravljanju brodova; o tome govore i neki podaci. Sredinom aprila 1945. na području pomorskih komandi srednjeg i južnog Jadrana, u njihovoj nadležnosti bilo je 265 brodova sa oko 9.000 tona nosivosti, a među njima oko 150 ispravnih sa oko 4.630 tona.²¹⁾ Sredinom

17) i 18) AVII br. reg. 14-1 i 16-1, kut. 2061 i 10-7, kut. 2056

Treba pomenuti da je sažimanje i sistematiziranje ovih podataka poteže, jer se kod pojedinih PK i POK-ova javljaju male razlike u načinu i kategorizaciji izvršenih radova. Stoga se i ovdje mogu javiti netačnosti, pa će samo dalja istraživanja, pogotovu proučavanje izvještaja tehničkih sekcija POK-i, moći dati precizniju sliku o obavijenim radovima, po vrstama.

AVII, br. reg. 42-1, kut. 25 B.

²⁰⁾ U sačuvanim izvorima nailazimo često na podvlačenje da nema dovoljno brodova, zbog vanredno povećanih potreba za prevozom vojske, municije, hrane, novomobilisanih boraca i drugih potreba. Tako je POK Split 19. aprila 1945. isticao da su potrebe za brodovima velike a i da će se zahtevi za njima »još više povećati«. Komanda JM, u izvještaju od 9. maja 1945. konstatira: »U vezi sa operacijama na području sjevernog Jadrana sav plovni park bio je korišten isključivo za potrebe operirajućih naših snaga«. AVII br. reg. 7-2, kut 2062 i 42-1, kut. 25B.

²¹⁾ AVII br. reg. 14—1 i 16-1, ku. 2061

U postojećim izvorima ima ponekad razlike u nabravanju izvedenih radova u kraćem ili dužem periodu. Na osnovu dosadašnjih saznanja, to proizlazi iz činjenice da su se ponegdje izvještaji slali od 16. dana prošlog do 15.-og dana tekućeg mjeseca, a negdje od 25. dana proteklog mjeseca do 25. dana tekućeg.

maja 1945. ove su komande imale 275 brodova sa približno istom tonazom. Međutim, u maju je od 160 brodova sa 5.867 tone nosivosti samo je 20 bilo ispravno,²²⁾ dakle za preko 1.200 tona više nego sredinom aprila 1945, što je predstavljalo krupan uspjeh u podizanju opšte, tehničke i borbene gotovosti brodova i JM uopšte, za završne operacije.

Ovi i mnogi drugi podaci govore o izuzetnim naporima i velikom poslu, koji je tehnička služba u složenim uslovima, obavijala i čime je doprinijela uspješnom izvođenju pomorsko-desantnih operacija. Inače, o njenim naporima govori i podatak da je od kraja oktobra 1944. do kraja aprila 1945. na navoze izvukla 573 broda, izvršila 1140 većih i manjih popravaka motora, popravila 32 parna stroja i kotla, izvršila opravke na 471 brodu, osposobila dva parobroda i drugo.²³⁾

SPAŠAVANJE POTONULIH BRODOVA

Tokom NOB-e, naročito od jeseni 1943. godine, u vodama jugoslovenskog Jadrana potopljeno je na stotine raznovrsnih plovnih objekata, najviše brodova različite namjene, ratnih i mobilisanih, u više matičnih luka, iz raznih uzroka, najviše uslijed bombardiranja iz vazduha, te različitog stepena oštećenja.

Broj potopljenih plovnih objekata se povećavao što se bližilo konačno oslobođenje dijelova obale i otoka. Na području južnog i srednjeg Jadrana, prema podacima od proljeća 1945, bio je potopljen 431 objekat,²⁴⁾ podacima od početka juna 1945, evidentirano je oko 250, ali se moglo računati na to da ima oko »300 potopljenih objekata«.²⁵⁾ Prema evidenciji tehničke službe JM, bilo je potopljeno ukupno 730 plovnih objekata.

Sačuvani izvori kazuju da je najviše potopljenih brodova bilo u vodama Korčule, oko 40 (podaci od avgusta 1944); u vodama Brača i Hvara - nekoliko desetina; oko Splita - 35; oko Šibenika - 40; oko Zadra 10 (među njima 2 doka i 2 broda dužine preko 100 metara); oko otoka Šolte je potopljeno više motornih jedrenjaka i parobroda, kao i u zalivu Boke kotorske, među njima i dokova od 1700 i 3500 t nosivosti. U pulskoj luci bilo je evidentirano oko 35, u kanalu Raše oko 18 (ali ih je još bilo neevidentiranih), u vodama riječke luke oko 45, uz obalu otoka Krka oko 25, otoka Cresa oko 10, u luci Trst oko 20 i njegovoj južnoj uvali Žavlj (Zule) oko 10 većih putničkih brodova.

Navešćemo (do tada) evidentirane potopljene plovne objekte.

1. Ratni brodovi:

- bojni brodovi italijanske ratne mornarice »Conte di Cavour« (Konte di Kavur) i »Impero«;
- torpiljarke italijanske ratne mornarice »Insidioso« i »Fonda«;
- dva razarača italijanske ratne mornarice »Pigafetta« i drugi, bez utvrđenog imena;

²²⁾ AVII br. reg. 11-7, kut. 2056

²³⁾ A. Armand, n.č., str. 435

²⁴⁾ AVII br. reg. 3-7, kut. 2075

²⁵⁾ AVII br. reg. 58-1, kut. 25 B. U izvještaju se kaže i o potopljenim plovnim objektima »nisu se još mogli sakupiti tačni podaci«, ima ih prilično i »na tome se i dalje radi, a za sad se izvještava slijedeće« i iznose navedeni podaci. Dakle, to nije bila konačna cifra potopljenih brodova i drugih objekata.

- više remorkera, peniša i cisterni;
- nekoliko podmornica, i
- ratni brodovi jugoslovenske mornarice - razarač »Beograd« i torpiljarska T-7.

2. Mobilisani brodovi:

- veliki putnički prekookeanski brod »Rex«;
- oko 10 većih putničkih brodova, koji su se nalazili u plićacima uvala Žavljice, na južnoj ivici Trsta;
- parobrodi - »Pluto« (10-12.000 BRT), »Ramb III« (4800 t. nosivosti), m/b »Loochi« (4100 TN), »Numidia« (6000 TN), s/s »Cagliari« (2322 BRT) s/s »Mercurio« (1979 BRT), s/s »Italia«, s/s »Prometeus« (1000 t) i drugi, i
- parobrodi jugoslovenske mornarice - s/s »Hrvatska«, »Senj«, »Slavija«, »Lav«, »Uljan« i dr.²⁶⁾

Pored toga, evidentirano je nekoliko plovnih dokova: dok od 1500 i 7000 TN u Splitu; dok od 1700 TN u Tivtu; dok od 4600 i 1000 TN na Rijeci, te 3 plovna doka u Tržiću i dr. U moru se nalazilo dosta dizalica: u Splitu (60 t), Tivtu (15 t), Umagu, Puli (240 t) i drugim većim lukama.

Ipak, među potonulim objektima najviše je bilo motornih jedrenjaka, čiji se broj, na osnovu dostupnih izvora, nije mogao tačno utvrditi.

Međutim, najviše većih brodova, ratnih i mobilisanih, nalazio se u sjevernom Jadranu, koji je oslobođen u završnom dijelu operacija, od početka aprila do 3. maja 1945, kada je konačno oslobođena Rijeka. Ova činjenica je utjecala na to što pomenuti potopljeni plovni objekti nisu mogli biti podignuti i eventualno uključeni u operativnu upotrebu u vrijeme završnih operacija. Pored toga, uslijed neopravdanog vojnog i političkog pritiska vlada Velike Britanije i SAD na vladu nove Jugoslavije i povlačenja jedinica Jugoslovenske armije iz Trsta i Pule, ovi i drugi brodovi, koji su inače bili ratni plijen Jugoslovenske armije i Jugoslovenske mornarice, nepravdano su oduzeti i izgubljeni. Ono što treba naglasiti je činjenica da je veći broj putničkih parobroda bio u plićacima, pa se relativno lakše mogao izvući, odvući u brodogradilišta, opraviti i vratiti u saobraćaj.

Sredstva za spasavanje, potrebna za obavljanje jedne od najsloženijih i najodgovornijih radnji pomaričkotehničke službe uopšte, u jesen 1944. bila su veoma skromna. Mornarica je neprekidno nastojala da ih nabavi, kako bi mogla odgovoriti sve većim obavezama. Nakon konačnog oslobođenja južnog i srednjeg Jadrana mobilizirana su postojeća ronilačka sredstva i ronionci, u najvećem broju sa otoka Krapnja. Odatle su dobijeni i ronilački čamci, odijela i druga oprema. U oslobođenim gradovima prikupljene su pumpe i kompresori, a u Tivtu je nađen samo jedan aparat za podvodno rezanje.^{27*} Dobijena je i jedna plovna dizalica, dok je druge potopio okupator. Tako su nabavljena osnovna tehnička sredstva za vadenje brodova, kojima je trebalo početi spasavanje većih objekata. Prirodno, postojeća tehnička oprema je, uticala na obim poslova, a od nje je zavisila i veličina brodova koji su se, u prvoj fazi, mogli spasavati. Uporedo sa tim, tehničko odjeljenje je uporno tragalo, ne bi li našlo način da se ova tehnička oprema poboljša. Tehnički odsjeci i ljudstvo brodogradilišta i radio-

²⁶⁾ AVII br. reg. 58-1, kut. 25B.

²⁷⁾ A. Armanda, n.č. str. 430-440.

nica pokazali su samoinicijativu u spasavanju potonulih plovnih objekata. Tako su, na inicijativu naših radnika i radionica na Rijeci, odmah po oslobodenju, osposobljeni željezna-plovna dizalica i motorni čamac, koji su služili za vadenje potopljenih brodova i drugih objekata. Za vrijeme radova, plovna dizalica je 23. maja naišla na magnetnu minu, koju su ostavili njemački okupatori u sušačkoj luci, i potonula.²⁸¹ Ogroman napor ugrađen u ovaj plovni momaričkotehnički objekat, bio je uništen, ali se na tome nije stalo.

Do značajnog pojačanja tehničke osnove sredstava za spašavanje došlo je pošto su savezničke vlasti povratile pomoćni ratni brod jugoslovenske mornarice »Spasilac« koji je stigao u splitsku luku 16. aprila 1945. tegleći, takode vraćeni pomoćni brod za prijevoz tekućih tereta »Ulješuru«. Međutim, ovaj pomoćni ratni brod se morao temeljito opraviti, pa je 25. aprila upućen u brodogradilište, a 30. aprila u dok. Radovi na generalnom remontu broda trajali su do 3. jula 1945, kada je ušao u operativnu upotrebu.²⁹⁷ Otezanje savezničkih mornaričkih komandi u vezi sa vraćanjem ratnih brodova, među njima i pomoćnog ratnog broda »Spasilac«, nanelo je mnogostruku štetu radu tehničke službe, posebno službe spasavanja, pošto je »Spasilac« bio jedini brod kojim je tada raspolagala Jugoslovenska mornarica građen namjenski za ove potrebe.

Za vadenje velikih potopljenih plovnih objekata u Trstu i bližoj okolini Komanda Jugoslovenske mornarice i nadležni organi narodne vlasti, angažirali su i tršćansku firmu Tripković. Na ovu odluku, pored toga što je imala valjana sredstva za spasavanje i najvećih brodova - utjecali su i drugi razlozi, na pr. potreba da se zaposli veliki broj tršćanskih radnika.

Organizacija spasilačkih jedinica je doživjela više promjena i bila je podređena aktuelnim potrebama i zadacima. Radi što organiziranijeg i efikasnijeg rada, u decembru su objedinjene spasilačke ekipe i organizirane u tehnički bataljon. U njegovom sastavu se nalazila i ronilačka četa od oko 90 ljudi, uglavnom ronilaca, sa opremom i ronilačkim čamcima.³⁰⁷ Bataljon, odnosno četa, ojačavani su i ronicima i opremom sa okupirane teritorije. Tako je sa Krka stigla ronilačka ekipa od 6 ljudi, sa dva aparata i tri ronilačka odijela.³¹⁷ Pošto su zadaci bili sve složeniji, posebno oko vadenja i podizanja parobroda, peniša, velikih jedrenjaka, bilo je nužno formirati veću jedinicu. Tako je 14. februara formiran odred za spasavanje, koji je bio pod neposrednim rukovodstvom Tehničkog odjeljenja Komande Jugoslovenske mornarice, a djelovao je na cijelom Jadranu i obavljao i najsloženije zadatke. Odred je potkraj rata imao oko 200 ljudi, oko 60 ronilaca i 25 ronilačkih čamaca i odgovarajuću opremu. U njegovom sastavu našle su se u vrijeme oslobodenja četiri plovne dizalice, među kojima i jedna od 60 tona nosivosti.³²⁷

Vadenju potonulih plovnih objekata u većoj mjeri pristupalo se krajem ljeta 1944, da bi kasnije, konačnim oslobodenjem pojedinih djelova obale i otoka, ove akcije dobijale sve veće razmjere. Značajno je istaći da su u

28) AVII br. reg. 1-7, kut. 2023.

29) Kolika je bila važnost pomoćnog ratnog broda »Spasilac« za službu spasavanja govore i slijedeći podaci. Već 11. jula 1945, dijelovi Odreda za spasavanje sa »Spasilacom« su digli potopljeni remorker »Konjic« a potom je iz sjevernog Jadrana, 15. jula 1945 doteglio u Sućurac brod cisterne »Lina Campanella« od 3355 tona nosivosti i drugo. AVII br. reg. 11-1, kut. 2061.

30) AVII, br. reg. 23-4, 29-4 i 41-4, kut. 2071.

31) AVII, br. reg. 2-4, kut. 2071

318 32) #Armanda, n.č., 430-440, i br. reg. 3-7, kut. 2075.

početku brodovi spasavani i sa još neoslobođenih područja Hvara i Korčule.

Tehničko odjeljenje, odsjek za spasavanje i referenti za spasavanje u tehničkim odsjecima prikupljali su, sređivali i ažurirali podatke o potopljenim plovnim objektima, lokaciji, stepenu oštećenja, stanju trupa i mašinskih postrojenja, dubini mora, vrsti tovara u brodu, veličini, tonaži, matičnoj pripadnosti i svim drugim elementima, nužnim za odluku o spašavanju i podizanju broda i organizaciji rada. U ovom poslu su imali punu pomoć svih pripadnika JM, organa narodne vlasti, vojnopozadinskih organa i narodnooslobodilačkih organizacija, na oslobođenoj, ali i na okupiranoj teritoriji. Na osnovu prikupljenih podataka donosila se odluka, određivala su se snage, sredstva i način za vadenje potopljenog objekta. Polazilo se od toga da vadenje broda treba da bude »rentabilno«, odnosno da treba spasavati samo brod koji će se moći popraviti i vratiti u operativnu upotrebu. Moralo se, također, voditi računa da podizanje bude usklađeno sa mogućnostima brodogradilišta, odnosno da po spasavanju brod bude upućen na brodogradilište u rad, a ne da stoji u pristaništu i otežava plovidbu drugih brodova. Ukratko, težilo se organiziranom, sinhroniziranom, selektivnom i ekonomičnom radu, kako bi se postigli što veći efekti i podignuti brod što prije vratilo u saobraćaj. Na ovim, kao i drugim tehničkim poslovima ispoljavana je već poznata samoinicijativa, stvaralaštvo, tražila su se nova tehnička rješenja, pa su se, ulaganjem skromnih sredstava, dobijala nova i savremenija i često postizali neočekivani rezultati.³³⁾

O broju spašenih plovnih objekata do konačnog oslobođenja obale i otoka nema preciznih podataka, pa se na njihovom pronalaženju mora još raditi.

Prema podacima Tehničkog odjeljenja, u periodu od kapitulacije Italije do kraja oktobra 1944. u vodama južnog i srednjeg Jadrana podignuto je oko »40 manjih brodova, od kojih su mnogi popravljani i stavljeni u pogon«³⁴⁾ što govori o tome da su i oni, najvjerovatnije, učestvovali u operativnim i drugim zadacima tokom završnih operacija. Drugi, pak, izvori upućuju na zaključak da je, za ovo vrijeme iz mora podignuto više brodova. Naime, za područje dotadašnjeg V.POS-a, od 25. septembra do 25. oktobra, sačuvan je podatak koji govori da je iz mora izvađeno 14 plovnih jedinica, ali nemaju podataka o spašenim objektima do tada. Samo u vremenu od 1. do 10. septembra 1944. spasilačke ekipe ovog POS-a spasile su u vodama otoka Korčule četiri motorna jedrenjaka i jedan veći motorni čamac.³⁵⁾ Zato je opravdano kazati da je broj spašenih brodova u ovo vrijeme bio veći.

³³⁾ O tome je rukovodilac Tehničkog odjeljenja komande JM pisao, pored ostaloga, i sljedeće. »Za vadenje jednog parobroda poslana je na teren ekipa, koja je nakon pregleda broda dala prijedlog o načinu podizanja i broju ljudi i sredstava za ovaj zadatak, istakavši da treba oko sto ljudi i da je potrebno izraditi jake betonske stupove. Pošto se radilo o parobrodu koji se mogao popraviti na brodogradilištu i vratiti u upotrebu, Tehničko odjeljenje je poslalo stručnu ekipu da traži nova i brža rješenja i našla ih je. Parobrod je bez jakih betonskih stupova dignut - i za osam dana predat brodogradilištu. Bilo je i drugih primjera, u kojima je stvaralaštvo ljudi nadomještalo nedostatak tehničkih sredstava u datim uslovima. A. Armanda, n.č., str. 438.

U oskudici sve potrebnijeg brodskeg prostora, brodove manje tonaže dizale su i lučke vlasti sa NOO-ima i narodom, dakle izvan tehničke službe JM. To se radilo i zbog dobijanja brodova i radi raščičavanja prilaza obali i obavljanja prometa. Tako je Lučka kapetanija Makarska obavijestila da je izvadila iz mora tri motorna jedrenjaka. Slično je bilo i kod Lučke kapetanije Omiš. AVII br. reg. 26-1, kut. 2062.

³⁴⁾ AVII br. reg. 3-7, kut. 2075.

³⁵⁾ Zbornik VIII, knj. 3, dok. 23.

Rad oko spasavanja potopljenih plovnih objekata povećao se i dobio puni zamah krajem 1944. i nastavljen je u prvim mjesecima 1945. godine. Služba spasavanja je radila intenzivno u vodama Splita, Boke Kotorske, Korčule, Brača, Hvara, Šolte, Šibenika, Trogira, a potom u vodama sjevernog Jadrana. Od 27. novembra do kraja februara 1945. samo na području Splita i bliže okoline izvađeni su slijedeći plovn objekti:

- parobrodi »Knin« (27. novembra) i »Vardar« (26. februara);
- tankeri »Donatella« (19. januara) i »Verbano« (31. januara);
- remorker R-10;
- dvije penise za prijevoz nafte (28. novembra i 1. decembra);
- jedna penisa minopolagač (20. januara);
- dva italijanska ratna broda: torpedni čamac (18. decembra) i patrolni čamac (8. januara);
- 11 motornih jedrenjaka;
- 6 motornih čamaca;
- 2 trabakule i 1 kuter;
- 1 plivajuća dizalica i 3 lučke dizalice i još neki objekti.^{36*}

Ukupno je podignuto 38 objekata, uglavnom brodova. Služba spasavanja je prosečno vadila iz mora po jedan objekat za 2 do 3 dana. To je izvanredno veliki uspjeh, tim prije što se radilo o krupnijim plovnim jedinicama, kao što su bili parobrodi i penise za prevoz tekućih tereta. Međutim, bilo je dana kada su se podizala po dva i tri broda, kao 22, 23 i 24. februara 1945. Najveći uspjeh je bio spasavanje parobroda »Knin«, koji je već početkom januara 1945. uključen u pomorski saobraćaj.

Uoči završnih operacija, od 20. februara do 20. marta 1945, tehnička služba je izvadila iz mora parobrode »Lapad« i »Jadriju«, motornu cisternu od oko 500 tona nosivosti sa motorom od 180 HP, u dobrom stanju, motorni jedrenjak od 350 tona nosivosti i drugi, od 110 tona nosivosti, oba u dobrom stanju i više manjih jedinica. Za to vrijeme iz mora je izvađeno i 6 većih brodskih motora od 24 do 60 HP. Motori se tada nisu mogli nabaviti pa su ih vadili sa teško oštećenih potopljenih brodova, i potom ugrađivali u druge brodove.^{37*}

Tokom aprila 1945. spašeno je više većih plovnih objekata, na kojima se radilo danima. Podignuti su iz mora:

- plovn dok od 1700 tona u Tivtu;
- 2 plivajuće dizalice od 60 tona u Splitu i od 15 tona - u Tivtu;
- 2 parobroda »Rab« u uvali Crkvena na Pelješcu (u objavljenim dokumentima i u radovima pogrešno se navodi mjesto podizanja i Crikvenica uzima kao lokacija) i »Sv. Andrija« u Tivtu (vodi se i kao remorker i kao parobrod);
- 2 penise za prijevoz tekućih tereta, jedna u luci Ploče (danas Karđeljevo) od 50 tona i druga u Tivtu, od 25 t nosivosti;
- 3 motorna jedrenjaka od oko 220 t nosivosti, 2 motorna čamca i 4 brodska motora.

U Splitu je u punom jeku bio rad na podizanju plovnog doka od 7000 t nosivosti.^{38*}

³⁶⁾ K. Pribilović, Split u formiranju i razvoju Mornarice NOVJ, Zbornik radova, »Split u NOB-i i socijalističkoj revoluciji«, Split 1981, str. 965-981 i R. Guberina, Brodogradilišta i radionice Mornarice NOVJ, oktobar 1944 maj 1945, Pomorski zbornik br. 17/1979, str. 303-312.

³⁷⁾ AVII br. reg. 28-3, kut 2074.

³⁸⁾ AVII br. reg. 42-1, kut 25 B.

Radilo se, dakle, o izvanredno krupnim objektima značajnim kako za dalji rad brodogradilišta i radionica, tako i za povećanje ukupnog plovnog parka, za kojim se naročito u ovom periodu osjećala velika potreba.

Podizanje potopljenih objekata u vodama sjevernog Jadrana bilo je nešto manje uspješno ali nam oskudni izvori kazuju da je do sredine maja 1945. izvađeno iz mora više brodova u vodama Novoga, Kraljevice, Rijeke, Krka, Raše i Trsta. U dosadašnjim istraživanjima nije se moglo doći do približnog broja spašenih brodova u ovom dijelu našeg Jadrana.

Prema do sada pregledanim izvorima, od kraja oktobra do kraja aprila 1945. podignuto je iz mora 68 plovnih jedinica, bez onih u sjevernom Jadranu, ali je njihov broj sigurno veći. Neki od ovih brodova bio su opravljani i vraćeni u upotrebu, ali se ne može utvrditi koji su to plovni objekti, i koji je obim njihove nosivosti. Neki izvori kazuju da je do kraja aprila u pomorski saobraćaj vraćeno 5 parobroda, 5 remorkera, 3 motorne cisterne, plovni (plivajući) dok od 1700 tona u Tivtu i 1500 u Splitu, plovna dizalica od 15 tona i više motornih jedrenjaka.³⁹⁾ Bila je to impozantna flota koja se nije mogla, u tadašnjim uslovima, ni na koji način dobiti, čak ni naružbom za izgradnju u inostranstvu, jer za to treba mnogo više vremena i velika svota deviza.

Služba spasavanja Jugoslovenske mornarice je, prema objavljenim podacima od kraja oktobra do kraja 1945. pošto podataka do sredine maja nema, podigla slijedeće plovne objekte:

- parobroda 20
- remorkera 11
- cisterni motornih 8
- ratnih jedinica 18
- plovećih dizalica 5
- plovećih dokova 4
- motornih jedrenjaka 116
- jedrenjaka 55
- motornih čamaca, barkasa i čamaca 58
- ribarskih brodova 19
- teglenica 28
- glibodera 3
- jahti 15

- ukupno 360 plovnih objekata⁴⁰⁾
Ukupno je, dakle, do kraja 1945. izvađeno 360 raznovrsnih (među njima i veoma krupnih brodova), čija je vrednost mjerena milijardama dinara. Ono što je izvanredno značajno je činjenica da je služba spasavanja podigla iz mora sve što je predstavljalo neku vrijednost i što se moglo upotrijebiti; sem toga tokom NOR-a nije imala ljudskih gubitaka. Treba, također, istaći i to da je, zahvaljujući dobroj organiziranosti, planiranju radova, iznalaženju odgovarajuće tehnologije i tehnike poslova i dobrom odabiranju objekata, ova služba postigla izvanredne rezultate, mnogo bolje nego slične službe u nekim drugim zemljama, koje su se za ove poslove godinama pripremale, ali su imale samo oko 50% uspjeha u dizanju potopljenih objekata.⁴¹⁾ Pri tome ne treba zaboraviti ni to da se radi o službi koja je, kao i oružana snaga NOP-a Jugoslavije, stvarana iz ničeg i djelovanje

³⁹⁾ AVII br. reg. 17-7, kut 2023, 33-4, kut 2074, 3-7, kut 2075 i 58-1, kut 25 B.
⁴⁰⁾ A. Armanda, n.č., str. 438.
⁴¹⁾ A. Armanda, n.č., str. 438.

vala u složenim uslovima, uglavnom bez pomoći sa strane u sredstvima i kadrovima, oslanjajući se isključivo na svoje ljude, sredstva dobijena od naroda i ratni plijen.

RATNI PLIJEN

Tokom oružane borbe, jedinice NOV i POJ, odnosno Jugoslovenske armije su u oružanoj borbi dolazile do naoružanja, municije i opreme. Isto tako su i jedinice Jugoslovenske mornarice dolazile do materijalnotehničkih sredstava: brodova, brodske opreme i naoružanje, pogonskih i ubojnih sredstava, rezervnih dijelova i drugih tehničkih sredstava. Ovdje će biti riječi samo o brodovima i tehničkoj opremi koji su zaplijenjeni u oslobođenim lukama, pošto je o tehničkim ustanovama i proizvodnim pogonima već bilo govora.

U završnim operacijama za konačno oslobođenje obale i otoka njemačke komande i štabovi su nastojali da u ruke Jugoslovenske mornarice ne padne nijedan jedini plovni objekat, već da se oni unište ili evakušu na sjever ka Rijeci, Puli i Trstu. Međutim, kada su jedinice JA i JM došle na prilaze Rijeci i Puli, oni su brodove evakuisali u Trst, a u vrijeme prodora divizija JA u ovaj grad, otplovili su za Veneciju i predali se zapadnim savezničkim štabovima. Međutim, ovu namjeru njemački štabovi nisu sasvim mogli sprovesti u život, pošto im za to jedinice JA i JM nisu dale vremena, svojim brzim i energičnim ofanzivnim dejstvima. Uz to su organizacije NOP-a na okupiranoj teritoriji, posebno one u gradovima, u saradnji sa oružanim snagama, naročito mornaričkim, poduzimale uoči i tokom završnih operacija odgovarajuće mjere kojima su sačuvala dio brodova od uništenja ili odvođenja.⁴²¹ Ipak, ova orijentacija njemačkih komandi - da uništavaju ili evakušu na sjever plovne objekte i tehnička sredstva, a potom ih predaju zapadnim saveznicima (nastala iz nekih posebnih procjena i kalkulacija) imala je veoma negativne posljedice na efekat i rezultate ofanzivnih operacija JA i JM. Radilo se o materijalnoj komponenti, veličini plijena. Neopravdano i mimo očekivanja, znatan broj ratnih i mobilisanih brodova, koji se nalazio u sastavu njemačkih i kvislinskih snaga, otišao je u ruke savezničkih pomorskih štabova.

Brodovi zaplijenjeni u plovnom stanju zatečeni su prilikom oslobađanja svih većih luka na našoj obali, a njih je, iz već navedenih razloga, bilo najviše u lukama sjevernog Jadrana. Prilikom oslobađanja Skadarskog jezera zaplijenjeno je nekoliko plovnih objekata među njima i parobrod »Budva«, m/j »Soko«, motorne londre »Podgorica« i »Oštrog«, a u Boki Kotorskoj parobrodi »Cetinje« i »Bijela«, m/j »Mladi sokol«, m/j »Ljubomir« i drugi. Pri oslobađanju Dubrovnika, Splita, Šibenika i Zadra zate-

⁴²¹ Ovaj dio aktivnosti organizacija NOP-a i pomorskih štabova JM nije dovoljno istražen. Zato navodimo samo neke primjere do kojih smo došli u toku rada. Tokom borbi za oslobađanje Boke Kotorske, sa okupiranog na oslobođeni dio zaliva pobjegli su motorni jedrenjaci »Durmitor« i »Morinje«. Sa okupiranog Mljeta izvučeni su, uoči konačnog oslobađanja, dva motorna leuta i jedan motor, a sa okupiranog Paga - jedan motorni jedrenjak. Organi narodne vlasti u Hrvatskom primorju, po uputstvima Štaba II POS-a, kasnije PK za sjeverni Jadran, dali su nalog pripadnicima NOP-a da brodove privremeno potope ili izvuku na kopno i sakriju, kako ih okupator i njegovi fašistički suradnici ne bi uništili ili odveli sa sobom. Ovim i drugim mjerama sačuvano je dosta plovnih jedinica za potrebe JM i naroda. Ipak, je zadobivan samo mali dio plovnoga parka. U ovo vrijeme je najveći izvor nabavljanja brodova bilo podizanje iz mora i zadobijanje kao plena u oružanoj borbi.

čeno je i zaplijenjeno više desetina brodova, koji su se nalazili na vodi, što ne znači da su bili odmah sposobni za plovidbu.

U vodama sjevernog Jadrana zaplijenjeno je više brodova: kod Rijeke je nađeno »samo par manjih jedinica« (plovnih - prim.), u Puli »oko 30 plovnih objekata razne veličine«, uglavnom »tenderi i penise«, u Piranu oko 30 m/j raznih tonaža«, a na području Lučke kapetanije Trst »118 plovnih objekata«, »parobroda, tankerica, mot. jedrenjaka, peniša, ribarskih brodova, dizalica, motornih čamaca itd.«. Potpuni podaci o svim brodovima se »nisu mogli sakupiti«, pa je Komanda Jugoslovenske mornarice početkom juna dala samo »približan broj« od oko 200 plovnih objekata u vodama sjevernog Jadrana.⁴³⁾ Nisu svi ovi brodovi bili ispravni, pa su poduzete mjere da se što prije poprave. Dakle, uprkos njemačkim nastojanjima, uslijed uspješnih i brzih operacija JA i JM, oko 200 plovni jedinica, koje su se nalazile na vodi, zaplijenjeno je u ovim lukama. Podatak da se na Rijeci (sa Sušakom) našlo malo plovnih objekata potvrđuje već iznijetu tvrdnju o težnji Nijemaca da se brodovi odvuku na sjever i zatim predaju zapadnim saveznicima. Među zaplijenjenim brodovima nisu svi bili ratni plijen, ali je to ipak bila većina njih. Tu se našlo i na desetine brodova koji su pripadali Jugoslovenskoj mornarici i trgovačkoj floti.

Brodovi zatečeni u izgradnji u brodogradilištima i u radionicama građeni su za ratnu mornaricu okupatora ili njegovih fašističkih suradnika, kao i za privatne naručioce; među njima je bilo i firmi iz Njemačke. Zahvaljujući operacijama JA i JM, kao i mjerama organa NOP-a, na brodogradilištima i u radionicama je zatečeno više brodova u izgradnji, koje okupator nije imao vremena da uništi. Tako je u Kraljevici na brodogradilištu zatečeno 8 brodova sa oko 1200 t nosivosti u izgradnji i opravi (samo jedan), u brodogradilištima otoka Krka oko 10 motornih jedrenjaka sa oko 2300 t nosivosti, Cresa i Lošinja oko 16 motornih jedrenjaka i čamaca sa oko 1800 t nosivosti. Na najvećem dijelu brodova na ova tri otoka urađeno je 20-30%, a rijetko preko 50% radova. U riječkim brodogradilištima gradili su se 6 motornih splavi, 4 remorkera, torpiljarka od 800 tona, motorni brod i 5 motornih jedrenjaka, ukupno oko 17 brodova sa oko 2700 t (bez remorkera). Na tršćanskim brodogradilištima bili su u gradnji, pored ostaloga, 2 krstarice od po 4500 tona, 2 plovne dizalice, 3 motorne peniše od po 100 tona; U Trzću 6 dragera za italijansku ratnu mornaricu, 2 tankera od po 9000 tona (jedan već porinut, a drugi na navozu), 3 motorne peniše (za njemačku firmu) i drugi plovni objekti, a u Puli 2 motorne peniše. Ukupno je, dakle, bilo u izgradnji na ovom dijelu Jadrana oko 150 plovni objekata. Među njima je bio znatan broj ratnih brodova različite namjene, od dragera do krstarica i tankerica, koji je bio ratni plijen JA i JM, kao i brodova koji bi bili u spisku mobilisanih ili su pripadali njemačkim naručiocima, pa prema tome, također ratni plijen. Ukupno je, dakle, u vodama od Kraljevice do Soče, prema nepotpunim podacima, zatečeno i zaplijenjeno oko 350 plovni objekata,⁴⁴⁾ »plovećih« i onih u raznim fazama gradnje.

Ratni plijen u mornaričkotehničkim i drugim sredstvima bio je raznovrstan i velik, najveći u lukama sjevernog Jadrana, pored ostaloga, i uslijed evakuacije ovih sredstava sa drugih dijelova Jadrana. Nismo ukupno ut-

⁴³⁾ AVII br. reg. 58-1, ku. 25 B.

⁴⁴⁾ AVII br. reg. 58-1, kut. 25 B.

vrđili podatke o pogonskim sredstvima, raznovrsnim brodskim materijalima, rezervnim dijelovima, reprodukcijom materijalu, radionicama i alatima. Prilikom oslobođenja Tivta i Splita zaplijenjeno je dosta momaričkotehničkih materijalnih sredstava, doduše, porušenih ili oštećenih, kao u tivatskom arsenalu, ali veoma značajnih za proširenje materijalne osnove tehničke službe. Kad je oslobođenja Pula, u tamošnjem arsenalu, prilično porušenom i opljačkanom, nađeno je tokom raščišćavanja mnogo tehničkog materijala, oštećenog ili razbijenog, koji je nakon opravki mogao da se koristi. U Artiljerijskom zavodu mornarice u Puli zaplijenjeno je, prema nepotpunim podacima, oko 2,9 miliona komada puščane, mitraljeske i pištoljske municije, oko 80.000 granata, oko 63 vagona baruta, te nekoliko radionica. Na području Trsta i Pule zaplijenjeno je preko 90 artiljerijskih oruda obalske, brodske i protivavionske artiljerije, više sprava za prisluškivanje, nekoliko desetina hiljada granata i drugo. Među ratnim plijenom bilo je 20 bačava blaka, 15 bačava željeznog laka, oko 100 akumulatora, 40 brodskih motora od preko 100 HP, oko 4 vagona brodogradevnog drva, nekoliko vagona cijevi, među kojima i bakarnih, za brodska pogonska postrojenja i drugo.⁴⁵⁾ Dakle, sopstvenim operacijama zadobiven je veliki ratni plijen, mnogo tehničkog materijala, veoma značajnog za tehničku službu Jugoslovenske mornarice.

Međutim, ovaj ratni plijen, dobiven borbom, nije mogao da se iskoristi u završnim operacijama, pošto se do njega došlo na koncu rata. Što je još gore, zbog pritisaka i pretnji tadašnjih vlada i štabova V. Britanije i SAD, jedinice JA i JM su sredinom juna 1945, po nalogu svoje vlade, napustile Trst i Pulu, u interesu očuvanja mira i odnosa među saveznicima. Došlo je do nepravdne i neočekivane situacije i ratni plijen, dobiven borbom JA i JM, morao se ostaviti u Puli i Trstu, gdje je uglavnom i bio koncentrisan. Desilo se ono što se u historiji rijetko dešava: plodove borbe, pa i materijalne, nije mogao uživati onaj koji ih je zadobio. Proći će dosta vremena i biće uloženo mnogo napora da se dio ratnog plijena, diplomatskim kanalima, povrati JA i JM.

Momaričkotehnička sredstva za reprodukciju i održavanje su se dijelom kupovala u inostranstvu, ali je najveći dio stečen sopstvenom proizvodnjom. Tako su se i u Jugoslovenskoj mornarici, kao uostalom i u cijeloj JA, borbena sredstva sticala sopstvenom proizvodnjom i u oružanoj borbi, sopstvenim snagama.

Tehnička služba je uoči završnih operacija i za vrijeme njih obavila mnogo drugih *radova za potrebe naroda*, organa narodne vlasti, vojnopozadinskih vlasti jedinica JA, a i na savezničkim ratnim brodovima. U toku konačnog oslobođenja obale i otoka, u jesen 1944, popravila je i obnovila rad električnih centrala u Splitu, Korčuli, Tivtu i Dubrovniku, a pomogla u opravljaju električnih centrala u Sinju, Trpnju i Imotskom. U toku završnih operacija u proljeće 1945. obavljala je slične zadatke na Pagu u Kraljevici i drugim mjestima. U bokokotorskom zalivu tehnička služba je preuzela gotovo sve električne centrale, vodovod i druge objekte od kojih je zavisio kontinuiran rad brojnih vojnih ustanova. Posebno značajan posao obavljen je u Splitu i na hidrocentrali (danas hidrocentrala »Tito«) kod Omiša. Split sa okolinom, najveća tehnička baza, oskudevao je u električnoj energiji koju je tada dobijao iz male centrale u Majdanu. Radi toga

se nisu mogla pokrenuti u rad mnoga postrojenja, a van pogona je bila tvornica karbida i cijanamida u Dugom Ratu i tvornica kisika u Splitu. Tehnička služba je, zajedno sa električarskim poduzećem iz Splita i ljudstvom tvornice u Dugom Ratu, dobavila bakarne električne vodove (skinuti su iz mreže na šibenskom području), malom plovnom dizalicom prevezla veći transformator iz Dugog Rata u Split, postavila električne vodove od hidrocentrale preko Dugog Rata do Splita i tako riješila krupan problem. To je omogućilo da u proizvodnju krenu: tvornica u Dugom Ratu, tvornica kisika u Splitu i veći strojevi u svim tehničkim ustanovama u Splitu, posebno na brodogradilištima. U tivatskom arsenalu tehnička služba je obavila neke značajne poslove. Naime, okupator je prilikom bijega iz Boke Kotorske, eksplozivom oštetiio gotovo svaki stroj u arsenalu (oko 90 njih), tako da nijedan nije mogao raditi. Ljudstvo tehničke službe je u obližnjoj radionici našlo dve ispravne tokarske klupe, pa je ovim strojevima, uz pomoć drugih radionica vršilo popravak mašina u arsenalu i počelo njegovu obnovu.⁴⁶⁾

U izvještajima za mart i april 1945. govori se o ovim poslovima, ali mnogo manje nego u onim iz prethodnog perioda, kada je tehnička služba bila inicijator za pokretanje mnogih pogona i postrojenja. Tokom marta služba je za jedinice JA, JM i civilni sektor obavila slijedeće vrste poslova: popravak ribarskih čamaca, izradu i popravak dijelova motora i mašinskih dijelova, izrada alata, popravak mostovnih konstrukcija, popravak mlinova i uljara, popravak štamparskih strojeva i pisanih mašina, popravak brodskih, automobilskih i stambenih električnih uređaja i instalacija.⁴⁷⁾ Pored ostalog, popravljeni su mostovi na Čikoli, Orašnici, Krki i Jadru, zatim, tankovi »Šell-a« u Solinu.

***

Tehnička služba Jugoslovenske mornarice imala je krupan značaj u izvođenju pomorskih operacija, u održavanju neprekidnog pomorskog saobraćaja duž cijelog Jadrana od Ulcinja do Rijeke, Pule i Trsta koji je u vrijeme nerazvijenih i porušenih kopnenih komunikacija dobio još veću ulogu. Obnavljanjem i stavljanjem u rad brodogradilišta i radionica stvorena su krupna proizvodna i uslužna preduzeća, jača i brojnija nego prije 1941. što je uticalo na snagu vojne privrede i na privredu zemlje u cjelini.

Iako je radila pod teškim uslovima i oskudevala u rezervnim djelovima, reprodukcijom materijalu i drugim tehničkim sredstvima, služba je izvanrednim naprezanjem ljudi i sredstava, održavala flotu i plovni park u operativnom stanju. S obzirom na prilike u kojima je radila, posebno što je održavala uglavnom stari i netipizirani plovni park, dovoljan je bio broj ispravnih plovnih objekata. Pored održavanja, radila je i na spašavanju potonulih brodova i drugih objekata, opravljala ih i vraćala u saobraćaj. Zahvaljujući prethodnim pripremama, veoma brzo i uspješno je preuzimala i postepeno uvodila u rad velika brodogradilišta u Kraljevici, znatno je doprinijela skraćivanju vremena za opravak i vraćanje brodova u borbu. Odigrala je veliku ulogu u preuzimanju ratnog plijena, kojeg je, zbog kratkog vremena i iznenadnih pritisaka, samo dijelom evakuirala.

⁴⁶⁾ A. Armanda, n.č., str. 433-435.
⁴⁷⁾ AVII br. reg. 28-3, kut 2074

Kao dio naoružanog naroda doprinijela je oživljavanju i obnovi mnogih pogona u elektroprivredi, ribarstvu, mlinarstvu i maslinarstvu, saobraćaju, brodogradnji i drugim privrednim granama. Ukratko, ovaj dio JA i JM dokazivao se kao sastavni dio naoružanog naroda. U svakodnevnim aktivnostima i radu potvrđivao je i širio duboko narodni karakter i to obostrano, imao je ljubav i podršku naroda obale i otoka i uzvraćao na to stalnim, raznovrsnim i gotovo svakodnevnim radom, pomažući narodu u svemu.

Tehnička služba Jugoslovenske mornarice je dosljedno slijedila Titov kurs oslonca na sopstvene snage, kojega je Vrhovni komandant postavio još julskih dana daleke 1941. Jugoslovenska mornarica, a posebno njena tehnička služba, realizirale su ovu orijentaciju svakoga dana. Radeći u teškim uslovima, u oskudici, bez mnogo tehničkih sredstava, ona se uspješno nosila sa velikim zadacima i obavezama. Oslanjajući se na svoje ljude, među kojima je bio veliki broj kvalificiranih brodogradilišnih radnika i stručnjaka, koji su stupili u NOB-u prvih mjeseci i godina NOR-a, zahvaljujući njihovoj samoinicijativi i entuzijazmu, uspjevala je nalaziti rješenja i onda kada je izgledalo da ih nema. Bilo je mnogo izvanrednih primjera u održavanju i spasavanju brodova, obnovi brodogradilišta i radionica, čišćenju plovnih puteva od minskih prepreka i u drugim poslovima.

Podsticala je orijentaciju na sopstvene snage, u kojoj su bili široko razvijeni samoinicijativa i stvaralaštvo radnika vojnika i mornara, radnih vojnih kolektiva i uprava Komande Jugoslovenske mornarice i tehničkog odjeljenja. Partijska organizacija, u kojoj je bio najveći broj kvalificiranih radnika, među njima znatan broj komunista starijih po stažu, davala je idejnu čvrstinu i bila kičma takve Titove orijentacije. Ona je u oblasti tehničke službe imala dalekosežan značaj. Obezbedila je stvaranje snažne tehničke baze, osigurala održavanje sopstvenim snagama naoružanih i mobilisanih brodova, podizala i z mora velika plovna sredstva i vraćala u upotrebu, uvećavajući time ukupne pomorske snage. Sve je to imalo uticaja na slobodu planiranja i upotrebe brodova u završnim operacijama, u vrijeme kada se na to, prema sopstvenim procjenama, odlučivalo vojno rukovodstvo zemlje sa Titom na čelu. U vrijeme pojačanih pritisaka na rukovodstvo nove Jugoslavije, tako su postojali povoljni elementi da se završne operacije planiraju i izvedu sopstvenim plovnim sredstvima, mimo očekivanja njemačkih komandi i, također, savezničkih pomorskih štabova. Namjera da se uspore ilii, za izvjesno vrijeme, zadrže pomorsko-desantne operacije nije se ostvarila.

Ukratko, tehnička služba Jugoslovenske mornarice, uz pomoć JA i JM i naroda, dala je veliki doprinos u konačnom oslobodenju zemlje i njenoj obnovi. Izrasla je u zn ačajan elemenat oslonaca na sopstvene snage, uticala na jačanje nezavisnost i i suvereniteta DF Jugoslavije uopšte, na moru i pomorskim granicama.

Obaveštajna i bezbednosna aktivnost Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama

Milan Obradović, *pukovnik*²⁾

Jugoslovenska mornarica je uoči početka završnih operacija imala razvijen obaveštajno-bezbednosni aparat za vlastite potrebe, samo ga je, u skladu sa novim zadacima, trebalo dograditi, kadrovski i organizaciono ojačati i prilagoditi novim složenim i teškim zadacima. Obaveštajno-bezbednosni rad u jedinicama Mornarice se oslanjao na već do tada dobro organiziran obaveštajno-bezbednosni mehanizam u jedinicama na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji. Taj je mehanizam organizovan uz kadrovsku i idejno-političku pomoć KPJ,³⁾ jedinica NOVJ, organa narodne i vojnopozadinskih vlasti, organizacija NOP-a i većine naroda jadranske obale i otoka, koji je bio opredeljen za NOP.

U periodu priprema za završne operacije Jugoslovenske mornarice, od oktobra 1944. do marta 1945. završen je veoma obiman posao na širenju i grananju štabova i komandi i njihovih obaveštajno-bezbednosnih organa, formiranju novih jedinica, povećanom broju kadrova,⁴⁾ njihovom učvršćivanju i moralno-političkom jačanju. U takvom širenju mreže štabova, komandi jedinica Mornarice, dotadašnji obaveštajno-bezbednosni aparat je bio uzak za predstojeće zadatke. To potvrđuje i činjenica da je u Operativnom odeljenju Jugoslovenske mornarice od četiri odseka samo jedan bio obaveštajni, sa malim brojem kadrova.⁵⁾ Ovaj odsek će prerasti u Obaveštajno odeljenje 1. februara 1945. godine,⁶⁾ a obaveštajni odseci se institucionalizuju u komandama pomorskih obalskih sektora (POS), odnosno u Pomorskoj komandi severnog Jadrana pred završne operacije.

Kako se vidi, do završnih operacija profesionalni obaveštajni aparat Jugoslovenske mornarice bio je relativno mali, pa je zato trebalo rad i aktivnost na tom planu pravilno organizovati i kanalisati.

Prilog raspravi o »Jugoslovenskoj mornarici u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Obaveštajni oficir u 19. diviziji.

³⁾ Krajem marta i početkom aprila 1945. Jugoslovenska mornarica imala je Komitet KPJ za Mornaricu, zatim 19 partijskih biroa, 120 partijskih ćelija, sa 882 članova KPJ, 181 kandidata i 1.417 članova SKOJ-a. Partijske organizacije su delovale u svim bataljonima mornaričke pešadije, artiljerijskim divizionima, flotilama i na pomoćnim brodovima (Rade Guberina, Mornarica NOVJ uoči završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije, VIG, br. 3/85, Beograd, str. 193).

⁴⁾ Koliko je brojačano i kadrovski ojačala Jugoslovenska mornarica govori i podatak da je ona oktobra 1944. imala 4.265 oficira, podoficira, mornara i vojnika, a već 15. marta 1945. trostruko više, zapravo oko 14.000 oficira, podoficira, mornara i vojnika (Zbornik NOR, tom VIII, knj. 3, dok. 19 i Arhiv VII JNA, k. 2074, f. 3, d. 3).

⁵⁾ Arhiv VII, K. 24, f. 2, d. 43.

⇒) AVII K. 527, f. 1, d. 18.

NEPRIJATELJSKI OBA VEŠTAJNO-POLICIJSKI APARAT, SNAGE, ORGANIZACIJA, RASPORED I METODI BORBE PROTIV JUGOSLOVENSKE MORNARICE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Da bi se stekla jasnija slika u ulozi i doprinosu obavestajne službe i sistema bezbednosti Mornarice u završnim operacijama, naporima, teškoćama, samopožrtvovanju njenih kadrova u borbi na obavestajnim i kontraobavestajnim zadacima tokom završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije, nužno je dati osvrt na sastav, jačinu, organizaciju, lokaciju, metode borbe obavestajno-policijskih službi Nemaca i kvilinga, zapravo sa kakvim se snagama obavestajna služba i bezbednost Mornarice rvala i hvatala u koštac u tom periodu.

Pred kraj 1944. godine Nemci su izvršili reorganizaciju obavestajnih službi na jugoslovenskom ratištu, pa i na jadranskom pomorskom vojištu, prilagodavajući ih nemačkoj strategijskoj defanzivi - izvlačenju grupa armija »E« i »F« iz naše zemlje pred sve snažnijom ofanzivom JA i Mornarice za oslobodenje Jugoslavije. Od tada, u prvi plan borbe protiv JA i Mornarice Nemci isturaju vojnoobavestajnu službu Abver i mornarički Abver. I umesto dotadašnjih stacionarnih obavestajnih centara, Nemci osnivaju pokretne obavestajne centre, pojačavajući svoj obavestajni mehanizam i približavajući ga frontu, sa spregom obavestajaca i diverzanata, koji su po potrebi slati na teren severnog Jadrana, obale i otoka, za koji su Nemci smatrali da je za njih ugrožen. Cilj je bio zadržati nastupanje pomorskih i mornaričko-desantnih snaga.

Međutim, treba istaći da se nemačka vojnoobavestajna služba Abver i mornarički Abver ne ograničavaju samo na pasivnu odbranu od prodora obavestajne službe Jugoslovenske mornarice, već one sistematski pripremaju, organizuju i sprovode niz podhvata i akcija, s ciljem da oslabe udarnu snagu Jugoslovenske mornarice i njoj sadejstvujućih jedinica 4. armije.

Sačuvani nemački obavestajno-policijski dokumenti ukazuju da je kadrovski jak obavestajni centar mornaričkog Abvera, u borbi protiv snaga Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama, delovao iz Rijeke.⁷⁾ Navedena vojnoobavestajna ustanova imala je kamuflažni naziv »Dienststelle Dr Ross«, jer je njen šef Zonderfirer Alfred Kunze imao pseudonim »Dr Rossi«.

Nakon početka delovanja protiv jedinica 4. armije i Mornarice, navedeni obavestajni centar uspostavio je vezu sa ostalim nemačkim i kvilingškim obavestajno-policijskim ustanovama, sa SIPO (policija bezbednosti Rajha) i SD (obavestajna služba Nacističke partije). Centar je imao brojnu agenturu, naročito među italijanskim fašistima - Riječanima, kao i među ustaškim funkcionerima.⁸⁾ U njihovoj agenturnoj praksi protiv NOP-a, mornarički Abver je među dotadašnjim pripadnicima fašističke stranke Italije iznalazio lica koja je po zadatku slao u jedinice NOVJ i Mornarice, pa bi namerno kasnije dezertirali i nemačkim obavestajnim ustanovama donosili veoma važne obavestajne podatke o Jugoslovenskoj mornarici i je-

⁷⁾ Nemačka obavestajna služba u ustaškoj NDH tokom rata, Beograd 1958, str. 293 (dalje: NOS).

⁸⁾ Sve prikupljene obavestajne izveštaje nemačke agenture o jedinicama Mornarice i 4. armije, nemački agent Santic prevodio je na nemački jezik u Rijeci, pa ih je zatim, sa obavestajnim rukovodiocima analizirao, utvrđujući položaje južnog krila jedinica 4. armije i unoseći sve podatke u sekcije, a šef obavestajnog nemačkog centra - Kunze davao je nova uputstva i zadatke za dalja obavestajna istraživanja (NOS, knj. V, str. 293).

dinicama 4. armije. Nemačke obaveštajne ustanove bi neke od tih »dezertera«, nakon isledenja, ponovo vraćale u partizane, kao svoje agente za specijalne zadatke. Oni su, prema nemačkim podacima, nanosili štetu jedinicama Mornarice, dok ih služba bezbednosti nije otkrivala i uništavala.»⁹⁾

Obaveštajnu aktivnost pomorskih i kopnenih snaga Vermahta, ispred fronta Jugoslovenske mornarice i snaga 4. armije, koordiniralo je Obaveštajno odeljenje Komande Grupe armija »F«, čija se nadležnost prostirala, počev od februara 1945, na celokupnu teritoriju tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Međutim, brzina kojom su JA i Mornarica izvodile dejstva u završnim operacijama, omela je ovo odeljenje, tako da nisu uspeli da razviju intenzivnu delatnost protiv snaga revolucije.¹⁰⁾

Od marta 1945. koordinacione funkcije za mornarički Abver, koji je obaveštajno obradivao našu mornaricu na obali i otocima Jadrana, pripale su teritorijalnoj ustanovi mornaričkog Abvera, sa sedištem u Beču.¹¹⁾

Nekoliko centara trupne vojnoobaveštajne službe IC (Ajns Ce) bilo je aktivno u obaveštajnoj obradi Mornarice i južnog krila jedinica 4. armije, tokom završnih operacija, na području obale i otoka severnog Jadrana. Svi su koordinirali rad sa Obaveštajnim odeljenjem nemačkog 15. brdskog korpusa i trupnim obaveštajnim oficirima divizija podređenih ovom korpusu do njegovog razbijanja i uništenja od strane jedinica 4. armije i Mornarice (373. i 392. divizije, kao i sa obaveštajnim organima 10. i 11. ustaško-domobranske divizije, zatim sa trupnom obaveštajnom službom Abvera jedinice nemačkog 97. korpusa - 188, 273. i 710. nemačka divizija - čijih je 130.000 vojnika bilo pred frontom Mornarice i primorskog krila jedinica 4. armije).¹²⁾

OBUCI I METODI RADA MORNARIČKOG ABVERA PROTIV JUGOSLOVENSKE MORNARICE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Nemačka mornarička vojnoobaveštajna služba Abver tretirala je kao operativnu celinu severnu Dalmaciju, Hrvatsko primorje, Slovenačko primorje i severnu Italiju. Na tim teritorijama, zapravo obalnom pojasu i otocima, Abver je izgrađivao svoje obaveštajne centre, punktove, ispostave i gustu agentumu mrežu za borbu protiv snaga revolucije. Vršeno je jedinstveno vođenje operativnih poslova. U okviru navedenih područja vršeno je pomeranje i premeštanje obaveštajne mreže, a najgušći raspored je po-

⁹⁾ Isto, str. 545.

¹⁰⁾ NOS, str. 352.

¹¹⁾ U borbi protiv jedinica 4. armije na području Kvarnera, Slovenačkog primorja i Istre isticao se za potrebe mornaričkog Abvera italijanski pukovnik u penziji Careta (Kareta), koji je ranije počeo raditi za nemačku pomorsku vojnoobaveštajnu službu Abver i davao podatke o planovima i namerama jedinica JA na području Istre tokom završnih operacija. U toj grupi nemačke agenture pomnije se i izvesni agent Jević, četnik iz sastava jedinica Dobrosava Jevđevića, zatim belogardistički ponućnik Lućnik - komandant belogardističke postaje u Ilirskoj Bistrici, koji je za Nemce sakupljao obaveštajne podatke o jedinicama JA putem saslušavanja zarobljenih partizana, delatnošću njegovih izviđačkih jedinica; zatim Zdenko Žunić, rukovodilac političke policije NDH u Sušaku. Najviše podataka je Nemcima o JA prikupljao agent Franjo Streger, mornarički podoficir NDH, koji je dobro poznao prilike na području Pomorske komande severnog Jadrana (videti NOS, V, str. 293).

¹²⁾ Bogdan Pecotić, Zajedničke borbe 4. armije i ratne mornarice u završnim operacijama NOR-a, Mornarički glasnik, br. 3/63, str. 63, 321 i 314.

stavljen ispred jedinica Mornarice i delova 4. armije, kako u pripremi tako i u toku završnih operacija. Obaveštajni rukovodioci su se kretali po celom području, povezujući i organizujući centre, ispostave i agenturu. Dakle, nemački pomorski obaveštajci stalno su se nalazili u pokretu, jer im je to nalagala ratna situacija.

Isto tako, u operativnom pogledu obaveštajnog istraživanja snaga revolucije, navedena područja su bila podeljena na zone. Zone su, prema nemačkim dokumentima, zahvatale, osim delova Istre i Kvarnerskog primorja, i sva ostrva Kvarnera, a u prvom redu otok Krk.¹³¹ Za svaku zonu vođen je poseban referat, a u okviru referata bio je stvoren odeljak, u odeljenju Abvera, koji se specijalno bavio prikupljanjem i sređivanjem obaveštajnih podataka o stanju naoružanja, rutama i namjerama snaga Pomorske komande severnog Jadrana, kao i jedinica JA, koje su bile s njom u sadejstvu. Koristili su više obaveštajnih izvora za prikupljanje podataka: saslušavanjem uhapšenih, odnosno zarobljenih pripadnika JA. Sreden obaveštajni materijal davan je na obaveštajno korišćenje štabovima 15. i 97. armijskog korpusa, nemačkim mornaričkim jedinicama i SS policiji u Rijeci i Puli, kao i ostalim kopnenim jedinicama Vermahta.¹⁴⁾

Poslednji pokušaj nemačkih obaveštajnih službi da se odupru brzom nastupanju Mornarice i delova 4. armije u primorskom pojasu, bilo je stvaranje pozadinske mreže, tzv. mreža »Riknec«, koja je trebalo da deluje iza frontova jedinica JA i Mornarice. Nemci su je stvarali na razne načine: ostavljanjem agenture prilikom povlačenja ispred jedinica JA, ubacivanjem kroz naše frontove ili bacanjem padobranima iz aviona, iskrcavanjem podmornicama noću. Zadatak je bio: iza fronta jedinica JA prikupljati obaveštajne podatke o snazi, namerama, naoružanju naših kopnenih i pomorskih snaga i prenositi informacije radio-putem svojim centralama. Ni ovaj pokušaj nije urodio plodom, jer je i ta vrsta nemačke agenture, zahvaljujući budnosti naroda, narodnih i vojnopozadinskih vlasti i organa Ozne, brzo otkrivena i uništavana.¹⁵⁾

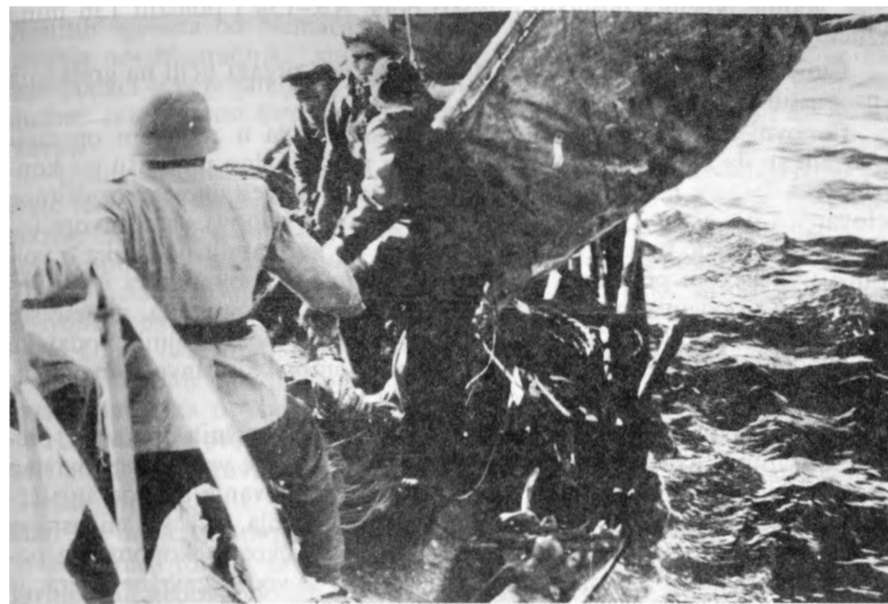
I na kraju valja istaći da je nemački obaveštajno-policijski aparat, pred i u toku završnih operacija, pred snagama Mornarice i njoj sadejstvjujućih jedinica 4. armije bio veoma brojan, dobro organizovan, sa iskusnim kadrom. Bio je organizaciono uobličen u skup terenskih i trupnih centara, ispostava, punktova i ogranaka, kao mornarička vojnoobaveštajna ustanova na moru, pod nazivom »Kommando Meldegebiet«, odnosno »Marino Kommando Meldegebiet«. Nemački obaveštajno-policijski aparat, u završnim operacijama, imao je u svom sastavu 22 obaveštajna centra, koji su bili ovako locirani: u Trstu 4, Puli 4, Rijeci 10, Opatiji 1, Poreču 1 i Portorožu 1 obaveštajni centar.¹⁶⁾

NOS, V, str. 540.

¹⁴⁾ Nemački pomorski obaveštajac - koordinator Rajner bio je mornarički oficir bivše jugoslovenske mornarice, koji je službovao u pomorskom vazduhoplovstvu. On je dobro poznavao dalmatinsku, kvarnersku i istarsku obalu, pa je zato bio primljen u nemačku ratnu mornaricu i to u obaveštajni aparat mornaričkog Abvera, tako da je svoje poznavanje terena, ljudi, običaja i prilika na Jadranu stavio u službu nemačkog okupatora (NOS, knjiga V, str. 374).

¹⁵⁾ NOS, V, str. 370.

¹⁶⁾ Isto, str. 542.

Njemačka policija na Jadransu pregleda ribarski brod

OBLICI, METODI I PRINCIPI RADA OBAVEŠTAJNE SLUŽBE I BEZBEDNOSTI MORNARICE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Sačuvani dokumenti i drugi izvori pokazuju da je obaveštajna služba i bezbednost II pomorskog obalskog sektora, odnosno Pomorska komanda severnog Jadrana,¹⁷⁷ ulagala napore da svoje štabove pravovremeno snabde podacima o neprijatelju ispred fronta borbenih dejstava. U radu je bilo uspeha, a i slabosti, što je i normalno u tako dinamičnom vremenu, kakvo je bilo vreme završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije.

Prilikom napada na Rab nije se raspolagalo sa dovoljno obaveštajnih podataka, na osnovu kojih bi Komanda II POS-a mogla da realno vrši procenu situacije. O toj manjkavosti obaveštajnih podataka Janez Tomšič piše: »... Jedan od glavnih uzroka za neimanje dovoljno tačnih obaveštajnih podataka je taj što obaveštajna služba Drugog pomorskog obalskog sektora nije dovoljno *analizirala* uzroke boravka neprijateljskih jedinica na području Pag-Lošinj u 1944. godini«, pa dalje navodi da je »... jedan naružani brod... na svom putu za Krk, 16. XII 1944. godine naišao na neprijateljske jedinice u Kvameriču... i po povratku izvestio o tome. Obaveštajna služba nije vršila nikakvo izvidanje, da bi otkrila namjere neprijateljskih jedinica, niti pozicije na kojima su bili primjećeni neprijateljski brodovi, niti su unijeli u kartu i ovo područje oglasili sumnjivim u pogledu minskih polja«.

Međutim, kasnijim proučavanjem »... i sravnjivanjem zaplijenjenih njemačkih dokumenata utvrđeno je da su tom prilikom, tj. 16. decembra

¹⁷⁷ Janez Tomšič, n.d., str. 11-30 i Jovan Vasiljević, Mornarica NOVJ, str. 303-310.

1944. godine Nijemci postavili minsko polje AR-154 i položili 136 mina različitog tipa...¹⁸⁾

Činjenica je da su se i obaveštajni i izviđački organi učili na greškama i propustima, kojih je bilo u ratnoj praksi.

Osnovni metodi obaveštajno-bezbednosnog rada u završnim operacijama bili su da se na što široj bazi politički i nacionalno mobilisu svi konstruktivni faktori i subjekti NOP-a u funkciji obaveštajno-samozaštitnog delovanja i ponašanja. Ulagani su naporu Partije i štabova da se stvore uslovi kako bi se što brže i neposrednije došlo do kapitalnih podataka o vojnom i trgovačkom pomorskom potencijalu nemačkog okupatora i kvislinga i da im se odgovarajućim dejstvima, sa što manje gubitaka, nanese što više štete. Dakle, bez potrebnih i blagovremenih obaveštajnih podataka bilo je nemoguće tući okupatorske borbene pomorske sastave i onemogućiti njihovo materijalno obezbeđenje.

Sadržaj obaveštajno-bezbednosnog rada tokom završnih operacija, prema sačuvanim dokumentima i drugim izvorima, bio je veoma raznovrstan i potpun, uslovljen potrebama da se naše komandovanje snabde što tačnijim podacima i da se zaštite jedinice od iznenađenja, radi što efikasnijeg uništenja okupatorskog i kvislinškog ratnog, političkog i ekonomskog potencijala na obali i otocima, na području gde su se vodile završne operacije Mornarice i njoj sadejstvjujućih snaga 4. armije.¹⁹⁾

Osnovni principi obaveštajno-bezbednosnog rada bili su: što veća funkcionalnost, budnost, tajnost, blagovremenost, bez čega ne bi ni bilo onakvih uspeha koji su postizani.

Za obaveštajni i za kontraobaveštajni rad u završnim operacijama, još u toku priprema dobijeni su precizni zadaci i uputstva od Obaveštajnog odeljenja i Odeljenja Ozne Komande Mornarice i Generalštaba JA. U uputstvima se naročito naglašava ofanzivni nastup - prodor u strukture okupatora i kvislinga i dobijanje podataka iz tih izvora. O tome kako prikupljati obaveštajne podatke u Uputstvu se kaže da »... Pri ulazu u naseljeno mesto, odmah se raspitati za nemačke ustanove, gde su bile smeštene špijunske organizacije Abvera, SD, GEP i SIPO, agenti policije NDH, upravni činovnici, bivši zatvorenici koji nam mogu reći ko je sve radio za Nemce, gde se o njima može dobiti više podataka«. Uputstvo skreće pažnju obaveštajno-bezbednosnim organima Mornarice i jedinica 4. armije da »... obavljaju razgovore sa poslugom hotela i prostorija gde su odsedali nemački oficiri, razgovarati sa portirima, ljubavnicama švapskih oficira i sa svim drugim licima koja su privatno ili službeno dolazila u dodir sa pripadnicima nemačkih obaveštajno-policijskih organa«. Uputstvo se završava zahtevom da »... treba pronaći prave ljude koji će dati tačne podatke o nemačkoj obaveštajnoj službi u zoni završnih operacija.«²⁰⁾

Radi bolje bezbednosne procene i mera koje treba preduzimati, organima kontraobaveštajne službe JA i Mornarice Uputstvo, pred završne operacije, precizira na šta treba obratiti pažnju u operativnoj praksi i ukazuje »utvrditi koje sve neprijateljske službe deluju, njihovi centri, gde se nalaze, koji su objekti njihovog obaveštajnog istraživanja, agenturna mreža i kanali, mogućnost ubacivanja naših obaveštajaca u nemačke obaveštajne centre, metodi rada, način i stepen konspiracije neprijatelja, način kontrole

¹⁸⁾ Janez Tomšič, n.d., str. 24.

¹⁹⁾ Centralni arhiv KOS-a MNO, M I-1, I/1, str. 37-38.
²⁰⁾ Centralni arhiv KOS-a MNO, M-I-I/1, str. 37.

vlastitih agenata od Nemaca, način nagrađivanja agenture i način regrutovanja novih saradnika, stepen opreznosti, arhive i kartoteke gde se nalaze podaci o neprijateljskoj agenturi i ko ih vodi, UNS (ustaška nadzorna služba): razgranatost mreže, sektori rada, veze Gestapoa i UNS i ko ih održava».

Uputstvo nalaže kontraobaveštajnim organima da naročitu pažnju posvete temeljnoj analizi otkrivene neprijateljske agenture, koja je ubačena i otkrivena u jedinicama Mornarice i JA. Naročito se skreće pažnja da se dobro ispita i proveriti, raznim sredstvima »... kako su, pod kojim uslovima i na koji način stupili u jedinice JA i Mornarice, kako su održavali veze sa svojim obaveštajnim centralama, s kim su se družili, iz kojih su razloga i pod kojim uslovima stupili u obaveštajnu službu neprijatelja (bili ranije u neprijateljskoj vojsci, demoralisani antifašisti, zarobljeni partizani da bi spasili glavu, za novčanu nagradu, iz ubedenja i dr«).

Uputstvo je pred obaveštajne i kontraobaveštajne organe veoma ozbiljno i precizno postavilo zadatke čuvanja vojnih tajni u pripremama i toku završnih operacija. U njemu se kaže: »... važno je za čuvanje vojnih tajni znati šta treba kontraobaveštajno štiti... kao što je: tajnost namera i planova jedinica tokom završnih operacija jedinica JA i Mornarice (da li se dovoljno ili nedovoljno čuvaju vojne tajne), kao što su: uputstva, zapovesti, naređenja, ključevi, šifre, signalizacija na moru, znakovi raspoznavanja, javke, veze. Zatim treba da se detaljno, stalno analizira na koji način neprijatelj dobiva obaveštajne podatke o JA i Mornarici preko puštenih zarobljenika, koji su o nama saznali što nisu smeli, od dezertera, gubljenjem naših arhiva, bacanjem neuništenih tajnih dopisa, koncepata, naređenja, zapovesti i procena, namernim ostavljanjem raznih predmeta prilikom pokreta naših jedinica i štabova, iz nesmotrenih razgovora sa civilima i dr«.²¹⁾

Uputstvo je po svojoj konkretnosti i preciznosti bilo od velike koristi obaveštajno-bezbednosnim organima u njihovom delovanju tokom završnih operacija.

Istraživanja pokazuju da su citirana uputstva odgovorno shvaćana i primenjavana u praksi od strane obaveštajno-bezbednosnih organa u pripremi i tokom završnih operacija. Iz sačuvanih dokumenata je evidentno da su obaveštajni organi jedinica i teritorije Kvarnerskih otoka, Crikvenice, Bribira, Sušaka, Rijeke, kao i u garnizonima i uporištima duž istarske obale i obale Slovenačkog primorja, uspostavili kontakte sa antifašistima u neprijateljskim jedinicama, činovnicima iz aparata NDH, kao i među belogardistima. Oni su im pružali dragocene informacije o stanju, rasporedu, planovima, naoružanju i namerama neprijatelja, i o tome obavestavali organe JA i Mornarice. Bezbroj je takvih primera, pa bi nas njihovo navođenje odvelo u opširnost, što ne dozvoljava okvir ovoga rada. Pomenimo samo neke primere, ni tipične, ni jedine. Obaveštajni organi II POS-a prikupili su važne podatke od saradnika NOP-a iz neprijateljskih formacija. U jednom obaveštajnom izveštaju koji datira od 17. februara daju se detaljni podaci o nemačkim morskim minama i njihovoj poziciji »... između Rta Križa (južni Rt Cres) i otoka Trstenika, kaže se u izveštaju, Nijemci su postavili minsku zaprijetku. Također su postavili morske mine i oko otoka Lošinja (detalji nepoznati)«.

Dalje se navode precizni podaci o broju, rasporedu, naoružanju i moralu nemačkih jedinica na Velikom Lošinju i kaže se da se »... na Lošinju nalazi specijalna nemačka mornarička jedinica, koja pripada »Veser Šulc policiji Pula«, te da se ... oko Velikog Lošinja postavljaju morske mine oko rta Nijanke (0-308517), preko Bijelog rta (0-319521), pa dalje na Rt Formika (0-335525), pa sve do ispod tvrđave Tovar, tako da mine zatvaraju ulaz zaljeva.«²²⁷

Vredni su pažnje i podaci iz izveštaja koji su obavještajni organi II POS-a primili od partizanskih obavještajaca ugrađenih u strukture okupatora na Rijeci. On detaljno govori o jačini, rasporedu, naoružanju, utvrđenjima obale, planovima i namerama Nemaca u gradu i oko Rijeke. Uz tekst je i šema, veoma stručno urađena (vidi se da ju je radilo stručno vojno lice), sa tačnim rasporedom, jačinom garnizona i nemačkih posada oko Sušaka i Rijeke u: Kastvi, Zametu, Drenovi, Peklinu, Bezjaki, Marčelji, Opatiji, Klani, Biljuni, Jelovici, Šupljevici, Zejani i dr.

O stanju kod neprijatelja u Opatiji se kaže da »... nemački garnizon u Opatiji broji 190 vojnika, od čega 150 mornara nemačke mornarice (navodeći tačno naoružanje, moral, ishranu), zatim 90 Nedićevaca, koji patroliraju cijelom obalom, od 8 sati uveče, do 4 sata ujutro«. U izveštaju su precizirani hoteli, kuće i stanovi u kojima stanuju nemački oficiri, podoficiri i obavještajci.²³⁷

Zanimljivo je navesti neke delove iz obavještajnog izveštaja pisanog na italijanskom jeziku, sa potpisom obavještajca »Romaz«, koji je 9. januara 1945. poslat partizanskoj vojnoobavještajnoj službi »za druga Franka«. (Radi se, izgleda, o obavještajnom oficiru Istarskog vojnog područja). Izveštaj čini detaljna skica sa komentarom svih nemačkih vojnih objekata. U njemu se, pored ostalog, kaže »... postavljene su mine u Rovinjskoj luci i u sva lučka postrojenja. Ove nemačke mine su raspoređene od kraja velikog mola, pa sve do fabrike duvana i od ribarnice, pa sve do Akvarijuma. Položene mine su teške ukupno 140 kg. Bande iz Pule i Kanfanara, preko svojih špijuna, vrše ispade u oslobođena sela... Nemačka mornarica u Rovinju se sastoji od 65 ljudi« (navodeći njeno naoružanje veoma opširno).

Kako se vidi, obavještajni izveštaji koji su dobijeni u toku priprema završnih operacija Mornarice bili su dragoceni štabovima za donošenje celishodnih odluka za dejstva.

Za kontraobavještajnu zaštitu Jugoslovenske mornarice, kao i delova 4. armije koji su s njom sadejstvovali u završnim operacijama, bila su odgovorna opunomoćstva Ozne u Pomorskoj komandi severnog Jadrana, uz stalnu brigu i pomoć Ozne Komande mornarice i 4. armije, kao i opunomoćstva Ozne mornaričko-desantnih jedinica i štabova 9, 19, 20. i 26. divizije. Ta saradnja i koordinacija na kontraobavještajnom planu bila je od velikog značaja za zaštitu jedinica JA i Mornarice od obavještajnog prodora neprijatelja, jer što se rat bližio kraju, sve je više dolazio do izražaja jači i masovniji obavještajni pritisak neprijatelja i reakcionarnih snaga i sa Zapada da se u redove oružanih snaga revolucije unosi panika, dezorijentacija. Zapravo, bilo je masovnog prelaska iz redova kvislinga i dolazak iz sastava bivše jugoslovenske mornarice, sa određenim obavještajnim zadaci-

²²⁷ AVI, k. 1907-3, f. 1/1, d. 15.
²³⁷ Istid - 7, g 34.

ma zapadnih obavestajnih službi, u jedinice partizanske vojske.²⁴¹ Trebalo je efikasno presecati takve planove i namere od strane Ozne i svih sub-jekata NOP-a, u čemu se i uspelo.

Udruženim snagama neprijatelja trebalo je, dakle, suprotstaviti jedinstvenu službu bezbednosti. Takav tip službe je osnovan, odlukom Predsednika NKOJ i vrhovnog komandanta NOVJ maršala Tita, 13. maja 1944. u Drvaru, kada je formirano Odeljenje zaštite naroda - Ozna. Ozna je imala zadatke: obavljanje političko-obaveštajne i kontraobaveštajne službe na okupiranoj teritoriji koja se nalazila pred frontom dejstava jedinica JA, kontraobaveštajna zaštita jedinica JA i Mornarice i druge zadatke.²⁵⁷

Dakle, Ozna, jedinice bezbednosti Korpusa narodne odbrane (KNOJ) i narodna milicija, bili su ti organi i jedinice koji su u toku završnih operacija jedinica JA i Mornarice za konačno oslobodenje Jugoslavije izvršili veoma značajne bezbednosno-obaveštajne zadatke: očistili oslobodenu teritoriju i JA i Mornaricu od ubačenih reakcionarnih i neprijateljskih elemenata.

Osim navedenih organizacionih oblika obaveštajno-bezbednosne organizacije tokom priprema i toka završnih operacija Jugoslovenske mornarice, u pojedinim područjima i pravcima dejstva na okupiranom delu obale i akvatorija delovali su i obaveštajni centri i obaveštajne tačke, kao i saradnici NOP-a u redovima neprijatelja. O tom delovanju Janez Tomšič piše: »... Jugoslovenska ratna mornarica imala je organizovanu obaveštajnu službu duž cele obale, od Soče do Paga, a na Kvarnerskim otocima su delovali obaveštajni centri Jugoslovenske ratne mornarice...«²⁶¹

Isto tako se i kod 9. korpusa NOV Slovenije nalazila mornarička grupa, koja je u svom sastavu imala štab, jedan mornarički bataljon dodeljen 30. diviziji, mornarički odred »i obaveštajne tačke u selu Dol, kod Trsta, i u samom Trstu, gde je bio jedan oficir grupe«²⁷⁷

Iz sačuvanih dokumenata se vidi da je »Pomorska komanda sjevernog Jadrana imala organizovane obaveštajne centre i punktove na području Rijeka-Sušak, na Rtu Ubac, u Istri i na otoku Cresu, a na otoku Krku je imala jednu udarnu grupu od oko 80 vojnika«²⁸⁷

OSTALI IZVORI OBA VEŠTAJNIH PODATAKA TOKOM ZAVRŠNIH OPERACIJA

Usled naglih promena operativne situacije na ratištu i brzog napredovanja jedinica Mornarice i 4. armije, dolazilo je često do objektivnih teškoća u obaveštajnom korišćenju svih izvora obavestajnih podataka o nep-

²⁴¹ Organi Ozne su veoma uspešno, uz pomoć boraca i naroda, otkrivali ubačenu agenturu i presekali njen razorni rad u našim jedinicama. Tako, na primer, u jednom pismu Ozne Slovenije, upućeno Odeljenju Ozne 4. armije i Komandi Mornarice, kaže da se »obrati pažnja na sumnjive obavestajne misije saveznika«, da »prema pisanoj izjavi vojnika regularne jugoslovenske vojske, koji su u službi Intelidžens Servisa, Semolić Radoslava, Križanić Miroslava, Sever Nikolaja, Božnar Antona (zvanog Toni), Ferijaničić Venčeslava, koji su završili obavestajni kurs u Kairu... i pripadali formacijski jugoslovenskom Kraljevskom bataljonu u Kairu. Treba obratiti pažnju na njihov rad i ponašanje u našim jedinicama« (Arhiv CK Slovenije, f. 8/675-678).

²⁵⁷ Početkom 1945. godine Ozna iz sastava Povereništva narodne odbrane prelazi, kao posebna uprava, u sastav unutrašnjih poslova, a izdvaja se III odeljenje Ozne za kontraobaveštajnu zaštitu JA i Mornarice (Nastanak i razvoj službe bezbednosti u NOR, DSNO, FNRI, april 1957, str. 86).

²⁶¹ Janez Tomšič, n.d., str. 10.

²⁷⁷ Isto, str. 10.

²⁸⁷ Nastanak i razvoj službe bezbednosti u NOR-u, str. 54-59.

rijatelju. Ovo zbog toga što su obavestajni organi, usled brzine napredovanja, često gubili vezu sa obavestajnim saradnicima NOP-a iz neprijateljskih uporišta, zbog otežanih veza sa njima u Hrvatskom primorju, Kvarneru, Istri i Slovenačkom primorju. Da bi se to ublažilo, obavestajni organi, štabovi i komande koristili su druge obavestajne izvore, kao što su: izvidanje i osmatranje neprijatelja, zaplena neprijateljskih dokumenata, izjave zarobljenika i prebeglica, kao i podaci koje je jedinicama JA i Mornarice masovno pružalo stanovništvo tokom dejstava.

Istraživanja pokazuju da su izviđački organi i jedinice bili veoma važan izvor podataka o neprijatelju: izviđačke grupe, izviđačka odeljenja štabova desantnih bataljona, divizionu i flotila, izviđački vodovi štabova mornaričko-desantnih odreda, brigada i izviđačke čete divizija 8. korpusa odnosno 4. armije, koje su sadejstvovala sa Mornaricom.

Prilikom izbora i obuke izviđača velika pažnja je poklanjana kvalitetu ljudstva, vodeći računa da ono bude psihofizički sposobno, da se snalazi i orijentiše na svakom terenu i u svako doba dana i noći, da su hrabri i snalažljivi u teškim situacijama, »da izviđači budu bez rančeva, kako bi bili što pokretljiviji i sposobni za kretanje po svakom terenu, opremljeni sa sredstvima za vezu i izvidanje na kopnu i moru«, kaže se u jednom uputstvu za izviđačke jedinice, pa se nastavlja da je zadatak izviđača da »tajno i neopaženo se približe neprijatelju da ga izvide i da rezultate izviđanja najhitnije dojavu svojim štabovima - starješinama«.²⁹¹

Više je primera uspešnog delovanja izviđačkih organa i jedinica u svim fazama završnih operacija Mornarice za oslobodenje Jugoslavije. Pomenimo samo neke. Pri planiranju napada na otok Krk, štabovi 26. divizije i Kvarnerskog odreda su, u toku noći 14/15. IV 1945. godine uputili u zaliv Patrina izviđačke delove, sa zadatkom da prikupljaju podatke o neprijatelju i da se u izvršavanju toga zadatka povežu sa mornaričkom udarnom grupom i komandom mesta Krk, koji su se već nalazili na ostrvu.

Ili, na primer, u štabovima 9. divizije i Pomorske komande severnog Jadrana proučena je situacija na otocima Cresu i Lošinju u odnosu na neprijatelja i zemljište i pogodna mesta za iskrcavanje. U tom cilju je, 18. aprila 1945, upućen PC-8 sa obavestajno-izviđačkim organima u područje Planinskog kanala da ispita minsku situaciju u tom području i omogući iskrcavanje jedne brigade u zaliv Krušćica i Zmarak.³⁰⁾

Dakle, izviđačke jedinice su manje korišćene pa je to imalo i posledica, »jer nije analiziran uzrok boravka neprijateljskih jedinica na području Pag-Lošinj tokom 1944. godine... obavestajna služba nije vršila nikakvo izvidanje, da otkrije namjere neprijateljskih jedinica, niti je to uvertala na kartu i tako ovo područje oglašila kao sumnjivo u pogledu minskih polja...«³¹⁾ Kako se vidi, bilo je posledica zbog neblagovremenog korišćenja izviđačkih jedinica za obavestajno istraživanje stanja kod neprijatelja.

Istraživanja pokazuju da je Jugoslovenska mornarica kao izvor obavestajnih podataka u završnim operacijama koristila i osmatranje neprijatelja. Pri štabovima su postojale grupe osmatrača kao organi odnosnih štabova

²⁹⁾ J. B. Tito, Stvaranje i razvoj JNA, Glavna politička uprava JNA, Beograd, 1949. godine, str. 117-118 i 292.

³⁰⁾ Janez Tomšič, n.d., str. 24.

³¹⁾ Isto, str. 22.

za osmatranje neprijatelja, zemljišta, mora, obale, terena i sopstvenih jedinica i brodova u datoj kritičnoj situaciji. Osmatrači su se nalazili pod rukovodstvom obavještajnog organa, odnosnih štabova i od njih dobijali konkretne zadatke.

Dakle, pred završne operacije preciznije su bili regulisani jačina, formacija, naoružanje, upotreba, taktički principi i način upotrebe izviđačkih jedinica i grupa za osmatranje neprijatelja.

Zaplenjeni neprijateljski dokumenti su bila važan izvor podataka u toku priprema i završnih operacija Mornarice i njoj sadejstvjućih jedinica 4. armije. Tako, na primer, nemačka karta tačno ucrtanih minskih polja na području Kvarnera, Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja, koju je pronašao obavještajni oficir Pomorske komande severnog Jadrana Orfeo Tičac, imala je izvanredan značaj za smanjenje gubitaka naših brodova od nemačkih morskih mina. On je ovu kartu pronašao među nemačkim dokumentima u Karlobagu, tako da su, na osnovu podataka iz nje, izvršena razminiranja ili zaobilaznja minskih zavesa prilikom desanta na otoke Krk, Cres, Lošinj i Istru.³²⁾

Ili, na primer, Obavještajno odeljenje 4. armije dostavilo je 30. aprila 1945. Komandi pomorskog sektora severnog Jadrana zaplenjeni dokument u kome, pored ostalog, piše »... istočno od linije Idrija-Gorica-ušće reke Soče, neprijateljske snage na ovom području, uglavnom možemo podeliti na 4 grupe: grupa na Riječkom frontu (koju čine 188. i 237. nemačka divizija, bez 1047. puka); centralna grupa, sa 1047. pukom, 499. jeger bataljonom i 8. luftvafe bataljonom; grupa koju sačinjava tvrđava Pulj; i četvrta grupa koja se nalazi na prostoru Trst-Tržič...«³³⁾

Iz još jedne zaplenjene karte nemačkih minskih polja dobijeni su dragoceni podaci, presudni za bezbednost plovnih sastava Mornarice, kada je »izbijeno na sjevernu obalu o. Cresa jedinice JA je, od Istre odvajao samo kanal širok tri nautičke milje, ali je bio prekriven njemačkim minama«³⁴⁾

Stanovništvo Kvarnerskih ostrva, Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja bilo je najvažniji izvor podataka o neprijatelju. Ono je organizovano i samoinicijativno izveštavalo jedinice 4. armije i Mornarice o svemu što je zapažalo o neprijatelju. Stanovništvo primorskog pojasa i otočja (ribari, težaci, omladina, žene, pa čak i pioniri) izveštavalo je organe Mornarice o sistemu neprijateljskog patroliranja, rutama kretanja brodova, sistemu obezbeđenja luka i dr. Ako nisu mogli imati susret sa mornarima, stanovništvo je obavještavalo organe narodnih i vojnopozadinskih vlasti, terenske radnike ili narodnu miliciju.

Ta svestrana i nesebična podrška većine stanovništva jadranske obale i otoka imala je veliki značaj za preduzimanje efikasnih mera bezbednosti jedinica i teritorije, obale, luka, skladišta. Bez takve podrške stanovništva Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja, obavještajno-bezbednosne mere Jugoslovenske mornarice ne bi dale one rezultate koji su postignuti na obavještajno-bezbednosnoj zaštiti snaga u završnim operacijama. Dakle, Mornarica je bila stalna briga stanovništva jadranske obale i otoka, koje je bilo opredeljeno za NOP. koje je samozaštitno delovalo i ponašalo se naročito na planu čuvanja tajni o tome kako dejstvuju plovne jedinice, gde se nalaze položaji jedinica 4. armije i o broju boraca i brodova.³⁵⁾

³²⁾ Jovan Vasiljević, n. d., str. 370.

³³⁾ AVII k. 323, f. 1, d. 32.

³⁴⁾ AVII k. 315A, f. 3, d. II.

³⁵⁾ AVII, k. 1491, f. 5, d. 4.

0 doprinosu stanovništva na obaveštajno-bezbednosnom planu Kvarnerskih otoka, Janez Tomšič piše: »... Od velike koristi bili su obaveštajni podaci koje su našim borcima, u završnim operacijama, prikupljali i dostavljali meštani - narod otoka i obale. Ukazivali su na rute kojima treba da se kreću naoružani brodovi, od Kvarnera do Trsta...«³⁶⁷

I neprijateljske obaveštajno-policijske službe imale su strah od stanovništva jadranske obale na obaveštajno-bezbednosnom planu, pa je to za beležila i protivnička dokumentacija. Naime, okupator je vršio procene kako se zaštititi od stanovništva obale i otoka. U jednoj analizi neprijatelj daje ovakvu ocenu o stanovništvu: »... Partizanska obaveštajna služba rasprostranjena je duž cele obale Jadranskog mora. Stanovništvo raspolaže pomorskom kulturom i partizanska obaveštajna služba oslanja se na stanovništvo koje pripada pomorskom staležu, jer se svi poznaju među sobom i dobar broj građana govori po nekoliko jezika. Pribavljanje informacija partizanima olakšano je načinom života stanovništva, koji se odvija u lukama. O našim namerama stanovnici novosti partizanima prenose u druga mesta, koristeći pri tome putnike ili posade brodova, koji vrše redovan saobraćaj...«³⁷⁷

OBA VEŠTAJNO-BEZBEDNOSNE FUNKCIJE JEDINICA BEZBEDNOSTI U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Mornarički borbeni sastavi i njima sadejstvjujuće momaričko-desantne jedinice i delovi 4. armije uspešno su koordinirali aktivnosti u borbi protiv neprijateljske agenture, tokom završnih operacija i sa jedinicama KNOJ-a, na područjima na kojima su izvođena dejstva u završnim operacijama. Jedinice KNOJ-a su za račun Mornarice izvršavale veoma značajne bezbednosno-obaveštajne zadatke, kao što su: borba protiv narodnih neprijatelja, likvidacija četničkih, ustaških, belogardističkih i drugih bandi koje su devalovale iza fronta naših snaga u završnim operacijama, čišćenje oslobođene teritorije od neprijateljskih grupa, špijuna i diverzanata koje su ostavljale nemačke obaveštajne službe da nanose udarce jedinicama Mornarice i njihovim izvorima snabdevanja, obezbeđivanja najvažnijih puteva, mostova, pomorskih luka i drugih objekata važnih za ratno snabdevanje jedinica na frontu, izvršavanje egzekutivnih zadataka vojnih sudova, vršenje proverā, legitimisanja, sprovođenje zarobljenika, hapšenika i dr.³⁸⁷

Lučke kontrolne partizanske straže izvršavale su bezbednosno-obaveštajne zadatke, kao što su »... kontrola brodova, brodskih posada i putnika, kontrola putnika uopšte, kontrola rada u lukama pri iskrcavanju i ukrcavanju putnika, kontrola rada u lukama, kontrola signala od brodova koji doplovljavaju, putuju uz obalu, kontrola svih primećenih sumnjivih brodova...«³⁹¹

Naredba Komande Mornarice regulisala je i gde sve postoje lučke kontrolne partizanske straže, ističući da »broj stražara u sjedištima lučkih

³⁶⁷ Mornarički glasnik, br. 1/53, str. 73-79.

³⁷⁷ AVII, (italijanski fond), k. 365A, f. 6, d. 8.

³⁸⁷ Nastanak i razvoj službe bezbednosti u toku NOR-a, str. 84-85.

³⁹¹ Lučke kontrolne partizanske straže osnovane su naredbom Štaba Mornarice NOVJ od 15. decembra 1943. kao jedinice bezbednosti na moru. Pomenutom naredbom detaljno je preciziran način kontrole brodova, regulisan je način obavljanja zadataka lučkih kontrolnih partizanskih straža u primenivanju mera bezbednosti (Zbornik NOR, tom VIII, knj. 1, str. 121, 179, 321).

kapetanija, zastupništava ili lučkih povjereništava, određuju štabovi Pomorskih obalskih sektora, vodeći računa o sledećim činjenicama: veličini luke i njenoj važnosti, prometu koji se u luci odvija, važnosti postojećih lučkih instalacija».

Naročito se vodilo računa o moralno-političkim kvalitetima ljudstva koje je sačinjavalo lučke kontrolne partizanske straže. Naredba nalaže da »... Partizani koji se uzimaju za ove straže moraju biti provjereni i što je moguće pismeniji».

Na području Slovenačkog primorja postojale su lučke obalne straže, pa se kaže da »Lučke obalne straže predstavljaju Pristanišnu policiju, koja vrši nadzor i kontrolu nad putnicima i materijalom koji se uvozi u pristaništu».^{40*}

Osim lučkih obalskih straža - kao jedinica bezbednosti, u Slovenačkom primorju postojala je pomorska policija. S tim u vezi u Uputu Komande I POS-a o dužnosti te policije se naglašava: »... Dužnost pomorske policije je kao i lučkih obalskih straža, s tom razlikom, što ona vrši službu na moru, koja imaju pravo kontrolisati svakoga i svaki brod koji isploviljava iz pristaništa i zaliva gde se nalazi naša pomorska kontrola», pa se zatim navodi organizaciona struktura Komande I POS-a, da pored pomorske policije postoji još: odsek za vezu, signalna služba, radio-služba, telegrafsko-telefonska služba, oružnički odsek, odsek za minerstvo, intendatura, personalni odsek, tehnički odsek, dok obaveštajni odsek nije predviđen bar prema ovom uputstvu.^{41*}

Dakle, lučke kontrolne partizanske straže, kao jedinice bezbednosti Mornarice, brojno su narastale uporedo sa proširivanjem slobodne obale i otoka, izvršavajući bezbednosno-obaveštajne, a i egzekutivne zadatke, o čemu u dokumentima ima više primera, čije nabranje bi nas odvelo u opširnost.

*

**

Tokom završnih operacija Jugoslovenske mornarice i primorskog krila snaga 4. armije, kao i vojnoteritorijalnih organa, vršena je veoma često razmena informacija, u obliku razmene zbirnih pregleda, na čemu su naročito bila aktivna obaveštajna odeljenja Mornarice i 4. armije, kao i njihovi organi Ozne. Ta razmena informacija vršena je gotovo svaki treći dan, tako da su štabovi svih stepena stalno imali sveže podatke o neprijatelju ispred fronta na kome su deystvovalе njihove jedinice. Sve ono što se odnosilo na Mornaricu obaveštajno-bezbednosni organi divizija (9, 19, 20. i 26) i vojnopozadinski organi slali su istim organima Pomorske komande severnog Jadrana radi operativnog korišćenja. Tako se, na primer, u obaveštajnom izveštaju Štaba 19. divizije Pomorskoj komandi severnog Jadrana, od 11. marta 1945, pored ostalog kaže: »... Dostavljamo vam pregledne skice stanja i rasporeda neprijateljskih garnizona: Karlobag-Oštarije-Pag. Uz skice vam dostavljamo na korišćenje i najnoviji izvještaj o broju, naoružanju i namjerama neprijateljskih snaga u pomenutim garnizonima»^{42*} pa zatim sledi detaljan opis stanja kod neprijatelja.

^{40*} AVII, k. 2023, f. 2, d.
^{41*} AVII, k. 2023, f. 1, d.
^{42*} AVII, k. 1012, f. 4, d.

Jugoslovenska mornarica je, dakle, putem stalne razmene informacija između nje i jedinica 4. armije, vojnopozadinskih organa, jedinica i organa bezbednosti i stanovništva dobijala obilje korisnih informacija, koje je uspešno koristila u operativnoj, bezbednosno-obaveštajnoj i političko-propagandnoj funkciji u svim fazama završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije.

Mogli bismo dati nekoliko zaključaka:

- Ispred fronta Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama delovao je veoma jak, razgranat i iskusan nemački i kvistlinški obaveštajno-policijski aparat, vojnoobaveštajne službe Abvera i mornaričkog Abvera, Gestapoa, jake policijske jedinice i ustanove, sa brojnom agenturom na celom području. Taj neprijateljski aparat bio je tada organizovan u 22 obaveštajna centra, punkta i ispostave na Kvarnerskim otocima, u Hrvatskom primorju, Istri i Slovenačkom primorju. Težište njegovog rada i borbe bila je odbrana i usporavanje brzog prodora jedinica 4. armije i Mornarice, kako bi omogućilo izvlačenje nemačkih snaga iz Jugoslavije. Nemačke obaveštajne službe primenjivale su i ofanzivne prodore prema JA i Mornarici u završnim operacijama.

- Obaveštajna služba bezbednosti Mornarice pred završne operacije bila je organizaciono i kadrovski ojačana i prilagođena novim zadacima, tako da je ona tokom završnih operacija prikupljala tačne podatke o jačini i rasporedu neprijatelja na Kvarnerskim otocima i duž obale Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja. Tako su komandovanje Mornarice i delovi 4. armije, na osnovu tih podataka, mogli donositi što realnije odluke za dejstva.

- Brojni obaveštajni izveštaji koji su dobijeni iz okupiranih gradova i uporišta duž jadranske obale na pravcu operacija bili su bogati podacima, stručno prikupljeni i tačni, što govori o odgovornosti partizanskih obaveštajaca u redovima neprijatelja (pripadnici NOP-a, simpatizeri i antifašisti), koji su se na tom planu iskazivali kao borci revolucije, a sve u cilju da se planovi, sredstva i posade Mornarice zaštite od jačih iznenadnih udara okupatora i kvistlinga.

- Tokom završnih operacija korišćeni su svi raspoloživi obaveštajni izvori: izvidanje i osmatranje neprijatelja, zaplenjeni dokumenti neprijatelja (neki od njih su bili od posebnog značaja, naročito tačna karta minskih zastora Nemaca, koju su pronašli obaveštajni organi Pomorske komande severnog Jadrana).

- Jedinice bezbednosti su dale svoj značajan doprinos na obaveštajno-bezbednosnoj zaštiti Mornarice tokom završnih operacija (jedinice Narodne odbrane, odnosno KNOJ-a, Narodne milicije, kao i organi i jedinice vojnopozadinskih organa Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja).

- Lučke kontrole partizanske straže, odnosno obalne straže, kao jedinice bezbednosti Mornarice, bile su veoma važan činilac u sistemu bezbednosti tokom završnih operacija.

- Stanovništvo opredeljeno za NOP bilo je najvažniji izvor obaveštajnih podataka. Njegovo samozaštitno delovanje i ponašanje tokom završnih

razvijanja bezbednosne kulture, samozaštite svesti i socijalističkog patriotizma u odbrani naše zemlje i akvatorija u opštenarodnom odbrambenom ratu koji bi nam mogao biti nametnut, da uspešno odbranimo svoju zemlju i njenu teško stečenu slobodu, ravnopravnost i bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti.

Obaveštajni organi, organi Ozne, jedinice Narodne odbrane, odnosno KNOJ-a, organi javne i državne bezbednosti, uz masovnu pomoć i podršku boraca, sfarešina i mornara i stanovništva časno su izvršili zadatke, koje su pred njih postavili Partija i Tito.

Organizacija i funkcionisanje veza u Jugo slovenskoj mornarici u završnim operacijama "

*Dr Veseljko Huljić, pukovnik
Milovan Dželebdžić, potpukovnik²⁾*

MORNARICA NOVJ

U završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije značajno mesto zauzela je Mornarica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Kao vid oružanih i revolucionarnih snaga narodnooslobodilačkog pokreta dala je značajan doprinos na svom operativnom području, a naročito u oslobodenju Dalmacije i kasnije, kao Jugoslovenska mornarica, u oslobodenju Istre, Slovenačkog i Hrvatskog primorja.

Štab Mornarice NOVJ, komandant general-major Josip Čemi, politički komesar pukovnik Dragiša Jovanović, sredinom septembra 1944, imala je u svom sastavu 2, 3, 4. i 5. pomorski obalski sektor i svoju Bazu u Monopoliju (u Italiji) s ukupno 5.086 boraca i rukovodilaca. Pre nego što su počele operacije za oslobodenje Dalmacije dejstvima jedinica 8. korpusa i 29. divizije 2. udarnog korpusa s mora i kopna mornaričke jedinice nalazile su se, uglavnom, na oslobodenim otocima. Kada je 26. divizija 8. korpusa prešla u ofanzivu iskrcavanjem svojih snaga na ostrva Brač i Hvar, a potom na Šoltu, Korčulu i Mljet, kao i poluostrvo Pelješac, Mornarica NOVJ odigrala je veoma značajnu ulogu u prebacivanju jedinica divizije (desantima) na pomenute otoke i u borbama koje je vodila mornarička pešadija i zajedno s jedinicama 26. divizije do konačnog njihovog oslobodenja i cele Dalmacije. U takvoj situaciji, kao i u obezbeđenju oslobodenih ostrva i dejstva na kopnu, veza Mornarice NOVJ odigrala je veoma značajnu ulogu.

Mornarica NOVJ je bila relativno dobro opskrbljena svim sredstvima veze: radio, telefonskim i optičko-signalnim. Optičko-signalna sredstva u Mornarici NOVJ imala su izvanrednu primenu, omogućavala održavanje veze na otocima pri povoljnim vremenskim uslovima i na udaljenjima do 20 km. U septembru 1944. i kasnije brojno stanje sredstava veze u Mornarici NOVJ bilo je ovako:

¹⁾ Preuzeto iz knjige »Veze u NOR-u u 1943-1945«, VIZ, Beograd 1984, str. 258-262.
²⁾ Vojni istoričari.

Naziv Štaba (jedinice)	Brojno stanje				
	RST	TC	TA	OA	Kabl u km
1. Štab Mornarice NOVJ	17	8	53	2	175
2. Drugi pomorski obalski sektor	2	1	2	13	10
3. Četvrti pomorski obalski sektor	4	17	69	23	237
4. Peti pomorski obalski sektor	6	2	23	8	20
SVEGA:	29	28	147	36	442
B. 15. oktobar 1944.					
1. Štab Mornarice NOVJ	28	12	45	—	128
2. Drugi pomorski obalski sektor	2	3	14	6	15
3. Treći pomorski obalski sektor	3	2	13	—	230
4. Četvrti pomorski obalski sektor	3	13	60	23	237
5. Peti pomorski obalski sektor	3	3	16	6	-
SVEGA:	39	33	148	35	610

Iz ova dva uporedna pregleda vidi se da je Mornarica NOVJ u odnosu na broj ljudstva bila najbolje opremljena sredstvima veze u NOVJ. To je omogućilo da se održavaju solidne veze s potčinjenim i pretpostavljenim štabovima i unutar svakog pomorskog obalskog sektora ponaosob, a naročito veze s osmatračkim, izvidnim i mornaričkim stanicama.

Radio-centar Mornarice NOVJ odražavao je stalnu vezu sa: Vrhovnim štabom NOV i POJ, GŠ NOV i PO Hrvatske, Bazom NOVJ u Bariju, Bazom Mornarice NOVJ u Monopoliju, Štabom 8. korpusa, Štabom 29. hercegovačke divizije, Štabom 26. divizije, štabovima 2, 3, 4. i 5. pomorskog obalskog sektora i Mornaričkom grupom »Janez« (dobila ime po majoru Janezu Tomšiču, komandantu 3. POS koji je dobio zadatak da organizuje i formira 1. pomorski sektor pod komandom 9. korpusa).³⁾

Pored toga, bile su veoma razgranate radio, telefonske i optičko-signalne veze u potčinjenim obalskim sektorima. S celokupnom organizacijom i sistemom veza rukovodio je Štab Mornarice NOVJ preko Odseka za vezu kao upravnog organa i čete za vezu Mornarice NOVJ kao svog izvršnog organa. U štabovima pomorskih sektora postojale su sekcije za vezu, a negde su nazivane i odsecima za vezu s referentima za vezu na čelu, kao upravnim organima i vodovima za vezu kao izvršnim organima veze u Mornarici NOVJ.

Kad je Vrhovni komandant 1. marta 1945. preimenuo Mornaricu NOVJ u Jugoslovensku mornaricu. Štab Jugoslovenske mornarice 16. marta 1945. izdao je naredbu kojom je izvršio reorganizaciju pomorskih oba-

3) Arhiv VII, k. 2073, knjiga depeša Štaba Mornarice NOVJ; Kazimir Pribilović, »Veza u Mornarici NOVJ« Vezist br. 1. 1976. godine.

lskih sektora i mornaričkih stanica radi uspješnijeg komandovanja jedinicama Jugoslovenske mornarice u drugoj etapi završnih operacija za oslobodjenje Jugoslavije. Tako su formirane pomorske komande severnog, srednjeg i južnog Jadrana, s potčinjenim pomorskim obalskim komandama.

Pomorska komanda severnog Jadrana sa sedištem u Zadru formirana je u granicama dotadašnjeg 1. i 2. pomorskog obalskog sektora; Pomorska komanda srednjeg Jadrana sa sedištem u Šibeniku formirana je u granicama dotadašnjeg 3. i 4. pomorskog obalskog sektora; Pomorska komanda srednjeg Jadrana sa sedištem u Šibeniku formirana u granicama dotadašnjeg 3. i 4. pomorskog obalskog sektora, a Pomorska komanda južnog Jadrana sa sedištem u Tivtu formirana je u granicama dotadašnjeg 5. pomorskog obalskog sektora. Po istoj naredbi sve dotadašnje mornaričke stanice 5. POS-a: Korčula, Dubrovnik i Boka preimenovane su u odnosne pomorske obalske komande.⁴⁾

Posle toga je Vrhovni komandant JA izdao naređenje o reorganizaciji kopnenih ustanova i komandi Jugoslovenske mornarice i odobrio šemu organizacije Jugoslovenske mornarice i potčinjenih joj komandi: Komande flote, Pomorske komande i Komande rečne flotile.⁵⁾ Time je završen razvojni put Mornarice NOVJ do njenog prerastanja u jedan savremen vid oružane sile, koji je 15. aprila 1945. imao u svom sastavu 13.719 boraca i rukovodilaca, 8 naoružanih brodova, 66 patrolnih borbenih čamaca, 24 parobroda, 269 jedrenjaka (od toga 129 neispravnih) i 19 pomoćnih brodova,⁶⁾ kao i brojna sredstva veze koja se vide iz sledećeg pregleda:

Naziv štaba (jedinice)	Brojno stanje		
	R S T	T C	TA Kabl u km
1. Štab Jugoslovenske mornarice	53	11	79 345
2. PK sjevernog Jadrana	31	16	63 100
3. PK srednjeg Jadrana	12	33	150 561
4. PK južnog Jadrana	15	26	174 100
5. Komanda rečne flotile	6	2	13 21
6. Uprava Škole Jugoslovenske mornarice	2	1	2 —
7. Uprava Hidrografskog instituta	2	—	1 —
S V E G A :	121	89	482 1127

Iz nove organizacije Jugoslovenske mornarice proizišle su i nove veze. Pored uspostavljanja teritorijalnih TT veza i veza između otoka i kopna postavljanjem podvodnih kablova, reorganizovane su i radio-veze. Tako su pomorske komande prilagodile svoje radio-veze unutrašnjim organizacijama, dok je Radio-centar Jugoslovenske mornarice, sa sedištem u Splitu, uspostavio vezu s Generalštabom JA, Glavnim štabom Hrvatske, Glavnim štabom Slovenije, pomorskim komandama severnog, srednjeg i južnog Jadrana, oblasnim komitetom KPH za Dalmaciju, štabom 4. armije JA, Komandom flote, Komandom rečne flotile, Štabom Vazduhoplovstva JA, Školom Jugoslovenske mornarice, Hidrografskim institutom (po potrebi).

⁴⁾ Zbornik NOR-a, tom VIII. knj. 3, dok. br. 156.
⁵⁾ Josip Broz Tito, Sabrana djela, tom 27.
⁶⁾ Zbornik NOR-a, tom VIII. knj. 3, dok. br. 162.

POMORSKI OBALSKI SEKTORI

Krajem leta i početkom jeseni 1944. završeno je organizacijsko-formacijsko oformljavanje pomorskih obalskih sektora Mornarice NOVJ, kao vojnoteritorijalnih institucija na jadranskoj obali. Započeta organizacija u jesen 1943. konačno je dobila svoju fizionomiju u novembru 1944. Sastav pomorskih obalskih sektora nije bio svuda isti, ali su se oni u načelu malo razlikovali. Naime, razlikovali su se utoliko što je svaki POS imao svoje specifičnosti u odnosu na deo jadranske obale i otoke u njegovoj nadležnosti po pitanju postojanja odgovarajućih pomorskih instalacija, luka i drugih uređaja. Svaki POS je, pored štaba sa odgovarajućim sekcijama (negde su ih nazivali odsekom za vezu), imao svoj operativni i vojnoteritorijalni deo. U operativnom delu nalazile su se 1-2 flotile naoružanih brodova i jedan ili više bataljona mornaričke pešadije formiranih, uglavnom u jesen 1944. od postojećih četa mornaričke pešadije. U vojnoteritorijalnom delu nalazile su se: jedinice obalske artiljerije, osmatračke stanice (negde su postojale i izvidne), mornaričke stanice s lučkim kapetanijama i njihovim zastupništvima i dopunske čete.

U pozadinskom delu nalazile su se: radionice, ambulante, brodogradilišta i druge slične ustanove.

U jesen 1944. završeno je, takode, i formiranje vodova za vezu pri pomorskim obalskim sektorima. Tako je, na primer, broj vezista u Mornarici NOVJ 1. septembra 1944. bio sledeći:

Naziv štaba (jedinice)	Brojno stanje			Svega
	O	P	B	
1. Odsek za vezu Mornarice NOVJ	3	8	42	53
2. Drugi pomorski obalski sektor	1	2	7	10
3. Treći pomorski obalski sektor	1	4	91	96
4. Četvrti pomorski obalski sektor	3	1	167	171
5. Peti pomorski obalski sektor	—	1	41	48
UKUPNO:	8	16	348	372

Pored toga je postojala Mornarička grupa 9. korpusa, koja je u rukovodstvu grupe imala radio-ekipu od 7 radio-telegrafista i u Mornaričkom odredu 1. pomorskog sektora vod za vezu od 7. boraca i rukovodilaca.⁷⁾

Formiranje 6. pomorskog sektora, 25. novembra 1944, obustavljeno je naredbom Štaba Mornarice NOVJ, pa je njegovo područje pripojeno 5. pomorskom obalskom sektoru.

Pošto su se operacije za oslobođenje Dalmacije bližile kraju, Štab Mornarice, imajući u vidu značaj 2. pomorskog sektora za dalji razvoj dejstava u sevemom Jadranu, svojom naredbom od 4. novembra 1944. formirao je u njegovom sektoru Kvarnerski pomorski sastav, koji je vremenom dostigao jačinu 5 fiorila naoružanih brodova i 6 bataljona pomorske pešadije. U sastavu te formacije obrazovan je i vod za vezu, dok su za

⁷⁾ Zbornik NOR-a, tom VIII, knj. 3, dok. br. 6, 35 i 103.

unutrašnje veze Kvarnerskom pomorskom sastavu dodeljene 4 radio-stanice. Zadatak ovog sastava je bio, pored ostalog, »održavanje veze, te prebacivanje ljudi i materijala u području pod neprijateljevom kontrolom«.

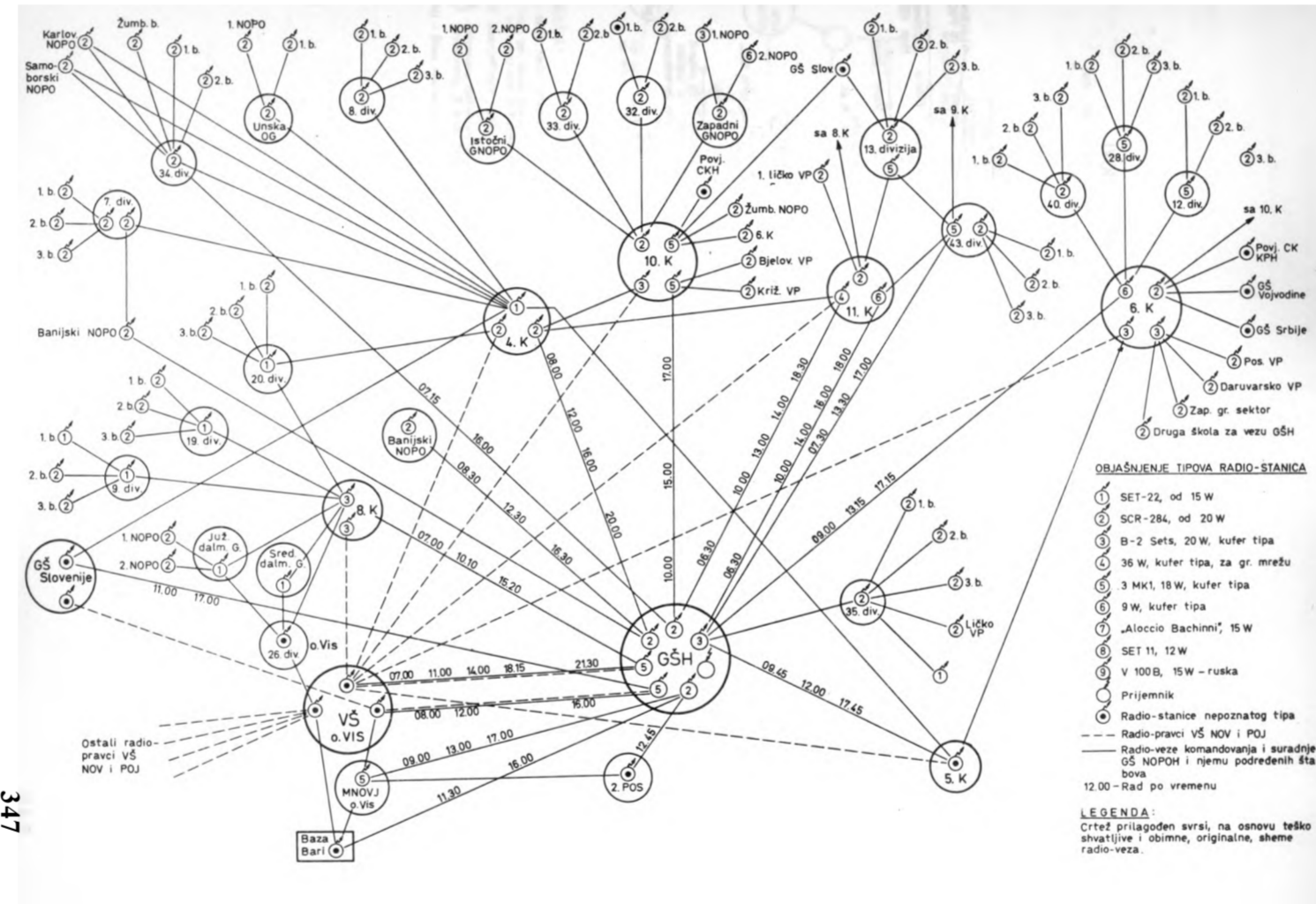
Pored toga, treba istaći da su se u toku operacija za oslobodenje Dalmacije određivali i oficiri za vezu. Tako je, na primer, Štab 5. pomorskog obalskog sektora odredio oficira za vezu iz sastava svog štaba i predao ga Štabu 26. udarne divizije za koordinaciju dejstava pešadijskih i mornaričkih jedinica za vreme dok se 26. divizija borila na njegovom sektoru.

Pomorski obalski sektori prestali su da funkcionišu 16. marta 1945. Tada su od njih formirane odgovarajuće komande za severni, srednji i južni Jadran.

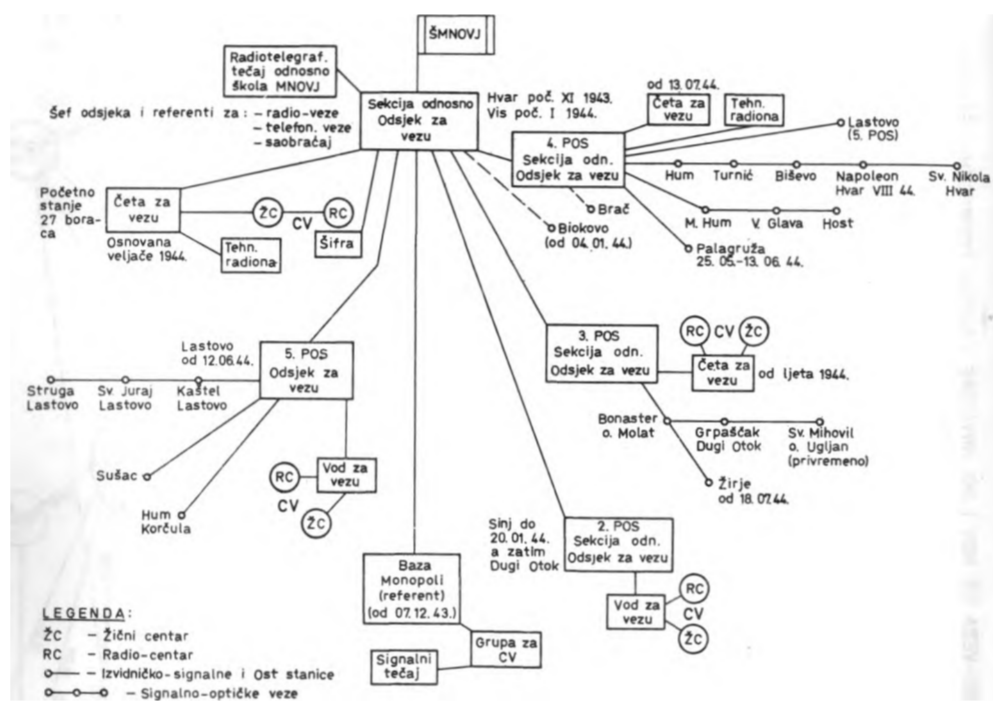
Osamnaestog decembra 1944. prestala je da radi i Baza Mornarice NOVJ u Monopoliju njenim preformiranjem u Lučku kapetaniju u Monopoliju sa zastupništvom u Manfredoniji, Barleti, Bariju i Monopoliju. Postojeća radio-veza je tom prilikom prenetna na novoformiranu Lučku kapetaniju.

ORGANIZACIJA RADIO-VEZA OŠ NOV I PO HRVATSKE I NJEMU PODREDENIH ŠTABOVA
(rednim brojem leta 1941. godine)

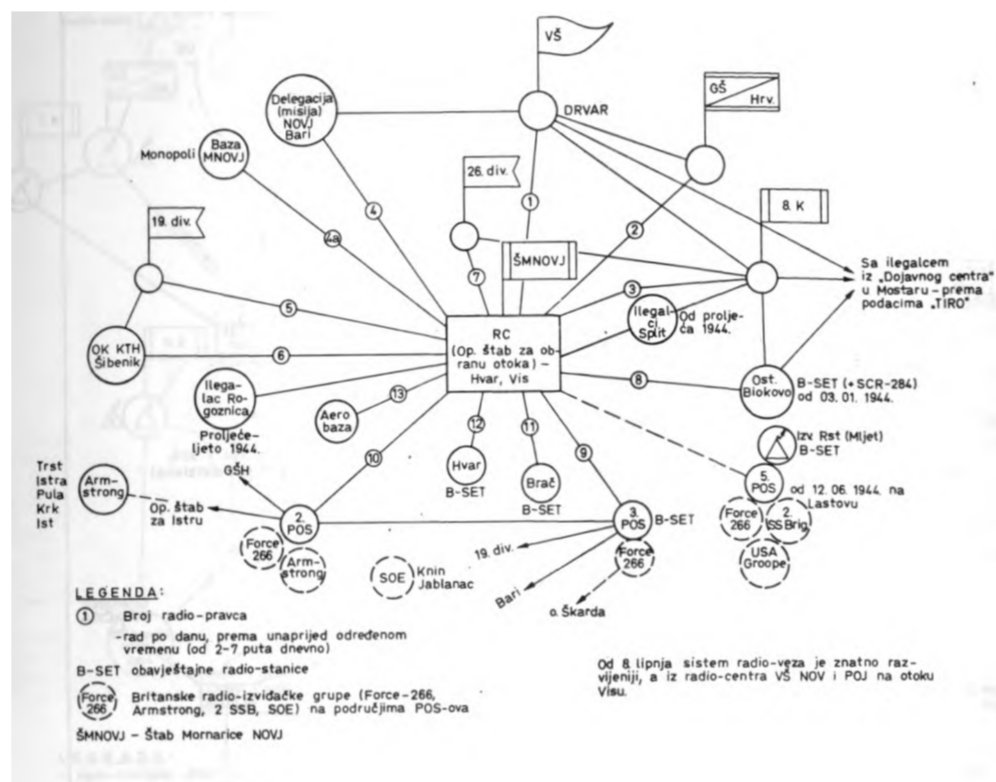
Prevede prema originalnoj shemi i dokumentu: AVII, reg. br. 22-1/7, k. 119/3 (odn. k. 119/3, fasc. 7, str. 11 a)

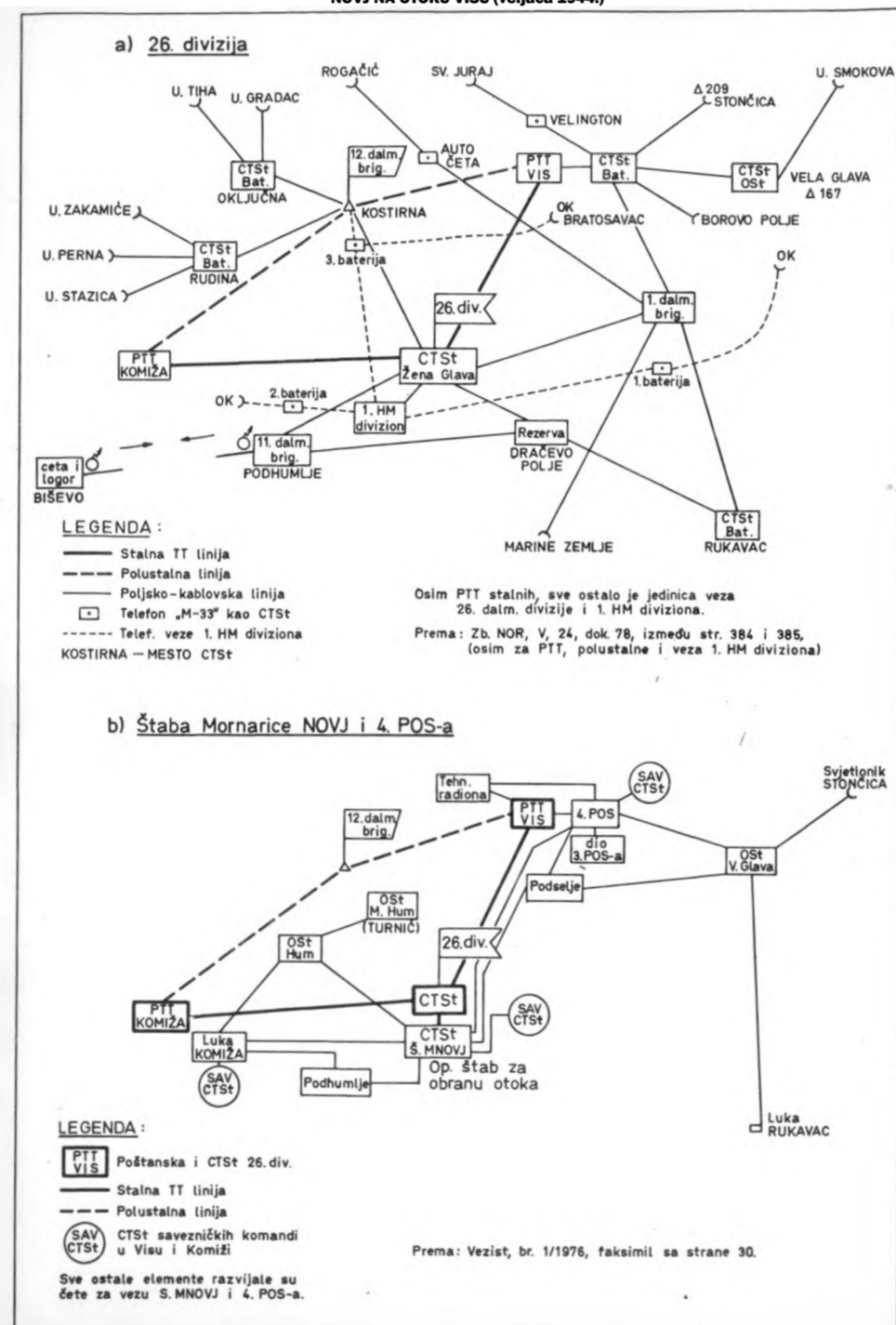
RUKOVODENJE VEZAMA MORNARICE NOVJ
(u razvitku od jeseni 1943. do polovine 1944.)

RADIO-VEZE MORNARICE NOVJ
 (odri Operativnog Staba za obranu otoka -- konac 1943--ljeto 1944., u razvitku iz RC)

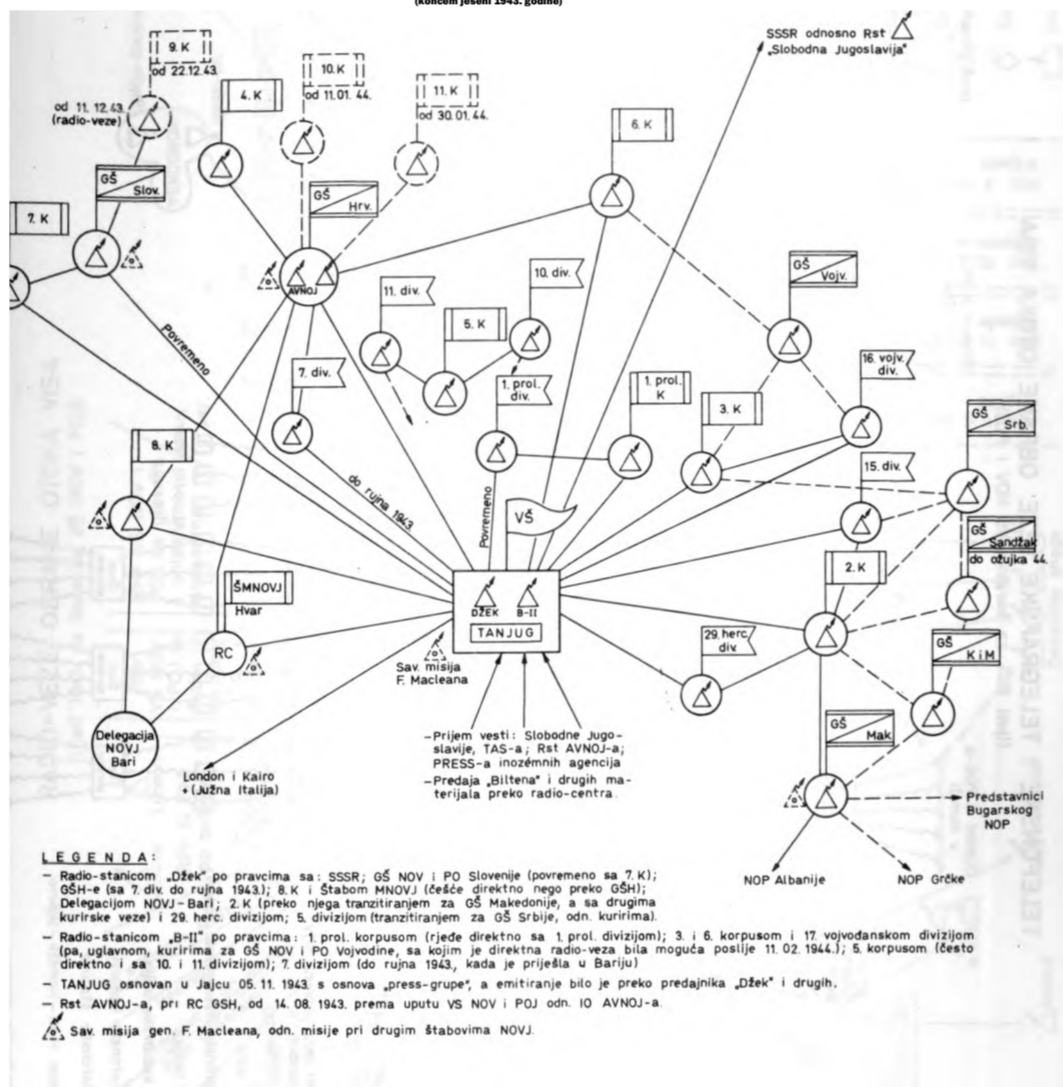

**TELEFONSKE VEZE 26. DIVIZIJE I MORNARICE
NOVJ NA OTOKU VISU (veljača 1944.)**

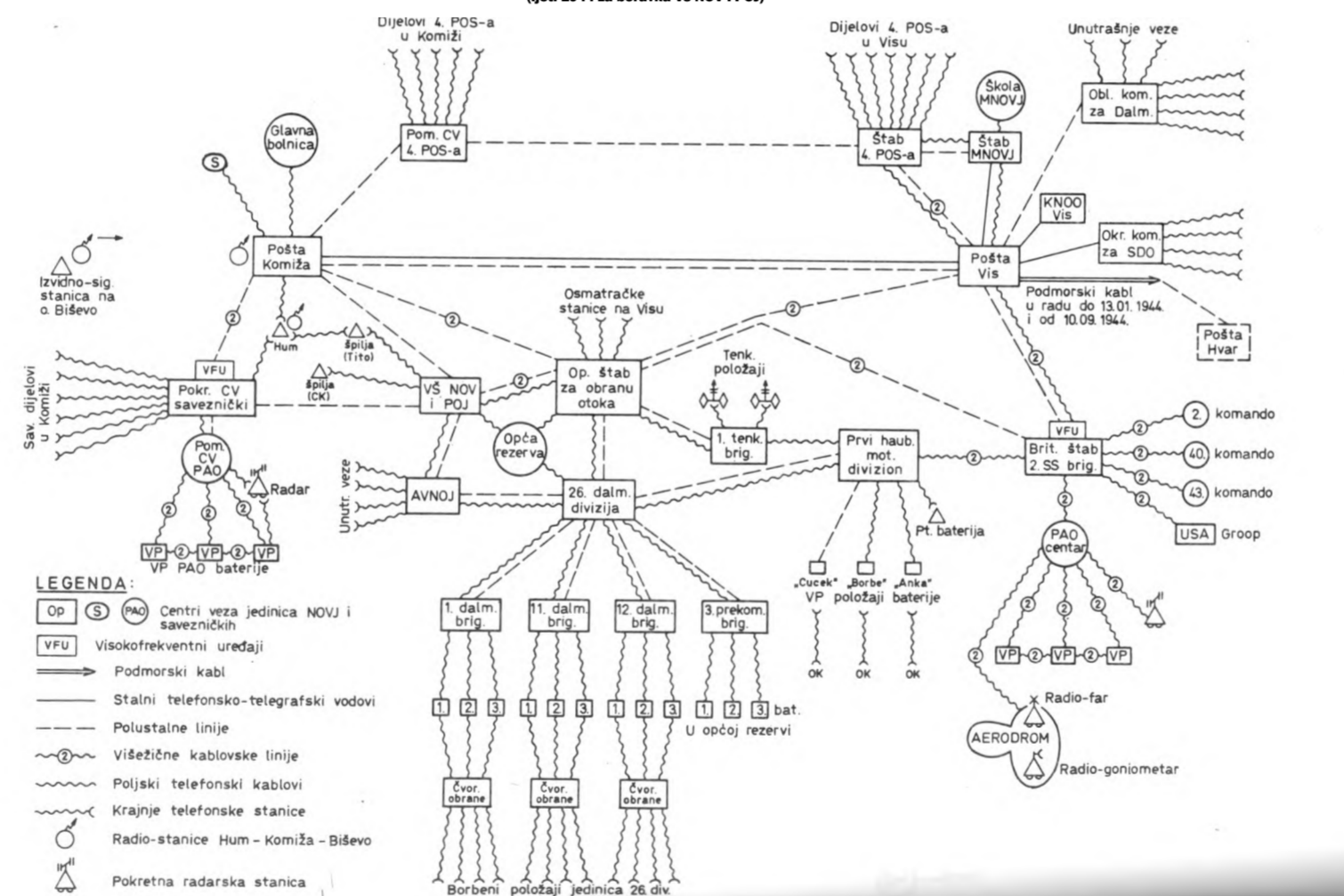

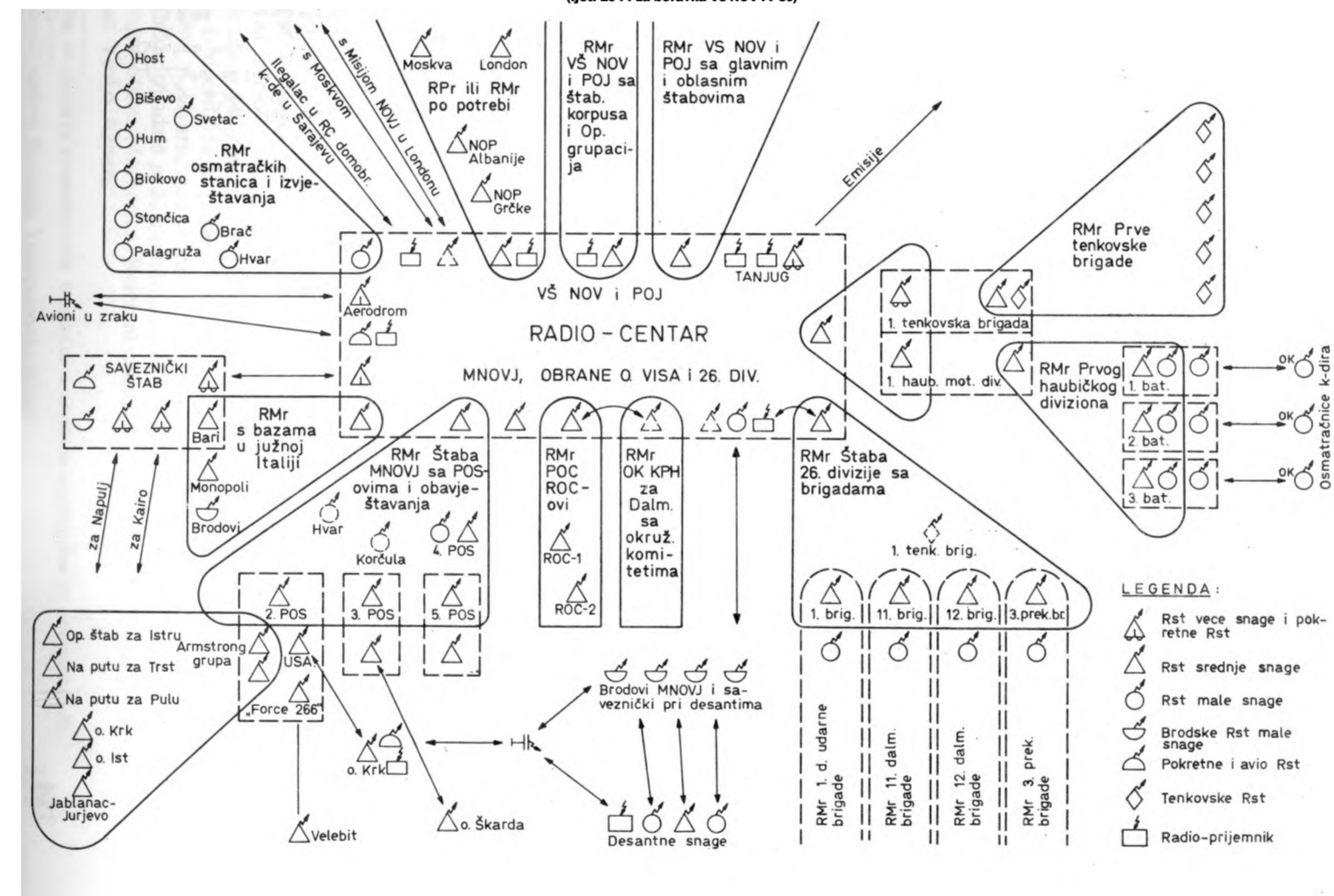
RADIO-VEZE VŠ NOV I POJ IZ JAJCA
(koncem jeseni 1943. godine)

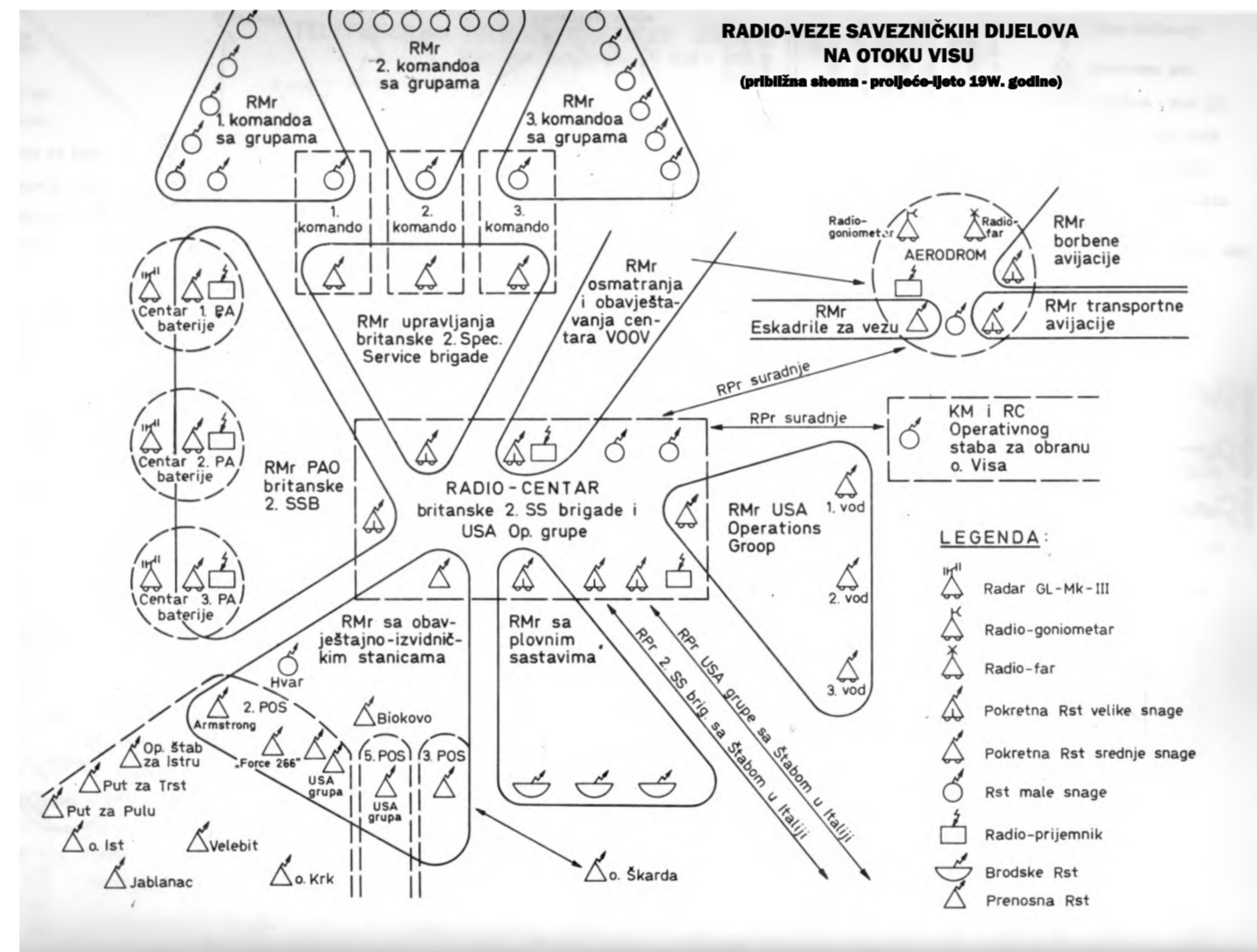

TELEFONSKE I TELEGRAFSKE VEZE OBRANE OTOKA VISA
(Ijeti 1944 za boravka VŠ NOV i POJ)

RADIO-VEZE OBRANE OTOKA VISA
(Ijeti 1944 za boravka VŠ NOV i POJ)

*Sanitetsko obezbeđenje četvrte armije i Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama**

Dr Bogoljub Golo, sanitetski pukovnik²⁾

Marta meseca 1945. formirana je 4. armija, u čiji sastav je ušao 8. korpus i druge jedinice i pozadinske ustanove na teritoriji severne Dalmacije. Ranije su formirane 1., 2. i 3. armija Jugoslovenske armije. Cijela zemlja i njena Armija spremale su se da daju završni udarac neprijateljima, trebalo je osloboditi još neoslobodeni deo Jugoslavije.

Na lijevo krilu strategijskog fronta 4. armija dobila je zadatak da u sadejstvu sa Mornaricom oslobodi obalu i otoke u severnom Jadranu, Hrvatsko primorje, Istru i Slovenačko primorje sa Trstom.

Entuzijazam naših jedinica i raspoloženje naroda da pomogne svojoj armiji u borbi protiv neprijatelja, te smelost i odlučnost, omogućili su da 4. armija u potpunosti izvrši svoj zadatak za najkraće moguće vreme.

Ne treba zaboraviti da su snage 4. armije i Mornarice bile jednako udaljene od Trsta kao i anglo-američke snage, koje su nastupale znatno komunikativnijim terenom, pa ipak su naše jedinice uspele da prve uđu u Trst.

Sanitetska služba divizija 8. korpusa (9, 19, 20. i 26) bila je spremna da izvrši sanitetsko obezbeđenje u ovoj veoma složenoj ofanzivi.

Jugoslovenska mornarica od svoga osnutka za sanitetsko obezbeđenje bila je oslonjena na sanitet partizanskih jedinica u zoni njihovog dejstva, jer u samome početku nije bilo posebno mornaričkog saniteta što se razvojem Jugoslovenske mornarice postupno formirao.

Referent saniteta u Štabu Mornarice NOVJ bio je 1. novembra 1943. Niko Bratanić, koji je sa dr Vedranom Palčokom dobio zadatak od Štaba Mornarice NOVJ da organizira sanitetsku službu Mornarice i to u IV pomorskom obalskom sektoru sa sedištem u Hvaru, zatim V pomorskom obalskom sektoru sa sedištem u Veloj Luci. Posle toga, 29. novembra dr Niko Bratanić je prekomandovan za upravnika bolnice Grumo, Italija, a dr Vedran Palčok je postavljen za referenta saniteta Mornarice. U isto vreme postavljen je i apotekar mr Grospić.

Od izvršnih organa jedinica u početku je sanitetska služba Mornarice imala samo ambulantu V pomorskog obalskog sektora (dr Pecotić) u Veloj Luci. U decembru je predata Mornarici kompletna zubna stanica koja je smeštena u Hvaru, gde je radio dentist Filip Čulić. Ambulanta u Čari, Korčula, pripadala je Južnodalmatinskom partizanskom odredu, koji je bio potčinjen Štabu Mornarice. Referent sanitetske službe u odredu bio je veterinar Vinko Ameri.

* Prilog za raspravu »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.
²⁾ Načelnik saniteta Komande Vojnopomske oblasti.

Stanovnici Trsta pomažu borcima u prenošenju ranjenika. 1. maj 1945.

U toku borbi na Korčuli 22-25. decembra 1943. vršile su zbrinjavanje ranjenika iz Mornarice sanitetske ustanove 26. divizije. Evakuacija je vršena morskim putem, sredstvima Mornarice, i to čamcima, motornim čamcima, jedrenjacima sa i bez motora u pravcu Hvara, a zatim dalje u Vis i Komizu. Laki ranjenici su zadržani u Hvaru a teži su evakuisani u Vis. U novembru 1943. prva grupa težih ranjenika evakuisana je u Italiju parobrodom »Bakar« a posle toga su neprekidno ranjenici evakuisani u Italiju parobrodima, jedrenjacima i desantnim brodovima saveznika. Evakuacija se vršila i vazdušnim transportom kako sa Visa, tako iz ostalih delova Jugoslavije. Vis je u toku 1944. godine postao centar saniteta Dalmacije pa se tu organizuje savetovanje vojnih lekara 18. januara 1944, gde je dr Izidor Perera Matić, kao načelnik saniteta 8. korpusa, držao referat. Sa savetovanja odlazi na teren 20. divizije da bi pomogao evakuaciju ranjenika na otoke koji su otpremeni iz bolnice Preodac. Sedam dana kasnije, 21. januara 1944, poginuo je kod zaseoka Nadgradina ispod Vrdova od artiljerijske granate.

Na Hvaru je radila i tvornica ljekova izrađujući lekove, masti i tinkture zasnovane na sirovinama iz lokalnih izvora (dalmatinsko lekovito bilje).

Prvi BB »Marin II«, po naređenju Štaba Mornarice, preuređen je od motornog broda »Marin II«. Ovaj brod izgrađen je u Korčuli 1931. godine. Imao je 20 BRT, 10 NRT, dužinu 17 metara a širinu 2,6 metara. Najveća brzina mu je bila 10 čvorova. Građen je kao putnički brod u granicama male obalske plovidbe. Sa dozvolom može prevoziti 56 putnika.

Preuređenje broda za smeštaj ranjenika obuhvatalo je sledeće:

- kmeni prostor je preuređen za ranjenike, gde su ugrađena 2 2 ležaja u dva reda, jedan iznad drugog;

- u sredini broda ugrađen je improvizovani operacijski sto;

- brod je opremljen određenim brojem pojaseva za spasavanje za potrebe ranjenika.

Posada je pojačana pa su je sačinjavali: komandant, politkomesar, zamjenik komandanta, dva motorista, bolničar, dva mitraljesca i kuhar. »Marin II« je bio prvi brod u Mornarici NOVJ koji je dobio u posadu bolničara i službeni naziv i oznaku BB »Marin II«. Radovi na preuređenju završeni su u januaru 1944. godine.

Prvi zadatak je izvršio kao BB 21. januara 1944. sa NB »Sloga«, kada je sa Visa isplovio za uvalu Grebaštica radi prevoza ranjenika. Od tada pa do njegovog potapanja izvršavao je mnogobrojne zadatke evakuacije ranjenika na otoke. U noći 11. maja 1944. u 01,30 sati, BB »Marin II« potopili su nemački torpedni čamci blizu rta Stončica na otoku Visu. Tom prilikom poginulo je 47 ranjenika, 2 bolničarke i 8 članova posade. Tako je tragično završio prvi bolnički brod Mornarice NOVJ.

Posle potapanja ovog broda Štab Mornarice preuredio je BB »Topčider«, koji je prevozio ranjenike i trupe sve do kraja rata i u Trst je uplovio 7. maja 1945. Uloga Mornaričkog saniteta bila je ogromna u zbrinjavanju ranjenika i bolesnika, i to u njihovoj evakuaciji na mesto konačnog izlječenja. U periodu od novembra 1943. pa do oslobođenja srednje Dalmacije svi putevi evakuacije sa kopna išli su prema otocima Hvaru i Visu i Italiji, da bi se premeštanjem bolnice 8. korpusa novembra 1944. sa Visa u Split, formiranjem ostalih oblasnih bolnica Dubrovnik sa 1.000 kreveta, Sinj 700 kreveta, Šibenik 800 kreveta, Biograd n/m 800 kreveta, Drniš 250 kreveta obezbedilo zbrinjavanje ranjenika i bolesnika u narednim operacijama.

Bolnica 8. korpusa po preseljenju u Split postala je bolnica JM i dobila naziv »Dr Izidor Perera Matić«, po organizatoru partizanskog saniteta u Dalmaciji.

Mnogi kadrovski, materijalni i organizacioni problemi bili su prebrođeni, a rukovodstvo sanitetske službe je usvojilo, tada, najmodernije koncepcije zdravstvenog obezbeđenja armije u ratu.

Sanitetsko obezbeđenje obuhvatalo je: preventivno medicinsku zaštitu, organizaciju zbrinjavanja ranjenika i bolesnika, sanitetsko snabdevanje i obuku sanitetskog kadra.

Preventivno-medicinskoj zaštiti u jedinicama Jugoslavenske mornarice, 8. korpusa, a kasnije 4. armije pridavan je od komandi, štabova, jedinica i sanitetskih organa veliki značaj. U Jugoslovenskoj mornarici striktno su bile provodene mere preventivno-medicinske zaštite. Vodio se računa 0 ishrani, vodosnabdevanju, otklanjanju otpadnih materija temeljitijim čišćenjem brodova pre i posle svakog prevoženja jedinica i stanovništva, te ranjenika i bolesnika.

Takvom gledanju doprinela su, pored ostalog, i teška iskustva partizanskih jedinica, među kojima i dalmatinskih brigada, u IV i V ofanzivi sa pegavim tifusom (Tiphus exantematicus), koji prenosi očećna vaš, kao i masovne pojave zaraznih bolesti u susednim oblastima Lici i Bosni, zatim povremeni raspisi i naređenja Vrhovnog štaba, Glavnog štaba Hrvatske i Štaba 8. korpusa.

U svakoj diviziji, brigadi, grupi odreda i odreda postojala je higijenska ekipa, opremljena tzv. partizanskim buradima radi depedikulacije ljudstva, a pri divizijskim bolnicama organizuju se zarazna odeljenja. Istovremeno se širi zdravstvena propaganda, a preko NOO osnivaju se zdravstvene sekcije sa istim ciljem kao i u partizanskim jedinicama, radi suzbijanja zaraznih bolesti.

Ugrožavanje zdravlja i razbolevanje boraca bilo je najčešće od crevnih zaraza (Disenteria i trbušni tifus), zatim malarije, pegavca, scabiesa i tuberkuloze. Borci su usled deficitarne ishrane bolovali od avitaminoze, stomatitisa, a zbog hladnoće bilo je i reumatičnih oboljenja.

Nastojalo se da svaka brigada i svaki bataljon imaju brigadnog, odnosno bataljonskog higijeničara, a u sastavu brigadnog sanitetskog voda formira se higijensko odjeljenje.

Kad god je bilo moguće i kad je bilo vakcine, vršena je vakcinacija ljudstva protiv trbušnog i pegavog tifusa.

Poznata su bila takmičenja za unapređenje higijenskog stanja jedinica, što su inicirali sanitetski organi a naredivale komande 8. korpusa i Glavnog štaba Hrvatske. Tako imamo sačuvane izveštaje referenata saniteta bataljona i brigada 19. divizije iz 1944. i 1945. godine kao svedočanstva ovih aktivnosti. U njima se, između ostalog govori o stanju fizičke kondicije boraca, pranju rublja, sanitetskoj obradi, higijeni ishrane i stanovanja, pranju ruku pre jela, uklanjanju otpadnih materijala i dr.

U periodu pripreme završnih operacija 4. armije i Jugoslovenske mornarice snabdevanje svim potrebama bilo je poboljšano, postojala je prilično jasna i stabilna vojno-politička situacija, iza jedinica je ostajala slobodna teritorija i organizovana narodna vlast, koja je brinula o potrebama Armije.

Pripreme u JM u preventivno-medicinskom smislu bile su temeljite. Svi plovni objekti su bili uzor urednosti, čistoće i reda. U jedinicama mornaričke pešadije organiziran je sanitet po principu sanit. službe kopnenih part. jedinica, provodile su sve mere preventivno-medicinske zaštite preko bataljonskog ili odredskog higijeničara.

Poznata je činjenica da je prevođenje higijenskih mera u vojsci stvar vojne discipline. Komandne strukture, politički organi i sanitetska služba, svojim preventivno-medicinskim merama i stalnim zdravstveno-vaspitnim radom, podizali su higijensku svest boraca koji su bili osnovni nosioci preventivno-medicinske samozaštite.

Ovakav rad i sticaj boljih objektivnih uslova u pripremama i izvode-nju završnih operacija činili su higijensko-epidemiološku (HE) situaciju 4. armije i Jugoslovenske mornarice povoljnom. Moglo se sa sigurnošću pred-videti da pod tako provedenim merama i uslovima neće doći do masovne pojave zaraznih bolesti. Kao primer neka posluži podatak da je morbiditet od pegavca u 4. armiji i Jugoslovenskoj mornarici bio svega 1,24 promila, dok je u susednoj 2. armiji bio 47 promila.

Ta iskustva u provođenju integralne zdravstvene zaštite govore da puna participacija svih subjekata (komande, sanit. službe i pojedinaca) omogućuju uspešno očuvanje i unapređenje zdravlja.

ORGANIZACIJA ZBRINJAVANJA RANJENIKA I BOLESNIKA PRED ZA VRŠNE OPERACIJE 4. ARMIJE I JUGOSLOVENSKE MORNARICE

Ova organizacija obuhvata pronalaženje ranjenika, pružanje pomoći i zaklanjanje, izvlačenje, iznošenje, evakuaciju, pružanje pomoći u toku evakuacije, lečenje, njegu, hospitalizaciju, ishranu, fizičku zaštitu i obezbeđenje kulturno-zabavnog života.

Da bi se ovi zadaci sproveli, potrebno je imati dobro obučeni medicinski kadar od bolničara do lekara specijaliste, uz pomoć drugih službi i organa - političkih, intendantskih, tehničkih, saobraćajnih i dr.

Dotadašnje iskustvo i intenzivna obuka kadrova svih profila dala je potrebno ljudstvo za izvršenje ovog zadatka. Tako su lekari opšte medicine postajali uz hirurga specijalisti za hirurgiju, medicinari su uz lekara obučeni za pružanje opštemedicinske pomoći. Svi skupa su obučavani u organizaciji saniteta, službe, veterinari su uspešno pružali medicinsku pomoć, apotekarski pomoćnici su postajali odlični organizatori sanitetskog snabdevanja. Najbrojniji kadar - bolničari postajali su od skoro nepismenih seoskih devojaka pa do ljudi sa svršenim visokim školama.

Sav taj kadar se školovao u borbi. Svaka sanitetska jedinica, svaka ambulanta, bolnica, bile su istovremeno i škole. Gubici kadra bili su veliki, ali su obučavani stalno novi i novi kadrovi koji su pristizali u NOV.

Obučavanje je teklo kroz različite forme i metode, organizirani su kursevi raznog nivoa i profila, stručna savetovanja na nivou bataljona, brigade, divizije.

Na lošu organizaciju i planiranje sanitetske službe bitno je uticala neobučenost komandnog kadra, koji nije smatrao za potrebno da se u planiranju borbenih dejstava planira i sanitetsko obezbeđenje uz učešće sanitetskih organa. Često sanitetski organ nije ni znao da se planira nekakva borbeno-akcija, pa je kao posledica toga bilo problema u zbrinjavanju ranjenika, što je dovelo do nepotrebnih gubitaka, a to je imalo reperkusija na moralno-političko stanje i bojevu gotovost.

Učenje na greškama dovelo je do spoznaje da sanitetski organ mora učestvovati u planiranju sanitetskog obezbeđenja, a s tim u vezi mora biti upoznat sa planom narednih operacija.

SANITETSKO SNABDEVANJE

Oslobodenjem Dalmacije prestale su poteškoće u snabdevanju sanitetskim materijalnim i transportnim sredstvima. Snabdevanje do tada bilo je ratnim plenom i izvlačenjem sanitetskih materijalnih sredstava sa okupirane teritorije iz apoteke, skladišta, ambulanti i bolnica. Sada snabdevanje od saveznika postaje redovnije, mada ne onim asortimanom lekova koji je bio najpotrebniji, ali u borbenim dejstvima u toku oslobađanja Dalmacije ratni plen postaje sve obilniji, zaplenjuju se sredstva kompletnih nemačkih sanitetskih jedinica (Vukov klanac) te kompletne apoteke i skladišta. U Trstu je zaplenjeno nemačko mornaričko skladište »Marine sanites lager«.

Sada se stvaraju sanitetska skladišta koje snabdevaju jedinice kontinuirano i po planu. Napredovanje jedinica 4. armije prati i premeštanje armijskog sanitetskog skladišta.

Uz lekove i sanitetski materijal zaplenjeno je dosta sanitetskih automobila.

Sanitetska služba u 4. armiji i Jugoslovenskoj mornarici pred završne operacije koncipirana je po sledećem:

U svakom vođu i četi bio je po jedan bolničar, u svakom vođu po dvoje nosila. U svakom bataljonu nalazio se referent saniteta - medicinar, koji je imao svoga higijeničara te nosioce ranjenika, od materijalnih sred-

stava, serti lekova, i 20 nosila i partizansko bure; u borbi je razvijao bataljonsko previjalište.

Na brodovima Jugoslovenske mornarice, pošto su to bili mali plovni objekti, postojao je brodski bolničar (1 ili 2) na brodu se obično pružala prva pomoć, uzajamna pomoć a nekad samopomoć. Ranjenici su se predavali sanitetu, službi partizanskih jedinica na kopnu ili civilnoj službi, u odredima mornaričke pešadije postojao je referent saniteta odreda, u četama mom. pešadije bolničari sa nekoliko nosilaca ranjenika. Za više oblike medicinske pomoći opštemedicinsku pomoć i specijalističku pomoć pružale su sanitetske jedinice brigada, divizija i armije u zoni njihove odgovornosti.

U brigadi je bio referent saniteta brigade (lekar ili medicinar), zamenik referenta saniteta brigade - medicinar brigadnog lekara, apoteka, higijeničar, četiri starije bolničarke, ekonom i vod od 20 vojnika. U borbi brigada je razvijala brigadno previjalište koje se moglo deliti.

U diviziji bio je referent saniteta (obavezno lekar), koji je imao pomoćnika za snabdevanje, apotekara i pomoćnika za preventivno medicinski rad, medicinara ili lekara.

Od izvršnih organa divizija je imala mediko-sanitarni bataljon (MSB), koji se sastojao od 2 hirurške ekipe i bolničarske čete. MSB je formirao prihvatnu trijažnu stanicu, operaciono previjališno odeljenje, divizijsku prihvatnu bolnicu i divizijsku apoteku.

U 4. armiji bilo je više armijskih hirurških ekipa i armijskih hirurških bolnica. Organizirano je dežurstvo četnih bolničara u bataljonu i dežurstvo sanitetskog oficira (referenta bataljona) u brigadi.

Redovno je vršeno HE izvidanje i upućivanje sanit. organa u konačarske ekipe ispred jedinica.

Sve bolničarke i bolničari su proizvedeni u podoficirske činove, a svi referenti saniteta bataljona u oficirske.

Pred svaku borbu brigadni sanitet je primao pismenu sanitetsku zapovest od referenta saniteta divizije, a u svakoj borbenoj zapovesti štaba brigade postojala je tačka koja se odnosila na sanitet.

Brigadno previjalište u borbi bilo je povezano telefonskom vezom sa štabom brigade i komandama bataljona. Cesto je referent saniteta brigade bio radio-vezom povezan sa referentom saniteta divizije. Brigadni sanitet je imao svoj sanitetski automobil. Brigadno previjalište je bila ustanova za lečenje bolesnika i lakih ranjenika. Nalazilo se u pozadini brigade a brigadu je pratila brigadna ranjenička prihvatnica, koja je funkcionisala kao brigadno borbeno previjalište kroz koje su prolazili svi ranjenici, a odavde trijažirani za hiruršku ekipu divizije ili u brigadno previjalište u pozadini.

Evakuacija je vršena »od sebe«, većina ranjenika je stizala do hirurške ekipe divizije u roku 4-7 sati.

Pozadi svojih brigada, divizija je razvijala divizijsko previjalište i vršila prihvatanje ranjenika i bolesnika iz potčinjenih jedinica.

Pozadi divizije kretala se i razvijala armijska hirurška bolnica i njene hirurške ekipe, koje su vršile prihvatanje, obradu i dalji tretman ranjenika i bolesnika iz divizije.

Sem ove sanitetske službe, postojala je i teritorijalna komponenta sanit. službe pri komandama područja u sevemoj Dalmaciji. Ta služba je bila sledećeg sastava:

- referent saniteta komande područja (po pravilu lekar) i njegov pomoćnik za preventivu;

- ambulanta sa manjim ili većim stacionarom;
- raskužna stanica (dezinfekcijska stanica);
- zubna stanica (po mogućnosti), i
- područna vojna bolnica.

U to vreme u sevemoj Dalmaciji razvila se jaka bolnička mreža za zbrinjavanje ranjenika i bolesnika iz jedinica 8, 11. i 4. korpusa i to bolnice u Šibeniku, Zadru i Biogradu n/m, a u srednjoj Dalmaciji bolnica u Splitu i bolnica u Meljinama su bile bolnice Jugoslovenske mornarice.

Sem toga, u svakom novooslobođenom mestu postojeće zdravstvene ustanove stavljale su se na raspolaganje našim jedinicama, ne samo za zbrinjavanje ranjenika i bolesnika nego i za obezbeđenje svih drugih potreba koje su mogli pružiti.

Napred prikazano stanje i mogućnosti sanitetske službe ukazuju da je ta služba kadrovski, organizaciono i materijalno mogla izvršiti sanitetsko obezbeđenje ove veoma složene operacije. Napredovanje morem i otocima bilo je mnogo brže nego što je bilo duž obale preko Like i Gorskog kotara do Istre i Slovenije.

SANITETSKO OBEZBEĐENJE JE PLANIRANO I IZVEDENO PO SLEDEĆEM:

Deveta dalmatinska divizija je nadirala obalom od Karlobaga do Trsta, a 3. brigada u sadejstvu sa KOMP pravcem Pag - Rab - Cres - Lošinj - Mošćenica - Pula - Opatija.

MSB divizije kretao se i razvijao po osi Karlobag - Rab - Cres - Lošinj - Istra, počevši od 4. IV do 25. IV 1945, kad je oslobođena Pula.

Po nekim podacima, na tom pravcu bilo je 75 poginulih i 231 ranjeni borac.

Zbrinjavanje ranjenika teklo je uredno, sem na samom početku kad je hirurška ekipa bila mnogo udaljena od brigadnog previjališta. Nema se podataka o obolelim. Za prevoz trupa i ranjenika učestvovao je BB »Topčider«, koji je 7. maja uplovio u tršćansku luku.

Dvadeset šesta divizija kretala se pravcem: G. Lapac - Gospić - Sem - Sv. Juraj - Krk - Bakar - Klana - Ilirska Bistrica - Trst. U borbenom poretku divizije kretao se njen MSB i armijska hirurška bolnica te hirurška ekipa; MSB bio je razvijen u Otočcu, potom u Senju i Kukuljanovu - u bici za Klanu. Na tom pravcu formirana su dva armijska skladišta: SnMS u Senju i Crikvenici. Armijska hirurška ekipa razvijala se u Otočcu, a armijska hirurška bolnica u Gospiću, zatim obe u Senju i Crikvenici, odakle je isturila armijsku prihvatnicu u Sv. Jakovu.

U toku operacija od 4. IV do 3. V 1945. godine kroz MSB 26. divizije prošla su i primila pomoć 743 borca, od čega je 477 ranjenika bilo u bici za Klanu. Tu je zbog teških borbi došlo do masovnog priliva ranjenika, pa je armijska hirurška bolnica isturila armijsku ranjeničku prihvatnicu u Sv. Jakovu dok se ona nalazila u Crikvenici.

Dvadeseta dalmatinska udarna divizija kretala se pravcem: Gospić - Ogulin - Delnice - Sušak - Trst. Nema podataka o mestima razvijanja MSB, a o ranjenicima se navodi da ih je brigada evakuisala sa sobom i kad je u Trstu bio razmešten MSB u njemačkoj mornaričkoj bolnici sa sobom je dovela 500 ranjenika.

Devetnaesta dalmatinska divizija kretala se pravcem: Ogulin - Senj - Rijeka - Klana - Ilirska Bistrica.

Nema podataka o ranjenicima i povredjenima.

Sanitetsko obezbedenje 4. armije u završnim operacijama završilo se oslobodenjem Istre i Slovenačkog primorja maja 1945. U toku te operacije najviše ranjenika je bilo u borbi sa okruženim njemačkim grupacijama 97. armijskog korpusa kod Klane i Ilirske Bistrice. Oslobodenjem Pule prorađila je mornarička bolnica.

U tim borbama sanitetska služba 19. i 26. divizije, te armijske sanitetske ustanove 4. armije i Jugoslovenske mornarice, naročito u evakuaciji ranjenika uz punu podršku stanovništva u oslobodenim mestima, uspešno su zbrinule veliki broj ranjenika.

Urednik: Zvezdana Jovanović
Jugoslavenske novine

O partijsko-političkom radu

1954
1. broj
1. strana
1. broj
1. strana
1. broj
1. strana

Sjećanja zamjenika političkog komesara Jugoslavenske mornarice¹⁾

Edo Santini, *general-major*²⁾

SA DUŽNOSTI KOMESARA 20. DIVIZIJE

Mene je u Mornaricu NOVJ poslao Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. Drug Vicko Krstulović, sekretar Oblasnog komiteta, mi je rekao da idem na dužnost u Mornaricu, nekoliko dana po oslobodenju Splita, krajem oktobra 1944. godine. Došao sam sa dužnosti političkog komesara 20. divizije, a prije toga sam bio na istoj dužnosti u 9. diviziji, gdje sam se krajem novembra 1943. razbolio od tifusa. U 9. diviziji zamjenio me je drug Andro Kovačević. Drugovi iz Oblasnog komiteta i politkomesar 8. korpusa pukovnik Boško Šiljegović su se složili da tako treba da ostane i mene su poslali u 20. diviziju. Tu sam proveo od početka februara do kraja oktobra 1944. Kada je oslobođen Sinj pa zatim uskoro i Split, drugovi iz Oblasnog komiteta su smatrali da je najpogodnije da ja pođem na mjesto Nikole Randića, zamjenika političkog komesara Mornarice, koji je otišao na novu dužnost. Vjerojatno su se rukovodili time što sam ja tada bio član Oblasnog komiteta i pretpostavljali su da sam najprikladniji za tu dužnost u Mornarici. Pomalo je to učinjeno i zbog poznavanja tog elementa (jer sam iz primorskog kraja i pomoračke porodice), a i zbog iskustva u radu partijske organizacije u Dalmaciji.

SPECIFIČNOSTI PARTIJSKOG RADA U MORNARICI

Prva i osnovna karakteristika partijskog rada je ista ona koja je i za cijelu Jugoslaviju i proizašla je iz linije Partije, njene borbe za čvrstinu i jedinstvo. Prema tome u toj osnovnoj orijentaciji, generalnoj liniji, nema nikakvih razlika. Ali postoje tu neke posebne specifične odlike Mornarice NOVJ. O specifičnostima ratovanja na moru je napisano dosta studija i nema potrebe a niti sam kvalificiran da ja o tome govorim. Međutim, mislim da je ovdje potrebno reći nešto o posljedicama tih specifičnih uslova, koliko one imaju odraza na samostalnost i inicijativu rukovodećih kadrova, koliko zahtijevaju samostalnije odlučivanje u situacijama koje traže rješenja bez odlaganja itd. Mislim da smo mi zahtijevali da te osobine razvijaju i kod sebe i ostali sekretari partijskih čelija (komesari flotila, ba-

Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.
²⁾ Potpukovnik, zamjenik političkog komesara i sekretar partijskog komiteta Jugoslavenske mornarice.

taljona i si.) osjećajući da se tu traži nešto više od samog potčinjavanja i poštivanja u odnosu stariji-mlađi, i da su potrebni bolji i sadržajni metodi rukovođenja i ponašanja.

Naime, život, uslovi borbe, geografska udaljenost, ograničene mogućnosti kretanja (ono je na pr. ponekad bilo moguće samo noću) - sve je to nametalo i stavljalo ljude u situaciju koja je nalogala da se ne čeka slijed događaja, nego da se snađu, krenu, odluče, vode akciju i si. Mislim da smo u tom pogledu stvarno imali sreću da su ljudi veoma mnogo razmišljali, tražili razna rješenja za realizaciju zadataka.

POVEZANOST PARTIJSKOG RADA U MORNARICI SA PARTIJSKIM RADOM NA TERENU

Treba imati u vidu da je Mornarica NOVJ nastala u krilu Dalmacije pa tako i njena partijska organizacija u krilu partijske organizacije Dalmacije. Borbe u Dalmaciji su se dugo vremena odvijale nevezano (u fizičkom smislu) sa ostalim djelovima Hrvatske i Jugoslavije, ali na bazi opće linije koju su dali Tito i Partija. Nisu postojale trajne, stalne i sigurne veze. Oskudijevali smo u tome mnogo. Tu i tamo bio bi neki kontakt (odlasci, povratci), a onda nastupi praznina, pa se snađi, bori se kako znaš. Ne mislim time umanjiti značaj pomoći CK KPJ Pokrajinskom, odnosno Oblasnom komitetu za Dalmaciju, ali geografska udaljenost, nepostojanje sigurnih veza, nemanje radio sredstava i si. umanjili su mogućnost kontaktiranja sa GŠ Hrvatske, a o Vrhovnom Štabu i da ne govorim. Kada su nastupili uslovi da se to prevaziđe, uslijedili su kontakti, obilasci i svi oblici pomoći itd.

Drugo, što treba istaći je karakter predratnog partijsko-revolucionarnog rada u primorju i Dalmaciji (to isto važi i za SKOJ) koji je od svog početka u suštini, u načelu klasni. To obilježje, igra bitnu ulogu i poslije kapitulacije bivše Jugoslavije u vrijeme okupacije. To je ona radničko-klasna upornost, beskompromisnost, ljubav i odanost Partiji i narodu koji ne znaju za računicu. Mlađi ljudi daju život bez dvoumljenja. Te elemente je imala u sebi mlada generacija primorja i Dalmacije i unosi ih u partijsko-politički život Mornarice. Jer, taj partijsko-politički život nije samonikao, nego je donešen iz ovih sredina, naših organizacija: splitske, solinske, šibenske, vodičke, otočke, i drugih, pa sve gore do Zadra i Biograda, zatim dole do Mosora, Biokova i Dubrovnika, do onih gradića i sela i njihovih partijskih organizacija gdje na pr. čitavo mjesto glasa za komuniste i si. Na izborima oni daju osnovni pečat političkom raspoloženju u mjestu (Bačina i Gradac na pr.). Neka sela sa oko 1000 - 1500 stanovnika, imaju po 20-30 članova KP. Većinom su to mlađi, hrabri i poštenu ljudi. Bilo je i čitavih familija sa 4 ili 5 braće u kojima su svi bili članovi KP. Kada su ti ljudi stupili u prve odrede, u Mornaricu od samog početka oni se rvu sa ustašama, ustaškim žandarima, domobranima, Italijanima itd. Poslije su stvoreni malo jači sastavi (zarobili smo i malo jače brodove).

Nesumnjivo je da je ovaj element dominirao, unio hrabrost, polet, dovitljivost. U dokumentima stoji da ti ljudi po danu potapaju leute, pokriju ih granama i sve moguće neprijateljske patrole, brodovi i avioni ne uspiju to primjetiti. Čim padne noć, to se izvuče napolje, donose mitraljez

ili dva i ljudi idu u akciju. To ovako zvuči fantastično, filmski, ali to je tako. To je taj način ratovanja. (Vjerojatno je pri tome nešto ponovljeno iz naše prošlosti).

A plus toga, ona živa vatra Partije potpaljena još prije i onda je logično da smo izašli na kraj, borili se, riješavali probleme koji su bili iznad naših mogućnosti. Danas kad to pogledamo i upoređujemo, pa vidimo koliko su Talijani i Nijemci imali brodova, izgleda nemoguće ne samo da smo prisutni na Jadranu nekim otporom, da nas okupator može zbrisati. Međutim, mi mu svaki dan sve više i više gubitaka nanosimo, namećemo mu svoj način borbe itd.

Poslije kapitulacije Italije nastupio je novi veliki impuls uz poznate opće karakteristike i posljedice na cijelom Primorju. Tada se mijenja stil i ponašanje, postavljaju se novi zadaci, kadrovske mogućnosti su veće, veći su zahtjevi itd. Organizirane su veće jedinice, koje su stalno prisutne u određenim područjima, sa boljom borbenom tehnikom. Više to nije ono partizansko: udari, napadni, pobjegni. Tu je već organizirana snaga koja nanosi udare, izvršava planirane zadatke, pri tome riješava probleme koji bi i danas bili teški u daleko savremenijim uslovima, kao što su prebacivanje čitavih velikih jedinica, zbjegova, hiljade i hiljade ljudi, tone materijala itd. I to sve sa još uvijek prilično skromnim sredstvima. E tu je uloženi veliki napor, trud i požrtvovanje. Tu je dokazana vjernost tih ljudi Partiji i ciljevima NOB-e. To nije djelo nas pojedinaca koji smo bili partijsko-politički rukovodioci, nego je rezultat zajedničkog rada i doprinosa svih.

Zato, ponovo naglašavam, jer mislim da je značajan taj sastav članova Partije i SKOJ-a koga smo dobili, koga smo imali. To je ta generacija mladih skojevaca i komunista, koje su Tito i Lola pripremali uoči 1941, onda radnička klasa od Ulcinja do Sušaka, koja je imala prilike da se prekali u borbi sa buržoazijom, žandarima, HRS-om (Hrvatskim radničkim savezom) - Mačekovom tvorevinom. Iz njenih redova radnici raznih profila dolaze u Mornaricu, donose sa sobom iskustvo i znanje - kako partijsko-političko, tako i stručno.

Što se tiče oficira bivše jugoslavenske Mornarice nismo bili bogati sa njima, nismo ih imali u većem broju. Mali broj oficira smo dobili. Ali smo zato imali veliki broj podoficira. U Mornarici brod kao borbena jedinica ili sastav brodova, zavisi u ogromnoj meri od podoficira. To je taj kadar koji omogućava funkciju broda. Kada sam bio mali, otac mi je govorio: Pazi sine brod bez podoficira ne plovi, a bez oficira može. (Trebalo se sjetiti »Potemkina«, kada su podoficiri zatvorili oficire, a brod je otplovio).

Eto, mi smo u Mornaricu dobili podoficire i oni su mnogo vrijedili, posebno mašinci. Ti su ljudi poticali iz najsiromašnijih slojeva naroda, bliski radničkoj klasi, sa njome su kontaktirali često po remontnim zavodima, gradovima u kojima su služili i bili su pod velikim utjecajem Partije. I kad sve ove elemente saberemo: radnički pokret koji je bio razvijen, ove kadrove koje je Mornarica imala, i ovaj vojni elemenat - podoficiri i oficiri patriote, onda je to Mornarica NOVJ. Osim toga trebali su nam i ljudi iz drugih krajeva da bi i oni osjetili da je Mornarica njihova. I dolazili su iz drugih krajeva: iz uže Hrvatske, Gorskog Kotara, Crne Gore, Bosne, nešto preko Baze NOVJ iz zarobljeništva itd.

O RADU PARTIJSKE ORGANIZACIJE

Koliko se ja sjećam nisu postojali partijski komiteti u Kvarnerskom primorskom sastavu i Kvarnerskom odredu mornaričke pješadije. Evo zašto. Svi pomoćnici političkog komesara pomorskih sektora bili su članovi Komiteta Mornarice i smatralo se da je time obezbudeno rukovođenje partijskim radom po sektorima. U bataljonima mornaričke pješadije i artiljerijskim divizionima postojali su biro i partijske organizacije, kao na kopnu. Partijske organizacije na svim naoružanim brodovima su postojale, ponekad male: svega tri člana KPJ, a postojale su i u štabovima (jedna do dvije ćelije). Pomoćnici političkog komesara mogli su na prste izbrojiti sve veze koje su imali. Čini mi se da komiteta tada nije bilo, da su bili nepotrebni. Pomoćnik komesara je bio stalno u pokretu, i dok obide sve svoje jedinice, izvidne stanice i druge manje jedinice-straže i si. prode najmanje mjesec dana. Ti obilasci su bili komponente rukovođenja. I povremeno kada su bili neki značajniji zadaci, bilo partijski kao na pr. pripreme za partijsku konferenciju JRM, ili sastanak komiteta ili vojna iskrcavanja na otoke, u Istri i si. tada se obilazilo jedinice da bi se upoznao stanje, prenijelo i razradilo u jedinicama odgovarajuće zadatke itd. Takvi su sastanci u stvari bili i svojevrzni instruktaži za sekretare partijskih jedinica.

Mi smo povremeno od Oblasnog komiteta i 8. korpusa primali pisma u kojima su davani osnovni politički, bolje reći ideološko-politički zadaci u jednom određenom periodu, recimo za mjesec dana. Mi smo to malo doradivali, nadopunjavali pa smo dostavljali svakoj jedinici (recimo i onome na svjetioniku, na mornaričkoj stanici ili na malom brodu). Nismo mogli poslati ni predavača ni instruktora, a trebalo je objasniti i ujednačiti neka osnovna gledišta, kako smo mi to onda govorili provesti jedinstvenu »liniju« Partije, kao na pr. sporazum Tito-Šubašić, ili neke naše taktičke postupke, uzmimo na primjer odnos prema saveznicima, i oni su to izvršavali, ne uvijek na vrijeme i ne uvijek koliko smo tražili, ali su ih ispunjavali. Naše ponašanje prema njima trebalo je da bude dostojanstveno i na izvjestan način suzdržano. Mi smo morali naše ljude upoznati s tim. Ili, značajno je bilo solidno poznavanje ciljeva naše borbe, da bi se moglo odgovoriti na njihova često provokativna pitanja i ispade. Vodili smo računa da se ne izliječemo i da ne dozvolimo da svaki naš komandant broda ili delegat bude samozvani ambasador Jugoslavije. A takvih ambicija je bilo.

Treba najprije imati u vidu to da te metode rada u JM u osnovi nisu odstupale od onih u kopnenim jedinicama. Jednako kao što su tamo vršene pripreme i poslije se vršile analize, tako se i ovdje činilo. Tu ima jedina mala razlika. To je taj momenat nepredviđenih okolnosti. Recimo planira se neka akcija i dogodi se nešto nepredviđeno kod nas ili neprijatelja, ili dođe do odgadanja, ili naše osujete namjere neprijatelja i si. Drugo što treba imati u vidu jeste i sam način rada partijskih rukovodilaca. Ponekad se imalo mogućnost planiranja, predviđanja, ponekad toga nije bilo. Neki su, kratko pred odlazak u akciju kontaktirali sa članovima Partije i SKOJ-a, prenijeli neku direktivu, uputstvo, zadatak itd. i nakon toga se išlo. Nakon akcije uslijedio bi ponovo sastanak na kome bi se reklo šta je bilo dobro, a šta nije itd. Dakle, zavisilo je dosta i od okolnosti, mogućnosti, uslova - a ne od formalnih šablona i planova. Mislim da je prednost imao

i da je plodotvorniji onaj način da se neposredno radi sa ljudima, a ne onaj da se radi na papiru, pa onda gleda da se sve to po papiru ostvari.

Partijska organizacija u Kvarnerskom pomorskom sastavu i Kvarnerskom odredu mornaričke pješadije ostala je kakva je postojala i prije. Meni se čini da je bilo nepotrebno neko posebno rukovođenje.

U flotilama nisu postojali pomoćnici političkih komesara najprije zato jer je to bio često ad hoc sastav, a drugo, mi nismo imali dovoljno kadrova, jer došlo je do naglog porasta, naglog bujanja svih naših jedinica. Treće, što treba imati u vidu jeste da su sekretari dotičnih partijskih organizacija postojali i ranije i obavljali svoju funkciju, pa nije bilo potrebe praviti neka suvišna kadrovska pomjeranja.

NEŠTO O PARTIJSKOJ KONFERENCIJI

Reći ću kako sam to doživio. Drug general Svetozar Vukmanović-Tempo, član CK KPJ i načelnik Političke uprave je bio na toj konferenciji. To je bio prvi sastanak predstavnika svih komandi od Boke do Rijeke (Rijeka još nije bila slobodna). Prvi moj utisak jeste moje viđenje snage i veličine Mornarice, da ona postoji kao organizirana, prava vojska. Imali smo i neke brodove dobijene od saveznika i nešto od onog što se vratilo iz inostranstva, sa »pravim oficirima«. Već su nam i škole radile. Tu su bile predstavljene sve partijske organizacije počev od onih na sjevernom Primorju, pa do tivatskog Arsenala. Sve je to bilo zastupljeno. Postojalo je jedno veliko neiskustvo u organiziranju takvih konferencija. Ja i Dragiša Ivanović, komesar Mornarice, smo se dogovarali oko toga koga treba prvo pozdraviti, koga u predsjedništvo. Moralo se je, po prvi puta, voditi računa i o tom partijskom protokolu.

Da kažem još nekoliko rečenica o partijskoj konferenciji (po sjećanju).

Bio je to prvi sastanak delegata svih partijskih organizacija u Mornarici.

Na konferenciji se je očitovalo jedinstveno gledanje komunista u organizacijama JM po svim osnovnim pitanjima linije KPJ u tom periodu. Pretreseno je na konferenciji iskustvo iz rada Partije, počev od prvih odreda i malih jedinica pa do aprila 1945. godine.

Pred članstvo je postavljeno niz konkretnih zadataka i data je perspektiva političkog i partijskog rada za predstojeću etapu borbe, tj. za konačno oslobodenje obale i cijele zemlje.

Po mome mišljenju, pored gore navedenih podataka o konferenciji treba istaći posebno jedan momenat koji nije zvanično uveden kao tačka dnevnog rada, a niti je posebno tretiran u toku rada konferencije, a ipak mi se čini da je veoma značajan. Mislim da su svi učesnici konferencije u toku njenog rada stekli uvjerenje i osjećanje da pripadaju jednoj čvrstoj, jedinstvenoj, jugoslavenskoj partijskoj organizaciji, koja se uspješno bori za ostvarenje naših vojno-političkih ciljeva na Jadranu, da se u toj borbi neprestano razvijala i rasla pa je sada, uoči sudbonosnih okršaja na kraju rata, sposobna da uspješno izvrši i te nove zadatke.

"Referat pomoćnika komesara je bio prvi na dnevnom redu i u njemu je dat pregled razvoja partijske organizacije od njenog početka, tj. od formiranja Prvog mornaričkog odreda pa dalje u toku rata. U njemu je dat 369

i kritički osvrt na rad partijske organizacije i navedeni su predstojeći zadaci Partije i SKOJ-a.

Dragiša Ivanović je govorio o općoj političkoj situaciji, kako u našoj zemlji, tako i kod saveznika. Posebno je govorio o političkim zadacima Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama. Sljedila je dalja diskusija većeg broja delegata, zatim izbor Komiteta JM. Završno slovo na konferenciji je održao drug Tempo. Dao je ocjenu rada partijske organizacije u Mornarici i postavio konkretne zadatke.

U Komitetu su bili svi pomoćnici komesara, bio je i Dragiša, bio sam ja i dva komandanta pomorskih komandi (iako ne bih znao tačno reći koji su bili. Mislim da je jedan bio Srzić). Nisu, dakle bili samo politički komesari i njihovi pomoćnici.

Što se tiče Propagandnog odsjeka u Štabu Mornarice NOVJ, mislim da tada još nije postojao, ali kasnije jeste. Pazite, to je ono vrijeme proglašavanja Jugoslavenske armije i Jugoslavenske Mornarice. Ja mislim da je već onda postojao, pored onoga u II POS-u. I to je začetak kasnijeg političkog odjeljenja Mornarice. Ista stvar je bila i u Beogradu, u Ministarstvu narodne odbrane, gdje postoji Politička uprava.

NEŠTO O LIKU PARTIJSKOG RUKOVODIOCA MORNARICE

Iz ovoga što sam do sada rekao naziru se konture tog lika. Šta bi se moglo posebno reći za ovoga u Mornarici u odnosu na druge u kopnenoj vojsci? Mislim da su osnovne karakteristike iste ili u velikoj mjeri slične. Ti uslovi o kojima smo govorili nalažu i poseban stil rada. Možda je tu i još jedan element svojstven ovom primorskom mentalitetu. To je ona bliskost s ljudima, sa borcima. Ona proizlazi iz toga jer ih uslovi upućuju na to, čini ih više povezanim i zavisnim jednog od drugoga. To su ustvari mali kolektivi koji imaju istu sudbinu. To je momenat ljudske bliskosti, prisnosti, drugarstva, požrtvovanja, koji je u Mornarici nešto više naglašen nego na kopnu. Tamo su male jedinice prerasle vremenom u velike, brigade, u divizije itd. A mi smo ostajali u starim relacijama, ne zato jer je Mornarica nerazvijena, nego zato što je takva. E, taj momenat ljudskosti, bliskosti, to je ono što je posebno naglašeno u Mornarici. Uzmimo, na primjer, posada na brodu zove komandanta »barba«. Nije to bez razloga. Mali kolektiv broda može izvršiti zadatak samo zahvaljujući toj ljudskosti, prisnosti, mogućnosti pomaganja i zamjene jednog drugim. Eto, to bi možda bilo ono specifično, pored onih općih kvaliteta značajno je to što su partijski radnici Mornarice znali u skladu sa tim postupati.

Zahvaljujući velikom samoprijegornom radu komunista stvorena je Mornarica »iz ničega«, kako je Tito često govorio. Mi nismo imali drugog izvora, ni kadrovskog ni materijalnog. Sve što je stvoreno, stvoreno je odozdo. To je, inače, karakteristika stvaranja naše vojske u cjelini, ali ovdje je to bilo baš posebno izraženo, posebno vidljivo. Onda, drugi momenat koji treba imati u vidu, to je odnos snaga (naših i neprijateljskih), specifičan upravo za Mornaricu. Onaj koji je tehnički nadmoćan on je stvarno

brod ili ona njemačka »Šara«, sa topovima od 105 mm, sa reflektorom, generatorom, sa obučenicima vojnicima pod kacigama i nekoliko mitraljeza i onaj naš brodić u uvali. To nije odnos za bitku, za borbu. Svaki sukob takvih protivnika može imati samo jedan rezultat: uništenje slabijeg. A, ipak, ovaj naš se nosi sa »Šarom«, čuva taj sektor, izvršava zadatke, prenosi pošiljke, prevozi robu, ljude, ranjenike, itd. I neka »Šara« prolazi, ali ovaj naš izvršava zadatke. Odnos tehnike neprijatelja koji je okupirao našu obalu, i kod onih naših prvih brodova, kasnije malo bolje naoružanih jedinica, bio je po nas daleko nepovoljniji nego na kopnu, kako po svom razmjeru tako i po posljedicama. I tu je bila nevjerojatno velika uloga komunisti. Tu je taj lik komunista u Mornarici došao do punog izražaja.

Partijska organizacija u Jugo slovenskoj mornarici⁰

Nikola Anić, *pukovnik*²⁾

FORMIRANJE PARTIJSKOG KOMITETA MORNARICE

Početkom 1945. godine partijska organizacija u Mornarici NOVJ bila je podeljena na organizacije po pomorskim obalskim sektorima, a njome je rukovodio pomoćnik političkog komesara sektora. Osnovna partijska organizacija - ćelija obuhvatala je osoblje na brodu, u radionici, obalskoj bateriji, četi mornaričke pješadije, u štabu sektora, samostalnim jedinicama, u komandama i ustanovama. Sa više partijskih ćelija rukovodio je partijski biro po flotilama, bataljonima mornaričke pješadije, artiljerijskim divizionima, velikim radionicama, brodogradilištima »na principu bataljonskog biroa«. Partijska organizacija ostala je takva sve do sredine marta 1945. godine, kada je došlo do reorganizacije Jugoslovenske mornarice na pomorske komande i pomorske obalske komande.

Prije oslobođenja obale, odnosno prije početka završnih operacija za oslobođenje Dalmacije, u septembru 1944. godine, Mornarica NOVJ imala je oko 500 članova KPJ, 130 kandidata za člana KPJ i 700 članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije.³⁾

U potpuno novoj situaciji našla se krajem 1944. godine, kada je oslobođen znatan dio naše jadranske obale i otoka, od Ulcinja do Ista, Molata i Obrovca, što je ubrzalo razvoj Mornarice NOVJ. Proširio se opseg njenih zadataka i omogućeno je aktivnije učešće u oružanoj borbi za konačno oslobođenje zemlje. Sve je to uticalo i na razvoj partijske organizacije, na njeno brojno jačanje i nove zadatke, pa su se, analogno tome, tražila i nova iješenja, kako bi što potpunije odgovorila svojoj historijskoj zadaći.

Jedan od najznačajnijih događaja u tom periodu bilo je osnivanje Komiteta KPJ u Mornarici NOVJ u februaru 1945. godine. O osnivanju partijskog komiteta u Mornarici NOVJ govori se prvi puta u Direktivi CK KPJ od 14. januara 1945. godine, kada se osnivaju partijski komiteti u divizionima i ukidaju politodjeli.⁴⁾ Do tada je partijskom organizacijom u Mornarici NOVJ rukovodio zamjenik političkog komesara Štaba Mornarice, potpukovnik Edo Santini, koji je na tu dužnost došao u decembru 1944. godine, sa funkcije političkog komesara 20. dalmatinske divizije. On

⁰⁾ Prilog za raspravu »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Potporučnik, sekretar SKOJ-a 12. dalmatinske NOU brigade 26. divizije.

³⁾ Arhiv CK SKJ, 1945/100.

⁴⁾ Isto.

je bio. potčinjen CK KPJ, ali je u obavljanju mnogih poslova bio vezan za Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. Njemu je u tome pomagao Politodjel Mornarice NOVJ.

Precizne upute za formiranje partijskog komiteta u Mornarici NOVJ dostavio je CK KPJ 6. februara 1945. godine Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju. Na početku Direktive piše:

»Mi smo mišljenja da treba i u Mornarici formirati partijski komitet na principu divizijskih komiteta, s tom razlikom što ga treba pojačati, s obzirom na veliku udaljenost pojedinih mornaričkih jedinica i s obzirom na perspektivu razvoja i porasta Mornarice...«⁵⁾

U drugom dijelu Direktive CK KPJ navodi se sastav partijskog komiteta: »Sastav Mornaričkog partijskog komiteta: sekretar - pomoćnik komesara Momarice, koji se bavi isključivo partijskim radom; politički komesar Momarice, jedan jači skojevski rukovodilac, dva partijska rukovodioca (koji dobro poznaju rad po svim linijama), svi pomoćnici komesara zona i sekretar partijske organizacije kod Štaba Mornarice.

Prvih pet drugova čine sekretarijat Mornaričkog partijskog komiteta.

Na sjednici Komiteta mogu ponekad prisustvovati komesari zona i načelnik Propagandnog odjeljenja Mornarice.

Treći, četvrti i peti član sekretarijata moraju biti i vojnički raspoređeni, ali je najpogodnije da budu u Propagandnom i Personalnom odjeljenju, s tim da im se tamo ne dodjeljuje posao koji bi ih ometao u vršenju dužnosti članova sekretarijata...«⁶⁾

Pošto je Oblasni komitet KPH za Dalmaciju tražio prijedlog kandidata za Komitet KPJ Mornarice, sa kratkim podacima za svakoga, u pismu CK KPJ piše: »Mornarički partijski komitet vezan je direktno za CK KPJ i njemu podnosi izvještaj o svom radu, no, istovremeno konsultovaće se sa Vama po svim pitanjima. Poslije ove reorganizacije politodjeli prestaju da funkcionišu...«⁷⁾

Ubrzo poslije toga, 17. februara 1945. godine, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju poslao je radio-depešom, preko Vrhovnog štaba, prijedlog za sastav Komiteta KPJ za Mornaricu NOVJ. Depeša je adresirana na CK KPJ, na Aleksandra Rankovića, i glasi:

»U sporazumu sa drugovima iz Mornarice, u Mornarički komitet, pored pomoćnika i komesara (to su potpukovnik Edo Santini i pukovnik Dragiša Ivanović, pr. N.A.), kao i pomoćnika pomorskih štabova (zona), predloženo u sekretarijat: Bubić Vladu, radnika iz Solina, organizacionog sekretara Okružnog komiteta srednje Dalmacije, Vukadina Nenada iz Splita, studenta, dosadašnjeg pomoćnika komesara IV pomorskog obalskog sektora; Alujević Žarka, đaka iz Splita, dosadašnjeg člana Oblasnog komiteta SKOJ-a, a za sekretara partijske organizacije kod Štaba Mornarice - Aračić Nikolu, radnika sa Brača, koji je predložen za načelnika Personalnog odjeljenja Drago Gizdić...«⁸⁾

Prema izvještaju koji je potpukovnik Edo Santini dostavio CK KPJ 30. aprila 1945. godine, partijski komitet Mornarice sačinjavali su: pukovnik Dragiša Ivanović, politički komesar Mornarice; potpukovnik Edo Santini, pomoćnik komesara; Žarko Alujević, rukovodilac SKOJ-a; dva ru-

5) Arhiv CK KPJ, 1945/40.

6*) Isto.

7) Arhiv CK KPJ, 1945/40.

8) Arhiv VII, k. 2078-1, reg.br. 3-2.

kovodioca kao pojačanje (sekretarijat); pomoćnici komesara pomorskih komandi - Zvonko Raos, partijski rukovodilac u Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana i Zlatan Sažunić, partijski rukovodilac u Pomorskoj komandi srednjeg Jadrana, i Aljoša Žanko, partijski rukovodilac u Pomorskoj komandi južnog Jadrana. U Komitetu je bio i sekretar partijske organizacije pri Štabu Mornarice, major Nikola Aračić, dotadašnji politički komesar 1. dalmatinske proleterske brigade, sada načelnik Personalnog odjeljenja Štaba Mornarice.⁹⁾

U takvom sastavu radio je partijski komitet Jugoslovenske mornarice i rukovodio partijskom organizacijom tokom završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije.

NOVA STRUKTURA PARTIJSKE ORGANIZACIJE

Jedan od zadataka Komiteta KPJ u Jugoslovenskoj mornarici bio je da prilagodi, odnosno da uspostavi novu organizacionu strukturu partijske organizacije prema promjenama izvršenim po Naredbi vrhovnog komandanta, maršala Josipa Broza Tita od 26. marta 1945. godine o formiranju pomorskih komandi sjevernog, srednjeg i južnog Jadrana i pomorskih obalskih komandi, i drugih jedinica, te da prilagodi partijsku organizaciju novim zadacima koji su pred njom stajali.

Partijska organizacija je u tom periodu »brojno ojačala, organizaciono se sredila, a donekle ojačala i kvalitativno« - stoji u partijskom Izvještaju koji je Edo Santini poslao CK KPJ 30. aprila 1945. godine. U istom izvještaju se kaže: »Pored toga što je to rezultat rada i razvoja same organizacije, jednim dijelom je to zahvaljujući pomoći koju je dobila partijska organizacija Mornarice sa strane, i to od Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju i Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku...«¹⁰⁾

Početkom aprila 1945. godine partijska organizacija u Jugoslovenskoj mornarici imala je 19 biroa, 120 ćelija, sa ukupno 882 člana KPJ, 181 kandidatom za člana KPJ i 1.417 članova SKOJ-a. Najveći broj članova KPJ bio je u sastavu štabova i pomoćnih službi - 398, u jedinicama mornaričke pješadije - 158, u artiljerijskim jedinicama - 101, na naoružanim brodovima - 82, na trgovačkim brodovima - 72, i u radionicama - 71.

Socijalni sastav članova KPJ najbolje odražava klasni sastav pripadnika Jugoslovenske mornarice. Po socijalnom sastavu najviše je bilo radnika članova KPJ - 376, zatim seljaka - 243, namještenika - 92, đaka 50, intelektualaca - 45, vojnika (vojna lica koja su u NOVJ prešla iz neprijateljskih formacija) - 44 i obrtnika - 32.

Po nacionalnom sastavu bilo je najviše Hrvata - 755, zatim Crnogoraca - 47, Srba - 46, Slovenaca - 29, i pet članova ostalih nacionalnosti. Prema podacima Eda Santinija, Jugoslovenska mornarica imala je tada oko 12.000 boraca i rukovodilaca.⁹⁾

Prema novoj organizacionoj strukturi u pomorskim komandama sjevernog, južnog i srednjeg Jadrana postojao je partijski rukovodilac koji je neposredno rukovodio partijskim biroima u flotilama, bataljonima mornaričke pješadije i artiljerijskim divizionima. Znači, u pomorskim komanda-

9) Arhiv CK SKJ, 1945/40.

10) Arhiv CK SKJ, 1945/100.

••• Isto.

ma nisu postojali partijski komiteti, a takvih komiteta nema ni u pomorskim obalskim komandama.

Partijski biro postojali su u svim bataljonima mornaričke pješadije, flotilama i artiljerijskim divizionima, samo što u artiljerijskim divizionima južnog Jadrana nije bilo partijskog biroa. U Izvještaju upućenom CK KPJ 30. aprila 1945, Edo Santini dalje piše: »Bataljonski biroi nisu potpuni, jer veći dio četa nema pomoćnika komesara i komesari vrše dužnost i partijskih rukovodilaca. Partijske biroe flotila sačinjavaju, pored komesara, pomoćnika komesara i rukovodilaca SKOJ-a, komesari brodova koji su u isto vrijeme sekretari ćelija. Partijska organizacija u bataljonima je malobrojna (oko 20 članova Partije prosječno), isto tako i u flotilama. Partijske ćelije su u većini slučajeva male. To naročito važi za četne ćelije i one na brodovima (4-5 članova), dok su veće po štabovima i raznim pomorskim ustanovama. Takve malobrojne partijske ćelije nastale su zbog težnje da se na brodovima stvore zasebne ćelije, jer su brodovi po svojim zadacima i životu toliko odvojeni jedan od drugoga da nije uvijek moguće povezati članove Partije sa nekoliko brodova u jednu ćeliju...«⁽¹²⁾

U obalskom artiljerijskom divizionu IV POS-a, odnosno Pomorske obalske komande Split, koji je imao sedam baterija (1. u Splitu, 2. i 3. baterija na Čiovu, 4. baterija u Milni, gdje se nalazio i Štab divizionu, a 5., 6. i 7. baterija na Visu - Komiža, Postražje, Vis) u svakoj bateriji postojale su partijska ćelija i štabna ćelija komande divizionu. U divizionu je bilo ukupno 36 članova KPJ, 14 kandidata za člana KPJ i 37 članova SKOJ-a. Partijske ćelije su imale 4-6 članova KPJ, a ćelijama je rukovodio partijski biro obalskog artiljerijskog divizionu - kao što stoji u Izvještaju pomoćnika komesara divizionu, poručnika Ernesta Mezge, upućenom 28. marta 1945. godine, pomoćniku komesara IV POS-a, odnosno Pomorske obalske komande Split.^{13*}

U artiljerijskim divizionima Pomorske komande južnog Jadrana nije bila tako razvijena partijska organizacija, »jer mnoge baterije nemaju niti jednog člana Partije...«⁽¹⁴⁾

Partijska organizacija Pomorske komande sjevernog Jadrana »razvijala se prilično brzo i pravilno, zahvaljujući tome što su se kroz akcije na brodovima i u bataljonima brzo provjeravali i izdizali drugovi. Tako se na naružanim brodovima i u jedinicama mornaričke pješadije prevaspitavao veliki broj novomobilisanih boraca i onih koji su prešli iz neprijateljskih jedinica. Partijski biro i ćelije su stvarno rješavali zadatke i probleme koji su iskršavali u jedinicama...«⁽¹⁵⁾ stoji u Izvještaju Ede Santinija.

Partijska organizacija Komande Jugoslovenske mornarice imala je pet ćelija i partijski biro. Santini kaže da je ta partijska organizacija »prilično sredena«, a da je »partijska ćelija Škole i kurseva Mornarice u pogledu discipline, osjećaja odgovornosti članova i zalaganja u radu jedna od najboljih ćelija...«⁽¹⁶⁾

Partijski komitet Mornarice rukovodio je i partijskom organizacijom na trgovačkim brodovima. Na samo 15 od 25 brodova formirala se par-

* *st0.

*?>. Izvještaj se nalazi u dokumentima Političke uprave JNA, u Arhivu Centralne biblioteke

JNA.

¹²⁾ Arhiv CK KPJ, 1945/100.

¹³⁾ Isto.

¹⁶⁾ Isto.

Grupa delegata 4. armije i Jugoslavenske mornarice poslije savjetovanja u Oblasnom komitetu SKOJ-a za Dalmaciju, Split, 6. mart 1945.

tijska ćelija, a svima je rukovodio partijski biro, koji je bio neposredno potčinjen Komitetu KPJ Mornarice.¹⁷⁷

Kritički posmatrajući stanje partijske organizacije u Jugoslovenskoj mornarici, Edo Santini piše CK KPJ: »Partijska rukovodstva još se nisu izdigla do stvarno rukovodeće uloge, njihova pomoć organizaciji nije dovoljna. Čelije još ne umiju rješavati konkretna pitanja iz života i rada jedinica, niti svi članovi Partije učestvuju u rješavanju tih pitanja...«¹⁸⁾ On to zaključuje na osnovu slabosti u političkom radu i teoretskom uzdizanju, »jer su kadrovi još mladi i neiskusni« a većina »rukovodilaca i oficira stoje slabo teoretski«, jer je to jedan od faktora za »podizanje partijnosti članova Komunističke partije...«¹⁹⁾

Bez obzira na određene slabosti i propuste u radu, struktura partijske organizacije u Jugoslovenskoj mornarici, bila je takva da je potpuno mogla odgovoriti zadacima koji su pred njom stajali u završnim operacijama. Nema dovoljno podataka jedino o rukovođenju partijskom organizacijom u Kvarnerskom pomorskom sastavu i Kvarnerskom odredu mornaričke pješadije, koji su bili potčinjeni Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana. O tome ni Santini ništa ne kazuje, tako da se ne zna da li je partijskim biroima u flotilama Kvarnerskog pomorskog sastava i partijskim biroima u bataljonima Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije neposredno rukovodio partijski rukovodilac Pomorske komande sjevernog Jadrana ili preko pomoćnika političkog komesara u Kvarnerskom pomorskom sastavu i Kvarnerskom odredu mornaričke pješadije? U svakom slučaju, Santini, kao sekretar Komiteta KPJ za Mornaricu, daje visoku ocjenu za rad par-

¹⁷⁷⁾ Isto.

¹⁸⁾ Arhiv CK SKJ, 1945/100.

¹⁹⁾ Isto.

tijske organizacije u Pomorkoj komandi sjevernog Jadrana, što je i praksa potvrdila uspješnim izvođenjem desantnih operacija od Paga do zapadnih obala Istre.

KONFERENCIJA KOMUNISTA JUGOSLAVENSKE MORNARICE

U jugoslavenskoj historiografiji NOR-a malo je poznato da je početkom aprila 1945. godine, u jeku završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije, održana partijska konferencija komunista Jugoslavenske mornarice. U partijskoj praksi rijedak slučaj je bio da se u jedinicama NOVJ, odnosno Jugoslavenske armije, na takvom nivou održi partijska konferencija. U vrijeme završnih operacija takva partijska konferencija nije održana u niti jednoj armiji, korpusu, diviziji ili jedinicama sličnog ranga. Jedino su održavane partijske konferencije, savjetovanja u brigadama, a ranije i u po nekoj diviziji.

Ideja da se održi partijska konferencija u Jugoslavenskoj mornarici potekla je od sekretara Komiteta Ede Santinija u situaciji kada je ukinut Politodjel Mornarice NOVJ pa je cjelokupni partijski rad pao na zamjenika političkog komesara, o čemu on kaže: »Tada je u Jugoslavenskoj mornarici postojao veliki broj jedinica koje su se nalazile na prostoru od Ulcinja do Hrvatskog primorja i trebalo je imati takvo partijsko rukovođenje koje će najbolje moći da to osigura, da se kolektivno rukovodi. Drugo, Jugoslavenska mornarica nalazila se pred krupnim zadacima oslobodenja zemlje i pred daljnjom izgradnjom u jednu suvremenu Mornaricu, pa je sve to trebalo valorizirati na jednoj takvoj konferenciji koja bi imala mobilizirati komuniste u izvršenju narednih velikih zadataka. Konferencija je bila u funkciji oslobodenja zemlje i izgradnje suvremene flote. O tome sam razgovarao i sa političkim komesarom pukovnikom Dragišom Ivanovićem i složili se da idem u Beograd i da sa Aleksandrom Rankovićem i Krstom Popivodom o tome porazgovaram«, - zaključuje Edo Santini.^{20*}

Ideja o partijskoj konferenciji u Jugoslavenskoj mornarici razrađena je kada se Edo Santini nalazio u Beogradu na referatu o partijskom radu kod general-lajtnanta Aleksandra Rankovića, člana Politbiroa CK KPJ. Santini je sa komandantom Jugoslavenske mornarice general-majorom Josipom Cemijem, stigao avionom iz Zemunika u Beograd 23. februara 1945. godine.^{21*} To je bilo neposredno pošto je formiran Komitet KPJ za Jugoslavensku mornaricu, (6. februara 1945. godine).

Santini se najprije u Beogradu sastao sa Krstom Popivodom, članom CK KPJ, a onda sa Aleksandrom Rankovićem u hotelu »Mažestik«, gdje se tada nalazilo sjedište CK KPJ. »Aleksandar Ranković me je lijepo primio. Podnio sam izvještaj o partijskom radu u Mornarici i iznio naše mišljenje o potrebi održavanja partijske konferencije. Uto je u kancelariju ušao član Politbiroa CK KPJ Edvard Kardelj, kome je Ranković iznio ukratko zašto sam došao. Rekao sam Kardelj u da nam je namjera da na konferenciji što bolje pripremimo komuniste Jugoslavenske mornarice za zadatak oslobodenja Kvarnerskih otoka, Istre i Slovenskog primorja. Na to je on

^{20*} Izjava data autoru u Splitu, 25. jula 1986. godine.
^{21*)} Arhiv VII, k. 2078, reg. br. 6-1.

odgovorio da taj zadatak neće biti tako lak i jednostavan s obzirom na sve probleme koji pred nama stoje. Kardelj takođe nije imao ništa protiv da se održi partijska konferencija komunističke Mornarice...«, priča Santini.

Poslije povratka Ede Santinija u Štab Mornarice počele su neposredne pripreme za partijsku konferenciju. U okviru tih priprema održavane su partijske konferencije u nižim jedinicama. »Na njima se nisu birali delegati za partijsku konferenciju Jugoslovenske mornarice, nego su to bile izborne partijske konferencije na kojima su birani ili potvrđivani bataljonski ili divizijski birovi. Odnosno, te konferencije bile su najviše u funkciji pripremanja komunističke za što potpunije izvršenje predstojećih zadataka u oslobođenoj zemlji...« - kazuje Edo Santini. Tako na primjer, u martu 1945. održana je partijska konferencija komunističke u Obalskom artiljerijskom divizionu IV POS-a, u prisustvu političkog komesara Sektora, majora Vladimira - Inde Markovića. Na dnevnom redu bile su tri točke - prvo, politička situacija, drugo organizaciono pitanje i, treće, zadaci. U izvještaju pomoćnika političkog komesara divizionu poručnika Emesta Mezge stoji da »sama konferencija nije najbolje uspjela, što se vidi iz nezrele diskusije a po tome se može zaključiti, nedovoljno poznavanje same Partije, kao i teorije uopšte. Po organizacionom stanju isto tako nije zadovoljavajuće, jer sami sekretari ne iznašaju pravo stanje u svojim jedinicama, nego izgleda da ne vide nedostatke, tj. da su nesposobni da ih uoče. Na osnovu gornjih nedostataka postavljeni su zadaci od strane komesara IV POS-a koji su djelomično sprovedeni u život, kao što je suzbijanje familijarnosti, te pojačana teoretske izgradnja. Međutim, nedostataka još uvijek ima, ali se nastoje otkloniti...²²⁾

Kako nije moguće potpuno rekonstruisati sve elemente i druge relevantne činjenice vezane za održavanje Prve partijske konferencije Jugoslovenske mornarice, za ovu priliku i ovim povodom daćemo sažeto samo ono što je najznačajnije.

Prva partijska konferencija Jugoslovenske mornarice održana je 6. aprila 1945. u Kaštel Lukšiću kod Splita u hotelu »Šulavi«, gdje se nalazilo sjedište Štaba Mornarice. U ime CK KPJ konferenciji je prisustvovao general-major Svetozar Vukmanović Tempo, član CK KPJ, načelnik Političke uprave Ministarstva narodne odbrane, koji je stigao avionom iz Beograda u Zemunik dan prije, 5. aprila. Sekretar komiteta Edo Santini tražio je od CK KPJ da konferenciji prisustvuje Krsto Popivoda, član CK KPJ, ali je došao Tempo. Naime, još 31. marta Santini je javio CK KPJ »da moli dolazak druga iz CK na našu partijsku konferenciju, da bi ga dočekali...«²³⁾ Trećeg aprila javlja Krsti Popivodi: »Partijska konferencija će se održati u petak, 6. aprila...«²⁴⁾ Petog aprila u 15,00 sati general-major Srećko Manola, načelnik Mornaričkog odjeljenja Generalštaba JA, javio je Santiniju da je »general Tempo delegat za konferenciju krenuo za Zadar...«²⁵⁾ gdje je stigao istog dana u 15,30 sati, kako je Santini obavijestio CK KPJ.

Osim Svetozara Vukmanovića Tempa, konferenciji su prisustvovali Vicko Krstulović, član CK KPJ i CK KPH, Dušan Brkić, organizacioni sekretar CK KPH, Karlo Mrazović, član CK KPH i Rato Dugonjić, sekretar CK SKOJ-a.

²²⁾ Izvještaj u dokumentima Političke uprave JNA, Arhiv Centralne biblioteke JNA.

²³⁾ Arhiv VII, k. 2078, reg.br. 6-1.

²⁴⁾ Isto.

²⁵⁾ Isto.

Konferenciji su prisustvovali partijski rukovodioci i politički komesari pomorskih komandi, kadrovi pomorskih obalskih komandi, sekretari partijskih organizacija pojedinih bataljona i artiljerijskih divizionara i flotila, kao i pojedinih brodova. Veliki broj nije mogao prisustvovati zbog toga što je konferencija održana tačno u vrijeme kada je počela završna ofenziva jedinica Jugoslovenske mornarice 4/5. aprila 1945. odnosno kada se vodila borba za oslobodjenje Paga i Karlobaga. Svakako da su konferenciji prisustvovali najuži članovi Štaba Jugoslovenske mornarice i drugi komunisti.

Konferenciju je otvorio i pozdravio predstavnici CK KPJ i CK KPH Edo Santini, sekretar partijskog komiteta. Zatim je izabrano radno predsjedništvo.

Referat Mornaričkog partijskog komiteta podnio je sekretar Edo Santini. Kako nije očuvan taj izvještaj, drug Santini kazuje da je »referat bio u pismenoj formi, da je njegov sadržaj odražavao organizaciono stanje partijske organizacije u Jugoslovenskoj mornarici, da je bio dosta štur i prepun brojnih podataka sa ocjenom rada komunista i partijske organizacije, kao i specifičnosti partijskog rada u Jugoslovenskoj mornarici...«

U referatu i diskusiji »došla je do izražaja komandno-rukovodeća karakteristika u metodi prilaženja, u analizi osnovnih problema reorganizacije i izgradnje Jugoslovenske mornarice« - konstatira admiral Mate Jerković.²⁶⁾

Ostala je registrirana diskusija Svetozara Vukmanovića Tempa. On je najprije i dosta podrobno govorio o vojno-političkoj situaciji u svijetu i u našoj zemlji, dajući dosta podataka za partijsko-politički rad komunista u tadašnjem trenutku. Pošto je dao ocjenu vojno-političkog trenutka on je rekao:

»Glavni zadatak naše Partije je stvoriti našu Mornaricu. Naša je država nezavisna, pa nam treba i takva mornarica. U vezi sa tim, mi treba kao prvo, da obezbjedimo vlastitu produkciju brodova i opreme neovisno od inostranstva. Drugo, dobiti iz inozemstva što više brodova na bazi kupnje. Treće, da izgradimo naš kadar. Znači, trebamo našu nezavisnu mornaricu, trebamo dovoljno kadra, dovoljno brodova i materijala. Da bi stvorili mornaricu koja je potrebna našoj državi, trebamo imati plan i znati čime već sada raspolažemo - koliko imamo brodova, kakve kadrove imamo, šta možemo stvoriti od radionica. Dalje, moramo zvesti gvozdenu disciplinu, i to u prvom redu vojničkim provođenjem u djelo naredbi komandi. Potrebne su nam stručne mornaričke škole, a zato moramo znati s kakvim nastavničkim kadrom raspolažemo, kakve imamo zgrade. Treba stvoriti plan, kako osposobiti naša brodogradilišta, kako utvrditi našu obalu obalskim utvrđenjima. Potrebno je srediti uslove za navigaciju, ovladati tehnikom upravljanja brodovima. Moramo izići iz partizanštine u onom negativnom smislu, moramo voditi po svim tim pitanjima plansku

²⁶⁾ U septembru 1959. u »Mornaričkom glasniku« objavljen je članak admirala Mate Jerkovića »Mjesto i uloga KPJ u poslijeratnoj izgradnji naše Ratne mornarice« u kojem se poziva na zapisnik Prve partijske konferencije Jugoslovenske mornarice, koji se nalazio u Arhivu Opućenosti CK SKJ za JM u Splitu i registrovan pod brojem 60/45. Međutim sada tog zapisnika nema. Nema ga ni u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, nema ga ni u Arhivu CK SKJ, niti u dokumentima Političke uprave JNA. Očito da se zagubio. Zahvaljujući drugu Edi Santiniju, uspio sam 25. jula 1986. pronaći gore rečeni zapisnik u ličnoj arhivi druga Šime Kraljeva, španjolskog borca, u Splitu, koji je tada bio načelnik Obavještajnog odjeljenja u Štabu JM i učestvovao na partijskoj konferenciji. Ali to nije potpuni zapisnik nego samo izlaganja drugova Tempa, Vicka Krstulovića, Karla Mrazovića, Dušana Brkića i Rate Dugonjića. Navedeni članak Mate Jerkovića objavljen je u knjizi »Ratna mornarica«, sveska 15-16, Split 1960, str. 25.

politiku, moramo steći solidnu evidenciju u svemu do sitnica, moramo tražiti i slati izvještaje o svemu tome. Znači da se pred partijsku organizaciju Mornarice postavljaju vrlo krupni zadaci...²⁷⁾

Svetozar Vukmanović Tempo govorio je i o pitanjima omasovljavanja Partije u Jugoslovenskoj mornarici, jer je tada na 12.000 pripadnika Mornarice bilo samo 822 člana KPJ. Tempo je u vezi toga rekao i ovo:

»Komunista u Mornarici ima dovoljno, ali ipak, s obzirom na predstojeće zadatke, trebamo kao prvo omasoviti Partiju. Za to postoje i prema vašem današnjem izlaganju i diskusiji vrlo povoljni uslovi u vašim sopstvenim redovima. No obzirom na naše velike potrebe pružit će vam se i pomoć u partijskim kadrovima iz naših rezervi van redova Ratne mornarice...²⁸⁾

U ime CK KPH konferenciju je pozdravio Vicko Krstulović, član CK KPJ i CK KPH, pa je onda rekao: »Naša ratna mornarica, koja se digla i razvila kroz narodnooslobodilačku borbu, postigla je velike rezultate... Mi trebamo da gledamo na našu mornaricu u svoj njezinoj širini. Ona je nešto više nego što je divizija i, korpus. Preko naše trgovačke mornarice dolazimo u dodir sa stranim svijetom. Zato treba da ona bude ogledalo naše vrline, naše snage i našeg kulturnog nivoa. Mi moramo biti svjesni da je baš trgovačka mornarica izložena svim stranim uticajima... Bez jake Ratne mornarice ne možemo se zvati jakom pomorskom državom. Treba da budemo svjesni koliko od nas traži naša domovina... Mornarica treba da se čuva raznih uticaja i njezini kadrovi treba da budu čisti kao kristal. Iznosite da nema dovoljno kadrova, dovoljno partijaca i skojevaca. Može se konstatirati da je vrlo malo drugova izdignuto iz Mornarice, a to je slabost partijske organizacije... Od Mornarice se više traži nego od drugih vojnika radi strukture same Mornarice, njene uloge i veze sa vanjskim svijetom...²⁹⁾

Član Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske Karlo Mrazović govorio je o teorijskom uzdizanju komunista i onda podvukao da se »svi slažemo o potrebi jake i moćne ratne mornarice« ali da je potrebno razviti »uvjerenje da nam je takva Mornarica potrebna... « I Mrazović je govorio o disciplini pa je rekao: »Takva organizacija kao što je naša Partija ne može biti bez discipline. Da bi se izgradila Mornarica s gvozdenom disciplinom mora biti partijska organizacija na visini«. Na kraju je Mrazović govorio o potrebi budnosti s obzirom na tadašnje uslove rata i stanja.

Organizacioni sekretar CK KPH Dušan Brkić³⁰⁾ je govorio o teoretskom uzdizanju kadrova: »Mi stojimo pred oslobodenjem Istre i Hrvatskog primorja... Vi ćete sa svojim jedinicama doći u kontakt sa narodima tih krajeva i trebate biti nosioci pravilne linije KPJ«. Pošto je dao ocjenu ponašanja i držanja Hrvatske seljačke stranke, i ponovo ukazao na potrebu uzdizanja partijskih kadrova, rekao je: »Prošlog ljeta bila je i partijska organizacija, i sama mornarica manja. Ali vi ste ipak u ovom periodu napravili vidan napredak. Pred vama stoji organizacija čitave mornarice, na vama je dužnost da proširite partijsku organizaciju u njoj. Pružit će vam se pomoć u partijskim kadrovima i u većem prijemu na kurseve... «

²⁷⁾ Izlaganje Svetozara Vukmanovića Tempa je prema sačuvanom zapisniku, koji se original čuva kod Sime Kraljeva, Split, Jobova 3.

²⁸⁾ Isto.

²⁹⁾ Isto.

U svojoj diskusiji Rato Dugonjić, sekretar CK SKOJ-a, govorio je o stanju u skojevskoj organizaciji i da partijska organizacija rukovodi SKOJ-em, da postoji preusko gledanje na SKOJ, pa je na kraju kazao: »Ne smije se danas desiti da omladina bude van SKOJ-a jer će tada biti izložena tuđem a ne našem uticaju...«³¹⁾

U diskusiji je učestvovao i politički komesar JM pukovnik Dragiša Ivanović, koji je govorio o vojno-političkoj situaciji u svijetu i na našem ratištu. Zatim je pozvao komuniste da se zadaci koji stoje pred Mornaricom u oslobođenju zemlje i izgradnji moderne flote što bolje ostvare.

Pored ostalih govorili su još major Benko Matulić, politički komesar Pomorske komande srednjeg Jadrana, Zlatan Sažunić, partijski rukovodilac u Pomorskoj komandi srednjeg Jadrana i drugi. Drug Dragiša Ivanović, sjećajući se poslije 40 godina od tih događaja kaže da je bila zapazena diskusija koju je vodio Svetozar Vukmanović Tempo ali da je »po pitanju odnosa i discipline koja treba da vlada u Jugoslavenskoj mornarici bio više sklon da to posmatra na isti način kao u kopnenim jedinicama, odnosno da nije najpotpunije shvatio specifičnosti Jugoslavenske mornarice i uslove u kojima se njeni pripadnici bore, žive i rade i da je o tome, poslije konferencije, sa njim razgovarao...«³²⁾

Konferencija je poslala telegram generalnom sekretaru KPJ Josipu Brozu Titu i prihvatila donijete odluke. Na kraju je dizanjem ruku izabran, odnosno, potvrđen sastav ranijeg partijskog komiteta Jugoslavenske mornarice.

O održanoj konferenciji govori u svom izvještaju upućenom CK KPJ 30. aprila 1945. i Edo Santini. Najednom mjestu se kaže: »Partijska konferencija Mornarice pokazala je da u našoj partijskoj organizaciji ima dosta nedostataka, isto tako u radu komunista, njihovom sudjelovanju u izgradnji Mornarice, njihovom stavu prema zadacima koji se danas postavljaju.

Druga je ocjena potpunija:

»Na partijskoj konferenciji zbog toga što Mornarički komitet nije potpuno shvatio karakter konferencije govorilo se je samo o nedostacima, a nisu se iznijeli rezultati i uspjesi partijske organizacije u izgradnji Mornarice. Partijska organizacije je bila ta koja je organizovala i predvodila u izgradnji Mornarice od njenih prvih početaka do danas. Zalaganjem u prvom red komunista postignut je udarnički tempo u osposobljavanju postrojenja, brodova, organizacije transporta, zatim u podizanju borbene sposobnosti jedinica. Ali danas da bi se ostvarili zadaci koji stoje pred Mornaricom, tj. da se stvori jaka i disciplinovana vojska, nezavisna Mornarica budno čuvana od svačijeg utjecaja, da se osposobi veliki broj prijeko potrebnog stručnog kadra, naša partijska organizacija treba da se mnogo više založi u radu nego li do sada...«³³⁾

Ovo je jedna od najpotpunijih ocjena o radu Prve partijske konferencije Jugoslavenske mornarice, sinteza onoga što su do tada učinili komunisti u Mornarici, putokaz za budući rad. Jer, još su se točno mjesec dana (do 7. maja 1945) vodile borbe za oslobođenje našeg Jadrana i naših obala u kojima su se maksimalno angažovali komunisti Mornarice, a trebalo je misliti i na ono sutra, sloboda je bila na vidiku. »Glavni zadatak naše

³¹⁾ Zapisnik u ličnom arhivu Šime Kraljeva, kod autora fotokopija.

³²⁾ Izjava data autoru u Beogradu, 9. juna 1986. Šire o tome vidi u članku akademika prof. dr Dragiša Ivanovića u ovoj knjizi.

³³⁾ Arhiv CK SKJ 1945/100.

Partije jeste stvoriti našu nezavisnu Mornaricu. Znači da se pred partijskom organizacijom Mornarice postavljaju vrlo krupni zadaci. « - rekao je na konferenciji komunistima Mornarice delegat CK KPJ Svetozar Vukmanović Tempo.

NOVE PROMJENE U PARTIJSKOJ ORGANIZACIJI - UKIDANJE ZVANJA ZAMJENIKA POLITIČKOG KOMESARA

Na sastanku Politburoa CK KPJ, održanom 12. marta 1945. godine, raspravljalo se o partijsko-političkim promjenama u Jugoslovenskoj armiji, a time i u Jugoslovenskoj mornarici. Sastanak je održan pod neposrednim rukovodstvom generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita. Prisustvovali su Edvard Kardelj Beve, Aleksandar Ranković Marko, Milovan Đilas, Sreten Žujović Crni, Moša Pijade, Andrija Hebrang, Svetozar Vukmanović Tempo i Krsto Popivoda.

O prvoj tački dnevnog reda - »Politika uprava (organizacija u vojsci)« prvi je govorio Tito. Pošto je naveo probleme reorganizacije partijske organizacije u Jugoslovenskoj armiji, naglasio je da se gubi mnogo partijskih kadrova i da bi »trebalo političke komesare ostaviti kao partijske rukovodioce, a pomoćnike političkih komesara povući na druge funkcije«. U Ministarstvu narodne odbrane formiraće se Politička uprava. Odlučeno je, na Titov prijedlog, da general-major Svetozar Vukmanović Tempo bude načelnik Političke uprave Ministarstva narodne odbrane.

U svojoj diskusiji Edvard Kardelj je predložio: ».. treba ukinuti zamjenike političkih komesara, a političke komesare ostaviti«.

Aleksandar Ranković je informisao Politburo CK KPJ da u svim jedinicama Jugoslovenske armije postoje komesari i pomoćnici, od čete do divizije, informisao ih je o sastavu i radu divizijskih komiteta prema Direktivi koja je donijeta 14. januara 1945. godine, na osnovi koje su počele pripreme za formiranje Komiteta KPJ u Jugoslovenskoj mornarici.

Generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito više puta je govorio, a posebno o potrebi pojačanog političkog rada u Jugoslovenskoj armiji. »Po kasarnama, u pozadini, vrši se neprijateljski rad« - naglasio je Tito. Zatim je rekao: »Vojsku moramo politički obraditi. Politički, mi nismo do sada uspjeli da obradimo novo ljudstvo. Odvojio bih opštepolutički rad od organizacionog. Opštepolutički rad najvažniji je sada«. Na kraju je rekao da treba »razraditi plan organizacije političkih odjeljenja u armijama«, a govorilo se i o novim zadacima i novoj organizacionoj strukturi političkih i partijskih organa.

Na kraju je Politburo odlučio da u Jugoslovenskoj armiji ostane zvanje političkih komesara, a da se ukine zvanje zamjenika političkih komesara, koji su do tada bili isključivo partijski radnici.

Na osnovu tih odluka Politburoa CK KPJ, ubrzo poslije sastanka, 21. marta 1945. godine, Centralni komitet KPJ uputio je svim partijskim rukovodstvima u Jugoslovenskoj armiji direktivno pismo, u kojem su iznijete sve promjene izvršene u partijskom i političkom radu.

Pozivajući se na pismo CK KPJ od 14. januara 1945, u Direktivi se kaže da su u tom pismu »postavljeni pred sve naše partijske organizacije

osnovni zadaci vojnog i političkog usavršavanja naše vojske i njene izgradnje u modernu armiju, sposobnu da izvrši velike zadatke koji stoje pred njom. Rukovodeći se već postavljenim zadacima, treba da se naše partijske organizacije u vojsci - njihova struktura i način rukovođenja - prilagode novoj vojnoj formaciji naše armije, koja je već u toku sprovođenja, i uslovima modernog ratovanja. To znači, da cjelokupni partijski i politički rad treba postaviti **na vojničku osnovu** (podvučeno u originalu, prim. N.A.), kako bi se obezbijedilo što čvršće partijsko rukovodstvo, zavela što jača partijska kontrola i odgovornost za razvitak svake jedinice naše armije.³⁴

U pismu CK KPJ, kao prvo, navedeno je da treba stvoriti političke organe kao sastavni dio »nove vojne formacije, počev od Političke uprave Jugoslovenske armije, preko političkih odjeljenja armija, pa do političkih odsjeka divizija, brigada i pukova, **kao partijsko-politička tijela** (podvučeno u originalu, prim. N.A.), koja treba da rješavaju sva partijska i politička pitanja i koja treba, u prvom redu preko partijskih organizacija, da omogućće sprovođenje vojnih i političkih zadataka naših jedinica. Samim tim, nema više potrebe da, pored tih organa, postoje divizijski komiteti kao partijska rukovodstva.³⁵

Na osnovi toga, u direktivi CK KPJ kaže se da »cjelokupnim organizacionim i političkim radom partijskih organizacija rukovode politički komesari pomoću političkih organa, kojima stoje na čelu, čime se ukida zvanje zamjenika političkih komesara. Za svoj rad politički komesari odgovorni su pretpostavljenom partijskom rukovodstvu, tako da se »počev od načelnika Političke uprave Jugoslovenske armije, pa do osnovne partijske organizacije u bataljonu, ostvaruje partijsko jedinstveno rukovodstvo za čitavu našu armiju. Zbog toga, nema više potrebe da partijskim organizacijama u nekim vojnim jedinicama rukovode nacionalna ili pokrajinska partijska rukovodstva...«

U trećoj tački Direktive stoji da »skojevskom organizacijom u vojsci, takode, rukovode politički komesari, »preko instruktora za omladinski rad, koji se nalaze u sastavu političkog organa.

Predviđeno je da se u brigadama i divizijama formiraju partijske komisije, kojima preko sekretara rukovode politički komesari, a zadatak tih komisija je »da čuvaju ideološko-moralnu čistoću partijskih organizacija, da se bave pitanjima prijema u Partiju, partijskim istragama, itd.«, ali svaku njihovu odluku mora da potvrdi politički komesar.

Najveće promjene izvršene su na nivou partijske ćelije - osnovne partijske organizacije.« S obzirom na to da je bataljon po novoj formaciji^{36*} postao osnovna vojna jedinica, potrebno je, da i Partija stvori svoju osnovnu jedinicu - ćeliju u bataljonu, s tim što u ćetama treba organizovati ćeljska odjeljenja... «³⁷ Direktivom je preciziran rad i način rukovođenja partijskom organizacijom i istaknuto da bataljonskom ćelijom rukovodi bataljonski biro. Na kraju se kaže:

»Stvaranje političkih organa pruža široke mogućnosti uzdizanja mladih partijskih aktivista na rukovodeća mjesta. Tako će partijska organizacija stati na čelo izgrađivanja naše vojske u modernu armiju... «

³⁴> Arhiv CK SKJ, 1945/6«.

³⁵> Isto.

³⁶> Misli se na novu divizijsku formaciju, koju je doneo Generalštab 14. marta 1945. godine, kada je uvedena trojna formacija u brigadi i bataljonu. Šire o tome vidi u knjizi »Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije« Nikola Amić i dr, izd. VII, Beograd 1982, str. 483-190.

³⁷) Arhiv CK SKJ, 1945/68.

U direktivnom pismu CK KPJ traži se da se »iznesene organizacione izmjene sprovedu odmah, vodeći najozbiljnije računa o pravilnom rasporedu i korišćenju kadrova...«³⁸⁾ Međutim, te promjene u partijskoj organizaciji u Jugoslovenskoj armiji i u Jugoslovenskoj mornarici, najvjerovatnije zbog ratnih uslova (jedinice su bile potpuno angažovane u izvodenju završnih operacija za oslobodenje zemlje), počele su sprovoditi u oslobođenoj Jugoslaviji, u prvim mjesecima nakon rata. Isto tako, u najvećem broju jedinica Jugoslovenske armije prešlo se na novu vojnu formaciju, od 14. marta, tek nakon završetka rata.

Period oružane borbe Jugoslovenske mornarice završen je nakon kapitulacije neprijateljevog garnizona u Puli, na Muzilu, 7. maja 1945. godine. Poslije toga, pripadnici naše mornarice ušli su u fazu mirmodopskog perioda, dalje izgradnje i jačanja, sa zadatkom - u okviru oružanih snaga nove Jugoslavije čuvati teško stečene tekovine narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije i obezbijediti mirnu izgradnju socijalizma. Polazeći od takve namjene Ratne mornarice, partijsko rukovodstvo i članstvo KPJ u Jugoslovenskoj mornarici našlo se pred teškim i složenim zadacima, koji su tražili što hitnija i što kvalitetnija rješenja izgradnje Jugoslovenske mornarice u moderan vid oružanih snaga. Taj zadatak oni su časno i potpuno izvršili, kao i onaj ratni.

Arhiv CK SKJ 1945/68. U najnovijoj knjizi »Organizacije SKJ u JNA«, Izdanje VINC, Beograd 1986. godine, na str. 40-43 govori se daje partijska organizacija u Jugoslovenskoj armiji reorganizovana tek u avgustu 1945. godine, što ne stoji. Naime, potpuno se zanemaruje odluka Politburoa CK KPJ od 12. marta 1945. kojom se ukidaju funkcije zamjenika političkog komesara, i direktiva CK KPJ od 21. marta kojom se ukidaju divizijski komiteti, a politički komesar je politički i partijski rukovodilac u jedinici, partijska ćelija nije više u četi nego u bataljoni itd. Sprovođenje u djelo ovih stavova CK KPJ počelo je takorekuc odmah čim se rat završio krajem maja i početkom juna 1945, kada u Jedinicama više nema zamjenika političkih komesara itd, što se u pomenutoj knjizi stavlja da je to bilo sve do avgusta 1945. godine.

Osnovna obeležja političko-partijskog rada u Mornarici NOVJ⁰

Vukota Popović, *kapetan bojnog broda*²⁾

NEKA UVODNA PITANJA

U zahvalnost što mi se kao pripadniku neratne generacije pružila prilika da iznesem neke rezultate istraživanja političkog rada u Mornarici NOVJ, ne mogu a da ne istaknem i osećaj izuzetne odgovornosti, jer ću, za razliku od većine ovde prisutnih govoriti o vremenu i događajima čiji svedok nisam bio.

Samo izlaganje o političkom radu u Mornarici može imati dva polazišta. Prvo obuhvata osnovna načela i, uglavnom, ostaje na nivou manje ili više poznatih konstatacija, koje su gotovo istovetne i kada je reč o političkom radu u bilo kojoj drugoj jedinici NOV i POJ.

Drugo polazište ima izoštreniju optiku i vodi nas ka konkretnim obeležjima dinamike političkog rada, nudeći bogatiju sliku celine. Takav pristup omogućuje i uvid u neke specifičnosti koje se ne susreću - ili bar ne u tolikoj meri - u političkom radu u drugim jedinicama.

Opremio bih se za ovaj drugi pristup, pa ću, s obzirom na raspoloživi prostor, ukazati samo na neke specifičnosti, a pre svega na one iz domena ciljeva, zadataka, sadržaja i rukovođenja političkim radom, a pokušaću da iznesem i neka osnovna zapažanja o razvojnim fazama i političkom radu u vreme priprema i tokom završnih operacija za konačno oslobođenje naše obale i otoka.

Kada se radi o ciljevima političkog rada - podizanja političke svesti, opšteg nivoa znanja i kulture, i na toj osnovi izgrađivanja čvrstog moralno-političkog jedinstva (kako je to Tito isticao u Instrukciji CK KPJ od maja 1942) - valja istaći da su oni bili jedinstveni za NOV i POJ u celini. Njihova konkretizacija, kako se to vidi iz sačuvanih dokumenata, odvijala se kroz »provođenje linije naše partije«, što podrazumeva »političko uzdizanje i odgajanje« i »objašnjavanje onoga zašto se borimo«. A to »provođenje linije naše partije«, ukratko, značilo je:

a) spoznaju i usvajanje ciljeva NOB-a, te na toj osnovi izgrađivanje i jačanje patriotske i idejno-klasne svesti, i

b) razvijanje svestrane, stvaralačke, odlučne i slobodne ličnosti, koja će biti sposobna da u svakoj borbenoj situaciji dijalektički pronađe u odnosu između činilaca rata, i na toj osnovi izgrađuje vlastiti odnos (ili odnos kolektivnih subjekata) prema ciljevima oružane borbe, odnosno revolucije.

⁰) Rasprava za »okruglim stolom« Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije.
²) Starješina u Floti Vojnopomorske oblasti.

Na realizaciji navedenih ciljeva dosledno se radilo u svim jedinicama, sa celokupnim boračkim sastavom i tokom čitavog perioda postojanja Mornarice. To se, možda, najbolje vidi iz odnosa prema borcima koji su masovno pritali u jedinice Mornarice NOVJ, posebno u drugoj polovini 1944. i tokom 1945. godine. Naime, radi se o organizovanju i programskom usmeravanju političkog rada sa njima. Iz sačuvanih izveštaja političkih komesara sektora vidljivo je da njima »treba prikazivati historijat, značaj i ciljeve NOB-a, treba ih prevaspitavati, treba ih politički uzdignuti i odgojiti«. To je činjeno kroz proradu posebnog programa tema, među kojima su naročito bile značajne: govor druga Tita na Drugom zasjedanju AVNOJ-a i Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

ZADACI POLITIČKOG RADA U MORNARICI NOVJ

Što se tiče zadataka političkog rada, ne bi se zadržavao na onim opštepoznatim kao što su: razvijanje mržnje prema okupatoru i domaćim izdajnicima, jačanje bratstva i jedinstva, reda i discipline, učvršćivanje organa nove narodne vlasti, popularizacija Sovjetskog Saveza i slično, nego bih nešto više rekao o onim zadacima političkog rada koji su bili specifični za Mornaricu. Među njima posebno ističem:

- privikavanje na prirodne i borbene uslove vođenja oružane borbe na moru;
- razvijanje svesti o visokom stepenu zavisnosti svih elemenata brodske borbene organizacije;
- politički prihvatao oficira i podoficira bivše jugoslovenske mornarice;
- održavanje pune političke mobilnosti i aktivnosti u onim organizacijskim celinama Mornarice koje su bile stacionirane na teritoriji druge zemlje (Baza Mornarice NOVJ u Italiji),
- rad sa posadama mobilisanih brodova, i
- pomoć u osposobljavanju kadrova koji su rukovodili političkim radom u Rečnoj flotili.

Izvršavanje svakog od navedenih zadataka, s obzirom na nepostojanje prethodnih iskustava, bio je prevashodno stvaralački čin, protkan punim razmahom inicijative i snalažljivosti partijsko-političkih kadrova. I u domenu sadržaja političkog rada postojale su brojne specifičnosti izražene, možda, ne toliko u obimu koliko u dinamici realizacije.

Pored dominantnog mesta političkog obrazovanja, vaspitanja i informisanja (koje se odvijalo kao jedinstven proces), kulturno-prosvetnih i zabavnih aktivnosti, političkog rada na terenu, izgradivanja moralne snage jedinice, postoje sačuvani podaci i o učešću pripadnika Mornarice NOVJ u nekim opštedruštvenim političkim akcijama (izbori za organe nove narodne vlasti u Dalmaciji) i provođenju političko-vojnih takmičenja. Međutim, kada se radi o dinamici realizacije, tu su prisutne brojne specifičnosti od kojih ću pokušati da istaknem one najznačajnije:

- prostorna udaljenost jedinica, naročito u početnom periodu razvoja Mornarice NOVJ, uslovlila je potpunu samostalnost partijsko-političkih rukovodilaca u planiranju sadržaja političkog rada, pri čemu je do punog izražaja dolazilo njihovo revolucionarno i ratno iskustvo;
- svi pomenuti i drugi sadržaji realizovani su onda kada su to mogućnosti dozvoljavale. Kao generalni stav može se prihvatiti da su u pr-

vom planu bile potrebe oružane borbe, a sve ostalo, pa i pojedini sadržaji političkog rada, realizovano je onda kada su to mogućnosti dozvoljavale (ovde treba naglasiti da su stacionarne jedinice već nakon formiranja Štaba Mornarice NOVJ imale dnevne i sedmične rasporede zanimanja u koje su bili ukomponovani i sadržaji političkog rada);

- na realizaciji pojedinih sadržaja političkog rada bili su obavezni i oni štabovi koji u svom sastavu privremeno nisu imali partijsko-političkih rukovodilaca, što upućuje na zaključak da je krug legitimiranih subjekata političkog rada bio širok;

- u domenu izgrađivanja moralne snage jedinica, ako je u njoj bilo dosta neiskusnog boračkog sastava, postojala je praksa da se, kada su to mogućnosti dozvoljavale, ide u planiranje manjih borbenih akcija čiji je uspjeh manje ili više izvestan, kako bi se što uspješnije rešio tzv. problem prvog metka u borbi;

- nisu uvek postojali posebni programi političke nastave za borce i rukovodioce. Oni su bili jedinstveni, ali je postojala obaveza da politički komesari (ili oni koji su rukovodili priradom tema) individualnim radom, ili kroz kolektivne forme rada, najpre ovladaju određenim sadržajima kako bi ih mogli pravilno tumačiti ostalim borcima;

- prilikom grupisanja boraca za nastavu nije bilo nikakvog šablona. Nekada se to činilo na nivou jedinice (posebno na Visu, u Domu pomoraca), nekada po grupama brodova, a nekada i po pojedinim brodovima, i ne samo u lukama nego i za vreme boravka po uvalama ili u vožnji, i ne samo danju nego i noću.

ORGANIZACIJA POLITIČKOG RADA I PARTIJSKE ORGANIZACIJE NOVJ

Razvoj organizacije političkog rada u Mornarici NOVJ tekao je uporedo sa njenim razvojem i organizacijsko-formacijskim sazrevanjem. Sve one promene koje su se zbile u njenoj borbenoj organizaciji, a u procesu prilagodavanja potrebama oružane borbe, imale su odraza i na organizaciju političkog rada. Na neprekidno dovođenje organizacije političkog rada u funkciju postizanja optimalnih rezultata u oružanoj borbi (što podrazumeva i uticaj rezultata oružane borbe na organizaciju političkog rada), posebno ukazuje činjenica da nijedan od pomorskih obalnih sektora nije imao istu organizaciju političkog rada u vreme formiranja Štaba Mornarice, niti koncem rata. Isto tako, nije postojala standardna organizacija sektorskog tipa, tako da je svaki sektor, u poređenju sa drugim, imao različitu organizaciju, što se može videti iz šeme br. 1, koja prikazuje kakvo je bilo rukovođenje političkim radom u Mornarici NOVJ početkom novembra 1943. Šema je sastavljena na osnovu Izveštaja Štaba Mornarice od 10. novembra 1943, koji je upućen Štabu 8. korpusa, ali su ukomponovani i neki detalji iz drugih dokumenata datiranih u približno isto vreme.

Sledeća karakteristika odnosi se na razvojnu postupnost. Naime, nastanak i usložavanje organizacije partijsko-političkog rada bilo je uslovljeno kadrovskim, tehničkim, borbenim i drugim mogućnostima Mornarice. Možda se to najbolje vidi iz nekih brojčanih pokazatelja. Na primer, Mornarica je nakon formiranja Štaba imala svega 70 članova Komunistič-

ke partije, organizovanih u 8 partijskih ćelija, da bi početkom aprila 1945. imala 822 člana organizovana u 120 ćelija, sa 19 partijskih biroa.

Kakva je situacija bila sa brojnim stanjem partijsko-političkog kadra?

Njih je, u vreme formiranja Štaba, ne računajući one koji su bili u partizanskim odredima na otocima, bilo oko petnaestak, da bi ih godinu dana kasnije, u vreme otpočinjanja završnih borbi za oslobodenje obale i otoka, bilo 165.

Kapetan bojnog broda Vukota Popović govori za okruglim stolom

Bilo bi interesantno pogledati kakvo je bilo rukovođenje partijskom organizacijom Mornarice sredinom 1944, što se vidi iz šeme br. 2, koja je sačinjena na osnovu tabelarnog pregleda o stanju partijske organizacije Mornarice CK KPJ od 31. jula 1944. Pregled prikazuje stanje partijske organizacije početkom jula. S obzirom na to da pomenuti izveštaj nije sadržavao raspored partijskih ćelija po organizacijskim celinama, to se istraživanjem pokušalo utvrditi pri čemu su korišćeni i neki drugi dokumenti, te razgovori sa pojedinim partijsko-političkim radnicima. Posebno su bili korisni izveštaji pomoćnika političkog komesara Baze Mornarice NOVJ, zatim sačuvana radna beležnica pomoćnika političkog komesara IV POS-a, te obavljene razgovori sa političkim komesarom V POS-a i sa pomoćnikom političkog komesara III POS-a. Zbog korišćenja podataka i iz tih dokumenata stanje na šemi se u nekim detaljima razlikuje od onog koje je dato upomenutom prilogu. Bez namere da se ta šema šire komentariše, jer bi to zahtevalo mnogo više od raspoloživog prostora, valja istaći da je jedino u II POS-u organizaciono stanje Partije ostalo nepromenjeno u odnosu navremeno formiranja Štaba Mornarice, dok su se u svim ostalim sektorima i u Bazi (u odnosu na stanje u vreme njenog formiranja) partijske organizacije uvećavale i organizaciono usložavale. Takvo stanje u II POS-u uslovljeno je činjenicom da su jedinice tog sektora, zbog poznate ofanzive neprijatelja koncem 1943. i početkom 1944, morale povući sa »svoje« teritorije i privremeno stacionirati na teritoriji koja je bila u operativnoj nadležnosti III POS-a.

Naredna karakteristika i specifičnost organizacije odnosi se na dihotomnost funkcije političkog komesara u pojedinim jedinicama Mornarice. Reč je, zapravo, o tome da su politički komesari u većem broju jedinica (naoružani brodovi, patrolni čamci, izvidne stanice, trgovački brodovi i sl.) obavljali istovremeno i dužnost partijskog rukovodioca, što se, pre svega, može tumačiti malobrojnošću sastava jedinice, odnosno posada brodova. U

vezi s tim istakao bih da smo, posebno do pred kraj 1944. godine, imali izvestan broj partijskih organizacija sa samo dva člana KP.

Iz navedenog može se izvući zaključak o još jednoj organizacijskoj specifičnosti Mornarice, pa i političkog rada u njoj - o velikoj usitjenosti jedinica, od kojih neke (na primer, izvidne stanice) nisu imale više od 6 do 8 ljudi, ali je značaj zadataka koje su izvršavale upućivao na potrebu postavljanja političkih komesara. Otuda u Mornarici, možda više nego u drugim jedinicama njenoga ranga, postoji permanentna deficitarnost partijsko-političkog kadra. Ta konstatacija, bez obzira na stalno pritanje, bilo iz drugih jedinica, bilo sa kurseva koje je organizovao Oblasni komitet KPH za Dalmaciju, pomoći će da dobijemo i odgovor na pitanje zašto su u Mornarici, u poređenju sa drugim jedinicama, neki organi za politički rad, kao što su Politodel, Kulturno-prosvetni odbor Mornarice, Propagandni odsek i si., uspostavljeni sa zakašnjenjem. Doduše, treba istaći da su brojni poslovi koji su bili u nadležnosti tih organa izvršavani uz neposrednu pomoć partijskih rukovodstava na terenu i organa narodne vlasti, ali ostaje činjenica da bi do uspostavljanja pomenutih organa došlo ranije da je bilo dovoljno kadrova. Uostalom, na potrebu formiranja nekih od navedenih organa (Politodel, Komitet) upozoravao je OK KPH za Dalmaciju u pismima koje je upućivao CK KPH i CK KPJ.

RAZVOJNI PUT SADRŽAJA POLITIČKOG RADA

Osim navedenih osnovnih karakteristika, uputno je, makar u najkraćim crtama, ukazati na razvojan put političkog rada. Potpunije poznavanje njegove celine dozvoljava sledeću mogućnost zaključivanja.

Period od formiranja Štaba Mornarice NOVJ pa do sredine 1944. jeste vreme organizacionog i programsko-sadržajnog sazrevanja i stabilizacije političkog rada. U to vreme vrši se popuna sa partijsko-političkim kadrovima, počev od štabova pomorskih obalskih sektora do borbenih plovnih jedinica (flotile, naoružanih brodova pa i pojedini patrolni čamci). Tada se traže napikladniji oblici organizovanja partijske i skojevske organizacije. U tom periodu otpočinje proces formiranja nekih organa političkog rada, kao što su kulturno-prosvetni odbori po jedinicama i kasnije, koncem juna, Politodel Mornarice. Tada dolazi i do standardizacije programsko-tematskih sadržaja, u čemu je od posebnog značaja bilo donošenje (od strane Štaba 8. korpusa) Plana političkog rada za mart 1944. godine.

Svi ovi procesi karakteristični za ovaj period, uslovno rečeno, završavaju se sredinom 1944. kada se može reći da politički rad u Mornarici, i organizacijski i planski i sadržajno, ima svoju punu fizionomiju.

Tome je, nesumnjivo, doprinela i činjenica da su se od početka juna 1944. na Visu nalazili Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije CK KPJ i drug Tito. Njihov dolazak na Vis rezultat je procene da je on i sa stanovišta bezbednosti i prostorno (s obzirom na blizinu saveznika u Italiji) pružao najpovoljnije uslove za rešavanje krupnih zadataka našeg NOB-a (borba za dosledno sprovođenje odluka AVNOJ-a, međunarodno-pravno priznanje nove Jugoslavije, širenje istine o narodnooslobodilačkoj borbi i snagama koje vode, prihvatanje pomoći saveznika i si.). Odgovornost Mornarice u svemu tome bila je velika, jer je trebalo održavati povoljan operativni režim na većem delu našeg obalno-otočnog područja, vršiti prevoze-

nje boraca, ranjenika i materijala i si., što se nije moglo postići bez svesnog angažovanja, velikih naprezanja pa i žrtava. Tu je uloga političkog rada bila nezamenjiva. Stoga se nametnula potreba da se partijska organizacija Mornarice, uz pomoć CK KPJ i OK KPH za Dalmaciju kao i drugih rukovodstava na terenu, najpre kadrovski ojača i organizaciono učvrsti, kako bi se stvorili optimalniji uslovi za sadržajni i dinamičniji politički rad, što je imalo pozitivnog odraza na izgrađivanje patriotske i idejno-klasne svesti pripadnika Mornarice NOVJ.

Od sredine 1944. do završetka rata karakteristična je relativno dobra popunjenost jedinica (pa i onih brojčano najmanjih) partijsko-političkim kadrovima, što je posebno bilo od značaja prilikom formiranja Kvarnerskog pomorskog sastava i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, jer su, naređenjima o njihovom formiranju, postavljeni i partijsko-politički rukovodioci. Sada se redovno donose dvomesečni planovi političkog rada. U početku to su bili tematski planovi, koji će kasnije biti dograđeni drugim elementima plana: organizacijskim i metodskim uputama, zadacima vezanim za rad na terenu, analitičkim zapažanjima o realizaciji prethodnih planova i si. U tom smislu vrlo je ilustrativno Uputstvo političkog komesara Mornarice od 5. septembra 1944. političkim komesarima pomorskih obalskih sektora i Baze Mornarice NOVJ u Italiji o metodi političkog rada i odnosu prema narodu. Iako je ovaj dokument naslovljen kao uputstvo, ipak se iz njegovog sadržaja vidi da se radi o prvom celovitom planu političkog rada. Uz naznaku tema koje treba proradivati u narednom periodu, date su i upute o oblicima rada koje treba primenjivati, kako se treba odnositi prema narodnooslobodilačkim vlastima i narodu, kako treba organizovati politički rad u štabovima i sa starešinama, a u posebnim tačkama ukazano je na značaj vojne discipline i međuljudskih odnosa.

Značajno je, takode, istaći da sada dolazi do snažnog razmaha kulturno-prosvetnog rada: u svim jedinicama ranga flotile i pešadijske čete formirani su mornarski odnosno vojnički horovi; izdavani su sektorski listovi, zidne i džepne novine; svakodnevno su priređivane priredbe i narodna veselja; održavani su brojni tečajevi iz pojedinih naučnih oblasti, stranih jezika, jezika naroda Jugoslavije; Mornarička muzika priređuje brojne koncerte, i, kasnije, prati napredovanje naših jedinica u borbama za Hrvatsko primorje i Istru, itd.

U iznošenju nekih značajnijih detalja vezanih za to vreme posebno kada su u pitanju sadržaji političkog rada, treba podsetiti da je jedna od značajnijih tema koja je proradivana u tom periodu bila »Pitanje sporazuma«, pri čemu se imao u vidu sporazum Tito - Šubašić, u vezi koga je bilo izvesnih nerazumevanja i unutar boračkog sastava. Zato je bilo neophodno da se borci, pa i šire narodne mase, upoznaju sa političkom suštinom Sporazuma, kako bi se shvatilo da je on bio čin međunarodnog priznavanja nove Jugoslavije i dokaz naše spremnosti da, u borbi protiv fašizma, okupimo sve patriotske snage u jedinstveni Narodni front. Od kolike je važnosti bilo ovo pitanje, potvrđuje i činjenica da je napred pomenutim Uputstvom bilo predviđeno da sve jedinice Mornarice sa svim boricima prorade temu »Pitanje sporazuma«. Na značaj Sporazuma ukazao je i drug Tito u svom istorijskom govoru na Visu, 12. septembra 1944, kada je rekao da je Sporazum »dokaz naše snage, dokaz naše pobjede na boj-

Ovaj govor imao je još jednu značajnu dimenziju. U njemu je Tito jasno izložio stav AVNOJ-a o potvrđivanju odluke Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora o priključenju Slovenačkog primorja Sloveniji i odluke ZAVNOH-a o priključenju Istre, Rijeke i Zadra Hrvatskoj, rekavši: »Ovom borbom naša braća u Istri, u Slovenačkom primorju i Koruškoj, moraju biti i biće oslobođena i živjeće slobodno u svojoj domovini sa svojom braćom. To je želja svih nas, to je želja svih njih tamo. Mi tuđe nećemo - no svoje ne damo.«

Ovim rečima Tito je ne samo najavio najznačajnije zadatke koji su stajali pred NOV i POJ nego je i vizionarski anticipirao naše principijelne stavove prema tekovinama NOB-a i socijalističke revolucije u celini. Te reči bile su snažan moralno-politički podsticaj za dalje angažovanje partijske i skojevske organizacije kao i celokupnog sastava Mornarice u izvršavanju zadataka za konačno oslobođenje naše obale i otoka. Sa razgratatom mrežom partijsko-političkih organa (tada već uspostavljenim i na trgovačkim brodovima koji su saobraćali između naše obale i savezničkih luka u Italiji i na Sredozemlju), uz primerenu dinamiku u realizaciji pojedinih sadržaja, kroz intenzivnu saradnju sa partijskim organizacijama na terenu i organima nove narodne vlasti, obezbeđeno je dalje masovno pritanje boraca u jedinice Mornarice, što je bila osnovna pretpostavka za održavanje strategijske inicijative jedinica NOVJ na jadranskom pomorskom vojištu i potrebnog tempa napredovanja u borbama za konačno oslobođenje.

U operativnoj pauzi koja je usledila nakon oslobođenja Crnogorskog primorja i Dalmacije, a pre početka operacija za oslobođenje Hrvatskog primorja i Istre, došlo je do daljeg jačanja organizacijske baze političkog rada: formiraju se propagandni odseci, najpre u sektorima (kasnije pomorskim komandama), otvaraju se novi domovi pomoraca (posebno je značajan onaj na Istu), a uspostavlja se i krajnje elastična organizacija političkog rada u pomenutim privremenim sastavima.

Sve to, uz već bogata iskustva u organizovanju i vođenju političkog rada, omogućilo je partijskoj organizaciji Mornarice da u završnim borbama ostvari svoju istorijsku ulogu idejno-političke i rukovodeće snage, čiji su borci i jedinice, i tada, kao što su to činili mnogo puta ranije, ispoljili visok nivo patriotske i idejno-klasne svesti i borbenog morala, što im je omogućilo da do kraja odgovorno i časno izvrše sve zadatke koje su Tito i rukovodstvo NOB-a pred njih postavljali.

Na kraju, umesto zaključka, želim da istaknem sledeće:

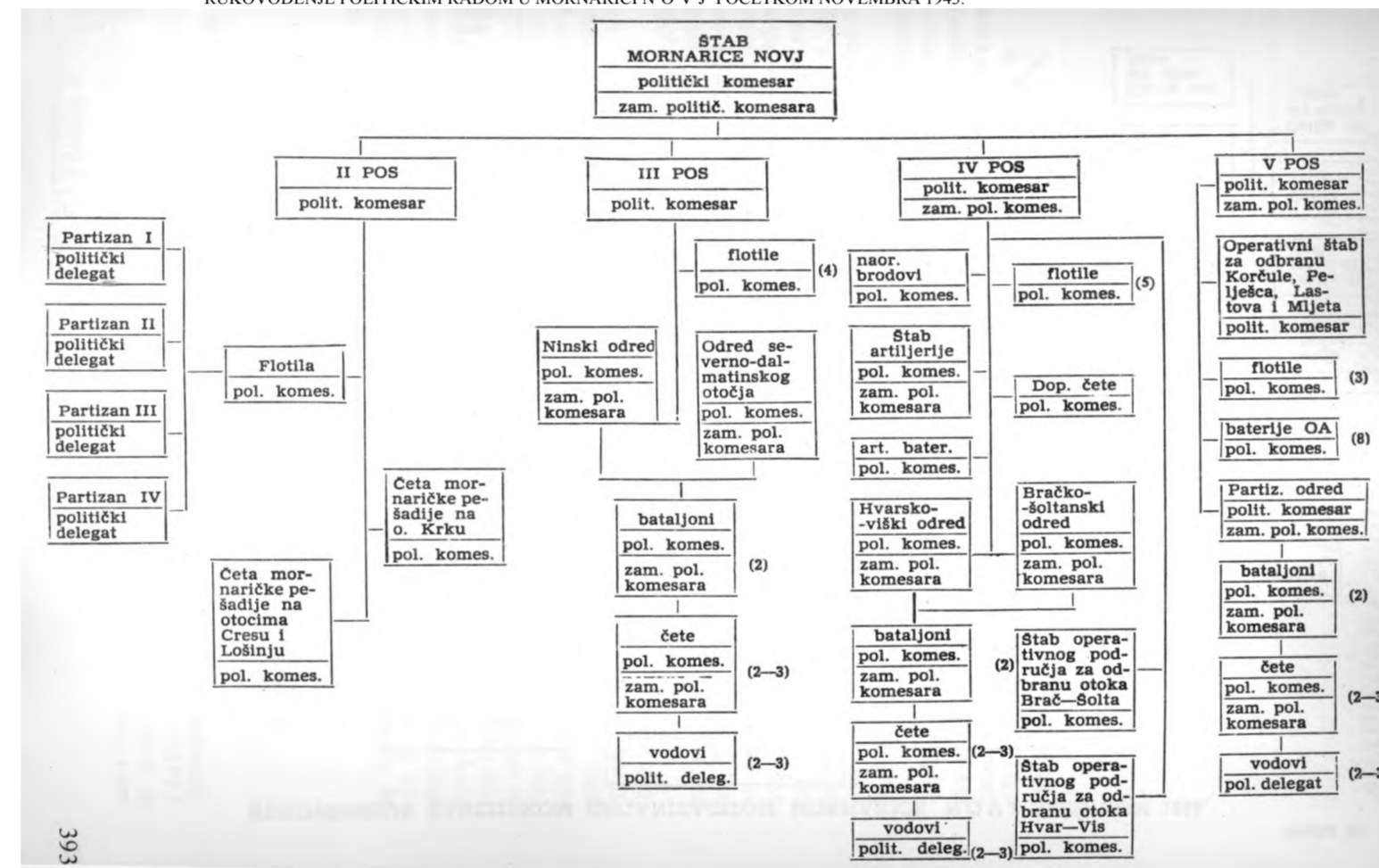
a) Politički rad u Mornarici NOVJ bio je integralni deo političkog rada koji je Partija provodila u svim jedinicama NOV i POJ, ali i prirodan produžetak rada KPJ na obalsko-otočnom području, u vreme pripreme NOR-a i oružane revolucije, i u prvim godinama borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, s tim što, shodno promenjenim uslovima, njegova dinamika izbija u prvi plan. To je, dakle, vreme kada se svet više ne objašnjava nego menja.

b) Njegov puni smisao može se razumeti samo ako se posmatra kao jedinstvo komponenata: one koja je prisutna u jedinicama NOVJ i one koja je sprovedena na terenu, s tim što je prva težišna bila usmerena na rešavanje problema oružane borbe, a druga na uspostavljanje organa nove narodne vlasti.

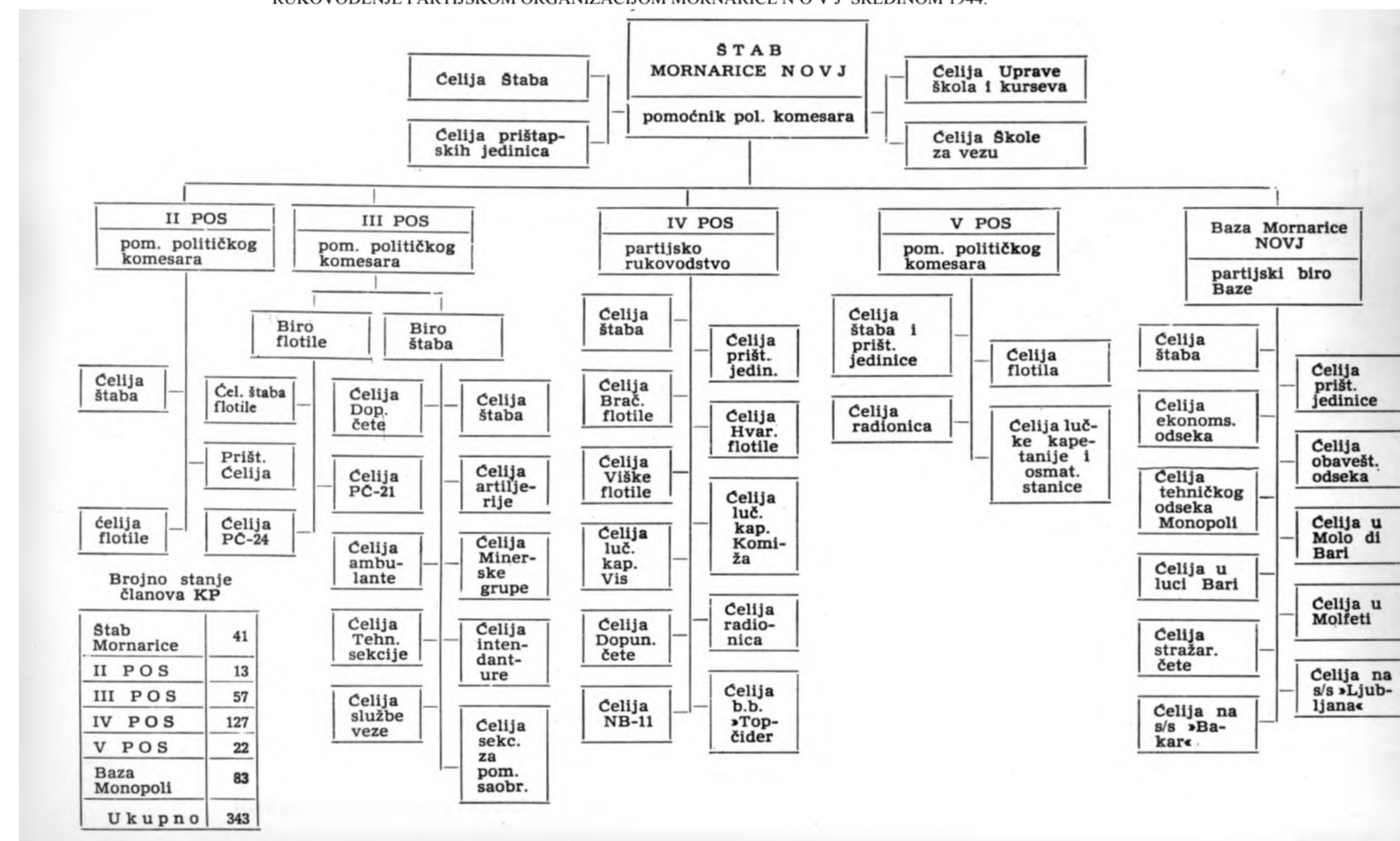
c) Politički rad u Mornarici imao je sva osnovna obeležja političkog rada prisutna u drugim jedinicama NOVJ (neposrednost, istinitost, konkretnost, jasnoća idejno-političke platforme i si.), ali i neka posebna, proizašla iz specifičnih prirodnih, borbenih, pa i psiho-socijalnih uslova vođenja oružane borbe na moru, što je neminovno imalo odraza na iznalaženje originalnih rešenja u organizaciji i dinamici sprovođenja, odnosno realizacije pojedinih sadržaja političkog i partijskog rada.

d) Bez namere da se umanju doprinos pojedinih regionalnih partijskih rukovodstava u organizovanju i ukupnom odvijanju političkog rada, posebno u onom periodu nakon formiranja Štaba Mornarice, ipak treba istaći da su nastajanje, razvoj, i narastanje rezultati rada partijske organizacije Mornarice neodvojivo vezani za rad Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, ukupni rezultati koje je ostvarila Mornarica, kao vid oružanih snaga nove Jugoslavije (NOV i POJ, kasnije - Jugoslovenske armije), najbolji su dokaz visokog nivoa idejno-klasne i patriotske svesti njenih pripadnika i stanovnika našeg obalsko-otočnog područja, u čijem je idejno-političkom izgrađivanju politički rad, kojim su rukovodili Tito i Partija, imao nezamjenjivu ulogu.

RUKOVODENJE PARTIJSKOM ORGANIZACIJOM MORNARICE N O V J SREDINOM 1944.

Sema br. 2

Savez komunističke omladine Jugoslavije u Ratnoj mornarici^{*)}

Rade Stijelja, *kapetan bojnog broda*²⁾

Neposredno pred rat, partijska organizacija u Dalmaciji je brojala 1.398 članova i 5.060 članova SKOJ-a, stoje predstavljalo snagu koja je bila sposobna da se stavi na čelo naroda i da ga povede u odlučnu borbu protiv okupatora, do konačne pobjede. Ovo tim više što se poslije dolaska druga Tita za sekretara CK KPJ sredila i učvrstila partijska organizacija u Dalmaciji, kao i u čitavoj zemlji.

Sa takvom rukovodećom snagom počeo je NOR u Dalmaciji, koji je u svojim počecima imao iste osobine kao i u drugim krajevima naše zemlje, s tim što je Dalmacija imala dosta široku mrežu partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a, koje su obuhvatale obalu i otoke. U takvim općim uvjetima započela je oružana borba na moru i otocima. Prve ustaničke puške na obalama Jadrana bile su na Biokovu, odakle se ustanak širio na obalu i otoke. Omladina Dalmacije pod rukovodstvom KPJ i SKOJ-a, koristeći svoje bogato revolucionarno iskustvo, stupala je u redove NOV, za slobodu svog mora i svoje zemlje.

Na čelu napredne omladine Dalmacije SKOJ je odigrao značajnu ulogu kako u širenju NOB-a na moru, tako i u organizovanju i okupljanju omladine i njenom vaspitanju u duhu NOB-a. Oslobodilački karakter naše borbe predstavljao je osnovu, na kojoj se mogao razvijati visoki moral naših boraca. Vaspitanje koje su naši borci dobivali preko KPJ i SKOJ-a bilo je garancija naših uspjeha i jačanja NOR-a. Svaki član SKOJ-a shvatio je da od njegovih napora zavisi uspješan razvoj NOB-a. Stoga je odluka komunista i članova SKOJ-a da se suprotstave okupatoru na Jadranskom moru bila plod one političke snage Partije i SKOJ-a neophodne za daljnje pobjede. Već prve akcije partizanskih brodova krajem 1942. godine, u kojima učestvuju članovi SKOJ-a, potvrdile su snagu i odlučnost mladih da u toj natčovječanskoj borbi istraju do konačne pobjede.

OSNIVANJE SKOJEVSKE ORGANIZACIJE U MORNARICI NOVJ

Kapitulacijom Italije dolazi do masovnog ustanka naroda u Dalmaciji i do većeg priliva novih boraca i plovnih sredstava u Mornaricu NOVJ.

Formiranjem Štaba Mornarice NOVJ u oktobru 1943. izvršena je reorganizacija njenih jedinica. Već krajem oktobra 1943. bili su formirani

*) Prilog raspravi o Jugoslovenskoj mornarici u završnim operacijama.
2) Rukovodilac SKOJ-a Mornarice NOVJ.

II POS, III POS i IV POS, a V POS je formiran nešto kasnije od Mornaričke stanice Lastovo. U isto vrijeme formirana je Baza NOVJ u Monopoliju.

Osnivanje mornaričkih jedinica i ustanova, širenje i jačanje NOB-a na moru i otocima postavljalo je kao imperativ da se pristupi formiranju organizacije SKOJ-a u Mornarici NOVJ. Trebalo je prihvatiti novu omladinu. Trebalo je, pored ostalog prihvatiti novu omladinu i uključiti je u oružanu borbu, jer ona do tada nije imala iskustva u rukovanju oružjem, čamcima i brodovima. Oblike rada SKOJ-a trebalo je prilagoditi organizacijskim promjenama i uslovima priliva velikog broja mladih ljudi, koje je trebalo vaspitati u duhu političke linije KPJ, politički i vojnički osposobljavati i izgrađivati lik mladog komuniste, osposobljavati mlade borce da šire ideje Partije o NOB-u, te učvršćivati i jačati jedinstvo mlade generacije.

Organizacijska struktura SKOJ-a u Mornarici NOVJ počela se izgrađivati koncem 1943. godine, jer do tog vremena u jedinicama su postojali skojevski aktivni i rukovodioci SKOJ-a koji po vertikali nisu bili povezani, pošto u Mornarici NOVJ u to vrijeme nije postojao rukovodilac odnosno rukovodstvo SKOJ-a. Tek u novembru 1943. Mornarica je dobila rukovodioca SKOJ-a, a također i POS i Baza NOVJ u Monopoliju. U svim flotilama naoružanih brodova i pomoćnih brodova, jedinicama mornaričke pješadije i obalske artiljerije postojali su rukovodioci SKOJ-a, dok su u flotili naoružanih brodova na svakom brodu oformljeni aktivni SKOJ-a, kao i u flotilama PC i pomoćnih brodova gdje je za to postojala mogućnost.

Uslovi rada i mogućnosti organiziranja SKOJ-a nisu bili svugdje podjednaki, jer je to zavisilo od konkretne situacije i prilika u svakom pojedinom POS-u. Kod nekih brodova i manjih motornih jedrenjaka vršeno je grupisanje članova SKOJ-a sa više brodova da bi se oformio aktiv, jer su ovi brodovi imali mali broj posada. Naime, sve to je zavisilo od broja omladine koja se nalazila na brodovima i drugim jedinicama, lokacije sektora kao i da li se nalazio na svojoj teritoriji ili je privremeno napustio svoju matičnu teritoriju. Zbog svog geografskog položaja na kojem se nalazio i činjenice da je na njegovoj teritoriji i započeo razvoj Mornarice, IV POS je bio najbrojniji ne samo po ljudstvu već i vrstama jedinica. On je već početkom 1944. godine imao četiri flotile patrolnih čamaca, flotilu naoružanih brodova i flotilu pomoćnih brodova, dok su drugi sektori imali samo po jednu flotilu PC.

U to vrijeme IV POS je imao 24 aktiva SKOJ-a sa 194 člana SKOJ-a. Rukovodilac SKOJ-a bio je Nikola Tomić, a zatim Ivo Perišin.

Drugi POS se u to vrijeme nije nalazio na svojoj teritoriji već na teritoriji III POS-a, a imao je samo tri aktiva SKOJ-a, sa 29 članova SKOJ-a. Jedno vrijeme je bio bez rukovodioca SKOJ-a, a tu dužnost je obavljao sekretar partijske organizacije Štaba POS-a. Kasnije je za rukovodioca SKOJ-a došao Zdravko Draganja. Bez obzira na mali broj skojevacu u to vrijeme, Politodjel Štaba Mornarice konstatuje u svom izvještaju da su skojevci u tom sektoru najborbeniji dio boraca.

Treći POS je, kao i II POS, imao stalno borbe za opstanak na svojoj teritoriji. Ovaj sektor je, u odnosu na ukupan broj omladine, imao najmanji broj omladinaca koji nisu bili u organizaciji SKOJ-a. U III POS-u je bilo 17 aktiva sa 100 članova SKOJ-a. Rukovodilac SKOJ-a je bio Vjeko

Naš najmlađi sektor je bio V POS, koji je imao tri aktiva sa 29 članova SKOJ-a, jer poslije događaja na Korčuli jedan dio njegovih jedinica pripao je IV POS-u. Rukovodilac SKOJ-a je bio Ivica Nujjić.

Baza Mornarice NOVJ imala je šest skojevskih aktiva sa 190 članova. Rukovodilac SKOJ-a bio je Dalibor Meštanek, a Štab Mornarice sa prištapskim jedinicama imao je četiri aktiva sa 53 člana SKOJ-a. Rukovodilac SKOJ-a Mornarice NOVJ bio je Rade Stijelja. Ukupno u to vrijeme u Mornarici je bilo 57 aktiva sa 552 člana SKOJ-a, od čega po socijalnoj strukturi otpada na radnike 265. U isto vrijeme u Mornarici NOVJ bila su 343 člana KPJ. U IV POS-u je, na primjer, od ukupno 169 članova SKOJ-a bio 131 radnik.

Omasovljavanje skojevske organizacije išlo je postupno zbog različite situacije koja je u to vrijeme bila unutar svakog sektora, pa je i sam rad bio otežan, ne samo u pogledu organiziranja omladine već i vaspitavanja. Jedinice su bile rasparčane i lokacijski udaljene jedna od druge po obali ili otocima, uz česte promjene mjesta boravka što ja nalogala vojna situacija.

Gledajući na ukupan broj članova, organizacija SKOJ-a u Mornarici bila je brojna. Međutim, kad se uzme u obzir velik broj raznovrsnih jedinica, naročito plovnih, onda je bio i dobar dio jedinica koje nisu imale velik broj članova SKOJ-a. To je i bio jedan od osnovnih zadataka organizacija da u prvom redu nastoji čim prije uspostaviti organizaciju svojih aktiva na svim plovnim jedinicama koje su izvršavale teške i odgovorne zadatke.

OSNIVANJE SKOJEVSKIH RUKOVODSTAVA

Početkom 1944. godine formiran je Politodjel Mornarice NOVJ u čijem sastavu je jedan član bio zadužen za rad sa organizacijom SKOJ-a. U to vrijeme je bio Vlado Perasović, instruktor SKOJ-a, sa zadatkom da pomaže organizaciji SKOJ-a i rukovodiocima u njihovom radu.

Intenzivniji rad organizacije SKOJ-a započeo je nakon sređivanja organizacijskih promjena jedinica Mornarice i uspostavljanja organizacije SKOJ-a u odnosu na te promjene. Pristupilo se povezivanju i učvršćenju organizacije, prijemu novih članova, koji su se kroz borbu provjeravali.

Početkom 1944. godine u IV POS-u se organizira kurs za rukovodioce SKOJ-a, koji su po povratku u svoje jedinice intenzivirali i unaprijedili rad sa omladinom. U isto vrijeme, jedan broj omladinskih rukovodioca bio je upućen na partijski kurs, koji je na Visu organizirao Oblasni komitet KPJ za Dalmaciju. Već sredinom 1944. godine skojevska organizacija je prijemom novih članova povećala svoj broj za 150 novih članova, tako da je tad bilo 702, a pri kraju 1944. godine 1.000 članova SKOJ-a.

Sredinom 1944. godine formira se rukovodstvo SKOJ-a Mornarice, koje su sačinjavali rukovodioci SKOJ-a u sektorima i Baze NOVJ u Monopoliju. Tad je, uz prisustvo pomoćnika komesara Štaba Mornarice, održan i prvi sastanak na kojem je analiziran dotadašnji rad na uspostavljanju organizacije i omasovljavanju omladinske organizacije, kao i političko-vaspiti rad s omladinom. Uspostavljena je dobra saradnja sa rukovodstvom SKOJ-a na terenu radi uzajamnog ispomaganja u radu sa omladinom.

Još od kraja 1943. godine uspostavljena je dobra suradnja sa Oblasnim komitetom SKOJ-a za Dalmaciju, koji je organizaciji SKOJ-a u Mornarici 397

pružao znatnu pomoć, kao i Centralni komitet SKOJ-a, koji se od juna 1944. nalazio na Visu.

Preko SKOJ-a Partija je najviše mogla utjecati na široke boračke mase. U izvještaju pomoćnika komesara Mornarice od 31. VII 1944. stoji da su skojevci u Mornarici bili ti koji su udarnički radili i koji su pokretali čitav rad, te da je veliki broj skojevskih rukovodilaca otišao za partijske rukovodioce. Upućena je tom prilikom i kritika da je SKOJ u svom radu dosta kopirao organizaciju KPJ i da su se pojedini rukovodioci kao i cjelina omladine previše uozbiljili te da nemaju dovoljno mladenačkog poleta u ispoljavanju specifičnog rada sa omladinom u pojedinim sektorima.

Dalje se konstatira da partijska organizacija ne pruža dovoljno pomoći organizacijama SKOJ-a. Svakako da je u tome bilo dosta istine, ali nije bilo objašnjenja zašto je to bilo tako u tom periodu rada omladinskih organizacija.

Već je ranije bilo riječi o tom da je poslije kapitulacije Italije došlo do velikog priliva mladih ljudi u jedinice Mornarice, i to u prvom redu omladine koja do tad nije imala nikakvog borbenog iskustva, osim volje da se bore, niti je znala rukovati oružjem. Najveći dio te omladine išao je na brodove tamo gdje je sama priroda ambijenta mora zahtijevala ozbiljnost shvatanja položaja u kojem su se nalazili. Trebalo je savladati mnoga znanja iz naoružanja, signalizacije, navigacije, kormilarenja i dr., kao i način ratovanja na moru sa kojim su se mnogi mladi ljudi prvi put susreli. Stoga je organizacija SKOJ-a veliku pažnju posvećivala omladini koja se nalazila na naoružanim brodovima i brodovima koji su vršili prevoženje, a koji su u najkraćem periodu po broju članova SKOJ-a bili najbrojniji.

Poteškoće u radu organizacije SKOJ-a u tom periodu bile su sa onim brodovima na kojima su se mahom nalazili i vlasnici tih brodova. Zbog ovakve situacije na njih je prebačen jedan dio članova SKOJ-a sa naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Kod ovih brodova postojao je i psihološki momenat pri izvršavanju zadataka, a to je bila bojazan da se ne izgubi svoj brod jer rat se bližio kraju.

Međutim, poslije izvjesnog vremena, zahvaljujući intenzivnom radu u kojem su bili angažovani članovi KPJ, SKOJ-a i politički komesari, i ovi su brodovi kasnije besprijekorno izvršavali sve zadatke. Prije svakog izvršenja određenog zadatka prethodilo je održavanje sastanka sa posadama i zapovjednicima brodova, na kojim se vršila priprema ne samo u stručnom već i moralno-političkom pogledu. Bilo je takvih primjera da su pojedini brodovlasnici kada su došli u redove NOB odugovlačili da izvrše zadatak, međutim, članovi SKOJ-a i omladinci odmah su preuzimali ovakve zadatke i izvršavali ih ponekad bez vlasnika broda.

Zbog priliva velikog broja novih brodova trebalo je izgrađivati i remontnu i brodogradevnu službu Mornarice. I na tim zadacima omladina Mornarice nije izostajala, ona je bila predvodnik i pobornik stvaranja i vaspitavanja novih mladih radnika nove, socijalističke Jugoslavije.

Najprije u Mornaričkoj bazi u Monopoliju a zatim na otoku Visu, na stotine omladinaca osposobljavalo se za razne zanate, i oni će u poslijeratnom periodu poslužiti kao jezgro za razvijanje nove savremene remontne i brodogradevne službe.

Kada je donesena odluka o odbrani otoka Visa, započete su intenzivne pripreme i radovi na utvrđivanju otoka. Omladina i članovi SKOJ-a iz jedinica koje su se nalazile na otoku radili su na kopanju rovova, razvla-

čenu žice, udaranju kolja po svim poljima na otoku protivvazdušnog desanta. Radilo se i noću i po danu. Za ovaj rad bile su organizovane omladinske radne jedinice dok rad nije bio završen.

BOGATI KULTURNI I ZABAVNI ŽIVOT

Kao i u drugim jedinicama NOVJ, i u jedinicama Mornarice razvijao se kulturo-prosvjetni i ideološko-politički rad sa omladinom. Veliku ulogu u tom pogledu imali su domovi pomoraca, koji su bili oformljeni početkom 1944. godine na Visu i u mornaričkoj Bazi u Monopoliju. U tim domovima bili su organizirani predavanja, kružoci i kursevi iz ideološko-političkog i kulturo-zabavnog rada. U svim jedinicama su organizirane zidne novine, kursevi za opismenjavanje, horovi i fiskultura natjecanja te suradnja u raznim listovima koji su u to vrijeme izlazili i dr. Članovi SKOJ-a su bili nosioci tih aktivnosti.

Uz pomoć Oblasnog komiteta SKOJ-a za Dalmaciju, izdat je prvi broj lista »Mornar«, čiju naslovnu stranicu je izradio mladi kipar Mirko Ostojica.

Na inicijativu SKOJ-a, na otoku Visu je formiran nogometni klub »Mornar«, kao i vaterpolo i plivačka sekcija. Ova fiskultura društva su svoju djelatnost razvijala u partizanskim jedinicama na otoku i takmičenja sa savezničkim jedinicama u Italiji i u našoj zemlji. Omladina Mornarice je učestvovala u organiziranju velikog fiskulturnog takmičenja koje je

1944. godine održano na Hvaru, a organizirao ga je Oblasni komitet SKOJ-a za Dalmaciju u povodu održavanja konferencije USAOH-a. Omladina Mornarice je učestvovala sa brojnim ekipama u raznim sportskim disciplinama.

Baza NOVJ u Monopoliju radila je u veoma specifičnim uslovima jer se nalazila na teritoriji Italije uz prisustvo savezničkih jedinica, dijelova Kraljevske mornarice i pročetničkih elemenata. Skojevska organizacija je bila brojna i ona je svoju aktivnost među omladinom organizovala u skladu sa takvom situacijom. Baza, kao pozadinska ustanova, imala je velik broj raznovrsnih jedinica; transportnih brodova, radionica i brodogradilišta, radnih jedinica, kurseva za obuku starješina Mornarice i dr. U takvim uslovima omladina je vaspitavana u duhu internacionalizma.

Razvijanje bratstva i jedinstva naših naroda bio je jedan od osnovnih zadataka članova SKOJ-a. Sve snažnijim razvojem NOB-a, okupator je nastojao preko četnika, ustaša i drugih narodnih izdajnika, kao i ostataka propalih buržoaskih partija, da što više razjedini i zakrvi naše narode. U takvim uslovima naši borci su se borili ne samo s puškama u ruci već su širili i istinu o pravednosti borbe koja se vodila, o nacionalnoj ravnopravnosti i socijalnoj jednakosti svih naših naroda i narodnosti.

Organizacija SKOJ-a je radila u specifičnim uslovima koji su bili na otoku Visu i Bazi u Monopoliju, gdje su se nalazile savezničke jedinice.

Kod mlade generacije vladao je duh internacionalizma i ona je besprijekorno među savezničkim jedinicama s ponosom širila ideje i ciljeve NOB-a, tako da su u bezbroj primjera saveznički rukovodioci izražavali veliko poštovanje, divljenje i priznanje mladim borcima. Naša omladina se, također, radovala svakom uspjehu njihovih boraca. Tako je 1944. godine rukovodilac SKOJ-a Mornarice predao mornaričku zastavicu komandantu aerodroma na Visu u znak zahvalnosti omladine Mornarice mladim savez-

ničkim pilotima koji su učestvovali u drvarskoj operaciji. Postolje i zastavicu izradili su omladinci u mornaričkotehničkoj radionici.

Članovi SKOJ-a su primjerom služili u svakoj oružanoj akciji, na vožnji, u političko-kulturnom i zabavnom radu. Preko aktiva SKOJ-a, omladinci su bili vaspitavani u novom duhu, razvijali samoinicijativu i snalažljivost. Poslije svake akcije na moru vršile su se analize, savladavala nova znanja, a učenje je bilo više praktično a manje teoretsko, jer je to tadašnja situacija zahtijevala.

U radu nije bilo krutosti, on je bio elastičan, bez ikakvih šablona. Sa-stanci su se održavali prema konkretnim zadacima koje su imale jedinice, prije i poslije akcije ili izvršavanja nekog drugog zadatka, bez obzira na doba dana ili noći. Rad je naročito bio intenzivan sa novopridošlim omladincima.

Zadatke moralno-političkog vaspitavanja boraca, podizanja borbenog morala i stručnog osposobljavanja, članovi SKOJ-a vršili su samoprijegorno koristeći svaki trenutak slobodnog vremena.

Organizacioni razvoj i metod rada stalno se prilagođavao razvoju borbe na moru i uslovima rada u mornaričkim jedinicama. Za skojevske rukovodioce u jedinicama birani su najbolji članovi KPJ iz redova boraca - omladinaca, koji su se isticali primjerom i odvažnošću u borbi.

Organizacija je pratila sve promjene kod jedinica Mornarice i odmah reagirala u pogledu uspostavljanja novih aktiva i rukovodilaca SKOJ-a. Formiranjem bataljona mornaričke pješadije, odmah su u bataljonima odabrani i rukovodioci SKOJ-a a u četama su formirani aktivni. Kada se oformio Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pješadije, u isto vrijeme je organizovano i rukovodstvo SKOJ-a. Za popunu ovih jedinica novim borbama SKOJ je organizovao da iz šire regije Dubrovnika i sa otoka bude upućen veći broj omladinaca u mornaričku pješadiju.

HRABROST MLADIH MORNARA

Brojni su primjeri borbenosti i odvažnosti omladine i članova SKOJ-a u toku NOB-a na moru. U septembru 1943. Mornarička stanica Žirje, sa flotilom III POS-a, dobila je zadatak da uništi izvidnu stanicu na otoku Zmajanu, koju su Nijemci uspostavili radi praćenja kretanja naših brodova koji su u to vrijeme prijevozili ranjenike i materijal. Zadatak je u potpunosti izvršen pod kišom artiljerijskih zrna njemačke baterije sa Zlarina i Tribunja. Zarobljeno je 12 njemačkih vojnika, sa oružjem i opremom, jednim čamcem i radio-stanicom. Istog dana postavljena je zasjeda na otoku Prviću, gdje su zarobljena 3 njemačka vojnika, 1 ustaša sa čamcem, koji je prevezio žene i djecu na prisilni rad u Šibenik.

Taj zadatak su izvršili skojevci Paško Finko, Dinko Antić, Dinko Roman i Ivo Duhović.

U januaru 1944. četa ojačana desetinom iz dopunske čete III POS-a i 50 skojevacu i »terenaca« sa Ugljana napala je njemačku kasarnu u Preku i stražarsko odjeljenje na stanici Sv. Mihovil, tako da se većina njemačkih snaga poslije ovog napada povukla sa otoka.

Omladinci sa naoružanog broda »Komat«, zajedno sa svojim komandantom Josipom Dundovim, pokazali su veliku hrabrost i odlučnost kada su se 3. juna 1944. uhvatili ukoštac sa 4 njemačka naoružana broda i iz te borbe izašli kao pobjednici.

Delegati 26. divizije i Mornarice NOVJ na povratku sa Drugog kongresa USAOJ-a. VIS. 21. maj 1945.

U akcijama naših partizanskih brodova kao što su »Pionir«, »Partizan«, »Jadran«, »Škampo«, »Macola«, »Miran« i »Streljko« i mnogi drugi, isticali su se njihovi komandanti, omladinci i članovi SKOJ-a kao i posade, koji nisu žalili svoje mlade živote, jer su bili svjesni zadataka koje su pred njih postavljali Partija i SKOJ. Uslovi pod kojim su izvršavani zadaci na moru i sredstva kojima smo raspolagali, u odnosu na neprijatelja, rijetko se susreću u istoriji naše borbe. Stvaran je takav tip borca NOR-a koji nije prezao ni pred kakvim zadacima, bez obzira o kakvom se neprijatelju radilo. To je ono što je krasilo borce NOR-a.

Iz redova omladine i SKOJ-a ponikao je veliki broj komandanata naoružanih brodova, patrolnih čamaca i drugih jedinica Mornarice, koji su svojom umješnošću, snalažljivošću, hrabrošću i odanosti bili primjer za divljenje. Od mnogobrojnih navešću samo neke: Petar Peko, Dundov Josip, Vilović Tihomir, Antić Dinko, Jakovljević Ljubo, Vodanović Ljubenko, Vela Nikola, Vela Smiljko, Paško Finko i mnogi drugi, vaspitani u SKOJ-u, kao primjer dobrih boraca i rukovodilaca.

Ti najhrabriji mladi mornari bili su delegati Mornarice NOVJ na II kongresu USAOJ u Drvaru od 2. do 5. maja 1944. U toj delegaciji su, pored ostalih, bili Peko Petar (sada kontra admiral u penziji) i Vela Smiljko, koji je govorio na kongresu o podvizima Titovih mornara na Jadranu.

MARŠAL TITO ODAO PRIZNANJE MLADIM MORNARIMA

Za vrijeme boravka Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog Štaba na otoku Visu, delegacija SKOJ-a Mornarice posjetila je druga Tita i članove CK KPJ, upoznala ih sa radom i borbom na moru omladine Mornarice. 401

Tom prilikom predan je prigodan poklon maršalu Titu, koji simbolizira Mornaricu NOVJ. Omladinci su izradili u tehničkoj radionici svjetionik na morskoj hridi sa satnim mehanizmom. Svjetionik je bio izrađen od niklovanog materijala i danas se čuva u Memorijalnom muzeju »Josip Broz Tito« u Beogradu. Tom prilikom je Vrhovni komandant govoreći o razvoju NOB-a na moru, izrazio svoje divljenje mladoj generaciji i njenoj borbi na moru protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja, napominjući da se rat bliži kraju i da omladinu čekaju krupni zadaci u izgradnji porušene zemlje. Drug Tito je istakao da je omladina unijela nov duh i snagu u redove NOB-a i da na njoj leži budućnost nove socijalističke zemlje. Radi toga, naglasio je Tito, treba posvetiti najveću pažnju stručnom i ideološko-političkom osposobljavanju mlade generacije, kako bi bila sposobna da takve zadatke primi na sebe.

Riječi maršala Tita koje je tom prilikom izrekao u potpunosti su se ispunile i obistinile, jer je omladina taj zadatak u poslijeratnoj izgradnji sa oduševljenjem prihvatila i ponosno izvršila. Kao i u ratu, omladina je bila primjer u radu na obnovi i izgradnji oslobođene zemlje, njene armije i mornarice. Omladina Mornarice je, slijedeći primjere omladinaca iz rata, u poslijeratnom periodu dala svoj veliki udio u izvršavanju tih zadataka.

U izgradnji krupnih objekata, kao što su autoput Bratstvo-jedinstvo, Novi Beograd, pruga Brčko-Banovići, raščišćavanje porušenog Zadra i dr., učestvovalo je na desetine radnih omladinskih brigada iz Jugoslovenske mornarice. Kroz njene redove prošlo je na desetine hiljada mladih ljudi koji su bili vaspitavani u duhu socijalističkog patriotizma i odanosti svojoj zemlji, mladića osposobljvanih za razne specijalnosti koji su nakon odsluženja vojnog roka bili uključeni u industriju i privredu naše zemlje. Kroz NOB mladi komunisti su dosljedno opravđavali povjerenje Komunističke partije i svog naroda.

Od svog osnutka SKOJ je uvijek bio revolucionarna organizacija mladih komunista i neiscrpn rezerva i najvjerniji pomoćnik KPJ.

Njegov istorijski put predstavlja tešku i plodonosnu borbu za stvaranje jedinstva omladinskog pokreta, za široko komunističko vaspitanje omladine za njenu sretniju budućnost. Najljepše priznanje za ulogu koju je SKOJ odigrao u NOB-u, svakako su riječi Josipa Broza Tita upućene našoj omladini:

»Svakog časa nas je čekala smrt, ali ljudi su išli u borbu ne misleći na to, ne strahujući od smrti. Najimpresivnije je što su i ta djeca, ti omladinci i djevojke s takvom sviješću išli u rat. To je ono, što je držalo moral našoj vojsci u toku čitavog rata. To je činilo da i onda, kada bi svakom vojnom strategu izgledalo da je neka akcija ili borba ludost i da se treba predati, kod nas niko nije pomišljao na to. Ali zato, u tom visokom moralu, u tim divnim primjerima svijesti i požrtvovanja, u čitavoj toj velikoj i herojskoj borbi, koju smo vodili, naši omladinci ne bi smjeli da gledaju samo daleku, već uvijek živu stvarnost, kojom će se napajati, uzimajući za ugled one naše mlade ljude iz velike oslobodilačke borbe.«³⁾

Prve akcije partizanskih brodova na moru i mnoga druga djela mladih mornara ostat će budućim generacijama kao svijetao primjer odanosti oslobodilačkoj borbi naših naroda i narodnosti, KPJ i drugu Titu pod čijim rukovodstvom su i postizani svi ovi uspjesi.

Faktori borbenog morala posada naoružanih brodova Mornarice NOVJ u završnim operacijama

Prof. dr Dragoljub Arnautović, kapetan bojnog broda²⁾

UVOD

Visok borbeni moral u svim jedinicama 4. armije pred i za vreme završnih operacija za oslobodenje naše zemlje, posebno karakterističan za posade naoružanih brodova Mornarice NOVJ, bio je osnovna zaloga njihovog velikog uspeha koji je u njima usledio. Ovaj moral je, kad je reč o naoružanim brodovima Mornarice NOVJ, rezultat intenzivnog idejno-političkog i vojnostručnog rada rukovodstava svih nivoa Mornarice NOVJ, a posebno komandanata i komesara na naoružanim brodovima, kao i iz saznanja i uvjerenosti o skorjoj i neminovnoj pobjedi saveznika i narodnooslobodilačkog pokreta. Visoka ocena borbenog morala partizanskih posada može se naći skoro u svim operativnim izveštajima komandi sektora i Štaba Mornarice NOVJ.³⁾ Tako na primjer, u izveštaju političkog komesara Mornarice NOVJ pukovnika Dragiše Ivanovića od 10. novembra 1944. CK KPJ stoji: »Oseća se napredak u savesnosti i disciplinovanosti. Naročito se po svesti i po borbenosti ističu drugovi sa naoružanih brodova, koji u borbi imaju besprekomo i hrabro držanje, naročito ako se uzme u obzir da su neprijateljske jedinice mnogo jače i brže.«

Kada je reč o posadama brodova, onda neke specifičnosti rata na moru, uzrokovane ambijentom ratnog broda i mora, u kojem se izvode ratna dejstva, se još više potenciraju. Upravo kvaliteti su bitno opredelili uspeh u završnim operacijama za oslobodenje naše zemlje, kada su posade naoružanih brodova Mornarice NOVJ dale vrlo značajan doprinos u realizaciji Titove direktive »Osloboditi zemlju vlastitim snagama«, posebno u brzini vođenja operacija, te njenim ukupnim rezultatima, a patrolni čamac Titove Mornarice PC-8 (»Udarnik«) prvi je saveznički brod koji je uplovio u tršćansku luku 5. maja 1945. godine.

Kada danas, posle 40 godina, analiziramo borbeni moral posade naoružanih brodova Mornarice NOVJ pred i u toku završnih operacija nameće se potreba i napor da se detaljnije rasvetle svi značajni činioци koji su doprineli da se on ispolji u svom totalitetu. Ovo je višestruko potrebno, a ponajviše zbog toga što ova iskustva u našoj vojnostručnoj literaturi nisu

¹⁾ Saopštenje za »okruglim stolom« Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije.

²⁾ Profesor u Mornaričkom školskom centru »Maršal Tito«.

³⁾ U operativnom izveštaju IV POS-a od 15. IV 1944. upućenom Štabu Mornarice NOVJ stoji: »Naoružani brodovi i patrolni čamci su takoreći svaku noć u vožnji, bez obzira na vremenske prilike, te kod izvršavanja zadataka pokazuju krajnju požrtvovanost i samoprogor... Disciplina i borbeni moral su dobri a na naoružanim brodovima - odlični... «.

detaljnije izučavana, a još više kao iskustvo za pripremu i vođenje ONOR-a na moru.

Odmah na početku treba istaći da se radi o vrlo složenoj i suptilnoj problematici, koja zahteva interdisciplinarni pristup, kao nužan preduslov iznalaženja pouzdanih i naučno vrednih odgovora. U izučavanju faktora koji su bitno determinirali borbeni moral posada naoružanih brodova Mornarice NOVJ pred završne operacije i za vreme njihovog izvođenja, koristio sam se kombinacijom teorijskog i empirijskog pristupa, u kome je teoretski pristup bio dominantan. Međutim, moram naglasiti da sam vrlo dragocene podatke o predmetu istraživanja dobio koristeći empirijski pristup, u okviru koga sam polustandardizovanim intervjuom prikupio mišljenja preko 100 ratnih komandanata i komesara naoružanih brodova, te članova posada - mornara. Istraživanja ovog problema se i dalje nastavljaju, međutim, u okviru ovog »okruglog stola«, izneo bih samo neke nalaze koji se odnose na činioce borbenog morala posada naoružanih brodova u završnim operacijama. ^

FAKTORI BORBENOG MORALA POSADA NAORUŽANIH BRODOVA MORNARICE NOVJ U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

U pokušaju određenja faktora borbenog morala savremeni vojni teoretičari ih najčešće dele na objektivne i subjektivne, te na pozitivne i negativne. Objektivni faktori se pojavljuju kao potencijalna mogućnost, a na subjektivnim faktorima je da maksimalno iskoriste i afirmišu pozitivne, te neutrališu negativne. Borbeni moral vojne jedinice biće utoliko viši ukoliko se njeni subjektivni faktori upravo ovako postave. A takva situacija je zapravo bila u izgrađivanju borbenog morala kod posada naoružanih brodova Mornarice NOVJ pred i u toku završnih operacija za oslobođenje naše zemlje.

SUBJEKTIVNI FAKTORI BORBENOG MORALA POSADA NAORUŽANIH BRODOVA MORNARICE NOVJ

Samim tim što se objektivni faktori borbenog morala pojavljuju kao mogućnost, na subjektivnim faktorima leži odgovornost da te mogućnosti pretvore u realnost. Kada je reč o subjektivnim faktorima borbenog morala brodskih posada Mornarice NOVJ - starešinsko osoblje, posebno komandanti i komesari, vojni kolektiv, omladinska i partijska organizacija, te članovi kolektiva stariji mornari - onda se mora naglasiti da su oni planskom, koordiniranom i komplementarnom akcijom, kroz partijsko-politički i kulturno-zabavni rad, saradnjom sa terenom i drugim aktivnostima uspeali da kod posada naoružanih brodova u završnim operacijama obezbede vrlo visok borbeni moral. Oni su to uspeali jer im je pošlo za rukom da stvaralački afirmišu pozitivne objektivne faktore borbenog morala, te spreče i značajno umanje dejstvo negativnih objektivnih faktora. Na taj način, oni su do maksimuma iskoristili sve šanse koje su im objektivne mogućnosti pružale, a time su se pokazali zreli i dorasli svom vremenu i svojim istorijskim obavezama.

Kada je u pitanju pokušaj da se izuči pojedinačan doprinos navedenih subjektivnih faktora, odmah se dolazi do skoro nepremostivih teškoća. Ratne starešine i mornari - članovi posada naoružanih brodova s tim u vezi najčešće ističu činjenicu da je visok borbeni moral posada naših naoružanih brodova u NOB-u predstavljao rezultat sinhronizovane i komplementarne aktivnosti svih subjektivnih faktora na brodu. Tek nakon te opšte konstatacije naši ispitanici (komandanti, komesari naoružanih brodova, te članovi posada mornari) bili su skloni da ove faktore rangiraju ovim redosledom: (1) partijska organizacija, (2) vojne starešine (posebno komandanti i komesari), (3) skojevska organizacija, (4) vojni kolektiv (posebno javno mnjenje kolektiva) i (5) članovi kolektiva, posebno stariji borci.

Aktivnost subjektivnih faktora borbenog morala na naoružanim brodovima u Mornarici NOVJ mogla bi se usko povezivati sa prirodom i stilom rukovođenja na njima. Opšte je poznato da rukovođenje vrlo znatno utiče na borbeni moral i ono se na brodovima Mornarice NOVJ tako i iskazalo jer je pružalo šansu svim subjektivnim faktorima na brodu da daju svoj maksimalan doprinos afirmaciji pozitivnih objektivnih faktora i neutrališu štetno dejstvo negativnih faktora borbenog morala. Naime, treba posebno istaći da je to potpuno novi stil rukovođenja primeren novim društvenim odnosima koji su vladali u vojnim jedinicama i njihovoj novoj društvenoj funkciji.

Shodno marksističkom opredeljenju uloge vojnog rukovođenja u armijama novoga tipa, naše partijsko i vojno rukovodstvo u NOB-i - u odnosu na klasičan (buržoaski) način gledanja na vojno rukovođenje, koji preneglašava značaj starešine, a posebno njegovih ličnih kvaliteta - značajno mesto daje kolektivnim subjektivnim faktorima borbenog morala, kao što su vojni kolektivi, partijska i omladinska organizacija, kao i svakom vojniku posebno, dok ulogu vojnog starešine postavljaju u realne i objektivne okvire. Sve se ovo u podjednako meri odnosilo i na Mornaricu NOVJ. Naravno, to ne znači da se ličnim sposobnostima komandanata i komesara nije poklanjala odgovarajuća briga. Odabiranje rukovodilaca bilo je vrlo strogo, tako da su na te položaje dolazili najbolji i najsposobniji. Otuda su posade naoružanih brodova imale neograničeno poverenje u svoje komandante i komesare, jer su ih, prema ocenama naših ispitanika, krasile sledeće osobine: hrabrost, odlučnost (odvažnost, smelost), smirenost (hladnokrvnost) posebno u teškim situacijama, upornost u izvršavanju zadataka, samopregor (požrtvovanje), pravednost, iskrenost, skromnost, entuzijazam i stvaralački pristup u izvršenju postavljenih zadataka, zatim briga za ljude, poznavanje, razumevanje i poštovanje ljudi, izgrađena sposobnost oslanjanja na snagu subjektivnih kolektivnih faktora, kao što su vojni kolektiv, partijska i omladinska organizacija, te sposobnost podsticanja pojedinaca i kolektiva na izvršavanje borbenih zadataka, kao i razvijanje osećaja dužnosti i odgovornosti pojedinaca za brod, naoružanje i posadu. Ovim svojstvima i sposobnostima treba dodati i visoko pomoračko iskustvo, poznavanje mogućnosti broda, naoružanja i tehnike na njemu, te područja plovljenja i snaga neprijatelja i saveznika.

Dobro poznavanje pozitivnih i negativnih faktora borbenog morala i, posebno, umeće da uz pomoć ostalih subjektivnih faktora, s jedne strane, razvija i afirmiše pozitivne i sprečava i neutrališe dejstvo negativnih faktora, s druge, jesu po oceni naših ispitanika, vrlo značajna svojstva koja su krasila komandante i komesare naših naoružanih brodova Mornarice NOVJ.

AFIRMACIJA POZITIVNIH OBJEKTIVNIH FAKTORA BORBENOG MORALA POSADA NAORUŽANIH BRODOVA

Visok borbeni moral, još jednom da naglasim, moguće je izgrađivati ukoliko subjektivni faktori borbenog morala vojne jedinice u potpunosti afirmišu sve one objektivne pozitivne faktore koji doprinose jačanju borbenog morala. U tom smislu, subjektivni vaspitni faktori na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ bili su na nivou svoje istorijske uloge. Od mera i postupaka koji su na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ preduzimani u smislu afirmacije pozitivnih objektivnih faktora izneću samo najvažnije: (1) izgrađivanje jedinstva misli i akcije svih članova posade; (2) izgrađivanje dobrih međuljudskih odnosa; (3) dobra obučenost posade i poverenje u brod i njegove borbene mogućnosti; (4) negovanje revolucionarnih i slobodarskih, borbenih i pomorskih tradicija u kolektivu; (5) obezbeđivanje mogućnosti ispoljavanja pojedinaca i kolektiva u svom totalitetu, i (6) obezbeđenje vedre i optimističke atmosfere u kolektivu.

1. Izgrađivanje jedinstva misli i akcije svih članova posade

Svest o dubokoj opravdanosti borbe, posebno borbe za nove odnose u društvu, te uverenost u pobjedu i bolju sutrašnjicu, kao i podudarnost ciljeva i interesa svih članova kolektiva u tom pogledu, činili su objektivnu osnovu jedinstva misli i akcije svih članova posada naoružanih brodova. Međutim, tu svjest o potrebi borbe, te podudarnosti ciljeva i interesa, trebalo je intenzivno izgrađivati kod svakog člana posade - i to je bio vrlo značajan zadatak svih subjektivnih faktora na naoružanim brodovima. Ovaj zadatak se provodio sistematskim političkim radom. Sastanci brodske posade, partijski i omladinski sastanci imali su veliku ulogu u tome, a posebno sastanci posade pred akciju. O tome kako se na naoružanim brodovima izgrađivalo jedinstvo misli i akcije govori admiral T. Vilović, koji je u to vreme bio komandant NB-3 »Jadran«, u intervjuu datom u »Narodnoj Armiji« povodom 37-godišnjice proslave RM i pomorstva (1979) kaže: »Tu bih izdvojio taj kolektivni duh, jedinstvo posade, jedinstvo misli i akcije. To je preduvjet za uspeh svake akcije, ne samo na brodovima već i u svim našim strukturama. Mi smo zadatke izvršavali jer smo uvek imali jasno postavljene ciljeve, iz njega smo sagledavali šta nas očekuje i prema tome određivali zadatke i mobilisali celokupnu posadu. Pred svako isplavljenje sakupili bismo posadu, objasnili zadatak broda i zadatak svakog pojedinca. Takvim postupkom uspjeli smo da svaki član posade ispuni svoj zadatak do kraja, bez obzira na to koliko je trebalo napora, koliko valjanja po uzburkanom moru, koliko nespavanja, a i gladovanja. Sve se to moglo savladati upravo zato jer su svi *jednako mislili i svi težili da zadatke izvrše*. Koristili smo mnogo i brodske konferencije, partijske sastanke, a sve to da bismo od posade stvorili monolitan kolektiv.«

2. Razvijanje dobrih međuljudskih odnosa na brodu

Jedinstvo interesa i ciljeva svih članova posada naoružanih brodova Mornarice NOVJ i na toj osnovi izgrađeno jedinstvo misli i akcije opre-406 deljivali su suštinu društvenih odnosa u njima. Pored toga, brojni izvori

opasnosti na brodu, psihički i fizički napori, velika međuzavisnost i deljenje zajedničke sudbine čvrsto su vezivali sve članove posade, u jedinstven kolektiv, poput kolektiva naših naoružanih brodova u kojima je vladalo veliko drugarstvo i prijateljstvo, u kojima su spremnost za pomoć i žrtvovanje za kolektiv i druga, po oceni naših ispitanika, bili svakodnevna pojava, a odnosi razumevanja, ravnopravnosti, bratstva i jedinstva - visoko cenjeni i vrednovani i u praksi striktno provedeni.

Posebno značajnu dimenziju u tim odnosima predstavljali su drugarstvo i poverenje između starešine i mornara na brodu. Ocena je svih ispitanika - starešina i mornara članova posada NB - da je ovo poverenje bilo na vrlo visokom nivou i da se na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ dobro znala i jasno diferencirala služba od slobodnog vremena. Na svim naoružanim brodovima bila je opšte prihvaćena krilatica »Služba je služba, družba je družba«. Drugim rečima, to znači da dok se brod nalazio na izvršenju borbenog zadatka među članovima posade vladala je stroga disciplina i jasno utvrđeni sistem obaveza i zadataka, koji su se morali tačno i besprekorno izvršavati. Tu nije moglo biti nikakvog popuštanja i odstupanja. Međutim, kada je zadatak izvršen i brod se našao van opasnosti, strogi odnosi obaveza i odgovornosti prestali bi i tada je nastajalo jedno intimno drugarstvo i prijateljstvo, u kome su svi članovi (i starešine i mornari) bili ravnopravni učesnici. Komandanti i komesari, prema izjavama ispitanika, u odnosu na ostale članove posade razlikovali su se samo po većim obavezama i odgovornosti.

Druga, također vrlo značajna relacija ovih odnosa predstavljalo je veliko drugarstvo, razumevanje i prijateljstvo među članovima posada. Iako su posade bile iz raznih krajeva naše zemlje, posebno se to odnosi na posadu našeg najvećeg naoružanog broda NB-11 »Crvenu zvezdu«, te na NB-13 »Partizan«, na svim naoružanim brodovima, prema ocenama naših ispitanika (starešina i mornara), drugarstvo, prijateljstvo, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo bili su na vrlo visokom nivou. Među posadom popularni i prihvaćeni su bili oni mornari koji se ističu hrabrošću, požrtvovanošću, stručnošću i drugim ljudskim kvalitetima, a posebno su cenjeni oni koji su bili najhrabriji i uvek spremni za pesmu, smeh i šalu, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Bilo je mornara koji nisu najbolje znali jezik, posebno italijanski dobrovoljci, kojih je bilo na nekim NB, ali to nije predstavljalo nikakvu prepreku u međuljudskim odnosima. Među italijanskim dobrovoljcima posebno je bio popularan artiljerac Dino Monako sa NB-3 »Jadran« (danas živi u jednom malom gradiću u južnoj Italiji), koji je u aprilu 1944. kod Visa oborio jedan nemački avion (»Messeršmit«).

3. Dobra obučenosť posade i poverenje u brod i njegove borbeno mogućnosti

Visoki borbeni moral ratnog broda nezamisliv je bez visoke obučenosťi članova posade i njihovog poverenja u brod i njegove borbeno mogućnosti. Otuda je borbeno obuci na našim naoružanim brodovima u NOB-u na moru pridavana izuzetna pažnja. Premda herojskih podviga u ratu nema bez duboke ljubavi i odanosti zemlji i narodu, mora se naglasiti da je heroizam nezamisliv bez ovladavanja do majstorstva borbenom tehnikom. Dobra obučenosť pojedinaca i brodske posade u celini kod njih razvija optimizam i snažnu uverenost u sposobnost izvršenja borbenih zadata-

Kontraadmiral Petar Šimić (prvi slijeva) prati izlaganja za okruglim stolom

taka, što su vrlo značajni i pouzdani indikatori visokog borbenog morala takvih posada. Polazeći od svih saznanja, u NOB-u na moru obuci partizanskih po-408 sada posvećivana je vrlo velika pažnja. Obuka posade vršena je sistematski

T

danju i noću, kad god su to prilike dozvoljavale. Svaki komandant naoružanog broda je težio da mu sva posada bude osposobljena za rukovanje oružjem i pogonskim uređajima broda. Svaki član posade, osposobljavan je za još jednu dužnost na brodu. Od obuke nisu bili izuzeti ni komandanti ni komesari. Oni su uporedo sa posadom vežbali oružjem i takmičili se u brzini sastavljanja i rastavljanja oružja, punjenja i nišanja te otklanjanja kvarova. Vršene su i specijalne vožnje za obuku posada u gadanju, posebno u noćnim uslovima. Primera radi, kod svakog isplovljenja na zadatak iz baze Vis, obavezno je vršeno isprobavanje oružja na hrid Volići na izlazu iz luke Vis. Rezultat toga bila je vrlo visoka obučenost posade, posebno kada je reč o rukovanju oružjem. Svaki član posade znao je zavezanih očiju sastaviti i rastaviti svako oružje na brodu. Nije ispuštena iz vida i obuka signalizacije, pružanja prve pomoći, raspoznavanja silueta brodova i aviona. Posebno mesto u tom pogledu imalo je razvijanje kod svakog člana osećaja dužnosti i odgovornosti u izvršavanju zadataka. Zadatak se morao izvršiti po svaku cenu i to je bilo, znamo, i prihvaćeno od svakog člana posade NB.

O ovoj problematici vrlo instruktivno je pisao T. Vilović (1956) u radu »Iskustva i pouke NOR-a na moru«, posebno naglašavajući činjenicu da je u toj obuci korišćeno svako iskustvo i novatorstvo pojedinaca, koje je odmah postalo svojina celokupne posade broda, pa i šire. Upravo ta okolnost, taj stvaralački pristup obuci, jeste ono što je posebno doprinelo visokoj borbenoj osposobljenosti posada naoružanih brodova.

Intenzivna obuka - kojoj su ljubav prema slobodi i svest o opravdanim borbi koju smo u NOR-u vodili, bili su najjača motivaciona snaga - uticali su da su posade naoružanih brodova Mornarice NOVJ uspele do majstorstva ovladati borbenom tehnikom i naoružanjem koji su se na brodu nalazili, i u tom pogledu bili su superiorniji od protivnika, što su pokazale mnoge akcije NB, a posebno okršaj NB-8 »Komat« kod Blitvenice, noću između 31. V i 1. VI 1944, sa četiri nemačka torpedna čamca, iz koga je »Komat« izašao kao pobednik.

Govoreći o visokoj obučenosti posada naoružanih brodova Mornarice NOVJ, u intervjuu listu »Narodna Armija« 1979. godine, povodom 37. godišnjice stvaranja naše RM, admiral Vilović je istakao: »Ima mišljenja da su naši partizanski komandanti, naše posade bili neškolovani, da su to bili samo ribari, mornari. bez ikakvog predznanja, bez ikakve stručne spreme. To nije tačno. Pogledajte strukturu tih posada i komandnog kadra! Videt ćete da među njima ima dosta školovanih ljudi, pa i bivših oficira. Eto, recimo, komandant 'Crvene zvezde' Lepeš bio je nautičar, Jeričević, komandant 'Enare', bio je bivši poručnik fregate, komandant jedne kočice Potočnik i komandant NB 'Komat' Kobil, poručnici bojnog broda, komandant NB-13 Štok, kapetan duge plovidbe itd. Tako smo mi ipak imali kadar koji je poznavao more, a znao je i voditi brod. Naši motoristi bili su kvalificirani, ljudi od zanata i znali su svoj posao.

Svest o dobroj obučenosti kod posade stvarala je i poverenje u brod i njegovo naoružanje. Tako, na primer, PC-3 je u decembru 1943. u po dana, kod rta Lun, napao znatno jači neprijateljski brod, a posada NB »Crvena zvezda« jedva je, po izjavama nekih njenih članova, čekala da je napadne neki nemački avion.

4. Negovanje slobodarskih, borbenih, revolucionarnih i pomorskih tradicija

Značaj tradicija za jačanje borbenog morala jedinica i, posebno, za razvijanje hrabrosti vojnika opšte je poznat i prihvaćen. U svim armijama sveta tradicijama se pridaje veliki značaj,^{4>} posebno zbog toga što tradicije kod vojnika stvaraju snažno osećanje ponosa, što pripadaju takvoj jedinici. Iz tog ponosa rezultira i jak osećaj identifikacije sa jedinicom, kao najdirektnijim pokazateljem emocionalne vezanosti i kohezije vojnih kolektiva i visokog borbenog morala. U pogledu objektivnih mogućnosti negovanja tradicija, među armijama postoje velike razlike. U toku vekovne borbe naših naroda za slobodu i opstanak na ovom tlu, formiran je sistem vrednosti kod naših ljudi u odnosu na slobodu kao vrednost, hrabrost, kukavičluk, izdajstvo i si. Otuda su slobodarske, revolucionarne i borben[^] tradicije naših naroda i narodnosti u NOB-u na moru pružale potrebne objektivne uslove da postanu vrlo značajan faktor borbenog morala posada naoružanih brodova Mornarice NOVJ.

Polazeći od metodološkog stava da osnovne ljudske vrednosti nikada nisu vezane za jedno doba i da se one nalaze u jedinstvu napora prethodnih i novih generacija, u toku NOB-a, KPJ i drug Tito stvaralački su se odnosili prema tradicijama, povezujući sve što je bilo pozitivno u prošlosti sa tradicijama radničke klase i njenom borbom za ostvarenje novog društva, i posebno KPJ kao njene avangarde.

Posledica toga su visok borbeni moral i kohezija naših vojnih jedinica i masovan heroizam pojedinaca i kolektiva. U tom pogledu, po mišljenju ispitanika, u Mornarici NOVJ u razvijanju borbenog morala tradicijama je davan vrlo veliki značaj. U ovom radu sa posadama naoružanih brodova posebno mesto i značaj, po oceni ratnih starešina i članova posada - mornara, imale su tradicije koje su se odnosile na vekovne napore naših naroda na istočnoj strani Jadrana da od tudina sačuvaju naše more. U svakodnevnom vaspitnom radu sa posadama NB one su vrlo često korišćene od strane svih subjektivnih faktora. U tom pogledu posebno mesto i značaj imali su svetli primeri junaštva senjskih uskoka: Đura Daničića, Martina Poserdarskog, Miloša Slavčića, Marka Domazetovića, Vukana Vlatkovića, Juraja Vranjanina, Dragoslava Topalovića.

5. Obezbeđenje mogućnosti ispoljavanja pojedinaca i kolektiva u svom totalitetu

Suštinska potreba pojedinca i kolektiva jeste ispoljavanje svih svojih kvaliteta i mogućnosti. U kojoj meri društvo u celini ili uža zajednica to obezbeđuju, utoliko će oni biti primereniji suštinskim ljudskim potrebama. Društva koja su se borila za nove društvene odnose i za bitne ljudske vrednosti, uvek su u tom pogledu pojedincima i društvenim grupama davala veće šanse i mogućnosti.

^{4>} Tradicije su, inače, društveno-istorijski uslovljene. Čovek kao društveno biće predstavlja dijalektičko jedinstvo sadašnjosti i prošlosti. To znači da nove vrednosti nikada ne nastaju nezavisno od onoga što je bilo u prošlosti. Tradicija se najčešće ispoljavala preko tendencije da pojedinac ili društvena grupa zadrže stare vrednosti i norme ponašanja, bilo da su one napredne bilo konzervativne. Za nas su važne tradicije koje bi mogle delovati u pravcu negovanja nekih trajnih ljudskih vrednosti i za formiranje novih.

U tom pogledu posebno mesto i značaj u našem NOB-u, a time i u Mornarici NOVJ, imali su omogućavanje inicijative i stvaralaštva pojedinaca i kolektiva, kultumo-prosvetni i zabavni rad i sportske aktivnosti, te obezbeđenje uspeha pojedinaca i kolektiva kao celine. Svi ovi faktori, po oceni naših ispitanika (starešina i mornara, članova posade), imali su izvanredno veliki uticaj na borbeni moral posada naoružanih brodova.

5.1. Omogućavanje inicijative i stvaralaštva u kolektivu

Složene obaveze i zadaci koji u ratu stoje pred brodskim posadama iziskuju maksimalno zalaganje svakog člana posade i, posebno, inicijativu i stvaralaštvo svakog pojedinca i kolektiva kao celine. Narodne i revolucionarne vojske, zbog borbe za visoko prihvatljive ciljeve (borbe za nove odnose), uvek su bolje, u odnosu na ostale, ostvarivale sve zahteve. Otuda su inicijativa i stvaralaštvo svih članova brodskih vojnih kolektiva u NOB-u na moru bili intenzivno podsticani od subjektivnih vaspitnih faktora na brodu i ujedno su predstavljali jedan od najznačajnijih faktora borbenog morala. To dolazi otuda što su u NOB-u u celini (a time i na moru) borci i rukovodioci svoju društvenu funkciju shvatili kao autentičnu potrebu, a ne kao nametnutu (spoljnu) prinudu. To je novi kvalitet koji sa sobom nose revolucionarne i oslobodilačke armije, to je izvor masovnog heroizma, entuzijazma i ratnih uspeha. Tu šansu su subjektivni vaspitni faktori na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ iskoristili i pretvorili je u realnost.

5.2. Kultumo-prosvetni i zabavni rad i sportske aktivnosti

Polazeći od čovekove potrebe za totalitetom ispoljavanja, naše partijsko i vojno rukovodstvo uočili su da NOB može biti uspešan samo ukoliko je totalan, ukoliko se vodi ne samo s puškom u ruci već i drugim sredstvima umetničkog izraza u reči, pesmi, slici, knjizi, sportu i dr., odnosno ukoliko je sveobuhvatan; samo tako će biti i efikasnija na planu konačnog obračuna sa neprijateljem.

Polazeći od ovih opštih opredeljenja, ovim aktivnostima na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ poklanjala se prvorazredna pažnja. O tom radu T. Vilović (1956) kaže: »Iako pod vrlo teškim operativnim uslovima, preopterećeni zadacima, čestim i dugim vožnjama (jednom je NB-3 'Jadran' 24 noći bio uzastopno na zadatku), popunama zaliha, municije itd., posade NB našle su uvek vremena na uređivanje i održavanje broda i oružja, za kultumo-zabavni rad, veselje, pesmu i razonodu. U okviru flotile NB radila je kultumo-umetnička grupa, koja je održavala priredbe po brodovima (skečeve, recitacije, pesme itd.).

Ova aktivnost posebno se rasplamsala u periodu kada je Vis postao glavna baza Mornarice NOVJ. Na Visu je boravila Kazališna družina Obalskog NOO za Dalmaciju, a dolaskom Vrhovnog štaba na Vis početkom leta 1944. i Kazalište narodnog oslobođenja Jugoslavije, u kome su bili naši vrhunski glumci Vjekoslav Afrić, Joža i Ivka Rutić, Mladen Šerment i dr. te kompozitori Oskar Danon i Nikola Hercigonja. Na Visu je u to vreme boravio i književnik Vladimir Nazor, te brojni slikari i umetnici.

U srcima posada naoružanih brodova ostale su kao nezaboravne: Kovačićeva »Jama«, u izvanrednoj interpretaciji Vjekoslava Afrića, »Stojanka

majka Knežopoljka« Skendera Kulenovića, u veoma nadahnutoj interpretaciji glumice Ivke Rutić, izazivajući vrlo duboke i snažne emocije kod publike - posada naoružanih brodova i boraca 26. divizije, koji su branili Vis, snažno jačajući njihov borbeni moral.

Velika pažnja na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ poklanjala se i sportskim aktivnostima. To je imalo pozitivnog odraza na fizičku kondiciju i izdržljivost brodskih posada u izvršavanju borbenih zadataka. O tome T. Vilović (1956) kaže: »Kad god su mogućnosti postojale, posade su igrale odbojku, vaterpolo, takmičile se u rvanju, plivanju i ostalo. Cilj je bio održavanje kondicije i izdržljivosti posade. Zbog izvršavanja zadataka posade naoružanih brodova znali su po više dana veoma malo spavati, tući se s morem i neprijateljem, a da se to ne odrazi na njihovo fizičko zdravlje«. Učestvujući u raznim takmičenjima k'o članovi ekipa, mornari sa naoružanih brodova bili su u mogućnosti da pokažu svoje posebne sposobnosti i da se afirmišu, da dožive i radost pobjede i gorčinu poraza, te da osete pravu snagu kolektivne akcije, saradnje, pomoći i drugarstva. Jedno od takmičenja ove vrste bilo je i ono koje je 14. avgusta 1944. održano u Kutu u viškoj luci u plivanju i vaterpolu između ekipa Mornarice i 26. divizije. Na ovom takmičenju odabrana je naša reprezentacija, koja je na igrama vojnika Francuske, Velike Britanije i SAD u plivanju i vaterpolu, održanom 18. do 20. avgusta 1944. u Rimu, stekla velike simpatije publike i postigla vrlo zapažene rezultate. O podvizima »Titovih dupina« mnogo se pisalo u savezničkoj štampi toga vremena.

Podizanju borbenog morala posada naoružanih brodova doprinosili su i posete fudbalskim utakmicama kluba »Hajduk«, te njegovi uspjesi u susretima sa ekipama saveznika na Visu, u Italiji i drugde.⁵⁷

5.3. *Uspesi pojedinaca i kolektiva kao celine*

Uspesi pojedinaca i kolektiva, posebno u ratnim uslovima, učvršćuju sigurnost i međusobno poverenje i jačaju entuzijazam i borbeni moral pojedinaca i kolektiva. Tako, na primer, u Uputstvu političkog komesara 8. korpusa NOVJ o radu na jačanju borbenog morala, od 20. februara 1944. godine (u čijem sastavu je u to vreme bila i Mornarica NOVJ), stoji: »Zadatke koji se postavljaju pred jediice treba dobro odmeriti i sračunati ih na uspeh, voditi vojsku kroz manje uspehe ka većim pobjedama u kojima može i mora biti gubitaka«.

Navedeno uputstvo u Mornarici NOVJ poštovano je uvek kad god je to bilo moguće, što je pozitivno uticalo na ukupan borbeni moral posada naoružanih brodova.

Značajan podsticaj doživljaju uspeha pojedinaca i kolektiva na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ bilo je isticanje rezultata i postupaka pojedinaca i kolektiva u borbi, te odavanje priznanja za postignute rezultate. Svaka uspešna akcija pojedinaca i brodskih posada posebno je isti-

⁵⁷ Po direktivi Oblasnog Narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju, 23. IV 1944. iz okupiranog Splita pobeglo je 14 igrača »Hajduka«, koji su se partizanskim vezama preko Solina, Kozjaka i Drvenika Velog 2. V 1944. našli na Visu (prevezao ih je NB-4 »Topčider«. Na fudbalskim utakmicama sa engleskim ekipama na Visu redali su pobjede za pobjedama, koje su se kasnije nastavile u Monopoliju, Barju i drugim mestima. U oslobođeni Split vraćaju se 3. XI 1944. i nastavljaju sa sportskim pobjedama. U srcima boraca i mornara u posebnom sećanju je ostala utakmica održana 26. decembra 1944. kada je ekipa »Hajduka« pobedila reprezentaciju britanske armije sa 1:0.

cana i vrednovana,^{6*} što je imalo veliko podsticajno dejstvo, kako za te pojedince i kolektive, tako i za sve ostale.

6. Obezbeđenje vedre i optimističke atmosfere u kolektivu

U kolektivima gde vladaju optimizam, veselje i zdrav humor - privrženost kolektivu njegovih članova je veća, emocionalna veza jača, što sve ima direktnog odraza na čvrstinu borbenog morala. Na brodu u ratnim uslovima na poseban način teku procesi uzajamnog uticaja, stihijnog podražavanja drug druga i iradijacije raspoloženja. Neraspoloženje jednog člana posade vrlo brzo se prenosi na ostale. Zbog toga vedra i optimistička atmosfera na brodu u ratnim uslovima je posebno značajna. Ovaj stav ističu i naši ispitanici, posebno naglašavajući da je to iskustvo NOB na moru u potpunosti potvrdilo. Prisustvo opasnosti kod ljudi stvara napetost, pa svaka šala, doskočica, vic ima na članove posada pozitivno dejstvo u smislu opšteg opuštanja i raspoloženja. Naročito je u tom pogledu na posadu delotvorno dejstvo imala borbena pesma. Uopšte, borbena pesma negovana je na svim brodovima: pevalo se pri polasku na zadatak, pri povratku, u luci i uvek kada je bilo slobodnog vremena. Borbena pesma otklanjala je strah, mobilisala borce na masovni heroizam i odigrala značajnu ulogu u jačanju kohezije partizanskih posada u celini.

Koliko je borbena pesma bila sastavni deo života i rada partizanskih posada u NOB-u, i uvukla se u srca savezničkih mornara koji su boravili na Jadranu, najbolje ilustruje primer što ga je izneo ratni komandant sektora kapetan bojnog broda u penziji M. Ikica, a koji se odigrao u vreme kada je bio ratni komandant V sektora. U avgustu 1944. na Lastovo je privremeno doplovio jedan manji saveznički (engleski) ratni brod (patrolni čamac tipa »Motor lanč«). Nakon kratkog vremena, po dolasku na brod M. Ikica je čuo jednog engleskog mornara kako je, čisteći top, pevuše: »Dalmatinska ... naša prva dalmatinska... «, a kasnije: »... komandil - proleter!«. I, naravno, sve to po taktu muzike tih naših poznatih borbenih pesama.

Posebno bi naglasio značaj optimističke atmosfere na brodu koja doprinosi opštoj mobilnosti i spremnosti posade za izvršavanje borbenih zadataka. Optimizam je direktno povezan sa dobrom obučenosti, poverenjem u oružje i postignutim uspesima pojedinaca i kolektiva. Uverenost u opravdanost borbe i visoki ciljevi, poput onih za koje se bore revolucionarni i oslobodilački pokreti, čine osnovu tog optimizma. Na naoružanim brodovima Mornarice NOVJ zadaci su se izvršavali s velikim oduševljenjem. Posade su jedva čekale da prime zadatke. Sistem dobrovoljstva bio je najčešći način izvršavanja borbenih zadataka, kada su u pitanju mornari pojedinci.

^{6*} U vezi s uspešnim akcijama naoružanih brodova »Biokovac« i »Turist« 8/9. decembra 1943. na neprijateljski brod »Jadro« u blizini Makarske, Štab Mornarice NOVJ, naredbom br. 215 od 12. decembra 1943. pohvalio je sve posade koje su učestvovala u akciji. Naredbom Štaba Mornarice NOVJ br. 20 od 23. marta 1944. pohvaljene su posade PC-2 i PC-3 za hrabrost i smelost i uspešne akcije protiv dva neprijateljska jedrenjaka 28. februara, u blizini o. Paga, u kojoj su zarobljena oba broda i 88 neprijateljskih vojnika. Isto tako, ističani su podvizi posada i pojedinaca, poput vrlo uspešne akcije NB-8 »Kornata« u sukobu sa neprijateljskim brodovima 1. VI 1944. kod Blitvenice, zatim umešnost i odvažnost rukovodioca akcije u zarobljavanju neprijateljskog broda »Feliće« Miroslava Dragutina, te posade PC-21 i PC-22 za umešnost u akciji od 7. IV 1944. godine.

Naši ispitanici jedinstveni su u oceni da su optimizam i vedro raspoloženje krasili atmosferu na svim naoružanim brodovima Mornarice NOVJ, mada je ona, po njihovoj oceni, bila karakteristična i za ostale naše jedinice u NOB-u. Jedan primer sa Visa iz marta 1944. ovo najbolje ilustruje. Naime, u želji da se поближе upozna sa partizanima Titove armije, britanski vojni reporter Denis Džonson, početkom marta 1944. boravio je na Visu četiri dana i snimio vrlo dokumentovanu reportažu koja je 26. marta 1944. emitovana na BBS-iju. U okviru ove emisije partizanski hor, kojim je dirigovao prof. muzike Ante Vesanović, otpevao je nekoliko partizanskih pesama: »Po šumama i gorama«, »Marjane, Majjane« i dr. Reporter je upečatljivo opisao kako izgleda »Kozaračko kolo«, snimljen je odsečni korak partizanske čete koja je prolazila viškom obalom, te limena glazba 26. divizije. Snimljena je i partizanska pesma »Bandijera rosa«, koju su otpevale dve drugarice. I komandant Mornarice NOVJ Josip Čemi dao je, također, izjavu u toj emisiji. Ta emisija, koja je širom sveta na vrlo istinit i upečatljiv način pronela istinu o našoj borbi, vrlo je dragocen dokument atmosfere pune optimizma, koja je u tom periodu vladala u jedinicama 26. divizije i Mornarice NOVJ, koje su svaki dan očekivale napad Nemaca. Ta emisija se završavala rečima: »Ovi ljudi znadu zašto se bore. Imaju apsolutnu veru u to da su u pravu i u svoju konačnu pobedu. Veliki je i jedinstven doživljaj biti među njima i moći da im se pomogne.«⁷⁷

***RAD SUBJEKTIVNIH FAKTORA NA SPREČAVANJU
ILI NEUTRALISANJU FAKTORA KOJI NEGATIVNO
UTIČU NA BORBENI MORAL POSADA NB U ZA VR-
ŠNIM OPERACIJAMA***

Visokom borbenom moralu posada NB u završnim operacijama, pored aktivnosti subjektivnih faktora na afirmaciji pozitivnih objektivnih faktora, značajan doprinos predstavljali su aktivnosti i mere u sprečavanju i neutralisanju faktora koji negativno utiču na borbeni moral posada NB.

Ocena je svih naših ispitanika da su u tom pogledu subjektivni vaspitni faktori na brodu takode bili na visini zadatka, kao što je to bio slučaj i kod afirmacije pozitivnih objektivnih faktora. I u tom slučaju koordinirana i komplementarna akcija svih ovih faktora, svoje težište imala je na preventivnom radu, tako da su 'recimo' pojave koje narušavaju dobre međuljudske odnose u kolektivu na NB bile vrlo retke i odmah su u korenu sasecane. Slična je situacija bila sa pojavama strašljivog i paničnog reaganja pojedinaca, članova brodske posade. Ako su se nekada takve pojave i pojavile, zaključuju ispitanici, najčešće se radilo o novoukrcanim mornarima. Takvi pojedinci odmah su iskrcavani sa broda. Međutim, naglašavaju naši ispitanici, kada je reč o posadama naoružanih brodova, to su bili vrlo iznimni slučajevi. Kada je reč o morskoj bolesti, kao faktoru koji

⁷⁷ Tu gramofonsku ploču pronašli su u skladištima BBS-ija u Londonu novinari Radio-Sarajeva 30 godina kasnije. Pronašli su i reportera Denisa Džonsona u Dublinu, u Severnoj Irskoj, i posetili ga 1977. godine. Naredne godine ovaj reporter posetio je našu zemlju, kada mu je, za njegovu vrlo upečatljivu reportažu o jugoslovenskim partizanima i širenje istine o našoj borbi uručena Medalja slobode. Denis Džonson umro je u vrlo dubokoj starosti u Dublinu, u leto 1984.

je mogao negativno uticati na opšte raspoloženje i moral, naši ispitanici su jedinstveni u oceni da ona nije stvarala skoro nikakve probleme članovima posada, jer se radilo o ljudima koji su dobro poznavali more i navikli se na njega i njegove čudi.

I konačno, psihološko-propagandna aktivnost neprijatelja, kao vrlo opasan protivnik borbenog morala vojnih jedinica, po mišljenju svih ispitanih, nije ostvarila nikakav veći uticaj, niti je to bio neki veći problem kada je u pitanju aktivnost subjektivnih faktora, s obzirom na visok nivo morala kod posada naoružanih brodova u završnim operacijama.

ZAKLJUČAK

1. Rezultati našeg istraživanja, koje će se i dalje nastaviti, ukazuju da je visoki borbeni moral posada naoružanih brodova Mornarice NOVJ u završnim operacijama ostvaren sinhronizovanom i komplementarnom akcijom svih subjektivnih faktora na afirmaciji pozitivnih objektivnih faktora borbenog morala i neutralisanju negativnih. U realizaciji ovog zadatka subjektivni vaspitni faktori bili su na nivou svog istorijskog zadatka, jer su sve potencijalne objektivne faktore pretvorili u realnost.

2. Kao najvažniji pozitivni objektivni faktori u našem istraživanju pokazali su se: jedinstvo misli i akcije, razvijanje dobrih međuljudskih odnosa, dobra obučenost posade i poverenje u brod i njegove borbene mogućnosti; negovanje slobodarskih, borbenih, revolucionarnih i pomorskih tradicija; obezbeđenje mogućnosti ispoljavanja pojedinaca i kolektiva u svom totalitetu i obezbeđenje vedre i optimističke atmosfere u kolektivu.

3. Kada je reč o putevima izgradnje i jačanja borbenog morala, onda bi u zaključku trebalo istaći da su subjektivni faktori borbenog morala na brodovima Mornarice NOVJ u tom pogledu postigli visoke rezultate, jer su uspeli da znalački iznađu sve one kvalitete iz prošlosti i povežu ih sa borbom za nove odnose koje sa sobom donosi socijalistička revolucija. Na ovoj platformi oni su uspeli da maksimalno motivišu brodske posade na izvršavanju borbenih zadataka.

4. Navedena iskustva instruktivna su za ONOR na moru, kako po metodološkom prilazu, tako i po rezultatima koje smo u radu dobili.

Kulturni život i rad u jedinicama Jugoslavenske mornarice"

Nevenka Bezić - Božanić¹⁾

BOGATI KULTURNOPROSVETNI RAD

Obrazovanju i kulturi već od prvih dana ustanka, pa tokom čitave Narodnooslobodilačke borbe i u najtežim uvjetima ratovanja, u dubokoj ilegali i logorima, pridavan je poseban značaj. Borbom protiv nepismenosti i predavanjima iz najrazličitijih oblasti znanosti, prilagođenih širokom krugu slušalaca, nastojalo se da se podigne niski stupanj obrazovanja boraca i prošire opća saznanja. Posebna pažnja posvećena je pisanju riječi, pa su brojni listovi i bilteni, izdavani ponekad i u gotovo nemogućim uvjetima bez osnovnih tehničkih pomagala, nastojali da uredno obavještavaju o prilikama na ratištima, u jedinicama, ali su donosili i razne prigodne tekstove, općeobrazovne članke, savjete iz oblasti zdravstva i higijene. I osnivanju pjevačkih zborova, te diletantskih grupa pridavana je pažnja, pa su tako razne priredbe i usmene novine održavane svugdje gdje je to bilo moguće: nadomak ratištu i u oslobođenim mjestima. Stvarala se pozornica na proplanku, u šumi, u popaljenoj školi, na livadi, pjevalo se, govorili stihovi, održalo prigodno slovo, sve u težnji da se čovjeku pomogne, pruži nešto više u teškim uvjetima ratovanja. Odmah nakon formiranja pojedinih jedinica i brigada pristupilo bi se organiziranju kultumprosvjetnog rada, a oni koji su već ranije u školi stekli neko obrazovanje ili su, pak, imali smisla za rad u pjevačkim zborovima ili diletantskim društinama okupljali su se oko onih iskusnijih, učili s velikim entuzijazmom, u predahu borbe uvježbavali zbornice pjesme, recitacije, skečeve i slično.

Kultumprosvjetni rad bio je prisutan u svim jedinicama u Dalmaciji od 1941. godine, a u isto vrijeme pojavljuju se i prvi ilegalni listovi u Splitu. Tijekom 1942. godine izdavanje štampe toliko se razbujalo da je u siječnju 1943. godine u oslobođenom Livnu priredena i prva izložba partizanske štampe, koja je izlazila u Dalmaciji.

Bujanjem narodnooslobodilačkog pokreta, pristizanje sve većeg broja boraca u jedinice, formiranje brigada, divizija i korpusa i Mornarice NOVJ uvjetovalo je i novi zamah u kultumprosvjetnom radu. Svaka četa, bataljon, brigada, divizija i jedinica Mornarice NOVJ želi imati svoj, pa makar i skroman list, mnogi se borci žele ogledati na stranicama svog lista, javljaju se i oni koji su tek počeli sricati prva slova, pišu se utisci o borbi ratnim podvizima, opisuje pogibija najboljeg druga.

¹⁾ Prilog radu »okruglog stola« *»Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobo-*
A i c denje Jugoslavije«.
²⁾ Historičar umjetnosti

Tokom godina ratovanja stižu se nova iskustva, pristiže iz okupiranih gradova više školovanih ljudi, pa je tako moguće sve bolje i bolje organizirati kultumprosvjetni rad, razne kurseve, opismeniti veći broj nepismenih boraca, ali i naroda na oslobođenim područjima. Iz djelomično sačuvane arhivske građe potkraj 1944. i 1945. godine u izvještajima pojedinih brigada i divizija i Mornarice NOVJ opisan je kultumprosvjetni rad. Iako se rat pomalo bliži kraju, mir je još daleko. Treba proći još kroz mnoge borbe i okršaje, izgubiti velik broj boraca. Napredovanje jedinica prema sjeveru Dalmacije i dalje prema Hrvatskom primorju i Istri početkom 1945. godine nameće brzinu kretanja i stalne akcije iz borbe u borbu, pa je sve teže organizirati kultumprosvjetni rad, što ističu izvještaji pojedinih jedinica. No, nastoji se da se u svakom oslobođenom naselju održi poneka priredba, usmene novine, okupi narod na zbor. Jednako tako vodi se bitka i protiv nepismenosti, jer nadolazak mobiliziranih boraca donosi sve veći broj onih koji do tada nikad nisu imali prilike da nauče prva slova. U predahu borbe, gdje god je to moguće, okupljaju se nepismeni na kursevima i pojedinačno i pokušava se učiniti što je moguće više.

Iz izvještaja štaba 8. korpusa upućenog Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske 31. prosinca 1944. godine kaže se: »glavni nedostatak kultumprosvjetnog rada jeste taj što nije rukovođen iz centra po jednom jedinstvenom planu, što se ne može postići bez jednog korpusnog lista i što u našim priredbama nedovoljno ili nikako ne koristimo tekovine iz slavne prošlosti naših naroda. Dolazak novih boraca, naročito iz sjevernih krajeva, zahtjeva široku organizaciju analfabetskih tečajeva«.

REORGANIZACIJA KULTURNOPROSVJETNOG RADA

Na temelju naredbe maršala Josipa Broza Tita o organizovanju političkog i kultumprosvjetnog rada u jedinicama NOV i POJ Generalštab Jugoslavenske armije izdao je naređenje prema kojem se početkom 1945. godine u svim brigadama i divizijama moraju formirati političko-prosvjetni odsjeci, a u četama i bataljonima kultumprosvjetni odbori. Prema sačuvanim izvještajima više dalmatinskih brigada i u jedinicama Mornarice NOVJ vidljivo je da je ta naredba provedena u djelo, pa su tako pri tim odsjecima radile propagandne, kultumprosvjetne i foto-sekcije, te sekcije za štampu. Unutar sekcija pojedini drugovi bili su zaduženi za čitalačke grupe, rad s nepismenima, za zbor i diletantsku grupu, usmene novine i ratno dopisništvo. Koliko je to bilo moguće ostvariti u pojedinim jedinicama nije moguće zaključiti, jer su izvještaji najčešće uopćeni s malo bitnih podataka.

Stoga pukovnik Boško Šiljegović, politički komesar 8. korpusa od 2. siječnja 1945. godine, u uputstvu o pisanju izvještaja političkom komesaru 20. divizije posebno napominje:

»Pitanje kultumprosvjetnog rada je ozbiljan problem u vašoj diviziji... Treba imati u vidu da pored plana političkog komesarskog rada treba biti jedinstven plan kultumprosvjetnog rada koji će ići uporedo i upotpunjavati se međusobno sa političkim planom rada. Kultumprosvjetni rad ne smije biti jednostran. Osim listova, zidnih novina, priredbi, vojnič-

417

kih vježbi, sportskih takmičenja, naučnih tema za naše jedinice je jedan od glavnih zadataka održavanje analfabetskih tečajeva».

Iz izvještaja 20. divizije o kultumprosvjetnom radu vidi se da svakodnevno izlaze vijesti, povremeno brigadni i bataljonski listovi, da se rade zidne novine, a priprema se i novi divizijski list. Međutim, najviše se radilo na opismenjavanju boraca. Koliko je bilo nepismenih u brigadama 20. divizije vidi se iz izvještaja od 19. veljače 1945. godine. Prema tim podacima oko 40% boraca je nepismeno, a oko 15-20% polupismeno, što je svakako bio i veliki zadatak za one koji su bili zaduženi da opismene toliki broj boraca.

Slični su i izvještaji 9. i 26. divizije. Veliko je pomanjkanje i stručnog kadra da bi se po jedinicama mogao u cjelini ostariti plan rada novooslobovanih odsjeka. Međutim, osjeća se velika volja da se nešto učini, pa je gotovo svaki bataljon sastavio svoj program za priredbe, koje se daju gdje god se za to ukaže prilika. U 26. diviziji se pokušalo da se organizira zajednička priredba sa najboljim tačkama iz pojedinih brigada i bataljona kao uzor za budući rad, ali taj pokušaj nije uspio. Stoga se predlaže da se stvori zajednička ekipa koja bi iz brigada uzela najbolje pjevače, recitatore i glumce. Takva grupa dobro bi uvježbala program i potom obilazila jedinice i oslobođena naselja i priređivala predstave.

Iako se osjećao nedostatak papira i drugih tehničkih pomagala za štampanje listova, njihovi izdavači dovijaju se na razne načine, pa se za izdavanje listova više puta koristi i obična pisaa mašina. Štampa je omiljena među borcima, a listovi ispisani papira kruže od ruke do ruke, od borca do borca, od jedinice do jedinice. Stvaraju se čak i pokretne biblioteke u čemu se posebno isticala 11. brigada.

DOM POMORACA U ISTU

U veljači 1945. godine politički komesar 1. tenkovske brigade 8. korpusa obavještava u svom izvještaju da je »u mnogim jedinicama postavljeno međusobno učenje srpskohrvatskog i slovenskog jezika«, dok se artiljerijska brigada istog korpusa još uvijek bori s nepismenošću. U brigadi je još 58 boraca nepismeno, 81 borac je polupismen, a 150 njih ne zna ćirilicu, pa se dnevno sa njima radi jedan do dva sata. U kultumprosvjetnom radu posebno se isticala 5. prekomorska brigada, koja u svojim redovima nije imala nepismenih, ali je zato posvećivala posebno pažnju predavanjima iz raznih oblasti nauke. U svim četama postojali su pjevački zborovi, a svaki bataljon priređivao je prigodne programe. Svaka četa imala je tjedne zidne novine, a bataljonski listovi izlazili su svakih petnaest dana. Ovo je bilo moguće jer je ona najviše bila raspoređena u sjevernoj Dalmaciji i nije učestvovala u borbi.

Štab II pomorskog obalskog sektora otvorio je krajem 1944. godine Dom pomoraca u Istu u kojem je uz sektorski pjevački zbor priređivala predstave i kazališna grupa za Hrvatsko primorje, a IV pomorski obalski sektor imao je svoj dom u Visu, koji je bio središte kultumprosvjetnog rada ne samo za pomorce i borce koji su povremeno boravili na otoku već i za mještane.

Poseban značaj imala je kultumprosvjetna djelatnost u bolnicama 418 među ranjenicima, pogotovo onima kojima je bilo potrebno dugotrajno li-

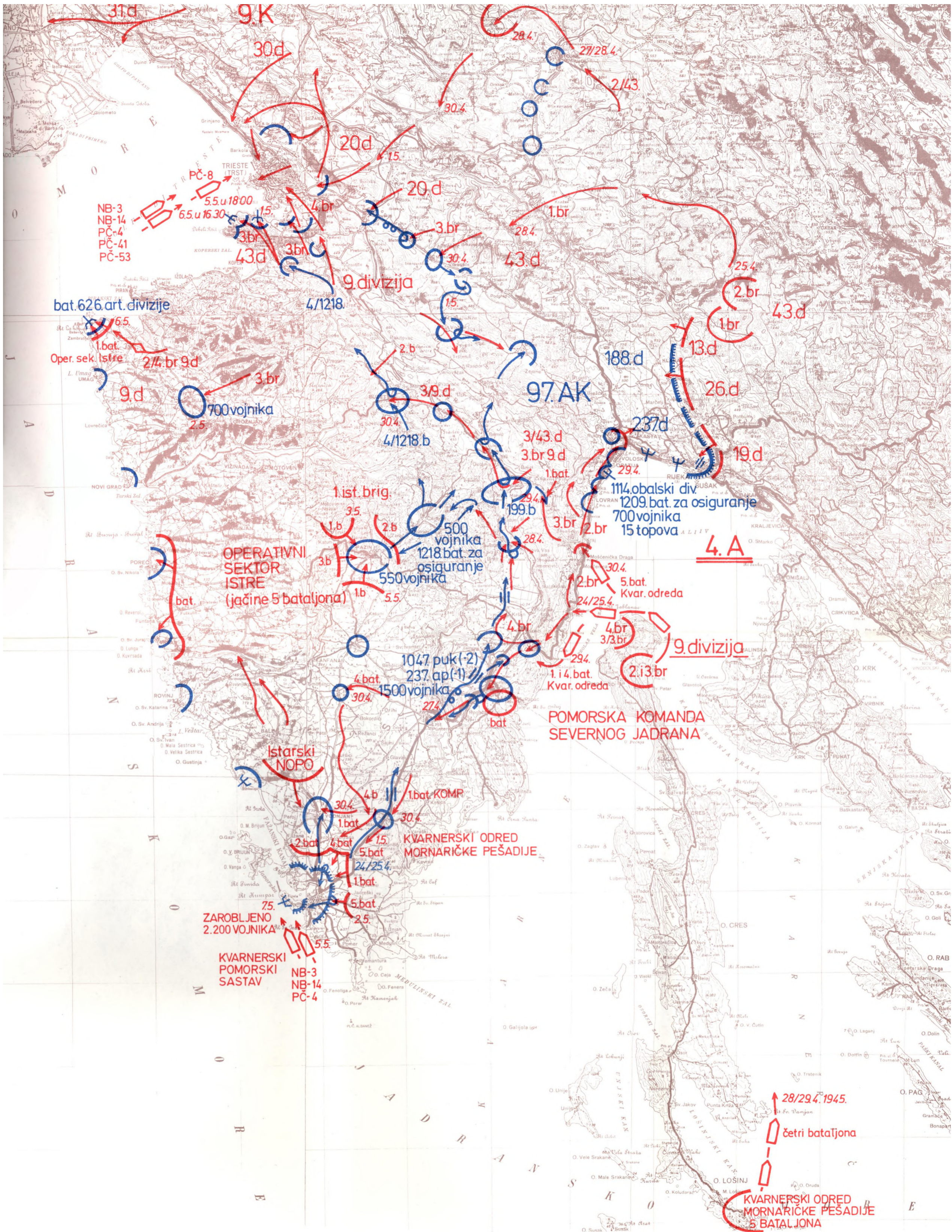
jećenje. Sačuvani izvori govore o ovoj djelatnosti u bolnicama 8. korpusa, a posebno je poznata ta aktivnost u bolnicama na Hvaru, Visu i nakon oslobođenja u Splitu krajem 1944. i početkom 1945. godine. Ona se odvijala u dva pravca: jedan se razvijao unutar bolnice, a drugi je dolazio izvana. U svim bolnicama postojali su kultumoprosvjetni odbori koji su stvarali programe za rad sa ranjenicima, a bili su sastavljeni od osoblja bolnice i lakših ranjenika. I tu je bio jedan od glavnih zadataka opismenjavanje ranjenika gdje god je to bilo moguće, zatim slijede predavanja o najosnovnijim uvjetima lične higijene, o zaraznim bolestima, tečajevima prve pomoći, što će kasnije pomoći mnogim borcima kada se vrate u svoje jedinice. Posebno se vodilo računa da se ranjenici stalno obavještavaju o situaciji na fronti, a tu je i mnoštvo drugih predavanja, koja šire saznanja. Osnovni cilj tog rada bio je da se proširuje znanje i da se olakša ležanje u bolnici. Tako se ranjenici nisu osjećali beskorisnim, a i shvaćali su da im stečeno znanje može koristiti u budućnosti. Bolnice su imale vlastite novine, pjevačke zborove i kazališne družine, pa su čak priredivali priredbe izvan bolničkog kruga.

Izvana su, međutim dolazile kazališne družine pojedinih jedinica, komandi mjesta, ali i one profesionalne, kao što je Kazalište narodnog oslobođenja Jugoslavije, Kazališna grupa Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju i druge.

Posebni značaj imale su krajem 1944. i u 1945. godini već potpuni sastavi divizijskih glazbi. Glazbari amateri kojih je između dva rata u Dalmaciji bilo gotovo u svakom mjestu dolazili su u jedinice Narodnooslobodilačke vojske sa svojim instrumentima, pa stoga nije bilo teško sastaviti dobar orkestar, a poznati dalmatinski skladatelji već su krajem 1942. i tijekom 1943. godine otišli u partizane i pomagali osnivanje tih glazbi. Svirali su na čelu vojnih kolona, održavali koncerte po oslobođenim mjestima, sudjelovali na smotrama jedinica, a posebno se isticala glazba 26. divizije na čelu sa maestrom Rivierom, koja je održavala cjelovečernje koncerte u kazalištu u Splitu, Šibeniku, sudjelovala na Tjednu kulture u Zadru i drugdje.

Sav taj kultumoprosvjetni rad u jedinicama 4. armije i Jugoslovenske mornarice negdje bolji negdje slabiji, u teškim danima rata pružao je neizmjernu podršku borcima. Briga o svakom čovjeku i pokušaj da se podigne njegova kulturna razina ulijevao je snagu i davao volju za život. Koliko je samo značilo svakom borcu kada je iz rata izvukao živu glavu, a još se i opismenio. To se najčešće vidi u četnim i bataljonskim listovima, gdje pojedinci sričući prve rečenice odaju neizmjernu zahvalnost onima koji su ih naučili da čitaju i pišu. Mnogi od njih otkrili su sklonost prema pjevanju, glumi, preko raznih kurseva i predavanja pojedinci su stekli određena znanja, koja su im pomogla da nakon rata biraju novo zanimanje, a postojale su i široke mogućnosti doškolanja.

Na području Dalmacije od ljeta 1945. godine po svim malim mjestima osnivaju se pjevački zborovi, diletantske družine i čitaonice, svugdje vlada opća težnja da se što je više moguće razvije kultumoprosvjetni rad u novim uvjetima mira i slobode. I to je uz opći zamah zacijelo i utjecaj onih boraca koji se nakon rata vraćaju u svoje sredine, pa žele primjeniti svoja iskustva i stečena saznanja. Vraćajući se iz rata oni nisu donijeli svom narodu samo mir i slobodu, već i nešto uzvišenije i plemenitije - nove poglede na svijet i ljubav prema znanju.

ZAVRŠNE OPERACIJE JUGOSLOVENSKE ARMIJE NA MORU OBALI OD 24. APRILA DO 6. MAJA 1945. GODINE

POMORSKE KOMANDE I
JEDINICE

Pomorske komande i jedinice

1. Pomorska komanda
2. Pomorska jedinica
3. Pomorska jedinica
4. Pomorska jedinica

5. Pomorska jedinica
6. Pomorska jedinica
7. Pomorska jedinica

*POMORSKA KOMANDA
SJEVERNOG JADRANA*

ŠTAB:

Komandant,
major JANEZ TOMŠIČ,
kontraadmiral u penziji

Polit, komesar,
potpukovnik BRANKO MAMULA,
admiral flote, savezni
sekretar za narodnu odbranu

Načelnik Štaba,
major IVAN IVANOVIĆ, kapetan
bojnog broda u penziji, umro 1980.

SA STA VA:

Kvarnerski pomorski sastav,
komandant kapetan MIROSLAV VRANČIĆ,
umro kao kap. bojnog broda u penziji
Polit, komesar MIROSLAV RUSINIC

Kvarnerski odred mornaričke pješadije,
komandant major JOSIP GRUBELIC,
viceadmiral u penziji
Polit, komesar SLAVKO RUŽIĆ,
kapetan b.b. u penziji

Pomorska obalska komanda - Rijeka
Pomorska obalska komanda - Pula
Pomorska obalska komanda - Trst

Pomorska komanda sjevernog Jadrana

Andelko Kalpić, *kapetan bojnog broda*²⁾

POČECI BORBENOG PUTA

Svojevrsan je nastanak (u Crikvenici), borbeni put i razvoj Pomorske komande sjevernog Jadrana, koja će u završnoj etapi narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije 1941-1945. godine, kao jedna od tri pomorske komande Jugoslavenske mornarice, biti na težištu operacija za oslobodenje Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja i nositi glavni teret operacija na moru kojima je Jugoslavenska mornarica, kao vid oružanih snaga nove Jugoslavije, dala tako značajan doprinos konačnom oslobodenju zemlje i njenog mora.

Povoljan vojnogeografski položaj Rijeke i njenog šireg područja kao najkraće veze s unutrašnjošću Evrope, taj čuveni prehistorijski i antički jantarski put od dalekog Baltika do Jadrana, koji je kroz minule vijekove izazivao apetite onih koji su htjeli gospodariti Jadranom i Sredozemljem, ostao je meta nadmetanja interesa ne samo sukobljenih strana u vrtlogu drugog svjetskog rata nego i među pretendentima za dominacijom unutar antifašističke koalicije, što će imati odraza na zbivanja u tom dijelu jugoslavenskog ratišta do kraja rata i u godinama po njegovu završetku.

To je područje među prvima u svijetu osjetilo fašističko nasilje, i to još u doba D'Annunzijevih ardata i legionara.

Tu je između dva rata djelovala KP Jugoslavije i KP Italije (neko vrijeme i posebna KP Rijeke). Od značaja je bilo djelovanje Josipa Broza Tita, napose za boravka u Kraljevici i Sušaku.

Snažan utjecaj revolucionarnog radničkog pokreta i poznavanje suštine fašizma, razvoj tradicije otpora i borbe protiv tuđina raznih boja doveli su do nacionalno-političkog i klasnog opredjeljenja naroda Hrvatskog primorja i prije početka narodnooslobodilačke borbe.³⁾ U tome su ležali temelji brzog razvoja NOP-a u ovim krajevima već u ljeto 1941. godine.⁴⁾ Unatoč tome što su s obje strane Riječine bile goleme brojčano i tehnički opremljene oružane snage fašističke Italije, sa sjedištem 2. italijanske armije u Sušaku, taj je grad postao jedan od glavnih centara NOR-a na širem području Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara.

²⁾ Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«

³⁾ Kapetan, politički komesar 2. bataljona mornaričke pešadije 2. POS-a.

⁴⁾ V. Antić, Otpori tuđini i borba za domovinu, II POS Mornarice NOVJ, Rijeka 1983.

⁵⁾ U septembru 1941. godine na Tuhobiću kraj Sušaka djeluje grupa od 120 partizana. Oni održavaju vezu sa Bakrom i Kraljevicom.

Kapetan bojnog broda Anđelko Kalpić (prvi zdesna) govori za okruglim stolom

O doprinosu pomaraca ovog kraja u NOP-u u prvim danima oslobodilačke borbe, o uspostavljanju prvih partizanskih veza morem pomoću čamaca i sandolina, o vrlo širokom angažiranju mornara, kapetana, lučkih radnika, ribara i đaka simpatizera NOP-a, članova SKOJ-a i KPJ svjedoče stranice poznate knjige Jakova Nahmijasa »Oni sa brodova«.

Jak utjecaj Partije i narodnooslobodilačkih odbora dovodi do omasovljenja NOP-a, tako da je narod ovog područja dočekao kapitulaciju Italije na nogama.

U tim prijelomnim trenucima oslobodilačke borbe, septembra 1943, osnovana je mornarička jedinica - prva na tom dijelu jugoslavenske obale.

RAZORUŽANJE TALIJANA

U trenutku kada je kapitulirala Italija, u Hrvatskom primorju i Gorskotom kotaru nalazile su se jedinice 13. divizije, 1. i 2. primorsko-goranskog NOP odreda. Radilo se o relativno malobrojnim vojnim snagama čiji raspored jedinica u neposrednom obalnom zaleđu nije davao naročito velike šanse za aktivnost na obali i otocima. Međutim, osloncem na razvijenu mrežu partijskih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora i uz masovno sudjelovanje i pomoć naroda ove su jedinice NOVJ u najkraćem roku razoružale talijanske divizije »Murge«, »Celere«, »Macerata« i 14. obalnu brigadu 5. talijanskog korpusa.⁵⁾ Oslobodeno je čitavo Hrvatsko primorje i Gorski kotar, samo su se u Karlobagu zadržale ustaše, a na Lošinj četnici.

U tom općem oslobodilačkom i revolucionarnom vrenju, kao rezultat ustrajne i uporne borbe KPH i masovne aktivnosti narodnooslobodilačkog pokreta u tom kraju, stvara se i prva organizirana jedinica NOVJ za borbu na moru na sjevernom dijelu Jadrana. Njeno radanje poklapa se, u stvari, s prvim vijestima o kapitulaciji fašističke Italije (9. septembra 1943. uvečer).^{6*} U Crikvenici se lučko zapovjedništvo NDH, na inicijativu svoga komandanta (Juraj Bonačić), kolektivno priključuje Narodnooslobodilačkoj vojsci i počinje funkcionirati kao Komanda partizanske mornarice.⁷ Ona se počela nazivati: Komanda Mornarice NOV i POJ. Ovaj naziv pojavljuje se u dokumentima sve do 24. septembra 1943. godine.

Tako je na području sjevernog Jadrana, koje dosad nisu »pokrivala« snage Mornarice NOVJ, nikla nova snaga i vojnopomorska komanda, što je doprinijelo jačanju ratne mornarice u cjelini, koja je inače u Dalmaciji već uveliko razvila svoja krila i raširila ih od Podgore (1942) za relativno kratko vrijeme gotovo na čitavu obalu.

DRUGI POMORSKI OBALSKI SEKTOR

Nova jedinica Mornarice NOVJ, osim organiziranja i zaštite pomorskog prometa, preuzima i obranu obale i otoka. Od 24. septembra 1943. ona, naredbom Glavnog štaba Hrvatske, dobiva naziv Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru. Njena nadležnost protezala se i na sve otoke Kvarnerskog zaljeva, uključujući Rab i Pag.⁸ Odlukom Štaba Mornarice od 26. oktobra njen je naziv Štab I pomorskog obalskog sektora. Kako se pokazalo da nisu dovoljna četiri obalska sektora od Soče do Bojane, Štab Mornarice izvršio je 10. novembra novu podjelu obale na šest pomorskih obalnih sektora (POS). Od tada je I POS (tršćanski - još neoformljen), a mornarička jedinica osnovana u Crikvenici dobiva naziv II pomorski obalski sektor (II POS - Kvarnerski).⁹

U prvim ratnim aktivnostima ove mornaričke komande zabilježeni su zapaženi rezultati. Izvršen je desantni prepad Rapske brigade (formirane od 900 dobrovoljaca mahom iz koncentracionog logora na otoku Rabu s oko 4.300 preživjelih interniraca - Židova, Slovenaca i Hrvata) na Cres (13. rujna) te pomorski desant na Cres i Lošinj jedinica 13. divizije, pri čemu je ova Komanda veoma uspješno izvršila svoj, mornarički dio posla. Do večeri 26. septembra likvidirani su četnici na otoku Lošinj.

Uz pomoć ove mornaričke komande jedinice 13. divizije oslobađaju (3. oktobra) Karlobag od ustaša.

Glavni štab Hrvatske postavlja zadatak ovoj mornaričkoj komandi da formira čete mornaričke pješadije na Cresu, Krku i Pagu (po 100 boraca), Lošinj i Rabu, Jablancu i Kraljevici (po 60 boraca), razvija i ojača lučku službu na čitavom području. Također joj je postavljen zadatak da stupi u vezu s Operativnim štabom za Istru i razmotri mogućnost osnivanja mornaričkih ustanova - jedinica i na tom području.¹⁰ (Međutim,

^{6*} »Kronologija događaja iz narodnooslobodilačkog rata na moru«, (str. 18), Vojnopomorski muzej, Split 1972.

⁷ Jovan Vasiljević, Mornarica NOVJ, Vojnoizdavački zavod (1972), str. 114.

⁸ Zbornik V/19, str. 449-450 (Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslavenskih naroda, izdanje Vojnoistorijskog instituta).

⁹ Zbornik VIII/1, str. 198-201.

¹⁰ Zbornik VIII/1, str. 65-76, 85.

mornaričke jedinice nisu tada osnovane u Istri zbog nepovoljnog razvoja vojne situacije).

Ova je komanda osnovala jedinice obalske artiljerije. Razvila je dosta jak plovni park od 7 parobroda (»Makarska«, »Senj«, »Cetina«, »Slavija«, »Istra«, »Lav« i »Cres«), desetak manjih ribarskih brodova i čamaca, od kojih je neke i naoružala (patrolni čamci: »Partizan I«, »Partizan II«, »Partizan III« i »Partizan IV«)¹⁰ Kad su 7. oktobra Nijemci (u sklopu operacije »Wolkenbruch«) prodrli jakim snagama iz Rijeke prema Kraljevici, brodovi ove komande prebacuju i štite čete mornaričke pješadije i manje dijelove 13. divizije prilikom prebacivanja na otok Krk.

Intenzivni napadi njemačke avijacije, naročito na luku Senj, doveli su do toga da je brzo smanjen kapacitet plovnog parka. Tako krajem oktobra plovni park ima samo dva parobroda (»Slaviju« i »Cetinu«), i to oštećena, 45 motornih jedrenjaka i 18 ribarskih brodova (kočari). Komanda je raspolagala flotilom od 4 patrolna čamca. U to vrijeme njeno je sjedište u Novom Vinodolskom. Ona drži položaje na otocima. Nastupili su teški dani.¹²

Jedinice ove mornaričke komande, u suradnji sa snagama 13. divizije, bit će uskoro (u novembru) izložene teškim borbama za Cres, Lošinj i Krk. Nijemci će uspjeti da zauzmu ove otoke i uspostave plovni put Trst - Rijeka - Zadar (10. decembra zauzeli su i Pag). Nova njemačka ofenziva polovinom januara 1944. prinudila je štab II POS da napusti Senj i da svoje osnovne snage Dovuče (17. januara) na Dugi otok.

Naime, u Štabu sektora razrađen je 11. januara, na osnovi naredjenja Glavnog štaba Hrvatske, u prisutnosti komandanta 13. divizije i Primorskog vojnog područja, plan evakuacije jedinica, ustanova i materijala. Evakuacija je počela pod vrlo nepovoljnim uvjetima 12. januara, a završila se noću 19/20. januara. Čete mornaričke pješadije s Raba i Paga prebačene su na kopno u sastav 13. divizije, a Štab i ostale jedinice sektora na Dugi otok.¹³

Nakon snažne neprijateljske ofenzive i privremenog povlačenja na teritorij III pomorskog obalskog sektora, polovinom 1944. godine, s prilikom novih boraca i plovnih objekata dolazi do organizacionog, vojnog i političkog jačanja ove pomorske komande.

NA DUGOM OTOKU

Period boravka na Dugom otoku bio je bogat raznovrsnim akcijama. Osnovna karakteristika ovog razdoblja sastoji se u tome što je II POS, iako potisnut sa svoje teritorije, u novim uslovima na nov način prišao borbi za nju. Tako je flotilom naoružanih brodova i patrolnih čamaca napadao neprijateljski pomorski saobraćaj iz Zadra za Rijeku i iz Zadra za Lošinj i Pulu, stalno je održavao vezu sa komitetima KPJ i NOO na otocima i kopnu i prikupljao nove borce, formirao je udarne grupe na Kvarnerskim otocima i Podvelebitskom kanalu, uspostavio je kontrolu nad radom i pokretima neprijatelja na svom teritoriju preko obavještajnih centara, stalno

¹¹ Zbornik VIII/1, str. 38-42, 66-67, 83; Dnevnik kapetana bojnog broda Juija Bonačija za period od 7. X do 1. XII 1943. godine.

¹² B. Mamula, S ranjenicima na moru, Iz oslobodilačke borbe na Jadranu, Split 1953.

¹³ Zbornik VIII/1, str. 485-489; 501-510.

uznemiravao okupatora i povećavao iz dana u dan stepen njegove nesigurnosti, privlačio i aktivirao sve širu masu pomoraca i brodogradevnih radnika, obučavao i uvježbavao čete mornaričke pješadije, učvršćivao i organizaciono jačao i sređivao i kroz akcije kalio jedinice. Znači, van svog teritorija, s područja III POS-a, bio je, u stvari, stalno prisutan na svom području, na svom akvatoriju.

U tom pogledu posebno se ističu djelovanja 1. udarne grupe na otoku Krku. Ona je 19. VII 1944. izvršila uspješan napad na neprijateljski brod kod sela Njivice. Dan kasnije napala je neprijateljsku patrolu u selu Rasopasna. Pokušaj dvaju neprijateljskih naoružanih brodova, koji su boravili u mjestu Krku, da iskrcaju snage na Puntu (Aleksandrovo), bio je također osujećen. U toku borbe 25. VII 1944. neprijatelj je uspio da iskrci grupu vojnika u zalivu Punta, ali je nakon dvosatne borbe morao da se povuče.¹⁴⁾

Tako, u vrijeme dok Mornarica NOVJ stvara svoju glavnu bazu na otoku Visu, zatim dok vrši niz uspješnih desantnih prepada sa ovog otoka na Mljet i Korčulu, Šoltu i Brač, II POS svojom aktivnošću čini sveobuhvatnijim dejstva na čitavoj obali i stime pridonosi prikrivanju snaga Nijemaca i njihovom slabljenju na čitavom jadranskom bojištu. Nešto kasnije, u ljeto i u jesen 1944. godine, kada je direktivom Vrhovnog štaba 8. korpus počeo sa borbama za konačno oslobodenje obale i otoka Dalmacije, II POS čini nove napore i dalje jača svoje snage.

Aktivnost jedinica II POS-a naročito je porasla u ljeto 1944. Sektor je raspolagao sa 5 patrolnih čamaca i četom mornaričke pješadije (MP). Ove su snage izvršile kombinirani napad na Novalju i Pag 11. IX 1944. Neprijateljski garnizon u Novalji je dijelom uništen a dijelom zarobljen, dok su ostale posade na o. Pagu demoralizirane.^{15*} U toku kolovoza iste godine brodovi ovog sektora prevezli su 78 tona materijala, 399 putnika i prevalili 1.777 nautičkih milja u vodama pod povremenom kontrolom njemačkih pomorskih snaga.^{16*}

Kao logičnu posljedicu takvog razvoja situacije, Štab Mornarice NOVJ prihvaća prijedlog II POS-a i donosi odluku da se II POS smjesti i utvrdi na o. Ištu.

Razvojna linija II POS-a u Pomorsku komandu sjevernog Jadrana teče postepeno i neravnomjerno, imala je uspona i padova. Ona unatoč tome u svojoj osnovnoj tendenciji ispoljava porast borbene efikasnosti, koja će kulminirati u završnoj etapi rata.

Ovaj se razvojni put može posmatrati kroz tri karakteristična razdoblja narodnooslobodilačke borbe na moru, i to: 1. od kapitulacije Italije septembra 1943. do jeseni 1944. godine, koji smo upravo u najkraćim crtama opisali; 2. od jeseni 1944. do početka proljeća 1945. i 3. od početka proljeća do kraja rata za oslobodenje.

Prije nego što predemo na drugo razdoblje treba napomenuti da je upravo prvo opisano razdoblje karakteristično po tome što jadranski morski prostor (more, obala i otoci) kao sastavni dio jugoslovenskog ratišta izbija u prvi plan. Jadran postaje spona sa savezničkim snagama u Južnoj Italiji i Sredozemlju. Vrijeme je to u kome jadransko pomorsko vojište (JPV) i Mornarica NOVJ dobijaju strateški značaj za NOP, za saveznike, ali i za njemačke oružane snage, koje silovito naljeću na JPV da »začepe«
prostor koji je njihov nekadašnji saveznik bio prinuđen da napusti.

¹⁴⁾ Zbornik, knjiga VIII/2, dokument br. 167.

^{15*)} Zbornik, VIII/3, dokument br. 20.

^{16*)} Zbornik, VIII/3, dokument br. 21.

Postojanje i borbena dejstva snaga Mornarice NOVJ, oslobođeni predjeli na obali i otocima, naročito odlučna odbrana Visa, davali su u ovim teškim ratnim danima veliki značaj jadranskom pomorskom vojištu. Na središnjem dijelu JPV dejstvuju II, III, IV i V POS s glavnim osloncem na Vis, na kome su jake snage NOVJ i dio savezničkih snaga po odobrenju Vrhovnog štaba. Sa Visa teče poprečni pomorski saobraćaj ka bazama NOVJ i lukama u Italiji, kao i dužobalski pomorski saobraćaj za potrebe jedinica NOVJ i stanovništva. Vrijeme je to u kome spomenuti pomorski sektori nose glavni teret borbi na moru. Mornarica postepeno preuzima inicijativu za prevlast na JPV. Sa Visa se izvode desantni prepadi na srednje i južne dalmatinske otoke kao uvod u predstojeće operacije za oslobodjenje Dalmacije. Takvo prisustvo snaga NOVJ i Mornarice na obali i otocima učinilo je izlišni svako angažiranje savezničkih snaga preko Jugoslavenskog teritorija i mogućnost da bez dozvole Vrhovnog štaba NOVJ borave i djeluju na JPV.

NO VO POGLA VLJE RAZ VOJA

Počinje novo razdoblje na JPV u kome će od jeseni 1944. godine do početka proljeća oslobađanjem pretežnog dijela jadranskog područja i nastanjem snaga biti stvoreni uvjeti za uspješno okončanje završnih operacija. U tom razdoblju II POS djeluje sa Ista i iz Zadra.

Prebacivanje snaga II POS-a sa Dugog Otoka na Ist (20. IX) bilo je pogodno iz više razloga. S Ista su naoružani brodovi lakše i uspješnije mogli djelovati na neprijateljskim pomorskim komunikacijama Pula - Zadar i Rijeka - Zadar. Otok se mogao relativno brzo urediti za odbranu uz utrošak manjih snaga i sredstava, a bio je vrlo pogodan za održavanje veza sa susjednim otocima i kopnom, za izvršenje upada i prepada naoružanih brodova i mornaričke pješadije na dobro branjene Kvarnerske otoke, kao i za izvršenje čitavog niza zadataka vezanih za dalji razmah oslobodilačke borbe na području sjevernog Jadrana. Približavanje snaga II POS-a vlastitom operativnom području bilo je moguće, pored ostalog, i zbog toga što tada Mornarica NOVJ raspoložila najneophodnijim sredstvima potrebnim za odbranu, uređenje otoka i organizaciju vojnopomorske baze.

Krajem mjeseca (26. IX) »NB 13« (iz IV POS-a) i »PČ-2« prebacuju 105 boraca na o. Cres sa zadatkom da sruše most kod Osora i unište neprijateljski garnizon u Punta Križu. Akcija je djelomično uspješna. Most nije srušen, jer je upotrijebljena suviše mala količina eksploziva za rušenje. Neprijatelj se uspio izvući iz garnizona.

Ist je izrastao u isturenu vojnopomorsku bazu i postao jedan od razvodnih centara pomorskog saobraćaja. Otvaraju se plovne rute:

1. Noćna ruta Olib - Morovnik - Trstenik - Mezulin, sa danonoćnim sidrištem u Mezulinu. U slučaju jakih sjevernih vjetrova kao sidrište upotrebljava se mjesto Mezulin (južna obala o. Plavnika).
2. Noćna ruta Mezulin - Knobe (odnosno Plavnik - Knobe) sa noćnim sidrištem u Knobe.
3. Noću ruta Olib - Morovnik - Trstenik - Knobe sa noćnim sidrištem u Knobama.
4. Noćna ruta Olib - Morovnik - Lun - Bočarije sa noćnim sidrištem u Bočariju. Ova se ruta još ne upotrebljava.

5. Noćna ruta Olib - Morovnik - uvala Kanić sa noćnim sidrištem u uvali Kanić.
6. Danonoćna ruta 1st - Olib sa danonoćnim sidrištem u Olibu.
7. Noćna ruta Molat - Vir sa noćnim sidrištem u Viru.
- 7a. Danonoćna ruta 1st - Molat sa danonoćnim sidrištem u Molatu.
8. Danonoćna ruta 1st - Pro versa.
- 8a. Danonoćna ruta (nastavak rute 8) Proversa - Komatski kanal - Lavsa, sa danonoćnim sidrištem u Lavsi.
- 8b. Danonoćna ruta (nastavak rute 8) Proversa - Žuški kanal - Opat - Kornatski kanal - Lavsa, sa danonoćnim sidrištem u Lavsi.
9. Ruta III POS Lavsa - Vis.
10. Danonoćna ruta 1st - do tačke 7 morskih milja SW od linije Molata - Sv. Andrija - Vis.

Pored naprijed navedenih glavnih ruta brodovi ovog sektora saobraćaju katkada i po drugim rutama po vodama Srednjeg kanala, te unutar trokuta Premuda - Olib - 1st, no ove su toliko različite da ih se ne može sve predvidjeti.¹⁷⁾

U oktobru mjesecu nastavljani su radovi na utvrđivanju otoka i obuka jedinica. Održavane su pomorske posebne veze s otokom Krkom, prebacivan materijal za 13. diviziju. Izvršena je smjena ljudstva 1. udarne grupe na o. Krku. Oktobra mjeseca otpočela je kombinirana akcija pomorskih snaga i mornaričke pješadije na o. Pag (učestvuju: 220 boraca sa odjeljenjem минера, odjeljenjem za vezu, brodovi »NB 13«, »PČ 2«, »PČ 4«, »PČ 6«, »PČ 71«, »SV. Ante« i »Neptun«). Zadatak je bio uništenje garnizona u mjestu Pagu. U toku noći izvršeno je iskrcavanje kod mjesta Proboj i u uvali Bas u Košljunskom zaljevu. Snage mornaričke pješadije izvršile su nastupanje u pravcu Paga u dvije kolone, dok su brodovi ostali usidreni u zaljevu Zaglav. Napad je otpočeo u 03,50 9. oktobra. Dobro utvrđen neprijatelj pružao je jak otpor. Potpomognut artiljerijskom vatrom iz Karlobaga, uspio je da odoli napadu snaga II POS-a. U toku povlačenja naših snaga »NB 13« i »PČ 2« napali su i potopili neprijateljski naoružani brod m/j »Angelina« u Maunskom kanalu i zarobili naoružani brod »Adriana«, koji se nalazio u luci Šimuni (o. Pag). U ovoj akciji ubijeno je 15 i zarobljeno 18 neprijateljskih vojnika. Dan kasnije (10. oktobra oko ponoći) njemački razarači artiljerijskom vatrom tukli su osmatračku stanicu Bonaster na o. Molat, dok su motorne torpiljarke izbacile 2 torpeda u luku Molat i jedan torpedu u luku Zapuntel. Šteta je nanijeta samo luci Molat. Baterije na o. Istu otvorile su vatru na motorne topovnjače i prinudile ih na povlačenje. Na otok pristizu novi borci, te je 13. oktobra osnovan i, bataljon mornaričke pješadije. Sektor se ojačava sa »PČ-7«, »PČ-8« i »NB-14«.

Osnovan je artiljerijski divizion. Raspolagao je sa dva topa 100 mm, 4 haubice od 100 i 2 od 75 mm, 4 pt. topa od 57 mm i 10 od 40 mm, 14 od 20 mm, 12 mitraljeza i 10 bacača od 81 mm.

Sve jedinice II POS-a položile su svečanu zakletvu. Ojačana udarna grupa na o. Krku (85 boraca) napala je i likvidirala njemački garnizon (36 vojnika) u Puntu. Sa Oliba ponovno je izvršen prepad na garnizon u Pagu. Na putu za Krk sa materijalom za 11. korpus

17) Zbornik, VIII/3.

i jedinice na kopnu, u luci Olib raketiran je (zabunom) od savezničkih" aviona »NB 13«. Brod je zapaljen i potopljen, posada spašena.

Grupa patrolnih brodova (»PC-2«, »4«, »24« i »NB-14«) na povratku sa patroliranja kod o. Mauna stupa u okršaj s neprijateljskim korvetama (lovcima, podmornica).

Udarne grupa na Krku izvršila je još jednu uspješnu akciju. Napala je njemački garnizon u Vrbniku i prisilila ga da se povuče u Novi. Pored udarne grupe na Krku, osnovana je grupa na o. Olibu i u Podvelebitu.

Nastavljeno je održavanje veza preko o. Unije za Istru (rt Uba) i preko o. Krka za Hrvatsko primorje. Sa Krka iz uvale Konobe preko otoka prebacivan je materijal u Tihi kanal, a odatle čamcima na cestu Kraljevice

- Novi, zatim za Tribalj i na položaje jedinica. Ove zadatke izvršavaju brodovi sa brzinom od 9 čv, jer je od Oliba, kao etapne stanice do Konoba, trebalo u toku jedne noći prevaliti put u oba pravca, što iznosi oko 80 morskih milja.

OPERATIVNA BAZA NA ISTU

Na 1st pristižu plovne jedinice II, III, IV i V POS-a, i jedinice mornaričke pješadije. Od ovih bataljona i udarne grupe na Krku osnovan je (8. XI) Kvarnerski odred mornaričke pješadije. Dva bataljona su na o. Pagu, a po jedan je stacioniran na Istu i Molatu. Povećan je broj mobiliziranih brodova za prijevoz tereta (od 6 do 90 tona nosivosti).

Odlukom Štaba Mornarice NOVJ od 4. novembra 1944. osnovan je u Istu 9. XI Kvarnerski pomorski sastav. Time je operacijsko težište na moru prebačeno na područje II POS-a.

Za nastupanje na glavnom operacijskom pravcu Kvarner - Istra - Trst Kvarnerski pomorski sastav imao je najprije tri, a zatim pet flotila. Za komandanta tog najvećeg pomorskog sastava u NOR-u postavljen je Petar Vidan, a za političkog komesara Slavko Ružić.

Njegovi zadaci su bili da uništava lake neprijateljske plovne jedinice uz načelno izbjegavanje jačih neprijateljskih snaga, zatim ometanje neprijateljskog pomorskog saobraćaja i zaštita vlastitog saobraćaja na moru, održavanje veza i prevoženje u području pod kontrolom neprijatelja, učešće u prepadima i kombiniranim napadima sa jedinicama mornaričke pješadije, kao i podrška primorskog krila jedinica NOVJ.

Na ovom su otoku radionice: mehanička, kovačka, stolarska i električarska. Osnovana je i uprava radionica koja zapošljava 56 radnika. Ona će kasnije djelovati u Zadru da bi se osposobila za preuzimanje brodograđevinskih kapaciteta u Hrvatskom primorju i Istri. Na otoku radi i signalni kurs koji obučava kadrove za osmatračke stanice i brodove. Priprema se osoblje za popunu lučkih kapetanija. Sanitetska služba također se dobro razvija. Postoje i dvije ambulante. Kulturo-prosvjetni rad je dosta živ. Sektor ima pjevački hor, dok zborovi postoje u svim jedinicama. Prilikom proslave oktobarske revolucije otvoren je Dom pomoraca. U to vrijeme na Istu boravi i kazališna grupa za Hrvatsko primorje.

U decembru Štab II POS-a sa podređenim jedinicama smješten je i dalje na o. Istu, dok su pojedini dijelovi njegovih snaga dislocirani na prostoru Privlaka, Nin i Vrsi sa zadatkom osiguranja komunikacije za Obro-432 vac. Sa tog prostora vršeni su stalni prepadi na o. Pag i uspješne akcije

I

udarne čete na otok Krk. Na Istu su u decembru 1944. oformljena kadrovska jezgra za lučke kapetanije Rijeka, Sušak, Lošinj, Pula, Senj.

Uporedo s nizom akcija na moru i otocima jedinice redovito održavaju obuku, nastavljaju se radovi na utvrđivanju otoka Ista.¹⁸⁾

Sve veći pritisak vrši se na Pag. Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije nalazi se u Ninu, odakle rukovodi ovim akcijama.

Drugi POS saraduje u drugoj značajnijoj akciji britanskih razarača (u prvoj od 1. XI 1944. potopljen bivši talijanski razarač »Audace«) u prepadu udarne grupe na luku Čikat na Malom Lošinj i potapanju 8 eksplozivnih čamaca.

Osiguranje Ista pojačano je posjedanjem Molata, Oliba i Silbe snagama 2. bataljona MP.

Primjećeno je jačanje njemačkih garnizona na Pagu, Rabu i Lošinj. Oslobođenjem Zadra njihove snage još više su zbijene prema sjeveru. Krajem decembra osiguranje transporta kroz Ljubački kanal za Obrovac preuzimaju jedinice 19. dalmatinske divizije. Štab Kvarnerskog odreda MP prelazi na Olib i glavninu svojih snaga prebacuje na Olib, Ist i Silbu kao protutežu snagama okupatora i pripremnu fazu za njihovo nastupanje prema sjeveru.

Konačno, 5. januara 1945. godine, II POS napušta o. Ist i premješta svoje sjedište u Zadar, gdje vrši novu reorganizaciju jedinica, nastvlja sa izvršenjem zadataka na kojima je i do sada radio i priprema se za završne operacije.

Period Ista i Zadra (koje obuhvata drugo karakteristično razdoblje) ima poseban značaj za učvršćenje i razvoj II POS-a, za jačanje njegove borbene i operativne uloge, a isto tako i za ispoljavanje težišta Mornarice NOVJ za nastupanje prema sjeverozapadu. Jačanje oružanih snaga revolucije na ovom dijelu Jadrana pozitivno je utjecalo i na dalji razmah NOP-a u Hrvatskom primorju i Istri, što će doći do još snažnijeg izražaja u završnoj etapi rata.

REORGANIZACIJA POMORSKIH SEKTORA

Krajem novembra (25. XI) 1944. izvršena je reorganizacija pomorskih sektora (POS). Objedinjeno je područje 5. i 6. POS-a u jedan, i to V POS. Time je broj POS-a smanjen na pet, s tim što je I POS (tršćanski) na kraju sjeverozapadu bio u početnoj fazi razvoja. Dolaskom na područje ovog sektora mornaričke grupe »Janez«, koja je sa Visa u prvoj polovini septembra 1944. upućena u Stab 9. korpusa, živnula je djelatnost i ovog sektora. Krajem 1944. godine u Slovenačkom primorju djeluje Mornarička grupa pri 9. korpusu. Imala je Mornarički odred »Koper«, odred mornaričke pješadije i grupu »Radko« za dejstva u slovenačkom dijelu Istre.

Razvitak sektora kao operativnih tijela Mornarice iz objektivnih razloga nije, kako je već napomenuto, bio ujednačen. Najpovoljnije uvjete imao je IV POS (srednji Jadran), a najteže I POS. Međutim, situacija će biti sve povoljnija pa će od jeseni 1944. do marta 1945. svi sektori zabilježiti nagli porast brojnog stanja, a naročito II POS. Taj će sektor od 662 pripadnika u oktobru 1944. godine polovinom marta 1945. godine dostići

¹⁸⁾Zbornik, VIII/3, dokumentar br. 141 i 143.

brojno stanje od preko 2.000 boraca i starješina i razviti u operativnu komandu sa svim neophodnim elementima.

Ima popunjen štab. U širi sastav štaba ulazi tehnička sekcija i sekcija za pomorski saobraćaj. Ima referente za mornaričku pješadiju, artiljeriju, minerstvo, sanitet, kao i prištapsku jedinicu, operativne jedinice Kvarnerski pomorski sastav, Kvarnerski

Majorski Janez Tomšič, komandant Pomorske komande sjevernog Jadrana

odred mornaričke pješadije, obalsku artiljeriju, minerske i diverzantske jedinice. Raspolaze i sa više brodogradilišta i radionica, kao i većim brojem pomoćnih brodova u nadležnosti sekcije za pomorski saobraćaj.

Treba napomenuti da je u Zadru osnovana i osposobljena grupa za dizanje potonulih brodova kojih je tada u toj luci bilo više od trideset. Sektor je raspolagao i dobrom ronilačkom ekipom predvođenim ronionicima sa Krapnja. Za vrijeme boravka u Zadru dobrim je dijelom očišćena luka i podignuto desetak upotrebljivih manjih brodova.^{19*}

Za boravka i djelovanja u Zadru II POS je ojačao snage i izvršio pripreme za učestvovanje u izvršenju strateškog plana Vrhovnog komandanta.

Upravo će takav razvoj Mornarice uvjetovati Odluku Povjereništva narodne odbrane DFJ, od 1.

marta 1945. godine, kojom je NOVJ preimenovana u Jugoslavensku armiju (JA), a Mornarica NOVJ u *Jugoslavensku mornaricu* (JM).²⁰⁾ Na osnovu te odluke, Štab Jugoslavenske mornarice 16. marta 1945. izdaje naredbu o reorganizaciji Mornarice.

Umjesto dosadašnjih sektora osnovane su *tri pomorske komande* i to: Pomorska komanda sjevernog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana i Pomorska komanda južnog Jadrana. Svaka pomorska komanda (PK) trebalo bi da ima po tri pomorske obalske komande (POK). Takva će organizacija biti zadržana do kraja rata.

Pomorska komanda je, pored komandanta, političkog komesara, načelnika štaba i adutanta, imala štab (sa oficirima za operativne, nastavne, personalne i organizacijske poslove i obalsku odbranu) i odsjeke: za vezu, podvodna oružja, artiljeriju, saobraćaj, te tehnički, sanitetski i finansijski odsjek.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana operativno je potčinjena Štabu 4. armije JA. U nadležnost je dobila dotadašnje područje I i II POS-a i dio III POS-a (sjeverno od linije Brbinj - prolaz Zdrelec). Sjedište Komandanta

434 ¹⁹⁾ S. Šilović, Razvoj tehničke službe, Zbornik II POS-a, Rijeka 1975.
²⁰⁾ zbornik, VIII/3, dokument br. 156.

МИНИСТАРСТВО НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ГЕНЕРАЛШТАБ
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ
Стр.Пов.Бр. 87
26.марта 1945 године

20-112
к 25 А

После ослобођења већег дела нашег Јадранског Приморја указала се је потреба да се досадашња копнена организација Југословенске Морнарице прилагоди новој ситуацији, а у циљу да се обезбеди што правилније, лакше и успешније командовање и управљање јединицама Југословенске Морнарице са што већом економијом у руководећем кадру. Стога

Н А Р Е Љ У Ј Е М

На подручју Јужног Јадрана не мења се постојећа организација већ се мењају само називи и то: досадашњи назив Штаб V. Поморског Обалског сектора у Поморску Команду Јужног Јадрана са седиштем Тивту, а називи Морнаричка станица Корчула, Дубровник и Бока у Поморске Обалске Команде Корчула, Дубровник и Бока.

На подручју Средњег Јадрана формира се Поморска Команда Средњег Јадрана са седиштем у Шибенику. Досадашњи штабови III. и IV. Поморског Обалског сектора расформирају се. Формирају се: Поморска Обалска Команда Сплит, која обухвата територију IV. Поморског Обалског сектора и Поморска Обалска Команда Шибеник, која обухвата територију III. Поморског Обалског сектора.

Осадашњи Штаб II. Поморског Обалског сектора остаје у овом саставу и мења само назив у Поморску Команду Северног Јадрана. Његово седиште остаје и надаље Задар, све док се не ослободи његова територија.

Територијална подела обале види се на приложене скице.

СМРТ ФАШИЗМУ—СЛОБОДА НАРОДУ!

МИНИСТАР НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
Маршал Југославије

ТИТО К. П.

de bilo je u Zadru, a od 3. maja u Rijeci (početkom maja uspostavljena su pomorske obalske komande u Rijeci, Puli i Trstu). Sredinom aprila raspolagala je sa 2.463 oficira, podoficira, vojnika i mornara, 19 naoružanih brodova i čamaca, 31 motornim jedrenjakom, 3 pomoćna broda, oko 180 artiljerijskih oruđa i oko 2.300 cijevi streljačkog naoružanja.²¹⁾

Komandant Pomorske komande sjevernog Jadrana bio je major a poslije potpukovnik Janez Tomšič, a politički komesar potpukovnik Branko Mamula.

ULOGA POMORSKE KOMANDE SJEVERNOG JADRANA

Sagledavanje uloge Pomorske komande sjevernog Jadrana u trećem razdoblju, tj. u završnoj etapi borbe za konačno oslobođenje zemlje vezano je za strateški plan vrhovnog komandanta maršala Tita, prema kojemu su jedinice JA dobile zadatak da oslobode jugoslavenske narode na čitavom njihovom etničkom području, da opkole i prisile na kapitulaciju njemačke i kvislinške snage na području Jugoslavije, da podrže operacije Crvene armije u Mađarskoj te da olakšaju ofenzivu angloameričkih snaga u sjevernoj Italiji.

U operacijama 4. armije, kojoj je maršal Tito postavio zadatak: osloboditi Istru i Slovenačko primorje i izbiti na Soču, Jugoslavenska mornarica uspješno je izvršila sve postavljene zadatke:

- organizaciju i izvršenje pomorskog desanta na Kvarnerske otoke i Istru;
- osiguranje operacijskog područja na moru;
- pothranjivanje pozadine 4. armije morskim putem;
- organizaciju sadejstva sa savezničkim pomorskim snagama.

Komanda Jugoslavenske mornarice je u svojim rukama zadržala snabdijevanje 4. armije morem, a sve ostale zadatke povjerila je Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana koju je, u operativnom pogledu, potčinila 4. armiji i za tu svrhu ojačala, kako bi mogla izvršavati sve složene zadatke u podršci primorskog krila 4. armije.²²⁾

Pred frontom 4. armije nalazile su se dvije operativne grupacije sa oko 133.000 njemačkih i kvislinških trupa. Nešto više od trećine branilo je obalu i otoke, dobro utvrđene i uređene za protivdesantnu obranu, koja, međutim, nema više podršku zrakoplovstva.

OBRANA NEPRIJATELJA

Okupator je izgubio prevlast na jadranskom vojištu (na Visu su i zrakoplovne snage NOVJ). Dejstva Nijemaca na moru ograničena su uglavnom na drske prepade na luke i sidrišta, noću, uz potrebu lakih snaga (torpednih čamaca), jurišnih sredstava i pomorskih diverzanata. Na otocima Krku, Pagu i Rabu i na obali od Kraljevice do Karlobaga utvrđuju se, pored ustaško-domobranskih, i jedinice njemačke 392. legionarske divizije.

²¹⁾ Zbornik, VIII/3.

²²⁾ L. Tomšič, Uloga Jugoslavenske ratne mornarice u završnim operacijama četvrte armije 1945. godine, Vojnoistorijski glasnik br. 2 i 3, 1955, Beograd.

Garnizone na obali Istre i Hrvatskog primorja pojačavaju trupe koje se povlače iz Italije i Dalmacije. U Rijeci su prestali da životare ostaci ratne mornarice tzv. NDH. Akcije jugoslavenskih patrolnih čamaca i naoružanih brodova i britanskih lakih flotnih snaga na moru (baze na Visu i Istu) i u zraku prisilile su njemačku komandu da povuče flotu iz Rijeke prema Trstu i obustavi pomorski promet gotovo na čitavom područje sjevernoga Jadrana, osim u Planinskom (Velebitskom) kanalu.

Njemačka protudesantna obrana, s obzirom na njezino težište da sprječavi iskrcavanje Anglo-Amerikanaca s otvorenog mora, bila je osjetljiva na bočne napade (iz meduotočnog područja). Takve napade, potcjenjujući mogućnosti Mornarice NOVJ, nije predviđala, kao ni napad s kopna. Brojne minske prepreke u moru postavljene su u skladu s takvim konceptom obrane.

Na sputavanje aktivnosti njemačkih snaga na jadranskom vojištu i na njihovo potiskivanje u obalne vode ima utjecaja i prisutnost savezničkih pomorskih i zračnih snaga na Jadranu. Nakon oslobođenja Paga i Raba one, međutim, postepeno odustaju od sudjelovanja sa JM u daljnjim operacijama protiv Nijemaca.

U predstojećim nastupanjima prema sjeverozapadu bilo je nužno osigurati tempo napredovanja na otocima i obali da se olakša i ubrza dinamizam kretanja glavnih snaga 4. armije na kopnu, kako bi obalu Istre i Slovenskog primorja pravodobno oslobodile snage JM i armije i time se izbjegle mahinacije reakcionarnih krugova da ospore pravo naroda tih krajeva i nove Jugoslavije da realiziraju ono što su antifašističkom i oslobodilačkom borbom već bili stekli i na II zasjedanju AVNOJ-a ozakonili.

To se može uočiti iz Kardeljeve ratne prepiske s Titom. U svom drugom pismu Titu (18. V 1942) Kardelj piše: »... Mi se, dakle u odnosu prema Italiji moramo spremati kao prema jednoj engleskoj imperijalističkoj bazi, sa koje će nesumnjivo pokušavati Englezi da ubace k nama i londonsku vladu na silu i protiv jedinstvene volje naroda Jugoslavije. Mislim da je zbog toga taj teren vanredno važan ne samo sa stanovišta slovenačkih interesa nego i jugoslavenskih, pa čak i evropskih.«²³¹

Kardeljeva razmatranja bila su okrenuta u budućnosti. Vizionarski je predviđao kraj složenih međunarodnih odnosa i naslućivao moguće kombinacije i manevre koji će se potkraj rata isplesti oko Trsta, Istre i Slovenskog primorja.

U tom se kontekstu može najpotpunije i sagledati vojnopolitičko značenje Lošinja u drugom svjetskom ratu i djelovanje oslobodilačkih i revolucionarnih snaga na tom području, u čemu pomorske i desantne snage NOVJ i JA imaju svojevrsnu ulogu i izuzetan doprinos.

U toku ličko-primorske operacije u borbama za oslobođenje Paga (4. i 5. IV 1945), Kvarnerski pomorski sastav je, pored prijevoza desanta (jednina 9. udarne divizije), s tri naoružana broda patrolirao u Planinskom kanalu pred Paškim vratima, a sa četiri patrolna čamca sa zapadne strane Paga. Oko ponoći (4/5. IV) brodovi u patroli pred Paškim vratima, sa još dva patrolna čamca sukobili su se s njemačkim torpednim čamcem koji se uspio probiti kroz Paška vrata ploveći velikom brzinom. Došlo je, nešto kasnije, i do kratkotrajne borbe s britanskim torpednim čamcima, koji su neovlašteno ušli u to područje.

231 Arhiv CK SKJ, fond CK KPJ, br. 1942/294.

Naoružani brodovi i patrolni čamci ovog sastava angažirani su i za neposredno osiguranje desantnog konvoja (jedinica 9. udarne divizije), a potom za blokadnu patrolu u toku borbi za oslobodenje Raba (12. IV).

U toku riječko-tršćanske operacije, u borbama za oslobodenje Krka²⁴ (17. aprila), Cresa i Lošinja (21/22. aprila), brodovi prevoze trupe (3.900-5.486 vojnika), osiguravaju desantni konvoj jedinicama 26. dalmatinske divizije, odnosno 9. udarne divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, podržavaju i osiguravaju njihovo iskrcavanje.

Ove zadatke izvršavaju i u toku desanta na Istru (24/25. aprila) u području Plomin, Brseč, Mošćenička Draga, Lovran, s tim što zbog opasnosti od mina obavljaju i protuminsko izvidanje i osiguranje (NB i PČ u stroju vrste vuku ispred konvoja žicu kao spojnu minolovku).

Desantne trupe formirane su u tri ešelona: 1. ešelon (2. brigada 9. udarne divizije) ukrao se u luci Beli, iskrao u Brseču (24/25. IV); 2. ešelon (3. i 4. brigada iste divizije) ukrao se u istoj luci, a iskrao u Mošćeničkoj Dragi i Plominu 25/26. IV i sljedećih noći, kao i 3. ešelon (Kvarnerski odred mornaričke pješadije), koji se ukrao u Velom Lošnju.

Morem za Istru prevezeno je 10.400 ljudi, 1620 konja, 600 kola, 23 automobila i vozila, 4 tenka i ok 1500 tona materijala. U prijevozu sudjeluju i druga transportna plovna sredstva (jedrenjaci prikupljeni za tu svrhu). Oskudica u transportnim sredstvima znatno je produžila prebacivanje snaga; na to su utjecali i loše vrijeme i vjetar, pa je prebacivanje operativnih jedinica završeno 29. IV, a pozadinskih dijelova 4. V 1945. godine, i to isključivo plovnim sredstvima JM.

Na lijevom krilu jugoslavenskog fronta, 4. armija je nezadrživo napredovala. Ona je slomila njemačku obranu na bivšoj jugoslavensko-talijanskoj granici. Manevrom preko Mašuna 20. divizije, desantom na istočnu obalu Istre 9. divizije, ubacivanjem u pravcu Trsta 43. divizije, te dejstvima 9. korpusa sjeverozapadno od Trsta, grad je do 28. aprila bio opkoljen; stvoreni su uvjeti za opći napad na Trst i nadigrana uporna obrana njemačkih snaga na prilazima Rijeci. Štab 4. armije 28. IV izdao je zapovijest za oslobađanje Trsta. Savezničke snage koje su 29. IV stigle u Padovu nastojale su, po svaku cijenu, da prije 4. armije uđu i u Trst. W. Churchill je o tome 27. IV pisao predsjedniku SAD H. Trumanu: »Glavno je biti tamo (misliti se na Trst) prije no što ga budu okupirali Titovi gerilci. Stoga mi izgleda da se ni minut ne može čekati«. Međutim, Churchill je

1. maja primio izvještaj od svog komandanta feldmaršala Alexandra: »Titove regularne grupe sada se bore u Trstu i već su okupirale najveći dio Istre«. On dalje javlja da trupe 8. britanske armije na područje Trsta ne mogu stići prije 24 sata.

Dok su se još vodile borbe za oslobodenje Rijeke (oslobodena 3. V) u Trstu su već vijorile crvene partizanske marame u rukama slovenačkih i talijanskih antifasista. Toga dana stiže u Štab Morarice Titov telegram. Vrhovni komandant naređuje da se preuzmu sve luke od Pule do ušća Soče i da se u njima organizira nova, narodna vlast i preuzmu brodovi i brodogradilišta.

Veliki doprinos ovim pobjedama dali su antifasisti Talijani, Hrvati, Slovenci, stanovnici područja Istre, Slovenskog primorja i Trsta.

²⁴ Iskrcavanje na o. Krk izvršeno je prije nego na o. Cres i Lošinj, da bi se proširila osnovica 4. armije na njenom lijevom boku.

PRVI SMO I BRODOVIMA STIGLI U TRST

Noću, 3. maja iz pulske uvale Soline krenuo je prema luci Trst PČ-8 »Udarnik«, a za njim flotila Kvarnerskog pomorskog sastava. Počela je trka sa savezničkim ratnim brodovima tko će prije stići u Trst. Prilazi ovoj najvećoj jadranskoj luci s mora su bili minirani. »Udarnik« se provukao kroz minska polja i uplovio u luku Trst 5. V 1945. godine u 16,30 sati.

^ Slijedećeg dana u Trst su uplovila i ostala tri patrolna čamca (»PC-4«, »PC-11« i »PC-53«) i dva naoružana broda (»NB-3« i »NB-4«) flotile Kvarnerskog pomorskog sastava. Tek 7. V u 11 sati stigli su u ovu luku engleski razarači i drugi saveznički ratni brodovi. Istoga dana PČ-8 »Udarnik« dobio je zadatak da isplovi prema Tržiću. Zvanični izvještaj Štaba Mornarice je konstatirao: Kvarnerski pomorski sastav, ojačan brodovima iz Istre i Slovenskog primorja, pokriva cijelu obalu od Pule do Soče. Od 2. V u Trstu djeluje Pomorska obalska komanda Trst, a dva dana kasnije uspostavljene su pomorske obalske komande u Rijeci i u Puli.

Uspostavljanje vojnopomorske vlasti nove Jugoslavije u širem području Trsta rezultat je djelovanja grupe »Janez«, koja je, u ljeto 1944, upućena u Sloveniju i Štab 9. korpusa da organizira mornaričke jedinice, ustanove i štabove. U Trstu je bio organiziran poseban ilegalni partizanski punkt, a na njegovim prilazima obavještajna i kurirska služba NOP-a.

Pulu su oslobodile jedinice Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije. Operativnog sektora za Istru i dijelovi Kvarnerskog pomorskog sastava. Odbivši bezuslovnu kapitulaciju Nijemci su odbačeni noću 2/3. maja 1945. godine na poluotok Muzil. Noću 4/5. maja dva naoružana broda i dva patrolna čamca vrše artiljerijski prepad na otok Muzil i time sprečavaju evakuaciju Nijemaca s njegove južne obale. Njemački se garnizon predao tek 7. maja poslije ogorčenih borbi i imao je 70 mrtvih i 2.200 zarobljenih.

Istoga dana bezuslovno je kapitulirao njemački 97. armijski korpus u rajonu Ilirske Bistrice (zarobljeno je 16.000 njemačkih vojnika). Nakon 49 dana ofenzive 4. armija i JM (PKSJ) izvršile su zadatke koje je postavio Vrhovni komandant. Za postignute uspjehe su pohvaljene od maršala Tita i dobile zahvalnost naroda.

ISKUSTVENE POUKE

Može se reći da je posebnu ulogu iz sastava Pomorske komande sjevernog Jadrana imao Kvarnerski pomorski sastav. On je svojim djelovanjem kao pokretljiva snaga na moru omogućavao da JM odnosno PKSJ s uspjehom sadejstvuje, naročito s pomorskim desantima, 4. armijom u podršci primorskog krila i u odlučujućim borbama na kopnu, omogućuje prodor u dubinu njemačkih položaja. (U navedenim desantima prevezeno je gotovo 23.000 vojnika, od toga brodovima Jugoslavenske mornarice 87%, a samo 13% savezničkim brodovima). Izvršeno je pet desantnih operacija i 9. i 26. dalmatinskoj²⁵⁾ diviziji omogućeno da djeluju s mora i preko mora. Pozadinsko-snabdjevačku funkciju armije uspješno je po etapama u skladu sa pomjeranjem fronta, organizirala Komanda JM.

²⁵⁾ Pun naziv ovih divizija je: 9. udarna dalmatinska divizija i 26. udarna dalmatinska divizija.

Nastupanjem lijevim krilom preko Cresa - Lošinja i desnim trčiom preko Snježnika, izvršen je brz obuhvat njemačkih snaga angažiranih u riječkoj operaciji, zatim pomorski desant na Istru i prodor u Notranjsku sve do prilaza Trstu, kao i njegovo brzo oslobodenje.

Operacije 4. armije i JM, koje je neposredno nosila i izvršavala Pomorska komanda sjevernog Jadrana, po dinamici izvođenja, kombiniranim dejstvima snaga, manevru s mora i preko mora, silini udara, te uspješnosti i brzini ostvarivanja glavnog strategijskog cilja, spadaju ne samo među najbriljantnija izvedena armijska nastupanja u NOR već i u drugom svjetskom ratu u operacijama u zahvatu primorskog fronta.

Ratna praksa iz završne etape oslobodilačkog rata na moru, čemu je značajan doprinos dala Pomorska komanda sjevernog Jadrana, ukazuje i na više operativno-taktičkih iskustava:^{26*}

- izvođenje manevara krupnijim dijelovima snaga armije s mora i preko mora;
- specifičan način održavanja prevlasti u obalnom mom;
- uspješno sadejstvo sa jedinicama kopnene vojske u pomorskim desantima;
- vještu primjenu kombiniranih dejstava i ubacivanje vlastitih snaga unutar ili iza od okupatora posjednutih položaja;
- jedinstvo komandovanja i elastičnost rukovođenja;
- djelotvorno izviđanje neprijatelja, njegovih snaga, rasporeda i namjera;
- pokretljivo pozadinsko-snabdjevačko praćenje primorskog krila armije u dinamičnom kretanju većih snaga duž obale i po otocima, kao i smišljeno korištenje potencijala pomorske privrede;
- znalacko korištenje raspoložive tehnike i naoružanja, njihovo održavanje na visokom stupnju spremnosti;
- vičnost i snalažljivost komandnog sastava i komandanata brodova i mornaričke pješadije da koriste prednosti što ih pruža vlastita obala, njene karakteristike i nadasve suradnja i povezanost s narodom i organima narodne vlasti;
- ulogu i dostignuća partijsko-političkih organa i organizacija KP I SKOJ-a u razvijanju visokog borbenog morala i punog angažiranja u izvršavanju borbenih zadataka, odgoju, stručnom obrazovanju, učvršćenju discipline, uzdizanju kadrova, razvijanju bratstva i jedinstva i izgradnji jedinstvenog općejugoslavenskog oslobodilačkog patriotizma i rodoljublja, čije temelje nalazimo u slavnoj naprednoj tradiciji četaestovjekovne borbe za opstanak na ovim obalama.

Sve je to postignuto, što zaslužuje da bude posebno istaknuto, ne na klasičan način karakterističan za ratne mornarice koje raspolažu svim materijalno-tehničkim i kadrovskim potrebama, već na specifičan, ali za to ne manje uspješan način. Naprotiv! *U takvom slijedu zbivanja na Jadranu u toku drugog svjetskog rata presudnu su ulogu imale tri povijesne odluke Tita: o osnivanju Sekcije za Ratnu mornaricu (18. XII 1942), osnivanje Mornarice NOVJ (18. X 1943) i odluka o obrani Visa (20. I 1944), kao i dva snažna i sigurna oslonca onaj na narod i onaj na prednosti što ih pružaju prirodni, privredni i ljudski potencijali jadranskog područja Jugoslavije. U sklopu toga nalazi se uloga, značaj Pomorske komande sjevernog Jadrana i njen doprinos razvoju i pobjedama Jugoslavenske mornarice.*

^{26*} Zbornik Drugog pomorskog obalskog sektora Mornarice NOVJ, Rijeka 1975

Kvarnerski pomorski sastav u završnim operacijama Jugoslavenske mornarice¹⁾

Andelko Kalpić, *kapetan bojnog broda*²⁾

FORMIRANJE KVARNERSKOG POMORSKOG SASTAVA

Jednu od istaknutih uloga u završnim operacijama Jugoslavenske armije (travanj-svibanj 1945) za oslobodenje zemlje imao je onaj dio flotnih snaga Jugoslavenske mornarice koji je djelovao kao Kvarnerski pomorski sastav.

Odlukom Štaba Mornarice NOVJ, od 4. studenog 1944, osnovan je u Ištu, 9. studenog, od najboljih naoružanih brodova (NB) i patrolnih čamaca (PČ) flotila pomorskih sektora Kvarnerski pomorski sastav od pet flotila. Time je operacijsko težište na moru prebačeno na područje II pomorskog obalskog sektora za predstojeća nastupanja na pravcu Kvamer-Istara-Trst. Brodovi tog sastava i njihove posade bili su nosioci dejstava na moru do konačnog oslobodenja obale, kada je sastav rasformiran. Krupan pomorski sastav, kao što je bio Kvarnerski, bilo je moguće organizirati tek kada su za to sazreli uvjeti.

Vrijeme je to kad je Mornarica NOVJ izrastala kroz borbu s okupatorskim snagama u vidu oružanih snaga i kad je, u sadejstvu s kopnenim i vazduhoplovnim jedinicama Jugoslavenske armije, oslobodila Dalmaciju, osnovnim pomorskim snagama primakla se južnom dijelu Velebitskog kanala i prilazima Kvarneru. Nastupio je period priprema operacija za konačno oslobodenje naše obale.

Otok Ist je utvrđen i pretvoren u solidan oslonac za dejstva na moru prema sjeverozapadnom dijelu Jadrana. Na njemu baziraju snage II POS-a koji je do te mjere ojačan da je mogao postepeno prijeći u nastupanje prema svojoj akvatoriji. Razvijena je i obavještajna mreža sa centrima u Hrvatskom primorju i Istri.

Narasla je i materijalno-tehnička baza, povećan je broj naoružanih brodova, patrolnih čamaca i pomoćnih brodova Mornarice NOVJ. Razvijeni su i prošireni remontni kapaciteti za opravak i održavanje plovnih sredstava. Osposobljen je veći broj stručnih kadrova za popunu naoružanih brodova i čamaca.

Okupator je izgubio prevlast u zraku na jadranskom vojištu (na o. Visu baziraju i vazduhoplovne snage NOVJ). Dejstva Nijemaca na moru ograničena su, uglavnom, na prepade na luke i sidrišta noću uz upotrebu

¹⁾ Preuzeto iz Pomorskog zbornika 6/1968.

²⁾ Kapetan, politički komesar 2. bataljona mornaričke pješadije 2. POS.

lakih snaga (torpednih čamaca), jurišnih sredstava i pomorskih at^reanata. Na otocima Krku, Pagu i Rabu i na obali od Kraljevice do Karlobaga utvrđuju se, pored ustaško-domobraskih, i jedinice njemačke 392. legionske divizije. Garnizone na obali Istre i Hrvatskog primorja ojačavaju trupe koje se povlače iz Dalmacije. U Rijeci su prestali da životare ostaci ratne mornarice NDH. Dejstva naših i britanskih lakih flotnih snaga na moru (baza na o. Visu i o. Istu) i u zraku prinudila su njemačku komandu da flotu povuče iz Rijeke prema Trstu i obustavi pomorski saobraćaj gotovo na čitavom području sjevernog Jadrana, osim u Planinskom kanalu.

Na sputavanje aktivnosti njemačkih snaga na jadranskom vojištu i na njihovo potiskivanje u obalne vode ima utjecaja i prisustvo u Jadranu savezničkih pomorskih snaga. (Nakon oslobođenja o. Paga i Raba one, međutim, odustaju od učešća u daljim operacijama protiv Nijemaca u našim vodama).

U predstojećim nastupanjima prema sjeverozapadu bilo je nužno osigurati i odgovarajući tempo napredovanja na otocima i obali, uporedo s kretanjem glavnih snaga na kopnu, kako bi se obala Istre i Slovenačkog primorja pravovremeno oslobodila snagama Jugoslavenske mornarice i armije i time izbjegle makinacije reakcionarnih krugova da ospore pravo naroda ovih krajeva da realiziraju ono što su u praksi antifašističkom i oslobodilačkom borbom već bili stekli.

U takvim vojno-političkim prilikama dolazi do osnivanja Kvarnerskog pomorskog sastava (vidi u prilogu pregled brodova).

SASTAV I ZADACI KVARNERSKOG POMORSKOG SASTAVA

Komandni brodovi flotila bili su opremljeni radio-stanicom, kao i pojedini brodovi pri izvršenju specijalnih^ zadataka. Sastav je u operativnom i administrativnom pogledu potčinjen Štabu II POS-a. Imao je komandanta, politkomesara i načelnika Štaba, a flotile komandanta i politkomesara.

Zadaci Kvarnerskog pomorskog sastava, prema odluci Štaba Mornarice NOVJ, pov. op. br. 6266 od 4. studenog 1944. godine, bili su višestruki:

- uništavanje neprijateljskih lakih plovnih jedinica, (borbu s jačim neprijateljskim plovnim jedinicama, načelno, izbjegavati);
- ometanje neprijateljskog saobraćaja morem i uništavanje njegovih transportnih jedinica;
- zaštita vlastitog saobraćaja morem;
- održavanje veze te prebacivanje ljudi i materijala u području pod neprijateljskom kontrolom;
- vršenje kombiniranih operacija u sadejstvu s jedinicama mornaričke pješadije;
- podrška primorskom krilu i jedinicama NOVJ i suradnja s njima (naročito s 8. i 11. korpusom).

»Kvarnerski pomorski sastav sadejstvovaće po potrebi sa savezničkim plovnim jedinicama držeći se čvrsto načela ravnopravne suradnje. Budno će paziti na očuvanje potpune operativne slobode i vlastitog suvereniteta, 442 te će se uvijek međusobno obavještavati o pojedinim operativnim područ-

jima radi sprečavanja nesporazuma na moru. Tako isto obavještavaće povremeno štab Mornarice o tim područjima radi informiranja savezničkog vazduhoplovstva« - ističe se u spomenutoj odluci.

Unutrašnju organizaciju flote Kvarnerskog pomorskog sastava izvršio je Štab Kvarnerskog pomorskog sastava u sporazumu sa Štabom II POS-a.

I najpovršnija uspoređivanja taktičko-tehničkih osobina naoružanih brodova i patrolnih čamaca s njemačkim flotnim snagama ukazuju na izrazitu tehničku i brojčanu nadmoć okupatora. Ako bi pojednostavili ovaj problem odnosa snaga i pokušali da ove brodove i čamce usporedimo s njemačkim torpednim čamcima, koji su im po veličini bili najpribližniji, onda bismo dobili da je brzina neprijateljskih torpednih čamaca bila oko 4 do 5 puta veća. Ipak, naoružani brodovi imali su neka dobra pomoračka svojstva: bili su dosta otporni na požar (nafta kao gorivo za pogon) i za svoju tonažu relativno dobro naoružani. Drvene grade i malog gaza, manje su bili izloženi minskoj opasnosti, bili su prikladni za pristajanje na neuredenu obalu i maskiranje.

POSADE SU ČINILI HRABRI MORNARI

O sastavu posada tih brodova može se utvrditi, na osnovu nekih dokumenata i svjedočanstava učesnika, da su to uglavnom bili mladići između 18 i 25 godina starosti. Mnogi od njih bili su vični moru kao sinovi našeg jadranskog područja (ribari, pomorci), ali za sve njih važi da su u narodnooslobodilačkom ratu stjecali prava iskustva i doživjeli prava vatrena krštenja u okršajima na moru.

Iz ovakvog stanja tehnike i kadrova može se nametnuti pitanje gdje su ležali izvori snaga koji su uvjetovali da su brodovi i posade Kvarnerskog pomorskog sastava tako uspješno rješavali zadatke koji su im bili povjereni. Pored onih općih i poznatih faktora koji su opredjeljivali karakter oslobodilačke borbe naših naroda, potrebno je za posade brodova i čamaca Mornarice NOVJ istaći i to da je na svakom brodu djelovala partijska i skojevska organizacija. One su tada kao osnovne dužnosti članstva isticale: biti prvi i najhrabriji u borbi protiv neprijatelja, dobro poznavati ciljeve NOB-a, biti odličan strijelac, primjer discipline i drugarstva. Te vrline oni su prenosili na sve članove posade. Odatle je proisticala riješenost da se bori, savlada i uništi nadmoćniji neprijatelj. Među članovima posade smatrana je najtežom kaznom iskrcaje s broda (čamca) za učinjen prijestup. Zavezanih očiju rastaviti i sastaviti oružje, otkloniti kvar, poznavati »dušu« vlastitog motora, raspoznati brod noću po šumu motora, orijentirati se u slaboj vidljivosti - u tim i drugim disciplinama postojalo je takmičenje posada. Stečeno borbeno iskustvo i težnja da se ono usavrši nadoknađivalo je slabost tehnike i naoružanja.

Kvarnerski pomorski sastav od osnivanja tijesno sadejstvuje s Kvarnerskim odredom mornaričke pješadije. Podržava ga u dejstvima na o. Pagu (4. flotila s bazom na o. Visu, naročito). Brodovi prevoze trupe, daju vatrenu podršku u toku borbi na kopnu, patroliraju u Velebitskom kanalu (studen-prosinac 1944). Ova dejstva nastavljaju uglavnom do oslobodenja tog otoka (5. IV 1945).

PROMJENE U SASTAVU

U siječnju 1945. Kvarnerski pomorski sastav nešto je smanjen (PČ-21 i PČ-22 vraćeni su III POS-u).

Brodovi tog sastava osiguravaju patrolama otok Ist. Iz ove baze održavaju pomorski saobraćaj (vezu) prema Visu i oslobođenom teritoriju radi dotura materijala jedinicama i prihvata novomobiliziranih boraca. Pored toga, stalno održavaju vezu u tri kanala prema području pod kontrolom okupatora, i to: u Poveljskom kanalu i tjesnacu Ljubač za Obrovac; preko Oliba i Krka za Hrvatsko primorje, i preko o. Unije za Istru. Za ove zadatke upotrebljavali su se najbrži brodovi (brzine 8 čv), kako bi u toku noći mogli da prevale put. Svako plovljenje predstavljalo je pravi podvig kako zbog mogućnosti neprijatelja da presretne i jačim snagama napadne brodove, tako i zbog opasnosti od mina (zimi 1944/45.) Nijemci su naročito u Kvarneru položili velik broj mina³⁾ da bi ojačali protivdesantnu obranu i drugih mjera okupatora. Na raznim zadacima dnevno je plovilo i po 14 brodova. Pred početak završnih operacija preko Pomorske komande sjevernog Jadrana organiziran je i transport više hiljada mobiliziranih boraca sa Kosmeta, koji su preko Drača i Bara stizali brodovima za popunu 4. armije.

Po obimu i naprezanju brodova i posada, održavanje pomorskog saobraćaja kao stalne veze između oslobođenog i neoslobođenog dijela obale koju je vršio Kvarnerski pomorski sastav, naročito u ratnim naporima oslobodilačke borbe na razvedenoj obali, ima prvorazrednu vrijednost.

Najintenzivnija borbena dejstva vršio je ovaj pomorski sastav u proljeće 1945. Te godine vojna situacija u veljači mogla bi se najkraće ocrtati ovim podacima.⁴⁾ Istru, Hrvatsko primorje, otoke Cres, Lošinj, Krk, Rab i Pag drže Nijemci. Ojačali su garnizone na otocima (dijelovima 392. legionarske divizije i pješadijskim bataljonima 1473. i 1017). Sve važnije prilaze zapriječili su minama. Njihov saobraćaj tekao je Velebitskim kanalom i uz obalu Istre. Snage na obalskom pojasu radi protivdesantne obrane ojačane su 237. divizijom. Nijemci vrše prepade jurišnim i diverzantskim sredstvima na oslobodene luke. Od flotnih snaga raspoložu s 2 razarača (Trst-Venecija), 3 torpiljarke (Pula-Trst) 36 torpednih čamaca (motornih torpiljarki - 30 u Puli, 6 u Rijeci) 6 džepnih podmornica u Puli, oko 20 ekspl. motornih čamaca (u Puli) i veći broj naoružanih peniša i motornih jedrenjaka. Pulu pretvaraju u glavnu vojnopomorsku bazu, spremni da je odsudno brane. Otoke su branili po sistemu utvrđenih rejona (preko 4.000 ljudi i oko osamnaest obalskih baterija). Protivdesantna obrana, s obzirom na njeno težište da spriječi iskrcavanje s otvorenog mora, bila je osjetljiva na bočne napade (iz međuotočnog područja), kao i na napad s kopna. Minske prepreke bile su brojne, (pri iskrcavanju na o. Rab desantni konvoj je srećom prešao preko minskih linija u Kvarneriću. Pri zarobljavanju arhiva u lučkoj kapetaniji u Karlobagu pronađena je minska karta Kvarnera i Kvamerića). U organizaciji komandovanja flotne snage okupatora bile su potčinjene njemačkoj komandi za Italiju. Ona, međutim, nije bila neposredno odgovorna za osiguranje primorskog krila Grupe armija »E« u Ju-

³⁾ Najjači brod Mornarice NOVJ, NB-11, »Crvena zvijezda«, noću 1. travnja 1945. naišao je na minu kod o. Suska i potonuo.

⁴⁾ Prema izvještaju Štaba JM, od 10. III 1945. Generalštabu JA, pov. br. 265 Zbomik, tom VIII, knjiga 3, dokumentat br. 153.

goslaviji, pa je to vjerojatno razlog što je izostalo veće angažiranje raspoloživih flotnih snaga u toku desanta, što bi otežalo situaciju i Kvarnerskom pomorskom sastavu.

Uporo s pripremama okupatora za obranu tekao je i čitav niz mjera za jačanje Mornarice NOVJ na moru. (Ona već tada ima oko 14.000 ljudi, 74 naoružana broda i patrolna čamca, 24 parobroda i oko 300 raznih plovnih objekata). Tako u neposrednoj vezi s organizacijom i aktivnošću Kvarnerskog pomorskog sastava treba istaći i razvoj osmatračkih stanica i lučkih kapetanija, zatim organizaciju lučke službe i rad brodogradilišta, osnivanje tehničkih sekcija pri pomorskim sektorima (za II POS u Zadru pravovremeno pokrenutih od Štaba Mornarice NOVJ (uglavnom krajem 1944) kao predušlova za izvršenje obimnih i složenih zadataka.

ULOGA KVARNERSKOG POMORSKOG SASTAVA U OFANZIVI VI 4. ARMIJE I JM

Za predstojeću ofanzivu Štab 9. divizije i Pomorske komande sjevernog Jadrana (ranije II POS) primili su, 16. ožujka 1945, zadatak od komandanta 4. armije i komandanta RM. Komandi 4. armije potčinjene su sve jedinice Pomorske komande sjevernog Jadrana s osnovnim zadatkom osiguranja prevoženja i iskrcavanja snaga 9. i 26. divizije i momaričke pješadije, u čemu će važnu ulogu imati i brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava.

U dejstvima za oslobodenje o. Paga (4/5. travnja 1945) Kvarnerski pomorski sastav je, pored prevoženja desanta s tri naoružana broda, patrolirao u Planinskom kanalu (pred Paškim vratima), a sa četiri patrolna čamca sa zapadne strane o. Paga. Oko ponoći (4/5. travnja) brodovi u patroli pred Paškim vratima, sa još dva PC, sukobili su se s jednim njemačkim torpednim čamcem, koji se uspio probiti kroz Paška vrata, vozeći velikom brzinom. Nešto kasnije, došlo je i do kratkotrajne borbe s britanskim torpednim čamcima, koji su neovlašteno ušli u to područje.

Naoružani brodovi i patrolni čamci sastava angažirani su i za neposredno osiguranje brodova na maršu, a potom za blokadnu patrolu u toku borbi za oslobodenje o. Raba (12. IV). U borbama za oslobodenje o. Krka (17. IV)⁵⁾ i o. Cresa i Lošinja (21/22. IV) brodovi prevoze trupe (3.900-4.586 vojnika), osiguravaju marš morem desantnom konvoju, podržavaju i osiguravaju iskrcavanje. Iste zadatke izvršavaju i pri desantu na Istru (24/25. IV) u području Plomin, Brseč, Mošćenička Draga, Lovran, s tim što zbog opasnosti od mina vrše i protivminski izvidanje i osiguranje (NB, PC u stroju vrste tegle ispred konvoja žicu kao spojnu minolovku). Morem za Istru prevezeno je 10.400 ljudi, 1.620 konja, 600 kola, 23 automobila i vozila, 4 tenka i oko 1.500 tona materijala. (U prevoženju učestvuju i druga transportna plovna sredstva: jedrenjaci prikupljeni za ovu svrhu. Oskudica u transportnim sredstvima znatno je produžila prebacivanje snaga; na to su utjecali i loši meteorološki uslovi, vjetar, pa je prebacivanje operativnih jedinica završeno 29. travnja, a pozadinskih dijelova 4. svibnja 1945. godine).

⁵⁾ Iskrcavanje na o. Krk izvršeno je prije nego na o. Cres i Lošinj da bi se proširila osnovica 4. armije na lijevom boku i time smanjio negativan utjecaj nastao uslijed izduženja desnog boka izloženog pritisku njemačkih snaga.

U borbama za Pulu (noću 4/5. svibnja) 2 NB i 2 P^{Si}e artiljerijski prepad na njemačke položaje na o. Muzilu i time sprečavaju evakuaciju Nijemaca s južne obale Muzila. U. Trst je uplovio PC-8 (5. svibnja u 15 sati) kao prvi saveznički brod. Njemu se sutradan pridružilo još pet brodova Kvarnerskog pomorskog sastava. U Trstu je već postojala pomorska obalska komanda, a njeno jezgro sačinjavala je mornarička grupa koja je djelovala u sastavu 9. korpusa od druge polovine 1944. godine u Slovenskom primorju. Dva broda sastava iz ove grupe produžila su (7. V) prema Gradežu i Tržiču. Pri otvaranju plovnog puta za Trst na mitskim preprekama izgubljeni su motorni leut i čamac s komandantom NB-14 Miroslavom Ugriničem i dva mornara.

NEKE POUKE I ISKUSTVA

Najkraće rečeno, tim dejstvima Kvarnerski pomorski sastav, kao veoma pokretljiva snaga na moru, omogućava da Jugoslavenska mornarica s uspjehom sadejstvuje sa 4. armijom i time pruža podršku odlučujućim dejstvima na kopnu. Nastupanjem lijevim krilom preko o. Cresa i desnim krilom preko Sniježnika, izvršen je obuhvat njemačkih snaga angažiranih u riječkoj operaciji, pomorski desant u Istru i prodor u Notranjsku sve do prilaza Trstu, kao i njegovo brzo oslobođenje. Uspjeh ove krilne operacije daje Kvarnerskom pomorskom sastavu vrijednost operativnog značenja.

Bogatstvo taktičkih iješenja prakticiranih u Kvarnerskom pomorskom sastavu predstavlja dalji razvoj partizanske taktike na moru. Primenjivani su specifični borbeni postupci. Neprijateljski saobraćaj napadan je pretežno noću, i to slabije zaštićeni objekti u području sa manjim stepenom kontrole. Vatra je iz oruđa otvarana iznenada (često iz zasjede), s malih daljina, i tada je vršeno energično približavanje prema neprijateljskom brodu. U održavanju vlastitog saobraćaja korišteni su noć, plovidba u etapama, maskiranje brodova u uvalama, često mijenjanje plovnih ruta, postavljanje zasjeda i patrola radi pravovremenog otkrivanja neprijateljskih brodova. Maksimalno su korištene veze s narodom u pogledu obavještanja o kretanju neprijatelja, prijatu brodova i tereta. U složenijim borbenim dejstvima, kao što su pomorski desanti, također su dolazili do izražaja vještina i inicijativa posada. Ukreavanje ljudstva i tehnike, formiranje desantnog konvoja, prevoženje i iskrcavanje vršeni su uglavnom noću, na slabije branjeni ili nebranjeni dio obale, uz prihvata od strane partizanskih jedinica koje su djelovale u pozadini neprijatelja. Oslobođeni otoci koriste se kao etapne stanice, oslonci za dalje nastupanje i dejstva. Veći naoružani i drugi brodovi tegle više manjih. Osiguranje desanta vrše NB i PC neposredno, patrolama ili zasjedama. Minske prepreke (poznate) načelno se izbjegavaju, odnosno za protivminsko osiguranje uspješno se koriste i improvizirana sredstva. Uspjehu poduhvata brodskih posada svakako odlučno pridonosi i to što su one borbeno dejstva izvodile u svojim i dobro poznatim vodama, kao i području gdje su postojale vojnička, politička i partijska aktivnost naroda kome su i same pripadale.

Dokumenti ukazuju na nekoliko karakteristika Kvarnerskog pomorskog sastava.

Ovaj najveći i najjači pomorski sastav u toku NOR-a na moru bio je **446** organizaciono-administrativna cjelina, ali kao operativna snaga nikada nije

Brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava u vožnji uz obalu Cresa, aprila 1945.

skupno dejtvovalo, jer se pokazao preglomazan i za to nisu postojali drugi uvjeti.

Ispoljio je svoju efikasnost dejtvmima u manjim grupama prema specifičnim zadacima (prevoženje, osiguranje, podrška, prepadi na komunikacije i na obalu). Odlikovao se primjenom pojedinačnih brodova ili grupa brodova za izvršenje višestrukih zadataka.

Komandovanje je bilo elastično i prilagodeno karakteru zadatka s mogućnošću ispoljavanja pune inicijative komandanata brodova, odnosno grupa.

Ističe se vještina komandnog osoblja i ukrcanih posada u eksploataciji i održavanju znatno zaostaliye tehnike u odnosu na neprijateljsku, vanredno poznavanje i korištenje prednosti koje je pružala naša obala u geografskom, ekonomskom, hidrometeorološkom, političkom i svakom drugom pogledu, a iz toga je rezultirao visok borbeni moral i uspješno iješavanje mnogih veoma složenih i krupnih zadataka.

U odlike tog sastava spada i njegova sposobnost za brzo i efikasno sa-dejstvo sa snagama kopnene vojske u obrani i napadu na primorskom kri-lu, a naročito u pomorskim desantima.

Slobodno se može konstatirati da bi bilo nemoguće postići onako brzo i dinamično nastupanje 4. armije prema sjeverozapadnim granicama naše zemlje i tako uspješno oslobodenje Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja bez postojanja flotila Kvarnerskog pomorskog sastava.

Svojim svakodnevnim dejtvmima sastav je znatno utjecao ne samo na pripremu i izvršenje završnih operacija nego je kao stalan pokretan most između otoka i obale bio i jedna od glavnih poluga u jačanju II POS-a (od ožujka 1945. Pomorske komande sjevernog Jadrana sa sjedištem u Zadru) čije su snage 15. X 1944. iznosile 626 ljudi, a 15. IV 1945. godine 2.463 čovjeka.

On je bio i važan izvor kadrova za flotu RM i pomorsku privredu u stručnom i moralno-političkom pogledu i po iskustvu, i to u trenutku kada je po oslobodenju zemlje trebalo da se pristupi kako jačanju naše obrambene sposobnosti na Jadranu, tako i obnovi i razvoju pomorske privrede socijalističke Jugoslavije.

Brodovi i posade Kvarnerskog pomorskog sastava djelima su opisali svoj borbeni put. On je bio relativno kratak, ali dinamičan i značajan. U operativnom pogledu bila je to manevarska i udarna snaga izrasla iz partizanske mornarice, sposobna da u završnim operacijama riješava sve složene zadatke koji se mogu povjeriti ratnoj mornarici. Brodovi tog sastava bili su i nosioci suvereniteta nove Jugoslavije na moru. Po originalnim taktičkim rješenjima u borbi na moru u drugom svjetskom ratu svojstvenim za Mornaricu NOVJ, borbena iskustva brodova i tog sastava mogu biti od koristi revolucionarnim pokretima, borcima za slobodu domovine. ***Spremnost posada da se bore za slobodu uvjetovala je uspjehe u borbi s nadmoćnim neprijateljem i u tako izrazitom tehničkom vidu oružanih snaga kao što je ratna mornarica, što ostaje svakako dragocjena i trajna vrijednost.***

PREGLED BRODOVA KVARNERSKOG POMORSKOG SASTAVA

Ime i tip broda	Nosivost	Naoružanje (u mm)	Brzina čv	
NB-3 »Jadran« (Tunolovac)	80 t	1X40; 4X20; 3X8		FLOTILA I
NB-11 »Crvena zvijezda«	150 t	1X40; 1X37; 3X20; 1XIVX20 2X8; 1 MB laki 1 MB teški, 2 PA bacača	7—9 čv	Drvena grada, duž. 16—22 m, posada 14—22 ljudi
NB-13 »Partizan« (Koča)	80 t	1X40; 3X20;		
NB-14 »Pionir«	70 t	1X40; 3X20;		
BB- »Topčider« (loger)	70 t	nakon oštećenja od bombardovanja a preuređen u bolnički brod		
PC-21 »Miran«	40 t	1X40; 1X20; 3X8		FLOTILA II
PC-22 »Streljko«	25 t	1X40; 1X20; 3X8		Drvena grada, duž. 12—17 m, posada 9—15 ljudi
PC-23 »Sloga«		2X8	6—9 čv	
PC-24 »Marjan«		2X8		
PC-53 »Zora«	15 t	1X20; 2X8		
PC-57 »Pilotina«	30 t	2X8		
PC-1 »Jadran«	25 t	2X20		FLOTILA III
PC-2 »Macola«	30 t	1X40; 1X20	6—8 čv	

Ime i tip broda	Nosivost	Naoružanje (u mm)	Brzina čv	
PC-3 »Škampe«	15 t	2X20		Drvena grada, duž. 9—14 m, posada 6—12 ljudi
PC-4 »Junak«	15 t	1X20 1X11X12,7		
PC-6 »Šumar«		desantno-jurišni čamci (njemački 1-Booti)		
PC-7 »Osvetnik«		predati od Britanaca kao nadoknada za potopljeni NB-13		
PC-8 »Udarnik«				
PC-41 »Napredak«	10 t	1X8		FLOTILA IV
PC-42	10 t		5—8 čv	Drvena grada, duž. 6—8 m, posada 3—5 ljudi
PC-43 »Napredak« (leut)	5 t	1X8		
PC-44 »Duzov«	3 t	1X8		
PC-45 »Batoš«		1X8		
PC-50 »Braće 3«	3 t	1X8		
PC-55 »Partizan«	2 t	1X8		
PC-71 »Sv. Križ«				
PC-79				
MS-3	motorne splavi, desantno-jurišna sredstva			FLOTILA V
MS-5			7—9 čv	
MS-8				
B-1				
B-2	barkase — pomoćna			
B-4	plovna sredstva			

fe

Kvarnerski odred mornaričke pješadije

Josip Grubelić, *viceadmiraP*

RAZVOJ MORNARIČKE PJEŠADIJE NOVJ

Mornarička pješadija je specijalna vrsta pješadije čija je osnovna namjena ofanzivno dejstvo u pomorskodesantnim operacijama. To su jedinice koje se odlikuju velikom operativno-taktičkom pokretljivošću, a postižu je elastičnom formacijom, prikladnim naoružanjem, odgovarajućom opremom i visokim stepenom obučenosti. Organizacija, jačina i način upotrebe mornaričke pješadije zavise od državne politike, doktrine oružanih snaga i ratnih potreba. Danas ovakve jedinice posjeduju sve razvijene mornarice svijeta, i to pod raznim nazivima. U načelu se nalaze u rukama komandanta mornarice ili komandanta na operativnoj teritoriji.

Formiranje jedinice mornaričke pješadije Mornarice NOVJ uslijedilo je nakon kapitulacije Italije. Pojavila se potreba da i Mornarica NOVJ ima u svom sastavu kopnene jedinice za odbranu otoka, za brza prebacivanja morem i desante na otoke i obalu.

Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru u Crikvenici, u prijedlogu svoje organizacije i formacije od 19. IX 1943. predviđa mornaričku pješadiju kao dio svojih snaga. Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio je 29. IX 1943. da se za kontrolu obale i sprečavanje iskrcavanja neprijatelja na otoke, uz pomoć 13. divizije, formira po jedna četa mornaričke pješadije na otocima: Krku, Cresu, Lošinju, Rabu, Pagu, u Jablancu i Kraljevici. Početkom oktobra čete su djelom formirane i dislocirane na Krku, Cresu, Lošinju, a dvije na obali. U decembru 1943. januara 1944. zbog nadiranja Nijemaca, čete se evakuiraju te ulaze u sastav jedinica na kopnu. Ovaj period se može nazvati kao pokušaj formiranja jedinica mornaričke pješadije Mornarice NOVJ.

Ponovno formiranje mornaričke pješadije uslijedilo je po naredbi Štaba Mornarice od 19. VII 1944. u sastavu pomorskih obalskih sektora (POS). Odlučeno je da se prvo formiraju čete, zatim bataljoni mornaričke pješadije od mladih, zdravih i odvažnih boraca.

Uvrštavanje jedinica mornaričke pješadije u sastav pomorskih obalskih sektora imalo je prednost, jer se period od formiranja (jula 1944) do početka završnih operacija (aprila 1945) iskoristio za organizacijsko učvršćenje i obuku. Istovremeno, glavni zadaci su bili obezbjeđenje teritorija POS-a, manje desantne akcije na neoslobodene otoke i obalu po neprijateljskim

>) Saopćenje podnijeto za »okruglim stolom«, »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

>) Major, komandant kvarnerskog odreda mornaričke pješadije.

garnizonima. Kroz manje akcije trebalo se osposobiti za složenija dejstva i u jačem sastavu, kako samostalno tako i u sadejstvu na primorskom krilu fronta.

Razvoj situacije na obali i otocima, naročito poslije^jovlačenja Nijemaca sa područja iz južnog i srednjeg Jadrana, te završenom kninske operacije, stvorio je povoljne uslove za razvoj jedinica Mornarice NOVJ, a tako i mornaričke pješadije. U kratkom roku čete prerastaju u bataljone, a za samo nekoliko mjeseci pojedini sektori imaju i po dva formirana bataljona.

Pošto je Mornarica težište svojih dejstava prenijela u sjeverni Jadran, a u cilju što intenzivnijih dejstava, od četiri bataljona iz pomorskih obalskih sektora 4. XI 1944. formira se u II POS-u Kvarnerski odred mornaričke pješadije. Odred je imao vod za vezu i bateriju topova. Osnovni zadatak odreda bili su da vrši prepadna dejstva po neprijateljskim garnizonima na otocima u sjevernom Jadranu, te zaštitu prolaza Ljubačkim tjesnacem.

Krajem godine dolazi do zastoja operacija na kopnenom frontu, ocjenjuje se da nema potrebe za postojanje ovako formirane krupne jedinice. Navedeni zadaci mogu se izvršavati jedinicama II POS-a. Odred se u januaru 1945. rasformirao, bataljoni se vraćaju u sastav svojih matičnih komandi.

Neposredno pred početak završnih operacija, 7. aprila 1945. ponovo je formiran Kvarnerski odred mornaričke pješadije. Sad je odred znatno jači kako po broju, tako i iskustvu, naoružanju i ostaloj opremi. Ovako formiran odred pod operativnom komandom II POS-a, odnosno Pomorske komande sjevernog Jadrana, djeluje do završetka rata. U sastavu Kvarnerskog odreda ušle su slijedeće snage: dva bataljona Pomorske komande sjevernog Jadrana i udarna grupa na otoku Krku koja je nakon oslobodenja Krka služila kao jezgro za formiranje trećeg bataljona, dva bataljona Pomorske komande srednjeg Jadrana i artiljerijski divizion. U toku dejstva u završnim operacijama u sastav odreda stigla su još dva bataljona, po jedan iz komande srednjeg i južnog Jadrana.

Pred početak završnih operacija odred je bio raspoređen na prostoru Privlaka - Nin.

BORBENA AKTIVNOST MORNARIČKE PJEŠADIJE

a) Od osnivanja do završnih operacija

Jedinice mornaričke pješadije, prvo čete a zatim bataljoni, od samog početka vrše intezivna dejstva na obali i otocima, samostalno i u sadejstvu sa naoružanim brodovima, te jedinicama 26. divizije.

Mornarička pješadija IV POS-a dejstvuje u srednjem Jadranu (o. Hvar, obala u rejonima Zivogošća, Trogira i Marine), (III POS-a na zadarsko-šibenskom prostoru (Žirje, Prvić, Murter, Pašman), (II POS-a na otocima Kvarnerskog arhipelaga (Pag, Krk, Lošinj, Ilovik, Silba i na obali Velebita).

Nakon što je obala južnog i srednjeg Jadrana bila oslobođena, RM svoja dejstva prenosi na područje sjevernog Jadrana. U tom cilju organizirano je operacijsku osnovicu na prostoru Ist - Molat - Nin - Privlaka i vrši

pregrupiranje snaga. Pored formiranja Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije formira i Kvarnerski pomorski sastav koji su u tom vremenu postale udarne snage Mornarice NOVJ. Već je ranije rečeno da je osnovni zadatak novoformiranog odreda bio obezbijediti sigurnu plovidbu od Zadra do Obrovca, kroz Ljubački tjesnac. U tom periodu ovim plovnim putem vršeno je snabdijevanje onih jedinica 8. korpusa koje su djelovale u Lici, a tuda je išlo snabdijevanje za glavni štab Hrvatske i Slovenije. Ovaj plovni put je bio za nas vrlo važan, te je postojala opasnost da ga neprijatelj ugrozi. To bi mu uspjelo ako bi zaposjelo odgovarajuće položaje na jugoistočnom dijelu otoka Paga, i u tom smislu trebalo se osigurati. Zadatak je dobio Kvarnerski odred. Na otok Pag upućena su dva bataljona, od kojih je jedan zaposjelo položaje, da brani pravac koji vodi iz garnizona Pag, a drugi se nalazio u rezervi.

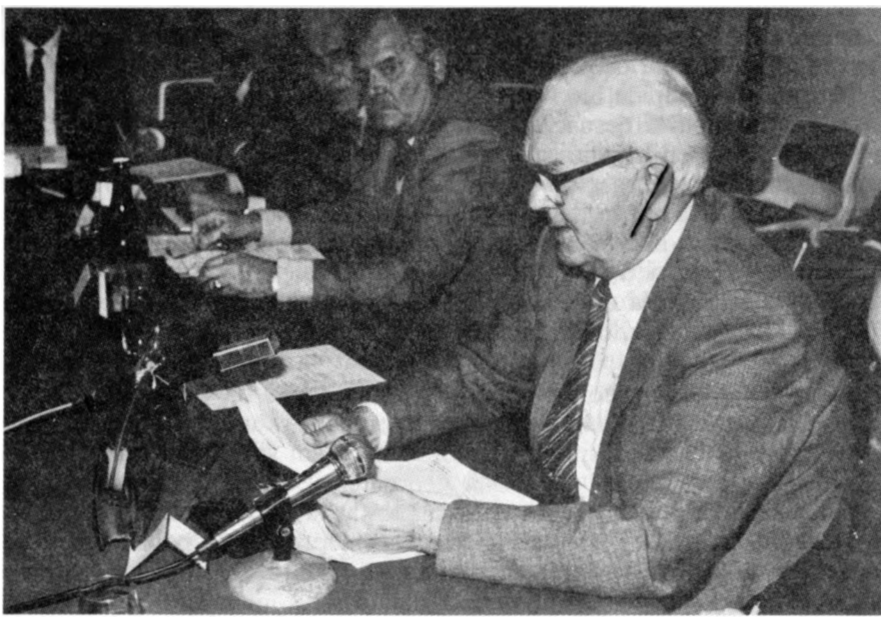
Neprijatelj je saznao za prisutnost naših snaga na pomenutim položajima, te je u dva navrata poduzeo jače prepade, kombinovane dejstvima iz garnizona u Pagu i iskrcavanje morskim putem snaga iz Karlobaga, iza leđa naših snaga. U tim napadima neprijatelj je uspio djelomično da iznenadi naše jedinice, te da im nanese gubitke. Istovremeno je i sam pretrpio znatne gubitke. Poslije svakog napada neprijatelj se povlačio u svoje garnizone. Iako relativno mladi borci i starješine, hrabro su se borili, posebno se istaklo jedno mitraljesko odjeljenje sa komesarom čete, braneci ostupnicu bataljona. Skoro čitavo odjeljenje je izginulo, ali položaj nisu napustili, i ove akcije, kao i svaka koja je bila izvođena, svestrano su bile analizirane i iz njih izvučena odgovarajuća iskustva. Posebno je istaknuto hrabro držanje tog mitraljeskog odjeljenja i njegovog komesara čete.

U toku novemba, jedinice Kvarnerskog odreda vršile su dejstva pored otoka Paga i na kopnu podno Velebita na prostoru Starigrad - Karlobag, zatim na otocima Skarda, Premuda i Silba. Na ovim otocima neprijatelj se povremeno pojavljivao, pa bi mu naše jedinice postavljale zasjede. Od formiranja odreda do kraja decembra, jedinice Kvarnerskog odreda izvršile su osam većih i više manjih akcija. Početkom 1945. godine na primorskom vojištu dolazi do zastoja borbenih dejstava, RM cijeni da u tom vremenu nije nužno imati tako krupnu jedinicu na tom prostoru, da zadatke mogu izvršavati dva bataljona II POS-a, izdaje naređenje da se rasformira Kvarnerski odred, bataljoni se vraćaju u svoje matične komande.

b) *U završnim operacijama*

Operacije na primorskom pravcu otpočele su 20. III 1945, ofanzivnim dejstvima 4. armije sjeverno do Velebita. Do 28. marta oslobođena je sva istočna Lika i Bihać, a 4. aprila napadnut je neprijatelj na frontu od Male Kapele do mora, uključujući i otoke.

Neprijatelj je organizovao odbranu na otocima u tri uzastopne linije. *Prva* se prostirala od Karlobaga, preko Paga i Lošinja na Pulu, *druga* je išla od Jablanice, preko Raba i Cresa na Plomin; *treća* od Usinja, Krka, Rijeke do Ičića. Odbrana je organizovana po grupnom sistemu sa nizom položaja organizovanih za kružnu odbranu sa težištem od pravca otvorenog mora, odakle su očekivali desant. U ovakvom borbenom poretku osnovicu su činili artiljerijski položaji, dok su pješadijske snage bile raspoređene oko ovih položaja i oko važnih luka, posebno onih koje su korištene za snabdijevanje. Položaji su bili solidno utvrđeni bunkerima te ži-

Viceadmiral Josip Grubelić govori za okruglim stolom

čanim i minskim preprekama. Morski prostor bio je zaprečen minama, i to: prostor između Krka i Cresa (Srednja vrata), između Cresa i Istre (Velika vrata), Riječki zaljev i Kvamerić. Bilo je položeno oko 2.300 kontaktnih i nekontaktnih mina. Prilikom oslobodjenja Karlobaga i Lošinja u lučkim kapetanijama zaplijenjene su minske karte na kojima su bile ucrtane minske prepreke. Zarobljeni pomorski oficiri su izjavljivali da su dopunska minska polja polagana neposredno pred našu ofanzivu, koja nisu uspjeli ucrtati u minske karte. Mine su polagali bez nekog plana razne mornarice, tako da je pravo čudo kako smo prošli bez gubitaka.

Analizirajući neprijateljsku odbranu došlo se do spoznaje da u njoj postoje određene slabosti koje treba iskoristiti. Tako npr. nije raspolagao tehničkim sredstvima za osmatranje, nije imao dovoljno pomorskih snaga za patrolnu službu, nije raspolagao potrebnim rezervama i drugo. Znači ostali su nekontrolisani prostori koje treba koristiti kod prilaza otocima. Iskrčavanje je trebalo vršiti na nebranjenu obalu, razviti se za napad i napasti neprijatelja sa pravca gdje se najmanje nada. Naši napadi su vršeni isključivo noću, što je obezbjeđivalo iznenađenje. Iskrčavanje noću imalo je i poteškoća za naše snage. Brodovi kojima je vršen desant bili su uglavnom motorni jedrenjaci relativno velikog gaza, malih brzina i slabih navigacionih sredstava. Veza se održavala isključivo optičkim putem. Zaštitu pri prevoženju i vodenju sastava na maršu obezbjeđivali su naoružani brodovi. Nekoliko desantnih splavi kojima se raspolagalo bilo je korišteno za prevoz artiljerije i motornih vozila jedinica 4. armije koje su djelovale na otocima.

Uoči napada na otok Pag, tj. 3. aprila, na dvije desantne splavi iskrčan je jedan bataljon mornaričke pješadije u Staru Povijanu na otoku Pagu, sa zadatkom da zauzme odgovarajuće položaje i obezbijedi mjesta 454 iskrčavanja jedinica 9. divizije.

Napad na o. Pag, izvršen je 4. aprila. Već idućeg dana, tj. 5. aprila neprijatelj je bio savladan. Otok je branilo 500 vojnika sa dva topa. Osnovne snage bile su raspoređene u mjestu Pagu i na okolnim položajima. Garnizon u Novalji branila je jedinica obalskih lovaca jačine 60 vojnika.

Napad na garnizon u Pagu i položaje oko njega izvršila su dva bataljona 3. brigade 9. divizije ojačana sa dva bataljona mornaričke pješadije. Napad na Novalju izvršila su dva bataljona mornaričke pješadije. Borbe za otok Pag počele su istovremenim napadom na Karlobag.

Bataljoni mornaričke pješadije, nakon što su bili blagovremeno iskrcani, podigli su neprijateljskim položajima, razvili se za borbu i u naletu likvidirali neprijatelja. U ovoj borbi neprijatelj je imao 27 mrtvih i 18 zarobljenih vojnika, a samo manji broj je uspio pobjeći u pravcu Paga. Naši gubici su bili 5 mrtvih i 7 ranjenih.

Nakon što su jedinice 4. armije oslobodile Senj, 12 aprila dolazi do operacije za oslobodjenje otoka Raba. Otok Rab je branilo 528 vojnika, 15 obalskih topova kalibra 120, 88 i 76 mm i 18 topova 20 mm PVO.

Obrana je bila organizovana na tri osnovna artiljerijska položaja i to: jedan položaj sjeveroistočno od mjesta Rab, drugi na rtu Stojan i treći na rtu Kristofor. Za napad na prva dva položaja određene su snage 9 divizije, dok je treći položaj na rtu Kristofor napadnut sa tri bataljona mornaričke pješadije i baterijom topova 75 mm. Napad mornaričke pješadije trebali su podržati saveznički artiljerijski brodovi. Komandi odreda bio je dodijeljen jedan saveznički oficir sa tri vojnika, koji su trebali usmjeravati artiljerijsku podršku sa brodova.

Desantni sastav isplovio je padom mraka 12 aprila, i to jedan sastav iz Novalje a drugi iz Punte Luna. U toku marša oba sastava trebala su se susresti na određenoj poziciji. Usljed slabih navigacijskih sredstava i neimanja radio-veze do susreta na određenoj poziciji nije došlo. Svaki komandant sastava trebalo je samostalno da odlučuje. Sastav koji je isplovio iz Novalje na vrijeme je prišao mjestima iskrcavanja, dok se ništa nije znalo za sastav koji je isplovio iz Lune. Nastala je neizvjesnost šta da se radi, počelo je i svitanje, i tek tada je na horizontu ugledan sastav koji vozi ka predviđenim mjestima za iskrcavanje. Došlo se u situaciju da se kasni sa vremenom. Po pristizanju ove grupe nastalo je užurbano iskrcavanje. Pošto se iskrcavanje vršilo prilično daleko od objekata napada, pokret je vršen ubrzanim maršem da bi se blagovremeno razvilo i otpočeo napad, koji je bio sinhronizovan sa napadom jedinica 9. divizije. Za to vrijeme baterija je zauzela položaje za dejstvo. Nakon podilaska i razvoja za napad, baterija je otvorila vrlo efikasnu vatru koja je trajala između 15 i 30 minuta, izvršen je juriš, savladujući žičanu i minske prepreke. Do 9.30 časova neprijatelj je bio savladan. Saveznička grupa koja je trebala upravljati artiljerijskom podrškom sa brodova nije uspjela uspostaviti vezu sa brodovima, tako da je izostala vatrena podrška. Nastala je uznemirenost da saveznički brodovi ne otvore vatru na položaje kad su već naše snage bile na njemu. Zato se insistiralo na uspostavljanju veze. U ovoj operaciji bilo je zarobljeno 120 neprijateljskih vojnika i pet ispravnih obalskih topova kalibra 76 mm. Naši gubici: dva mrtva i osam ranjenih, i to uglavnom od mina.

Ofanziva jedinica 4. armije uspješno se nastavlja duž obale. Do 16. front se nastavlja na Riječini, gdje je neprijatelj organizovao jaku odbranu. Neprijatelj se i dalje nalazi na otoku Krku, raspoređen u garnizonima:

Baška Nova i Baška Stara, Punat, Krk, Malinska i Omišalj. Ovih šest uporišta branilo je 700 vojnika sa 17 topova kalibra 75 do 150 mm i izvestan broj topova za PVO.

Za napad na uporišta u Baškoj Staroj i Novoj određena su dva bataljona mornaričke pješadije, dok su ostala uporišta napadale snage 26. divizije.

Napad je trebao uslijediti 15/16. aprila istovremeno na sva uporišta. Međutim, te noći puhala je jaka bura, što je utjecalo da se operacija odgodi za 24 časa. Iduće noći vremenska situacija nije se znatnije promijenila, ali se na zadatak ipak išlo, operacija se nije smjela odgoditi, zbog situacije koja je vladala na kopnenom frontu i koordiniranog napada jedinica 26. divizije koje su napadale na ostala uporišta na otoku Krku. Iskrcavanje snaga mornaričke pješadije izvršeno je na otok Krk sa sjeverne strane otoka u uvali Mala luka, što je predstavljalo poseban problem. Nakon iskrcavanja izvršen je pokret u pravcu Baške Nove. Kretanje je bilo vrlo naporno, po lošem, ispresijecanom i kršovitom terenu. Nakon toga napornog marša, koji je trajao čitavu noć, kada su se jedinice razvile za borbu, trebalo je uslijediti naređenje za napad, osmotrena je bijela zastava koju je neprijatelj istakao kao znak predaje. Komandant garnizona je postavio jedinicu i predao se bez borbe, ali je ipak na nekoliko dana prije našeg napada uništio topove na položajima. Jedinica koja je bila upućena da napadne neprijatelja u Baškoj Staroj naišla je na istu situaciju i tamo se neprijatelj predao bez borbe. Ovom prilikom bilo je zarobljeno 130 vojnika i stajješina. Naši izviđački organi su blagovremeno saznali za namjeru neprijatelja, međutim, podaci nisu stigli jer je desantni sastav već krenuo na marš. Nakon oslobođenja Krka dio odreda mornaričke pješadije ostao je na Krku - Baška Nova, a dio je bio na otoku Rabu.

Za 20. april planirana je operacija na otoke Cres i Lošinj. Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešno naređenje jedinici MP na o. Krku da izvrši pokret za otok Rab.

Međutim, šifrant u Komandi odreda nije dešifrovao depešu niti je izvijestio da je takvu depešu dobio. Komesar Komande sjevernog Jadrana sa motornim čamcem stigao je u Bašku i tek tada se ispostavilo da je trebalo izvršiti pokret za Rab. Pristupilo se hitnom ukrcavanju i otplovljenju. Trebalo je ploviti zaobilaznim rutama za koje se smatralo da su sigurne, a to je zahtijevalo duže vreme plovljenja. Nakon doplovljenja u Rab, jedinice MP u Rabu su već čekale ukrcane na brodove. Komandi odreda uručeno je naređenje za napad na Lošinj. Naređenje se na maršu proučavalo i pisale zapovjesti. Sastav je zastao na otoku Iloviku, sakupljeni su komandanti i uručena su im naređenja, zadaci su uglavnom usmeno objašnjeni. Uoči napada na Lošinj, izviđački organi na Ilovku su zarobili neprijateljsku patrolu od koje su dobiveni najsvježiji podaci o neprijatelju.

Otoke Cres i Lošinj branilo je 1.200 neprijateljskih vojnika, 34 obalska i 23 protuavionska topa. Snage neprijatelja na otoku Lošnju: i Velikom Lošnju jedna pješadijska jedinica jačine 50-60 vojnika, razmještena u samom mjestu u nekoliko zgrada udešenih za odbranu; u mjestu Mali Lošinj, položaj Cigale i položaj Tovar, kota 125, branilo je oko 300 vojnika, sa 6 obalskih topova i više protutenkovskih oruda, PA topova, mitraljeza i monobacača; obala i važniji objekti (brodogradilište, most na privlači) bili su pripremljeni za rušenje; u uvali Cigale bila je baza njemačkih

je kompletna pod zemljom, a prilazi položaju branjeni nagaznim minama i bodljikavom žicom

U noći 18/19. aprila četa automatičara 3. brigade 9. divizije i dva bataljona mornaričke pješadije iskrcani su u uvalu Koromačna sa zadatkom osiguranja mostobrana snagama 9. divizije koja će napadati o. Cres.

Napad je otpočeo 20. aprila u jutarnjim časovima. Dva bataljona mornaričke pješadije i baterija topova 75 mm iskrkali su se na južni rt o. Lošinja i nastavili nastupanje u pravcu mjesta V. Lošinj. Za vrijeme artiljerijske pripreme bataljoni su se razvili za napad, podišli neprijatelju i u jednom naletu uspjeli ga savladati. Nakon ovladavanja V. Lošinjem, bataljoni nastupaju u dvije kolone, jedna u pravcu Malog Lošinja, a druga prema uvali Cigale. Tek u ovoj operaciji dolazi do artiljerijske podrške sa-vezničkih brodova. Vatra sa brodova bila je usmjerena na osnovni neprijateljski položaj Tovar. Iako vatra nije bila dovoljno precizna, imala je jako moralno dejstvo na neprijatelja. Pod pritiskom naših snaga neprijatelj se povlačio u pravcu položaja Tovar, pri povlačenju zapalio je brodogra-dilište. Brzom intervencijom požar je lokalizovan. Pokušao je porušiti oba-lu, već je bio zapalio štapin, međutim, brzom intervencijom jednog borca iz jedinice koja je nastupala obalom štapin je presječen i tako je sprečena katastrofa. Obala bi bila porušena, uništene zgrade uz obalu, a veliki gu-bici bi bili nanijeti jedinici koja je nastupala uz obalu.

Svi položaji neprijatelja na oba otoka bili su likvidirani do 22.00 sati. Jedino na o. Cresu preostala su još dva manja uporišta koja su idućeg dana zauzeti od strane jedinice 9. divizije. U borbama na oba otoka neprijatelj je imao 495 poginulih i 685 zarobljenih vojnika i starješina. Gubici naših snaga: 27 mrtvih i 97 ranjenih.

DESANT NA ISTRU

Na primorskom frontu neprijatelj vrši očajničke napore da spriječi na-predovanje snaga 4. armije. Da bi se olakšao zadatak snaga na položajima na Riječini (stara jugoslavensko-talijanska granica), poduzima se manevar na krilima. Dolazi do iskrcavanja u Istru. Prvo se iskrcavaju snage 9. di-vizije sa otoka Cresa. Iskrcavanje je izvršeno na prostoru Brseč - Mošče-nička draga.

U noći 28/29. aprila 1945. snage Kvarnerskog odreda sa osnovice na otoku Lošinju vrše iskrcavanje jednim bataljonom u Lovran, a dva bata-ljona u Plomin. Bataljon iskrcan u Lovranu vrši pokret u pravcu Opatije, da ojača položaje jedinica 2. dalmatinske brigade 9. divizije, čija glavnina vrši marš u pravcu Trsta. Ovaj bataljon idućeg dana vodi žestoke borbe sa neprijateljem. Bataljoni iskrcani u Plominu vrše pokret u pravcu Pule i u toku dana stižu u Rašu.

Na Istru se 29/30. aprila iskrcavaju još dva bataljona mornaričke pje-šadije, koji su po naređenju Štaba Mornarice hitno upućeni u sastav Kvar-nerskog odreda. Bataljoni su iz sastava komandi srednjeg i južnog Jadrana.

U toku 30. aprila osnovne snage Kvarnerskog odreda nastupaju prav-cem: Raša - Barban - Marčana. Iz Barbana se odvaja jedan bataljon u pravcu Sv. Vičento da likvidira manje snage neprijatelja, a zatim da na-jkraćim putem krene u pravcu Marcane u sastav ostalih snaga. Osjetivši prisustvo naših snaga, neprijatelj povlači svoje snage iz garnizona Raša, 457

Barban i Vodnjani u Puli. Izbijanjem naših snaga na komunikaciju Pula - Trst, bila je presječena kopnena veza sa Trstom.

Njemačka motorizovana kolona od osam kamiona i jednog osobnog automobila pokušala se 30. aprila probiti iz Pule u pravcu Trsta. O namjeri neprijatelja Komanda odreda dobila je podatke pa je upućen jedan bataljon iz Marčane u pravcu Vodnjana. Do susreta je došlo u mjestu Vodnjan, neprijatelj je napadnut i poslije jednočasovne borbe uništen, imao je gubitak od 35 mrtvih i veći broj ranjenih. Samo manji dio se uspio povući u Pulu. Nakon ove borbe, neprijatelj je otvorio uragansku vatru iz velikog broja artiljerijskih oruđa po našim položajima.

Veza sa Štabom Operativnog sektora za Istru uspostavljena je 2. maja. Dva bataljona Operativnog sektora učestvovala su u borbama za oslobodenje Pule.

Pula je, pored Trsta bila glavna neprijateljska baza u sjevernom Jadranu. Po ličnom naređenju Hitlera proglašena je utvrđenim mjestom. Prema tom naređenju morala se braniti kao tvrđava, mogla se evakuirati samo po odobranju Hitlera, a po ličnom naređenju komandanta Grupe armija »C«.

Pulu je branilo oko 3.000 vojnika, sa 24 baterije topova raznog kalibra od 20 do 150 mm.

Komanda odreda dobivala je podatke o garnizonu Pula, međutim, ti podaci su često bili različiti, a ponekad i kontradiktorni. Zaključilo se da naše snage nisu dovoljne za napad na takvu tvrđavu branjenu tako jakim snagama. Odlučeno je da se izvrši blokada neprijatelja u garnizonu Pula, zauzimajući povoljne položaje kako za napad tako i za odbranu, i da se prema daljem toku događaja poduzimaju odgovarajuće mjere. Postepeno se stezao обруč oko Pule, 3. maja naše snage su se približile samoj periferiji grada. Tog dana dolazi do pregovora sa njemačkim komandantom. Iz pregovora se moglo zaključiti da neprijateljski komandant želi dobiti na vremenu, očekujući vjerovatno dolazak savezničkih snaga, a možda i ranije pomenuto Hitlerovo naređenje. Za vrijeme razgovora, kada mu je bila predočena situacija, on je odgovorio: »Meni moja vojnička savjest nalaže da se do kraja borim«. Naš uslov je bio bezuslovna kapitulacija i predaja garnizona.

Nakon završetka pregovora koji nisu dali rezultate, neprijatelj svoje snage povlači na poluotok Muzil, istovremeno naše snage upadaju u grad, tako da je čak dolazilo do kontakta naših jedinica sa neprijateljskim. Naše jedinice doživljavaju u gradu oduševljeni doček od naroda. Takvo oduševljenje prati nas od prvog momenta kada su naše snage stupile na tlo Istre.

Novonastalom situacijom uspostavljen je front na potezu od tvornice cementa do uvale Stoja.

Odnos snaga, manevarski prostor i odlučnost neprijatelja da se uporno brani nisu našim snagama pružali neku šansu. Nekoliko pokušaja napada ostalo je bez rezultata uz naše prilične gubitke. Preostalo je jedino da se neprijatelj drži u blokadi i da se baterijom topova iznurava. Nekoliko naruženih brodova privezanih na lukobranu bilo je potopljeno od naše baterije topova. Isto tako, nekoliko magnetskih mina položenih u luci Pula bilo je aktivirano od strane artiljerijskih granata koje su padale u luku.

U međuvremenu neprijatelju je bio upućen ultimatum koji je odbio. Tek 7. maja, kada je potpisana kapitulacija Njemačke, kontraadmiral **458** Georg Vane, komandant garnizona Pula, pristao je na predaju. Gubici

neprijatelja iznosili su oko 70 mrtvih, ostali su bili zarobljeni. Naši gubici 9 mrtvih i 50 ranjenih.

Oslobodenjem Pule završen je ratni put mornaričke pješadije. Iz ovog kratkog osvrtu vidljivo je da je i ona, kao i ostale jedinice NOVJ, nastala razvijala se i sticala svoja borbena iskustva u specifičnim uslovima borbi na obali, otocima i moru. U formaciji išlo se do bataljona. Grupiranje i formiranje u Kvarnerski odred mornaričke pješadije bilo je čisto iz operativnih razloga. Formacija je bila rasterećena pozadinskih jedinica, snabdijevanje su vršile odgovarajuće sektorske, odnosno jedinice pomorske komande. Osnovno rukovodstvo komande odreda činile su starješine iz Komande RM i POS, zadužene za te jedrnce.

Do završetka rata bilo je formirano devet bataljona, u svakoj komandi (sjevernog, srednjeg i južnog) Jadrana bila su po tri bataljona. U završnim operacijama sedam ih je učestvovalo u aktivnim dejstvima. Dobivene zadatke mornarička pješadija izvršavala je samostalno ili u sadejstvu sa jedinicama 9. i 26. divizije.

Na iskustvima i tradicijama Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije bile su kasnije formirane naše mornaričkodesantne jedinice.

Za uspješno izvršene zadatke u završnim operacijama, jedinice 4. armije i RM bile su pohvaljene od strane vrhovnog komandanta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita. Sa zadovoljstvom može se utvrditi da je i mornarička pješadija dala svoj doprinos opštem uspjehu.

Otok Ist - operacijska baza Jugoslavenske mornarice

Andelko Kalpić, *kapetan bojnog broda*²⁾

OPERATIVNO ZNAČENJE OTOKA ISTA

Kad se prisjećamo ratnog puta našeg II POS-a, zvanog Kvarnerski, onda ne možemo a da ne spomenemo neke specifičnosti koje ovu, jednu od mornaričkih komandi Mornarice NOVJ mogu, na neki način, i posebno obilježiti u skladu sa operativnom ulogom i značajem pomorskih sektora.

Borbeni put II POS-a, čiji su temelji udareni noću 8. IX 1943. u Crikvenici, započeo je pomorskim desantom jedinicama 13. pomorsko-goranske divizije 24/25. IX 1943. i završio serijom pomorskih desanata u podršci primorskog krila 4. armije, u razdoblju od aprila do 7. maja 1945. godine.

Ova je mornarička komanda, sticajem okolnosti, bila (od 20. januara do 20. septembra 1944) najudaljenija od svog matičnog područja. U to se vrijeme oslanjala na Dugi otok, ali je borbenom aktivnošću nekad jače, a nekad slabije izraženom, uvijek ostala prisutna, naročito preko udarne grupe na o. Krku, i okrenuta svom matičnom području. Ovo ima širi operativni značaj jer osigurava prisustvo oružane borbe na svakom dijelu okupirane teritorije - nigdje nema mira za neprijatelja.

Drugi POS izgradio je u jesen 1944. godine snažan oslonac na o. Istu, najznačajniju operativnu bazu Mornarice NOVJ na otocima poslije Visa, i to u vrijeme neposredno pred definitivan preokret na sjeverozapadnom dijelu JPV - konačno oslobođenje zemlje i jugoslavenskog dijela Jadrana. Bio je to tada najistureniji saveznički operativni pomorski odred prema sjeverozapadu u savezničkim kliještima s juga i jugoistoka Evrope koja su stezala smrtonosni обруч oko Hitlerove Njemačke. Ispoljavao je težište strategijske uloge Mornarice NOVJ - našeg jadranskog vojišta, kao spone jugoslavenskog ratišta na Balkanu i savezničkog na Apeninskom poluotoku.

Ovaj je sektor, na svom borbenom putu, na svojevrsan način potvrdio izvanrednu ulogu i izuzetan značaj otoka, ulogu otočana, pomoraca, ribara, radnika i zemljoradnika, njihove ekonomske, društvene, moralne i pomoračke vrijednosti koje su iskazali pod rukovodstvom KPJ i Tita u NOB-u i socijalističkoj revoluciji.

Posebna uloga o. Ista i djelovanja II POS-a na njemu od jeseni 1944. do početka 1945. rezultat je više činilaca.

¹⁾ Saopćenje iznijeto za »okruglim stolom«, »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama na otobodenje Jugoslavije«.

²⁾ Kapetan, politički komesar 2. bataljona mornaričke pješadije 2. POS.

Razvoj vojno-političke situacije nas JPV, u skladu sa definitivnim preuzimanjem strategijske inicijative snage maršala Tita na jugoslavenskom ratištu, u sklopu antifašističkog fronta, te oslobođenjem Dalmacije, ovaj se otok sa okolnim područjem javlja kao najpogodniji oslonac za predstojeća nastupanja prema sjeverozapadu.

U izvještaju Štaba Mornarice NOVJ, od 5. X 1944. Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije, konstatira se za II pomorski obalski sektor da je: »premješten 20 IX o.g. na o. Ist, sa svog dosadašnjeg mjesta boravišta na Dugom otoku.«^{3*}

Vrlo detaljan elaborat o potrebi i mogućnostima dislociranja na o. Ist Komanda II POS-a uputila je Štabu Mornarice NOVJ 14. VII, a prijedlog za dislokaciju depešom (br. 19, od 15. IX).⁴⁾ Tako područje sjevernodalmatinskih otoka: Silbe, Oliba, Molata i Ista, koje je već ranije obuhvaćeno i nalazilo se u sastavu operativne djelatnosti II POS-a, od 20. IX 1944. godine, od dana preseljenja ovog sektora na Ist, dobiva vrlo istaknuto mjesto u daljnjem vodenju rata na moru; sa njega je ispoljeno težište dejstava Mornarice NOVJ.

Vrijednost ove odluke utemeljena je na vojnogeografskom položaju Ista u to vrijeme i kao karike na neprekinutom lancu vanjskih otoka koja omogućava tzv. iskakanje na susjedne otoke i kopno, odnosno njihovo povezivanje u tri osnovna pravca - prema Zadru, Pagu i Karlobagu, zatim prema Rijeci i Istri na sjeveru i Šibeniku prema jugu. Iako dosta skromnih kapaciteta za smještaj ljudi i sredstava, te teškoća u snabdijevanju (oskudica pitke vode), otok se mogao sa relativno malim snagama (oko 1.000 ljudi) dobro obraniti. Velika je prednost njegove obrane bila i u tome što je ovaj otok, na kome od polovine 1942. godine djeluje organizacija SKOJ-a i Mjesni NOO Ist, sa nešto više od 500 stanovnika, dao u toku NOP-a više od 100 boraca, a pomorci Ista uvrstili su se sa sedam motornih jedrenjaka i dva motorna broda u borbeni stroj Mornarice NOVJ.

ULOGA II POMORSKOG OBALSKOG SEKTORA

Vrijeme boravka II POS-a na o. Istu (od 20. IX 1944. do 5. I 1945) bogato je svestranom aktivnošću snaga Mornarice NOVJ i karakteristično po tome što u tom periodu o. Ist izrasta u vojnopomorsku bazu (drugu po redu na Jadranu, poslije Visa), a II POS jača i organizira se u udarnu snagu koja će biti sposobna da odgovori i uspješno učestvuje na zadacima koje je Jugoslavenska mornarica kao vid JA iješavala u završnim operacijama za oslobodenje Hrvatskog primorja i Istre.

Prebacivanje glavnine je izvršeno u toku dana (20. IX) upotrebom svih raspoloživih brodova iz Božave, Solina i Velikog Rata (Dugi otok) u luke Široka i Kosirača na o. Istu.

Dolaskom na Ist u sastavu snaga II POS-a nalazilo se pet patrolnih čamaca i jedan naoružani brod, bataljon mornaričke pješadije s pratećom artiljerijom i nekoliko motornih jedrenjaka i leuta. Otok je posjednut obalskim baterijama (radilo se o šest protivtenkovskih topova od 47 mm i 15 »Breda«) i nešto protivavionskog oružja. Minirane su uvale i plaže. Postepeno pristižu nova sredstva i oruđa koja upućuje Štab Mornarice NOVJ.

³⁾ Zbornik, tom 8, knjiga 3, VII JNA, Beograd 1962, dokument br. 48.
⁴⁾ Zbornik, tom 8, knjiga 3, VII JNA, Beograd 1962, dokument br. 44.

Posadu otoka sačinjava ljudstvo bataljona mornaričke pješadije, koja radi i na utvrđivanju. Dovlače se sredstva za razvoj tehničke radionice i izgrađuje improvizirani navoz za remont brodova u Kosirači.

Organizirana je služba osmatranja. Pod njenu kontrolu stavljeno je uže i šire područje otoka. Razrađen je sistem uzbuna. Na znak uzbune snage mornaričke pješadije (većim dijelom smještene u zgradi Osnovne škole) priključile bi se snagama na položaju. Noću je sistem osmatranja bio nadopunjen brodovima u patrolnoj službi. Treba reći da smo se na otoku u domovima otočana osjećali kao u vlastitoj kući i da je svaka kuća bila snažan bunker u sistemu obrane.

U relativno kratko vrijeme ovaj je otok izrastao u operativnu vojno-pomorsku bazu. Njegova obrana sa težištem na PDO sastojala se od više linija. Prva spoljna obrana, naročito krajem 1944. godine, bili su susjedni otoci. Cjelokupno sposobno stanovništvo bilo je uključeno u obrambene i radne zadatke.

Osnov njegove obrane ležao je u grupnom sistemu posjedanja i držanja najjačih topografskih oslonaca (najviši vrh Straža 174 m), sistemu zaprečavanja i miniranja prilaza uvalama i u vatrenom sistemu. Položaji su bili uređeni za kružnu obranu. Vještim postavljanjem zasjeda u uvalama i prilazima sa uspjehom se branilo od neprijateljskih diverzantskih prepada.

Sistem uzbuđivanja i brzog zauzimanja položaja bio je detaljno razrađen i u više navrata provjeravan.

Pored toga, pomorske snage koje su tu bazirale predstavljale su solidnu odbranu. One su mogle pravilnim korištenjem snažne vatre svog naoružanja, ne stupajući u otvorene sukobe sa neprijateljskim pomorskim snagama, da s uspjehom tuku njegova desantno-iskrcajna sredstva.

Njegova protivzračna obrana raspolagala je skromnim sredstvima, ali to je vrijeme kad su Nijemci izgubili prevlast u zraku na Jadranu.

Na ovom malom otoku izvršeno je takvo grupiranje snaga i ispoljena je tolika aktivnost da Nijemci nisu mogli ni pomišljati o tome da njime ovladaju, iako su u nekoliko navrata pokušali prepadima da smanje njegovu borbenu sposobnost.

Sa Ista vrše se prepadi neprijateljskih položaja na otoku Cresu i Lošinju i pod Velebitom i napadi na neprijateljski pomorski saobraćaj. Ojačava se udarna grupa na o. Krku i stalno dograđuje obrana samog otoka Ista. Od 21. X na Ist su dislocirane britanske motorne topovnjače iz Komize koje djeluju po odobrenju Vrhovnog štaba.

Osobita aktivnost zabilježena je na uspostavljanju pomorskih plovnih ruta. Prema Pov. OP br. 261 od 28. IX 1944. godine Štaba II POS-a, ⁵⁾ postojalo je 13 plovnih ruta, kojima se gotovo isključivo noću odvijao veoma intenzivan pomorski saobraćaj u sva tri spomenuta pravca. Bilo je to od posebnog i šireg značaja.

Rukovodioci ovog sektora obilaze sve lučke kapetanije i brodograđevne radionice na otocima, u Hrvatskom primorju i u Istri, ispituju situaciju na otoku Krku. Postavljaju osnove lučke službe i preuzimaju kapacitete pomorske privrede i uspostavljaju pomorske vlasti po oslobođenju. S uspjehom rješavaju prebacivanje materijala za potrebe snaga II. korpusa.

⁵⁾ Tok zbiljanja u septembru 1944. na o. Istu prema dokumentima br. 41, 44 i 49, Zbornik, tom 8, knjiga 3, VII JNA, Beograd 1962.

Na njemu je 8. XI osnovan Kvarnerski odred mornaričke pješadije, a 9. XI, odlukom Štaba Mornarice NOVJ od 4. XI, Kvarnerski pomorski sastav. Bila su to ojačanja snagama iz drugih sektora, kao i onih pod neposrednom komandom Mornarice NOVJ. Time jača intezitet i rezultat prepadnih akcija na neprijatelja na moru, otocima, kopnu, sve do prebacivanja ovog sektora u oslobođeni Zadar (5. I 1945), gdje će 16. III prerasti u Pomorsku komandu sjevernog Jadrana i odatle će, po odluci JM, operativno potčinjen 4. armiji krenuti u operacije za konačno oslobođenje zemlje i jugoslavenskog dijela Jadrana, biti nosilac manevra snaga JA u dejstvima s mora i preko mora u podršci primorskog krila 4. armije.⁶⁷

OTOCI SU NAŠE TVRĐAVE NA MORU

Ist je bio meta njemačkih diverzantskih prepada, čak i poslije prese-ljenja II POS-a u Zadar.

O umješnosti, pomoračkoj vještini, hrabrosti i borbenoj disciplini snaga II POS-a na svojevrsan način svjedoče činjenice da je neprijatelj bio najslabiji, kako sam priznaje, tamo gdje smo mi bili najjači - u ljudskom faktoru. Najveći problem za Admirala Jadrana su komandanti koji prečesto imaju havariju brodova. Ne pomažu ni vojni sud ni oštre kazne. Žali se na disciplinu, otkazivanje poslušnosti, dezerterstvo, veliki broj krivičnih prestupa, na pomanjkanje borbenog morala.

Pored ovog, iz Ratnog dnevnika admirala Jadrana od 1. IX do 29. XI 1944. vidljivo je da on nema većih ambicija prema Istu. Pedantno bilježi akcije partizana s Ista s naznakom da je njihova municija engleskog i sovjetskog porijekla, te da na kapama nose sovjetske oznake. Admiral Jadrana smatra da je Dalmacija izgubljena. Strahuje od angloameričkog iskrcavanja na Istru. Utvrđuje otoke, ojačava PDO Cresa, Lošinja, Krka i Raba. Dalje ograničava pomorski saobraćaj uz posebne mjere osiguranja samo plovnih ruta neposredno uz obalu.

Pored organizacije obrane otoka, posebnu pažnju zaslužuju dejstva i akcije koji su iz takvog oslonca vršeni. Mogu se svesti na slijedeće:

- napad na neprijateljske pomorske komunikacije, održavanje pomorskih veza i osiguranje vlastitog pomorskog saobraćaja, čime je postizana prevlast na moru;
- desantni prepadi na susjedne okupirane otoke i kopno, akcije udarnih grupa i partizanska dejstva na okupiranim otocima i obali;
- uspostavljanje razgranate mreže obavještajnih punktova, kontrole i obavještavanja o pokretima neprijateljskih snaga;
- prihvatanje snaga i sredstava Mornarice NOVJ za izvršavanje zadataka i njihov siguran oslonac;
- neprekidna veza i pomoć komitetima KPJ i organima narodne vlasti i neposredna suradnja s njima;
- stvaranje jezgra tehničke i brodograđevne službe i prikupljanje stručnog pomorskog kadra i pripremanje elemenata pomorske i lučke službe;
- prihvatanje i organiziranje svježih snaga spremnih da se bore protiv okupatora, njihovo obučavanje i kaljenje.

⁶⁷ A. Kalpić, Ist oslonac Mornarice NOVJ u borbi za oslobođenje Hrvatskog primorja i Istre, Pomorski zbornik 3/1955, Zadar 1965. 463

Ist je u to vrijeme po sastavu ljudstva, njegovom revolucionarnom opredjeljenju i odnosima bio nova Titova Jugoslavija u malom.

Vrijeme boravka i izrastanje II POS-a na otoku Ištu obogatilo je ratnu vještinu NOR-a na moru trajnim vrijednostima.

To se, prije svega, odnosi na ona operativno-taktička dejstva koja su proizlazila i uklapala se u konačnu realizaciju strategije KPJ i Vrhovnog komandanta, o kojoj je još 18. V 1942. Kardelj u pismu Titu, pišući o osjetljivosti zapadnih granica i mogućoj igri saveznika s pravima Jugoslavije, isticao to kao vanredno važan ne samo jugoslavenski već i evropski problem, a koja se realizirala i stvaranjem i izgradnjom Mornarice NOVJ i njenim tako uspješnim učešćem kao JM u konačnom oslobodenju zemlje, posebno jugoslavenskog dijela Jadrana.

Zatim se to odnosi na onu karakterističnu i nerazdvojnu spregu povezanosti i usklađenosti dejstva snaga unutar Mornarice NOVJ koja svoje težište sve više ispoljava prema sjeverozapadu JPV, na njeno sadejstvo sa snagama NOVJ, odnosno JA. ogleda se u onoj najširoj lepezi suradnje sa narodom u čemu je ovaj, kao i niz drugih naših otoka, imao tako istaknutu ulogu. Zato s pravom ostaje uvijek vrijedna stvaralačkog izazova Titova poruka - otoci su naše tvrđave na moru.

Jedan prijedlog

Neka ovaj skup inicira dublje, svestrano istraživanje o operativnoj ulozi i značaj pomorskih sektora i doprinosu otoka u NOB-u, i to ne samo radi prošlosti već i radi današnjice i budućnosti - radi stvaralačke primjene i iskustava NOB-a i socijalističke revolucije kao izvora koncepcije i doktrine ONOR-a.

Pomorska obalna komanda Rijeka

Kažimir Pribilović, *kapetan bojnog broda*

Naredbom Vrhovnog komandanta maršala Tita Mornarica NOVJ je 1. marta 1945. godine preimenovana u Jugoslavensku mornaricu. Već 16. marta 1945. Komanda Jugoslavenske mornarice je izdala naredbu kojom su ukinuti dotadašnji pomorski obalni sektori, a formirane su tri pomorske komande - Pomorska komanda sjevernog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana i Pomorska komanda južnog Jadrana. Kao izvršni organi ovih pomorskih komandi uspostavljene su pomorske obalne komande (POK). Rad na preimenovanju i reorganizaciji izvršen je do kraja marta. Budući da je skoro cijeli teritorij Pomorske komande sjevernog Jadrana još bio u rukama neprijatelja nisu se odmah mogle uspostaviti predviđene pomorske obalne komande u Trstu, Puli i Rijeci. To je urađeno postepeno za vrijeme završnih operacija za oslobodjenje Jugoslavije. U ovom članku, iznijet ćemo osnovne podatke o formiranju i djelovanju Pomorske obalne komande Rijeka.

Operativni dio Pomorske komande sjevernog Jadrana došao je u Rab 12. aprila 1945. neposredno nakon oslobodenja otoka. Zatim je u Rab iz Zadra, gdje je imala dotadašnje sjedište, prebačena kompletna Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa svim pomoćnim i pozadinskim jedinicama, njene operativne jedinice koje su učestvovala u oslobodenju Raba već su bile na otoku. U Zadru je 14. aprila uspostavljena Pomorska obalna komanda Zadar, koja je bila u sastavu Pomorske komande srednjeg Jadrana čije je sjedište bilo u Šibeniku.¹⁾

Predviđajući razvoj situacije Pomorska komanda sjevernog Jadrana je još 15. aprila zatražila od Komande Jugoslavenske mornarice da se uspostavi Pomorska obalna komanda Rijeka bez obzira na to što njeno pripadajuće područje još nije bilo potpuno oslobođeno. Nakon dane suglasnosti od Komande Jugoslavenske mornarice u Rabu su izvršene potrebne pripreme pa je 20. aprila u Crikvenici počela da djeluje Pomorska obalna komanda Rijeka.^{2)*}

Štab Pomorske obalne komande Rijeka zbog operativnih razloga prebacio se odmah u oslobođenu Kraljevicu, jer su još bile u toku borbe za Sušak, odnosno Rijeku, koja je određena za njeno stalno sjedište. Pomorska obalna komanda Rijeka formirana je od ljudstva iz sastava Pomorske komande sjevernog Jadrana. Isti je bio slučaj i sa njenim jedinicama. Iz sa-

¹⁾ Arhiva Vojnoistorijskog instituta Beograd (dalje AVII), kutija 2061, br. reg. 3/4.

²⁾ AVII, k. 2023, br. reg. 1/14; k. 2063, br. reg. 25/1. Treba napomenuti da se ova komanda u nekim sačuvanim dokumentima zove Pomorska obalna komanda Sušak - Rijeka, odnosno Rijeka - Sušak. Međutim njen službeni naziv je bio Pomorska obalna komanda Rijeka.

stava nekadašnje obalne artiljerije Pomorske komande sjevernog Jadrana uspostavljen je Obalni divizion Pomorske obalne komande Rijeka. Odmah je jedna baterija ovog divizona zauzela položaj u Tihom kanalu. Ostale su baterije uspostavljene na Pagu i Rabu.³⁾

Iako je bilo skoro potpuno porušeno brodogradilište u Kraljevici je započelo s radom već 22. aprila 1945. Ovo je bilo od posebne važnosti jer su se u njemu mogli popravljati brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava koji su operirali u sjevernom Jadranu.⁴⁾

Tako je u dosta teškim uslovima počela djelovati Pomorska obalna komanda Rijeka. Još dok su vodene borbe za Sušak, odnosno Rijeku, uspostavljen je štab, a zatim postepeno operativne i druge jedinice i ustanove. Istovremeno su u oslobođenim lukama preuzimane mornaričke ustanove koje su prema postojećim mogućnostima odmah započinjale, odnosno nastavljale s radom. S obzirom na to da je tada težište djelovanja Pomorske komande sjevernog Jadrana bilo pravcem otok Cres - Istra - Trst, to je Pomorska obalna komanda Rijeka preuzela na sebe cjelokupnu operativnu djelatnost u Riječkom zalivu i Velebitskom kanalu.⁵⁾

Pomorska obalna komanda Rijeka obuhvaćala je obalno područje od rijeke Raše do uvale Trstenica (13 nautičkih milja jugozapadno od Karlobaga) uključujući otoke Krk, Cres, Lošinj, Rab i Pag. Za otočno područje Cres - Lošinj uspostavljena je posebna komanda - Mornarička stanica Lošinj.⁶⁾

Glavni zadaci Pomorske obalne komande Rijeka bili su: uspostavljanje i održavanje pomorskog saobraćaja radi prevoza ljudstva i svih potrebnih materijalnih sredstava za IV armiju i Jugoslavensku mornaricu čije su jedinice nadirale prema zapadnim granicama Jugoslavije, minsko pretraživanje i razminiranje pomorskih ruta i luka posebno u riječkom zalivu, stanje za sigurnost plovidbe, organiziranje sistema obalne obrane naročito na vanjskim otocima (obalska artiljerija, mornarička pješadija i osmatračke stanice), aktiviranje svih lučkih kapetanija, brodogradilišta i ostalih pomorskih ustanova, i učvršćenje postojećih i formiranje novih mornaričkih jedinica i ustanova.⁷⁾

Pored ovih glavnih Pomorska obalna komanda Rijeka morala je rješavati još niz drugih zadataka koje je nametala postojeća operativna situacija i to ne samo do završetka rata, nego i više mjeseci kasnije. Zbog važnosti ovog područja i s obzirom na zadatke koje je dobila Pomorska obalna komanda Rijeka, članovi Pomorske komande sjevernog Jadrana - politički komesar i referent za mornaričko-tehničku službu i podvodno oružje nalazili su se stalno na odsjeku Kraljevica - Rijeka radi donošenja potrebnih odluka kod rješavanja operativnih i drugih problema, i ujedno da bi pomogli u radu ovoj novoformiranoj komandi.⁸⁾

Pomorska obalna komanda Rijeka došla je u Sušak 3. maja nakon što su jedinice 19. sjeverodalmatinske divizije oslobodile Rijeku. Dolaskom u svoje stalno sjedište Pomorska obalna komanda Rijeka počela je bez obzira na sve poteškoće sa svojim normalnim djelovanjem. Komanda se sastojala od štaba, operativne sekcije, tehničke sekcije, sekcije za vezu, sanitetske

3) AVII, k. 2023, br. reg. 1/16; 16/1, 16/3.
4) AVII, k. 2063, br. reg. 25/1.
5) AVII, k. 2023, br. reg. 1/14.
6) AVII, k. 2023, br. reg. 16/2.
7) AVII, k. 2023, br. reg. 1/16.
8) AVII, k. 2063, br. reg. 15/1.

sekcije i prištapskih jedinica. Svaka sekcija je u svom sastavu imala odgovarajuće jedinice. Ukupno brojno stanje je bilo 621 borac, podoficir i oficir da bi krajem maja naraslo 1.130 boraca, podoficira i oficira.^{9*} Komandant Pomorske obalne komande Rijeka bio je kapetan Ante Mihovlović, politički komesar kapetan Ružić Slavko, načelnik štaba poručnik Oštrić Zvonimir i pomoćnik političkog komesara kapetan Car Vlado.^{10*}

Još prilikom planiranja završnih operacija određeno je da Jugoslavenska mornarica sa svojim brodovima vrši prevoz snabdijevanja za potrebe IV armije koja je nadirala općim pravcem Rijeka - Trst. Kako je IV armija napredovala prema Rijeci, odnosno Trstu tako se nastojalo da i iskrene luke budu što bliže frontu. Velike potrebe IV armije za materijalnim sredstvima zahtijevale su brzo uspostavljanje pomorskog saobraćaja posebno na relaciji Dalmacija - sjeverni jadransko more. Tako je još 19. aprila Pomorska komanda sjevernog Jadrana zahtjevala da se odmah uspostavi parobrodarska pruga Zadar - Crikvenica. Naime, Crikvenica je bila određena za iskrenu luku, jer kao najbliža frontu nije bila minirana.^{11*}

Pomorski saobraćaj uspostavljen je rutom Zadar - prolaz Ljubač - Velebitski kanal - Crikvenica. Ova ruta je bila uglavnom sigurna od mina, ali su brodovi prema narednju ipak plovili uz obalu na najvišoj udaljenosti od 150 metara. Za obavljanje pomorskog saobraćaja korišteni su svi raspoloživi brodovi, iako su prevladavali motorni jedrenjaci. Naknadno je uključeno nekoliko teretnih i putničkih parobroda. Kako je veći broj motornih jedrenjaka bio upotrebljen za operativne svrhe, posebno za desant na Istru, to je poduzeto niz mjera da se u pomorski saobraćaj uključe svi preostali brodovi, pa i oni s nepravilnim pogonom koji su tegljeni. U takvoj situaciji kada su potrebe za brodskim prostorom bile velike posade su plovile danonoćno pa je procenat korišćenja brodova bio vrlo visok, čime se nadoknađivao njihov manjak.^{12*}

Uporedo s organiziranjem pomorskog saobraćaja uspostavljene su lučke kapetanije i ispostave u svim lukama od Karlobaga do Raše. One su odmah započele s radom bez obzira što je većina luka bila porušena, odnosno minirana. Zbog velikih potreba za kadrom odmah je započeto s evidencijom pomoraca. Samo u Rijeci je bilo oko 400 pomoraca raznih kvalifikacija koji su upućeni na raspored.^{13*} Također su pregledani svi svjetionici, ali zbog nedostatka pogonskog goriva nisu odmah svi aktivirani, nego je to urađeno postepeno. Najprije su aktivirani svjetionici u Velebitskom kanalu, a zatim ostali.^{14*}

Radi obnove porušenih luka u sastavu Odsjeka za pomorski saobraćaj Pomorske komande Rijeka uspostavljena je pomorska građevinska sekcija. Ona je imala 17. maja 1945. oko 200 boraca - radnika koji su započeli s obnovom u prvom redu riječke i sušačke luke. Istovremeno su vršene pripreme za dizanje potopljenih brodova u Raši, Kraljevici, Klimnu i Novom.^{15*}

Iako su riječka i sušačka luka bile minirane odmah se prema mogućnostima pristupilo njihovoj obnovi. Najprije se prišlo raščišćavanju ruše-

AVII, k. 2023, br. reg. 1/19; k. 2063, br. reg. 23/1.
>0) AVII, k. 2023, br. reg. 17-2.
>> AVII, k. 2063, br. reg. 25/1.
12) AVII, k. 2063, br. reg. 1/20.
13) AVII, k. 2063, br. reg. 23/1.
14) AVII, k. 2023, br. reg. 17-2; k. 2023, br. reg. 22-5-7-17-2.
15) AVII, k. 2023, br. reg. 12/1; 17-2.

vina, zatim popravku zgrade lučke kapetanije i zgrade »Jadran«. Istovremeno se počelo s dizanjem potopljenih brodova. Za tu svrhu je osposobljena jedna ploveća dizalica od 15 tona. Međutim, 23. maja prilikom tegljenja dizalice iz riječke u sušačku luku kod ulaza u Mrtvi kanal došlo je do eksplozije na dnu položene magnetske mine kojom prilikom je potopljena dizalica i motorni čamac »Otorino«. Poginulo je 8 članova posade. Zbog ovog događaja privremeno su prekinuti radovi po luci, osim što se pristupilo dizanju potopljenog plivajućeg doka.¹⁶⁾

Nakon temeljitog pregleda Mrtvog kanala nastavljeno je s njegovim čišćenjem pa je ubrzo osposobljen za plovidbu. Iz mora je dignuta jahta »Aurora«. Zatim se u saradnji s organima narodne vlasti pristupilo stvaranju potrebnih uslova za obnovu riječke luke. Ubrzo su započeli radovi na sistematskom popravku luke, prvenstveno zatvaranjem porušenog lukobrana, izgradnjom porušene zidane obale, popravkom manje oštećenih lučkih magazina i dizalica. Svi ovi radovi naročito su intenzivirani u septembru jer se nastojalo da se riječka luka što prije barem djelimično otvori za promet.¹⁷⁾

Pomorski saobraćaj se i dalje odvijao vrlo intenzivno Velebitskim kanalom do Crikvenice. Zatim je produžen do Kraljevice nakon pregleda rute oko otoka Krka. Također je pregledana luka Bakar, ali s raspoloživim sredstvima nije se moglo ustanoviti da li su u toj luci položene na dnu ležeće nekontaktno mine. Zbog toga je u Bakar uplovio p/b »Ljubljana«, ali prilikom isplovljenja 14. maja eksplodirala je na dnu ležeća mina pa je brod potonuo. Poginuo je komandant i 12 članova posade i putnika. Zbog ovog slučaja zabranjena je plovidba željeznim brodovima sjeverno od Crikvenice. Pomorski saobraćaj su obavljali samo drveni brodovi.^{18*}

Prva redovna svakodnevna pruga uspostavljena je na relaciji Cres - Rabac - Cres 10. maja nakon što su mineri pregledali ovu rutu. Redovne pruge između ostalih luka nisu mogle odmah biti uspostavljene zbog mina. Tako je 12. maja naišao na minu ispred Lovrana m/j »Marjan« natovaren hranom. Brod se uspio nasukati, većina tereta je spašena, ali je među posadom i putnicima bio i mrtav i 6 ranjenih.^{19*}

Bez obzira na opasnost od mina potrebe su nalagale da se hitno uspostavi pomorski saobraćaj na relaciji Rijeka - Pula - Trst i obratno. Poseban minerski odred započeo je 7. maja s improviziranim minolovkama pregled i obilježavanje rute od Plomina do Trsta. Radeći danonoćno mineri su uspjeli do 15. maja pregledati i označiti cijelu plovnu rutu (širine 200-300 metara). Istovremeno je pregledana plovna ruta Kraljevica - Rijeka - Volosko - Raša. Već 15. maja upućeno je iz Trsta rutom za Rijeku 15 motornih jedrenjaka (ukupne nosivosti 1.000 tona) u pratnji NB-4 »Topčider«. Nakon ukrcanja hrane i pogonskog goriva za potrebe Narodne vlade Slovenije, Pomorsku obalnu komandu i druge jedinice motorni jedrenjaci su isplovili natrag za Trst. Zbog velikih količina hrane i drugog materijala koji je stizao iz Dalmacije u Crikvenicu, Novi i Rijeku za potrebe

¹⁶⁾ AVII, k. 2063, br. reg. 23/1; k. 2023, br. reg.

¹⁷⁾ AVII, k. 2023, br. reg. 1/21.

¹⁸⁾ AVII, k. 2063, br. reg. 15.

¹⁹⁾ Isto. Na minu je naišao i zaplijenjeni neprijateljski brod b/p »LINA CAMPANELLA« od 6.000 tona 21. maja, ali se uspio nasukati i usidriti u uvali Vinjole (južno od Raše). Posada je spašena ali je nastradalo 10 zarobljenika (AVII, k. 2063, br. 32/1).

Narodne vlade Slovenije, zatim za IV armiju i druge jedinice, osim sa brodovima organiziran je prevoz kamionima. Osim toga u Rijeci je organizirana baza koja je snabdijevala hranom i pogonskim gorivom sve mornaričke jedinice na sjevernom Jadranu. Tako je potpunim korišćenjem luka Novi, Crikvenica i Kraljevica, i djelomičnim luke Sušak produžen pomorski saobraćaj sve do Trsta. Osim pomenute brodovi su plovili i rutom Crikvenica - Tihi kanal - Malinska - rt Jablanac (otok Cres) - Brseč - Trst.^{20*}

Postepeno je uspostavljen i pomorski saobraćaj na cijelom riječkom području. U maju je uspostavljeno 10 stalnih pruga koje su obavljali motorni jedrenjaci i leuti. Ove pruge su povezivale Lošinj, Cres, Rab i Krk s najbližim kopnom, zatim Rijeku - Kraljevicu - Malinsku i Rijeku - Kraljevicu - Crikvenicu - Novi.²¹ Krajem maja i početkom juna prebačena je iz Crikvenice za Ploče 29. divizija, a za Zadar 19. divizija. Na ovom zadatku je bio angažiran veći broj brodova. Ukupno je prevezeno 13.000 boraca, 1.600 tona raznog materijala, 2.236 konja, 102 vola, 300 kola, 32 automobila, 80 raznih topova i kompletna bolnica.^{22*}

Zbog opasnosti od mina detaljno je s plovcima obilježena plovna ruta na relaciji Crikvenica - Volosko pa je 23. juna otvoren pomorski saobraćaj s drvenim brodovima za pristanište Brajdicu zatim petrolejsku luku u Rijeci i za Volosko. Od 20. juna uspostavljene su pruge Crikvenica - Sušak - Opatija - Krnica i Rabac - Cres - Lošinj (3 puta sedmično), zatim svakodnevne Malinska - Sušak, Rab - Jablanac, Pag - Karlobag, Krk - Merag i Šilo - Crikvenica (3 puta dnevno). Kasnije je sa normaliziranjem prilika pomorski saobraćaj poprimio normalne mimodopske okvire.^{23*}

Mine su predstavljale veliku opasnost i smetnju za bilo kakvo normaliziranje pomorskog saobraćaja i upotrebu luka. Njemačka ratna mornarica sistematski je polagala mine u Kvarneru, Kvameriću i Riječkom zalivu u toku 1944. i 1945. godine. Najveću opasnost predstavljale su nekontaktna na dnu ležeće mine koje su Nijemci položili u sve važnije luke, a posebno u Bakru, Sušaku i Rijeci. Ove mine su položene za vrijeme završnih operacija, odnosno neposredno pred ulazak jedinica Jugoslavenske armije u pomenute luke. Mnoge od njih su jednostavno bačene u more bez nekog posebnog plana i dokumentacije, što je kasnije jako otežavalo njihovo pronalaženje i uništavanje. Ne manju opasnost predstavljale su i sidrene nekontaktna mine koje su bile položene na prilazima i u samom Riječkom zalivu.^{24*}

Jugoslavenska mornarica tada nije imala ni minolovce, ni suvremenu opremu za razminiranje pomenutih mina. Također nije bilo ni dovoljno iskusnih i školovanih минера. Da bi se ovaj problem počeo rješavati uspostavljen je u sastavu Pomorske komande sjevernog Jadrana Minerski odred, koji je u početku imao samo nekoliko минера, zatim nekoliko motornih leuta i čamaca i improviziranu minolovku vlastite izrade. Iako je bio slabo opremljen Minerski odred se hrabro upustio u borbu s minama. Razumljivo je da Minerski odred sa svojom dosta primitivnom opremom nije mogao prići sistematskom minskom pretraživanju i razminiranju. Zbog toga je pretraživan samo određen morski pojas ispred luke, odnosno plovne rute obično širine 200-300 metara. Ukoliko bi prilikom pretraživanja

*-> Isto.
20) AVII, k. 2063, br. reg. 23/1.
21) AVII, k. 2023, br. reg. 22/5.
22) Isto.
23) Isto.
24) AVII, k. 2074, br. reg. 33-96/4.

Is borbi za oslobodenje Rijeke, maj 1945.

improvizirana minolovka naišla na minu ona bi odmah bila uništena eksplozivom ili obilježena. Ovakvim načinom rada koji je s raspoloživom opremom bio jedino moguć, plovne rute su očišćenje samo od sidrenih kontaktnih mina. Time je bila omogućena plovidba uglavnom drvenih brodova. To zato jer s navedenom opremom nije bilo moguće otkriti ni uništiti na dnu ležeće nekontaktne mine. Kako su ove mine bile položene uglavnom u lukama to se njihovom pronalaženju i uništavanju prišlo tek u drugoj fazi. Brodovi su plovili po očišćenim rutama, a koristili su samo one luke za koje se znalo da nisu minirane. Kako to nije bilo uvijek moguće sigurno ustanoviti došlo je do opisanih potapanja brodova. Zato je bila zabranjena plovidba željeznih brodova sjeverno od Crikvenice, odnosno bilo je zabranjeno uplovljavati u luke koje su bile minirane.

Minerski odred čije je brojno stanje krajem aprila bilo 62 boraca i rukovodioca raspoređen je u nekoliko grupa koje su čistile određene plovne rute. Svaka grupa je imala po jedan motorni leut i nekoliko čamaca na vesla sa kojima je vršeno minsko pretraživanje i razminiranje. Na području Pomorske obalne komande Rijeka pretraživane su i razminirane rute Baška - Krk, Krk - Malinska - Kraljevica - Bakar, Tihi kanal - Bakar - Sušak - Rijeka, Kraljevica - Volosko - Opatija - Brseč - Plomin. Zbog slabe opreme za razminiranje ove rute su se morale stalno kontrolirati što je iziskivalo velike napore minerskih grupa.²⁵⁷

Dalji rad Minerskog odreda, odnosno Minerske sekcije kanalsan je u nekoliko pravaca, iako nije prekinuta njegova svakodnevna djelatnost na razminiranju i kontroli plovnih ruta. Prvo, intenzivno je radeno da se

među zaplijenjenim njemačkim minerskim materijalnom pronadu minolovke za razminiranje nekontaktnih mina. Takve minolovke su nađene u Trstu i Puli, pa su donesene u Volosko gdje je uspostavljena Minerska stanica. Formirana je posebna ekipa minera koja je proučavala cjelokupno zaplijenjeno njemačko minsko i protuminsko oružje. Ovo se posebno odnosi na nekontaktno mine koje su zaplijenjene u Trstu i u vagonima na željezničkoj pruzi Trst - Rijeka. Da bi se to naoružanje što bolje upoznalo kao instruktori su korišćeni zarobljeni njemački oficiri, podoficiri i mornari - minerski specijalisti. Uglavnom mineri Jugoslavenske mornarice upoznali su kako minolovke za razminiranje nekontaktnih mina, tako i paljbene i druge uređaje navedenih mina, što je omogućilo da se pride njihovom postepenom razminiranjem. Međutim to nije išlo glatko jer je bilo mnogo tehničkih i drugih problema koje je trebalo riješiti. Vršeni su razni pokusi i improvizacije pogotovo za razminiranje riječke luke. Ipak u toku jula razminiran je upotrebom magnetske i akustične minolovke prolaz širine 250 metara u kanalu Raša kada su uništene dvije nekontaktno na dnu ležeće mine. Ovo je bilo od posebne važnosti zbog prevoza neophodno potrebnog ugljena iz Raše.²⁶⁾

Budući da je sve do kraja juna razminiranje vršeno sa čamcima na vesla i motornim leutima poduzete su mjere da se pronadu u opreme prikladniji brodovi za ovu svrhu. U oslobođenim lukama pronađene su ribarske kočice i motorni čamci koji su postepeno opremljeni minolovkama. Najprije je osposobljena jedna kočica za razminiranje nekontaktnih mina pa je dobila oznaku »D-1«. Postepeno je osposobljeno još 7 kočica koje su nosile oznaku od »D-2«, do »D-8«, pa je formirana Dragerska flotila kako se tada službeno zvala. Treba napomenuti da je ovo bila prva jedinica minolovaca Jugoslavenske ratne mornarice. Brojno stanje minera naraslo je krajem juna na 333 mornara, podoficira i oficira.²⁷⁾

Dragerska flotila je sa svojim skromnim sredstvima nastavila razminiranje opasnih područja od mina. Od 4-24. avgusta odred britanskih minolovaca razminirao je Tihi kanal i Bakarski zaliv od nekontaktnih mina, pa je od 27. avgusta otvoren saobraćaj s Bakrom za sve vrste brodova. Od jula do novembra razminirane su od minera Jugoslavenske ratne mornarice sušačka i riječka luka, kao i prilazi tim lukama što je bio veliki uspjeh, ako se uzme u obzir s kakvim se sredstvima raspolagalo i radilo.²⁸⁾

Osim radova na minskom pretraživanju i razminiranju Minerski odred je radio na primanju i uskladištenju minerskog materijala i opreme koja je bila zaplijenjena u Trstu i Rijeci. Minerski materijal počeo se prebacivati iz Trsta i Rijeku željezničkim vagonima već polovinom maja. Ovaj materijal je naknadno uskladištavan u okolini Rijeke. Prebačeno je oko 850 mina i minskih zaštitnika, kao i veće količine drugog minerskog materijala.²⁹⁾

Posebno je rađeno na prikupljanju i evidentiranju torpednog naoružanja. Premda je Tvornica »Torpedo« bila dosta porušena rad u njoj započeo je odmah po oslobođenju Rijeke. U Tvornici »Torpedo« pronađeno je 138 njemačkih i 93 talijanska torpeda koji su svi biliispravni. Osim

²⁶⁾ AVII, k. 2023, br. reg. 22-3; k. 2063, br. reg. 15/1. Detaljnije o razminiranju kanala Raša vidi u članku Milorada Pekarovića - Razminiranje magnetskih mina u Raškom kanalu, »Mornarički glasnik« br. 3/1962, 328-341.

²⁷⁾ AVII, k. 2023, br. reg. 22-3.

²⁸⁾ AVII, k. 2023, br. reg. 1/19.

²⁹⁾ AVII, k. 2063, br. reg. 23/1; k. 2023, br. reg. 1/19.

toga u minerskom skladištu u Rijeci bilo je 10 talijanskih torpeda djelimično neispravnih. Na jednoj peniši u Malinskoj privremeno je smješteno još 60 zaplijenjenih njemačkih i talijanskih torpeda, 4 kompresora tipa »Junkers« i razni konstruktivni i potrošni torpedni materijal.³⁰⁾

Vrlo teški zadaci koji su stajali pred minerima uspješno su izvršeni prvenstveno zahvaljujući velikoj hrabrosti, samoinicijativnosti i radnom elanu, što se naročito ispoljilo prilikom minskih pretraživanja i razminiranja. Zahvaljujući tome bez obzira na slabu i nedovoljnu opremu i druge mnogobrojne poteškoće u relativno kratkom roku očišćene su najvažnije pomorske rute a zatim postepeno i luke čime je omogućeno da se upostavi pomorski saobraćaj što je bio imperativ za početak bilo kakvih radova na obnovi i izgradnji.

Neposredno nakon oslobođenja područja Pomorske obalne komande Rijeka počelo se raditi na uspostavljanju i organiziranju obalske obrane. Njenu osnovicu sačinjavali su obalna artiljerija, osmatračke stanice i mornarička pješadija. Međutim, kako je u to vrijeme akcenat dat na područje Pomorskih obalnih komandi Trst i Pula, to su skoro sve raspoložive snage za uspostavljanje obalske obrane prebačene na područje Istre i Slovenskog primorja.

Zbog toga do kraja maja na području Pomorske obalne komande Rijeka nije potpuno opremljena ni jedna baterija, niti su uređeni novi položaji obalne artiljerije. Na položajima obalnih baterija držala se samo straža radi čuvanja zaplijenjenih topova i ostalog artiljerijskog naoružanja i opreme. Postojale su slijedeće baterije u sastavu Obalnog diviziona Rijeka:

- baterija Sv. Križ i Sv. Katarina, 4 topa od 76 mm onesposobljena;
- baterija Ičići, 4 topa od 90 mm, neispravna, postavljena straža;
- baterija Volosko, 6 topova od 90 mm, neispravna, postavljena straža;
- baterija Brno (o. Rab), 4 topa od 88 mm, ispravna, postavljena straža;
- baterija Krištofor (o. Rab), 3 topa od 76 mm, ispravna, postavljena straža;
- baterija Stojan (o. Rab), 1 top od 129 mm, ispravan, spreman za borbu.³¹⁾

Nakon ultimativnog zahtjeva saveznika jedinice Jugoslovenske armije povučene su polovinom juna iz Trsta i Pule. Novonastala situacija zahtijevala je novu organizaciju obalne obrane. Najprije je Pomorska komanda sjevernog Jadrana naredila 18. juna 1945. da se preformira Obalni artiljerijski divizion Rijeka, i da se sve obalne baterije što prije osposobe za borbeno djelovanje. Tada su uspostavljene slijedeće obalne baterije:

- I baterija Ika, 4 topa od 90 mm, 2 četverocijevna protuavionska topa od 20 mm, spremna za borbu;
- II baterija Doričići, 2 topa od 105 mm, spremna za borbu;
- III baterija Volosko, 4 topa od 90 mm, u rezervi;
- IV baterija Brno (o. Rab), 4 topa od 88 mm, u rezervi;
- V baterija Krištofor (o. Rab), 3 topa od 76 mm, spremna za borbu;
- VI baterija Stojan (o. Rab), 1 top od 129 mm, 2 četverocijevna protuavionska topa od 20 mm, spremna za borbu;

30) AVII, k. 2023, br. reg. 22-3.

31) AVII, k. 2023, br. reg. 17-1, br. reg. 18-1.

- VII baterija Urinj, 4 topa od 90 mm, 2 četvorocijevna protuavionska topa od 20 mm, spremna za borbu.^{32*}

Zbog velikih potreba za obalnim baterijama na vanjskom nizu otoka, kao i na području Istre neke od navedenih baterija morale su biti premještene. Tako je baterija s Bma prebačena na rt Pernat na otoku Cresu. Obalnom artiljerijskom divizionu Rijeka preostale su slijedeće baterije;

I baterija Ika, 4 topa od 90 mm, za obranu Velikih Vrata i Riječkog zaliva;

- II baterija Urinj, 4 topa od 90 mm, za obranu Riječkog zaliva i Tihog kanala;

- III baterija Stojan (o. Rab), 1 top od 129 mm, za obranu Senjskih vrata;

IV baterija Krištofor (o. Rab), 3 topa od 75 mm za obranu ulaza u paški kanal.³³⁾

Osim navedenih baterija osnovu sistema obalne obrane činile su osmatračke stanice koje su uspostavljene na obali i otocima neposredno nakon oslobođenja. Međutim, zbog nedovoljnog broja potrebnog kadra neke od njih su privremeno napuštene, jer su njihove posade morale biti prebačene na područje Slovenskog primorja i Istre, gdje je uspostavljen cijeli niz osmatračkih stanica.

Do polovine maja uspostavljene su osmatračke stanice na Rabu, u Omišlju (o. Krk), u Rijeci, na Crnom rtu (Istra), na rtu Jablanac (o. Cres), na rtu Pernat (o. Cres), zatim u Osoru i u Cresu. Napuštene su osmatračke stanice na rtu Pernat i u Omišlju. Ovaj sistem osmatračkih stanica kasnije je mijenjan, odnosno smanjivan i povećavan prema stvarnim potrebama.³⁴⁾

Sve jedinice mornaričke pješadije raspoređene su u Slovenskom primorju, zapadnoj obali Istre i na Cresu i Lošinju što je bilo u skladu s napetom situacijom koja je vladala na zapadnim granicama Jugoslavije neposredno nakon završetka rata. Zbog toga na području Pomorske obalne komande Rijeka nije bilo jedinica mornaričke pješadije. Međutim, na obalnom području Velebitskog kanala bile su raspoređene jedinice 1. proleterske, a zatim 6. proleterske divizije.^{35*}

Na području Istre od uvale Budava do Linskog kanala nalazile su se jedinice 43. istarske divizije i od Linskog kanala do rijeke Dragonje 26. divizija, dok su jedinice 9. divizije bile raspoređene od Dragonje do Tankog rta kod Trsta.³⁶⁾

Premda u sastavu Pomorske obalne komande Rijeka nije bilo plovih jedinica, u Kraljevicu su uplovljavali brodovi kojima je trebao hitan pravak. Prvi brodovi sa većim ili manjim kvarovima koje je trebalo otkloniti uplovili su u Kraljevicu još prilikom desanta na Istru. Zbog toga je postavljen kao neodložan zadatak da čim prije započne rad brodogradilišta u Kraljevici.

Odmah po oslobođenju Kraljevice dok su još vođene borbe između Bakra i Sušaka u skoro potpuno porušeno brodogradilište došla je grupa radnika i rukovodilaca iz nekadašnje tehničke radionice II POS-a koja je radila na otoku Istu, odnosno u Zadru. Zajedno s radnicima iz Kraljevice i okolice, kao i s novomobilisanima, odmah se udarničkim radom

32) AVII, k. 2023, br. reg. 20-1.

33) AVII, k. 2023, br. reg. 22-2.

34) AVII, k. 2023, br. reg. 17-2.

35) AVII, k. 2023, br. reg. 22-1.

36) Isto.

prišlo čišćenju ruševina i obnovi brodogradilišta. Zahvaljujući tome i velikom zalaganju oko 300 radnika i rukovodilaca koliko je tada iznosilo brojno stanje, brodogradilište je u kratkom roku osposobljeno za popravak brodova. Potrebno je posebno istaći da su radnici najprije iz ruševina izvukli drebak na kome je nekada u ovom brodogradilištu radio drug Tito.³⁷⁾

U isto vrijeme počela su s radom manja brodogradilišta na otoku Krku, a zatim i brodogradilište u Martinšćici. Poslije oslobođenja Rijeke aktivirano je Kvarnersko brodogradilište zatim brodogradilište i radionice »Lazarus«, »Cussar« i »Skoul« i Tvornica »Torpedo«. S ovim brodogradilištima rukovodila je Tehnička sekcija Pomorske obalne komande Rijeke sve do avgusta 1945. kada su predani Oblasnom narodnooslobodilačkom odboru za Istru, odnosno Vojnoj upravi. U svim navedenim brodogradilištima i radionicama prednjačili su kako u radu, tako i unošenju udarničkog duha radnici koji su ranije radili u tehničkim radionicama Pomorske komande sjevernog Jadrana, odnosno u drugim radionicama i brodogradilištima Jugoslavenske mornarice.³⁸⁾

Pomorska komanda sjevernog Jadrana organizirala je u Rijeci za potrebe svojih jedinica mehaničku radionicu. Kada su brodogradilišta predana narodnim vlastima u svakom od njih postavljeni su nadzorni organi Jugoslavenske mornarice koji su vodili brigu o remontu i popravkama ratnih brodova.³⁹⁾

Treba naglasiti da je baš zahvaljujući velikim nastojanjima Pomorske komande sjevernog Jadrana i Pomorske obalne komande Rijeke započeo rad na obnovi porušenih brodogradilišta na riječkom području. Uporedo s obnovom odmah je počeo rad u svim brodogradilištima, iako iz razumljivih razloga u smanjenom obimu. Krajem maja bilo je već zaposleno 3.500 radnika u brodogradilištima i radionicama koji su bili u nadležnosti tehničkih sekcija Pomorske komande sjevernog jadrana i Pomorske obalne komande Rijeke.⁴⁰⁾

Na osnovi naredenja Komande Jugoslavenske mornarice od 18. juna 1945. Kvarnerski pomorski sastav rasformiran je 24. juna. Naoružani brodovi i patrolni čamci iz ovog sastava dodjeljeni su pojedinim pomorskim obalnim komandama. Pomorskoj obalnoj komandi Rijeke dodjeljeni su NB-13 »Partizan« i PČ-23 »Sloga«, a kasnije i PČ-1 »Jadran«, PČ-2 »Macola« i PČ-3 »Škampo« koji su bili u sastavu Pomorske obalne komande Pula. Pomorski sastav Pomorske obalne komande Rijeke upotrebljavan je za patroliranje u Riječkom zalivu, Kvarneru, Kvameriću i Velebitskom kanalu. Kada su jedinice IV armije poduzele akciju protiv ostataka ustaša i četnika na Velebitu, pomorski sastav je djelovao u Velebitskom kanalu na sektoru Novi - prolaz Ljubač u cilju onemogućavanja bandama da se prebace na otoke, odnosno u Italiju. Ova akcija je uspješno sprovedena.⁴¹⁾ Pomorski sastav Pomorske obalne komande Rijeke rasformiran je krajem oktobra 1945. jer je dio ljudstva i brodova ušao u sastav novoformirane flote Jugoslavenske mornarice.⁴²⁾

37) AVII, k. 2023, br. reg. 1/2.

38) AVII, k. 2023, br. reg. 1/23.

AVII, k. 2063, br. reg. 23/1.

40) Isto.

41) AVII, k. 2023, br. reg. 22-1.

42) AVII, k. 2023, br. reg. 1-23.

Rasformiranjem Kvarnerskog pomorskog sastava formirana je Baza brodova u rezervi sa sjedištem u Kraljevici. U njen sastav su ušli svi brodovi koji su bili duže vrijeme na popravku u brodogradilištu u Kraljevici. To su bili: odred torpednih čamaca koji su zaplijenjeni neprijatelju u završnim operacijama (MT-1, MT-2, MT-3, MT-4 i MT-5), zatim patrolni čamci, također zarobljeni neprijateljski desantno-jurišni čamci (PČ-7, PČ-8, PČ-9 i PČ-10), naoružani brod NB-16 (neprijateljski naoružani brod zaplijenjen u Trstu) i patrolni čamac PC-41 i PC-44. Patrolni čamac PC-6 »Sumar« radi slabog stanja brodske trupa razoružan je i predan Sekciji za pomorski saobraćaj pa je upotrebljen za prevoz tereta i putnika na relaciji Malinska-Kraljevica.⁴³⁾

Baza brodova i rezervi vrlo uspješno je vršila popravak brodova i nadzor na njima, njihovo kompletiranje i obuku posada. Odred torpednih čamaca bio je osposobljen i uvježban pa je kompletno ušao u sastav Flote Jugoslavenske mornarice. Nakon prestanka potrebe za njom Baza brodova u rezervi rasformirana je polovinom septembra 1945. Većina ljudstva i brodovi ušli su u sastav Flote Jugoslavenske mornarice, dok je jedan broj brodova (ribarskih koča i leuta) demobilisan i predan narodnim vlastima, odnosno prijašnjim vlasnicima.⁴⁴⁾

Vrlo složeni zadaci koji su stajali pred Pomorskom obalnom komandom Rijeka zahtijevali dobru povezanost s narodom i narodnim vlastima na cijelom pripadajućem području. U vezi s tim u Rijeci je 4. maja s predstavnicima narodnih vlasti održan poseban sastanak na kome se raspravljalo o zajedničkoj saradnji u rješavanju mnogobrojnih problema koje je ostavila okupacija. Pomorska obalna komanda Rijeka posebno je saradivala i pružala moralnu i materijalnu pomoć Gradskom narodnooslobodilačkom odboru Rijeka, zatim je dobra suradnja bila s Okružnim narodnooslobodilačkim odborom za Hrvatsko primorje i Oblasnim narodnooslobodilačkim odborom za Istru.⁴⁵⁾

Pripadnici Jugoslavenske mornarice svuda su na ovom području nailazili na pomoć i podršku naroda. Sigurno je da bez ove pomoći nebi bilo moguće uspješno izvršiti mnoge teške zadatke koji su zahtijevali velike napore i samoodricanje.⁴⁶⁾

U maju su uspostavljene lokalne telefonske linije u Rijeci. Zatim je proradila linija Rijeka - Volosko - Opatija. Posebna mornarička telefonska linija upostavljena je na relaciji Sušak - Rijeka - Volosko - Plomin - Labin - Rabac. Rad na normalizaciji sistema veze nastavljen je i više mjeseci kasnije jer je nedostajala potrebna oprema.⁴⁷⁾

Također je radeno i na organizaciji sanitetske službe. Pored formiranja ambulante pružena je pomoć oko uspostavljanja mornaričke bolnice u Opatiji, koja je ovamo preseljena iz Pule poslije evakuacije tog grada od jedinica Jugoslavenske armije.⁴⁸⁾ To se isto odnosi i na Mornarsku komandu koja je uspostavljena u Baškoj na otoku Krku. U ovu komandu upućivani su svi novomobilisani borci gdje su završavali osnovnu vojnu obuku, pa su zatim raspoređivani u jedinice. Poslije izvršenog zadatka ova komanda je rasformirana polovinom oktobra 1945.⁴⁹⁾

43) AVII, k. 2023.br.reg.22-1.
44) AVII, k. 2023.br.reg.1-22.
45) AVII, k. 2023.br.reg.17-1.
46) AVII, k. 2023.br.reg.22-1.
47) AVII, k. 2023.br.reg.22-3.
48) AVII, k. 2023.br.reg.21/1.
49) AVII, k. 2023.br.reg.1/21.

Pomorska obalna komanda Rijeka bila je direktno potčinjena Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana. Poslije evakuacije Pule 12. juna 1945, Pomorska komanda sjevernog Jadrana prebacila se u Sušak. Bila je smještena u vili »Olga« i u hotelu »Jadran«. Dolazak Pomorske komande sjevernog Jadrana u Sušak mnogo je značio za daljni razvoj jedinica i ustanova ratne mornarice na ovom području. Osim toga ova komanda je direktno utjecala na rad i djelovanje Pomorske obalne komande Rijeka.⁵⁰⁾

Pomorska komanda sjevernog Jadrana s prištapskim jedinicama premjestila se iz Sušaka u Rijeku pa je smještena u bivšu kasarnu M.V.S.N. U vezi s tim Pomorska komanda Rijeka preseljena je 1. oktobra 1945. u Crikvenicu gdje je nastavila sa svojim normalnim radom.⁵¹⁾

Pomorska obalna komanda Rijeka nastavila je svoje djelovanje do 5. decembra 1945. kada je rasformirana u skladu s novom organizacijom Jugoslavenske ratne mornarice na sjevernom Jadranu. Od Pomorske obalne komande Rijeka i Pula, i od preostalih jedinica Pomorske obalne komande Trst formirane su brigade mornaričke pješadije i brigada obalne artiljerije.⁵²⁾

*

Pomorska obalna komanda Rijeka formirana u završnim operacijama odigrala je važnu ulogu u vremenu kada su jedinice IV jugoslavenske armije i Jugoslavenske mornarice nadirale prema zapadnim granicama Jugoslavije u cilju uništenja preostalih neprijateljskih snaga. Hitno uspostavljanje pomorskog saobraćaja, osposobljavanje luka i brodogradilišta, razminiranje i drugi važni zadaci, posebno na riječkom području nebi se bili mogli izvršiti bez postojanja jedne takve komande kao što je bila Pomorska komanda Rijeka. Ovo važno područje s velikim lukama i brodogradilištima trebalo je čim prije aktivirati što je i postignuto bez obzira na velike poteškoće i probleme. Prema tome rad i djelovanje Pomorske obalne komande Rijeka treba gledati u svjetlu rješavanja mnogobrojnih pitanja, prvenstveno vojnopomorske problematike što je zahtijevala postojeća situacija neposredno pred i nakon završetka rata na ovom dijelu Jadrana. Premda je postojala nešto više od pola godine Pomorska obalna komanda Rijeka uspješno je izvršila postavljane zadatke i dala svoj prilog u općim naporima da se uništi fašizam i pride obnovi i izgradnji Jugoslavije.

50) AVII, k. 2023, br. reg. 26/1.

51) AVII, k. 2023, br. reg. 1/21.

52) AVII, k. 2023, br. reg. 26/1.

Formiranje i dejstva 1. bataljona mornaričkodesantne pješadije

Tomo Šalov, *kapetan bojnog broda*²⁾

USLOVI KOJI SU UTICALI NA OSNIVANJE MORNARIČKODESANTNE PJEŠADIJE

Formiranje jedinica mornaričkodesantne pješadije (MDP) pri POS pada u vrijeme velikih promjena na jadranskom pomorskom vojništvu. U borbama naših jedinica za pomorske komunikacije, otoke, obalu i poslije uspješno izvedenih desantnih akcija na srednjodalmatinskim otocima - Mljetu, Korčuli, Hvaru, Braču i Šolti i mnogobrojnih uspješno izvedenih akcija naših pomorskih jedinica, posebno u vodama sjevernog Jadrana, već u drugom tromesečju 1944. godine, inicijativa na jadranskom pomorskom vojništvu postupno i sigurno prelazi na stranu partizanskih jedinica. Očito nezadovoljan općim uspjehom u zimskoj napadnoj operaciji 1943/44. godine i ogorčen neuspjesima u nekoliko naknadno poduzetih napadnih operacija u čišćenju otoka, neprijatelj u maju 1944. organizuje i poduzima najjaču ofanzivnu operaciju čišćenja akvatorije i otoka sjeverne Dalmacije.

Njemački 15. brdski armijski korpus, inače odgovoran za stanje na ovoj sjeverno-dalmatinskoj vojniškoj prostoriji, 31. maja 1944. sa dva bataljona iz 392. divizije iz Senja i dva bataljona iz 264. divizije iz Zadra, uz znatno angažovanje pomorskih i avijacijskih snaga, poduzima operaciju čišćenja sjevernodalmatinskih otoka radi uništenja jedinica i snaga II i III POS na njima. Sa bataljonima iz Senja pročešljava sjevernu skupinu otoka: Molat, Ist, Premuda, Silba, Olib i Ilovik, a bataljonima iz Zadra otoke južne skupine: Žiije, Kakan, Ravni, Žakan, Komat, Žut i Dugi otok. Ni ovom kao ni ranije poduzetim akcijama, neprijatelj nije ostvario željeni cilj. Desilo se suprotno. Pritiješnjen raznovrsnim akcijama i dejstvima naših jedinica na moru, otocima i obali, neprijatelj svoju napadnu aktivnost pretvara isključivo u dejstva obrambenog karaktera na ranije izabranim, posjednutim i pripremljenim položajima na obali i otocima. Partizanska inicijativa na Jadranu pretvara se u jedan opći napad kojim je definitivno sputana i prekinuta ofanzivnost neprijatelja i tako stvoreni svi preduvjeti za odlučnu bitku za konačno oslobođenje naših otoka i obale.

Takav razvoj događaja na jadranskom pomorskom vojništvu uticao je na Komandu Mornarice NOVJ da formira posebne jedinice za borbu na otocima i obali - jedinice mornaričkodesantne pješadije. Odluka o formiranju

■ Saopćenje podnijeto za »okruglim stolom« »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobodanje Jugoslavije«.
➤ Poručnik komandant bataljona mornaričko desantne pješadije.

ovih jedinica donesena je 19. jula 1944. i imala je za cilj da se POS ojačaju, osamostale i pripreme da u vlastitoj organizaciji, vlastitim jedinicama i sa vlastite prostorije napadaju neprijateljske garnizone na otocima i obali, u prvo vrijeme radi uznemiravanja, slabljenja i sputavanja sloboda okupatoru u kretanju, pljačkama i uznemiravanju stanovništva i da tako osposobe i pripreme jedinice MDP za naredna i odlučujuća dejstva.

Situacija na otocima zadarskog arhipelaga uoči formiranja ovih jedinica (slična je bila i na drugim otocima) izgledala je naoko dosta jednostavna za potrebu naših jedinica, ako

Kapetan bojnog broda Tomo Šalov govori suokruglim stolom

se to posmatra sa stanovišta rasporeda neprijateljskih snaga na otocima. Neprijatelj je za zaštitu unutrašnje dužobalske pomorske komunikacije imao snage samo na otocima Ugljanu u rejonu s. Preko i Pašmanu u rejonu s. Tkon. Ista situacija bila je i na susjednom otoku Pagu, pa i drugim otocima duž pomorske komunikacije. Ostale dijelove otoka kontrolirao je povremenim ispadima patrola iz pomenutih garnizona. Takav raspored i angažovanje neprijatelja samo prividno je odgovarao našim jedinicama u dejstvima, ali samo u dejstvima sa ograničenim ciljem.

Neprijatelj je imao razloga kada se odlučio na takav raspored u držanju i kontroli otoka. Malim snagama ostvarivao je zadatak u zaštiti pomorskog saobraćaja i lako je prihvatao borbu sa našim snagama na bojištu koje je njemu odgovaralo. Naime, dominirajuće položaje na otocima u odnosu na pomorsku komunikaciju organizirao je na principu kružne obrane

sa izgrađenim objektima poljske i polustalne fortifikacije uz masovnu primjenu zaprečnih srestava, bodljikave žice i mina raznih vrsta. Prilazi tim položajima tučeni su artiljeriskom vatrom baterija stacioniranih na kopnu, u rejonu Biograda, Zadra i Karlobaga i po unapred pripremljenim elementima za gađanje. To su dobro osjetile naše jedinice u borbama na otocima.

Ponekad smo bili skloni da za polovične uspjehe naših jedinica na otocima, posebno na otoku Pagu, okrivljujemo neiskusnost jedinica i nedoraslost komandnog kadra, a manje smo govorili o pravim uzrocima neuspjeha. Trebalo je bolje i temeljitije ocijeniti sve prednosti neprijatelja u pogledu prostora, koncentracije snaga i sredstava na relativno malom prostoru uz svestranu podršku artiljerije s kopna, upotrebu mornarice i avijacije i druge pogodnosti da se uspješno odupre napadaču, posebno napadaču koji nije mogao biti podržan artiljerijom, pomorskim jedinicama i drugim

tre, situacija se bitno izmjenila u našu korist u pogledu angažiranja snaga i sredstava u borbi za obalu i otoke.

Dejstva jedinica MDP u vremenu od njihovog formiranja (august 1944) do januara 1945. mogli bismo razmatrati kao period općih priprema tih jedinica za angažiranje u završnim operacijama, što im je bila i konačno namjena. Po načinu upotrebe, angažiranju snaga i osnovice s koje su djelovale, ovaj period bi se mogao podijeliti u tri faze:

- prva faza obuhvata vrijeme formiranja, konsolidacije, pripremu i obuku jedinica za predstojeća dejstva;
- druga faza obuhvata vrijeme samostalnih dejstava na privremeno zauzetim otocima i obali, i
- treća faza u sastavu Kvarnerskog odreda trebalo je da pripremi jedinice za složenija i združena dejstva s jače izraženim akcentom u angažovanju jedinica.

OSNIVANJE I. BATALJONA MDP

U prvoj fazi III POS u s. Zaglav (Dugi otok) formira 1. bataljon MDP od prikupljenih malih borbenih grupa koje su se nalazile na otocima, boraca dopunske čete i od novopridošlih i mobilisanih. Trebalo je u vrlo kratkom vremenu formirati, kadrovski popuniti, opremiti, obučiti i pripremiti jedinice za dejstva. Taktičko-desantna obuka, zbog ograničenosti u vremenu i potreba da se neprijatelj napada i tuče, vršena je kroz planirana dejstva prepadnog karaktera s ograničenim ciljem radi sticanja samouvjerenja, potrebnih vještina u rukovanju i upotrebi borbenih sredstava. U sticanju ratnih iskustava, u korištenju priručnih plovnih sredstava, u ukrcavanju, rasporedu i ponašanju na brodu, u prebacivanju morem do izvođenja konkretnih akcija, sve radi podizanja borbenog i općeg morala kod boraca i jedinica u cjelini.

Gro boraca u novoformiranom bataljonu činili su mladići i djevojke bez do tada ikakvog vojnog znanja i iskustva u rukovanju oružjem i drugim borbenim sredstvima. Trebalo je za vrlo kratko vrijeme spojiti čovjeka s oružjem, brodom i morem i predočiti mu sve ono što ti elementi u praksi u sebi sadrže.

U bataljonu ova faza uspješno je završena. Izvedeno je dosta raznovrsnih i vrlo uspješnih akcija po odeljenjima, vodovima, ojačanim vodovima i četama, i bez vlastitih gubitaka. To su bile uglavnom akcije prepadnog karaktera, vatreni prepadi, napadi na patrole, zasjede, razna izvidanja, vađenje i demontiranje od neprijatelja položenih mina i mnoge druge akcije na otocima Prviću, Murteru, Pašmanu i Ugljanu. Sve ove akcije vršene su sa osnovice Dugi otok, najčešće, priručnim plovnim sredstvima.

Druga faza nastaje sa prebacivanjem bataljona na o. Pašman (23/24. VIII 1944). U direktivnom naređenju Komande III POS datom komandi bataljona stajalo je sljedeće: spriječiti neprijatelju korištenje neposjednutog dijela otoka, pljačku i uznemiravanje stanovništva, nanositi mu gubitke i postupno stvarati uslove za napad na garnizon radi konačnog oslobodenja otoka i prekida neprijateljskog pomorskog saobraćaja Pašmanskim kanalom. Osim toga, trebalo je povratiti raspoloženje i sigurnost stanovništvu otoka narušeno zvjerstvom koje je ostavio njemački trup od 16. jula 1944.

U okviru takvog zadatka bataljon je trebalo da riješi i vlastito obezbeđenje na otoku od eventualnih ispada neprijatelja iz susjednih garnizona - Preka, Zadra, Biograda, Pirovca pa i drugih morskim putem preko uvala na suprotnoj strani otoka.

Cjelovitost kontrole otoka Komanda bataljona riješila je rasporedom vlastitih jedinica, izborom odgovarajućih osmatračnica i patrolama uz maksimalno angažiranje NOO, povjerenika i stanovništva u obavještajno-izviđačkoj djelatnosti na otoku. Za slučaj eventualnog iznenadnog i jačeg napada, za obrambeni rejon bataljona uzet je centralni dio otoka na prostoru Kruna (trigonometar 145) - Kamišnjak (trigonometar 180) - trigonometar 199 južno od zaseoka Mrljane, uz kontrolu prilaza koji izvode prema uvalama Sv. Ante i Kobiljak na jugozapadnoj strani otoka. Raspored bataljona postavljen je tako da osujeti bilo kakvo iznenađenje. Jedna četa iz rejona s. Pašman - s. Kraj, s isturenom osmatračnicom na brdu Čokovac, držala je pod kontrolom južni dio otoka s garnizonom Tkon. Druga četa iz rejona s. Dobropoljana - s. Banj držala je pod kontrolom zapadni dio otoka i prolaz mali Zdrelec. Treća i prateća četa u rezervi bataljona u rejonu s. Barotul - s. Mrljane za aktivna noćna dejstva po neprijateljskom pomorskom saobraćaju u Pašmanskom kanalu i za eventualne intervencije u pravcu prvih četa. Komanda bataljona nalazila se u s. Mali Pašman.

U ovoj fazi stasanja bataljona u borbenom smislu, otok Pašman postaje osnovicom za dejstva protiv neprijatelja koji je na otoku (garnizon Tkon jačine 150 do 200 vojnika), protiv neprijatelja na susjednom otoku Ugljanu (garnizon Preko, jačine 200 do 250 vojnika) i za dejstva po pomorskom saobraćaju u Pašmanskom kanalu. Skoro svake noći u oba pravca neometano su prolazili njemački konvoji ovim dijelom najosjetljivije pomorske komunikacije na Jadranu. Jedina zaštita tog saobraćaja u tom području ležala je na rasporedu snaga na obali i otocima. Od tog vremena pa do oslobođenja otoka, Pašman, po dinamici dejstva i načinu upotrebe snaga i srestava, postaje za novoformirani 1. bataljon MDP jedan mali poligon. Ilustracije radi neka posluži akcija izvedena 30. avgusta 1944. Prisustvo bataljona na otoku unijelo je više svježine, raspoloženja i sigurnosti kod stanovništva, posebno poslije uspješno izvedenih nekoliko akcija. U nekoliko navrata sprečeno je neprijatelju izlazak iz garnizona, a skoro svake noći bataljon je dejstvovao po njegovom pomorskom saobraćaju. Nekoliko tako uspješno izvedenih akcija dalo je povoda Komandi III POS da u akciju po neprijateljskom saobraćaju uključi i kontrolirane osmatračke morske mine u prolazu između o. Pašmana i otočića Babac (širina prolaza oko 400 m). Dvadeset devetog avgusta 1944. bataljonu je pridodato jedno minersko odjeljenje sa komandirskom Josipom Prinčićem. Do poslijepodnevnih sati 30 avgusta 44. završeno je polaganje dviju mina sa električnim paljenjem na spojnici početak lukobrana u s. Pašman i svjetionik na otočiću Babac. Kao nišan korišten je pokriveni smjer načinjen od dvije letve i postavljen na pogodno mjesto, nešto istočnije od mola u s. Pašman. Palenje mina povjereno je Josipu Prinčiću.

Na akciju se nije dugo čekalo. U sumrak istog dana prateća oružja bataljona zauzela su vatrene položaje u rejonu rt Brižine, istočni rt uvale Lučina i na istočnom dijelu s. Pašman. Oko 22 sata naišao je konvoj od četiri neprijateljska broda i po već ustaljenoj praksi iz brodskih oruđa otvara vat-

480 ru po obalskom rub šireg rejona s. Pašman. Ulaskom neprijateljskih bro-

dova u određeni sektor i domet naših oružja biva iznenađen intenzitetom, brojem vatrenih tačaka i silinom udara. Nešto kasnije odjeknule su i dvije jake minske eksplozije, na žalost malo preuranjene, što je umanjilo uspjeh ove akcije. Drug Prinčić, zbog straha od jake neprijateljske vatre s brodova, izvršio je paljenje prije nego što su brodovi ušli u prikriveni smjer.

Narednog dana komandant uporišta Tkon, da bi kaznio partizane na otoku, u poslijepodnevnim satima (oko 16.00 sati), upućuje jače snage u pravcu s. Pašman. Komanda bataljona očekivala je reakciju neprijatelja na otoku i jačim snagama organizuje zasjedu na liniji samostan Sv. Francisko - Čudin (tigonometar 148). Neprijatelj je iznenađen blizinom i jačinom vatre i sa vrlo malih odstojanja. U panici napušta mrtve i ranjene i povlači se u garnizon. U ovoj akciji neprijatelj je imao 15 mrtvih i 7 zarobljenih vojnika. Tom prilikom zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 4 automata, 4 pištolja, 9 pušaka, 2 tromblon-puške, 1 dvogled, 1 foto-aparat i znatne količine municije i bombi. U ovoj akciji naročito su se istakli puškomitraljezci Henrih Matulić i Mario Kolanović. Ovaj posljednji iz jednog rafala ubio je 7 neprijateljskih vojnika i magarca natovarenog municijom. Bataljon, osim dva lakše ranjena borca, nije imao gubitaka.

Pokušaji neprijatelja da napadne i kazni naše jedinice ostali su bez uspjeha. Poslije neuspjeha i poraza koje je trpio od naših dejstava po pomorskom saobraćaju, suprotno očekivanju da jačim snagama intervenira, neprijatelj poduzima dodatna miniranja prilaza garnizonu, prestaje da se koristi dijelom komunikacije u Pašmanskome kanalu (prolazom između Pašmana i Bapca) i prestaje sa ispadima u pravcu slobodnog dijela otoka.

NAPAD NA GARNIZON TKON

U sklopu opće napadne operacije i uspjeha naših jedinica na srednjodalmatinskim otocima, Komanda III POS sa I. bataljonom MDP, uz podršku avijacije, priprema napad na garnizon Tkon. Dan napada predviđen je za 9. septembar 1944. Zamišljeno je da se prethodnim dejstvima avijacije omekša sistem neprijateljske obrane, izazove panika i stvore uvjeti bataljona za napad. Akcijom je s osmatračnice komandanta bataljona neposredno rukovodio komandant sektora.

Bataljon se blagovremeno u toku noći privukao do samih prepreka oko garnizona u očekivanju naređenja za napad. Desilo se najgore: zakažala je avijacija. Komandant sektora, da ne bi doveo u pitanje bataljon, naređuje da se po mogućnosti neopaženo izvuče, što je predstavljalo svojevrsan problem. Da bi se zavarao neprijatelj, izvlačenje je popraćeno snažnom minobacačkom vatrom naše prateće čete. I dok je neprijatelj shvatio o čemu se radi, bataljon je izvučen iz neposredne blizine neprijateljskih vatrenih tačaka. Nešto kasnije oglasile su se i neprijateljske baterije iz regiona Biograd, ali bez uspjeha. Propuštena je prilika da bataljon iskoristi dejstva avijacije i potpomognut istom, već tog dana napadne i oslobodi Tkon. Koncem septembra bataljon vrši posljednje pripreme da napadne i likvidira snage u Tkonu. Po zamisli komandanta III POS, napad je pripreman za prve dana oktobra. Zamisao za napad, komandant bataljona iznio je komandantu sektora u s. Ugrinići, u cijelosti je prihvaćena i odobrena. Odlučeno je:

- jednu četvu iz pravca s. Ugrinići, prolazom kroz more (da bi se za-

obišle prepreke na obalskom rubu), ubaciti u Tkon da djeluje iz tog pravca;

- drugu četvu morskim putem prebaciti u uvalu Triluke za dejstvo iz jugoistočnog pravca;
- treću četvu imati u rezervi podno kote Čokovac;
- vod minobacača 82 mm iz rejonu trigonometar 82 podržavati četvu na pravcu s. Ugrinići - Tkon.

Napad je, po naredenju komandanta sektora, određen za noć 3/4. oktobra 1944. u 01.00 sati. Početak napada oglašen je serijom granata iz bacača 82 mm.

Neprijatelj je bio iznenađen ovim napadom. Četa iz pravca s. Ugrinići i prateća četa uspješno su obavile svoj dio zadatka. Zakazala je četa iz jugoistočnog pravca, zakasnila je pri dolasku u rejon napada. Neprijatelj je vjerojatno bio spreman za napuštanje otoka. Naš napad je mogao samo da ubrza to napuštanje, ali ne i da se nekažnjeno izvuče. Ostaci komada ljudskih tjelesa od lobanja do nogu, veliki tragovi krvi na molu i prilazima, te ostaci dijelova oružja i opreme, rječito su govorili da je neprijatelj u povlačenju pretrpio znatne gubitke. O nekom planskom povlačenju, kako je u nekim materijalima zapisano, nema govora.

U ovoj akciji, zbog neodgovornog i nevojničkog ponašanja komandira prateće čete Bartol Slavka, komandant III POS smjenjuje ga na licu mjesta s dužnosti i upućuje u drugu jedinicu. Lično naoružanje komandanta garnizona automat i lovačku pušku sa posvetom Hitlera utisnutom na kundaku, komandant POS je zadržao. U svitanje bataljon je izvučen iz Tkona zbog eventualne intervencije neprijateljske artiljerije iz rejonu Biograd, što je nedugo zatim i uslijedilo.

BORBE NA UGLJANU

Poslije borbi na Pašmanu I. bataljon MDP svoja borbena dejstva nastavlja na o. Ugljanu. Garnizon u Preku bio je vrlo dobro utvrđen i organizovan za obranu. Prepreke postavljene u nekoliko linija oko garnizona za naše prilike bile su skoro nesavladive, a snage u garnizonu bile su pod neposrednom kontrolom snaga u Zadru. Intervenciju snagama na otoku davale su baterije iz šireg rejonu Zadra (Crno, Bili brig, Bokanjac i Petračane), a i dobro naoružane dvotrupne peniše često su učestvovali u vatrenim prepadima sa mora. Konfiguracija terena i prilazi garnizonu izuzetno su teški i skoro nepristupačni. Naši vatreni prepadi, izazovi, zasjede, razna vrbovanja neprijateljskih vojnika i varke koje je poduzimao bataljon nisu dale željene rezultate.

Prepad na izvidnu stanicu Mihovil izveden u noći 14/15. oktobra 1944. prisilio je neprijatelja da je napusti. To je mnogome doprinijelo da artiljerijski napadi baterija iz rejonu Zadra sa manje efikasnosti djeluju po položajima bataljona na otoku. Tražena su rješenja kako napasti garnizon. Dio bataljona, jedna ojačana četa sa pomoćnikom komandanta bataljona i pomoćnikom komesara bataljona, prolazom između s. Preko i izvidne stanice Mihovil, trebalo je da ispita obranu garnizona s njegove kopnene strane i potom da se prebaci u rejon Lukoran (zapadni dio otoka). Zamisao je bila da se obuhvatnim napadom iz pravca s. Kali i pravca s. Lukoran ubrza likvidacija snaga na otoku, ali ni to nije išlo. Moram priznati, za razliku od otoka Pašmana, ovdje na Ugljanu svaka promjena položaja jedinica bila je tučena artiljerijom iz Zadra. Sve je nagovještavalo da

je neprijatelj morao imati svojih pristaša među mještanima u Preku koji su ga redovito obavještavali o pokretima i položajima naših jedinica. Pokušaj da se uhvati vremenski interval njegovih artiljerijskih napada nije uspio, pa je i to bio razlog više da se posumnja u takvu ocjenu.

Komandant sektora u razgovoru sa komandom bataljona u s. Kali dao je do znanja da bataljon, sam bez podrške i drugih pratećih elemenata, ne može zauzeti garnizon u Preku a da bataljon ne pretrpi velike gubitke. Daljnja orijentacija je bila - čestim vatrenim prepadima i iz više pravaca u raznim vremenskim intervalima napadati neprijatelja, ne dozvoliti mu da miruje, a svaki izlaz iz garnizona u pravcu s. Kali ili s. Lukorana odlučno odbijati, nanositi mu gubitke i u povoljnim uslovima upasti u garnizon. Ovakav vid borbe imao je određenog uspjeha. Nekoliko vojnika se predalo, a sigurno ih je nekoliko poginulo. Uspjeh je utoliko bio veći, jer se po dolasku bataljona na Ugljan i svakodnevnim dejstvima prisilio neprijatelj da se isključivo brani unutar garnizona, onemogućeni su mu izlazak, pljačka i maltretiranje stanovništva, što je do tada inače radio. I konačno, samo povlačenje neprijatelja iz Preka noću 30/31. oktobra 1944. uslijedilo je pod snažnim vatrenim naletom bataljona po brodovima i ukrcnim mjestima.

ULAZAK U OSLOBOĐENI ZADAR

Ulazak naših jedinica u Preko uslijedio je u vrijeme snažnih eksplozija koje su se dešavale u Zadru, negdje oko 23 sata 30. oktobra 1944. Povlačenje neprijatelja iz Preka i eksplozije u Zadru nagovjestili su konačno bježanje neprijatelja iz Zadra i oslobodjenje sjevernodalmatinskih otoka i obale.

Negdje poslije ponoći 30/31. komandant i komesar sektora Ivan Vulin i Pjero Raić, koji su se nalazili u komandi bataljona, naredili su da se uputi neka jedinica u Zadar jer nismo imali uvid u pravo stanje i situaciju u Zadru. Komanda bataljona taj zadatak povjerila je komandi 1. čete sa komandnirom Simom Valčićem (Mimilo). Četa se sa nekoliko leuta na vesla oko 1.30 sati 31. oktobra 1944. iz s. Kali uputila u pravcu Zadra i iskrcala u predjelu Arbanasi (Punta Bailo). Veći dio bataljona već oko 06.00 sati 31. oktobra 44. sa komandantom sektora prebacio se u Zadar.

Mnoge polemike su vođene i još uvijek se vode, oko toga tko je prvi ušao u Zadar. Pokušava se minimizirati mjesto i uloga 19. sjevernodalmatinske divizije u borbama za Ravne kotare i oslobodjenje Zadra. Zapostavljaju se mjesto i uloga III POS i dejstva njegovih jedinica u borbama na akvatoriji i otocima. Prema takvim stavovima i ocjenama pojedinaca u referatima iznijetim na simpoziju organizovanom u Zadru od 5. do 7. prosinca 1979. u hotelu »Kolovare« na temu »Zadar u NOR-u«, prešutno se prešlo preko temeljnih činjenica o oslobodenju sjeverne Dalmacije pa i Zadra. Zbog takvog gledanja na borbu u sjevernoj Dalmaciji, otocima i akvatoriji, admiral Stanko Parmač, ratni komandant 19. sjevernodalmatinske divizije, uputio je oštre riječi kritike pojedinim referentima koji su neobjektivno prilazili ovoj tako važnoj i značajnoj ratnoj gradnji. Poslužiti ću se jednom njegovom tada iznijetom rečenicom: »Povijest je tvrdoglava ali istinita i nitko nema pravo da je kroji po svom ukusu«.

Ulaskom 1. bataljona MDP u oslobodeni Zadar, završava se druga faza njegove borbene aktivnosti. Borbe i akcije koje je vodio u ovom tromjesječju u vrlo složenim uslovima, na osjetljivom i vrlo teškom terenu i sa 483

dobro pripremljenim uvježbanim i organiziranim neprijateljem na otocima Murteru, Pašmanu i Ugljanu, dali su obilje iskustava borcima i komandnom kadru u narednim dejstvima. Borbeni moral podignut je na zavidan nivo. Ovladalo se tehnikom i taktikom ratovanja na otocima, a političko-vaspitnim mjerama i akcijama učvršćen je moralno-politički lik borca i starješine i izdiferencirana su prava, obaveze i odgovornosti svakog pojedinca u bataljonu. Sve je to stimulativno djelovalo na opće stanje, borbenost i raspoloženje boraca i starješina. Kao rezultat svega toga, bataljon je u ovom vremenskom razdoblju izveo niz uspješnih akcija, nanio neprijatelju osjetne gubitke, primorao ga da se odsudno brani i na koncu protjerao ga sa pomenutih otoka. Gubitci bataljona bili su više nego simbolični. Poginuo je samo jedan borac, više vlastitom nepažnjom, i nekoliko lakše ranjenih. To je bilanca jednog kontinuiranog partijsko-političkog i vojničkog rada sa borcima u ovom proteklom periodu.

BORBE NA PAGU

Poslije oslobođenja sjeverne Dalmacije, težište dejstava na jadranskom pomorskom vojištu prenosi se na sjeverni Jadran, Kvarnerske otoke, Hrvatsko primorje i Istru. Završne operacije zahtijevale su jače snage a i adekvatnu organizaciju tih snaga na primorskom krilu fronta. Stoga Komanda Mornarice već 3. novembra 1944. za borbu na akvatoriji i otocima sjevernog Jadrana formira Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred MDP sa četiri bataljona u koji su ušli 1. i 2. bataljon II POS-a, 1. bataljon III POS-a i 1. bataljon IV POS-a. Prvi bataljon III POS-a preimenovan je u 3, a bataljon IV POS-a u 4. bataljon Kvarnerskog odreda.

Do prelaska naših glavnih snaga u odlučnu bitku na kopnenom frontu, Kvarnerski odred MDP dobio je zadatak da sa osnovice Ist - Privlaka

- Nin napada neprijateljske garnizone na otocima u sjevernom Jadranu, nanosi mu gubitke, stvara povoljnije uvjete za opći napad, a držanjem istočnog dijela otoka Paga osigurava pomorski saobraćaj kroz Ljubučki prolaz za pothranjivanje naših snaga u Lici preko luke Obrovac. To vrijeme ispunjeno je neprekidnim dejstvima 3. bataljona MDP (1. bat. III POS). Prebacuje se sa prostorije Privlaka u područje Velebita i od 19. novembra 1944. trebalo je da očisti prostor od Lukovog Šugaija na zapadu do Jesenica na istoku i da likvidira ustaše koji su održavali veze sa ustaškim garnizonima u Lici (Gospiću, Sv. Roku i Lovincu). Ova akcija uspješno je završena. Pored ubijenih, zarobljena su i 23 ustaša u zaseoku Šikići. Ova akcija znatno je olakšala prebacivanje hrane, naoružanja i druge borbene opreme morskim putem našim jedinicama u Lici. Ovo su sigurno bile i najteže akcije bataljona jer su se izvodile po zaseocima u Velebitu i daleko od komunikacija. Trebalo je po onome velebitskom bespuću stići do Šikića na zapadu i Vaganca, Marasovića, Katića, Manite pećine i Grabova dola na istoku. Osim dva ranjena borca, bataljon nije imao gubitaka.

Poslije Velebita dolazi otok Pag. Napuštajući Dalmaciju neprijatelj ojačava snage na otoku Pagu radi vlastitog obezbjeđenja boka i sprečavanja našim snagama prodora morskim putem u područje Velebitskog kanala. Obrana Ljubučkog prolaza i sprečavanje neprijatelju da ovlada istočnim dijelom otoka povjereni su 4. bataljonu Kvarnerskog odreda. U noći 17/18. novembra 1944. neprijatelj jačim snagama iznenaduje 4. bataljon i

nanosi mu osjetne gubitke. Poslije samo jednog dana odmora zbog novonastale situacija na otoku, komanda Kvarnerskog odreda 21. novembra na Pag upućuje 3. (1. bat. III POS) bataljon kao zamjenu 4. bataljonu sa istim zadatkom - sprečiti neprijatelju prodor prema Ljubačkom prolazu radi zaštite našeg pomorskog saobraćaja.

U popodnevnim satima 22. novembra 1944. godine neprijateljske snage iz Paga jačine oko dvije čete, potpomognute vatrom baterije iz Karlobaga, napale su 3. bataljon u rejonu s. Gorica. Komanda bataljona blagovremeno je obaviještena o pojavi neprijatelja i organizovanim napadom prisilila ga da se u neredu i panici povuče u Pag. Ovaj napad Komanda bataljona ocjenjuje kao nasilno izviđanje. Padom mraka povlači bataljon na nove položaje u rejon s. Vrčići, a jednu četvu u rejon kote 60 (rejon s. Povijana). Za noć komandant bataljona naređuje 1. i 2. četvi pojačano izviđanje u pravcu Paga a sa jednim vodom (komandir voda Joso Belić) da se kontroliše sjeveroistočni dio otoka prema Planinskom kanalu. Između 1.00 i 2.00 sati 23. novembra vodnik Belić obavještava Komandu bataljona o prisutnosti više šumova brodskih motora u Planinskom kanalu. Ivo Buljan, operativni oficir bataljona, upoznaje Komandu Kvarnerskog odreda o stanju u Planinskom kanalu. Odgovor je glasio da naši brodovi patroliraju pomenutim kanalom, što nije bilo tačno. I pored toga, nešto prije svitanja uzbunjuje se bataljon i prije otkrivanja neprijatelja sve jedinice su bile na predviđenim položajima. Cijela komanda bataljona u to vrijeme bila je na nogama, što znači da iznenađenja nije bilo. U borbi koja se zametnula, bataljon se brzo našao u okruženju. Preostalo je samo jedno: izvršiti siloviti napad na borbeni poredak neprijatelja koji nastupa iz jugoistočnog pravca (na neprijatelja iza naših leđa), razbiti ga i izvući se na slobodniji prostor.

U borbi koja je bila vrlo teška (borba prsa u prsa), jedinice iz rejona s. Vrčići sa malim gubitcima uspjele su se izvući i ponovo se organizirati za obranu zapadno od s. Dinjiška. Neprijatelj je odustao od daljnjeg napada i gonjenja (po pričanju očevidaca - mještana s. Vrčići), zato što je u vlastitim redovima imao velike gubitke, a kako i ne bi kada se tuklo sa vrlo kratkih odstojanja i u okruženju. Naši borci su pokazali i dokazali da im je borbeni moral na zavidnoj visini i da su u potpunosti ovladali vještinama ratovanja.

U nekim pisanim materijalima stoji podatak da je toga dana u borbama na otoku Pagu učestvovalo oko 1.500 neprijateljskih vojnika - što Nijemaca, što ustaša. Ovaj podatak jasno govori i potvrđuje da to nije bio poraz, već puna pobjeda 3. bataljona u odnosu na omjer učestvujućih snaga. I na koncu, po cijenu gubitaka, bataljon je izvršio osnovni zadatak: neprijatelj nije došao do Ljubačkog kanala i prekinuo pomorski saobraćaj, što mu je i bio osnovni zadatak u napadu na naše jedinice.

NEKE POUKE I ISKUSTVA

Iz ove akcije 3. bataljona (1. bat. MDP III POS) mogu se izvući i korisne pouke koje ukazuju na slabosti koje su se potkrale prilikom upućivanja, rasporeda i davanja zadatka bataljonu.

1. Opća je konstatacija da se komandama bataljona prije njihovog upućivanja na otok Pag nisu dale bar približne ocjene o stanju neprijatelja 485

i njegovim mogućnostima na otoku, a još manje o eventualnoj sprezi tih snaga sa snagama u susjednim garnizonima, kao što su Karlobag, Senj, Gospić i drugi. Bataljoni su upućeni u neizvjesnost i da se sami snalaze kako znaju i umiju.

2. Taktičke radnje i postupci naših jedinica na otoku Pagu nisu najsretnije izabrani. Da se neprijatelj kojim slučajem, što nije, napadao raznim dejstvima i iz više pravaca jer je snaga bilo dovoljno, on se sigurno nikada ne bi odlučio na akcije koje je poduzeo 17/18. i 22/23. novembra 1944. već bi više razmišljao kako se izvući sa otoka nekažnjeno. Trebalo ga je stalno uznemiravati i napadati i inicijativu ne ispuštati iz ruku. Neprijatelju smo ponudili ono što mu odgovara, pasivno iščekivanje na određenom prostoru, a on je to znao iskoristiti i kazniti.

3. Način na koji su angažirane naše jedinice da bi osigurale izvršenje osnovnog zadatka (zaštita i sigurnost plovnog puta Ljubačkim prolazom od eventualnog izbijanja neprijatelja na krajnji sjeveroistočni dio otoka - u rejon Fortice) mislim da nije dobro izabran. Rješenja je trebalo tražiti i u drugim formama. Konfiguracija terena na tom dijelu otoka nije iziskivala neke jače snage. Sa malim i dobro raspoređenim snagama i sredstvima postavljenim pliče Ljubačkom prolazu, u potpunosti bi se zadovoljile potrebe osnovnog zadatka. Tada neprijatelj sigurno ne bi htio, niti bi mogao, poduzeti ono što je poduzeo, a naše osnovne snage bile bi daleko slobodnije za aktivnija dejstva.

4. Frontalno držanje naših jedinica na liniji luka Košljun - s. Gorica davalo je sve pogodnosti neprijatelju da nas lakše napada i tuče pravicima južno i sjeverno od solane, da nas razbije, podvoji i postupno uništava. Ako se takvoj akciji prida i napad s mora u pozadinu (kakav je bio slučaj), onda su jedinice na toj liniji dovedene u bezizlazan položaj. Takvo angažiranje naših jedinica na otoku Pagu nije bila želja i htijenje komandi bataljona, već isključivo insistiranje nekih članova štaba Kvarnerskog odreda. Na žalost, nisu se izvukla nikakva iskustva i pouke iz napada na 4. bataljon 17/18. novembra već se napravila i u potpunosti dozvolila ista greška 22/23. novembra sa 3. bataljonom. Reljef i ogoljenost otoka Paga sigurno nisu bili prisutni prilikom određivanja rasporeda našim snagama. Na svaki naš pokret ili svaku izmjenu položaja, neprijatelj je upozoravao dejstvima artiljerije iz Karlobaga. Svaki komentar ovome je nepotreban. Ako je već i prihvaćen ovakav raspored, onda je trebalo to obezbijediti i artiljerijskom podrškom, uz maksimalno angažiranje pomorskih jedinica, što u ovim akcijama nije bio slučaj.

5. Položaj i raspored naših snaga na tako velikom odstojanju 7 do 8 kilometara do krajnjih tačaka otoka imperativno su nalagali i angažiranje pomorskih jedinica. U interesu sigurnosti i stabilnosti naših jedinica na otoku, trebalo je noću naoružanim brodovima osiguravati kontrolu akvatorije u Planinskom kanalu i na prilazima lukama Košljun i Povijana od eventualnih iznenadnih napada sa mora. Nikakvih ugovorenih znakova jedinica na otoku - brodu koji bi upozoravali na opasnost nije postojala, što je također propust za ovakvu vrstu dejstava i u osjetljivom području.

6. Neposredno komandovanje u borbi je veoma važan faktor u realizaciji zamisli i odluka pretpostavljene komande. Ono najčešće pospješuje i podstiče niže komande i štabove i neposredno koordinira rad i dejstva svih jedinica na istom prostoru. Za momaričkodesantne jedinice na otoku

486 Pagu to uvijek nije bio slučaj. Bilo je dana kada su se na otoku nalazila

po dva bataljona (polovina snaga Kvarnerskog odreda) koji su vodili borbe za opstanak, a da nitko iz Komande odreda nije bio prisutan na otoku da bi koordinirao dejstva i intervenirao u ime starije komande kada je to neophodno.

Podsjetit ću na prilike kakve su bile u vrijeme posljednjih borbi novembra 1944. na otoku Pagu. Kod napada neprijatelja 22. i 22/23. novembra 1944. na 3. bataljon, komandant 3. bataljona u ranim jutarnjim satima upućuje zamjenika komesara bataljona druga Huljev Roka u s. Vlačići, gdje se nalazio 1. bataljon Kvarnerskog odreda, da upozna Komandu tog bataljona o situaciji na položaju 3. bataljona. U takvoj situaciji komandant 3. bataljona ništa više i nije mogao poduzeti. Da se tada ostvarila bolja i brža saradnja među bataljonima, pitanje je kakav bi ishod bio sa onim neprijateljem koji je na 3. bataljon napadao iz pravca s. Gorica - s. Vrčići i iz pravca s. Dinjiška - s. Vrčići. U ovakvim situacijama, mislim da je trebalo imati na otoku operativnu grupu koja bi neposredno komandovala, rukovođila objedinjavala sve snage i dejstva na otoku.

Iz toga se jasno zaključuje - da ne može, a i ne mora, uvijek biti pravilo da su za neuspjeh uglavnom krivi potčinjeni i mladi, a da zasluge skoro uvijek pripadaju starijima. U datim situacijama mogu da pogriješe obojica. Greške treba analizirati, ocijeniti stepen odgovornosti i podijeliti je prema težini učinjene greške ili propusta.

Poslije borbi na otoku Pagu u novembru 1944. i naših, rekao bih, polovičnih uspjeha, došlo se do zaključka da otok Pag, po svojoj konfiguraciji, ogoljenosti, broju i rasporedu neprijateljskih snaga, poziciji i uređenju garnizona za obranu, razvijenom sistemu osmatranja, položaju artiljerijskih baterija za podršku snagama na otoku, blizini susjednih garnizona sa interventnim kopnenim i pomorskim snagama, ne pruža ni minimum uslova za duže držanje naših jedinica na njemu ukoliko se ne misli stvoriti približno povoljniji odnos u snagama i sredstvima koji bi garantirao likvidaciju snaga neprijatelja na otoku. I ne samo to, trebalo je doći i do jače aktivnosti i pomeranja našeg kopnenog fronta dublje prema zapadu a time i angažiranja naših pomorskih snaga dublje prema Kvameriću i Velebit-skom kanalu radi presijecanja neprijateljskih interventnih linija i odstupnica. Ne smije se zaboraviti da je otok Pag bio vrlo značajan objekat za neprijatelja u prvoj liniji obrane u sjevernom Jadranu linije Karlobag - Pag - Lošinj - Pula.

PONOVNI NAPAD NA PAG

Pa ipak, i u ovakvim uslovima nije se odustalo od daljnjih napada na otok Pag. Po intenzitetu, dinamici, jačini snaga i načinu izvođenja, ove akcije svedene su u realne okvire naših mogućnosti u to vrijeme. Dejstvovalo se u vidu jačih prepada, ali ne sa dugom zadržkom naših jedinica na otoku, a osiguranje Ljubačkog prolaza, kao i dalje osnovnog zadatka, vršilo se blagovremenim posjedanjem jugoistočnog dijela otoka, u vrijeme prolaza naših brodova i konvoja.

U takvoj situaciji i odnosu snaga, Komanda mornarice NOVJ sa savezničkom mornaričkom komandom u decembru 1944. planira i priprema zajednički napad na neprijatelja na otoku Pagu. U napadu su od strane saveznika angažovana dva razarača, jedan desantni brod za artiljerijsku podršku i avijacija, a sa naše strane Kvarnerski odred sa 1. i 3. bataljonom, 407

baterija topova 75 mm i nekoliko brodova Kvarnerskog pomorskog sastava. Zamisao je bila slijedeća: dejstvima brodske artiljerije i avijacije trebalo je neutralisati neprijateljsku bateriju u rejonu Karlobaga, umekšati sistem obrane u Pagu i podržavati napade bataljona MDP. Prvi bataljon trebalo je napadom iz pravca sjeverno od solane a 3. bataljon južno od solane i napadom na kotu 200 (Gradac), uz podršku brodske artiljerije i avijacije, da slome otpor neprijatelja, upadnu u garnizon i likvidiraju snage u njemu (obuhvatni napad). Dan napada određen je za 13. decembar 1944. godine.

Loše vremenske prilike koje su vladale toga dana na području sjevernog Jadrana onemogućile su upotrebu i dejstva avijacije, pa je vrijeme napada odgođeno za naredni dan. I toga dana jaka bura sa kišom i snijegom nije dozvolila dejstva avijaciji, a saveznički brodovi zbog slabe vidljivosti gadali su nasumice, pa je i učinak na cilju izostao. U jednom momentu brodske granate padale su po posjednutim položajima jedinica našeg 1. bataljona koji se nalazio sjeveroistočno od garnizona. U takvoj situaciji nije preostalo ništa drugo nego prekinuti napad i odgoditi ga za neko drugo vrijeme. Padom mraka bataljoni MDP povučeni su sa otoka Paga. Za saveznike ova akcija tragično je završena. Razarač »Aldenem« (Aldenham), koji je učestvovao u brodskoj artiljerijskoj podršci, u blizini otoka Škrde naišao je na minu i potonuo sa 113 članova posade. Na razaraču se nalazio i naš oficir za vezu Ivo Preradović. Poslije ove neuspjele akcije na otoku Pagu, 3. bataljon (1. bataljon III POS) prebačen je na otok Silbu za dejstva u pavcu otoka Ilovika i Lošinja.

Koncem decembra 1944. odlukom Komande Mornarice rasformiran je Kvarnerski odred MDP. Treći bataljon (1. bataljon III POS) sa otoka Silbe prebacuje se u sastav III POS u s. Vodice a kasnije u s. Rogoznicu, za organizaciju i ojačanje protivdesantne obrane ovog pravca.

Za ovaj vremenski period, posebno za akcije i borbe koje je 1. bataljon III POS u sastavu Kvarnerskog odreda vodio u novembru 1944. na otoku Pagu, Štab Kvarnerskog odreda predložio je Štabu II POS da se za iskazanu hrabrost, borbenost i odlučnost u borbi odlikuje 8 boraca i da se pohvale borci i starješine 2. i 3. čete i 2. odeljenja minobacača 82 mm za hrabrost i odlučnost u borbi iskazanu prilikom izvlačenja bataljona iz neprijateljskog obruča.

Ova faza borbi jedinica MDP u sastavu Kvarnerskog odreda trebala je dati odgovore na nekoliko, rekao bih, suštinskih pitanja:

- u kojoj mjeri su pripremljene i osposobljene jedinice (bataljoni) MDP za izvršavanje i složenijih zadataka u borbi sa neprijateljem;
- kako se snalaze jedinice u složenim dejstvima, sa pratećim jedinicama za podršku i pomorskim jedinicama u zajedničkim dejstvima;
- kako se međusobno dopunjuju dejstva ruci stvaranja povoljnijih uvjeta za naredna dejstva;
- o načinu i organizaciji komandovanja u složenijim dejstvima.

NOVA NAČELA DEJSTVA

Stečena iskustva u dvomjesečnim dejstvima u prvom periodu postojanja Kvarnerskog odreda (novembar 1944 - januar 1945) donekle su dala odgovore na postavljena pitanja. Bataljoni su dejstvovali kao zasebne cjeeline, združeno i uz angažiranje pratećih jedinica i jedinica pomorskog sa-

Borci Kvarnerskog odreda pješadije na otoku Lošinju, april 1945.

stava. Vrijeme od rasformiranja Kvarnerskog odreda (januar 1945) do njegovog ponovnog formiranja 7. aprila 1945, pored ostalog, iskorišteno je i za jednu opću analizu dejstava bataljona MDP i Kvarnerskog odreda u cjelini. Mnoge slabosti od organizacijskih, zajedništva u dejstvima, taktičkih i drugih postupaka do komandovanja u složenijim uslovima su otklonjene. Bataljoni su u predstojeće završne borbe ušli bolje pripremljeni, spremniji i sa više iskustva u zajedničkim dejstvima. Ne može se zanemariti oduševljenje i elan koji su vladali među borcima i starješinama što će baš oni učestvovati u završnim operacijama, posebno u borbama za krajeve koji su dugo bili odsječeni od matice domovine, na otocima Cresu i Lošinju i u Istri.

Brojno stanje 1. bataljona MDP III POS u ovom vremenskom razdoblju variralo je između 180 i 350 boraca. Prvo veće osipanje uslijedilo je u septembru 1944, kada je prilikom formiranja 2. bataljona MDP III POS dio boraca i starješina pošao kao jezgro u novoformirani 2. bataljon, i drugo - nakon formiranja POK Zadar (16. III 1945.), kada je također jedan dio ljudstva prekomandiran u tu komandu za njene potrebe. Brojno stanje bataljona u dejstvima na otoku Pagu nije prelazilo 250 boraca, što znači da je odnos snaga samo u živoj sili bio 5 : 1 i više u korist neprijatelja. Ukupni gubici u petomjesečnim dejstvima iznosili su osam poginulih, trinaest ranjenih i trideset nestalih boraca.

U martu 1945. godine (1. III 1945), pred početak završnih operacija, dolazi do preformiranja u Mornarici NOV i POJ. Mornarica je preimеноvana u Jugoslavensku mornaricu, a od POS formiraju se tri pomorske komande za sjeverni, srednji i južni Jadran.

U aprilu (7. IV 1945) ponovo se formira Kvarnerski odred, sada sa šest bataljona, jednim artiljerijskim divizionom i drugim pratećim dijelom - 489

*Pomorska komanda srednjeg
Jadrana*

ŠTAB:

Komandant,

major IVAN VULIN, kapetan bojnog broda u penziji, umro 1981. g.

Polit, komesar,

major BENKO MATULIĆ, viceadmiral u penziji, umro 1976. g.

Načelnik Štaba

kapetan DAVOR OREBIĆ, kap. fregate
u penziji

SASTA VA:

POMORSKA OBALSKA KOMANDA SPLIT

Komandant

kapetan PETAR PEKO,
kontraadmiral u penziji

Polit, komesar

major RUDI BAŠIĆ,
kapetan bojnog broda u penziji

POMORSKA OBALSKA KOMANDA ŠIBENIK

Komandant

kapetan DRAGO ŽIVKOVIĆ,
kapetan bojnog broda u penziji

Polit, komesar

major VLADIMIR MARKOVIĆ,
poginuo u saobraćajnoj nesreći kao direktor export poduzeća

POMORSKA OBALSKA KOMANDA ZADAR

Komandant

kapetan PETAR PEKO od 14. aprila 1945
kontraadmiral u penziji

polit, komesar,

kapetan ERNEST MEZGA
general-major u penziji

*Pomorska komanda srednjeg Jadrana*¹⁾

Kažimir Pribilović, *kapetan bojnog broda*²⁾

Veliki uspjesi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije krajem 1944. i početkom 1945. godine, kao i stalno povećanje njenog brojnog stanja, stvorili su uslove da se otpočne sa njenom reorganizacijom u savremeno organiziranu i opremljenu armiju. Odlukom Povjereništva narodne odbrane od 1. marta 1945. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije preimenovana je u Jugoslavensku armiju, a Mornarica NOVJ u Jugoslavensku mornaricu. Povezano sa ovim, Stab Jugoslavenske mornarice je 16. marta 1945. izdao naredbu o preformiranju pomorskih obalnih sektora. Umjesto pomorskih obalnih sektora koji su ukinuti formirane su tri pomorske komande: Pomorska komanda sjevernog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana i Pomorska komanda južnog Jadrana. U sastavu Pomorske komande južnog Jadrana formirane su pomorske obalne komande Boka, Dubrovnik i Korčula, a u sastavu Pomorske komande srednjeg Jadrana pomorske obalne komande Split i Šibenik. Nakon početka završnih operacija formirana je i Pomorska obalna komanda Zadar. Pomorske obalne komande Rijeka, Pula i Trst, koje su bile u sastavu Pomorske komande sjevernog Jadrana, formirane su za vrijeme završnih operacija.³⁾ Pomorska komanda srednjeg Jadrana počela je djelovati u Šibeniku 26. marta 1945. Obuhvatala je dotadašnje operativno područje III i IV pomorskog obalnog sektora. Ono se prostiralo od linije o. Grujica-o. Pohlib-prolaz Ljubač-Rt Stara Kula kod Starigrada do Zaostroga u Makarskom primorju. Međutim, kako je pomorska komanda sjevernog Jadrana imala privremeno sjedište u Zadru, to je granica također privremeno određena između nje i Pomorske komande srednjeg Jadrana išla linijom Božava (Dugi otok)-Srednji kanal-prolaz Ždrelac-Pašmanski kanal-Turanj. To je učinjeno zbog toga što je Pomorska komanda sjevernog Jadrana, pripremajući se za završne operacije, koncentrirala svoje i pridodate jedinice na širem području Zadra. Osim toga, cijelo operativno područje Pomorske komande sjevernog Jadrana bilo je u rukama neprijatelja. Prema tome, sasvim je normalna bila odluka da se Pomorska komanda sjevernog Jadrana privremeno smjesti na najsjevernijem dijelu operativnog područja Pomorske komande srednjeg Jadrana.⁴⁾

¹⁾ Diskusija za okruglim stolom »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Profesor u Mornaričkom školskom centru »Maršal Tito« u Splitu.

³⁾ Arhiva Vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII) Beograd, kutija 2074, br. reg. 4—1/1; k. 21, br. reg. 3/1.

⁴⁾ AVII, k. 2074, br. reg. 17-1/3, 4-1/1.

Za razliku od Pomorske komande sjevernog Jadrana i Pomorske komande južnog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana bila je novoformirana komanda. Naime, dotadašnji Štab II pomorskog obalnog sektora preformiran je u Pomorsku komandu sjevernog Jadrana, a Štab V pomorskog obalnog sektora u Pomorsku komandu južnog Jadrana. Štab III pomorskog obalnog sektora preformiran je u Pomorsku obalnu komandu Šibenik, a Štab IV pomorskog obalnog sektora u Pomorsku obalnu komandu Split. Međutim, dio kadra iz sastava III i IV pomorskog obalnog sektora prešao je u novoformiranu Pomorsku komandu srednjeg Jadrana. Nova organizacija počela je djelovati krajem marta 1945. godine.⁵¹

Dok su pomorske obalne komande Šibenik i Split uspostavljene krajem marta 1945. dotle Pomorska obalna komanda Zadar nije odmah formirana. Naime, u Zadru se nalazila Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa svojim jedinicama i službama pa nije bilo potrebe da se odmah uspostavi navedena komanda. Kada je oslobođen Rab, tamo je prebačena Pomorska komanda sjevernog Jadrana. Time je ona došla na svoje operativno područje koje se počelo oslobadati napadom na Pag noću 3/4. aprila 1945. Zato je Pomorska komanda sjevernog Jadrana postepeno počela preuzimati kontrolu nad svojim operativnim područjem neposredno u toku završnih operacija. Pomorska obalna komanda Zadar počela je djelovati 14. aprila 1945. Ovim je u potpunosti sprovedena zamišljena, odnosno naredena organizacija Pomorske komande srednjeg Jadrana. Sada je ona u svom sastavu imala kao izvršne organe pomorske obalne komande u Zadru, Šibeniku i Splitu.⁶¹

Pomorska komanda srednjeg Jadrana imala je: komandanta, političkog komesara, pomoćnika političkog komesara, načelnika štaba i adutanta. Postojali su odsjeci: operativni, za vezu, za obalnu artiljeriju, za mornaričku pješadiju, za podvodno oružje, tehnički, sanitetski, za pomorski saobraćaj, personalni, intendantura i finansijski. Pojedini odsjeci su imali jednu ili više sekcija. Također su postojali pojedini oficiri direktno zaduženi za određenu problematiku kao na primjer oficir Ozne, islednik itd. Na čelu svakog odsjeka, odnosno sekcije bili su oficiri koji su sa njima rukovodili. Organizacija komande provedena je u relativno kratkom roku, iako svi predviđeni kadrovi nisu odmah preuzeli svoje dužnosti.⁷⁷

Pomorska komanda srednjeg Jadrana je pred početak završnih operacija imala u svom sastavu: štab sa svim odsjecima i sekcijama, tri pomorske obalne komande (Split, Šibenik i Zadar - počela djelovati 14. aprila), tri bataljona mornaričke pješadije, tri flotile patrolnih čamaca, sastav pomoćnih brodova, službu veze sa kurirskom, žičanom i radio-vezom, osmatračke i signalne stanice rasporedene od o. Premuda do o. Hvara i Visa, obalne baterije rasporedene na istom području, tehničku službu sa brodogradilištima, tehničkim radionicama i skladištima, minsku službu sa skladištima i grupom minolovaca opremljenih improviziranim minolovkama i ronionicima, pomorski saobraćaj sa redovnim i vanrednim putničko-teretnim prugama, lučke kapetanije i lučka zastupstva u svim većim lukama na svojem području, sanitetsku službu sa ambulantomama i sanitetskim osobljem u svim jedinicama i ustanovama i intendanturu sa skladištima hrane, odjeće i obuće. Ukupno brojno stanje Pomorske komande srednjeg Jadrana

⁵¹ AVII, k. 2074, br.reg.4-1/1.

⁶¹ AVII, k. 2061, br.reg. 3/4.

⁷⁷ AVII, k. 2030, br.reg.41-1/92; k. 2031, br. reg. 33/1.

*Major Ivan Vulin, komandant Pomorske
komande srednjeg Jadrana*

*Major Benko Matulić, politički komesar
Pomorske komande srednjeg Jadrana*

bilo je 15. aprila 1945. godine: 5.275 boraca, podoficira i oficira. Komanda je imala: 1 top 66 mm, 3 topa 47 mm, 4 topa 105 mm, 8 protutenkovskih topova 57 mm, 4 protutenkovska topa 47 mm, 41 protutenkovski top 40 mm, 2 haubice 155 mm, 2 haubice 100 mm, 2 brdska topa 75 mm, 1 minobacač 81 mm, 10 minobacača 76 mm, 2 minobacača 45 mm, 31 minobacač 41 mm, 68 mitraljeza 8 mm, 34 topa 20 mm, 3 mitraljeza 13,2 mm, 6 mitraljeza 12,7 mm, 204 puškomitraljeza raznih kalibara, 487 automata, 1 protutenkovsku pušku, 2.380 pušaka, 13 motornih vozila, 15 motorbicikla, 6 ratnih pomoćnih brodova i remorkera, 2 naoružana broda, 25 patrolnih čamaca, 6 pomoćnih brodova, 151 motorni jedrenjak, 12 radio-stanica, 33 telefonske centrale, 150 telefonskih aparata, 3 telegrafa i 561 km telefonskog kablova.⁸⁷

Osnovni zadatak Pomorske komande srednjeg Jadrana bio je da organizira, odnosno uspostavi obalnu obranu na svom operativnom području. Ona je također upravljala sredstvima aktivne i pasivne obrane koja je imala na raspolaganju. Uglavnom, ona je trebala braniti priobalne vode, otoke, obalu i ratne luke na svom operativnom području, ali povezano sa ostale dvije pomorske komande. Pored tih osnovnih zadataka, trebalo je organizirati vojnu vlast u većim lukama i uporištima, a također se trebalo starati za bezbjednost plovidbe u svom akvatoriju. Pošto su na navedenim zadacima već ranije radili štabovi IV i III pomorskog obalnog sektora, to je Pomorska komanda srednjeg Jadrana samo nastavila započeti posao, ali sada u novim uslovima rukovođenja i komandovanja. Obalna obrana or-

8) AVII, k. 2074, br⁷) AVII, k. 2030, br. reg. 41-1/92; k. 2031, br. reg. 33/1.

ganizirana je prema postojećim mogućnostima, s tim što je težište dano otoku Visu i širim rajonima Splita, Šibenika, Zadra i Rogoznice.⁹²

Za komandanta Pomorske komande srednjeg Jadrana postavljen je major Ivan Vulin, za političkog komesara major Benko Matulić, za pomoćnika političkog komesara major Zlatko Sažunić, a za načelnika štaba kapetan Davor Orebić. Ostale dužnosti popunili su, uglavnom, oficiri iz ranijih štabova IV i III pomorskog obalnog sektora.⁹³

Pored zadataka koje je izvršavala, Pomorska komanda srednjeg Jadrana je u toku završnih operacija preuzela od Pomorske komande sjevernog Jadrana dio njenog operativnog područja. Također je organizirala rad Pomorske obalne komande u Zadru. U sastav Pomorske komande sjevernog Jadrana uputila je: tri bataljona mornaričke pješadije, flotilu patrolnih čamaca, veći broj pomoćnih brodova, grupu artiljeraca, tehničku ekipu, ekipu službe veze i neutvrđen broj oficira, koji su preuzeli razne dužnosti na oslobođenom teritoriju. Time se i ova komanda aktivno uključila u završne operacije. Uzimajući u obzir zadatke koje je dobila, snage i sredstva kojima je raspolagala, kao i organizaciju i ostalo, može se istaći i zaključiti da je Pomorska komanda srednjeg Jadrana uspješno izvršila dobijene zadatke. Njene jedinice i službe uspješno su učestvovala u završnim operacijama, čime je i Pomorska komanda srednjeg Jadrana dala svoj doprinos oslobađanju naše obale i otoka.

Pomorska obalna komanda Zadar

dr. Kazimir Pribilović, *kapetan bojnog broda*

Zadar je za vrijeme narodnooslobodilačke borbe, zapravo od njegovog oslobođenja pa do kraja rata bio sjedište nekoliko značajnih komandi i jedinica Mornarice NOVJ, odnosno Jugoslavenske mornarice.^{1*} Štab III pomorskog obalnog sektora (POS) Mornarice NOVJ došao je u Zadar 2. studenog 1944. i u njemu ostao do 3. siječnja 1945. kada je prebačen u Šibenik. Tada je Zadar pretvoren u operacijsku bazu pa je postao sjedište II pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ, koji je do tada bio u Ištu. Reorganizacijom Mornarice NOVJ u ožujku 1945. ukinuti su pomorski obalni sektori pa su umjesto njih formirane pomorske komande. Zadar je postao privremeno sjedište Pomorske komande sjevernog Jadrana. Ona je ostala u njemu do 14. travnja 1945. kada je prebačena u novooslobođeni Rab. U Zadru je 14. travnja uspostavljena i započela s radom Pomorska obalna komanda Zadar kao izvršni organ Pomorske komande srednjeg Jadrana koja je imala sjedište u Šibeniku.

Poslije oslobođenja Dalmacije Mornarica NOVJ je težište svog borbenog djelovanja prebacila na sjeverni Jadran. Njenu operativnu djelatnost početkom 1945. karakteriziraju desantni prepadi, pomorske veze sa Krkom, Suskom, Unijama i Istrom, i održavanje povoljnog operativnog režima na oslobođenom području.

U tom periodu Zadar je bio važna operacijska baza Mornarice NOVJ. U njemu su osim štaba II POS-a i njegovih prištapskih jedinica, bili Štab Kvarnerskog pomorskog sastava, štab Flotile naoružanih brodova, Štab Flotile patrolnih čamaca, jedna protuavionska baterija, zatim ambulanta, tehničke radionice i brodogradilište.^{2*}

Naredbom Vrhovnog komandanta maršala Tita 1. ožujka 1945. Mornarica NOVJ je preimenovana u Jugoslavensku mornaricu. U vezi preimenovanja i reorganizacije Komanda Jugoslavenske mornarice je 16. ožujka izdala naredbu o preformiranju pomorskih obalnih sektora. Novom organizacijom ukinuti su dotadašnji pomorski obalni sektori, a formirane su tri pomorske komande - Pomorska komanda sjevernog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana i Pomorska komanda južnog Jadrana.^{3*}

■ Jugoslavenska ratna mornarica od svog osnivanja do danas imala je tri službena naziva. Od formiranja 18. listopada 1943. do 1. ožujka 1945. imala je naziv Mornarica NOVJ, zatim do kraja rata Jugoslavenska mornarica, a poslije rata dobila je naziv Jugoslavenska ratna mornarica.

¹ Arhiva Vojnoistorijskog instituta Beograd (dalje AVII), kutija 2027, broj registra 37-1/2. ³ AVII, k. 2074, br. reg. 4-1/1.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa privremenim sjedištem u Zadru formirana je od Štaba II POS-a, a obuhvatila je dotadašnje područje I i II POS-a od rijeke Soče do spojnice otoka Grujica - Pohlib - prolaz Ljubač - rt Stara Kula (južno od Starigrada). Kako je skoro cijeli teritorij Pomorske komande sjevernog Jadrana još bio u rukama neprijatelja, to je južna granica njenog područja privremeno pomaknuta do spojnice Turanj - prolaz Ždrelec - Božava (Dugi otok). Tako je Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa svojim jedinicama privremeno smještena na područje koje je pripadalo Pomorskoj komandi srednjeg Jadrana.⁴⁷

Pomorska komanda sjevernog Jadrana prebacila se 12. travnja iz Zadra u Rab, gdje su koncentrirane sve njene jedinice. Granica između Pomorske komande sjevernog Jadrana i Pomorske komande srednjeg Jadrana išla je sada spojnicom otok Grujica - Pohlib - prolaz Ljubač - rt Stara Kula.⁴⁸

U Zadru je 14. travnja uspostavljena i započela sa radom Pomorska obalna komanda Zadar. Ona je bila izvršni organ Pomorske komande srednjeg Jadrana. Obuhvatala je morsko područje i obalu s otocima od spojnice otok Grujica - Pohlib - prolaz Ljubač - rt Stara Kula do spojnice selo Drage - o. Vrgada - Žutski kanal - prolaz Pro versa.⁴⁹

Komandant Pomorske obalne komande Zadar bio je kapetan Petar Peko, politički komesar kapetan Ernest Mezga, načelnik štaba major Kavšek Slavko, a pomoćnik političkog komesara kapetan Huljev Roko.⁵⁰

Osnovni zadatak Pomorske obalne komande Zadar je bio obrana dodjeljenog područja, i u vezi s tim uspostavljanje i organiziranje sistema obalne obrane. Brojno stanje Pomorske obalne komande Zadar bilo je 22. travnja 1945. 788 boraca i rukovodilaca.⁵¹

Pomorska obalna komanda Zadar je od Pomorske komande sjevernog Jadrana preuzela određeni broj jedinica i ustanova. To su bile:

a) Obalna artiljerija je imala obalne baterije Veli Rat (Dugi otok), Ždrelec (o. Pašman) i rt Mika (Zadar). Odmah je izvršena reorganizacija obalnih baterija pa je 23. travnja uspostavljen Artiljerijski divizion Pomorske obalne komande Zadar. Obalna baterija na rtu Mika imala je 2 protutenkovska topa od 57 mm, 2 protutenkovska topa od 40 mm i 2 protuavionska topa od 20 mm. Zbog velikih potreba na teritoriji Istre obalna baterija sa Velog Rata predana je 9. svibnja Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana. Ova baterija je ponovo vraćena na Veli Rat 20. lipnja. Imala je 3 protutenkovska topa od 57 mm i 2 protuavionska topa od 20 mm. Obalna baterija u Ždrelecu imala je 2 protuavionska topa od 20 mm. Ova baterija je ukinuta 3. svibnja. Njeni topovi su postavljeni na rt Mika u sastav tamošnje baterije. U Arbanasima je smještena protuavionska baterija koja je formirana 15. lipnja. Imala je 8 protuavionskih topova od 20 mm i 45 boraca i rukovodilaca. Sve navedene baterije imale su zadatak da brane Zadar i njegovo šire područje.⁵²

b) Minerska grupa je brojala 6 минера. Minereri su vadili i uništavali morske mine, kao i druga eksplozivna sredstva. Od oslobođenja Zadra do kraja rata minerska grupa je izvadila 30 morskih mina.⁵³

⁴⁷ AVII, k. 516, br. reg. 17/1-4; k. 2028, br. reg. 8/1-1.

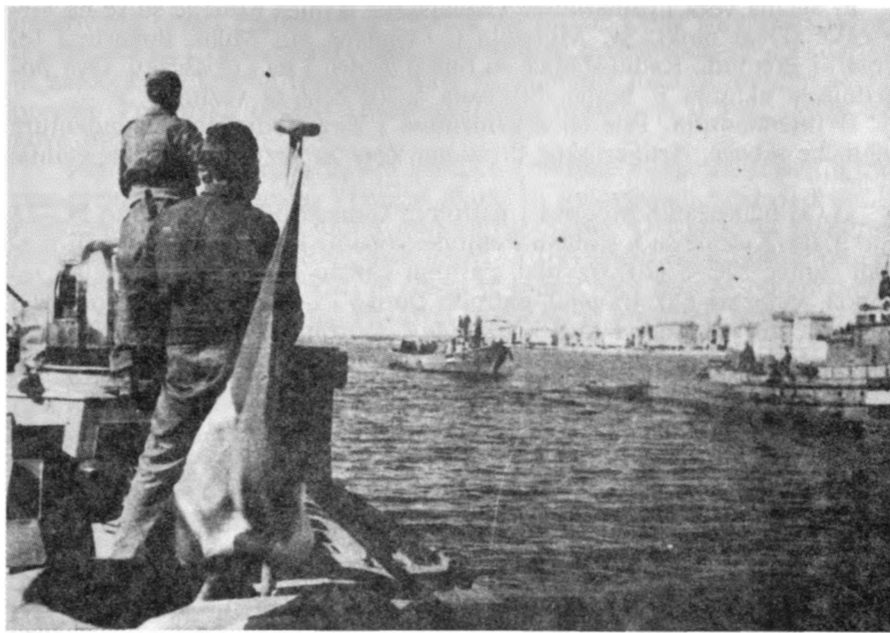
⁴⁸ AVII, k. 2074, br. reg. 17-1/3.

⁴⁹ AVII, k. 2061, br. reg. 3/4.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

⁵² Materijali za izučavanje Morarice NOVJ (dalje Materijali), Istorijati, br. 265/52. Isto.

Naoružani brodovi Jugoslavenske mornarice pred Zadrom

c) Tehnička sekcija se sastojala od Uprave, brodogradilišta Katalinić i Zarušek, mehaničke radionice Tonon, Ronilačke čete, Radne ekipe i Pionirske ekipe. Na oba brodogradilišta popravljani su brodovi Jugoslavenske mornarice, kao i oni izvađeni iz mora u zadarskoj luci. Mehanička radionica je prvenstveno popravljala brodske motore. Popravljeno je i opremljeno za plovidbu 15 motornih jedrenjaka, 2 barkase, 2 motorna čamca, 4 patrolna čamca, 1 peniša i 1 tanker. Ronilačka četa je vadila potopljene brodove u zadarskoj luci i okolici. Izvađena su 4 motorna jedrenjaka, 1 tanker, 1 peniša, 1 jahta i 155 sanduka hrane iz njemačkog broda potopljenog u uvali Vlašići na o. Pagu. Radna ekipa je radila zajedno s Ronilačkom četom, dok su Pionirsku ekipu sačinjavali mladi naučnici koji su izučavali brodograđevne zanate. Kompletna Tehnička sekcija predana je 15. listopada 1945. Gradskom narodnom odboru.^{11*}

d) Pomorski saobraćaj se sastojao od Lučke kapetanije Zadar i Lučkih zastupstava Preko, Molat, Ist, Silba, Olib, Privlaka, Novigrad i Obrovac, zatim sedam pomorskih svjetionika (Veli Rat, Sv. Ante, Silba, rt. Mika, Grujica, Tri sestrice i Vir) i Lučke kapetanije Biograd n/m. Još su u njegovom sastavu bili Prometni ured, Radna četa, Građevinska sekcija, Otsjek za ribarstvo, mobilizirani brodovi (6 ispravnih i 10 neispravnih) i ekipa za vadenje pijeska u Privlači. Lučke kapetanije i zastupstva vodili su brigu o uspostavljanju i urednom obavljanju pomorskog saobraćaja. Građevinska sekcija i radna četa popravljali su porušenu obalu u zadarskoj luci. Pomorski saobraćaj predan je 15. srpnja Upravi pomorstva.^{12*}

**) Isto.
12) Isto.

e) Služba veza i osmatranja. Osmatračke stanice nalazile su se na Grpašćaku (Dugi otok), Sv. Mihovilu (o. Ugljan), rtu Mika, Bonasteru (o. Molat) i Premudi. Radio-stanice su bile u Zadru i na Grpašćaku. Ova posljednja je ukinuta 1. lipnja. Postojala je još četa za vezu.¹³⁾

f) Intendantura. Bile su organizirane i njoj podređene intendanture Tehničke sekcije, Artiljerijskog divizion, čete za vezu i Lučke kapetanije Zadar.¹⁴⁾

g) Od naoružanih brodova i patrolnih čamaca preuzet je samo PČ-22 »Streljko«. Kasnije su u sastavu Pomorske obalne komande Zadar ušli motorni čamac MČ-5 (20. travnja), patrolni čamac PČ-82 (12. svibnja), remorker »Snažni« (20. travnja), patrolni čamac PČ-66, M.Č. »Preko«, m/b »Motor«, m/j »Vihor« i m/b »Nikotina«. Patrolni čamci su vršili patroliranje i održavali vezu s osmatračkim stanicama i obalnim baterijama, dok su ostali brodovi prevozili ratni materijal i vojne jedinice.¹⁵⁾

Osim Prateće čete Pomorska obalna komanda Zadar nije imala jedinice mornaričke pješadije. Završetkom rata u njen sastav ušao je 2. bataljon mornaričke pješadije Pomorske komande srednjeg Jadrana (ranije 2. bataljon mornaričke pješadije III POS-a). On je bio raspoređen na Silbi, Olibu, Premudi i Pagu.¹⁶⁾

Sve jedinice i ustanove koje je Pomorska obalna komanda Zadar nastojela na svom području odmah su nastavile sa radom s tim što su djelimično reorganizirane i prilagodene novonastalim potrebama. Osim toga formirane su nove jedinice zavisno od postojeće situacije ne samo u Zadru nego i na njegovom širem području. Kod toga treba uzeti u obzir da su takoreći sve raspoložive snage Jugoslavenske mornarice usmjerene prema kvarnerskim otocima i Istri s ciljem da se što prije oslobode ovi dijelovi Jugoslavije koje je još držao okupator.

Prije početka završnih operacija Zadar je bio važna baza ne samo za snabdijevanje jedinica 4. armije, nego i ostalih jedinica u Lici, Gorskom kotaru, Istri i djelimično Sloveniji. Konvoji brodova sa ratnim materijalom za potrebe Glavnog štaba Hrvatske plovili su iz Zadra kroz prolaz Ljubač za Obrovac. Tamo je materijal iskrcavan i transportiran dalje kopnom. Istovremeno je ratni materijal prebacivan iz Zadra preko otoka Krka za Gorski kotar, odnosno preko otoka Suska i Unija za Istru. Istim ovim kanalima prebacivani su kuriri, borci, predstavnici narodne vlasti i ostali, a u obratnom smjeru između ostalih još i ranjenici. U Zadru je zbog toga postojala baza, odnosno etapna stanica Glavnog štaba Hrvatske. Također je postojala i bolnica Glavnog štaba Hrvatske.¹⁷⁾

Početkom završnih operacija i postepenim oslobodenjem obale i otoka ratni materijal je prebacivan brodovima za Karlobag, Senj, Novi i Crikvenicu. Zadar je postao važna etapna stanica. Posebno su prebačene veće količine hrane i ostalog materijala za potrebe narodne vlade Slovenije. Završetkom rata prebačena je iz Zadra za Novi vojna bolnica sa 800 ranjenika i bolesnika, i kompletnim personalom.¹⁸⁾

Vrlo važan zadatak je bio prihvat novih boraca za 4. armiju. Ovi borci su sa Kosova i iz Makedonije prebačeni u Bar, a odatle u toku travnja

¹³⁾ Isto.

¹⁴⁾ Isto.

¹⁵⁾ Isto.

¹⁶⁾ AVII, k. 2061, br. reg. 1/4.

¹⁷⁾ Isto.

¹⁸⁾ Isto.

brodovima preko Dubrovnika i Splita za Zadar. Dalje su transportovani brodovima za Crikvenicu. U obratnom smjeru prebacivani su u Zadar ratni zarobljenici koji su transportovani dalje prema jugu po posebnom rasporedu. Pomorska obalna komanda Zadar primila je u svoj sastav 182 nova borca.¹⁹⁷

Postepenim napredovanjem jedinica 4. armije i Jugoslavenske mornarice prema Istri, odnosno Trstu, u Zadar su uplovljavali brodovi s ratnim materijalom direktno iz Italije, odnosno iz Splita. Ovi brodovi su odmah upućivani za Karlobag, Rab, Senj, Novi i Crikvenicu. Zbog porušenih prometnica prema unutrašnjosti u Zadru je prebacivan prijeko potreban materijal za Riječnu ratnu flotilu. Ovaj materijal je prevožen avionim sa zadarskog aerodroma u Beograd.²⁰¹

Kao istaknuta baza zadarska luka je sve od oslobođenja pa do kraja rata bila skoro uvijek puna brodova Jugoslavenske mornarice i savezničkih brodova. Njemački pomorski diverzanti nekoliko puta su pokušali napasti brodove i to ne samo one koji su bili na sidrištu, nego i one u samoj luci. Zato je na ulazu u luku bila postavljena barikada koja se otvarala samo u određeno vrijeme, odnosno kada su u nju trebali uploviti ili isploviti brodovi. Upravljanje sa barikadom kao i brigu oko njenog održavanja vodili su saveznici. Od 24. travnja Pomorska obalna komanda Zadar preuzela je otvaranje i zatvaranje barikade. Zatim je 5. svibnja uspostavljena vlastita signalna stanica na ulazu u luku Zadar. U vezi s završetkom rata od 13. svibnja prestalo je otvaranje i zatvaranje barikade na ulazu u luku Zadar.²¹⁷

Postojeća skladišta goriva na obali od Zadra do Boke kotorske bila su uništena, odnosno radilo se na njihovoj obnovi. U takvoj situaciji dobro je poslužilo skladište goriva u Zadru. To naročito zbog toga što je bila velika oskudica goriva, a posebno nafte i benzina pa je stvaranje i minimalnih zaliha bilo neophodno. Tanker »Ulješura« iskreao je polovinom svibnja u Zadru 360 tona nafte koju je doveo iz Italije. Prilikom napuštanja Zadra saveznici su predali 318 tona benzina. U Zadru su na taj način stvorene zalihe goriva, koje su služile ne samo za vojne potrebe nego je određena količina predana narodnim vlastima.²²⁷

Tako je Pomorska obalna komanda Zadar osim svog osnovnog zadatka rješavala niz pitanja ne samo iz domena vojno-pomorske problematike nego daleko šire, jer je to zahtijevala postojeća situacija. Posebno treba naglasiti da se sve to odvijalo u jednom skoro porušenom gradu sa nizom neiješenih problema koje je ostavila dugogodišnja okupacija. Uz to u Zadru i njegovoj okolini bile su jake savezničke snage o čijoj se prisutnosti moralo voditi računa.

Neposredno poslije oslobođenja Zadra saveznici su zahtijevali da sa svojim minolovcima očiste plovne rute koje su sa otvorenog mora išle prema njegovoj luci. Ovaj potez saveznika mogao se razumjeti, jer je trebalo što prije otvoriti pristup u veće luke na Jadranu radi istovara ratnog materijala i hrane za NOVJ, odnosno civilno stanovništvo. Međutim, čim su očišćene pomorske rute u Zadar je 19. studenog 1944. uplovila krstarica »COLOMBO« pod izgovorom da nosi »materijal za popravak luke«. Premda je Vrhovni štab odobrio da saveznici mogu učestvovati u osposoblja-

¹⁹⁷ Isto.

²⁰¹ Isto.

²¹⁷ Isto.

²²⁷ Isto.

vanju luke za pomorski promet, uplovljenje pojedinih ratnih brodova nije dozvoljeno. Bez obzira na ovaj stav Vrhovnog štaba u zadarsku luku je uplovilo više savezničkih brodova. Istina neki od njih su dopremili ratni materijal potreban za uspostavljanje aerodroma Zemunik, Prkos i Škabmje što je Vrhovni štab posebno odobrio.^{23*}

Ova nenormalna situacija u međusobnim odnosima postojala je sve do 10. prosinca kada je Vrhovni štab naredio kako se ima postupati sa savezničkim brodovima. Nesporazumi su rješavani preko savezničke vojne misije, odnosno preko oficira za vezu. Ipak zbog raznih savezničkih postupaka ostalo je podozrenje prema njima. Objektivno rečeno prisustvo krstarice »COLOMBO« u Zadru je bilo sasvim nepotrebno.^{24*}

Prema posebnom pomorskom ugovoru koji je sklopljen u siječnju 1945. između Vrhovnog komandanta maršala Tita i šefa Vojne misije Velike Britanije brigadira Macleana, savezničke pomorske snage mogle su privremeno bazirati u Splitu, Zadru i u bilo kojoj luci sjevernije, zavisno od operativne situacije. Na osnovi sporazuma komanda tih luka ostala je u jugoslavenskim rukama, a savezničke pomorske vlasti preuzele su obavezu da se neće miješati u lokalna unutrašnja politička pitanja, niti dirati, odnosno kršiti suverenitet narodnooslobodilačke vlasti.²⁵¹

Drugim ugovorom dopušteno je saveznicima da uspostave zrakoplovnu bazu u rejonu Zadra, sa 6 eskadrila, i ukupne jačine oko 3.700 vojnika i oficira, i još oko 3.000 vojnika i oficira za izgradnju i održavanje aerodroma. Osnovni zadatak svih navedenih savezničkih snaga bio je da pružaju podršku Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.^{26*}

Kada je u travnju započela s radom Pomorska obalna komanda Zadar u luci je još uvijek bila krstarica »COLOMBO«. Na njoj je bila britanska komanda luke i britanski pomorski oficir za vezu sa Pomorskom komandom sjevernog Jadrana. Pomorska obalna komanda Zadar odmah je uspostavila službeni kontakt sa savezničkim komandantom u luci. Osim krstarice »COLOMBO« u Zadru su 15. travnja 1945. bili slijedeći saveznički brodovi: 9 patrolnih čamaca, 2 motorne topovnjače, 1 desantni brod za artiljerijsku podršku, 2 desantna broda, 1 razarač, 1 transportni brod, 3 tankera i 2 pomoćna broda. Već 18. travnja u luci su bazirali: 1 krstarica, 1 razarač, 1 eskortni razarač, 5 motornih topovnjača, 5 torpednih čamaca, 7 patrolnih čamaca, 7 lučkih patrolnih čamaca, 15 većih desantnih brodova, 4 minolovca, 3 pomoćna broda i 14 manjih ratnih brodova razne namjene. Ovolika koncentracija savezničkih ratnih brodova u Zadru bila je djelimično u vezi sa završnim operacijama. Naime, određeni broj savezničkih ratnih brodova uglavnom motornih topovnjača, torpednih čamaca i desantnih brodova potpomagao je operaciji jedinica 9. divizije i Jugoslavenske mornarice prilikom oslobodenja Paga, Raba, Krka, Lošinja i Cresca. Poslije oslobodenja Raba jedan broj savezničkih ratnih brodova prebaziran je iz Zadra u tu luku. U desantu jedinica 9. divizije i Jugoslavenske mornarice na Istru saveznički brodovi nisu učestvovali nego su prebazirani u Ankonu s osnovnim ciljem da se što prije probiju do Trsta. Tako je najveći broj savezničkih ratnih brodova napustio Zadar krajem travnja i početkom svibnja.^{27*}

²³> Materijali, Depeše, br. 268.

²⁴> Isto.

²⁵> Materijali, Štab Mornarice NOVJ, Operativna prepiska, br. 263.

²⁶ Isto.

²⁷) AVII, k. 2061, br. reg. 1/4; Materijali, II POS, Završne operacije, br. 259.

Kontraadmiral Petar Peko (prvi slijeva) prati izlaganja za okruglim stolom

Saveznici su konačno napustili Zadar 19. svibnja 1945. osim stoje na aerodromima Škabrnje i Zemunik ostalo oko 60 pripadnika ratnog zrakoplovstva. To su bili instruktori i ostalo stručno osoblje koje je radilo u pilotskoj školi na obučavanju novih pilota za potrebe Jugoslavenskog ratnog zrakoplovstva.²⁸¹

Višemjesečno prisustvo savezničkih snaga u Zadru, osim čisto vojnih razloga, nosilo je pečat pritiska koji se između ostalog rezultirao kako u tvrdnjama, tako i praktičnim postupcima, da se radi o talijanskoj teritoriji. Svakako da je ovo unosilo i podozrenje i nemir u međusobne odnose, koji su inače osim određenih izuzetaka bili uglavnom dobri i korektni. Međutim historijske odluke II zasjedanja AVNOJ-a nisu se mogle mijenjati na štetu naroda Jugoslavije, pa je završetkom rata savezničko napuštanje Zadra, pored drugih razloga, bila logična posljedica uvažavanja stvorene realnosti.

Pomorska obalna komanda Zadar postepeno je usavršavala vlastitu organizaciju proširujući djelatnost, iako je nakon završetka rata svoju aktivnost svela u normalne okvire teritorijalne vojno-pomorske komande. Dio njenih poslova preuzeli su organi narodne vlasti i druge civilne ustanove, odnosno pomorska privreda što je i bilo normalno za mirnodopske uslove.

Neposredno poslije početka rada Pomorske obalne komande Zadar, komandant i politički komesar sastali su se 15. travnja sa predsjednikom i sekretarom Okružnog narodnooslobodilačkog odbora. Na ovom sastanku dogovorena je međusobna suradnja i razmatrana aktualna politička i druga problematika na području okruga Zadar.²⁹

Povodom formiranja narodne vlasti Hrvatske, u Zadru su u 18,00 sati 16. travnja održane velike manifestacije i miting građana i pripadnika Jugoslavenske armije i Jugoslavenske mornarice.³⁰⁷

Ponovni sastanak sa predsjednikom i sekretarom Okružnog narodnooslobodilačkog odbora održan je 18. travnja. Na njemu su razmotreni problemi oko prikupljanja plovnih sredstava u vezi raspodjele i prevoza

²⁸¹ AVII, k. 2061, br. reg. 1/4.

²⁹ AVII, k. 2061, br. reg. 3/4.

³⁰⁷ Isto.

hrane za civilno stanovništvo. Istovremeno, zbog nestašice vode u Preku zamoljeni su saveznici da pomognu. Njihov vodonosac iskrcao je u Preku 40 tona vode 23. travnja.³¹

Radi boljeg organiziranja i daljeg unapređenja ribarstva kao i rješavanja iskrsljih problema oko raspodjele područja lovljenja i zabranjenih zona za ribolov, održana su dva sastanka između Pomorske obalne komande Zadar i Okružnog narodnooslobodilačkog odbora. Prvi je održan 30. travnja, a drugi 4. svibnja. Problemu ribarstva posvećivana je određena pažnja jer je to bila važna privredna grana na zadarskom području.³²

U sastavu Tehničke sekcije Pomorske obalne komande Zadar radio je veći broj radnika raznih struka. Svi su oni radili na dobrovoljnoj osnovi, a u okviru napora da se Jugoslavija što prije oslobodi i pride njenoj obnovi. Prva isplata novčanih nagrada radnicima izvršena je za međunarodni praznik rada 1. maj 1945.³³

Također se prišlo organiziranju radničkih sindikata. Po ovom pitanju održan je poseban sastanak između predstavnika Pomorske obalne komande Zadar i Okružnog narodnooslobodilačkog odbora 6. svibnja.³⁴

Završetkom rata Pomorska obalna komanda Zadar se postepeno oslobadala poslova i zadataka koji nisu imali isključivo vojni karakter. Ona se posvetila organiziranju sistema obalne obrane na svom području kao i drugih vojnih zadataka.

Da bi se mogao nesmetano odvijati pomorski promet, jedan od vrlo važnih zadataka je bilo čišćenje minskih polja koje su položili Talijani i Nijemci tokom rata. Budući da se nije raspolagalo sa minolovcima, razminiranje je vršila Minerska grupa sa patrolnim čamcem, odnosno leutom. Od 16. svibnja do 18. lipnja Minerska grupa je uništila 12 morskih mina. Ovaj zadatak je i dalje nastavljen. Također se intenzivno radilo na dizanju i spašavanju potopljenih brodova posebno u zadarskoj luci.

Pomorska obalna komanda Zadar rasformirana je u prosincu 1945. godine u skladu s novom organizacijom Jugoslavenske ratne mornarice na srednjem Jadranu.

***

Pomorska obalna komanda Zadar postojala je svega oko 8 mjeseci, a od toga samo mjesec dana dok je trajao rat. Ovaj relativno kratak period njenog djelovanja odvijao se na jednom veoma važnom dijelu jadranske obale, premda je početkom završnih operacija Zadar izgubio ulogu operacijske baze, a njegovo područje operativne osnovice, koju je do tada imao. Zbog naročitih vojnopolitičkih razloga i raznih kombinacija saveznika bilo je vrlo važno da na zadarskom području postoji posebna pomorska komanda. Ipak njeno postojanje i uloga samim tim nije bila iscrpljena. Pomorska obalna komanda Zadar osim izvršenja vojnih zadataka, vodila je još mnoge poslove koje je zahtijevala tadašnja situacija. Svakako da je uspješan rad bio moguć i zbog dobre suradnje kako sa narodnim vlastima, tako i sa narodom zadarskog područja. Zato u tom kontekstu treba gledati na formiranje i djelovanje Pomorske obalne komande Zadar čije je postojanje bilo važno zbog posebnih uslova koji su vladali na zadarskom području na kraju rata.

³¹ Isto.

³² AVII, k. 2061, br. reg. 1/4.

³³ Isto.

³⁴ Isto.

Tehnička služba Četvrtog pomorskog obalnog sektora od Podgore do Trsta

Zane Srzić, pukovnik

POČECI TEHNIČKE SLUŽBE NA BIO KOVU

Kapitulacija Jugoslavije u travnju 1941. upozorila je partijsku organizaciju Makarske da je došao momenat kada treba djelovati. Pozvala je neke svoje članove, osobito skojevce, da što prije preuzmu oružje jugoslavenske vojske, koje se nalazilo u školskoj zgradi i mornaričkoj osmatračnici Osejava u Makarskoj, jer ono nije smjelo pasti u ruke ustaša i Talijana.

Oduzeto oružje vrlo brzo se našlo u rukama drugova koji su se sklonili od neprijatelja. Među njima je bilo mehaničara, bravara i kovača, koji su služili u bivšoj jugoslavenskoj vojsci, a u pojedinim mjestima bilo je stručnjaka koji su znali opravljati oružje.

Što je više boraca dolazilo na Biokovo, narod je pronalazio sve raznovrsnije oružje - kremenjače, puške nabijače još iz turskog vremena. Sve to oružje trebalo je dovesti u ispravno stanje. Pomenuti drugovi išli su od jedne do druge skrivene grupe, sve od Brela do Neretve, s torbicom ručnog alata i doveli oružje u ispravno stanje.

Kada je pokret znatno ojačao (1942), pokazalo se da takav sistem opravke oružja nije operativan. Tako je na Biokovu (Sošići) organizirana poznata mehanička radionica za oružje. Radionica je ubrzo prerasla u »tvornicu oružja« (tako ju je narod zvao), a ustaše su govorile da nam to oružje dolazi podmoricom od Engleza. U toj radionici, pored opravke oružja, izrađivali su se posebni partizanski minobacači, nagazne mine i ručne bombe. Tko

Pukovnik Srzić Zane govori za okruglim stolom

*> Saopćenje podnijeto za »okruglim stolom«, »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

je pogledao Muzej revolucije u Makarskoj, sve to oružje mogao je vidjeti, pa i sliku konstruktora i novatora Ante Antića Tavre, mehaničara, radnika iz Makarske, koji je ubijen od Talijana u julu 1943. na Hvaru.

Kako radionica oružja na Biokovu nije mogla izradivati sve potrebne dijelove raznih oružja, to je Antić organizirao kovačko-bravarsku radionicu u Tučepima. Izrađivali su dijelove za koje su imali ručne strojeve, a sve za novo oružje. Dijelovi su se montirali u radionici na Biokovu. Kao vojnik-radnik i partijski sekretar biokovske radionice oružja sjećam se mnogih detalja, uputstava i naredenja o osposobljavanju partizanskih brodova u Podgori.

Početkom 1942. godine Antić je često upućivao Anta Raosa, motoristu, u Podgoru. Raosa je zatim rasporedio na stalan rad u Podgori, jer je bilo dosta rada oko dijelova za oružje. Drug Marijan Vela (Čingre) stalno boravi u Podgori i izvršava sve one radove koje može sam uraditi, i to na brodovima. Dakle, zajedničkim radom pomenutih drugova, koji su se nalazili u Podgori, svaki broj je brzo doveden u ispravno stanje i omogućeno je mornarima-borcima da zarobljavaju neprijateljeve brodove u Makarskom primorju. Svima je poznato potapanje parobroda »Vis« (u talijanskoj službi »Ica«) kod Živogošća. Moram pomenuti i hrabre omladince koji su se u Podgori ukrcali na »Vis« naoružani. Za sve te radove bio je potreban i stručni radnik drug Karmelo Drviš, mehaničar, radnik radionice oružja na Biokovu. Ukrcao se u Živogošću i zajedno s dijelom posade i trojicom partizana izveo brod na otvoreno more gdje je zapaljen i otvaranjem podvodnih ventila potopljen.

Uz tako sinhroniziran rad na objedinjavanju boraca na Biokovu, pod rukovodstvom Partije bilo je moguće organizirati i 1. mornarički odred u Podgori, koji je imao svoju tehničku službu.

NA HVARU

Krajem 1943. godine na Biokovu je uslijedilo nekoliko neprijateljskih ofenziva, koje su prisilile našu komandu da dio boraca i tehnike prebaci na otok Hvar. Najveći dio materijala sa Biokova i iz Podgore uskladišten je da ne padne u ruke neprijatelju. Preostali dio alata i materijala prebacuje se na otok Hvar, a zatim na Vis. U Starom Gradu za partizane radi bravarsko-mehaničarska radionica, u kojoj su ostali neki drugovi sa Biokova.

U Vrbovskoj je postojalo brodogradilište sa nekoliko radnika, kome se priključuju borci koji su već radili za potrebe narodnooslobodilačkog pokreta u Podgori, a preko Biokova došli su i neki stručnjaci iz Splita: inž. Milan Marasović, inž. Horvatin, VK brodograditelj Bartul Alujević i drugi.

Navest ću slijedeći primjer: u jednoj noćnoj akciji u Neretvanskom kanalu našem naoružanom brodu »Biokovac« neprijatelj topovski metak raznio je pramčanu statvu. Teško oštećen, uz samoprijegor posade, uplovio je u vrbovsku luku, i to pramcem pravo na navoz pomenutog brodogradilišta. Rano u zoru tu je već bio drug Karmelo Drviš sa drugovima. Odmah su pripremljene saonice za izvlačenje broda da ne bi potonuo. Komandant IV pomorskog obalnog sektora Niko Srzić dolazi iz Hvara da bi 506 procijenio kolika je šteta na brodu, saopštava da brod još danas ima za-

datak, te da mora biti popravljen i u 17 sati poslije podne taj zadatak mora izvršiti.

U brodogradilištu nema odgovarajućeg drveta za pramčanu statvu. Radnici su dovitljivi. U borovoj šumi odmah sijeku bor sa odgovarajućom krivinom, režu ga prema modelu pramčane statve za »Biokovac«. Na vrhu te statve ostavljena je zelena grana bora, kao dokaz kako se sve može kad se hoće. Isti dan u kasno poslijepodne »Biokovac« je isplovio i izvršio postavljene zadatke.

Koncem 1943. neprijatelj ne miruje, pritišće Hvar, Brač, Korčulu i Pelješac. Komanda IV pomorskog obalnog sektora u Hvaru naređuje da se što brže formiraju i aktiviraju brodogradilišta i mehaničke motorne radionice na otoku Visu, i sve što je neophodno da se brodovi što brže i što bolje oprave, osposobe i naoružaju. U Visu nalazimo jednu malu stolarsku radionicu, sa 2 radnika, radionicu za motore, sa 3 radnika, i jednog druga koji izdaje radne naloge za opravak brodova pri Lučkoj kapetaniji Vis.

NA VISU

Evakuacijom naroda sa navedenih otoka i iz srednje Dalmacije našlo se na otoku Visu nekoliko desetaka, pa i više brodova raznih veličina i to- naže, a početkom 1944. dolazi i komanda IV pomorskog obalnog sektora na otok Vis. Tada je ubrzano organizovanje tehničke službe na Visu. Budući daje došao veliki broj članova Partije, prvih mjeseci 1944. brzo smo se razletjeli da bismo organizirali brodogradilišta i motomo-mehaničke radionice na Visu i Komiži.

Prvo je osnovano Brodogradilište »Sazunić«, Vrboska, 10-20 radnika, a zatim:

- Tehnička sekcija IV pomorskog obalnog sektora Vis, 3 radnika;
- Brodogradilište »Stonca«, Vis, 80-120 radnika;
- Centralna mehanička radionica »Priovo«, Vis, 30—40 radnika;
- Motorna mehanička radionica »Roki«, Vis, 35—40 radnika;
- Motorna mehanička radionica »Kut«, Vis, 40—45 radnika;
- Centralno skladište »Vis«, 2-3 radnika;
- Intendantura »Vis«, 1-2 radnika;
- Brodogradilište »Borčić«, Komiža, 25-30 radnika;
- Brodogradilište »Stanojević«, Komiža 25-30 radnika;
- Motorna mehanička radionica u Tvornici srdela »Neptun«, Komiža;
- Elektromehanička »Vis«, 15-20 radnika.

U svim navedenim radionicama i brodogradilištima bilo je radnika raznih struka: bojadisara, stolara, kovača i ostalih koji su vršili razne usluge u komandama i ustanovama na Visu. Tako stručno sposobne i dobro opremljene radionice bilo je moguće organizirati, jer su se stekli uslovi za to.

Prvo, nakon evakuacije sa svog rodnog otoka Korčule došao je veliki broj Korčulana: Sese, Sale, Depolo, Sombrieli, Kumparac, Petković. Oreb, Marinović i drugi. Sa sobom su dovezli dva broda puna materijala i alata. Jedan od njih, zvani »Omladinac«, i sada plovi našim morem (pripada hotelsko-turističkom poduzeću »Zadar«).

Na Visu Korčulani dobijaju zadatak da na gradskom viškom kupalištu Stonca naprave navoz i radionice za brodogradilište. Taj zadatak oko ure-

denja navoza i radionica bio je brzo završen. Upravo se nije ni sačekalo da sve bude gotovo, a već su brodovi raznih veličina uzeti u rad.

Na brodogradilištu »Stonca« veliki broj brodova komande IV pomorskog obalnog sektora i Mornarice NOVJ, kao što su »Jadran«, »Komat«, »Crvena zvijezda« itd, brzo su opravljeni i osposobljeni, naoružani novim topovima, mitraljezima i ostalim oružjem, te su im ugrađene zaštitne pregrade da bi borci i brodovi bili zaštićeni od neprijateljevih mitraljeskih i topovskih zrna.

U isto vrijeme, sa Brača (Sumartin) dolazi brodograditelj, dobar drug i čovjek, barba Martin Borojević, sa svojim radnicima, i dovozi pun brod alata i materijala, koji znatno ojačava dva brodogradilišta u Komiži. U Komiži su Stanojevići, Borčići i ostali, koji su isto tako sposobni da rješavaju i najsloženije zadatke oko opravke, održavanja i naoružavanja broda komande IV pomorskog obalnog sektora i Jugoslovenske ratne mornarice.

U sve radionice i brodogradilišta bio je raspoređen veliki broj vojnika - radnika iz srednje Dalmacije, osobito iz Splita, Trogira, Makarske i Šibenika.

U prostorijama Tvornice srdela »Vis« organizirana je Centralna mehanička radionica, koja je obrađivala razne dijelove na strojevima, opravljala motore i sve vrste oružja raznih jedinica. Male prostorije radionice »Roki« brzo su proširene. Drugovi koji su radili svojski su se prihvatili posla ne samo u radionicama već i na montaži na brodovima. Neprijateljevi avioni su često nadlijetali otok Vis, pa i mitraljirali brodove u luci Vis. Tako su se nekoliko puta radnici koji su opravljali motore na brodovima morali sklanjati ili skakati u more da se zaštite od avionskog metka.

Viška luka je velika, a veliki broj brodova sklonjen je po uvalicama zbog avionskih napada. Da avijacija ne bi porušila koju od radionica, u predjelu Kut-Vis formirana je Motorna mehanička radionica, nazvana »Kut«. Tu je trebalo početi sve iz početka. Skladište slanih srdela vrlo brzo je pretvoreno u dobro opremljenu i operativno sposobnu radionicu za osposobljavanje brodova. Tu su bili uporni i sposobni drugovi, uz čiju pomoć je bilo moguće brzo osposobljavati radionicu i brodove. Na primer, ako je u jednoj radionici bilo suviše alata ili strojeva, koordinator tih radova na otoku Visu drug Jerko Ružić, ujedno i šef tehničke sekcije IV pomorskog obalnog sektora Vis, naredio bi da se taj alat ili stroj preseli tamo gdje je hitno potreban. Dolaskom velikog broja vojnih jedinica, političkih organa nove Jugoslavije sa vrhovnim komandantom maršalom Titom na otok Vis, nastali su znatni problemi, osobito zbog nedostatka električne energije. Postojala je mala elektroradionica »Kaje Buj«, koja je ubrzo proširena. U njoj su radili poznati električari koji su izvršili sve elektroradove na brodovima, od rasvjete, signalizacije, popravljanja, punjenja akumulatora itd., pa do elektroradova na kopnu.

Čim je Vis postao sjedište Nacionalnog komiteta i vrhovnog komandanta naše armije druga Tita, toj radionici i njenom sastavu stavljeno je u zadatak da elektrificira razne prostorije i špilju u kojoj je bilo sjedište Vrhovnog komandanta i ostalih ustanova Jugoslavije. To su električari vrlo brzo uradili uz pomoć materijala koji su ranije dobili od saveznika. Kao što je navedeno, u Komiži je u Tvornici srdela »Neptun« osposobljena Motorna mehanička radionica za radove na brodovima IV pomorskog obalnog sektora i Jugoslovenske mornarice i popravke raznih oružja svih jedinica koje su se nalazile na otoku Visu. Ta radionica je opravljala i oružje naših saveznika i vršila ostale usluge.

Mala brodogradilišta viških majstora u Komizi obavljaju sve potrebne radove za brodove IV pomorskog obalnog sektora i Jugoslavenske mornarice, na primjer: opravke motora, uređenje i opravke podvodne i nadvodne, montaže raznih oružja i ugrađivanje zaštitnih pregrada, da bi se od neprijateljevih metaka zaštitili borci i tehnika. Tu su navozi bili nešto manji, pa su i obavljani radovi na nešto manjim naoružanim i pomoćnim brodovima.

Na Visu, u Komizi, u navedenim brodogradilištima i radionicama bilo je oko 250 do 350 stručnjaka. Ali, i oko 300 brodova, koji dolaze na otok Vis iz svih dijelova našeg Jadrana. Tu je bilo trabakula, kočja, leuta, parobroda itd. Sa malim tehničkim mogućnostima, teško je bilo držati sve u ispravnom stanju. Stoga je Komanda Jugoslavenske mornarice za sve potrebe organizirala u susjednoj Italiji slična brodogradilišta i radionice, koje je uzela u najam u nekoliko mjesta. Iz naših brodogradilišta i radionica sa Visa išlo je nekoliko desetaka drugova da pomognu u rješavanju težih tehničkih problema na brodovima Jugoslavenske mornarice u Italiji.

Vis nije imao trgovinu sa tehničkim materijalom, osobito za brodove.

Ali, gdje god je dolazilo ljudstvo naših plovih jedinica, predstavnici narodne vlasti, ako su imali bilo kakvog materijala, sve su im davali.

Da bi se imao pregled svih materijala kojima se raspolagalo i koje je davao narod, te onih koji su kasnije dopremeni iz Italije, formirano je skladište tehničkog materijala za brodove u Visu, pod rukovodstvom drugova Dujka Marića, iz Splita, i Velima Staničića, iz Baške Vode.

Na jednom sastanku kome su prisustvovali drug Nikola Rendić, zamjenik komesara Mornarice, i politički i partijski radnici iz Dalmacije Vicko Krstulović i Ante Juijević, brzo je zaključeno da treba poboljšati ishranu. Nakon nekoliko dana drug Nikola obavještava da se formira intendantura. Nova intendantura navedenih radionica i brodogradilišta povjerena je drugu Martinu Glavini iz Makarske.

On je za nekoliko dana sve organizirao, engleske mjere pretvorio u kilograme i počeo izdavati povećana sljedovanja.

Snabdijevanje je pojačano, ali zadaci su bili sve složeniji, jer je sve moralo funkcionirati, kako bi se jedinice, plovni objekti, oružja i ostala oprema što brže našli u pokretu radi progona neprijatelja i iskrcavanja na obalu. O tako intenzivnom radu u navedenim radionicama i brodogradilištima na Visu obavješten je vrhovni komandant maršal Tito, kada je u pratnji druga Čemija, obišao viško brodogradilište »Stonce«. Nakon raporta drugu Titu, on je rekao: »Pozdravite sve drugove u svim vašim radionicama, i nastavite s takvim radom, kao do sada, na rješavanju postavljenih zadataka, a naša vojska svojom borbom i radom će nam omogućiti da uskoro nastavimo u miru graditi svoju zemlju i socijalizam.«

Na Visu su često dolazili drugovi iz II pomorskog obalnog sektora. Na otocima između Šibenika i Zadra također se nalazi malo brodogradilište i radionice, u kojima se obavljaju isti poslovi kao i na Visu. Tamo su drugovi Lunardo i Drago Kitarević, koji dolaze na Vis sa namjerom da nabave najkritičnije materijale.

Radnici su, pored rada od 10 do 12 sati, imali zadatak da brane Vis, da drže položaje, jer je to situacija od njih zahtijevala. O stalnoj straži i dežurstvu ne treba govoriti, to je svakom bila dnevna obaveza.

Jedno vrijeme prijetila je opasnost da se neprijatelj iskrcava na otok Vis. Parolu »Sve za front - sve za pobjedu« trebalo je sprovesti u djelo. Tu je 509

opet dovtljiviji drug Karmelo Derviš, koji daje ideju da se na ulazu u višku luku postave bačve pune benzina, te da se u slučaju iskrcavanja neprijatelja zapale. Komanda taj prijedlog prihvaća, kako bi, pored oružja, neprijatelja dočekalo »zapaljeno more«. Radnici-vojnici Centralne mehaničke radionice »Kut« i »Roki« i radnici Brodogradilišta »Stonca« u Visu izvršili su u jednoj maloj uvali eksperiment s vatrom, koji je potpuno uspio.

Na Visu su česti sastanci, radni i politički. Radnici su stalno obavještavani o događajima na frontovima, političkim zbivanjima, o suradnji naših vojno-političkih predstavnika sa saveznicima, o neminovnosti prestanka kraljevske vlasti itd.

Već na Visu je organiziran veći skup svih radnika na kome se raspravljalo o potrebi organiziranja sindikata u budućnosti. To je bio prvi sindikalni sastanak u novoj Jugoslaviji.

Delegacija predstavnika radnika IV pomorskog obalnog sektora na Visu prisustvovala je i Oblasnoj konferenciji JNOF-a za Dalmaciju u Hvaru.

Suradnja sa lučkom kapetanijom na Visu i Komiži bila je obavezna, osobito radi vezova brodova koje treba popravljati (brodove je trebalo smjestiti tamo gdje neće smetati saobraćaju i gdje će biti sklonjeni od neprijateljeve avijacije).

S narodnooslobodilačkim odborima održava se stalna veza. Oni nam stavljaju na raspolaganje sve što imaju: potrebni prostor, materijal, alat, prostorije za spavanje, kuhinje itd, budući da često nije bilo goriva za brodove, nafte, masti, bijele kovine za ležajeve i drugih plemenitih materijala. Da bi se ti materijali dobili, često je trebalo i odobrovoljiti pojedine britanske oficire. Stoga su nam predstavnici vlasti stavljali i rakiju na raspolaganje.

Za takav rad bio je vrlo vješt Rudi Glajner, govorio je nekoliko jezika, a imao je i trgovačkog dara.

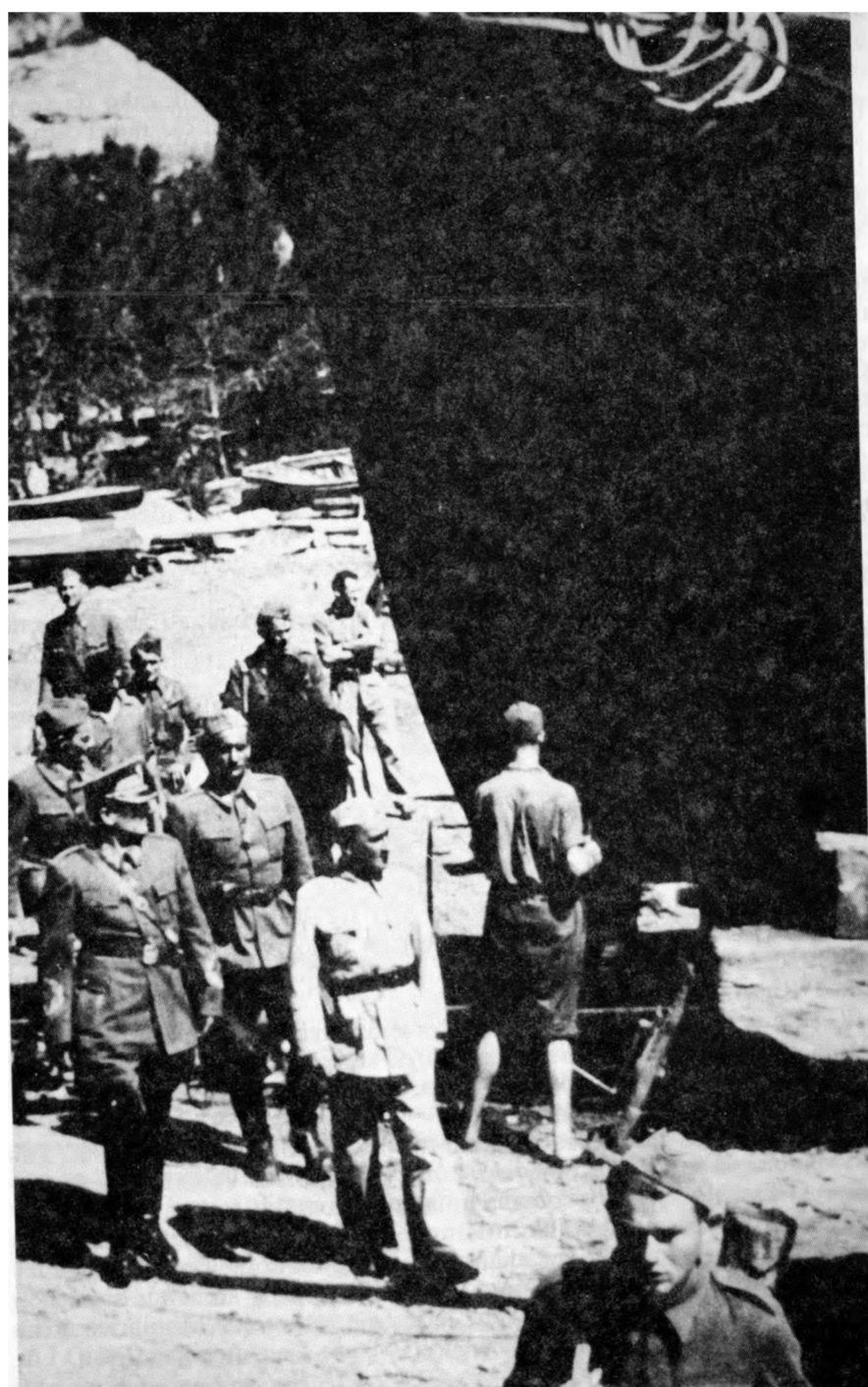
U OSLOBODENOM SPLITU

Brzo je došao dan kada je tehničko osoblje završavalo rad na otoku Visu. Većina ljudstva radionice i brodogradilišta i veća količina alata preseljeni su u Split, Trogir i Vranjic na nove zadatke.

Kako su operativne jedinice s kopna i mora zauzimale dio po dio obale i srednjodalmatinske otoke, tako se i Komanda IV pomorskog obalnog sektora sa dijelom Štaba ukrcala na brod »Crvena zvijezda« i krenula u Split. Tu su bili i predstavnici tehničke službe.

Predstavnici tehničke službe dobili su zadatak da aktiviraju sve one radionice i brodogradilišta koji su bili interesantni za Mornaricu. Tako smo u Splitu i okolici imali sljedeće tehničke radionice:

- Tehničku sekciju IV pomorskog obalnog sektora Split;
- Brodogradilište »Split«, Split;
- Brodogradilište »Bulinbašić«, Split;
- Motornu mehaničku radionicu »Ferić«, Split;
- Motornu mehaničku radionicu »Jelaska«, Split;
- Ljevaonicu »Dezelić«, Split;
- Urarsku radnju »Ivulić«, Split;
- Tvornicu kisika »Kruno Poporić«, Split;

Maršal Tito u pratnji Josipa Černya obilazi brodogradilište na otoku | isu. Ljeto 1944

- Tokarsku radnju, Split;
- Brodogradilište »Vranjica«, Vranjic;
- Brodogradilište »Strojana«, Trogir.

Svako od nas imao je svoj posao. Brzo smo se snašli, tako da su još brže proradile partijske organizacije. Organiziran je politički rad. Pošto nas je brzo napustio drug Jerko Ružić, koji je bio raspoređen na dužnost u Brodogradilištu »Tivat«, na njegovo mjesto je postavljen drug Filip Kurir, a za njegova zamjenika Zlatko Ferić. Isto tako, u svim jedinicama su postavljeni upravnici, komesari, partijski sekretari itd.

Po dolasku u Split, Trogir i Vranjic, u svim pogonima koji su smješteni u ruševinama od avio-bombi i onima koje je neprijatelj ostavio, radnici su, ipak, bili razdragani i veseli, pa makar i u ruševinama. Snagom znanja i željom za slobodom sve su brzo doveli u ispravno stanje. Tako su svi oni koji su došli ispred tehničke službe IV pomorskog obalnog sektora i Komande Mornarice NOVJ i oni koji su se našli u Splitu prionuli na rad da bi osposobili sve jedinice, radionice, navoze i opremu, potrebnu za nastupanje prema Šibeniku, Zadru, Rijeci, Trstu i Puli.

Jednom riječju, željeli smo što brže sve staviti u pogon, radi brzog oslobodenja cijele obale Jadrana i cijele naše zemlje.

Za vrijeme okupacije Splita, mali ploveći dok bio je potopljen više mjeseci da ga Talijani ne bi koristili.

Kotlovi i kotlovnice bili su pod morem i puni vode, ali zbog želje da se zemlji da što više i da se što brže pomogne, tj. da bude što više brodova, donesena je odluka da se kotlovnice i strojarne hermetički zatvore i da se iz njih ispumpa voda. Nakon toga, potpaljeni su kotlovi, a mašine i pumpe su proradile.

U POMORSKOJ KOMANDI SJEVERNOG JADRANA

Frantovi su sve manji, ali je neprijatelj sve krvaviji. On osjeća i zna da mu se približava kraj. Stoga čvrsto drži sve što može i trudi se da izvuče što više materijala iz naše zemlje i da je još više razori, da bi nam bilo što teže. Kopnene i mornaričke pješadije jedinica NOVJ nastupaju prema Rijeci, Istri i Trstu.

Desetak dana pred 1. maj 1945. komesar Jugoslavenske mornarice pukovnik Dragiša Ivanović, preko zamjenika komandanta Pomorske komande srednjeg Jadrana Nenada Vukadina, poziva nas da ga posjetimo, jer moramo izvršiti jedan važan zadatak.

Iz Splita i okolice treba pripremiti 100-150 drugova-komunista. Zadatak je bio da se ide u Kraljevicu, tamo je Pomorska komanda sjevernog Jadrana. Trebalo se javiti komandantu potpukovniku Janezu Tomšiću ili komesaru potpukovniku Branku Mamuli. Brod »Oplenac« čekao nas je na gatu u Splitu. Glavni nam je zadatak bio da svojim dosadašnjim iskustvom pomognemo drugovima iz tehničke službe Pomorskog komande sjevernog Jadrana oko preuzimanja cjelokupne industrije za potrebe Mornarice u sljedećim mjestima: Kraljevici, Rijeci, Puli, Trstu i na otocima Cresu, Lošinju i Krku.

Zlatko Ferić i ja napravili smo spisak drugova, koji je Komanda Jugoslavenske mornarice odobrila. Odmah smo ih sve obavijestili o vremenu polaska. Određenog dana i sata 120 stručnjaka, većinom komunista, isp-

lovalo je iz Splita u Kraljevicu, i tamo je s komesarom drugom Brankom Mamulom napravljen sljedeći raspored: drug Ante Duplančić je otišao u Pulu sa 38 drugova, i to jednim trabakulom, drug Zlatko Ferić je upućen u Trst sa 42 druga, a ja sam ostao u Rijeci sa 40 drugova. Sa ostalim drugovima priključio sam se drugu Juri Vukasoviću i inž. Stanku Šiloviću Jagodniku.

U Trstu je bilo najteže raditi iz dobro poznatih razloga. Naši planovi su bili veliki - aktiviranje tako velike brodogradevne industrije, tvornica i pogona za potrebe Jugoslavenske mornarice. Sve je to bilo moguće s radničkom klasom Trsta i našim ljudima iz tog kraja. Ali planovi tadašnjih naših saveznika bili su protiv naših interesa. Stoga je drug Ferić s drugovima povučen, kao i ostala naša vojska iz Trsta.

U Puli je drug Duplančić nešto više učinio na postavljenim zadacima, ali dulje vrijeme zadržana situacija oko potpunog preuzimanja arsenala (sada Uljanik) u naše ruke nije bila razriješena, jer smo se morali povući i iz Pule.

U Rijeci i njenoj okolini bilo nam je najlakše. Tu smo bili svoji na svome. Odmah smo postavili svoje povjerenike koji su sve preuzeli u svoje ruke:

- Tvornicu torpeda »Rijeka«;
- Brodogradilište na lukobranu »Sušak«, Rijeka;
- Brodogradilište »Rijeka« na Kantridi (3. maj);
- Brodogradilište »Martinčić«, Sušak;
- Brodogradilište »Rajević«, Rijeka - Kantrida;
- Brodogradilište »Kraljevica«, Kraljevica;
- Mehaničku radionicu »Benčić«, Rijeka;
- Brodogradilište »Cres«, Cres;
- Brodogradilište »Martinolić«, Lošinj;
- Brodogradilište »Torbaki«, Lošinj;
- Brodogradilište »Nerezine«, Nerezine;
- Brodogradilište »Punat«, Krk.

Radi ilustracije u kakvom smo porušenom stanju našli brodogradilišta i Tvornicu torpeda, u kojoj je bilo oko 7.000 radnika, navest ću primjer: Talijani su iz Tvornice torpeda iz Rijeke odnijeli 560 strojeva u Fiume Veneto, s velikim brojem torpeda i dijelova. U sličnom su stanju ostaviti i ostale pogone, da ne govorim kakvi su bili objekti koji su doživjeli nekoliko desetaka bombardiranja.

Tvornica torpeda nije mogla odmah nastaviti rad, pa smo se brzo dogovorili i u tvornici počeli opravljati 600 kamiona našeg Auto-bataljona, koji je bio smješten u Matulje. Pošto su naše operativne jedinice brzo zauzele Istru i Trst, Talijani nisu mogli posljednjih dana izvući sve iz Tvornice torpeda, stoga su uz jedan neporušeni zid postavili drugi zid od cigala i u njemu sakrili nekoliko stotina pištolja s municijom. Jedan naš radnik je to znao i odmah je povjereniku drugu Rudinu Rugelji pokazao skriveno oružje. Talijani su to učinili, jer su mislili da se ponovo vrate u Rijeku.

U Rijeci je vrlo brzo organizirano dijeljenje hrane, koju radnici u posljednje dvije godine nisu dobijali redovito od Talijana.

Organiziran je politički, partijski i sindikalni rad, a također i tehnički.

Život se počeo sređivati. Aktivirali smo brodogradilišta u Cresu, Lošinju i Nerezinama. U tim brodogradilištima našli smo nekoliko nedovršenih 513

brodova, koji su dovršeni nakon završetka rata (mislim da je jedan od tih brodova nosio ime »Bačuško«).

Brodogradilišta u Lošinj i Cresu bila su organizirana u brodogradilišta sjevernog Jadrana (Cantieri, Navali, Camaro). U Lošinj smo našli i dva predstavnika te organizacije iz Trsta.

O Kraljevici ne bi trebalo nešto više pisati, jer je partijski i tehnički kadar na vrijeme preuzeo poslove oko organizovanja brodogradilišta. Tu su se nalazili stari, predratni drugovi Filko Stifanić, i ostali, koji su bili aktivisti još kada je drug Tito radio u tom brodogradilištu u Kraljevici. Za vrijeme rata u njemu se kovalo željezo i vodio pokret za njegovo preuzimanje od okupatora. Prema tome, osim koordinacije, tehničke i političke problematike, sve su rješavali partijska organizacija i radnici tog velikog kolektiva, na opće zadovoljstvo.

U Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana u tehničkoj službi, bili su vrlo sposobni i odani drugovi, kao što su inž. Stanko Šilović, inž. Jagodnik, tehn. Jure Vuković, te još nekoliko drugova kojima je ukazano povjerenje. Nakon potpunog preuzimanja svih pogona za potrebe Jugoslavenske mornarice, nastavili su izvršavati postavljene zadatke. O radu Rudija Glajhera već sam govorio, ali njegove aktivnosti su se zapažale i ovdje, u Rijeci, prilikom nabavki svih materijala, svima potrebnih u Jugoslavenskoj mornarici.

Tako je rasla i razvijala se tehnička služba IV pomorskog obalnog sektora, a to je djelom i razvojni put tehničke službe Jugoslavenske mornarice od Podgore do Trsta.

Stručnjaci i radnici preuzeli su od neprijatelja brodogradilišta, navoze, tvornice i ostale pogone potrebne Jugoslavenskoj mornarici. Mnogi drugovi od prvih dana, te tokom obnove i izgradnje, do ovog vremena samoupravnog socijalizma, neprekidno grade bolje i sretnije sutra svome narodu, slijedeći put koji su zacrtali drug Tito i Komunistička partija Jugoslavije.

*Pomorska komanda južnog
Jadrana*

ŠTAB:

Komandant
major NIKOLA SRZIĆ,
kapetan bojnog broda u penziji,
umro 1986. g.

Polit, komesar
MARIO OSTOJIĆ, kontraadmiral u penziji, pa potpukovnik
ZARIJA STOJOVIĆ, general ppuk.
u penziji

Načelnik Štaba
major VIKTOR KOBOL, kap. bojnog broda
u penziji, umro 1986. g.

SASTAVA:

Pomorska obalska komanda Korčula
komandant
kapetan BLAGOJE VLAŠIĆ,
kapetan bojnog broda u penziji

Polit, komesar
IVAN RAKULJIĆ

Pomorska obalska komanda Dubrovnik
Komandant
kapetan IVAN MARINOVIĆ,
kapetan fregate u penziji

Polit, komesar JURKO LUKŠIĆ

Pomorska obalska komanda Boka
Komandant kapetan KRSTO VUKOTIĆ,
umro

Polit, komesar ANTON ŠURAN,
penzionisan kao direktor
brodogradilišta Bijela

Operativna uloga Petog pomorskog obalskog sektora i njegovo prerastanje u Pomorsku komandu južnog Jadrana

Mario Ostojić, *kontraadmiral*

Polovinom marta (16. III) 1945. u Tivtu je, na osnovu naredjenja Štaba Jugoslavenske mornarice, od V pomorskog obalskog sektora (V POS) formirana Pomorska komanda južnog Jadrana. U sastav novoformirane Pomorske komande ušlo je skoro sve ljudstvo, jedinice i sredstva V POS-a. Za komandanta je postavljen major Nikola Srzić, a za političkog komesara potpukovnik Zarija Stojović. Kao izvršni organi Pomorske komande formirane su tri pomorsko-obalske komande (POK): POK Korčula (komandant kapetan Blagoje Vlašić, komesar Ivan Rakuljić); POK Dubrovnik (komandant kapetan Ivan Marinović, komesar Jurko Lukšić); POK Boka (komandant kapetan Krsto Vukotić, komesar Anton Šuran). Pod nadležnost nove komande potpalo je čitavo operativno područje V POS-a koje se protezalo od Zaostroga (Makarsko primorje) do rijeke Bojane.

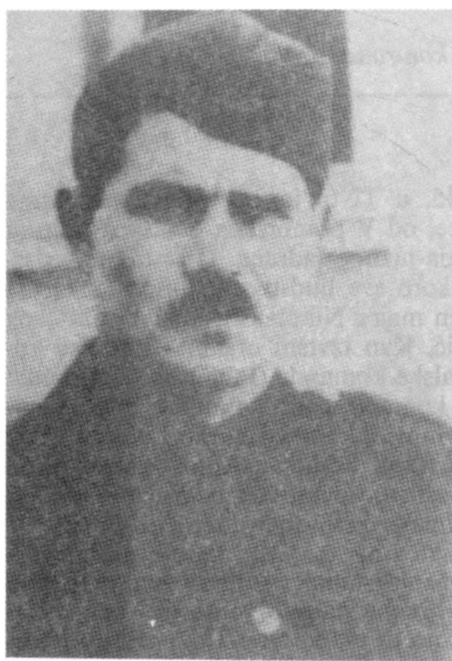
Mornaričke snage u cjelini, pa tako i ove koje su djelovale na južnom Jadranu, od početka svog postojanja stalno su, kada god je to bilo potrebno, mijenjale svoju orijentaciju prema nastaloj situaciji i prilagođavale načine dejstva potrebama predstojećih aktivnosti. Tako je bilo i prilikom ove, posljednje ratne reorganizacije. Prijelaz, dakle, na novu organizaciju nije bio samo organizacione prirode; on je, prije svega, označio neophodnost suštinskih promjena do kojih je moralo doći radi prerastanja mornaričke komande u viši oblik operativne jedinice. Organizacija nove komande bila je provedena bez teškoća i u kratkom vremenu. To je bilo moguće zato što je na tom području već postojala razgranata organizacija V POS-a koja je u stvari samo izmijenjena, dopunjena i proširena u skladu s novim zadacima i operativnim potrebama i zahtjevima koji su se u tom periodu postavljali pred mornaričke snage. To je u isto vrijeme značilo da je V POS u svom razvoju, kroz borbeni put koji je prošao, dostigao takav stupanj da se bez većih problema moglo pristupiti uspostavljanju nove organizacije Jugoslavenske mornarice i podizanju njezine operativne sposobnosti na viši stepen.

Da bi se bolje mogao sagledati stepen razvijenosti i organizovanosti koje je V POS dostigao do momenta kada je bio preformiran u Pomorsku komandu južnog Jadrana, iznijecemo ovdje u kratkim crtama njegov borbeni put i njegove aktivnosti, kao i uslove pod kojima se razvijao i djelstvovao od svog formiranja na Lastovu u junu 1944. godine.

Primorje južnog Jadrana sa zaledem postalo je sredinom 1944. godine veoma osjetljivo područje koje je dobilo velik operativno-strategijski značaj. Nijemci su na prostoru južno od Stona odmah u septembru 1943. za-

■ Prilog raspravi za »okruglim stolom« »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«.
> Kapetan, politički komesar Pomorske komandske južnog Jadrana.

mijenili talijansku okupacionu vlast i tu doveli svoje jake kopnene, pomorske i artiljerijske snage. U četvrtom kvartalu 1943. godine oni su u oštroj ofanzivi na otoke i obalu južne Dalmacije - ostvarili svoj plan »Herpstgewitter« (Herpstgewitter) I, II i III i zauzeli Pelješac, Korčulu i Mljet. Na čitavom tom prostoru Nijemci su se stalno utvrđivali i pripremali za odbranu. Naročitu pažnju posvećivali su utvrđivanju Boke i Dubrovačkog i

Major Srzić Nikola, komandant Pomorske komande južnog Jadrana

Cavtatskog primorja, s ciljem da spriječe očekivano savezničko iskrcavanje i obezbijede dužobalski saobraćaj radi pretstojećeg povlačenja svojih snaga iz Albanije i Grčke. U isto vrijeme na čitavom tom prostoru, a naročito u Boki i u Dubrovniku, gdje od kapitulacije Italije nije bilo naših većih ni kopnenih ni mornaričkih snaga, koncentrirale su se znatne kvasilniške, naročito četničke snage, koje su htjele da se pred saveznicima prikažu kao da su oni jedini legitimni predstavnici naroda i da u tom području oni uspostave svoju vlast. Takvi planovi bili su u vezi sa onim pravcem reakcionarne politike stvorene na Zapadu koja je odudarala od pravog savezništva, a čiji je krajnji cilj bio da se u Jugoslaviji vrati monarhija i stari režim. Za prihvatanje savezničkih snaga koje su se trebale iskrcati u rejonu Dubrovnika i Boke spremala se i posebna grupa četničkog majora Vojislava Lukačevića, koji je sa takozvanom »nezavisnom grupom nacionalnog otpora« krenuo prema obali južnog Jadrana. Da bi se izbjegle negativne posljedice eventualnog izbijanja ove grupe na obalu, Vrhovni Štab je naredio Primorskoj operativnoj grupi i 29. diviziji da prodor Lukačevićevih četnika prema moru »odlučno osujete«. Sagledavši širu situaciju na južnom Jadranu Vrhovni štab je na vrijeme uočio prvorazrednu važnost ove oblasti, ukazavši na nužnost da se ona hitno mora staviti pod čvrstu kontrolu naših civilnih i vojnih vlasti. Zato su odmah preduzete energične mjere da se planovi i namjere neprijatelja osujete. Koncem avgusta 1944. u područje južnog Jadrana upućene su 29. (hercegovačka) i 26. (dalmatinska) divizija, koje su u sadejstvu sa Primorskom operativnom grupom³⁾ i V POS-om poslije tromjesečnih borbi

³⁾ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, fond Draže Mihailovića, C.G. V - 1662/1. Primorska operativna grupa formirana je 23. februara 1944. a prestala je da funkcionise početkom aprila 1945. Pri formiranju u njen sastav ušle su 6. crnogorska i 2. dalmatinska udarna brigada, Lovčenski i Nikšićki partizanski odred i 1. bokeljski partizanski bataljon. Kasnije, kada su formirane 10. crnogorska (28. IX) i 1. bokeljska (5. X) brigada, obe su bile uključene u sastav Primorske operativne grupe. Primorska operativna grupa djelovala je na području Crnogorskog primorja i Boke i u njihovom neposrednom zaleđu; 29. divizija, poslije razbijanja Trebinjskog četničkog korpusa i oslobodenja Trebinja u oktobru 1944. usmjerila je svoja dejstva iz južne Hercegovine u pravcu Dubrovačkog primorja i Konavija, a 26. divizija sa Visa i djelovala je u pravcu južnodalmatinskih otoka i Pelješca i dalje duž primorja prema jugoistoku.

oslobodile čitavu obalu od Neretve do Bojane. U tim pobjedonosnim borbama Nijemci su bili potpuno poraženi, a njihovu sudbinu doživjeli su i svi njihovi pomagači i saradnici. Na teritoriji južne Dalmacije, Boke i Crnogorskog primorja bile su razbijene sve četničke i ustaške jedinice, njihove organizacije i njihov politički sistem, što je bilo od izuzetnog značaja za narodnooslobodilački pokret u ovim područjima. I vremenski faktor u ovoj operaciji bio je veoma značajan, jer bi svako kašnjenje išlo naruku kvislinskim, kolaboracionističkim i drugim reakcionarnim snagama u ostvarenju njihovih planova, što je moglo dovesti do ozbiljnih komplikacija za ciljeve NOP-a, i to ne samo u ovom području nego i šire.

Uporedo sa pripremama za predstojeće oslobodenje južnog Jadrana došlo je i do jačanja mornaričkih snaga na tom području. Saobrazno situaciji i mogućnostima Štab Mornarice poduzimao je blagovremeno odgovarajuće organizacijske i druge mjere kako bi mornaričke snage što bolje izvršile svoj zadatak u dejstvima za oslobodenje ovog područja.

Kada su Nijemci do konca 1943. godine zauzeli Pelješac, Korčulu i Mljet, skoro čitavo obalsko istočno područje, koje je bilo u operativnoj nadležnosti V POS-a, ostalo je u rukama neprijatelja, a V POS morao je napustiti svoju teritoriju i povući se na Vis. Međutim, iako su Nijemci potisnuli sektor sa njegove vlastite teritorije, oni nisu ni izdaleka uspjeli da u potpunosti zagospodare tom teritorijom. Naprotiv, na čitavoj toj teritoriji, izvan rijetko raspoređenih njemačkih utvrđenja, dejstvovala su partizanske grupe i odredi, a u svim mjestima i naseljima funkcionisali su i dalje narodnooslobodilački odbori kao jedini istinski organi narodne vlasti. Pored toga, snage NOVJ nikada se nisu odrekle teritorije koju je okupirao neprijatelj. One su se stalno, u saradnji sa Mornaricom NOVJ, sve češće vraćale na okupiranu obalu i otoke i nanosile neprijatelju sve jače udarce sve do njegovog potpunog poraza. Uz sve to Nijemci, zbog pogrešne procjene, a djelimično i zbog nedostatka snaga, nisu zauzeli Lastovo tako da je Lastovo sa okolnim otocima ostalo za čitavo vrijeme njemačke okupacije kao jedini dio oslobođene sektorske teritorije. Štab Mornarice pravilno je ocijenio njegov veliki značaj kao prikladne baze za širenje dejstava u pravcu jugoistoka pa je na vrijeme, još u februaru 1944, na Lastovu uspostavio Mornaričku stanicu iz koje se nekoliko mjeseci kasnije ponovno formirao V POS.

Peti POS obnovljen je na Lastovu polovinom juna (12. VI) 1944. U novoformirani štab odmah su raspoređeni iskusni mornarički kadrovi. Štab se brzo organizovao i počeo intenzivno da radi i efikasno da djeluje kako bi nadoknadio šestomjesečni period prekida u radu i što brže uhvatio korak s vremenom. Operativno područje V POS-a obuhvatalo je obalski, otočki i morski prostor od sredine Korčulanskog kanala do Cavtata. Ali pošto VI (Bokeljski) POS nije nikada bio formiran, operativna nadležnost V POS-a proširila se kasnije i na područje Boke i Crnogorskog primorja sve do rijeke Bojane. Za kontrolu tako velikog morskog i obalskog područja, koje predstavlja jednu trećinu ukupnog jugoslovenskog jadranskog prostora, bile su potrebne velike i raznovrsne mornaričke snage koje je trebalo razviti i organizovati u vrlo kratkom vremenskom periodu. Zato je V POS morao stalno povećavati brojno stanje svog ljudstva i brzo raditi na formiranju novih raznovrsnih jedinica. Koliko se sektor brzo razvijao i prostorno širio, vidi se po tome šta je sektor u svom 10-mjesečnom po-

Maršal Tito u razgovoru sa dr Ivanom Ribarom i drugima, Vis, jun 1944.

stojanju, od juna 1944. do marta 1945, povećao brojno stanje ljudstva za 7,5 puta, primajući u prosjeku svakog mjeseca po 300 novih boraca, a samo za tri mjeseca (od septembra do novembra 1944) teritorija koju je morao kontrolisati povećala se za preko 30 puta. Sa Lastova se teritorija proširila na čitavo područje od Neretve do Bojane. Na tako prostranom području moralo se rasporediti velik broj raznovrsnih jedinica, što je stvaralo probleme u rukovođenju, komadnovanju i opskrbi. Za proširenje postojećih i formiranje novih sektorskih jedinica korišćena je u prvom redu bogata regrutna i materijalna baza otočnog i priobalskog pojasa. Na Korčulanskom, Pelješkom, Dubrovačkom, Bokeljskom i Crnogorskom primorju, gdje pomorstvo i brodogradnja imaju bogate tradicije i duboke kojene, našli su se veliki i raznovrsni ljudski i materijalni potencijali potrebni za razvoj Mornarice koje je V POS uz pomoć naroda, organa vlasti i organizacija NOP-a uspješno aktivirao i uključio u općenarodnu borbu. U kraju koji je u prošlosti dao ogroman doprinos razvoju jugoslavenskog pomorstva brzo su se i lako pronalazili ljudi za svaki posao koji je vezan za brod i more.

Težište aktivnosti V POS-a u periodu juni-septembar, kada se Štab sektora nalazio na Lastovu, bilo je usmjereno na organizaciono učvršćivanje tek formiranog Štaba sektora i sektorskih jedinica, ali i na svestrane pripreme za predstojeće zadatke. Odmah na početku svog djelovanja na Lastovu, Štab sektora uspostavio je, a zatim stalno razvijao i širio, svestranu saradnju sa organima vlasti, Partije, kao i sa pozadinskim i susjednim jedinicama u okrugu Dubrovnika.

Neposredno poslije formiranja Štab sektora pristupio je jačanju odb-520 rane Lastova kao svoje operacijske osnovice. Na njegovu inicijativu sve

vojne i civilne vlasti na otoku pokrenute su u brzu i energičnu akciju koja je imala za cilj da se uklone brojni nedostaci koji su do tada postojali u sistemu odbrane i da se zajedničkim naporima izvrše neophodni radovi i ojača sistem odbrane Lastova u cjelini. Odmah su označeni rejon odbrane, stepenovana njihova važnost i određeni nosioci odbrambenih priprema u svakom pojedinom rejonu. Preduzete su mjere i za pojačanje sistema protivvazdušne odbrane. Štab sektora i sektorske jedinice aktivno su učestvovali u radovima na utvrđivanju Lastova i jačanju njegove odbrane, čime su znatno doprinijeli da se osujete namjere Nijemaca da napadnu Lastovo. U isto vrijeme, to je omogućilo da se na Lastovu organizira Mornarička baza, koja je postala čvrst i stabilan oslonac našim (i savezničkim) snagama za izvođenje vojnih i vojno-političkih akcija u južnoj Dalmaciji.

Posebnu pažnju Štab sektora posvećivao je razvoju partizanske plovidbe, kako bi se što bolje zadovoljile raznovrsne potrebe za prevoženjima morem koje su bile u stalnom porastu. Stalno se radilo na tome da se postojeći plovni park što bolje iskoristi, te da se u isto vrijeme pronađu i uključuju u službu novi brodovi. Intenzivirane su postojeće i uspostavljene nove pomorske veze, koje su se sa Lastova granale prema Visu, Korčuli, Pelješcu, Mljetu, dubrovačkom primorju i Konavljima. Za nekoliko mjeseci broj pomorskih veza na akvatoriji V POS-a više se nego udvostručio, tako da je u septembru 1944. dnevno održavano u prosjeku po pet veza. Brodovi su plovili veoma intenzivno, a brodske posade bile su napregnute od neprekidnih noćnih vožnji koje su ih iscrpljivale do krajnjih granica. Koliko je naprezanje bilo za petnaestak brodova (sa ukupnom nosivošću oko 100 tona), koliko ih je tada sektor imao, pokazuje podatak da su oni u periodu od 31. juna do 31. avgusta prevalili oko 4.000 morskih milja i prevezli 406 tona robe i 2.485 putnika. I Lastovska flotila, koja je početkom avgusta 1944. imala 11 brodova sa 65 ljudi, izvršavala je obimne zadatke. Pored noćnih patrola i specijalnih zadataka, flotila je održavala i teže i udaljenije veze. Brodovi flotile prevalili su za samo tri ljetna mjeseca 1944. godine 11.689 morskih milja i prevezli 3.912 putnika. Zahvaljujući tim vezama, koje su sezale duboko u neprijateljsku pozadinu, povećao se kontakt sa snagama NOP-a i narodom na okupiranom području, poboljšalo se snabdijevanje partizanskih odreda i grupa, oživjela je obavještajno-informativna djelatnost, učestala su prepadna dejstva i zasjede, a povećan je i priliv novih boraca, brodova i materijalnih sredstava koji su sa okupiranih područja sve brže pristizali na Lastovo.

Iako se nalazio na krajnjoj zapadnoj ivici svoje teritorije, sektor se sa Lastova nije nikada odrekao okupiranog dijela svoje teritorije, već se na razne načine neprekidno za nju borio. Snage sektora, kao i druge snage NOVJ koje su bile samo privremeno potisnute iz južne Dalmacije, stalno su se vraćale u to područje vršeći razne akcije na neprijateljske jedinice, tako da za neprijatelja u području koje je okupirao nikada nije bilo mira. Samo u trećem kvartalu 1944. godine sektorske jedinice izvele su sa Lastova 12 borbenih akcija na okupirane otoke i obalu i u tim akcijama ubile 15, ranile 12 i zarobile 20 neprijateljskih vojnika. U tom istom periodu transportni brodovi i brodovi Lastovske flotile vrlo su intenzivno učestvovali u prebacivanju brigadnih dijelova 1, 11. i 3. prekomorske brigade, koje su sa Lastova ili osloncem na njega izvodile učestale desantne prepade i zasjede na neprijateljske snage na Korčuli, Pelješcu i Mljetu. Uz sve ove akcije, sektor je stalno proširivao svoju kontrolu i svoje prisustvo na sus-

jedne otoke i obalu uspostavljajući na njima svoje stanice i prihvatne punktove. Tako je koncem avgusta na Mljetu uspostavljena mornarička stanica, a na Korčuli, iznad Velaluke, uspostavljena je osmatračka stanica.

Svoje aktivnosti na okupiranim dijelovima južnog Jadrana sektor je počeo organizirati još sa Lastova i na široj osnovi preko organa narodne vlasti, te preko partijskih, skojevskih, frontovskih i drugih organizacija na terenu. Polazeći od činjenice da se na južnom Jadranu nalazi velik broj važnih mornaričkih objekata, sektor je preduzeo mjere da se ti objekti sačuvaju od uništenja i što prije uključe u sistem naše odbrane. Zato je Štab sektora još krajem juna 1944. pokrenuo inicijativu da se u neprijateljskoj pozadini formiraju akcioni odbori pomoraca, a nešto kasnije Štab je razradio i detaljna uputstva za njihov rad. Ti odbori evidentirali su sve brodove i plovna sredstva koji su bili u službi neprijatelja i preko njihovih posada radili na tome da ti brodovi i sredstva pređu na našu stranu. Pored toga, odbori pomoraca slali su sektoru obavještajne podatke o neprijatelju i radili na tome da se mornarički objekti zaštite i sačuvaju od uništenja. Oni su znatno doprinijeli da se mnoga plovna, lučka i druga materijalna sredstva sačuvaju od uništenja i da ih naše snage zaposjednu neoštećene. U pripremama za povratak na obalu Štab sektora razradio je i detaljne planove za osposobljavanje luka za promet, za preuzimanje neprijateljskih položaja za odbranu od napada iz vazduha i druge planske dokumente koji su bili dostavljeni svim jedinicama i ustanovama na teritoriji V POS-a. Blagovremena razrada tih dokumenata, uz druge operativne mjere koje su bile preduzete, dosta je doprinijela da se pokrenu i aktiviraju široke i raznovrsne snage u neprijateljskoj pozadini, što je omogućilo da se većina mornaričkih i drugih vojnih i privrednih objekata na južnom Jadranu sačuva od uništenja.

Još prije početka operacija 26. divizije za oslobodenje otoka i obale južne Dalmacije, V POS u sadejstvu sa Štabom Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda preduzeo je mjere ometanja neprijatelja u povlačenju sa Korčule i Pelješca. Jedan vod mornaričke pješadije postavio je 11. septembra zasjedu u rejon sela Lumbarde, a u noći 12/13. septembra jedna četa mornaričke pješadije iskrcala se na Pelješac kod sela Dingač i u tri naredne noći izvršila tri uzastopne akcije, a zatim se povukla na Lastovo.

Do pred kraj septembra, kada je oslobođena Korčula, Mljet i južna obala Pelješca, 1. bataljon mornaričke pješadije, poslije izvršenih akcija na Šipanu i Jakljanu, zauzeo je dubrovačke otoke i na njima uspostavio odbranu formirajući na Šipanu još dva bataljona mornaričke pješadije. Da bi bio bliže području dejstava, Štab sektora prebacio se 18. septembra sa Lastova na Korčulu. U tom periodu, kada su jedinice 26. divizije čistile Pelješac i prodirale preko Stona, Štab sektora organizovao je intenzivno prevoženje jedinica, evakuaciju ranjenika i ratnog plijena. Uz velike napore uložene u ova prevoženja V POS obezbijedio je jedinicama 26. divizije manevar preko mora, tako da su one mogle pomjerati ili ispoljavati težište svojih dejstava na ona područja gdje je bilo najcjelishodnije. Zahvaljujući upravo tim manevrima preko mora, jedinice su mogle da se blagovremeno rasporede u pogodnim područjima što im je pomoglo da postignu zapažene uspjehe, naročito kod Stona i na Vukovu klancu.

Pred kraj oktobra Štab sektora prešao je u Dubrovnik, odakle je razvio razovrsne aktivnosti. Težište je, pored rješavanja lokalnih problema, bilo usmjereno na ofanzivna dejstva u pravcu Boke i Crnogorskog primor-

ja, te na korišćenje i mobilizaciju snaga i sredstava radi nastavka borbe, kao i na kontrolu oslobođene teritorije. Oslobođenje Dubrovnika dalo je novi zamah razvoju mornaričkih snaga na južnom Jadranu. Štab sektora prešao je sa periferije u centar svoje teritorije, odakle mu je bilo lakše dejstvovati i ispoljavati uticaj u svim pravcima nego što je to mogao sa Lastova i Korčule. Pored toga, Dubrovnik je sa širom okolinom predstavljao bogatu mornaričku regrutnu i materijalnu bazu. Pomoračka tradicija, koja je u ljudima Dubrovačkog primorja ostavila duboke korijene vezanosti za more, potvrdila se i u narodnooslobodilačkom ratu i dala svoje nove značajne vrijednosti. Dubrovčani su masovno htjeli da služe u Mornarici i veliki broj popunio je sektorske jedinice, tako da je broj pripadnika sektora samo u Dubrovniku iznosio 827 ljudi. Pored toga, V POS preuzeo je u Dubrovniku 25 novih plovnih objekata i niz drugih mornaričkih objekata i ustanova. Veoma brzo su u osposobljenu grušku luku i razminirane prilaze ka njoj počeli pristizati saveznički brodovi sa ratnim materijalom i drugim potrebama. Otvaranje gruške luke bio je događaj koji je imao i međunarodnu dimenziju, jer su time snage NOVJ stupile u dodir sa zapadnim saveznicima, a jugoslavensko ratište povezano se morskim putem direktno sa anglo-američkim frontom u Italiji. Koliko je živ saobraćaj protekao kroz grušku luku, govori podatak da su samo u periodu od 1. do 15. novembra 1944. u luci iskrcana 44 saveznička broda veće tonaže, što znači da su se u Gružu u prosjeku dnevno iskrcavala po tri broda. Tako se Dubrovnik, kao prvi oslobođeni grad u Dalmaciji, ubrzo našao u središtu važnih događaja. Postao je značajna baza i važno operativno i pozadinsko uporište za koordinaciju i nastavak ofanzivnih dejstava na neprijateljske snage koje su se povlačile prema sjeverozapadu.

Štab sektora prihvatio je u Dubrovniku velik broj novopridošlih boraca i od njih formirao nove jedinice. Preuzeti su brojni plovni, obalski i drugi mornarički objekti i ustanove i uključeni su u rad prema namjeni. Na oslobođenoj teritoriji uspostavljene su saobraćajna, lučka, osmatračka, pozadinska i svjetioničarska služba, obnovljen je rad brodogradilišta i radionice, preuzeta je Dubrovačka i Zetska plovidba i niz drugih mornaričkih objekata i ustanova. Uz sve to sektor je, zbog naglog širenja oslobođene teritorije, izvršio krupne organizacijske promjene i formirao velik broj novih jedinica.

Naročito aktuelni i bitni problemi iz tog perioda bili su uključivanje sektorskih snaga u oslobođenje Boke Kotorske, preuzimanje mornaričkih objekata i uspostavljanje »mornaričke vlasti« na čitavoj teritoriji do Bojane koja se nalazila pred skorim oslobodenjem.

Pored Mornaričke stanice Korčula, koja se sa Mljeta prebacila u oslobođenu Korčulu, početkom novembra formirana je Mornarička stanica Boka, a u januaru 1945. formirana je i Mornarička stanica Dubrovnik. Naročito aktivna bila je Mornarička stanica Boka, koja je uz svestranu pomoć Štaba sektora, organa vlasti, društveno-političkih organizacija i naroda preuzela na sebe i uspješno rješavala obimne mornaričke poslove i zadatke u Boki. Okupljala je mornaričke specijaliste, preuzimala brodove, osposobljavala obalske baterije, otvarala luke za promet, čistila miska polja, uspostavljala lučku službu, razvijala pomorski saobraćaj, prikupljala mornarički materijal i obezbjeđivala mornaričke objekte. Ljudstvo Mornaričke stanice Boka spasilo je od uništenja mnoge objekte među kojima gatove u Tivtu, Zelenici i Herceg-Novom. Isto tako, i pored nestašice alata i

građevinskog materijala, zahvaljujući velikom zalaganju radnika brzo je osposobljen arsenal u Tivtu i druge radionice i objekti u Boki, koje su Nijemci prilikom povlačenja jako oštetili a neke i do temelja porušili.

Odmah poslije formiranja Mornaričke stanice, Štab V POS-a uputio je u Boku dva bataljona mornaričke pješadije, koji su u sadejstvu sa jedinicama Primorske operativne grupe učestvovali u borbama za oslobodenje Boke i Crnogorskog primorja. Bataljoni su u periodu od 1. do 21. novembra vodili samostalno borbe na poluotoku Luštici. U tim borbama ubijeno je 24 i ranjeno 15 neprijateljskih vojnika, zaplijenjena su 4 kamiona, vagon municije, 3 mitraljeza i znatne količine hrane i opreme. Nakon izbacivanja Nijemaca sa Luštice bataljoni su učestvovali u oslobodenju Lepetana, Tivta i Kotora, a zatim u gonjenju neprijatelja prema jugoistoku. Nakon zauzimanja Bara i Ulcinja snage mornaričke pješadije izbile su na rijeku Bojanu i uključile su u obezbeđenje državne granice nove Jugoslavije prema Albaniji. U isto vrijeme, na rijeci Bojani i na Skadarskom jezeru Štab V POS-a organizirao je riječno-jezerski saobraćaj. Štab sektora uspostavio je dobre susjedske odnose sa albanskim vojnim i civilnim vlastima sa kojima je zajednički rješavao probleme jezerskog, riječkog i pomorskog saobraćaja u graničnom pojasu. Isto tako, sektor je albanskim brodovlasnicima i kapetanima pomogao da pronađu, preuzmu i odvedu u Albaniju sve albanske brodove zatečene na teritoriji V POS-a koje su im Nijemci u povlačenju bili oteli i odveli iz Albanije.

Veliki naponi uz skromna sredstva ali sa mnogo istrajnosti i požrtvovanosti učinjeni su na uklanjanju morskih mina sa plovnih puteva, glavnih ruta i prilaza važnijim lukama radi otvaranja plovidbe. Poslije razminiranja Velikog vratnika i prilaza gruškoj luci očišćeni su i prilazi Cavtatu, ušću Neretve i Boki. Samo u novembru i decembru 1944. na plovnim putevima u južnom Jadranu uništeno je, potopljeno ili uklonjeno 85 morskih mina. Posebno velike teškoće predstavljala je borba s magnetskim na dnu ležećim minama koje su Nijemci položili u Boki. Na jednu od takvih mina naišao je polovinom decembra u Boki parobrod »Cetinje« pun putnika. Brod je potonuo i u toj nesreći poginulo je 90 ljudi, a spaseno je samo 9 ranjenika. U borbama na južnom Jadranu V POS izgubio je dva naoružana broda, sedam patrolnih čamaca i nekoliko transportnih brodova, ali je potonuće »Cetinja« bio najveći gubitak.

Nakon oslobodenja čitavog otočnog i obalskog područja južnog Jadrana, kada su operativne jedinice NOVJ napustile taj prostor i nastavile gonjenje neprijatelja, V POS je na čitavom prostoru od Bojane do Neretve uspostavio sistem obalske i pomorske odbrane i užurbano radio na tome da se taj sistem što bolje učvrsti i ojača. Zaposjednute su i osposobljene sve postojeće i formirane nove obalske baterije. Pojačano je patroliranje na moru i pooštrena kontrola priobalnog mora. Preuzeti su i privedeni funkciji svi mornarički objekti i ustanove koji su mogli doprinijeti jačanju sistema odbrane. Intenzivirana je borbeno-obuka i uvedena obuka štabova, a otpočelo je i sistematsko školovanje mornaričkih specijalista i mornaričkih starješina. Organizirana je služba osmatranja i veze, te tehničke, snabdijevačke i sanitetske službe. Uvedene su redovne brodske pruge i poboljšan pomorski saobraćaj. Organizirana je lučka i svjetioničarska i hidrometeorološka služba i nastavljena borba s minama kako bi se stvorili što povoljniji uslovi za odvijanje plovidbe i pomorskog saobraćaja. Štab sektora 524 propisao je režim plovidbe i u saradnji sa organima vlasti regulisao riba-

renje. Kroz sve ove i druge zadatke Štab sektora i sektorske jedinice raspoređene na čitavom obalskom i otočkom području znatno su doprinijeli normalizovanju života i otklanjanju ratnih posljedica, a dobrim dijelom su pripomogli i u obnovi i oživljavanju privrednih djelatnosti, kao i u zadovoljavanju raznih potreba stanovništva priobalnog pojasa.

Neposredno poslije oslobođenja sektorske teritorije, jedinice sektora, a naročito mornarička pješadija, uključile su se u čišćenje terena od razbijenih ostataka domaćeg neprijatelja koji se bio aktivirao naročito u područjima Grablje - Paštrovići, Konavle i Gabela - Čapljina. U akcijama čišćenja terena od »škripara« u toku januara 1945, pored jedinica KNOJ-a, učestvovao je i 1. bataljon mornaričke pješadije V POS-a. U istom periodu i 3. bataljon mornaričke pješadije bio je upućen u rejon Metkovića radi kontrole tog područja. Nešto kasnije ovaj isti (treći) bataljon upućen je u sastav Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije u čijem sastavu je učestvovao u operacijama za konačno oslobođenje zemlje.

U periodu pothranjivanja i ojačavanja snaga 4. armije, koja je izvodila završne operacije duž jadranske obale, otpočela su velika prevoženja novomobilisanih boraca iz južnog na srednji i sjeverni Jadran. U tim prevoženjima prebačeno je morskim putem na srednji i sjeverni Jadran 12.500 boraca i 260 konja.

Značajnu ulogu u razvoju V POS-a odigrao je partijsko-politički i kulturno-prosvjetni rad. Partijske i skojevske organizacije i kulturno-prosvjetni odbori, koji su postojali u svim sektorskim jedinicama, razvili su veoma živu aktivnost. Analizirani su stanje i postupci u jedinicama, određivani zadaci za naredni period, kontrolisano sprovođenje izvršenja zadataka, razvijana je kritika i samokritika, vođena je neprekidna borba za podizanje morala i uspostavljanje zdravih odnosa među ljudima i jedinicama. Partijci i skojevci, svojim primjernim ponašanjem, požrtvovanjem i zalaganjem, prednjačili su u izvršavanju zadataka i isticali se u takmičenju koje je bilo organizirano u svim sektorskim jedinicama. Partijske organizacije nisu dozvoljavale da se učinjene greške, propusti i nedostaci skrivaju, već su, na protiv, zahtijevale da se o njima javno raspravlja i da se one uklone, te da se iz toga izvuku pouke i iskustva za budući rad i ponašanje.

Štab sektora za čitavo vrijeme saradivao je u potrebnom obimu i sa saveznicima. Nastojao je da se ta saradnja održi na razini koja je najbolje odgovarala interesima NOP-a. Ali kada su postupci saveznika odudarali od pravog savezništva, štab sektora svojim energičnim stavovima sprječivao je nedozvoljene aktivnosti.

Iako je djelovao u uslovima neprijateljske nadmoćnosti i pod nepovoljnim uslovima, V POS je uspješno izvršio svoj zadatak. Primenjujući doktrinu općenarodnog oslobodilačkog rata, osloncem prvenstveno na vlastite snage i sredstva koja su se našla u području južnog Jadrana, u sadejstvu sa narodom i organima vlasti učestvovao je u oslobodenju Jadrana a zatim je brzo zaposjeo svoje operativno područje i na njemu uspostavio sistem odbrane, razvivši se do proljeća 1945. u krupnu mornaričku jedinicu koja je brojala 3.300 ljudi. Na taj način stvorio je povoljne uslove za izvođenje završnih operacija i oslobođenje zemlje.

Komanda rečne plovitbe

Komandant
potpukovnik JURAJ BONACI
kotraadmiral u penziji,
umro 1971.

Polit, komesar
major JOSIP GIZDIĆ

Načelnik štaba,
major DUŠAN MILETA,
kap. MIROSLAV DRAGUTIN,
kap. bb u penziji

Jugoslavenska rečna ratna flotila u završnim operacijama¹⁾

Boško Antić, *kapetan fregate*

U teškim uslovima vođenja rata u ravnici i podeljenosti između okupatora i kvislina ustanak je ubrzo zahvatio i delove oko naših velikih plovnih reka. Partizanski odredi razvili su vrlo živu aktivnost napadajući neprijateljski saobraćaj na Dunavu i Savi. Ta dejstva su remetila i ponekad potpuno onemogućavala snabdevanje neprijateljskih snaga rekama, posebno Dunavom kojim se Nemačka snabdevala naftom iz Rumunije, prevozila ratni plen i pri kraju rata izvlačila svoje snage iz okupiranih zemalja.

Od prvih partizanskih akcija do kraja rata stvorena je Rečna ratna flotila NOVJ u teškoj i dugotrajnoj borbi. Put do njenog stvaranja, od prvih partizanskih prevoznika kod Neština i Krčedina, preko stvaranja četa za vezu, Mornaričke čete, pa do Komande rečne plovidbe, bio je naporan, ali je na njemu izrasla jaka jedinica Ratne mornarica koja je došla do izražaja u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje i osposobljavanju unutrašnjih plovnih puteva za plovidbu na oslobođenim delovima.

Pod udar jedinica, koje su dejstvovale uz obale reka, dolazili su svi plovni objekti, posebno na Dunavu i Savi. Bila su to prva partizanska dejstva na rekama, koja su primoravala okupatora da za reke vezuje jače snage. Osim dejstava po neprijateljskom saobraćaju, vršeno je prevoženje preko reka partizanskih jedinica i time omogućavani manevar i brzo ispoljavanje dejstava u raznim rejonima. Prevoženje rekama i prepadi na neprijateljski rečni saobraćaj postali su sastavni deo borbenih dejstava jedinica NOVJ oko plovnih reka.

PR VE JEDINICE ZA DEJSTVA NA REKAMA

Ratovanje oko reka je postajalo sve složenije i tokom celog rata ukazivala se potreba za formiranjem posebnih jedinica koje će dejstvovati na rekama i sticati iskustva u organizovanju prelazaka preko reka, održavanju veza i napadima na neprijateljske plovne objekte. Značaj plovnih reka bio je u stalnom porastu, jer su njima Nemci sve užurbanije izvlačili plen, energetske izvore i hranu, a neprijatelj je jakim snagama štitio svoje plovne sastave.

Još oktobra 1942. godine upućena je grupa boraca Podunavskog odreda u okolinu Jarka sa zadatkom zaštite slobodne teritorije u Sremu, kas-

1) Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugosla- « 90 vijek».

nije su takve grupe upućene u Boljevce i Progar, a u maju 1943. godine je formirana Pogranična četa na Savi, da bi u avgustu iste godine Glavni štab Vojvodine formirao ovakvu jedinicu i na Dunavu, koja je imala i zadatak prevoženja između Bačke i Srema, povezujući tako partizanske jedinice ovih odvojenih delova Vojvodine.

28. avgusta 1944. godine Glavni štab Vojvodine formirao je čete za vezu, koje su imale zadatak da obezbeđuju sve veze na Dunavu. Čete za vezu sastojale su se od najiskusnijih boraca i poznavalaca Dunava, uglavnom od pripadnika Pogranične čete, koji su uspostavljenim kanalima prebacivali borbe, kurire, hranu, municiju i ostala sredstva ispred bunkera na levoj obali Dunava i takoreći »ispod nosa« ustaških garnizona u Iloku, Beočinu i Petrovaradinu. Hrabri sremski partizani, koristeći svoje poznavanje reke, noć i hrabrost uspešno su savladali i reku i neprijateljska obezbeđenja. Kada nije pomogla hrabrost pomagalo je poznato partizansko lukavstvo.

Naredbom broj 28 Glavnog štaba Vojvodine od 11. septembra 1944. godine formirana je Mornarička četa u sastavu prateće brigade pri Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine. U sastav čete ušla je Četa za vezu Glavnog štaba Vojvodine, posada broda ZAGREB i borci koji su pre rata služili svoj vojni rok u ratnoj mornarici. Četa je brojala oko 80 ljudi i bila je podeljena u dve grupe. Glavnina se nalazila na Testeri iznad Čerevića sa zadatkom da napada neprijateljski rečni saobraćaj na Dunavu, a drugi deo sa po jednim vodom u Neštinu i Krčedinu imao je zadatak da obavlja prevoženje na Dunavu.

U vreme formiranja čete neprijateljski saobraćaj na Dunavu bio je veoma intenzivan, a Crvena armija se približavala granicama naše zemlje, dok su jedinice NOVJ uspešno vodile operacije u Srbiji i približavale se Beogradu. Nemački konvoji su stalno plovili Dunavom i već 17. septembra od štaba 11. vojvodanske brigade dobijen je zadatak »brzometnim i protivoklopnim topovima i puškama zatvoriti plovidbu na Dunavu i sprečiti prelazak neprijateljskih lađa sa ratnim materijalom«.

Prva akcija izvedena je 22. septembra kod Koruške, dan kasnije napadnut je nemački motorni tanker kod Potoranja. 26. septembra napadnut je i uništen šlep sa barožnim balonima. I tako iz napada u napad četa je za samo mesec dana izvela 12 napada na neprijateljske brodove kod Neština, Koruške, Banoštoru i Potoranja. Poslednju akciju na neprijateljski saobraćaj izvela je 18. oktobra, a kod Koruške je pokušala da nemačkim brodovima, koji su plovili iz Novog Sada, nanese udarac podvodnim minama. Pokušaj nije uspeo, jer se improvizovanim minama, od bačava, eksploziva i kablova, upleo spoj kablova.

Drugi deo čete vršio je prevoženje kod Neština i Krčedina. Prevoženje je vršeno noću i to najčešće kod Miševca, ispod Neština. Prevoženje je vršeno mahom vodeničarskim čamcima i šikljama. Da ne bi bili uništeni čamci su posle prevoženja potapani u vodu i za naredno prevoženje ponovo vadeni.

Po oslobođenju Bačke, glavnina čete premeštena je u Novi Sad, a deo koji je prevozio kod Neština u Bačku Palanku. Četa je završila svoje delovanje 20. novembra, kada je njenu ulogu preuzela Mornarička baza u Novom Sadu, u čiji je sastav ušla.

KOMANDA REČNE PLOVIDBE

Po oslobodenju većeg dela zemlje i delova oko unutrašnjih plovnih puteva ukazala se potreba za organizovanjem i uspostavljanjem stalnog rečnog saobraćaja na rekama. Front se protezao Dunavom do Neština, Savom od Sremske Mitrovice do ušća Drine i obalom Drine do Loznice.

Naredbom Povereništva saobraćaja Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije formirana je 2. novembra 1944. godine Komanda rečne plovidbe u Beogradu. Ona je preuzela rukovođenje nad celokupnom službom plovidbe na rekama, kanalima i jezerima. Tu funkciju ostvarivala je preko mornaričkih baza u Novom Sadu, Šapcu i Kladovu. Njen prvi komandant bio je potpukovnik Juraj Bonaci. U delokrug rada Komande rečne plovidbe spadali su poslovi na uspostavljanju, održavanju i razvoju saobraćaja na plovnim putevima, kao što su: uređenje i održavanje pristaništa, građenje i održavanje zimovnika, brodogradilišta, mašinsko-remontnih radionica i plovnih puteva u cilju plovidbe; registracija svih plovnih objekata i njihovi tehničko-nautički pregledi; organizacija i održavanje pristaništa i obalske kontrole rečne straže; organizacija i održavanje redovnog putničkog i teretnog saobraćaja na plovnim putevima, kao i građenje, uređenje i održavanje skladišta i magacina; eksploatacija državnog plovnog parka, kao i drugih mobilisanih plovnih objekata.

Sve svoje poslove Komanda rečne plovidbe obavljala je preko operativnog, saobraćajnog, personalnog, artiljerijskog, morskog, tehničkog, sanitetskog, propagandnog odseka i odseka za vezu, intendanture, sudskog islednika, Direkcije rečne plovidbe i Uprave za održavanje vodenih puteva. Pored navedenih mornaričkih baza potčinjen joj je bio i deo brodova Rečne ratne flotile, Etapna stanica u Zemunu, četa rečne kontrolne straže i osmatračke stanice.

Direkcija rečne plovidbe imala je pod sobom celokupno trgovačko brodarstvo, uključujući i sva bivša privatna brodarstva, a u pristaništima je imala svoje agencije. Uprava za održavanje vodenih puteva vršila je nadzornu službu za uređenje reka i kanala za plovidbu, a u delokrug njenog rada spadao je i nadzor nad pristaništima i zimovnicima. Veća pristaništa su imala kapetanije, a manja ispostave. Radom kapetanija upravljao je odsek za izvršnu službu pri Komandi rečne plovidbe. Baze su bile vojne ustanove, koje su vodile nadzor nad brodogradilištima i radionicama, radom agencija i privatnih lica kojima su brodovi bili dodeljeni na eksploataciju, a saradivale su sa jedinicama kopnene vojske.

Etapna stanica u Zemunu imala je zadatak da vrši prihvatanje i slanje ljudi i materijala upućenih s Jadrana ili na Jadran. Početkom 1945. godine u ovoj stanici se nalazila regrutna četa i održavani su kursevi za signaliste, artiljere i brodarce. Četa rečne kontrolne straže davala je stražare za brodogradilišta i pristaništa u Beogradu i Zemunu i vršila kontrolu putničkog prtljaga.

Komanda rečne plovidbe imala je direktno pod svojim nadzorom deo Dunava od km 1214 (ušće Tise) do km 1056 (Veliko Gradište) i deo Save od ušća do Zabrežja (km 39).

U vojnom pogledu, Komanda rečne plovidbe se sporo razvijala. Sve do kraja januara 1945. godine bila je vezana za Povereništvo saobraćaja, a manje za Komandu mornarice. Tada su formirani novi odseci, nazivi baza su izmenjeni (umesto Mornarička baza Novi sad, Šabac i Kladovo

uvedeni su nazivi I, II i III baza Rečne flotile, ali su im nadležnosti ostale iste. Neposredno pred kraj rata baza u Kladovu je pretvorena u mornaričku stanicu, a III baza je dobila naziv II baza. Istovremeno je uvedena i centralizovana numeracija plovnih objekata za svaki tip, od jedan pa dalje.

Mornarička baza u Kladovu je prva jedinica kojoj je povereno da organizuje rečni saobraćaj. Formirana je naredjenjem Vrhovnog štaba od 12. oktobra 1944. godine. Dejstvovala je na delu Dunava od Velikog Gradišta do granice sa Bugarskom. Vrhovni štab joj je postavio zadatke mobilizacije stručnog kadra, aktiviranje plovnog parka, popis plovnog parka neprijateljskog porekla, organizaciju vojnih prevoženja na Dunavu i obnovu putničkog i trgovačkog saobraćaja. Formiranje baze pod imenom Mornarička baza Kladovo, u skladu sa direktivom Komande rečne plovidbe, izvršeno je 6. decembra 1944. godine.

Mornarička baza u Šapcu formirana je krajem novembra od ljudstva koje je upućeno iz Beograda. Jedan deo njenog područja je tada bio u neprijateljskim rukama, pa je njena pažnja usredsređena na prikupljanje i vađenje potonulih plovnih objekata, kako bi se pružila pomoć jedinicama kopnene vojske na Sremskom frontu. Baza je kasnije premeštena u Sremsku Mitrovicu, pa u Slavonski Brod.

Područje delatnosti ove baze bilo je na reci Savi, od Zabrežja do Siska. Tokom decembra je vršila prebacivanje ranjenika od Sremske Mitrovice do Beograda, a sredstvima ove baze prebačeno je preko Drine kod Lešnice, Loznice i Zvomika oko 100 hiljada vojnika i mnoštvo drugog materijala. Tokom marta nastavljeno je prevoženje trupa preko Save i uspostavljeno je nekoliko osmatračkih stanica, a saobraćaj sa Beogradom je bio redovan i održavao se s tri parobroda, dok su uzvodno od Šapca plovile samo dve drvarice, tegljene od motornih čamaca.

Mornarička baza u Novom Sadu je formirana 21. novembra 1944. godine, a jezgro su joj sačinjavali borci Mornaričke čete. Dejstvovala je na Dunavu od jugoslovensko-madarske granice do ušća Tise, na celom toku Drave, zatim na Tisi, Begeju i bivšim kanalima Kralja Aleksandra i Kralja Petra. U početku je imala oko 300 ljudi, a njen osnovni zadatak je bio organizovanje i obezbeđenje rečnog saobraćaja na Dunavu i Tisi, posebno za potrebe fronta u Sremu i Slavoniji. U sklopu obezbeđenja saobraćaja izvađeno je dosta potopljenih plovnih objekata, a u brodogradilištima u Apatinu i Novom Sadu popravljeno je 60-ak manjih i većih plovnih objekata. Glavni skelski prelazi bili su između Petrovaradina i Novog Sada, od Starog Futoga, Bačke Palanke i Bezdana. Na Tisi su prelazi bili kod Titela, Žablja, Novog Bečeja i između Padeja i Ade.

13. aprila 1945. godine, u sastavu I Baze u Novom Sadu je formirana Dunavska flotila, a sačinjavali su je brodovi UDARNIK, PIONIR, PROLETER, P-8 i M-8. Formirana je sa zadatkom da sadejstvuje kopnenim jedinicama i Sovjetskoj Dunavskoj flotili. Učestvovala je u prevoženjima

3. armije kod Bezdana i Osijeka i čišćenju mina u reci Dravi. Svoje zadatke izvršavala je sve do maja kada je prešla u Savu da bi pružila pomoć Savskoj flotili.

Savska flotila je formirana 20. marta 1945. godine od brodova Mornaričke baze u Šapcu i Komande rečne plovidbe. Sačinjavali su je brodovi POBEDNIK, OSVETNIK, PARTIZAN, ŠTURM i J—1, 2, 3 i 4. Kao i 532 čamci Dunavske flotile i čamci ove jedinice su u početku bili rastureni,

ali su ubrzano prikupljani, opravljeni i prenaoružavani. Flotila je učestvovala u prevoženjima 22. srpske brigade kod Sremske Mitrovice, zatim je izvlačila ranjenike, a najteže zadatke izvršila je kod Brčkog kada je učestvovala u prevoženjima Južne operativne grupe 1. armije.

Iako brodovi Komande rečne plovidbe, kasnije Savske i Dunavske flotile, nisu upotrebljavali svoje naoružanje, oni su dali pun doprinos oslobodenju zemlje. Brodovi Komande rečne plovidbe i formiranih flotila su u toku operacija u 1944. i 1945. godini na Dunavu, Savi i Drini prevezli oko 670 hiljada jugoslovenskih i sovjetskih vojnika, 9.500 motornih vozila i tenkova, 8.900 kola, 15.000 konja, 4.800 grla stoke i 70.000 tona raznog materijala.

DEJSTVA NA SREMSKOM FRONTU I U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBODENJE ZEMLJE

Pred novoformiranom Komandom rečne plovidbe postavljeni su veoma ozbiljni zadaci u borbama na Sremskom frontu i u završnim operacijama za oslobodenje zemlje. Tek formirane plovne jedinice izvršile su niz značajnih prevoženja, učestvovala u izvlačenju ranjenika, dostavljale na front materijalna sredstva i »rame uz rame« učestvovala u oslobodenju delova oko reka sa Dunavskom flotilom SSSR-a, koja je već imala mnogo iskustva u borbama na donjem Dunavu.

U to vreme težište dejstava jedinica NOVJ prebačeno je u Srbiju u skladu sa ocenjenom stratejskom važnošću ovog područja za vođenje daljih operacija za konačno oslobodenje zemlje. Postignut je i sporazum o zajedničkom učešću jedinica Crvene armije i NOVJ u oslobodenju istočnih krajeva Jugoslavije i Beograda, na osnovu koga su jedinica iz sastava 3. ukrajinskog fronta prešle jugoslovensku granicu na Dunavu kod Kladova 22. septembra 1944. godine, a nešto kasnije i prema Negotinu i Zaječaru. Istovremeno se 1. armijska grupa NOVJ našla na prilazima glavnom gradu da bi zajedno sa jedinicama Crvene armije s polaznih linija prešla u odlučujući napad za konačno oslobodenje Beograda. Borbe za Beograd su bile veoma teške i oštre, jer je neprijatelj uporno branio grad, ali je 20. oktobra 1944. godine, posle 42 meseca okupacije, oslobođen grad za čiju su slobodu položili živote 2.953 borca NOVJ i 976 boraca Crvene armije. Komandant 1. armijske grupe general-lajtnant Peko Dapčević uputio je depešu vrhovnom komandantu maršalu Titu u kojoj ga izveštava daje »izvršena istorijska zapovest: oslobodili smo prestonicu Demokratske Federativne Jugoslavije... Mi smo spremni za juriš na Zemun...«. Sutradan je vrhovni komandant izdao direktivu da 1. i 6. divizija ostanu u Beogradu, da 21, 11. i 36. divizija dejstvuju u pravcu Zemuna, 16. divizija da dejstvuje na Obrenovac, a 28. da forsira Savu kod Obrenovca. 5. treba da se prebaci kod Pančeva i posedne levu obalu Dunava od Zemuna do ušća Tise. Po zauzimanju Zemuna 5. divizija treba da se prebaci na desnu obalu Dunava kod Beograda i sa 11, 36. i 38. divizijom prodire kroz Srem. Ovim planom rešeno je pitanje daljih dejstava na Sremskom frontu.

Posle teških borbi na Bežanijskoj kosi oslobođen je Zemun, pa su dejstva prenesena u istočni Srem, koji je i pre oslobodenja Beograda imao veliki značaj, jer je nemačka Vrhovna komanda ocenila da se nova linija 533

odbrane može organizovati jedino na Dunavu, u Sremu i na Drini i tako spreći ispadanje iz savezništva dva poslednja preostala kvislinška režima u Evropi: Pavelićeve NDH i fašističke Mađarske i tako obezbedi povlačenje Grupe armija »E«. Zbog toga je Srem zauzimao posebno mesto u nemačkim planovima, pa je Komanda Jugoistoka, kao najstarija komanda na Balkanu, odlučila da se u Sremu organizuje čvrst i stabilan front sa osloncem na položaje čija je izgradnja počela u drugoj polovini septembra 1944. godine i Dunav i Savu. Za NOVJ je to bio deo opšteg jugoslovenskog fronta, kao dela savezničkog fronta oko nacističke Nemačke, dok je za nemačke oružane snage to bio front na koji se naslanjao njihov istočni front. Nametnule su ga nemačke komande grčevito se boreći za svaki od njegovih sedam odbrambenih položaja kako bi sprečili prodor NOVJ i Crvene armije prema Osijeku i Zagrebu, a da se obezbedi povlačenje Grupe armija »E«.

Shvatajući opasnost od ubacivanja u Srem jačih snaga NOVJ i Crvene armije i mogućnosti potpunog razdvajanja nemačkih grupacija u Jugoslaviji i Mađarskoj Nemci su izgradili niz odbrambenih položaja šifrovanih naziva: Braon, Zelena, Žuta, Crna, Crvena, Nibelunška i ponovo Zelena linija, računajući od istoka prema zapadu. Tri poslednja nemačka odbrambena položaja (Crvena, Nibelunška i Zelena linija) bili su od posebne važnosti. Ti položaji ne samo što su sprečavali prodor u Slavoniju i, posebno, prema Vinkovcima i Slavanskom Brodu, već su osloncem na Dunav omogućavali i svaku plovidbu ovom važnom vodenom saobraćajnicom.

Držanjem desne obale Dunava bio je sprečen svaki saobraćaj prema Vukovaru, Apatinu, Batini i Mohaču, čime je otežano snabdevanje Crvene armije na budimpeštanskom pravcu, pa su jedinice Crvene armije morale koristiti obilazni plovni put Tisom i Velikim kanalom, koji spaja Tisu i Dunav kod Novog Bečeja. Ovaj zaobilazni put nisu mogli koristiti veći brodovi, pa je morao biti produbljivan na pojedinim mestima da bi se omogućio prolaz manjim brodovima, dok veći brodovi Dunavske Flote Crvene armije uopšte nisu mogli proći prema Budimpešti. To je otežalo snabdevanje trupa Crvene armije i neophodnu podršku Dunavske flote trupama koje su se borile na Dunavu. Nemci su shvatili ogroman značaj držanja dela dunavske obale i grčevito su nastojali da je zadrže, pa su zbog toga uporno branili položaje na ovoj reci. Tako je desna obala Dunava u nemačkim planovima dobila strateški značaj. Da bi obezbedili prihvrat svojih trupa, Nemci su čvrsto držali mostove na Dunavu kod Pančeva i Novog Sada i na Savi kod Sremske Mitrovice i Šapca, kao i brojne skelske prelaze preko Save i Dunava za čije je obezbeđenje početkom oktobra angažovana divizija BRANDENBURG i delovi novoformirane divizije BETHER. Plašeći se brzog prodiranja jedinica NOVJ i Crvene armije kroz Srem divizija BETHER je 22/23. oktobra zaposela desnu obalu Dunava na liniji Stara Pazova - Novi Karlovci - Krčedin - Petrovaradin, a odatle uzvodno, prema Vukovaru i Apatinu, desnu obalu Dunava držale su jedinice divizije BRANDENBURG.

Izvršivši direktivu vrhovnog komandanta borci NOVJ su oslobodili istočni Srem, izvršivši prelaz preko reke Save kod sela Skele i Umke preko novopodignutih pontonskih mostova, kao i korišćenjem skela i čamaca, ali zbog malih kapaciteta prelaženje je trajalo puna 24 časa, bez dodira s neprijateljskim jedinicama. Oslobodeni su Petrovaradin, Sremski Karlovci, 534 Čortanovci i Beška, a ubrzo i Novi Sad i Ruma. U to vreme Nemci su

rasformirali Armijsku grupu SRBIJA, a jedinice na sremskom frontu i Dunavu primio je komandant 68. armijskog korpusa.

Nakon toga usledilo je surovo rovovsko ratovanje zimi u sremskoj ravnici, a u međuvremenu su Nemci izvršili pregrupisanje svojih jedinica na sremskom frontu, kao i na frontu na reci Dravi i u dolini Drine. Jedinice 1. proleterskog korpusa zaustavljene su ispred Crvene linije, a severno odatle na Dunavu kod Batine otvoren je novi front.

Bitka na Batini

Krajem oktobra 1944. godine jedinice NOVJ u sadejstvu sa 2. ukrajinskim frontom Crvene armije oslobodile su Bačku i izbile na obale Dunava. Desnu obalu je neprijatelj učvrstio, posebno u području Baranje. Sovjetske jedinice nastavile su svoja dejstva levom obalom ka Budimpešti, a u Bačku su stigle jedinice 3. ukrajinskog fronta.

Da bi se mogle nastaviti operacije protiv preostalih neprijateljskih snaga potrebno je bilo izvršiti forsiranje Dunava i prodreti u pozadinu snaga koje su držale sremski front i tako izvršiti razdvajanje neprijateljskih snaga. Odluka je pala da se forsiranje izvrši glavnim snagama kod Batine, a pomoćnim kod Apatina. Sve dotle Nemci su računali da će glavni sovjetski udar slediti kod Mohača i severnije odatle, a da bi Nemci još više bili zavarani 51. divizija NOVJ je zaposela Dunav od Mohača do ušća Drave tako da je stvoren utisak da na tom delu i nema sovjetskih jedinica.

Od naših snaga u forsiranju je učestvovala 51. divizija NOVJ, koja je formirana 30. oktobra 1944. godine u Novom Sadu. Pri pripremi za forsiranje ova jedinica nije imala dovoljno vremena, a njen sastav sačinjavalo je 70% novih boraca. Pripreme su bile uglavnom teoretske, a u prvi talas određeni su borci koji su znali plivati. Formacijskih sredstava za forsiranje nije bilo, a tek formirana Rečna ratna flotila NOVJ, i pored brodova koje je imala, nije mogla učestvovati u desantu, jer su Nemci držali desnu obalu od Sotina do mađarske granice.

Teškoće prilikom desanta najbolje je izrazio jedan od učesnika kada je mnogo godina kasnije ugledao savremeno opremljene brodove Rečne ratne flotile. Sa suzama u očima rekao je »Deco moja, divne brodove imate danas, a ja sam na ovom mestu Dunav prešao na vratima od štale«.

Borba za batinski mostobran trajala je sve do 24. novembra, a po oslobodenju Baranje jedinice 3. ukrajinskog fronta nastavile su svoja dejstva desnom obalom Dunava prema Budimpešti, dok su jedinice 51. divizije zauzele položaje na levoj obali Drave.

Batinska bitka spada u teža dejstva oko reka u drugom svetskom ratu, u kojoj su jedinice NOVJ u potpunosti izvršile svoje zadatke, uz velike žrtve.

Dok su se na batinskom mostobranu vodile teške i iscrpljujuće borbe, na sremskom frontu su obostrano vršena pregrupisanja, popuna i reorganizacija jedinica, štabova i komandi. U Sremu je otpočeo rovovski rat. U pozadini sremskog fronta odvijale su se borbe u kojima su sovjetske i jugoslovenske jedinice oslobodile Baranju, zauzele Mohač i Pečuj. Vršene su pripreme za proboj sremskog fronta. Postignut je sporazum o učešću 68. streljačkog korpusa 3. ukrajinskog fronta, čiji je zadatak bio da deblokira plovidbu Dunavom uzvodno od Iloka do Vukovara i da obezbedi

Prelaz jedinica 12. korpusa 19. januara 1945. kod Barča

bok 3. ukrajinskog fronta i za te zadatke je ojačan 2. brigadom Dunavske ratne flotile.

Glavni štab NOV i Po Vojvodine dobio je zadatak da sa svoje tri divizije dejstvuje preko Dunava i Drave u pozadinu i bok nemačkih jedinica na sremskom frontu. Zapovest za napad na neprijateljske odbrambene položaje koji su se protezali od Dunava, istočno od Iloka, do Save izdata je 1. decembra 1944. godine.

Desant kod Opatovca

Sovjetski 68. korpus, iako podržavan 2. brigadom rečnih brodova Dunavske ratne flotile, nije uspeo u toku 3. decembra da učini ni jedan korak napred. Svi njegovi napadi su se završavali pred položajima Borbene grupe »Cimerman«, na istočnoj ivici Iloka.

U dogovoru Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, Štaba 68. korpusa Crvene armije i Dunavske ratne flotile odlučeno je da se jedan mešoviti jugoslovensko-sovjetski odred iskrcava u pozadinu neprijatelja, između Opatovca i Mohova. Komandant Dunavske ratne flotile viceadmiral Gorškov odlučio je da desant iskrcava 3/4. decembra 1944. godine. Za iskrcavanje je određen odred od devet oklopnih čamaca, koji je dobio zadatak da iz Novog Sada prebaci prednji odred desanta (305. samostalni bataljon mornaričke pešadije s 320 ljudi i iz Bukina drugi ešelon desanta od 1.250 ljudi) i dva bataljona 3. brigade 36. divizije sa oko 700 ljudi. Artiljerijsku podršku desanta obezbeđivao je odred od pet minobacačkih čamaca. Komandu nad tim snagama zadržao je Gorškov, sa komandim mestom u Čereviću.

Radi očuvanja tajnosti pokreta brodova Dunavske ratne flotile u neposrednim rejonima iskrcavanja odlučeno je da se, na 30-40 minuta pre pristizanja desanta u određena mesta, otvori artiljerijska vatra određena za podršku desanta, kako bi se zamaskirao šum brodskih motora.

Jedinice 1. jugoslavenske brigade 5. divizije prelaze Savu kod Brečkog, 11. aprila 1945.

Vožnja od Čerevića do Opatovca trajala je šest časova i obavljena je potpuno neopaženo zahvaljujući preduzetim merama maskiranja i slaboj vidljivosti. Pored artiljerijske vatre vozilo se samo jednim motornim i pod malim gasom, sa nagibom na desni bok i odvođenjem ispušnih plinova u vodu.

Prednji odred desanta iskrcan je dva kilometra nizvodno od Opatovca na krivini reke, između Opatovca i Mohova. Desant su štitili minobacački čamci i artiljerija pratećeg obalskog odreda za podršku, koja je tukla Opatovac i rejon iskrcavanja uništivši nemačku protivdesantnu odbranu. S početkom iskrcavanja artiljerijska vatra je prenetu u dubinu i do 4. decembra ujutro jugoslovensko-sovjetske desantne jedinice uspele su da zauzmu mostobran i do zore iskrcaju 1.470 ljudi.

Preko Dunava je prvo prešla sovjetska izviđačka četa, a za njom 2. četa 4. bataljona, koja je trebala u prvom naletu da zauzme položaje na samoj obali. Na njenom putu isprečila se prvo močvara široka nekoliko stotina metara, mestimično duboka i do jednog metra, a potom visoka obala. Zadatak je uspešno izvršen, a onda se odmah prebacila i 1. četa 2. bataljona sa sovjetskom artiljerijskom baterijom. Do zore su se prebacila oba bataljona, a tokom dana i preostala dva bataljona 3. vojvodanske brigade. Propali su svi pokušaji Nemaca da iskrcane snage nabace na Dunav. Istovremeno je odlučeno da se, uz pomoć pet minobacačkih čamaca, iskrcu mali odred u rečno pristanište u Iloku.

Iskrcavanje u Iloku, kao i ono kod Opatovca, unelo je zabunu u nemačke redove, ali su Nemci ubrzo prikupili rezerve i sa ustaškim snagama jurišali na iskrcane snage. Tome je naročito bio izložen iskrcani deo u Iloku. Odred je za sebe vezao znatne snage i borio se sve dok se nije spojio s delovima 52. streljačke divizije 4. decembra u 14 časova, kada je 52. streljačka divizija zauzela Ilok. Za to vreme, iskrcani jugoslovensko-sovjetski odred kod Opatovca likvidirao je neprijateljske snage između Opatovca i Mohova i obezbedio stvaranje mostobrana, čime su stvoreni uslovi za zauzimanje Mohova, Opatovca i neprijateljskih uporišta na Nibelunškim položajima i probijanje Crvene linije.

Po zauzimanju Opatovca 3. brigada i Desantni odred Crvene armije produžili su s nadiranjem uzvodno Dunavom pravcem Opatovac - Sotin - Vukovar. Dok je Desantni odred dejstvovao kod Opatovca, 4. brigada 16. divizije pokušala je da forsira Dravu kod Osijeka i uspostavi vezu sa jedinicama 6. korpusa, ali nije uspjela.

Desant na Vukovar

Dok su jedinice 1. proleterskog korpusa napredovale preko 40 km na zapad probijajući dva neprijateljska odbrambena položaja, dotle je 68. korpus Crvene armije s 3. vojvodanskom brigadom napredovao oko 20 km. Nemci su pružali žilav otpor na pravcu Ilok - Sotin - Vukovar. Zbog toga je komandant 3. ukrajinskog fronta naredio 7. decembra Štabu 68. korpusa i Dunavskoj ratnoj florili da, u sporazumu s 1. proleterskim korpusom NOVJ i Glavnim štabom NOV i PO Vojvodine, organizuje desant u pozadini neprijateljskog fronta i prede u napad na pravcu Sotin - Vukovar, kako bi se spojio sa snagama koje se iskrcavaju kod Vukovara.

Dunavska flotila je dobila zadatak da u Vukovaru iskrca jednu brigadu 36. divizije i kombinovani odred sovjetskih jedinica. Komanda Dunavske florile odlučila je da taj zadatak izvrši noću 7/8. decembra brodovima 2. brigade rečnih brodova. Za izvršenje zadatka formirani su Odred za iskrcavanje od 8 oklopnih čamaca i Odred za artiljerijsku podršku od oklopnih i minobacačkih čamaca.

U prednji odred određen je 305. bataljon mornaričke pešadije, a u drugi ešelon 5. brigada (komandant major Pavle Kapičić) 36. divizije i 8. samostalni artiljerijsko-mitraljeski bataljon Crvene armije. Artiljerijsku podršku desanta obezbeđivali su brodovi 2. brigade rečnih brodova, artiljerija utvrđenog rejonu i Prateći obalski artiljerijski odred Crvene armije.

Štab 5. brigade otpočeo je sa pripremama za desant 6. decembra. 4. bataljon se prebacio 6. decembra u krivinu Dunava, uzvodno od Vukovara, gde se sa 4. četom 8. samostalnog artiljerijsko-mitraljeskog bataljona pripremao za forsiranje Dunava. Ovaj bataljon s 4. četom 8. bataljona Crvene armije trebao je da se prebaci u drugom talasu iza mornaričke pešadije, koja je imala zadatak da izbije na ušće reke Vuke, a zatim, po ovladavanju Vukovarom, da prodire u pravcu prodora jedinica 68. korpusa.

4. bataljon je trebao da posle forsiranja Dunava kod ušća Vuke, prodire uz Dunav.

3. bataljon 5. brigade trebalo je da do 17 časova 7. decembra izbije na krivinu Dunava kod Borova-sela, gde je trebao da sa 1. četom 8. bataljona Crvene armije, po prelasku 4. bataljona, forsira Dunav u trećem talasu i zaposedne položaje na reci Vuki.

5. bataljon 5. brigade trebalo je da do 17 časova izbije na krivinu Dunava, poveže se s 3. četom 8. bataljona Crvene armije i po dobijenom naređenju forsira Dunav.

Prema procenama štaba 5. brigade, u Vukovaru se nalazilo oko 300 neprijateljskih vojnika a u Borovu oko 100 vojnika, ali te procene nisu bile tačne, jer su u međuvremenu privučene snage jače od dva puka.

Iste noći, na sektoru Vukovara prebacila se 5. brigada sa 8. bataljonom Crvene armije pomoću brodova Dunavske ratne florile i napala Vukovar. Prebacivanje je počelo u 23 časa. Pri samom iskrcavanju Nemci su uočili snage desanta i otvorili vatru. Mostobran je uspostavljen i stvoreni

Prevođenje jedinica 1. vojvođanske brigade pri forsiranju Drave, 12. aprila 1945.

su uslovi za prebacivanje ostalih snaga. U toku noći ovladano je sa delom Vukovara. Mostobran je bio širine oko 3 km, ali veoma plitak, jedva 200-300 m, što je neprijatelju pružilo priliku za njegovo uništenje. I pored veoma snažnih napada neprijatelja, nakon ubacivanja u borbu pojačanja, desant je držao uspostavljeni mostobran. Razvile su se veoma krvave borbe koje su trajale ceo dan. Neprijatelj je samo u toku 8. decembra 29 puta jurišao na mostobran, ali su svi ti juriši odbijeni s obostranim teškim gubicima.

U komandama Jugoistoka i Grupe armija »E« i Korpusne grupe KIB-LER tražila se mogućnost za likvidiranje mostobrana i u borbu su ubačene poslednje rezerve sa sremskog fronta. U zoru 9. decembra, oko 6 časova posle uraganske vatre nemačke borbene grupe prešle su u protivnapad na celom frontu Vukovarskog mostobrana. Nadirući cestom od Borova i Sotina, neprijatelj je pokušao da odseče braniocce od Dunava i uništi ih u centru grada. Komandant brigade major Kapičić je u takvoj situaciji doneo odluku da uvede u borbu 5. bataljon, koji se nalazio u rezervi, i da protivnapadom odbaci neprijatelja. Sam je poveo borce u napad na neprijatelja. Videvši svog komandanta u streljačkom stroju, borci su smelo nastupali neobazirući se na neprijateljsku uragansku vatru. Međutim, i pored snažnog otpora jugoslovenskih i sovjetskih jedinica pritisak neprijatelja je bio sve jači i jači, Nemci su imali slobodu manevra, a naše snage bile su na uskom prostoru iza koga se nalazio Dunav.

Pošto su u međuvremenu jugoslovenske i sovjetske jedinice ostale bez protivtenkovskih oruda, to je komanda Dunavske ratne flotile predložila da se desant izvuce na levu obalu, što je prihvaćeno. Pre povlačenja, 9. decembra uveče, bataljoni 5. brigade i Crvene armije još jednom su prešli u napad da bi zamaskirali izvlačenje sa mostobrana, a zatim su preživeli 539

988 pripadnika desanta, od 2000 iskrcanih, sa pet oklopnih i četiri minobacačka čamca otpočeli, uz borbu, evakuaciju mostobrana. 10. decembra do 10 časova prebačeni su na levu obalu skoro svi prežive li borci.

Na taj način je završena bitka za vukovarski mostobran, koja je trajala dva dana i tri noći uz neprekidne borbe. Mostobran se nije održao, a njegov neuspeh je posledica neuspeha u napadu 68. korpusa koji je trebao olakšavati situaciju desantu.

Do kraja decembra Dunavska ratna flotila je pružala pomoć jedinicama u napadu na Sotin. Učestvovalo je 10 brodova 2. brigade rečnih ratnih brodova Dunavske flotile, kojom je od 14. decembra komandovao kontraadmiral Holostjakov.

Forsiranje Drine i Save

Novoformirana Savska flotila je učestvovala u forsiranju Drine, koje je izvršila Južna operativna grupa GŠ Srbije. Za taj zadatak Mornarička baza u Šapcu je stavila na raspolaganje devet pontona, dva jurišna čamca i jedan veći motorni čamac. Forsiranje je izvršeno kod Balatuna, Badovinaca i Ade Kujiačice, a otpočelo je bez borbi. Trajalo je od ranog jutra 15. decembra 1944. godine do 17. decembra iste godine, a prevoženje ostalih trupa trajalo je svo do kraja te godine. Prevezen je veliki broj ljudstva, vozila i materijala, a najveći deo prevezla je Rečna ratna flotila, koja se nakon izvršenih zadataka povukla u Šabac. U ovom zadatku pokazana je velika umešnost u izvršavanju sadejstva sa jedinicama kopnene vojske.

Nakon prelaska preko Drine, u svom daljem napredovanju 5. divizija Južne grupe 1. armije stigla je na prostoriju Neštin-Ilok-Erdevik, a onda je 28. marta dobila zadatak da krene preko Sremske Mitrovice, Šapca i Loznice ka Zvomiku i Bijeljini. Drinu je prešla kod Zvomika i Kiviljače i 8. aprila je zauzela mostobran kod Brčkog izbivši na Savu. Most kod Brčkog nije bio za upotrebu, pa su prikupljena sva raspoloživa sredstva za prebacivanje preko Save. Bili su to pontoni i gumeni čamci, kao i 15 ribarskih čamaca. Forsiranje tako velike reke, kao što je Sava, bez odgovarajućih sredstava nije bilo lako izvodljivo, jer pokušaj da se na mesto prelaza dostave dva šlepa nije uspeo.

Noću 9. aprila prebačen je izviđački vod na levu obalu ribarskim čamcima, a 10. aprila su prebačeni prednji delovi, koji su se bez otpora prebacili preko reke i obrazovali užu mostobran.

Domobranski delovi koji su branili odsek Gunja - Rajevo Selo predali su se bez otpora, a nemačke i ustaške grupe su bile iznenadene i primorane da se povuku.

Svi delovi 5. divizije prebačeni su do podne 11. aprila. U vreme prelaska preko Save patrolirala su dva čamca radi eventualnog otkrivanja i uništenja plutajućih mina. Za plovna sredstva izrađena su mesta ukrcajanja i iskrcavanja. U podne 11. aprila stigla su dva remorkera, jedna de-reglija, jedan putnički brod i jedan šlep.

Nakon prevoženja 5. divizije izvršeno je prevoženje 17. divizije, koje je završeno do 13. aprila. Celokupan prelaz preko Save, organizacijska priprema, pravilno izvršenje prelaza i uređenje mostobrana ukazuju da su naše jedinice već bile upoznate s taktikom i tehnikom prelaza preko velikih reka.

Po završenom prevoženju, flotila je s drvaricama prešla u Orašje, gde je tri noći i dva dana prevozila trupe. Patrolni čamci rečne flotile Nezavisne Države Hrvatske, koji su bili zatečeni u Brodu, iskorišteni su za prevoženje 9. srpske brigade 23. divizije preko Save. 8. maja formiran je minerski odred od čamaca PAKRE, SAVE i VIHORA, a četiri dana kasnije počelo je razminiranje trofejnom minolovkom, pa su odmah aktivirane dve mine uzvodno od Broda. Istog dana, motorni brod VIHOR koji je za Gradišku teglio drvaricu sa municijom napadnut je od četnika vatrom sa obale i potopljen, ali je drvarica sa municijom spašena. Poslednjih dana rata Savska flotila, osim transportovanja trupa i materijala, vršila je vadenje leševa zatvorenika pobijenih u zloglasnom logoru Jasenovac.

Prevoženje kod Opatovca i Vukovara

U cilju obezbeđenja proboja neprijateljskog fronta na liniji od ušća Drave do Opatovca, delovi Dunavske flotile SSSR-a, koji su se zatekli u rejonu Bačke Palanke ukazali su 12. aprila 1945. godine pomoć prilikom iskrcavanja desanta, koji je izvršen dva kilometra severozapadno od Opatovca. Desant je imao zadatak da uspostavi mostobran, zatim da napreduje ka Vukovaru. Za izvršenje desanta određena su četiri oklopna čameca, a iskrcavanje desanta podržavala je artiljerija Jugoslovenske armije i dva monitora sovjetske flotile.

U sumrak 11. aprila desantni čamci su neopaženo prebacili 500 boraca u zaklonjeni Bukinski rukavac. Iako je prilikom prilaza mestu iskrcavanja u toku noći desantni odred bio napadnut iz rejona Opatovca, čameca flotile uspeo je da do pet časova 12. aprila u tri maha prebace desantne jedinice, koje su odbijajući neprijateljske napade, uspostavile istog dana mostobran. U cilju ojačanja mostobrana, brodovi su 13. aprila u osam časova prebacili još 1.300 boraca i veliku količinu municije, tako da je istog dana oslobođen Opatovac, a desant se sjedinio s jedinicama koje su napredovale celom širinom fronta.

Forsiranje Drave i Dunava

Pred konačan obračun s okupatorom 3. armija se nalazila u Baranji sa zadatkom forsiranja Drave i Dunava, a potom da produži ka Vinkovcima i sadejstvuje snagama koje probijaju sremski front. Pripreme za forsiranje počele su u februaru, ali nije bilo dovoljno sredstava za prelazak preko reka. Poduzete su sve mere da se izgradi potreban materijal i u vremenu od 23. februara do 9. marta 1945. godine izrađeno je 130 pionirskih drvenih čamaca, 34 drvena pontona i oko 800 vesala. Prikupljeno je 36 gumenih čamaca, 18 metalnih pontona, 40 većih ribarskih čamaca i dve deregljije. Pre forsiranja izvršena je obuka, a na rukavcima Drave i Dunava izvedene su i vežbe forsiranja.

3. armija je otpočela forsiranje 11. aprila 1945. godine u 23 časa. Forsiranje je uspeo iz prvog pokušaja i u naredna dva dana jedinice su prodrle prema Đakovu i Našicama. Bilo je to veoma uspešno izvršeno, pogotovo što Rečna ratna flotila nije mogla direktno da učestvuje u prevoženju, jer su Nemci držali desnu obalu Dunava i Drave, ali su veoma vesto iskorištena mesna i priručna sredstva.

SAD E J S T V O S A D U N A V S K O M F L O T I L O M S S S R - a

Jedan od osnovnih zadataka Komande rečne plovidbe bio je saradnja i pomoć Dunavskoj flotili SSSR-a u osposobljavanju plovnih puteva i bezbednosti plovidbe, kako bi se omogućilo prevoženje i sadejstvo flotile sa delovima kopnenih jedinica.

U okviru zajedničkih zadataka, Komanda rečne plovidbe je, pored ostalog, prikupljala podatke o mestima položenih mina i dostavljala ih Dunavskoj flotili, pri tome prikupljajući podatke od brodskih posada, kapetanija, pristaništa, ribara i meštana.

Najhitniji zadatak bio je pružanje pomoći u ljudstvu koje je dobro poznavalo plovne puteve na pojedinim sektorima. Jugoslovenski peljari (locevi) pružili su veliku pomoć flotili pri prolasku kroz Đerdap, jer posadama oklopnih čamaca i minolovaca nisu bili poznati plovidbeni uslovi na ovom delu Dunava, a bilo je mnoštvo potopljenih objekata. Zbog velike opasnosti od mina u rejonu Stare Moldave, Beograda Novog Sada naši peljari i krmari sproveli su brodove flotile zaobilaznim putem, koje je u to vreme bilo moguće koristiti jer je bio visok vodostaj. Od dana uspostavljanja peljarskih stanica hidrografske službe neprestano su ukrcavani jugoslovenski peljari i krmari na sve ratne i trgovačke brodove. Po pravilu, prilikom razminiranja plovnih puteva, na svim minolovcima su se uvek nalazili peljari i krmari Komande rečne plovidbe. Oni su sprovalili konvoje i pojedine transportne plovne objekte, a pomoć je posebno došla do izražaja za vreme sprovođenja velikog broja konvoja koji su prevozili hranu i pogonski materijal za jedinice NOVJ i oslobođeni Beograd.

Brojno stanje broderskog osoblja iz sastava Komande rečne plovidbe, koje se od oslobođenja Beograda do kraja rata ukrcavalo na brodove Dunavske flotile iznosilo je 771.

Pored peljarske službe, Komanda rečne plovidbe je vršila navigacijsko-hidrografske obeležavanje plovnih puteva prema uputstvima sovjetske hidrografske službe. Obeležavanje razminirane širine plovnog puta vršilo se motornim čamcima hidrografske službe i to na svakom kilometru po dva usidrena plovka, prvo u širini od 100 metara, a kasnije i 150 i više. Obeležena su i sva mesta potopljenih plovnih objekata, zatim prolazi ispod mostova. Istovremeno je postavljeno i mnoštvo obalnih signala, naročito na mestima prelaza sa jedne obale na drugu.

U cilju obezbeđenja plovidbe, Komanda rečne plovidbe je pristupila izradi velikog broja karata plovnih puteva, kao i saopštenjima o stanju vodostaja na rekama. Za pojedine plovne puteve napisana su posebna uputstva za plovidbu.

U organizaciji protivminske odbrane organizovan je potpun i efikasan sistem protivminskog izviđanja svih rečnih tokova, plovne reke su bile podeljene na sedam osmatračkih sektora na kojima je bilo ukupno 293 osmatračke stanice. Ljudstvo ovih stanica obezbeđivano je preko mesnih odбора. Osmatračke stanice su pratile pojavu plutajućih mina, a bile su osposobljene da otvaraju vatru na neprijateljske brze čamce, koji su napadali plovne objekte.

Veliku pomoć u operaciji ratnih i trgovačkih brodova Dunavske flotile pružili su rečna brodogradilišta Jugoslavije: dva u Beogradu, dva u Novom Sadu, zatim u Apatinu, brodogradilište u Pančevu, Smederevu itd.

Komanda rečne plovidbe, zahvaljujući svojim veštīm, spremnim i po-
žrtvovanim mornarima i brodarima je iskoristila sve svoje skromne mo-
gućnosti i na najbolji način izvršila svoje zadatke, koji su joj postavljeni
nakon njenog formiranja.

BORBA SA MINAMA

Minska dejstva na Dunavu dobila su pun zamah dolaskom američkih
bombardera za noćno polaganje mina, aprila 1944. godine, od kada je u
Dunav u 18 noćnih letova položeno 1.200 mina (od kojih 983 na delu
kroz Jugoslaviju), na kojima je potopljeno ili oštećeno preko 200 brodova.

Kada se situacija na ratištima promenila i kada su se Nemci počeli
povlačiti, da bi sprečili dejstva Dunavske flotile SSSR-a, prevoženje i snab-
devanje Beograda i sremskog fronta Nemci su obilno minirali Dunav mag-
netnim minama (na području Jugoslavije oko 110 mina), saobraćaj i skel-
ske prelaze u pozadini sremskog fronta napadali su plutajućim minama.
Činili su to avionima koji su poletali iz Zagreba.

Pored mina koje su polagali avionima, Nemci su znatno koristili i
plutajuće mine, koje su bile opasne za skelske prelaze kod Petrovaradina
i Novog Sada, pa je Komanda I baze Rečne ratne flotile naredila da se
9. aprila 1945. godine uspostavi služba protivminskog osmatranja.

Prema postojećim podacima, u Dunav je u toku rata položeno 3.163
nekontaktno mine, 190 sidrenih i oko 200 plutajućih. Samo na našem delu
Dunava, zatim u Savu i Dravu, položeno je 1.340 mina (saveznici 983,
Nemci 110, Rumuni 47 i Kraljevina Jugoslavija 200).

Gubici od mina bili su veoma teški. Još u toku rata potopljeno je tri
putnička broda, četiri remorkera, jedan motorni teretnjak, 18 šlepova, je-
dan šlep-tanker i pet drugih brodova. Od aprila do juna 1945. godine po-
topljeno je još pet putničkih brodova, 23 remorkera, četiri motorna teretna
broda, jedan motorni tanker, 55 šlepova i 11 šlepova-remorkera.

Sve su to bili nemački gubici, a o sovjetskim gubicima nema pouz-
danih podataka, navodno na minama je potopljeno 23 broda za snabde-
vanje, ali je poznato da je izgubljeno i osam minolovaca.

Nemački minolovac SREČKO naišao je na minu 2. juna 1944. godine
kod Brestovca (km 1123 reke Dunav), tako je stradao i minski tender
TRENJE na km 1054 reke Dunav. Zatim je potonuo VOJVODA PUT-
NIK sa šest teretnjaka u kojima su Nemci prevozili municiju.

Kada je početkom 1945. godine veći deo zemlje oko plovnih reka bio
osloboden plovidba rekama je bila omogućena, ali su veliku smetnju pred-
stavljale mine i svim brodovima je pretila opasnost od nailaska na ovo
podmuklo oružje. U međuvremenu je na minama u Savi stradalo nekoliko
brodova. Brod LABUD je u vožnji za Sremsku Mitrovicu naišao na minu
kod Jarka. Uzvodno od Šapca na minu je naišao i monitor BOSNA (u sa-
stavu Rečne ratne flotile NDH) i motorni čamac PERGER, kao i brod
OTADŽBINA u službi Nemaca i jedna nemačka vedeta. Bilo je poznato
da se dve mine nalaze između Umke i Ostružnice.

Posle nekoliko nailazaka na mine, na zadatke uzvodno od Šapca upu-
ćivane su drvarice koje su teglili motorni čamci. Na ovaj način u decem-
bru 1944. godine prevezeno je 423 ranjenika iz Sremske Mitrovice u Ša-
bac, a zatim putničkim brodovima za Beograd.

Tako je bilo sve do pripreme za proboj sremskog fronta, kada je trebalo ploviti i uzvodnije od Šapca. 10. aprila izdata je naredba da svi plovni objekti koji se nalaze u Beogradu i Šapcu krenu za Sremsku Mitrovicu, a zatim za Brčko radi učešća u prebacivanju delova 1. armije preko Save. U ovom sastavu nalazio se i brod KASIJIA MILETIĆ, koji je po naredjenju Komande rečne plovidbe, na zahtev bolnice 2. proleterske divizije, ukrcao ranjenike sa zadatkom da ih preveze u Sremsku Mitrovicu. Usled velikog broja ranjenika brodu je priključena i drvarica ANA. Na ova dva plovna objekta ukrcano je 202 ranjenika, šest pratilaca i dva mornara sa patrolnog broda POBEDNIK. Uz 14 članova posade ukupno je bilo 224 ukrcana. Sastav je krenuo oko 17.30 časova 17. aprila 1945. godine i nakon dva časa, četiri kilometara nizvodno od Jamene, brodovi su naišli na minu i usled velikog oštećenja potonuli. Spašeno je samo 22 ukrcana, a ostali su nestali u Savi.

Ovo je najveći danak nedovoljnom poznavanju opasnosti od mina i posledica situacije na frontu, jer Komanda rečne plovidbe nije tada raspolagala sredstvima za borbu protiv mina, pa Sava nije ni »čišćena«, a ranjenike se moralo izvući.

Odmah nakon KASIJE MILETIĆ stradao je i brod SLOVENAC, koji je prevozio municiju na sremski front, a sa fronta izvlačio ranjenike.

Mine su odnele mnogo života na našim rekama. Ovo su samo karakteristični slučajevi, a poznato je da je od podvodne mine poginuo i narodni heroj Ivan Milutinović prebacujući se iz Pančeva u oslobođeni Beograd.

Odmah nakon oslobođenja pojedinih delova reka prilazilo se njihovom čišćenju od mina. Ta dejstva nastavljena su sve do 1950. godine. Bio je to težak zadatak, jer je trebalo skromnim sredstvima i znanjem boriti se protiv gotovo nepoznatog i nevidljivog oružja. Odlučila je volja i elan naših boraca za koje rat nije bio završen ni pet godina pošto su umukla oružja na evropskim ratištima, oni su nastavili svoj rat posle rata i pobedili.

Rečna ratna flotila je stvarana u teškoj i dugotrajnoj borbi jedinica NOVJ protiv okupatora i domaćih izdajnika na većim rekama u našoj zemlji, pre svega na Dunavu i Savi. Njeno stvaranje nametale su okolnosti u kojima je vođena borba u oblastima oko reka.

Rezultati dejstava rečnih jedinica za svega nekoliko meseci postojanja ukazuju na mogućnosti za raznovrsna partizanska dejstva i da su se, uz dobru organizaciju i odgovarajuću partizansku taktiku reke mogle koristiti za nanošenje gubitaka okupatoru i za masovnije povezivanje partizanskih snaga sa jedne i druge strane velikih reka.

Prevoženje i prepadi na neprijateljski saobraćaj bili su osnovni vidovi dejstava na rekama, a organizovali su ih i izvodili narodnooslobodilački odredi u prirečnim oblastima pored svojih osnovnih zadataka na kopnu. Uspostavljanje i održavanje saobraćaja na Dunavu i Savi bilo je nužno za povezivanje jedinica, a i za izbegavanje udara nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Zbog uspešnog savlađivanja velikih vodenih prepreka, jedinice NOVJ su uspešno izlazile iz ograničenih manevarskih prostora. Kasnije je Momarička četa stalnim prepadima na rečni saobraćaj primorala Nemce da angažuju veći broj ratnih brodova za obezbeđenje svojih konvoja.

Nakon oslobođenja delova oko reka i formiranja Komande rečne plovidbe uspostavljen je redovan rečni saobraćaj na oslobođenom delu zemlje, a za prevoz tehnike, naoružanja i drugih tereta korišćena su sredstva iz 544 mesnih izvora, počev od čamaca na vesla pa sve do putničkih i teretnih

brodova. Za prevoz teške tehnike upotrebljavale su se skele napravljene od dva spojena šlepa, kao i pontoni.

Sadejstvo Rečne ratne flotile s kopnenim jedinicama nije bilo neposredno vezano za borbene akcije, jer brodovi nisu imali prilike da koriste svoje naoružanje, obzirom da su djelovali izvan borbenih područja. No, i pored toga, obzirom na snabdevanje fronta i obezbeđenje pokretljivosti jedinica kopnene vojske njihov doprinos opštem ratnom naporu je veoma značajan.

Prema raspoloživim podacima Rečna ratna flotila je za vreme svog ratnog funkcionisanja prevezla preko 800.000 ljudi, 3.000 topova i minobacača, 7.500 motornih vozila, 10.000 zaprežnih kola i na hiljade tona raznog materijala. Osim toga, ona je teže oštetila 5, a lakše 43 neprijateljska broda.

Direkcija rečne plovidbe raspolagala je sa 231 plovnom objektom (putničkim i motornim brodovima, remorkerima, motornim šlepovima i čamcima, tankovima, običnim šlepovima i drvenim teglicama), sa 9 brodogradilišta i 9 tehničkih radionica. U Direkciji i Upravi bilo je zaposleno 3.100 ljudi, od čega 1.400 ukrcano na brodovima i drugim plovilima.

Posle oslobođenja Bijeljine i Brčkog od strane Južne operativne grupe 1. armije, general-lajtnat Peko Dapčević, zatražio je od Komande RRF da

sadejstvuje u prebacivanju trupa preko Save. Komandant RRF uputio se u Brčko sa 2 patrolna čamca, jednim jurišnim čamcem, 2 motorna čamca, motornim šlepom, motornim brodom i 2 drvene teglice i stavio se na raspolaganje komandantu 1. armije. Prebacivanje na uspostavljeni mostobran na levoj obali Save počelo je 12. aprila u 2 časa i završeno je 13. aprila u 11 časova, trajalo je neprekidno 33 časa. Prevezni su 5. i 17. divizija, dva artiljerijska divizionia i tenkova četa sa 11 tenkova.

Ubrzo zatim dobiven je novi zadatak: da se prebaci 2. proletarska divizija preko Save na levu obalu kod Orašja. Prebacivanje je počelo 13. aprila u 16 časova a završeno je 14. aprila u 12 časova.

Zbog promene situacije i novog zadatka, morala se 2. divizija opet vratiti na desnu obalu Save, što je završeno 16. aprila u 6 časova.

Ukupno je prebačeno 28.000 boraca i rukovodilaca, 400 topova i minobacača, zaprežna i motorna vozila, oprema i drugo.

Uporedo sa prebacivanjem trupa preko Save obavljao se redovan saobraćaj između Beograda i Šapca sa tri parobroda, a uzvodno od Šapca sa drvenim teglicama teglenim od motornih čamaca, radi snabdevanja jedinica 1. armije i evakuacije ranjenika.

U početku prebacivanja trupa preko Save zajednički rad nije bio uskladen. Komandanti pojedinih jedinica nastojali su da ukrcaju na plovne objekte što veći broj boraca. Postojala je opasnost da se plovni objekti prevrnu ili potope zbog preopterećenja. Zatraženo je od komandanta 1. armije da interveniše, posle čega više nije bilo nesklada u prevoženju.

Problemi su iskrsli i kod prevoženja tenkova, jer to su bili sovjetski sretniji tenkovi T-34. Deregljije kojima su prebacivani bile su opterećene do granice nosivosti. Njihova slaba konstrukcija morala se ojačati raznim gredama. Poslednji tenk koji je prevežen bio je u opasnosti da potone skupa sa deregljom.

Na Dunavu je Komanda RRF sadejstvovala sa 3. armijom u prebacivanju materijalnih sredstava preko Dunava i otklanjanju prepreka u reci Dravi.

Kapetan bojnog broda Dragutin Miroslav govori za okruglim stolom

Komanda RRF organizovala je službu protivmorskog osmatranja, zaštitu reka od lutajućih mina, ubačenih od Nemaca i razminiranje reka od sidrenih i na dnu ležećih magnetskih mina.

Znatnu pomoć je pružila sovjetskoj Dunavskoj rečnoj flotili. Za udovoljavanje njenih potreba bilo je angažovano 30 kapetana, preko 439 kr-mara, preko 77 brodskih motorista i mašinista, ukupno preko 770 ljudi, koji su svojim poznavanjem reka i iskustvom mnogo doprineli uspesima sovjetske flotile. U našim brodogradilištima opravljeno je preko 100 sovjetskih brodova.

Sadejstvo RRF sa jedinicama 1. i 3. armije u toku završnih operacija nije bilo neposredno vezano za borbene akcije. RRF nije raspolagala dobro naoružanim brodovima sa kojima bi mogla učestvovati u forsiranju reke i uspostavljanju mostobrana, u vatrenoj podršci trupa u borbi uz obalu reke ili da se samostlano bori sa neprijateljskim rečnim brodovima i patrolnim čamcima. Vršeci dotur materijalnih sredstava jedinicama 1. i 3. armije i evakuaciju ranjenika, organizujući i vršeci prebacivanje trupa preko reka, RRF je u znatnoj meri povećavala njihovu pokretljivost.

Komanda rečne plovidbe bila je angažovana na prevoženju naših jedinica i materijala na Dunavu, Tisi, Dravi i Savi. Oslobodeni Beograd trebalo je dnevno opskrbljavati, a pogotovo ugljenom iz Kostolca za termoelektranu u Beogradu. U to vreme vladala je velika hladnoća, mnoge rijeke bile su zaledene, te su prevozi bili vrlo opasni zbog leda.

Treba istaći da se u ovim dejstvima nije prošlo bez gubitaka. Najveća nesreća dogodila se 17. aprila 1945. na reci Savi, kada je putnički brod »Kasija Miletić« sa šlepom drvaricom »Ana« naišao na magnetsku minu, krcat ranjenicima. Od ukupno 224 ranjenika i članova posade spasio se samo 21 čovek.

Komanda rečne plovidbe sa raznovrsnim poslovima posle rata je reorganizovana (10. 7. 1945) te su od Komande rečne plovidbe formirane dvije samostalne organizacije: Štab Rečne ratne flotile JRM sa sedištem u Zemunu i Glavna uprava rečnog saobraćaja sa sedištem u Beogradu.

Međutim, već od marta 1945. bile su u Komandi rečne plovidbe podeljene uloge u operativnom smislu, jer je načelnik Štaba bio zadužen za vojni deo (Rečnu ratnu flotilu) i delovao samostalno po direktivama JM. Komandant rečne plovidbe bio je zadužen za civilni deo plovidbe.

Takode treba istaći da je u prvoj vojnoj paradi u Beogradu održanoj 1. maja 1945. (pred maršalom Titom) sudelovala i četa mornara Rečne flotile JM.

Naprežanja i rezultati rada Komande rečne plovidbe i njenih organa bili su značajni. Uspostavila je i redovno održavala rečni saobraćaj na oslobodenoj teritoriji. Duž reka i preko reka prevezla je preko 800.000 boraca i putnika, 3.000 artiljerijskih oruđa i minobacača, 7.500 motornih vozila, 10.000 zaprežnih vozila i na hiljade tona drugog materijala. Ona je teže oštetila 5 i lakše 43 neprijateljska broda.

*Kopnene jedinice i
vazduhoplovstvo*

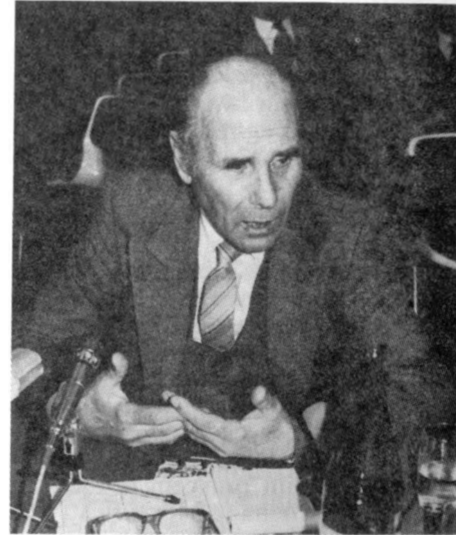
Deveta dalmatinska divizija u završnim operacijama za oslobodjenje Kvarnerskih otoka i istočne obale Istre¹⁾

Ljubo Truta, admiral²⁾

U završnim operacijama za oslobodjenje naše zemlje 9. divizija nastupala je na lijevom krilu 4. armije sa zadatkom da oslobodi Kvarnerske otoke i dio obale duž Velebitskog kanala. Ovaj zadatak mogao se izvršiti samo u neprekidnom i punom sadejstvu sa jedinicama Jugoslavenske mornarice. Pored oslobodjenja ovih krajeva, izvršenje ovog zadatka imalo je poseban značaj za opskrbu i pothranjivanje materijalno-tehničkim sredstvima svih jedinica 4. armije kraćim, morskim putem.

Na svim većim Kvarnerskim otocima i tom dijelu naše obale Nijemci su imali jake i brojne artiljerijske i pješadijske jedinice grupisane u dobro utvrđenim i za odsudnu obranu pripremljenim uporištima. Na prostoru od Paga do istočne istarske obale Nijemci su već ranije položili tri pojasa minskih prepreka sa ukupno 3.270 mina. Uoči i u toku završnih operacija Nijemci su nadopunjavali te minske prepreke i u lukama sjevernog Jadrana polagali nove nekontaktne mine. U sastavu svoje mornarice oni su tada imali izvjestan broj torpednih čamaca, eksplozivnih čamaca, džepnih podmornica, naoružanih motornih drvenih brodova i artiljerijskih desantnih splavi. Sa tim brodovima povremeno su vršili ispade prema našoj slobodnoj akvatoriji i održavali saobraćaj između otočnih i obalskih garnizona. Ove snage predstavljale su znatnu opasnost za uspješno izvršenje predstojećih desantnih operacija.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana, koja je sadejstvovala sa 9. divizijom, imala je tada u svom sastavu pet naoružanih brodova i sedam patrolnih čamaca naoružanih protivtenkovskim topovima 40 mm, protivavionskim topovima 20 mm i mitraljezima 12,7 mm. U sastavu ove pomorske komande bio je i Kvarnerski odred momaričkodesantne pješadije sa

Admiral Ljubo Truta govori za okruglim stolom

¹⁾ Prilog raspravi o »Jugoslavenskoj mornarici u završnim operacijama«
²⁾ Potpukovnik, komandant 9. dalmatinske divizije 4. armije

oko 850 boraca i flotila transportnih brodova od 9 motornih jedrenjaka i pet motornih splavi. Pored navedenih naših pomorskih jedinica, u Zadru su bazirale i engleske snage: flotila motornih topovnjača i torpednih čamaca (6-8) i flotila desantnih brodova (2-6), kao i nekoliko eskadrila lovaca i jurišnih aviona. Ove snage uzimale su učešća u desantnim operacijama 9. divizije.

OSLOBODENJE OTOKA PAGA, KARLOBAGA I JABLANCA

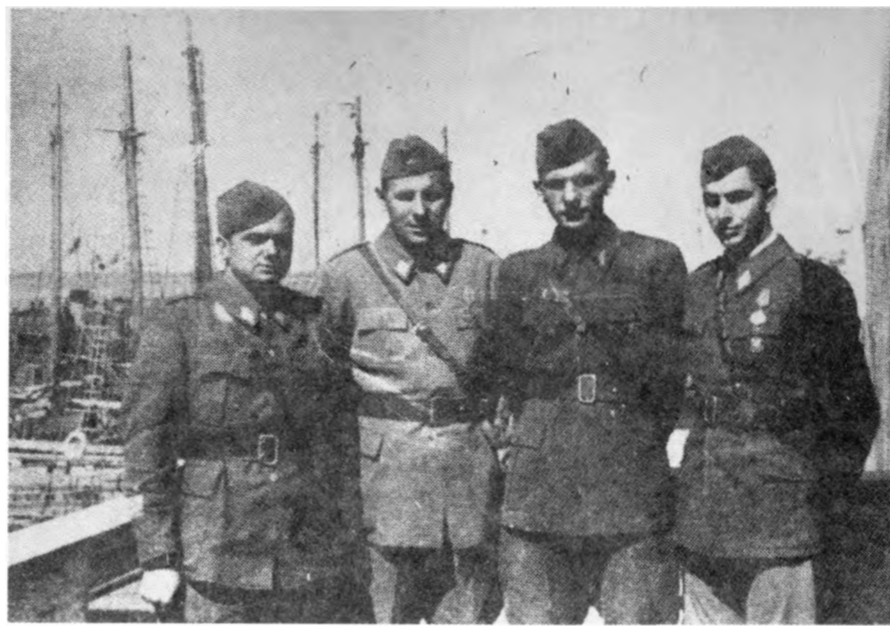
Po zajedničkom planu Štaba 9. divizije, Pomorske komande sjevernog Jadrana i jednog predstavnika engleskih snaga, ukrcavanje jedinica 2. i 3. brigade 9. divizije i bataljona mornaričke pješadije izvršeno je u sumrak 3. aprila 1945. u širem rajonu Nina. Tokom iste noći izvršeno je prevoženje i iskrcavanje u uvalama N. Povijane i Šimuni na Pagu i u rejonu Lukovog Šugarja istočno od Karlobaga. Tri broda iz flotile naoružanih brodova između o. Šestakovci i rta Kristofor obezbjeđivali su prevoženje i iskrcavanje desanta kod L. Šugarija a flotila patrolnih čamaca u rajonu o. Škrde desantne brodove koji su prevozili jedinice na Pag. Kako borci 9. divizije nisu imali nikakvog iskustva ni obuke za desantna dejstva, to je ukrcavanje i iskrcavanje bilo usporeno ali je, zahvaljujući pomoći brodskih posada, prošlo bez ikakvih gubitaka i štetnih posljedica. Napad na njemačka uporišta na Pagu podržavala su i dva engleska broda za artiljerijsku podršku i eskadrila aviona tipa »spitfajer«. Dok je Novalja bila oslobođena 24. aprila u 9.00 sati Nijemci su u uporištu Pag pružali žilav otpor te je grad Pag tek poslije oštih uličnih borbi na juriš oslobođen poslije podne 5. aprila. Tom prilikom zarobljeno je preko 200 njemačkih vojnika i starješina.

U borbi za oslobođenje Karlobaga Nijemci i ustaše su, također, pružili žilav otpor. Posebno na Baškim Oštarijama, koje su zauzete pred večer na dan iskrcavanja. Zahvaljujući ovom uspjehu, omogućeno je zabacivanje naših jedinica prema komunikaciji Karlobag - Jablanac, što je prisililo njemački garnizon u Karlobagu da, ostavljajući sav materijal i naoružanje, neorganizirano izvuče glavni dio svojih snaga prema Jablancu.

Poslije oslobođenja Karlobaga 2. dalmatinska proleterska brigada 9. divizije dobila je zadatak da oslobodi Jablanac koji je u dobro utvrđenom uporištu branilo oko 450 njemačkih i ustaških vojnika i oficira. Kako je od Karlobaga do Jablanca jedini postojeći put bio na više mjesta jako porušen, to se tim pravcem artiljerija i vozila nisu mogli koristiti. U takvoj situaciji priskočila je Mornarica i brodovima u zoru, pred sam dan napada, prevezla artiljerijski divizion sa mnogo municije u uvalu Prizna blizu samog Jablanca. Baš ova artiljerija svojom preciznom i snažnom vatrom obezglavila je neprijatelja, tako da su već u 13 sati 8. aprila jedinice 2. brigade poslije uspješnog juriša prisilile neprijatelja na neorganizirano povlačenje i tako zauzele njegovo utvrđeno uporište na k. 317 iznad Jablanca. Kako smo predvideli takav razvoj događaja i pošto smo već ranije zatvorili jedini put koji uz obalu ide prema Senju, to su odstupajuće neprijateljske snage naišle na našu organizovanu zasjedu. Više njihovih pokušaja da se forsiranim napadima probiju nisu uspjeli, te su oko 15 sati bili prisiljeni na predaju. Tom prilikom bilo je zarobljeno 378 vojnika i oficira sa mnogo oružja, municije i drugog materijala.

Oslobodenjem Paga, Karlobaga i Jablanca stvoreni su uslovi da se jedinice 4. armije nesmetano snabdijevaju morskim putem. S obzirom na loše stanje puteva u Lici i Hrvatskom primorju, kao i velike udaljenosti

Štab 9. divizije: potpukovnik Ljubo Truta, komandant (drugi slijeva) i potpukovnik Ilija Radaković (treći slijeva), politički komesar 9. divizije

jedinica 4. armije od osnovnih baza snabdijevanja, ova nova mogućnost pothranjivanja morskim putem olakšala je nastupanje 4. armije a Jugoslavenska mornarica u tome dobila značajnu ulogu.

OSLOBOĐENJE OTOKA RABA

Na Rabu su se - prema našim podacima - nalazile tri njemačke baterije i više manjih jedinica sa 13 obalskih topova 120 mm i 22 protivokopna i protivavionska topa, sa ukupno 528 vojnika i starješina. Ove snage su sa po jednom baterijom posjele tri uporišta: rt Stojan, rt Krištofor i širi rejon mjesta Rab. Uporišta su bila solidno utvrđena betonskim bunkerima a oko njih su se nalazile prepreke od bodljikave žice i minskih polja. Obale na otoku Rabu su dosta nepovoljne za iskrcavanje a zemljište slabo prohodno, što je otežavalo izvršenje desanta. S druge strane, velika međusobna udaljenost između neprijateljskih uporišta, bez taktičke veze i sa slabom prohodnošću, predstavljala je našu prednost.

Uočavajući ovu slabu stranu neprijateljskog rasporeda a u želji da Rab oslobodi u toku jednog dana, Štab 9. divizije je donio odluku da jakim pješadijskim snagama podržanim artiljerijom jednovremeno napadne sva tri neprijateljska uporišta.

Dva bataljona 2. brigade sa baterijom brdskih topova ukrcali su se u Jablancu noću 11/12. aprila i iskrcali oko 5.00 sati u uvalu Crnika na sjevernoj strani Raba. Prethodno je brigada na isto mjesto iskrcala svoju izviđačku četu, koja je osigurala iskrcavanje bataljona. U toku iskrcavanja njemačka baterija sa rta Stojan otvorila je vatru na brodove osiguranja, ali bez rezultata, dok samo mjesto iskrcavanja, koje je bilo znatno bliže, nisu gadali. Po iskrcavanju naše jedinice napale su neprijateljsko uporište na rtu 553

Jedinice 9. divizije na Rabu, apríl 1945.

Stojan i Tankom rtu. Sa ovih utvrđenih položaja neprijatelj je pružio žilav otpor, ali je poslije okruženja i tročasovne borbe bio prisiljen na predaju.

U toku noći 11/12. aprila iznenada je zapuhao prilično jak južni vjehar. Zbog toga, kao i nepogodne obale za iskrcavanje, direktno iskrcavanje na obalu na druga dva predviđena mjesta moralo se izvršiti preko desantnih splavi.

Treća dalmatinska brigada sa dvije baterije iste noći ukrcala se u Karlobagu a u zoru 12. aprila iskrcala se na istočnoj obali Raba u blizini otocića Paklib. Poslije malo usporenog iskrcavanja bataljoni su odvojeno podilazili prema samom uporištu u mjestu Rab. Poslije snažne i uspješne artiljerijske pripreme i uz kontrabatiranje, naši bataljoni su sa sjeverne i istočne strane napali ovo glavno njemačko uporište i za nekoliko sati borbe potisli posadu prema gradu. U gradu su Nijemci pokušali produžiti otpor ali, kako su bili blokirani, oko 12.00 sati u gradu Rabu prestao je svaki otpor.

Kvarnerski odred mornaričke pješadije ukrcao se u Novalji a iskrcao na zapadnoj obali otoka Raba kod rta Kalifront. Iako je zbog nešto usporenog iskrcavanja i teško prohodnog zemljišta napad na njemačko uporište Kristofor počeo sa zakašnjenjem, i ovaj neprijateljski položaj bio je poslije kratke borbe zauzet.

U navedenim borbama od 06.00 do 12.30 časova sva tri neprijateljska uporišta su bila savladana i otok Rab oslobođen. Cjelokupna njemačka posada otoka Raba ili se predala ili je bila uništena. Između ostalog, zarobljeno je oko 350 vojnika i zaplijenjeno 13 obalskih topova 120 mm, 22 topa manjeg kalibra i mnogo drugog naoružanja i opreme. Desant na otok Rab pokazuje da su uspješno korištena sva iskustva i zapažanja prethodnog iskrcavanja na Pag i da uspjeh nije izostao.

OSLOBODENJE OTOKA CRESA I LOŠINJA

Velika izduženost Cresa i Lošinja (ukupna vazdušna dužina iznosi 90 km) i ograničenost raspoloživih snaga naveli su neprijatelja da ove otoke brani iz više međusobno udaljenih i jako utvrđenih tačaka, ali bez međusobne, taktičke veze. Za neke od ovih uporišta korištena su stara, ali vrlo solidna austrijska podzemno-nadzemna utvrđenja ojačana bodljikavom žicom i nagaznim minama. Za neprijatelja su ovi otoci predstavljali posljednje položaje za odbranu Istarskog poluotoka te ih je uporno branio da bi onemogućio naše iskrcavanje u Istru. Na ova dva otoka ukupno se nalazilo 1.400 vojnika sa 57 topova i mnogo automatskog naoružanja. Njemački vojnici na ovim otocima duže vremena nisu učestvovali u borbama i živjeli su u relativno povoljnim uslovima, te im je moral bio na priličnoj visini. Najveću slabost obrane predstavljala je nepovezanost utvrđenih položaja i izduženost njihovog rasporeda, što je dozvoljavalo pojedinačni napad i njihovu uzastopnu likvidaciju.

Otoci Cres i Lošinj razdvojeni su relativno uskim morskim prolazom, preko koga se sa jednog na drugi otok prelazi mostom kod mjesta Osor.

Ovaj most je iz bunkera branila stalna njemačka posada od 60 vojnika sa jednim protukolskim, jednim protuavionskim topom i više mitraljeza. Mi smo ocijenili da će neprijatelj uporno braniti ovaj most i po potrebi ga porušiti kako bi spriječio naš prelaz sa Cresa na Lošinj. Zbog toga noć prije iskrcavanja naših jedinica prebacili smo na jugoistočni dio Cresa jednu četu automatičara sa zadatkom da slijedeće noći gumenim čamcima neprijetno pređu na Lošinj i sa te strane napadnu posadu na mostu u vrijeme kad most napadnu naše glavne snage sa sjeverne strane Cresa.

Osnovna ideja desantnog plana bila je da se glavnina snaga iskrcava u isto vrijeme na dva mjesta na Cresu i na jedno mjesto na Lošinj i da istovremeno napadnemo tri glavna neprijateljska uporišta: mjesta Cres, Osor i Lošinj. Planom je bilo predviđeno da se iskrcava 4.586 boraca, što je i ostvareno. Kvarnerski odred mornaričke pješadije predanio je na Olibu i u noći 19/20. aprila sa dva bataljona iskrcavao se kod rta Krivica na najjužnijem dijelu otoka Lošinja. Po iskrcavanju bataljoni su nastupali prema Velikom Lošinju, gdje su već ujutro istog dana poslije kraće borbe savladali neprijateljski gamizom. Odmah zatim bataljoni su nastavili nastupanje prema Malom Lošinju i Čikatu. Poslije nešto duže borbe na prilazu i u samom M. Lošinju neprijateljska posada je dijelom protjerana a dijelo zarobljena. U posljednji čas, presjecanjem štapina, spriječena je namjera neprijatelja da eksplozivom poruši obalu u M. Lošinju. Neprijatelj je, međutim, uspio da sjeverno od M. Lošinja, kod Privlake, poruši most koji dijeli otok Lošinj i tako uspori naše nastupanje prema Tovariću i Tovu, tim tada jedinim preostalim njemačkim uporištima. Treća dalmatinska brigada, koja je sa sjevera napadala uporište Tovar, uspjela je oko 22 sata prisiliti posadu na predaju, što je dovelo i do predaje posade na Tovariću. Tako je spajanjem jedinica 3. brigade sa sjevera i Kvarnerskog odreda sa juga otok Lošinj potpuno oslobođen.

Druga dalmatinska proleterska brigada, dva bataljona Kvarnerskog odreda, jedan bataljon 3. brigade i divizijski artiljerijski divizion ukrcali su se na Rabu na pet savezničkih desantnih brodova i tri naša motorna jedrenjaka i neometano iskrcali na otok Cres, u uvali Koromačna, noću 19/20. aprila 1945. Po iskrcavanju 2. brigada se prikupila u selo Beli i odatle glavnom cestom krenula prema gradu i njemačkom uporištu u Cresu. U nastupanju prethodnica brigade zaustavila je jedan njemački kamion, zarobila 8 vojnika i uništila ili protjerala manje grupe neprijatelja. 555

Napad na sam grad Cres bataljoni brigade (ojačani baterijom topova 75 mm i vodom protukolaca) preduzeli su jednovremeno sa sjeverne i jugoistočne strane. U odbrani Cresa Nijemci su pružali žestok otpor. Branili su se skoro iz svake kuće, tako da je grad postepeno zauziman. Značajnu ulogu imali su naši protukolci. Otpor je skršen i grad potpuno oslobođen navečer 20. aprila. Sutradan dva bataljona brigade nastavili su nastupanje prema najsjevernijem dijelu otoka Cresa, gdje su Nijemci imali više manjih uporišta. Neka od ovih uporišta su se poslije kraće borbe predavala, dok su u selu Ivanju i uvali Banja pružili jak otpor i tek se u noći 21/22. aprila predali. Time je i otok Cres bio potpuno oslobođen.

Treća dalmatinska brigada ukrcala se navečer 19/20. aprila u Rabu a iskrcala iste noći u uvali Galboka na Cresu. Po iskrcavanju brigada nastupa prema njemačkom uporištu u selu Osor. Četa automatičara koja je ranije iskrcana sadejstvuje sa napadom 3. brigade iz pravca Lošinja. Iako se neprijatelj u Osoru uporno branio iz bunkera, našim istovremenim napadom sa sjevera i juga već u 8.30 sati je skršen njegov otpor. Kako most koji spaja otoke Cres i Lošinj nije porušen, jedinice 3. brigade nastavile su nastupanje prema Lošnju. Usputne manje neprijateljske posade (Porozine, Čunski, Kabočak) poslije kraće obrane povlačile su se prema dobro utvrđenom glavnom uporištu Tovar. Ovo uporište se nalazi na najužem dijelu Lošinja te je vrlo pogodno za obranu, tim više što je tu još Austrija sagradila jaku tvrđavu za dužu opsadu. Na tvrđavu je ispaljeno mnogo artiljerijskih granta, izvršeno više napada i po zarobljenicima upućeno nekoliko poziva na predaju, ali sve bez značajnijeg rezultata. Tek kad se u sumrak jedna četa uspjela uz more zabaciti u njegovu pozadinu i napasti ga sa leđa, njemačka posada se predala i prestao je svaki otpor.

Uspjeh borbe za otoke Cres i Lošinj potvrdio je da je obavještajna služba prikupila dosta tačne podatke o rasporedu i jačini neprijateljskih snaga na osnovu kojih je napravljen i uspješno realizovan plan ove složene operacije. Sve pripreme za desant i borbu na vrijeme i brižljivo su izvršene, tako da ni u toku izvođenja desanta ni za vrijeme borbe na kopnu nije došlo ni do kakvog značajnijeg iznenađenja. Brzim i efikasnim oslobođenjem Cresa i Lošinja stvoreni su povoljni uslovi za iskrcavanje u Istru.

DESANT U ISTRU

Poslije iskrcavanja na Cres i Lošinj saveznici su povukli svoje desantne brodove. Bilo je očito da nisu željeli iskrcavanje naših jedinica u Istru a bili su uvjereni da bez njihovih brodova ovaj desant nećemo moći izvršiti. I zaista naše ukrajne mogućnosti su njihovim odlaskom bile jako smanjene. Pomorska komanda sjevernog Jadrana na brzinu je sakupila novih sedam motornih leuta i 40 leuta na vesla, što je sa svim drugim raspoloživim sredstvima moglo ukrcati najviše 1.800 vojnika. Navečer 24. aprila, svega nekoliko sati prije početka ukrcavanja u lučici Beli na sjevernom dijelu otoka Cresa, dunula je jaka bura. Dosta brodova, posebno leuta i desantnih splavi, bilo je otkinuto, bačeno na obalu ili na žalo nasukano. Ovim su naše transportne mogućnosti još više smanjene. Bez obzira na to kao i jaku buru, nismo odustali od iskrcavanja u Istru te iste noći. Još prethodne noći, tj. 23/24. aprila, iskrcali smo u rejon Brseća u Istri izviđački vod sa obavještajnim oficirima, koji nam je istog dana poslao dosta podataka o neprijatelju i predviđenom rejonu iskrcavanja. Noću 24/25. ukrkali smo u l. Beli i iskrcali u Istru Štab 2. proleterske brigade sa 800 boraca i osnovnim zadatkom da osiguraju mostobran sljedećim jedinicama.

Nastupajuće noći iskrcan je ostatak 2. brigade i odmah nastavljeno kontinuirano prevoženje 3. i 4. dalmatinske brigade, tako da su ujutro 27. aprila skoro sve operativne jedinice 9. divizije bile prebačene u Istru.

Po iskrcavanju 9. divizija je imala osnovni zadatak da glavninom svojih snaga djeluje pravcem Lovran - Opatija - Kastav u pozadini neprijateljskog fronta u širem rajonu Rijeke i tako olakša proboj i nastupanja glavnih snaga 4. armije sa fronta na Rječini prema zapadu. Ostale jedinice 9. divizije trebale su nastupati prema Labinu - Raši i tako obezbjeđivati glavninu od interventnih njemačkih snaga iz južne i centralne Istre. Prva je krenula u napad 2. dalmatinska brigada dužobalskom komunikacijom prema Opatiji. Prvi kontakt sa neprijateljskim snagama brigada je imala pred zoru 26. aprila u selu Sv. Petar a zatim u Medveji, odakle su poslije kraće borbe protjerane. U Lovranu je njemačka posada pružala otpor sve do 12 sati.

Osjetivši naše iskrcavanje, Nijemci su pojačali garnizon u Opatiji a u sela Ika-Ičići doveli dva tenka i tri oklopna automobila. Kako se neprijatelj u mjestima Ika-Ičići uporno i uspješno branio, ovo neprijateljsko uporište je blokirano martijim snagama a glavne jedinice brigade produžile nastupanje prema Opatiji. I ovdje se neprijatelj vrlo žestoko branio iako je postepeno potiskivan i na kraju zbijen u jednu kuću, i tek njenim paljenjem u zoru 29. aprila oslobođena je Opatija a nešto ranije i Ika-Ičići. Pred večer 28. aprila 2. brigada zauzela je Volosko i tako došla u neposrednu blizinu ceste Matulje-Trst, koja je za riječku neprijateljsku grupaciju bila vrlo značajna.

Po iskrcavanju glavnina 3. dalmatinske brigade kretala se oslobodnom komunikacijom do Medvede a zatim preko Lovranske drage u pravcu Veprinca. Jedan bataljon ove brigade kretao se od Mošćeničke drage prema Maloj i Velikoj Učki i u rejonu V. Učke, na samoj komunikaciji, naišao na 499. njemački lovački bataljon te je došlo do iznenadne borbe u susretu. Naš bataljon se bolje snašao i prvi ovladao dominantnim položajima i posle višerasovne jake borbe prisilio neprijatelja na povlačenje. Da nije bilo ove uspješne borbe u suretu, ovaj neprijateljski bataljon bi opasno ugrozio naše snage u rejonu Lovran - Opatija. U međuvremenu, glavnina 3. brigade je preko sela Puharska napala i zauzela selo Veprinac, osim crkve u kojoj se neprijatelj utvrdio i uporno branio. Krajem dana 28. aprila brigada je oslobodila dio sela Rukavca a obilaznim manevrom jedna četa izbila na glavnu komunikaciju Rijeka - Trst sjeverno od Matulja.

Četvrta dalmatinska brigada poslije iskrcavanja u selu Brseću nastupala je prema Labinu i prvog dana zanočila u rejonu Plomina. Ujutro 27. aprila brigada se u selu Strmac i Sv. Nedelja sukobila sa jakim njemačkim snagama (oko 1.500 vojnika) koje su se iz Pule kretale u pravcu Rijeke (to je bio njemački 1047. pješadijski puk). Došlo je do jake borbe koja je trajala čitav dan do kasno navečer, kada su se njemačke snage izvukle i nastavile pokret prema Šušnjevići. Ujutro 27. aprila 4. brigada oslobodila je grad Labin a istog dana poslije tročasovne borbe i Rašu, i tako spasila već minirani rudnik i rudnička postrojenja od rušenja. Ovim je 28. aprila navečer obala Istre od Voloskog do zaliva Raša bila potpuno oslobođena i tako su stvoreni povoljni uslovi za dejstva prema unutrašnjosti Istre - prema Puli i Trstu.

U ovom rasporedu 9. divizija je, po naređenju Štaba 4. armije, nastavila dejstva i napredovanje u pravcu Trsta. Time je prestalo njeno neposredno sadejstvo sa jedinicama Jugoslavenske mornarice.

*Sadejstvo 26. divizije i 8. korpusa sa
Mornaricom narodnooslobodilačke
vojske Jugoslavije¹*

Ante Biočić, general-major²⁾

Teško je danas u potpunosti shvatiti neke posebnosti naše borbe u toku rata, a naročito naše borbe na moru, na otocima u priobalnom pojasu. Ja sam se našao u žiži zbivanja borbenih dejstava u tom dijelu ratišta, ali ne kao mornar, niti kao pripadnik Mornarice, nego kao pripadnik kopnene vojske, koja je sa Mornaricom dijelila dobro i zlo - dijelom se branila, a najviše napadala. U pojedinim bitkama znala je pretrpjeti i poraz. Ipak, na kraju je odnijela odlučnu pobjedu, čiji je konačni rezultat bio, najprije, sloboda naših otoka, zatim Dalmacije, Hercegovine, a u završnici i Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja sa Trstom.

Partizanska ratovanja na kopnu, sa svim svojim obilježjima: gora, šuma, planina, ravnica, udar, zasjeda, povlačenje, zabacivanje, postala su nam ubrzo normalne forme borbe i ratovanja. Ni okruženja nam nisu značila poraz. Kada sam u proljeće 1944. godine određen da kao načelnik Štaba 26. divizije ratujem na otocima, duboko sam se zamislio. Po pravilu, ako je desant dobro pripremljen napadnuti otok bio je i zauzet. Preslišao sam se i sjetio svega onoga što sam znao o ratovanju na moru, na otocima, o odbrani otoka i desantima. Ponešto sam znao i o našoj ratnoj mornarici, ali nekako kroz maglu, sve mi je zvučalo kao daleka priča: neki tamo ribari naoružali su trabakule, brodiće. Nasuprot njima, njemačka mornarica - moderna, jaka, izvježbana - Anglo-amerikancima zadaje nevolje po okeanima. U svojim rukama drže i dio zaplijenjene italijanske flote, i te kako moderno i tehnički dobro opremljene. Kako se tući sa njima? Dok sam ranije slušao o našoj partizanskoj mornarici i njenim podvizima, to mi je izgledalo lijepo, neshvatljivo, neizvodljivo, kao da slušam bajke, iako sam bio svjedok prevoženja i zbjegova i materijala, prebacivanja jedinica, zapljeljivanja pojedinih neprijateljevih brodova, veze sa otocima preko 3. obalskog sektora i 19. divizije.

Stara Jugoslavija je svoju flotu, osim časnih izuzetaka, bez metka predala neprijatelju. Ništa nam nije ostalo za borbu protiv te silne neprijateljeve tehnike. Pored toga, neprijatelj je jači u vazduhu. Potopiće nas čim se pojavimo na moru. Ciljevi na moru su uočljiviji. Znao sam da naši mornari ratuju, i to uspješno. Ali, teško mi je bilo ukomponovati cjelinu koja bi u toj borbi dala rezultate. Suviše su me tog momenta okupirali teorija i teorijska razmatranja tog problema. Danas, kada istorijske događaje

¹ Saopštenje podnijeto za »okruglim stolom« »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«, održanim u Splitu 1. marta 1985.
² Potpukovnik načelnik Štaba 26. divizije, a od početka novembra 1944. načelnik Štaba 8. korpusa NOVJ.

prenosimo na mlade, moramo se potruditi da im objasnimo snagu i veličinu naših pobjeda, ne samo zbog nedovoljnog odnosa snaga i sredstava nego i zbog jedinstvenosti kojima su bili prožeti naši borci u toj borbi.

Veličina Titove strategije je u tome što je u procjene uključio i snage naroda kao cjeline. Od samog početka ustanka Partija je radila na vođenju rata u kojem će učestvovati svi slojevi naroda na cijeloj teritoriji, a samim tim i na svim otocima. To je omogućilo da ni u jednom trenutku, bez obzira na to što je neprijatelj na izgled okupirao teritoriju i otoke, nije postao njihov gospodar. Oslobođenjem na najšire mase i dalje su se mogle voditi neprekidne oružane akcije, stvarati nove jedinice, organizovati vlast i mobilizirati narod. U toku cijelog rata to je omogućilo naše angažovanje i ratovanje na moru, na otocima i u priobalnom pojasu. Zahvaljujući masovnoj podršci naroda i originalnoj partizanskoj taktici, oružani pokret se održavao i inicijativa je manje-više bila u našim rukama, a zamah vojnih dejstava sve je više jačao.

I Italijani i Nijemci imali su dobro naoružanu i obučenu mornaricu i za ono vrijeme savremenu tehniku na moru i avijaciju, a mi smo imali odlučnost da, što reče Tito, »jurišamo na nebo« ne tražeći i ne očekujući nikakve nagrade.

Početkom borbe na moru, akcijama na brodove u Gradcu, oštećenjem glibodera na Neretvi i raznim drugim akcijama, naši narodi uz obalu, na otocima i na moru pokazuju neprijatelju da Jadran nije njihov; 1942. zaplijenili su ili potopili 24, a oštetili 11 neprijateljevih brodova.

Na svim našim otocima stvaraju se organizovane grupe, vodovi i odredi, organizuje se odlazak omladinaca u borbene jedinice na kopno, prihvataju ranjenici, neprijatelj je primoran da rastura snage i da poduzima razne vidove obezbjeđenja. Već na putu od sjeverne Dalmacije do Visa osjetio sam, više nego što sam potpuno razumio, snagu, organizovanost, jedinstvenost i povezanost naših mornara, na izgled opuštenih, ali strogo disciplinovanih, naroda, otoka, lada, ladica, leuta, trabakula sa morem i sa kopnom u zdušnom otporu okupatoru. Osjetio sam se mnogo sigurnijim.

Nakon dolaska na Vis, brzo sam upoznao i probleme vođenja borbe na moru i otocima. U takvim uslovima opremljenost i tehnike i naoružanja postojao je i problem komandovanja Mornarice i kopnene vojske, problem odbrambenih i napadnih dejstava na otocima i problem odnosa sa saveznicima.

General-major Ante Biočić govori sa okruglim stolom

Saveznik u ratu je nešto vrlo dragocjeno, ali kada osjetiš da taj saveznik ima dva lica, a rat i neprijatelj su uvijek tu, onda problem saradnje postaje posebno delikatan.

U borbama za Mljet i za Korčulu, kada su nam bili najpotrebniji, nisu nam pomagali. Na Braču su sa nama učestvovali tek kada je bilo sigurno da je propala neprijateljeva namjera da desantom uništi Vrhovni štab u Drvaru.

Poslije kapitulacije Italije, po striktnom naređenju Hitlera, njemački komandanti preduzimaju sve mjere i angažuju sve raspoložive snage da što prije povrate sve teritorije koje su držali Talijani, uključujući i otoke, koje smo bili oslobodili. Topovima smo se suprotstavljali Nijemcima u Splitu, Makarskom primorju i na Pelješcu. Mnogo se govori o pogrešnom postavljanju odbrane, što je dovelo do neuspjeha odbranu Korčule, uzrokovalo gubitke 13. dalmatinskoj brigadi i doprinijelo brzim uspjesima Nijemaca. Treba biti realan. U proljeće 1944. godine, kada sam stigao u Štab 26. divizije i mene su bili zadužili da ispitam uzroke poraza.

Jedno treba raščistiti: stari Štab 26. divizije - Maks Baće Milić, komandant, Vojo Popović, komesar, i Stanko Parmač, načelnik bio je smijenjen dijelom, sigurno, zbog tog neuspjeha, a dijelom zbog glasina da je 26. divizija slaba, ljudstvo nedisciplinovano, da se izležava na obali i slično. Za komandanta je određen Boža Božović, za komesara Duško Korać, komandant i komesar 1. proleterske brigade, a za načelnika ja.

Međutim, to je bila jedna od onih glasina koje se među našim borbama često neosnovano stvarane. Tako je bilo i sa 9. divizijom prilikom nošenja ranjenika u četvrtoj ofanzivi. Ko ih nije poznao, a čuo kako ćakulaju, mislio bi da se svadaju, a na obali i na otocima se noću radilo, danju su se ljudi odmarali, pa i spavali. To je kod neupućenih stvaralo pogrešnu sliku. Nakon što je Vrhovni štab došao na Vis početkom juna

1944. prvih 15 dana hranili su se kod nas, u diviziji. Poslije napada na Mljet, Korčulu i Brač Aleksandar Ranković nas je pohvalio. Rekao je: »Što znači dobro rukovodstvo, kako je odmah i divizija dobra«. Tada je Boža Božović, skroman i pošten, kao što i treba da bude član Partije, odgovorio: »Druže Marko, i kada smo došli, divizija je bila dobra i spremna. Mi smo ih samo povelj u akciju. To je zasluga starog štaba«.

Ovo sam namjerno napomenuo, jer je ostalo neobjašnjeno zašto je stari Štab odjednom smijenjen, odnosno upućen na nove dužnosti. Svi članovi Štaba bili su odlični partizanski rukovodioci, dorasli i najtežim situacijama.

Za gubitak Korčule 1943. bio je kriv splet objektivnih okolnosti, neiskustvo naših jedinica i neiskustvo u borbama na otocima, naročito u odbrambenim dejstvima, smjena komandanta brigade, slabe procjene, slaba veza, želja da se sve zaštiti i brani, nepostojanje težišta i slično. Ne može se propisati šablon za organizovanje odbrane otoka, jer svaki ima svoje osobine. Sve treba dobro cijeniti i imati u rukama rezerve radi zaštite težišta. Sve se ne može braniti. Pored toga, smatram da bi trebalo dobro analizirati kombinovane operativne štabove, kojima su se poslužile 26. divizija i Mornarica NOVJ pri organizaciji odbrane otoka. Kada sam došao na Vis, tražeći Štab divizije, kuriri su me pitali koga tražim. Naime, u jednoj zgradi su bili komandanti, u drugoj načelnici štabova, a u trećoj komesari. Gubilo se mnogo vremena u dogovaranju, uskladjivanju, sporazu-

mijevanju i ustanovljavanju nadležnosti. Ako se tome doda nepotpuno funkcionisanje veze, jasno je da se nije mogla voditi uspješna borba. Vjerujem da bi i komandant divizije i komandant Mornarice sasvim uspješno, mnogo uspješnije, rukovodili sami, bez operativnih štabova. To nam je odmah zasmetalo. Našim dolaskom to se izmijenilo: i Štab divizije i Štab Mornarice imali su dovoljno svog posla i svojih borbi, svako se brinuo o svom dijelu. Takav način komandovanja odlično je funkcionisao do kraja rata. Poslije iskrcavanja na kopno i borbe za Knin, a naročito za Mostar, savršeno smo saradivali bez kombinovanog komandovanja.

Međutim, i pored svih tih objektivnih i subjektivnih problema, Korčula je tako brzo zauzeta zbog sasredene i brze akcije Nijemaca. Oni su vrlo brzo intervenisali u Italiji i zamijenili italijansku armiju. Njihova komanda u Grčkoj zauzima kopneni dio, a od septembra do oktobra zauzima i sve otoke u Grčkoj, a zatim i Leros i Samos, otoke koje su Englezi bili oslobodili. Jedino kod nas sporije napreduju. Mi ni sami nismo znali da procijenimo koliko smo bili jaki.

Obale Jadrana postaju sve interesantnije i Nijemcima i saveznicima, posebno Englezima, čiji su ciljevi - ostvarivanja interesa na Balkanu - bili sasvim jasni u svim razgovorima (u Alžiru, Njujorku) sa Amerikancima o planiranju dejstava na Nijemce, sve dok konačno nije donijet čvrst plan dejstva zapadnih saveznika preko Italije i otvaranja drugog fronta. I poslije, pored svih sporazuma, Čerčil je u svojim planovima težio da pomogne spajanje i spasavanje četničkih grupacija u Hercegovini i oko Knina.

Poslije Korčule, postojalo je vrlo zaoštrano pitanje postavljanja jačih jedinica na otocima i njihove odbrane. O tome su već govorili drug Vicko Krstulović i drugi. Brzo su se izvlačila iskustva - sve se ne može braniti. Mi smo u partizanskom ratovanju imali vrlo upornih odbrana, kada su žrtve imale svoje puno opravdanje: Kadinjača i radnički bataljon, 4. crnogorska kod Prozora za ranjenike, 2. dalmatinska na Barama. O povlačenju na Vis i odluci da se Vis brani govorilo se i pisalo dosta. Postojale su mogućnosti da se brani jedan otok - Vis. Sa ostalih otoka - Korčule, Mljeta, Hvara, Brača, Šolte, Drvenika itd. jedinice su povučene i Nijemci ih zaposjedaju i organizuju za odbranu.

Da bi se odbrana ojačala, Vis je užurbano i planski utvrđen. Do punog izražaja došlo je sadejstvo kopnenih jedinica sa snagama na liniji odbrane na otoku i mornaričkim snagama na stražarskoj izviđačkoj liniji (naoružanih brodova) oko otoka, te daljnje izvidanje i javljanje. Takođe, sa savezničkim jedinicama uspostavljen je tijesan kontakt u organizaciji odbrane, šireg osiguranja akvatorija, avio-izvidanja i javljanja, protivavionskih odbrana i slično.

U cjelosti se može reći da su neposredni kontakti jedinica sa saveznicima, komandosima, na otoku Visu sa starješinama i borcima bili vrlo drugarski i dobri.

U početku 1944. godine 26. divizija je imala oko 3.250 ljudi sa automatskim oružjem. Svaka desetina, vod, četa, bataljon uvježbavali su svoj borbeni postupak i utvrđivali svoj položaj za samostalnu i kružnu odbranu. Niko se nije smio kretati samostalno, nego samo u stroju. Minska polja, žičane i protivdesantne prepreke dopunjavale su odbranu. Sve omladinske i radne jedinice, odbori i ranjenici bili su organizovani u svoje jedinice i imali svoja mjesta i položaje. Postali smo tvrd orah za Nijemce.

Na obali prema nama, i šire, neprijatelj je postavio 118, 264. i 369. di- **561**

viziju, dijelove divizije »Brandenburg«, dva motorizovana puka, jedinice obalske artiljerije i druge dijelove, zatim četnike i ustaše - ukupno oko 40.000 ljudi. Nakon dolaska 3. prekomorske, zatim 1. tenkovske brigade, osnivanja Artiljerijske grupe 8. korpusa i savezničkih jedinica bili smo sigurni da ćemo Vrhovnom štabu moći obezbijediti sigurnost na Visu.

Za napad na nas Nijemci su morali prikupiti jače snage, a to nije moglo proći neopaženo.

Postali smo tako jaki da smo mogli planirati ofanzivu. U napadnim dejstvima bilo nam je mnogo lakše. Znali smo sve o neprijatelju. Jedinice po otocima i narod slali su nam potrebna obavještenja. Mornarica je imala posebno dobru obavještajnu službu. Neprijatelj je bio prisiljen da brani mnogo otoka i dugačku obalu. Imao je dobar i iskusan kadar, ali tako veliki prostor nije mogao braniti. Pomenio sam već neuspjeh 13. brigade na Korčuli. Obala dugačka - otoka mnogo, narod ne podržava okupatora. Nijemci se dobro utvrđuju - otporne tačke, bunker, mine, ali ne može sve. Otporne tačke su odvojene. Računao je - jači je u avijaciji, dobro utvrđen, naoružan, pokretan, može brzo intervenisati i pomagati napadnute tačke. Mi smo imali prednosti, ali i specifičnih teškoća. Mogli smo birati ciljeve, ali smo morali za dan-dva započeti i završiti akciju. Neprijatelju nismo smjeli pružiti mogućnost da interveniše. Zbog nužnosti da nam akcije budu vremenski ograničene, mada je neprijatelj bio dobro utvrđen, i sami smo trpjeli vrlo teške gubitke, iako smo i mi neprijatelju često nanosili gubitke. Na Korčuli i na Braču, nije bila rijetkost da zarobimo i po nekoliko stotina vojnika. Do punog izražaja došlo je i sadejstvo Mornarici, vrhunsko umijeće i primjena najpogodnijih postupaka za prevoženje i izabiranje uvala za iskrcavanje, a poslije i za prihvatanje jedinica.

Zbog blizine bio je važan svaki kilometar. U svim napadnim akcijama na Mljet, Korčulu, Šoltu, Brač, Pelješac, desant na kopno kod Neuma, a i kasnije, mornari su nam sa nevjerojatnom preciznošću, brzinom i savjetom pomagali i udovoljavali našim operativnim i taktičkim zahtjevima.

Mogli smo se ukrcati i ploviti u konvoju, u grupi, ali, ako je bilo potrebno, i noću, po već izvidanom mjestu, prema potrebi napadnih kolona u uvali su mogli pristajati brodovi. To ne govorim da bi iz kurtoazije pohvalio mornare, nego zato što to naši mornari stvarno zaslužuju.

Možete zamisliti taj osjećaj kada pješak prvi put vozi snagu jedne brigade. Plovi jedinica, noć. Razmišljaš. Dovoljan je jedan neprijatelj torpedni čamac, pa da čitava jedinica nestane u jednom momentu. Posebna odlika svih naših akcija jeste vjernost i odanost naših mornara. Sve naše napadne akcije, a bilo ih je mnogo, prošle su bez neprijateljeve intervencije ili bi ona zakasnila. Nije bilo izdajica u tim redovima. Jedino nam je, slučajno, stradao brod »Marin«, sa ranjenicima sa Šolte. Nekoliko puta, zbog promjene situacije, pri povratku iz akcije, morali smo mijenjati mjesto povratka. Ja ni danas ne znam kako su mornari uspijevali udovoljiti svim tim našim zahtjevima brzo i blagovremeno, kao na Mljetu, Korčuli i na drugim otocima. Malo se pretjeralo sa samostalnošću komandovanja. Na primjer, prilikom desanta na Mljet i Korčulu, zbog udaljenosti, komandno mjesto je smješteno na Lastovo, jer je bila moguća veza i sa Mljetom i sa Korčulom. Umjesto da za to koristimo jedan broj (ja sam tada bio tamo sa Sretenom Žujovićem Crnim, članom Vrhovnog štaba NOV i POJ) iskrkali smo se na Lastovo. Stoga smo samo djelimično bili u vezi. Kada

Maršal Tito vrši smotru 26. divizije, Vis, 12. septembar 1944.

je Crni htio obići Korčulu u jeku borbe, u kritičnom momentu, veza se nije mogla uspostaviti.

Prilikom desanta i iskrcavanja na Pelješac i na kopno kod Neuma, Mornarica je završila veliki posao. Odličnim poznavanjem terena omogućila nam je da se jedinice iskrcavaju na sve pravce neopaženo i neometano, iako je neprijatelj taj sektor dobro utvrdio.

Posebno, do sada, nedovoljno obrađeno poglavlje jeste sadejstvo Mornarice u mostarskoj operaciji. Poslije Vukovog klanca nastao je mali kratki spoj, jer je ponovo promijenjen način komandovanja. Naime, vrhovni štab je otišao sa Visa. Komandant 8. korpusa general-major Vlado Četković poginuo je od savezničkog aviona dok je letio prema Visu. Želio je da lično prati borbe kod Vukovog klanca, jer smo odbijali da izvršimo naređenje 8. korpusa i da napustimo južnu Dalmaciju (1. i 11. brigada), te da krenemo prema Splitu. Ne znam tačno, ali izgleda da je tog momenta korpus preuzeo komandu nad Mornaricom, tako da je 11. a poslije i 1. brigada 4-5 dana čekala na brodove, dok su se Švabe izvlačile iz Splita. Sve su to platili kasnije, kod Šibenika, ali za zakašnjenje, smatram da je ponovo krivo nejedinstvo komande. Ono je opasnije na moru nego na kopnu.

Poslije Knina mi smo se sa 8. korpusom pripremali za završne operacije. Dalmacija je bila slobodna. Jedinice kopnene vojske na kopnu. Mornarica dolazi do punog izražaja i priprema se za završne operacije. Mora se brinuti o opskrbljivanju luka, osposobljavanju luka i pristaništa koje je neprijatelj uglavnom uništio. Problem čini i iskrcavanje saveznika u Dubrovniku i Zadru, te uplovljavanje njihovih brodova u Split i Šibenik, pod vidom pomoći. Nijemci pojačavaju diverzantske akcije na luke, šalju diverzantske čamce čak do Splita i dalje. Pored toga, naša mornarica se mora sama snabdijevati i prevoziti materijal za pomoć i ishranu naroda 563

i pomoć vojsci, te opremu za jedinice, itd. Pored toga, morali su voditi borbena dejstva u Hrvatskom primorju prema Istri. Tu naši mornari uspješno polažu ispit spremnosti, samo za vojsku, ranjenike i zbjeg koji se vraća, korpusna pozadina mora dnevno pripremiti 75.000 obroka. Tada sam bio načelnik Štaba 8. korpusa. I mi smo imali svojih problema - zima, neprijatelj u pozadini (Mostar - Široki Brijeg), pripreme za završne operacije sa saveznicima. Po naređenju Tita morali smo cijelu brigadu ponovo poslati na Vis, kontrolisati kretanje, opravljati tehniku itd. Imali smo pune ruke posla, ali smo bili mirni kada je riječ o poslovima koje je obavljala Mornarica. Znali smo da će biti dobro obavljene.

U takvoj situaciji maršal Tito nam je 30. januara 1945. uputio depešu da svim raspoloživim snagama suzbijemo ispad Nijemaca prema Čapljini i Metkoviću i da zauzmemo Mostar, ali da se brzo vratimo radi izvršenja osnovnih zadataka (potpisao je lično Tito). Naše jedinice su bile u Zadru, Benkovcu, Šibeniku, Splitu, kod Gračaca 150, 250, 300 i više kilometara daleko. Putevi slabi, mostovi porušeni, mehanizacije malo. Tu je naša mornarica. Brzo, vrlo brzo se sporazumijevamo i prelazimo na djelo. Treba upamtiti i proučiti kako je Mornarica, pored svih problema, zajedno sa jedinicama 8. korpusa, uspjela riješiti taj zadatak i dala svoj doprinos našoj brznoj pobjedi u mostarskoj operaciji. Za četiri dana prebačene su 19 i 26 divizija, 1. tenkowska i artiljerijska brigada. Istog dana napravljeni su planovi pokreta morem i kopnom. Radi izvođenja mostarske operacije Mornarica je sa područja Zadra, Šibenika i Splita prebacila u područje Makarske i Omiša 27.445 ljudi, oko 2.465 konja, 285 kola, 2.435 tona materijala i drugo. Kojom brzinom se radilo? Navešću primjer samo jedne brigade - Jedanaeste, koja se nalazila u Splitu. Tito nam je oko 9 časova depešom naredio da intervenišemo prema Mostaru. Jedanaesta brigada istog dana kreće brodovima: 1. bataljon brodom Sitnica u 14 časova, 4. bataljon u 15 časova i 2. u 16 časova, 3. bataljon kreće 31. januara u 8 časova. Prevoženje je trajalo 8 časova, tako da su se 1, 2. i 4. bataljon iskrcali noću 30/31. januara u Gradcu, a četvrti 31. januara u Podgori.

Takav rad Mornarice omogućio je jedinicama 8. korpusa da postignu iznenađenje, nanesu brz i težak udar 369. njemačkoj i 9. ustaškoj diviziji, te nekim drugim ustaškim i četničkim jedinicama.

Kada razmatramo cjelokupan period borbi za oslobođenje Dalmacije i Hercegovine i pripremu za završne operacije, vidimo da je postojala puna saradnja kopnene vojske i Mornarice. Nije bilo nijednog nesporazuma, nijednog momenta, ni u jednoj akciji. Mislim da su mornari odlično znali i obavljali svoj posao i da su im kopnene jedinice pravilno pomagale. Bila je to saradnja koja je urodila plodom.

Vazduhoplovna podrška Jugoslovenskoj mornarici u završnim operacijama*

Dr Predrag Pejić, potpukovnik²⁾

UVODNA DEJSTVA

Operativno-strategijskim zadacima koje je Mornarica NOVJ, odnosno od 1. marta 1945. Jugoslovenska mornarica, izvršavala samostalno i u sadejstvu sa 8. korpusom NOVJ i 4. jugoslovenskom armijom, pružana je vazduhoplovna podrška, naročito intenzivirana u završnim operacijama za oslobodenje naše zemlje 1945. godine.

Sve do grupisanja naših snaga i otpočinjanja završnih operacija, odnosno posle uspešno okončanih operacija za oslobodenje Dalmacije, 1. i 2. eskadrila NOVJ dejstvovale su i po nemačkim momaričkim snagama koje su se nalazile u sevemom Jadranu. To su bile prvenstveno pomorske snage i pomorski saobraćaj, kao i obalska odbrana i položaji jedinica na prostoru Gradež, Trst, Pula, Rijeka i Kvarnerska ostrva.

Utvrdene neprijateljske snage nalazile su se na ostrvima Pag, Rab, Krk, Lošinj i Cres i na morskoj obali. One su postavile gusta minska polja i organizovale čvrstu odbranu ovih ostrva i obale.

Avijacija NOVJ, odnosno 1. i 2. eskadrila su u prvoj polovini januara 1945. sadejstvovale s našim jedinicama u okviru zimskih operacija 1944/45. napadajući, pored ciljeva na moru, utvrđenja i položaje na otocima i obali.

Iako je delom bila angažovana u mostarskoj operaciji, avijacija NOVJ je štitila i konvoje Mornarice NOVJ koji su prebacivali deo snaga naših divizija iz rejonu Zadra u rejon Mostara i obratno. U isto vreme neprekidno je izvidan neprijateljski pomorski saobraćaj, polaganje mina i uopšte pokreti pomorskih i snaga bliže obali.

Intenzivnim dejstvom 5. februara uništena je grupa desantnih brodova u luci Crikvenica, a 6. i 7. februara i brodovi u Novoj Baški (na Krku) i na Pagu. Devetog februara jedno odeljenje »spitfajera« mitraljiralo je luku na Rabu, koja je ponovo, u dva izlaza, napadnuta i 9. februara.

Piloti 2. eskadrile NOVJ dejstvovali su 19. februara po brodovima u Selcu i tragali za eksplozivnim motornim čamcima u području Žiije - Drvenik - Komat.

Jedan od najintenzivnijih dana u pogledu borbenog učinka i izvršenog broja avio-poletanja smatra se 13. februar. Tada je avijacija, pored drugih dejstava, izvidala i napadala utvrđene položaje na Krku, u rejonu Lošinja

*) Prilog raspravi o »Jugoslavenskoj mornarici u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.
> Glavni i odgovorni urednik lista »Front«.

Kapetan bojnog broda Petar Vidan (prvi slijeva), kapetan bojnog broda Ljubo Jakovljević (prvi zdesna) i dr. Predrag Pejić (drugi zdesna)

- rt Mrlera, na jugu Istre, kod Pule, kao i sevema jadranska ostrva i Senj.
Ovo izvidanje je 18. februara vršeno istom marš-rutom, ali sve do Raškog
566 kanala u Istri.

Tri dana kasnije, 21. februara, napadnuti su utvrđeni neprijateljski položaji na Krku, u mestima Krk, Stara Baška, Nova Baška, Aleksandrovo (danas Punat) i Malinska.

Mitraljesko-raketnom vatrom napadnuta je, 23. februara, baza eksplozivnih čamaca u uvali Čikat na Lošinju.

Dvadeset i četvrtog februara avijacija je pružila neposrednu vatrenu podršku jedinicama 2. POS-a prilikom izvršenja desantnog prepada na ostrvo Pag.

Avijacija je 25. februara patrolirala nad ostrvom Pag, radi napada eventualnih ciljeva u tom području. U izveštaju komande 2. eskadrile NOVJ stoji:

»Doleteli nad otok Pag u 15.05 časova. Nije bilo osmotreno nikakvo kretanje, a sve brodovlje u luci već potopljeno. Sa 32 rakete napali sumnjiva mesta u području oko samostana jugoistočno od grada, 32 rakete ispaljene i u more. Vremenske prilike dobre.«³⁾

Neprijateljski objekti u Malinskoj, na Krku, tučeni su 28. februara. Ovi ciljevi su napadnuti i 1. marta 1945, a u Novoj Baški i 3. marta. Zgrade u Lošinju su raketirane 5. 6. i 7. marta jer su, prema podacima dobijenim od Jugoslovenske mornarice, služile kao skladišta obalskih topova, zatim kao artiljerijski položaji. U zgradi u Karlobagu bio je smešten nemački štab, te su ti ciljevi ovde tučeni i u vremenu od 8. do 12. marta.

Od 10. marta 1945. dejstva 1. i 2. eskadrile NOVJ prenose se na vazduhoplovnu pripremu i neposrednu vatrenu podršku u ličko-primorskoj operaciji i na levom krilu fronta 4. armije.

PODRŠKA JUGOSLOVENSKOJ MORNARICI U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Borbena dejstva Vazduhoplovstva NOVJ u završnim operacijama za oslobodjenje zemlje izvedena su u okviru vazduhoplovne podrške 1, 2, 3. i 4. jugoslovenskoj armiji.

Četvrta jugoslovenska armija nalazila se na levom krilu strategijskog fronta a delom i na pomorskom vojištu.

Prve tri armije bile su podržavane od Grupe vazduhoplovnih divizija, odnosno od 11. lovačke i 42. jurišne (ukupne jačine 18 eskadrila), a 4. armija od 1. i 2. eskadrile NOVJ, kao i od 6, 73. i 253. skvadrona 281. vinga britanskog Balkanskog vazduhoplovstva (*Balkan Air Force* - »BAF«).

Vazduhoplovna podrška ličko-primorske operacije

Ličko-primorska operacija je izvedena u dve etape:

- a) oslobađanje istočne Like i Bihaća, 20-28. marta, i
- b) oslobađanje zapadne Like i Hrvatskog primorja, 4-14. aprila 1945. godine.

Vazduhoplovna podrška pri oslobađanju istočne Like i Bihaća otpočela je 10. marta. Međutim, veći deo tih letova izvršavan je do tog vremena, kada je avijacija tukla neprijateljeve ciljeve na Krku, Lošinju, zatim u Karlobagu, što je i nastavljeno do najintenzivnijih dejstava uoči napada naših jedinica u istočnoj Lici.

3) Zbornik dokumenata NOR, tom X, knj. 1, dok. 285; operacija br. 45.

Postoje oslobodila Bihac 28. marta, 4. armija nastavlja operacije u zapadnoj Lici i Hrvatskom primorju a avijacija svoja dejstva usmerava na objekte na moru.

U izveštaju 2. eskadrile NOVJ o napadu na zgradu nemačkog štaba u Novoj Baški, na Krku, stoji:

»Napali cilj oko 08.40 časova sa oko 48 raketa, od kojih su 24 bili direktni pogoci, a 16 u području cilja. Slagalište benzina napadnuto sa nekoliko raketa i mitraljeskom vatrom i zapaljeno».^{4*}

Vazduhoplovna podrška pri oslobađanju zapadne Like i Hrvatskog primorja otpočela je 28. marta. Toga dana je avijacija dejstvovala po nemačkim desantnim brodovima u zalivu Spasovac, južno od Senja.

Podatke o ovim ciljevima avijacija je dobila od Pomorske komande sjevernog Jadrana o čemu u izveštaju 2. eskadrile stoji:

»Napad je bio izvršen u 17.45 časova, postignuto je 18-20 raketnih pogodaka, što je prouzrokovalo velike eksplozije sa stubovima plamena i crnog dima - pretpostavlja se da su pomenuti brodovi bili krcati municijom, ili benzinom ili nekim sličnim materijalom. Voda i pilot izjavljuju da su pomenuti brodovi uništeni i potopljeni, a kasniji izveštaj od Mornarice i GŠ (Hrvatske, prim, autora) to potvrđuje».^{5*}

Neposredna vatrena podrška jedinicama Jugoslovenske mornarice odnosi se na drugu etapu ličko-primorske operacije. Petog aprila otpočinju dejstva i po utvrđenim objektima na ostrvima Pag, Krk, Rab, Veliki i Mali Lošinj, Cres, Sušak i na jadranskoj obali u okviru neposredne vatrene podrške snagama Pomorske komande severnog Jadrana.

Najznačajniju pomoć koju je 2. eskadrila NOVJ pružila jeste vatrena podrška desantu na Pag, koji su izvele snage 9. divizije i mornaričke pešadije, kada je Pag i oslobođen.

O dejstvima avijacije u izveštaju Pomorske komande severnog Jadrana od 9. aprila, o prevoženju jedinica 3. udarne brigade i mornaričke pešadije, stoji:

»Četvrtog IV u 07.00 sati: 5 spitfajera kružilo iznad položaja oko Paga. Jedan avion bacio zapaljivu bombu na Gradac, ostali mitraljirali. Vremenske prilike bile vrlo slabe, izvid slab. Maglovito i stalna kiša.

14.00 sati: 5 spitfajera bombardovalo položaje oko grada Paga i pred- eo između grada i groblja. Vremenske prilike dobre. Sunce, vedro. Jedan aparat oštećen od neprijateljske vatre prisilno se spustio iznad Košljuna. Pilot sasvim lagano ogreben.

Petog IV u 14.00: bombardovanje neprijateljskih položaja između grada i groblja. Mitraljiranje položaja.

15.45: 5 spitfajera ponovo baca rakete na položaje oko grada i na bunkere».^{6*}

U prvom od četiri izlaza avijacija je, 13. aprila - kako stoji u izveštaju - naišla na žestok otpor neprijatelja:

»Posle ulaska u Bakarski zaliv primetili neprijateljski konvoj koji se sastojao iz jedne motorne torpiljarke tipa E (30-33 metara dugačka) i tri broda tipa F krcate vojnicima... 8 direktnih pogodaka. Posle napada osmotrene eksplozije i vatra; brod je viđen kako je potonuo... Sa svim bro-

⁴⁾ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, kut. 1450, reg. br. 9/71.

⁵⁾ Arhiv VII, k. 1450, reg. br. 9/82.

⁶⁾ Zbornik, tom VIII, knj. 3, dok. 176.

Oružari prevoze rakete vazduh-zemlja do aviona »Huriken MK-IV« 2. eskadrile NOVJ

dova otvorena jaka vatra. Dva aviona teško oštećena u repne površine, komande, propeler i hladnjak, ali su se ipak vratila u bazu.⁷⁾

Do 14. aprila avijacija je izvidala položaje na ostrvima Krk, Rab, Cres i Lošinj i dejsvovala po otpornim tačkama u Senju, Jablancu, Kraljevici, Crikvenici i Bakru.

Nemačke snage na ostrvu Rab činili su: tri baterije, mornarički i tvrđavski pioniri, kao i znatni delovi pešadije. Na Rab su se 11/12. aprila pod zaštitom flotile naoružanih brodova i flotile patrolnih čamaca iskrcali delovi 9. divizije i Kvarnerski odred mornaričke pešadije.

S obzirom na karakter dejstava, 12. aprila avijacija nije napadala, jer - kako je rečeno u izveštaju Komande sevemog Jadrana od 17. aprila - »svrha operacije bila je: likvidacija neprijateljskog uporišta na otoku Rabu. Radi što brže likvidacije bile su angažovane naša avijacija i tri saveznička LCG. Radi brzog napredovanja naših snaga na sam dan borbe nije stupila u dejstvo avijacija.«⁸⁾

Dejstva avijacije u drugoj etapi ličko-primorske operacije bila su veoma raznovrsna, budući da se proširila i vrsta ciljeva.

U ovoj etapi operacije avijacija je dejsvovala po podmornicama, torpiljarkama, neprijateljevim konvojima, a izvršavani su i drugi zadaci, kao traženje mina, na primer.

⁷⁾ Arhiv VII, k. 1450, reg. br. 9/96.
⁸⁾ Zbornik, tom VIII, knj. 3, dok. 165.

Vazduhoplovna podrška riječko-tršćanske operacije

U duhu direktive Generalštaba JA od 14. aprila, jedinice 4. armije imale su zadatak da prođu u Istru, oslobode Trst, a zatim da nastupaju do Soče.

Posle uspešnog dejstva u ličko-primorskoj operaciji, kada su razbijene snage nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, pred 4. armijom stajao je nemački 97. armijski korpus, potpomognut kvislinškim snagama (dva puka Nedićevog Dobrovoljačkog korpusa, delovi četničke Đujićeve Dinarske divizije itd), koji je zaposeo utvrđene položaje na liniji Snežnik - Klana - izvorni deo Rečine.

U prvoj etapi riječko-tršćanske operacije oslobođeni su ostrvo Krk i mesta na kvarnerskoj obali - Crikvenica i Kraljevica.

U jeku vazduhoplovne podrške jedinicama Jugoslovenske mornarice i sadejstvjućim kopnenim snagama, najveći intenzitet dejstava bio je 18. aprila. Toga dana avijacija je u 25 izlaza, vršila sledeće zadatke: traženje mina oko ostrva Cres, sevemo i istočno od Malog Lošinja i oko ostrva Trstenik (između Cresa i Raba); izvidanje brodova u sevemom Jadranu (po marš-ruti Planinski kanal - Rijeka - Cres - Raški kanal) i oko Cresa, kao i napad na utvrđene položaje blizu Sušaka.

Avijacija je u isto vreme tukla i ciljeve na zemlji, u zoni operacija 4. armije.

Neposredna vatrena podrška, međutim, izostala je u akcijama za oslobađanje Krka od 26. divizije, Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Kvarnerskog pomorskog sastava jer se - prema izveštaju Pomorske komande sevemog Jadrana - predvidelo da »avijacija bombardira garnizone od 06.00 do 08.00 sati. Međutim, avijacija na osnovu zahtjeva IV armije nije učestvovala.«⁹⁾

Noću 19/20. aprila, od jedinica 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije formirane su tri desantne grupe koje su uspešno izvele desant na ostrva Cres i Lošinj. Potpomognute dejstvima avijacije, koja je 20. aprila bombardovala artiljerijske položaje na ostrvu Lošinj, naše jedinice su oslobodile Lošinj 20. a Cres 21. aprila.

Dvadesetog aprila je Generalštab JA naredio da jedinice 4. armije ubrzaju prodor prema Trstu, tako da je i avijacija svoja dejstva prenela na taj pravac. Budući da je bio planiran i proboj neprijateljskog fronta na odseku Rijeka, a zatim da se sa ostrva Cres i Lošinj izvrši desant na Istru, avijacija je 21. aprila izvidala i bombardovala objekte na komunikaciji Rijeka - Lipa. U isto vreme izvidano je i neprijateljevo brodovlje u području Pule, Briona, rta Savudrija. Toga dana su otpočele i borbe na glavnom neprijateljevom položaju - Ingrid linija i pokušaji jedinica 4. armije da zauzmu Klanu.

Dvadeset i drugog aprila avijacija je dejstvovala u području Rijeka - rt Kamenjak - Umag.

Za vreme desanta na Istru i kretanje desantnog konvoja Jugoslovenske mornarice kroz minske prepreke, 24/25. aprila, o zaštiti ovog konvoja u izveštaju Komande 2. eskadrile NOVJ stoji:

»Operacije u toku 25. 4. 45. obuhvatile su i pratnju, odnosno konvoiranje sopstvenog konvoja u svrhu iskrcavanja naših trupa na istarski

poluotok. U njemu je učestvovalo 14 aviona. Smena se vršila u vazduhu prema utvrđenom planu i dogovoru ugovorenim signalima. Zadaci su izvršavani uspešno i tačno, sva opažanja javljena na nadležno mesto, naročito u pogledu mina. Kasnije je bila primljena depeša sa zahvalom za uspešnu saradnju.¹⁰⁾

Sadejstvo sa jedinicama 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, odnosno zaštitu konvoja trajala je neprekidno od 08.50 do 18.20 časova.

Dvadeset i šestog aprila piloti 1. eskadrile NOVJ bombardovali su ciljeve u selu Sv. Matej i Saršoni, a 2. eskadrile - izvidali i bombardovali neprijateljeve brodove u području Rijeke, Poreča i Pirana, kao i vojne zgrade i barake u blizini Rijeke.

Dejstva su nastavljena i 27. aprila patrolnim izviđanjem područja severno od Rijeke i Klane i raketiranjem neprijateljevih brodova u porečkoj luci.

Saobrazno direktivi Generalštaba JA da 4. armija izvrši desant u Istru i oslobodi Trst, avijacija je prvi put - u jeku borbe za oslobodenje Hrvatskog primorja - 11. aprila izvidala Trst, luku i zalede, kao i podmornice koje su se nalazile u blizini ostrva Sušak.

U to vreme je izvršeno prebaziranje 2. eskadrila NOVJ sa aerodroma na Visu na aerodrom Prkos, što je, pored ostalog, donekle umanjilo intenzitet letova u tršćanskoj operaciji.

Dvadeset i trećeg aprila izvidani su i bombardovani ciljevi na komunikaciji Rijeka - Trst, a dan ranije i neprijateljevi brodovi južno od Trsta, kod Umaga, Poreča i Rovinja.

U to vreme 4. armija je vodila borbe na prilazima Rijeke, pa je zato i avijacija bila angažovana u neposrednoj vatrenoj podršci u zoni dejstava. Rede su, međutim, vršena izviđanja Trsta, luke i zaleđa, kao i dela Jadranskog mora, južno od grada.

Dvadeset i četvrtog aprila, u šest izlaza, dejstvovalo je 26 aviona. Tada je detaljno izvidana i pretražena obala Istre, počev od Rijeke, preko rta Kamenjaka južno od Pule, do Umaga.

Ovi letovi i dejstva avijacije označavali su vazduhoplovnu pripremu tršćanske operacije. Ali, u vremenu od 27. do 29. aprila, kada je otpočela operacija i kada se 29. aprila očekivala neposredna vatrena podrška, komanda 281. vjerna BAF-a nije slala na ratne zadatke 1. eskadrilu NOVJ, već svoje druge skvadrone, a naročito u rejon Trsta.

Piloti 2. eskadrile NOVJ nisu, međutim, dejstvovali tokom riječko-tršćanske operacije - zašta razloge treba tražiti u ponašanju britanske vlade i savezničke Vrhovne komande u Italiji, o čemu će posle biti govora - pa je poslednji ratni zadatak izvršila 28. aprila 1945, kada je izvidala neprijateljeve brodove na marš-ruti Rijeka - rt Promontore - rt Umag. Iza toga na riječkom frontu nisu više dejstvovali 1. i 2. eskadrila NOVJ baš u vrijeme kada su bile najpotrebnije divizijama 4. armije.

MEDUSAVEZNIČKE KONTRA VENIJENCIJE

Onemogućavanja 1. i 2. eskadrile NOVJ od strane Komande 281. vjerna BAF-a da intenzivnije učestvuje u vazduhoplovnoj podršci Jugoslovenskoj mornarici nije se, međutim, ispoljilo samo u riječko-tršćanskoj ope-

¹⁰⁾ Arhiv VII, k. 1450, reg. br. 9/106.

raciji nego predstavlja rezultat jedne duže politike saveznika u odnosu na jedinice Jugoslovenske armije. Ipak, u ovom delu teritorije naše zemlje i u ovom vremenu međusaveznička konvencija dolazi do punog izražaja, mada su njeni koreni daleko dublji i ozbiljniji.

Još u septembru 1944. maršal Tito je tražio ispisivanje naših mehaničara iz RAF-a, imajući u vidu opremanje većih vazduhoplovnih jedinica koje bi učestvovala na sremskom frontu. Maršal Tito je pri tom imao u vidu dobijanje dve vazduhoplovne divizije (18 eskadrila) od sovjetske vlade, na osnovu ugovora koji je sklopio u Moskvi u vremenu od 21. do 28. septembra 1944, a potvrđen sporazumom između maršala Tita i maršala Tolbuhina 16. oktobra u Beloj Crkvi.

Pored jugoslovenskog kadra, koji se nalazio u sastavu 1. i 2. eskadrile NOVJ, u raznim savezničkim radionicama bilo je oko 1.500 naših avio-mehaničara. Osim njih, maršal Tito je računao i na izvestan broj specijalističkog vazduhoplovnog osoblja, koje se nalazilo u jedinicama JA, kao i na obučavanje novog kadra.

Jedan dan posle oslobođenja Beograda započele su savezničke igre oko aerodroma u Zadru, odnosno letilišta u Prkosu i Škabrnju. Dvadeset i prvog oktobra maršal Tito je nameravao da odobri saveznicima korišćenje aerodroma u Konavljima, odnosno baziranje naših dveju eskadrila koje su bile u sastavu 281. vinga BAF-a. Prva i 2. eskadrila NOVJ, međutim, nisu prebazirale na konavljanski aerodrom, nego su deštvovala sa aerodroma Kana u Italiji, odnosno u okviru detašmana sa viškog aerodroma.

Ugovor o korišćenju aerodroma kod Zadra potpisan je 6. januara 1945. No, pre toga maršal Tito je naredio Štabu Mornarice NOVJ da preuzme komandu nad aerodromom, ali da dozvoli dolazak jedne savezničke komisije.

U pravo vreme maršal Tito je osetio da je posjedanje letelišta kraj Zadra upravo onako kako se izrazio Eliot: »samo kao direktan korak kojim bismo stavili nogu između vrata.«¹¹ S tim u vezi maršal Tito je pripremio nacrt sporazuma u vezi sa korišćenjem luka Split, Šibenik i Zadar od strane savezničkih pomorskih snaga, i to »dok se na Jadranu nalaze nemačke pomorske jedinice, što znači dok cijela jadranska obala, između jugoslovenske i talijanske strane, ne bude oslobođena.«¹²

U istom aktu spominje se da saveznici mogu samo privremeno da koriste aerodrom kraj Zadra, nad kojim će komandu imati NOVJ.

U isto vreme saveznici su bili obavješteni da naše jedinice dobijaju 18 eskadrila za podršku 1. 2. i 3. armiji, pa su pokušali da izraze spremnost NOVJ da izgradi vlastite vazduhoplovne snage, time što će nastaviti da šalju avione i opremu, zatim pomagala za stručno osposobljavanje, ali i stručne savetnike.

Zadar je, inače, vrlo često spominjano ime kod zapadnih saveznika. Na vojnom sastanku načelnika savezničkih štabova, 28. septembra 1944, kome je prisustvovao i Čerčil, prave se planovi oko posjedanja ovog aerodroma od strane britanskih jedinica.

Prilikom posete Beogradu i maršalu Titu, Eliot je 7. decembra 1944. istakao veliku važnost zadarskog aerodroma za taktičku podršku bombar-

¹¹) Documents of British Foreign Policy; FO 371/44226 - telegram general-pukovnika Vili-jama Eliota, komandanta BAF-a, Ficroju Makleju, Šefu britanske vojne misije pri VŠ NOVJ.

¹²) Op. cit, War Office 204/20.

dera u sevemoj Jugoslaviji, ali da sam aerodrom treba da štite 20.000 britanskih vojnika, sa čime se maršal Tito nije složio. Zadar je, inače, bombardovan 70 puta, od strane savezničke avijacije, što ga je sravnilo sa zemljom. Ali, kao zaključak treće tačke razgovora između Tita i Eliota, »slučajno izbacivanje bombi u Jugoslaviji«, sa strane saveznika završilo se konstatacijom da su potrebne bolje radio-veze između štabova.

Umesto 20.000 vojnika, Tito je odobrio dolazak 8 savezničkih oficira, u pratnji 12 stručnjaka, koji će kao komisija da pregledaju zadarska letišta.

Britanski predlog uspostavljanja vazduhoplovne baze kod Zadra, između ostalog, sadržavao je odredbu da se ovde prebaze šest skvadrona lovaca-bombardera (uključujući i 1. i 2. eskadriu NOVJ), zatim još dva skvadrona noćnih lovaca, komandno mesto BAF-a, radarske i pomoćne jedinice, u ukupnoj jačini od 4.000 ljudi.

To je bio deo Čerčilove politike koji je zahtevao »potpunu slobodu kretanja morem, kopnom ili vazduhom naših snaga (britanskih, p.a.) u bilo kom delu Jugoslavije«. 13)

Pet tačaka ugovora o formiranju vazduhoplovne baze kod Zadra, od 6. januara 1945, na osnovu našeg predloga, sadrže osnovne odredbe i dozvolu da saveznici baziraju 6 skvadrona avijacijskih jedinica (uključiv i naše dve eskadrije, kao i još dva skvadrona), zatim da ukupan broj ljudstva ne prelazi 3.700 oficira i vojnika, da komandant aerodroma bude oficir NOVJ, vazduhoplovac, itd. Za odbranu grada i luke dozvoljava se još 3.000 vojnika. U februaru su otpočeli radovi na uređenju aerodroma, a 9. aprila otpočinj prebaziranje 281. vinga BAF-a, sa 1. i 2. eskadriom NOVJ.

U to vreme bilo je vrlo aktuelno pitanje Julijske krajine i kako saveznicima nije odgovarao pobedonosni hod jedinica 4. armije i uspeh Jugoslovenske mornarice, to je deo njihovih kontravenijencija bio usmeren prema 1. i 2. eskadriji NOVJ, koje su u riječko-tršćanskoj operaciji mogle da pruže daleko značajniju vazduhoplovnu podršku.

Tako je u operativnom dnevniku 1. eskadrije 30. aprila 1945. bilo upisano:

»27, 28, 29. i 30. aprila 1945. - operacije nije bilo. Komanda 281. vinga BAF-a nije ovih dana davala zadatke za operacije jugoslovenskim eskadriama, nego su operacije vršile jedino britanske eskadrije«. 14*)

Prvog maja od 1. i 2. eskadrije je formiran 1. lovački vazduhoplovni puk, koji je 9. maja trebalo da dejstvuje po objektima Sveta Katarina kod Pule:

»Ova operacija je trebala da bude izvršena na traženje komandanta IV armije, a po usmenom dogovoru između komandanta Vazduhoplovstva JA, general-majora Pirea i komandanta Balkanskog vazduhoplovstva, odnosno komandanta 281. vinga. Pošto su se neprijateljske trupe u toku noći predale, a ugovoreni signali (zelene rakete) nisu bili dobijeni kada je I sekcija spitfajera došla iznad cilja, te pomenuti operativni zadatak nije izvršen«. 15*)

Tako su britanski saveznici uskratili vazduhoplovnu podršku divizijama 4. armije i jedinicama Jugoslovenske mornarice u vreme najžešćih bor-

13) Op. cit, FO 371/44282.

14) Zbomik, tom X, knj. 2, dok. 227

15) Ibid, dok. 228.

bi kod Klane, Rijeke i Ilirske Bistrice, zatim kod Trsta i Pule, kada je Kvarnerski odred mornaričke pešadije u teškoj borbi slamao otpor nemačkog pulskog garnizona i na juriš osvajao tvrđavu Muzil u Puli.

BORBENI UČINAK AVIJACIJE I REZULTATI DEJSTAVA

U okviru vazduhoplovne podrške Jugoslovenskoj mornarici, avijacija je izvršavala sledeće zadatke: izvidanje iz vazduha; gadanje, raketiranje i bombardovanje neprijateljevih luka, brodova, kasarni, štabova, artiljerijskih položaja, slagališta, žive sile itd.; dejstvo po neprijateljevom saobraćaju (pomorskom i kopnom); lovačka zaštita drugih vrsta avijacije (lovaca-bombardera i transportnih aviona) i konvoja Ratne mornarice; tražanje za podmornicama; traženje mina; traženje i spasavanje nestalih posada i nestalih aviona i brodova, i dr.

Brojčani podaci o borbenom učinku i rezultatima dejstava avijacije u vazduhoplovnoj podršci jedinicama Jugoslovenske mornarice u toku narodnooslobodilačkog rata još uvek su neprecizni, i to iz više razloga:

- vazduhoplovnu podršku nije pružala samo naša već i saveznička avijacija, čija su dejstva nad jugoslovenskom teritorijom nedovoljno poznata,
- rezultati dejstava 1. i 2. eskadrile NOVJ bazirani su na osmatranju koje su piloti vršili u toku dejstava neposredno nad ciljem, uz napomenu da posebni letovi za osmatranje rezultata dejstava nisu vršeni;
- rezultati osmotreni od strane pripadnika Jugoslovenske mornarice ili drugih jedinica više su govorili o efektu dejstava posmatranog sa stanovišta moralnog činioca i potvrde da se zajeničkim snagama ostvaruju planirana borbeno dejstva.

Broj operativnih zadataka, odnosno operativnih izlazaka 1. i 2. eskadrile NOVJ, od 18. avgusta 1944. do kraja rata, iznosi:

- u operacijama za oslobodenje Dalmacije 302/1009,
- pri dejstvima u sevemom Jadranu 132/610, i
- u završnim operacijama za oslobodenje zemlje 159/661.

Od 18. avgusta 1944. do kraja rata 1. eskadrila NOVJ je 21 put dejstvovala po neprijateljevim lukama i bazama, 25 puta po brodovima na moru, 7 puta izvidala i napadala obalske baterije na ostrvima, a 3 puta radarske stanice, 4 puta je konvojirala, a potopila ili oštetila 9 brodova.

Piloti 2. eskadrile NOVJ su 221 put dejstvovali po brodovima i lukama, 100 puta leteli u taktičko izvidanje, 18 puta tražili mine i 14 puta konvojirali pomorske objekte, a pogodili 42 raznovrsna neprijateljeva plovna sredstva.

Ukupan broj borbenih letova: 1. eskadrile - 1.310, a 2. - 970, ili zajedno 2.280, je prividno manji od 4.538 borbenih letova koje su izveli piloti 18 eskadrila dveju vazduhoplovnih divizija u podršci 1. 2. i 3. armije, izvedenih u vremenu od 17. januara do 25. maja 1945. godine.

Borbeni učinak u suštini posmatramo sa stanovišta koliko su dejstva avijacije na moru bila snažna podrška i koliko su u masi postavljenih zadataka uticala na moral pripadnika Jugoslovenske mornarice. U dokumentu 574 tima Mornarice se navode mnogi primeri uspešnog sadejstva.

Piloti I. eskadrile NOVJ na aerodromu VIS

U izveštaju Štabu 3. POS-a od 26. septembra 1944. o dejstvima flotile naoružanih brodova govori se o jačini neprijateljevih garnizona u Preku i Tkonu, kao i na »likvidaciji pomenutih garnizona bez sadejstva avijacije, ili upotrebe teže oružja, za sada je nemoguće.«¹⁶⁾

U knjizi depeša Mornarice NOVJ, primljenih od štabova 1, 3. i 5. POS-a, stoji:

»Potrebno redovno bombardovanje, na primjer garnizona uz obalu našeg sektora.«¹⁷⁾

Zahtevi za bombardovanje, odnosno vazduhoplovnu podršku u mnogim slučajevima su bili precizniji u pogledu objekata, vremena i mesta udara. Tako, na primer, u zahtevu Štaba Mornarice NOVJ za napad na Tkon stoji:

»Treba bombardovati prvo izvidnice i gornje selo oko Kalvarije (otok Lošinj, pr. autora), a kao zadnje bunkere uz more. Vrijeme napada nam odgovara.«¹⁸⁾

S obzirom da prva dejstva nisu bila efikasna, pri traženju ponovnog bombardovanja Tkona, zahtev je postavljen preciznije:

»15. septembra u 07.00 sati 6 bombardera u jednom naletu bombardirali Tkon. Bombe pale na obalu, unutar žice. Nisu tukli označene ciljeve... Treba još jednom bombardirati Tkon, gornje selo. Bombardirajte sutra, ili prekosutra u 08.00.«¹⁹⁾

U zahtevima za dejstvo avijacije ponekad nije preciziran čas udara, već samo dan, kao što je slučaj u sledećoj depeši:

»Molimo da se svakako osmog i devetog ov. mj. tuče avijacijom baterija Karlobag. Potrebno radi akcije na Pag, pošto se tu Nijemci sve više učvršćuju. Molimo izvestite da li možemo računati na avijaciju?«²⁰⁾

Zbog slabosti ispoljenih u mostarskoj operaciji, kada je došlo i do zamene ciljeva, tj. kada su neki skvadroni 281. vinga BAF-a tukli po našim

¹⁶⁾ Zbornik, tom VIII, knj. 3, dok. 38.

¹⁷⁾ Isto. Knjiga depeša II POS, red. br. 52, od 6. septembra, u 12.00 časova.

¹⁸⁾ Isto. III POS, red. br. 45, od 14. septembra, u 12.30 časova.

¹⁹⁾ Ibid. red. br. 51, od 7. septembra, u 17.00 časova.

²⁰⁾ 281 Wing RAF Station Vis, Detachment Zemunik - Škabrnje.

snagama, Komanda 1. eskadrile NOVJ je 30. januara preko Štaba Mornarice NOVJ dostavila 8. korpusu predloge za uspješnije sadejstvo u narednim borbenim dejstvima.

Operativna komanda i izdavanje zadataka bili su, međutim, u potpunoj nadležnosti britanskih komandanata,^{21*} a prema naredjenjima i obaveštenjima koje su oni dobijali od BAF-a. Pri izdavanju zadataka oni su određivali cilj, broj aviona, vreme poletanja, vrstu naoružanja itd. Vezu sa jedinicama naših armija i mornaricom održavali su, također, britanski oficir za vezu pri našim štabovima.

Komande 1. i 2. eskadrile NOVJ uzroke nedovoljne saradnje i sadejstva videli su u pomanjkanju dobrih sredstava veza, u izvesnoj komotnosti britanskog osoblja prema obaveštenjima koja su dobijali od naših štabova, pa i rezervisanosti sa kojom su neki naši komandanti gledali na saradnju sa savezničkom avijacijom, a isto tako i u njihovom potcenjivanju značaja sadejstva mornarice i avijacije.

Tako se po potrebi tešnje saradnje, u obaveštenju 1. eskadrile Štabu Mornarice NOVJ, uočava sledeće:

- prvo, od jedinica Jugoslovenske mornarice jedino je 2. POS održavao vezu sa RAF-om, preko saveznika u Zadru. Dejstva avijacije tražena su preko radio-stanica Mornarice NOVJ na Visu. Međutim, iako se predlaže da ovaj sistem i dalje zadrži, Štab smatra da treba pronaći mogućnost za još brže delovanje na temelju obaveštavanja koja dostavlja Mornarica;

- drugo, preko radio-stanice na Visu treba i dalje dostavljati depeše koje se odnose na brzo dejstvovanje, »s obzirom da smo u mogućnosti dosta brzo saznati za stanje na liniji fronta i za potrebe učestvovanja vazduhoplovstva«²²

- treće, referent za vezu Štaba Mornarice NOVJ treba da razradi plan za vezu;

- četvrto, za rezultate dejstava i o saradnji stoji: »Saradnja je bila prilično nestabilna i retka. Rezultate nam nije uvek moguće dobiti. Ovo naročito važi za udaljenija mesta napada«²³

- peto, mornaričkoj radio-stanici na Visu bilo je naređeno da se premešta bliže aerodromu, a vazduhoplovnim radio-telegrafistima odobreno da koriste radio-stanice radi trenaze.

U završnim operacijama za oslobodenje zemlje, u pobedonosnom hodu 4. armije i Jugoslovenske mornarice, svetle tačke imalo je i Vazduhoplovstvo Jugoslovenske armije.

²¹⁾ Detaljnije o ovome videti Izveštaj komande 1. eskadrile NOVJ od 25. februara 1945. Štabu Vazduhoplovstva NOVJ, deo 3. Vezu i saradnja sa našim jedinicama. Zbornik, tom X, knj. 1, dok. 282.

²²⁾ O problemima saradnje Vazduhoplovstva NOVJ i Mornarice NOVJ, odnosno Jugoslovenske mornarice videti izveštaje komande 1. eskadrile NOVJ od 14.20. i 25. II 1945, odnosno dok. 259, 272, i 282.

²³⁾ zbornik, tom VIII, knj. 3, dok. 291.

*Narodnooslobodilački pokret
na području završnih operacija
Jugoslavenske mornarice*

Dalmacija u vrijeme završnih operacija Jugoslavenske mornarice¹⁾

Miroslav Ćurin²⁾

ORGANIZACIJA NARODNE VLASTI I NJENO FUNKCIONIRANJE

U času konačnog oslobođenja Dalmacije (3. decembra 1944. godine) mreža i funkcioniranje sistema narodne vlasti bila je toliko razgranata i aparat vlasti tako organiziran da je bez nekih većih teškoća preuzeo potpunu kontrolu nad političkim, ekonomskim i društvenim kretanjem u slobodnoj Dalmaciji.

Razvoj sistema nove revolucionarne vlasti u Dalmaciji u toku NOB-e tekao je, s manjim prekidima, stalnom uzlaznom linijom i u kvalitativnom i u kvantitativnom pogledu pa je stoga i logično što je taj mehanizam narodne vlasti relativno brzo preuzeo sve prerogative vlasti nakon oslobođenja i osigurao u kratkom vremenu normalizaciju života i uspostavu reda i sigurnosti.

Neosporno je da je takvom razvoju vlasti mnogo doprinio Oblasni narodnooslobodilački odbor Dalmacije koji je još za boravka na Visu ujesen 1944. temeljito organizirao svoju djelatnost po odjelima i izvršio mnoge druge pripreme za legalno djelovanje lokalnih organa vlasti nakon oslobođenja.

U tom pravcu naročito značajno mjesto ima III oblasna skupština NOO-a koja je održana u Splitu 28-29. XII 1944. godine na kojoj su utvrđene glavne smjernice rada organa narodne vlasti u smislu da »podignu svoju radnu sposobnost u skladu s novim vrlo složenim problemima« tj. za preuzimanje cjelokupne vlasti nakon razvlašćenja domaće buržoazije i istjerivanja okupatora.

Na tom zasjedanju izvršena je manja rekonstrukcija Izvršnog odbora Oblasnog NOO i on je nastavio rad u sastavu: Vice Buljan, predsjednik, Tomo Jelaš, potpredsjednik, Ivica Kukoč, tajnik, Nikola Repanić, rukovodilac Upravnog odjela, inž. Dinko Tudor, rukovodilac Privrednog i poljoprivrednog odjela, prof. Anka Berus, rukovodilac Financijskog odjela, Dušan Popović, Trgovačko-prehrambenog odjela, Hugo Gazin, Prometno-tehničkog odjela, Marija Novak, Zdravstvenog odjela, dr Cvito Fisković, Kulturno-prosvjetnog odjela, Ivan Kuzmić, Sudskog odjela i dr Milivoj Visković, rukovodilac Socijalnog odjela.³⁾

¹⁾ Prilog za raspravu »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.
²⁾ Direktor Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije
³⁾ Drago Gizdić, Dalmacija 1944-1945, str. 822.

Dolaskom ZAVNOH-a u Šibenik 31. decembra 1944. godine⁴⁾ (a nešto prije toga i CK KPH) Dalmacija je postala političko središte NOP-a u Hrvatskoj. Boravak ZAVNOH-a i CK KPH u Dalmaciji ojačali su pozicije organa vlasti i dali nove impulse djelatnosti Oblasnog NOO i Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju.

Izvršavajući odluke III oblasne skupštine početkom januara 1945. izvršena je fuzija srednjodalmatinskog otočkog okruga sa splitskim okrugom, a tokom aprila i Kninskog sa Šibenskim okrugom. Tom reorganizacijom u Dalmaciji je djelovalo pet okružnih NOO (Srednja Dalmacija, Šibenik, Zadar, Biokovo-Neretva, Dubrovnik).

Na osnovi odluka Treće oblasne skupštine Oblasni NOO je 9. januara 1945. donio »Odluku o raspisu izbora za seoske, mjesne i gradske narodnooslobodilačke odbore u Dalmaciji«.⁵⁾ Izbori za ove odbore održani su tokom februara i marta 1945. na principu općeg, jednakog i neposrednog prava - tajnim glasanjem birača u svim mjestima izuzev u gradu Zadru koji su održani tek 13. maja 1945. godine.

Odaziv naroda na izborima bio je ogroman. U čitavoj oblasti glasalo je 97,71% birača čime je narod plebiscitarno i pravno legalizirao novu narodnu vlast i potvrdio jednu od najvećih pobjeda NOB-e i socijalističke revolucije.

Ishod glasanja dao je ove rezultate:

Okrug Srednje Dalmacije	97,42%
Okrug Dubrovnik	96,98%
Okrug BLOKOVO-Neretva	99,32%
Okrug Šibenik	96,77%
Okrug Zadar	98,06% ⁶⁾

Specifičnost izbora jeste da su žene Dalmacije prvi put u historiji naših naroda dobile pravo da biraju i budu birane u organe narodne vlasti i to su pravo u punoj mjeri koristile. Tada su prvi puta glasali i pripadnici 8. korpusa i Mornarice NOVJ.

Održavanjem izbora za najniže organe vlasti udaren je temelj demokratizaciji nove revolucionarne, narodne vlasti i ispunjen prvi od uvjeta u tom pravcu koje je ZAVNOH utvrdio na svom III zasjedanju.

U cilju pravnog legaliziranja cijelog sistema narodne vlasti IV oblasna skupština koja je održana u Splitu 23-24. aprila 1945. godine zaključila je da se u najkraćem vremenu objavi i raspis izbora za kotarske i okružne narodnooslobodilačke odbore.

U razdoblju dok se ne izaberu kotarski i okružni NOO-i djelovat će kotarske i okružne konferencije. Na tim konferencijama niži organi vlasti su, polagali računa narodu o svom radu, i utvrđujući na njima smjernice svoga budućeg rada«.⁷⁾

Tako organiziran sistem narodne vlasti u Dalmaciji omogućio je da su u svim granama djelatnosti razvije pravi pokret obnove i izgradnje.

Uz neposrednu brigu i učešće Štaba 8. korpusa, Štaba Mornarice NOVJ i drugih vojnopozadinskih ustanova i jedinica u ovih nekoliko prvih mjeseci 1945. godine obnovljen je u kratkom vremenu poštanski, telegrafski i telefonski saobraćaj, uspostavljen je redovit brodski saobraćaj i obnov-

⁴⁾ ZAVNOH je boravio u Šibeniku do 13. maja 1945. kada je prešao u oslobođeni Zagreb.

⁵⁾ HA Split, ONOD, Tajništvo 184/X.

⁶⁾ AIHRPD, NOO-43/141, 1945. IV 24.

⁷⁾ Isto, str. 5.

ljene su glavne luke (Gruž, Split, Šibenik, Zadar, Solin id r.), glavne kopnene saobraćajnice su opravljene i puštene u promet, a osposobljene su i pruge Split - Sinj, Split - Dmiš, Šibenik - Dmiš, te Dubrovnik - Uskopolje - Mostar. U tom vremenu proradilo je Brodogradilište u Splitu, tvornica u Dugom Ratu, Lozovac i tvornice cementa u Solinu. Obnovljena je i puštena u pogon hidrocentrala Kraljevac a osposobljena je i diesel-centrala u Zadru. Proradili su i rudnici u Siveriću i Sinju. Do kraja 1944. počelo je radom oko 200 zanatskih radnji da do kraja maja 1945. još preko 1100 radnji. I trgovina je počela oživljavati. Osnovan je »Glavnoprod« koji regulira glavne tokove roba, a također se stvaraju Oknaprodi i Kotnaprodi - okružna i kotarska trgovačka poduzeća. Obnavlja se i poljoprivreda koja je teško stradala u ratu, te ribolov, stočarstvo i vinogradarstvo. Potkraj 1944. radilo je oko 400 škola, a u maju 1945. već radi 707 škola. Započela su radom i kazališta (Kazalište narodnog oslobođenja Hrvatske za Dalmaciju dalo je 62 predstave u prvih pet mjeseci 1945), a do maja 1945. je osnovano 11 narodnih sveučilišta. Obnovljene su bolnice u Šibeniku i Zadru, osnivaju se dječji domovi, penzionirani zavodi, otvaraju narodne kuhinje i dr.

Pored svih napora za normalizaciju života Oblasni NOO Dalmacije usmjerio je glavnu brigu na rješavanje dva krupna pitanja: prehrana naroda i mobiliziranje novih boraca za jedinice NOVJ odnosno JA.

Koliko je bilo teško stanje prehrane naroda govori strašna činjenica da je samo u razdoblju od 15. X do 30. X 1944. u Dalmaciji umrlo od gladi 801 osoba.⁸⁾ S obzirom da se nakon oslobođenja Dalmacije počelo vraćati u zemlju nekoliko hiljada invalida i ranjenika a zatim stizale u grupama hiljade članova zbjega iz Italije i Egipta prehrambena situacija je postajala sve težom. U toj situaciji Oblasni NOO Dalmacije zatražio je radio-depešom od NKOKJ hitnu intervenciju kod saveznika jer Dalmacija nije u stanju da iz vlastitih izvora prehrani gladno stanovništvo, preko 35.000 boraca 8. korpusa i Mornarice NOVJ, te više hiljada povratnika iz zbjega. Ipak, oblasni NOO je organiziranom kampanjom za skupljanje hrane među narodom znatno ublažio velike teškoće u prehrani.

Druga krupna obaveza Oblasnog NOO bila je mobilizacija novih boraca za jedinice 8. korpusa i Mornarice NOVJ. U toj mobilizaciji ljudstva od 18 do 45 godina života Dalmacija je dala preko 16.000 novih boraca koji su razvrstani u jedinice NOVJ koje su kretale u oslobođenje ostalih krajeva - Hercegovine, Like, Hrvatskog primorja i dr.

U to vrijeme, tj. od kraja decembra do sredine maja 1945. godine u Dalmaciji su boravila gotovo sva rukovodstva NOP-a u Hrvatskoj. Pored ZAVNOH-a i CK KPH, u Šibeniku su iz Topuskog stigli PK SKOJ-a, Glavni odbor AFŽ, Glavni odbor USAOH-a i drugi. Glavni štab Hrvatske došao je u Dalmaciju, u Zadar, početkom marta 1945. godine i tu ostao do kraja rata.

Jedan od najkrupnijih historijskih događaja oslobodilačke borbe u Hrvatskoj jest formiranje prve narodne vlade federalne Hrvatske. Na izvanrednom zasjedanju Predsjedništva ZAVNOH-a, vrhovnog organa vlasti u Hrvatskoj, u Splitu 14. aprila 1945. godine osnovana je prva narodna vlada Hrvatske s Vladimirom Bakarićem na čelu.

Tim činom narodu Dalmacije iskazano je veliko priznanje na njegovu borbu u toku NOB-e i velika čast da bude središte nove Hrvatske do njenog konačnog oslobođenja.

8) HAS, ONOD/T, serija 1-6, kut. 1, fase. 5 (11/1944).

Miroslav Curin (drugi slijeva) prati izlaganje za okruglim stolom

Kolika je snaga narodne vlasti u Dalmaciji neposredno pred konačno oslobođenje zemlje i pobjedu nad fašizmom govori i činjenica da je na njezinoj teritoriji djelovao 861 narodnooslobodilački odbor, i to: 1 oblasni NOO, 5 okružnih NOO-a, 25 kotarskih NOO-a, 40 općinskih NOO-a, 4 gradska i 786 seoskih i mjesnih NOO-a.⁹⁾

Na 7. sjednici Oblasnog NOO Dalmacije konstituiran je novi sastav tog organa, i to: Vice Buljan, predsjednik, Tome Jelaš, prvi potpredsjednik, Mirko Stjelja, drugi potpredsjednik, Stipe Splivalo, prvi tajnik, Jovo Ugričić, drugi tajnik i pročelnici odjela: Nikola Repanić (upravni), Ivan Kuzmić (Pravosuđe), Dinko Tudor (Poljoprivreda), Dušan Popović (Trgovina i opskrba), Ivo Raić (Industrija i obrt), ing. Ivo Vuković (Tehničkih radova), Nikola Vučković (Promet), Tomo Jelaš (Šumarstvo), dr. Cvito Fisković (Prosvjeta), Marija Novak (Socijalni), dr. Milivoj Visković (Zdravstvo) i Ivo Kalčić (Financijski).¹⁰⁾

U aparatu narodne vlasti u Dalmaciji tada je radilo 7.214 stalnih i 2.236 privremenih namještenika, odnosno ukupno 9.450 zaposlenih. To je bio početak stvaranja nove revolucionarne vlasti.

Djelatnost oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju

Nakon konačnog oslobođenja Dalmacije 3. prosinca 1944. godine koje su veoma uspješno i samostalno izvršile jedinice 8. dalmatinskog korpusa uz sadejstvo s Mornaricom NOVJ najvećom bitkom na tlu Dalmacije u

⁹⁾ AIHRPD, NOO-43/141, 1945. IV 24.

¹⁰⁾ HAS, ONOD, Tajništvo, 4. VIII

njenoj povijesti - bitkom koja je u historiografiji poznata pod nazivom Kninska operacija - nastupio je za Dalmaciju nov period historije.

Tri i po godine Komunistička je partije na tlu Dalmacije predvodila i uspješno vodila sve političke i vojne djelatnosti i ostvarila sve glavne komponente političke i vojne strategije narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije koju je utemeljio, razrađivao i kontinuirano izrađivao Josip Broz Tito, generalni sekretar CK KPJ i vrhovni komandant NOV i POJ.

Specifičnosti Dalmacije, kako u pogledu geografskog položaja tako i s obzirom na strukturu i snagu revolucionarnog subjekta, odražavale su se i na organizaciju i intenzitet oslobodilačke borbe na njenom tlu u toku cijelog razdoblja NOB-e i revolucije.

Sigurno je da su teškoće Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju (odnosno od kraja 1943. godine Oblasnog komiteta KPH) bile znatne s obzirom na geografsku heterogenost dalmatinskog prostora kako u toku prve godine oslobodilačke borbe kada je trebalo povezati sve subjektivne snage za borbu na širokom prostoru akvatorija dalmatinskog otočja, priobalja i kopnenog dijela Dalmacije, tako i tokom narednih godina kada se NOP sve snažnije razvijao i poprimao oblik općenarodne oslobodilačke borbe i revolucije.

Komunistička partija u Dalmaciji mogla je nakon konačnog oslobođenja Dalmacije konstatirati da je bila primarni subjekt u organiziranju najvećeg oslobodilačkog pokreta na svom tlu od njezina postanka i da je upravo tim svojim djelovanjem znatno pridonijela potpunoj pobjedi oslobodilačke borbe i oružanog dijela socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Materijalne činjenice koje je historiografija već utvrdila najrječitije dokazuju tu tvrdnju. U toku oslobodilačke borbe i revolucije u Dalmaciji je formirano 48 partizanskih odreda, 17 brigada, 4 divizije, 1 korpus (8. dalmatinski), Mornarica NOVJ i mnogobrojne manje partizanske jedinice, vojnopozadinske jedinice ustanove i golema mreža političko-terenskih radnika, organa i ustanova.

Iako do sada historiografija nije naučno verificirala ukupno učešće stanovnika Dalmacije u NOB i revoluciji ipak je na osnovi jednog istraživanja iz 1964. godine proizašlo saznanje daje iz ove pokrajine u redovima Titove armije sudjelovalo preko 11.000 boraca, odnosno svaki šesti stanovnik Dalmacije.¹⁰ Međutim, do oslobođenja Dalmacije iz nje je u NOVJ stupilo oko 95.000 boraca.¹²

Upravo zbog činjenice masovnog odaziva boraca za NOVJ i snažnog razvitka NOP-a (što je neprikosnovena zasluga Komunističke partije), u Dalmaciji se mogla formirati i Mornarica NOVJ koja je odigrala nezamjenjivu ulogu u početnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje (ofenzivom za oslobođenje Dalmacije) i u svim kasnijim operacijama u borbi za Jadran odnosno za oslobođenje Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Istre, Slovenačkog primorja i Trsta.

Pored toga, a zahvaljujući snazi Komunističke partije i razvijenim svim oblicima oslobodilačkog pokreta Dalmacija je bila osnovno uporište za prihvatanje mnogih jedinica iz naših baza u južnoj Italiji (prekomorskih, tenkovskih, artiljerijskih, 1. i 2. eskadrole NOVJ) te misija, zbjegovana, ranjenika i dr.

¹⁰ Istraživanje je izvršio Centar za historiju radničkog pokreta Dalmacije u suradnji s općinskim odborima SUBNOR u Dalmaciji
¹² AIHRPD, KP-296/706.

Na drugom partijskom Savjetovanju za Dalmaciju^{13*} koje je održano 28. novembra (dakle samo pet dana prije konačnog oslobodjenja Dalmacije) konstatirano je da u Dalmaciji ima oko 6.500-7.000 članova KPH, 12.100 skojevaca (od toga se 5.600 nalazilo u jedinicama NOVJ a 6.500 na terenu) i oko 55.000 članova USAOH-a.¹⁴¹

Neposredno nakon oslobodjenja Dalmacije organizaciona shema Komunističke partije u Dalmaciji imala je ovu strukturu.

- Oblasni komitet KPH u Splitu
- Okružni komitet Split u Splitu (obuhvaćao kotarske komitete Omiš, Split, Trogir, Muć, Sinj, Vrljika i MK Split)
- Okružni komitet Šibenik (kotarski komitet Šibenik, Vodice, Kistanje i MK Šibenik)
- Okružni komitet Zadar (Kotarski komitete Zadar, Preko, Benkovac, Biograd i MK Zadar)
- Okružni komitet za srednjodalmatinske otoke (Kotarski komitete Hvar, Vis i Brač-Solta)
- Okružni komitet Makarska (Kotarski komitete Makarska, Imotski i Metković)
- Okružni komitet Dubrovnik (Kotarski komitete Dubrovačko primorje, Korčula - Lastovo, Pelješac-Mljet i MK Dubrovnik)
- Okružni komitet Knin (Kotarski komitete Knin i Drniš).

Dakle, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju rukovodio je sa sedam okružnih komiteta, 26 kotarskih i četiri mjesna komiteta s oko 6.600 članova KPH.¹⁵

Politički sekretar Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju bio je Drago Gizdić, organizacioni sekretar Ante Jurjević Baja i članovi Ivica Kukoč, Andrija Božanić, Jure Franičević Pločar, Anka Berus, Ante Roje i Ante Eterović.

U to vrijeme osnovni problemi politike Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju usmjereni su u dva pravca:

- Prvi pravac bio je političko i organizacijsko učvršćenje partijskih organizacija u regiji i njihova priprema da budu osnovni subjekt u transformaciji vlasti, Partije i svih organizacija NOP-a u novim uvjetima nakon oslobodjenja Dalmacije,

- Drugi pravac je usmjeren na koordinaciju s CK KP Hrvatske (koji je od kraja decembra 1944. boravio u Šibeniku) i komandom 8. korpusa, odnosno 4. armije u daljnjim borbama za oslobodjenje Hrvatskog primorja Gorskog kotara, Istre i drugih krajeva.

Primarno političko djelovanje Oblasnog komiteta bilo je usmjereno na učvršćenje sistema narodne vlasti u Dalmaciji, rješavanje bitnih pitanja života naroda u regiji i organizacija velikog pokreta masa na osnovi i izgradnji porušene Dalmacije.

¹³⁾ 11tye partijsko savjetovanje održano je od 4. do 6. juna 1942. na Vještica Gori na Dinari i imalo je presudan značaj za razvoj NOP-a u Dalmaciji.

¹⁴⁾ AIHRPD, KP-296/706.

U toku maja 1945. godine KPH u Dalmaciji imala je 1230 članova, a SKOJ oko 5000. U toku marta 1945. međutim, Oblasni komitet KPH izvršio je reorganizaciju okružnih komiteta ta 5ta daje OK Knin formiran u OK Šibenik, a OK za srednjodalmatinsko područje, priključen je OK Split. Tada je bilo ukupno 5 okružnih i 29 kotarskih komiteta KPH u Dalmaciji.

Prevoženje jedinica 26. divizije sa Makarskog primorja

Ova pitanja su bila osnovni orijentir i glavna preokupacija Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju u prvoj polovini 1945. godine a kad je čitava zemlja bila oslobođena ona su dobila i novi kvalitet i novi ritam.

Idejno i političko uporište za ovako selektivno vođenje politike nalazi se u zaključcima drugog partijskog savjetovanja Dalmacije koje je održano 28. XI 1944. Sudjelujući u raspravi na tom savjetovanju Marko Belinić, član CK KPH, je među ostalim rekao:

»Više treba posvetiti pažnje demokratizaciji narodne vlasti, pravilnom odnosu Partije i NOO-a. Partija nije vlast. Ne bi čak dobro bilo kad bi bila. NOO-i su organizacija vlasti. Zbog toga partijske organizacije i pojedini drugovi ne mogu se u pogledu funkcioniranja narodne vlasti izgovarati da to partija postavlja. To je nepravilno... Partija ne stoji nad NOO-ima. NOO-i nisu birokratske ustanove gdje se vodi strančarska politika. Tu je potreban partijski uticaj, da se osjeti da činovnici nisu podigli ustanove, već naša partija i ni u kojem slučaju to nama ne daje pravo da budemo naredbodavci kao članovi Partije«. ^{16*}

Za rješavanje mnogobrojnih pitanja novog povijesnog stanja u Dalmaciji značajnu je ulogu imalo prisustvo Centralnog komiteta KPH koji je boravio u Šibeniku do sredine maja 1945. godine za razliku od ratnih vremena kad su veze i koordinacija PK KPH za Dalmaciju sa CK KPH bili vrlo rijetki i nesigurni sada je stanje bilo veoma povoljno za ukupan politički rad i realizaciju bitnih ciljeva ostvarenih pobjedom NOB-e. Naročitu brigu za probleme Dalmacije ispoljio je dr Vladimir Bakarić koji je često prisustvo sjednicama Oblasnog komiteta i usmeravao na glavne pravce političke akcije.

Klasni odnosi su se iz temelja promijenili, razvlaštena je buržoazija, a odnosi u proizvodnji su trebali da se formiraju na novim principima. Ostvarenju tih ciljeva znatno je doprinio pokret obnove i izgradnje koji je pod rukovodstvom Oblasnog komiteta KPH krenuo takoreći odmah nakon oslobođenja u cijeloj Dalmaciji.

¹⁶ AIHRP. K.P-26/224, str. 1-3.

Za svega nekoliko mjeseci nakon oslobođenja u Dalmaciju se vratilo, pretežno iz naših baza u južnoj Italiji, nekoliko hiljada boraca, ranjenika i članova zbjega. Oni su predstavljali subjektivno pojačanje za vođenje nove politike jer se među njima nalazio znatan broj članova KPJ i SKOJ-a. Prema nekim podacima koncem marta 1945. u Dalmaciji u vojnim jedinicama, Mornarici i zbjegu bilo je 10.312 članova KPH i oko 9.000 članova SKOJ-a, a u jedinicama NOVJ odnosno Jugoslovenske armije i zbjegu još oko 6.000 skojevaca.¹⁷⁷

Dakle, za svega četiri mjeseca od oslobođenja brojno stanje KPJ povećalo se za skoro 4.000 članova, a SKOJ-a za oko 3.000. To je bila motorna snaga za realizaciju osnovnih ciljeva u relativnom smislu mirnodopskim uvjetima rada.

stanje članstva kpj u Dalmaciji koncem marta 1945.

Okrug	U jedinicama	JA	Ostali	
Split	1.435	9. divizija	930 Narodna odbrana ¹⁸⁾	422
Makarske	578	19.	983 Zbjeg	300
Split (grad)	529	20.	674	
Šibenik	478	26.	1435	
Zadar	434	Tenkovska brigada	389	
Dubrovnik	354	Artiljerija	179	
Knin	337	Mornarica	855	
Ukupno	4137		5.445	722

Uoči završetka rata, tj. u maju 1945. u Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju nalazili su se: Drago Gizdić, sekretar i članovi: Ante Juijević Baja, Andrija Božanić, Ivica Kukoč, Nikola Sekulić, Marija Novak, Tode Čuruvija, Ante Roje, Ante Eterović i Anka Berus.²⁰

RAD OSTALIH ORGANIZACIJA NOP-a

Kao i u toku rata SKOJ je i nakon oslobođenja Dalmacije bio glavni oslonac i baza u velikom pokretu obnove i izgradnje razrušene i opljačkane Dalmacije. U posljednjim mjesecima NOB-e u Dalmaciji je bilo oko 15.000 skojevaca i to oko 9.000 na terenu, a oko 6.000 nalazilo se na radu u vojsci, Mornarici i narodnoj odbrani i u zbjegu u južnoj Italiji i Egiptu. U odnosu na 1941. godinu broj članova SKOJ-a se utrostručio i oni su predstavljali onu subjektivnu snagu koja je entuzijazmom i radnim elanom pokretala ostale omladinske mase u Dalmaciji.

¹⁷⁷ D. Gizdić, n.d., str. 817 Prema ovom izvoru u NOVJ je poginulo oko 2.000 članova K.PJ iz Dalmacije.

¹⁸ Odnosi se na 5. brigadu 1. divizije KNOJ-a.

¹⁹ D. Gizdić, isto.

DoO 20) D Gizdić, u.d. str. 816.

Prema jednom izvoru u toku NOB-e poginulo je u jedinicama NOV.I oko 9.000 skojevaca.²¹⁾

Organizaciono stanje SKOJ-a uglavnom se poklapalo s organizacionom strukturom KPH u Dalmaciji, a paralelan je broj okružnih i kotarskih komiteta kao i u partijskoj organizaciji.

USAOH je u maju 1945. godine obuhvaćao skoro 90% cjelokupne dalmatinske omladine koja je mnogima masovnim radnim akcijama ušla predano u pokret obnove i izgradnje. Idejno i organizaciono učvršćenje USAOH je postigao na svojim konferencijama koje su održane u svim mjestima u prva tri mjeseca 1945. godine.

Uz USAOH paralelno se razvijala i masovno organizirala i pionirska organizacija.

Svoju privrženost tekovinama NOB-e i revolucije antifašistička omladina Dalmacije ispoljila je naročito na velikom omladinskom mitingu u Splitu 25. III 1945. na kome su govorili Milka Kufrin, u ime Glavnog odbora USAOH-a, Žarko Alujević, član Oblasnog odbora USAOH-a, Dragojlo Mladenović, član Glavnog odbora USAOS-a i Drago Gizdić, tajnik Oblasnog odbora JNOF-a.

Na sjednici plenuma Oblasnog odbora USAOH-a koji je održan 2-3. aprila u Split omladina Dalmacije prihvatila je sve političke odluke organa vlasti i Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju i izrazila spremnost da djelotvorno izgrađuje i obnavlja porušenu zemlju i organizira ostalu omladinu na velikim zadacima revolucije.

Djelatnost JNOF nakon oslobođenja Dalmacije bila je usmjerena na glavna politička i ekonomska pitanja u regiji. Osnovna zadaća jedinstvene narodnooslobodilačke fronte je u tom vremenu usredotočena na omasovljavanje svih antifašističkih snaga u njene organizacije i mobilizaciji naroda u pokretu obnove i izgradnje i pomoći NOVJ odnosno Jugoslavenskoj armiji u daljnjim bitkama za konačno oslobođenje zemlje.

Velika je zasluga JNOF u Dalmaciji u kampanji sakupljanja hrane za gladni narod i jedinice 8. korpusa i Mornarice NOVJ, a takođe i u akcijama obnove kopnenog i pomorskog saobraćaja.

Na drugoj plenarnoj sjednici Oblasnog odbora JNOF-a koja je održana u Splitu 22. aprila 1945. godine konstatirano je da su organizacije JNOF-a u vremenu od oslobođenja Dalmacije do kraja rata razvile izvanrednu političku aktivnost i bila ona snaga koja je unosila polet i entuzijazam u narod u teškim vremenima nakon strašnog rata.

U danima nakon oslobođenja Dalmacije konstituirali su se i Antifašistički front žena i Jedinstveni sindikati.

Na oblasnoj konferenciji AFŽ održanoj u Narodnom kazalištu u Splitu 8-9. marta 1945. konstatirano je veliko učešće žena u NOP-u i revoluciji i izabran Oblasni odbor AFŽ za Dalmaciju s Ankom Berus kao predsjednicom.

Nakon formiranja Jedinstvenih sindikata Jugoslavije u Beogradu (23-25. 01. 1945) i u Dalmaciji su se osnovale sindikalne podružnice koje su okupile oko 36.000 radnika od ukupno 39.000 zaposlenih.

Krupan događaj za novi sindikalni pokret odigrao se 11. aprila 1945. godine u Zadružnom domu u Splitu kada je održana Prva zemaljska konferencija Jedinstvenih sindikata Hrvatske i na kojoj je izabran Zemaljski odbor.

Najveličanstvenija smotra snaga naroda i odanosti idejama i ciljevima Komunističke partije Jugoslavije i maršala Tita održala se u Splitu na Dan pobjede - 9. maja 1945. Na mitingu se okupilo preko 25.000 ljudi koji su aklamirali konačno oslobođenje i pobjedu nad fašističkim silama.

²¹⁾ D. Gizdić, u.d. str. 818.

Narodnooslobodilački pokret u Hrvatskom primorju u vrijeme završnih operacija Jugoslovenske armije

Rade Guberina, potpukovnik²⁾

Uoči završnih operacija Jugoslovenske armije i mornarice za konačno oslobodenje zemlje, njemačka komanda je u Hrvatsko primorje, na kopno i otoke, dovukla nove kopnene i pomorske snage, ojačala postojeće i uspostavila nove garnizone. Njemačke i kvislinške jedinice su se utvrdile i uspostavile »front«, koji je bio nastavak onog od Drave, a završavao se na obali (kod Jablanca) i otocima (Pagu i Lošinju). Područje Hrvatskog primorja postalo je neposredno zaleđe okupatorskih i kvislinških snaga, koje su se pripremale da zaustave ili uspore operacije JA. Na ovom dijelu naše zemlje početkom 1945. nije bilo operativnih jedinica NOVJ - JA, pošto su se jedinice 13. divizije prebacile u Liku i pripremale za predstojeću ofanzivu, a jedinice 43. divizije držale »front« kod Lokava i zaprečavale eventualni prodor neprijateljskih snaga sa šireg rejonu Rijeke na slobodnu teritoriju Gorskog kotara.^{3*} Okupatorske i kvislinške snage su nastojale da na neposrednoj pozadini fronta razbiju i unište organizacije NOP-a, posebno rukovodstva KPJ-u, organe narodne vlasti i narodnooslobodilačkih organizacija, te da opljačkaju i unište materijalnu bazu ovoga kraja. U sjeverne dijelove ovog područja su se krajem decembra, prebacile četničke jedinice, razbijene kod Knina, koje su, prolazeći, palile i ubijale, uz zaštitu ustaških snaga. Oživio je i protunarodni rad reakcionarnih grupa, dijelova rukovodstava HSS-a i dijela klera. Sve je to jako otežavalo rad i aktivnost organizacija KP, organa narodne vlasti i vojnopozadinskih organa oko nastavljanja NOB-e, učešća u završnim operacijama i na pripremanama za obnovu porušene domovine.

PARTIJSKA I SKOJEVSKA ORGANIZACIJA

Narod Hrvatskog primorja je, još od julskih dana 1941, pod vodstvom KPJ, organizirao jedinice i organizacije NOP-a, vodio upornu borbu protiv okupatora i njegovih fašističkih suradnika, najprije italijanskih, a kasnije i njemačkih. U toj je borbi, kao dio jedinstvenog NOP-a, dao već od početka 1945. ogromne žrtve i postigao velike uspjehe, dao na hiljade boraca u NOV i POJ, izgradio svoju narodnu vlast i narodnooslobodilačke organizacije.

* Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

²⁾ Vojni istoričar

³⁾ O operativnoj situaciji uoči završnih operacija i toku borbi za oslobodenje Hrvatskog primorja vidi: »Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije 1944-1945, izdanje VII JNA, Beograd 1957, str. 498-516, 611-668.

Partijska organizacija u Hrvatskom primorju djelovala je krajem 1944. i početkom 1945. na okupiranom (koji je, u konkretnim prilikama - uslijed dolaska većih neprijateljskih snaga - činio najveći dio ovog dijela naše zemlje) i poluoslobodenoj teritoriji i on je tada zahvatao manji dio naselja i planinski, uglavnom nenaseljeni dio. Tu su djelovali Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje,⁴⁾ 8 kotarskih komiteta, više desetina općinskih komiteta, Gradski (Mjesni) komitet KPH za Sušak, sa oko 616 članova KPJ-u, koji su bili organizirani u partijskim jedinicama. Okružni komitet KPH je imao 9 članova, kotarski komiteti od 8 do 10 članova, a Gradski komitet KPH za Sušak, koji je bio u rangu kotara i neposredno vezan za OK-a, 7 članova. Na okrugu su djelovali kotarski komiteti KPH Sušak, Kraljevica, Novi, Crikvenica, Senj, Pag, za Rab i Krk. KK KPH-a za Cres i Lošinj formirao je vjerovatno u februaru 1945. OK KPH-a za Hrvatsko primorje.⁵⁾

Januara 1945. brojno stanje KP na okrugu bilo je sljedeće:

- Okružni komitet KPJ 9 članova;
- MK KPH Sušak 7, ukupno 85 članova KP;
- KK KPH Sušak 7,⁶⁾ ukupno 53 članova KP;
- KK KPH Kraljevica 4, ukupno 30 članova KP;
- KK KPH Novi 9, ukupno 85 članova KP;
- KK KPH Crikvenica 9, ukupno 100 članova KP;
- KK KPH Senj 6, ukupno 56 članova KP;
- KK KPH Pag 4, ukupno 36 članova KP;
- KK KPH Rab 6, ukupno 21 članova KP;
- KK KPH Krk 10, ukupno 96 članova KP;
- Ukupno 71, ukupno 542 člana KP.

Ukupno je na okrugu djelovalo, po ovim podacima, 604-616 članova Partije i više desetina članova Partije koji su se nalazili u vojnopozadinskim komandama i ustanovama, komandama mjesta i komandama dva područja (primorskog i kvarnerskog otočja). Socijalno-klasni sastav partijskog članstva i partijskog rukovodstva bio je sljedeći: među članovima komiteta (Okružnog, kotarskih i Gradskog komiteta) bilo je najviše radnika, oko 80%, a u nekim kotarskim komitetima, kao u kotaru Novi i Crikvenica, bili su samo radnici. Među svim članovima Partije bilo je 68% radnika, 19% seljaka i 13% namještenika, intelektualaca i obrtnika. Ovakav socijalni sastav partijskog članstva odražavao je u izvjesnoj mjeri socijalnu strukturu stanovništva, ali je u redovima Partije bilo u procentima više radnika, u odnosu na njihov procenat među ukupnim stanovništvom Hrvatskog primorja. Bio je to i izraz masovnog učešća radničke klase ovog dijela naše zemlje u NOB-i. Ovakav klasno-socijalni sastav uticao je na idejnu čvrstinu i upornost partijskih organizacija, i u njemu se, po svemu

⁴⁾ Početkom 1945. u Okružnom komitetu bilo je sedam radnika i dva intelektualca, te jedna drugarica.

⁵⁾ Na sjednici OK KPH, održanoj 22. XII 1944. donijeta je odluka da se formira Kotarski komitet KPH za Cres i Lošinj. U izvještaju OK KPH od 8. III 1945. se konstatira: »Na Cresu i Lošinj formiran je KK-a za oba otoka, ali će trebati postaviti rukovodstvo za svaki od navedenih otoka zasebno«. AVII Mikroteka H 49/565-566 i 577.

⁶⁾ Kotarski komitet je imao 10 članova, međutim, u međuvremenu su tri njegova člana poginula od okupatorskih i četničkih snaga u okolini Sušaka. U gradu Sušaku pored Mjesnog komiteta, odnosno Gradskog komiteta, kako se nešto kasnije nazivao, radilo je 85 članova Partije, koji su bili organizirani pod partijskim jedinicama u okviru 12 rajona. MK KPH je rukovodio sa organizacijama u gradu i njegovoj blizini okolini.

sudeći, može naći odgovor na pitanje kako je bilo moguće, pored svirepog terora, pored jakih snaga i svestranih policijskih mjera, na okupiranoj teritoriji, a posebno u okupiranim gradovima, neprekidno razvijati i širiti NOP i u njega, mimo svih upinjanja reakcionarnih snaga, uključujući i dijelove vodstava HSS-a, jugonacionalista i klera, okupiti znatnu većinu naroda, sve što je bilo pošteno i rodoljubivo.^{7*}

U tim veoma teškim uslovima tokom četiri mjeseca 1945, organizacija KPJ na području Hrvatskog primorja obavila je veoma složene i teške zadatke. U tome je imala neposrednu pomoć partijskih organizacija i rukovodstava susjednih područja i CK KPH. Ona je ostvarila krupne uspjehe i dala izvanredno značajan doprinos uspješnim operacijama JA i JM u konačnom oslobodenju ovih krajeva i njihovom brzom uključivanju u borbe do konačne pobjede, pod parolom »Sve za front - sve za pobjedu«, a poslije u obnovi razorene privrede i gradova. U tom periodu na pragu konačne slobode, na raznovrsnim zadacima, uključujući i oružane, palo je na desetine članova Partije sa ovog područja, i to ovdje i u drugim dijelovima naše zemlje. Pored stalnog prijema novih članova, partijska organizacija je, neposredno nakon oslobodenja, imala manje članova KPJ-u nego krajem 1944, i na početku 1945. godine, ukupno oko 570 članova.^{8*} Po ocjeni koja je data na sjednici OK KPH-a, održanoj 22. decembra 1944, narod »prema Partiji osjeća poštovanje i povjerenje«, čemu su svakako doprinosili i članovi Partije koji su djelovali i na ovom području.

Među članovima Partije bio je priličan broj drugarica, njih 150 ili bližu četvrtina, što je, u odnosu na neke druge krajeve, bilo zadovoljavajuće, ali srazmerno mnogo manje nego što je tada bilo stvarno učešće žena u NOP-u. Okružni komitet je u više navrata ukazivao na ove slabosti i tražio da se u redove Partije, u skladu sa kriterijima, prima više žena, pa se njihov broj u nekim dijelovima okruga povećao. Krajem NOR-a, u danima konačnog oslobodenja, u partijskoj organizaciji Sušaka bilo je blizu 50% žena od ukupnog partijskog članstva (63 člana, od kojih 30 žena), na kotaru Sušaka oko 50%, na kotaru Kraljevice oko 40%, na nekim kotarima manje od ovog procenta, a za neke nemamo podataka. Navedeni podaci ukazuju i na to da se u nekim dijelovima partijskih organizacija još nije prevazišao »sektaški odnos« u pogledu prijema žena u KPJ-u, iako su one svojom aktivnošću i ukupnim radom dokazivale da to zaslužuju. Stoga je i na sastancima OK KPH-a, nakon oslobodenja, bilo govora o ovim pitanjima i nastavljena je borba za realiziranje pravih stavova i zaključaka o tome.

Organizacija SKOJ-a bila je brojnija od partijske organizacije. Na okrugu je djelovalo oko 1200 skojevaca, na čelu sa OK SKOJ; bilo je 9 članova. Od početka januara 1945. među članovima »veći dio« činila je ženska omladina,^{9*} što je i prirodno, pošto je glavina mladića bila već u jedinicama NOV i POJ, a dobar dio njih - u mornaričkim jedinicama. Orga-

⁷⁾ OK KPH je u svom izvještaju od početka januara 1945. konstatirala daje u Sušaku veoma teško raditi, ali da je i pored toga MK »vrlo aktivan«, da se »stalno popunjava novim društvima«, jer nam stalno neko padne ili mora otići van iz grada«. AV11 Mikroteka H 49 572.

⁸⁾ Mikroteka H 49/578-583. Podaci o brojnom stanju sačinjeni su na osnovu podataka iznijetih na sjednici OK KPH-a u izlaganjima članova ili sekretara KK KPH-a. Stoga je moguće da su se potkrale i neke greške u zapisnicima pa se i ovo brojno stanje ne može uzeti kao tačno, već samo približno, a iznosimo ga radi ilustracije opadanja brojnog stanja, uprkos rada na prijemu novih članova dokazanih u radu i akcijama.

⁹⁾ *** Mikroteka H 49/572-574 i M. Konjhodžić, Od Kupe do mora, 1963, str.

nizacija SKOJ-a je do tada uspjela da ostvari politički uticaj među mladima Hrvatskog primorja, pa je, po ocjeni OK KPH-a, omladina čitavog okruga bila obuhvaćena radom USAOH-a.

U nadležnosti partijskih komiteta bilo je i formiranje udarnih grupa i planiranje njihovih akcija na okupiranim mjestima i gradovima. Najaktivnije bile su udarne grupe na Sušaku, koje su proširile svoje akcije i na Rijeku. Izvodile su diverzantsko-sabotažne i oružane akcije, a bila je organizirana i posebna grupa za ekonomske akcije. Pored ostaloga, udarne grupe su likvidirale, početkom januara 1945, jednog gestapovskog agenta, 9. marta dva ustaška agenta, a aprila 1945, uoči oslobođenja, otele šefa riječke policije i prebacile ga na slobodnu teritoriju. Ovim i drugim akcijama stvarani su i uslovi za aktivnost organizacije i rukovodstva NOP-a na okupiranoj teritoriji.

Organizacija AFŽ-a bila je najbrojnija i najmasovnija antifašistička organizacija u Jedinstvenoj narodnooslobodilačkoj fronti. U pregledanim izvorima, koji nisu potpuni, nismo našli podatak o brojnom stanju AFŽ-a, ali je za ocjenu njihove masovnosti i aktivnosti važan podatak iz ovoga perioda da su »žene skoro stopostotno obuhvaćene«, da su nosioci mnogih aktivnosti i akcija, da pomažu, da obavljaju mnoge zadatke za vojsku i »pozadinu« i da su članovi Partije - žene u organizaciji AFŽ »vrlo aktivne«. ¹⁰

U ovom periodu, iako u teškim vojnim uslovima, nastavljen je rad na formiranju, učvršćenju i širenju *odbora JNOF-a*, pa su već krajem 1944. na ovom okrugu po svim kotarima radili kotarski i seoski odbori JNOF-e. Ocjenjujući političku aktivnost na okupljanju naroda oko NOP-a, OK KPH je konstatirao: »Narod je sav okupljen u JNOF, osim šačice špekulanata i pokvarenjaka«. ¹¹

ORGANI NARODNE VLASTI

Narodnooslobodilački odbori su se počeli stvarati u ovom kraju još tokom 1941, djelujući na slobodnoj i okupiranoj teritoriji. Oni su već do tada imali veliko iskustvo u rješavanju mnogih problema, djelujući zajedno sa narodom, u interesu NOB-e. Krajem 1944. i početkom 1945, u Hrvatskom primorju su postojali i radili organi narodne vlasti gotovo po svim selima.

Iznijeti ćemo kakvo je bilo organizaciono stanje NOO-a na okrugu krajem 1944, prema podacima sadržanim u izvještaju Okružnog NOO-a, upućeno ZAVNOH-u 15. decembra 1944.

ORGANIZACIJA NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA

Okružni NOO imao je 15 članova.

Gradski NOO Sušak od 9 članova rukovodio je NOO-ima u samom gradu i njegovoj neposrednoj okolini. Ovo je područje bilo podijeljeno na 12 rajona sa 12 rajonskih odbora, u kojima je radilo 67 članova, među kojima i 10 drugarica. Rajonski NOO-i su bili povezani sa oko 120 raznovrsnih akcionih grupa, sa oko 817 organiziranih članova. U organiziranom

radu NOO-a u okupiranom gradu, u kojemu su se nalazile krupne okupatorske i kvasilinske snage, policijske i civilne vlasti, gdje je vladao žestok teror, učestvovalo je oko 1000 rodoljuba i antifašista. Bio je to izuzetan i izvanredan uspjeh komunista i potvrda životnosti, narodnog i progresivnog karaktera NOP-a, njegovog programa i njegove privlačnosti za znatnu većinu rodoljuba ovoga grada.^{12*}

Kotarski NOO Sušak obuhvatao je općine Donje Jelenje, Grobnik, Cernik-Čavle, Krasicu i grad Bakar. Na kotaru su radila 4 općinska i 22 seoska NOO-a sa 123 članova i Kotarski NOO. U gradu Bakru, u kojemu je radio NOO, krajem godine ga nije bilo, pošto su članove dotadašnjeg NOO bili uhapsili okupatori. U nekim selima, koja su geografski postojala, uslijed terora okupatora, nije bilo NOO-a, pošto ih niko nije nastanjivao. U njima su bile samo zidine bez stanovnika - bez »žive duše«.

Na kotaru Kraljevica radio je kotarski NOO (od 7 članova), jedan općinski i četiri mjesna NOO a na kotaru Crikvenica Kotarski NOO (9 članova), 7 općinskih, 29 seoskih sa ukupno 189 članova, među kojima 39 drugarica. Na kotaru Novi djelovali su Kotarski NOO (12 članova), 5 općinskih i 23 seoska,-a-na kotaru Senj, koji je po prostranstvu bio jedan od najvećih, Kotarski NOO (11 članova), 6 općinskih i 4 seoska - mjesna NOO-a. Na otoku Pagu bio je Kotarski NOO (8), 2 općinska i 12 mjesnih, a na Rabu - kotarski NOO - Mjesni NOO za grad Rab i 5 seoskih NOO-a, odnosno u svim selima, osim u jednom, gdje su članove NOO Nijemci uhapsili. Na ovom otoku nisu postojali općinski NOO-i, kao i u nekim drugim kotarima, gdje za to nije bilo potrebe. Na otoku Krku radio je Kotarski NOO (14 članova), 8 općinskih i 38 mjesnih - seoskih NOO-a sa 77 članova. Na otoku Cresu i Lošinju još nisu bili organizirani NOO-i, već se rad odvijao preko raznovrsnih grupa pripadnika NOP-a. Ukupno je, po prethodno navedenim podacima, u okrugu radilo 149 rajonskih, seoskih i mjesnih, zatim 33 općinska, jedan gradski, 8 kotarskih i Okružni NOO za Hrvatsko primorje. Izuzimajući neka mjesta na kotaru Senj, u cijelom okrugu su u svim mjestima okupirane i poslušobodene teritorije djelovali organi nove narodne vlasti.^{13*}

Pošto je znatna većina NOO-a djelovala u ilegalnim uslovima, to se broj NOO-a i broj članova stalno mijenjao, gotovo iz dana u dan, pa je vršena, skoro neprekidno, popuna iz redova aktivista, odnosno članova »nižih« NOO-a. Međutim, uprkos gubicima i odlasku dijela članova NOO-a na oslobođenu teritoriju ili u jedinice JA i JM, odbori su neprestano djelovali, popunjavali se i njihov broj povećavao osnivanjem NOO-a i u još nekoliko preostalih naselja i sela. Za kraće vrijeme, nakon gubitka NOO-a u ponekom gradu, gdje je postojao okupatorski i kvasilinski garnizon, ponekad se nije žurilo sa popunom, ali su već bili iz redova aktivista pri-

¹²⁾ O radu organizacija NOP-a, posebno o radu NOO-a u Sušaku i njegovoj najbližoj okolini, bilo je govora i na prvoj sjednici plenuma Okružnog NOO-a, održanoj potkraj juna 1945. Tu je, uz ostalo, istaknuto da se i u neprijateljskim garnizonima, narod obraćao NOO-ima »iako oni nisu mogli javno istupiti, ali su zato bili organizirano povezani sa narodom i s njime sprovođili u život direktive narodnooslobodilačke borbe. Da nam bude jasnija slika o snazi naše organizacije u neprijateljskim uporištima, navesti ćemo primjer grada Sušaka u kojem je organizacija Gradskog NOO-a sa svim rejonskim i uličnim odborima obuhvaćala oko 1.000 organiziranih članova. »Grad Sušak je bio naš najbolje organizirani grad i služio je kao primjer ne samo našem okrugu«. Petar Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog NOO za Hrvatsko Primorje od 1941-1945. godine, Rijeka 1975, str. 305-355.

¹³⁾ Pregled NOO-a je sačinjen na osnovu podataka sačuvanih u zapisniku sa Okružne konferencije kotarskih NOO-a, održane od 18. do 20. oktobra 1944. Vidi P. Strčić, n.d., str. 213-304.

premljeni drugovi i drugarice za novi NOO. Dakle, i pored gubitaka, NOO-i su i na okupiranom teritoriju djelovali neprekidno, u punom ili nepotpunom sastavu, ponekad i ponegdje samo sa povjerenikom, zahvaljujući, u prvom redu, masovnosti i aktivnosti narodnooslobodilačkih organizacija, iz čijih redova je bilo moguće izabrati nove članove NOO-a. Popuna članova iz redova aktivista, koji su već učestvovali u raznovrsnim aktivnostima, osiguravala je njihovo brzo uključivanje u složene i obimne poslove za veoma kratko vrijeme, što je u ovim uslovima, kada je trebalo raditi brzo i mnogo, uoči završnih operacija, i za vrijeme njih, bilo od velikog značaja.

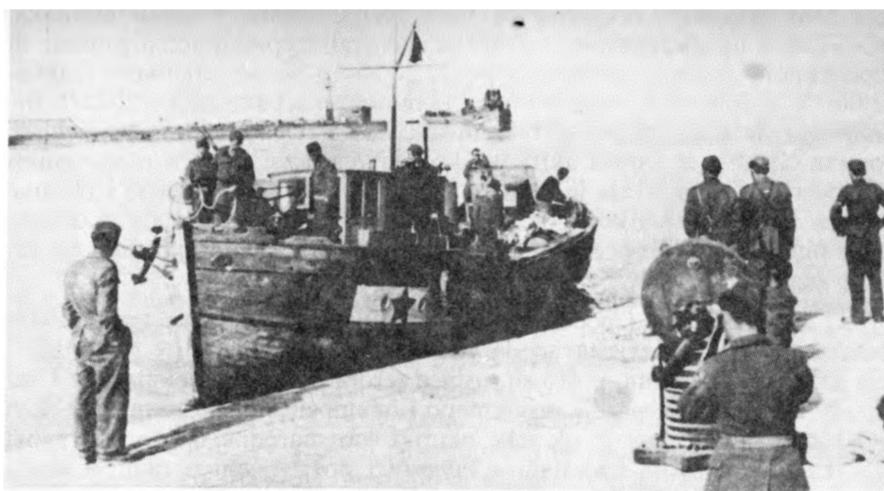
O tome svjedoče i podaci za kotar Kraljevica od sredine marta 1945. Kotarski NOO je izvještavao da su »odbore reorganizirali i popunili« i više »aktivirali u radu«, pošto su, uslijed terora njemačkog okupatora i ustaša, bili oslabljeni a negdje privremeno i onemogućeni. Formiran je i novi NOO za Bakarac, koji je ok sebe okupio »sve narodne mase«. »Drugovi su - kaže se u ovom izvještaju - savjesni i požrtvovani u radu, a među narodom uživaju autoritet, i narod ih drži već sada za svoju istinsku vlast«. Odbori u ovom kotaru su tih dana »sastavili komisijski popis stanovništva«, »popis stranih državljana« u Kraljevici, »sastavili popis vojnih obveznika mjesta Kraljevice«, konstatovali da je obrada zemlje završena i da je obrađeno »sve što je moguće obrađivati«, da se obiteljima boraca i poginulih boraca »pružila pomoć kod obrade zemlje« (preko NOO-a), da je popisana stoka, sačinjen elaborat o ribarstvu i njegovoj obnovi, da je u Océanografskom institutu postavljen povjerenik, da su sirotinjskim porodicama podijelili pomoć u iznosu od 513.000 kuna i 10.000 lira. Kotarski NOO je dao uputstva kako u ovim uslovima sačuvati barke i ribarski pribor (barke potopiti ili izvući iz mora i sakriti) i obavjestio da su na kotaru u toku sabirne akcije za pomoć vojsci, da se ubire ušur od meljave u mlिनovima i da se pri prodaji mesa ubire trošarina za potrebe NOP-a. Ovo je samo dio obimnih poslova kojima su se u vrijeme završnih operacija bavili organi narodne vlasti.¹²⁷

NEPOSREDNA POMOĆ NARODA VOJSCI

Partijske i skojevske organizacije, organizacije USAOH-a i AFZ-a i organi narodne vlasti, sa vojnopozadinskim organima, nastavile su zadnjih mjeseci NOR-a uporno da rade, kako bi dale pun doprinos u konačnom oslobodenju zemlje. Djelujući na ovom području, u vrijeme kada su se okupatorske i kvislinške snage umnožile, one su nalazile načina da proširuju Jedinstvenu narodnooslobodilačku frontu, i da mobilišu sve ljudske i materijalne resurse »za front i za pobjedu«. Ukupna aktivnost svih narodnooslobodilačkih organizacija, na čelu sa KP i organa narodne vlasti, se pojačala, kako bi se jedinicama Jugoslovenske armije i Jugoslovenske mornarice stvorili što povoljniji uslovi za uspješno izvršavanje operativnih zadataka. Među mnogobrojnim zadacima koje su NOO-i i narodnooslobodilačke organizacije obavljali u vrijeme priprema i izvođenja završnih operacija za konačno oslobodenje Hrvatskog primorja, ukazaćemo samo na neke u ovom tekstu.

¹²⁷) A VII, Mikroteka MNO, Zagreb 10/59.

Brodovi Jugoslavenske mornarice u luci Senj, april 1945.

Jedan od osnovnih zadataka NOP-a bio je rad na stalnom širenju njegovih redova, neprestana i uporna borba da se pridobije i onaj, preostali dio stanovništva, koji je još stajao po strani. Početkom decembra 1944, na jednom skupu predstavnika NOO-a, istaknuta je potreba da se ulože sve snage kako bi se »još pasivni dio naroda« aktivirao i mobilizirao za »konačno oslobođenje zemlje«, dakle, dao svoj doprinos - ne samo za oslobođenje svoga kraja, već cijele zemlje. Imajući u vidu namjere okupatora i domaćih fašističkih saradnika, kao i protunarodnih reakcionarnih snaga, koje su gajile određene nade da dodu na vlast, uključujući i mogućnost da to bude uz intervenciju stranih sila, na sastanku je ukazano na to da se narodu uporno mora objašnjavati ova namjera okupatora, kvivlinga i protunarodnih i reakcionarnih grupa i pritom razobličavati. Traženo je da se politička aktivnost u narodu pojača, da tamo gdje nije moguć »masovan rad treba raditi pojedinačno«, da treba mobilizirati svakog pojedinca, jer je to način da se onemoguće ovi i drugi pokušaji reakcije.¹⁵⁷

Na području Hrvatskog primorja nastavljen je rad *na mobilizaciji novih boraca* na kopnu i otocima, onog dijela sposobnih za NOV i POJ koji još nije bio mobiliziran. Morale su se prevladati mnoge prepreke u izvršavanju ovog složenog zadatka, kako bi se ljudi prebacili u operativne jedinice. Trebalo je prevaliti stotine kilometara kopnom i morem da se stigne na određene, slobodnu teritoriju Dalmacije, (bilo na Ist, Silbu, Zadar) ili na slobodnu teritoriju Gorskog kotara i Like. Radi uspješnijeg izvršenja ovog zadatka, NOO-i su do početka zime 1944. sačinili spiskove za »mobilizaciju I i II poziva«,¹⁶⁷ koji su bili po broju različiti, u zavisnosti od preostalog broja vojnih obveznika. U nekim dijelovima okruga do tada je najveći dio mladih bio poodavno u jedinicama NOV i POJ, pošto se javio dobrovoljno. Kotar Novi, koji je do rata imao oko 8500 stanovnika, a avgusta 1944. oko 7200, dao je do početka jeseni 1944. oko 950 boraca, odnosno 11-13% svojih stanovnika, pa je Kotarski NOO krajem godine oba-

vjestio Okružni NOO da je na oslobođenom području »sve mobilisano«. Na otoku Krku, gdje su vladali veoma teški uslovi, bilo je, prema podacima Kotarskog NOO-a, do početka oktobra 1944. godine već oko 1.000 boraca u NOV i POJ.¹⁷⁾ Dobrovoljci sa otoka su se prebacivali morem, brodovima Mornarice NOVJ, na Silbu i Ist i stupali u mornaričke jedinice. Sa otoka Cresa i Lošinja, posjednutog jakim okupatorskim snagama, čije su vode kontrolirale njemačke mornaričke jedinice, prebačeno je na Ist, posljednjih osam dana februara, oko 60 dobrovoljaca,¹⁸⁾ a do sredine marta 1945. oko 305 novih boraca, koji su stupili u jedinice JA i JM.¹⁹⁾ Pored toga, mobilizirane su dobrovoljno, bez poziva, i sa pozivom prve grupe stručnjaka sa Sušaka, iz Novog, Crikvenice, Kraljevice, Krka i drugih gradova, za potrebe sve razvijenijih stručnih službi oružanih snaga NOP-a.

U toku realiziranja ovog zadatka, organizacije NOP-a i organi narodne vlasti, sa jedinicama 2. POS-a, a kasnije, od sredine marta 1945, i sa pomorskom komandom sjevernog Jadrana i vojnopozadinskim vlastima, imali su da savladaju i druge prepreke, osim krupnih prepreka organizacione i tehničke prirode. Okupatorske i kvislinške snage su nastojale da silom, »pretnjama, paljevinom kuća i ubijanjem«, mobiliziraju u svoje redove i zajedno sa sobom odvuku u ambis dio stanovnika ovih krajeva. Njima su se pridružile raznovrsne reakcionarne i protunarodne grupe iz redova bivših režimskih partija, dijelova vodstva HSS-a i dijelova klera, posebno na otoku Krku, koji su proturali smišljene parole, kao: »Ne idite u vojsku, rat je gotov«, »Treba sačuvati glavu« i mnoge druge, da bi spriječili uključivanje preostalih dijelova naroda ovoga kraja u redove NOB-e. Međutim, takvi manevri su osujećeni aktivnošću komunista i rodoljuba, koji su političkom akcijom i konkretnim mjerama, čak i u samim okupatorskim garnizonima, tražili i nalazili načina da se ljudi izvuku iz ponora koji su im namijenili okupator, njegovi fašistički saradnici i reakcionarne i protunarodne grupe. Tako su u jesen 1944. na otoku Rabu okupatori i ustaše prisilno mobilizirali ljude, ali su ovi prilikom transporta pobjegli, a jedan dio njih je prišao NOP-u, pa je u neprijateljskim redovima ostao veoma mali broj njih. U isto vrijeme, na poziv NOP-a, kao »protumobilizacija«, dobrovoljno se odazvalo oko 130 ljudi u NOV i POJ; i pored jake kontrole okupatora na otoku i u obalnim vodama prevezli su se na slobodnu teritoriju. Na otoku Pagu, u samome gradu, ustaše i Nijemci su objavili prisilnu mobilizaciju, »kojoj se narod nije htio odazvati«. Pozvani su se posakrivali po krovovima zgrada, ali su ih ustaše, vatrom iz mitraljeza postavljenog na tornju crkve, prisilili da sidu, uhvatili oko 60 njih i otjerali u zarobljeništvo.

U toku završnih operacija, zahvaljujući prethodnim mjerama organa narodne vlasti i vojnopozadinskih organa, netom su se oslobodili pojedini dijelovi Hrvatskog primorja, pa i u toku samog oslobađanja, vršena je dobrovoljna mobilizacija ili mobilizacija po pozivu, pa je u kopnene i mornaričke jedinice stupao preostali manji ili veći dio stanovništva sposobnog za borbu. Među njima je bilo mladića i djevojaka koji nisu potpadali pod »klasičnu« vojnu obavezu, kao i starijih, koji su se priključivali svojim si-

¹⁷⁾ Isto, str. 232.

¹⁸⁾ U izvještaju Okružnog NOO od 1. marta 1945. pored ostalog se kaže: »Na Lošinju smo prošlih 8 dana mobilisali 80 ljudi a postoje uslovi za dalju mobilizaciju«.

¹⁹⁾ »Primorski vjesnik«, br. 144 od 19. III 1945.

novima i kćerima. Za veoma kratko vrijeme mobilizacije je potpuno izvršena na svim kotarima Hrvatskog primorja, pa su tako jedinice JA i JM popunjavane novim borcima. Uporedo sa ovom, tekla je i mobilizacija svih ostalih stanovnika, radi izvršavanja drugih razgranatih poslova: na prenosu hrane i municije za vojsku, oko njegovanja i brige za ranjenike, na opravljaju komunikacija kojima su se kretale jedinice, na raščišćavanju ruševina u gradovima i naseljima, oko opravljaju, raščišćavanja i stavljanja u pogon pojedinih privrednih objekata i drugih poslova koje je nastavak borbe i obnove tražio. Tako su na primjer, omladinke i pioniri Kraljevice i Hreljina organizirano dočekali jedinice 4. jugoslovenske armije i priključili im se u obavljanju dijela borbenih zadataka, prenoseći municiju na položaje. Oko 80 omladinki crkveničkog kotara javilo se bolnicama i danonoćno, na smjenu, pomagalo u njegovanju ranjenika. Slično su postupali omladina, uglavnom ženska, i organizacija AFŽ-a i pioniri u drugim dijelovima Hrvatskog primorja, ojačavajući na taj način odgovarajuće službe operativnih jedinica, pomažući im da što brže obave naglo umnožene zadatke. To su, dakle, bili neki od mnogobrojnih primjera koji su odslužili jedinstvo vojske i naroda, govorili o JA »kao naoružanom narodu«, o duboko narodnom karakteru JA i JM.²⁰⁾

NEPOSREDNA POMOĆ JUGOSLO VENSKOJ MORNARICI

Na otocima i obali, organi narodne vlasti i vojnopozadinskih vlasti su obavljali i poslove vezane za uspostavljanje pomorskih veza, vođenje evidencije plovnih objekata, poduzimanje mjera za zaštitu brodova, sticanje uvida u stanje brodogradilišta i radionica, vođenje evidencije o mjestu i broju potopljenih brodova, o pomorskim stručnjacima i drugim podacima koje je tražio Štab II POS-a, a od sredine marta Pomorska komanda sjevernog Jadrana. Naoružani brodovi (NB i PČ) ovih pomorskih komandi Mornarice bili su gotovo svakodnevno prisutni u vodama Kvarnera, jedinice mornaričke pješadije gotovo neprekidno na otoku Krku, ponekad na Lošinj, često u Podgori i na Pagu (sa jačim snagama). Sve je to doprinislo da se na ovom dijelu jadranskog pomorskog vojišta aktivnost pomorskih snaga JM protegne i »iza« fronta, sve tamo do obala Istre.

U sklopu raznovrsnih aktivnosti pomorskih snaga i organa narodne vlasti i narodnooslobodilačkih organizacija, ukazaćemo na neke. Kotarski NOO za Krk je početkom januara 1945. imao podatke o stanju plovnih sredstava na otoku. Ovaj je odbor, preko organizacije NOP-a i vlasnika

²⁰⁾ Izvori, među njima i štampa, zabilježili su mnogo akcija i aktivnosti koji su govorili o uskoj povezanosti vojske i »pozadine« - organiziranog naroda. Evo nekih od njih: u januaru je Mjesni NOO Kostrena podijelio obiteljima boraca i siromašnima pomoć u iznosu od preko 50.000 lira; omladina Paga i Raba dala je 4. februara 1945. preko 130 odjevnih predmeta sašivenih u kućnoj radinosti; obiteljima boraca NOVJ na Sušaku podjeljeno je oko 350.000 lira kao zimska pomoć; jedan pionir je, uz pomoć NOO-a, spasio avijatičara NOV na otoku Rabu; Štab II POS-a je kao svoju pomoć predao Kotarskom NOO-u Raba 1425 kg brašna i 900 kg konzerviranog mesa da ga »razdijeli siromašnom pučanstvu«; omladinke sela Bulića su posjetile jedinicu i darovale 33 kg kruha i 4 velika sira. »Primorski vjesnik« je objavio vijest da je AFŽ okruga Kraieni 1944. ispleo za NOVJ preko 1550 pari vunenih čarapa; u martu je narod Križišća i Smrike učestvovao u prebacivanju soli za NOVJ, oko 1500 kg. Na konferenciji ribara otoka Raba, održanoj 14. aprila, kojoj je prisustvovalo 70 ribara, odlučeno da se u NOFond daje 20% ulova, što je važilo i za jedinice JA-a. »Primorski vjesnik« od 19. I, 4. II, 19. III, 7. V 1945.

brodova, radi očuvanja plovnog parka, kao i zato da ga okupator ne bi koristio, potopio 7 brodova, ali tako da su se mogli brzo i lako izviditi i staviti u operativnu upotrebu. U Puntu se nalazio parobrod »Svačić«, koji se nije mogao pokrenuti jer mu je nedostajao »komad, koji je na Rijeci«. Prema podacima Kotarskog NOO-a, bilo je do 85 gajeta i manjih čamaca, među kojima tek oko 25% sposobnih »odmah za upotrebu«.217 Već tada su se poduzimale mjere za nabavku materijala potrebnog za opravku brodova, a prikupljali su se i podaci o ljudstvu koje će biti potrebno za stručne radove.

Kotarski NOO Crikvenica je po uputama Štaba II POS-a prikupio, sudio i poslao podatke o stanju luka i lučkih uređaja za organiziranje lučke službe, dok je, radi čuvanja plovnih sredstava, davao upute koje su se sprovodile, o tome da se brodovi privremeno potope ili sakriju i zaštite od pljačke okupatora i sačuvaju za Mornaricu NOVJ, kasnije Jugoslovensku mornaricu. Kotarski NOO Sušak, kao i drugi NOO-i, je već od novembra vršio mobilizaciju pomoraca, uglavnom stručnih lica, pa je zato i poslao spiskove pomoraca i mornara. Kotarski NOO Kraljevica je sačinio i poslao Štabu II POS-a do sredine marta 1945. popis postrojenja i osoblja brodogradilišta i uopće, podatke o stanju u kojem je brodogradilište bilo, kao i popis svih motornih jedrenjaka koji su se tada nalazili u mjesnoj luci. Na ovaj način NOO-i su obavljali poslove lučkih organa, kojih tada još nije bilo na terenu, dakle, bili su u neku ruku i »dio« Mornarice NOVJ, odnosno odgovarajućih službi II POS-a. Do ovih podataka mornarički štabovi ne bi mogli doći bez NOO-a, na još okupiranoj teritoriji. Njihov rad i aktivnost u vezi sa ovim i drugim pitanjima iz oblasti Mornarice NOVJ omogućili su blagovremeno i realno planiranje pomorskih operacija i što je veoma bitno, u budućim planovima se moglo računati, zahvaljujući njima na odgovarajuća plovna sredstva i tehničke kapacitete, koji su mogli da uvećaju postojeće, a time bi se ubrzale operacije za konačno oslobođenje.227

Narodnooslobodilačke organizacije, NOO-i i vojnopozadinske vlasti su sa komandama i štabovima vojnih jedinica intenzivno radile i na drugim poslovima, radi pripremanja i što uspješnijeg izvođenja operacija na kopnu i otocima. Pored ostaloga, nakon velikih napora, mnogo upornosti i snalažljivosti, otvorena je pomorska veza od Ista, preko otočica Unije, za obalu Istre, kojom su se prebacivali novomobilisani borci, članovi rukovodstva NOP-a, a tim putem je prenošena pošta i hrana. Trebalo je mnogo napora da se održava pomorska veza između Krka i kopna, jer su se tim putem prevozile velike količine soli ka slobodnoj teritoriji u Lokvama i Delnicama. Redovne veze su se održavale sa Krkom, Rabom, Pagom i Lošinjem, a i između nabrojanih otoka i Ista i Zadra. Sa kvarnerskih otoka NOO-i su ponekad upućivali tehnička sredstva i tako pomagali tehničku službu. Sredinom decembra 1944, NOO-i su iz Punta na Ist poslali ronilačku ekipu od 6 drugova sa ronilačkim aparatima i odijelima i tako ojačali ronilačku službu koja je radila na vađenju potopljenih brodova.231 Zahvaljujući organima narodne vlasti i narodnooslobodilačkim organizacijama, tadašnji Štab II POS-a krajem 1944. godine imao je podatke o tome da se u vodama dijela sjevernog Jadrana nalazi potopljeno više plovnih sredstava. To

AVII Mikroteka H 49/657
-> Isto MNO Zagreb 10/59, 95 i 680.
23) AVII br. reg. 3-4. kut. 2071

je olakšalo kasniji rad na spašavanju i opravlanju ovih sredstava i njihovom puštanju u saobraćaj, ali je također koristilo i pri izvođenju završnih operacija.

Narodnooslobodilačke organizacije i NOO-i su, uoči pomorskih desantata, svojom aktivnošću uticali na demoralizaciju u neprijateljskim redovima, ponekad su neprijatelje prisiljavali na predaju, te su i na taj način pomagale svojoj Armiji da ubrza tempo operacije. Aktivisti NOP-a na okupiranoj teritoriji su raznovrsnim mjerama i akcijama povremeno radili na prevođenju brodova na slobodnu teritoriju. Tako je sa Rijeke na 1st pobjegao jedan motorni čamac mornarice tzv. NDH-e, sa 23 mornara. Grupa omladinskih aktivista iz senjskoga kotara je krajem decembra 1944. zaplijenila ustaški motorni brodić »Lun« od 1,5 vagona nosivosti, sa građevinskim materijalom, i otpremila ga na 1st. Sličnih akcija bilo je i u drugim dijelovima Kvarnerskog otočja i na obali.²⁴¹

Zahvaljujući aktivnosti organizacija i organa NOP-a, na još neoslobodenoj teritoriji i u uskoj suradnji sa jedinicama JA i JM, bilo je moguće izvršiti blagovremene pripreme i za veoma kratko vrijeme, gotovo u jednom dahu, stavlajući u pogon veće ili manje privredne objekte, značajne za dalje operacije i za obnovu zemlje. Ovo je bilo utoliko važnije, što su operacije trajale gotovo mjesec dana, i što je uključivanje svakog objekta u rad umnožavalo ukupne napore, radi konačnog oslobođenja i pobjede nad fašizmom. Izvanrednim operacijama 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, brzo je oslobođen Pag i u ruke NOV pala je i Solana, koju su okupatorske i ustaške jedinice mogle samo da oštete. Naporima organa vlasti i naroda, solana je brzo opravljena i počela rad, a na njenim terenima našlo se oko 800 vagona soli, tako potrebne narodu ovih i drugih krajeva naše zemlje. Brodogradilište u Kraljevici, zatečeno je porušeno, uslijed savezničkog bombardovanja i njemačkog rušenja uoči bijega. Sam grad je, po sačuvanim podacima, bio »dosta porušen«, po nekim procjenama i do 80%. Zahvaljujući prethodnim pripremama i naporima naroda i tehničke službe PK sjevernog Jadrana, koja ga je preuzela odmah po oslobođenju, obavljeno je njegovo raščišćavanje i već do 28. aprila počeo je opravak brodova. Pored stručne radne snage iz sastava PK sjevernog Jadrana, mobilizirani su i bivši radnici brodogradilišta, pa je radilo oko 250, a neposredno nakon konačnog oslobođenja zemlje, oko 350 radnika. Po oslobođenju Sušaka, 21. aprila 1945, na poziv NOO-a, narod je masovno učestvovao u raščišćavanju porušenih komunikacija, privrednih objekata, pristaništa, brodogradilišta i radionica. Članovi NOO-a su još prije konačnog oslobođenja, izvukli i sakrili strojeve iz radionice pomorskih strojeva »Vulkan«. Kasnije su ponovo montirani i radionica je puštena u rad. Nastavljen je posao na brodogradilištu Martinščica, koje je oštetiio okupator. Na njegovim navozima bio je u izgradnji brod od oko 600 tona a zaposleno je bilo ok 40 radnika.²⁵¹

Stanje zatečenih privrednih objekata na području Hrvatskog primorja bilo je loše i pored mjera koje su preduzeli ilegalni NOO i narodnooslobodilačke organizacije. Industrija u Rijeci, najjačem privrednom središtu

²⁴¹ »Primorski vjesnik« broj 140 od 19. I 1945.

²⁵¹ AVII Mikroteka H 49/578-583, AVII br. reg. 9-7, kut. 2023 i P. Strčić, n.d., str. 367. Opširnije o stanju, obnovi i radu brodogradilišta vidi i članak Mornaričko tehnička služba u ovoj knjizi.

ovoga dijela naše zemlje, bila je prema ocjeni Okružnog NOO-a skoro katastrofalna posebno u tvornici »Torpedo« i hemijskoj industriji (preduzeće R.O.M.S., koje je imalo rafineriju), brodogradilištu Kvarner i drugim industrijskim objektima i preduzećima. Ova krupna postrojenja zatečena su porušena uslijed bombardovanja iz vazduha, zatim, minirao ih je njemački okupator prije povlačenja, te opljačkao i razmontirao još prije sloma i odnio veliki broj postrojenja i najznačajnijih mašina. Poseban problem je bio u tome što su ova preduzeća zapošljavala veliki broj radnika Rijeke. Ipak, izvanrednim naporima naroda i organa narodne vlasti, pomoći jedinice JA i JM, zatim odgovarajućih ministarstava vlade NR Hrvatske i vlade DF Jugoslavije, pokrenuo se privredni život ovoga kraja, u prvom redu na Rijeci. Gotovo odmah po oslobodenju, počela je rad tvornica »Papir« na Sušaku, sa oko 20% kapaciteta, zatim mlin u Tvornici tjestenine »Vezik« na Rijeci, a punim kapacitetom su već radile Tvornica tjestenine »Osojna« i mlin Turina, mlin Marčelja i mlin u Bakru, što je bilo od značaja za prehranu vojske i naroda. Izvanredni su napori uloženi u obnovu šumske industrije, posebno na obnovi i osposobljavanju Tvornice »Ukod« i Tvornice šper-ploča »Revolta« i »Kompesum«, zatim mnogih pilana, od kojih su neke bile u pogonu. Izvanredni napori uloženi su u obnovu i stavljanje u proizvodnju tvornica ribljih preradevina, a takode i proizvodnju sapuna, te tvornice za proizvodnju bitumena i katrana. U obnovi i uspostavljanju pomorskog saobraćaja, mnogo je pomogla Jugoslovenska mornarica, pa su gotovo sva veća mjesta na obali i otocima bila međusobno povezana. Obnova i uspostavljanje kopnenog saobraćaja tekli su sporije, a automobilskog nešto brže od željezničkog. Uporedo se obavljao i rad na obnovi školstva, koji je imao izvanredan značaj za područje Rijeke. Uopšte, organi narodne vlasti i narod ovih krajeva davali su puni doprinos obnovi zemlje.

SVESTRANI RAD ORGANA NARODNE VLASTI

Izvanredno teški uslovi u kojima su djelovali, nisu omeli organizacije i organe NOP-a da organizuju jesenju i proljetnu sjetvu, krajem 1944. i prvih mjeseci 1945, na području koje je bilo zahvaćeno operacijama. Krajnjim naprezanjem preostalog dijela naroda, pošto je radno najaktivniji dio populacija bio u jedinicama, uspjelo je da se zasije oko 90% svih površina pod ratarskim kulturama. Pšenicom je zasijano 1088 ha, ječmom 1888, raži 358 i kukuruzom 2527,5 ha, ukupno 5.861,5 ha, što je bilo više nego 1939. godine. NOO-i su, brinući za ishranu naroda, nastojali da se obradi sva površina pogodna za gajenje žitarica, u odgovarajućim vremenskim terminima. Uslijed vojnih operacija, prisustva okupatorskih posada, neke površine oko garnizona se nisu mogle obraditi prije konačnog oslobodenja. Tako je ostala neobrađena, pored ostalog, plodna ravnica oko mjesta Paga, Crikvenice, Novoga. Okružni NOO je stoga organizirao prebacivanje zaprežne stoke iz drugih dijelova primorja kako bi se što prije obavila obrada i sjetva žitarica. Sa Krka je prebačeno 8 pari, a iz Novalje i Vlašića 15 pari volova, koji su radili u navedenim područjima i na vrijeme, do početka maja, obradili i zasijali ovo zemljište. Međutim, taj napor nije dao očekivane plodove, uslijed suše koja je toga proljeća vladala na primorju.

Ozime žitarice su »mjestimično uspjele« a proljetni su usjevi »potpuno podbacili«.²⁶⁷

U ovim krajevima postojala je tradicija gajenja povrtlarskih kultura. Tako je zasijano najviše krompira, boba, graha, špinata, cikle, rotkvica, zelja, luka, rajčica, salate i drugih povrtlarskih kultura, koje su većim dijelom davale plodove i služile za ishranu naroda i vojske. NOO-i su tokom zime nabavljali sjeme u raznim krajevima zemlje i preko seoskih NOO dijelili ljudima. Prema nepotpunim podacima, nabavljeno je preko Okružnog NOO-a oko 20.800 kg raznovrsnog povrtlarskog sjemena, najviše krompira oko 17.800 kg sjemena. Uprkos naporima, dio nabavljenog sjemena krompira, nije se iskoristio za sjetvu, pošto se, u nedostatku prevoznih sredstava, nije mogao prebaciti sa Žumberka u primorje. Radi toga su ova kultura i grah zasijani na manjim površinama nego 1939. godine, a umjesto krompira i graha posijan je kukuruz i ječam. Ono što je posebno posebno istaći jeste napor Općinskog NOO-a Bribir koji je nastojao da se kolektivno nastavi obrada površina, koju je tokom NOR-a, za vrijeme zbijega, u nuždi, krčevići šumu, priveo obradi, pa je i u ovom periodu, krajnjim naporima preostalog dijela naroda ove općine, zasijao kolektivno oko 700 kg pšenice i oko 6000 kg krompira.²⁷⁷

U toku zime i u rano proljeće, i pored odsustva velikog broja najboljih težaka, koji su bili u JA i JM, oko 80% svih vinograda je na vrijeme obrezano, povezano i okopano. Samo 20% vinograda ostalo je neobrađeno uslijed vojnih operacija i pomanjkanja radne snage. Težak problem bio je nabavka plavog kamena (modre galice) i sumpora, neophodnih reprodukcioni materijala za zaštitu vinove loze. Okružni NOO je poduzeo raznovrsne mjere kako bi osigurao vinogradarima ove materijale koje sami nisu mogli nabaviti. Tako je dobavljeno oko 35.000 kg plavog kamena i podijeljeno po kotarima, u zavisnosti od površina pod vinogradima, najviše (oko 15.400 kg) otoku Krku, a poduzete su mjere za nabavku još oko 10.000 kg. Nabavljeno je i oko 50.000 kg sumpora, uglavnom uvozom iz južne Italije. Okružni NOO je kod trgovaca na okrugu našao i kupio oko 2,5-3.000 kg plavog kamena, oko 3.000 kg praha, te oko 4.000 kg sumpora i odmah ih podijelio po kotarima. Tako su, donekle, pokrivena potreba, ali se i dalje osjećao nedostatak sumpora, pa je postojala opasnost od raznovrsnih bolesti vinove loze. Tokom aprila, sve je to poremetila tuča (grad), koja je na otoku Pagu smanjila rod za 50%, a na Rabu za oko 60%, a na pomolu je bila i suša, koja je mogla da ugrozi inače dobar urod ove značajne grane.²⁸⁷

Voćarstvo, veoma rašireno na obali i otocima, dobrim dijelom su uništili okupatori i njegovi suradnici. Ono je i zbog niza drugih uzroka (zapuštenosti domaćih rasadnika, nedostataka radne snage i njege) bilo u opadanju. Tokom proljeća, kada je rad oko voćaka bio najpotrebniji, tekle su vojne operacije. I pored toga, urod nekih voćaka, kao trešanja, bio je dobar, pa je u kotaru Crikvenica ubrano oko 50 vagona trešanja. Ovo i drugo voće utrošili su u svježem stanju vojska i narod. Urod maslina, veoma rasprostranjenih kultura na otocima, bio je osrednji. Livade su ovoga proljeća bile slabe, zbog jake suše, pa je pred NOO-ima stajao problem kako

Ann
DUU

²⁶⁷ P. Strčić, n.d., str. 386-387.
²⁷⁷ P. Strčić, n.d., str. 387-388.
²⁸⁷ [t₀ str. 388.

ishraniti preostali stočni fond. U sklopu poslova i planova oko poljoprivrede, NOO-i su već u ratnim danima i neposredno poslije rata razmišljali kako privesti obradi površine na Krku (Omišaljki i Dobrinjski lug) od oko 80 ha, i uređenju najplodnijih površina na kotaru Novi i o potrebi komasacije. Tokom NOR-a pa i sada velika je pažnja poklonjena šumarstvu i čuvanju i zaštiti šuma, jednom od najvećih bogatstava unutrašnjeg dijela Hrvatskog primorja, koje je imalo izvanredan značaj za privredu ovoga dijela naše zemlje. NOO-i su nastojali da osiguraju minimalne uvjete za rad i drugim manjim granama privrede, napr. pčelarstvu.^{29*}

Stočarstvo je u ratnim prilikama, u uslovima okupacije, razaranja i pljačke okupatora i kvislina bilo u zastoju. U ovom kraju, posebno nje-govom kopnenom dijelu, gdje je ranije bio veliki stočni fond, prema podacima odmah nakon oslobođenja, bilo je manje oko 63.600 krupne i sitne stoke i peradi. To je, s obzirom na veliki nedostatak radne snage, bio težak problem, kako u obavljanju poljoprivrednih radova, radova u šumi, tako i u pogledu ishrane vojske i naroda. Veliki manjak stoke, posebno tovame (oko 1.307 konja) imao je uticaja na obavljanje operativnih zadataka jedinica NOV i POJ odnosno JA, u pripremi i izvodenju operacija na ovom, pretežno brdsko-planinskom zemljištu, sa rijetkim komunikacijama, gdje je korištenje motornih vozila, pa i kolskog transporta, ograničeno.

Uopšte, organi narodne vlasti i organizacije NOP-a su, uporedo sa organiziranjem svih privrednih grana za potrebe NOB-e, činili sve kako bi u datim opštim uvjetima poduzimali mjere za njihovo racionalno korištenje i unapređenje. U toku završnih operacija za konačno oslobođenje, organi narodne vlasti su odlučivali šta bi trebalo preduzimati kako bi se privreda obnovila i unapredila.

PREHRANA VOJSKE I NARODA

Pitanje prehrane vojske i naroda, veoma se zaoštrilo u zadnjoj fazi NOR-a. Ovaj je kraj u mirnodopskim uslovima oskudijevao u žitaricama i uvezio znatne količine hrane. Sada, nakon trogodišnjeg rata, poslije velikih manjih i većih ofanziva, bio je velikim dijelom razoren i opustošen. Najproduktivniji dio stanovništva bio je već poduže, ponesen unutarnjim podsticajima, oplemenjen idejama NOB-e, u redovima NOV i POJ, dakle, izvan proizvodnje. Stoga, nije ni bilo moguće proizvoditi u obimu kao prije rata, a postojala je i potreba za većim količinama robe. Uzimajući u obzir okupatorska i kvislinska razaranja i pljačku, sve je to snažno utjecalo na stanje prehrane. Na početku zime 1944/45, prema ocjeni OK KPH, bilo je veoma teško prehraniti narod i vojsku. »Teško ekonomsko stanje je duž čitavog okruga«, konstatovalo se na mnogim sjednicama i uporedo su se tražila rješenja, naročito na kotaru Novi gdje je gladovalo oko 200 ljudi, uglavnog staraca i starica, kao i na kotaru Crikvenica, gdje je neprijatelj ovo teško ekonomsko stanje pokušavao da iskoristi u svoje svrhe. Istovremeno, u pogledu ishrane jedinica 43. divizije stanje je postalo veoma teško, gotovo kritično.^{30*}

²⁹> P. Strčić, n.d., str. 395

³⁰) AVII Mikroteka MNO Zagreb 10/17-19 i H 49/565-566. OK KPH je na svojoj sjednici od 29. 1. 1945. kao glavno pitanje razmatrao problem prehrane vojske i naroda.

Polazeći od ovakve ekonomske situacije, NOO-i i narodnooslobodilačke organizacije su preduzeli raznovrsne mjere i akcije radi angažiranja svih materijalnih resursa, kako bi se zadovoljile osnovne potrebe u ishrani jedinica 43. divizije i naroda. U traženju rješenja, odlučeno je da se na terenu povede kampanja u vidu takmičenja za sabiranje dobrovoljnih priloga u hrani, odjeći, obući i drugim potrepštinama za vojsku; da se pojača kampanja za plasiranje obveznica Zajma narodnog oslobodjenja i od dobijenih novaca kupi sol, tekstil i hrana; da se, u nedostatku hrane, prebace sa otoka Oliba na kopno intendantskim organima veće količine soli koju će zamjenjivati za hranu. Osim toga, počela se provoditi rekvizicija viškova hrane kod onih porodica koje su je imale. Uvedeni su, u nekim dijelovima okruga, i raznovrsni oblici doprinosa na promet proizvoda (»trošarina«) a počela je i rekvizicija i konfiskacija onih koji su se bavili crnom berzom. Dobitak od ušura u mlinovima bio je također jedan od izvora prehrane.³⁰

Žene i organizacija AFŽ-a, su u ovim teškim vremenima prve krenule u akciju. Žene kotara Novi i Crikvenica, su počele da kuhaju morsku vodu i dobijaju sol koju su potom nosile na slobodnu teritoriju, čak u Pokuplje, Žumberak, Dolenjsku i Notranjsku i zamjenjivale za hranu. »Kuhanje soli je masovna pojava« i »nužda da se narod prehrani u ovoj teškoj situaciji«, konstatira se u jednom dokumentu od sredine decembra 1944. Prema ocjenama Okružnog NOO-a, na kotaru Novi i kotaru Crikvenica dnevno se na ovaj način proizvodilo oko 500 kilograma soli. Za ovo je trebalo mnogo raditi, pošto se od oko 100 litara morske vode moglo dobiti samo oko 4 kg soli. Organi narodne vlasti su, u dogovoru sa organima vojne oblasti

11. korpusa, okružnim NOO-ima Gorskog Kotara, Žumberka, Pokuplja, Korduna i Kočevja, radili na tome da se razmjena soli za hranu obavlja organizirano i po povoljnijim uvjetima, kako bi se narod primorskih kotara prehranio, u čemu su postignuti značajni rezultati. To je neposredno utjecalo na izvjesno poboljšanje prehrane, ali i na povećanje obima dobrovoljnih priloga za vojsku, jer nije bila rijetkost da je narod davao dio soli u fondove NOP-a ili po razmjeni, dio hrane.^{32*}

Na osnovu odluke Okružne konferencije NOO-a, u decembru je počela rekvizicija viškova hrane, zatim konfiskacija, sudskim putem, imovine švercera i konfiskacija imovine ustaških porodica u Krivom Putu. Na kotaru Sušak, u akciji »rekvizicije viškova hrane«, bilo je u jesen rekvirirano oko 7.600 kg hrane, uglavnom krompira, i poslato brigadama 43. divizije.^{33*} Na otoku Krku, u drugoj polovini decembra 1944, rekvirirano je 16 goveda za ishranu jedinica NOV i POJ. Kotarski NOO Novi je na svom području također vršio rekviziciju viškova, koji i nisu bili stvarni viškovi, već zalihe do nove berbe, pa je u prvoj akciji dobio približno vagon hrane, uglavnom krompira. Iako su to bili, za ovaj kraj, prvi ovakvi oblici priloga za NOF među pripadnicima NOP-a, oni nisu izazvali nepoželjne posljedice. Naprotiv, prema ocjeni Kotarskog NOO-a Novi, narod je davao jer je bila u pitanju »ishrana njegove vojske«, a prema ocjeni Općinskog NOO-a Ledenice, od sredine decembra 1944. godine, »rekvizicija krompira za NOV nije pogoršala političku situaciju u narodu. Narod je to shvatio kao svoju dužnost«. Slična je bila i ocjena Kotarskog NOO-a Krk, pa je razmatrajući ovo pitanje i zaključio: »U svemu se vidi da je narod svakog

30 AVII Mikroteka MNO Zagreb 10/18 i H 49/569

32> Isto.

602 33* P. Strčić, n.d., str. 308 i AVII Mikroteka MNO Zagreb 10/772.

dana sve više srastao sa NOB i da se i kod naroda osjeća da je voljan dati mnogo za NOB-u.³⁴⁾

Jedan od izvora prihoda, posebno prehrambenih proizvoda, bili su i raznovrsni oblici doprinosa. Tako je na Krku krajem 1944. i početkom 1945. uveden doprinos pri meljavi maslina u visini od 20% pa je do početka januara dobijeno oko 100 litara ulja. Također je uvedena »trošarina« od 5 lira po svakoj prodanoj litri u gostionicama ili prilikom prodaje vina od proizvođača. Mlinovi žitarica redovno su davali ušur u naturi za potrebe NOB-e, a oko 70% svih količina za NOV. Kotarski NOO Kraljevice je uspio, da preko organizacija NOP-a među ribarima, za fondove NOP-a dobije oko 30% od ulovljene ribe ribarskih zadruga. Osim toga ribarske su zadruge posolile za »našu vojsku oko 1.000 kg ribe«. ³⁵⁾ Pored ovih mjera, neki NOO-i su organizirali obradu napuštenih imanja ili, pak, osvajali nove površine, obrađivali ih, a plodove namjenili NOV ili drugim fondovima NOP-a. Tako je NOO u Baškoj obradio jedan pusti komad zemlje za potrebe NOO-fonda, dok je Općinski NOO Bribir nastavio da obrađuje kolektivno iskrcenu zemlju u šumi. Inače, već je bila raširena praksa da svaka ustanova obradi i zasije parče zemlje za potrebe sopstvene ishrane (bolnica, radionica, ustanova, manje jedinice i drugi).

Prikupljanje dobrovoljnih priloga, odnosno sabirne akcije, su nastavljene sve vrijeme tokom pripreme i izvođenja završnih operacija. Na ovim se zadacima uglavnom angažirala organizacija AFŽ-a, USAOH-a a i pionirska organizacija, a provodili su se u svim krajevima Hrvatskog primorja, na poluoslobodenoj i okupiranoj teritoriji. Međutim, uslijed opšteg teškog ekonomskog stanja, u ovim akcijama je svojim prilozima učestvovao sve manji broj ljudi, pošto nije imao više što da priloži. Pa ipak, u nekim dijelovima okruga, ovi su prilozima najviše doprinosili ishrani.

SREĆA JE KUCNULA I NA NAŠA VRATA

Dobrovoljni prilozima u novcu pretežno su se sakupljali i dalje u gradovima, pošto novca na selu gotovo i nije bilo. Sada se obraćalo i bogatijim slojevima, pa je jedan čovjek iz Sušaka dao oko pola miliona lira. Novčana sredstva sticala su se i plasiranjem Zajma narodnog oslobođenja, čijoj se realizaciji u ovim teškim ekonomskim prilikama, uslijed naraslih potreba, sada poklanjala veća pažnja. Prema nepotpunim podacima, Okružni NOO je primio od ZAVNOH-a obveznice u iznosu od preko 9,2 miliona kuna i preko 14,3 miliona lira. Realizacija Zajma bila je još u toku i nakon konačnog oslobođenja, ali je veća suma već bila realizirana a dobijem novac korišten za kupovinu hrane i drugih artikala, uglavnom za potrebe NOV, odnosno JA. Znatne količine novca dobio je okružni NOO od ZAVNOH-a u raznim novčanicama, uključujući i stranu valutu. Ukupna novčana sredstva koja su prošla kroz blagajnu Okružnog i Kotarskih NOO-a za ovo vrijeme, od početka januara do sredine maja 1945, nisu poznata. Objavljen je podatak o finansijskom poslovanju Okružnog NOO-a od 24. IV do 23. VI 1945. Za ovo vrijeme primljeno je preko 1,2 milijarde kuna i preko 4,36 miliona lira, uglavnom od viših organa narodne vlasti.³⁶⁾

³⁴⁾ Isto, 10/450

³⁵⁾ Isto, 10/663

³⁶⁾ P. Strčić, n.d., str. 382-383

U danima neposredno nakon oslobođenja, pa zaključno sa 20. junom, od organizacija za snabdijevanje Hrvatske primljene su velike količine hrane, oko 1,4 miliona kg brašna, pšenice, kukuruza i drugih prehrambenih proizvoda, koja je podjeljena narodu ovoga dijela naše zemlje.³⁷⁾

Djelujući u veoma složenim uslovima, partijska organizacija Hrvatskog primorja, narodnooslobodilačke organizacije i organi narodne vlasti, uz masovno učešće naroda, dali su svoj puni doprinos u naporima jedinica Jugoslovenske armije i Jugoslovenske mornarice za konačno oslobođenje nove Titove Jugoslavije.

Tih dana, »Primorski vjesnik«, glasilo Jedinственe narodnooslobodilačke fronte Hrvatskog primorja, koji je počeo izlaziti 1941. u okupiranom Sušaku, pisao je o ovim historijskim događajima. U broju od 21. aprila 1945, na naslovnoj strani, krupnim slovima crvene boje objavljena je vijest: »Jedinice IV jugoslovenske armije oslobodile su Hrvatsko primorje do Sušaka«, a u narednom broju: »Oduševljene manifestacije na Rijeci i Sušaku povodom oslobođenja Rijeke«, dok je u podnaslovu stajalo da je oko 40.000 ljudi sudjelovalo u manifestacionoj povorci i na svečanom zboru. Četverogodišnjom borbom naroda i njegove narodne Jugoslovenske armije i mornarice ostvaren je vjekovni san ljudi ovoga kraja i cijele zemlje. »Danas proživljavamo najveličanstveniji i najljepši dan u našoj povjesti« - kaže se u proglasu narodu koji je tih dana uputio Inicijativni odbor JNOF za Hrvatsko primorje. »Naša četverogodišnja borba okrunjena je uspjehom, zahvaljujući upornog borbi našeg naroda, junačkim djelima Jugoslovenske armije pod vodstvom maršala Tita. Oružano bratstvo naših naroda, utjelovljeno u Jugoslovenskoj armiji, pod vodstvom našeg ljubljenog vođe maršala Tita garancija je da ćemo sve dosadašnje tekovine naše borbe u cjelosti ostvariti i očuvati.«³⁸⁾

»Sreća je kucnula na vrata još jednog kraja. Hrvatsko primorje sja u slobodi, dok naši pobjednički topovi gruvaju i odzvanjaju im pucnjevi u novim bojevima za slobodu Istre.«³⁹⁾

³⁷⁾ Isto, str. 376.

³⁸⁾ »Primorski vjesnik« broj 146 od 21. aprila 1945.

³⁹⁾ »Primorski vjesnik« broj 148 od 1. maja 1945.

Veze između Istre i pomorske komande sjevernog Jadrana'

Dr Kazimir Pribilović, kapetan bojnog broda²⁾

ČVRSTE VEZE RUKOVODSTVA NOP-a ISTRE I JUGOSLAVENSKE MORNARICE

Početkom 1945. godine jedan od važnih zadataka II pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ, koji je imao sjedište u Zadru, bilo je održavanje veze sa Istrom. Nijemci su tada još držali u svojim rukama otoke Lošinj, Cres, Krk i Pag, tako da je linija fronta na moru išla od južnog rta otoka Lošinj preko Kvamerića na otok Škardu, a zatim uzduž Maunskog kanala na otok Pag. Prema tome, vezu sa Istrom trebalo je održavati preko morskog područja koji je kontrolirao neprijatelj.

Vrlo važna i jedina pomorska veza sa Istrom išla je pravcem Zadar - otok Olib - otok Sušak (uvala Porat) - otok Unije (uvala Vrulje) - rt Ubac na ulazu u kanal Raša. Dužina ove pomorske rute bila je 75 morskih milja.³⁾ Vezu su obično održavala 2 naoružana broda koji su plovili zajedno i to od Zadra do Unija, a od Unija do rta Ubac motorni leut ili patrolni čamac. Ova pomorska veza održavana je obično 2 ili 4 puta mjesečno. Treba naglasiti da su brodovi, posebno na ruti Unije - Ubac (oko 20 morskih milja), plovili preko neprijateljskih minskih polja gusto posijanih po Kvarneru. Osim toga, u Kvarneru, posebno u zimskom periodu, vladaju dosta teške vremenske prilike jer je vrlo često puhala jaka bura ili jugo što je sve otežavalo ili onemogućavalo plovidbu. Posebno treba naglasiti da je uz istočnu obalu Istre išla vrlo važna njemačka pomorska komunikacija Rijeka - Pula, kojom su skoro svake noći plovili brodovi često uz jaku pratnju. Isto tako je bio vrlo živ njemački pomorski saobraćaj za Rašu zbog prevoza preko potrebnog ugljena.

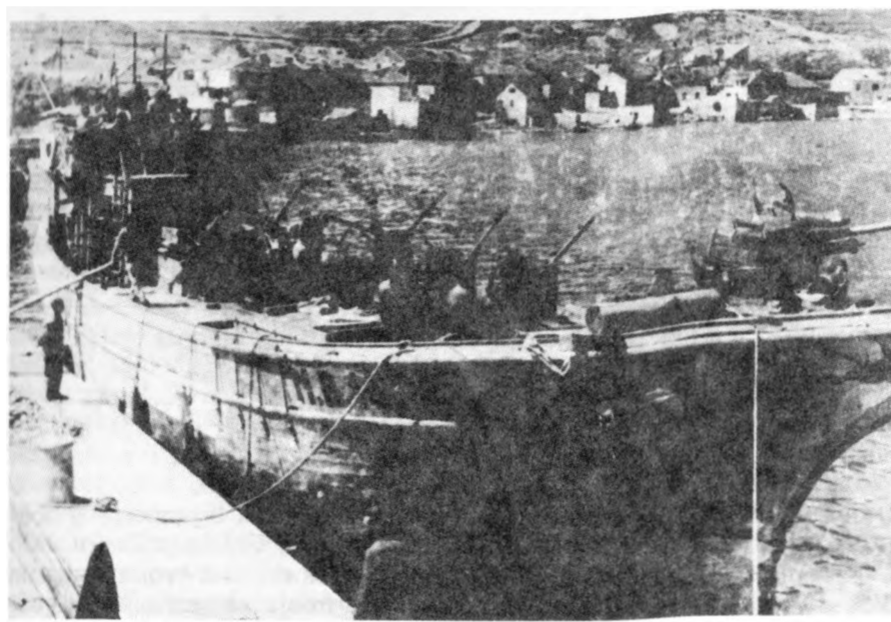
To znači da je održavanje pomorske veze Zadar - Istra bio dosta težak i složen zadatak koji su ipak uspješno izvršavali naoružani brodovi i patrolni čamci Kvarnerskog pomorskog sastava Mornarice NOVJ.

Održavajući ovu vezu na povratku za Zadar, naišao je na minu i potonuo južno od otoka Suska 1. aprila 1945. najveći i najbolje naoružani brod Mornarice NOVJ NB-11 »Crvena zvijezda«. Tom prilikom je poginulo 17 članova posade i 5 putnika, među kojima su bili i omladinski delegati iz Istre.

■ Prilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

²⁾ Profesor u Mornaričkom školskom centru »Maršal Tito« u Splitu.

³⁾ Jedna nautička milja iznosi 1.852 metra.

Narušani brod Jugoslavenske mornarice NB-11 »Crvena zvijezda«

Nakon izvršene reorganizacije Mornarice NOVJ u martu 1945, umjesto II pomorskog obalnog sektora formirana je Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa sjedištem u Zadru. Ona je dobila zadatak da, zajedno sa jedinicama 4. armije, oslobodi kvarnerske otoke i izvrši desant na Istru.

Pripremajući se za završne operacije, Pomorska komanda sjevernog Jadrana organizirala je svoj obavještajni punkt na rtu Ubac. Grupa brodova Kvarnerskog pomorskog sastava (NB-11 »Crvena zvijezda«, PC-4 »Junak« i PC-41) isplovila je 10. marta 1945. iz Zadra za Unije. Po doplovljenju u Unije ukrcan je na PC-41 voda obavještajnog punkta i njegov radio-telegrafista sa radio-stanicom pa su prebačeni na rt Ubac, gdje je uspostavljen obavještajni punkt Pomorske komande sjevernog Jadrana. Patrolni čamac PC-11 ostao je u blizini obavještajnog punkta i služio je za održavanje veze i druge zadatke. Treba naglasiti da je PC-41 bio prvi brod iz sastava Mornarice NOVJ koji je djelovao uz istočnu obalu Istre.

Obavještajni punkt Pomorske komande sjevernog Jadrana djelovao je u sporazumu sa štabom Grupe partizanskih odreda Istre s kojim je bio u stalnoj vezi. Osnovni zadatak obavještajnog punkta je bio da dostavlja Pomorskog komandi sjevernog Jadrana sve važne podatke i informacije o neprijatelju na teritoriji Istre, posebno na njenoj istočnoj obali.

Za vrijeme završnih operacija, kada je pitanje pomorskog desanta na istočnu obalu Istre postalo aktuelno. Štab Jugoslavenske mornarice poslao je noću 12/13. aprila 1945. svog obavještajnog oficira sa ekipom i radio-stanicom da se iskrcava na području Plomina. Obavještajni oficir je dobio zadatak da organizira obavještajni punkt na prostoru Učka - Plomin - Pazin. Poseban je zadatak bio da se ustanovi tačna situacija na prostoru Učka - Plomin, odnosno na širem području planiranog desanta na istočnoj obali Istre, između Rijeke i Plomina.

Oba navedena obavještajna punkta uspješno su radila i dostavljala radio-vezom Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana, odnosno Komandi Jugoslavenske pomarice, potrebne podatke i informacije o neprijatelju i drugim važnim događajima. Sve je to poslužilo da se uspješno izvede planirani desant na istočnoj obali Istre kod Brseča noću 24/25. aprila 1945.

DOKUMENTI KAZUJU SNAGU NOP-a

Istražujući narodnooslobodilački rat na moru, pronašli smo u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu knjigu depeša vodenu od 29. marta do 6. maja 1945.⁴¹ U ovoj knjizi nalaze se depeše koje su radio-vezom iz navedenih obavještajnih punktova slane iz Istre Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana, odnosno od Pomorske komande sjevernog Jadrana u Istru. Ovom radio-vezom koristio se i Štab Grupe partizanskih odreda Istre.

Iz navedene knjige izdvojili smo određeni broj depeša iz kojih se vidi ne samo rad obavještajnih punktova nego i drugi događaji. Depeše objavljujemo prema redosljedu kako su slane, odnosno primane.

Depeša upućena iz Istre u 10,00 sati 29. marta 1945. Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana:

PKSJ⁵⁾ - Javite nam da li je k vama stigao drug Mate sekretar Obl.(asnog) k. K.P. za Istru, koji je krenuo odavde 26. ov. mj.

V.⁶⁾ Br.(oj)=90.⁷⁾

Pomorska komanda sjevernog Jadrana odgovorila je 1. aprila:

Sekretar Obl. za Istru stigao 27. marta.

PKSJ Br.=48.

Depeša upućena u 10,30 sati 29. marta:

PKSJ - Od sada održavat ćemo vezu preko nove radio-stanice, dosadnja veza otpada. Molimo da li bi mogli dobiti vezu sa Unijama.⁸⁾ Ako je moguće šifra i radio vreme mogu biti stare stime da vi pošaljete dosadšnje šifre i radio vreme na Unije. Sa Unijom radili bi preko nove radio stanice.

Veljko - Br.=91.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana odgovorila je u 12,00 sati 30. marta:

Za sada dep.(eše) za Unije šaljite preko nas.

PKSJ - Br.=31

Depeša upućena u 14,30 sati 29. marta:

PKSJ - Koliko je do sada poznato na ovom teritorijunalaze se dvije grupe saveznika sa radio-stanicama. Jedna grupa smještena jena ulaz u kanal Kmica, punta Grosse,⁹⁾ druga okolica Katuna, kotar Fianona.¹⁰⁾ Nji-

⁴¹⁾ Arhiva Vojnoistorijskog instituta Beograd, kutija 2063, br. reg. 24/1.

⁵⁾ Kratica za pomorsku komandu sjevernog Jadrana.

⁶⁾ V. je kratica za ime Veliko, vode punkta Ubac.

⁷⁾ Depeše se daju izvorno kako su upisane, osim oznake hitnosti.

⁸⁾ Otok Unije je bio međustanica na pomorskoj vezi Istra-Zadar.

⁹⁾ Debeli rt kod Kmice.

¹⁰⁾ Plomin

hov rad je vojna obavještajna služba. 22. ov. mj. od prve grupe uhvaćena su dva Engleza i jedan naš borac. Broj ljudi ovih grupa 25-27. Bilo bi potrebno izvijestiti nas kada im se izda propusnica od II POS.¹¹⁾ Tako bi se znalo tačno stanje i njihovo kretanje ukoliko postoji još neka grupa.

Veljko - Br.=100

Depeša upućena u 08,30 sati 30. marta:
PKSJ - Centralnom Kom(itetu) K.P.H. za druga Mata sekretara Obla. Kom. za Istru. Nastoj dobiti tri radio-stanice, jedna da je na struju za Pulu. Istom bi se služile naše okružne orga.(nizacije) i Štab sektora. To bi bilo potrebno radi situacije. Sa stanicama bi bilo potrebno i ljudstvo. Pajo je tražio da bi išao s tobom dole da bi nastojao oskrbiti se potrebnom odjećom i oružjem, kako smo govorili za tvog prisustva, ali mu divizija¹²⁾ nije odobrila. Nastoj ti to urediti. Tina i ja odlazimo danas na teren. Lovre ostaje na centru.

- Arsen - Bn=3

Depeša upućena u 08,45 sati 30. marta:
PKSJ - Iz pravca Rijeke doplovilo 7 penisa sa vojskom od toga 4 velike i 3 male. Tri uplovile u kanal Raša. Druge prosljedile prema Pula.

Veljko - Bi^4

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 17,20 sati 30. marta:

Za sva mjesta u depešama javljajte uvijek i koordinirajte¹³⁾ po engleskim) sekcijama. Identificirajte¹⁴⁾ jedinice na terenu Istre i javljajte dislokaciju 237 div.(izije) putem depeše.

PKSJ - **Br=33**

Depeša upućena u 07,40 sati 31. marta:
PKSJ - 27. ov.mj. u Plomin je došlo iz nepoznatog pravca oko 200 vojnika. Miniraju cestu Plomin - Rijeka, kao i mostove u blizini Plomina. Bačen je u zrak most Štalije - Raša. 26. ov. mj. neprijatelj je minirao ...¹⁵⁾ na obali Rabac. Navodno je napušten garnizon Strmac. Između Vozilići i Plomin bačena je cesta na nekoliko mjesta.

Veljko - Br=13

Depeša upućena u 09,20 sati 31. marta:
PKSJ - Neprijatelj je postavio 22. ov. mj. novi garnizon u selo Brest jačine 100 vojnika. Navodno neprijatelj iz Šušnjevice i Čepića sprema se za osiguranje obale.

Veljko - Br=20

Depeša upućena u 09,40 sati 31. marta:
PKSJ - U garnizonu Kanfanar nalazi se štab 1. bat.(aljona) 1047. puka jačine 250 vojnika. Tu održavaju kurseve od 20 dana za njemačke vojnike kojih ima 35^0 a koji dolaze iz svih garnizona južne Istre. Do-

¹¹⁾ II pomorski obalni sektor Mornarice NOVJ.

¹²⁾ Štab grupe partizanskih odreda Istre bio je potčinjen 43. diviziji.

¹³⁾ Pogrešno, treba kodirati.

¹⁴⁾ Njemačka 237. divizija bila je raspoređena na teritoriji Istre.

¹⁵⁾ Nerazumljiva riječ u originalnoj depeši.

mobranska pukovnija koja se nalazi u Trstu broji 80 vojnika. Komandant poručnik Mikulin sa poručnikom Vlahović. Borce nazivaju banditi razoružavaju ih i trpaju u zatvore.

Veljko - Bi'22

Depeša upućena u 09,40 sati 31. marta:
PKSJ - 26. ov. mj. iz garnizona Pule predao se jedan Rus, prema njegovoj izjavi Njemci su demoralisani. Među sobom se razgovaraju da će morati glavom platiti za svoje zločine koje su učinili po Evropi. Ovo se preneslo i na neke oficire te da bi se mnogi predali kada se nebi bojali. Potrebni bi bili letci na njemačkom jeziku.

Veljko - Br=23

Depeša upućena u 09,50 sati 31. marta:
PKSJ - Navodno se sprema na povlačenje čitava 237. div.(izija), te da iz Pazina kreću u pravcu Rijeke.¹⁶⁾ Povlačenje počelo 30. ov. mj. i bilo bi potrebno napadati sa avijacijom njihove kolone. Bilo bi potrebno bombardovati Pazin, San Vicente,¹⁷⁾ Motovun i Rašu.

Veljko - Br=19

Depeša upućena u 12,40 sati 31. marta:
PKSJ - Sa našom stanicom nemoguć rad sa vama, šaljite hitno jednu jaču radio stanicu. Vašu bi mogli upotrebiti u Puli na struju. Jvite dali se slažete.

Br=30

Pomorska komanda sjevernog Jadrana odgovorila je u 13,35 sati 4. aprila:
Jaču stanicu nemoguće poslati, zato ostanite u vezi kao do sada. Sa Krkom¹⁸⁾ nastojte svakako uspostaviti vezu prema depešama. Rezultat nove veze javite.

PKSJ Bn=20

Depeša upućena 1. aprila:
PKSJ - Od sinoć prolaze njemačke kolone cestom preko Učke u pravcu Matulja, kamionima, kolima, magarcima, i sobom imaju stoku. Nabrojeno oko 50 kamiona. Plomin navodno napušten. Obavijestili smo saveznike.

Depeša upućena u 07,30 sati 1. aprila:
PKSJ - Garnizon Fianona¹⁹⁾ - Valdassa napušten. Dana 31. III i 1. IV u noći prolazile cestom preko Učke kolone u pravcu Matulja. Prošlo 218 civilnih vozova konjskom i magarećom zapregom, 80 kamiona, 20 motocikla, 5 topova i oko 800 vojnika.

Veljko - Br=63

¹⁶⁾ Njemačka 237. divizija prebacivala se iz Istre radi organiziranja obrane na sektoru Rije-ka-Klana u vezi prodora jedinica 4. jugoslavenske armije prema Rijeci.

¹⁷⁾ Sveti Vinčenat.

¹⁸⁾ Misli se na obavještajni punkt Pomorske komande sjev. Jadrana na otoku Krku.

¹⁹⁾ Plomin.

Depeša upućena u 07,30 sati 1. aprila:
PKSJ - Banda još uvijek prolazi preko Učke. Dana 1. IV prošlo 11 kamiona, 59 vozova, 4 topa, 8 bicikla, 11 motocikla sa prikolicama, 50 biciklista, 8 konja i 5 goveda. U garnizon Šušnjeveca došlo 50 vojnika. Isp-ražnjen garnizon na Boljuništini.

Veljko - Br=64

Depeša upućena u 07,30 sati 1. aprila:
PKSJ - Iz San Vicenti²⁰ povuklo se 300 voj(nika) njemačkih, a došlo 40 fašista.

Veljko - Br=66

Depeša upućena u 10,30 sati 2. aprila:
PKSJ - Noćas iz Zadra stigao kap.(etan) Jakson sa 8 Engleza sa Va-šom objavom koja mu važi do 7. aprila. Naš štab ne može im izdati ob- jave. To može samo štab 43. div.(izije). Isti su došlo sa namerom da se prebace do Pazina i tamo da djeluju. Mi smo ih zadržali dok nam divizija javi dali mogu kretati se po Istri.

Št.(ab) sektora - Bi^72

Depeša upućena u 11,40 sati 2. aprila:
PKSJ - Za druga Cerovca tajnika Ob.(lasnog) NOO za Istru. Hitno ša- lji obveznice zajma u lirama. Obveznice poslane u septembru nismo pri- mili. Salji sve direktive Gospodarskog obnovnog odjela ovamo.²¹

Obi.NOO za Istru - Bn=76

Pomorska komanda sjevernog Jadrana poslala je depešu u 09,40 sati 3. aprila:

Nastojte utvrditi pravac kretanja neprijateljskih jedinica u povlačenju.

PKSJ - Bn=66

Depeša upućena u 10,00 sati 3. aprila:
PKSJ - Za Cerovca Obl.(asni) NOO Istra na Olibu. Pošalji sve direk- tive ZAVNOH-a i obveznice u lirama Lazi u Delnice. Selenje su odgodili. Upravni odjel prehrana, obrt i trgovine i ind.(ustrija) ostaju gore, ostale smjestiti na Olibu.²² Situacija u Istri se popravlja. Njemci (u Istri) ispraz- nili neke garnizone. Mato se nalazi u Šibeniku ili Zadru. Potraži ga. Bru- munić je pristao doći k nama ali su ga odbili. Javite Vaše mišljenje. Dina je otišla urediti stvar. Još nekoji popovi pokazuju volju za suradnju. S Ta- lijanima ide po malo ali nije loše.

Lovre - Bn=87

Pomorska komanda sjevernog Jadrana poslala je depešu u 10,00 sati 3. aprila:

Novog ništa ja sam poslan po drugoj stvari. Vraćam se u Istru. Po- stupite po našim zaključcima. Dušan i Vladlen, Matković i ovi iz Oblas- nog NOO sem Vladlenka su u Zadru. Ostalo usmeno - Mate.

PKSJ - Br=70

²⁰ Sveti Vinčenat.

²¹ Misli se na Gospodarski odjel ZAVNOH-a.

²² Na otoku Olibu privremeno se nalazilo nekoliko članova Oblasnog NOO za Istru.

Depeša upućena u 12,00 sati 4. aprila:
PKSJ - U Puli imamo dva motorna čamca specijalno za vađenje brodova sa svim potrebnim materijalom, osobljem za ronjenje i pumpe, koje ćemo uputiti vama. Hitno nam šaljite znakove radi saveznika.

Veljko - Br=97

Pomorska komanda sjevernog Jadrana odgovorila je u 09,00 sati 6. aprila:
5/6. aprila odziv 2 crvena, lozinka 2 zelena. 6/7. april odziv 3 crvena, lozinka 1 bijeli.

PKSJ - Br=31

Depeša upućena u 11,00 sati 6. aprila:
PKSJ - Neprijatelj se povlači²³ sa dvije komunikacije 1. Pazin - Cerro vije - Boljun - Učka - Rijeka. 2. Pula - Poreč - Buje - Trst. Neke jedinice kreću preko Krasa pravac Slovenija. 29. III neprijatelj iz slov.(enske) Istre odvuкао svu artiljeriju. Neprijatelj se povlači iz teritorije Hrvatske i slov. Istre. Također pušta na slobodu radnike TODT-A.

Veljko - Br=7

Depeša upućena u 11,20 sati 6. aprila:
PKSJ - Prema neproverenim vijestima štab 237. div.(izije) preselio se iz Pazina za Pošumiju. Neke jedinice ove divizije išle su direktno za Sušak a neke u okolinu Klane. Neprijatelj u Istri postavlja mine pod sve mostove.

Veljko B=9

Depeša upućena u 06,45 sati 7. aprila:
PKSJ - U noći od 6/7. uplovile u kanal Rašu 3 peniše za krčanje ugljena.

Veljko - Br=15

Depeša upućena u 19,00 sati 7. aprila:
PKSJ - Veza sa Krkom nemoguća jer plan rada ne odgovara našoj stanici. Pošaljite jedan akumulator od 6 volta. Javite nam kako se razvijaju operacije na vašem sektoru.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana odgovorila je u 10,00 sati 10. aprila:

Veza br. 19. Plan privremen po dogovoru sa Čečukom,²⁴ akumulator poslaće se po prvoj vezi. - Herman.

PKSJ - Br=33

AKTIVNOST OBLASNOG KOMITETA ISTRE

Depeša upućena u 11,00 sati 8. aprila:
PKSJ - Poduzmite sve da se oružje i roba koja je za nas deponovana kod intendanture Geša²⁵ što hitnije prebaci barem do Unija. Obavijestite nas.

Obl.(asni) Kom.(itet) za Istru = Br22

²³ Neprijateljske snage nisu se povlačile, nego su zauzimale novi raspored u vezi prodora jedinica 4. jugoslavenske armije prema Istri.

²⁴ Potporučnik Andrija Čečuk bio je načelnik odsjeka za vezu Pomorske komande sjevernog Jadrana.

Depeša upućena u 11,00 sati 8. aprila:

PKSJ - Stanica nam je neophodno potrebna. Šaljite je hitno na štab sektora. Možete je poslati preko saveznika koji svaku noć dolaze ovamo sa masovima.^{26*} Obavjestite nas čim je pošaljete.

Obi. Kom. za Istru - Bn=23

1

Depeša upućena u 15,00 sati 8. aprila:

PKSJ - Za CK KPH. Talijanska reakcija u gradovima organizira oružane grupe. Ponovo se iskrcale nove grupe saveznika. Smatramo da je potrebno da se u Istru prebace barem 2 bataljona vojske. Opstanak moguć. Situacija u narodu dobra.

Obi. Kom. za Istru Br=30

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 18,00 sati 12. aprila:

Kapetan Poljanec^{27*} iskrcace se večeras - N-(ord) Fianone.^{28*} Upućen je na vas stupite sa njim u vezu.

PKSJ - Br=69

Depeša upućena u 08,30 sati 15. aprila:

PKSJ - Njemci iz S. Domenika di Albana,^{29*} Strmac i Podlabin otišli u pravcu Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara sa 37 civilnih kola i 16 voj(nih) kola i kamion sa malim topom. Ukupno 300 vojnika. Na njihovo mjesto došli novi Njemci. S. Domenika 30, Strmac 12 i Podlabin 30.

Veljko - Br=47

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu 16. aprila: Obustavite radio-vezu sa Krkom.

PKSJ - Bi^2

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu 16. aprila:

Grupi odreda. Saveznici žele zameniti grupu koja je kod Kaštelnovi - Arsa.^{30*} Javite koliko vojnika i oficira broji ta grupa. Saveznici namevaju poslati u vaš štab oficira za vezu sa radio stanicom. Javite vaše mišljenje. Javite koliko savezničkih patrola, vojnika i oficira se nalazi na području Istre.

PKSJ - Br=1

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 08,30 sati 17. aprila:

Sva mjesta javljajte nazivima po eng(leskim) sekcijama po koordinatama. Dali ste povezani sa kapet.(anom) Poljancem.

PKSJ - Br=15

^{25*} Glavni štab Hrvatske.

^{26*} Misli se na torpedne čamce.

^{27*} Kapetan Ilij Poljanec obavještajni oficir Komande Jugoslavenske mornarice upućen je sa ekipom i radio-stanicom radi dostavljanja potrebnih podataka za izvršenje desanta na Istru.

^{28*} Sjeverno od Plomina.

^{29*} Sv. Nedjelja.

^{30*} Kaštelnovi - Raša

Depeša upućena u 12,00 sati 17. aprila:
PKSJ - Na području Istre nalazi se oko 80 savezn.(ičkih) vojnika i ofic.(ira). Od toga jedan p.pukov.³¹⁾ 1 major, 6 kap.(etana), 1 p.poruč.³²⁾ Mi smo dobili naredenje da sve ove grupe eksportiramo natrag, te smo naredenje izvršili. Sinoć otišla grupa koja je bila kod Kaštelnovo Arsa,³³⁾ njih 8, a uputit ćemo možda još danas i ostale i to sa objašnjenjem a PKSJ nije mjerodavna da im izda dozvole. U naš štab ne može doći savez.(nički) oficir za vezu bez dozvole Vrh.(ovnog) komandanta.

Štab grupe - Bi[^]=72

Depeša upućena u 07,30 sati 18. aprila:
PKSJ - Na prostoru Učka, Valdarsa, Plomin, Labin nema neprijatelja. Obala Lovran-Labin nema okupatora. U tom prostoru mogućnost opstojanja jedne brigade. U Faresinskom³⁴⁾ kanalu do Pule noću voze njemački I-BOTI.³⁵⁾ Prebacivanje bilo bi moguće sa otoka Krka u manjim grupama.

Kapetan Poljanec - Br=80

Depeša upućena u 07,30 sati 19. aprila:
PKSJ - PČ-41³⁶⁾ odlazi danas na popravak, pošaljite drugi za zamjenu.

V. - Br=84

Depeša upućena u 07,30 sati 19. aprila:
PKSJ - U noći od 18. na 19. ov. mj. prošlo 10 raznih trabakula iz Rijeke u pravcu Pula.

V. Bp=85

Depeša upućena u 12,00 sati 19. aprila:
PKSJ - Za Š.M.³⁷⁾ za obavještajnu službu hitno potrebna na sektoru Pula - jača radio stanica - kompletno sa telegrafistom i šifrantom. Uputite na staru vezu - za Veljka.

Kap. Poljanec - Br=90

DESANT U ISTRU

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 18,00 sati 19. aprila:

Veljko. Za kap. Poljanca. Potrebno je ispitati obalu od Valdarse i do Albone³⁸⁾ odrediti najpovoljnija mjesta za iskrcavanje naših jedinica. Narodičito pažljivo ispitati stanje puteva i staza za prolazak. Odrediti dobrog vodiča. Predložite svoj plan oko veze, prihvata brodova kao i znakove za opasnost.

PKSJ - Bp=18

31) Potpukovnik.
32) Potporučnik.
33) Kaštelnovi - Raša.
34) Vela vrata između Istre i otoka Cres.
35) Desantno-jurišni čamac.
36) Patrolni čamac PC-41 nalazio se na predjelu rta Ubac.
37) Štab Mornarice NOVJ.
38) Labin.

Jedinice 4. armije i 9. slovenačkog korpusa spremne za defile u Trstu, početak maja 1945.

Depeša upućena u 07,20 sati 20. aprila:

PKSJ - Vaša depeša br. 18 nejasna. Valdarsa - J.1 14286³⁹⁾ - nije na obali. Javite jačinu jedinice i tonažu brodova. Za iskrcavanje dva bataljona pogodno mjesto bilo bi Valmazzinghi⁴⁰⁾ - 0-095975.⁴¹⁾ Za iskrcavanje većih snaga ispitujemo zaljev Fianone.⁴²⁾

Kap. Poljanec - Br=96

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 08,30 sati 20. aprila:

Za Poljanca. Pazite promet morem od Rijeke do Pule, sat kretanja, vrst brodova i javljajte. Ispitajte mogućnost pristajanja naših brodova uz obalu Istre i mogućnost eventualnih iskrcavanja, te puteva prema unutrašnjosti.

PKSJ - Br^19

Depeša upućena u 15,00 sati 20. aprila:

PKSJ - Luka Albona - J—129—095 - njem.(ačkih) vojnika 72 sa naoružanjem), 7 flak.(ova) 20 mm,⁴³⁾ 10 puškomitr.(aljeza), 2 PAK 47 mm⁴⁴⁾ i jedna peniša sa 1 mitraljezom 9 mm. Mjesto Albona⁴⁵⁾ 40 vojnika sa 2

³⁹⁾ Geografske koordinate.

⁴⁰⁾ Koromačno.

⁴¹⁾ Plomin.

⁴²⁾ Misli se na Rabac.

⁴³⁾ Protivavionski topovi.

⁴⁴⁾ Protivtenkovski topovi.

teška mitraljeza i nekoliko puškomitraljeza. Strmac 14 vojnika sa 3 puškomitraljeza. Sv. Nedelja 32 vojnika sa lakim oružjem. Nastavak slijedi. Kap.(etan) Ilj.⁴⁶⁾ - Br=4

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 15,00 sati 20. aprila:

Poljanec. Ispitaj mogućnost i sve okolnosti za iskrcavanje desanta na području Fianone.⁴⁷⁾ Hitno je.

PKSJ - Br=20

Depeša upućena u 15,20 sati 20. aprila:

PKSJ - U zaljevu Raše 260 vojnika sa 10 mitraljeza od 9 mm i jednim četverocijevnim 20 mm. Valdarse napuštena od neprijatelja. Trokut Fianona⁴⁷⁾ - Lovran-Lindar kod Pazina neposjednut. Cesta uz obalu Lovrana-Fianona⁴⁷⁾ ispravna i nekontrolirana od neprijatelja.

Kap. Ilj - Br=5

Depeša upućena u 07,00 sati 21. aprila:

PKSJ - U noći od 20. na 21. aprila između 02,00 i 03,00 sati pasirali⁴⁸⁾ Punta Neru⁴⁹⁾ u pravcu Pule oko 39 nepr.(ijateljskih) brodova. Od toga 4 F-bota,⁵⁰⁾ 6 cisterna, 2 remorkera sa šlepovima, 22 manje peniše, 2 motorna čamca, brzina konvoja 7 milja, bez vojske.

V. - Br=10

Depeša upućena u 09,00 sati 21. aprila:

PKSJ - Iz jedne nepr.(ijateljske) luke dignućemo 2 brza čamca. Zbog toga potrebni su nam znakovi koje nam pošaljite najmanje za 8. dana.⁵¹⁾

Štab grupe Br= 12

Depeša upućena u 10,00 sati 21. aprila:

PKSJ - Naša radio stanica ide danas na teren sa kap. Poljancem, prebacivanje će trajati dva dana. Ja ostajem za vezu i dalje kod štaba, uspostavite morskou vezu. Urgirajte traženu radio stanicu od Štaba mornarice.

Veljko - Br=1

, Depeša upućena 15,33 sati 21. aprila:

PKSJ - Vaša radio stanica ide sa kap. Poljancem na Učku, sa istom imati ćemo 2 puta vezu dnevno. Potrebno je da sa vama održavamo direktno vezu bar jedanput dnevno. Našoj stanici moguće je jedino u 14 sati. Ova veza bila bi samo za hitne slučajeve, a inače održavati ćemo vezu samo preko kap. Poljanca. Pozivajte se znakom MAJ na talasu 4220, a mi ćemo pozivati znakom KOF na talasu 4150. Radit ćemo po staroj šifri broj 59. Pozivajte sutra u 22 i u 14,00 sati.

Štab grupe Bi^20

⁴⁶⁾ Kapetan Ilj Poljanec.

⁴⁷⁾ Plomin.

⁴⁸⁾ tj. prošli su.

⁴⁹⁾ Rt Crna Punta kod Koromačna.

⁵⁰⁾ Desantni tenkonosci.

⁵¹⁾ Pomorska komanda sjevernog Jadrana poslala je depešom tražene znakove za period od /- i c 22. do 30. aprila.

Depeša upućena u 16,00 sati 21. aprila:
PKSJ - 21. ov. mj. u kanal Arsa⁵²⁾ uplovila jedna peniša naoružana sa 10 mitr.(aljeza) od 20 mm u 1500 sati. Istog dana uplovio brod Crvenog krsta u Arsa u 16,30 sati.

V. - Bn=17

Depeša upućena 22. aprila:
PKSJ - U noći od 21. na 22. ov. mj. uplovile u kanal Arsa 3 neprijateljske) peniše.

Veljko Bi[^]29

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 06,00 sati 24. aprila:

Za kapet. Poljanca. Ustanovite kojoj jedinici pripadaju tenkovi i oklopna kola veza vaše depeše br. 11 od 16. aprila. Usmerite rad u pravcu Opatije, Lovrana. Oskudijevamo podacima. Za sedmicu biće ti javljeno.

PKSJ - Br=34

POČEO JE DESANT

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu u 07,40 sati 24. aprila:

Drug Mato Uršulj neka odmah ide u štab 4. armije. Odatle će organizirati saradnju.

Džanović - Bi[^]30

Depeša upućena u 18,20 sati 24. aprila:

PKSJ - Brod crvenog krsta koji je uplovio u Rašu 21. ov. mj. iskrcao vojsku. Isti isplovio 24. aprila sa nepoznatim karigom.⁵³⁾ U noći od 23. na 24. ov. mj. iz Raše isplovile 2 peniše sa vojskom i 1 motornim čamcem. Isti su kod Punte Ubac⁵⁴⁾ čekali 3 F-bota⁵⁵⁾ iz pravca Rijeke i zajedno produžili u pravcu Pula oko 02,00. Neprijatelj u Puli bacio u zrak pristanište i još neke objekte.

V. - Br=48

Depeša upućena u 18,30 sati 24. aprila:

PKSJ - Veza depeše br. 34 od 23. aprila. Tenkovi i oklopna kola koja su bila došla iz Trsta u Pazin vratila su se drugog dana iz polaznog pravca. Nemoguće bilo ustanoviti kojoj jedinici pripadaju. O drugim motorizovanim jedinicama nepoznato i ne postoje.

V. - Br=50

Depeša upućena u 18,45 sati 24. aprila:

PKSJ - Depeša br. 30 nejasna. Da li je druga ili četvrta armija i kuda da se uputi dotičnog druga Uršulja.

Štab grupe. Bi[^]51

⁵²⁾ Raša.

⁵³⁾ Teretom.

⁵⁴⁾ Rta Ubac.

⁵⁵⁾ Desantni tenkonosac.

Regiment broji 1700 vojnika. Ima zadatak izvući opkoljene reg.(imente) 1046 i 1048 koji se nalaze opkoljeni u Rijeci. Ove podatke dobili smo od jednog njem.(ačkog) vojnika, pisara regim.(ente) koji se predao prije pokreta. Reg.(imenta) 1046 i 1048 sa ovim sačinjavaju 237. pješ.(adijsku) diviziju.^{68'}

Veljko - Br=72

NASTUPANJE PREMA PULI

Depeša upućena u 16,00 sati 27. aprila:
PKSJ - Noću 26-26. ov. mj. pošla iz Pule prema Trstu jedna kolona oko 1500 nepr. vojnika, također i brodovima pošao jedan nepoznati broj vojnika.

Veljko - Bi^78

Depeša upućena u 10,00 sati 29. aprila:
PKSJ - Nepr.(ijatelj) 27. na 28. ov. mj. napustio garnizone Labin, Podlabin, Krapan, Vlaška, Sv. Nedelja i Strmac i povukao se u pravcu Raše, te dalje prema Puli.

Veljko - Bi^93

Depeša upućena u 17,00 sati 29. aprila:
Javite što ima u Punteri F-106068-F-016068.⁶⁹⁾

Seja - Bi^41

Depeša upućena u 20,00 sati 29. aprila:
PKSJ - U sporazumu sa komesarom Hrvatske i Obl.(asnim) K.K.P. za Istru obećano nam je pušaka i mitraljeza. S obzirom na situaciju hitno bi nam bilo potrebno to oružje. Imademo dosta vojnika nenaoružanih a naše se jedinice dnevno povećavaju, a naoružali bi sve što je sposobno za oružje. Molimo vas da nam hitno pošaljete što više oružja a ujedno vrlo nam je potrebna i benzina.

Štab sektora - Br=97

Depeša upućena u 07,45 sati 30. aprila:
PKSJ - Veza vaše depeše br. 41. (U) Punteri F-016068⁶⁹⁾ nema neprijatelja. Naše jedinice protjerale neprijatelja iz Raše i Barbana - J-083013⁶⁹⁾ i gone ga u Pulu.

Veljko - Bn=91

Depeša upućena u 07,45 sati 30. aprila:
PKSJ - Radio stanica neophodno potrebna, da li ste je uputili.

Veljko - Br=99

Depeša upućena u 10,00 sati 2. maja:
PKSJ - Nalazimo se sa Štabom grupe u Labinu, 9. divizija se ne javlja.

Veljko - Br.9

⁶⁹⁾ Geografske koordinate.

Pomorska komanda sjevernog Jadrana uputila je depešu 4. maja:
Ako više nemate potrebe za radio stanicom neka se telegrafisti i šifrant povrate u Seju.⁷⁰⁾ Javite depešom.

Seja Br=42

Depeša upućena u 12,00 sati 4. maja:
PKSJ - Da li ste nam uputili radio stanicu, jer mi je nismo dobili. Ako ste je uputili javite nam po kome ste je uputili i gdje.

Veljko Br=20

Depeša upućena u 15,00 sati 4. maja:
PKSJ - Po dogovru sa ob.(avještajnim) of.(icirom) Tićcem⁷¹⁾ naša grupa potrebno je da ostane i dalje ovde.

Veljko - Bi^24

Depeša upućena u 15,10 sati 4. maja:
PKSJ - Veza vaše depeše br. 42 ukoliko ne nameravate slati k nama radio stanicu telegrafisti i šifrant mogu da se povrate u Seju.⁷⁰⁾
Posljednja depeša preko ove radio-veze upućena je u 12,00 sati 6. maja 1945. Pomorska komanda sjevernog Jadrana u njoj moli Štab grupe istarskih odreda, odnosno Štab operativnog sektora za Istru da javi mjesto u kojem se nalazi.

Oslobodenjem Pule, odnosno cijele Istre potreba za ovom posebnom vezom je prestala.

Bez obzira na sve poteškoće, pomorske veze sa Istrom uspješno su održavane. Uspostavljena radio-veza umnogome je pomogla da se što bolje zna vojno-politička situacija u Istri, što je bilo posebno važno radi donošenja odgovarajućih odluka. To se naročito dobro pokazalo za vrijeme završnih operacija. Depeše koje su iz Istre slane o situaciji na sektoru Plomin

- Opatija doprinijele su da se tačno odredi mjesto iskrcavanja desanta. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen, pa je 9. divizija odmah krenula prema Trstu, a Kvarnerski odred ka Puli.

Osim toga, iz ovih depeša se vidi i funkcionisanje rukovodstva NOP-a u Istri, odnosno učesće naroda Istre koji je prikupljao i davao našim obavještajnim organima tačne podatke o kretanju i namjerama neprijatelja, što je bilo vanredno značajno za izvođenje operacija radi oslobodenja Istre.

Zbog toga nam je i bila namjera da, objavljujući određeni broj depeša, pokažemo šta je sve preduzimano da se što prije oslobodi Istra.

⁷⁰⁾ Kratica za Pomorsku komandu sjevernog Jadrana.
⁷¹⁾ Poručnik Orfeo Tićac, načelnik Obavještajnog odsjeka Pomorske komande sjevernog Jadrana.

Slovenačko primorje u vreme završnih operacija Jugoslovenske mornarice¹⁾

Zdravko Klanjšček, pukovnik²⁾

KARAKTERISTIKE POLOŽAJA U ZIMU 1944/45. GODINE

Krajem 1944. godine Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije oslobodila je veću polovinu jugoslovenske teritorije. Preko Slovenije, koja je postala deo dublje pozadine velikih frontova, tekao je živ transport neprijateljskih snaga i robe sa Balkana i iz Italije u Austriju. Ubrzano su se gradile odbrambene linije, pre svega od zemlje i drveta a na obali od armiranog betona. U Sloveniji je neprijatelj jačao svoje snage. Prema podacima Obaveštajnog odeljenja Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Slovenije (NOV i POS) februara 1945. bilo je stalno raspoređenih 130.000 neprijateljskih vojnika. Zbog toga je sve više jedinica upotrebjeno u ofanzivnim operacijama koje su imale za cilj da najpre očiste predele u zahvatu komunikacija, zauzmu manje, a zatim i ostale slobodne teritorije i slome živu silu Narodnooslobodilačke vojske pre nego što teritorija Slovenije postane deo ratišta velikih frontova.

Priličan deo ojačanja neprijatelja predstavljale su jedinice koje su se povlačile sa drugih bojišta. Tako su u martu 1945. u Vipavsku dolinu i na Kras u Slovenačkom primorju stigle jedinice četničke Dinarske divizije, a u Ilirsku Bistricu Jevdevićev četnički korpus i delovi Crnogorskog četničkog korpusa. U zapadnu Benešku Sloveniju stigla je Kozačko-kavkaska 8« divizija. Na području Videm (Udine) - Gorica rasporedila se italijanska fašistička divizija »X MAS«, koja je svoje jedinice imala sve do Banjske visoravni i u dolini Soče. U operacijskoj zoni »Jadransko primorje« bilo je ukupno 79 bataljona, od toga 64 bataljona koje je neprijatelj mogao potrebiti na bojištu.

U Beogradu se maršal Jugoslavije Josip Broz Tito 21. i 24. februara 1945. sastao sa komandantom savezničkih snaga na Sredozemlju feldmaršalom ser Haroldom Aleksanderom (sir Harold Alexander). U razgovorima su utvrdili osnove usklađivanja operacija jugoslovenskih oslobodilačkih snaga sa susedima - savezničkim trupama u Italiji i na Jadranu. Tito je čak prihvatio, radi što bržeg slamanja neprijatelja, da trupe zapadnih saveznika u svom prodiranju prema Austriji koriste komunikacije u Sloveniji, ali uz puno poštovanje jugoslovenske narodne vlasti.

¹⁾ i-----
■rilog raspravi »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«.

²⁾Wojni istoričar, oficir u 9. korpusu JA.

Tim dogovorima je dato priznanje Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije, koja je držala deo opšteg fronta antihitlerovske koalicije između Madarske i Italije.

Strategijski zadatak NOV i PO Slovenije bio je da zadrži polazne položaje za dejstvo u završnim operacijama i čuva živu silu da bi bila sposobna za odlučnu akciju protiv neprijatelja u povlačenju. Posebno su bila značajna dejstva za oslobodjenje i priključenje Jugoslavije područja naseljenih Slovincima koja su oduzeta slovenačkom narodu posle prvog svetskog rata. Titove reči »Tude nečemo, a svoje ne damo!«, izrečene na smotri 1. dalmatinske udarne brigade na Visu 12. septembra 1944, trebalo je ostvariti odlučnom borbom. Zbog toga je naročito porastao značaj jedinice 9. korpusa NOVJ u Slovenačkom primorju, gde će se u završnoj etapi rata rasplamsati veoma teške borbe.

ZIMSKE ODBRAMBENE BORBE

Krajem novembra 1944. je kompaktna slobodna teritorija 9. korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) obuhvatala skoro sav centralni deo Slovenačkog primorja od Soče, Vipavske doline i Pivke do severnih podnožja Jelovice i brdskog područja između Pljanske i Selške Gore u Gorenjskoj. Manje oslobođene teritorije bile su u Bohinju, na Tolminskom i Bovškom, u Goriškim Brdima i na Krasu. Zbog jedinstva stanovištva na pozicijama NOP-a, ostali predeli, osim u neposrednoj okolini uporišta, imali su karakter poluoslobođene teritorije.

U prvoj polovini decembra neprijatelj je lokalnim akcijama štitió komunikacije, naročito one zapadno od Soče koje vode prema Trbižu i Beljaku. Sa druge strane, Štab 9. korpusa je planirao ofanzivna dejstva u Poljanskoj dolini i na Krasu. Dok je 16. decembra napad glavnine 30. divizije na uporišta Skopo i Kreplje na cesti Trst - Dutovlje - Štanjel morao biti prekinut zbog pristizanja pojačanja iz pravca Koprive, napad 31. divizije na Gorenju Vas u Poljanskoj dolini, započet 18. decembra uveče uz podršku korpusne artiljerije, produžio se do 20. decembra do podne, kada je neprijateljska intervencijska kolona sa tenkovima iz Škofje Loke uspela probiti zasede i ojačati odbranu uporišta. Zbog slabog međusobnog obaveštavanja o tom prodoru, jedinice u napadu su se iz borbe izvlačile sa gubicima, iako su branioi bili već na izmaku svojih snaga.

Nemački štab za borbu protiv partizana u operacionoj zoni »Jadransko primorje« je po završenom »čišćenju« Goriških Brda i Beneške Slovenije preneo operacije u Vipavsku dolinu, na Trnovski gozd i Banjšku visoravan. Cilj te tzv. decembarske ofanzive bio je potisnuti jedinice 9. korpusa u Vipavsku dolinu, razbiti ih i uništiti, a zatim nizom novih uporišta na rubu Trnovskog gozda jače zaštititi komunikaciju Gorica - Ajdovščina - Postojna.

Deset kolona, sa oko 5.000 ljudi iz najrazličitijih jedinica, od SS policije do SNVZ i nedičevaca, koncentrično je 19. decembra prodiralo iz Gorice, Mosta na Soči, Idrije, Godoviča, Hotedršice, Postojne, Razdrtog, Sežane i Opatjeg Sela na slobodnu teritoriju. To je bila prva od akcija »totalnog čišćenja« kojima je pretio vrhovni komesar operacione zone »Jadransko primorje« i koruski gaulajter Fridrih Rajner u svom govoru 3. de-

cembra 1944. u Kranju i koje su se kasnije redale u Slovenačkom primorju i Gorenjskoj sve do aprila 1945.

Jedinice 30. divizije su neprijateljskim kolonama pružale otpor i povlačile se u unutrašnjost teritorije. Zaseda 2. brigade Narodne odbrane je 22. decembra na Banjskoj visoravni zaplenila plan ofanzive u komandnom automobilu kolone italijanske divizije »X MAS«, što je omogućilo Štabu korpusa da organizuje protivakciju. Veoma niske temperature (-25°C) i snežne mećave otežavale su pokrete obe strane. Prebacivši kamionima i jednim autobusom jedinice iz Gorenjske, deo snaga napadača bio je razbijen u dolini Čepovana, gde su zaplenili i protivtenkovski top. Istovremeno je izvršen pritisak na uporišta Idrija, Godovič i Hotedršica. Iako su prodrle u Lokve i Čepovan, neprijateljske snage nisu razbile nijednu jedinicu, niti su ih potisnule u Vipavsku dolinu. Morale su se iscrpljene povući 6. januara 1945, ali su uspostavile nova uporišta u Trnovu kod Gorice, u Grgaru i Crnom Vrhu, a zatim i na Colu iznad Ajdovščine, što je veoma otežalo dotur namirnica na slobodnu teritoriju. Trebalo je ojačati snabdevanje iz Gorenjske, pa su Škofjeloški partizanski odred i Gorenjsko vojno područje 10. januara izvršili široku snabdevačku akciju čak u Stražišću, predgradu Kranja, u Bitnjama i Kropi.

Italijanska divizija »Garibaldi Natizone« se 24. decembra 1944. prebacila preko Soče i do 5. januara 1945. stigla na Cerkljansko, pre svega zato što je Stab 9. korpusa bio ubeđen da se tako velika jedinica u zimskim uslovima neće moći održati u veoma isturenoj Beneškoj Sloveniji. Ona, je pre svega, branila slobodnu teritoriju na Cerkljanskom.

U sklopu priprema za završne operacije postepeno su u okviru 9. korpusa formirane i mornaričke jedinice i organi. Grupa oficira koju je Stab Mornarice NOVJ krajem septembra uputio preko Glavnog štaba NOV i POS u Slovenačko primorje organizovala je prikupljanje podataka za potrebe 1. Pomorskog obalskog sektora (POS) koji je obuhvatao deo obale od Tržiča (Monfalkone) do ušća reke Mirne, a pri Štabu 9. korpusa je do kraja 1944. godine formiran Mornarički odred 1. POS-a od 113 mornara, kao i mali Mornarički odred »Koper« u Slovenačkoj Istri. Međutim, pošto je bila sve više prisutna procena da tako brzo, kao što se očekivalo, neće doći do sloma nemačke odbrane u Italiji, Mornarički odred 1. POS-a je 23. januara 1945. formiran u 1. bataljon mornaričke pešadije, koji je privremeno uključen u sastav 18. slovenačke narodnooslobodilačke udarne brigade (SNOUB) »bazoviške«.

Pošto je od januara 1945. teritorija između željezničke pruge Postojna - Trst i stare jugoslovensko-italijanske državne granice pripadala 9. korpusu, bio je uključen u sastav 18. SNOUB »bazoviške« kao samostalni bataljon i 4. bataljon 9. brigade, koji se 28. decembra 1944. vratio iz Notranjske i dejstvovao većinom na partizanski način po četama i zaleđu Tršćanskog zaliva.

Pomenuti niz ovih uporišta veoma je otežavao snabdevanje jedinica i ustanova centralne slobodne teritorije Slovenačkog primorja. Jedino rešenje je bilo uništenje najopasnijeg uporišta u Trnovu, u kojem je nakon odlaska jedinica 10. SS policijskog puka bilo 250 vojnika bataljona »Fulmine« italijanske fašističke divizije »X MAS«. Bataljon se utvrdio bunkerima, preprekama, saobraćajnicama i minskim poljima.

Za napad dobro pripremljena 19. Slovenačka narodnooslobodilačka D22 brigada (SNOB) »Srečko Kosovel«, ojačana sa četiri laka i tri partizanska

Učesnici okruglog stola prate izlaganja

topa (»partop«), počela je napad u 4 časa izjutra 19. januara 1945. Ogorčeni boj za utvrđenje se produžio i sledećeg dana, uz veoma oštre borbe sa neprijateljskim kolonama koje su pritiskale iz doline Soče i Vipave, snažno podržane artiljerijskom vatrom. Tek 21. januara je bataljonu 10. SS policijskog puka, koji je prodirao iz Vipavske doline preko sela Vitovlje, uspelo da spase ostatak posade, jedva 39 vojnika italijanskog fašističkog bataljona, i posle kratkog zadržavanja izvuče u Goricu. Oslobođenje Trnova ponovo je omogućilo snabdevanje iz Vipavske doline, a italijansku fašističku diviziju »X MAS« je kasnije nemački okupator postepeno po bataljonima premestio sa slovenačke teritorije u Istru.

Međutim, sledeći svoj ranije postavljeni cilj, neprijateljske snage su pripremale novu operaciju, nazvanu »Ribecal« (Rübezahl). Ona je, sa snagama od oko 3.500 ljudi u svojoj prvoj etapi, od 7. do 11. februara, zahvatila Tmovski gozd i područje severo od ceste Gorica - Ajdovščina - Postojna i ustremila se protiv jedinica 30. divizije s ciljem da se ujedno unište partizanska skladišta, baze i bolnice. U isto vreme druge snage neprijatelja su deystvovalе u Goriškim Brdima i Beneškoj Sloveniji, dok je jedan nemački policijski puk vršio pritisak na 31. diviziju u Gorenjskoj.

Uprkos teškim zimskim uslovima brigade 30. divizije su uspešno odolevale napadačima, povlačeći se dublje u unutrašnjost slobodne teritorije i iskorišćavajući svaku mogućnost za protivnapade. Neprijateljske snage su u ofanzivi uspele da delimično razbiju italijansku 20. tršćansku udarnu brigadu »Garibaldi« i otkriju jedno korpusno skriveno skladište.

U drugom delu operacije »Ribecal« neprijatelj je imao za cilj da pretraži visoravan Vojsko i dolinu reke Belce. Pretražio je i zapadni deo Tr-623

novskog gozda. U šumskoj vrtači zapadno od sela Lokve pronašao je korpusne barake, i zapalio ih, ali nije uspeo da razbije nijednu jedinicu 30. divizije. U vreme tih operacija dve partizanske brigade dejsstvovale su u Vipavskoj dolini i na Krasu protiv četnika Dinarske divizije i čak u blizini Gorice na području Renče - Fajtji hrib. Na sličan način su operisali i bataljoni Operativnog štaba za zapadnu Primorsku, raspoređeni u Goriškim Brdima, Beneškoj Sloveniji, na Tolminskom i u Režiji, 4. bataljon 18. slovenačke narodnooslobodilačke udarne brigade (SNOUB) »bazoviške« u slovenačkoj Istri i Brkinima te široko raspoređene čete i bataljoni 2. brigade Narodne odbrane.

Nemački štab za borbu protiv partizana u operacionoj zoni »Jadransko primorje«, prikupivši ok 6.000 vojnika, 3. marta je otpočeo operaciju »Ribecal III«, kako bi konačno odbacio 30. diviziju od ceste Gorica - Postojna i po mogućnosti je uništio. Brigade su pružile snažan otpor na prilazima u Tmovski gozd kod Tmova, na Otlici i Predmeji, povlačeći se sa linije na liniju. Dve brigade 30. divizije morale su, prilikom izvlačenja iz obruča u Tmovskom gozdu, predaniti u stenovitom padini sutjeske rečice Trebuše da bi se sledeće noći prebacile na visoravan Vojsko. Njihovo izvlačenje su štitile druge dve brigade napadom na neprijatelja u Gorenjskoj Trebuši. Posle napuštanja odbrane Tmovskog gozda od strane 30. divizije, neprijatelj je zaposeo preostala, još nepopaljena naselja na tom području, ali je divizija time ipak odbranila glavni deo slobodne teritorije.

BAZA I BOLNICA GLAVNOG ŠTABA SLOVENIJE I DALMACIJE

Da bi se prenatrane vojne partizanske bolnice na Kočevskom Rogu osposobile za prijem novih ranjenika, u sadejstvu sa Glavnim štabom Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda NOV i PO Hrvatske organizovan je transport ranjenika i invalida preko Hrvatske i Dalmacije, gde je u oslobođenom Zadru od 5. januara 1945. radila vojna bolnica NOV i PO Slovenije. Od 25. decembra 1944. do 1. marta 1945. preko Žumberka i dalje preko Hrvatske evakuisano je ukupno 536 lica. U povratku su brigade koje su pratile transporte donele zimsku odeću i drugu opremu, transportovanu iz Dalmacije kamionima preko slobodne teritorije Hrvatske. Zahvaljujući pojačanom snabdevanju krajem januara 1945. jedinice 7. korpusa bile su dobro opremljene zimskom odećom i obućom.

Pregled Glavnog štaba od 8. marta 1945. pokazuje da je u operativnim jedinicama NOV i POS po spisku bio 25.331 borac i starešina (na licu 21.579), od toga u Glavnom štabu i njegovim neposredno potčinjenim jedinicama 1.275 (zajedno sa Oficirskom školom 1.513), u 7. korpusu 8.231 (na licu 6.549), u 9. korpusu 7.824 (7.526), a u 4. operativnoj zoni, sa stanjem od 15. decembra, 8.001 (5.991). U pozadinskim jedinicama i ustanovama bilo je još uvek previše ljudi odnosno 11.947 (11.459) boraca i starešina, i to u vojnoj oblasti 7. korpusa 5.292 (4.998), 9. korpusa 4.326 (4.219) i 4. operativne zone 2.329 (2.242). Ukupno je po spisku bilo 37.278, a na licu 33.038 boraca i starešina. Pošto se taj broj u međuvremenu smanjio, na početku marta bilo je ukupno oko 25.000 boraca, od 624 toga u operativnom oko 17.000, a u pozadinskom delu oko 8.000 boraca.

Zajedno sa jedinicama Narodne odbrane, ljudstvom kurirskih linija i Narodne zaštite, u Sloveniji je bilo oko 30.000 naoružanih pripadnika NOV i POS.

Po narednju Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ), Glavni štab NOV i POS je 22. februara 1945. formirao svoju bazu u oslobođenom Biogradu na moru. Zadaći te baze bili su organizacija transporta vojne opreme, naoružanja, municije, odeće i obuće, namirnica i lekova u Sloveniji, prihvata Slovenaca koji su na oslobođenim područjima Jugoslavije i Italije stupali u NOV, organizacija novih jedinica, kao i briga za ranjenike i izbeglice.

Gledano u celini, NOV i PO Slovenije su u zimskim mesecima 1944/45, u uslovima pojačane ofanzivnosti nemačkog okupatora i njegovih pomagača, bili sve vreme u aktivnoj odbrani. Može se tvrditi da je cilj okupatora bio da očisti pozadinu budućeg fronta, osigura povlačenje iz Jugoslavije i Italije, odnosno stvori uslove za pružanje otpora na slovenačkoj teritoriji, samo delimično ostvaren. NOV i PO Slovenije su očuvali strateški najvažnije delove slobodne teritorije 7. i 9. korpusa, dok su manje slobodne teritorije bile većinom izgubljene, u Štajerskoj u celini. Sem toga, NOV i PO Slovenije su svojom borbom u neprijateljskoj pozadini, koja je svakim danom sve više dobijala karakter neposredne pozadine fronta, očuvali živu silu i borbenu gotovost, a i polazne položaje za poslednji juriš, koji je bio sve bliži.

U borbi protiv NOV i POS okupatoru su mnogo pomogle domobranske jedinice, i to ne samo na bojištu. Svojom obaveštajnom službom i delatnošću u njegovu korist, one su otkrivale terenske aktiviste i pristalice narodnooslobodilačkog pokreta na neoslobođenim teritorijama i u tome bile još doslednije i oštrije od okupatora. Sve više je delovala čak i za nacističke gospodare suviše zločinačka organizacija »crna ruka«, čije grupe su zverski ubijale pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta. Sa druge strane, okupator je deo anglofilskih snaga uputio u koncentracione logore.

Što se više približavao kraj rata, izdajnički elementi, bojeći se pobeđene narodnooslobodilačkih snaga, pokušavali su da učine sve što je bilo moguće kako bi ih oslabili. Još uvek su gajili nadu da će na kraju rata u Sloveniju ipak doći trupe zapadnih saveznika, koje će sprečiti revolucionarne društvene promene i prekriti zaboravom neugodnu prošlost. Klasne društvene suprotnosti su i u poslednjim mesecima borbe za slobodu slovenačkog naroda svojom neumoljivom logikom gurale reakcionarne snage u Sloveniji, kako slovenačke tako i jugoslovenske, u krilo nemačkog okupatora.

BORBE SLOVENAČKIH JEDINICA U NEPRIJATELJSKOJ POZADINI

U oslobođenom delu Jugoslavije oružane snage jugoslovenskih naroda i narodnosti u velikoj meri su se već preformirale u armiju savremenog tipa. Vrhovni komandant maršal Josip Broz Tito je 1. marta 1945. doneo odluku o promeni naziva NOVJ i POJ u Jugoslovensku armiju (JA), a Moraricu NOVJ u Jugoslovensku moraricu (JM). Vrhovni štab NOV i POJ je reorganizovan u Generalštab JA. Glavni štab JA za Sloveniju, 625

a velike jedinice pod njegovom komandom otada nose naziv 7. i 9. korpus JA, odnosno 4. operativna zona JA.

Sledećeg dana, 2. marta 1945, formirana je 4. armija JA.

Titu je 7. marta 1945. objavio sastav Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, koju su ubrzo priznale savezničke, a zatim i mnoge neutralne države. Dok se u slobodnom delu Jugoslavije već obnavljala ratom opustošena privreda, u zapadnom i severozapadnom delu zemlje besnela je nemilosrdna borba protiv okupatora i njegovih pomagača.

Pred 4. armijom snage nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa su 3. marta pokrenule protivofanzivu s ciljem da uspostave neprekinutu odbrambenu liniju Gornji Lapac - Udbina - Lički Osik - Karlobag. Do 17. marta neprijatelj je ovladao Krbavskim poljem i Koreničkom kotlinom i počeo utvrđivati niz odbrambenih tačaka. Štab 4. armije, koji je raspolagao sa pet divizija na frontu i li. korpusom u neprijateljskoj pozadini, odlučio je da razbije odbranu neprijateljskih snaga u Lici, spreči njihovo povlačenje prema Karlovcu, Ogulinu i Rijeci, liši ih mogućnosti da ojačaju odbranu nemačkog 97. armijskog korpusa u Istri i Slovenačkom primorju i oslobodi ostrva Rab i Pag.

Treba napomenuti da je, zbog procena da će položaj u Sloveniji biti tako težak da bi slovenačke operativne jedinice mogle biti izložene uništenju, u Generalštabu JA vladalo mišljenje da je potrebno da se glavnina jedinica NOV i PO Slovenije, zajedno sa oko 200 aktivista, probije do 4. armije. Centralni komitet Komunističke partije Slovenije (KPS) i Glavni štab JA za Sloveniju, sa druge strane, smatrali su da bi takva odluka bila štetna i pogrešna. Na osnovu Titovog odobrenja, slovenačke jedinice ostale su na svojoj teritoriji i odigrale značajnu ulogu u završnim operacijama za oslobodenje zemlje.

Napad 4. armije počeo je 20. marta. U odlično izvedenoj operaciji oslobodeni su Donji Lapac, Bihać (28. mart) i Gospić (5. april), a zatim Otočac (6. april) i Senj (9. april). Uz pomoć mornaričkih snaga oslobođena su i ostrva Pag (5. april) i Rab (12. april). Jedinice 4. armije su potpuno razbile nemački 15. brdski armijski korpus i oslobodile Liku, dok su se ostaci neprijateljskih snaga u neredu povlačili prema Generalskom Stolu. Na prostoru između Karlovca i Rijeke 4. armija je, osloncem na postojeće slobodne teritorije, duboko prodrla u Gorski kotar, gde se povezala sa 43. divizijom 11. korpusa i 7. korpusom u Sloveniji.

U međuvremenu su se u Sloveniji vodile najteže borbe na teritoriji 9. korpusa JA. Tek što se završila već opisana neprijateljska ofanziva »Ribecal III«, jedinice 31. divizije su 10. marta 1945. jurišem zauzele novo domobransko uporište Sv. Križ kod Kališa iznad Selske doline koje je, kao ranije Železnik ili Trnovo, sprečavalo transport namirnica iz Gorenjske na slobodnu teritoriju 9. korpusa na Crkljansko.

Izvršavajući direktive Glavnog štaba JA za Sloveniju, obe divizije 9. korpusa su od sredine marta 1945. operisale u Slovenačkom primorju, jer je njihov osnovni zadatak bio da oslobode svu slovenačku etničku teritoriju i Trst.

Posle ofanzive »Ribecal III«, oko 2.500 neprijateljskih vojnika ostalo je u naseljima na Banjskoj visoravni i rubu Trnovskog gozda. Radi protivudara, Štab 9. korpusa je divizijama postavio zadatak da očiste ova područja i nakon toga produže akcije protiv četničkih uporišta u Vipavskoj 626 dolini. Napad su podržavali i saveznički avioni. Iznenađna prisutnost je-

dinica obeju divizija, koje su delimično kamionima prebačene na polazne položaje za napad, stvorila je pometnju u redovima neprijatelja. Njegove posade se u slabo utvrđenim i skoro sasvim popaljenim naseljima nisu osećale bezbednim. Neke same, a druge podstaknute napadima, počele su se povlačiti, dok su brigade napadale njihove kolone u pokretu. Na cesti Čepovan - Dolenje Trebuša, 16. marta, one su u napadu na takvu kolonu zaplenile tri laka topa, dok je četvrti zaplenjen na cesti Lokovec - Puštale. Neprijatelj je napustio Čepovan, Lažnu i Predmeju, ali je već sledećeg dana ponovo pokušao da preuzme inicijativu u svoje ruke, jer je za 19. mart 1945. planirao početak nove, još šire ofanzive protiv 9. korpusa u Slovenačkom primorju i Gorenjskoj.

Više vode SS i policije u operacionoj zoni »Jadransko primorje« Odilo Globocnik i u 18. vojnom okrugu Ervin Rezener, odnosno njihovi štabovi za borbu protiv partizana pripremili su zajednički plan uništenja jedinica 9. korpusa u Gorenjskoj i Slovenačkom primorju. U prvom delu ofanzive, koji je nazvan »Frilingsanfang« (Frilingsanfang, početak proleća), okupatorske jedinice trebalo je da očiste Gorenjsku zapadno od Save i Cerkljanske, a u drugom delu, pod šifrom »Winterende« (Winterende, kraj zime), Banjšku visoravan, Čepovansku dolinu, Šebrelje i Tmovski gozd. Po završenoj ofanzivi, deo jedinica trebalo je da krene u akciju u Belu krajinu protiv 7. korpusa.

U prvom delu, u kojem je učestvovalo oko 15.000 vojnika, nemačko-kvislinške jedinice brzo su zaposlele zaprečne linije Idrja - Grahovo - Podbrdo i Idrja - Škofja Loka, dok je jaka udarna brobena grupa, sa linije Škofja Loka - Selce - Podbrdo, imala zadatak da detaljno pretraži opkoljeno područje, uništi narodnooslobodilačke snage, pregleda stanovništvo i uputi na rad muškarce od 14 do 60 i za rad sposobne žene od 14 do 40 godina starosti.

U ofanzivi su učestvovali najrazličitije jedinice mnogih narodnosti: Nemaca, Austrijanaca, Italijana, Grka, kao i nedičevci, četnici, domobrani i pripadnici Ruske oslobodilačke armije (ROA).

Neprijateljske snage su najpre pretražile Jelovicu i do 22. marta suzile обруč oko 2.500 boraca 9. korpusa koji su se našli u njemu. Sem 19. SNOUB »Srečko Kosovel«, bile su dve italijanske brigade i gorenjske vojnopozadinske jedinice i ustanove. Jedinice su se pred nadmoćnim neprijateljem povlačile na Čmi vrh iznad Cerkna i konačno, noću 23/24. marta, pokušale u dve kolone da se izvuku iz obruča. Deo jedinica se uputio u pravcu Blegoša i bio delimično razbijen na Mladom vrhu, probivši se na Jelovicu i dalje u Bohinj, dok se deo te kolone, razbijen na grupe, sklonio po šumama između Poljanske i Selške doline da bi se kasnije opet okupio. Druga kolona je sa Crnog vrha najpre krenula duž bivše jugoslovensko-italijanske granice, a zatim se popela na planinu Porezen, gde je predanila, s namerom da se sledeće noći prebaci dalje u pravcu Bohinjskog jezera. Međutim, 24. marta ujutro, deo nemačkog 13. SS policijskog puka, koristeći maglu, iznenadio je njihovu odbranu na snegom zavejanom vrhu Porezna. U toku borbe je uspeo da zarobi one borce koji su se sklonili u kaverne bivših italijanskih podzemnih utvrđenja. Na Poreznu su poginula 32 borca i starešina a 36 ih je ranjeno. Okupator je tog i sledećeg dana pod Poreznom i na području sela Jesenica, Orehek i Ravne zapadno od Cerkna izvršio težak zločin: streljao je 145 zarobljenih boraca Jugoslovenske armije.

Ostatak kolone, sa 19. SNOUB »Srečko Kosovel« na čelu, istog dana je prešao reku Baču i visoku planinu Čma prst i preko Jelovice se povukao u Bohinj, gde su se raspršeni borci najpre prikupljali. Osmog aprila je 19. SNOUB »Srečko Kosovel« napala žandarmerijsku stanicu u selu Zgomje Goije kod Bleda. Neprijateljske jedinice su posle borbe na Poreznu pretražile Cerkljansko. Središte slobodne teritorije Cerčno su napustile tek 5. aprila, s tim što su delovi 14. SS divizije napustili Gorenjsku dva dana kasnije. Nemački 13. i 17. SS policijski puk je krenuo na Kočevsko.

Drugi deo ofanzive, nazvan »Vinterende«, koji je zahvatio centralni deo Slovenskega primorja, počeo je istovremeno sa prvim, s tom razlikom što su upotrebljene snage neprijatelja jačale postepeno.

Ukupno je u tom delu ofanzive upotrebljeno oko 23.000 vojnika, dok se unutar obruča našla široko raspoređena glavnina 9. korpusa od oko 3.000 boraca.

Brigade su se pred tolikom nadmoćnošću postepeno povlačile. Najteže borbe vođene su na Sinjem Vrhu, koji je više puta menjao gospodara. Teritorija, koju su branile jedinice 9. korpusa 25. marta se veoma smanjila na uže područje Tmorskog gozda, a 31. marta je korpusna glavnina opkoljena obručem, širokim jedva oko šest kilometara. Tek noću uoči 1. aprila počeo je proboj, i to u tri kolone. Dok se prva (Štab italijanske 1. udarne divizije »Garibaldi Natizone« sa dve brigade) bez teškoća i neopaženo probila kroz Tmovski gozd na Banjšku visoravan, druga kolona (31. divizija bez 3. SNOUB »Ivan Gradnik« sa pokretnim ranjencima) pronasla je neposednuti deo obruča i probila se u pravcu Javomika iznad Črnog Vrha, treća kolona (Štab 9. korpusa, 30. divizije bez 19. SNOUB »Srečko Kosovel«, 3. SNOUB »Ivan Gradnik« 31. divizije i artiljerija 9. korpusa bez oružja) 1. aprila ujutro upala je u neprijateljske zasede na Oblakovom Vrhu kod Vojskog. Iako iznenađena, uspela je da organizuje odbranu i da se preko Dolenje Trebuše skoro u celini probije na Šentvišku visoravan. Okupator je odvojenim grupama zadavao udarce. Kada je 6. aprila ofanziva završena, neprijatelj je ponovo uspostavio niz uporišta na rubu Trnovskog gozda, a 9. korpus je zaposeo nešto smanjenu slobodnu teritoriju.

Međutim, neprijatelj još nije prestao sa svojim dejstvima. Nemačka 188. brdska divizija je počev od 28. marta pretraživala Kras, četnici i nedičevci su od 4. aprila pretraživali Brkine, a nemački kraški lovci, policijske i kozačke jedinice od 7. aprila Goriška Brda i deo Beneške Slovenije. Narodnooslobodilačke jedinice na zahvaćenim teritorijama uspešno su se prebacivale na manje ugrožena područja i u pozadinu neprijateljskih snaga.

U toku te ofanzive 9. korpus se smanjio za 3.039 boraca, s tim što ih je u ofanzivi izgubio 1.500 do 2.000. On je 26. aprila 1945. imao u operativnim jedinicama 5.064 a u pozadinskoj vojsci 3.632 borca. Najteže gubitke, pre svega zbog raspršenih i nestalih, pretrpele su brigade, koje su sve zajedno imale jedva 1.763 borca i starešina. I taj, do tada najteži ispit, uprkos odnosu snaga 7 : 1 do 15 : 1 u korist neprijatelja, jedinice su položile i očuvale polazne položaje i živu silu za konačni obračun sa okupatorom, 628 koji je svakim danom bio sve bliži.

USPEŠNO SU SAVLADANA TEŠKA ISKUŠENJA

Kraj zime i početak proleća 1945, poslednje ratne godine narodnooslobodilačke borbe slovenačkog naroda, bili su najteži ispit narodnooslobodilačkih jedinica Slovenije. Prema podacima Obaveštajnog odeljenja Glavnog štaba JA za Sloveniju, na njih se okomilo ukupno oko 135.000 okupatorskih vojnika koji su pod rukovodstvom dva nemačka operativna štaba za borbu protiv partizana u Ljubljani i u Trstu, obrazujući jake operativne grupe, pokušali slovenačke oslobodilačke snage bar potisnuti u planine i u udaljenija područja kako bi osigurali saobraćajne veze za neometano povlačenje iz Jugoslavije.

Borbe u Sloveniji u tom periodu karakterišu žestina i okrutnost neprijateljskih snaga. To su bile, u stvari, udružene nacističko-fašističke snage, prikupljene iz cele Evrope, koje su se povlačile pred trupama antifašističke koalicije. One su još uvek bile zadone nadom da će u budućnosti doći do sukoba između zapadnog sveta i Sovjetskog Saveza, do sukoba u kojem će one biti udarna snaga na strani antikomunizma.

Za konačni obračun sa neprijateljem bili su pripremljeni i organi narodne vlasti i Osvobodilna fronta. U svim pokrajinama i mnogim okruzima sa aktivistima su održana savetovanja kojima su prisustvovali i predstavnici vojnih jedinica. Na njima su svestrano razmotreni problemi završnog perioda narodnooslobodilačke borbe s ciljem da bi sva aktivnost terena i vojske bila organizovana, temeljito pripremljena i pravovremena. Zbog širokih vojnih, organizacionih i političkih priprema vojne jedinice u ovom poslednjem razdoblju narodnooslobodilačkog rata bile su, u stvari, vojnički najbolje organizovano jezgro narodnih oslobodilačkih snaga koje su se pripremle za konačni obračun sa svojim porobljivačima.

Poslednji udarac zajedničkom neprijatelju biće ujedno i veličanstveno oličenje bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda i narodnosti, koji su četiri godine krvavili u zajedničkom narodnooslobodilačkom ratu protiv okupatora svoje domovine i njegovih pomagača.

OSLOBODENJE SLOVENAČKOG PRIMORJA

U sklopu borbi za oslobodenje zapadnog dela Jugoslavije može se kao početak operacije za konačno oslobodenje teritorije Slovenije smatrati oslobodenje Prekomurja i početak riječko-tršćanske operacije 4. armije JA u Gorskom kotaru i na Kupu.

Posle oslobodenja Murske Sobotne 3. aprila 1945. sovjetske trupe su produžile dejstva u pravcu Austrije. U Prekomurju su odbori Osvobodilne fronte (OF) pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPS uspostavljali privremene organe narodne vlasti i osnivali jedinice Narodne zaštite. Odmah su nastajale i čete narodne vojske, koje su razoružavale preostale grupe mađarskih vojnika. Crvena armija je poštovala vlast Osvobodilne fronte. Već 5. aprila je iz Beograda krenula kamionima delegacija Slovenačkog narodnog oslobodilačkog veća i sledećeg dana stigla u Mursku Sobotu. Prekomurje je bilo prvi konačno oslobođeni deo Slovenije u novoj, Titovoj Jugoslaviji.

Događaji na frontovima brzo su se razvijali. Dok su američka 5. i britanska 8. armija 9. aprila počele sa podnožja Apenina poslednju ofanzivu

Jedinice 4. armije na maršu prema Tržiču

kroz Padsku niziju i 21. aprila ušle u Bolonju, sovjetske trupe su 13. aprila zauzele Beč i prodrle duboko u Austriju. Jedinice JA su 6. aprila oslobodile Sarajevo. Na sremskom frontu su do 16. aprila probile neprijateljske položaje i počele gonjenje njegovih snaga u povlačenju.

Istovremeno, 4. armija JA je od 16. aprila razbila nemačke i ustaškomobranske snage do linije Kraljevica - Lokve i počela prodirati prema Istri i Slovenačkom primorju. Nemačka Grupa armija »E«, pod komandom general-pukovnika Aleksandra Lera (Alexander Löhr), ujedno i vrhovnog komandanta za Jugoistok, bila je isturena duboko u unutrašnjost Jugoslavije. Pretilo je presecanje njenih evakuacijskih puteva ako bi sovjetske trupe prešle Muru i prodirale nasuprot anglo-američkim koje bi hitale prema Postojni i Ljubljani. Nemačka sporost u organizovanju povlačenja, veoma nužnog zbog prodora Crvene armije na Muru i u Austriju, prouzrokovana je težnjom da se stvori takav operativno-strategijski položaj koji bi olakšavao snagama zapadnih saveznika prodor u pravcu centralne Slovenije. U tom slučaju bi se sve okupatorske i kvislinske snage predale zapadnim saveznicima.

Prodor 4. armije u Gorski kotar značio je opasno ugrožavanje boka nemačke Grupe armija »E«, a i Grupe armija »C« u Italiji koja je takode imala veoma malo puteva za evakuaciju u pravcu Austrije. Jugoslovenska 4. armija je, u stvari, prodirala na spoju između njih. Pošto su snage Grupe armija »E« bile angažovane duboko u Jugoslaviji, morali su za odbranu na liniji Delnice - Kraljevica radi sprečavanja njenog brzog prodora prema Istri upotrebiti nemačku 237. pešadijsku diviziju 97. armijskog korpusa, koja se ranije nalazila u Istri u operativnoj rezervi. Ali, 4. armija je do 21. aprila slomila odbranu te divizije i prodrla do glavnih nemačkih odbrambenih položaja Gomanjce - Trstenik - Klana - Riječina, odnosno na liniju OJU »Ingrid« za koju je neprijatelj koristio utvrđenja uz bivšu jugoslovensko-

italijansku granicu. Pošto je na severa i severoistoku bila slobodna teritorija oko izvornog dela Kupe, južnog Kočevskog i Bele krajine i Kočevski Rog, gde su bile u uspešnoj odbrani jedinice 7. korpusa JA, između snaga nemačke Grupe armija »C« i Grupe armija »E« nastao je otvor, širok oko 90 kilometara. Uporna odbrana tih slobodnih teritorija omogućila je povoljan operativno-strategijski položaj za prodor snaga 4. armije u Istri i u pravcu Trsta. Nemačka Vrhovna komanda je objedinila komandovanje snagama na ovom delu ratišta tek 25. aprila prepotčinjavanjem 97. armijskog korpusa Grupi armija »E«, dok je policijski general Ervin Rezener (Rösener) postavljen za komandanta pozadine te grupe armija.

Jedinice 4. armije Jugoslovenske mornarice su 17. aprila oslobodile ostrvo Krk, a do 22. aprila Cres i Lošinj. Dok je istog dana 20. divizija kod Osilnice stigla na reku Kupu, tri divizije 4. armije (13, 19. i 26.) počele su napad na neprijateljsku odbrambenu liniju severno od Rijeke. Sledeći narednja vrhovnog komandanta maršala Josipa Broza Tita, Štab 4. armije je ojačavao desno krilo armije radi prodora preko Mašuna u pozadinu neprijatelja u Ilirsku Bistricu i Št. Peter na Krasu (sada Pivka). Sa ostrva Cresa i Lošinja 9. divizije će izvršiti desant u Istru, dok je zadatak 7. korpusa u Sloveniji i 4. u Hrvatskoj bio da zaštite desni bok i pozadinu armije.

Iako je nemačka 188. brdska divizija upućena na riječki front, u Slovenačkom primorju je ostalo još mnogo neprijateljskih snaga. Glavni štab JA za Sloveniju je 20. aprila uputio Stab 9. korpusa depešu da očiste rub Trnovskog gozda i izvrše pripreme za prodor prema Trstu. Brigade su sledećeg dana napale neprijateljska uporišta Lokovec na Banjskoj visoravni, Puštale i Zavrh u Čapovanskoj dolini, do 27. aprila očistile rub Trnovskog gozda od Cola do Predmeje, a sledećeg dana oslobodile i put preko Grgara prema Gorici.

Komanda grada Trst je, počev od februara 1945. vršila obimne pripreme. Četiri sektorska štaba, oslanjajući se na masovni antifašistički slovenačko-italijanski pokret, organizovali su šesnaest bataljona i samostalnu četu, ukupno oko 2.500 boraca sa oko 500 pušaka. U Trstu je, takođe, radilo više od pet stotina odbora oslobodilačkog pokreta sa oko 4.000 aktivista obe narodnosti.

U vreme dok su se na glavnoj odbrambenoj liniji na reci Riječini i kod Klane vodile teške borbe, 20. divizija je, posle odbijanja bočnih napada Nemaca i četnika severno i severozapadno od Broda na Kupi, krećući se slobodnom teritorijom preko Prezida, zaobišla Snežnik i prodrla na Mašun. Noću 24/25. aprila kod Brseča i u Mošćeničkoj Dragi u Istri počela se iskrcavati 9. divizija, koja je zatim uspešno učvrstila mostobran na padinama Učke. Tada je 7. korpus imao zadatak da brani pravac Kočevje

- Ljubljana, a zatim razvije ofanzivu prema Ljubljani.

U predvečerje 27. aprila, predviđeno za početak opšteg napada 4. armije JA, od njenih 13 divizija samo su tri (13, 19. i 26) bile u čelnom napadu, pet je vršilo obuhvat (8, 9, 20, 29. i 43.) pet lakih divizija (15, 18, 30, 31. i div. »Garibaldi«) nalazilo se u neprijateljskoj pozadini, a dve (7. i 34) su štatile bok armije u pravcu Karlovca.³¹

³¹ Učestvovalo je ukupno 50 brigada (45 pešadijskih, 1 tenkovska, 1 inženjerska i 3 artiljerijske), 9 artiljerijskih divizion, 13 inženjerskih bataljona i 10 partizanskih odreda. Sve snage, uključujući 7. i 9. koipus, imale su oko 75.000 boraca i starešina, 75 tenkova, 25 haubica, 149 topova, 86 protivtenkovskih topova, 516 minobacača, 3.325 lakih i 386 teških mitraljeza.

Trst - proslava oslobođenja, maj 1945.

U međuvremenu, 25. aprila, Nemci su počeli pregovore o primirju sa saveznicima, čije su trupe prešle preko reke Po i prodrle do reke Pijave. Akt o primirju bio je potpisan 29. aprila sa važnošću od 2. maja u 12 časova. Italijanski Komitet nacionalnog oslobođenja Comitato di Liberazione Nazionale (CLN) 25. aprila je dao direktive za opšti ustanak. Italijanski partizani su odmah počeli upadati u gradove i pomagati savezničkim snagama u uništavanju neprijatelja.

Dvadeset sedmog aprila ujutru 4. armija JA produžila je ofanzivu, koja je bila naročito uspešna na krilima, pa su sledećeg dana oslobođeni Ilirska Bistrica i Št. Peter na Krasu (sada Pivka), a na jugu Opatija. Vrhovni komandant maršal Tito je 4. armiji naredio da bez odlaganja otpočne uvodne borbe u Trst. Štab 9. korpusa je uputio Komandi grada Trst radio-depešu za početak ustanka. Uveče 28. aprila 20. divizija je formirala pokretnu grupu, sastavljenu od tenkova, motorizovane pešadije i artiljerije, koja se preko Divače usmerila ka Trstu.⁴⁷ Iste večeri je sa ruba Tmovskog gozda krenula u pravcu Trsta najpre 30, a u drugom ešelonu sledeće večeri 31. divizija 9. korpusa. Dok su se cestom Ajdovščina - Gorica, četničke kolone užurbano povlačile u pravcu Soče, partizanske brigade su se prebacile preko nje na Kras. Napad 2. brigade 43. divizije, ubačene u neprijateljsku pozadinu, na uporište Landol u podnožju Nanosa, prodor 20. divizije do Divače i delova 29. divizije do Postojne, kao i dolazak 30. divizije na Kras, stvorili su paniku u neprijateljskoj pozadini. Njegove jedinice su se brzo prikupljale i povlačile u Trst ili prema Soči.

⁴⁷ Operativna grupacija 4. armije koju je činila ojačana 20. divizija u prodoru prema Trstu radi njegovog oslobođenja imala je...

Saveznici su istog dana ušli u Milano i Veneciju. Narod Krasa je oduševljeno prihvatio svoje borce. Na svim kućama se pojavilo cveće i natpisi »Tukaj je Jugoslavija!«, »Živela JA!« i slični. U Trstu se širio ustanak. Radnički bataljoni su razoružavali okupatora i njegove saradnike i opkoljavali njihove otporne tačke. Nemci su već 27. aprila formalno predali vlast italijanskom CLN, koji je, međutim, doneo proglas da kvislinške jedinice zadrže oružje i osiguraju javne objekte. Sa druge strane, Komanda grada Trst izdala je naređenje da se razoružaju sve jedinice koje su ranije saradivale sa okupatorom.

Uveče 29. aprila 30. divizija se približila Trstu na liniju Repentabor - Dutovlje, 31. divizija se posle proboja preko Vipavske doline nalazila na liniji Planina - Štanjel - Erzelj, dok je 20. divizija oslobodila Divaču. Sledećeg dana se 31. divizija usmerila prema donjem toku Soče, a njena 7. SNOUB »France Prešern« prema Gorici, dok je Škofjeloški partizanski odred već bio u Solkanu severno od nje. Kod Trsta je 30. divizija napala uporište Opčine i preseкла komunikacije između Trsta i Tržiča. Istog dana, kod Opčina, uspostavila je dodir sa 20. divizijom, koja je oslobodila Sežanu. Noću uoči 1. maja 19. SNOUB »Srečko Kosovel« probila se kroz neprijateljske položaje u tršćansko predgrađe Rojan i do jutra 1. maja stigla do železničke stanice u pristaništa.

U stvari je 1. maja 1945, uzajamnim dejstvima tršćanskih ustanika, 30. divizije 9. korpusa i drugih jedinica 4. armije koje su ulazile u grad sa više strana, Trst bio u rukama oslobodilačkih snaga, osim nekoliko manjih žarišta otpora u gradu i uporišta Opčine. Pošto su istog dana narodnooslobodilačke snage oslobodile Tržič, Goricu, Postojnu i, dejstvom bataljona Operativnog štaba za zapadnu Sloveniju, Cedad (Cividale) u Beneškoj Sloveniji, može se zaključiti da je bila slobodna sva slovenačka etnička teritorija, sem Goriških Brda, gde su se neko vreme još zadržali četnici. Istog dana, između sela Zagrad ob Soči i Ronki došlo je do susreta bataljona 3. SNOUB »Ivan Gradnik« i prethodnice novozelandske 2. divizije britanske 8. armije, koja je sledećeg dana, 2. maja oko 14. časova ušla u već oslobodeni Trst, okičen jugoslovenskim, slovenačkim i italijanskim zastavama. Poslednje grupe neprijatelja uništene su istog dana, a 3. maja i najjače uporište u Opčinama kod Trsta, gde se predalo preko 3.000 neprijateljskih vojnika i oficira.

Dok su se u Trstu borbe već završile, a kod Rijeke produžavale svom žestinom, Štab 4. armije je 3. maja u Bazovici kod Trsta formirao Motorizovani odred, sastavljen od 11. brigade 26. divizije, 3. motorizovanog brdskog divizion, baterije, protivtenkovskih topova i čete tenkova, koji je imao zadatak da oslobodenim koridorom duž Soče proдре što pre u zapadni deo Koruške.

Centralne ustanove narodnooslobodilačkog pokreta su se 27. aprila prebacile iz Bele krajine u Gorski kotar, a zatim u oslobođeno Slovenačko primorje.

U Ajdovščini u Vipavskoj dolini, 5. maja 1945, na svečanoj sednici Predsedništva Slovenačkog narodnog oslobodilačkog veća, proglašena je prva slovenačka narodna vlada od četrnaest članova, sa Borisom Kidričem na čelu kao predsednikom. To je bila vlada Osvobodilne fronte slovenačkog naroda, vlada federalne Slovenije u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji - plod četvorogodišnje nemilosrdne narodnooslobodilačke borbe 633

protiv okupatora i domaćih izdajnika koja je bila ujedno i revolucija naroda i narodnosti Jugoslavije.

U pravcu Koruške nisu bile upućene jače snage, zato što se, za ledima glavnine 4. armije, kod Rijeke, nalazila jaka neprijateljska grupacija, čije je jezgro bio nemački 97. armijski korpus. Ona se tek 3. maja raspoređena u vidu pokretnog »ježa«, počela probijati u pravcu Ilirske Bistrice i Postojne. Stab 4. armije je sve više jačao obruč oko nje. Ona je prodrla do Ilirske Bistrice, gde je zaustavljena. Sabijena na uzan prostor, morala je 7. maja položiti oružje. Predalo se 16.000 vojnika, podoficira i oficira, među njima i komandant nemačkog 97. armijskog korpusa.

Oslobodjenje Slovenačkog primorja i Trsta bio je rezultat četvrtvekovne borbe primorskih Slovenaca, koji su se svim srcem uključivali u borbu za slobodu, gde god bi se našli i plod zajedničke borbe naroda i narodnosti Jugoslavije. Takav uspeh, koji je iznadio i savezničke komande, oslobodilačke snage Jugoslavije mogle su postići zahvaljujući veoma visokom borbenom duhu svih jedinica, svesnoj disciplini boraca i starešina, kao i uspešnoj saradnji glavnih snaga 4. armije sa jedinicama koje su se u sastavu 9. i 7. korpusa nalazile u neprijateljskoj pozadini jugoslovensko-nemačkog fronta. Sem toga, jedinice 4. armije, zajedno sa 7. i 9. korpusom, bile su samo ono borbeno jezgro naoružanog naroda koje je izvršavalo osnovne borbene zadatke. Na svakom koraku dolazile su do izražaja borbena inicijativa i aktivnost stanovništva, kako u gradovima, naročito u Trstu, gde je ta aktivnost imala karakter narodnog ustanka, tako i u unutrašnjosti. Oslobodjenje Slovenačkog primorja i Trsta bilo je u pravom smislu reči, pobedonosni završetak svenarodnog rata protiv okupatora.

Veličinu riječko-tršćanske operacije osvetljava podatak da je u razdoblju od 20. marta do 12. maja 1945, bez jedinica 97. armijskog korpusa koje su se predale kod Ilirske Bistrice, neprijatelj imao na frontu 4. armije 25.664 poginula i 40.233 ranjena, a 4. armija, uključujući 4, 7. i 9. korpus 2.219 poginulih, 361 nestalog i 6.978 ranjenih boraca i starešina.

ZAKLJUČAK

Jugoslovenska armija je u završnim operacijama za oslobodjenje zemlje, koje su bile plod sadejstva glavnine JA i snaga koje su još dejsstvovale u neprijateljskoj pozadini jugoslovensko-nemačkog fronta, zarobila oko 300.000 neprijateljskih vojnika i starešina, od toga 175.000 pripadnika nemačke vojske. Samo oko 30.000 ih je uspelo da se pravovremeno povuku u Austriju.

U tom pobedonosnom završetku narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji veoma značajnu ulogu su odigrale i slovenačke jedinice koje su se najduže vremena borile u neprijateljskoj pozadini jugoslovensko-nemačkog fronta. Prema pregledu Glavnog štaba JA za Sloveniju od 26. aprila 1945, one su bez Divizije Narodne odbrane imale 37.901 borca i starešina, od čega je u sastavu pozadinskih organa bilo 11.234. Uključujući Diviziju Narodne odbrane, ukupno je bilo sedam divizija, od toga jedna italijanska, odnosno 28 brigada i 12 partizanskih odreda.

Može se tvrditi da je upravo zbog pomenutog sadejstva, koje je imalo strateški značaj, glavnina nemačke vojske koja se povlačila iz Jugoslavije morala položiti oružje na njenoj teritoriji, dakle, u zemlji koju je 1941. bila

porazila i okupirala. To je morala učiniti pred armijom koja je stvorena u toku četvorogodišnje okupacije i koju je nastojala da uništi u toku narodnooslobodilačkog rata jedinstvenog u istoriji ratova i po tome što do tada nije bilo primera da je za vreme okrutne okupacije u nekoj okupiranoj zemlji nastala vojska koja je vlastitim snagama savladala okupatorsku vojsku i razoružala je na toj teritoriji. Takav uspeh mogla je da postigne jedino revolucionarna vojska sa visokim ciljevima nacionalne i socijalne slobode, ravnopravnosti naroda i narodnosti i istinske narodne demokratije.

Ta pobjeda je postignuta primenom Titove strategije, strategije razvijanja svenarodne oružane borbe na celom jugoslovenskom prostoru, od nižih ka višim oblicima svoje organizacije i od početka okupacije zemlje do njenog oslobođenja. Borba svakog od naroda jugoslovenske zajednice bila je deo zajedničke jugoslovenske narodnooslobodilačke borbe i revolucije. To jedinstvo ciljeva i borbe svakog naroda sa ciljevima i borbom naroda Jugoslavije kao istorijski nastale zajednice, našlo je svoj izraz i u završnim operacijama. Oba elementa strategijskog rasporeda jugoslovenskih oružanih snaga, četiri armije JA kao njihova glavnina koja je imala zadatak da prodire frontalno i konačno oslobodi zemlju i jedinice koje su još bile u neprijateljskoj pozadini jugoslovensko-nemačkog fronta, dopunjavale su jedan drugog i zajednički postigli konačni rezultat - potpuno uništenje neprijateljskih snaga na tlu Jugoslavije.

Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije bile su veličanstven izraz bratstva i jedinstva njenih naroda i narodnosti. U njima su učestvovali pripadnici svih naših naroda i narodnosti. Istovremeno, te operacije su bile izraz međunarodne solidarnosti, jer su u njima učestvovali i pripadnici susjednih i drugih evropskih naroda, kao i - posredno ili neposredno - jedinice većeg dela armija antihitlerovske koalicije. Stvarni završetak drugog svetskog rata u Evropi, koji se odigrao na slovenačkog tlu 15. maja 1945, bila je pobjeda slobodoljubivih i progresivnih snaga Evrope.

Slovensko primorje i mornarički odred »Kopar«¹¹

Janez Tomšič, *kontraadmiral*

Kurir Mornaričke grupe pri štabu 9. korpusa Ivan Gregorič donio je 17. oktobra 1944. u Komandu mjesta Kopar odluku rukovodstva Mornaričke grupe o preimenovanju grupe mornara pri ovoj komandi u Mornarički odred Kopar (MOK) i direktivu za njegovo djelovanje.

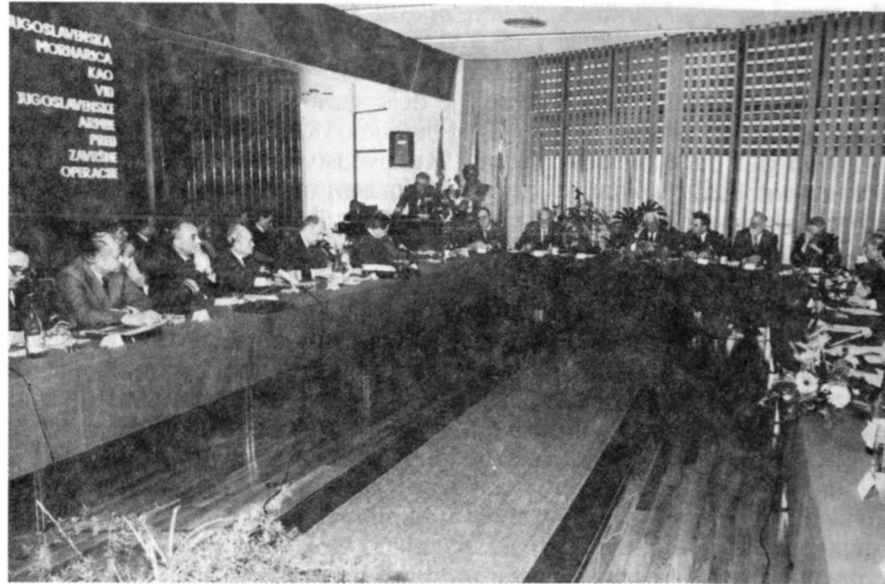
Djelovanje MOK na području Kopra od oktobra 1944. do marta 1945.

Kada je kurir stigao na područje Kopra sa spomenutom odlukom, bilo je u tom dijelu Slovenskog primorja svega sedam mornara. Uz pomoć drugova iz Komande mjesta Kopar, počelo se odmah nakon 28. oktobra, kada je grupica postala samostalna, s razvijanjem organizacijskog rada pomoću prvih mornaričkih povjerenika u Miljama, Koprju, Izoli i Piranu. Ovaj rad imao je u početku samo informativni, a ponekad i obavještajni značaj.

Na obalskom pojasu između rijeka Dragonje i Mirne, koji je također spadao u pomorsku nadležnost MOK, još se nije borbeno djelovalo. Nijemci su u to vrijeme preko svojih obavještajaca dobijali podatke o radu Komande mjesta, o prisutnosti bataljona »Alma Vivoda« i o pojavi Mornaričke grupe na području Kopra. Jake njemačke i italijanske fašističke vojne patrole i izvidnice često su krstarile poluoslobodnim koparskim terenom i pretraživale ga. Tako su špijuni izdali predsjednika Narodnog oslobodilačkog odbora sela Lopar druga Murleca. Nijemci su ga 19. novembra 1944. uhapsili i ubili, spalili njegovu kuću, te ubili jednog partizana i dvojicu seljaka. Ali time još nisu bili zadovoljni, pa su u okolini Topolovca nastavili s traženjem bataljona »Alma Vivoda« i MOK. Dana 25. novembra temeljito su pretražili prostor oko izvora rijeke Dragonje, sjeverno od Topolovca, sve do ceste Sočerga - Popetre - Marezige. Otkrili su bataljon »Alma Vivoda«, opkolili ga i napali. Ubili su 18 i zarobili čak 85 boraca. Svega nekoliko njih se spasilo, među njima i politički komesar bataljona. MOK, koji se nalazio nedaleko od toga, neprimjetno se povukao.

Uskoro nakon tragedije bataljona »Alma Vivoda« došao je iz 9. korpusa na područje Kopra, za političkog komesara, kapetan Franca Šiške Crta. Dolazak tog političkog aktivista, po zanimanju tvorničkog radnika, koristio je političkom i partijskom radu u MOK, gdje su ga izabrali za sekretara partijske ćelije. Do tada je ovu dužnost obavljao B. Prašelj, koji se poslije dolaska Franca Šiške Crta posvetio radu na organizaciji pristanišnih zastupništva. Na ovaj način Komanda mjesta Kopar dobila je pomoć u

*-> Preneto iz knjige J. Tomšič, »Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki«, Ljubljana 1974.

Učesnici okruglog stola "Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobodjenje Jugoslavije"

političkom radu na terenu. Šiška je, prije svega, nastojao pridobivati nove borce na terenu. Povećanje broja mornara u MOK na 60 - 80 do kraja aprila 1945, u najvećoj je mjeri upravo njegova zasluga.

I Okružni komitet za južnu Primorsku i Istru također je pomagao u političkom radu na terenu i u Mornaričkom odredu. To se, između ostalog, vidi i po sastanku koji je sazvaio 17. decembra za sve političke funkcionere na području Kopra. Dnevni red je bio: politička i vojna situacija, mobilizacija u NOVJ i pojedinačni slučajevi napuštanja jedinica. Deset dana nakon toga, Štab MOK je organizirao sastanak svih političkih i vojnih funkcionera. Tom prilikom se raspravljalo o istim temama, a prije svega o političkom stanju na obali i u pristaništima od Kopra do Novigrada.

U toku decembra komanda Mornaričkog odreda Kopra završila je početnu organizaciju širenja obavještajne mreže na obalskom pojasu. U blizini pristanišnih mjesta Milje, Kopar, Izola, Piran i Umag, organizirala je, pod nazivom pristanišnih zastupstava, grupice od po dva do tri druga, koji su se u početku organizovali na radu obavještajne službe, a kasnije na zadacima koji su predstojali u lukama i pristaništima prilikom oslobađanja Primorske i istarske obale.

Obavještajci Mornaričkog odreda došli su, uz pomoć svojih saradnika, do plana luke Trst s ucrtanim neprijateljskim položajima, utvrđenjima i položajima artiljerijskih baterija na obali, molovima i lukobranima, do podataka o razmještanju kopnene vojske i obalske artiljerije od Milja do Umaga i, konačno, do općih planova brodogradilišta Sv. Andrej i Sv. Rok, rafinerije u Žavlama, te gradova Milje i Kopar. Na žalost, veći dio dokumenata izgubio se na putu od obalskog područja do Trnovske šume.

Dana 25. novembra, kod Skadanščine, pali su u njemačku zasjedu politički komesar Komande mjesta Kopar i dva mornara - kurira, koji su nosili obavještajni materijal i izvještaje u Mornaričku grupu pri 9. korpusu.

Herojska pogibija komandanta mjesta Kopar.

Istarsko vojno područje i njegove komande mjesta potčinjene su januara 1945. Komandi vojne oblasti 9. korpusa. Korpusu je potčinjen i 4. bataljon 9. brigade 18. divizije, koji je djelovao na terenu između Pivke i Kopra. Štab 9. korpusa pridao je taj bataljon 18. SNOUB - »Bazovičkoj« i zadržao ga i dalje na istom terenu. Rukovodstvo Mornaričkog odreda je tu i tamo dolazilo u kontakt s tim bataljonom, odnosno njegovim štabom radi dogovora o zajedničkim akcijama na području Kopra, ali do tih akcija nije došlo.

Njemačke policijske jedinice su i u 1945. godini nastavile s napadima i pretraživanjima terena, koje su im sugerirali špijuni. Tako su dvije špijunke, početkom februara 1945, javile Nijemcima da se bunker Komande mjesta Kopar nalazi u blizini Hrpeljaca ispod Labora. Zato je Komanda mjesta Kopar, koja se 8. februara nalazila u bunkeru, postala metom njemačkih policijskih jedinica, koje su brojile oko 50 vojnika i koje su došle preko zaselaka Zabavlje i Koštabona. Komandant mjesta Kopra Franc Planine - Frenk naišao je rano ujutro na njemačku patrolu i oprezno se povukao u bunker. Nijemci su teren u okolini Boršta i Labora već opkolili i detaljno pretražili, stigli su i do skloništa. Opkoljeni borci odbili su da se predaju. Kad su Nijemci počeli prodirati u bunker i bacati suzavac, komandant mjesta je oko 3 časa po podne naredio da se svatko sam snalazi i dozvolio svojim borcima ispad iz bunkera. Kada je vidio da je bunker uništen i miniran i da za njega nema više izlaza, pištoljem je oduzeo sebi život. Preživjele borce neprijatelj je zarobio i odveo u koparski zatvor. Samo jedan od njih, Valerij Jakomin, uspio je uz put pobjeći, a ostali su kasnije pomrli po logorima.

Nakon uništenja bunkera Komande mjesta Kopar, Nijemci su otišli prema 17 km udaljenom Koprju i drugim obalskim položajima, te tako nehotice spasili od slične sudbine sve one koji su također bili opkoljeni na području Boršta ili sakriveni u bunkeru Mornaričkog odreda. U tom bunkeru u Borštu tog su se dana, osim komandanta MOK, nalazili još terenska aktivistkinja Fini i američki pilot koji je tih dana oboren iznad Boršta. Slijedećeg dana Nijemci su još jednom došli na Labor, fotografirali razrušeni bunker u Hrpeljcima i izvukli iz njega tijelo mrtvog komandanta. Jedanaestog februara stanovništvo Labora, Boršta i okolnih sela priredilo je svome komandantu pogrebnu svečanost, te zelenilom i ranim proljetnim cvijećem ukrasilo njegovo posljednje počivalište.

Nakon ovog tragičnog događaja nije se smjelo dozvoliti da koparsko područje ostane bez vojne komande, zato je Štab Mornaričkog odreda od 9. februara privremeno zastupalo Komandu mjesta obavljalo njene funkcije. Prilikom preuzimanja dužnosti, komandant i politički komesar odreda organizirali su sastanak s terencima, gdje se raspravljalo o vojnoj i političkoj situaciji prije ovog velikog gubitka. Na sastanku je utvrđeno da je Komanda mjesta očekivala napad na selo Boršt i Labor, pa se zato još u toku noći 5/6. februara povukla iz tog mjesta. Neprijateljske jedinice očekivanog dana nisu se pojavile na području Labora, pa se zato Komanda mjesta 7. februara vratila u svoj bunker u Hrpeljcima, čiji su položaj dvije špijunke izdale Nijemcima. Nakon ovog sastanka, rukovodstvo Mornaričkog odreda obavijestilo je Štab Istarskog vojnog područja o smrti Komandanta mjesta Kopar i nesreći koja se desila.

Dvojica kurira zaduženih da prenesu ovaj izvještaj povelj su na put i američkog pilota poručnika Charlesa R. Doughertyja, kojeg su pronašli

terenski radnici NOP-a iz Boršta i predali ga Komandi mjesta Kopar, da bi odatle bio prebačen u MOK, gdje je bilo boraca koji su govorili engleski. Sticajem okolnosti, pilot SAD našao se 8. februara u bunkeru MOK. Komandant mu je predložio da se u slučaju opkoljavanja može predati Nijemcima, ali američki pilot je to odbio i izjavio da će dijeliti sudbinu s partizanima.

Komanda Istarskog vojnog područja poslala je 3. marta novog političkog komesara i komandanta mjesta Kopar, koji su preuzeli dužnost te komande, a štab MOK privremeno im je dao jednog druga koji je bio dobro upoznat sa situacijom Kopru.

Pažnju zaslužuje i omladina Izole. Rukovodilac lučke grupe Izola u Mornaričkom odredu Guerrino Grassi de Darko održavao je vezu s petoricom mladih mornara u uporištu Izola. Uz njihovu pomoć, Darko se jedne noći prikrao u Izolu i iz kancelarije njemačkog »Landschütza« odnio u Štab MOK pisaću mašinu koju su zatim upotrebljavali sve do kraja rata.

Nijemci su reagirali na tu aktivnost mladih. Dana 24. i 25. februara jake policijske patrole opet su pretraživale koparski teren. Dana 24. februara Nijemci su otkrili prazan bunker terenaca, slijedećeg dana je patrola od 10 vojnika pretražila koparske kuće. Za vrijeme tog pretraživanja uhvatili su mornara Žarka Hrašćeka. Bio je na putu prema Istarkom vojnom području, gdje je trebalo preuzeti radio-stanicu, koju je Štab mornarice poslao iz Splita preko Bijele krajine Mornaričkom odredu Kopar.

Ova rado očekivana radio-stanica, koja bi umnogome olakšala i obogatila rad na koparskom području, stigla je u MOK tek posljednjih dana marta, kada je Mornarička grupa zbog njemačke ofanzive svoju radio-stanicu morala skloniti u bunker u Tmovskoj šumi. U toj ofanzivi su šifre za vezu između MOK i Mornaričke grupe pri 9. korpusu pale u ruke Nijemaca, jer ih je imao uza se major Baldomir Saje, koji je u toj ofanzivi poginuo.

Tako se dogodilo da je Mornarički odred Kopar ostao bez radio-veze do kraja rata.

Njemačke vojne i policijske jedinice su nastavile sa ispadima vojničkih patrola na koparske terene. Dana 19. i 20. marta jače patrole pretraživale su teren između rijeke Rižane i Dragonje. Ovog puta su obavještajci pravovremeno obavijestili Komandu mjesta Kopar i MOK, tako da su se pripadnici tih komandi na vrijeme podijelili u manje grupe, koje su se, zahvaljujući pomoći stanovništva, sakrile u zaseocima ili se povukle sa terena. Usprkos tome, Komanda mjesta Kopar imala je jednog poginulog i četiri zarobljena borca.

Aktivnost Mornaričkog odreda Kopar između rijeka Dragonje i Mirne

Ivana Gregoriča, dvadesetšestogodišnjeg partizana, po zanimanju brodogradevinski radnik - metalac, komandant MOK je 18. oktobra 1944. i to poslije dolaska iz Gornje Trebuše, odredio za obavještajca na području Umaga. On je zajedno s Bernardom Prašeljem, također brodogradevinskim metalcem, 19. novembra 1944. oputovao u okolinu Umaga. Tamo su se obojica uspješno povezali s Okružnim narodnooslobodilačkim odborom Umaga.

PC-8, prvi Jugoslavenski, ujedno i saveznički ratni brod koji se uplovio u Trst, 5. maj 1945.

Uz pomoć hrvatskih partizana i terenskih radnika, došli su do prvih podataka o neprijateljskoj mornarici između Savudrije i Novigrada. U Savudriji, Umagu i Novigradu Nijemci su imali svoja uporišta, u kojima su talijanski fašisti obavljali pod njihovim nadzorom policijsku, oružarsku i pristanišnu službu. Između ostalog, Umag je bio uporište patrolnog čamca »Istrianac«, koji je svake noći patrolirao u priobalnom moru između Umaga i Poreča. U okviru njemačkih službi u Novigradu su se nalazila dva motorna jedrenjaka nosivosti oko 30 BRT, te sedam ribarskih čamaca. Pored toga, stanovnici Umaga imali su za vlastite potrebe 6 ribarskih čamaca. U nedalekoj Dajli Nijemci su imali još jedan motorni jedrenjak.

Tako su dvojica partizana, bez mornaričkog obrazovanja, počeli prikupljati podatke o njemačkoj mornarici i njenom djelovanju u zapadnoistarskom obalnom moru. Prikupljene podatke osobno su donijeli u MOK, a zatim se opet vratili na rad u taj dio Istre.

Početkom decembra 1944. hrabri Ivan Gregorič pao je blizu Umaga u ruke Nijemaca. Ali već 27. decembra ovaj agilni obavještajac uspio je obavijestiti MOK da se nalazi u zatvoru u Trstu.

Na području Umaga, Bernard Prašelj sam je nastavio djelatnost. Njemačke policijske jedinice su i u tom dijelu Istre izvodile racije i pretraživanja. Komanda mjesta Umaga zbog toga se morala povući u unutrašnjost Istre. Veze između obavještajaca i povjerenika na tom području bile su prekinute. Zbog toga se Prašelj 6. januara 1945. vratio na koparsko područje. Morao se opet vratiti na teren Umaga. Sam, bez političke i vojne podrške, nije mogao aktivno djelovati, niti je mogao uspostavljati veze s povjerenicima na terenu, jer su naše političke i vojničke ustanove Umaga bile još uvijek duboko u unutrašnjosti Istre. Dana 16. januara, prilikom dolaska da podnese izvještaj u MOK, Štab odreda ga je zbog situacije na području Kopra zadržao i postavio za političkog delegata u lučkom za-
o40 stupništvu Kopar, koje se tada sastojalo od samo 3 člana.

Nakon dva mjeseca Prašelja su opet poslali na područje Umaga. S njim su tada, 12. marta, oputovala još dva druga; jedan pomorac, a drugi dobar poznavalac terena oko Umaga i tamošnjih prilika. Okružni komitet je tu grupicu povezo sa mornarima u Umagu i Novigradu. Ti mornari su predstavljali jezgro budućih lučkih zastupstava u Umagu i Novigradu.

Talijanski, pa i hrvatski kvislinzi osjetili su aktivnost partizanske mornarice. I jedni i drugi reagirali su na isti način - parolom: »Slovenci hoće imati mornaricu na našem moru!« Kada je Štab Mornaričkog odreda Kopar primijetio tu pojavu, odmah je poslalo na teren Umaga i Novigrada, kao ispomoć u pomorskom i političkom radu, Boška Marića, rodom iz Crne Gore. Marić se uspješno uhvatio ukoštac s navedenim problemom, a također i s drugima. Na osnovu njegovog rada, komandant MOK je 19. aprila 1945, između ostalog, zapisao u svom izvještaju: »Sada je na tom području jasniji zadatak Titove mornarice.«

Obavještajci MOK dobili su i poseban zadatak - da stupe u kontakt sa mornarima tzv. NDH iz Sv. Jerneja (S. Bartolomeo) i da ih nagovore da pristupe NOVJ. Mornarički odred je za takav rad dobio direktivu Mornaričke grupe 9. Korpusa krajem 1944. godine. Dva terenska povjerenika, dobro upoznata sa situacijom na poluotoku Milje i lazaretu Sv. Jemej, gdje se nalazila kasama mornarice tzv. NDH, stupili su u vezu s hrvatskim pomorskim oficijom Miletićem. Obavještajac Boško Marić uspostavio je vezu s vodnikom hrvatske mornarice Prejadakovićem. Uloženi rad i rizik navedenih obavještajaca nije se isplatio. Kada su hrvatski mornari saznali za mogućnost i način prelaska u NOVJ, ponijeli su se oportunistički, naime, svi su, osim trojice njih, ostali u svojim kasarnama do oslobođenja Primorske, kada ih je, kao što je poznato, zarobila 4. jugoslavenska armija. Samo spomenuta 3 mornara: Ante Kuzmanić (1926) iz Hvara, Ivan Damjanović (1924) iz Kaštel Novog i Ivan Fračić (1925) iz Blata došli su 8. marta u MOK i javili se u NOVJ. Štab MOK je uputio ove drugove, na osnovu direktive Štaba Mornarice, preko Komande mjesta Buje u 43. diviziju. Mornarički odred je, na bazi podataka koje je dobio od pomenutih mornara o stanju i raspoloženju ove jedinice NDH prema NOVJ i NOB-u, prestao s vrbovanjem hrvatskih mornara iz Sv. Jemeja.

DJELOVANJE MORNARIČKOG ODREDA KOPAR U MARTU 1945.

Usprkos teškim uvjetima za rad i stalnom pritisku neprijatelja na koparskom području, odred je narastao na 27 boraca. To je zahtijevalo novu raspodjelu u njegovoj organizaciji. Štab odreda bio je sastavljen od mornaričkog poručnika Franca Dermote, njegovog zamjenika pomorskog oficira trgovačke mornarice Edvarda Logara i političkog komesara kapetana Franca Šiške Crta. Sekcija za obavještajnu službu, ekonomat i sekcija za vezu predstavljali su osnovu stabnih organa.

Na terenu i uz obalu u blizini Milja, Kopra, Izole i Pirana osnivaju se stalna lučka zastupstva, koja su brojala po tri člana. U mjestu Izoli odred je imao ilegalnu omladinsku udarnu grupu od 6 članova.

Na obali hrvatskog dijela Istre, kod Umaga i Novigrada, nalazila se mornarička grupa, koja je imala po jednog druga za vezu u blizini svakog od spomenutih mjesta. Oni su imali vezu s mjesnim oslobodilačkim orga- 64 1

nizacijama, koje su, između ostalog, planirale i lučku vlast prilikom oslobođenja.

Ovakva organizacija bila je jezgro budućih akcija, koje je Štab odreda pripremao u vezi s predstojećim oslobođenjem obale. Mornarički odred Kopar nikada nije zaboravljao da mu samo stanovništvo koparskog područja može pružiti pomoć. Zato je učestvovalo u svim političkim akcijama na terenu. U okviru toga, komandant MOK održao je 19. marta na mitingu u Loparu govor o zadacima i ulozi Mornarice NOVJ na slovenskoj i istarskoj obali. Viša politička rukovodstva također su dolazila na teren i pomagala u pripremi vojnih i političkih rukovodstava za trenutak oslobođenja.

Krajem marta, Okružni komitet KPS za južnu Primorsku poslao je na koparsko područje instruktora CK KPS Franca Perovšeka i pokrajinskog instruktora Janeza Stanovnika sa zamjenikom komandanta Istarskog vojnog područja poručnikom Jožom Buhom Borutom. U to vrijeme održano je više sastanaka na kojima su bili prisutni, pored funkcionera terenskih političkih organizacija, i vojni funkcioneri Komande mjesta Kopar, MOK i 4. bataljona 18. bazovičke brigade. Prisutni su bili upoznavani s političkom i vojnom situacijom vezanom za područje Kopra. Posebno je bilo korisno predavanje pokrajinskog instruktora Janeza Stanovnika o iješnju problema Primorske i o stavu prema saveznicima. Na jednom od tih sastanaka bilo je odlučeno da se za koparsko područje formira jedinstveni operativni štab. Međutim, situacija koja je nastala neposredno poslije sastanka nije dozvoljavala djelovanje zajedničkog štaba.

Na osnovi odluka tih sastanaka, štab Mornaričkog odreda Kopar organizirao je 28. marta 1945. sastanak sa Komandom mjesta Kopar. Dnevni red je bio: »Naši zadaci u novim ratnim prilikama«. Na sastanku su bili upoznati sa zadacima Komande mjesta i MOK, i to u dvije moguće varijante:

- kapitulacija Njemačke bez vojnih operacija u Istri, i
- iskrcavanje Jugoslovenske armije, te odmicanje fronta preko Istre.

Obje komande bile su tako krajem marta spremne, i to u granicama svojih snaga i malobrojnosti, za izvršavanje zadataka u oslobađanju obale u vrijeme približavanja 4. armije Slovenskom primorju i Trstu.

MORNARIČKI ODRED U 30. DIVIZIJI NOVJ

Rukovodstvo mornaričke grupe je nakon decembarske ofanzive nastavilo sa radom na poboljšanju stanja u cijeloj grupi, a naročito na jačanju mornaričkih borbenih jedinica u Tmovskoj šumi, Mornaričkog odreda na koparskom području, te mornaričke obavještajne službe na Krasu i u Trstu.

Broj mornara još uvijek je rastao. Rukovodioci mornaričkih grupa su, u očekivanju formiranja mornaričkog odreda, predložili Štabu 9. korpusa da se privremeno formira mornarički bataljon. Štab korpusa je taj prijedlog prihvatio i odobrio, te je tako 7. januara 1945. formiran mornarički bataljon. Komandant bataljona bio je Ludvik Bradeško - Iztok, politički komesar Dušan Ravhekar Džoni, zamjenik komandanta Avgus Stare, pomoćnik političkog komesara Rudi Župan Ciril, operativni oficir Nikola Sa-642 fonov, intendant bataljona Ivan Kerkoč, oružar Jože Jelar, bataljonski bol-

ničar Jože Milič. Komandir 1. čete bio je Ratko Kosmač, politički komesar Slavko Cestnik, a njegov pomoćnik Stanko Klemenc. Komandir 2. čete bio je Janez Papier, a politički komesar postao je Anton Hančević. Vodnik minerskog voda bio je Ernest Biščak, a vodnik voda za vezu Ferdo Prebil. Štab Mornarice NOVJ je 28. januara 1945. naredio da se bataljon zvanično zove Odred mornaričke pješadije i da bude podređen jedinici koju će odrediti Štab 9. korpusa. Istovremeno, kapetan Ludvik Bradeško dobio je premještanje iz Mornaričke grupe na mjesto upravitelja aerodroma, gdje se primala i dočekivala materijalna pomoć savezničkih aviona. Bradeškov odlazak iz mornaričke grupe zahtijevao je i kadrovske promjene u Mornaričkom odred. Tako je Ratko Kosmač bio imenovan za komandanta odreda, Zdravko Jerič za operativnog oficira, Anton Okom za komandira 1. čete, a njegov zamjenik postao je Milojko Hafner. Preostali sastav štaba odreda, četa i vodova, ostao je onakav kakav je bio u bataljonu. Odred je bio sastavljen od štaba, prištapske desetine, 1. i 2. čete, minerskog voda, voda za vezu i pratnje. Ukupno je brojio 113 pomoraca - partizana.

U bataljonskoj momčadi bilo je 35 članova KP Slovenije, 1 kandidat partije i 19 članova SKOJ-a, što je predstavljalo 41% svih pomoraca u odred.

Omladina Banjske planote je 1. februara 1945. poslala odred mornaričku vojnu zastavu. Istog dana odred se povukao iz Gornje Trebuše u Predmeju, gdje je uvršten kao samostalna jedinica u sastav 30. divizije.

Tom prilikom su borci Mornaričkog odreda poslali Štabu Mornarice NOVJ slijedeći telegram: »Na dan našeg odlaska u 30. diviziju, primili smo od primorske omladinske organizacije SKOJ-a na poklon zastavu Mornarice NOVJ. Ovom prilikom obećavamo i zaklinjemo se, da ćemo čuvati čast naše zastave i da ćemo u suradnji s jedinicama 7. i 9. korpusa NOV i POJ u borbi za naše Primoije pridonijeti svoj udio prilikom odvijanja zastave slobode na obali slovenskog Jadrana, gdje danas u Istri, Trstu i Primorju već djeluju pioniri naše Mornarice«.

Tjedan dana odred je djelovao u blizini Štaba 30. divizije. Osmog februara ovaj štab je predao Mornarički odred 18. bazovičkoj brigadi, u kojoj je djelovao do 7. aprila kao brigadni bataljon pod nazivom »Mornarički odred« (MO). Često su ga nazivali »bataljon kraške mornarice« a borce u toj diviziji »mornari s Krasa« ili »kraški mornari«.

Vodenje mornaričke grupe u Planini na Cerkljanskom

Štab 9. korpusa bio je već 14 dana na Cerkljanskom, kada se Mornarički odred povukao iz Gornje Trebuše na Predmeju. Njegovim odlaskom je rukovodstvo Mornaričke grupe ostalo bez osiguranja i zato ga je Štab 9. korpusa smjestio u selo Planina blizu Novakova, gdje se nalazilo sjedište Štaba korpusa.

U Štabu Mornarice su se u to vrijeme vršile organizacijske i kadrovske pripreme u vezi s reorganizacijom NOVJ u JA. Tom novom reorganizacijom je i Mornarica postala samostalna i neposredno podređena Vrhovnom štabu NOVJ. U vezi sa spomenutim promjenama, Štab Mornarice poslao je majora Baldomira Saje iz Glavnog štaba Slovenije u Štab 9. korpusa, da vodi mornaričku grupu, a dotadašnjeg rukovodioca grupe majora Janeza Tomšiča pozvao je u Dalmaciju, gdje je trebao preuzeti dužnost komandanta Pomorske komande sjevernog Jadrana (PK SEJA). Funkcija **de- 643**

legata Mornarice NOVJ u Glavnom štabu Slovenije je ukinuta. Evidenciju pomoraca, onih koji su se još nalazili u slovenskim jedinicama, preuzeo je organizacijski odjel Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Novi rukovodilac Mornaričke grupe preuzeo je tu dužnost prvih dana februara.

Dolaskom Antona Kalčiča u Trst, stvorila se mogućnost da mornarička grupa organizira u luci Trst ilegalnu diverzantsku pomorsku grupu. Nekoliko pomoraca, na čelu s Kalčičem, bili su spremni nabaviti vlastitim sredstvima tri motorna jedrenjaka, nosivosti oko 40 BRT. Mornarička grupa bi na njih ukrcala po jednog zapovjednika, motoristu i brodara, koji bi bili glavni organizatori i voditelji akcija. Jedinice bi plovile pod okupatorskom zastavom u lokalnom tršćanskom prometu. U vrijeme pristajanja u pristaništima, ukrcani partizani bi organizirali sabotažne i diverzantske akcije.

Kao osnovni element u toj organizaciji bili bi pomorci - partizani, koji bi posjedovali tršćanske pomorske matrikule.

Početkom februara, ove je uslove ispunjavao jedino zamjenik komandanta mornaričkog odreda August Stare, a ostale drugove tražili su u korpurnim jedinicama.

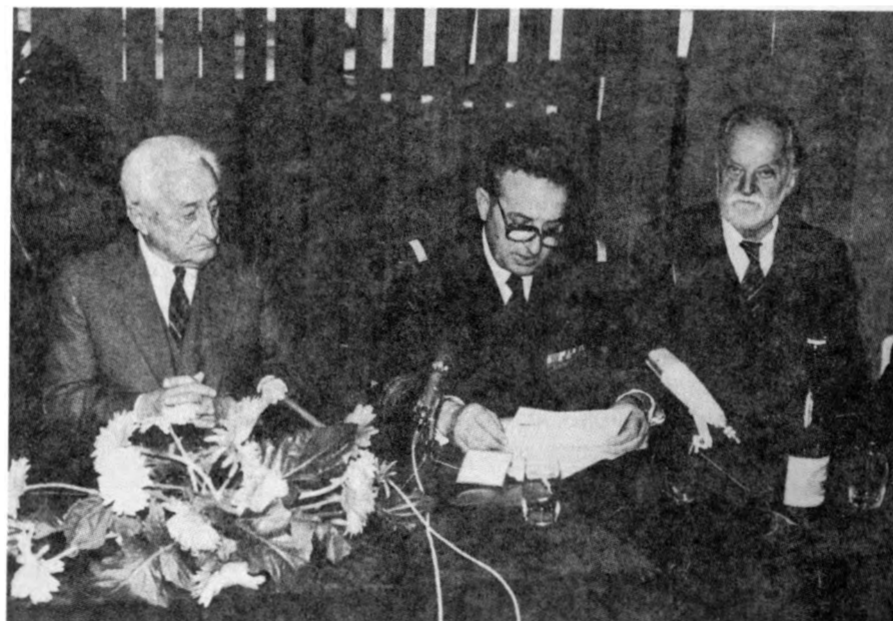
Štab Mornarice NOVJ suglasio se s ovom vrstom pomorske aktivnosti u Trstu.

Šestog februara vršila se primopredaja dužnosti u Mornaričkoj grupi. Novi komandir Baldomir Saje obavijestio je Štab Mornarice NOVJ da je major Janez Tomšič oputovao na otok Krk za Dalmaciju.

Završna riječ na zatvaranju »okruglog stola«

Božidar Grubišić, *viceadmiraal*

Kada se radi o ovakvim temama i ovakvim sadržajima veoma značajnim, ne samo za oružane snage, u konkretnom slučaju za ratnu mornaricu, već mnogo šire za jačanje našeg sistema općenarodne odbrane i društvene samozaštite kao garanta razvoja samoupravnog socijalističkog društva ravnopravnih naroda i narodnosti Jugoslavije na Titovom kursu, onda su ovi skupovi sasvim sigurno veoma djelotvorni.

Viceadmiraal Božidar Grubišić daje završnu riječ na okruglim stolom

Oni predstavljaju najviši stepen naučne verifikacije i afirmacije naše neposredne prošlosti nastajanja i razvoja naše revolucije sa dubokim i svestranim socijalnim, klasnim i društveno-političkim promjenama usmjerenim ka oslobađanju čovjeka graditelja svoje sopstvene budućnosti, ka jedino mogućoj perspektivi razvoja društva i međunarodne zajednice. Na 645

tom putu razvoja, za koga nema alternative, a što je sva dosadašnja historija potvrdila, iskustva i pouke njenih neposrednih učesnika i graditelja su od neprocjenjive i trajne vrijednosti za sve generacije koje nastupaju. Naše vlastito iskustvo u tom smislu je posebno značajno. Kao i u cijeloj zemlji, tako je i na ovom prostoru narod pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije sa drugom Titom smogao snage, razvio sposobnost da sruši sve ono što mu je stajalo na putu pobjede i stvaranja vlastite budućnosti. To su historijske činjenice, to su istine, na žalost koje u novije vrijeme neki pokušavaju da negiraju ili umanje njene vrijednosti.

Te istine i ta saznanja treba da prodru još dublje u riznicu našeg društvenog bića. One moraju biti prisutnije mladim generacijama u daljoj revolucionarnoj borbi protiv svega onog što staje ili bi moglo stati na put razvoja samoupravnog socijalizma i potpune slobode čovjeka, rada i stvaralaštva.

Današnji skup je pokazao i ukazao na dalje mogućnosti i potrebe izučavanja iskustava, njihovo teoretsko i praktično osmišljavanje za razvoj, kako naše Ratne mornarice u cjelini, tako i posebno njenog osnovnog faktora čovjeka. Osobita vrijednost njegovog rada je u prisustvu ratnih rukovodilaca Mornarice: komandanata, političkih komesara, članova Štaba Mornarice, pomorskih obalnih sektora, mornaričke pješadije, flotila, u iznošenju njihovih borbenih iskustava. Nesumnjivo među prvima je vizionarska misao druga Tita o stvaranju mornarice i njegov koncept strategije NOR-a, - uvijek i svuda oslonac na vlastite snage i stvaralačku ulogu Partije. Moramo više, efikasnije i neposrednije ta iskustva u praksi vaspitanja ljudi koristiti, da budu dostupna svim u jačanju svijesti i revolucionarnog morala naših pripadnika.

Imajući u vidu sve ono što je ova rasprava dala, posebno u izlaganjima učesnika i stvaraoca onoga što smo do sada postigli i što ukazuje na dalji naš razvoj, smatram da smo postigli i ispunili postavljeni cilj.

Naš je zadatak da sredimo i oformimo materijal ovog okruglog stola, obezbjedimo njegovo dalje izučavanje i kao pouke i iskustva založimo u dalji razvoj.

Svima se u ime organizatora najtoplije zahvaljujem sa željom da se još dugo kroz različite forme susrećemo u interesu jačanja razvoja naše Ratne mornarice i odbrane na ovom prostoru, za još veću afirmaciju osnovnih vrijednosti našeg samoupravnog socijalističkog društva.

Želim vam svima dobro zdravlje i ličnu sreću.

Hvala!

Ovim je rad ovog skupa završen.

PRILOZI

N A R E D B A broj 5-13
KOMANDANTA VOJNOPOMORSKE OBLASTI
od 18. februara 1985. godine

Povodom obilježavanja 40. godišnjice pobjede, a na osnovu Programa obilježavanja jubileja iz NOR-a i socijalističke revolucije do 40. godišnjice pobjede nad fašizmom 9. maja 1945. godine i dopisa SSNO-PU pov. broj 738 od 16. 10. 1984. godine,

NAREDUJEM :

1. U petak 1. marta 1985. godine, u prostorijama Doma Mornaričkog školskog centra »Maršal Tito«, održati okrugli stol na temu »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«. Na okruglom stolu pozvati učesnike prema spisku u prilogu. Za organizaciju okruglog stola odgovorno je Odjeljenje za politički rad KVPO i organizacioni odbor.

Uređenje, dekoraciju sale, razglas i postavljanje izložbe fotografija o Jugoslavenskoj mornarici u završnim operacijama obezbjedit će Dom JNA Split, Vojnopomorski muzej i Uprava MŠC »Maršal Tito«. Nosilac zadatka je Uprava MŠC »Maršal Tito«.

2. Za učesnike koji nemaju osiguran smještaj u Splitu osigurati smještaj u hotelu »Zagreb«, VO Duilovo. Za sve učesnike okruglog stola, najviše do 70 (sedamdeset) osoba, organizirati zajednički ručak 1. marta 1985. godine.

Za organizaciju smještaja i ručka odgovorna je Intendantska služba KVPO.

3. Za sva prevoženja učesnika okruglog stola na području garnizona Split odgovorna je Saobraćajna služba KVPO. Načelnik štaba Komande VPO za svaki autobus i osobna kola odredit će po jednog stajješinu koji će biti domaćin gostima, čiji je zadatak da organizuje prihvata, na autobusnoj i željezničkoj stanici, u luci i na aerodromu, smještaj u hotelu, obavijesti o planu rada, načinu i vremenu prevoženja do MŠC »Maršal Tito« i da im pomogne u obezbjeđenju karata za povratak.

4. Sanitetsko obezbjeđenje učesnika organizirat će Sanitetska služba KVPO.

5. Informisanje javnosti organizovat će OPR KVPO uz obezbjeđenje prisustva predstavnika štampe, TV i radija.

6. Materijalno obezbjeđenje (propagandna sredstva) zadatka izvršit će Odjeljenje za PR KVPO po zadatku 681, a dnevnice i putne troškove učesnika isplatit će Operativno-nastavno odjeljenje KVPO po zadatku 608 GPZF za 1985. godinu.

Troškove posluženja i ručka po zadatku 638.

MP

K O M A N D A N T
viceadmiral
Božidar Grubišić, s.r.

**Poziv za učešće na okruglom stolu
»Jugoslavenska mornarica u
završnim operacijama«**

DRUGU .....

Na osnovu Programa obilježavanja jubileja iz NOR-a i socijalističke revolucije do 30 godišnjice pobjede nad fašizmom 9. maja 1945. godine, te stavova SSNO i društveno-političkih organizacija SFRJ, Komanda Vojnopomorske oblasti organizuje »okrugli stol« na temu »Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama«, u suradnji sa Vojnoistorijskim institutom JNA, Institutom za historiju radničkog pokreta Dalmacije i Skupštinom općine Split.

Okrugli stol »Jugoslavenska mornarica... « ima za cilj da, pored odavanja dužnog pijeteta palim borcima NOR-a i revolucije, valorizuje bitne komponente razvoja ovog vida oružanih snaga revolucije, da istakne njen historijski razvoj i ulogu, revolucionarni karakter u suvremenom aspektu i afirmiše oslobodilačke i revolucionarne vrijednosti izvojevane pod rukovodstvom Partije sa drugom Titom na čelu.

Putem okruglih stolova o kninskoj, sarajevskoj, mostarskoj operaciji, o formiranju armija i vidova JA i završnih operacija, svjetska i jugoslavenska javnost upoznat će se sa historijskim doprinosom Jugoslavije pobjedi antifašističke koalicije, sa razvojem naših oružanih snaga koje su izrasle kroz NOR. Jugoslavenski narodnooslobodilački rat je u svom karakteru i razvoju bio i jedini oslobodilački pokret koji je imao i ratnu mornaricu u sastavu svojih oružanih snaga.

Mornarica NOVJ, odnosno od 1. marta 1945. godine Jugoslavenska mornarica, izvršavala je operativno-strategijske zadatke samostalno i u sadejstvu sa 8. korpusom i 4. armijom do završnih operacija, a osobito u njihovom toku za konačno oslobodjenje zemlje. Tada je jugoslavensko ratište bilo dio jedinstvenog savezničkog fronta protiv fašističke Njemačke koji je u završnim operacijama JA zatvarala sa juga između savezničkih armija na istočnom i zapadnom ratištu.

Okrugli stol i obilježavanje ovih jubileja dalje će afirmisati princip oslonca na vlastite snage u oslobodilačkoj borbi naših naroda, bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda u čemu je Mornarica NOVJ po svom sastavu bila borbena kovačnica bratstva i jedinstva.

Obilježavanje ovih jubileja treba da doprinese obogaćivanju naše historiografije i ratne vještine iz vremena NOR-a, koliko novim saznanjima toliko i u daljnjem razvoju pozitivnih iskustava NOR-a koja će nadahnuti današnje generacije.

Okrugli stol »Jugoslavenska mornarica ... « okupit će komandante i komesare, vojne i političke rukovodioce mornarice i mornaričkih jedinica

koji su vodili borbu na moru, kao i članove Štaba 4. armije i historičare NOR-a i socijalističke revolucije.

Oni će neposrednim izlaganjem istaknuti specifičnosti razvoja i toka oružane borbe na moru, bitna pitanja opredjeljenja načina i strategije vođenja borbe.

Radi blagovremenih priprema učesnika i ostvarenja cilja okruglog stola predvidjeli smo sljedeće teme - teze za raspravu:

1. Opća vojna i politička situacija u Evropi i Jugoslaviji u zimu 1944/45. godine,
2. Organizacija, snage i zadaci Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama,
3. Partijsko-politički rad u Jugoslavenskoj mornarici,
4. Sadejstvo 4. armije i JM,
5. Titova razmatranja o stvaranju i zadacima ratne mornarice 1942, 1943. i 1945,
6. Sadejstvo 9. divizije i JM,
7. Pomorski obalski sektori kao nosioci borbenih dejstava Mornarice NOVJ,
8. Pomorska komanda sjevernog Jadrana, uloga i zadaci,
9. Kvarnerski odred mornaričke pješadije,
10. Kvarnerski pomorski sastav,
11. Pozadinsko obezbjeđenje dejstava mornarice,
12. Tehnička služba Jugoslavenske mornarice,
13. Školovanje kadrova za JM,
14. Obavještajna služba i rad u pozadini neprijatelja,
15. Dejstva 1. i 2. eskadrile NOVJ,
16. Odnosi sa saveznicima,
17. Uloga pozadinske baze Monopoli.

Predložene teme ne iscrpljuju moguću tematiku. Učesnici mogu iznijeti i druga pitanja, prema vlastitom nahodjenju, vezana za JM pred završne operacije.

Rad okruglog stola bit će prenesen javnosti sredstvima javnog informisanja, a materijali će se objaviti u posebnoj publikaciji.

Rad okruglog stola je planiran za petak 1. marta 1985. godine, sa početkom u 09.00 sati u Domu Mornaričkog školskog centra »Maršal Tito« u Splitu (Lora).

Sa iskrenom željom da prihvatite naš poziv, molimo da potvrdite svoje učešće na telefon 058 - 42-077, lokal 231 ili 591.

Za eventualno i druga obavještenja molimo da se, također, obratite na navedene brojeve telefona.

Troškove putovanja snosi organizator.

Tačnost prijepisa ovjerava:

K O M A N D A N T
viceadmiral
Božidar Grubišić, s.r.
kapetan fregate
Slavko Milosavljević, s.r.

*Spisak učesnika na okruglom stolu
»Jugoslovenska mornarica u završnim
operacijama za oslobođenje
Jugoslavije«*

1. *Anić Nikola*, pukovnik u penziji
2. *Biočić Ante*, generalmajor u penziji
3. *Bocinov Dragoljub*, kontraadmiral
4. *Božanić Andrija*, viceadmiral u penziji
5. *Černv Josip*, admiral u penziji
6. *Čurin Miroslav*, direktor IHRPD
7. *Dragustin Miroslav*, kapetan bojnog broda u penziji
8. *Erceg Jozo*, kapetan bojnog broda
9. *Grubelić Josip*, viceadmiral u penziji
10. *Grubišić Božidar*, viceadmiral
11. *Jkiča Mladen*, kapetan bojnog broda u penziji
12. *Isaić Vladimir*, kapetan fregate
13. *Jakovljević Ljubo*, kapetan bojnog broda u penziji
14. *Jokić Ljubivoje*, kontraadmiral
15. *Kalpić Anđelko*, kapetan bojnog broda u penziji
16. *Kandić Mile*, kontraadmiral
17. *Kostić Uroš*, pukovnik
18. *Krstulović Vicko*, član Savjeta federacije
19. *Kuprešanin Uroš*, generalmajor u penziji
20. *Leontić Krunoslav*, kapetan bojnog broda u penziji
21. *Letica Sveto*, viceadmiral
22. *Makijedo Sergije*, potpukovnik
23. *Mastilović Branislav*, kontraadmiral
24. *Orhanović Marko*, kontraadmiral u penziji
25. *Padovan Ivan*, kontraadmiral
26. *Papić Božidar*, predsjednik SO Split
27. *Pavlov Ante*, predsjednik Zajednice općina Split
28. *Pecotić Bogdan*, admiral u penziji
29. *Pejić Predrag*, potpukovnik
30. *Peko Petar*, kontraadmiral u penziji
31. *Pribilović Kazimir*, kapetan bojnog broda
32. *Radelić Branko*, kontraadmiral u penziji
33. *Radosavljević Miodrag*, viceadmiral u penziji
34. *Rakočević Drago*, generalpotpukovnik
35. *Rustija Franc*, kontraadmiral u penziji
36. *Srzić Zane*, pukovnik u penziji
37. *Stijelja Rade*, kapetan bojnog broda u penziji
38. *Subotić Vojo*, pukovnik

39. *Šalov Tomo*, kapetan bojnog broda u penziji
40. *Šimić Petar*, kontraadmiral
41. *Škorjanec Stanislav*, kapetan fregate
42. *Trgo Fabijan*, generalpotpukovnik u penziji
43. *Truta Ljubo*, admiral u penziji
44. *Ujdurović Miroslav*, profesor kustos
45. *Veselinović Ivan*, kontraadmiral
46. *Vidan Petar*, kapetan bojnog broda u penziji
47. *Vilović Tihomir*, admiral u penziji
48. *Višković Berislav*, kapetan bojnog broda
49. *Žutić Stevan*, viceadmiral u penziji

H R O N O L O G I J A

Januar - maj 1945. g.

Kapetan fregate mr Vladimir Isaić

JANUAR

- Početak januara:* - Izvršena je reorganizacija Mornarice NOVJ po kojoj je Zadar postao operacijska baza, a Kvarnerski odred mornaričke pješadije je rasformiran. Štab II POS-a prešao u Zadar.
- 2. januara:* - Počeo djelovati ilegalni mornarički punkt u Trstu (grupa »Ratko«).
- 4. januara:* - Štab III POS-a prešao u Šibenik, ukinuta mornarička stanica.
- 4/5. januara:* - Četiri njemačka torpedna čamca izvršili (treći po redu) prepad na Molat (Brguljski zaliv) - bez rezultata. U prolazu Maknare potopili britanski patrolni čamac HDML - 1163.
- 6. januara:* - Vrhovni komandant maršal Tito i šef vojne misije Velike Britanije brigadir Maklin sklopili ugovor o baziranju savezničkih vazduhoplovnih i pomorskih snaga na Jadranu. Osnovni zadatak savezničkih snaga je bilo pružanje podrške NOVJ, a ugovorom izričito preciziran suverenitet narodnooslobodilačkih vlasti u mjestima savezničkog baziranja.
- 7. januara:* - Od mornaričke čete u Sloveniji prilikom novih boraca formiran mornarički bataljon.
- 9. januara:* - U slovenačkom primorju formiran Mornarički odred I POS-a. Mornarička grupa pri Štabu 9. korpusa NOVJ i POJ ima sljedeći sastav:
- rukovodstvo mornaričke grupe - 20 drugova,
- grupa »Ratko« - 13 drugova,
- Mornarički odred I POS-a - 113 boraca,
- Mornarički odred Koper - 14 boraca.
- 10/11. januara:* - Grupa njemačkih diverzanata postavila na otoku Istu 5 eksplozivnih punjenja. Poginuo 1 britanski vojnik, ranjen 1 Britanac i 3 borca NOVJ (1 podlegao ranama). 655

17. januara: - Štab Mornarice NOVJ naredio uspostavljanje uprava brodogradilišta (i radionica) pri tehničkim sekcijama POS-a

18/19. januara: - Grupa od 6 njemačkih torpednih čamaca napala sa-vezničke brodove u Zadarskom kanalu. Njemački napad odbijen od britanskih patrolnih čamaca. Napad na kr-staricu »Colombo« nije uspio.

19. januara: - Štab Mornarice NOVJ naredio u području V POS-a uspostavljanje mornaričkih stanica Korčula, Dubrovnik i Boka.

23. januara: - Naredjenjem Glavnog štaba NOV Slovenije Mornarički odred I POS-a preimenovan u I bataljon pomorske pješadije I POS-a i uvršten u sastav 30. divizije.

28. januara: - Mornarički bataljon (u Sloveniji) preimenovan u Odred mornaričke pješadije.

30. januara: - Brodovi Mornarice NOVJ počeli sa prebacivanjem jedinica 25. i 26. dalmatinske divizije, dijelova Tenkovske i Artiljerijske brigade sa sektora Zadar - Šibenik - Split na sektor Omiš - Makarska - Podgora radi sudjelovanja u mostarskoj operaciji. Sa 42 parobroda, motorna jedrenjaka i desantna broda u vremenu od 30. januara do 6. februara prebačeno 13.745 boraca, 1.025 konja, 105 kola, 4 topa, 1 pokretni most i 1.260 tona ratnog materijala.

FEBRUAR

2. februara: - Naredjenjem Štaba Mornarice NOVJ na području V POS-a formirana Minerska četa sa zadatkom čišćenja minskih prepreka i uspostavljanja stručnog minerskog kursa za obuku minera.

4. februara: - Štab V POS-a prešao u Dubrovnik.

5. februara: - Patrolni čamac Mornarice NOVJ PČ-6 napadnut vatrom sa obale u Zadarskom kanalu.

6. februara: - Patrolni čamac Mornarice NOVJ PČ-4 napadnut u Zadarskom kanalu vatrom sa obale.

8. februara: - Odred mornaričke pješadije (Slovenija) uvršten u 18. (bazorišku) brigadu 30. divizije.

10/11. februara. - Prepad mornaričke pješadije II POS-a na ustašku miliciju na južnom dijelu otoka Paga. Neprijatelju nanijeti gubici.

- 11. februara:** - Diverzioni prepad dva bataljona mornaričke pješadije (uz podršku haubičke baterije artiljerijskog divizion) na otok Pag u okviru napada jedinica 11. korpusa NOVJ na komunikaciju Gospić - Karlobag.
- 11/12. februara:** - Njemački eksplozivni čamci napali u splitskoj luci britansku krstaricu »Deluhi«. Napad odbijen vatrom naše obalske baterije sa rta Sustipan i sa krstarice. Potopljena 4 eksplozivna čamca.
- 13/14. februara:** - Grupa od 8 njemačkih diverzanata pokušala diverziju na svjetionik Veli Rat. Napad odbila straža svjetionika, ubijeni njemački oficir i jedan diverzant.
- 14. februara:** - Osnovan Odred za spasavanje pri Tehničkom odjeljenju Štaba mornarice. Pri tehničkim sekcijama pomorskih obalnih komandi uspostavljeni su referenti za spasavanje i ronilačke ekipe.
- 15. februara:** - Patrolni čamac Mornarice NOVJ PC-55 usljed požara benzina izgorio i potonuo.
- 16/17. februara:** - Grupa od 3 britanska MGB tukla artiljerijskom vatrom mjesto Cres.
- 17/18. februara:** - Četiri britanska MTB prodrli u luku Karlobag i lansirali 2 torpeda.
- 24. februara:** - Patrolni čamac Mornarice NOVJ PC-27 »Anđelko« potonuo usljed eksplozije u luci Šibenik. Poginula 2 člana posade.
- Poslije završene mostarske operacije brodovi Mornarice NOVJ prebacili sa sektora Makarska - Ploče u sjevernu Dalmaciju 19. i 26. dalmatinsku diviziju od 24. februara do 4. marta. Sa 26 parobroda, motornih jedrenjaka i desantnih brodova ukupno je prevezeno 16.402 borca, 1.693 konja, 89 kola, 8 topova i 1.565 tona ratnog materijala.
- 26. februara:** - M/j »Gospa od Poišana« potonuo usljed eksplozije (teret nagazne mine) u luci Šibenik. Poginulo 8 mornara, a uništen i m/j »Istra«.
- 28. februara:** - Pregovori u Kazerti između predstavnika britanske vrhovne komande za Sredozemlje (kontraadmiral H.A. Parker) i predstavnika NOVJ (general-major Manola Srećko) o učešću u operacijama na Jadranu Jugoslavenskog sastava pomorskih snaga (JSPS) izbjegličke vlade. 657

MART

- 1. marta:** - Odlukom Povjereništva narodne odbrane DFJ Mornarica NOVJ preimenovana je u Jugoslovensku mornaricu.
- 2/3. marta.** - Njemačka obalska baterija na rtu Negrit napala artiljerijskom vatrom u Krčkom zalivu brodove Jugoslovenske mornarice NB-3 »Jadran« i NB-11 »Crvena zvijezda«.
- 3/4. marta,**
marta: - Njemački diverzanti obučeni u civilna odijela napali na otok Ist patrolu od 3 boraca NOVJ i ranili ih.
- 16. marta:** - Komanda riječne plovidbe preformirana u Štab riječne flotile.
- 16. marta:** - Štab Jugoslovenske mornarice naredio ukidanje pomorsko-obalnih sektora (POS) i formiranje 3 pomorske komande (sjevernog, srednjeg i južnog Jadrana) i (od mornaričkih stanica) 5 pomorskih obalskih komandi (POK) Šibenik, Split, Korčula, Dubrovnik i Boka.
- 20. marta:** - Od brodova Mornaričke baze Šabac i Komande riječne plovidbe formirana Savska flotila sastava: P-3 »Pobednik«, P-4 »Osvetnik«, P-6 »Partizan«, M-5 »Uskok«, M-6 »Štrum«, J-1, J-2, J-3 i J-4.
- Početak ofanzive 4. armije. Ofanziva počela napadom na Bihać, a po oslobođenju grada počele su borbe na primorskom frontu.
- 23. marta:** - U Banju preuzeti brodovi Kraljevske ratne mornarice »Spasilac«, »Jaki«, »Snažni«, »Ustrajni« i »Marljivi« i uvršteni u sastav Jugoslovenske mornarice.
- 29. marta:** - Savska flotila počela prebacivati jedinice 1. armije preko Dunava u istočnu Bosnu. Do 1. aprila prebačene dvije kompletne divizije.

APRIL

- 1. aprila:** - Brod Jugoslovenske mornarice NB-11 »Crvena zvijezda« naišao na minu i potonuo kod otoka Sušak. Poginulo 17, a ranjeno 11 od 29 članova posade; od putnika poginulo 5, ranjena 2. Kod Zečeva i Debele Punte spašeno 7 američkih avijatičara iz srušenog aviona.
- 3. aprila:** - Radi priprema za ofanzivu i prevoza vojske u srednjem Jadranu obustavljene pomorske pruge.

- 3/4. aprila:** - Jedinice 9. dalmatinske divizije i Mornarice izvršile desant na otok Pag. Otok je 5. aprila oslobođen.
- 4. aprila:** - Počele su borbe na primorskom dijelu fronta.
- 4/5. aprila:** - U toku patroliranja ispred Paških vrata kolona brodova (»Topčider«, NB-14, NB-13, PČ-23, PČ-24) vodila kratkotrajnu borbu sa njemačkim torpednim čamcem koji je plovio iz luke Pag u Rijeku.
- 5. aprila:** - Oslobođen Karlobag
- 7. aprila:** - Ponovo formiran Kvarnerski odred mornaričke pješadije sastava 6 bataljona (2 baterije pomorske komande Sjevernog Jadrana, 3 baterije pomorske komande Srednjeg Jadrana, 1 baterije Južnog Jadrana).
- Oslobođen Jabanac od jedinica 9. divizije.
- 8. aprila:** - Uspostavljene redovne brodske pruge u Srednjem Jadranu.
- 9. aprila:** - Formirana Pomorska obalska komanda Zadar.
- Tri saveznička MGB vodili borbu sa nekoliko njemačkih desantno-jurišnih čamaca. Poslije kraće borbe Nijemci se povukli.
- 10. aprila:** - Britanski MTB - 710 naišao na minu i potonuo. Poginulo 15 članova posade.
- 11. aprila:** - Naša avijacija bombardovala neprijateljski saobraćaj na moru sjeverno od Senja.
- Oslobođena luka Senj.
- 11/12. aprila:** - Jedinice 9. dalmatinske divizije i Mornarice izvršile desant na otok Rab. Otok je 12. aprila oslobođen.
- 12. aprila:** - Savska flotila počela prebacivati jedinice 1. armije (Južna operativna grupa) na uspostavljeni mostobran kod Brčkog.
- 13. aprila:** - U sastavu I baze riječne flotile formirana je u Novom Sadu Dunavska flotila. U početku su je sačinjavali: P-5 »Udamik«, P-1 »Pionir«, P-2 »Proleter«, P-8 i M-2.
- 14/15. aprila:** - Mornarički odred Koper razoružao neprijateljski garnizon u Izoli.
- 16. aprila:** - Oslobođeni Novi i Crikvenica od jedinica 19. divizije.
- 16/17. aprila:** - Jedinice 26. dalmatinske divizije i Mornarice izvršile desant na otok Krk, koji je 17. aprila oslobođen.

- 17. aprila:** - Prevozeći ranjenike iz Brčkog za Mitrovicu, putnički brod »Kasija Miletić« sa drvaricom u teglju naišao je na minu. Brod i drvarica potonuli, a od 220 ljudi samo je 17 spašeno.
- 18. aprila:** - Savezničko vazduhoplovstvo (RAF) napalo položaje obalske odbrane na Lošinju.
- 19. aprila:** - Oslobođena Kraljevica od jedinica 19. divizije.
- 19/20. aprila:** - Jedinice 9. dalmatinske divizije i Mornaričke pješadije izvršile desant na otok Cres i Lošinj. Oba otoka su do 21. aprila oslobođena.
- 21. aprila:** - Oslobođen Sušak od jedinica 19. divizije.
- 24/25. aprila:** - Jedinice 9. dalmatinske divizije i Mornaričke pješadije izvršile desant na Istru (kod Brseča) i odmah krenule u nastupanje ka Trstu. Jedinice Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije krenule u nastupanje ka Puli.
- 25. aprila:** - Preuzet od saveznika naš parobrod »Šumadija«.
- 26. aprila:** - Brod »Slovenac« nizvodno od Sremske Mitrovice (kod Jarka) naišao na minu i potonuo sa 4 člana posade.
- 27. aprila:** - Preuzet od saveznika naš parobrod »Oplenac«.
- 28. aprila:** - Mornarički odred Koper oslobodio Izolu.
- 29. aprila:** - Mornarička pješadija oslobodila Rašu i Barban u Istri. Djelimično uspostavljene redovne parobrodske pruge.
- 30. april/1. maj:** - Oslobođeni Koper i Piran od snaga MO Koper.

MAJ

- 1. maja:** - Jedinice 4. armije oslobodile Trst.
- 2. maja:** - U Trstu uspostavljena Pomorska obalska komanda.
- Jedinice 4. armije oslobodile Rijeku.
- 3. maja:** - Njemački garnizon u Puli povukao se na poluotok Muzil.
- Prilikom kontrole ulaza u luku Kmica (Istra) poginuli od eksplozije morske mine komandant NB-14 »Pionir« i dva mornara.

- 4. maja:**
- Mornarička grupa (boraca) oslobodila Umag.
  - U Puli i Rijeci formirane Pomorske obalske komande.
- 5. maja:**
- Patrolni čamac PČ-8 »Udarnik« uplovio u 16.30 u Trst kao prvi saveznički ratni brod.
  - NB-3 »Jadran«, NB-14 »Pionir« i PČ-4 »Junak« izvršili artiljerijski prepad na njemačke položaje na poluotok Muzil.
  - NB-14 posrednim artiljerijskim gađanjem (iz uvale Veruda) odbio neprijateljski brod koji je sa rta Muzil trebalo da evakuiše njemačke vojnike.
  - Desantni brod Jugoslovenske mornarice tipa »MS« (motorna splav) naišao uz istarsku obalu na minu. Poginula 4, a ranjena 2 člana posade.
  - Remorker R-2 potonuo u luci Bar.
- 7. maja:**
- U Trst uplovili brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava: NB-3 »Jadran«, NB-14 »Pionir«, PČM »Junak«, PČ-41 »Napredak« i PČ-53 »Zora«.
  - Njemačke trupe na poluotoku Muzil (Pula) kapitulirale pred snagama Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije.
- 8. maja:**
- U RRF formiran minerski brod od čamaca »Pakra«, »Sava« i »Vihor«.
- 12. maja:**
- Počelo razminiranje na rijekama sa trofejnom minolovkom zaplijenjenom u Slavonskom Brodu.
  - U vožnji za Istru m/j »Maijan« naišao na minu i potonuo. Poginuo 1, a ranjeno 5 članova posade.
  - Prilikom razminiranja luke Pula (u motornom čamcu) od eksplozije poginuo 1, a ranjeno 6 članova posade.
- 13. maja:**
- Naredjenjem Štaba Jugoslovenske mornarice rasformiran Kvarnerski odred mornaričke pješadije.
- 14. maja:**
- Parobrod »Ljubljana« naišao na minu u Bakarskom zalivu, i potonuo sa 12 članova posade.
- 24. maja:**
- U luci Rijeka plovna dizalica u teglju naoružanog broda naišla na minu. Oba broda potonula, a poginulo 8 članova posade.
- 10. avgusta:**
- Ministar narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije naredbom br. 938 od 10. augusta 1945. godine naredio da se 10. septembar slavi kao **DAN JUGOSLOVENSKE RATNE MORNARICE**

Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama na stranicama ratne »Slobodne Dalmacije«

Ante Kragić, *novinar*²⁾

Povijest lista »Slobodna Dalmacija« u danima njenog nastajanja, stanja i razvijanja ujedno je dijelom i historijat narodnooslobodilačke borbe u Dalmaciji i Jugoslovenske mornarice. Rođena je na Mosoru, a zatim je još tiskana u Brštanovu, Ogoiju, Livnu, Hvaru, Visu i u Splitu, ali je njen glas dopirao do zadnjeg sela u Dalmaciji, do svakog borca mornarice NOVJ, pozivajući dalmatinske rodoljube u borbu protiv okupatora i njegovih slugu a za slobodu i nezavisnost. Na stranicama ratne »Slobodne Dalmacije« vodene su »bitke« kao i na ratnim poprištima, ali su one uvijek odisale istinom, prenoseći živu riječ ljudi koji su vodili ustanak i u njemu aktivno učestvovali. Zbog toga ona je ulijevala pouzdanje u srca naših ljudi i u njima ujedno učvršćivala odlučnost da se do kraja našeg rata i revolucije bore, ne štedeći ni vlastite živote.

Na stranicama ovog lista zabilježene su i prve radosti zbog izvojevanih pobjeda, koje su se iz dana u dan povećavale do konačnog trijumfa.

I na tim istim stranicama, pored ostalih mnogobrojnih informacija, reportaža i bilježaka, tiskane su, istina u nešto manjem broju od »suhozemnih«, i mnoge informacije i bilješke o djelatnostima Jugoslavenske mornarice i pomorske privrede i saobraćaja. Donosimo ono što je o tome pisala ratna »Slobodna Dalmacija« (od broja 113. do 160) dok su trajale borbe za oslobođenje.

»SLOBODNA DALMACIJA« broj 113 od 30. 1 1945.

U ovom broju javljaju se prve vijesti s područja pomorske djelatnosti u toku rata, a nakon što je konačno oslobođen Split. Tako je objavljen napis »Porinuće parobroda 'Knin'«, u kojemu se, pored ostalog, kaže:

»U nedelju, 28. o.mj., u 11 sati prije podne porinut je u more parobrod »Knin«. Ovo je prvi parobrod koji je obnovljen i pušten u more na našem brodogradilištu. Parobrod 'Knin' nalazio se 16 mjeseci pod vodom, potopljen od bombi, nakon kapitulacije Italije. Krajem studenoga prošle godine došla je prva grupa radnika u brodogradilište (Splitsko, op.p.) i počela s radom. Na popravku je broda radilo oko 120 radnika. Tehničke su poteškoće rada bile ogromne. Trebalo je prije osposobiti radionice sa srušenim uređajima, a sve to bez alata. Radnici su donosili svoj vlastiti alat,

kao npr. lopate, čekiće i dr. Osobito treba istaknuti stolarsku radionicu Kleme Jakasovića koja je ovom prilikom stavila brodogradilištu na raspolaganje svoj alat.

Radilo se devet sati dnevno. Trebalo je skinuti i izmijeniti sve drvo na brodu osim palube, rastaviti i popraviti cijeli stroj. Brod je bio jako oštećen. Sav taj rad izveli su radnici brodogradilišta vrlo uspješno usprkos pomanjkanju materijala i alata. Oni su uložili sve svoje snage i udarničkim radom podigli iz mora, očistili i obnovili ovaj parobrod u vrlo kratkome vremenu. Sve je to svladano uz pjesmu i čvrsto udaranje bata.

Porinuću broda prisustvovali su radnici brodogradilišta i vojni predstavnici Štaba Mornarice NOVJ. U ime radnika brodogradilišta govorio je Josip Martinić. Zatim je u ime uprave brodogradilišta govorio Josip Jurjević. Zatim su pročitani brzojavi koji su upućeni maršalu Josipu Brozu Titu, AVNOJ-u, ZAVNOH-u i Oblastima NOO-u Dalmacije. Poslije toga parobrod je porinut u more. U očima prisutnih zrcalilo se iščekivanje. Nastao je tajac. Hoće li ići sve u redu? Brod je najprije kliznuo polagano, zatim sve brže i brže a onda je veselo zapljusnula voda uvis - 'Knin' je bio sretno porinut. Na provi se viorila petokraka okićena zelenilom, a na prvome velikome jarbolu lepršale su zastave naših saveznika.

»SLOBODNA DALMACIJA« broj 115. od 6. II 1945.

Na prvoj strani objavljen je uvodnik pod naslovom »O trogodišnjici ustanka u Makarskome primorju«. U ovom napisu, potpisanom inicijalima J.K., govori se o toku ustanka u Makarskom primorju. U jednom pasusu se, pored ostaloga, kaže:

»Pod Biokovom, u Podgori, udareni su temelji Mornarice NOV Jugoslavije. Prvi odred naše mornarice je formiran 12. siječnja 1943, a akcije na moru su otpočele poslije ustanka u Gradcu. Naša mornarica i mornarički bataljon izvršili su niz podviga na moru i kopnu. Slava palih Titovih mornara prodrila je u svijet siječnja 1943. kada je radio-stanica 'Slobodna Jugoslavija' progovorila o njima«.

»SLOBODNA DALMACIJA BROJ 116. OD 8. II 1945.

Na posljednjoj strani list, uz ostalo, donosi bilješku »Kad se hoće, može se i bez alata... « Tu bilješku, potpisanu inicijalima G.P., donosimo u cijelini:

»Jedno brodogradilište nalazi se u primorskome mjestancu, gdje su se prije gradili uglavnom čamci. Okupator je i njega uništio i poharao inventar u vrijednosti od 120.000 predratnih dinara. Usprkos tome brodogradilište je na putu da se potpuno obnovi, da se preko njega vrati u život jedan dio onoga što je potrebno za spasavanje naroda od daljnjih posljedica rata. Do nedavno još pusto žalo, danas je ono načičkano brodovima izvučenim iz morskoga groblja, gdje su se nekada gradili i popravljali čamci danas se već popravljaju krupniji jedrenjaci.

- I jučer smo jedan izliferovali - kaže jedan od radnika i protare radosno ruke.

- Čime? Koliko znam, vi ste bez alata.

- Dobar alat - primjeti drugi radnik iz dvorišta - doduše olakšava rad, ali kad ga nema, može se i noktima dubsti. Mi činimo ono što je moguće a čovjek može mnogo da uradi kad hoće. Radilo bi se još bolje da nije mnogo toga propalo. A i sa zdravljem nije dobro. Imam geler u plućima.

Zaboravivši na razgovor i na svoj bol, udari teslom u rebro. Zamah je bio jak. Lice mu se obradovalo. Vidi se da iz posla crpi životnu radost. Čekam dok se umori. Malo zatim vidim ga kako na hladnome zraku briše znoj.

- Koliko ste do sada uradili?

- Za dva mjeseca je popravljeno nekih 17 brodova.

Odgovorni u radionici dovlači batale, koje pila jer nema materijala za gradnju. Spušta balvan, sluša i smiješi se. Smiješi se, jer se raduje. Radnik do njega blanja i baca pogled ispred sebe na pučinu kao da od tuda očekuje novu pošiljku polupanih brodova. On čeka. Ne da zaradi, nego da uradi. To je njegova misao.

Kada bi ovi radnici ispjevali svoju pjesmu, ona bi sadržavala viziju Jadrana u novom životu. Ona bi bila išarana našim brodovima koji, slični galebovima, slobodno plove našim morem noseći radost i blagostanje svoje vjekovima potlačenom narodu.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 117. OD 11. II 1945.

Među ostale vijesti s ratišta, na prvoj stranici objavljena je i vijest Reutera, datirana iz Londona i ona glasi:

»London, 10. 02. (Reuter) - U noći od 7. na 8. veljače napali su britanski obalni čamci na zapadnoj obali Istre veliki neprijateljski trgovački brod koji su pratile torpiljarke i brodovi za pratnju. Jedna je torpiljarka odmah potopljena. Pogoden je i trgovački brod koji je kasnije primijećen u Poreču. Eskadrila 'Beaufightera', koja ga je malo zatim napala, postigla je direktne pogotke raketnim oružjem i ostavila brod u plamenu kako tone«.

Pod naslovom »Vadi se parobrod 'Soča'«, na trećoj strani ovoga izdanja objavljena je kratka vijest sa Šolte, koja glasi:

»U jednoj uvali bio je potopljen parobrod »Soča«. Štab IV pomorskog sektora organizirao je radove za njegovo spašavanje. Kroz 10 dana udarničkoga i neumornoga rada roniaci su zatvorili sve rupe na parobrodu i doveli brod u vertikalni položaj. Sada će se jakim sisaljka iscrpiti more iz parobroda i brod će biti odvučen u brodogradilište na popravku. Parobrod 'Soča' ima 550 tona nosivosti.

Tehnički odio Kotarskoga NOO-a Brača i Šolte poduzeo je također radove za vađenje motornog jedrenjaka 'Lastvica' od dva vagona nosivosti. I ovaj će motorni jedrenjak biti osposobljen za plovidbu«.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 118. OD 13. II 1945.

Vijest o napadu Nijemaca na splitsku luku objavljena je u ovom broju »Slobodne Dalmacije« masnim slovima i pod naslovom »Neuspjeli prepad njemačkih živih torpeda«. Vijest glasi:

SPLIT, 13. 02. - Ujutro 12. veljače njemački su živi torpedi pokušali da uđu u Splitsku luku s namjerom da torpediraju brodove u njoj. Međutim, zahvaljujući organizaciji naše izviđačke službe i budnosti osoblja na baterijama, ovaj je pokušaj Nijemaca ostao bez ikakvih rezultata. Naši su mornari uništili dva njemačka torpeda, dok je treći eksplodirao s vanjske strane lukobrana ne napravivši nikakve štete. Zarobljena su tri njemačka mornara.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 120. OD 18. II 1945.

Ovaj broj donosi i prvu sportsku vijest, koja je još jedna potvrda da naši borci, iako je rat još trajao, nisu zanemarivali ni sportska natjecanja. Ovdje je objavljena vijest o nogometnoj utakmici s naslovom »Mornarička pješadija IV POS - 'Slaven' (Trogir) 11:1«:

»U nedjelju, 11. o mj, odigrana je nogometna utakmica između momčadi Mornaričke pješadije IV POS-a i sportskog kluba 'Slaven' iz Trogira koja je završila s rezultatom 11:1 za mornaricu.

Iako je momčad Trogira dala lijepu živu igru, nije mogla odoljeti mornarima koji su pokazali savršenu vještinu u igri.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 121. OD 20. II 1945.

Ovaj broj donosi drugu sportsku vijest o susretu iste momčadi s nogometašima engleske krstarice »Delhy«:

»Priredbe Nedjelje Crvenog križa zaključene su dvjema nogometnim utakmicama pred velikim brojem publike. U predigri je nastupila momčad Prvog bataljona Mornaričke pješadije IV POS-a protiv druge momčadi engleske krstarice 'Delhy'. Prije početka igre komesar bataljona Mudronja pozdravio je britanske nogometaše istakavši čvrste veze koje na svim poljima vežu naš i britanski narod. Britanskoj momčadi darovana je svilena zastava sa petokrakom i posvetom 'Mornarička pješadija IV POS-a'. U prvom poluvremenu britanska je momčad vodila sa 1:0. Naši su igrači izjednačili u drugome poluvremenu i utakmica je završena rezultatom 1:1. Sudio je engleski sudac Hutsom«.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 125. OD 1. III 1945.

U ovom broju objavljene su samo dvije kratke vijesti što se odnose na mornaricu i pomorstvo. »Spašavanje potopljenih ribarskih lađa« datirana je iz Makarske i glasi:

»U luci Ploče nalazi se više ribarskih lađa koje su okupatori potopili. Prometni odio Kotarskoga NOO-a u Makarskoj uputio je u luku Ploče motorni brod 'Zvonimir' radi spašavanja ovih lađa. Brodovi leže na dubini od pet metara i izgleda da su u dosta dobrom stanju. Kad budu izvučeni bit će predani brodogradilištu na popravak i upotrebljeni za ribolov još ovoga ljeta«.

Druga vijest dolazi iz Zadra i odnosi se na priredbu muzike Mornarice NOVJ:

»U toku ovoga mjeseca Mornarička je muzika dala nekoliko priredbi u Zadru i zadarskome okružju. Tako je između ostalih izvela u Zadru 4. 02. veliki koncerat kojemu su prisustvovali predstavnici vojnih i civilnih vlasti, izaslanici savezničkih vojnih misija i mnogo naroda i vojnika«.

U ovoj vijesti se kaže da je muzika priredila još tri koncerta u Zadru te koncerte s igrankama u Ninu, Preku i Biogradu i da je svirala našim ranjenicima.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 131. OD 15. III 1945.

Na prvoj strani objavljena je kratka informacija pod naslovom »Bračko drvo za našu mornaricu«. Evo te informacije:

»SUPETAR, 12. 03 - Nijemci su za svoje bunkere bili posjekli velike količine crnoga bora iznad Nerežišća u centralnom dijelu otoka Brača. Oni su posječeno drvo ovaj put kao zarobljenici dovukli s bunkera na cestu. Sada se balvani tjeraju kamionima na more u Supetar odakle će biti odvezeni u pilanu u Sućurac. Ukupna količina drva koji su Švabe posjekle iznosi 500 kubičnih metara. Od toga je 300 kubičnih metara industrijsko drvo, dok je ostalo gorivo. 200 kubičnih metara dat će se brodogradilištima za popravak brodova naše mornarice. Tim drvom će se postaviti i nova paluba na nedavno izvučenom parobrodu 'Vardar'«.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 135. OD 25. III 1945.

Napis pod naslovom »Luka Ploče i njezina važnost za promet« govori o izgradnji saobraćajnih veza s lukom Ploče i njezinom važnosti za snabdijevanje popaljenih naselja Dalmacije i Hercegovine. U napisu se, između ostaloga, kaže i ovo:

»Za izgradnju ove luke sa željeznicom utrošeno je za vrijeme bivše Jugoslavije oko 70 milijuna dinara. Njemački je okupator popalio sve kuće i ošteti veliku dizalicu na gatu, koji je jedino ostao neznatno oštećen, pa se s malo rada može osposobiti da primi više od 100 vagona materijala. Zato ovoj luci treba posvetiti veću pažnju.

Potrebne su predradnje za njezino osposobljenje: treba pokriti neke kuće koje su nužne da prime rizičnu robu, podići veliku dizalicu, pročistiti pruge i podići dva mosta kod Rogotina i Rastoka. U interesu je opustošenih krajeva naše Dalmacije, Hercegovine, Bosne i Zapadne Srbije da se što prije osposobi ova žila kucavica«.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 138. od 31. III 1945.

Pripadnici Jugoslovenske mornarice rješavali su i sporove kao što je bio onaj koji je dugo vladao među ribarima Murtera i Sali. O tome govori i napis pod naslovom »Uskoro će se riješiti najzamršeniji ribarski spor na Jadranu«. U napisu se, između ostalog, kaže:

»Da bi se što intenzivnije iskoristio ljetni ribolov koji počinje idućeg mjeseca, u Šibeniku je 19. i 20. ožujka bila konferencija ribara iz šibenskoga i zadarskoga okruga. Uz 60 delegata konferenciji su prisustvovali po-

ručnik Petar Giunio, šef pomorskoga saobraćaja III POS-a, načelnik Štaba III POS-a Blaž Miren, kaDetan lučke kapetanije Mate Jakovičin, predsjednika Okružnoga NOO-a Šibenik, Pere Škarica, Ilić i Car, predstavnici ZAVNOH-a, Miličić i Grujić, delegati Oblasnoga NOO-a i Marelić, referent ribarstva zadarskoga okruga. Najvažnija je zadaća ove konferencije bila rješavanje spora koji već desetljećima postoji između Murtera i Sali zbog ribolova na Komatskome otočju. ...

Jedna komisija narodne i vojne vlasti donijet će meritorno iješenje i odrediti granice do kojih će loviti Murterinci a do kojih Saljani ...

Poručnik Giunio ukazao je na štetnost posljedice dinamitiranja i pozvao sve ribare da sprečavaju takvo lovljenje i uništavanje ribe. Jednako je upozorio da je na moru uspostavljena patrolna služba koja će se brinuti da na moru drži red i sprečava dinamitaše. Svaki brod koji ne bi stao na poziv ove službe bit će najstrože kažnjen, a u krajnjem slučaju bit će na nj otvorena vatra».

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 141. OD 8. IV 1945.

Na naslovnoj strani ovog broja pada u oči naslov »Naše su trupe oslobodile Karlobag, Oštarije i Cesaricu te su, uz odličnu suradnju mlade Titove mornarice, očistile od neprijatelja cijelo područje otoka Paga«. U tom napisu date su kratke informacije sa svih bojišta u Jugoslaviji, a ovdje citiramo dio koji se odnosi na Primoije:

»U Lici i u Hrvatskome primorju naše su trupe, nastavljajući uspješnu ofenzivu, oslobodile Karlobag, Oštarije i Cesaricu. Uz odličnu suradnju naše mlade mornarice, poslije žestoke borbe, naše su trupe oslobodile čitavo područje otoka Paga. Neprijateljski gubici u ljudstvu i materijalu su veliki«.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 142. OD 10. IV 1945.

U ovom broju objavljena je samo jedna kratka informacija s Paga pod naslovom »Na Pagu je zaplijenjeno 900 vagona soli«:

»Položaj, 10. 04. - Posebni dopisnik 'Slobodne Dalmacije' javlja da su borbe za Pag trajale dan i po. Ubijeno je 160 a zarobljeno 270 neprijateljskih vojnika i oficira. Na otoku je zaplijenjen znatan ratni materijal. Također je zaplijenjeno 900 vagona soli«.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 144. OD 15. IV 1945.

U Zbirnoj informaciji pod naslovom »Jedinice Jugoslavenske armije oslobodile cijeli otok Rab, a u dolini Bosne važno privredno središte Zenicu sa svim industrijskim uređajima koje neprijatelj nije uspio oštetiti« objavljen je i dio koji se odnosi na front u Hrvatskome primorju te posebna informacija o borbama pred Sušakom. Evo što se kaže:

»U Hrvatskome primorju naše trupe, uz suradnju naše mornarice, zauzele su i oslobodile čitavo područje otoka Raba. Poslije ogorčenih borbi 667

za mjesto Rab slomljen je neprijateljski otpor i uništena čitava neprijateljska posada. U ruke naših trupa pao je velik ratni plijen».

Posebni dopisnik »Slobodne Dalmacije« Milan Dragičević javlja:

»Položaj, 14. IV - Zauzeta je željeznička stanica i selo Donje Dubrave. Oslobođen Tounj koji je nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku. Neprijatelj bježi prema Generalskome Stolu. Na Rabu je ubijeno 197 a zarobljeno 395 neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno 13 topova, 15 flakova, 12 bacača i mnogo druge opreme i municije. Nastavlja se čišćenje sektora Josip Doč - Opštarije - Ogulm. Ubijeno je 380, ranjeno 200, a zarobljeno 185 neprijateljskih vojnika. Četvrti korpus vodi borbu iza Slunja. Avijacija mnogo pomaže operacije i potopila je dva parobroda a jedan put trupa. Novi je pred oslobođenjem. Veliki obruč steže se oko Sušaka».

U istom broju, na petoj strani, objavljen je napis pod naslovom »Brodogradilišni radnici izradili 100 kreveta za ranjenike«. Donosimo dio iz tog napisa:

Radnici Jadranskoga brodogradilišta Split znaju što znači biti borac, jer su mnogi i sami bili u Narodnooslobodilačkoj vojsci. Poznate su im tegobe koje su naši borci podnijeli, znaju oni da slobodu koju sada uživamo imamo zahvaliti samo herojima Jugoslavenske armije. Kada oni ginu za našu slobodu - kažu radnici - mi moramo pomoći i za njih žrtvovati što možemo.

Danas, kada se pojavila potreba za krevetima i drugim stvarima za naše ranjenike, brodogradilišni su radnici pregli da u najkraćem vremenu pridonesu svoj udio. I zaista, izradili su od željeznih cijevi 100 kreveta za one koji proljevaju krv za slobodu našega naroda. Pri ovome radu najviše se istakla bravarska radionica i elektrovarionci. 80 posto bravara ostajalo je svakoga dana da prekovremeno radi po nekoliko sati. Istakli su se također kovači, tubisti, kotlari i bojadisari, od kojih su neki radili i po cijele noći».

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 146. OD 19. IV 1945.

Medu napisima objavljenim na naslovnoj strani koji govore o borba-
ma za oslobođenje porobljene Evrope i bitkama u našoj zemlji ističe se na-
pis s naslovom »U Hrvatskome primojju oslobođena su mjesta Selce, Crik-
venica, Kraljevica i cijeli otok Krk, u Slavoniji Grad Đakovo i niz drugih
mjesta, a u dolini Bosne Doboj i Maglaj«. Evo dijela informacije koji se
odnosi na borbe u Hrvatskome primojju:

»U Hrvatskome primojju naše su trupe, nastavljajući ofenzivu, a u su-
radnji s našom mornaricom, izvršile desant na otok Krk i poslije žestokih
borbi zauzele neprijateljska uporišta Baška, Aleksandrovo, Krk, Malinsku,
Vrbnik, Omišalj i oslobodile čitavo područje otoka. Osim toga oslobođena
su mjesta Selca i Crikvenica».

Odmah ispod ove informacije objavljena je kratka vijest koja glasi:

»Položaj 19. IV - Posebni dopisnik 'Slobodne Dalmacije' s područja
operacija u Hrvatskome primojju javlja:

'Jedinice IV armije oslobodile su Kraljevicu i nastavljaju prodiranje
prema Sušaku i Rijecu.

Pučanstvo otoka Krka dočekalo je s oduševljenim manifestacijama je-
dinice naše vojske koje su konačno i jednom za svagdje istjerale neprija-
telja s ovoga našega otoka u sjevernom Jadranu'».

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 147. OD 22. IV 1945.

0 borbama u Hrvatskome primolju i nastupanju naših jedinica prema Istri uz ostale informacije s drugih frontova, objavljene su i vijesti s ovog područja:

»U Hrvatskome primolju i Gorskome kotaru naše su trupe slomile uporni otpor neprijatelja i oslobodile Kraljevicu, Ružić, Fužine, Mrzle Vodiće i Lokve. Nastavljaju se žestoke borbe.

Neprijateljski gubici iznose 628 mrtvih i 323 zarobljena. Zaplijenjeno je 13 bacača, 40 automatskih oružja, 450 pušaka, 18 veći i manjih čamaca te veće količine drugog ratnog materijala.

U drugom dijelu informacije datirane iz Beograda stoji:

»Beograd, 21. IV - U izvještaju Generalštaba Jugoslavenske armije za 19. travnja javlja se da su naše trupe, goneći potučenog neprijatelja prema Brodu, oslobodile Derventu.

U Hrvatskome primolju naše su trupe oslobodile pristanište Bakar, 6 kilometara jugoistočno od Rijeke.

Odmah ispod ove informacije objavljena je Reuterova vijest iz Londona pod naslovom: »Jedinice Jugoslavenske armije iskrcale se na Cres«. Evo te vijesti:

»London, 21. IV (Reiter) - Hubert Harrison, Reuterov posebni dopisnik pri Savezničkoj vrhovnoj komandi na Sredozemlju javlja da su se snage maršala Tita iskrcale na otok Cres južno od velike jadranske luke Rijeke.

U istome broju lista, na drugoj strani čitamo crticu o osposobljavanju splitskog brodogradilišta. S obzirom na njenu zanimljivost donosimo je u cjelini. U naslovu stoji: »Iz ruševina je podignuto novo brodogradilište« a u podnaslovu piše da je to industrija u kojoj se udarnički stvara naša nova momarica« pa se onda kaže:

»Na prvoj sindikalnoj radničko-namješteničkoj konferenciji Hrvatske predloženo je Splitsko brodogradilište, zbog svog uspješnog i predanog rada, za odlikovanje Ordenom narodnoga oslobođenja.

Kako su radnici brodogradilišta to odlikovanje zaslužili! Obraćam se elektrovarioniču Anti Jelaviću, prvome udarniku brodogradilišta.

- Kako si, druže Ante, zaslužio ime udarnika?

- Ja samo vršim svoju dužnost prema domovini i radim što više mogu

I kako najbolje znam.

Članovi uprave brodogradilišta kažu da je Ante Jelavić, iako invalid na lijevoj ruci, od 176 neprekidnih sati odradio 136. Osobito se istakao radeci na brodovima 'Makarska' i 'Dinara', a inače on se snalazi u svakome poslu, pun je samoinicijative i treba ga tjerati s posla, jer ga on sam nikako ne ostavlja.

Obilazim radionice s dvojicom članova uprave koji su i sami brodogradilišni radnici.

Sve ove zgrade podigli su radnici, jer, kao što znate, našli smo samo hrpu ruševina i polomljene željezne kosture radionica. Pogledajte ovu radionicu za cijevi. Ona je bila toliko oštećena da nismo znali da li će se uopće moći obnoviti. A sada je to, kako videti, lijepa radionica. U njoj se ističu radnici Stipe Jerković, Jozo Bavčević, Stevo Crkulj i omladinac Branko Golubić.

Idemo prema plovećoj dizalici. Ona je bila potopljena. Vadenje ove dizalice bilo je skopčano naročitim poteškoćama, jer je prijetila opasnost da se prevrne. Pri tome je pokazao naročitu spremnost i izdrživost radnik - mornar Ivo Jurić.

Pravi majstori svoga zanata nalaze se u električnoj radionici. U nestašici motora, elektromagneta i žice za navijanje zavojnica naši električari traže stare i razbijene dijelove motora, vade žice iz različitih kablova i iz dijelova raznovrsnih motora sastavljaju novi stroj koji nimalo ne zaostaje za tvorničkim radom. Neki motori, popravljani na taj način, sastavljeni su čak iz dijelova 4-5 starih motora. Do sada su električari brodogradilišta sastavili i stavili u pogon 16 takvih motora. Svi su se radnici istakli u takvom poslu, ali je najagilniji Ernest Malalan i uz njega Hektor Šenica.

Mehanička radionica sada je potpuno nova zgrada, a nekada direktnim pogotkom bombe bila je poravnata sa zemljom. ... Najmanja radionica, ali koja je najviše izradila je drvodjelska, u kojoj se izrađuju i modeli. Radnici ove radionice izveli su čitav drveni rad na brodovima 'Makarska' i 'Dinara'. I u ovoj radionici odgovorni drug hvali sve svoje radnike...

Ali s najvećim ponosom radnici govore o radovima na plovećem doku. To su uistinu veliki radovi i ujedno njihovo najuspješnije i najveće djelo, jer dići s morskoga dna tako glomazno tijelo sa vrlo malo ili sa gotovo nikakvim tehničkim pomagalima zaista je velika stvar...

Radnici brodogradilišta za nekoliko mjeseci izvršili su preko 40 popravaka. Naročito je vrijedno spomenuti radove na brodovima 'Knin' i 'Dinara'. Za ove se radove može reći da su radnici time dali našoj trgovačkoj mornarici dva potpuno nova broda. Izvršili su također popravke na velikim oceanskim brodovima 'Plavnik' i 'Jurko Topić'«...

Na trećoj strani ovog broja objavljena je bilješka u rubrici »Mornari-borci pišu« s naslovom »Rab je oslobođen«:

Poslije oslobođenja otoka Paga znali smo da dolaze na red ostali naši otoci koji još stenu pod mrskom okupatorskom čizmom. Jedanaestoga travnja 1945. došlo je naređenje za pokret. Naša baterija 2, koja je s velikim uspjehom učestvovala u borbi za oslobođenje Paga, ukrcana je u splav. U konvoju smo krenuli prema sjeveru. Idemo na Rab.

Neprijatelj je oko otoka postavio minska polja kako bi spriječio naše iskrcavanje s mora. Ali naša obavještajna služba znala je točno gdje su ta minska polja i naš je konvoj spretno obišao tu prepreku. Rano ujutro 12. travnja naši su brodovi pristali uz obalu okupiranog Raba. Brzo je iskrcana mornarica i pješadija, a splav s baterijom 2 zauzela je uvala Sv. Mare, koja je vrlo podesna za gađanje neprijateljskih položaja.

Neprijatelj je primijetio da se uz obalu nešto zbiva. Bacio je rakete, a nešto kasnije čuli smo već detonacije njegovih granata. S neprijateljskoga uporišta na Kristoforu grmljeli su topovi, ali njihova nastojanja da spriječe naše iskrcavanje nisu uspjela. Mi smo zauzeli položaje bez ikakvih gubitaka. Sada nam je bilo jasno da je našoj bateriji i mornaričkoj pješadiji Kvarnerskoga odreda pod komandom našeg rukovodioca druga majora Grubelića povjeren zadatak osvajanja jako utvrđenoga Kristofora.

U sedam sati stiglo je željeno naređenje. Haubice bacaju granatu za granatom. S ushićenjem slušamo fičukanje naših granata prema Kristoforu.

Šbave će svakako zapamtiti artiljerce baterije 2 obalskoga divizion. Bacači o70 i mitraljezi mornaričke pješadije neumorno tuku Kristofor.

U 8,30 sati došao je nalog za opći juriš. Naše su haubice zamakle, one su izvršile svoj zadatak. Kristofor nije više tvrđava. U 9 sati prestao je neprijateljski otpor. U međuvremenu su druge naše jedinice zauzele cijeli otok Rab.

Prošao sam kroz osvojenu tvrđavu. Švabe su vrlo ukusno uredile stanovanje u njoj. Zgrade su bile pune namještaja i svih mogućih igara za razonodu. Sve su te predmete oni opljačkali narodu. Živjeli su kao na ljetovanju. Nisu se po svoj prilici nadali našem dolasku. Gledam zarobljenike. Svi su pokunjeni, ni traga bahatosti koja je za njih bila karakteristična kad su došli u našu zemlju. Dva zarobljenika kidaju sa prsiju Hitlerov orao sa kukastim križem. Pomoćnik komesara im primjećuje: 'Kasno ste se sjetili'...

Drugoga dana otplovili smo u luku Rab. Narod je na ulicama. Svi sa ushićenjem promatraju naše vrle borce koji su ih oslobodili patnje, ropstva i nepravde.

Danas smo na Rabu, ali znamo da ima još naših otoka koji nas željno i nestrpljivo očekuju. Mi im poručujemo: Doći ćemo!

Ratni dopisnik
Štaba
Obal. div. P. K. S. J.

Desant

Invaziona peniša se približava obali. Jak udarac potresao je brod sa kojega je istoga trenutka prebačen most na kopno. Preko njega su borci iskočili na obalu. U koloni, jedan za drugim, prolazili smo šumom prema neprijateljskim položajima. Nebo su presijecali svijetleći meci iz neprijateljskih topova. Mukli tutanj topova postajao je svakim časom sve jači - to je bio znak da se približavamo Švabi. Neprijatelj je primijetio trupe koje su se iskrcale sjeverno od grada i tukao je njihove položaje.

Bez buke smo se brzo probijali kroz gustu šumu. Samo šapatom se prenosila veza od borca do borca. Naš Drugi bataljon mornaričke pješadije počeo je zaobilaziti neprijatelja s lijevoga krila, dok se drugi bataljon razvijao na desnome krilu. Obruč se oko Švaba sve više stezao. Međutim, oni su još uvijek pucali preko nas na druge položaje, ne sluteći da su već u 'džepu'.

Naš bacač izbacio je prvu granatu u 7 sati, a za njom su padale granate iz bacača i haubica kao kiša. Već kod prve eksplozije Švabe su umakle. Njihovi su topovi također umukli. Na položaju pred nama nismo nikoga vidjeli, vjerojatno su se sakrili u bunkere ili ušli u mišje rupe i neće da provire iz njih.

Nije potrajalo dugo i oni su počeli izlaziti iz skrovišta blijedih lica, iskolačenih očiju, tražeći milost koju nisu zaslužili. Švabe su se predavali.

Z. Belamarić
Drugi bataljon Kvarnerskoga odreda

Na posljednjoj strani ovoga broja objavljena je kratka reportaža o povratku zbjega u domovinu:

»Na vidiku domovine

Približio se posljednji dan putovanja. Svijet je na parobrodu tokom noći živo i uzbuđeno razgovarao gdje bi se u toku sutrašnjega dana mogao naći, da li uz talijansku obalu ili na visini Dubrovnika. Prosuo se glas da

će brod proći između Pelješca i Korčule, pa uz Makarsko primorje i narod Primorja se radovao da će sutradan možda već u rano jutro vidjeti svoja sela. U zoru 18. travnja palube broda su vrvjele od ljudi, žena i djece. Svetao je posljednji dan našega izbjeglištva. Tih, sunčan, nešto malo maglovit. S lijeve strane se vidjela burna siva masa Monte Gargana, a s desne u punome odblesku ranoga sunca dva čudna usamljena grebena usred morske pučine. Obrisi su im oštro izrezani, a na većemu se vidi silueta svjetionika. Netko veli: Palagruža, drugi: ne, ne može biti još Palagruža - to je Pianosa, preblizu smo još talijanskoj obali. Vidimo ga kao da nam je na dohvatu ruke. Jest, to je Palagruža! Nije! Jest! Bila je zaista Palagruža. Veliki i Mali, otok naših ribara. Prvi kutić naše domovine, tamo daleko usred pučine. Brod se polako okreće oko njega prema sjeveroistoku, ravnoj našoj obali. Uzbudjenje. Ljudi trče s jedne strane broda na drugu. Gledaju kako zamiče gromada Monte Gargana a izvire iz jutarnje magle moćni obrisi Visa. Zatvara se krug našega lutanja u tuđini. S Visa smo pošli prije godinu i po. Sada se ponovo njemu vraćamo. Saveznički brodski oficiri i posada gledaju kako se Jugoslavija pomalja iz daljine. Ona Jugoslavija o kojoj su toliko čitali i čuli. I njih obuzima uzbudjenje. A naša morska tvrđava, slobodni Vis, sve brže ide k nama. U jedanaest sati brod prolazi uz otok i tvrđava Hum daje svjetlosne signale. Sav narod zbjega zgmuo se na palube i gleda i čezne. Eno Sušac i Korčula na desno, eno Hvara pred nama, a pomalja se i Brač. Puca prvi pogled na daleko Biokovo izbrzdano posljednjim snijegom na izdisaju, a mutna, siv, kamenita gomila Mosora ističe se u cijeloj duljini. Slavni Mosor! Godinu i po nismo vidjeli moćnih oblika naših otoka i naših planina. Sada ih gledamo otvorena oka i srca. Sve je to toliko poznato, a opet tako novo. Sve ponovo otkrivamo, svaku sitnicu i svaki detalj, skupa s morem uspomena iz partizanstva i zbjega. I tvrđavu Španjol nad Hvarom i Paklene otoke mimo koje smo jedne noći prošli na svome putu u tuđinu. I naše Biokovo kojemu smo se niz bokove spustili.

U jedan sat poslije podne prolazimo kroz tjesnac između Brača i Šolte. Sa svih strana obuhvatilo nas je zelenilo naših borova. Nagrada za 14 mjeseci pustinjske jednoličnosti. Bjelasa se čvrsto građeni svjetionik sa žarko crvenim krovom.

- Evo erkvice, veli jedan dečko.
- Sjećaš li se kada smo ondje lovili ribu? Prošao je i svjetionik tiho i nečujno uz nas.

Gledaj, gledaj eno Gornjega Sela na Šolti, to je Bezićevo Gornje Selo, veli jedan učenik o svome školskom drugu koji još uvijek gazi el-shattski pijesak i polazi školu u šatoru.

Ulazimo sve dublje u uski prolaz. Kopno nam je na dohvatu ruke s lijeve i s desne strane. Po grebenju uz more skače čovjek. Obrisi mu se jasno vide prema bijelom suhozidu.

- Eno prvi Jugosloven, viče netko. Nagrne svijet. Maše rupcima. Viče, pozdravlja. Malo dalje, na samome rtu, na jednome bunkeru raspoznaje se lik vojnika. Oduševljeni svijet maše i viče. Trči s palube na palubu. Urnebes.

S lijeve strane, dolazeći iz Splita, približava nam se punom brzinom parobrod. Brzo stiže do nas, prolazi nam uz sami bok i pozdravlja nas sif '2 renom. Na boku partizanska zastava. Na komandnome mostu crna tabla

s bijelim slovima: 'Ljubljana'. Svijet se naginje preko ograde, diže ruke, pozdravlja, kliče. Vidjeli smo naš prvi parobrod.

A tamo pred nama već se vide kuće Splita. Grad nam još uvijek krije tajne svojih patnji i svoga veselja. Što je tamo? Koliko je u njemu kuća srušeno? Daljina nam još ne dopušta da pogodimo. Bjelasaju se poznate zgrade i vanjsko lice grada još uvijek je ono staro. Srce njegovo još ne čujemo. I nećemo ga čuti večeras, jer krećemo u Kaštelanski zaljev. I grad će nam još samo noćas skrivati svoje tajne. Sutra ćemo već saznati sve.

B.R.«

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 148. OD 24. IV 1945.

Na naslovnoj strani objavljena je »pohvala Maršala Tita borcima i rukovodiocima IV armije i mornarice«. Donosimo je u cjelini:

»Beograd, 23. IV (Tanjug) - U Hrvatskome primorju trupe IV armije i jedinice mornarice poslije višednevnih ogorčenih borbi, pod teškim uslovima zauzele su i oslobodile veliku luku i grad Sušak kao i pristaništa Cres, Novi, Crikvenicu, Kraljevicu, Bakar i Martinšćicu.

Osim toga ove su jedinice izvršile napadaj na otoke Rab, Krk, Cres i Lošinj, te su, poslije žestokih borbi, oslobodile sve ove otoke.

Otoci Cres i Lošinj poslije dugogodišnjega robovanja pod fašističkom okupacijom konačno su vraćeni u sastav naše domovine.

U ovim borbama istakle su se jedinice pod komandom generallajtnanta Petra Drapšina, general-majora Pavla Jakšića i pukovnika Boška Šiljegovića, te mornaričke jedinice pod komandom general-majora Josipa Černija.

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove pobjede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše domovine!

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Beograd, 22. travnja 1945.

Vrhovni komandant,
Maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito«

U istom izdanju ovoga lista na posljednjoj strani objavljena je vijest o prvoj grupi zbjega koja je stigla u Makarsku.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 150. od 30. IV 1945.

U ovom broju list donosi dugo očekivanu vijest o ulasku naših jedinica u Trst. Ta vijest nosi naslov: »Jugoslavenski tenkovi i pješadija prodrli u Trst«, a u podnaslovu se kaže: »Snage IV armije iskrcale su se na obalu Istre južno od Rijeke i oslobodile Lovranu. Žestoke borbe za Rijeku i dalje traju«.

Vijest je datirana iz Beograda i ona glasi:

»Beograd, 30. IV (Tanjug) - U izvanrednome izvještaju Generalštaba Jugoslavenske armije javlja se:

» Y 'TI

Naše su trupe, poslije žestokih borbi s jakim neprijateljskim snagama pod teškim uslovima planinskoga zemljišta probile jako utvrđene neprijateljske položaje i prodrle u grad Trst gdje se vode ogorčene ulične borbe pješadijskih i tankovskih jedinica.

Iza ove kratke informacije redaju se i druge vijesti o borbama u Rijeci i Istri i na ostalim frontovima:

»Sušak, 29. IV - Posebni dopisnik »Slobodne Dalmacije« s područja operacija na sektoru Rijeke javlja da su se jedinice IV armije iskrcale u Istri, južno od Rijeke, te oslobodile Lovranu. Borbe se vode za Opatiju, Sv. Nedjelju i Ičiće na sektoru kod Matulja.

U Istri, napredujući prema Trstu, naše su jedinice oslobodile Pantonu, Poviticu i Sv. Petar.

U operacijama sudjeluje i avijacija. Borbe za Rijeku još traju.

Na drugoj strani tog broja »Slobodne Dalmacije« objavljen je članak »Značajne pobjede IV armije i naše mornarice«, iz kojega izdvajamo dva pasusa:

»U operacijama za čišćenje Paga, Raba, Krka, Cresa, Lošinja i ostalih kvarnerskih otoka surađivala je naša mlada mornarica koja je savršeno izvršila sve postavljene zadatke. Oni isti Titovi mornari koji su u jesen prošle godine prebacili naše suhozemne snage s otoka na kopno i omogućili oslobađanje Dalmacije, Hercegovine i Like, sada su prenijeli težište svoje aktivnosti u gornji Jadran, sudjeluju s kopnenim snagama u oslobađanju sjeveroadrijskih otoka i gone neprijateljsko brodogradilište s obale naše Istre.

Za sve krupne pobjede, koje su trupe IV armije pod rukovodstvom general-lajtmanta Petra Drapšina, general-majora Pavla Jakšića i pukovnika Boška Siljegovića i mornaričke jedinice pod komandom general-majora Josipa Čemija i pukovnika Dragiše Ivanovića izvojevale nad neprijateljem samo u toku posljednjih sedmica bile su pohvaljene posebnom zapovijesti vrhovnoga komandanta maršala Tita. Feldmaršal Alexander, saveznički vrhovni komandant na Sredozemlju, uputio je sa svoje strane maršalu Titu čestitku povodom velikih uspjeha IV armije u operacijama protiv Nijemaca. U brzopletu je feldmaršal Alexander kazao: »Ovaj je uspjeh trijumf Vaše strategije i velika pobjeda za Vaše sjajne vojnike«.

Na sledećoj strani objavljen je članak pod naslovom »U pomorstvu je od oslobodenja do danas učinjeno mnogo«. U tom napisu kaže se da su sve glavnije točke naše obale povezane pomorskim prometom i da je iz olupina i potopljenih brodova stvorena naša nova, skromna trgovačka mornarica te da su luke osposobljene za najosnovnije potrebe pomorskoga saobraćaja. Na istoj strani objavljena je i informacija o tome da su radnici trogirskog brodogradilišta postigli značajne uspjehe u osposobljavanju broda »Jela«, najvećeg broda koji je do tada izvučen na navoz u tome brodogradilištu.

Na posljednjoj strani istog lista objavljena je vijest o dolasku druge grupe povratnika el-shattskih izbjeglica.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 151. OD 3. V. 1945.

Iz zbirne informacije sa prve strane ovoga izdanja izdvajamo slijedeće:
»Beograd, 3. V (Tanjug) - U izvještaju Generalštaba Jugoslovenske armije za 2. svibnja javlja se:

Poslije munjevitoga prodora i brzoga zaposjedanja čitavoga područja Istre i Slovenskoga primorja naše su trupe nastavile napredovanje na zapad prema Furlandiji i 1. svibnja u 13,40 sati uspostavile kontakt s prednjim dijelovima savezničkih snaga na Soči zapadno od Tržiča.

Napredovanjem prema sjeverozapadu naše su trupe oslobodile Tolmin, Kobarid i mnoga druga mjesta, te su nastavile nadiranje prema Gemoni i Videmu.

Nastavljaju se ogorčene borbe za Rijeku i Puli. U toku je uništavanje tamošnjih neprijateljskih snaga. U gradu Rijeci zauzeto je više blokova kuća.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 152. OD 6. V 1945.

Iz ovoga broja izdvajamo samo kratku vijest o nastupu muzike Jugoslavenske mornarice na Kvarnerskim otocima u kojoj se između ostaloga kaže:

»Nakon koncerta i igranke u Karlobagu, Mornarička muzika nastavila je put za Rab gdje je 19. IV navečer priredila koncert na obali. Uz obalu su bili privezani desantni brodovi koji su ukrcajali trupe određene za desant na Kvarnerske otoke. Borbene su pjesme podigle borbeni duh mladih Titovih vojnika i mornara.

Dok su još trajale završne borbe za Lošinj Mali, Mornarička muzika već je svirala u Lošinj Velikome. Praštanje mitraljeza i bacača slivalo se sa zvukovima muzike koji su navještali narodu Lošinja da nakon teških godina fašističkoga ropstva dolazi sloboda. Masa je naroda u Lošinj dočekala svoje oslobodioce i obasula ih cvijećem.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 156. OD 15. V 1945.

Na drugoj strani tiskan je uvodni napis »U oslobođenome Hrvatskom primorju«. Između ostaloga, u njemu se kaže i ovo:

»Dok se vršio napadaj na Rijeku, IX udarna divizija iskrcala se kod Opatije i napala neprijatelja s leđa. Noću po kiši i uzburkanome moru uputio se konvoj sa Cresa prema obali. Naprijed su išli dva čistača mina, a za njima invazioni brodovi i različite male brodice. Mornarica se i ovoga puta brinula za prebacivanje trupa.

Čim su se borci iskrcali, stanovnici su dobrovoljno pomogli našim borcima iznositi municiju na položaje. To je bio i prvi susret našega istarskog naroda s našom vojskom. Ova je divizija prodrila prema Opatiji i tako zaobišla utvrđenja i došla neprijatelju s leđa. Kroz to vrijeme Švabe su na Rijeci dizale u zrak skladišta, obalu, brodove, brodogradilište, tvornice i sve ono što bi moglo poslužiti našem narodu. Čak su i po ulicama Rijeke posuli nagazne mine. Od tih mina nastradao je i jedan dječak. Drugoga dana poslije oslobođenja Rijeke naša vojna muzika prolazila je gradom i svirala. Za muzikom je išla omladina. Jedan je dječak naišao na nagaznu minu i poginuo. Stanovništvo je pomagalo našoj vojsci u pronalaganju tih mina tako da su kroz kratko vrijeme sve bile očišćene.

»SLOBODNA DALMACIJA« BROJ 160. OD 24. V 1945.

U ovom broju, koji već odiše mirnodopskim napisima i informacijama tiskana je i vijest da su radnici Jadranskog brodogradilišta digli s morskog dna veliki dok. Tako ovaj osvrt na pisanje ratne »Slobodne Dalmacije« o učešću naših pomoraca i Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama za oslobođenje zemlje i podizanje iz ruševine naše pomorske privrede, završavamo jednom od prvih velikih radnih pobjeda Splitskog brodogradilišta. Citiramo:

»Radnici Jadranskoga brodogradilišta odlučili su 14. travnja da izvade iz morskoga dna veliki dok koji već 20 mjeseci leži na dnu mora na dubini od 14 metara, teško oštećen od bombardiranja sa četiri direktna i mnogo indirektnih pogodaka. Činilo se da će biti nemoguće izvaditi ovako teški objekat skromnim sredstvima kojima raspolaže Jadransko brodogradilište. Dok je dug 105 a širok 33 metara. Sadrži otprilike 16.150 tona vode. Sastavljen je od tri dijela koji se mogu rastaviti. Može dignuti brod od 7.500 tona bruto težine. Ima 28. velikih tankova od kojih svaki sadrži 400-800 tona vode. Na taj se dok mogu dići naši najveći prekoceanski trgovački brodovi...

I već 7. svibnja sva paluba doka bila je na površini a veselje naših radnika bilo je veliko kada su vidjeli da im je uspjelo dići dok sa morskoga dna. Oni su uspjeli da u 25 dana dovrše posao za koji bi inače trebalo najmanje 3 do 4 mjeseca intezivnog rada«.

Izdavačka delatnost Jugoslovenske mornarice u završnim operacija za oslobođenje Jugoslavije"

Milan Repac, *zastavnik I klase*²⁾

Gotovo da nema jedinice NOVJ koja nije izdavala svoj list. Ratovalo se, jurišalo, marševalo, plovilo, bilo neprekidno u pokretu, ali kada su to borbe dopuštale a i u samoj borbi, borci su pronalazili mogućnosti da izdaju svoje listove, što je uz vesti sa fronta i iz zemlje štampano, najčešće, na šapilografu, a kada nije bilo ni njega, novine su ispisivane rukom. Borci i rukovodioci su cenili svoje novine, koje su išle od ruke do ruke, od broda do broda, i rado ih čitali.

Izdavačka delatnost u jedinicama NOVJ i Mornarice NOVJ u poslednjoj godini rata bila je daleko bogatija i sveobuhvatnija nego ranije, jer su za to postojali objektivni uslovi velikog dela oslobođene Jugoslavije, i obuhvatala je: listove, časopise, biltene, džepne novine i ostale publikacije, knjige, brošure i druge pisane materijale, koje smo često nazivali partizanska štampa.

Štampa je bila značajno sredstvo rada Komunističke partije, kao rukovodeće snage narodnooslobodilačkog rata i revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, i odigrala je veoma važnu ulogu u njenoj ogromnoj i bogatoj političkoj, vojnoj i kultuno-prosvetnoj delatnosti, sada još i više, jer je NOVJ narasla na skoro milionsku armiju. Sadržaj, organizacija i delatnost štampe bili su određeni revolucionarnim i oslobodilačkim karakterom rata, načinom ratovanja koji se nije mogao ni zamisliti bez aktivne podrške naroda.

Štampanje se, prema tehničkim mogućnostima, koristilo svim čime se raspolagalo. Kao njeni nosioci, prvenstveno se javljaju partijska rukovodstva i jedinice komande NOV i POJ, zatim odgovarajuća rukovodstva SKOJ-a, odbori USAOJ-a, odbori NOF-a, odbori AFZ-a, organi vlasti (AVNOJ, KNOJ, zemaljska antifašistička veća, odbori), udruženja Jugoslovena u inostranstvu, antifašističke organizacije zarobljenika i političkih intermiraca i druge institucije.

U ovom prilogu biće reči samo o izdavačkoj delatnosti Jugoslovenske mornarice NOVJ u završnim operacijama, tj. u 1945. godini. Jugoslovenska mornarica i 9. divizija, koja je s njom neposredno sadejstvovala u poslednjoj godini ratovanja, izdala je oko 138 brojeva raznih listova, od toga 36 brojeva izdala je Jugoslovenska mornarica sa 56 raznih izdanja, a 102 broja izdala je 9. divizija sa brigadama. Ukupno izdatih izdanja 232. To su najčešće bili: džepne novine, bilteni, knjige, brošure i publikacije.

^{*)} Prilog za raspravu »Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije«.

²⁾ Arhivista u Vojnoistorijskom institutu.

Ovde je obuhvaćena i izdavačka delatnost 9. divizije iz perioda završnih operacija, jer je ta divizija zajedno sa Jugoslovenskom mornaricom dejstvovala u oslobođenju Paga, Raba, Cresa, Lošinja i Istre. Sigurno još postoji listova Mornarice NOVJ koje nisam uspeo pronaći mada sam, pored Arhiva VII, obišao Vojnopomorski muzej u Splitu, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije i Muzej revolucije u Splitu.

IZDAVAČKA DELATNOST JUGOSLOVENSKE MORNARICE KOJA SE ČUVA U ARHIVU VII

Tehničko odeljenje Štaba Mornarice izdalo je dva broja »Džepnih novina« u kojima se opisuju doživljaji, zapažanja i sećanja boraca iz NOR-a. Evo jednog doživljaja koji opisuje drugarica Kata:

»Dok je Dalmacija bila pod okupacijom, naše drugarice i drugovi, pod najtežim okolnostima prenosili su na ledima materijal za naše borce, koji je stizao brodovima. Bilo je kasno u noć kad sam stigla na cestu preko koje je neprijatelj saobraćao, tu u zasjedi stajalo je nekoliko drugova, koji bi nam pomogli ako nas otkrije i napadne neprijatelj. Tek smo se približili moru, već smo čuli tihi šum motora a zatim vidjeli tamnu siluetu broda.

Brod natovaren oružjem i municijom za par minuta pristao je uz obalu. Nevjerovatno brzo brod je bi istovaren. Još smo morali pomoći djeci i starcima koji su došli s nama, da se ukrcaju na brod, da bi ih otpremili u zbjeg. Pod velikim teretom vraćali smo se prema oslobođenoj teritoriji.

Posle pola noći otkrila nas je njemačka patrola, naši su drugovi primili borbu, to je bilo pred neprijateljskim uporištem, gdje je on bio jak. Mi smo materijal posakrivali, a neprijatelj po običaju zbog neuspjeha u odmazdi zapalio najbliže selo. Sutradan smo se povratili i materijal prenijeli na određeno mjesto.^{3*}

»Naš muzičar«, list Mornaričke muzike NOVJ. Izdata su dva broja. Jedan broj se nalazi u Arhivu VII a drugi u Muzeju narodne revolucije Split, i to br. 2 od aprila 1945. godine (In. broj 400).

List donosi nekoliko interesantnih naslova kao:

- Jugoslavija je pomorska država.

- Ono što se ne može i ne smije nikada zaboraviti. Ovdje se govori o poklicima naših drugova iz Istre i Slovenačkog primorja, jugoslovenskoj majci zemlji. List dalje govori o muzici kao umetnosti, koja se gradi pomoću tonova. Glavni su joj elementi: ritam, melodija i harmonija.^{4*}

»Takmičenje«, izašao je jedan broj. U njemu se govori o potrebi i značaju takmičenja i njegovim rezultatima.^{5*}

»Mornari pišu«, list Škole Jugoslovenske mornarice, izašla su dva broja. Jedan broj se čuva u VII, a drugi u MNR - Split (XI br. 401, februar-april 1945). List, pored članaka o životu i radu u jedinici, donosi natpis »Značaj mornara za jednu državu«, kao i tekst »Slobodno more - Slobodan narod«.^{6*}

»Džepne novine«, Tehničkog odeljenja Štaba mornarice, izašao je jedan broj. List je doneo sećanje i doživljaje boraca - mornara. Evo jednog doživljaja iz aprilskog rata 1941. i situacije 1945. godine:

^{3*} Arhiv VII, KS 7, reg. br. 1/1.

^{4*} Arhiv VII, KS 7, reg. br. 4/1.

^{5*} Arhiv VII, KS 7, reg. br. 5/1.

Arhiv VII, KS 7, reg. br. 6/1.

»Bio sam dežurni oficir Mornaričkog odreda Ohrid. Poslije podne oko četiri sata dotrčao je k meni komandir straže i javio mi, da je pred glavnom kapijom putnički auto pun generala.

Došao sam na kapiju i uverio se da je pun auto generala. Bilo ih je 5-6 i dva pukovnika. Javio sam se onom koji mi se učinio najstariji. Nisam se prevario. To je bio armijski general Naumović. Upitao me da li u Komandi postoji telefon, te da ih odvedem tamo. Zatim mi je naredio da ne puštam nikoga, pa dodao 'mi vodimo rat'.

Nije mi bilo jasno kakav oni to rat vode?

Jedino mi je preostalo da nadem šofera da mi to on objasni, kakav rat vode tu preko telefona? Šofer mi je rekao, da su Njemci u Skoplju. Zatim su stizali automobili puni generala, pukovnika i pokojni potpukovnik. Drugog dana u 6 sati napustili smo Komandu i prebacili se preko Sv. Nauma za Albaniju.

Danas je ponovo Ohrid zaposjela Jugoslovenska vojska i Mornarica, ali njom ne rukovode viši oficiri, koji su stekli činove sjedeći u klupama i putem raznih protekcija. Njom danas rukovode najodaniji, najborbeniji sinovi našeg naroda, koji su se pokazali u krvavoj neravnopravnoj borbi protiv okupatora da su dostojni položaja koji zauzimaju.⁷⁷

Štab II pomorskog obalskog sektora izdao je dva broja lista »Glas Kvarnera«, koji je na vidnom mestu opisao borbu na Pagu. List, dalje, iznosi potrebu o stručnom osposobljavanju kadrova Mornarice, kao i pomoći naroda vojsci.⁸¹

Glasilo omladine IV POS-a bio je list »Omladinac«. List je posebno istakao jednomesečno pretkongresno takmičenje i govori o značaju i ulozi takmičenja na svim poljima za podizanje što boljih rezultata.⁹⁷

Mornarička pešadija V POS-a izdala je dva broja »Džepnih novina«. Osim članaka iz života i rada boraca, tu se nalazio i članak »Zlodjela Draže Mihailovića«.¹⁰⁰

Štab Pomorske komande Split izdao je jedan broj lista »Pok Split«, u kome se govori o moru, kao izvoru bogatstva i blagostanja koji treba čuvati, a to može jedino čvrsta i jaka Jugoslovenska mornarica.¹¹⁷

List »Jadranski borac« izašao je samo jedan broj. Na vidno mesto donosi rad na kulturno-prosvetnom polju, o zadacima mornaričke pešadije, o doživljajima iz prvih akcija, kao i pesmu:

Koračnica mornaričke pešadije

Napred mornari zove nas dom

Budimo snažni svoji na svom

Naprijed mornari Istra nas zove

To jenaša krv je i naš dom.

7) Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 6/1.
82) Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 19/1.
9) Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 34/1.
100) Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 46/i.
U) Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 2/2.

*More naše puno je krvi
Puna slavnih bitaka i borbe
Drvenim brodom razbismo čelik
Goneći divlje fašističke horde.*

*Slobodu mora stekosmo borbom
Mornari - pjepac i druga Tita
Srdačno digosmo mornarički stijeg
Na ponos svoj i cijelog svijeta.¹²⁾*

Tehnički bataljon Pomorske komande Dubrovnik izdao je jedan broj lista »Udamik«. Na vidnom mestu nalazi se pesma pod naslovom:

Ratna sinfonija

*Marširati
Prolaziti gudarama
Gorskim putovima
Neizoranim poljima
Popaljenim selima
Ići danju
Ići noću
Ići u proljeće
Ići u ljeto
Ići u jesen
Ići u zimu
Ići... ići... ići, samo ići dok se u ramena urezujući brazde remena,
remena puške i torbice, dok noge malaksaju gazeći snijeg, i blato, dok ti-
jelo slabi a duša ponire.¹³⁾*

»Čuvar Jadrana«, list Obalskog divizionu Pomorske obalske komande Split izlazio je od februara do maja 1945. godine. List, pored ostalog, donosi članak o Konferenciji velikih sila u Jalti na Krimu, i konstatuje da je to garancija potpune pobjede nad fašizmom i garancija ostvarenja težnji porobljenog čovečanstva. Ovdje se nalazi i članak »Zvijerstva i zločini okupatora u zemlji«. ¹⁴⁾*

Obalski divizion Pomorske obalske komande Split izdao je jedan broj lista »Džepne novine«. Značajno mesto zauzeo je članak »Važnost mora za Jugoslaviju«, kao i članak borca koji je opisao povratak iz Italije i odlazak u partizane. ¹⁵⁾*

»List II baterije«, list Obalskog divizionu, ukupno je izašlo 3 broja. List ističe potrebu na kulturnom uzdizanju u divizionu. ¹⁶⁾

¹²⁾ Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 2/2.

¹³⁾ Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 3/2.

¹⁴⁾ Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 4/2.

¹⁵⁾ Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 5/2.

¹⁶⁾ Arhiv VII, KŠ 7, reg. br. 7/2.

**IZDAVAČKA DELATNOST JUGOSLOVENSKE
MORNARICE KOJA SE ČUVA U ARHIVI
VOJNOPOMORSKOG MUZEJA U SPLITU**

U arhivi ovog muzeja nalazi se »Udžbenik za nastavu iz strojarstva na kursu za vojno-pomorske rukovodioce«. Izašao je jedan broj. Izdala ga je tehnika Štaba Mornarice NOVJ. Udžbenik obrađuje temu o strojarstvu. Tu se govori uopšte o kotlovima, turbinsko-brodskim postrojenjima, podeli i delovanju eksplozivnih metoda, mehaničkom telegrafskom stroju, kao i važnijim kvarovima brodskih postrojenja.¹⁸⁷

»Slobodna Dalmacija«, izašao je samo jedan broj 20. X 1944. List donosi opširan članak »Beograd je oslobođen«, kao i odjek u svetu, povodom oslobođenja Beograda.^{19*}

»Kalendar«, izašao je samo jedan broj od 11. II 1945. godine. U »Kalendaru« su zapisani značajniji datumi iz NOR-a.

»Hrvatski list«, glasilo JNOF-a za okrug Pula. Ukupno je izašlo 10 brojeva od 9. XI 1944. do 30. IV 1945. List, pored ostalog donosi, govor druga Tita u oslobođenom Beogradu.

U arhivi postoji i izveštaj Tanjuga da je drugu Titu dodeljen orden Narodnog heroja, kao i pohvala maršala Tita borcima 8. korpusa.²⁰

Brošuru »O Narodnooslobodilačkoj vojsci« izdala je tehnika Mornarice NOVJ. Brošura je objavila članak general-majora Petra Drapšina koji govori o tri glavna razdoblja u razvoju Narodnooslobodilačke vojske. Izašao je samo jedan broj.²²⁾

»VLOGA«, komunistične partije oslobodilni brobi narodov Jugoslavije, izašao je samo jedan broj. Izdaje ga agitrop PK KPS za primorsko tehnika Nanos.²³⁾

**IZDAVAČKA DELATNOST JUGOSLOVENSKE
MORNARICE KOJA SE ČUVA U MUZEJU
NARODNE REVOLUCIJE - SPLIT**

»Glas omladine«, izašao je samo jedan broj. Izdao ga je Hidrografski institut Jugoslovenske mornarice 1945. godine. Na vidnom mestu list donosi članak »Uloga omladine Jugoslavije u NOB«, kao i članak »Disciplina - uvjet uspešnog rada«.²⁴⁾

»Radio vijesti«, izašlo je ukupno sedam brojeva i to u vreme od 5. IX 1944. do 7. IX 1944. godine. List je izdavao Kultumo-prosvetni odbor II pomorskog obalskog sektora. Obično je donosio vesti sa našeg i stranih frontova.²⁵⁾

»Naša beseda«, list je izlazio u Bitzburgu SAD februara 1945. godine. Govori o podršci naših iseljenika NOB-u. Na vidnom mestu je članak »Historija će pisati zlatnim slovima o junačkim djelima naše vojske«.²⁶⁾

18) Arhiv VPM, In. br. 427.

19*) Arhiv VPM, In. br. 1535.

20) Arhiv VPM, In. br. 1242/1.

21) Arhiv VPM, bez broja.

22*) Arhiv VPM, In. br. 26.

23) Arhiv VPM, bez broja.

24) MNR - Split, In. br. 402.

25) MNR - Split, In. br. 671.

26) MNR - Split, In. br. 672.

»Kornati«, izdaje ga Kulturo-prosvjetni odbor II pomorskog obalskog sektora. Izašao je samo jedan broj. List donosi sećanja iz nekih akcija sa otoka.²⁷⁾

»Džepne novine«, 1. baterije Obalskog divizionu IV pomorskog obalskog sektora, br. 1, mart 1945. Govori se o životu u divizionu, kako njihovi rukovodioci ulažu mnogo volje, ljubavi i truda da im poboljšaju život na položajima. Brošura dalje govori o takmičenju među baterijama na vojničkom, političkom i kulturo-prosvetnom polju.²⁸⁾

»Artiljerac sa Jadrana«, br. 1. Glasilo Artiljerijske brigade 8. udarnog korpusa NOVJ, mart 1945. Izašao je samo jedan broj. Pored ostalog, list donosi članke »Artiljerci pišu«, »Žena u borbi«, gde se govori o legendarnoj hrabrosti naših žena, koje su zadivile čitav svet. One su ostvarile sve vrline žena, o kojima se pisalo i pjevalo kroz našu bogatu istoriju (majka Jugovića, Kosovka djevojka itd.).²⁹⁾

»Pjesme borbe i slave«, izdaje Propagandno odeljenje Komande Jugoslovenske mornarice, maj 1945. Izašao je samo jedan broj. Brošura sadrži 17 pjesama iz borbe, kao što su: »Slavenska lipa«, »Titov naprijed«, »Kolina u noći«, »Poslije bitke«, »Pjesma mrtvih proletera« i druge.³⁰⁾

U Muzeju Narodne revolucije - Split čuva se šest brošura, koje nemaju datum izdavanja. Četiri brošure je izdala Tehnika Mornarice NOVJ, a dve Baza Mornarice NOVJ Monopoli. To su sledeće brošure:

- »Kako upoznati narod sa odlukama III Zasedanja ZAVNOHA«, izdala tehnika Mornarice NOVJ;³¹⁾
- »O sporazumu«, izdala tehnika Mornarice NOVJ;³²⁾
- »Članci iz dnevnika borba«, izdala tehnika Mornarice NOVJ;³³⁾
- »Uloga proleterske omladine«, izdala Pomorska komanda sjevernog Jadrana;³⁴⁾
- »Članci iz 'Nove Jugoslavije' i 'Vjesnika', izdala tehnika Baze Mornarice NOVJ, Monopoli.³⁵⁾
- »Proglas«, hrvatskom narodu, sa II zasjedanja ZAVNOH-a, izdala tehnika Baze Mornarice NOVJ, Monopoli.³⁶⁾

IZDAVAČKA DELATNOST JEDINICA 9. DIVIZIJE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBODENJE ZEMLJE

Divizija je izdavala sledeće listove:

»Radio-Bilten«, izašao je samo jedan broj, 27. II 1945. U Biltenu se govori o situaciji na sremskom frontu, kao i ubijanju ranjenika-partizana u Gorenjskoj.³⁷⁾

27) MNR - Split, In. br. 796.

28) MNR - Split, In. br. 799.

29) MNR - Split, In. br. 802.

30) MNR - Split, red. br. 316.

31) MNR - Split, red. br. 308.

32) MNR - Split, red. br. 304.

33) MNR - Split, red. br. 330.

34) MNR - Split, red. br. 365.

35) MNR - Split, red. br. 312.

36) MNR - Split, red. br. 309.

37) Arhiv VII, KS, 36, reg. br. 2/1.

»Vijesnik«, izašlo je ukupno 28 brojeva, od br. 12 do 45 u vremenu od 3. I do 23. III 1945. To su uglavnom ratni izveštaji sa našeg, istočnog i zapadnog fronta.³⁸⁷

»Bilten« od 9. IV do 9. V 1945. Izlazio je Bilten koji nije imao svoj broj, kasnije od 10. V do 17. V 1945. Izlazi Bilten sa brojevima od 89 do 96. To su uglavnom ratni izveštaji sa našeg i stranih frontova, kao i članak »Boravak druga Tita u Moskvi«.³⁹¹

»IX udarna divizija«, izašlo je više brojeva, i to: br. 2, 3, 4 i 5, februar-aprila 1945. U listu je na vidnom mestu čestitka boraca i rukovodioca IX udarne divizije maršalu Titu, povodom 53. rođendana, kao i članak o takmičenju iz vojno-političke i sportske oblasti.⁴⁰⁷

»Kroz 10 dana«, izašlo je ukupno tri broja, i to br. 4, 6, 47 i 48 od 30. III do 20. IV 1945. Pored pregleda na domaćem i stranim frontovima, list donosi članak o proslavi prilikom obrazovanja prve vlade federalne Hrvatske, kao i političkim događajima kod nas i u svetu.⁴⁰

»Pionir«, izašlo je ukupno tri broja, kao džepne novine, izdavao ga je Pionirski bataljon 9. udarne divizije. List govori o važnosti takmičenja u bataljonu, kao i hrabrosti najmlađeg pionira takozvanog »Sokola«, koji se dobrovoljno javio u patrolu i doveo tri zarobljena Nemca.⁴²⁷

»Džepne novine«, izašla su samo dva broja, i to br. 3 i 4. List donosi nekoliko zanimljivih članaka, kao: »Dolazak u Trst«, gde se opisuje srdačan doček kroz divna istarska sela, kao i o značaju I kongresa USAOH-a.⁴³⁷

»Glas artiljeraca«, izašao je jedan broj. Izdao ga je Artiljerijski divizion 9. divizije. List, pored ostalog, donosi članak »Uzroci rasturanja zma«, kao i članak o značaju fizičke kulture.⁴⁴⁷

»List I baterije«, izašao je jedan broj. Izdao ga je Kultumo-prosvetni odbor I baterije Artiljerijskog divizion 9. divizije. List, pored svog borbenog puta, na vidnom mestu donosi članak »Važnost kulturnog rada«.⁴⁵⁷

»Titov brdski artiljerac«, izašla su dva broja, to br. 1 i 4, maja 1945. Izdao ga je Kultumo-prosvetni odbor II baterije Artiljerijskog divizion 9. divizije. Pored ostalog, list donosi članak »O ulozi artiljerije«, kao i o putu jedinice za oslobodjenje naše porobljene domovine.⁴⁶⁷

»Baterijske novine«, izašao je jedan broj, i to br. 4. Izdao ga je Kultumo-prosvetni odbor II baterije Artiljerijskog divizion 9. udarne divizije 4. armije. Pored ostalog, list donosi da je Istra posle 25 godina ropstva ponovo slobodna.⁴⁷⁷

»Pobjednik«, izašao je samo jedan broj. Izdaje ga III baterija, Artiljerijskog divizion 9. divizije. List donosi da su u Istru od artiljeraca prvi ušli artiljerci III baterije Artiljerijskog divizion 9. divizije.⁴⁸⁷

38) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 3-30/1.

39) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 1-18/2.

40) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 19-21/2.

41) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 22-24/2.

42) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 25-27/2.

43) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 28, 29/2.

44) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 30/2.

45) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 31/2.

46) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 32, 33/2.

47) Arhiv VII, KŠ, 36, reg. br. 34/2.

PREGLED LISTOVA KOJE SU IZDAVALE BRIGADE 9. DIVIZIJE

Jedinica	Naziv lista	Broj	Izvori
2. dalmatinska proleterska brigada	Bratstvo	4	KS 37, reg.br. 1/1
	Sloboda	1	KS 37, reg.br. 5/1
	Jedinstvo	1	KS 37, reg.br. 6/1
	Kurir	1	KS 37, reg. br. 9/1
	Napredak, br. 4, 4, 6	3	KS 37, reg.br. 12-14/1
	Za Slobodu, br. 4	1	KS 37, reg.br. 17/1
	Naprijed, br. 7, 8, 9	3	KS 37, reg.br. 21-23/1
	Zora, br. 6, 8	2	KS 37, reg. br. 26, 27/1
	Iskra, br. 5, 6	3	KS 37, reg. br. 28-30/1
	Zora, br. 7, 8, 9	3	KS 37, reg. br. 32-34/1
	Naprijed, br. 4, 5, 6	3	KS 37, reg. br. 36-38/1
	Vijesti, br. 1	1	KS 37, reg. br. 40/1
	Stvoritelj, br. 2	1	KS 37, reg. br. 41/1
	Jurišnik, br. 4, 5, 6	3	KS 37, reg. br. 43, 45/1
	Probojnik, br. 1, 2	2	KS 37, reg. br. 46, 47/1
	Sloboda, br. 5	1	KS 37, reg. br. 49/1
	Pobjeda, br. 5, 6	2	KS 37, reg.br. 53, 54/1
	Borba i rad, br. 3	1	KS 37, reg. br. 56/1
	Zora, br. 6	1	KS 37, reg. br. 57/1
	3. dalmatinska brigada	Pobjeda, br. 1	2
Pobjeda, br. 2		3	KS 38, reg. br. 2/1
Pobjeda, br. 3		2	KS 38, reg. br. 3/1
Pobjeda, br. 5		2	KS 38, reg. br. 4/1
Naše pjesme		1	KS 38, reg. br. 4a/1
Novine, br. 1		1	KS 38, reg. br. 5/1
Džepne novine, br. 2, 3		2	KS38.reg.br. 6,7/1
Sanitetski list, br. 1		1	KS 38, reg. br. 8/1
Naša služba, br. 2, 4		2	KS 38, reg. br. 9, 10/1
Udamik, br. 1, 2		2	KS 38, reg.br. U, 12/1
Novine, br. 3		1	KS 38, reg.br. 13/1
Bombaš, br. 4		2	KS 38, reg.br. 14/1
Ratujemo i pišemo, br. 3		4	KS 38, reg.br. 15/1
Glas, br. 3		4	KS 38, reg.br. 16/1
Prodornik, br. 1, 2, 3		6	KS 38, reg.br. 17-19/1

Jedinica	Naziv lista	Broj	Izvori
	Osvit, br. 1, 2	4	KS 38, reg.br. 20, 21/1
	Sve za front, br. 1	1	KS 38, reg. br. 22/1
	Džepne novine, br. 2	1	KS 38, reg. br. 23/1
	Sloboda br. 1, 2, 3	4	KS 38, reg. br. 24-26/1
	Domovina, br. 1, 2	3	KS 38, reg.br. 27, 28/1
	Radnik, br. 1, 3	2	KS 38, reg. br. 29, 30/1
	Mi se borimo i učimo	1	KS 38, reg.br. 31/1
	Juriš, br. 1, 2, 4	4	KS 38, reg. br. 32-34/1
	Novine 3. bat. 3. brigade, br. 3	2	KS 38, reg.br. 35/1
	Džepne novine, br. 1,2,3,4	6	KS 38, reg. br. 36-39/1
	Džepne novine »Smjeli«	3	KS 38, reg. br. 40,42,43/1
	Četni list, br. 2, 4, 6	4	KS 38, reg. br. 44-46/1
	Džepne novine, br. 1	1	KS 38, reg.br. 47/1
	Džepne novine	1	KS 38, reg. br. 48/1
	Četne novine minob-čete	1	KS 38, reg.br. 49/1
	Džepne novine, br. 1	1	KS 38, reg. br. 50/1
	Bombaš, br. 1, 2, 3	6	KS 38, reg. br. 51/1
	Ratujmo i pišemo, br. 1, 2, 3	3	KS 38, reg. br. 54, 55/1
	Glas 1. čete, br. 1, 2	4	KS 38, reg.br. 56, 57/1
	Džepne novine, br. 1	1	KS 38, reg. br. 58/1
4. Splitska brigada	Glas IV brigade broj 1—6	15	KS 29, reg. br. 1-5/1
	List veze	2	KS 29, reg.br. 6/1
	Novine veze, br. 2	1	KS 29, reg. br.7/1
	Novine, br. 1	1	KS 29, reg. br. 8/1
	Izviđač, br. 1	2	KS 29, reg. br. 9/1
	Novine, br. 2	1	KS 29, reg. br. 10/1
	Putem k prosvjeti, br. 1	2	KS 29, reg.br. 11/1
	Novine, br. 2	4	KS 29, reg.br. 12/1
	Sloboda, br. 1	2	KS 29, reg.br. 13/1
	Plamen, br. 5	2	KS 29, reg. br. 14/1
	Džepne novine	2	KS 29, reg.br. 15, 16/1
	Džepne novine, br. 1, 3	2	KS 29, reg. br. 17, 19/1
	Kroz borbu, br. 2	1	KS 29, reg.br. 18/1
	Džepne novine, br. 7	1	KS 29, reg. br. 21/1

Jedinica	Naziv lista	Broj	Izvori
	Džepne novine	1	KS 29, reg. br. 22/1
	Osvetnik, br. 1	2	KS 29, reg. br. 23/1
	Novine, br. 3, 4	7	KS 29, reg.br. 24, 25/1
	Četni list, br. 3, 4	2	KS 29, reg.br. 26, 27/1
	Džepne novine	1	KS 29, reg.br. 28/1
	Četni list, br. 9	1	KS 29, reg.br. 29/1
	Omladinski list, br. 1	1	KS 29, reg.br. 30/1
	Četni list	1	KS 29, reg.br. 31/1
	List nova zora, br. 1	1	KS 29, reg.br. 32/1
	Bacačka četa, br. 1	1	KS 29, reg.br. 33/1
	Četni list, br. 2	3	KS 29, reg. br. 34-36/1
	Jurišnik, br. 1, 3	2	KS 29, reg.br. 37, 38/1
	Borac, br. 1	2	KS 29, reg. br. 39/1
	Novine, br. 2	3	KS 29, reg. br. 40/1
	Džepne novine, br. 1, 2, 7	4	KS 29, reg. br. 41-43/1
	Udarnik, br. 1	2	KS 29, reg.br. 45/1
	Novine, br. 2	3	KS 29, reg. br. 46/1
	Četni list, br. 1	1	KS 29, reg. br. 47/1
	Džepne novine, br. 1	1	KS 29, reg. br. 48/1

ZAKLJUČAK O IZDAVAČKOJ DELATNOSTI JUGOSLOVENSKE MORNARICE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE JUGOSLAVIJE

Za vreme NOR-a objavljeno je blizu 10.000 raznih dela. Praćena po godinama štampa odražava razmah oslobodilačke borbe. Njeno širenje i uspehe od 4. jula 1941. do kraja te godine bilo je 80 izdanja. U 1942. godini već ih je 454, u 1943. godini 1.789 i u 1944. 8.196, a za svega četiri i po meseca do 15. maja 1945. izdato je 2.658 raznih izdanja.

U poslednjoj godini rata, do 15. maja 1945. kada su završene borbe na teritoriji Jugoslavije pobedom Jugoslovenske armije, pojavilo se 35 novih brigadnih listova, 22 divizijska i 5 korpusnih.

Poseban deo štampe za sve vreme, pa i na kraju rata činile su radio vesti, koje su izlazile pod raznim nazivima (izveštaji, obaveštenja, vesti, bilteni). Izdavale su ih jedinice i komande NOVJ kada su za to imale kakve tehničke mogućnosti. To su bile vesti na običnom papiru pisane rukom ili pisaćom mašinom, najčešće na jednoj strani, a donosile su kratke informacije sa ratišta u svetu i u našoj zemlji. One su bile vrlo pogodne za 686 obaveštavanje i imale su veliki broj čitalaca.

Sadržaj vojne štampe bio je raznovrstan i najviše je zavisio od veličine jedinice koja izdaje list, odnosno od potreba koje je u tom pogledu zadovoljavao. Štampa je takođe pisala o vojnostručnim pitanjima, ali više orijentisana na vlastita iskustva, analizu, iznosila je pozitivne i negativne primere iz pojedinih borbi, a sve u funkciji obuke i vaspitanja boraca i nižih starešina. U oblasti ideološko-političkog i opšteg moralnog vaspitanja štampa je u celini sprovodila i razrađivala opštu liniju KPJ i dala je velik doprinos konačnoj pobjedi u završnim operacijama.

Iz svega kazanog se vidi da je bila dosta bogata i raznolika izdavačka delatnost u Jugoslovenskoj mornarici i da je ona, uz ostali politički rad, odigrala značajnu ulogu u moralno-političkom vaspitanju mornara i boraca Jugoslovenske mornarice na kraju pobjedonosnog rata.

TEMATSKA BIBLIOGRAFIJA

Marija Kessler

KNJIGE

- Anić Nikola »Dvanaesta dalmatinska brigada«. Split, »Slobodna Dalmacija« - Općinski odbor SUBNOR-a Brač, 1985.
- Antić Vinko »Oslobodenje Istre i Pazinska odluka o sjedinjenju s domovinom«. Rijeka, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, 1978.
- Balen Sime »Istra u narodnooslobodilačkoj borbi«. Zagreb, 1945.
- Buturović Radule, Klun Albert »Tretja prekomorska brigada«. Nova Gorica, Soča, 1967.
- Damjanović Danilo »Šesta dalmatinska brigada«. Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1969.
- »Druga dalmatinska proleterska brigada«. Split, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1982.
- »Drugi svjetski rat«. Pregled ratnih operacija, V knjiga. Beograd, Vojnoistorijski institut, 1970.
- Egić Obrad »Ratni dnevnik Druge dalmatinske proleterske brigade«. Zagreb, Stvarnost, 1977.
- Gizdić Drago »Dalmacija 1944-1945.«. Zagreb, Epoha, 1964.
- »Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945. Beograd, Vojnoistorijski institut, 1964.
- Kerečin Stjepan »Oslobodenje Trsta«. Beograd, 1952.
- Knezović Luka, Ćurin Ivo »Deseta dalmatinska udarna brigada«. Split, Vojna štamparija - Općinski odbor SUBNOR-a Sinj, 1977.
- Kostić Uroš »Oslobodenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945.« Beograd, Vojnoistorijski institut, 1978.
- Krstić Eugen Đenko »Deveta dalmatinska trogirski brigada«. Split, Slobodna Dalmacija - Općinski odbor SUBNOR-a Trogir, 1985.
- Kvesić Sibe »Dalmacija u narodnooslobodilačkoj borbi. Drugo dopunjeno i prerađeno izdanje. Split, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1979.
- Matetić Vladimir Dušan »14. primorsko-goranska brigada«. Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1973.
- »Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji« (u završnoj etapi drugog svjetskog rata). Beograd, Zajednica instituta za izučavanje novije istorije naroda i narodnosti Jugoslavije - NIP Export-pres, 1979.

»Naša Prva dalmatinska 1942-1945«. Knjiga prva. Split, Čakavski sabor, 1977.
 »Naša Prva dalmatinska 1942-1945«. Knjiga druga. Split, Slobodna Dalmacija, 1982.
 Obradović B. Branko »Druga dalmatinska proleterska brigada«. Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1968.
 »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945.« Knjiga 1, drugo izdanje. Beograd, Vojnoistorijski institut, 1963.
 »Osma dalmatinska šibenska brigada«. Šibenik, Općinski odbor SUB-NOR-a - Sekcija Osme dalmatinske brigade, 1981.
 Petelin Stanko »Osvoboditev slovenskega primorja«. Nova Gorica, Soča, 1965.
 »Prva dalmatinska proleterska brigada«. Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1986.
 Šalov Mate »Četvrta dalmatinska (splitska) brigada«. Split, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1980.
 Špika Ivan »Ratna sjećanja i dnevnik boraca II dalmatinske brigade«. Zagreb, Stvarnost, 1970.
 Timotijević Radovan, Slavica Nikola »Peta dalmatinska«. Peta dalmatinska NOU brigada. Beograd, Narodna armija, 1976.
 Tomšić Janez »Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in Slovenski pomorščaki«. Piran, Odbor slovenskih partizanskih pomorščakov - Ljubljana, Partizanska knjiga, 1974.
 Tomšić Jane »Oslobodenje naših ostrva aprila 1945«. Beograd, 1949.
 Vasiljević Jovan »Mornarica NOVJ«. Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1972.
 »Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije 1944-1945.« Beograd, Vojnoistorijski institut, 1957.

ČLANCI

Antić Vinko »Oslobodenje hrvatskog primorja, Rijeke i Istre«. Pomorski zbornik br. 3/1965.
 Biočić Ante »Sadejstvo 26. divizije i 8. korpusa sa Mornaricom NOVJ«. Mornarički glasnik br. 2/1985.
 Dorotka Milan »Od Visa do Trsta«. Čuvar Jadrana br. 791-793; 795-797/1975.
 Guberina Rade »Mornarica NOVJ uoči završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije«. Vojnoistorijski glasnik br. 3/1985.
 Ikica Mladen »Oslobodenje Pule«. Jugoslovenski mornar br. 5/1946.
 Ivanović Ivan »Operacija Oslobodenja Cresa i Lošinja aprila 1945.« Jugoslovenski mornar br. 8/1946.
 Jakšić Pavle »Četvrta armija u završnim operacijama Jugoslovenske armije za oslobodenje Jugoslavije«. Vojnoistorijski glasnik br. 2-3/1955.
 Jakšić Tonči »Završne pomorske operacije na obalama Istre 1945. godine«. Mornarički glasnik br. 1/1953.
 Kalpić Anđelko »Jugoslovenska mornarica u borbi za oslobodenje Trsta i Julijske krajine«. Jugoslovenski mornar br. 4/1946.
 Kalpić Anđelko: »Kvarnerski pomorski sastav u završnim operacijama Jugoslovenske armije«. Pomorski zbornik br. 6/1968.

689

Kalpić Anđelko »Mornarička pješadija u borbama za oslobodenje Lošinja«. Jugoslovenski mornar br. 5/1946.

Kostić Uroš »Oslobodenje Istre«. Vojnoistorijski glasnik br. 1/1975.

Kostić Uroš »Oslobodenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja 1945. godine«. Vojnoistorijski glasnik br. 2/1981.

Kostić Uroš »Oslobodenje Trsta i Slovenačkog primorja«. Vojnoistorijski glasnik br. 1/1975.

Mamula Branko »Dejstvo Jugoslovenske mornarice na krilu armije u završnim operacijama«. Vojno delo br. 6/1967.

Mamula Branko »Mornarica u završnim operacijama«. Narodna armija br. 1362/1965.

Mamula Branko »Mornarica u završnim operacijama«. Vojnopomorski ogladi br. 1/1966.

Mamula Branko »Ratna mornarica u završnim operacijama«. Mornarički glasnik br. 3/1985.

Miljanić Dušan »Kvarnerski odred mornaričke pješadije u završnim operacijama«. Pomorski zbornik br. 6/1968.

Miljanić Dušan »Sjećanje na oslobodenje Istre i Pule 1945. godine«. Istarski mozaik br. 1-2/1967.

Petrović Slobodan »Mornarica NOVJ u oslobodenju Istre«. Naše more br. 4-5/1966.

Pribilović Kažimir »Jugoslovenska ratna mornarica u poslednjim okršajima za oslobodenje zemlje«. Narodna armija br. 1873-1886/1975.

Pribilović Kažimir »JRM u završnim operacijama«. Čuvar Jadrana br. 920-922; 925-930; 932-936/1980; 940-946 i 948/1981.

Pribilović Kažimir »Početak završnih operacija«. Ličko primorska operacija. Čuvar Jadrana br. 794/1975.

Šiljegović Boško »Operacije 4. armije na primorskom pravcu«. Mornarički glasnik br. 3/1985.

Terzić Velimir »Uloga Jugoslovenske armije u završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije«. Vojnoistorijski glasnik br. 2-3/1955.

Tičac Orfeo »Borbe za oslobodenje Cresa i Lošinja«. Novi list br. 98/1955.

Tičac Orfeo »Oslobodenje Cresa i Lošinja«. Novi list br. 158/1962.

Tomšić Janez »Četvrta armija i Jugoslovenska mornarica oslobadaju Kvarnerska ostrva 1945.« Naše more br. 2/1965.

Tomšić Janez »Četvrta armija i RM oslobadaju Kvarnerska ostrva i Istru«. Čuvar Jadrana br. 514/1963.

Tomšić Janez »Desantna operacija oslobodenja Raba u aprilu 1945.« Jugoslovenski mornar br. 2/1947.

Tomšić Janez »Jugoslavenska ratna mornarica u završnim operacijama«. Borba br. 215/1960.

Tomšić Janez »Ofanzivne operacije mornarice i drugih jedinica NOVJ na primorskom frontu od septembra 1944. do oslobodenja Trsta«. Vojno delo br. 3/1975.

Tomšić Janez »Uloga Jugoslovenske ratne mornarice u završnim operacijama 4. armije 1945. godine«. Vojnoistorijski glasnik br. 2-3/1955.

Tomšić Janez »Završne pomorske operacije na obalama Istre 1945. godine«. Mornarički glasnik br. 1/1953.

Trgo Fabijan »Rat posle rata«. Narodna armija br. 2132/1980.

Ulepić Zdenko »Veliki doprinos pobjedi«. Narodna armija br. 2370/1980.
Vasiljević Jovan »Jugoslovenska mornarica u oslobodenju zemlje«. Vojnoistorijski glasnik br. 1/1975.
Vilović Tihomir »Razvojni put Jugoslovenske ratne mornarice«. Vojno delo br. 6/1981.
Vilović Tihomir »Udio Jugoslovenske mornarice u završnim operacijama«. Čuvar Jadrana br. 979/1982.
»Završne operacije Jugoslovenske armije za oslobodenje naše zemlje«. Jugoslovenski mornar br. 5/1947.
»Završne operacije Mornarice NOVJ (NOR)«. Mornarički glasnik br. 4/1979.

*Arhivski izvori o završnim operacijama
Jugoslovenske mornarice*

Anka Petrović¹⁾

1945. januar 1. - Štab II pomorskog obalskog sektora, zapovest za dislokaciju potčinjenih jedinica: 1. bataljon treba da posedne teritoriju Veli rat, Molat, Ist, Sli-
im i Olib a 2. bataljon Petrcane, Privaku i Vrse. Zadatak ovih jedinica jeste da
sprečavaju neprijateljske akcije manjih razmera i kontrolišu oslobođena ostrva.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 1-1.

1945. januar 4. - Štab Mornarice NOVJ, vojnoinformativni izveštaj broj 1 o
jačini neprijateljskih garnizona u Pađu, Karlobađu, Sušnju, Vidovcu i Oštarijama.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 1-3.

1945. januar 5. - Štab Mornarice NOVJ, Tehničko odeljenje: predračun za na-
bavku materijala za potrebe Mornarice iz nadležnosti Tehničkog odeljenja i Ode-
ljenja za pomorski saobraćaj.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 1-3.

1945. januar 6. - Štab Mornarice NOVJ, naređenje Štabu III pomorskog oba-
lskog sektora da skrenu pažnju svim brodovima na opasnost lutajućih mina, koje
su se pojavile usled loših vremenskih uslova i nepogoda.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 3-1.

1945. januar 6. - Štab III pomorskog obalskog sektora izveštava Štab Mor-
narice NOVJ o savezničkim brodovima koji se nalaze u luci Šibenik.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 4-3.

1945. januar 7. - Štab Mornarice NOVJ, geografska karta zapadne Istre, Tr-
šćanskog zaliva i dela jadranske obale sa ucrtanim minskim poljima, minskim pre-
prekama, plovnim rutama.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 2-4.

1945. januar 7. - Štab Mornarice NOVJ, geografska karta jadranske obale od
Lima do Nina sa ucrtanim minskim poljima, minskim preprekama i plovnim ru-
tama.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 3^ot.

1945. januar 7. - Štab Mornarice NOVJ, Informativni odsek: podaci o nemač-
koj mornarici na Jadranu koja je posle rasformiranja Štaba Admirala Jadrana po-

tpala pod komandu Admirała Italije sa sedištem u Veneciji, o teritorijalnoj podeli, ratnom sastavu i plovnim jedinicama; pregled nemačkih i kvislinskih kopnenih snaga na teritoriji Istre i Slovenačkog primorja.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 2-3.

1945. januar 8. - Štab V pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu mornarice NOVJ izveštaj o brojnom stanju ljudstva ovog sektora.

AVII, NOR, K. 2056, reg. br. 3-2.

1945. januar 9. - Štab Mornarice NOVJ, izveštaj o savezničkim pomorskim snagama u jugoslovenskim vodama u Zadru, Šibeniku i Splitu.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 5-3.

1945. januar 10. - Štab II pomorskog obalskog sektora, naređenje da starešine potčinjenih jedinica posvete pažnju uzdizanju discipline, vojničkom ponašanju i ophođenju ljudstva. U tom cilju potrebno je organizovati nastavu, raspored strażarske, kurirske i požarne službe, zanimanje i kulturno-prosvetni rad u kasarnama.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 14-2.

1945. januar 10. - Štab V pomorskog obalskog sektora naređuje Mornaričkoj stanici Boka da, usled pojave velikog broja lutajućih mina, obustave noćne plovidbe.

AVII, NOR, K. 2057, reg. br. 2-2.

1945. januar 12. - Štab Mornarice NOVJ, pismena izjava upravljača nemačkog jurišnog čamca MTM-D, koji je zarobljen prilikom akcije jurišnih čamaca na splitsku luku 12. januara.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 6-3.

1945. januar 13. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice NOVJ opšti vojnoorganizacioni izveštaj za period od 15. decembra 1944. do 15. januara 1945. Čitava teritorija okupirana je od neprijatelja koji drži jake garnizone i pojačava ih artiljerijom. Neprijateljska aktivnost na moru odvija se kroz saboterske akcije na pristaništa i svetionike.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 6-2.

1945. januar 15. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajni odsek: zapisnik sa slušanja zarobljenih pripadnika nemačke mornarice koji su imali zadatak da se što više približe zadarskoj luci, ispitaju položaj savezničkih i jugoslovenskih brodova i izrade plan za eventualni napad.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 8-3.

1945. januar 15. - Štab III pomorskog obalskog sektora dostavlja izveštaj Štabu Mornarice o opštem vojničkom i organizacionom stanju na području sektora. Čitav rad na potpuno oslobođenom sektoru usmeren je na organizaciju odbrane obale i ostrva i formiranje stalne baze u uvall Sv. Petar.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 4-2.

1945. januar 15. - Štab III pomorskog obalskog sektora dostavlja izveštaj Štabu Mornarice NOVJ o rasporedu mina koje je neprijatelj postavio na teritoriji ovog sektora.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 5-2.

1945. januar 16. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajni odsek: Izveštaj o kretanju savezničkih brodova u lukama Šibenik, Split, Vis i Hvar.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 9-3.

1945. januar 17. - Štab Mornarice NOVJ, obaveštava Štab 8. udarnog korpusa o diverziji koju su izvršili nemački vojnici na ostrvu Istu 10/11. januara.

AVII, NOR, K. 527, reg. br. 23-3.

1945. januar 19. - Štab Mornarice NOVJ, naređenje da se na području V pomorskog obalskog sektora uspostave mornaričke stanice Korčula, Dubrovnik i Boka, određuje njihov formacijski sastav i granice. Stanice predstavljaju izvršne organe sektora sa zadatkom da komanduju mornaričkim jedinicama na svojoj teritoriji, organizuju i kontrolišu sve službe radi sigurnosti, reda i nastave.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 19-1.

1945. januar 19. - Delegacija NOVJ u Italiji - Bari, dostavlja Izveštaj Vrhovnom štabu NOV i POJ o svom radu i organizacionom stanju. Glavni zadatak Delegacije jeste prijem i otpremanje savezničke pomoći u Jugoslaviju, prikupljanje, organizacija i upućivanje u domovinu političkih interniraca i ratnih zarobljenika koji žele da pristupe NOP-u.

AVII, NOR, K. 2092, reg. br. 12-1.

1945. januar 21. - Štab III pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice NOVJ operativni izveštaj o aktivnosti jedinica iz svoga sastava u periodu od 1. do 15. januara.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 9-2.

1945. januar 24. - Štab V pomorskog obalskog sektora, naređenje da se na teritoriji sektora, pored mornaričkih stanica Korčula i Boka, formira mornarička stanica u Dubrovniku, određuje njihove granice, sedišta, zadatke i formaciju.

AVII, NOR, K. 2056, reg. br. 20-6.

1945. januar 25. - Štab IV pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice NOVJ opšti vojnoorganizacioni izveštaj, stanje na dan 15. januara.

AVII, NOR, K. 2048, reg. br. 9-2.

1945. januar 27. - Štab Mornarice NOVJ, Odeljenje za pomorski saobraćaj: opšti izveštaj o stanju brodova, lučkoj službi, svetionicima, građevinskoj službi i drugim zadacima. Od raspoloživih 260 brodova, više od polovine nije osposobljeno za plovidbu. To zahteva brzu popravku plovnog parka i uključivanje na postojećim redovnim prugama duž Jadranske obale. Lučka služba organizovana je na čitavoj oslobođenoj teritoriji i osposobljena su 24 pomorska svetla za funkcionisanje. Radovi po građevinskoj grani nastavljaju se u lukama Zadar, Šibenik, Split i Dubrovnik.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 16-2; K. 2075, reg. br. 5-4.

1945. januar 30. - Štab Mornarice NOVJ, upućuje predlog ZAVNOH-u, Antifašističkom veću narodnog oslobođenja i SNOS-u da se ukinu postojeće pomorske akademije u Kotoru i Dubrovniku, kao i one koje se nalaze na neoslobođenoj teritoriji, i osnuje jedinstvena pomorska akademija sa nautičkim i mašinskim odeljenjem za potrebe pomorstva čitave Jugoslavije.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 20-1.

1945. januar 30. - Komanda Rečno plovidbe dostavlja Vrhovnom štabu NOV i POJ pregled opšteg sastava Komande sa potčinjenim jedinicama, brojnog stanja i naoružanja Štaba i potčinjenih jedinica.

AV11, NOR, K. 25A, reg. br. 55-2/1.

1945. januar 31. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajno odeljenje dostavlja obavještenje Štabu 8. korpusa da su Nemci uspostavili u Puli bazu koja ima tri flotile. Ove jedinice operišu od Pule do Rijeke i ostrva Paga, dolaze do Zadra pa i Šibenika. Jurišni čamci živa torpeda aktivni su u vodama oko Lošinja, Cresa, Paga i Ista, a diverzantske grupe čamaca pokušavaju da dejstvuju sa Ugljena na luku Zadar i druge lokacije.

AVII, NOR, K. 527, reg. br. 10-4.

1945. februar 2. - Štab Mornarice NOVJ, Ekonomski odsek upućuje Jadranskoj komisiji za prijem materijala od saveznika pregled stanja i kretanja zalha pogonskog materijala u toku januara.

AVII, NOR, K. 58, reg. br. 6-11.

1945. februar 3. - Štab Mornarice NOVJ, Intendatura upućuje Štabu baze NOVJ, Odeljenju za snabdevanje trebovanja tehničkog i broskog materijala za potrebe Mornarice u toku februara i marta.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 3-3.

1945. februar 3. - Štab mornarice NOVJ obavješta Štab Obalskog divizionu IV pomorskog obalskog sektora da budu oprezni i odmah otvore vatru na avione koji nisko nadleću luke i položaje jedinica Mornarice NOVJ. U vezi s tim, saveznička avijacija upozorena je da ne preuzima niske letove.

AVII, NOR, K. 2050, reg. br. 27-2.

1945. februar 5. - Štab Mornarice NOVJ, Odeljenje za pomorski saobraćaj dostavlja Povereništvu Narodne odbrane, Saobraćajno odeljenje, Izveštaj o stanju glavnih luka: dužina i dubina operativne obale koja je neoštećena ili manje oštećena, dužina oštećene ili porušene obale, oprema lučkim dizalcima, stanje skladišta i preduzeti radovi na obnovi ili privremenom osposobljavanju.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 1-1.

1945. februar 6. - Centralni komitet KPJ upućuje pismo Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju da se u Mornarici NOVJ formira partijski komitet na principu divizijskih komiteta. S obzirom na perspektivu razvoja i porasta Mornarice i veliku udaljenost pojedinih mornaričkih jedinica, ovaj komitet treba znatno ojačati.

Arhiv CK SKJ, Fond CK KPJ, reg. br. 1945/28.

1945. februar 7. - Štab Mornarice NOVJ, dostavlja Vrhovnom štabu NOV i POJ opšti vojnoorganizacioni izveštaj za mesec januar. Neprijatelj drži čitavu obalu Istre i Hrvatsko primorje sa ostrvima Krk, Cres, Lošinj, Rab i Pag sa glavnom linijom odbrane Kvarnerskog zatona od Pule preko Lošinja do Raba. Snage mornarice NOVJ imaju zadatak da osiguravaju vojne objekte, ofanzivno deluju na neprijateljske garnizone, održavaju vezu sa delom obale koju drže neprijateljske jedinice i transportuju vojsku i materijal.

AVII, NOR, K. 21 A, reg. br. 3-1.

1945. februar 7. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajno odeljenje: Informativni izveštaj br. 7. Podaci o radu brodogradilišta u Rijeci, broju havarijskih brodova u riječkoj luci i intenzitetu morskog prometa. Pregled nemačkih kopnenih snaga u Sušaku, Trsatu, Kostreni, Rijeci, Crikvenici, Senju, Klani i drugim mestima u Hrvatskom primorju.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 17-3.

1945. februar 8. - Štab IV pomorskog obalskog sektora dostavlja operativni izveštaj Štabu Mornarice o izvršenim transportima u periodu od 30. januara do 6. februara. Trupe i materijal prevozeni su iz Splita i Zadra u Podgoru, Gradac i druga mesta u vezi s ratnim operacijama na prostoru od Metkovića prema Mostaru. Prilog: Pregled transporta ljudstva, konja, municije, topova, intendantskog materijala itd.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 18-2.

1945. februar 9. - Štab V pomorskog obalskog sektora, naređenje da novoformirane flotile budu u nadležnosti štabova mornaričkih stanica i da, u načelu, izvršavaju sledeće zadatke: obezbeđenje pomorskog saobraćaja, uništavanje lutajućih mina, kontrola ribarenja, sprečavanje saboterskih i drugih neprijateljskih akcija.

AVII, NOR, K. 2057, reg. br. 18-4.

1945. februar 10. - Štab II pomorskog obalskog sektora, zapovest za napad na ustašku miliciju na ostrvu Pagu u selima Povljan i Dinjčka, koja vrši teror i pljačka narod. Kvarnerski pomorski sastav treba da prebaci svojim brodovima ljudstvo 1. i 2. bataljona Mornaričke pešadije u seto Košljun da se organizuje, formifikacijski utvrdi i angažuje u napadu.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 20/2-2.

1945. februar 11. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajno odeljenje: Informativni izveštaj broj 8. Podaci o prometu u tričanskoj luci, jačini nemačke mornarice u Trstu i Rijeci.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 18-3.

1945. februar 12. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice NOVJ skice telefonskih linija i položaja baterija koje imaju zadatak da štite Zadarski kanal i saradnju sa jedinicama mornaričke pešadije kada se za to ukaže potreba.

Napomena: 6 skica položaja baterije.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 3-1.

1945. februar 12. - Štab IV pomorskog obalskog sektora izveštava Štab Mornarice NOVJ o pokušaju neprijatelja da izvrši napad živim torpedima u luci Split 12. februara.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 12-2.

1945. februar 13. - Štab Mornarice NOVJ, Tehničko odeljenje: elaborat o stanju materijalne opreme bivše jugoslovenske mornarice, sa spiskom brodova bivše jugoslovenske ratne i trgovačke mornarice koji se nalaze u Italiji i Sredozemnom moru i brodova koje poseduje jugoslovenska mornarica u emigraciji.

AVII, NOR, K. 2079/1, reg. br. 1-1.

1945. februar 14. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajno odeljenje: informativni izveštaj broj 10. Podaci iz saslušanja zarobljenih članova posade nemačkih južnih čamaca koji su učestvovali u napadu na luku Split, 12. februara.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 20-3.

1945. februar 14. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu mornarice NOVJ operativni izveštaj o akciji Kvarnerskog pomorskog sastava i bataljona mornaričke pešadije na ostrvu Pagu 10./11. februara. Na osnovu zapovesti Štaba sektora, akcija je izvedena sa ciljem da se pohvata ili uništi ustaška milicija koja se nalazila na južnom delu ostrva u selima Povljanu, Vlačiću i Dinjički.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 20-2.

1945. februar 14. - Štab III pomorskog obalskog sektora, direktiva broj 2 o merama za zaštitu Kornatskog ostrvja od pokušaja neprijatelja da napadne manjim plovnim jedinicama snage Mornarice NOVJ.

AVII, NOR, K. 2031, reg. br. 42-4.

1945. februar - Štab Mornarice NOVJ, politički komesar upućuje raspis o potrebi aktivnog učešća pripadnika mornaričkih jedinica u izborima za seoske i gradske narodnooslobodilačke odbore.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 1-6.

1945. februar 16. - Štab Mornarice NOVJ, naređenje pomorskim obalskim sektorima da preduzmu sve potrebne mere za potpunu kontrolu jadranske obale, razviju obaveštajnu službu i angažuju ribare u kontrolisanju obale i ostrva. Istovremeno, obaveštava da su 12. februara uništena četiri neprijateljska eksplozivna čamca koji su pokušali da izvrše napad na luku Split.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 5-7.

1945. februar 16. - Štab Mornarice NOVJ, dostavlja Vrhovnom štabu NOV i POJ, Personalnom odeljenju, tabelarni pregled socijalnog i nacionalnog sastava Štaba Mornarice, štabova pomorskih sektora, uprava škola i kurseva i Lučke kapetanije NOVJ Monopoli, na dan 15. januara.

AVII, NOR, K. 25 A, reg. br. 6-2/1a.

1945. februar 16. - Štab Mornarice NOVJ, Odeljenje za pomorski saobraćaj, izveštava da je, prema podacima dobivenim od Jadranske komisije za prijem materijala od saveznika, potrebno oko 6.000 tona brodskog prostora mesečno za prevoz vojnog materijala iz Italije u Jugoslaviju.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 6-4.

1945. februar 16. - Štab II pomorskog obalskog sektora naređuje Štabu Kvarnerskog pomorskog sastava da sa dva čamca preduzme patroliranje ostrva od linije Ždrelac-Proversa na sever, jer su dobili obaveštenje da se neprijateljski čamci preko dana skrivaju kod ostrva.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 17-1.

1945. februar 17. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajno odeljenje, izveštava o jačini nemačkih snaga na Pagu, Rabu i Krku, četničkoj "Dinarskoj diviziji", snaga NDH u Lici i iskrcavanju oko 800 nemačkih vojnika na Krku.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 22-3.

1945. februar 17. - Štab III pomorskog obalskog sektora dostavlja izveštaj Štabu Mornarice NOVJ o uvođenju dnevnog i noćnog patroliranja i o drugim merama bezbednosti, preduzetim u vezi s napadom neprijateljskih eksplozivnih čamaca na luku Split.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 15-2.

1945. februar 19. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja izveštaj Štabu Mornarice NOVJ o stanju neprijateljskih garnizona: Cres, Jablanac, Banja, Dol, Pula i okolna Pula i dr. u periodu od 9. do 19. februara.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 24-3.

1945. februar 20. - Štab V pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice operativni izveštaj o akciji u dolini Neretve radi odbrane severnih delova teritorije ovoga sektora. Od 29. januara do 2. februara angažovan je 3. bataljon Mornaričke pešadije sa zadatkom da brani komunikaciju Veliki Klanac - Dubrovnik i Čapljina - Slano, sa dve čete da posedne Veliki Klanac i nadire prema Metkoviću, uz bočno osiguranje komunikacije.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 22-2.

1945. mart 21. - Komanda Rečne plovidbe izveštava Generalštab JA, Odeljenje za mornaricu, da je za potrebe ratnih operacija ustupljen veći broj plovnih objekata Crvenoj armiji, od kojih su neki preuzeti bez potvrda o prijemu. Jugoslovenski plovni objekti u sastavu 3. ukrajinskog fronta upotrebljavaju se na srednjem Dunavu u Mađarskoj, i pomeranjem linije fronta gubi se evidencija o njima.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 11-1.

1945. april 21. - Komanda rečne plovidbe izveštava Ministarstvo narodne odbrane, Odeljenje za mornaricu, da je brod "Kasija Miletić" 17. aprila naleteo na minu i tom prilikom se utopilo oko 200 boraca.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 31-1.

1945. april 21. - Komanda Rečne plovidbe dostavlja izveštaj Ministarstvu Narodne odbrane, Odeljenju za mornaricu, izveštaj o upućivanju jedinica Dunavske flote u pravcu oslobođenog Osijeka i zadacima koje su dobili od Komande pozadine 3. armije u transportovanju ranjenika i materijala i dragiranju Drave.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 29-1.

1945. februar 21. - Štab III pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice NOVJ operativni izveštaj o aktivnosti jedinica iz svog sastava u periodu od 15. januara do 15. februara.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 23-2.

1945. februar 22. - Komanda Rečne plovidbe NOVJ dostavlja predlog Povereništvu narodne odbrane, Odeljenju za mornaricu, o boljoj organizaciji mornaričkih jedinica u Sremskoj Mitrovici i Šapcu u prevoženju jedinica, trupa, materijala i komore preko reke Save.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 2-2/1.

1945. februar 23. - Štab II pomorskog obalskog sektora, zapovest da Kvarnerski pomorski sastav, mornarička pešadija i artiljerijski divizion uz pomoć sa-
vezničke avijacije, pristupe likvidiranju neprijateljskog garnizona na Pagu.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 11-3.

1945. februar 24. - Štab V pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mor-
narice NOVJ opšti vojnoorganizacioni Izveštaj za period od 15. januara do 15. feb-
ruara.

AVII, NOR, K. 2056, reg. br. 10-1.

1945. februar 25. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajno odeljenje, Izveštava
o kretanju savezničkih brodova u lukama Šibenik, Zadar, Komiza, Vis i Split.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 26-3.

1945. februar 25. - Štab III pomorskog obalskog sektora, opšti vojnoorgani-
zacioni izveštaj za period od 25. januara do 25. februara. Mada tokom ovoga me-
seca neprijatelj nije primećen, usled terorističkih napada neprijateljskih eksploziv-
nih čamaca na splitsku luku i na svetionik Veli rat, preduzete su odgovarajuće
mere bezbednosti.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 26-2.

1945. februar 26. - Štab II pomorskog obalskog sektora, pouke iz akcije na
ostrvu Pagu koju su izvele jedinice ovoga sektora. Cilj iskrcavanja bio je koordi-
nacija i potpomaganje snaga koje su preduzimale ofanzivna dejstva na Gacku do-
linu i presecale komunikaciju Gospić - Karlobag.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 9-1.

1945. februar 26. - Štab IV pomorskog obalskog sektora dostavlja opšti voj-
noorganizacioni izveštaj za mesec februar. Citavo područje sektora oslobođeno je
1 nema neprijateljskih snaga, izuzev manjih grupica koje povremeno duž obale
upućuju živa torpeda. Sektor raspolaže jednim bataljonom mornaričke pešadije,
obalskim divizionom, pomorskim naoružanim jedincima i drugim snagama.

AVII, NOR, K. 2048, reg. br. 23-2.

1945. mart 26. - Štab V pomorskog obalskog sektora, operacijski dnevnik za
period od 12. juna 1944. do 26. marta 1945. godine.

AVII, NOR, K. M-III, 3-2.

1945. februar 27. - Štab II pomorskog obalskog sektora, obalska artiljerija
upućuje izveštaj o dejstvima svojih baterija u akciji na Pagu, u periodu od 23. do
26. februara.

Prilozi: Pouke iz akcije na Pagu i dopuna pouke.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 10-1.

1945. februar 27. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja izveštaj Šta-
bu Mornarice NOVJ o napadu nemačke diverzantske grupe na svetionik Veli rat,
koja je imala zadatak da svetionik digne u vazduh.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 25-2.

1945. februar 28. - Štab Mornarice NOVJ, Tehničko odeljenje, dostavlja iz-
veštaj o izvođenju radova na popravci plovih objekata, električnih instalacija, ro-
nilačkih intervencija i drugih aktivnosti u periodu od 20. januara do 20. februara.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 30-2.

1945. februar 28. - Štab Mornarice NOVJ, Odeljenje za pomorski saobraćaj: opšti izveštaj o radu Nautičkog, Građevinskog i ostalih odseka. Raspolazu sa dva teretna i devet putničkih parobroda, petnaest motornih jedrenjaka, dva remorkera i jednom motornom penišom. Navedeni plovni objekti su ispravni i uključeni u saobraćaj, a u najskorije vreme biće osposobljeno još sedam motornih jedrenjaka. Nastavljaju se radovi na popravci luka Split, Zadar, Šibenik i Dubrovnik.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 30-2.

1945. februar 28. - Štab Mornarice NOVJ, ed-memoara anglo-jugoslovenskih pomorskih razgovora vođenih u Kazerti 28. februara u 11. časova.

Na engleskom i srpskohrvatskom jeziku.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 3-1.

1945. februar 28. - Štab Mornarice NOVJ, ed-memoar o anglo-jugoslovenskim pomorskim razgovorima vođenim u Kazerti 28. februara u 15. časova.

Na engleskom i srpskohrvatskom jeziku.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 5-1.

1945. februar 28. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice NOVJ izveštaj o ofanzivnim akcijama britanske ratne mornarice bazirane u Zadru, u periodu od 16. januara do 15. februara.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 1/5-3.

1945. februar 28. - Štab II pomorskog obalskog sektora, pregled formacijskog stanja ovog štaba na dan 15. februara.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 2-2.

1945. februar 28. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice opšti vojnoorganizacioni izveštaj za period od 15. januara do 15. februara. Neprijatelj drži sve garnizone severno od linije Karlobag - Pag - Lošinj i preduzima akcije. Naoružane jedinice ovog sektora služe za operacije manjeg značaja, pratnju konvoja, patroliranje obale i održavanje veze sa isturenim jedinicama. Na oslobođenoj teritoriji 90% obale, lučkih postrojenja, brodova, skverova i radionica bilo je oštećeno. U toku su radovi na osposobljavanju ovih objekata.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 19-2.

1945. mart 1. - Poverenik narodne odbrane DFJ i Vrhovni komandant NOV i POJ, odluka o promeni naziva Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu i Vrhovnog štaba NOV i POJ u Generalštab JA.

AVII, NOR, K. 21, reg. br. 23-1.

1945. mart 1. - Štab Mornarice NOVJ, Ured za vezu, dostavlja izveštaj o kretanju brodova, pozicija minskih polja na morskoj pruzi Uclinj - San Đovani di Medua i o dolasku admirala Morgana u posetu Štabu Mornarice.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 1-5.

1945. mart 1. - Štab Mornarice NOVJ, ed-memoar o anglo-jugoslovenskim razgovorima vođenim u Kazerti 1. marta u 10.30 časova.

700 AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 6-1.

1945. mart 2. - Štab Mornarice NOVJ, Obaveštajno odeljenje, dostavlja Štabu 8. udarnog korpusa obaveštajni izveštaj broj 13 o jačini i rasporedu obalske artiljerije i nemačkog odbrambenog sistema u Istri i Slovenačkom primorju i jačini neprijatelja na Cresu, Lošinju, Brionima i na drugim lokacijama.

AVII, NOR, K. 527, reg. br. 8-5.

1945. mart 6. - Štab III pomorskog obalskog sektora izveštava Štab Mornarice NOVJ o eksploziji na m/j "Gospa od Puasona" 26. februara u Šibeniku usled neregularnog postupka kod utovara i istovara ubojnog materijala.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 28-2.

1945. mart 10. - Štab Jugoslovenske mornarice dostavlja Generalštabu JA, Mornaričkom odeljenju, opšti izveštaj za mesec februar. Neprijatelj drži čitavu obalu Istre i Hrvatskog primorja sa ostrvima Cres, Lošinj, Krk, Rab i Pag i pojačava utvrđenu spojnu liniju Prila - Lošinj - Rab mitskim zaprekama na svim važnijim prilazima Kvarneru. Na području pomorskih obalskih sektora formirani su bataljoni Mornaričke pešadije koji izvode akcije i kontrolišu obalu i ostrva. Kvarnerski pomorski sastav II pomorskog obalskog sektora i flotile patrolnih čamaca III i IV pomorskog obalskog sektora imaju operativne zadatke koje vrše samostalno i u saradnji sa mornaričkom pešadijom.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 30-2.

1945. mart 10. - Štab IV pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Jugoslovenske mornarice operativni izveštaj o prebacivanju jedinica 19. i 26. divizije iz područja Ploče - Igrane - Podgora - Makarska - Baška Voda u Biograd n/m, u periodu od 24. februara do 4. marta.

Prilog: Pregled izvršenih transporta ljudstva i materijala, od 24. februara do 4. marta.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 2-3.

1945. mart 11. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Mornarice NOVJ operativni izveštaj o akciji na ostrvu Pagur 24, 25. i 26. februara. Akcija je izvedena na predlog i traženje Glavnog štaba Hrvatske sa ciljem da se angažuje neprijatelj na ostrvu dok jedinice na kopnu vrše ofanzivne operacije u Lici, i potom da likvidiraju neprijateljski garnizon na Pagu.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 11/8-3.

1945. mart 12. - Štab Mornarice NOVJ, Ured za vezu, izveštava da je admiral Morgan depešom obavestio da je jedan broj brodova spreman zapredaju Jugoslovenskoj mornarici i da se nalaze u Bariju i Augusti.

AVII, NOR, K. 1104, reg. br. 1-5.

1945. mart 13. - Štab Mornarice NOVJ, Ured za vezu, dostavlja izveštaj da je admiral Morgan depešom obavestio da su parobrodi "Pašman", "Lika" i "Mališka" nesposobni da napuste Siciliju bez većih popravki.

AVII, NOR, K. 1104, reg. br. 3-5.

1945. mart 13. - Štab Jugoslovenske mornarice, naredbom broj 6 opohvaljivanju boraca i starešina 1. baterije Obalskog divizionu IV pomorskog obalskog sektora koji su 12. februara sprečili neprijatelja da se sa četiri eksplozivna motorna čamca uvuče u splitsku luku sa namerom da uništi usidrene brodove.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 11-1.

1945. mart 15. - Štab Jugoslovenske mornarice, tabelarni pregled brojnog stanja i naoružanja jedinica Mornarice na dan 15. marta.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 3-3.

1945. mart 15. - Štab Jugoslovenske mornarice dostavlja izveštaj Generalštabu JA, Mornaričkom odeljenju, o reorganizaciji pomorskih obalskih sektora. Ukazala se potreba da se kopnena organizacija Mornarice prilagodi novoj situaciji i da se obezbedi uspešnije i lakše komandovanje. U vezi s tim Štab V pomorskog obalskog sektora menja naziv u Pomorsku komandu južnog Jadrana, a mornaričke stanice u pomorske obalske komande Korčula, Dubrovnik i Boka. Na području srednjeg Jadrana formira se pomorska komanda sa pomorskim obalskim komandama Split i Šibenik, a II pomorski obalski sektor menja naziv u Pomorsku komandu severnog Jadrana.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 10-1.

1945. mart 15. - Štab Jugoslovenske mornarice dostavlja predlog Generalštabu JA za postavljenja komandanata, političkih komesara i načelnika štabova u pomorskim komandama severnog, srednjeg i južnog Jadrana i pomorskim obalskim komandama.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 5-1.

1945. mart 16. - Štab Jugoslovenske mornarice, elaborat o opremnom i pogonskom materijalu, alatima i mašinama koje su odneli Italijanski okupatori iz raznih ustanova mornarice bivše Jugoslovenske vojske.

AVII, NOR, K. 2079/1, reg. br. 3-1.

1945. mart 16. - Štab Jugoslovenske mornarice naređenje da se radi uspošnijeg komandovanja izvrši reorganizacija pomorskih obalskih sektora i mornaričkih stanica i formiraju: Pomorska komanda severnog Jadrana na području I i II pomorskog obalskog sektora, Pomorska komanda srednjeg Jadrana na području III i IV pomorskog obalskog sektora i Pomorska komanda južnog Jadrana na području V pomorskog obalskog sektora. U okviru pomorskih komandi formiraju se pomorske obalske komande u Splitu, Šibeniku, Korčuli, Dubrovniku i Boki.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 22-1; 4-1.

1945. mart 16. - Štab II pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Jugoslovenske mornarice izveštaj o saslušanju komandanta nemačke pomorske policije u Lošinju, koji sadrži podatke o planu odbrane Lošinja, jačini i rasporedu nemačkih mornaričkih snaga na širem području, rasporedu minskih zapreka i o zadacima pomorske policije da dejstvuje protiv špijunaže, podiže disciplinu i moral u nemačkim mornaričkim jedinicama, kontroliše luke, ribarenje i plovidbu.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 32-3.

1945. mart 17. - Štab Jugoslovenske mornarice, naredba broj 7 od 17. marta o postavljenjima komandnog kadra u štabovima pomorskih komandi severnog, srednjeg i južnog Jadrana i pomorskih obalskih komandi Splita i Šibenika.

AVII, NOR, K. 2031, reg. br. 32-5.

1945. mart 19. - Štab II pomorskog obalskog sektora, obalska artiljerija: operativni izveštaj za period od 1. do 15. marta.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 5-1.

1945. mart 20. - Štab Jugoslovenske mornarice upućuje predlog Štabu 4. armije o organizovanju bolje saradnje prilikom transportovanja jedinica morskim plovim sredstvima. Redosled ukrcavanja i iskrcavanja treba da se vrši po utvrđenom planu odgovornih starešina kopnene vojske i mornarice, a za disciplinu na brodu i maritimnu bezbednost brodova odgovaraju komandanti brodova i komandanti transporta.

AVII, NOR, K.311, reg. br. 1-7.

1945. mart 22. - Ministarstvo narodne odbrane, Mobilizacijsko odeljenje, naređuje da se sa teritorije glavnih štabova Srbije i Makedonije mobilise 1.000 obveznika za popunu jedinica Jugoslovenske mornarice.

AVII, NOR, K. 25 A, reg. br. 28-2.

1945. mart 23. - Poverništvo narodne odbrane, Odeljenje za mornaricu, izveštava Ministarstvo narodne odbrane, Generalštab JA, o radu i organizaciji Odeljenja za mornaricu sa odgovarajućim odsecima i potrebnim kadrom. Osnovni problemi Mornarice NOVJ jesu školovanje i osposobljavanje stručnog kadra, izrada formacije flote, mornaričke pešadije i obalske artiljerije, izdvajanje trgovačke mornarice iz vojnog sektora i drugo.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 12-1

1945. mart 23. - Štab Jugoslovenske mornarice izveštava Glavni štab Hrvatske da je radi uspešnijeg komandovanja i prilagodavanja novoj situaciji izvršena reorganizacija Jugoslovenske mornarice. Rasformirani su pomorski obalski sektori i formirane pomorske komande severnog, srednjeg i južnog Jadrana. U sastavu pomorskih komandi formirane su pomorske obalske komande.

Prilog: Skica teritorijalne podele Jadranske obale.

AVII, NOR, K. 118, reg. br. 30-2.

1945. mart 23. - Štab Jugoslovenske mornarice obaveštava Glavni štab Hrvatske i Štab 4. armije JA o rasformiranju pomorskih obalskih sektora i formiranju pomorskih komandi i pomorskih obalskih komandi.

Prilog: Pregled pomorskih komandi sa potčinjenim pomorskim obalskim komandama i mornaričkim stanicama.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 22-3/1.

1945. mart 23. - Štab III pomorskog obalskog sektora, tabelarni pregled socijalnog i nacionalnog sastava na dan 23. marta.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 39-2.

1945. mart 23. - Štab IV pomorskog obalskog sektora dostavlja opšti vojnoorganizacioni izveštaj za mesec mart u kome se nalaze podaci o reorganizaciji i formiranju Pomorske obalske komande Split, sastavu sopstvenih i savezničkih operativnih jedinica i dr.

AVII, NOR, K. 2048, reg. br. 32-2.

1945. mart 23. - Štab IV pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Jugoslovenske mornarice izvod iz operacijskog dnevnika za period od 16. februara do 15. marta.

Prilog: Dnevni podaci o kretanju brodova koji uplovljavaju i isplivjavaju iz splitske luke i o prometu među lukama, u periodu od 15. februara do 16. marta.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 9/6-3.

1945. mart 24. - Pomorska komanda severnog Jadrana dostavlja opšti vojnoorganizacioni izveštaj Štabu Jugoslovenske mornarice za period od 25. februara do 25. marta. Neprijatelj drži garnizone severno od linije Lukovo Šugarje - Pag - Lošinj. Njegova aktivnost na moru izražena je u polaganju minskih polja na području koje se proteže severno od linije Veli Rat - Maon. U martu organizacija Pomorske komande ostala je ista koju je imao Štab II pomorskog obalskog sektora, a otpočete su pripreme za prelazak na novu formaciju.

AVII, NOR, K. 2023, reg. br. 15-7.

1945. mart 24. - Štab III pomorskog obalskog sektora dostavlja Štabu Jugoslovenske mornarice opšti vojnoorganizacioni izveštaj za period od 25. februara do 24. marta.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 40-2.

1945. mart 25. - Štab Jugoslovenske mornarice dostavlja Generalštabu, Odeljenju za mornaricu, opšti pregled svojih naoružanih brodova sa podacima o posadama, kao i pregled trgovačkih brodova.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 15-1.

1945. mart 25. - Štab Jugoslovenske mornarice, Obaveštajno odeljenje, dostavlja Generalštabu JA, Mornaričko odeljenje, vojnoobaveštajni izveštaj br. 17 o stanju neprijateljskih garnizona u Istri, na Rabu, Pagu u Senju, o osmatračkoj službi, protavlonskoj odbrani Rijeke i neprijateljskim napadima iz vazduha na sektor severnog Jadrana.

AVII, NOR, K. 25, reg. br. 13-2.

1945. mart 26. - Ministar narodne odbrane maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, naredba o postavljenju komandnog kadra u pomorskim komandama severnog, srednjeg i južnog Jadrana i Pomorskoj obalskoj komandi Boka.

AVII, NOR, K. 23, reg. br. 18-1.

1945. mart 26. - Generalštab JA, odobrenje ministra narodne odbrane, šema organizacije Komande Jugoslovenske mornarice, Komande flote, pomorske komande i Komande Rečne flotile.

AVII, NOR, K. 25 A, reg. br. 30-2.

1945. mart 26. - Generalštab JA, naređenje ministra narodne odbrane da se Štab V pomorskog obalskog sektora preimenuje u Pomorsku komandu južnog Jadrana, a mornaričke stanice u pomorske obalske komande Korčula, Dubrovnik i Boka. Na području srednjeg Jadrana formira se Pomorska komanda srednjeg Jadrana sa pomorskim obalskim komandama Split i Šibenik. Štab II pomorskog obalskog sektora preimenuje se u Pomorsku komandu severnog Jadrana.

Prilog: Pregled formacije personalnih odeljenja i odseka u komandama, jedinicama i ustanovama Mornarice JA.

AVII, NOR, K. 25 A, reg. br. 29-2.

1945. mart 26. - Štab Jugoslovenske mornarice, elaborat o pričinjenoj ratnoj šteti na teritoriji Komande srednjeg Jadrana, koju su nanele italijanske i nemačke okupatorske vlasti ratnoj i trgovačkoj mornarici u toku drugog svetskog rata.

AVII, NOR, K. 2062, reg. br. 55-3.

1945. mart 26. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana naređuje Pomorskoj obalskoj komandi Split da operativni oficiri, štabovi bataljona i celokupni starišinski sastav u bataljonima prouče -Pouke iz akcije na Pagu- i pri tom istaknu važnost službe veze i negativne posledice koje nastaju usled zakašnjanja u izvršavanju pojedinih zadataka.

AVII, NOR, K. 2062, reg. br. 3-1.

1945. mart 26. - Štab III pomorskog obalskog sektora, operacijski dnevnik za period od 27. septembra 1943. do 26. marta 1945.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 41-2.

1945. mart 27. - Štab Jugoslovenske mornarice, Ured za vezu: britanski pomorski oficir za vezu traži dozvolu da britanske snage nadziru Kaštelanski zaliv i Šušurac.

Na engleskom jeziku.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 4-5.

1945. mart 27. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana naređuje Pomorskoj obalskoj komandi Split da dostavlja dnevne izveštaje o stanju savezničkog brodogradnja u svojim lukama i o značajnim događajima u toku dana.

AVII, NOR, K. 2062, reg. br. 5-6.

1945. mart 29. - Pomorska komanda južnog Jadrana dostavlja Štabu Jugoslovenske mornarice prepis operacijskog dnevnika za period od 16. do 26. marta.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 12-3.

1945. mart 30. - Štab Jugoslovenske mornarice, Ured za vezu: britanski pomorski oficir za vezu traži obaveštenje o izvršenim popravkama i sposobnosti za plovidbu, odnosno saobraćaj i prenos motornih splavova.

Na engleskom jeziku.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 5-5.

1945. mart 30. - Komandant jugoslovenskog ratnog broda -Spasilac- izveštava Štab Jugoslovenske mornarice o primopredaji jugoslovenskih brodova -Ust-raini-, -Snažni-, -R 1- i -Spasilac- od strane italijanskih vlasti preko britanskih oficira za vezu.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 10-4.

1945. mart 31. - Štab IV pomorskog obalskog sektora, operacijski dnevnik za period od 1. januara do 31. marta.

AVII, NOR, K. 2048, reg. br. 42-2.

1945. mart. - Poverništvo narodne odbrane, Odeljenje za mornaricu: Privremena uredba o ustrojstvu pomorskih komandi.

Prilog: Izvod iz privremenog formacijskog sastava štabova Jugoslovenske mornarice (pomorske komande, pomorske obalske komande i mornaričke komande).

AVII, NOR, K. 2062, reg. br. 13/6-1; K. 2074, reg. br. 24-1.

1945. april 2. - Pomorska komanda južnog Jadrana naređuje Pomorskoj obalskoj komandi Boka da, radi prikrivanja objekata obalskih baterija, preduzme maskiranje pomoću mreža i kamuflažnim maskiranjem prema konfiguraciji zemljišta.

AVII, NOR, K. 2060, reg. br. 31-7.

1945. april 3. - Štab Jugoslovenske mornarice, Ured za vezu: imenični podaci o osoblju engleskih pomorskih ureda u Splitu i Šibeniku na dan 1. aprila.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 7-5.

1945. april 6. - Poverništvo Narodne odbrane, Odeljenje za mornaricu, dostavlja izveštaj Generalštabu JA o rezultatima sedmodnevnog rada Odeljenja po pitanju organizacije i formacije Jugoslovenske mornarice i Mornaričkog odeljenja, organizacije trgovačke mornarice i problema plovidbe, školovanja i popune kadrom.

AVII, NOR, K. 25 A, reg. br. 31-2.

1945. april 6. - Štab Jugoslovenske mornarice dostavlja Generalštabu JA, Mornaričkom odeljenju, opšti izveštaj za mesec mart. U navedenom periodu neprijatelj još uvek drži čitavu obalu Istre i Hrvatskog primorja, ostrva Cres, Lošinj, Krk, Rab i Pag i pojačava odbranu Kvarnera radi osiguranja morskih puteva.

Prilozi: mesečni izveštaji Tehničkog, Finansijskog, Ekonomskog i Odeljenja za pomorski saobraćaj.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 28-3.

1945. april 6. - Pomorska komanda južnog Jadrana, naređenje Pomorskoj obalskoj komandi Korčula da, i pored izvršenog dragiranja ulaza i čitave luke Ploče, povremeno kontroliše ove lokacije radi sigurnosti.

AVII, NOR, K. 2056, reg. br. 6-10.

1945. april 9. - Pomorska komanda severnog Jadrana dostavlja izveštaj Štabu Jugoslovenske mornarice o toku akcije na ostrvo Pag 3. i 4. aprila radi likvidacije garnizona Pag i Karlobag i presecanja komunikacije Gospić - Karlobag da bi se pomoglo jedinicama koje operišu kod Gospića. Brodovima ove komande izvršeno je prebacivanje sopstvenih jedinica mornaričke pešadije, artiljerije i 3. dalmatinske brigade 9. divizije. Nakon dvodnevnog borbe čitavo ostrvo je oslobođeno.

AVII, NOR, K. 2023, reg. br. 6-7.

1945. april 10. - Pomorska komanda severnog Jadrana, zapovest podređenim jedinicama za prevoženje jedinica 9. divizije u desantu na ostrvo Rab. U operaciji će učestvovati: dve brigade 9. divizije, Kvarnerski odred, Kvarnerski pomorski sastav, divizion obalske artiljerije, avijacija, sopstveni i saveznički brodovi za prevoz trupa.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 17-3.

1945. april 11. - Komanda Jugoslovenske mornarice dostavlja izveštaj Generalštabu JA, Mornaričkom odeljenju, o preuzimanju brodova od saveznika.

AVII, NOR, K. 25, B, reg. br. 26-1.

1945. april 12. - Komanda Jugoslovenske mornarice, Obaveštajno odeljenje: pregled nemačkih i ustaških i četničkih snaga na teritoriji Slovenačkog primorja, Istre i Hrvatskog primorja, stanje do 10. aprila.

AVII, NOR, K. 119, reg. br. 4-4.

1945. april 13. - Komanda Jugoslovenske mornarice obaveštava Pomorsku obalsku komandu Splita o raspodeli brodova -Spasilac-, -Jaki-, -R 1- i -Snažni- 1 -Ustrajni- pomorskim obalskim komandama i Pomorskoj komandi srednjeg Jadrana.

AVII, NOR, K. 2062, reg. br. 7-11.

1945. april 14. - Štab Jugoslovenske mornarice, Ured za vezu, Izveštava o problemima i nedostacima koji se javljaju u radu Jugoslovenske komisije za prijem materijala od saveznika.

AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 11-5.

1945. april 15. - Pomorska komanda severnog Jadrana, naređenje potčinjenim jedinicama da se izvrši ukrcavanje i prebacivanje jedinica 26. divizije u desantu na ostrvo Krk. U tom cilju Kvarnerski odred staviće na raspolaganje tri bataljona pomorske pešadije, jednu bateriju topova, potrebne brodove i jedan splav.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 18-3.

1945. april 16. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana, naređenje da u vezi s novonastalom situacijom i potrebama službe, Pomorska obalska komanda Split, Mornarička stanica Vis, pomorske obalske komande Šibenik i Zadar izvrše raspored plovih jedinica.

AVII, NOR, K. 2062, reg. br. 8-1.

1945. april 16. - Štab II pomorskog obalskog sektora, obalska artiljerija: operativni izveštaj za period od 1. do 15. aprila.

AVII, NOR, K. 2025, reg. br. 7-7.

1945. april 17. - Pomorska komanda severnog Jadrana, predmet o likvidaciji neprijateljskih uporišta na ostrvu Rabu 12. aprila. Akcija je izvedena na predlog Štaba 4. armije i u njoj su učestvovali: jedinice 9. divizije, Kvarnerski odred, Kvarnerski pomorski sastav i Artiljerijski divizion Pomorske komande severnog Jadrana uz sadejstvo Jugoslovenske i savezničke avijacije.

AVII, NOR, K. 2023, reg. br. 7-7.

1945. april 19. - Poverništvo narodne odbrane, Odeljenje za mornaricu, dostavlja Komandi Jugoslovenske mornarice flotni program koji predstavlja predlog plana za petogodišnju izgradnju dela flote. Predlog treba da prouče i dostave definitivni program izgradnje.

AVII, NOR, K. 25, B, reg. br. 23-1.

1945. april 21. - Komanda Jugoslovenske mornarice dostavlja Izveštaj Generalštabu JA, Mornaričkom odeljenju, da nastavljaju sa radom na izradi organizacije i formacije Mornarice, flotnog programa, meteorološke mreže, osposobljavanju luka. Iznose podatke o radu Komisije za prijem materijala od saveznika, sporom iskrnavanju robe na obalu i angažovanju plovnog parka u vojnim operacijama.

AVII, NOR, K. 25, B, reg. br. 38-1.

1945. april 21. - Pomorska komanda severnog Jadrana dostavlja Štabu Jugoslovenske mornarice operativni izveštaj o akciji na ostrvu Krku 16. i 17. aprila. Prilozi: izveštaji o učešću u akciji Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Kvarnerskog pomorskog sastava.

AVII, NOR, K. 2023, reg. br. 8-7.

1945. april 21. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana dostavlja Komandi Jugoslovenske mornarice opšti vojnoorganizacioni izveštaj za period od 16. marta do 15. aprila. U sastavu ove komande nalaze se pomorske obalske komande u Splitu, Šibeniku i Zadru.

AVII, NOR, K. 2061, reg. br. 14-1.

1945. april 22. - Pomorska komanda severnog Jadrana dostavlja opšti vojnoorganizacioni izveštaj Štabu Jugoslovenske mornarice za period od 25. marta do 25. aprila. Neprijatelj je izgubio sva uporišta na obali od Karlobaga do Sušaka, na svim ostrvima Kvarnerskog zaliva i svoje snage postavio je preko Rječine na Trstenik. Ustaške jedinice su uglavnom razbijene i povukle su se u pravcu Karlovca, a ostaci četnika formirani su u 1. srpski dobrovoljački korpus.

AVII, NOR, K. 2023, reg. br. 16-7.

1945. april 23. - Štab Jugoslovenske mornarice, Ured za vezu, izveštava o kretanju brodova na Jadranu, stanju savezničkih brodova u luci Zadar, poteškoćama sa znakovima za raspoznavanje i drugim pitanjima.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 8-5.

1945. april 24. - Komanda Jugoslovenske mornarice, referat o operaciji za oslobodjenje Cresa i Lošinja tokom 20. i 21. aprila.

Prilog: Geografska karta Jadranske obale od rta Premantura do Zadra sa ucrtanim nemačkim garnizonima i položajima jedinica JA-Mornarice, 9. i 26. divizije.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 30-3.

1945. april 24. - Pomorska komanda severnog Jadrana dostavlja izveštaj Štabu Jugoslovenske mornarice o akciji na Cresu i Lošnju 20. i 21. aprila. U akciji su učestvovali sledeće jedinice: 9. divizija, Kvarnerski odred sa tri bataljona, jedna baterija obalskog divizion, dve savezničke topovnjače, Jugoslovenska i saveznička avijacija.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 25-3.

1945. mart 25. - Štab Jugoslovenske mornarice dostavlja pomorskim komandama severnog, srednjeg i južnog Jadrana »Pouke iz akcije na otoku Pagu« da se prouče i koriste u budućim akcijama. Istovremeno upućuje Pomorskoj komandi severnog Jadrana primedbe na pripremu, tok i rezultate akcije.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 11-3.

1945. april 26. - Komanda Jugoslovenske mornarice, predmet upućen Generalštabu JA, Mornaričkom odeljenju, o kombinovanim operacijama mornaričkih jedinica Pomorske komande severnog Jadrana i 9. divizije za oslobodjenje Paga 4. i 5. aprila i Raba 12. aprila.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 19-3.

1945. april 26. - Komanda Jugoslovenske mornarice dostavlja Generalštabu JA vojnoobaveštajni izveštaj broj 18 o teritorijalnoj podeli, plovnim jedinicama i jačini nemačke, italijanske i mornarice NDH u vodama severnog Jadrana.

AVII, NOR, K. 25, B, reg. br. 17-3.

1945. april 27. - Poverništvo narodne odbrane, Odeljenje za mornaricu, dostavlja sedmodnevni izveštaj Generalštabu JA o radu na organizaciji Jugoslovenske mornarice, trgovačke mornarice i albanskih pomorskih snaga, o pripremanju elaborata o osnivanju pomorske trgovačke akademije, razvoju pomorskog saobraćaja i transporta.

AVII, NOR, K. 25, B, reg. br. 37-1.

1945. april 27. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana, naređenje da se kod svake pomorske obalske komande formira obalski divizion u koji ulaze sve

baterije i reflektori. Komandant obalskog diviziona istovremeno je zadužen za artiljeriju pomorske obalske komande.

AVII, NOR, K. 2031, reg. br. 46-9.

1945. april 29. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana, naređenje Pomorskoj obalskoj komandi Split da odmah pristupe sakupljanju ubojnog materijala koji je zarobljen ili ostao napušten od okupatora. Delove oružja, kompletne i nekompletne municije, reflektore i drugo sakupiti na jednom mestu, pogodnom za ukrcavanje.

AVII, NOR, K. 2050, reg. br. 19-4.

1945. april 30. - Komanda Jugoslovenske mornarice, pregled najvažnijih događaja i izvršenih radova na popravci i osposobljavanju važnih objekata, u periodu od 1. do 30. aprila.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 20-3.

1945. april 30. - Predstavnik Generalštaba JA kod 4. armije dostavlja izveštaj Generalštabu JA da su desantne jedinice 4. armije u sadejstvu sa Mornaricom izvršile iskrcavanje u Istri i u periodu od 27. do 30. aprila oslobodile poluostrvo Istru i vode borbe za Pulu, Pazin i Rovinj.

AVII, NOR, K. 315, reg. br. 41-1/6.

1945. april 30. - 336. avio-izviđački ving (britanski), obaveštajni izveštaj o kretanju i rasporedu nemačkih brodova u periodu od 26. februara do 30. aprila. Na engleskom jeziku.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 2-2.

1945. april. - Komanda Jugoslovenske mornarice, izvod iz operacijskog dnevnika o operacijama u toku aprila.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 20-3.

1945. april. - Štab Jugoslovenske mornarice, pregled potreba u školovanju kadrova, materijalnih potreba i stručne literature koje treba tražiti iz SSSR-a.

AVII, NOR, K. 57-2.

1945. maj 5. - Komanda Jugoslovenske mornarice, referat o desantnoj operaciji jedinica JA u Istri u periodu od 24. aprila do 5. maja.

Prilozi: Tri skice Istre i Lošinja sa ucrtanim rasporedom jedinica JA u toku prebacivanja i rasporedom minskih polja.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 31-3.

1945. maj 5. - Pomorska komanda sjevernog Jadrana, izveštaj o prebacivanju 9. divizije sa Cresa u Istru, koje je izvršeno u periodu od 24. aprila do 4. maja. Ukupno je prebačeno 8.200 boraca iz sastava ove divizije, 1.100 novomobilisanih, 800 iz Kvarnerskog odreda, 230 ranjenika i 70 artiljeraca Pomorske komande severnog Jadrana.

Prilozi: Izvod iz operativnog dnevnika i pregled prebačenog materijala i konja.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 22-3.

1945. maj 5. - Štab II pomorskog obalskog sektora, operacijski dnevnik za period od 16. avgusta 1944. do 5. maja 1945.

AVII, NOR, K.M-II, 2-1.

1945. maj 6. - Komanda Jugoslovenske mornarice dostavlja Generalštabu JA, Mornaričkom odeljenju, opšti vojnoorganizacioni izveštaj za mesec april. U proteklom periodu oslobođeno je Hrvatsko primorje od Karlobaga do Sušaka i sva ostrva Kvarnerskog zaliva. Nastavljaju se operacije u pravcu Istre i Rijeke.

» AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 32-3.

1945. maj 20. - Štab Jugoslovenske mornarice, podaci o brodovima koji su bili u vlasništvu italijanskih parobrodskih društava, a predati su novooslobođenim krajevima Istre i Slovenačkog primorja.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 7-3.

1945. maj 22. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana dostavlja Komandi Jugoslovenske mornarice opšti vojnoorganizacioni izveštaj za period od 16. aprila do 15. maja. Na teritoriji ove komande nema neprijateljskih jedinica. Opšte stanje je uglavnom dobro. S obzirom na situaciju u severnom Jadranu i zbog pomanjkanja brodova sve su glavne parobrodске pruge obustavljene zbog prevoza novomobilisanih boraca, materijala i hrane.

AVII, NOR, K. 2061, reg. br. 16-1.

1945. maj 25. - Generalštab JA, naredba ministra narodne odbrane da se plovne jedinice bivše Jugoslovenske mornarice, koje su se nalazile u inostranim vodama priključe Mornarici JA i stave pod komandu Jugoslovenske mornarice.

AVII, NOR, K. 25 B, reg. br. 49-1.

1945. maj 25. - Pomorska komanda severnog Jadrana dostavlja opšti vojnoorganizacioni izveštaj Štaba Jugoslovenske mornarice za period od 24. aprila do 25. maja. Neprijatelj je izgubio sva uporišta u Istri i Slovenačkom primorju. Njegove snage su delom uništene i delom zarobljene od strane jedinica 4. armije i uz angažovanje Mornarice. Izvršena je organizacija ove pomorske komande i potčinjenih pomorskih obalskih komandi.

AVII, NOR, K. 2023, reg. br. 17-7.

1945. maj 31. - Komanda Jugoslovenske mornarice, pregled najvažnijih događaja i izvršenih operacija u periodu od 1. do 31. maja.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 23-3.

1945. maj. - Štab Jugoslovenske mornarice, major Mardešić izveštava o situaciji oko predaje brodova bivše Jugoslovenske mornarice, stavljanje ovih brodova na raspolaganje Jugoslaviji zavisi od opšteg savezničkog programa snabdevanja i korišćenja brodskeg prostora.

AVII, NOR, K. 2075/1, reg. br. 9-5.

1945. - Generalštab JA, privremeni formacijski sastav štabova Jugoslovenske mornarice.

AVII, NOR, K. 25 A, reg. br. 6-2/1.

1945. - Komanda Jugoslovenske mornarice, Tehničko odeljenje: podaci o izvođenju tehničkih radova počev od kapitulacije Italije septembra 1943. Tehnička služba bila je angažovana u spasavanju potopljenih brodova i drugih objekata, pravci brodova i raznih zgrada na obali, elektrifikaciji Splita, Korčule, Tivta i Dubrovnika.

710 AVII, NOR, K. 2075, reg. br. 3-7.

1945. - Komanda Jugoslovenske mornarice, referat o razvoju Mornarice u toku NOR-a.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 30-4.

1945. - Komanda Jugoslovenske mornarice, podaci o napadima mornaričkih jedinica na neprijateljske garnizone i uporišta u toku NOR-a.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 9-4.

1945. - Komanda Jugoslovenske mornarice, elaborat o ukupnoj vrednosti materijala odnesenog od strane Italijanskog okupatora, o procenjenoj ratnoj šteti koju su na zgradama i objektima prouzrokovali Italijanski i nemački okupatori, jedinicama i ustanovama bivše Jugoslovenske mornarice.

Prilog: Spisak plovnih objekata bivše Jugoslovenske ratne mornarice, stanje u aprilu 1941, spisakvi plovnih objekata civilnih ustanova.

AVII, NOR, K. 2079/1, reg. br. 2-1.

1945. - Komanda Jugoslovenske mornarice, skice Jadranske obale sa ucrtanim granicama podele na pomorske sektore (do sredine marta 1945), a potom na pomorske komande severnog, srednjeg i južnog Jadrana sa potčinjenim pomorskim obalskim komandama.

Napomena: četiri skice.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 16-1.

1945. - Komanda Jugoslovenske mornarice, elaborat o jačini i sastavu Mornarice NOVJ, gubicima u ljudstvu u toku NOR-a, operacijama za oslobodjenje Istre, Slovenskog primorja i Trsta, o brojnom stanju ljudstva i plovnih objekata ratne i trgovačke mornarice bivše Jugoslavije. Podaci o napadima na neprijateljske garnizone, uporišta i plovnne objekte, materijalnoj šteti nanesejoj neprijateljskim komunikacijama, o neprijateljskim gubicima u ljudstvu i materijalu, jačini i sastavu pomorskih i kopnenih neprijateljskih snaga koje je Mornarica vezivala na teritoriji Jugoslavije u drugom svetskom ratu.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 33-4.

1945. - Pomorska komanda srednjeg Jadrana, jedinični spisak ljudstva Štaba, Prateće čete, Auto-čete i dr.

Knjiga.

AVII, NOR, K. 2061, reg. br. 1-5/1.

1945. - Štab III pomorskog obalskog sektora, istorijat sektora.

AVII, NOR, K. 2030, reg. br. 44-2.

1945. - Štab IV pomorskog obalskog sektora, tabelarni pregled brodova određenih za prebacivanje trupa, artiljerije, opreme i materijala.

AVII, NOR, K. 2048, reg. br. 40/4-2.

1945. - Štab IV pomorskog obalskog sektora, tabelarni pregled ljudstva, naoružanja, vozila i stoke.

AVII, NOR, K. 2048, reg. br. 40/1-2.

1945. - Pomorska obalska komanda Split, jedinični spisak ljudstva Štaba, lučkih kapetanija i zastupstava, 3. bataljona mornaričke pešadije i dr.

Knjiga.

AVII, NOR, K. 2061, reg. br. 1-6.

1945. - Pomorska obalska komanda Split, jedinični spisak ljudstva 1 i 3. bataljona mornaričke pešadije i Obalskog divizion.
Knjiga.

AVII, NOR, K. 2061, reg. br. 1-7.

1945. - Pomorska obalska komanda Zadar, Pomorska obalska komanda Šibenik: jedinični spiskovi ljudstva štabova, lučkih zastupstava, plovnih sredstava i dr.
Knjiga.

AVII, NOR, K. 2061, reg. br. 1-8.

1945. juni 17. - Pomorska komanda severnog Jadrana dostavlja Štabu Jugoslovenske mornarice operativne izveštaje mornaričkih jedinica i 9. divizije o akcijama u Istri u periodu od 28. aprila do 9. maja.
Prilog: lista gubitaka 2. bataljona mornaričke pešadije.

AVII, NOR, K. 2074, reg. br. 24-3.

1945. novembar 30. - Komanda severnog Jadrana, operacijski dnevnik za period od 27. marta do 30. novembra.

AVII, NOR, K. 2061, reg. br. 2-5/1.

1945. januar 31. - Vrhovni štab NOV i POJ, knjiga depeša primljenih od Štaba Mornarice NOVJ u periodu od 1. do 31. januara.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 1-1.

1945. januar 19. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga poslatih i primljenih depeša na vezi sa pomorskim obalskim sektorima za period od 18. novembra 1944. do 19. januara 1945. godine.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 1-1.

1945. februar 4. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa Glavnim štabom Slovenije I i II pomorskim obalskim sektorom, u periodu od 26. septembra 1944. do 4. februara 1945. god.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 2-1.

1945. februar 12. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa 8. korpusom, 19. i 26. divizijom, III pomorskim obalskim sektorom, Obalskom komandom Šibenik i drugim jedinicama u periodu od 1. jula 1944. do 12. februara 1945. godine.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 4-1.

1945. februar 14. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa 8. korpusom NOVJ u periodu od 1. do 14. februara.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 6-1.

1945. februar 15. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa 8. korpusom u periodu od 1. do 15. februara.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 7-1.

1945. februar 20. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga depeša poslatih i primljenih na vezi sa Vrhovnim štabom NOV i POJ u periodu od 20. oktobra 1944. do 20. februara 1945. godine.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 8-1.

1945. februar 26. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga poslatih i primljenih depeša na vezi sa Vrhovnim štabom, Glavnim štabom Hrvatske, Glavnim štabom Slovenije, 8. korpusom Štaba rečne flote, pomorskim obalskim sektorima u periodu od 1. januara do 26. februara.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 10-1.

1945. februar 28. - Vrhovni štab NOV i POJ, knjiga depeša primljenih od Štaba Mornarice NOVJ u periodu od 1. do 28. februara.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 2-1.

1945. mart 11. - Štab Mornarice NOVJ, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa pomorskim obalskim sektorima u periodu od 20. januara do 11. marta.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 12-1.

1945. mart 31. - Vrhovni štab NOV i POJ, knjiga depeša primljenih od Štaba Mornarice NOVJ u periodu od 1. do 31. marta.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 3-1.

1945. mart 31. - Vrhovni štab NOV i POJ, skupina depeša poslatih Štabu Jugoslovenske mornarice u periodu od 1. januara do 31. marta.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 1-2.

1945. april 9. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslatih i primljenih depeša na vezi sa pomorskim obalskim sektorima, za period od 11. marta do 9. aprila.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 15-1.

1945. april 19. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga primljenih i poslatih depeša na vezi sa pomorskim obalskim sektorima u periodu od 11. marta do 9. aprila.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 15-1.

1945. april 25. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga primljenih i poslatih depeša na vezi sa Glavnim štabom Slovenije, I i II pomorskim obalskim sektorom, u periodu od 3. februara do 25. aprila.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 17-1.

1945. april 25. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga primljenih i poslatih depeša na vezi sa Generalštabom JA, Odeljenje za mornaricu, u periodu od 20. februara do 25. aprila.

AVII, NOR, K. 2076, reg. br. 16-1.

1945. april 30. - Vrhovni štab NOV i POJ, knjiga depeša primljenih od Štaba Mornarice NOVJ u periodu od 1. do 30. aprila.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 4-1.

1945. april 30. - Vrhovni komandant JA, naređenje Štabu Jugoslovenske mornarice da svojim jedinicama pomogne snagama 4. armije u brzom zauzimanju istarskih luka.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 3-2.

1945. maj 6. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa Generalštabom JA, Odeljenje za mornaricu, Štabom Rečne flotile i dr. u periodu od 2. oktobra 1944. do 6. maja 1945. godine.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 1-1.

1945. maj 19. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa pomorskim komandama severnog, srednjeg i južnog Jadrana, u periodu od 9. aprila do 19. maja.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 2-1.

1945. maj 30. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa Pomorskom komandom severnog Jadrana i Pomorskom obalskom komandom Trst u periodu od 7. do 30. maja.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 3-1.

1945. maj 31. - Vrhovni štab NOV i POJ, knjiga depeša primljenih od Štaba Mornarice NOVJ u periodu od 1. do 31. maja.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 5-1.

1945. juni 2. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslatih i primljenih depeša na vezi sa 8. korpusom, Generalštabom JA, Odeljenjem za mornaricu, pomorskim komandama severnog, srednjeg i južnog Jadrana, u periodu od 13. februara do 2. juna.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 4-1.

1945. juni 2. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga depeša primljenih i poslatih na vezi sa Generalštabom JA, Odeljenjem za mornaricu, 9. divizijom, Pomorskom komandom severnog Jadrana, Pomorskom obalskom komandom Zadar i dr. u periodu od 1. maja do 2. juna.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 5-1.

1945. juni 7. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslatih i primljenih depeša na vezi sa Pomorskom komandom srednjeg Jadrana, Pomorskom obalskom komandom Split, Mornaričkom stanicom Vis, Pomorskom komandom južnog Jadrana, i u periodu od 22. aprila do 7. juna.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 6-1.

1945. juni 12. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslatih i primljenih depeša na vezi sa Bazom NOVJ u Italiji - Bari, Oblasnim NOO za Dalmaciju, ZAVNOH-om, u periodu od 26. septembra 1944. do 12. juna 1945. godine.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 7-1.

1945. juni 30. - Vrhovni štab NOV i POJ, knjiga depeša primljenih od Štaba mornarice NOVJ u periodu od 1. do 30. juna.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 6-1.

1945. juli 29. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslatih i primljenih depeša na vezi sa 8. korpusom u periodu od 9. februara do 29. jula.

AVII, NOR, K. 2077, reg. br. 8-1.

1945. avgust 5. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga primljenih i poslanih depeša na vezi sa Generalštabom JA, Mornaričko odeljenje u periodu od 25. aprila do 5. avgusta.

AVII, NOR, K. 2078, reg. br. 1-1.

1945. avgust 16. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslanih i primljenih depeša na vezi sa Generaštabom JA, Odeljenje za mornaricu, Glavnim štabom Slovenije, pomorskim obalskim sektorima i dr. u periodu od 27. februara do 16. avgusta.

AVII, NOR, K. 2078, reg. br. 8-1.

1945. avgust 29. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslanih i primljenih depeša na vezi sa Bazom NOVJ u Italiji - Bari i Lučkim zastupstvom u Monopolju u periodu od 14. marta do 29. avgusta.

AVII, NOR, K. 2078, reg. br. 3-1.

1945. avgust 30. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga poslanih i primljenih depeša na vezi sa Komandom Neretvansko-blokovskog vojnog područja, Južnodalmatinskom grupom odreda, vazduhoplovnim jedinicama na Visu, 8. korpusom i drugim jedinicama, u periodu od 26. oktobra 1944. do 30. avgusta 1945. godine.

AVII, NOR, K. 2078, reg. br. 4-1.

1945. septembar 2. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga primljenih i poslanih depeša na vezi sa Generalštabom JA, Odeljenje za mornaricu, u periodu od 16. februara do 2. septembra.

AVII, NOR, K. 2078, reg. br. 6-1.

1945. septembar 16. - Štab Jugoslovenske mornarice, knjiga depeša primljenih i poslanih na vezi sa pomorskim obalskim sektorima, 8. korpusom, Glavnim štabom Hrvatske, Generalštabom, 4. armijom i dr. u periodu od 27. februara do 16. septembra.

AVII, NOR, K. 2078, reg. br. 7-1.

1945. decembar 31. - Vrhovni štab NOV i POJ, skupna depeša poslanih štabu Jugoslovenske mornarice u periodu od 3. aprila do 31. decembra 1945. godine.

AVII, NOR, K. 36, reg. br. 2-2.

SADRŽAJ

	Strana
DESET KNJIGA ZA BUDUĆNOST	7
Vice-admiral <i>Božidar Grubišić</i> : Pozdravna riječ prilikom otvaranja okruglog stola ..	13
Predsjednik SO Split <i>Božidar Papić</i> : Pozdravna riječ učesnicima okruglog stola	16
Kapetan bojnog broda <i>Borislav Višković</i> : Osnovni podaci o Jugoslavenskoj mornarici	21

UVODNA IZLAGANJA

Admiral <i>Josip Černy</i> : Jugoslavenska mornarica u sadejstvu sa 4. armijom u završnim operacijama	31
Pukovnik <i>Dragiša Ivanović</i> : Neka sjećanja iz političkog rada u Jugoslavenskoj mornarici	47
Admiral flote <i>Branko Mamuta</i> : Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama NOR-a	48
General-pukovnik <i>Bosko Šiljegović</i> : Sjećanja na rad Jugoslavenske mornarice i 4. armije	81
Pukovnik <i>Nikola Anić</i> : Vrhovni komandant maršal Tito i Jugoslavenska mornarica	90
Admiral <i>Boždan Pecotić</i> : Mornarica u strategijskom razvoju narodnooslobodilačkog rata	117
Admiral <i>Žbanić-Vilović</i> : Neka operativna iskustva u daljnjem razvoju ratne mornarice	124
Vice-admiral <i>Sveto Letica</i> : Razvoj Jugoslavenske mornarice, doktrina njene upotrebe	129
General-potpukovnik <i>Fabijan Trgo</i> : Opća vojnopolitička situacija u Evropi i Jugoslaviji na koncu 1944/45	139
<i>Vicko Krstulović</i> : Stvaranje i razvoj Ratne mornarice	147

RASPRAVA

Kapetan bojnog broda dr <i>Dusan Miljanić</i> : Vojno-politički aspekt jadranskog vojišta i uloga Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama	153
Kapetan bojnog broda <i>Mladen Đika</i> : Rad Štaba Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama	166
Kapetan bojnog broda dr <i>Jovan Vasiljević</i> : Borbena dejstva Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama za oslobodenje Kvarnerskih otoka, Istre i Slovenskog primorja	173
Pukovnik dr <i>Uroš Kostić</i> : Operacije četvrte armije na primorskom pravcu	187
General-major <i>Ante Bičić</i> : Sadejstvo 4. armije i Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama	213
Kapetan bojnog broda <i>Mladen Đika</i> : Pomorski saobraćaj istaknuta komponenta zadatka i snaga Jugoslavenske mornarice u uslovima partizanskog rata	223

Kapetan bojnog broda dr <i>Kazimir Prbilović</i> : Jugoslavenska mornarica u prevoženju jedinica Četvrte armije	228
Dr <i>Miroslav Ukhurović</i> : Baza Mornarice NOVJ u Italiji	236
Dr <i>Seržije Makić</i> : Kontakti sa saveznicima	251
Kapetan bojnog broda <i>Berislav Visković</i> : Savezničke snage na istočnoj obali Jadrana u završnim operacijama	257
Kapetan fregate mr <i>Vladimir Isaić</i> : Dejstva njemačkih pomorskih snaga na Jadranu protiv Mornarice NOVJ	272
Pukovnik <i>Nikola Anić</i> : Neka operativno-stratejska pitanja njemačke odbrane na Jadranu 1944/1945. godine	282
Kapetan bojnog broda <i>Krunoslav Leontić</i> : Tehničko odeljenje komande Mornarice narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije	300
Potpukovnik <i>Rade Guberina</i> : Tehnička služba Jugoslavenske mornarice	307
Pukovnik <i>Mihajlo Obradović</i> : Obavještajna i bezbednosna aktivnost Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama	327
Pukovnik <i>Veselo Huljić</i> i potpukovnik <i>Milovan Dželobčić</i> : Organizacija i funkcionisanje veza u Jugoslavenskoj mornarici u završnim operacijama	342
Pukovnik <i>Božo Ljub Golo</i> : Sanitetsko obezbjeđenje Četvrte armije i Jugoslavenske mornarice u završnim operacijama	355

O PARTIJSKO-POLITIČKOM RADU

General-major <i>Edo Sautini</i> : Sjećanja zamjenika političkog komesara Jugoslavenske mornarice	365
Pukovnik <i>Nikola Anić</i> : Partijska organizacija u Jugoslavenskoj mornarici	372
Kapetan bojnog broda <i>Vukota Popović</i> : O partijsko-političkom radu u Jugoslavenskoj mornarici	385
Kapetan bojnog broda <i>Rade Stjepić</i> : Rad SKOJ-a u Jugoslavenskoj mornarici	395
Kapetan bojnog broda <i>Drago Ljub Arnaudović</i> : Faktori borbenog morala	403
<i>Nevenka Bešli - Bodanić</i> : Kulturni život i rad u jedinicama Jugoslavenske mornarice 416	

POMORSKE KOMANDE I JEDINICE

Kapetan bojnog broda <i>Andelko Kalpić</i> : Pomorska komanda sjevernog Jadrana	425
Kapetan bojnog broda <i>Andelko Kalpić</i> : Kvarnerski pomorski sastav u završnim operacijama	441
Viceadmiral <i>Josip Grubelić</i> : Kvarnerski odred mornaričke pješadije u završnim operacijama	451
Kapetan bojnog broda <i>Andelko Kalpić</i> : Otok 1st - operacijska baza Jugoslavenske mornarice	460
Kapetan bojnog broda <i>Kazimir Prbilović</i> : Pomorska obalska komanda rijeka	465
Kapetan bojnog broda <i>Tomo Salov</i> : Dejstva Prvog bataljona mornaričke pješadije ..	477
Kapetan bojnog broda dr <i>Kazimir Prbilović</i> : Pomorska komanda srednjeg Jadrana ..	493
Kapetan bojnog broda dr <i>Kazimir Prbilović</i> : Pomorska obalska komanda Zadar ...	497
Pukovnik <i>Zane Srzić</i> : Tehnička služba Četvrtog pomorskog sektora od Podgore do Trsta	505
Kontraadmiral <i>Mario Ostojić</i> : Operativna uloga Petog pomorskog obalnog sektora i njegovo prerastanje u pomorsku komandu južnog Jadrana	517

Kapetan fregate <i>Boško Antić</i> : Jugoslovenska riječna ratna flotila u završnim operacijama	529
Kapetan bojnog broda <i>Miroslav Draguštin</i> : Sadejstvo riječne ratne flotile sa Prvom i Trećom armijom	546

KOPNENE JEDINICE I VAZDUHOPLOVSTVO

Admiral <i>Ljubo Trugaž</i> : Deveta dalmatinska divizija u završnim operacijama za oslobodjenje Kvarnerskih otoka i istočne obale Istre	551
General-major <i>Ante Bicočić</i> : Saradnja Dvadeset šeste divizije i osmog korpusa sa mornaricom u borbama za oslobodjenje Dalmacije	558
Potpukovnik <i>Fredrag Pejić</i> : Vazduhoplovna podrška Jugoslovenskoj mornarici u završnim operacijama	565

NARODNOOSLOBODILAČKI POKRET NA PODRUČJU ZAVRŠNIH OPERACIJA GOSLAVENSKE MORNARICE

<i>Miroslav Cuzin</i> : Dalmacija u vrijeme završnih operacija Jugoslovenske mornarice ..	579
<i>Rado Guberina</i> : Narodnooslobodilački pokret u hrvatskom primorju u vrijeme završnih operacija Jugoslovenske mornarice	588
Kapetan bojnog broda <i>Kasimir Prilović</i> : Veze između Istre i Pomorske komande sjevernog Jadrana	605
Pukovnik <i>Zdravko Klanjšček</i> : Slovensko primorje u vrijeme završnih operacija Jugoslovenske mornarice	620
Kontraadmiral <i>Janez Tomšič</i> : Slovensko primorje i mornarički odred »Koper«	636
Viceadmiral <i>Božidar Grubišić</i> : Završna riječ	645

PRILOZI

Naredba Komande Vojnopomorske oblasti održavanje okruglog stola	649
Poziv za učešće na okruglom stolu	651
Spisak učesnika na »okruglom stolu« Jugoslovenska mornarica u završnim operacijama za oslobodjenje Jugoslavije	653
Kapetan fregate <i>Vladimir Isaić</i> : Hronologija	655
<i>Ante Rragić</i> : Završne operacije Jugoslovenske mornarice na stranicama ratne »Slobodne Dalmacije«	662
Zastavnik <i>Milan Repac</i> : Izdvačaka djelatnost Jugoslovenske mornarice u 1945. godini	677
<i>Marita Kessler</i> : Bibliografija	688
<i>Anka Petrović</i> : Arhivski izvori o završnim operacijama Jugoslovenske mornarice ...	692

Korice
Slavoljub KUJUNDŽIĆ, akad. slikar

Tehnički urednik
Branko VUKOVIĆ, graf. inž.

Lektor
Slavko KOLOGIĆ

Korektor
Dragomir DELIBAŠIĆ

Crteži
Stevan PETKOVIĆ

Prelom
Branko MARKOVIĆ

Štampanje završeno avgusta 1986. god.

Štampa: VOJNA ŠTAMPARIJA - BEOGRAD, Generala Ždanova 40 b

